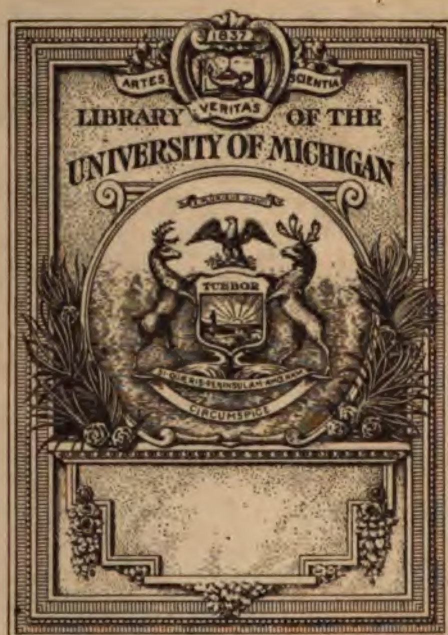
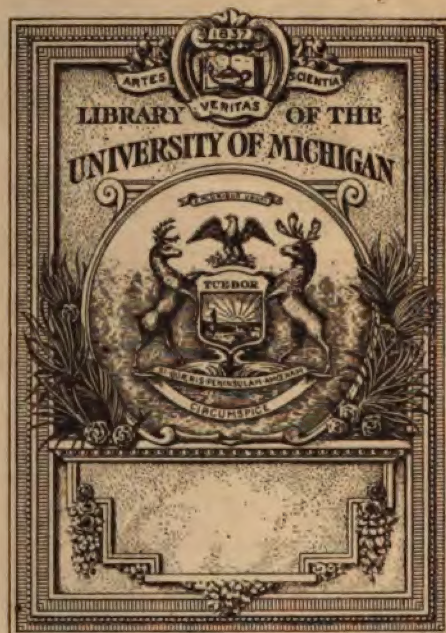
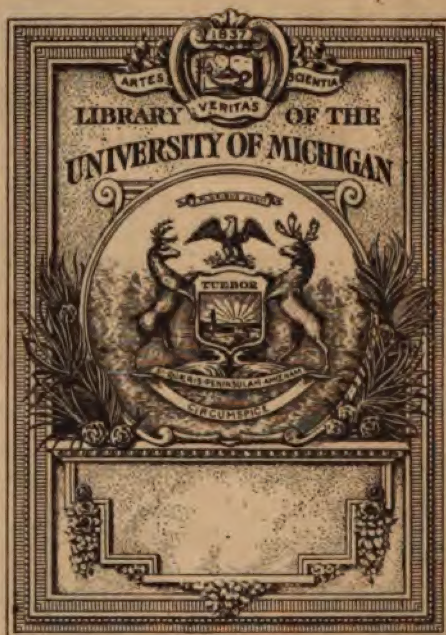

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN,

BIJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

ACHTSTE DEEL.

N. O.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.
1846.

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK
DER
NEDERLANDEN,

BIJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

ACHTSTE DEEL.

N. O.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.
1846.

[illegible] In een privilegie, in het jaar 1386 door Hertog Albrecht van Beijeren uitgevaardigd, wordt zij genaamd de Naickte-sluis, [illegible] met dezen naam die sluis bedoeld wordt, hetwelk [illegible] geen twijfel onderworpen is. Zij dient om te beletten, dat [illegible] water niet in het heemraadschap van Delfland kan vloeijen. [illegible] te komen en de scheepvaart niet te belemmeren, schijnt [illegible] gemaakt, doch het is onzeker in welk jaar. Zij is in het [illegible] vernieuwd, en in het jaar 1591 rees er geen gering verschil over het openen van deze sluis, hetwelk door die van Leyden [illegible] was, hoewel het regt van deze waterkeering den [illegible] en Hoogheemraden toebehoorde. Dit geschil eindigde met [illegible] hetwelk telkens op eenen vastgestelden tijd vernieuwd [illegible] Na hare vernieuwing is zij aangenaam met verscheidene boomen [illegible] heeft evenwel den naam van Naakte-sluis behouden.

[illegible], duinvallei in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-*[illegible], kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Haarlem*, gem. *Bloe-*[illegible] *Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, 1½ u. Z. van Bloe-[illegible] Zij beslaat eene oppervlakte van 44 bund., waarop eene [illegible]

[illegible] de Heer van Eys, in het begin dezer eeuw, [illegible] aangelegd en die met houtsingels, tegen de ver-[illegible] omgeven; voorts goed houtgewas geplant, [illegible] gegraven en eene woning gebouwd. Gemak-[illegible] schijnt de eenige verbetering te zijn, [illegible] kunnen ondergaan, want het land ligt hoog en [illegible] op.

[illegible], pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-*[illegible] kant. *Heinkenszand*, gem. *Ovenzande*.

[illegible], volgens het kadaster, eene oppervlakte van [illegible] ell. Hij staat onder het bestuur van de [illegible], bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwo-[illegible] Penningmeester.

[illegible], kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*; pa-[illegible] het kant. 's Gravenhage, O. aan de kant. Delft en Vlaar-[illegible] aan de Nieuwe Maas, die het van het kant. Brielle scheidt, [illegible]

[illegible] de volgende negen gem: Naaldwijk c. a., Loos-[illegible] c. a., de Lier, 's Gravezande-en-Zand-[illegible] Maartensregt-en-Dorppolder, Waterin-[illegible], benevens Hoog-en-Woud-Harnas. Het [illegible] het kadaster, eene oppervlakte van 14,233 bund. [illegible] waaronder 13,947 bund. 84 v. r. 6 v. ell. belast-[illegible] er 1711 h., bewoond door 2462 huisgez., uit-[illegible] van 13,300 inw., die meest in den landbouw [illegible] vinden en zelfs druiven aankweeken, welke [illegible] worden geschat, en per stoomboot van Rot-[illegible] verzonden.

[illegible] in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gra-*[illegible], gem. *Naaldwijk-Hondsholredijk-Honderd-*[illegible] palende N. aan de heerl. Hondsholredijk en [illegible] heerl. de Lier en Maasland, Z. aan het Hon-[illegible] Buiten, W. aan 's Gravezande.

[illegible] uit den Vliet-polder, den Bosch-polder, [illegible] polder en den Nieuwe-Broek-polder, bevat

****

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

N.

NA (D'), Negerstad in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Fanti*, bij het Nederlandsche fort Coenraadsburg. Zij is de belangrijkste plaats dier streek, en kan 1000 weerbare mannen leveren.

NAAIKUSSEN, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5½ u. Z. van *Goes*, kant. en 1¼ u. N. van *Axel*, distr. en 3½ u. N. W. van *Hulst*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Neuzen*, aan den rijweg naar Axel.

De eigenlijke naam van deze b. is DRIEWEGEN, zijnde zij ook op de vereeniging van drie wegen gelegen. De tegenwoordige naam moet ontleend zijn van eene vrouw, die aldaar gewoond heeft en van welke eene zeer ontuchtige geschiedenis wordt verhaald.

In deze b. staan 19 h., bewoond door 20 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 100 zielen. Aldaar is, ten jare 1835, de meestoof van Neuzen overgebragt, welke, bij het aanleggen der vestingwerken van die plaats, in het raijon van verdediging lag en dus niet kon blijven staan.

NAAKTESLUIS (DE), sluis in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ¾ u. N. van *Soeterwoude*, ten Z. en bijna tegen den wal der stad Leyden, in de Vliet.

Deze sluis heeft in vroegere tijden verschillende namen gehad; men noemde haar de EX-SLUIS, zoo veel als buitensluis beteekenende; de NEK-SLUIS, doordien zij als op den nek der stad lag, en de NAAKTESLUIS, doordien zij open, ongedekt en met geene boomen beplant was. Haar naam is zeer oud; reeds vindt men haar in het jaar 1386 genoemd en wie weet, hoe langen tijd te voren zij reeds bekend zal

[illegible] daar men reeds [illegible] vindt. Daarenbo- [illegible], doodkisten, oude [illegible] gevonden zijn, het ver- [illegible], zeer vroeg bewoners [illegible] de nabyheid van de plaats, [illegible] opgedolven, opgerigt [illegible] van keizer MARCUS AURELIUS [illegible] der Kannefaten, zijnde een [illegible] Rijnlandsch, met een [illegible] de geaardheid van den [illegible] deze en andere hoven en [illegible], en eindelijk op de vroege [illegible] geeft, dan wordt dit ver- [illegible] tot zekerheid gebragt.

[illegible] 222 huizen, en ongeveer

d

den

de Stadhouders Willem II en Willem III, behoorde Naaldwijk aan dat vorstelijk huis.

Uit de nalatenschap van laatsgenoemden Vorst kwam de heerl. Naaldwijk aan den Koning van Pruissen, waaraan zij verbleef tot in 1754, wanneer zij, onder meerdere, aan dien Vorst in Holland ten deel gevallene, goederen, benevens het huis te Hondsholredijk, voor de som van 700,000 guld., met nog 5000 guld. voor de meubelen op dat huis, door Prinses Anna, Gouvernante der Nederlanden gekocht werd, ten behoeve van haren zoon, den jeugdigen Erfstadhouder dezer landen. Na de ongelukkige verdeeldheden in ons vaderland, in het laatst der vorige eeuw, en de spoedig daarop gevolgde komst der Franschen, kwam er in het bezit der heerlijkheid Naaldwijk allengs weder eene aanmerkelijke verandering. Prins Willem V, in 1795 naar Engeland gevlugt zijnde, werden zijne domeinen terstond aan het beheer van een bijzonder collegie, onder den titel van *Raad van Super-Intendentie over de goeren herkomstig van den Vorst van* Nassau, toevertrouwd. Na den vrede van Amiens, in 1802, nam het Bataafsche gemeenebest alle de goederen, met de schulden, waarmede zij bezwaard waren, van genoemden Vorst, voor de som van 4,000,000 guld., over. De landen, welke deze domeinen uitmaakten, werden tot de verschillende toenmalige departementen, waarin zij gelegen waren, gebragt, en op den zelfden voet als deze behandeld. Bij deze schikking en verandering verviel dus het afzonderlijke bestaan der hooge heerlijkheid Naaldwijk. Van dien tijd af toch behoorde zij tot de domeingronden van den Staat. Deze domeingronden evenwel, van tijd tot tijd, bijna geheel verkocht zijnde, behooren er thans maar enkele stukken meer toe. De regerende Vorst, als Hoofd van den Staat, en het Rijks domein hebben hier dan nog eenige weinige voorregten, welke uit de, van ouds bestaan hebbende, heerlijke regten zijn voortgevloeid.

Het d. Naaldwijk, ook wel Naaltwijk of Naalwijk, oudtijds Naltwic gespeld, ligt 2½ u. Z. W. van 's Gravenhage, 2 u. W. van Delft, en ruim 1¼ u. N. van Maassluis, op eenen vrij hoogen, zandigen grond.

De tijd der stichting te bepalen, is niet doenlijk. Van het stellige aanwezen van het dorp wordt, naar het schijnt, geen gewag gemaakt vóór in het jaar 1195. In een geschrift van dat jaar, van Dirk VII, Graaf *van Holland*, leest men van Naltwic, een dorp bij den aanvang der Liora. Dat Naaldwijk evenwel zeer oud, en veel ouder dan genoemd jaar is, kan gerust worden aangenomen, daar men reeds in het jaar 1156 een Heer van Naaldwijk vermeld vindt. Daarenboven doen de stukken van urnen, steenen, doodkisten, overoude munten enz., die in den omtrek dezer plaats gevonden zijn, het vermoeden ontstaan, dat de streek, waar dit dorp ligt, zeer vroeg bewoners moet gehad hebben. Ook is weleer in de nabijheid van de plaats, waaraan het dorp ligt, een Romeinsche grenspaal opgedolven, opgerigt 163 jaren na Christus geboorte, ter eere van Keizer Marcus Aurelius Antoninus, op de grenzen van het rijk der Kaninefaten, zijnde een ronde hooge paal, hoog 64½ en dik 18 duim Rijnlandsch, met een Romeinsch opschrift. Wanneer men hierbij de geaardheid van den grond en de bijzondere vermaardheid, aan deze en andere hoven en ridderlijke sloten ten deel gevallen, voegt, en eindelijk op de vroege bewoning der sloten Hunsel en Woert acht geeft, dan wordt dit vermoeden niet alleen gegrond, maar zelfs tot zekerheid gebragt.

Men telt er, in de kom van het dorp, 222 huizen, en ongeveer 1360 inwoners.

Het Raadhuis der gemeente, staande midden in het dorp, is een vrij hoog, groot en antick gebouw, dat reeds sedert eeuwen tot hetzelfde doel gebezigd is. Volgens een bestek van 1632 heeft het toen eene aanmerkelijke verbetering ondergaan. Het hardsteen werk, dat thans nog allezins bezienswaardig is, werd door JAN GERRITSZ. VAN LIER, steenhouwer te 's Gravenhage, voor eene som van 600 guld., aangenomen en vervaardigd. Onder dit steenwerk kwam het wapen van Prins FREDERIK HENDRIK, Heer der plaats, vooral in aanmerking. Dit was boven in den voorgevel geplaatst, en had, behalve het cirkelvormig verhevene der kroon, eene hoogte van vijf voet (1 ell. 5 palm. 6 duim) en eene breedte van vier voet (1 ell. 2 palm. 5 duim.). In den zelfden gevel heeft men, even boven den ingang, tegenwoordig nog het wapen der oude Heeren VAN NAALDWIJK, thans dat der gemeente. Het is er, in het laatst der vorige eeuw, ingeplaatst, ter vervanging van dat van WILLEM V. Ter wederzijde van dit wapen, staat in het hardsteenwerk gegrift: Anno 1688, in welk jaar het Raadhuis weder geene onbelangrijke verandering en vernieuwing heeft ondergaan. Sedert dien tijd is de uiterlijke vorm van het gebouw, weinig veranderd. Het front, dat, tot aan den nok van de frontespies, eene hoogte van dertien ell. drie palm. heeft, en met lijsten en lofwerk ruim voorzien is, maakt een wezenlijk sieraad van het dorpsplein uit. In de raadkamer, vroeger de vierschaar geheeten, heeft men nog enkele oude portretten van sommige Heeren VAN NAALDWIJK. Op het Raadhuis staat een klein torentje, met eene bel.

De Hervormde kerk, vóór de Reformatie aan den H. ADRIANUS toegewijd, was destijds niet alleen eene parochiale, maar ook eene kollegiale kerk, want WILLEM, Heer *van* NAALDWIJK, heeft hier in het jaar 1307, op St. Luciadag, een kapittel van zes Kanunniken en eenen Deken opgerigt, welke oprigting of stichting door GUIDO VAN AVESNES, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, goedgekeurd is. In het jaar 1369 heeft WILLEM, de neef van den voornoemden WILLEM, en ook Heer *van* NAALDWIJK, het gemelde kapittel aanmerkelijk vergroot en er zes nieuwe Kanonniken bijgevoegd, welke vergrooting goedgekeurd en bevestigd is door JOHAN VAN VERNENBURG, den acht en veertigsten Bisschop van Utrecht. WILHELMINA VAN NAALDWIJK, Vrouwe *van Montfoort, Naaldwijk, Capelle enz.,* weduwe van JOHAN, Heer *van Montfoort, Naaldwijk enz.*, heeft, in 1506, tot vermeerdering van dit kapittel, 20 Holl. ponden (15 guld.) bij uitersten wil nagelaten. Zij heeft ook aan de parochiekerk 12 Holl. ponden (9 guld.) besproken, waarvoor de Kanunniken alle Dingsdagen eene mis, ter eere van ST. ANNA, en jaarlijks daarenboven, op St. Annadag, nog eene hoogmis zouden moeten lezen. Mede heeft zij een huis met eene hofstede en eenen boomgaard en meer andere eigendommen, aan het kapittel besproken. Behalve het hoofdaltaar moet er nog eene kapel, ter eere van ST. GREGORIUS, en een altaar, ter eere van St. ANNA, in deze kerk zijn gesticht geweest. Het ruime kerkgebouw, hetwelk, hoezeer al de kenteekenen eener grijze oudheid dragende, echter nog hecht en van binnen vooral fraai te noemen is, staat omtrent midden in het dorp. Het is uitgebouwd met twee kruisdaken, een aan de noord- en een aan de zuidzijde, en rust op acht zware pilaren. Midden op het dak staat een klein torentje, hetwelk zijne tegenwoordige gedaante sedert 1806 heeft verkregen. Vóór dien tijd had men daar ter plaatse een veel grooteren toren, in hoogte met den hoofdtoren bijna gelijk staande, waardoor het uiterlijke aanzien des gebouws niet weinig won. De

kerk is van binnen in eenen zeer goeden staat, en prijkt thans met een uitmuntend fraai orgel, hetwelk door den Heer WANDER BEEKES, orgelmaker te Utrecht, vervaardigd zijnde, den 20 Februarij 1831 plegtstatig is ingewijd. Aan de oostzijde van het ruime koor der kerk is een fraai marmeren grafmonument, van eenige leden der familie van den Heer A. DOUGLAS, voormalig Baljuw en Schout van NAALDWIJK, enz. Dit gedenkteeken, oorspronkelijk voor den Baron DE SMETTAU opgerigt, onderging, toen het aan de familie DOUGLAS kwam, slechts eene kleine verandering. Ook andere aanzienlijke personen, welke, uithoofde van hooge betrekkingen als anderzins, hier gevestigd waren, liggen in deze kerk begraven. Aan de westzijde van het koor is een fraai antiek koperen hek, hetwelk het koor van het ruim der kerk afscheidt. Tegen dit hek, in het midden, was voormaals de zitplaats ter dienste van het hof te Hondsholredijk, van waar deze bank thans nog de Prinsenbank genoemd wordt. Het geheele gebouw is 32 ell. 7 palm. 5 duim. lang, en, de kruizen mede gerekend, 29 ell. 5 palm. breed. In 1836 is in plaats van de oude kerkekamer, welke echter nog aanwezig is, aan de regterzijde van het voorportaal der kerk eene nieuwe gebouwd. In de kerk worden twee zilveren schotels gevonden, welke door JOHAN PAUW, Heer *van Rijnenburg*, in het jaar 1699, ten gebruike bij het H. Avondmaal aan de Diakonie vereerd zijn. Op den bodem dezer schotels heeft de kerkeraad zijn wapen laten graveren, met dit opschrift: *Door den Hoog Ed. Heer* JOHAN PAUW, *Heer van Rijnenburg enz. enz. vereerd aan de Diakonie-armen van Naaldwijk en Hondsholredijk*, 1699 9,20.

De toren, welke van eene middelmatige hoogte is, heeft, als windwijzer, het Nederlandsche wapen, den leeuw en daaronder de wapens van Nassau en Pruissen, doelende op den tijd, toen WILLEM V, gehuwd met eene Prinses van Pruissen, de heerlijkheid NAALDWIJK in bezit had. Deze wapens zijn, bij gelegenheid eener aanzienlijke verbetering aan den toren, in het jaar 1779, er op geplaatst; vóór dien tijd diende slechts een haan tot windwijzer. De toren is voorts voorzien van een goed uurwerk en twee klokken, welke, voor dorpsklokken, van eene bijzondere zwaarte zijn, wordende de grootste op 2470 Nederl. ponden geschat. Sedert 1829 heeft men de algemeene begraafplaats der gemeente niet meer in of bij deze kerk, maar even buiten de kom des dorps. Dit is eene ruime of schoone plaats, omringd door eenen muur, tegen welke voortreffelijke druiven-, perziken-, morellen- en abrikozenboomen geplant zijn.

De R. K. kerk, in het Noordoosteinde van het dorp, is eerst in het jaar 1790 gebouwd en den 15 December van dat jaar ingewijd. Zij is aan den H. ADRIANUS toegeheiligd, voor zoo veel zij de R. K. stat. van NAALDWIJK en aan den H. LAMBERTUS voor zoo veel zij die van *'s Gravezande*, welke mede daartoe behoort, aangaat. Het is een zeer fraai gebouw, voorzien van eenen toren, die in het jaar 1828 gebouwd en van een goed uurwerk en twee klokken voorzien is. Het gebouw, hetwelk onder de fraaiste dorpskerken mag gerekend worden, wordt door veertien groote ramen verlicht. Daarbinnen vindt men uitmuntende glazenkroonen en, onder meer andere beelden, welke het versieren, die der genoemde Patronen. Een sieraad dezer kerk is vooral het schoone orgel, hetwelk door de Heeren KAM en VAN DER MEULEN, orgel- en pianomakers te Rotterdam, vervaardigd is. Achter de kerk heeft men, sedert 1828, het bijzondere kerkhof der R. K. gemeente, versierd met een voortreffelijk, levensgroot Christusbeeld en door eenen muur omgeven.

Voorheen had men hier nog eene kapel, bij het Oude-Mannenhuis, welke ongetwijfeld van zeer vroege herkomst is. Wanneer en tot wat einde zij echter weleer opgerigt werd, laat zich niet bepalen; welligt wel ten dienste van een klooster, dat hier in de nabijheid geweest is, en van welks vroeger aanwezen nog onmiskenbare sporen te zien zijn. Hoe het zij, tijdens het bezit der heerlijkheid NAALDWIJK, door de Prinsen van Nassau, werd deze kapel, gemeenlijk de kleine kerk geheeten, voor de eeredienst der Hervormden, en wel allereerst tot het houden van catechisatiën bestemd. Omstreeks het jaar 1720, schijnt de toenmalige Predikant door den Heer DANIEL JACOB VAN MEINERTZHAGEN, Afgezant van den Koning van Pruissen, welke Monarch destijds Heer van NAALDWIJK was, gelast te zijn, om, behalve de gewone catechisatiën, des gevorderd, wekelijks ook openbare godsdienstoefening in de kleine kerk te houden. Dit geschiedde vervolgens des Woendags avonds, maar heeft slechts tot omstreeks 1760 stand gehouden. Het catechiseren duurde evenwel tot op het einde dier eeuw voort, toen, bij de inlegering van krijgsvolk, door de oorlogzuchtige woelingen der Franschen veroorzaakt, de kapel met eene daaraan verbonden houten *loods*, eenigen tijd, tot kazerne gediend heeft. In het jaar 1807 is zij voor afbraak verkocht en daardoor in handen der, in deze gemeente in grooten getale wonende, Israëliten gekomen. Deze hebben, met toestemming van het bestuur der domeinen en onder verpligting van eene jaarlijksche opbrengst voor het gebruik van den domeingrond, waarop het staat, het gebouw tot eene synagoge ingerigt, waartoe het tot op heden dient. Het is een klein doch net gebouw, met een torentje voorzien.

Men heeft in het d. NAALDWIJK, in de nabijheid der Hervormde kerk een gesticht, bekend onder den naam van Oude-Mannenhuis, hetwelk in 21 huisjes of woningen is afgedeeld. De eerste oprigter van dit gebouw was HENDRIK, Heer *van* NAALDWIJK. Deze beval, in 1426, bij testament, dat binnen het dorp NAALDWIJK een huis voor vijf arme oude mannen zoude gebouwd worden. Voor de optimmering werd door hem eene zekere som aangewezen, alsmede eene andere som, strekkende tot onderhoud dier mannen, welke laatste som jaarlijks bij de zoogenaamde Heiligen Geest armen van NAALDWIJK te ontvangen en te heffen was. Vijf huisjes werden voor even zoo vele oude mannen gebouwd en onderhouden. Prins FREDERIK HENDRIK de heerlijkheid NAALDWIJK, in 1612, in bezit krijgende, liet bij deze vijf huisjes nog even zoo vele andere van den zelfden vorm bouwen, en beval in eenen fundatiebrief van 1627, dat aan de oude mannen, die er in woonden, van zijnentwege, jaarlijks 36 gulden zoude uitgereikt worden. In dit stuk werd ook besproken, dat bij deze tien huisjes, waarbij nog een elfde als ziekenhuis behoorde, er nog tien andere, voor even zoo vele arme oude vrouwen, zouden gebouwd worden. Aan deze oude vrouwen moest insgelijks drie gulden per maand of 36 gulden jaarlijks uitgereikt worden. Hier uit blijkt derhalve, dat, hoezeer HENDRIK VAN NAALDWIJK de grondlegger van dit huis is, Prins FREDERIK HENDRIK echter als de voorname stichter moet beschouwd worden. Deze menschlievende Vorst toch zorgde vervolgens voor de vermeerdering der fondsen, zoowel tot onderhoud van het gesticht, als tot verbetering van het lot der daarin wonende oude lieden. In eenen fundatiebrief van Januarij 1631 bepaalde hij, dat, van de maand Augustus van het vorige jaar af, voortaan aan de genoemde oude lieden zeven gulden per maand, of vier en tachtig gulden in het jaar, zoude

verstrekt worden; voorts, dat geene andere personen in dit oudemannen- of vrouwenhuis mogten geplaatst worden, dan die in 's Prinsen heerlijkheden Naaldwijk, Hondsholredijk, Monster, Poeldijk, Wateringen, Ter-Heyde en Half-Loosduinen geboren waren. De Prins behield zich de vrije keuze der personen voor. De goederen, welke deze oude lieden bezaten of mogten nalaten, kwamen echter geheel ten voordeele van het gesticht. Tot het noodige opzigt werden er, jaarlijks, door den Prins twee gehuwde mannen, uit zijne onderdanen van Naaldwijk en Hondsholredijk, gekozen. Deze hadden, met hunne vrouwen en 's Prinsen Rentmeester, op de verzorging, het leven en huishouden der oude lieden toe te zien.

De bewoners van dit gesticht, hoewel sedert lang allen geene oude lieden meer, hebben immer kosteloos huisvesting gehad. Zeer weinigen hebben echter nog het genot der jaarlijksche prebende, welke door de administratie der domeinen, waaraan de inrigting tegenwoordig geheel toebehoort, verstrekt wordt.

De dorpschool, welke in 1825 gebouwd en in 1840 aanmerkelijk vergroot is, wordt gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht.

Van de vroeger onder dit d. gelegen hebbende buitenplaatsen: de Woert of Hooge-woert, de Lagewoert of Duiventoren, Patijnenburg en Endeldijk is alleen de laatste nog in wezen.

De kermis te Naaldwijk valt in de eerste volle week van Julij.

Naaldwijk is de geboorteplaats van den Godgeleerde Johan van Naaldwijk, die om zijne kunde Pausselijke Pronotaris, en in het jaar 1470 Kanunnik en Deken van het kapittel in zijne geboorteplaats was; van den Geneeskundige Pieter van Naaldwijk, die te Gothemburg de geneeskunde heeft uitgeoefend, en twee boeken, *Over den aard, de verkiezing, opvoeding, tuchtiging en genezing der paarden*, geschreven heeft, en van den Geleerde Martinus Dorpius, die zeer ervaren was in de Latijnsche en Grieksche talen, gelijk in alle beschaafde wetenschappen. Hij † 31 Mei 1528, als Hoogleeraar in de wijsbegeerte en welsprekendheid aan de Hoogeschool te Leuven.

Het wapen van Naaldwijk bestaat in een veld van zilver, met eenen klimmende leeuw van keel (rood), getongd en geklaauwd van azuur (blaauw) (1).

NAALDWIJK, voorm. afzonderlijke heerl. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*, het oostelijke gedeelte dier gem. uitmakende, en met de voorm. afzonderlijke heerl. *Sliedrecht* zoodanig verheeld, dat men thans de juiste grenzen en grootte niet meer weet op te geven.

Deze heerl., welke reeds sedert onheugelijke jaren met die van *Sliedrecht* vereenigd is, wordt thans, even als deze, in eigendom bezeten door den Heer K. E. Baron van Tuyll van Serooskerke, woonachtig te 's Gravenhage.

NAALDWIJK, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerzijde in het afvaren naar zee; palende N. aan de verl. koffijplant. Java, Z. aan de verl. plant. de Twee-Gebroeders; 700 akk. groot.

NAALDWIJK (HET HUIS-TE-), naam, welken sommige Schrijvers wel eens geven aan het Huis-te-Hondsholredijk, h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hondsholredijk (Huis-te-).

---

(1) Men zie voorts over deze gem. H. van den Bergh, *Proeve eener beknopte beschrijving van Naaldwijk* e. a. Delft 1842.

NAALDWIJK (HET HUIS-VAN-), voorm. oud adell. h. te *'s Gravenhage*, aan de noordzijde van het *Voorhout* en den *Kneuterdijk*.

Het werd ook wel naar den oudsten bekenden bezitter Heer Helmich van Doornich, het Huis-van-Doornich genoemd. Het was een der aanzienlijkste en voortreffelijkste gebouwen van 's Gravenhage, had vooraan eene groote opene plaats, en strekte zich uit tot aan den hoek van de Kloosterkerkstraat. Of de Heer Helmich van Doornich het gesticht heeft, is onzeker, maar dat er reeds lang te voren een huis ter zelfder plaatse heeft gestaan, blijkt uit eenen schepenbrief van 's Gravenhage, gedagteekend des Dingsdags voor St. Michiel in het jaar 1357, waarbij zekere rente door eenen Willem Ysbrantsz op het huis, daar hij als toen inwoonde, werd gevestigd. Helmich van Doornich, Raad van Hertog Willem van Beijeren geweest zijnde, hield, na diens dood, de zijde van de ongelukkige Jacoba, eenige en wettige erfgename van de heerlijkheden haars vaders, tegen de geweldenarijen van haren oom Jan van Beijeren, en werd daarom, bij vonnis, balling 's lands en zijne goederen ten behoeve van den Graaf verbeurd verklaard. Hertog Jan van Brabant, als Graaf *van Holland*, gaf vervolgens het voorzegde huis aan zijne moeder, Vrouwe Elizabeth van Gorlitz, Hertogin *van Beijeren*. Of Heer Helmich van Doornich, die daarna in de gunst van Filips van Bourgondië geraakte, in zoo verre dat hij hem tot een zijner Raden van Holland verhief, weder het bezit van zijn huis heeft verkregen, is met zoo weinige zekerheid te melden, als hoe en wanneer het den Graaf van Aremberg of Aardenberg is aangekomen, naar wien het den naam van het Huis-van-Aremberg verkreeg, onder welken naam het alom bekend stond, hoewel Goudhoeven het het Huis-van-Naaldwijk noemt, omdat de gemelde Graaf ook Heer van Naaldwijk was. Nadat Heer Jan van Ligne, Heer *van Barbançon*, en, uit hoofde van zijne vrouw Margaretha van der Mark, Graaf *van Aremberg*, in het jaar 1568, in den slag bij Heiligerlee en Winschoten, in Friesland, tegen Graaf Lodewijk van Nassau verslagen en gesneuveld was, kwam dit huis, nevens zijne andere goederen en heerlijkheden, aan zijnen oudsten zoon Graaf Karel van Aremberg. Daar deze de zijde van Spanje omhelsde, werden mede zijne goederen in Holland bij de Staten aangeslagen, en zijn huis te 's Gravenhage tot een logement voor aanzienlijke personen bestemd. Door de langdurige afwezigheid van den gemelden Graaf, was het huis zeer vervallen en in eenen slechten staat geraakt, waarna de Staten den 11 April 1587 besloten: « dat tot de huizinge van Naeltwijk alhier in den » Hage in diligentie geprocedeert sal werden, ende daer aen te koste » geleyt de somme van omtrent vyf hondert guldens; mits dat die » van het Collegie (van Gecommitteerde Raden) tselve huis van Naeltwyk sullen besigtigen, of hetselve tot twee huizingen geaccomodeert » en verhuurt soude mogen werden; welke onkosten in sulken gevalle » daerenboven gedaen sullen mogen werden." Of dit laatste werkstellig is gemaakt, kan men niet met zekerheid zeggen, immers Heeren Gecommitteerde Raden verklaarden en consenteerden, den 4 Mei des volgenden jaars, op verzoek van den Heer Kellegry, die wegens Koningin Elizabeth in den Raad van State alhier zitting had, dat hem zal mogen lastig vallen en huisvesten in de gemelde huizing, en tot « dien einde innemen het quartier dat bij de Thesaurier » van hare Majesteit laatst is geoccupeert, en dat op al sulken voet » als de Staten van Holland met den voornoemden Raedsheer Kellegry » handelen zullen, wel verstaende dat de Cornette, aldaer gefouriecrt

» zijnde, gehouden zal wezen, te delogeren." In het jaar 1609 werd het bewoond door den Heer Russy, Ambassadeur van zijne allerchristelijkste Majesteit van Frankrijk, en voor hun bij de Staten jaarlijks betaald de som van 800 gulden.

Toen het twaalfjarig bestand, tusschen den Koning van Spanje en de Staten der Vereenigde Nederlanden, in het gemelde jaar 1609, getroffen was, kwam Graaf Karel van Arenberg herwaarts, en ontdeed zich insgelijks van de meeste zijner heerlijkheden en goederen in Holland gelegen. Hij verkocht, onder anderen, in het jaar 1612, de heerlijkheid of baronnie van Naaldwijk, nevens Hondsholredijk, voor de som van driemaal honderd en vijftig duizend gulden, aan Frederik Hendrik, Prins van Oranje, en in 1611 zijn huis te 's Gravenhage aan Johan van Oldenbarnevelt, destijds Raadpensionaris van Holland, die het, in het volgende jaar, deed afbreken, en op het grootste gedeelte van den grond een zeer schoon en heerlijk gebouw oprigten, hetwelk na zijnen dood is gekomen aan den Heer Cornelis van der Myle, als getrouwd zijnde met zijne dochter, Maria van Oldenbarneveld, in wiens familie dit huis vele jaren is gebleven, doch later verkocht aan de Gravin van [illegible], die den voorgevel aanmerkelijk heeft laten opsieren, naar den bouwtrant van dien tijd. Het andere gedeelte van den grond, waarop het oude huis van Naaldwijk heeft gestaan, hebben de erfgenamen van de weduwe van den voornoemden Heer van Oldenbarneveld, in het jaar 1668, verkocht aan den Heer Mr. Hendrik Cloek, Raadsheer in den Hove van Holland, overleden den 20 October 1670.

NAALDWIJK-HONDSHOLREDIJK-HET-HONDERDLAND-EN-DE-ORANJE-POLDER, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk* (3 k. d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Monster, O. aan Wateringen, Groeneveld, de Lier en Maasland, Z. aan de Nieuwe-Maas, W. aan 's Gravezande-en-Zand-Ambacht.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. Naaldwijk, Hondsholredijk, het Honderdland en den Oranje-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3063 bund. [illegible] v. ell., waaronder 2864 bund. 92 v. r. 20 v. ell. belastbaar land. Men telt er 449 h., bewoond door 684 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3500 inw., van welke velen hun bestaan vinden in de tuinderij. Men treft tegenwoordig in het geheele grondgebied [illegible] tuinen aan, welke gezamenlijk eenen tuingrond van ongeveer [illegible] bunders bearbeiden. Deze tuingronden zijn van ongemeen vruchtbaren aard. Zeer dikwijls wordt voor een bunder, waarop [illegible], ter aankweeking van muurvruchten, gevonden worden, [illegible] guld. en meer besteed. Intusschen vordert de bewerking van dezen grond belangrijke uitgaven voor mest, zand, en wat verder tot vruchtbaarmaking onontbeerlijk is. De tuinen zijn voorzien van [illegible] vruchtboomen en steenen muren, waartegen, veelal [illegible], blaauwe en witte druiven worden geteeld, die, [illegible], boven de buitenlandsche worden geschat, en [illegible] Rijk, als nu sedert eenige jaren, per stoomboot van Rotterdam naar Londen, worden verzonden. Voorts vindt men in [illegible] tuinen, planken heiningen, waar bijzonder perziken worden geteeld.

[illegible] tak van bestaan is de landbouw en bestaat voornamelijk [illegible] van tarwe, rogge, gerst, haver, vlas, raapzaad, [illegible], onder de voortbrengselen, welke de landman

van de koe trekt, komt vooral de boter, welke van uitmuntende hoedanigheid is, in aanmerking. Ook de vlasserij geeft aan verscheidene personen arbeid. De werkplaatsen, waarin het vlas voor de spinne- en weverijen wordt bereid, zijn echter thans, in vergelijking van vroegere jaren, weinig in getal. Ook heeft men er twee leerlooijerijen en eenen korenmolen.

De Herv., die er 2000 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Naaldwijk* uit, en behooren, voor zoover het Honderdland en den Oranjepolder aangaat, tot de gem. van *'s Gravezande*.

De 120 Evang. Luth., Doopsgez. en Remonstranten, die men er aantreft, behooren tot hunne respective gem. te *'s Gravenhage*.

De R. K., die er 1300 in getal zijn, maken gedeeltelijk de stat. van *Naaldwijk* uit en behooren, voor zoo ver het grootste gedeelte van Hondsholredijk aangaat, tot de stat. van *Poeldijk*.

De 80 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Naaldwijk*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Naaldwijk en ééne te Hondsholredijk, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ongeveer 480 leerlingen bezocht worden, welk getal echter des zomers een veertig- of vijftigtal minder is.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Naaldwijk.

NAALDWIJKSCHE-SLUIS (DE), voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, aan de Boonervliet onder Maasland, langs welke, behalve de heerl. Naaldwijk, ook de Lier en de pold. West-Kamp en Oost-Kamp uitwaterden.

In het jaar 1652 is zij met de Voorburgsche-sluis en de Maaslandsche-sluis tot één gemaakt.

NAAMSLOOT (DE), water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, dat bij de Goorn uit de *Wijzent* voortkomt, en met eene oostelijke rigting eerst tusschen Avenhorn en Berkhout, later tusschen Grosthuizen en Berkhout doorloopt. Zij vereenigt zich bij de Hulk met de *Hoornsche-Trekvaart*, maar loopt van daar, onder de benaming van KORTE-NAAMSLOOT, tot aan den Zeedijk, alwaar zij zich met het polderwater van de Wester-Kogge vereenigt.

NAARDEN, kant., prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*; palende N. N. O. aan de Zuiderzee, O. aan het Utrechtsche kant. Amersfoort, Z. O. aan het kant. Amersfoort, Z. en Z. W. aan het Utrechtsche kant. Loenen, W. aan het kant. Weesp.

Dit kant. bevat de volgende acht gem.: Naarden, Hilversum, Bussum, Huizen, Blaricum, Laren, 's Graveland en Kortenhoef, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,350 bund. 19 v. r. 69 v. ell., waaronder 12,895 bund. 20 v. r. 89 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1911 h., bewoond door 3070 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,300 inw., die veelal in den akkerbouw, de veeteelt, de visscherij, de veenderij en de fabrijken hun bestaan vinden. Men heeft er 2 scheepstimmerwerven, 16 Hilversummer-streep-, 21 tapijt- en vloerkleeden- en 2 paardedekken-fabrijken, 1 leerlooijerij, 2 blaauwverwerijen, 1 zwartestoffenverwerij, 1 bierbrouwerij, 1 koorn- en pel- en 4 korenmolens.

NAARDEN, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Amsterdam*, uit de volgende tien gem. bestaande: Naarden, Ankeveen, Blaricum-Laren-en-Bussum, 's Graveland, Hilversum, Huizen, Kortenhoef, Muiden, Muiderberg en Nederhorst-den-Berg.

Men heeft er tien kerken, door even zoo vele Predikanten bediend wordende, en telt er 6070 zielen, onder welke 2250 Ledematen.

NAARDEN, gem. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden* (26 k. d., 2 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, O. aan de gem. Huizen, Z. aan Bussum, W. aan de gem. Muiden-en-Muiderberg.

Deze gem. bevat de stad Naarden en het geh. Oud-Naarden, benevens den Binnendijksche-polder, den Keverdijksche-polder, de Maatlanden en de Naarder-Eng. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2128 bund. 64 v. r. 29 v. ell., waaronder 1990 bund. 44 v. r. 38 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 435 h., bewoond door 489 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2590 inw. Vroeger plagten de lakenweverij en lakenhandel hier sterk te bloeijen, zijnde er, in de zestiende eeuw, daaromtrent onderscheidene ordonnantiën en keuren gemaakt. Thans is er deze handel geheel te niet, even als de fabrijk van fluweelen, welke er later zeer toegenomen was. Men vond er voorheen ook eenige bierbrouwerijen. Thans bestaan de meeste ingezetenen van den landbouw en van de houthakkerijen in de, digt bij de stad gelegen, bosschen, die veel en goed eiken brandhout opleveren. Ook bestaat er nog eene uitgebreide calicotfabrijk.

De Hervormden, die er ruim 1400 in getal zijn, onder welke 550 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Naarden*, behoort, en vroeger door twee Predikanten bediend werd. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelis Janszn., die in 1574 herwaarts kwam en in 1582 naar Weesp vertrok. De eerste tweede Predikant is geweest Hieronimus Hortensius, die in 1579 naar 's Gravenhage vertrok. Na het overlijden van den Predikant Carolus Gabriel van Achter, hetwelk in 1810 plaats had, is er geen tweede Leeraar meer beroepen, zoodat de gem. thans slechts door eenen Predikant bediend wordt.

Vroeger had men hier ook eene Waalsche gemeente. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest H. Grouwels, die in het jaar 1651 herwaarts kwam. Na het vertrek van den Predikant Annost, in het jaar 1819, is deze gem. opgeheven.

De 50 Evangelisch-Lutherschen, die hier wonen, maken eene filiaal gem. van de gem. van *Weesp* uit. Elias Pomian Pesarovius, geboren den 29 September 1645, te St. Nikolai in Rusland, heeft in 1678 de Evang. Luth. gemeente te Naarden als Herder en Leeraar bediend, en bij de Regering aldaar vrije godsdienstoefening verworven. Van dien tijd af heeft deze gem. nu en dan eenen Predikant gehad, doch in diens onderhoud niet behoorlijk kunnende voorzien, is zij bij de gem. van Weesp gekomen.

De Roomsch-Katholijken, die er 820 in getal zijn, onder welke 500 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Israëlieten, van welke men er 200 aantreft, maken de ringsynagoge van *Naarden* uit, en behooren tot het Portugeesch synagogaal ressort van *Amsterdam*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 400 leerlingen bezocht worden.

De stad Naarden, in het Lat. Nardensis, ligt 4 u. O. Z. O. van Amsterdam, 6 u. N. ten O. van Utrecht, 4½ u. N. W. van Amersfoort, 5 min. Z. van de Zuiderzee, aan het begin der hoogelanden,

welke zich ten Oosten en Zuiden, even buiten de stad, opdoen, terwijl aan de westzijde nog lage weilanden zijn. Van de stad loopt eene trekvaart over Muiden naar Amsterdam; terwijl zij door straatwegen met de hoofdstad des rijks, met Amersfoort en Huizen in verbinding staat.

Sommigen willen, dat NAARDEN, hetwelk eertijds ook NARDINA en NAARDERE geheeten werd, zijnen naam zou gekregen hebben, omdat het een naarder- of naderplaats van het Sticht van Utrecht is. Anderen meenen, dat LAMBERTUS HORTENSIUS, in zijn gedicht op Gooiland, mede op het woord *naarder* zoude gezinspeeld hebben, doch met opzigt tot de Zee en niet tot Utrecht, waaromtrent wij weinig waarschijnlijkheid vinden. HORTENSIUS verhaalt ook elders, dat er naar den kant van de veenen, namelijk, die ten Oosten van Gooiland, aan of in het Sticht van Utrecht, liggen, ten zijnen tijde een klein eiland werd aangetoond, dat van ouds met eene diepe gracht omsingeld en bijna ongenaakbaar, doch toen reeds door ouderdom met modder bezet was, op welk eilandje twee broeders, befaamde struikroovers, eene landhoeve hadden, welke naar hun beider naam, WER en NER, de Wernershofstede genaamd werd, eene benaming, die men in de handelingen over de grensscheiding, tusschen het Sticht van Utrecht en Gooiland, in de jaren 1535 en 1536, insgelijks gemeld vindt. Van een dezer broeders, namelijk NER, zou men mogelijk, op vrij goeden grond, den oorsprong der benaming van NERDEN en *Naardingerland* mogen gissen, ja zelfs zouden wij deze gissing als eene zekere zaak beschouwen, indien de overlevering van hand tot hand op duidelijker bewijzen, dan het algemeene landgerucht, berustte.

De tegenwoordige stad NAARDEN, eigenlijk NIEUW-NAARDEN, is eene geheel andere, dan die er in vroegere tijden geweest is, en die nader aan de Zuiderzee gelegen was, maar, na den 15 Mei 1350 door de Hoekschen verwoest te zijn, op weinige huizen na, wel ter wijdte van twee honderd roeden is overstelpt geworden. De puinhoopen van dit oude NAARDEN, oudtijds Neerda of Nerda, en in het bijzonder die van de kerk, zijn naderhand nog menigmalen gezien.

De nieuwe stad NAARDEN werd, volgens een handvest van WILLEM V, Graaf van *Holland*, van het jaar 1350, gebouwd op eene plaats, welke door de stedelingen, op het grondgebied van Amsterdam, Muiden en NAARDEN, als daartoe het best geschikt, mogt gekozen worden. De zelfde Graaf bevestigde hun ook in alle de voorregten, die de oude stad bezeten had, en vergunde hun naderhand nog eenige nieuwe, zoo ten aanzien van de uitgestrektheid hunner vrijheid in het IJ, de vrijheid van zijne tollen, die van bekommering op hunne goederen enz. Zij zouden ook voor hunne eigene Schepenen te regt staan en hunne eigene keuren maken; nog vergunde hij hun de visscherij in haar grondgebied, met het regt van de waag [illegible] binnen hare stad. Zij zouden ook den Hertog in zijne [illegible]oen, als andere zijner steden, naar hunne grootte, ge[illegible]heid des volks; hij betuigt ook, dat het hem aangenaam [illegible]nneer iemand zich als burger wilde laten aannemen. [illegible] voorregten kregen zij, in het zelfde jaar, nog de [illegible]en vischstapel, welke hun reeds door Graaf WILLEM [illegible]und was, en welk regt Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE [illegible]der heeft uitgebreid. Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN [illegible]rgund eene haven te mogen maken uit de Zui[illegible] stad, en Hertog JAN VAN BEIJEREN stelde hen, [illegible] heirvaarten, tollen, dijkgeld, sluisgeld,

thijnsen en tienden. Keizer KAREL gaf hun het regt om exuegeld te vorderen van de genen, die met hunne goederen buiten de stad gingen wonen of van daar eenige erfenis beurden, te weten zoo veel als voor exuegeld zonde moeten betaald worden, ter plaatse, daar de vertrekkende hunne woonplaats namen of de geërfden hunne goederen voerden, wanneer zij van daar met der woon vertrokken of erfenis beurden. Volgens bevelen van den Raad van Holland, Zeeland en Friesland, in het jaar 1489, en door den zelfden Raad vernieuwd in het jaar 1491, waren de dorpen van Gooiland verpligt, om de vestingwerken van NAARDEN, tenhalven koste te moeten maken, waartoe de Baljuw van Gooiland, in het jaar 1561, gelast werd, de gemelde dorpen te dwingen.

De juiste tijd, wanneer men aanving de nieuwe stad te bouwen, vindt men niet aangeteekend, maar die van de kerk, welke aan ST. VITUS werd toegewijd, wordt gesteld op het jaar 1380, en er bij gevoegd, dat zij in het jaar 1440 volbouwd is.

De stad is niet groot. Voornamelijk is NAARDEN aanzienlijk door zijne vestingwerken, welke, in 1683, volgens het ontwerp van COEHOORN, gemaakt zijn. Na dit tijdstip hebben de vestingwerken eenige wijzigingen ondergaan volgens de stelsels van VAUBAN en COEHOORN, doch zijn sedert het jaar 1695 tot heden toe onveranderd gebleven en bestaan uit eenen vrij regelmatigen zeshoek, met ruime bastions met dubbele flanken, genaamd: no. 1, Kattenbastion, no. 2, Oranje, no. 3, Prumers, no. 4, Turfpoort, no. 5, Nieuwe-Molen en no. 6, Oude-Molen; in het eerstgenoemde is eene kat. De fronten 6 tot 2 hebben eenen onderwal, doch geene kanonkelders, zoo als de overigen. De hoofdwal is omkleed en omringd met eene breede hoofdgracht. Twee steenen beeren, gelegen vóór de bastions 2 en 6 en steunende aan de Oost- en West-zeedijk, scheiden de noordelijke- of Zoutwatergracht van de zuidelijke- of Zoetwatergracht af. De buitenwerken zijn kleine ravelijnen, allen bekleed, behalve die aan de zeezijde, twee couvre-faces, bedekte weg en voorgracht. En dewijl deze stad juist op de scheiding der natuurlijke bodemsgesteldheid van Holland ligt, alwaar, namelijk, de lage waterlanden met de hooge zandige heigronden zich beginnen te verwisselen, zoo had men ras bemerkt, dat, door de hoogten dezer heide ten Oosten, gelijk mede ten Noorden en Zuiden, nabij de stad, de vestingwerken konden bestreken, of (gelijk de vestingbouwkundigen zeggen), gekommandeerd worden, hetwelk, ingeval van belegering, zeer nadeelig zou geweest zijn, waarom men te rade werd, deze hoogten, op eenen afstand van drie honderd roeden buiten de buitenste gracht, om de stad af te zanden en grachten aan te leggen, waardoor het afgegraven zand, met schuiten telkens kon worden weggevoerd en voor ballast of het aanleggen van groote wegen worden gebruikt. De gemelde afzanding geeft aan deze vesting nog dit tweede voordeel, dat door het opstoppen der rivier de Vecht, door middel van de sluis te Muiden, het water in de Muider trekvaart ingelaten, naar Naarden kan vervoerd, en daardoor het land om de stad geïnundeerd worden, in geval dit, bij een onvoorzien beleg, gevorderd werd. Deze afgraving verspreidt zich verder dan een kanonschot buiten de stad. Het vlak land, dat onder dit zand ligt, is zeer geschikt voor den landbouw.

De haven, tot welks graving ALBRECHT VAN BEIJEREN, in 1403, handvest verleende, werd in het jaar 1411 gemaakt en voltooid. Zij behielden haar tot in het jaar 1682 of 1683, wanneer de nieuwe vestingwerken begonnen werden, en de haven met eenen dam werd toegestopt,

benoeming heeft naderhand de Keizer, als Graaf van Holland, ook verschil gehad met den Proost van St. Janskerk. Ook heeft zich de Paus met deze zaak wel bemoeid. Volgens een oud register, hetwelk, in het jaar 1514, op bevel van Keizer MAXIMILIAAN, is aangelegd, heeft de gemelde Persona, niet alleen den Pastoor van de parochiekerk te NAARDEN, maar ook de andere Pastoors in het Gooi, van ouds aangesteld. Volgens het gemelde register trok dit Persoonschap, uit de tienden van NAARDEN, acht mudden tarwe en vier mudden garst. Voorts trok het nog van andere tienden acht mudden tarwe. In dezelfde parochiekerk was eene vikarij gesticht, uit welke vikarij en uit de jaarlijksche inkomsten, de Pastoor telken jare aan de Persona moest opbrengen eene rente van 40 Rijnsche guldens (60 guld). Deze kerk is een groot, ruim, fraai en luchtig gebouw, en heeft eenen stevigen vierkanten toren, die vrij hoog is, ten minste men ziet hem op eenen aanmerkelijken afstand, omdat NAARDEN op eenen verheven grond gelegen is. In deze kerk is een groot orgel. Ook heeft men er een fraai geschilderd middengewelf, bijbelsche tafereelen voorstellende. Onder eenige andere overblijfselen der oudheid ziet men er ook het grafschrift van LAMBERTUS HORTENSIUS, Schoolvoogd te NAARDEN en Schrijver der Utrechtsche geschiedenissen. Hij werd er beroepen in het jaar 1544, en in het jaar 1572 uit den ondergang der stad gered, door eenen Priester van den Graaf VAN BOSSU en PETER KATZ, Maarschalk van Montfoort, benevens LEVINUS WELDANUS en JOHAN VAN KASTILIË, Overste van eene Napelsche bende, die hem, op last van den Graaf, kwamen zoeken en middel vonden, om niet alleen hem, maar ook zijne boeken te redden, nadat hem reeds het mes op de keel gezet was door eenen Spaanschen soldaat, die hem verliet om deel te krijgen aan andere buit, hetwelk HORTENSIUS gelegenheid gaf om op straat te vlugten, daar zijne verlossers hem aantroffen, die hem eerst naar Bussum en verder naar Utrecht bragten. Nog vindt men in deze kerk een in wit marmer uitgehouwen gedenkstuk, ter eere van Prins WILLEM III.

De voormalige Waalsche kerk, in de *Kloosterstraat*, diende later voor de Evangelisch Lutherschen, aan wie zij reeds in 1791, door den kerkeraad der Waalsche gemeente, ten gebruike werd afgestaan, wordende daarin, op den 26 Junij van dat jaar, door HENDRIK VOLKERSZ, Predikant te Purmerende, voor het eerst het H. Avondmaal bediend aan nagenoeg 70 Ledematen. Dit gebouw is thans niet meer kerkelijk in gebruik, maar in de laatste jaren tot eene kaserne ingerigt. De Evang. Luth. oefenen thans hunne godsdienst in de Hervormde kerk.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan den H. VITUS toegewijd, staat in de *Voorstraat*. Het is een nieuw gesticht, welingerigt en fraai gebouw, waaraan de eerste steen den 22 October 1834 gelegd is, terwijl het op den 22 September des volgenden jaars is ingewijd.

De voormalige Gasthuiskerk, later de Waag en thans tot eene Hoofdwacht ingerigt, was vroeger de kapel van het gasthuis. In dit gebouw werd de moord door de Spanjaarden gepleegd, van welken wij hier onder zullen gewagen. Hier wordt nog in drie steenen de gedachtenis van dit droevig schouwspel bewaard, zoo met bijschriften in rijm van dien tijd, als met afbeeldingen, die de ramp der burgers vertoonen.

Vóór de Reformatie had men te NAARDEN ook een klooster voor Zusteren van den derde regel des H. FRANCISCUS, Maria's-konvent genaamd. Digt bij de stad stond eene priorij van Reguliere Kanonnikken, St. Vitus-konvent genaamd.

[illegible] opgedrongen, geraakten zij hierover aan het muiten [illegible] met de burgerij, die, onder geleide van den Heer [illegible] van [illegible], de volders op de vlugt dreef. Deze twist werd [illegible] den Raadsheer GERRIT VAN ASSENDELFT, ten dien einde uit [illegible] afgezonden, die te weeg bragt, dat den vol- [illegible] werd kwijtgescholden, en dat de burgers [illegible] geld betaalden. Of nu de opstand der vol- [illegible] hebbe met de oneenigheden, waarvan de [illegible] van NAARDEN spreekt, kunnen wij niet nagaan, [illegible] aangeteekend, wanneer die opstand heeft plaats ge- [illegible] is gegeven op den 20 Januarij 1520, ten overstaan [illegible] bovengemelden Raadsheer GERRIT VAN ASSENDELFT.

[illegible] der Regering zijn er mede eenige onlusten gere- [illegible] de juiste tijd wordt opgegeven.

[illegible] in de eerste beroerten over de godsdienst, waar- [illegible] Nederlandsche steden geschokt werden, langen tijd [illegible] er geene beeldstorming; geene vreemde Predi- [illegible] toegelaten; geene beelden geschonden, noch eenige [illegible], en de Overheid stelde zulk eene goede orde [illegible] der onderdanen, zelfs in het opbrengen [illegible], dat zij er grooten lof bij de Landvoogdes mede [illegible] bleef de stad nog lang aan de zijde van Spanje; doch [illegible], dat daarover groote onlusten, tusschen de Overheid [illegible]; de burgers hadden de stoutheid den Graaf [illegible] bezetting in te nemen en hem zelfs, door het slui- [illegible] voor het hoofd te stooten. Men bad hem naderhand om [illegible], niet geweten te hebben, dat het de Graaf was; ook [illegible] te mogen bewaren door hare eigene burgerij, het- [illegible] hoon in den krop stak, inwilligde. Eenigen [illegible] zij volk in van den Prins VAN ORANJE, doch niet meer dan [illegible]. Dit verbitterde DON FREDERIK VAN TOLEDO der- [illegible] in het jaar 1572, hunnen geheelen ondergang uitwerkte. [illegible] te NAARDEN slechts honderd en twintig Duitschers, [illegible], een geweзen Priester. Men had er onlangs [illegible] en Onroomschen in het bewind gesteld, die [illegible], dat de vijand om NAARDEN niet denken zou, [illegible] den Rijn schier gesloten hield, bemagtigd was, [illegible], die honderd ruiters voor de poort ge- [illegible] 's Konings en zijnen naam, op te eischen, [illegible] den Prins dacht te houden. Doch [illegible] November, berigt kreeg, dat DON FREDERIK, [illegible] in aantogt was, ontzonk elk den moed. Men [illegible] ter stad uit, die DON FREDERIK te Amers- [illegible] geen gehoor verwerven konden. Alleenlijk werd [illegible] te volgen tot voor de poort van NAARDEN, alwaar [illegible]. Een hunner, de Schepen GERRIT PIETER [illegible] de andere, de Burgemeester MAARTEN LAURENS- [illegible]. Omtrent den middag was de voortogt in het [illegible] van alle kanten omsingeld werd. DON [illegible] te Laag-Bussum, alwaar GERRIT PIETER [illegible] van FRANS VAN LOO, Drossaard van Muiden, [illegible] vroeg, of de stad zich van de be- [illegible] hij een- en andermaal en zelfs met [illegible], dat eenige ruiters ontglipt waren,

g[illegible]
van
Digt
Vitu[illegible]

den ingang van zijn huis eenen tijd lang tegen de Spanjaarden, en stiet er eenigen onder den voet; doch eindelijk, overmand en zwaar gekwetst, zeeg hij neder op den driestal. Half zieltogende greep hij daar, met zijne harde smidshanden, de degens van twee Spanjaarden, die hem meenden te kwetsen, bij het scherp aan, waarop zij die terug trokken, hem alle de vingers afsnijdende. Terstond hierna werd hij doorstoken en het warme bloed, dat uit de wonden sprong, zijne dochter, die te vergeefs op de bloote knieën om haars vaders leven gebeden had, in het aangezigt gesmeten. Een aantal burgers, achterhaald ten platten lande, werd van alles beroofd en moedernaakt aan boomen opgehangen. In alles zouden er slechts zestig burgers in het leven gebleven zijn, van welken veertig door de vlugt ontkwamen en de overigen op losgeld gesteld werden. De Burgemeester Hendrik Lambertszoon, die zich ook dacht te rantsoeneren, werd naderhand, door toedoen van eenigen, die te voren uit de Regering gezet waren, ten gevolge van een vonnis van Don Frederik, in zijne eigene deur opgehangen, waarna het lijk gevierendeeld en de stukken ter poorte uitgestoken werden. Het krijgsvolk niet alleen, maar de ingezetenen der naaste plaatsen, Muiden en Weesp, kwamen de stad van alles berooven, en men vond er, die de ellendigen nog met het dichten en zingen van schampere liedjes bedroefden. Toen alles uitgemoord en ledig geroofd was, zag men de poorten, muren en torens slechten, door de Gooische dorpelingen, tot dit werk, onder zware bedreigingen, geprest. Ten besluite werd de stad, bij een vonnis des Landvoogds, op den 6 November des volgenden jaars gewezen, van alle handvesten, vrijheden en inkomsten vervallen verklaard.

In het jaar 1639 ontstond er een oproer, ten gevolge van een plakkaat van de Staten van Holland en West-Friesland, volgens hetwelk de turfton door de geheele provincie op eenen eenparigen voet gebragt werd, hetwelk tevens eenige verandering in 's Lands impost na zich sleepte. Hierdoor geraakte de gemeente tot eenen opstand en zelfs zoo ver, dat men de nieuwe tonnen aan stukken sloeg, het huis van den Pachter overweldigde en zijn huisraad schond; ook wist men bij de Wethouders uit te werken, dat de Pachters niet meer zouden vorderen, dan zij van ouds gedaan hadden, waarvan eene openbare afkondiging in de stad geschiedde, welke nogtans, kort naderhand, door een ander plakkaat van de Staten vernietigd werd, die daarbij de Pachters handhaafden, tot uitvoering van de nieuwe schikking, en dewijl er eene belooning van vijf honderd gulden beloofd werd, geraakte het gemeen tot bedaren en elk keerde tot zijnen pligt terug.

Na het innemen van Amersfoort door de Franschen, in het jaar 1672, zond de Markgraaf van Rochefort den Ritmeester Moisel naar Naarden, om de stad op te eischen, die niet genoeg voorzien was, om grooten tegenweer te kunnen bieden, zoodat de Regering besloot Gemagtigden te benoemen, om wegens de overgave te handelen. Middelerwijl ontstond er zulk een schrik onder de inwoners en het krijgsvolk, dat velen de vlugt kozen, gelijk zelfs de Regenten hun lijf bergden, latende de stadssleutels op de brug van de poort liggen, waarop men genoodzaakt was de Franschen in te laten, zonder eenig verdrag. De Gemagtigden bragten echter een ontwerp op papier, hetwelk alleen inhield de vrijheid van geweten voor de burgers en inwoners, de bezitting hunner goederen, het behouden der gewone voorregten en des Konings bescherming, zoo voor de stad als de

onderhoorige dorpen, en op die voorwaarden ging Naarden, den 20 Julij van het gemelde jaar, aan den Koning van Frankrijk over. De Franschen begonnen deze stad terstond te versterken, en meenden een belangrijk punt in handen te hebben om dieper in Holland door te dringen, hetgeen hun echter mislukte. Zij hielden de stad ruim een jaar in bezit, want op den 6 September 1673 werd zij door Willem III, Prins *van Oranje*, belegerd. Terstond werden de insluitingswerken begonnen; in den nacht tusschen den 8 en 9 de loopgraven geopend, zonder dat de vijand het bespeurde, en daags te voren waren reeds alle de batterijen in gereedheid, om op de vesting vuur te geven. Kortstondig was deze belegering, want op den 12 werd het verdrag tot overgaaf al getroffen. In den nacht te voren hadden de belegeraars den bedekten weg, ofschoon hunne loopgraven nog niet tot zoo verre gevorderd waren, na eenen tegenstand van drie uren vermeesterd en zich daarin vastgezet.

In het jaar 1747 werd Naarden de bewaarplaats van eene menigte Fransche krijgsgevangenen, die men, in onderscheidene kleine schermutselingen, in Braband bekomen had, welke de inwoners dezer stad tot geen geringen overlast verstrekten.

Bij het inrukken der Pruissen in Holland, in het jaar 1787, had de Kolonel Mattha het bevel over de vesting Naarden op zich genomen. Op den eisch der Pruissen, den 25 September, dat hun de poorten, volgens besluit der Staten, zouden geopend worden, antwoordde Mattha, daarvan geen meester te wezen, dewijl hij geene bevelen van Amsterdam had. De bezetting toonde zich te onvreden over dit weigerend antwoord. De Kolonel Mattha begaf zich hierop naar Amsterdam, om daar nieuwe orders van de Regering en het defensiewezen te vragen. Van dit vertrek kreeg de Graaf van Lottum berigt, en zond een tweede bode naar Naarden, met sterker aandrang op de overgave, waaraan de Hollandsche Kolonel Livingston, bij Mattha's afwezigheid, het bevel voerende, gehoor leende, en Naarden zonder eenige capitulatie overgaf.

Nadat in 1813 schier geheel Nederland het juk der Franschen reeds had afgeschud, was Naarden nog eene dier vestingen, welke door de Franschen bezet waren. Het waren niet alleen de omliggende dorpen van Gooiland, maar ook de steden Weesp en Muiden, het nog naderbij gelegen Muiderberg en eindelijk de stad Amsterdam zelve, met haar grondgebied, welke allen, met het aantal fraaije lustplaatsen dezer uitgestrekte landstreek, elken dag aan plundering en moord bloot stonden, zoodat onderscheidene woningen en een molen, op den weg naar Muiden, werden afgebrand, welk lot ook het Huis-te-Zandbergen, de hoeve Kweeklust, met hare geheele kweekerij, alsmede de buitenplaatsen Berghuis en Kommerlust, ondergingen; terwijl andere lusthoven, bijzonder Valkeveer, deerlijk beschadigd werden. Het stuiten dezer gewelddadigheden deed den Generaal Kraijenhoff besluiten om, in den aanvang van December, een aanzienlijk korps, uit de dienstdoende schutterij te Amsterdam, op te rigten, zoo om het oog te houden op de verrigtingen der bezetting van Naarden, als tot beveiliging of geheele insluiting der vesting. Het garnizoen, bestaande uit Douaniers, Duitschers, Bezoldigde en Nationale Gardes, Veteranen, kust- en andere kanonniers, bedroeg meer dan 2000 man, werd gedekt door 160 stukken geschut en door een oud Fransch Generaal bestuurd. Er werd derhalve geen gering getal manschappen gevorderd. Met geestdrift deelde Amstels schutterij, bepaaldelijk het pas opgerigte en nog niet volkomen geordende vijfde bataillon, in des Gouverneurs dringenden, doch gevaarlijken voorslag. Nagenoeg 1000 man, onder welk een

eskadron Kozakken en een geschuttrein met acht stukken, allen onder het opperbevel van den Kolonel Adjudant Generaal VAN DEN BOSCH, snelden derwaarts. Alle toegangen naar de vesting, zoo menigvuldig in getal, werden bezet. Weesp en Muiden vooral ontvingen een garnizoen van onderscheidene compagniën met de noodige Artilleristen. Herhaalde uitvallen met eene talrijke manschap, zoo tot verkennig als tot bekoming van nieuwen voorraad, gaven doorgaans aanleiding tot geduchten strijd, waarbij de Franschen veelal, na hun doel bereikt te hebben, terugtrokken. Als een bewijs hoe aanzienlijk de middelen van verdediging waren, haalt BOSSCHA in zijne *Geschiedenis der Omwenteling* (Amsterdam 1817) aan," dat, niettegenstaande er dagelijks uit meer dan 150 vuurmonden geschoten werd, er nogtans na het beleg eene groote voorraad kruid en lood werd gevonden, hoewel er uit NAARDEN, gedurende het beleg: 8471 kogels, 2518 bommen en granaten en 504 zoogenaamde blikken doozen geschoten zijn, terwijl het getal scherpe patronen, aan de soldaten der bezetting uitgedeeld, 162,700 bedragen heeft.

Deze stad had intusschen door het langdurige beleg veel geleden. Nadat men de stad gebrekkig geceerneerd had, wierp men er, van tijd tot tijd, bommen in, welke de bezetting weinig hinderden, doch de inwoners zeer benadeelden in hunne goederen en waardoor er velen zelfs het leven verloren. In den beginne van April echter, nadat de tijding van den Parijsschen wapenstilstand reeds in Amsterdam bekend was, heeft men de stad twee nachten achter elkander zwaar beschoten, waarbij deze vesting, zonder eenig nut, veel heeft geleden, hetwelk nimmer vergoed is, en waaraan zij hare tegenwoordige vermindering nog grootendeels te danken heeft. Het opperbevel daarbinnen was opgedragen aan een bejaard en zwak man, de Generaal QUÉTARD, wiens plaats doorgaans vervangen werd door den Kolonel FALBA, eenen echten leerling uit de school van NAPOLÉON, aan wiens strenge en onregtvaardige maatregelen is toe te schrijven, dat de bezetting van NAARDEN, zoo vele maanden lang de plaag der ingezetenen en de geessel van den geheelen omtrek is geweest. Men had in November 1813 wel eenen grooten voorraad levensmiddelen, berekend om drie duizend man zes maanden te kunnen onderhouden, uit Amsterdam en Utrecht aangevoerd, doch daarvan was naauwelijks de helft binnen gekomen. Dit gemis werd door de uitvallen in het begin des belegs wel eenigzins vergoed, doch reeds in December was de voorraad levensmiddelen in de stad opgenomen en zij, die zich voor geen zes maanden voorzien konden, gelast de stad te verlaten, hetwelk echter slechts door weinigen, in den uiterste nood geschiedde. Maar toen in het voorjaar van 1814 de duurte en het gebrek steeds toenamen, zoodat zelfs de bezetting zich met paardenvleesch en de burgerij zich genoegzaam alleen met aardappelen en roggebrood moest behelpen, werd het bevel tot vertrek aan de minvermogenden met grooter gestrengheid herhaald, en toen ook dit niet kon baten en de Maire standvastig weigerde de burgerij hiertoe te dwingen, werden op den 10 April twee honderd dier ongelukkigen met geweld uitgedreven. De krijgskas, waarvan het beloop op honderd duizend gulden werd geschat, bleek spoedig ontoereikende te zijn om de betaling der soldij van het krijgsvolk en de noodige uitgaven te bestrijden, zoo dat de Hoofd-Officieren reeds in Januarij, en de andere in Februarij, voor de helft in papier werden betaald. Het uitschrijven van belastingen was hiervan een noodwendig gevolg. Reeds in December 1813 was eene maandelijksche

opbrengst van niet minder dan vijf duizend franken gevorderd. Behalve die buitengewone heffing, werden alle de lands- en stadsbelastingen voor het loopende jaar met de meeste gestrengheid ingevorderd. Ondanks alle deze gewelddadige maatregelen nam het gebrek in de vesting hand over hand toe, zoodat men van eenen geduchten uitval met zes of zeven honderd man begon te spreken, waartoe eene ruiterbende van de nog overgebleven paarden werd opgerigt; doch eer dit voornemen ten uitvoer gebragt was, sloeg het uur van Naardens verlossing. Reeds in het begin van Februarij waren herhaalde malen des nachts ongevulde granaten in de stad geworpen, waarin gunstige berigten gestoken waren van de vorderingen, door de Bondgenooten gemaakt, ten einde de burgers met hoop op nabij zijnde redding te verblijden en de bezetting door vrees tot de overgave te bewegen, en ofschoon de doodstraf gesteld was op degenen, die ze achterhielden of openden, liet niemand zich daardoor afschrikken, om aan zijne nieuwsgierigheid te voldoen. Nadat alle pogingen tot onderhandelen, die sedert het begin van December menigvuldige malen beproefd waren, verachtelijk en smadelijk waren afgewezen en zelfs aan den Franschen Generaal Rostoland, die in April de bevestiging van de reeds bekend gemaakte gebeurtenissen kwam brengen, gehoor was geweigerd, werd eindelijk den 5 Mei de Officier, die zich als gelastigde van Koning Lodewijk XVIII kwam aanmelden, binnen gelaten, en weldra trad de Kolonel Falba, benevens de Nederlandsche Kapitein der genie Valter, met den Generaal Kraijenhoff in onderhandeling tot ontruiming der vesting, welke den 12 Mei plaats had.

Het wapen van Naarden bestaat in een veld van goud met eenen dubbelen arend van sabel (zwart).

NAARDEN (BINNENGEDIJKTE-POLDER-VAN-), pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Naarden*; palende N. aan de Maatlanden, O. aan de stad Naarden, Z. aan den Keverdijksche-polder, W. aan den Straatweg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 163 bund. 63 v. r. 81 v. ell., alles schotbaar land; telt 4 h., alle boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Noordervaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

NAARDEN (OUD-), voorm. st. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. Z. O. van *Amsterdam*, kant., gem. en ½ u. N. O. van het tegenwoordige Naarden, en dus veel digter aan de Zuiderzee gelegen, waardoor zij in later tijd, wel ter wijdte van twee honderd roeden, is overstelpt geworden. De puinhoopen en in het bijzonder die van de kerk zijn naderhand nog menigmaal gezien. Van dit Oud-Naarden bleef alleen een klooster van Regulieren overig, waarvan tegenwoordig mede weinig te vinden is. Later stond hier een geh. en eene aanzienlijke lustplaats; thans bestaat er nog slechts eene boerderij.

Volgens Hortensius, wiens verhaal hier omtrent enkel op het zeggen der inwoners schijnt te rusten, zou deze oude stad door Otto I gebouwd zijn, en het is zeer waarschijnlijk, dat zij, als de hoofdplaats van Naardingerland, mede is begrepen geweest onder de gift van Wichman, Graaf van *Zutphen*, aan het klooster te Elten, en door de overdragt der Abdisse Godelinda aan Floris V, Graaf van *Holland*, vervolgens een eigendom van de grafelijkheid van Holland geworden is, zoodat Oud-Naarden reeds voor het midden der tiende eeuw kan bekend geweest zijn. Men vindt er van gewag gemaakt in het jaar 1233, in eenen brief van Gijsbrecht van Amstel, aan de Abdisse van

Rijnsburg, gedagteekend te NAARDEN, den 10 Februarij van dat jaar, en zekerlijk zijn het de burgers van OUD-NAARDEN geweest, die in het jaar 1296, den gemelden Graaf FLORIS, uit handen van GERRIT VAN VELZEN en zijne medepligtigen, poogden te redden, en die hem omgebragt of zieltogende vonden. Voor het naast stelt men dat dit NAARDEN in het 1350 door de Hoekschen verwoest is.

NAARDER-ENG, streek bouwland in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en W. van de stad *Naarden*. Zij beslaat eene oppervlakte van 200 bund.

NAARDER-MEER (HET), voorm. meer in *Weespercarspel*, prov. *Noord-Holland*, $\frac{1}{4}$ u. W. van Naarden, $\frac{3}{4}$ u. O. van Weesp.

In of omtrent het jaar 1628, heeft men getracht, dit meer te bedijken en droog te maken, doch men bevond de natuur van den grond onbekwaam, om eenige vastigheid te krijgen, bestemd om de opwelling en waterzijpering te weren, zoodat de Ridder HOOFT, in het begin der zeventiende eeuw, reeds beducht was, dat de onderneming wel immer zoude gelukken, en de ondervinding leert, dat de onkosten, destijds aangewend, te vergeefs zijn geweest. Na dit mislukken, hebben de Hoofdingelanden, Dijkgraaf en Heemraden van dit meer hier eenige eendekooijen aangelegd, en werd op hun verzoek, in 1645, door het Hof van Holland een verbod uitgevaardigd, om binnen den ring van het NAARDERMEER te schieten of eenig gerucht te maken, binnen de vijfhonderd roeden van deze eendekooijen, ook werd het visschen met hengelroeden in het meer verboden en alleen in de ringsloot toegestaan. De visscherij daarin werd, volgens besluit van Gecommitteerde Raden van 24 October 1657, vrij en onbelast van verponding gesteld voor hen, die het octrooi van bedijking hadden.

Dit meer is echter later gedeeltelijk bedijkt en maakt alzoo ten deele eenen polder uit, welke tot het arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Naarden*, gedeeltelijk kant. en gem. *Weesp*, behoort en N. door den Keverdijksche-polder, Z. door den Hilversumsche-polder, Z. W. door den Spijke-Nessen-polder begrensd wordt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van [illegible] bund., terwijl het geheele meer 831 bund. 58 v. r. groot is. De pold. wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1,3893 ell. onder A. P.

NAARDER-VAART (DE), vaart in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, in eene noordwestelijke strekking van Naarden naar Muiden loopende, zijnde eene verlenging van de Muidervaart.

Deze vaart is, krachtens octrooi van 25 October 1640, gegraven. Daarover liggen drie bruggen, als een onder de wallen van Naarden; de Hakkelaars-brug, op de hoogte van Muiderberg, en eene voor de poort van Muiden.

NAARDINGERLAND, oude naam van het *Gooi*, prov. *Noord-Holland*. Zie GOOI (HET).

NAASTE-BEST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. N. van *Eindhoven*, kant., distr. en $1\frac{3}{4}$ u. O. van *Oirschot*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Best*; met 80 h. en 480 inw.

NAAUWAALE of NAAUW-WAALE, naam, welken men, volgenssommigen, vroeger aan de riv. DE IJSSEL, die de prov. *Gelderland* en *Overijssel* doorstroomt, gegeven heeft. Zie IJSSEL (DE).

NAAUW-DEEL (HET), watertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie DEEL (NAAUW-)

en dat niemand der genen, die daaromtrent woonden, kunde genoeg bezat, om iets meer aan de sluis te doen, dan tot het dagelijksche schutten noodig was, hetgeen de weduwe of zelve deed, of door iemand liet waarnemen. In dezen noodlottigen en akeligen toestand had een man, die daar juist met een schuitje lag, de stoutheid, om zich op de sluis te wagen, waar hij het rinket zoo veel opende, dat het water, hetwelk over de buitendeuren heenliep, daar door in de zoogenaamde Naauwernasche-Vaart geloosd werd, waardoor de aanpersing van het buitenwater verminderde, de sluis behouden bleef, de binnenlanden van overstroomingen vrij raakten, en vele menschen en vee in het leven bewaard werden.

NAAUWERNASCHE-VAART (DE), of de NAUERNASCHE-VAART, vaart in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zij is gegraven in de jaren 1533 en 1534 en ontvangt haar water uit de *Starmeer-vaart*; loopt zuidwaarts tusschen de landen van Westzanen aan den eenen kant, en de Krommeniër-ban en den Assendelver-ban aan den anderen kant, en ontlast zich bij de b. Naauwerna, tegen over het eiland Ruigoort, door eene duikersluis in het *IJ*.

NAAUWERNASCHE-VAARTDIJK (DE) of TWISKDIJK, dijk in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, welke van het uiterste gedeelte ten N. W. van de gem. Assendelft, bij den Lagedijk afkomt, langs de Naauwernasche-vaart loopende, bij de groote sluis te Naauwerna eindigt en zich aan den *Assendelver-zeedijk* aansluit.

NAAUWE-WYMERS (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie WYMERS (DE NAAUWE-).

NABALIA of NAVALIA, eene der rivieren van, in of aan het *Land-der-Batavieren*, waarvan TACITUS (1) gewag maakt, als hij spreekt van den aangevangen vredehandel tusschen de Romeinen en Batauwers, onder den Veldoverste CLAUDIUS CIVILIS. Hij zegt, dat er, ten dien einde, eene brug over de rivier lag, welke aan beide zijden afgebroken was, om aldaar het gesprek aan te vangen en van vrede te handelen, staande CERIALIS, Veldoverste der Romeinen, aan de eene en CLAUDIUS CIVILIS aan de andere zijde der brug. Men is het er niet over eens, welke rivier deze NABALIA geweest zij. LIPSIUS wil er VAHALIS voor gelezen hebben en dan zou het de Waal zijn. POTEMANNUS, met wien vele andere Schrijvers overeenstemmen, verstaat door NABALIA de plaats, waar de twee rivieren Maas en Waal, bij de schans Ter-Voorn, bij elkander komen. EVADIUS maakt er den IJssel van. MENSO ALTING (2) en VAN SPAEN (3) stemmen daarmede in, en ons komt dit ook het waarschijnlijkste voor.

NABARON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

NABBEGAT of NABEGAT, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Grave*, gem. en ½ u. N. N. W. van *[illegible]*; met 20 h. en ruim 120 inw.

NASH, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¾ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Stompwijk*. — Van deze buit. is het huis in het jaar 1819 gebouwd.

---

(1) [illegible] cap. 26.

(2) [illegible], pars I tab. 100.

(3) [illegible] *Inleiding tot de Historie van Gelderland*, D. III, bl. 57 en 58.

NAGELBECK, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. W. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. van *Sittard*, gem. en 25 min. W. van *Schinnen*; met 53 h. en ongeveer 280 inw.

In de nabijheid van dit geh. vindt men een moeras, waarvan men met de langste staak geen grond kan peilen, wordende eene dergelijke staak daaruit weder van zelf in de hoogte geworpen.

NAGEL-EILANDEN (DE), naam, welken men wel eens geeft aan het eiland AMBOINA en de drie ULIASSERS, allen tot den *Moluksche-Archipel* behoorende.

NAGEL-EILANDJES (DE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Baai van Boni*, Z. van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

NAGELPOEL (DE), meertje op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Apeldoorn*, ½ u. N. van Beekbergen.

NAGEM, NAEGEM of NAGEN, d. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5½ u. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 50 min. W. ten N. van *Osperen*, gem. en ¼ u. N. W. van *Redingen*. Landbouw, vee- en bijenteelt zijn hier de middelen van bestaan. Ook zijn er twee molens.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke aan den H. ELIGIUS is toegewijd, en tot de parochie van *Redingen* behoort, maar door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

NAHAMOE, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Klein-Peru, benedenwaarts aan de verl. plant. Watervliet. Zij wordt door eenen watermolen bewerkt. De Negers noemen haar AMOE.

NAJACELA, naam, onder welken men wil, dat vroeger het eil. SUMATRA, in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, zoude zijn bekend geweest. Zie SUMATRA.

NAICKTE-SLUIS (DE), naam, onder welken de NAAKTE-SLUIS, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in een privilegie van het jaar 1386 voorkomt. Zie NAAKTE-SLUIS.

NAIJAS, POELOE-NAIJAS, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, W. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

NAIJOE, NAIJO of NAYO, groep van vijf kleine eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, nabij de Noordkust van het eil. Celebes, vóór de Baai-van-Menado; 1° 43′ N. B., 142° 30′ O. L.

NAKKA-ELA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

NAKLE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Toen de Luitenant-Kolonel LEDEL, den 6 Julij 1829, in dit d. post gevat had, kreeg hij de tijding, dat het opperhoofd der muitelingen, DIEPO NEGORO, zich in zijne nabijheid moest bevinden, met voornemen om de Progo over te trekken. Dit scheen zich ook weldra te bevestigen, door de vertooning van twee troepen muitelingen, elk ongeveer 300 man sterk. De Luitenant-Kolonel liet echter, door de jagers en scherpschutters, benevens de Sumanapsche hulptroepen, ondersteund door een goed artillerievuur, deze troepen met zoodanig goed gevolg aanvallen, dat zij weldra met veel verlies en in de grootste verwarring tot den aftogt verpligt werden.

NAKO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*. — Het is op zeer gevaarlijke steilten gebouwd.

NAMEN, voorm. heerl., d. en pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het noordoostelijk gedeelte van *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, noordwestwaarts van de stad Hulst, aan het Saftinger-gat, ten O. van den Kruispolder.

Door den grooten watervloed, op Kersdag van het jaar 1717, die, door geheel Nederland, aan alle de aan zee liggende lage landen, eene verschrikkelijke verwoesting veroorzaakte, is het dorp NAMEN geheel verwoest, de polder, welke in het jaar 1285, ter grootte van 700 morgen, door JAN VAN VLAANDEREN, Heer *van Namen*, bedijkt was, ondergevloeid en sedert niet weder bovengekomen. Van de kerk, welks toren tot een baken voor de schippers, die de Honte bevoeren, verstrekte, zijn nog lang overblijfselen te zien geweest, doch de bouwvallen der huizen zijn, van tijd tot tijd, door de kustbewoners uitgebroken, om daarvan op nieuw andere gebouwen te stichten. Voor weinige jaren heeft men nog bijna geheel gave doodkisten met lijken ontdekt, die op het dorpskerkhof begraven waren.

De luiklok, welke in den toren van het d. NAMEN gehangen heeft, hangt thans in dien van het dorp Graauw, alwaar zij nog wordt gebruikt.

In den polder van NAMEN lag ook het fort St. Anna, dat gelijktijdig door de zee is verzwolgen. Zie ANNA-FORT (ST).

NAMRATOTTE, NARATOTTE of OMAI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*, op den westhoek van de *Moordenaars-Rivier*, aan de kust van Nieuw-Guinea.

Het is tamelijk hoog land, naar gissing wel acht mijlen in het rond, hebbende ook aan den westkant mede overal zeer goeden ankergrond. Ook is hier wel de voornaamste stapel des Massoy-handels, alwaar de Cerammers jaarlijks van Mei tot Augustus komen handelen, van waar zij ook veel goed ebbenhout en slaven vervoeren, aan de inwoners daarvoor niet veel anders, dan den buik vol rijst, en een deel groote kralen gevende.

Het volk is zeer sterk en vrij wat grooter van gestalte, dan eenige andere hier omtrent, en spreekt, behalve zijn eigen, ook de Ceramsche taal zeer vaardig; zij gaan (uitgenomen dat zij hunne schamelheid met boombasten dekken) geheel naakt. Hunne neusgaten zijn met vele priemen doorstoken en hun geweer bestaat in pijlen, boogen, lansen en Tambocksche zwaarden. De vrouwen hebben dikke koraalsnoeren om den hals en het middel.

NAMKATTI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, aan de noordwestzijde van dat eiland.

Het was een der vijf Oelilimasche dorpen, die naderhand zoodanig in de bevolking verminderd zijn, dat zij gezamenlijk slechts een dorp uitmaakten.

NAMLEA, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Boero*, aan de Noordkust, 1½ u. van het strand, van hetwelk de inlanders verhalen, dat het door eenen weerwolf of reus opgegeten is, die zich daarna, in zee loopende, zou verdronken hebben, waaruit wij meenen te moeten opmaken, dat het eenmaal overstroomd geworden en daardoor te niet gegaan is.

NAMLEA (DE), WAY-NAMLEA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Oostkust, welke zich, met eenen oostelijken loop, in zee uitstort.

NAMMA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, naar den zuidwestkant, op eenen smallen klippigen hoek, welke van verre een bijzonder eiland gelijkt.

Groningen, arr., kant. en 1½ u.
u. Z. O. van Bierum, ½ u.
aan den Eemsdijk; met 15 h.

Nansum eene burg te hebben.

prov. Groningen, arr., kant. en
u. Z. ten O. van Bierum, ½ u.
Nansum.

die van veel belang moet geweest
eenen appelhof, behoorende tot eene
De daartoe behoord hebbende gron-
meer te bepalen is, worden vermoedelijk
gebruikt.

ter plaatse waar dezen burg gestaan
kloostersteenen uitgegraven, gedeeltelijk
grachten. Het is duidelijk te ontdekken,
van eene Ned. ell. hebben gehad. Op eene
vond men eene wel geplaveide straat. Het
of deze burg is door brand vernield;
verbrande balken, aldaar gevonden, zijn
van.

Oost-Indië, in de Indische-Zee, op de Westkust
Sumatra, tot de Nias-eilanden behoorende;

Oost-Indië, op het Moluksche eil. Amboina,

prov. Groningen, arr., kant. en ½ u. W.
u. Z. O. van Scheemda, aan de Trek-
hutten en keeten van zeer armoedige dagglooners,
zielen uitmaken.

naam van het fort Willem-den-Eerste
prov. Zeeland. Zie Willem-den-Eerste.

Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java,
Mataram.

werd eene aanzienlijke magt der muitelingen,
had, door de Kapiteins van Ganzen en
Luitenant de Bruyn, door een hevig vuur
onsen niet gelukken, om hen uit die
voor dat zij, gedurende eenigen tijd
kolonne waren blootgesteld geweest.

prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Idaar-
Z. O. van Leeuwarden, kant. en 2 u. N. N. O.
van Warraga; met 6 h. en 30 inw.

NARDINGLAND en NARDINGELAND, oude na-
prov. Noord-Holland. Zie Gooi (Het).
van de st. Naarden in Gooiland, prov. Noord-

in den Moluksche-Archipel, in de Aroe-
eilanden behoorende.

Oost-Indië, op het Sundasche eil. Sumatra, gouv.
Padang.

de muitende Padries versterkt was, werd den
Nederlanders genomen, aan welke verovering niet

weinig deel had de Eerste Luitenant TETTE BAUKES VELTMAN, die het daarmede in verband staande versterkte dorp Passer-Baroe overmeesterde, bij welke gelegenheid hij door eenen matten kogel getroffen werd.

NARRAZEMO (DE HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Floris*.

NARUST, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Loosduinen*.

NASSAU, voorm. fort in den *Bommeler-waard*, prov. *Gelderland*. Zie VOORNSCHANS.

NASSAU, ook het WATERPORT genoemd, fort in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, aan de zuidzijde van dat eiland, aan het strand.

Dit fort, de voornaamste vesting van het geheele eiland, heeft eene vierkante gedaante; dient grootendeels tot verblijf van de Nederlandsche bezetting, en bevat ook graanmagazijnen van het gouvernement.

Het heeft vier bolwerken, als: in het Z. W. de Admiraalspunt, in het N. W. Zeelandia, in het N. O. Delft en in het Z. O. Rotterdam, en is door eene gracht omringd. Ieder bolwerk heeft acht metalen stukken geschut. Van binnen heeft dit kasteel eene lengte van zeventien en een halve en eene breedte van dertien roeden. In de nabijheid zijn de woning van den Resident en verscheidene andere goede huizen, die echter uit vrees voor de aardbevingen geene bovenverdiepingen hebben. Het kasteel NASSAU heeft eene bezetting van honderd vijftig tot twee honderd man.

NASSAU, verdedigbare toren in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. en 4 u. N. O. van *Sluis*, arr. en 3 u. Z. van *Middelburg*, kant. en 3 u. N. van *Oostburg*, gem. en 5 min. N. W. van *Breskens*, in de duinen, 650 ell. van het fort Frederik-Hendrik.

Deze toren, welke onder de Fransche regering den naam van CAFFARELLI had, stond te dier tijden achter het midden eener kustbatterij, waarvan de vervallen aarden borstwering nog zigtbaar is. Hij is geslecht, ten gevolge eener overeenkomst met de Mogendheden, na 1814. Het tegenwoordige verdedigingswerk bestaat uit eenen dergelijken toren, hebbende eene regthoekige gedaante, buitenwerks lang 25 ell. 5 palm. en breed 11 ell. 5 palm.; is aan iederen hoek van eenen ronden toren voorzien, die buitenwerks 4 ell. 4 palm., binnenwerks 2 ell. 8 palm. middellijn heeft. De hoogte van het gebouw is 7 ell. 7 palm., de dikte der muur 1 ell. 3 palm. Inwendig bevat het twee verdiepingen, ieder lang 20 ell. en breed 6 ell. 6 palm. De bovenste is geschikt tot berging van troepen en de onderste, uithoofde der vochtigheid; alleen voor materialen. Tegen de westzijde van dit gebouw, waar ook de ingang gevonden wordt, is ter wederzijde een 25 ell. lange en 2 ell. 4 palm. hooge ringmuur aangebouwd, die van schietgaten voorzien is. Aan de uiteinden van deze twee ringmuren, treft men ter zijde drie bomvrije gewelven aan, waarvan de twee westelijke ieder een schietgat voor geschut hebben en de vier overige bestemd zijn tot wachthuis, keuken enz. en tot berging van 8000 ponden buskruid.

NASSAU, voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gelegen hebbende aan den voormaligen zeedijk van den pold. Beoosten-Blij-Benoorden, gem. *Axel*.

Bij dit fort eindigde de zoogenaamde linie van defensie, waarvan de watering thans eene visscherij is. Deze linie, met hare gracht, begon

bij het fort Zeelandia (zie dat woord) en liep dwars door dat gedeelte van den polder heen; thans is zij geheel geslecht en de grond gelijk gemaakt. Zij was aangelegd in een klein halfrond of cirkel, voorzien van eene borstwering met zes kleine bastions.

Men schijnt met het laag liggend land, ten O. van die linie, het doel gehad te hebben, het tot inundatie te gebruiken, tegen den toenmaligen vijand, de Spanjaarden, doch dit doel is niet bereikt, aangezien kort daarna de geheele polder, tot aan de stad Axel, met zout water is geinundeerd en in dien staat gebleven tot in 1652, het tijdstip van de herdijking van meergenoemden polder.

Hoogstwaarschijnlijk is die linie, door de forten Zeelandia, Kijkuit en Nassau beschermd, aangelegd door Maurits, Prins van *Oranje*, na de inneming van Axel, in 1586, en de onmiddellijk daarop gevolgde onderwaterzetting van vele der voorliggende polders, uithoofde deze forten alle Nederlandsche namen hebben gedragen en de gronden, waarop die waren aangelegd, nog heden ten dage alzoo worden genoemd, in tegenstelling van de linie forten en schansen, van Abtsdale af tot nabij Sas van Gent, door de Spanjaarden gebouwd en die alle naar Heiligen zijn genoemd, als: St. Andries, St. Jacob, St. Nicolaas enz. Wij worden in dat vermoeden te meer bevestigd, doordien deze linie niet is aangewezen op eene oude Vlaamsche kaart, die ons toeschijnt even na den Munstersche vrede te zijn gedrukt, en waarop de polder Beoostenblij-Benoorden als ongedijkt voorkomt.

Deze linie is door de Franschen, in het jaar 1747, na de inneming van Hulst, geslecht en van het fort Nassau is thans niets meer, dan een klein gedeelte der borstwering, te zien, waarbij een arbeidershuisje staat.

NASSAU, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, ten N. O. van de toenmalige vesting Hulst.

Deze schans lag aan den zoogenaamden havendijk van den polder Hulster-Nieuwland. Zij was, vóór het doorbreken van den dijk van Abtsdale, in het jaar 1672, met eene tranchée of versterkte linie, voorzien van drie bastions, aan de vesting gehecht.

Bij den mislukten aanval op Hulst, door Prins Frederik Hendrik, in het jaar 1640, werd deze schans door het krijgsvolk van den Graaf Willem Casimir van Nassau Dietz, Gouverneur en Stadhouder van Friesland, in den zelfden nacht, waarin de troepen aan den Polder-van-Namen waren geland, ingenomen, nadat de Kolonel Hauterive, die daarin het bevel voerde, eenen geringen wederstand had geboden, Deze onderneming geheel mislukt zijnde, werd ook deze sterkte weder verlaten.

Vijf jaren daarna, in het jaar 1645, werd, bij de belegering van Hulst, de schans Nassau door den Overste van Brederode krachtdadig aangevallen, en den 6 October ingenomen. Na de verovering van evengenoemde vesting is de meergemelde schans, tevens met de geheele linie, van lieverlede en eindelijk geheel geslecht, zoodat thans nog alleen daarvan eenige met gras begroeide hoogten zigtbaar zijn.

NASSAU, voorm. fortje in *Oost-Indië*, op het *Ternataansche* eil. *Motir*, hetwelk in 1609, door den Zeevoogd François Wittert, aangelegd, doch in Maart 1625, door den Zeevoogd Schapenham, weder geslecht is, terwijl hij de bezetting naar Makjan verlegde.

NASSAU, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. en even ten Z. O. van het dorp *Retranchement*. Het maakt, met de schans Oranje, ten N. W. het *Retranchement* uit, dat thans den

rosse bruinachtige heuvelkruinen, waarbij de groene valletjen, met de witte plantaadje-gebouwen, eene prachtige mengeling van kleuren verspreiden; terwijl men eindelijk meer in het verschiet, naar de westpunt, het blaauwende Christoffel-gebergte ontdekt. Oostwaarts ziet men, op eenen bergtop, de seinpost van Midden-Divisie, van welke post het fort Nassau de seinen overneemt, terwijl men meer regts den breeden Tafelberg ziet. Dan, hoe bekoorlijk en romanesk is niet het gezigt, wanneer men beneden zich, zoo ten Westen, ten Noorden als ten Oosten, het merkwaardige Schottegat ziet. Dit bogtige binnenwater, van drie uren wandelens in omtrek, levert, met zijne onregelmatige hoeken en inhammen, klippen, eilanden en schiereilanden, een allertreffendst gezigt op; terwijl het heldere water, zoo door de diepten en ondiepten, als door het meerdere licht van eenen helderen hemel en de schaduw der wolken, hier eene overschoone lichtblaauwe, daar eene geele of graauwe, hier eene witachtige en daar eene donkere tint aanneemt, hetgeen, bij de spiegeling van bergen en boomen, een onbeschrijfelijk schoon geheel aanbiedt. Doch men kan zich tevens bezwaarlijk een meer angst- en duizelingbarend gezigt voorstellen, dan wanneer men achter de seinpost naar de noordwaarts overstekende bergspits kruipt en van daar op de beneden liggende rotsklompen nederziet.

NASSAU, fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Nederlandsche-Antillen*, in de stad *Oranje*, links van het fort Hollandia.

NASSAU, fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Marten*, een der *Nederlandsche-Antillen*, in de divisie *Groot-Baai*.

NASSAU, voorm. fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, bij het d. Mouree, op eenen redelijk hoogen berg.

Het was voorheen het hoofdkasteel der Nederlanders op deze kust en is voor het grootste gedeelte van Europesche gebakken steen gebouwd, die het zeer kostbaar moeten hebben gemaakt, zijnde door de Nederlanders zelven gesticht, alvorens zij nog eenige gelegenheid gevonden hadden, om de Portugezen van de kust te verdrijven. Dit fort was, zoo als de meeste in dat land, vierkant en had vier kleine bolwerken; doch wanneer het noodzakelijk ware geweest, konden op de zuidzijde gemakkelijk nog acht stukken geschut, in de toenmalige courtine, geplant zijn geworden, dewijl deze verwulfd en zoo breed was, dat zij ruimte genoeg voor de zwaarste stukken had. Tegenwoordig zijn de torens en de bovenste woningen op de oostelijke zijde weg, en over het algemeen in eenen betreurenswaardigen toestand. Voor het fort Nassau was een zeer klein, driekantig buitenwerk, buiten hetwelk, over eene drooge gracht, eene houten brug lag, die den vijand het naderen tot de poort bezwaarlijk zoude gemaakt hebben, zoo lang de valbrug bestond.

In den oorlog van 1782 verloren de Nederlanders dit fort op eene schandelijke wijze. De toenmalige Kommandant zond al zijn have en goed naar het Engelsche hoofdkasteel te Cabo-Cors, waar het aan den meestbiedende verkocht werd, en kreeg daarvoor, tot betaling, wissels op Engeland. Toen nu het Engelsche oorlogschip *Leander* op de reede van zijn fort kwam, ging hij in eigen persoon, met de sleutels daarvan, aan boord, en gaf ze aan den Kapitein van het schip over, [illegible] ook op die wijze door dezen laatste bemagtigd; want [illegible] de veroverde forten destijds met het zwaard in de [illegible] nemen, zouden zij zich aan verscheidene deerlijk het

hoofd hebben gestoten, zijnde Commanie het eenigste, dat geen genoegzame tegenstand kon bieden. Gezegde Kommandant werd, als in schijn krijgsgevangen zijnde, naar Engeland gebragt, alwaar hij de kontante betaling voor zijne, in het kasteel te Cabo-Cors, verkochte goederen ontving en vervolgens uitgewisseld werd.

NASSAU (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te *'s Gravenhage*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Mauritshuis.

NASSAU (HET LAND-VAN-), gedeelte der gem. *Rosendaal-en-Nispen*, in de bar. van *Breda*, arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*.

Het is het westelijkste gedeelte dier gem., en beslaat eene oppervlakte van 900 bund. Men telt er 85 h. en 570 inw. Het behoort kerkelijk onder *Wouw*.

NASSAU-EILANDEN, in het Moluksch Poeloe-Pagi, d. i. Oesterseilanden, genoemd, twee eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, W. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, zich uitstrekkende van 2° 18′ tot 3° 16′ Z. B. en van 117° 11′ tot 117° 43′ O. L. Zij zijn door de straat Si-Kakap van elkander gescheiden.

Op de Nassau-eilanden, die, uit steile heuvelen bestaande, een woest voorkomen hebben, zijn de hoogste toppen met zwaar hout bedekt, waaronder de betangar-boom zeer geschikt voor masthout is. Herten, zwijnen en apen zijn er in overvloed, maar geene verscheurende dieren, noch buffels of geiten. Visch en varkensvleesch worden door de inboorlingen boven ander voedsel uit het dierenrijk verkozen. Ook zijn er tamme hoenders voorhanden. Sago is het hoofdvoedsel; doch rijst en betel groeijen er niet. Daarentegen vindt men er kokos, bamboes, ananas, bananen en manggistan.

De Nassau-eilanders zijn lichtbruin van kleur, geprikt of getatoueerd, middelmatig van gestalte, en schijnen goedaardig, gezellig, mededeelzaam en niet diefachtig. Zij bewonen op het zuidelijkste eiland vijf en op het noordelijkste zeven dorpen, waarvan Kakap de hoofdplaats en Laboe-Laboe het volkrijkste is, wordende de gezamenlijke bevolking op 1400 zielen geschat. De Opperhoofden hebben weinig magt, daar over belangrijke zaken door het dorpsvolk uitspraak gedaan wordt.

NASSAU-KREEK, water in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, hetwelk aan het zoogenaamde *Volders-eiland* een aanvang neemt, en met eene noordelijke rigting in het *Hellegat* uitloopt.

NASSAU-POLDER, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Klundert*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*; palende N. aan het Lokker-gors, O. aan den Blok-polder en den Arembergsche-polder, Z. aan den Bruiningsche-polder, W. aan het Kanaal-van-Zevenbergen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 255 bund. 63 v. r. 93 v. ell., alles schotbaar land; als: onder *Klundert*, volgens het kadaster, 207 bund. 31 v. r. 3 v. ell., en onder *Zevenbergen*, volgens het kadaster, 48 bund. 32 v. r. 90 v. ell. Men telt er 35 h. en 10 boerderijen onder *Klundert*. Hij heeft eene steenen sluis op den boezem van den watermolen, tegen het Kanaal-van-Zevenbergen, wijd 1 ell. 5 palm. 3 duim., van eene drijfdeur en schuif en van het jaartal 1657 voorzien, en wordt door middel van den watermolen, in het Kanaal-van-Zevenbergen en verder op het Hollandsch-diep, van het overtollige water ontlast.

De uitwatering van dezen en van de Blok- en Arembergsche-polders, door de verlamming van het Kanaal-van-Zevenbergen, toenmaals

Sint Joriswaal geheeten, onvoldoende geworden zijnde, is men in 1717 overgegaan tot het, voor gemeene rekening, bouwen van den thans bestaanden watermolen, welke 18 ell. 8 palm. vlugt en 36 duim. breede schoepen aan het waterrad heeft. Hoewel het water uit deze polders ook in het Kanaal-van-Zevenbergen opgemalen wordt, zoo dragen zij nogtans niet in de kosten van onderhoud van het kanaal en der sluizen, evenmin als door hen in de kosten van het leggen der sluizen is bijgedragen, vermoedelijk dewijl op dat tijdstip hunnen watermolen reeds was gebouwd. — Het zomerpeil is 1 ell. 5 duim. beneden A. P.; het maalpeil 3 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Rentmeester van het Domein van Prins FREDERIK *der Nederlanden*; doch, voor zoo veel de gecombineerde uitwatering met de Blok- en Arenbergsche-polders en Bloemendaal betreft, is het beheer aan eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester opgedragen.

NASSAUSCHE-GAT (HET), vaarwater in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen den westhoek van het *Ambonsche* eil. *Ceram*, het eil. *Kelang* en het *Varkens-eiland*.

Het heeft den naam van NASSAUSCHE-GAT gekregen, omdat de Nassausche vloot, in het jaar 1623, met den Zeevoogd JACQUES L'HERMITE uitgezeild, na zijnen dood, met zijnen Onder-Zeevoogd GHEEN HUIGEN SCHAPENHAM, in het jaar 1625, met vier schepen door dit gat in Amboina kwam. In dit gat, hetwelk omtrent een kwart mijl breed is, ziet men, zoo als men het van buiten inkomt, eene witte klip, Alang genaamd.

NASSAUSCHE-HOEK (DE), kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*. Zie NOORDWESTPUNT (DE).

NASSAUSCHE-STRAAT (DE), zeeëngte in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, W. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, tusschen de Nassau-eilanden ten Z. en de Goed-Fortuin-eilanden ten N. Het is een zeer veilig vaarwater.

NAT-AARS-POLDER of NAT-AIRS-POLDER, voorm. pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in de gem. *Bommenede-en-Blois*.

Deze pold., welke in het jaar 1412 bedijkt was, brak bij den watervloed van 26 Januarij 1682 in den buitendijk door, waardoor het stadje Bommenede omtrent geheel wegspoelde.

NAT-AARS-POLDER (DE NIEUWE-), de NIEUWE-NAT-AIRSPOLDER of het NIEUWE-POLDERTJE, onbehuisde pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Blois*; palende W. en N. aan den Bommenede-polder, O. aan de Schorren tegen de Bieningen, Z. aan den Zonnemaire-polder.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den voorm. *Nat-aars-polder*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 8 v. r. 59 v. ell., waaronder 42 bund. 5 v. r. 55 v. ell. schotbaar land, en staat onder het polderbestuur van *Bommenede*.

In het jaar 1808 was in den zeedijk van dezen polder eene groote doorbraak gekomen, door welke hij geheel ondervloeide.

NATAL, afd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*.

NATAL of NATTAL, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*, afd. *Natal*, 1° 12′ N. B.; met eene haven.

NATAL, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

NATERS, ook wel NATERSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, voor het grootste

Het wapen dezer gem. is een veld van zilver, met eenen dwarsbalk, die horizontaal doorsneden is, van keel (rood) en sabel (zwart).

NATEWISCH, oudtijds NAATSWIJK, ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. van *Rhenen*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Amerongen*, aan den Lekdijk.

Deze ridderhofst. was reeds in het jaar 1270 bekend. Men meent, dat dit huis gesticht, ten minste bezeten is geweest, door de VAN WIJKEN, uit het geslacht van de PROEISSEN. Het heeft zeer langen tijd toebehoord aan de VAN ZUILENS, zijnde DAVID VAN ZUILEN bezitter daarvan, toen het, in het jaar 1536, bij de Staten voor riddermatig erkend werd. Het oude gebouw, hetwelk nog vele teekenen van zijn vorig aanzien heeft, is in het jaar 1721 aanmerkelijk vergroot, met fraaije kamers en een binnenplein. De tuinen, welke fraai zijn, zijn ook in dat jaar met hooge, nieuw gebouwde muren omringd. Het behoorde, in het midden der vorige eeuw, aan den Heer JOOST TAETS VAN AMERONGEN, beschreven in de Ridderschap van de provincie Utrecht en Hoofd-Officier der stad Amersfoort, die er mede beleend was, in het jaar 1736, door de Staten van het graafschap Zutphen, waarvan het leenroerig was. Sedert is het huis NATEWISCH steeds in het zelfde geslacht verbleven, wordende het thans nog in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOOST Baron TAETS VAN AMERONGEN VAN NATEWISCH. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 63 bund. 53 v. r. 90 v. ell.

NATGAT, voorm. plaat in het *Arnemuidsche-gat*, prov. *Zeeland*.

NATHALS (DE) of DERDE-POLDER, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan de Postsloot en het Griend-poldertje, O. aan den Nieuw-Dussensche- of Zuidhollandsche-polder, Z. aan den Schiethoek-polder en den Groote-Kuren-polder en den Kleine-Kuren-polder, W. aan de Oostkil.

Deze pold., welke sedert onderscheidene jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 38 bund. 98 v. r. 80 v. ell. hooi- en weiland, en 9 bund. 93 v. r. 26 v. ell. griend en rietgors, en wordt door eene steenen sluis, gebouwd in 1808, voorzien van eene binnen- en buitendrijfdeur, wijd 1 ell. 5 palm. 8 duim., op het Wijdvlietsche-Gat en vervolgens op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast.

Deze pold., tot de eigendommen van den Nieuwe-Dussensche- of Zuid-Hollandsche-polder behoorende, strekt, even als den Tweedepolder of Nieuw-Boerenverdriet, tot boezem of bergplaats van het opgemalen water van dien polder, ingeval van belette uitwatering op de Bleek. Daardoor watert ook den Schiethoek en Wijtvliet uit. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, eenen Penningmeester en bode.

NATOENA (GROOT-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, N. W. van *Borneo*, tot de *Middel-Natoena's* behoorende, op 4° N. B., door ontelbare klippen omgeven.

Het heeft 14 mijlen lengte en is op enkele punten half zoo breed. Eenige hooge bergen maken het op grooten afstand uit zee zigtbaar.

NATOENA-EILANDEN (DE), DE NATOENA's of DE NATHOENA's, eilanden in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, aan de Noordwestkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, tusschen 3° en 4° 45' N. B. en 126° 34' en 126° 46' O. L.

van Hermon. In het gemelde jaar 1430, heeft Zweder van Culenborg, de twee en vijftigste Bisschop van Utrecht, de gemelde zusters van den derden regel ontslagen en onder het opzigt der Reguliere Kanonniken gesteld.

Den 6 Mei 1550 verleende Rudolphus Diepholt, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, de magt aan het klooster der Regulieren te Beverwijk, om dit Nonnenklooster te mogen schouwen, de gebreken te straffen, de Priorin, zoo het noodig was, af te zetten, eenen Biechtvader aan te stellen en verders te doen, wat vereischt werd.

Er bestaat ook nog een brief van de Priorin en het konvent der Kanonnikessen, waarbij zij Heer Gerrit den Bisschop als haren voornaamsten weldoener en medestichter van het konvent erkennen, waarom zij zichzelven en hare nazaten verbinden, om eenige zielmissen voor den voornoemden Heer te laten doen en zijn jaargetijde, op zekere tijden, te houden.

NAZARETH, voorm. klooster in de heerl. *Bredevoorde*, prov. *Gelderland*. Zie Maria's-Konvent.

NAZARETH, voorm. kloost. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Rijswijk*, tusschen den straatweg en de Haagsche-vaart, bij de Geestbrug.

Het werd bewoond door Reguliere Kanonnikessen, die naar den regel van den H. Augustinus leefde, en is thans eene buitenplaats.

NAZARETH, Gernaard, Genauwert of Gernzareth, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, 1 u. Z. O. van *Hallum*, waartoe het behoorde. — Het werd bewoond door Nonnen van de orde van den H. Bernardus.

NAZARETH, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, onder het d. *Idzega*.

Het werd bewoond door Graauwe Beggijnen, die naar de orde van den H. Augustinus leefden. Thans is het eene gewone boerenplaats, hoewel de hooge grond der huizing en de daaromloopende gracht nog eenige teekenen van vorig aanzien vertoonen; ook zegt men dat de klepel der kloosterklok daar nog bewaard wordt.

NAZARETH, voorm. kloost. in de heerl. *Gein*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*.

Dit klooster van Reguliere Kanonnikessen was, kort na het jaar 1323, door drie vrouwen uit het verdronken land van Altena gesticht, waartoe veel heeft bijgedragen zekere rijke maagd Beatrix van Dordrecht, die reeds lang de begeerte tot het geestelijk leven had aan den dag gelegd.

In het jaar 1441 heeft de Biechtvader dezer Kanonnikessen van den Paus verkregen, dat zij hare kleeding mogten veranderen en Reguliere Kanonnikessen zouden worden voor de parochiekerk. In het jaar 1640 werd er een muur om het klooster getrokken. Later werd haar ook de parochiekerk gegeven, welke onder de Priorin Sophia van Hove, Johannes dochter, in het jaar 1515, verbeterd is. Eindelijk zijn de Nonnen, in het jaar 1572, uithoofde van den oorlog met de Spanjaarden, allen weggevlugt. Zij huurden een huis te Utrecht, regt over het St. Servaasklooster; alwaar zij eene cel vonden van de St. Anna's-Nonnen, die haar uit armoede verlaten hadden.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans een kapitale boerenwoning enz., omringd van eenen schoonen boomgaard, de hofstede of woning, thans genaamd Geinoord, behoort aan Mejufvrouw de wed. W. van Veen, geb. Smits, te Oudewater.

huis van Oranje-Nassau) te Waalwijk, tot omtrent het jaar 1730, wanneer zij naar Antwerpen weken, en aldaar een nieuw klooster oprigtten, onder den naam van *Spinsters*, welk handwerk zij in armoede en eenvoudigheid oefenden, om haar onderhoud te vinden. Aldaar is eindelijk deze stichting, onder Keizer JOZEF II, in 1783, vernietigd.

NAZARETH, voorm. kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en ½ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant., gem. en ¾ u. Z. ten W. van *Meerssen*, 10 min. ten O. van *Limmel*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning; terwijl men vermeent dat dit goed, weleer aan de orde der Tempeliers toebehoorde, die in de nabijheid, de nog bestaande goederen Jerusalem en Betlehem bezat. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door Jonkheer P. A. S. KERENS, woonachtig te Maastricht.

NEALE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Wilkens, benedenwaarts aan den mond van de Kompagnie-kreek.

NEAS, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie NIAS.

NECK, ook wel NEK gespeld, voorheen een d., thans slechts eene b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Hoorn*, kant., gem. en ¼ u. W. van *Purmerende*.

Het was een zeer oud d., waarschijnlijk ouder dan Purmerende, en het oostelijkste d. van Kennemerland. Het schijnt vroeger met Jisp gemeenschap gehad te hebben; immers men leest dat *Jisp* en NECK in schiltale, riemtale, schot en lot, tol en schattingen gezamenlijke lasten droegen; dit wordt ook nog nader bevestigd in eenen giftbrief van Hertog WILLEM VAN BEIJEREN (Graaf WILLEM V), waarin *Jisp* en NECK te zamen genomen worden. *Jisp* en NECK waren in vroeger tijd ook nader bij elkander gelegen; Jisp toch strekte zich oostwaarts uit langs het watertje de Jisp, terwijl ook NECK te dien tijde grooter was en westwaarts bijna tot dat riviertje liep. Door de veelvuldige zuidwestelijke stormen, van de dertiende en veertiende eeuw, werden deze dorpen echter verder van een gescheiden, doordien het oostelijk deel van Jisp, zoo wel als het westelijk deel van NECK, verloren ging.

In de vroegste tijden moet NECK ook een welvarend dorp geweest zijn, waar gegoede landlieden, kaaskoopers en visschers woonden; zelfs willen sommigen, dat de Necker visschers vroeger de paling uit de Purmer naar Engeland vervoerden, hetwelk echter anderen aan die van Purmerende toeschrijven. Hoezeer bij de verheffing van Purmerende tot eene heerlijkheid, ook NECK met *Purmerende* vereenigd werd, waarschijnlijk omdat het zoo nabij die stad gelegen was, zoo moet het aanvankelijk niet in alle voorregten gedeeld hebben, die Purmerende waren toegevoegd. Het besluit van Graaf JAN VAN EGMOND, Heer *van Purmerende* enz., doet ons vooronderstellen, dat eerst toen de ingezetenen van NECK in al die vrijheden deelden; zoo toch luidt dit gedeelte van genoemd besluit: » Item want wij oversiende bij goeder discretie, dat onse ondersaten van Purmerende, in » allen contributiën, subventiën, in de bancken van rechten en in andere saacken, annex en onverscheiden zijn, soo willen wij alsoo » veel als in ons is, geven den voorsz. ondersaten van NECK, al sulke » vrijheden, rechten en privilegiën, op allen tollen onses genadigen

deze drie polders staan vier watermolens, staande de Jisper watermolen ook in den NECKER-POLDER, onder de jurisdictie van Purmerende. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters, van welke de oudste Penningmeester is.

NECKER-SLUIS (DE), ook wel DE NEKKER-SLUIS gespeld, sluis in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, ½ u. W. van Purmerende, door welke men uit de Wormer-Ringsloot in den Necker-polder komt en wel in de Heerensloot. Deze sloot dient niet tot uitwatering, maar wordt gebezigd voor de landeigenaars of landgebruikers, om naar hun land te komen, en is ook bijzonder dienstbaar voor de inwoners van de dorpen Jisp en Wormer, om met hunne schuitjes naar de markt te Purmerende te komen.

NECKER-STRAAT (DE), eene soort van voorstad, eigenlijk meer eene b. onder *Purmerende* in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, door de Purmerender-schutsluis en het kanaal van de stad afgescheiden, ten W. der stad, tellende 11 h. en 45 inw., die meest hun bestaan vinden in melkerij, tuinderij en veldarbeid.

Sedert 1833 is er van Purmerende langs de NECKERSTRAAT, het Neckerhop en Neck naar de Wijde-wormer een schelpweg aangelegd.

NECKER-WEG (DE), weg in het oostelijke gedeelte van de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Beemster-ringdijk, tegen over het geh. Neck, in eene noord-noordoostelijke rigting tot aan Cruysoort, nabij de Beets.

NEDE, d. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie NEEDE (1).

NEDER-ANDEL, d. in het *Oudland-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie ANDEL (NEER-) (2).

NEDERBOSCH, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie NEERBOSCH (3).

NEDER-EKERIS, geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en 10 min. N. van *Woudenberg*, in de heerl. *Geerestein*; met 7 h. en ruim 30 inw.

NEDERHAGE, voorm. erf op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1¼ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem. en ¼ u. W. van *Rheden*, ½ u. O. ten N. van Velp.

Dit erf was, in het begin der zestiende eeuw, het eigendom van zekeren HOEVELICK, en werd, hetzij zonder eenige aanleiding of om dat deze in eene zamenspanning tegen den Hertog gedeeld had, door KAREL VAN EGMOND, Hertog *van Gelder*, in beslag genomen, en gedurende vijf of zes jaren in bezit gehouden, in welken tijd hij onderscheidene boomen deed afhouwen, terwijl hij het land deed afgraven en aan BILIOEN hechten. Niet lang voor zijnen dood gaf hij het echter aan den regten eigenaar terug.

In den aanvang der zeventiende eeuw kwam dit erf in het geslacht van VAN SPAEN, hetwelk, toen ALEXANDER, Vrijheer VAN SPAEN, in 1661, ook *Bilioen* aangekocht had, NEDERHAGE met dat landgoed vereenigde, waarvan het thans een gedeelte uitmaakt en wel dat gedeelte, hetwelk de wildbaan bevat.

---

(1) Eveneens zoeke men de woorden, elders weleens NE gespeld en hier niet gevonden wordende, op NEE.

(2) De overige met NEDER beginnende art., welke hier niet gevonden worden, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

(3) De overige met NEDER beginnende art., welke hier of op de woorden van onderscheiding niet gevonden worden, zoeke men op NEER.

NEDERHOEVEN, pold., voorheen tot het *Overkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem *Hagestein;* palende N. aan de Groote-Hagen, N. O. aan Overhoeven, O. aan Hagestein, Z. aan den Hoogewaard, W. aan het Hoogeland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 50 v. r. 7 v. ell.; telt 4 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door een sluisje, op het Zederik-kanaal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is het zelfde als dat van Hagestein, waaronder Nederhoeven behoort, bestaande uit éénen Schout en twee Heemraden.

NEDERHOEVEN of Nederhoven, voorm. heerenhuis, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. 50 min. N. W. van *Dordrecht*, gedeeltelijk gem. *Groote-Lindt-en-Dortmond*, gedeeltelijk gem. *Kleine-Lindt*.

Dit heerenhuis was in het jaar 1597 gesticht door Matthijs van Nederhoven, Heer van *Rijsoord*. Het ligt met zijne landerijen ten deele in de Groote-, ten deele in de Kleine-Lindt, en is naderhand, zoo ten aanzien van de betimmering en beplanting, als door aankoop van visscherijen en landerijen, hetzij leenen of onleenen, merkelijk versierd en verbeterd door den Heer Matthijs Pompe van Slingeland en Dortmonde, Erf-Watergraaf van den Nederwaard. Dit huis werd, in het jaar 1738, door eenige huislieden gekocht, geheel afgebroken en den grond tot weiland gemaakt.

NEDERHORST, heerl., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, de gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam* uitmakende. Zie dat woord.

NEDERHORST, ridderhofst., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. Z. van *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam*, 5 min. Z. van het dorp den Berg.

De ridderhofst. Nederhorst wordt aldus genoemd, ter onderscheiding van het huis Hoogenhorst of Ter-Horst, in het Overkwartier der prov. Utrecht. Het is een aanzienlijk gebouw met vier torens, op iederen hoek een, versierd. Het wordt omringd door eenen vijver, waarover eene fraaije steenen brug gebouwd is. Van voren heeft men een vermakelijk gezigt over de Nieuwe-Vecht, van achteren een bosch van hooge iepenboomen. Men wil dat het gesticht zij door Heer Filips van Wassenaar, die in het jaar 1225 overleed. De tuin, welke er toe behoort, levert vele schoone partijen op. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 16 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkvrouwe Constantia Jacoba Agnes Waris, Ambachtsvrouwe van *Nederhorst-den-Berg* enz., woonachtig te Amsterdam.

NEDERHORST-DEN-BERG, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Amsterdam*, ring van *Naarden*.

Men telt er ruim 480 zielen, onder welke ongeveer 170 Ledematen, en heeft er eene kerk, in het dorp den Berg. De eerste, die in deze kerk. gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Harmansz, die hier in het jaar 1556 als Roomsch Priester was in dienst getreden, doch tot de Hervormden overging en na herhaald onderzoek als Predikant is toegelaten; hij was hier nog in 1594.

statie, prov. *Noord-Holland*,

den Berg, en telt 370 zie-

Deze stat. wordt door eenen

OVERMEER-EN-HINDERDAM, gem.,

prov. *Utrecht*, thans prov. *Noord-*

Weesp (9 k. d., 3 m. k., 10 s. d.);

Haar van Nigtevecht scheidt, N. O.

Kortehoef, W. aan de Vecht, waar-

gescheiden wordt.

afzonderlijke heerl. Nederhorst

tot eene heerl. vereenigd, welke in eigen-

Jonkvrouwe Constantia Jacoba Agnes Warin,

Zij bevat het d. den Berg, benevens

en het fort Hinderdam, alsmede den Spie-

Blijk-polder, den Meeruiterdijksche-

polder, den Horn-polder, den Over-

polder en den Prut-polder. Zij beslaat, volgens

oppervlakte van 1478 bund. 61 v. r. 77 v. ell.,

r. 64 v. ell. belastbaren grond. Men telt er

187 huizen, uitmakende eene bevolking van

bestaan vinden in veenderijen en hoepelbui-

men er eenen houtzaag- en eenen korenmolen. In

men er beschuitbakkerijen, eene azijnmakerij en

in getal zijn, onder welke 300 Ledematen,

de gem. van *Nederhorst-den-Berg* uit, en behoo-

de gem. van *Nigtevecht*.

men er 300 telt, behooren tot de stat. van *Neder-*

de gem. Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam

dorp den Berg, welke gemiddeld door een getal

wordt.

voorm. kw. en maarschalkambt, prov.

aan Weesperkarspel, N. O. aan Gooiland, O. aan

aan het Land-van-Montfoort, W. aan het wa-

aan Rijnland en aan Amstelland.

Utrecht, de heerl. Abcoude, Nichtevecht,

Vreeland, Ankeveen, Korten-

Loenen, Loenersloot-Oukoop-en-

Breukelen, Breukelerwaard,

Oostweerd, Maarssenbroek,

Zuilen, Westbroek, Achtien-

Langerak, Willige-Lan-

het Gein, Jutphaas, Galekop,

Rijn-en-Heikop, Harmelerwaard,

Gerverskop, Nijkoop, Gieltjes-

Kockengen, de Haar,

de Meer, 's Gravesloot, Segveld,

Demmerik, Vinkeveen, Mij-

en Westveen, Uithoorn en Ku-

polder Blokland, en een gedeelte der

ontdekkingen. Men kan het midden der straat rekenen op 54° Z. B. en 64° 60′ W. L., en de kaap op 55° 58′ 30″ Z. B. en 67° 21′ 14″ W. L. Het oostelijke land der straat werd door hen Statenland en een gedeelte van het Vuurland Maurits-van-Nassausland geheeten. Aan de straat vonden zij de Verschoors-reede en de Valentijnsbaai; terwijl zij vijf mijlen O. N. O. van Kaap-Hoorn de Barnevelds-eilanden ontdekten.

7°. De eilanden l'Hermite, het Ewouds- en het Ter-Hattens-eiland, O. N. O. van kaap Hoorn, in 1623, door Jacob l'Hermite en Geeen Huigens Schapenham, welke laatste ook nog, ten W. van het eiland l'Hermite, aan de kust van Vuurland, aan de zoogenaamde Nassausche-Vaart, de Schapenhams- en Windhonds-baaijen, en ten N. van het Ten-Hattens-eiland de zoogenoemde Goede-Reede vond.

8°. Het Dirk-Gerrits-eiland, door Dirk Gerrit China, togtgenoot van Jacob Mahu en Simon de Cordes, op het schip *de Blijde Boodschap*, in 1599. Dit land is in onze dagen door de Engelschen wedergevonden en door hen New-South-Shetland geheeten; een der uithoeken, kaap Smith, ligt op 62° 52′ 30″ Z. B. en 63° 42′ W. L.

9°. Prinsen-eiland, door Jacob Roggeveen, in 1722. Het werd op geene vreemde kaart genoemd, tot dat de Spanjaarden het, in 1793, wedervonden en voor eene nieuwe ontdekking hielden, die zij Salas y Gomez noemden. Volgens Kotzebue ligt het op 26° 28′ Z. B. en 105° 34′ 28″ W. L.

10°. Paasch-eiland (Davids-eiland, Pascua, Teapy), door J. Roggeveen, in 1722, op 27° 9′ 33″ Z. Br. en 109° 23′ 20″ W. L.

11°. Honden-eiland, door Schouten en Le Maire, in 1616; volgens de nieuwste bepaling op 14° 50′ 11″ Z. B. en 138° 47′ 7″ W. L.

12°. Laag-eiland (Carlshoff van Kotzébue) door Roggeveen, in 1722 op 15° 15′ Z. B., en 143° 10′ W. L.

13°. Zondergrond-eiland, door Schouten en Le Maire, in 1616 op 14° 15′ Z. B., en 144° W. L.

14°. Waterland (het Romanzoff van Kotzebue), door Schouten en Le Maire, in 1616, op 14° 41′ Z. B., en 144° 49′ 202″ W. L. Dit eiland, met de daarbij gelegene eilanden en klippen, zijn de Schadelijke-eilanden van Roggeveen, ten onregte St. Georges-eilanden genoemd.

15°. Het Vliegen-eiland (Labyrinte-groep, Dean-eilanden), door Schouten en Le Maire, in 1616, op 14° 49′ tot 15° 21′ en 146° 20′ W. L.

16°. Het Verkwikkings-eiland (Aurora-eiland, Matia), door J. Roggeveen, in 1722, op 15° 45′ Z. B., en 151° 50′ W. L.

17°. Het eiland Frederiksoord, door Willinck, den 4 Mei 1824, op 10° 6′ Z. B., en 152° 36′ W. L.

18°. Het eiland Prinses-Marianna, door Willinck, den 9 Mei 1824, op 10° 9′ Z. B., en 161° 28′ W. L.

19°. De Boumans-eilanden (Isles des Navigateurs), door J. Roggeveen, in 1722. De Fransche benaming is van Bougainville en bij vele aangenomen; terwijl deze alsdan de Boumans-eilanden 2° noordelijker en 16° oostelijker in den zoogenoemden *Archipel van* Roggeveen plaatsen; dan Burney, Krusenstern en later ook Kotzebue, in zijne tweede reis, hebben erkend, dat de Isles-des-Navigateurs van Bougainville, niet anders dan de Boumans-eilanden van Roggeveen waren. Zij liggen op 14° 15′ Z. B., en 169° 40′ W. L.

20°. Kokes-en-Verraders-eilanden (Boseaven en Keppel der Engelschen, Isla de Consolacion der Spanjaarden), door Schouten en Le Maire in 1616 ontdekt, en door Wallis, Maurelle en La Peyrouse herkend. Zij liggen op 15° 53′ Z. B., en 175° 34′ 45″ W. L.

21°. Eiland-van-Goede-Hoope (Proby, Onoeafoe), door Schouten en Le Maire, in 1616, op 15° 54′ Z. B. en 179° W. L.

22°. Hoornsche-eilanden (l'Enfant perdu, Todeaate en Aloefatoe), door Schouten en Le Maire in 1616 ontdekt, door Wilson weder gevonden, die hier aan eene baai den naam van Schouten gaf, op 14° 25′ Z. B., en 178° 20′ W. L.

23°. Vriendelijke-eilanden (Tonga-archipel), door Abel Tasman in 1646, met de eilanden Pijlstaart (la Sola), Amsterdam (Tongataboe), Rotterdam (Anamoka), alwaar de vander-Lijns-reede, Schouten-en-Maria's-baaijen enz.; van dezen Archipel ligt Amsterdam op 21° 8′ Z. B. en 175° 15′ W. L. en Rotterdam op 20° 15′ Z. B. en 175° 11′ W. L.

24° en 25°. Prins-Willem's-eilanden en Heemskerks-droogte, door Abel Tasman in 1642; deze beide archipels bestaan uit een-en-twintig eilanden, met zandbanken en rotsen omringd. Zij liggen tusschen 16° en 18° Z. B. en tusschen 179° 50′ en 177° 50′ W. L. Alle deze ontdekkingen (24—26) van Abel Tasman, werden ook met den naam van Fidje-Eilanden bestempeld, welke naam, van de inboorlingen oorspronkelijk, op vele kaarten is overgenomen.

26°. Het Nederlandsch-Eiland, door Coertzen en Eeck, in 1825, op 7° 9′ Z. B. en 177° 28′ O. L.

27°. Nieuw-Zeeland, door Abel Tasman, in 1642; de Zuidkaap ligt op 47° 16′ 50″ Z. Z. en 167° 20′ 9″ O. L. Abel Tasmans doortogt, de Klippige- en Steilenhoek, de Moordenaarsbaai, Tasmans- en Zeehaans-bogten, Kaap-Pieter-Boreel en Maria-van-Diemen, waarbij het eiland Drie-Koningen, getuigen van het bezoek van dezen beroemden zeeman.

28°. Van Diemensland, door denzelfden Tasman in 1642, de zuidelijkste punt op 43° 37′ Z. B. en 167° 20′ 9″ O. L.; hij benoemde hier de Frederik-Hendriks-baai, de vander-Lijns-, Maria-, Boreels-, Maatsuikers-, Sweers-, Tasmans-, en vele andere eilanden.

29°. Nieuw-Holland, door het jagt de *Duifken*, mogelijk het *Duifken*, in 1605, en daarop Arnhems-land, door Jan Carstens, in 1623, het van Diemens-land en de van Diemens-baai, door Gerrit Thomasz. Pool; de Golf-van-Carpentaria, door Tasman opgenomen in 1644, waar de namen van Diemen, Coen, Nassau, Maatsuiker, van-der-Lijn, van-Alphen, Maria van hem getuigen. Verder het Land-der-Eendragt, door Dirk de Hartog, in 1616, met de Dirk-Hartogs-reede, de Houtmans-, de Abrolhos- en de Willems-rivier, het Edels-land, door J. de Edel, in 1609, met de Gevaarlijke-riffen, het eiland Rottenest en de Zwanen-rivier; het Pieter-Nuyts-land, in 1627, door het schip het *Gulden-Zeepaard*, waarop Pieter Nuyts Opperkoopman was, en het eiland de Wits-land, door G. F. de Wit, in 1628.

30°. Bij Japan: de straten van van-Diemen en de-Vries, het Staten- en Compagnies-land (Kurillen), Sachalin, de Barnevelds-, de Prinsen- en de Zuider-eilanden, het

Kanaal-van-Piek, de bogt en kaap Patientie, de kapen van-der-Lijn, Schouten, Euroen, Aniwa enz., allen door Maarten Gerrit de Vries en Hendrik Corneliss. Schaap, in 1643.

31°. De Archipel-van-Ontong-Java (Howe Islands; Schouten- en Tasmans-eilanden; Nine-Islands van Carteret), door Schouten en Le Maire, in 1617, en in 1642 door Tasman herkend en bevonden uit een-en-twintig eilanden te bestaan, op 5° 2′ Z. B. en 156° 40′ O. L.

32°. De Archipel-van-Marken, (Mertlock, Coros, Hunter, Marqueen), door Schouten en Le Maire, in 1616, ontdekt en door A. Tasman, in 1642, nader onderzocht en bevonden te bestaan uit veertien of zestien eilanden. De ligging is op 4° 40′ Z. B. en 154° O. L.

33°. De Groene-eilanden (Hardy, Caiman), door Schouten en Le Maire, in 1616, op 4° 30′ Z. B. en 152° 10′ O. L.

34°. De Louisiade, door het schip *de Geelvink*, in 1705, waarvan de kuststrekking, door de onzen gegeven, juist overeenkomt met den daar gevonden archipel.

35°. Tombara, thans Nieuw-Ierland, door Schouten en Le-Maire in 1616, op 2° 5′ tot 4° 51′ Z. B. en 148° 13′ tot 150° 48′ O. L. van Parijs.

36°. Op de kust van Nieuw-Guinea, die het eerst door Schouten en Le Maire, in 1616, werd gezien, vonden zij het eiland Sint Jan, de Klaas-Pietersbaai, het Lageland, de Cornelis-Kniertzens-baai, de Nys-en-Visschers-eilanden, de Struishoek (Kaap Salomon Weerts, de Westhoek van het tegenwoordig Nieuw-Hannover), de Vijf-en-twintig-eilanden, het Hoogeland (Admiraliteits-eilanden), met de Bogt-der-Goede Hoop. Verder westwaarts, de genoemde kust aan boord houdende, het Brandend-eiland (Vulkaan-eiland), de Hoogeberg, de eilanden Moa, met de Maatsuikers-reede, Arimoa en Insson (Lesson), en op 1° Z. B. en 136° 20′ O. L, het eiland Mysory, naderhand Schouten genoemd; nog meer ten zuiden de eilanden Joby, de Geelvinks-baai (Greatbay), de St. Jacobs-eilanden, de kaap de Goede Hope; ook in onzen tijd weder bezocht. De Duizend eilanden (Iles des Toaites) van Roggeveen in 1722.

37°. De Dourga-rivier op Nieuw-Guinéa, door den Luitenant Kolff in 1825 ontdekt; hetwelk in 1828 onder den Kapitein-Luitenant Steenboom, de expeditie ten gevolge had, door welken op Nieuw-Guinea eene kolonie werd aangelegd, onder den naam van Merkus-Oord, met het fort Du-Bus, terwijl de Iris-straat en de Tritons-baai hier benoemd werden. Het fort lag op 3° 42′ Z. B. en 134° 15′ 41″ O. L. Hoewel deze bezitting later weder schijnt verlaten te zijn, zijn door deze reizen, zoo wel het land van Nieuw-Guinéa, als de inwoners, de kusten en het vaarwater veel meer bekend geworden.

38°. De Trials-rotsen, door het schip *Vaderland-Getrouw*, in 1719, ongeveer 60 mijlen ten Westen van Nieuw-Holland op 19° 30′ Z. B.

39°. In de Indische zee onderscheidene droogten; het Aardenburger-kanaal, door het schip *Aardenburg*, in 1676, ten Zuiden van Java, de Arnemuidens-droogte, de gevaarlijke [illegible] van Frederik-Hendrik, ten Noordoosten van het eiland

Winkel; palende N. aan het d. Winkel, O. aan den Oude-Zeedijk en den onlangs nieuw ingedijkten Polder-de-Groet, Z. aan den Lange-Reisdijk, W. aan den Ooster-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. 27 v. r. 90 v. ell., alles schotbaar land. Hij wordt door een kotmolentje, op den Ooster-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Molenmeesters.

NEDERLANDSCHE-VASTIGHEID, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*. Ter plaatse, waar thans het fort Amsterdam ligt.

NEDERPOLDER-VAN-HARDINXVELD, naam, onder welken den Polder-van-Beneden-Hardinxveld, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, op sommige kaarten voorkomt. Zie Hardinxveld (Polder-van-Beneden).

NEDER-POLDER-VAN-GIESSEN-NIEUWKERK, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Giessen-Nieuwkerk (Neder-polder-van-).

NEDERRIJKSCHE-WALD, b. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. *Groesbeek;* met 89 h. en 750 inw.

NEDERRIJKSCHE-WALD (HET), uitgestrekt boschrijk oord in de prov. *Gelderland*, dat in eene zuidoostelijke strekking zich over den Hunenberg uitstrekt, door de gemeente *Ubbergen* en *Groesbeek* tot in het koningrijk *Pruissen*, alwaar het Clevische-Reichswald wordt genoemd. Daardoor loopt de oude Cleefsche-baan van Nijmegen af, welke zich bij het d. Wielder, met den nieuwen klinkerweg van die stad op Cleve, vereenigt. Daaraan staan nu eenige verspreide huizen, grootendeels op Pruissisch grondgebied, waaronder de bekende herberg, de *Koning van Pruissen*. In eene streek van dit wald, de Holledoorn genaamd, ten Zuidoosten van het dorp Beek, en bij den ingang der Meerwijk, zijn onderscheidene Romeinsche oudheden, zoo als een koperen beeld van Mars, aschkruiken, lampen, penningen enz. opgedolven, zoodat deze streek, door velen voor een legerplaats of het Castra Herculis der Romeinen wordt aangemerkt.

NEDERSTICHT, naam, welken men in vroegere tijden wel eens aan de provincie Utrecht gaf. Sommigen meenen dat de naam van het Nedersticht, aan Utrecht gegeven is in tegenstelling van het Oppersticht Keulen, aangezien het bisdom Utrecht vroeger onder Keulen gestaan heeft. Anderen beweren, dat het dien naam draagt in tegenstelling van het Oppersticht, Maastricht aan de Maas, maar beide is een misslag; want van oude tijden af, hebben de Bisschoppen van Utrecht, zoowel over de provincie Overijssel hun regt beweerd en gehandhaafd, als over het Nedersticht (Utrecht); en hun gebied daarover geoefend. Ten dien opzigte werd Overijssel Oversticht en Utrecht Nedersticht genaamd.

NEDERVEEN-CAPELLE, heerl. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle;* palende N. aan de heerlijkheid Meeuwen en Dussen-Munsterkerk, O. aan Zuidewijn-Capelle, Z. aan 's Greveldnin-Capelle, W. aan Waspik.

Deze heerl. bestaat uit de pold. het Oost-Voorland, het West-Voorland, met de Waardjes, de Aanwassen-ten-Oosten-van-het-Capelsche-veerpad en de Aanwassen-ten-Westen-van-het-Capelsche-veerpad, met een huis, bewoond door

90 v. r. 94 v. ell. Hij heeft eenen houten duiker, wijd 9 palm., voorzien van eene drijfdeur en gelegen aan de westzijde der Oude-straat, waardoor hij zich in de kade tegen de Capelsche-vaart of haven, vervolgens op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. De Buitenpolder-van-Klein-Waspik ligt met dezen in de zelfde bekading maar de uitwatering heeft afzonderlijk plaats. De scheiding tusschen de beide polders, van welke eerstgenoemde den naam draagt van Polder-boven-de-kerk-over-Vrouwkens-vaart, gaat door het midden van een perceel land. In de kade langs de Kromme-vaart en het Oude-Maasje, aan de noordzijde des polders, worden nog eenige houten duikers gevonden, door partikulieren gelegd, ten einde versch water te kunnen inlaten. Het zomerpeil is 1 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. tot 2 ell. 2 palm boven A. P. Hij wordt bestuurd door het polderbestuur van *Nederveen-Capelle*, bestaande uit eenen Schout, zes Poldermeesters en eenen Secretaris.

NEDER-WAARD, het zuidelijk gedeelte van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, bevattende de dorpen: Giessen-Oudkerk met Giessendam, Sliedrecht, Papendrecht, Oud-Alblas, Alblasserdam, Nieuw-Lekkerland, Streefkerk, Molenaarsgraaf, Bleskensgraaf, Brandwijk met Gijbeland, Hofwegen, Wijngaarden met Ruigbroek en Neder-Blokland. De NEDERWAARD wordt bemalen door 25 binnen- of achtermolens en 8 steenen voormolens, aan den Elshout, welk laatste in het jaar 1739 gebouwd zijn, en door twee sluizen op de Lek uitwateren. Ook heeft men eene sluis te Alblasserdam, tot uitwatering van de Graaf en Alblas in de Merwede. Bovendien hebben Papendrecht, Nieuw-Lekkerland en Streefkerk hunne eigen sluizen en uitwateringen, als die van Papendrecht op de Merwede en die van Nieuw-Lekkerland en Streefkerk op de Lek. Die van Papendrecht hebben eenen voor- en eenen achtermolen; die van Nieuw-Lekkerland eenen voor- en twee achtermolens en die van Streefkerk twee voor- en drie achtermolens. In de NEDER-WAARD zijn twee waterschappen het Waterschap-van-de-Graaf-en-Alblas en het Nieuwe-waterschap-van-den-Nederwaard, die ieder hun kollegie hebben, en het gezamenlijk bestuur uitoefenen over de uitwateringen, de kaden, molens en andere werken, die in den NEDERWAARD moeten onderhouden en uit eenen gemeenen omslag betaald worden.

NEDER-WAARD (HET NIEUWE-WATERSCHAP-VAN-DEN-), uitwatering in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*.

Het werd opgerigt in het jaar 1391, volgens handvest van ALBRECHT van [illegible], om uit te wateren uit den Alblas door den Blokweer en Nieuw-Lekkerland tot de diepte van de Lek, beneden het waterschap van den Overwaard. De Hertog gaf dit handvest ten behoeve van de volgende Heeren en hunne landen: te weten, den Heer VAN [illegible] met Ruigbroek; den Heer VAN BREDERODE met Hofwegen, Wijngaarden, Papendrecht en Matena; den Heer VAN DER LECKE met Brandwijk, Gijbeland, Bleskensgraaf en Nieuw-Lekkerland; den Heer DAniël van [illegible] met Blokland, die gelegen is ten Vuilendam, met [illegible], van Hofwegen, Giessen, benevens der kerke met zijn [illegible]. Molenaarsgraaf met zijn toebehooren, het heerschap van [illegible] met zijn toebehooren; den Heeren HERBAREN VAN LIESVELD, WILLEM [illegible] en JAN VAN MERWEDE, Heeren FLORIS met hunne drie [illegible] van Sliedrecht. Dit Waterschap zouden schouwen zeven [illegible], een uit den lande van der Lecke, twee uit Blokland,

een uit Giessen en Molenaars-Graaf, een uit de drie Ambachten van Sliedrecht, een uit de Waterschap-van-Alblas. De Ambachtsheer van Alblasserdam en van Alblas zou den Beschouwer zetten en deze de Gezworens eeden. Uit dit regt van den Beschouwer te zetten is het Ambt van Watergraaf in dit Waterschap aan de Heeren van Alblasserdam en Alblas erflijk geweest; doch door verkoop is dit regt van Alblasserdam vervreemd. Thans bestaat het kollegie uit twee Erf-Watergraven, een Adjunct-Erf-Watergraaf, zeven Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester.

NEDERWEERT, gem. in het voorm. graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (9 k. d., 14 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de Noordbrabandsche gem. Asten, N. O. aan de gem. Meijel, O. aan Heythuizen, Z. aan Weert en Grathem, W. aan de Noordbrabandsche gem. Budel en Soerendonk-Sterksel-en-Gastel.

Deze gem. bevat het d. Nederweert of de Kerkstraat, benevens de geh. Staat, Rosveld, Heysterstraat, Boeket, Herstraat, Strateris, Bosserstraat, Wennestraat, Horik, Klaasstraat, Ospel, Waatskamp, Kreijel, Budschop, Schansstraat, Hoeven, Hulsen, Eynd, Schoor, Roeven, Kraan en Nieuwstraat, benevens Leveroy. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9441 bund. 85 v. r. 20 v. ell., waaronder 9207 bund. 12 v. r. 80 v. ell. belastbaar land. Men telt er 725 h., bewoond door 805 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4600 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 katoendrukkerij, 1 aarden-pijpenfabrijk, 3 brouwerijen, 4 looijerijen, 1 houtzaag-, 4 olie- en 4 korenmolens, en eenen water-graanmolen. — Vroeger had men er ook eene linnenbandfabrijk, doch deze is thans buiten werking.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 3000 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort, en door eenen Pastoor en drie Kapellanen bediend wordt.

De hervormde leer had reeds vroeg in Nederweert vele aanhangers gekregen, weshalve Lindanus, de eerste Bisschop van Roermond, zich in 1571 derwaarts begaf om de afgevallene weder tot de Roomschen godsdienst terug te roepen, hetgeen hem echter niet dan bij herhaalde pogingen gelukte (1).

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Nederweert, ééne te Leveroy en ééne te Schansstraat, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 370 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Nederweert ligt 4 u. W. ten N. van Roermonde, 1 u. N. ten O. van Weert. Men telt er, in de kom van het d. 102 h. en 530 inw.

De kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, is een prachtig gebouw, met eenen schoonen hoogen toren en van een orgel voorzien. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht.

Vroeger lagen onder dit d. drie schansen, genaamd de Ulikerschans, de Roeventerschans en de Kreylerschans.

Het wapen van Nederweert bestaat in een kapel en drie horens met het omschrift: Casiborum de Merefelt.

NEDERWETTEN, op Fransche kaarten Bas-Wetten en bij verkorting ook wel Nerwetten genaamd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en

---

(1) Zie Arn. Havensius, *Commentarius de Erectione Novorum in Belgio Episcopatuum*, Col. 1609 in 4o, pag. 117.

1½ u. N. ten O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, ½ u. N. ten W. van Nunen, aan den oever van den Dommel.

Het is een klein dorpje, waar men 76 h. en 110 inw. telt, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er goede bouw- en weilanden. Het houtgewas is hier roemenswaardig. De grond is over het algemeen goed. Hij brengt rogge, haver, garst, tarwe, boekweit en raapzaad voort. Ook heeft men er eenen koren-, pel- en volmolen.

De inw. van NEDERWETTEN, van *Gerwen* en van *Breugels-Oerle* schijnen het gebruik der heide van het klooster van Hooidonk verkregen te hebben; zij plagten daarvoor ten minste eene cijns aan dat klooster te betalen, die later aan 's Lands kantoor der geestelijke goederen van Peelland vergolden werd, door die van NEDERWETTEN en *Gerwen*, en door die van *Oerle-in-Kempenland*, welke laatste daartoe zijn verpligt geworden bij vergissing door het te verwarren met het hier bedoelde *Breugels-Oerle*, dat in Peelland ligt.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 320 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort.

De tijdelijke heerl. van NEDERWETTEN behoorde oudtijds aan de Abdisse of Overste van het klooster van Hooidonk, door welke de oude parochiekerk eerst omtrent het jaar 1243 gebouwd is, en ingewijd ter eere van den H. Martelaar LAMBERTUS, als Patroon van de parochie. Deze kerk is, na de laatste omwentelingen, in het jaar 1796, tot het gebruik der R. K. wedergekeerd. De pastorij stond eertijds ter benoeming van den Abt van 's Hertogenrade, in de provincie Limburg, en werd ook door Geestelijken van 's Hertogenrade bediend, uit welke de abdij Hooidonk is gesproten. Na de godsdienstverandering in ons land, zijn de R. K. van NEDERWETTEN, tegelijk met *Nunen* en *Gerwen*, tot omtrent het jaar 1717, bestuurd door eenen Pastoor. Sedert heeft NEDERWETTEN eene afzonderlijke par. uitgemaakt. De eerste, die wij sedert als Pastoor te NEDERWETTEN vermeld vinden, is geweest ABRAHAM VAN DER VENNE, die in het jaar 1717 herwaarts kwam, en in het jaar 1749 MATTHEUS VAN DE REEK tot opvolger kreeg.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht. — De kermis valt in op Zondag na den 17 September.

NEDERWIJK, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6½ u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. N. O. van *Tiel*, gem. *Maurik*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men nog de vijver, die het omgeven heeft.

NEDERZALE, ouden naam van het d. NETERSEL, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*.

NEDIN, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van Ceram-Laut.

NEEDE, gem. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Groenlo* (4 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Overijsselsche gem. Diepenheim, O. aan de Overijsselsche gem. Haaksbergen, Z. O. aan de gem. Eibergen, Z. en W. aan de gem. Borculo.

Deze gem. bevat het d. Neede, benevens de buurs. Ruwenhof, Hoente, Noordijk, Loghuizen, Broeke en Achterhoek,

en eene kapel te Neede, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden. Men telt in deze stat. 480 Communikanten.

NEEDERBERG (DE), berg of liever heuvel in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, gem. *Neede*, aan de noordzijde van het dorp, waarvan hij zijnen naam ontleent. Grootendeels is hij met korenakkers overdekt, doch ook ten deele met hei- en struikgewassen, waarom dit laatste deel den naam van den Woestenberg draagt.

Men heeft van dezen heuvel zeer fraaije gezigten naar de kanten van Neede, Borculo, Diepenheim en Haaksbergen.

NEELEN (ZUIDE-), hofstede in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Lindenhof.

NEEL-JANS-PLAAT of Neeltje-Jans-plaat, plaat in de *Ooster-Schelde*, bijna in het midden tusschen de eil. *Schouwen* en *Noord-Beveland*.

Deze plaat wordt N. door de Hammen en het West-gat en Z. door de Roompot bespoeld.; heeft 1¼ mijl lengte van het O. tot het W. en is door de Pijp van de Roggeplaat gescheiden. Zij is overal droog en steil en komt op de hoogte van Burghuizen boven water.

NEEMLAAR, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Nemerlaar.

NEER, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermonde* (9 k. d., 9 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Kessel en Helden, O. aan de Maas, die haar van Besel en Swalmen scheidt, Z. aan Nunheim en Buggenum, W. aan Roggel.

Deze gem. bevat het d. Neer en de geh. Keizersbosch, Brumholt, Kinkhoven, Gerheggen, Waag en Hansum, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2185 bund. 28 v. r. 30 v. ell., waaronder 1059 bund. 61 v. r. 71 v. ell. belastbaar land. Men telt er 285 h., bewoond door 289 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 3 brouwerijen, 1 branderij, 2 verwerijen, 1 pottenbakkerij, 2 olie- en 2 korenmolens en 1 pannenbakkerij.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke ruim 1100 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne in 1818 gebouwde school te Neer, welke gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Neer ligt 1½ u. N. van Roermonde, aan de Neer, ter plaatse, waar zij in de Maas valt. Men telt er, in de kom van het d., 132 h. en 880 inw.

In de Salische wetten wordt eene plaats genoemd Nara of Nare, welke plaats Wendelinus voor het tegenwoordige Neer houdt (1). Arnold van Horne, Bisschop van Luik, overleed den 8 Maart 1389, en werd in het klooster Keizerbosch, onder Neer, in het Land-van-Horne begraven (2).

De kerk, aan den H. Martinus toegewijd, een tamelijk groot gebouw, is in 1830 aanmerkelijk vergroot en het koor geheel nieuw

(1) Wendelinus, *Leges Salicae illustratae*, Antw. 1649, in fo., pag. 114.

(2) Dewez, *Hist. du pays de Liége*, tome I, p. 277. Zie ook Mantelius, *Hasseletum*, pag. 3.

Dit buit., beslaande eene oppervlakte van ongeveer 75 bund., wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer NYPELS, Kolonel, wonende te Maastricht.

NEERBEEK, vorige naam van het buit. VREELUST, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie VREELUST.

NEERBOSCH, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Nijmegen*.

Bevallige en nette boerenwoningen vertoonen zich hier, onder hoog en lommerijk geboomte, en tusschen wijduitgestrekte vruchtbare korenvelden, op eene allezins schilderachtige wijze; terwijl fraaije buitenplaatsen, met hare tuinen en bosschen, den geheelen weg als het ware bezoomen.

Men telt er 110 h. en 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in den arbeid op de buitenplaatsen.

De Herv., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Neerbosch-Hees-Hatert-Balgoy-en-Keent*, die hier eene kerk heeft, zijnde een goed gebouw met eenen kleinen spitsen doorluchtigen toren, en een orgel, dat door den Heer DE LA COUTURE en andere leden der gemeente geschonken is.

De R. K., van welke men er 830 aantreft, maken, met die van Hees, eene par. uit, welke 1400 zielen, en onder deze ongeveer 1000 Communikanten telt, en eene kerk te Neerbosch heeft, welke aan den H. ANTONIUS toegewijd en van eenen klokkentoren en orgel voorzien is. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Zondag na 24 Junij. — Dit dorp is in het jaar 1588 door ARNOLD VAN HEUMEN verbrand.

NEERBOSCH-HEES-HATERT-BALGOY-EN-KEENT, kerk gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring. van *Nijmegen*.

Deze gem. heeft drie kerken, als: eene te Neerbosch eene te Hees en eene te Balgoy. Men telt er ruim 280 zielen, onder welken 180 Ledematen.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest REINERUS VAN ERPRAATH, die in het jaar 1607 herwaarts kwam, en in het jaar 1610 naar Scherpenzeel vertrok. Het beroep is eene collatie, welke door de regering van Nijmegen en den Heer van Balgoy wordt uitgeoefend.

NEERBRUUKT, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, gem. *Boeckel*.

NEERDORP, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en [illegible] u. O. ten N. van *Deventer*, gem. en ½ u. W. en Z. W. van *Holten*; met 94 h. en 890 inw.

NEERHEIDEN, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. Z. O. van *Breda*, kant. [illegible] u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-*[illegible], 10 min. N. O. van *Woensdrecht*; met 22 h., meest boerenwoningen en arbeiderswoningen.

[illegible]EN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. [illegible]

[illegible], geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peel*-[illegible] *Noord-Braband*. Zie MOOSDIJK.

[illegible]-INDIË, naam, onder welken men die bezittingen ver-[illegible] de Nederlanders in *Azië* bezitten. Zie INDIË (NEDERLANDS-).

NEGENDRUP (DE), bron in den *St. Pietersberg*, bij *Maastricht*, prov. *Limburg*.

Onder zeer lage gewelven en in eene soort van kruisweg treft men eenen zeldzaam gevormden steen aan, die zich ongeveer ter hoogte van 6 palmen boven den grond verheft. Deze is in het midden in de gedaante eens ketels uitgehold en met frisch, niet onaangenaam smakend, water opgevuld. In dit kleine bronbed verloopt het water nooit. Door geweldig groote, deels van de zoldering afvallende, deels door eenen kanarischen filtreersteen zijpelende, droppels, neemt het gestadig weder toe. — Het was in de nabijheid van dit waterbekken, dat de landlieden uit de omstreken van Maastricht eene wijkplaats voor de gruwelen des krijgs zochten. Zij hadden zich met hunne huisdieren en goederen, toen de Oostenrijkers voor de soldaten der Fransche Republiek vlugten moesten, om de roofzucht der in aftogt zijnde krijgslieden te ontwijken, naar dit verblijf begeven, en de overwinnaar, nadat hij zich in het gerust bezit des lands gevestigd had, zag, niet zonder verwondering, talrijke huisgezinnen, benevens hunne kudden, uit de diepte der aarde te voorschijn komen. Er deden zich nog sporen van dit onderaardsche landleven op, toen Faujas de St. Fond de steengroeven van den St. Pietersberg bezocht. Men toonde hem, bijna drie honderd schreden van eenen ingang, eenen in den berg zeer kunstig uitgehouwen oven, om brood te bakken, en eene op de zelfde wijze uit steen vervaardigde stookplaats, uit welke, ter wegneming van den rook, eene pijp in eenen der zijgangen geleid was. Nabij deze plaats waren koe- en schaapstallen en varkenshokken aangelegd. Zij is voorts ook hierdoor merkwaardig, dat eenige hooge personaadjes, zoo als Napoleon, Koning Willem I en andere beroemde mannen uit deze lekbron dronken.

NEGENHUIZEN of Oud-Diepenheim, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Goor*, gem. en ½ u. O. van *Diepenheim*; met 9 h. en 40 inw.

NEGEN-KOTTA'S, naam, welken men veelal geeft aan het distr. Tanana-Tonono, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Tanana Tonono.

NEGENTIG-MORGEN (DE OOST-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nieuweveen-en-Nootdorp*; palende N. aan het Bosgat, O. aan de Honderd-Morgen, Z. aan de West-Negentig-Morgen, W. aan den Tedinger-Broek-polder.

NEGENTIG-MORGEN (DE WEST-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nieuweveen-en-Nootdorp*; palende N. aan de Oost-Negentig-Morgen, O. aan de Honderd Morgen, Z. O. en Z. aan den Polder-van-Nootdorp, W. aan den Tedinger-broek-polder.

NAGRI KAHAROK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

NAGRI LAMEN, gesp. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*. Zie Nau-Haau.

NAGRI LIMA, d. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie Lima.

NEGRI LIMA, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St-Lazarus*, aan de kust van het *Moluksche* eil. *Amboina*.

NEIDHART, geh. in het balj. *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. W. van *Luxemburg*, gem. *Bertingen*.

NEIDHAUSEN of NEITHAUSEN, geh. in de heerl. *Clerff*, kw., arr. en 4½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 50 min. Z. O. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. W. van *Hosingen*.

NEINSEL, NYNSEL of NYLSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*; kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Veghel*, gem. *St. Oedenrode*.

Er stond hier oudtijds eene kapel, die in een schoolhuis is veranderd. Men noemt dit gehucht gewoonlijk AAN-DE-NEINSELSCHE-KAPEL, ofschoon sedert een aantal jaren de kapel, als zoodanig, niet meer bestaat.

NEIRA, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Bandasche-eilanden* behoorende. Zie BANDA-NEIRA.

NEIRA (HET GAT-VAN-) vaarwater in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Banda*. — Het is de noordelijkste invaart van het *Gat-van-Banda*.

NEK, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie NECK (1).

NEKAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Noordoostkust, welke met eene noordoostelijke rigting in *Zee* loopt.

NEKKEVELD, b. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en 1½ u. N. W. van *Nijkerk*, een gedeelte uitmakende van de buurs. *Doornsteeg*; met 4 h. en ruim 30 inw.

NEKSLUIS (DE), naam, onder welken de NAAKTE-SLUIS in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in een privilegie van het jaar 1386 voorkomt. Zie NAAKTE-SLUIS.

NELISMANNEN-WAARD of KRYSTJES-WEIDE, onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, palende N. aan de grienden van den Middelwaard, O. aan de Bruinekil, Z. en W. aan het Steurgat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 44 v. r. 40 v. ell. hooiland; terwijl nog 40 bund. 38 v. r. 90 v. ell. grienden onder den zelfden naam begrepen zijn, doch buiten de dijken liggen. Er ligt een houten sluisje, aan den zuidoosthoek des polders, wijd 9 palm., voorzien van een drijfdeurtje en schuif, waarmede hij op de Bruinekil van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 4 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 1 palm. 5 duim. boven A. P. De pold. aan de zijde van het Steurgat sterk afnemende, heeft men omstreeks het jaar 1830 de kade aldaar 15 tot 20 ellen binnenwaarts moeten verleggen. Ook aan de zijde van de Bruinekil neemt het land af, en is de kade reeds gedeeltelijk moeten worden verlegd. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

NELLEMOERSBRAAK (DE), meertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, 5 min. W. van *Durgerdam*, tegen den Zeedijk, dat door de Kleisloot in de *Durgerdammer-Dije* uitloopt.

NEMELENBERG (DE), berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie AGTEMBERG.

NEMER (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, dat bij *Esschot* zijnen oorsprong neemt en eerst in eene noordoostelijke rigting naar het huis de Nemerlaar vloeit en vervolgens, na in eene noordelijke strekking, Haren en Helvoirt voorbij gestroomd te zijn, zich tusschen het kasteel Zwijnsbergen en Cromvoirt met

(1) Alle de woorden, die men elders ook NEK gespeld vindt en hier niet voorkomen, zoeke men insgelijks op NECK.

de Leibeek vereenigt, vallende dan, onder den naam van Bosschestoot, beneden 's Hertogenbosch, in de *Dieze*.

NEMERLAAR (DE), landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. W. van *'sHertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. van *Boxtel*, gem. en 20 min. Z. O. van *Haaren*.

Dit kast., welks naam dikwijls gebrekkig Nemelaar gespeld wordt, heet eigenlijk Nemerlaar; zoo komt het voor in eenen oorspronkelijken brief van Zaturdag na St. Agnetendag (den 20 April) 1357, en beteekent zeer natuurlijk, naar het bijzijnd riviertje de Nemer, eene plaats aan de Nemer. Jonker Jan de Rovere bezat Nemerlaar als vrij eigen goed, en droeg het in 1357 aan Wenceslaus, Hertog *van Braband*, op, die het aan hem weder ter leen uitgaf met de warande van Oisterwijk, Haren, Helvoirt, Esch en andere goederen, als ook vele bijzondere voorregten naar den aard dier tijden, zoodat het eene zeer aanzienlijke bezitting plagt uit te maken.

Thans heeft men nog op het landgoed een aloud adell. heerhuis, benevens eene boerenwoning en verdere getimmerten, regt van duiventil met duiventoren, tuinen, menagerie, engelsche tuinen, vischvijver en goudvisch kom, alles door grachten, de rivier de Nemer, zware ijzeren hekken en ophaalbrug omsloten. Voorts eene groote boomgaard, sterrenbosch, met hooge en zware boomen, vischvijvers, slingerbosch met engelsche partijen, een tweede sterrenbosch, met steenen koepel en grooten vijver, lanen, dreven, landhoeve, boerenwoning, met schaapskooi, bosschen met zware eiken-, beuken-, dennen- en andere hoogopgaande boomen en hakhout, bouw-, hooi- en weilanden en eenige heide, te zamen groot ruim 121 bund., hebbende eene eigene zwaar getimmerde brug over de Nemer, met regt van sluiting en eigen weg, benevens de daarbij behoorende visscherij en uitgestrekte wildbaan en jagt over de dorpen Haaren, Oisterwijk enz. Uit het geslacht van de Rovere is het in dat van Vladderaken overgegaan; later was het een eigendom van den Generaal Baron Cronström, Gouverneur van 's Hertogenbosch, naderhand van Mevrouw de weduwe Zaal, na wier overlijden het gekomen is aan de tegenwoordige eigenares, vrouwe M. E. van Teylingen, echtgenoote van den Heer Mr. Willem Adriaan Pilleba, woonachtig te Utrecht.

NEMUS-SACRUM, bosch, hetwelk Tacitus vermeld als de plaats, waar de vroegere bewoners van ons Vaderland zich tot den krijg verbonden. Zie Heiligbosch.

NEOMAGUM, Lat. naam van de stad Nijmegen, prov. *Gelderland*. Zie Nijmegen.

NEPHEUSBURG, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, tusschen Imotappe ten Westen en Mauritsberg ten Oosten.

NEPO, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidelijke-landtong*, resid. *Makassar*.

NEPTUNUS-DROOGTE, door de Inlanders Karang-Pasir genaamd, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, Op den Noordwestelijken hoek van deze droogte, op negen voet diepte, staat tot baken een wit geschilderd kruis, dat twaalf voeten boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

NEPVEU, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Spieringshoek, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Spieringshoek.

NERBEHIN, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Ouarsa*, 30 u. Z. Z. W. van Commassie.

heeft men er twee kalkbranderijen, eene eendekooi en eenen korenmolen.

De Herv., die er 230 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*, behoort. Na de Reformatie maakten de dorpen *Hollum*, *Ballum* en Nes ééne combinatie uit; doch in het jaar 1694 werd Nes van *Hollum-en-Ballum* gescheiden, en bekwam tot eersten afzonderlijken Predikant Johannes Filippus Faber, die den 1 Mei van dat jaar beroepen werd, doch in het jaar 1695 naar Rinsumageest vertrok, en opgevolgd is door Suffridus Serenus Sinnema, van *Hollum-en-Ballum* herwaarts beroepen. Deze vertrok in 1698 naar Oostrum c. a.

De kerk, welke hier vroeger stond, en vóór de Hervorming aan den H. Johannes *den Dooper* was toegewijd, is reeds voorlang afgebroken; daarna is in de buurt eene kleinere kerk gesticht, zijnde een laag en gering gebouw, maar de stompe toren is gebleven, en staat thans, alleen als baken nog nuttig, daar geheel afzonderlijk, in het midden van het ruime voormalige kerkhof.

De Doopsgez., die er ruim 220 in getal zijn, maken twee gem. uit, namelijk de Jan-Jacobsgezinden en de Waterlandschen; ieder heeft eene kerk; de eerste hebben Liefdepredikers, de laatste een gestudeerd Predikant.

De 2 Evang. Luth., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Harlingen*.

De R. K., van welke men er ruim 60 telt, maken, met de overige dier gezindte op Ameland, eene stat. uit, welke 210 zielen en onder deze ruim 140 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Clemens toegewijd, is een gebouw, zonder toren of orgel, en staat in Buren.

Men heeft onder Nes twee scholen, als: ééne in het d., welke gemiddeld door een getal van 50 tot 70 leerlingen bezocht wordt, en ééne te Buren met 25 tot 30 leerlingen.

De kermis valt in op den feestdag van den H. Johannes *den Dooper*.

Bij den watervloed van Februarij 1825 is Nes ondergeloopen.

NES, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. ten O. van *Holwerd*, door uitmuntende boerenplaatsen omringd.

Men telt er, in de kom van het dorp, 40 h. en ongeveer 280 inw., en, met de daartoe behoorende b. Nessergouw en het Moddergat, 146 h. en 1170 inw., die meest in landbouw, veeteelt en visscherij hun bestaan vinden. Men heeft er eenen korenmolen en eene uitvaart naar de Paesens.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Nes-en-Wierum*, die hier ook eene kerk heeft, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. Deze kerk heeft een houten gewelf, en was eertijds met leijen gedekt, maar nu, even als de toren, met blaauwe dakpannen. Zij heeft geen orgel. De toren heeft een uurwerk en twee klokken.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in op den feestdag van Johannes *den Dooper*.

NES, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. van *Heerenveen*, aan den noordkant van de Boorn.

Dit dorp is klein, tellende slechts 22 h. en ruim 140 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

NES (DE) of den Nesch, pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. W. aan Over-Hoeven, N. en N. O. aan den Middelwaard, Z. aan Maffit, W. aan Hagestein.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45 bund. 33 v. r. 96 v. ell.; telt 7 h., waaronder 3 boerderijen, en heeft door zijne hooge ligging geen kunstmatige waterloozing noodig.

NES (DE) of de Nesse, driehoekig eilandje in de *Vecht*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, vroeger onder *Nigtevecht* en ook wel onder *Nederhorst-den-Berg* behoord hebbende, thans arr. en 4 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. van *Loenen*, gem. en ½ u. N. van *Vreeland*.

Op dit eil. was, in de zeventiende eeuw, door Laurens Reaal eene buiplaats aangelegd, waarom het eil. ook wel het Realen-eiland genoemd werd. Deze buitenpl. is in het jaar 1827 gesloopt. In het jaar 1836 is op dit eiland eene stoompapierfabrijk opgerigt, welke in 1840 gedeeltelijk is afgebrand; na den herbouw werd deze fabrijk in 1842 en 1843 geheel vernietigd en gesloopt. Thans heeft men er eene bleekerij, welke met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 13 bund., in eigendom bezeten wordt door den Heer G. J. Beeldsnijder van Voshol en de Vrijenes, woonachtig te Utrecht.

NES (DE), inham in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, tusschen Buiksloot en Oostzanen.

NES (DE), streek oud land in de *Purmer*, prov. *Noord-Holland*, nabij Ilpendam, dat vóór de bedijking van den Purmer, door hare hooge ligging, reeds droog was.

NES (DE), pold. in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld*; palende N. aan den hoogen Lekdijk, O. aan de kom van het dorp Leksmond, Z. aan Lakerveld, W. aan Spinhoven.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. en maakt een gedeelte van den pold. *Lakerveld* uit, waarmede hij eene gemeene uitwatering heeft.

NES (GRIMME-), benaming van het zuidelijke deel der *Nes*, in de stad *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie Grimmenes.

NES (DE GROOTE-), voorm. adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Bierum*, ½ u. N. van *Holwerda*, waartoe het behoorde.

Thans is het huis tot eene boerenwoning ingerigt, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 74 v. r. 30 v. ell.

NES (DE KLEINE-), voorm. adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Bierum*, ½ u. N. van *Holwerda*, waartoe het behoorde.

Thans is het tot eene boerenwoning ingerigt, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 35 bund.

NES (POLDER-VOOR-HET-WESTEINDE-VAN-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Polder-over-de-Groene-weg, O. aan den Polder-tusschen-de-Lasschoten-en-de-Vleetsloot, Z. aan den Polder-tusschen-den-Nesdijk-en-het-Nespad (ook wel den Polder-benoorden-het-Nespad), W. aan de Nieuwe-Kaag.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund. 82 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; telt 1 boerderij, en behoort onder het Polderbestuur van Schagen.

NES (DE VIER-POLDERTJES-VAN-DE-), vier aan elkander gelegen, onbehuisde poldertjes bij de Merwede, prov. *Noord-Braband*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk;* palende N. aan den Kloppenwaard, O. aan de Waardsche-stoep, Z. aan de Bermsloot, langs den dijk van het Oudland-van-Altena, en den Sasdijk, W. aan de buitenhaven van Werkendam.

Deze vier buitenpoldertjes zijn van zomerkaden van 2 ell. tot 2 ell. 2 palm. boven A. P. omgeven en van kleine houten duikertjes, ter afwatering, voorzien. Het zomerpeil is 5 tot 6 palm. boven A. P. Zij worden door de eigenaren bestuurd en beslaan gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 89 v. r. 90 v. ell., zijnde het Eerste- of Bovenste-poldertje groot 5 bund. 62 v. r. 90 v. ell., het Tweede 1 bund. 80 v. ell., het Derde 2 bund. 49 v. r. 20 v. ell., en het Vierde of Benedenste 2 bund. 77 v. r.

Tusschen deze poldertjes en den Kloppen-waard loopt de watergang, genaamd de Kwelling, en uit het benedenste gedeelte van laatstgenoemde waard wordt, aan de zijde der haven van Werkendam, sedert vele jaren kleigrond gestoken tot onderhoud van 's Rijks rivieren, tegen een bepaald tarief. — Langs de zuidzijde van het vierde poldertje loopt eene bevaarbare sloot, waardoor vele rijsmaterialen uit de binnenlanden met ligte vaartuigen worden vervoerd.

NES (WESTE-) of WESTENESCH, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. kant. en 7 u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 2¼ u. N. N. O. van *Dalen*, gem. en ½ u. W. van *Emmen;* met 28 h. en 210 inw.

NESCH (DEN), pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*. Zie NES (DE).

NESCHMEER (DE), voorm. meer in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, onder *Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*, gem. *Zwaag*.

Dit meer werd in 1440 bedijkt, doch vloeide den 1 November 1570 onder. In Januarij 1610 spoelde de dijk bijna geheel weg, terwijl hij, op den 8 Maart 1625, doorbrak, doch thans vruchtbaar land is.

NES-EN-HOLLUM, Jan-Jacobs-gezinde of Vlaamsche Doopsgez. kerk. gem., prov. *Friesland*, op het eil. *Ameland*, met drie kerken, als ééne te Nes, ééne te Hollum en ééne te Ballum, waarin de dienst door vier Liefdepredikers wordt waargenomen. Men telt in deze gem. 840 zielen, onder welke 280 Ledematen.

NES-EN-HOLLUM, Waterlandsche Doopsgez. gem., prov. *Friesland*, op het eil. *Ameland*, met twee kerken, ééne te Nes en ééne te Hollum, waarin de dienst door een geordend Predikant wordt waargenomen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest J. H. COSTERS, die in het jaar 1839 herwaarts kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

NES-EN-SNEVERT (POLDER-TUSSCHEN-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn;* palende N. aan de Nes-kaag, O. aan de Ooster-Nes-kaag en den Galiger-polder, Z. aan de Nieuwe-polder en de Oude-kaag, W. aan de Polder-achter-de-Lagezijde en den Polder-bezuiden-het-Nespad.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund. 98 v. r. 08 v. ell. schotbaar land; telt 15 h., waaronder 15 boerderijen en wordt bestuurd door het Polderbestuur van *Schagen*.

NES-EN-WIERUM, Herv. kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als ééne te Nes en ééne te Wierum, en telt er 1700 zielen, onder welke 100 Ledematen.

NES-EN-ZWALUWE-BUURT (DE), geh. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. Z. ten W. van *Amstelveen*, zich langs den linkeroever van den Amstel, van de Roode-paal, grens der gem. Thamen-en-Uithoorn, tot aan het geh. Waardhuizen, uitstrekkende.

Vroeger waren het twee afzonderlijke geh., welke thans vereenigd zijn. Men telt er 100 inw.

De R. K. inw., maken, met die van het geh. Waardhuizen en de noordzijde van den Bovenkerker-polder, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Amstelland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 500 Communikanten telt. De kerk, aan den H. Urbanus toegewijd, staat in de Zwaluwe-buurt en heeft een spits torentje, doch geen orgel. De eerste Pastoor dezer kerk was Egbert Eggius, die in 1631 werd aangesteld en in 1646 vertrok. — Vroeger stond hier eene kapel, waarom het eene kapellaanschap genoemd werd.

NESHOVEN, naam, onder welken het geh. Nerhoven, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Nerhoven.

NES-KAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kaag (De Nes-).

NES-KAAG (DE OOSTER-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Polder-over-de-Gouw, O. aan de Banscheiding tusschen de gem. Schagen-en-Burghorn en de gem. Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen, Z. aan den Galliger-polder, W. aan den Polder-tusschen-de-Nes-en-Snevert en de Nes-kaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund. 3 v. r. 40 v. ell., alles schotbaar land; telt twee huizen en eenen watermolen, en behoort onder het polderbestuur van *Schagen*.

NES-PAD (HET), weg in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, in eene zuidwestelijke rigting van de Nes naar den Lagedijker-weg loopende.

NES-PAD (POLDER-BENOORDEN-HET-) of Polder-tusschen-den-Nes-dijk-en-het-Nes-pad, pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Nieuwe-kaag, O. aan den Polder-voor-het-Westeinde-van-de-Nes, Z. aan den Polder-bezuiden-het-Nes-pad, W. aan de Missel-kaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 18 v. r. 82 v. ell., alles schotbaar land, telt 18 h., waaronder 15 boerderijen en behoort onder het polderbestuur van *Schagen*.

NES-PAD (POLDER-BEZUIDEN-HET-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Polder-benoorden-het-Nespad, O. aan den Polder-tusschen-de-Nes-en-Snevert, Z. aan den Polder-achter-de-Lagezijde, W. aan den Polder-voor-het-Noord.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 50 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, telt 6 h., waaronder 3 boerderijen en behoort onder het polderbestuur van *Schagen*.

NES-POLDER, buitendijksche pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam*; palende N., O. en Z. aan de Zuiderzee, W. aan de Uitdammer-weeren.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 20 v. r. 90 v. ell. Hij staat onder het polderbestuur van *Waterland*.

NES-POLDER (DE GROOTE-), ook wel enkel de GROOTE-NES of de NESSE-POLDER genoemd, pold in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Oud-Alblas*; palende N. W. aan de Groep, die hem van den Kortelandsche-polder scheidt, N. O. en O. aan den Noordzijdsche-polder, waarvan hij door den Alblas gescheiden wordt, Z. aan den Alblas, die hem van den Zuidzijdsche-polder scheidt, W. aan de Groep, die hem van Souburg scheidt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund. 42 v. r. 72 v. ell, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout en Heemraden van Oud-Alblas.

NESSE, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is. Een gedeelte echter bleef bestaan, maar werd door den watervloed van Groningerland afgescheiden, en was eenige eeuwen een eiland bij Emden, tot dat het, door aanslijking, met den vasten grond bij Emden vereenigd werd. Vermits de sterk aanhoudende aanslijking het vaarwater naar Emden bijna onbruikbaar maakt, is de Regering van Emden en Oost-Friesland er thans op uit, om door dat Nesser-land een kanaal te maken, en bij de Eems eene groote sluis aan te leggen, waardoor dan, met verlating van het oude vaarwater, de haven van Emden weder door groote schepen zal kunnen bezocht worden.

NESSE (DE), naam, onder welken het adell. h. GIESSENBURG, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie GIESSENBURG.

NESSE (TER-), voorm. adell. h. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie NISSE (TER-).

NESSE (DE LAGE-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Groote-Lindt-en-Dortmond*.

NESSE-BRUG, brug in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, over den Alblas, onder Oud-Alblas.

NESSE-LANDEN (DE), pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*.

NESSE-POLDER (DE), bij verkorting veelal DE NESSE genaamd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*; palende N. W. aan Rietveld, N. O. aan den Zanen-polder, O. aan de Gouwe, die hem van Rijneveld scheidt, Z. aan Laag-Boskoop, W. aan den Loet-polder en den Behouden-Kost-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 613 bund.

NESSE-POLDER (DE HOOGE-EN-LAGE-), DE HOOGE-EN-LAGE-NESSER-POLDER of de HOOGE-EN-LAGE-NESSEN, pold. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Ouderkerk-aan-den-IJssel*; palende W. en N. W. aan den IJssel, N. O. en O. aan den Kattendijks-polder, Z. aan de Wildernis.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 513 bund.

NESSERAGAE of het Nessen-konvent, voorm. geestelijk gesticht te *Nes*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, prov. *Friesland*. Zie Duitsche-huis.

NESSER-BUREN, geh. op het eil. *Ameland*, prov. *Friesland*, griet. *Ameland*. Zie Buren.

NESSER-GOUW of Nessergouw, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Holwerd*, 20 min. N. O. van *Nes*, waartoe het behoort, een deel uitmakende van het geh. *Modder-gat*.

NESSER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, in eene zuidoostelijke rigting van het d. *Nes* naar de *Paesens* loopende, waarin het zich ontlast.

NESSER-ZIJL (DE), sluis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, bij het d. *Nes*.

Deze sluis ligt in den Leppedijk en dient om Oostergoo te bevrijden voor het invloeijen van het water der Boorn.

NESSING of Noessa-Nessing, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, bij de Noordkust van het eil. Timor; 8° 9′ Z. B., 144° 16′ O. L.

NESTERIK en NESTRIK, namen, onder welke het d. Niftrik, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie Niftrik.

NETERSEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5½ u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, 1 u. N. van Bladel.

Het is een klein d., bevattende slechts 47 h. en 290 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. De grond is wel van eenen zaveligen, heiachtigen aard, doch eenigzins vruchtbaarder dan onder Bladel en Reusel. Rogge, boekweit, haver en eve zijn de voornaamste granen, die hier gewonnen worden, benevens spurrie en andere voederkruiden. De grond is ook nog al tamelijk met hout bewassen.

De inw., welke hier allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Netersel-en-Casteren*, welke hier ook eene kerk heeft. Deze kerk was eertijds de hofkapel van het kasteel. Keizer Karel V verordende in 1554, dat de Pastoor van Bladel eenen Kapellaan zou stellen in die kapel, welke kort daarna tot eene parochiekerk verheven werd. Na den Munsterschen vrede ging zij aan de Hervormden over, die er echter nooit dienst in gedaan hebben. De R. K. hebben vervolgens eene schuurkerk gebouwd, voor welke, den 10 Julij 1741, verlof bij de Algemeene Staten bekomen werd, om haar, in plaats van met houten beschotten, met steenen muurtjes te omringen. Deze schuurkerk brandde in 1794 af. Kort daarna, bij den inval der Franschen, verkregen de R. K. het gebruik der oude vervallen parochiekerk, die zij toen weder in bekwamen staat herstelden. Zij viert als Patrones de H. Brigida, en heeft eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

Men heeft hier oudtijds een kasteel gehad, het Huis-te-Netersel geheeten. Zie het volgende art.

De kermis te Netersel valt in den eersten Zondag in October. De beestenmarkten worden gehouden den eersten Maandag in April, Maandag vóór den Zondag van vastenavond, Maandag na 15 Augustus en den laatsten Maandag in October.

NETERSEL (HET HUIS-TE-), voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5½ u. W. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, 1 u. N. van Bladel.

Het is waarschijnlijk, dat op dit kasteel de giftbrief, hier voor op Bladel vermeld, door Koning KAREL *den Eenvoudige*, den 15 Junij 922 gegeven is (1). Hetgeen het aanwezen van zoodanig kasteel, waarvan de fondamenten nog gedeeltelijk bestaan, buiten bedenking stelt, is, dat JAN III, Hertog *van Braband*, in het jaar 1340, aan de abdij of het godshuis Postel, vier honderd oude schilden (360 guld.) schuldig zijnde, daarvoor erfelijk gaf het HUIS-TE-NETERSEL, met al de goederen daartoe behoorende, behoudende aan zich de heerlijkheid en gifte der kapellanij, mitsgaders de vergelding van eenen jaarlijkschen erfcijns van vier oude groote tournoisen (21 guld. 60 cents), bij brieven van Zaturdag in den octaaf van dertiendag 1340; welke jaarlijksche erfcijns, in 1627, naar de innerlijke waarde, werd bepaald op drie honderd twee en dertig gulden, waaruit men kan opmaken, dat het huis en de goederen, in 1340, eene bezitting van geen gering belang moet zijn geweest. Ofschoon nu de voormelde brief eens op dat huis gegeven ware, zoo is het echter niet te verwonderen, dat die ten onderschrift draagt *in villa Pladella* (in het dorp Bladel), daar Netersel nog in 1804 slechts een gehucht van Bladel was, en zoo genoemd wordt in brieven van Keizer KAREL V, van September 1554, waarbij aan de ingezetenen van Netersel wordt vergund, dat de parochianen van Bladel eenen man in de kapel te Netersel zouden moeten houden, en dat zij een kerkhof mogten inwijden en hunne dooden aldaar begraven.

NETERSEL-EN-CASTEREN, R. K. par., prov. *Noord-Braband*, apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*.

Zij wordt bediend door eenen Pastoor; heeft twee kerken: ééne te Netersel en ééne te Casteren, en telt 580 zielen, onder welken 370 Communikanten.

NETHDORP, naam, onder welken de dorpen OUDE-NIEDORP en NIEUWE-NIEDORP, in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, voorkomen. Zie NIEDORP.

NETTELHORST of NETELHORST, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Lochem*, gem. 1½ u. W. ten Z. van *Laren*; met 26 *h.* en 190 inw.

Men heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

NETTELHORST of NETELHORST, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en 1½ W. ten Z. van *Laren*.

NETTELHORSTER-BROEK, bosch in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Laren*, niet ver van Nettelhorst, waarvan het zijnen naam ontleent.

NETTERDEN, d. in het graafschap *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Terborg*, gem. *Bergh*, 1 u. Z. O. van 's Heerenberg, aan de Pruissische grenzen.

Men telt er in het d. 47 h. en 350 inw., die meest hun bestaan vinden in akkerbouw en veeteelt, behoorende de grond alhier tot de vruchtbaarste van dit kwartier.

---

(1) Zie D. II, bl. 461.

De R. K., die hier 340 in getal zijn, onder welke 270 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. WALBURGIS toegewijd, was sedert de Reformatie in het bezit der Hervormden, doch is in het jaar 1799 aan de R. K. teruggekeerd. Het is een oud hecht gebouw, dat eenen ouden spitsen toren heeft en van een orgel voorzien is.

De 10 Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Etten-en-Netterden*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 7 Junij.

NETTERDEN (HET HUIS-TE-), voorm. oud heerenhuis in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie WOLDENBORG.

NEUBURG, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie NIEUWBURG (HET HUIS-TE-) (1).

NEUBURG of NEUBORG, ook wel NIEUWENBURG, kast. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. O. van *Maastricht*, kant. en gem. en ½ u. Z. van *Gulpen*.

Dit kast. had vroeger het regt van beschrijving tot de Ridderschap. Het was in het midden der vorige eeuw eenige jaren niet bewoond geweest dan alleen door den Rentmeester des Graven VAN PLETTENBERG, en daardoor in een aanmerkelijk verval geraakt; doch door den toenmaligen Heer, die het tot zijn zomerverblijf hieldt, is het, in de jaren 1774 en 1775, veel verbouwd en vergroot en met eene voortreffelijke plantaadje versierd. Het is nu een der fraaiste huizen dezer landstreek, met eenen zwaren ronden toren, welke door eene hooge spits gedekt is. Eene schoone lange laan geleidt van den straatweg van Maastricht op Aken naar het kasteel.

Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer OSCAR DE MARCHANT Graaf VAN ANSEMBERG.

NEUDORF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Eich*.

NEU-HAUSGEN, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. O. ten N. van *Luxemburg*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Betzdorf*, gem. en 25 min. N. W. van *Schuttringen*.

NEUHOF, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. N. ten W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N. van *Mersch*, gem. *Berg*.

NEUHOF-DRAUT, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

NEUHOF-MEDER, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

NEUHOF-NEU, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

NEULOCHER, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Bettemburg*, gem. *Sanem*.

NEUMAXMUHL, geh. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Luxemburg*, gem. en N. W. van *Mamer*.

NEUMUHL, in het Fransch MOULIN-NEUF, geh. in de heerl. *Alzingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. W. van *Clerff*, gem. *Alzingen*.

---

(1) Evenzoo zoeke men de overige woorden, elders NEU gespeld en hier niet gevonden wordende, op NIEUW.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Echternach*, kw. en 4 u. N. W. van *Grevenmacher*, gem. *Berdorf*.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. ten W. van *Osperen*, voorm. kw. *Arlon*, gem. *Bondorf*.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Esch-aan-de-Alzette*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1¾ u. Z. W. van *Bettemburg*, gem. *Esch-aan-de-Alzette*, aan de riv. de Alzette. Het bestaat uit eenen korenmolen, die door het water gedreven wordt, met bijhoorende gebouwen.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. kant. en 1½ u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Brensdorf*.

NEU-MUHLEN, geh. in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Betzdorff*, gem. *Jung-Linster*, aan de *Schwartze-Erenz*.

NEUMUHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, gem. *Contern*.

NEUMUHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ W. van *Luxemburg*, gem. *Sandweiler*.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant., 1½ u. W. ten N. van *Luxemburg*, gem. en N. W. van *Mamer*.

NEUN-HAUSEN, gem., deels in de heerl. *Esch*, deels in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan Mecher en Esch-aan-de-Sure, O. aan Heiderscheid, Z. aan Wahl, Z W. aan Bondorff, W. aan Bauschleiden.

Deze gem. bevat de d. Neun-hausen en Insenborn, benevens de geh. Bonnal, Bourgfried, Grundmuhl, Kalbergrund en Lultzhausen, en telt 70 h., met 480 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. — De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Neunhausen* en *Insenborn* uit.

Het d. Neunhausen ligt 4½ u. W. van Diekirch, kant. en 2½ u. Z. W. van Wiltz. Men telt er in de kom van het d. 350 inw.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Niederwiltz*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. Marius toegewijd.

De jaarlijksche productie der gem. Neunhausen bestaat in 300 mud rogge, benevens eene mindere hoeveelheid tarwe, haver, gerst, boekweit en aardappelen. De veestapel beloopt 75 paarden, 270 runderen, 150 varkens en 35 geiten.

De gem. Neunhausen maakte tot het jaar 1827 het westelijk deel van de gem. *Eschdorff* uit, maar is toen daarvan gescheiden geworden.

NEU-PERLE, geh. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Martelingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 7 u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. W. van *Osperen*, voorm. kw. en 3 u. N. van *Arlon*, gem. *Perlé*.

NEUST (DE), sluis in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, bij de uitwatering der Bisschopsgraaf, in de Linge.

In 1563 werd door Willem I, Prins *van Oranje*, consent gegeven tot het leggen van deze sluis, welke zijnen naam ontving naar eene voormalige hofstede, den Heust, welke daarbij moet hebben gestaan.

NEUZEN, gem. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst* (5 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de

Wester-Schelde, O. aan de gem. Zaamslag, Z. aan de gem. Axel en Westdorpe en aan het Oude-Sassche-Gat, W. aan de gem. Hoek.

Deze gem. bevat de plattelandstad en vesting Neuzen, de geh. het Naaikussen of Driewegen, Sluiskille en Triniteit, en bestaat uit den Sherlippens-polder, den Lieven-polder, den Noord-polder, den Zuid-polder, Oud-Vogel-Schorre, den Ouden-Zevenaar-polder, den Kleinen-Zevenaar-polder, den Sluis-polder, den Vlooswijk-polder, en gedeelten van den St. Anna-polder, den Sparks-polder, den Coegors-polder en omtrent de helft van den Nieuwe-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3226 bund. 52 v. r. 32 v. ell., waaronder 3220 bund. 5 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 400 h., bewoond door 486 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2300 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw, den kleinhandel en de scheepvaart. Men heeft er eene meestoof, drie korenmolens en eenen koren- en pelmolen, benevens eene scheepstimmerwerf, de eenige in het distr. Hulst.

De Hervormden, die er ruim 1960 in getal zijn, onder welke 1000 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Axel*, behoort, en door eenen Predikant bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, was Petrus Hondius, welke vermoedelijk in 1620 herwaarts kwam en eenige jaren later alhier is overleden.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 240 aantreft, maken, met die der burg. gem. *Hoek*, *Zaamslag* en het noordelijke gedeelte van het buitenterritoir der stad *Axel*, eene par. uit, welke in het jaar 1844 is opgerigt, tot het apost. vic. gen. van *Breda*, dek. van *Hulst*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 430 zielen, onder welke 300 Communikanten, telt.

De erkende Christelijk Afgescheidenen, ten getale van ruim 70 zielen, maken insgelijks eene gem. uit.

De 12 Evangelisch-Lutherschen, welke men hier vindt, worden tot de gem. van *Vlissingen* en de 11 Israëliten tot de ringsynagoge van *Middelburg* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, gemiddeld door een getal van ongeveer 200 leerlingen bezocht wordende.

De plattelandstad Neuzen of, volgens de oude oorkonden en thans nog in vele officiële stukken, Ter-Neuzen en in het Lat. Novesium genoemd, ligt 7 u. Z. O. van Middelburg, 5 u. Z. van Goes, 2 u. N. N. W. van Axel, 4 u. N. W. van Hulst, en 2½ u. N. van Sas-van-Gent, vlak aan de schorren van den zuidelijken oever der Honte, ter plaatse, waar het Kanaal-van-Neuzen zich daarin ontlast. Dit kanaal splitst zich, even ten Z. der stad, in twee armen, die zich ten Noorden weder tot één vereenigen, en alle de huizen der stad — behalve die der buurt Java — op een vierhoekig stuk gronds omvatten. De stad heeft, langs de wallen, met inbegrip der bastions, nagenoeg één uur in den omtrek. Er staan daar 245 h., bewoond door 311 huisgez. en ruim 1120 zielen.

De oorsprong van Neuzen verliest zich in de hooge oudheid en is zelf niet bij gissing te bepalen. Het schijnt van ouds eene fraaije stad te zijn geweest, die, in de Gentsche en Brugsche beroerten veel geleden hebbende, tot een open vlek is geworden. Zij behoorde echter vroeger onder Axel, tot op den 24 Augustus 1586, toen zij een afzonderlijk regtsgebied bekwam. In 1590 verhief zij zich zelf boven

een front van twee bastions ten Noorden en een front van twee bastions, met het ravelijn Prins-Frederik, ten Zuiden, tusschen de kanaalsarmen; ten Westen een front van twee bastions met ravelijn, en ten Oosten een dubbeld front, met een ravelijn vóór de Axelsche-poort, buiten de kanaalsarmen. Deze vier afgescheidene fronten vormen eene vesting van negen bastions en drie ravelijnen, allen aardewerken, die van natte grachten voorzien zijn, welke met het kanaal, door sluizen, duikers en beeren, in verband staan. Ook zijn van de vroegere veldwerken, aan de oostzijde, binnen den hoofdwal, nog eenige overblijfselen aanwezig, die echter in een vervallen staat zijn, doch niet vernietigd worden. Het omliggende terrein kan door middel van het natenoemen kanaal, onder water worden gezet. De stad beslaat slechts een zeer klein gedeelte van de binnenruimte der vesting, en bestaat hoofdzakelijk uit eene vrij regte en lange straat, de Molenstraat genoemd, met eenige kleine dwarsstraatjes en stegen en eene Korenmarkt. Het overige der binnenruimte bevat eenige verspreide woningen, met bloem- en moestuinen en weigronden, en wordt doorsneden door eene half toegevloeide gracht, zijnde een spoor van de oude vaart, die in de negende eeuw werd gegraven. Zie daarover NEUZEN (OUDE-VAART-VAN). Zij heeft, behalve de in de laatste jaren gebouwde nieuwe woningen, weinig goede huizen, zelfs vele houten en leemen hutten, vooral de buurt of wijk Java, bij de Axelsche-poort, oorspronkelijk eene verzameling van strooije hutten der arbeiders, die aan het kanaal en de vestingwerken gebezigd zijn, thans een gedeelte der stad uitmakende.

De militaire gebouwen zijn: een bomvrij Arsenaal, zijnde een meesterstuk van bouwkunde, bestaande uit vijf gewelven, waarboven eene verdieping en waaronder een kelder is; eene bomvrije Kazerne-Cavallier, insgelijks met vijf gewelven en waarin 300 man kan geborgen worden; twee bomvrije Kruidmagazijnen; een Laboratorium en Brandspuithuis, ook geschikt tot Infirmeriegebouwen, en twee Wachthuizen aan de hoofduitgangen.

Over den westelijken kanaalsarm ligt eene dubbele draaibrug, op den rijweg naar Sas-van-Gent en over den oostelijken zijtak eene enkele draaibrug, op den rijweg naar Axel. De vesting heeft twee kapitale uitgangen, zijnde coupures, als eene de Sassche-poort en de andere de Axelsche-poort genoemd. Behalve den overgang voor voetgangers over de sluisdeuren, heeft men nog wegen naar de westelijke en oostelijke kanaaldijken, door middel van tijdelijke bruggen over de afsluitbeeren, zoo mede nog eene brug over eenen beer, ter afsluiting van de hoofdgracht van het oostelijke front van den oostelijken kanaalsarm, waarover met een paard kan gereden worden. Bovendien is er nog een waterpoterne, in het westelijk, en eene sortie, in het zuidelijk front.

NEUZEN heeft gemeenschap met de Schelde door middel van het in 1825—1827 gegraven Kanaal-van-Neuzen naar Gent. (Zie het volgende art.) Hierdoor is de stad eene uitmuntende zeehaven geworden, in welke eens een dertigtal zeeschepen overwinterd hebben. De havenmond verdeelt zich in twee zijtakken ten Oosten en ten Westen, welke zich door schutsluizen en schutkolken met de beide kanaalsarmen vereenigen. Van NEUZEN vaart wekelijks eene marktschuit op Rotterdam en eene op Middelburg, en er bestaat een geregeld postveer op het, aan de andere zijde der Schelde liggende, dorp Ellewoutsdijk, zoo mede een dagelijksch beurtveer op Vlissingen, en een overzetveer op Hoedekenskerke, terwijl

Den 20 October 1830 rukten de Belgen hier binnen, en wilden er de Belgische vlag op den toren plaatsen, doch daar zij bespeurden, dat zij bij de burgers geen bijval zouden vinden, trokken zij op Hulst terug. Den 21 daaraanvolgende werd de plaats door de Nederlandsche troepen bezet en sedert is zij niet meer door de Belgen verontrust.

Het wapen der gem. Neuzen is dat van Zeeland, zijnde een doorsneden veld, het bovenste van goud, het onderste van zes golvende balken, afwisselend van azuur (blaauw) en zilver, waaruit half te voorschijn komt een leeuw van keel (rood), houdende in den regter klaauw eenen sleutel van azuur, doelende deze sleutel op het land van Axel, uit welks wapen hij genomen is, waardoor men wil te kennen geven, dat deze stad de sleutel van Axeler-Ambacht is.

NEUZEN (KANAAL-VAN-TER-) of Kanaal-van-Neuzen, kanaal, loopende van Neuzen naar Gent of, voor zoo veel het Nederlandsch grondgebied betreft, van Neuzen tot aan de buurt de Stuiver, op 20 minuten afstands van *Sas-van-Gent*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. *Axel*.

Dit kanaal is men, in de maand April 1825, onder opzigt van de Administratie van 's Rijks waterstaat, begonnen te graven, en het was den 15 November 1827 voltooid. Het heeft eene lengte van 16 Ned. mijlen van de monding, onmiddellijk aan de Honte of Wester-Schelde, tot aan de limiet-scheiding, tusschen Nederlandsch en Belgisch grondgebied, zuidwaarts van Sas-van-Gent, aan de gezegde buurt de Stuiver, en heeft, wanneer het water op het hoogste peil staat, aan de beneden sluis te Sas-van-Gent, eene diepte van 4 ellen 8 palmen en aan de binnen sluis te Neuzen, van 6 ell. 28 duimen, bij eene bodems breedte van 12 ellen. Het kanaal is, ter hoogte van het gezegde peil, van oever tot oever, gemiddeld 46 ellen breed, terwijl de helling, van den slagdorpel der Benedensluis te Neuzen, van 1 ell. 48 duim is. Het verdeelt zich, op ongeveer 1500 ell., van de uiterste nolle aan de Schelde, in twee armen, omvattende de stad Neuzen en bijliggende gronden, [illegible] aanzienlijke vesting aangelegd, waarin dan de buurt huizen, [illegible] genaamd, ten oosten van den oostelijken arm, is begrepen geworden.

[illegible] kapitale sluizen sluiten te Neuzen de beide uitmondingen van [illegible] kanaal, welke sluizen, door ieder beschouwer en voornamelijk [illegible], te regt bewonderd worden. De eerste, in de wes[illegible]ing, is eene waaijersluis, wijd 12 ell. in den dag, [illegible] buitenzijde, met een paar punt-vloeddeuren, en aan [illegible] kolkzijde met een paar waaijerdeuren gesloten wordt; [illegible] eenen hoogen waterstand in het Kanaal, tevens voor eb[illegible] bijna altijd en met alle waterstanden geopend en [illegible], welke werking in de daad, bij den aanschouwer, de [illegible] opwekt. Ieder der evengenoemde waaijerdeuren [illegible] uit niet minder dan 59 kubiek ell. eikenhout [illegible] ponden ijzer, derhalve voor de beide deuren de [illegible] van 118 kubiek ell. hout en 9506 ned. ponden [illegible] vloer van arduinsteen, waarvan ook de geheele sluis [illegible] is opgetrokken. Achter die sluis is eene kom, [illegible] zeven of acht zeeschepen te bergen, en waarin eene [illegible] water van eenige der vestingwerken en ten Westen [illegible] ontlast. Deze kom is aan alle zijden beschoeid, en [illegible] regelmatig gebouwde binnensluis bezet, welke ter we[illegible] en ebdeuren gesloten wordt, hebbende al mede [illegible] 12 ell. in den dag.

De tweede sluis is in de uitmonding ten Oosten der stad Neuzen gebouwd, was oorspronkelijk eene koppelsluis en bestemd om ook ten allen tijde en met alle waterstanden geopend en gesloten te kunnen worden. Onvoorziene toevallen hebben echter het voortdurend werken daarvan verhinderd, zoodat die sluis thans op de gewone wijze, als andere schut- en uitwateringssluizen, werkt. Zij is echter, met hare, ook grootendeels met hout beschoeide, kom, hebbende eene ruimte van ongeveer 9000 vierkante ellen en in welker Oostelijke zijde eenen steenen duiker is aangebragt, benevens eene binnensluis, bekwaam tot uitwatering van eene aanmerkelijke oppervlakte polderland.

Het water, door de beide boven omschrevene sluizen, merkwaardige gewrochten van hedendaagsche waterbouwkunde, aangevoerd, ontlast zich, vereenigd in één punt, op eenigen afstand van daar in de *Wester-Schelde*. Deze uitlozing geschiedt met een ontzaggelijken ijzingwekkend geweld, veroorzaakt door de ongeloofbare zware watermassa, welke de Belgische provincie Oostvlaanderen aanvoert, gevoegd bij die, welke een groot deel van het district Hulst afgeeft, en het water, dat zoo door de beide duikers van den Coegors-polder, beneden Sluiskil, als door de oude Axelsche sassing, daartoe ten jare 1825 en 1826 herbouwd, benevens door de beide duikers van den Papenschorre-polder en de Pas-sluis te Westdorpe, in het Kanaal wordt uitgestort.

Het palenhoofd, dat aan het einde van den Westhavendijk te Neuzen over eene lengte van 45 ell., in den Scheldestroom, was aangelegd en door zijne hechte zamenstelling bestand scheen, om de eeuwen te verduren, is, na slechts vijf jaren het woedend geweld der Scheldegolven getrotseerd te hebben, op den 1 April 1832 bezweken. Dit onheil kan aan twee oorzaken worden toegeschreven: vooreerst aan de knagende vernielende werking van den, in ons Rijk, helaas! overbekenden zee- of paalworm, en ten anderen door ontgrondingen, veroorzaakt door de steeds veranderlijke woeling des waters, welke sedert eenige jaren, met onwederstaanbare kracht onder den Neuzensche wal wordt voortgestuwd. De plaag van den bovenbedoelden paalworm heeft zich ook aan het houtwerk der hiervoren beschrevene sluizen op zulk eene geweldige wijze geopenbaard, dat men reeds verpligt is geweest om een groot gedeelte der deuren en ander houtwerk te vernieuwen, en met ijzeren wormnagels en bladen koper te voorzien.

Op het punt, alwaar het kanaal zich in tweeën scheidt, is in 1826 en 1827 eene kapitale, dubbele houten draaibrug, over den westelijken arm des kanaals, gelegd geworden, welke, sedert de bevestiging der stad Neuzen, tot op ongeveer 120 ellen van de West- of Groote binnensluis verplaatst is. Ten zelfden jare is ook eene dergelijke brug, op of bij Sluiskil, en eene enkele brug, over den Oostenlijken arm van het kanaal, dienende tot toegang voor de stad Neuzen, naar den kant van [illegible] wijk Java, gelegd.

Het Kanaal is overigens derwijze met de stad Sas-van-Gent ver[illegible]gd, dat bij de afsluiting van het zoogenaamde Sassche-Gat, de [illegible] toen bestaande oude schut- en suatie-sluizen, die veranderingen [illegible] moeten ondergaan, welke noodig waren om ze met het nieuwe [illegible] in verband te brengen, waarvan dan ook zoo veel moge[illegible] het belang van Sas-van-Gent, is partij getrokken, wordende [illegible] geheele lengte, door het Kanaal doorsneden; terwijl ook [illegible] vroeger bestaan hebbende houten ophaalbruggen ver[illegible] eene gelijksoortige, als de hier boven beschrevene

dubbele houten draaibrug, waarover de gemeenschap met het oostelijk en westelijk gedeelte der stad, anders door het KANAAL van een gescheiden, onderhouden wordt.

Het aanleggen van dit KANAAL, met de daartoe behoorende kunstwerken, heeft, zoo als natuurlijk was, in het algemeen, eene overdrevene verwachting opgewekt. Ondertusschen is, ten gevolge van den Belgischen opstand en de afscheiding van Noord- en Zuid-Nederland, deze verwachting jammerlijk te leur gesteld, zoo zelve, dat het KANAAL, hetwelk de steden Axel en Hulst met de Wester-Schelde zoude vereenigen, niet geheel is afgewerkt, daar de zijtak van Axel naar Hulst, tot ruim op een half uur afstands van laatstgemelde stad, onvoltooid is gebleven. Ook is het gebleken dat het tweeledig oogmerk van den aanleg des KANAALS, namelijk om Gent tot eene zeehaven te maken en tevens de afwatering van de polders, in het district Hulst, en in een gedeelte van Oost-Vlaanderen, te bevorderen, zoo mede het bezorgen van ontlasting aan evengemelde stad, wanneer de Boven-Schelde en andere riviertjes te veel water derwaarts zouden afvoeren, niet zijn bereikt, twee werkingen, die trouwens dermate tegen elkander overstaan, dat de eene niet dan ten nadeele van de andere kan worden bevorderd. Voor de scheepvaart toch is, vooral voor zeeschepen, steeds een hoogen- en voor de suatie der polders eenen lagen waterstand noodig. Deze belangen zijn dan ook zoo tegenstrijdig bevonden, dat, bij art. 20 van het, op den 5 November 1842, tusschen Nederland en België gesloten verdrag, is bepaald: » dat, na verloop van twee ja-» ren, te rekenen van de onderteekening van dat verdrag, het ge-» deelte van het kanaal van Gent naar Neuzen, begrepen tusschen » Sas-van-Gent en de Wester-Schelde, geene andere wateren meer zal » ontvangen, dan die door het kanaal van de Langelede worden aan-» gebragt, en dus geheel voor de scheepvaart zal blijven bestemd," zoodat thans (1846) eene nieuwe uitwatering is tot stand gebragt, welke zoo wel west- als oostwaarts van het hoofdkanaal loopt. Voor deze uitwatering is door Belgie eene jaarlijksche uitkeering van 25.000 guld. aan Nederland verstrekt, en zulks tot aan de voltooijing van het werk, en voorts van 50,000 gulden na die voltooijing.

Voor de landen ten W. van het kanaal is een stroomkanaal gegraven, aanvangende nabij Sas-van-Gent en den Polder-van-St. Albert, en loopende in de zelfde rigting als het groote kanaal door de volgende polders, te weten: door het in 1826 nieuw ingedijkte poldertje bij Sas-van-Gent, door den door het groote kanaal afgesneden of westelijken Oostenrijksche-polder, door den afgesnedenen of westelijken Papenschorrepolder, den Stroodorp-polder, het ingedijkt poldertje bij Sluiskil, den westelijken Coegors-polder, den Oud-Zevenaar-polder, den Sluispolder, den Vlooswijk-polder, tot Neuzen, om daar, door de duikersluis in de glacis coupée, voor den linkerflank van bastion No. 8, in de kapitale gracht dezer vesting geleid te worden, naar den steenen beer, vóór de regterface van bastion No. 9, waarin eene opening, voorzien van twee paar puntdeuren, eene schoofdeur en groeven voor drie reijen schotbalken, gemaakt zijn, waardoor het water, buiten de groote of west-sluis gevoerd wordt in de buitenhaven, en dus onmiddellijk in de Honte. — Voor de stad Neuzen is een sluisje gelegd, uitkomende in de sluiskom der groote of westelijke sluis van die stad, waardoor, bij het openen der buitendeuren, dat water in de buitenhaven vloeit, en zich dus, onafhankelijk van den kanaalstand, ontlast.

Voor de oostzijde van het groote kanaal vangt de uitwateringslijn aan te Sas-van-Gent en loopt langs het kanaal zuidwaarts tot de grensscheiding met Belgie, vervolgens, die grens houdende tot nabij de uitwaterings-duiker van den St. Francis-polder; gaat aldaar onder het water door, hetwelk van de Langelede naar de Passluis en zoo doende op het benedenpand moet afloopen. Verder vervolgt dit stroomkanaal zijnen loop door den Polder-van-Canisvliet naar de geslechte redoute Eversdam, en, even benoorden dat punt, vangt zij een zijtak op, die het water afvoert van de Austriee-, Papeschorre-, Nieuw-Papeschorre- en Smitschorre-polders, om vereenigd zich uit te storten op de kreken nabij Axel, waardoor het zijkanaal naar Hulst gegraven is, zoodat het bedoelde stroomkanaal zich vereenigt met het evengenoemde onvoltooide kanaal van Hulst naar de Axelsche sassing. Aldaar heeft zich, door middel eener doorgraving door den Buth-polder, het stroomkanaal vereenigd met de Spui-kreek, zijnde een tak van de Groote-kreek-van-Othene. Nabij de buurt van dien naam is door den Sherlippens-polder en den Noord-polder, naar de kapitale gracht van Neuzen een groot toevloeijingskanaal daargesteld, om dit alzoo verzamelde water te brengen voor den grooten steenenbeer, voor de linker face van bastion 3, alwaar het, door drie kokers, ieder voorzien van twee paar puntdeuren, een schoofdeur en groeven voor drie rijen schotbalken, gevoerd wordt op de buitenhaven voor de oostelijke schutsluis van Neuzen en dus, onafhankelijk van den kanaalstand, op de Schelde. Door middel dezer nieuwe uitwateringskanalen, kunnen de bestaande openingen, duikers en sluisjes in de kanaaldijken van het groote scheepvaartkanaal gesloten blijven en dus dat kanaal op de bij het traktaat bepaalde peilen gehouden worden.

Bij het doorsnijden van de polderdijken zijn steenen duikers of sluizen gemaakt, geschikt om, ingeval van doorbraak, het indringend zeewater te kunnen keeren en om in den zomer het water in de slooten te kunnen ophouden, zijnde daar, alwaar, voor de bedoelde waterleidingen, dijken of wegen hebben moeten worden doorgesneden, bruggen voor den overtogt gemaakt; terwijl de geheele watermassa, die van heinde en ver door de stroomkanalen in de grachten van Neuzen wordt gestort, eene gunstige gelegenheid aanbiedt, om, des noods, eene aanmerkelijke uitgestrektheid lands onder water te zetten, door middel van de in den Oost- en Westbeer dier vesting gemaakte openingen, welke al het van boven komende water kunnen tegenhouden.

Gedurende de Belgische onlusten is het reeds gebleken, dat bij de opening der sluizen van het groote kanaal, de mogelijkheid bestaat, om een groot deel van het district Hulst, met zout water te overstroomen. Trotsch was het gezigt, toen, op den 5 October 1831, bij een tamelijk hoog getij, met eene frissche noordwestelijke koelte, het water binnenstroomde en zich aan alle de polders, van welke de uitwateringsduikers geopend waren, regelmatig mededeelde, tot merkelijk nadeel van de laag gelegene landen.

Sedert den 8 Augustus 1839 tot den 31 December 1843, is dit kanaal bevaren door 516 uit zee ingekomen en 463 naar zee uitgevaren zeeschepen, te weten: in 1839 inkomende 31, uitgaande 25; in 1840 inkomende 149, uitgaande 142; in 1841 inkomende 139, uitgaande 144; in 1842 inkomende 197, uitgaande 152, en in 1843 inkomende 218, uitgaande 225. Voorts zijn, gedurende het zelfde tijdvak van 15 Junij 1839 tot 31 December 1843, een getal van 7784 binnenvaartuigen van alle soorten en grootte, door de sluizen op- en afgeschut.

De opening van het kanaal voor de groote scheepvaart heeft plaats gehad op den 18 November 1827. Ook zijn er, bij die gelegenheid, twee gedenkpenningen geslagen.

Op den 6 Junij 1826 is de eerste steen van de hier boven beschrevene Kapitale sluis, aan de westmonding des kanaals, gelegd geworden (1).

NEUZEN (NIEUWEN-POLDER-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Hoek*, gedeeltelijk gem. *Neuzen*; palende N. aan de Honte, O. aan de Slikken en Schorren van het domein, mede in de Wester-Schelde liggende, Z. aan de polders Vlooswijk, Willemskerke en Loven, W. aan het zoogenaamde vaarwater de Ree, almede deel makende van de Honte.

Deze, ten jare 1816 ingedijkte, polder is schotbaar groot 267 bund. 36 v. r., en, volgens het kadaster, 438 bund. 47 v. r. 4 v. ell. Hij watert uit door eene sluis op de Abeele. Het octrooi van indijking is in het jaar 1815 verleend door WILLEM I, Koning *der Nederlanden*. Vóór de bedijking heeft de stad Neuzen het eigendom der schorren, waaruit hij is ingedijkt, gereclameerd en ook daarna werkelijk verkregen; van daar, dat men bij de bedijking dien polder den naam van NEUZEN-POLDER of eigenlijk NIEUWEN-POLDER-VAN-NEUZEN heeft gegeven. Er staan daarin zes hofsteden en drie bijzondere woningen. Het bestuur berust in handen van eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier, en hij watert uit door eene zeesluis onmiddellijk in de Wester-Schelde.

NEUZEN (NOORD-POLDER-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Neuzen*; palende N. aan de Honte, O. aan Serlippens-polder, Z. aan den Zuid-polder, W. aan de vesting Neuzen, aan den Lievens-polder en de Zeven-Triniteits-polders.

Deze pold., waarvan het tijdstip der bedijking niet is kunnen worden opgespoord, is groot schotbaar 28 bund. 96 v. r. 40 v. ell. en kadastraal 31 bund. 32 v. r. 1 v. ell. Daarin staan slechts twee hofsteden en een arbeidershuisje en het bestuur is aan eenen Dijkgraaf opgedragen. Bij den aanleg der vestingwerken van Neuzen is van dezen polder ingenomen 2 bund. 75 v. r. 86 v. ell. Hij waterde tot hiertoe uit door eenen houten duiker in den Serlippens-polder, doch sedert kort geschiedt de uitlozing door het Nieuwe-Stroomkanaal, aangelegd tot den afvoer der Belgische wateren in de Schelde.

NEUZEN (OUDE-VAART-VAN-) of OUD-KANAAL-VAN-NEUZEN, voorm. vaart in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, gegraven in de negende eeuw en, wegens haren krommen loop, TER-NEUZEN genaamd.

Deze vaart diende om de gemeenschap tusschen de stad Axel en de Schelde daar te stellen. Zij had omtrent de plaats, waar nu de stad Neuzen ligt, eene haven met sluizen, waarbij spoedig eenige huizen gebouwd werden, die in de zestiende eeuw een dorp en in 1576 reeds een vlek genoemd werd, dat in 1583 of 1584 van vestingwerken omgeven werd, door den Graaf VAN HOHENLOHE, die er ook de Moffenschans aanlegde. Van deze vaart kan men nog sporen ontdekken, vooral binnen de vesting Neuzen.

---

(1) Wij zijn bij de zamenstelling van dit artikel, voor een groot gedeelte gevolgd, het in den *Zeeuwschen Volks-Almanak* voor 1846 geplaatste stuk over het *Kanaal van Neuzen*, van onzen volijverigen medearbeider, den Heer J. C. DE POTTER, waar men nog menige bijzonderheid zal aantreffen, welke ons bestek niet gedoogde op te nemen.

NEUZEN (ZUID-POLDER-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie ZUID-POLDER.

NEUZEN-AMBACHT, naam, onder welken vroeger weleens een gedeelte van *Axeler-Ambacht*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, voorkomt.

Het paalde N. aan de Wester-Schelde, O. aan het overige gedeelte van Axeler-Ambacht, Z. en Z. W. aan het Kanaal-van-Axel, W. aan den Braakman, en bevatte het stadje Neuzen en het d. den Hoek, met de daartoe behoorende geh. thans uitmakende de gem. Neuzen en Hoek, te zamen, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaande van 7070 bund. 73 v. r. 88 v. ell., en daaronder 7070 bund. 11 v. r. 83 v. ell. belastbaar land. Men telt er thans 474 h., bewoond door 795 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4170 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

NEVEL (DE), buit. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2¼ u. N. van *Nijmegen*, kant. en 1¼ u. N. ten W. van *Elst*, gem. en ¾ u. O. van *Heteren*, ¼ u. O. van *Driel*, waartoe het behoort.

Dit buit. wordt, met de daartoe behoorende gronden, thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. E. VAN OMMEREN.

NEVELHORST (DE), voorm. adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. van *Doesborgh*, gem. en 5 min. W. van *Didam*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoeve, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 50 v. r.

NEYRA (POELO-), eil. in *Oost-Indië*, tot de *Banda-eilanden* behoorende. Zie NEIRA.

NGADJIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 9 December 1827 werd eene sterke voorwacht der muitelingen voor dit dorp, door de Nederlandsche troepen, onder den Heer DEZENTJE, aangetast, met dat gelukkig gevolg, dat zij al dadelijk verslagen werden, en er ook weinig tijd noodig was, om de geheele massa muitelingen, tusschen de 350 en 400 man sterk, de nederlaag te geven en het d. in te nemen. Bij deze gelegenheid zijn een tiental muitelingen gesneuveld, velen gewond geworden en zestien levend in de magt der Nederlanders gevallen, waaronder een voornaam Hoofd, die zich noemde Tommongong MELOYO KESOEMO, eertijds Tommongong BOELOYO geheeten; terwijl wij aan onzen kant slechts twee gewonden hadden.

NGANDJOCK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Berbek*.

NGANTANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*.

Het is 250 vierkante palen in omvang, heeft vele koffijbosschen en is bijzonder vruchtbaar.

NGANTANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*, distr. *Ngantang*.

De weg van Passaroewang derwaarts loopt over het groot gebergte, en is moeijelijk over te trekken.

NGARAT, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van Ceram-Laut.

NGARIBOGO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in den *Bengawan* uitloopende.

Deze rivier is in de oost-moeson bijna droog, doch levert in den regentijd eenen overvloed van water op. Zij is voor den landbouw zeer nuttig, maar onbevaarbaar.

NGASSINAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*. — De hoofdplaats van dit distr. heet Grabag.

NGAWIC, ads. res. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, dat de reg. Ngawic, Toengal en Polloredjo bevat.

NGAWIC, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

NGEBONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Men heeft er eene fraaije steenen basaar, welke dagelijks geopend is en waar alle soorten van levensmiddelen, voor zeer billijke prijzen te bekomen zijn.

NGELLO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*. Zie Elo.

NGEMPIT of Njempet, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

Het heeft 78 vierkante palen in omvang en is zeer boomrijk. Men vindt er hier en daar eenige djatiebosschen, welke nogthans weinig goed en bruikbaar hout opleveren.

NGENDO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. — Men heeft eene bron in de nabijheid.

NGIENGIL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 17 Maart 1828 werden bij dit d. de muitelingen, door den Radeen Tomongong Wirio Dilogo van Serang, aangevallen, verslagen, naar Glogor op den voet gevolgd en uiteen gejaagd, zoo dat zij zich gedrongen zagen naar de bosschen bij den berg Kending, in het Soekoewatische gelegen, de wijk te nemen.

NGLADJOEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Padjang*. — Zij is niet bevaarbaar.

NGLANSON, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Soekowater*.

NGLENKONG, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Dit d. is in Mei 1827, wegens trouweloosheid en aanhoudende zamenspanningen met de muitelingen, door onze troepen, onder de bevelen van den Kapitein Ten Have, vernield.

NGLIENO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, 25 palen van Radjakwessie.

NGLOESAH (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Padjang*. — Zij is niet bevaarbaar.

NGOEMBOEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. — Er is eene bron in de nabijheid.

NGOEPIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. — Er is eene bron in de nabijheid.

NGOWATA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, aan den voet van den berg Pegat, 3 palen Z. van Babad.

Den 28 December 1828 werden de muitelingen, die vóór dit dorp, in onderscheidene troepen, geschaard stonden, door den Kapitein de Lassasie, uiteengedreven, met achterlating van 16 dooden, eenige gekwetsten en 2 paarden.

NGROWO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*.

Dit reg. bestaat uit de zes distr. Toelongagong, Pekoentjan, Tangool, Wadjak, Kolangbrit en Babahan.

Ten gevolge van de buitengewoon zware regens, in het laatst van de maand October 1838 gevallen, zijn, voornamelijk in het zuidelijke gedeelte van het regentschap Ngrowo, de rivieren en daaronder vooral de Kalie-Kedong, tot eene verbazende hoogte gestegen, waardoor aanmerkelijke schade werd aangerigt.

NGROWO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*.

Den 31 Julij 1844 is aldaar in eene inlandsche woning brand ontstaan, waardoor vervolgens 98 bamboezen huizen vernield zijn. De Europesche gebouwen en pakhuizen zijn echter onbeschadigd gebleven.

NJAJA-KEDOEL, grot in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Deze grot bezit eene groote vermaardheid. De Javanen gaan derwaarts tot tijdelijke en heilige afzondering, of tot het doen van zekere offeranden.

NIA of Poeloe-Nia, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, op de westkust van *Menado*, eil. *Celebes*.

NIAMO, Poeloe-Niamo of Ausqoitti, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, bij de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 1° 8′ Z.B., 117° 30′ O. L.

NJAMOKH of Poeloe-Njamokh, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Leyden.

NIAS of Poeloe-Nias, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, N. van de Evennachtslijn en ongeveer 60 Engelsche mijlen van Sumatra's-Westkust, op de hoogte van Natal en Tapanolie-baai gelegen, in eene rigting van het Noordwesten naar het Zuidoosten, van 3° 38′ tot 1° 26′ N.B. en van 114° 55′ tot 115° 30′ O. L.

Hoezeer de kust op sommige plaatsen steil is, worden er tusschen de groep eil. ten Z. W. bij de Sisombo-rivier, als ook aan den zuidkant, ankerplaatsen gevonden. Het eiland zal omtrent 50 mijlen lang en 20 mijlen breed zijn. Het heeft een aanzienlijk, hoog, bergachtig en begroeid voorkomen, en van den voet van het gebergte tot aan het strand, groote vlakten met rivieren doorsneden, die in zee uitwateren. Men treft er over het algemeen, en vooral aan de stranden, zeer vele klapperbosschen en andere vruchtboomen der keerkringen aan.

De grond is zeer vruchtbaar en er worden, buiten de padie, alle soorten van aardvruchten en groenten geteeld. De padie wordt door de bevolking op vlakten, die eenigermate van het strand verwijderd zijn, aangeplant, daar men, uit vrees van strooperijen, de velden niet al te nabij de stranden durft bewerken.

Aangezien de inlanders voor zich zelven de rijst niet als eene eerste behoefte beschouwen, wordt de meeste rijst uitgevoerd, welke uitvoer over de veertien honderd zakken jaarlijks bedraagt. De uitvoer naar Padang, Achin en andere gedeelten van Sumatra en naburige eilanden geeft, met den uitvoer van klappervruchten, pluimvee enz. ruim acht tot negenhonderd pikols peper, en te voren vele slaven, groot vertier onder de inlanders, onder welke men dan ook sommigen aantreft, die zeer gegoed zijn, en er zijn aldaar inlandsche hoofden, die een aanzienlijk kapitaal aan goud- en zilverwerken bezitten. Men is thans ook bezig er koffij te planten, die goed voortkomt. Voor die producten, ten

bedrage van honderd twintig duizend gulden aan waarde, worden alsdan gewoonlijk ijzer-, staal-, koperwerk en stofgoud, tabak, lijnwaad van Madras en Suratte, mitsgaders Chinesche waren ingeruild. Varkens vindt men aldaar in groote menigte, en de klappernoot wordt hun tot voedsel gegeven. Het pluimvee is er ook overvloedig; het rundvee en de buffels zijn van de Maleische bezittingen overgebragt. Hoezeer het zout op Nias niet van Sumatra als een handelsartikel wordt ingevoerd, en men ook op het eiland zelf geen zoutpannen aantreft, alzoo de inlander niet zeer op het gebruik van zout bij zijne spijzen gesteld schijnt te zijn, misschien wel om den hoogen prijs, wordt er echter zout aangemaakt.

Het eiland is in ongeveer 50 districten verdeeld, die allen onder, van elkander onafhankelijke, Radjas of Hoofden verdeeld zijn, welke laatste gestadig in oneenigheid leven; hetwelk daaraan voornamelijk is toe te schrijven, dat zij krijgsgevangenen zoeken te verkrijgen, om die als slaven te kunnen verkoopen.

De Maleijers en Achinezen hebben zich in de noordelijke havens van het eiland nedergezet, en met de Hoofden verbindtenissen aangegaan. Het is nu reeds meer dan zeventig of tachtig jaren geleden, dat zij die overeenkomsten hebben gesloten, en zich door het aangaan van huwelijken, op dien voet met de bevolking hebben vereenigd, dat de Hoofden zich met hunne Maleische vrienden, in alle onderhandelingen met vreemde natiën, laten geleiden; doch zij hebben hun nimmer eenige regten of gezag toegekend, en hen geheel buiten hunne inwendige huishouding gehouden.

De Maleijer heeft zich dan ook van den geheelen handel, in het noordelijk gedeelte van het eiland, meester gemaakt, en de inboorling beschikt niet over zijne producten, dan door tusschenkomst der Maleijers. — Aan den zuidkant van het eiland is het echter geheel anders gesteld; vermits zich aldaar geene vreemdelingen hebben nedergezet, is de inlander zelf handelaar en stevent met eigene vaartuigen naar alle gedeelten van Sumatra. Het is dan ook daaraan toe te schrijven, dat de inboorlingen aldaar welvarender zijn, en op eenen hoogeren trap van beschaving, dan die aan den Noordkant, staan. Het is dus mede, als een gevolg van het verblijf der Achinezen, aan den Noordkant, aan te merken, dat aldaar meer onlusten en oneenigheden bestaan; vermits de laatstgemelden de eerste opkoopers van slaven zijn, en geene middelen, van welken aard ook, ontzien, om dit oogmerk te bereiken.

In 1810 hebben de Engelschen hier contracten aangegaan, tot wering van den slavenhandel, en bepalingen vastgesteld, om de slaven te kunnen lossen en als schuldenaars (peroetong) naar de westkust van Sumatra te vervoeren. Deze bepalingen zijn, nadat wij de bezittingen op Sumatra weder uit handen van het Engelsche gouvernement hadden overgenomen, door het Nederlandsche gouvernement vernieuwd.

In het jaar 1825 hebben wij op Poelo-Nias eene bezetting gehad, namelijk eenen Posthouder te Goenong-Sicolië en eenen te Nakodoeh, deze posten zijn in het jaar 1826 weder ingetrokken. Sedert wij op het eiland geen Posthouder meer hebben, heeft men aan den Achinees, genaamd Dato Maboeta Allam, eene vlag en acte uitgereikt, en toegestaan om zich als Bakil (waarnemend Posthouder) van ons gouvernement te beschouwen. Aan den Radja van Nako, is ook eene acte en vlag uitgereikt, waardoor wij ons op het eiland gevestigd houden.

De dorpen zijn meest op de hoogten en op het gebergte aangelegd, daar de inwoners zich zoo ver mogelijk van het zeestrand verwijderen, uit vrees van door hunne vijanden overvallen te zullen worden. De dorpen kunnen ook als plaatsen van verdediging beschouwd worden. Zij zijn zeer zindelijk, en de wegen derwaarts gewoonlijk van steenen opgeworpen, en met vlakke steenen belegde dijken, ter wederzijden met vruchtboomen beplant, die een aangenaam lommer aan de voorbijgangers geven. De huizen zijn van goed hard hout, op sterke palen gebouwd: het binnenste gedeelte is netjes en met snijwerk versierd, zoodat het geheel een sierlijk voorkomen heeft. De groote wegen zijn bestraat.

Bij ieder dorp heeft men twee overdekte en geslotene steenen gebouwen, die voornamelijk tot badplaatsen bestemd zijn. Eene van deze badplaatsen is voor de mannen, en de andere voor de vrouwen; en het is aan de eerst gemelde, op straf van boete, verboden, om zich in dat der vrouwen te baden.

De Niasser is van een geheel ander geslacht niet alleen, dan de inwoners van het eiland Sumatra, maar ook onderscheiden van die van alle de zuidelijke eilanden. Hij heeft een openhartig, gul voorkomen, en heeft eene minder donkere kleur dan de Maleijer, terwijl de blankheid zijner huid meer naar die van de Chinezen overhelt. Hij heeft eenen platte neus, breeden mond, kleine oogen, verschrikkelijk lange, en sommigen zelfs tot op de schouders nedergetrokkene, doorboorde ooren, waarin versierselen of ringen, somwijlen van drie duim diameter kunnen gestoken worden. De vrouwen zijn over het algemeen tenger en klein van gestalte; ook treft men niet vele mannen van eene groote gestalte onder hen aan.

Men wil dat deze eilanders onderhevig zijn aan zekere huidziekte of uitslag, waarmede dikwijls hun geheele ligchaam bedekt is, en hetwelk, bij sommigen, het voorkomen van den ringworm heeft. De Niassers zijn zeer vernuftig, en hebben, boven de Maleijers, zeer veel geschiktheid tot huisarbeid; zij zijn over het algemeen goede handwerkslieden, vervaardigen zelven hunne wapenen, en maken hunne kleedingstukken, waar bij zij veel smaak aan den dag leggen.

De Niasser, bij verkiezing geen rijst voor zijn voedsel gebruikende, bepaalt zich tot de ketella en andere aardvruchten, als ook pluimvee, en, wanneer hunne omstandigheden het toelaten, verkiezen zij varkensvleesch, waarvan zij bijzondere liefhebbers zijn. Hun karakter is zacht, meêgaande en onderworpen; zij zijn niet te min stoutmoedig en ondernemend; zij zijn zeer matig en drinken, even als de meeste Indische natiën, niets dan water, waardoor dan ook bij hen de dronkenschap geheel onbekend is. Niet verslaafd aan het spel, onderscheiden zij zich ook hierdoor boven den Maleijer, die bijzonder aan het schouwspel van het hanengevecht en aan het opiumrooken verslaafd is.

Hunne taal verschilt zoo weinig van de Batakhs en de Lampongs, als dezen van elkander, en heeft waarschijnlijk den zelfden oorsprong. Zij hebben ook die bijzonderheid, dat zij de letter P in het Maleisch niet kunnen uitspreken, zoo als b. v. Poelo-Pinang, noemen zij Foelo-Finang, daar integendeel de Maleijer nimmer van de F gebruik maakt, en de Arabische F als P, b. v. Fikir als Pikir uitspreekt.

NJAWANA, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, afd. *Serang*, distr. *Bantam*.

NIBBIXWOUDE of Nibixwoude, ook Niboxwoude of eigenlijk Nieuwbeeswoude of Nieuwe-Beekwoude, d. in de *Vier-Noorderkoggen*; prov.

Noord-Holland, arr. en 1 u. N. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. van *Medemblik*, gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert*.

Dit d. telt in de kom van het d. 53 h. en 230 inw., en met de daartoe behoorende b. Wijzend, 38 h. en 260 inw., die hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Het dorp ligt in ééne streek, doch is door eene tusschenwijdte van 100 roeden als in tweeën gescheiden.

De Herv., die er 60 in getal zijn, waren vroeger, en wel tot 1575 met die van *Hauwert* vereenigd, doch werden toen daarvan gescheiden, en bekwam tot eersten leeraar zekeren WILHELMUS, die in het jaar 1578 opgevolgd werd door ABRAHAM VREELAND. Van 1599 tot 1612 werd NIBBIXWOUDE weder bediend door den Predikant van Hauwert, JAN ADRIAENS, in het laatstgenoemde jaar echter anderwerf daarvan gescheiden, bekwam het weder tot afzonderlijk Leeraar JONAS JOHANNES MICHAËLIUS, die in het jaar 1614 naar Hem vertrok. Na het overlijden van den Predikant BALTHASAR CAMERON, te Benningbroek, hetwelk in het jaar 1679 voorviel, werd NIBBIXWOUDE met *Benningbroek* vereenigd. NIBBIXWOUDE had toen tot Predikant SIMON CURTIUS, die er in 1668 gekomen was en als Predikant der vereenigde gemeenten, in 1683, overleed, zoodat NIBBIXWOUDE thans tot de gecombineerde gem. van *Benningbroek-en-Nibbixwoude* behoort, die hier ook eene kerk heeft. Deze kerk was vóór de Reformatie aan de H. CUNERA toegewijd. De pastorij werd destijds door de Graven van Holland begeven, maar de aanstelling moest door den Proost van West-Friesland gedaan worden. De pastorij bezat aan zekere inkomsten achttien morgen lands, die jaarlijks zes en dertig Rijnsche guldens (50 guld. 40 cents) opbragten. De Koster was insgelijks door de Graven van Holland aangesteld en trok jaarlijks uit zijne bediening dertig Rijnsche guldens (42 guld.). De kerk is een oud gebouw, grootendeels van duifsteen opgetrokken, in 1834 geheel vernieuwd en, tegelijk met de dorpschool en raadkamer, onder een dak gebragt, doch zij is zonder orgel. De toren was vroeger van een bijzonder maaksel en aan de kerk gevoegd. Hij had omtrent de gedaante van het voormalige klokhuis te Haarlem, doch men kon er van onderen doorgaan. In 1810 is echter een toren, naar een nieuw model, boven op de kerk gebragt.

De R. K., die er 200 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Nibbixwoude-Hauwert-en-Benningbroek*, welke hier eene kerk heeft, aan den H. CUNERA toegewijd. Deze kerk is van een orgel voorzien, en in 1829 vernieuwd, doch in 1842 herbouwd, bezittende thans een toren zonder uurwerk.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht. De kermis valt in de helft van Junij in.

NIBBIXWOUDE-EN HAUWERT, gem. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d., 15 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Midwoud-en-Oostwoud, N. O. aan Wervershoof, Z. O. aan Westwoud-en-Binnenwijzend, Z. W. aan Wognum-en-Wadway, N. W. aan Zijbecarspel-en-Benningbroek.

Deze gem. bevat de d. Nibbixwoude en Hauwert, benevens de b. de Wijzend en Zwaagdijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1034 bund. 19 v. r. 88 v. ell., waaronder 1024 bund. 78 v. r. 9 v. ell. belastbaar land. Men telt er 107 h., bewoond door 120 huisgez., uitmakende eene bevolking van 630 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

In de zestiende eeuw bloeide er te Hauwert ook kopergieterijen, doch deze zijn reeds voor lang te niet gegaan.

De Herv., die er 220 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van Hauwert uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Benningbroek-en-Nibbixwoude*. — De R. K., van welke men er 410 aantreft, behooren tot de stat. van *Nibbixwoude-Hauwert-en-Benningbroek*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, die gezamenlijk gemiddeld door een getal van 110 kinderen bezocht worden.

Het wapen der gem. Nibbixwoude-en-Hauwert bestaat uit een schild van azuur (blaauw), met drie baarzen van goud.

NIBBIXWOUDE-HAUWERT-EN-BENNINGBROEK, R. K. stat., prov. *Noord-Holland*, in het aartspriest. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *West-Friesland*.

Men heeft er eene kerk te Nibbixwoude, waarin de dienst door eenen Pastoor verrigt wordt. Men telt er 600 zielen, onder welke 400 Communikanten.

NIBONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*.

Dit dorp was in het jaar 1820 het middenpunt der oproerige landen en de woonplaats van het hoofd des distrikts, Depatie Djerok, derhalve werd het, den 19 Maart van dat jaar, door den Luitenant-Kolonel Riesz aangevallen en, niettegenstaande het door vijf verschillende fortjes verdedigd werd, moest het ook nog den zelfden dag voor den moed der onzen bukken. Den 27 daaraanvolgenden werd het weder door hen verlaten.

NIBONO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, op het schiereil. *Hoewamohel*, 1 mijl Z. van Erang, tusschen twee groote rivieren, op eenen langen rug.

NICHTEVECHT, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Nigtevecht.

NICKE, voorm. eil., thans eene schor, prov. *Zeeland*. — Bij het bedijken van Oost-Duiveland werd het buitengeslagen en is thans dermate afgespoeld, dat er alleen eene slijkplaat van over is.

NICKERIE, landstreek in *Nederlands-Guiana*, het westelijke gedeelte van de kol. *Suriname* uitmakende; palende W. aan de breede grensrivier de Corantijn, N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan de Coppename, Z. aan uitgestrekte bosschen, in welke men de grensscheiding zoo ver zoude kunnen uitbreiden, als men die slechts wilde doen vallen.

Deze landstreek wordt in twee distrikten, Opper-Nickerie, het Oostersche, en Neder-Nickerie, het Westersche distrikt, verdeeld. De oppervlakte dezer distrikten bedraagt bijna twee vijfde gedeelten der geheele kolonie, en daar ieder distrikt zoo geheel op zich zelve gelegen is, kan men, zoo wel Opper- als Neder-Nickerie, voor eene afzonderlijke, aan Suriname behoorende kolonie, beschouwen.

Nickerie bestaat uit eenen lagen, salpeterachtigen kleigrond, zijnde blaauw van kleur en zeer vet en geleiachtig, welks oppervlakte bij de ontginning met eene zware korst van veenaarde, hier en daar ter diepte van twee voeten, overdekt is.

De geheele bevolking van Nickerie (ambtenaren en militairen uitgezonderd) spreekt niets dan het Engelsch en Schotsch, doordien hier vele Schotten gevonden worden. In geheel Neder-Nickerie vindt men slechts eenen eenigen Hollandschen planter.

NICKERIE (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke uit de hooge landen en hooge bosschen in het Zuiden der kolonie voortkomt, met eene noordwestelijke rigting de kolonie doorvliet en in de *Atlantische-Zee* uitloopt. Zij neemt in haren loop op de regteroever de Aroarawa-kreek, en meer benedenwaarts, op de linkeroever,

de Maratakka-kreek op en is tot aan de plaats, waar de Aroarawa-kreek daarin uitloopt, voor zeeschepen bevaarbaar. Ook laatstgenoemde bogtige kreek is vrij diep en voor roeibooten bevaarbaar.

Aan de NICKERIE vindt men eene roode menschenstam, Warrauws genaamd, die van de jagt en de visscherij leven en op zandritsen hunne kampen hebben opgeslagen.

NICKERIE (NEDER-), dist. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, waarvan het het westelijke gedeelte uitmaakt; palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan de bosschen van Opper-Nickerie, Z. aan uitgestrekte bosschen, W. aan de Corantijn.

Men telt er elf katoenplant., als: Diamond, Union, Good-Intent, Leadshall, Providence, Sea-lând, Gloucester, Hope, Forgue, Locharber en Rhijnie; de zeven koffijplant. Botany-bay, l'Esperance, Margareten-burg, Glenzander, Hazard, Lonmay en Plaisance; de drie suikerplant. Waterloo, Nursery en Paradise, en de vier kostgr. Phoenix, Krappahoek, Standvastigheid en de Nieuwe-Aanleg.

Behalve de op deze plant. aangekweekt wordende katoen, koffij, suiker en bananen, brengt dit distrikt eene menigte zeer edelsoortig timmerhout op, hetwelk voorheen, onder de benaming vanbrandhout, ofschoon goed vierkant hout zijnde, veelvuldig naar Barbados en elders, ten gebruike van molens, uitgevoerd werd. Dit bragt de bewerkers, die het slechts voor den arbeid hadden, een groot voordeel op. De meeste houtsoorten bepalen zich hier tot bolletrie, alsmede, hoewel in eene mindere hoeveelheid, ceder en locus; het krapa, dat hier zeer algemeen is, wordt daardoor welligt minder gezocht. De benedenlanden zijn zeer geschikt voor de indigo-cultuur, doordien de anil hier veelvuldig in het wild groeit, ook zoude men hier met potasch of zeepsteen, gelijk die van St. Helena, te fabriceren, eene goede winst kunnen doen. Nergens ziet men de barilla of sodaplant weliger groeijen, dan aan de zeekust van beide Nickerie-distrikten. De indigo sauvage groeit tevens op alle zandritsen, terwijl de vanillerank en de zware tonkaboomen meer binnenwaarts, langs de hooge zandige oevers van de Maratakka, gevonden worden.

De bevolking beloopt ruim 2020 zielen, onder welke ruim 30 Blanken, 80 Vrijelieden en 1940 slaven.

De Negers en Negerinnen gaan hier beter en zindelijker gekleed, dan op de plant. aan de Suriname, de Commewijne en omstreken, hetwelk welligt de hoofdzakelijke rede is, waarom de Negermeiden aan de Nickerie een meer schoon en bevallig aanzien hebben.

De hier zijnde paarden worden van Noord-Amerika ingevoerd, en zijn, over het geheel genomen, vlug en sterk. De runderen, meestal rood en donkerbruin van kleur, zijn zeer schoon, vet en zwaar van gestalte; echter is men, door gebrek aan drinkbaar water in den droogen tijd, dikwerf genoodzaakt de runderen meer boschwaarts, de rivier opwaarts, te brengen; evenwel groeit het voedzaamste gras tusschen de ziltige katoengronden, meerendeels met brak water omgeven; ook alle gegravene putten wellen zout water op. — Men slagt in de NICKERIE rundvee van zes tot zeven honderd ponden, Amsterdamsch gewigt. De schapen, bij de slagers van Demerary als de zoo beroemde Corantijnschapen bekend, hebben veelal bruinachtige wol en wegen, haakschoon, niet zelden 35 tot veertig Nederlandsche ponden. De varkens zijn hier over het algemeen mede van een beter, langer ras dan die, welke te Paramaribo geslagt worden.

De zwampen en bosschen zijn hier ongemeen rijk aan visch en smakelijk wild, en het is een stellige regel, hoe meer zoetwatervisch, zoo veel te meer doksies en eenden, die daarop azen.

Het Neder-Nickerie-distrikt is vroeger dan *Opper-Nickerie* in kultuur gebragt. De eerste aanplanting bestond in katoen, en de verdienstelijke Gouverneur-Generaal, Jurriaan Francois Friderici, ondernam in 1797, voor eigene rekening, onder directie van den toenmaligen Posthouder Dietzel, de eerste ontginning. De bewerking dezer gronden geschiedde door weggeloopene Negers uit de kolonie Berbice, die door de Indianen van de Nickerie opgevangen werden, wordende de loten, nu plantaadjen, Paradice en Plaisance het eerst bebouwd, en wel met de laatstgenoemde eenen aanvang gemaakt.

In het jaar 1821 ontstond er in het Nederdistrikt, onder de Negermagt van de plantaadjen de Diamond en l'Union, een gevaarvolle opstand, welke Negers zich, door het vermoorden van alle hier zijnde blanken en het verbranden hunner gebouwen, met geweld wilden vrijmaken; echter werd deze aanslag gelukkig nog door eenen ouden Neger verraden, en drie der hoofdaanvoerders werden, bij vonnis van den 7 November van dat jaar, tot de straffe des doods veroordeeld, acht, minder schuldigen, werden verbannen.

In de jaren 1825 en 1826, ontstond er in de bovenwindsché bosschen van het Nederdistrikt brand, hetwelk aan de onvoorzigtigheid of kwaadwilligheid van de Negers toegeschreven werd. Door dezen brand, die maanden achtereen duurde, brandde een onafzienbaar veld kaal; en de rook was zoo stikkend, dat men genoodzaakt was, zich nu en dan binnen de kamers op te sluiten. De brand was, door den dargachtigen ondergrond, met schors, bladeren en dood hout overdekt, volstrekt niet te blusschen en in den voortgang niet te stuiten.

NICKERIE (OPPER-), in de wandeling de Zeekust genoemd, distr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname;* palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan de Coppename, Z. aan uitgestrekte bosschen, W. aan Neder-Nickerie.

Dit distr. ligt in eene strekkende lengte langs de kust, hebbende over land geene communicatiewegen of paden met een ander gedeelte der kol. Suriname, en is door een zwaar, bijna ondoordringbaar, bosch van ongeveer 16,000 Rijnl. roeden, van Neder-Nickerie afgescheiden.

Men heeft in dit distr. de twee en twintig volgende katoenplant., als: Inverness, Hamilton, Welgelegen, Moy, Perseverance, Cardrospark, Bellevue, Mary's-Hope, Totness, Bantaskine, John, Belladrum, Johanna-Maria, Novar, Clyde, Leasowes, Sarah, Burnside, Lot 208, Hope, Potosie, Bucklebury.

De plantaadjegronden liggen allen met hunne voordammen aan zee. De gebouwen staan onregelmatig verspreid. Op den achtergrond vindt men eene breede, paralel met de kust loopende, zandrits, waarop eenen fraaijen rijweg over alle bebouwde landen gaat; meer zuidwaarts wordt de grond hooger en zandiger, welke bodem evenwel ongemeen rijk aan humus is. Het zand is van eene geelachtige kleur, hier is het echter op sommige plaatsen met eenen dunnen zoom van blaauwe (maar zoete) klei doormengd. Deze gronden leveren overheerlijke bananen en aardvruchten op, hoewel de eerste niet altijd, zoodat de meeste plantaadjen het grootste gedeelte van het jaar, de voor kost benoodigde banannen van plantaadjen of kostgronden aan de Saramacca-rivier moeten aanhalen.

De meer zeewaarts gelegene katoenlanden bestaan uit zeer vruchtbare kleigronden. De eerste aanplanting van katoen (het eenige hier geteeld wordende produkt) geschiedde door den Heer A. CAMERON, op het Lot No. 210, nu plantaadje Burnside, in het jaar 1808.

Het rundvee en de schapen zijn hier ongemeen vet en overtreffen in zwaarte zelfs die van de Neder-Nickerie. Ook de banannen groeijen hier in gunstige saizoenen groot en welig; terwijl de jagt en visscherij hier weinig minder rijk zijn, dan in het eerstgemelde distrikt. Jammer, dat men van hier, uithoofde van den grooten afstand van Paramaribo en de moeijelijkheid om een en ander te vervoeren, geen vee of geene banannen kan uitvoeren.

Dit distrikt brengt het eene jaar door het andere 2000 tot 2500 balen schoone (dat is zuivere) katoen op, welke balen, door elkander, 300 Amsterdamsche ponden wegen. Men heeft er eene bevolking van 2400 zielen, als: 60 blanken en vrije kleurlingen en 2340 slaven.

Aan de kust, op den noordwesthoek van de plant. Friendship, ligt de onversterkte militaire post Coronie, naar eene thans bijna digt gespoelde kreek van dien naam aldus geheeten, zijnde de Nederlandsche vlag hier aan eene geringe bezetting van eenen Sergeant, zes Jagers en twee Negerguides toevertrouwd. De Hernnhutter-Zendelingen hadden hier in 1840 eene gemeente gesticht, en eene der broederen houdt hier nu en dan voor de Negerslaven eene godsdienstige redevoering in de landtaal, het Neder-Engelsch.

NICKERIEPUNT, landpunt in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

Het is eene vlakke, door de schuinsche rigting van de Nickerie-rivier en de kust, in zee uitstekende punt, met eenen zandigen zoom omgeven, welke echter sterk afspoelt, terwijl de rivier van tijd tot tijd breeder wordt. Op de kleiachtige punt, welke, gelijk het geheele distrikt, ziltig en laag is, bestaat eene buurtschap of een ontworpen dorp, aan den oostelijken oever der Nickerie, welke zich in de breede monding der Corantijn of grensrivier ontlast, aan welker overzijde men van DE PUNT de plantaadjegebouwen van de Engelsche kolonie Berbice zien kan. De buurt, op deze landpunt gelegen en daarnaar de Punt genoemd, bestaat hoofdzakelijk uit vier langwerpige blokken, loopende door eene regthoekige kruisstraat Zuid en Noord en de dwarsstraat Oost en West. De twee noordelijke blokken zijn ieder in acht en de twee zuidelijke ieder in tien erven of loten verdeeld, dus te zamen zes en dertig erven, zijnde ieder eene ketting breed en twee kettingen lang (de ketting = ruim 20 ell.), terwijl de ontworpen straten zestig voeten breed zijn; maar de huizen, behalve een vijf- of zestal hutten, ontbreken nog. Aan het noordeinde, regt voor de lange straat, staat een klein houten kerkje met opgaande gevels, ter weerszijden met drie dakvensters en een ellendig, klein en scheef naaldtorentje op het oosteinde, welk een en ander zich echter van boord, bij het aandoen dezer rivier, schilderachtig voordoet. Dit kerkje werd in 1825 en 1826 gebouwd en in October 1827, door wijlen den Heer WIX, (aldaar in Julij 1839 overleden) behoorende tot het Rotterdamsche Zendeling-genootschap ter uitbreiding der Protestantsche kerk, ingewijd.

De geheele buurt bestaat, met kerk en militaire gebouwen, zoo als kazerne, officierswoning en bakkerij, uit slechts twaalf gebouwen. Een Z. O. en een half kwartiertje van de kerk is, op eene zandrits, de begraafplaats der Puntbewoners.

NICODEMUS EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, bezuiden de Baai van Boni, O. van het eil. Saleijer. Het heeft 2 m. in het rond.

NICOLAAS (ST.), voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, W. van IJzendijke, dat, bij den watervloed van 16 November 1377, geheel bedolven is.

NICOLAAS (ST.), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Over-ambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. *Koewacht*, deel gemaakt hebbende van de linie forten en schansen, door de Spanjaarden, in de zestiende eeuw, tot verdediging van Axeler-Ambacht opgeworpen.

Dit fort lag aan de Noordzijde van den Polder-van-Oud-Beoosten-Blij, tegen den gewezen zeedijk. De overblijfselen beslaan eene vierkante hoogte, boven de omliggende wei- en bouwlanden verheven, omringd van eene met riet begroeide acht tot tien ellen wijde gracht. In het fort staat eene boerenhofstede, in eigendom toekomende aan den Heer Blancquaert, grondeigenaar te Lokeren, in België, en bewoond door den landbouwer J. B. van de Vyver.

NICOLAAS-BAAI (ST.), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordwestkust van het eil. *Bali*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende.

NICOLAAS-DIJK (ST.), dijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, W. van Kampen.

Het is een gedeelte van den kapitalen zeedijk en begint aan den IJssel, bij het d. Brunnepe.

NICOLAASGA (ST.), St. Nikolaasga of St. Niklaasga, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z.Z.O. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. van *de Lemmer*.

Het is een der grootste dorpen van de grietenij. Men telt er, in de kom van het d., 25 h. en ruim 170 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes de Rijlst; de Heide, waar vroeger de R. K. kerk gestaan heeft, en het Hongerschar, 51 huizen, bewoond door ruim 310 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en goede knollenteelt hebben. Over het algemeen is de grond er zandig en hoog, doch ten Z. O. laag en onvruchtbaar; ten Z. heeft men eenen polder van ruim 220 bund.

De Herv., die er 170 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Tjerkgaast-St.-Nicolaasga-Idskenhuizen-en-Legemeer*, die hier mede eene kerk heeft. De vorige kerk, welke er reeds vóór de Reformatie stond, was ingewijd op naam van den H. Bisschop en Belijder Nicolaas, naar wien ook het dorp genoemd is. Van deze kerk trok de Proost van St. Janskerk te Utrecht 6 schilden (9 guld. 90 cents). Deze, vervallen zijnde, is, in 1720, vervangen door eene, welke met een koepeltorentje prijkt, doch van geen orgel voorzien is. Weleer zag men in de kerk, in een der glazen, het wapen van zekeren Roordama, met eenen witten hoorn en dit zonderling opschrift: *Dit is Roordama's blanke horen*, *die de onderaardsche hem geleverd hebben.*

De R. K., van welke men er ruim 330 aantreft, maken, met de overige uit deze griet., eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, ongeveer 480 zielen, onder welke 330 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Nicolaas toegewijd, is in 1837 nieuw gebouwd. Het is een fraai gebouw, met een spits torentje, doch heeft geen orgel. Ten Oosten van de kerk, staande ten Zuiden van den rijweg naar de Lemmer, ziet men op de begraafplaats een groot, wit kruis, waaraan een Christusbeeld, dat in die streken iets vreemd is. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Voorheen werd hier, des Zondags na Pinksteren, eene jaarmarkt gehouden, die in 1774 is afgeschaft, omdat zij nu en dan vele ongeregeldheden en bijkans nooit eenig wezenlijk nut te weeg bragt. Thans wordt de kermis nog door de inwoners van het dorp gevierd, doch levert zeer weinig vertier op.

Toen de watervloed van den 4 en 5 Februarij 1825 door eene geduchte ziekte in 1826 werd opgevolgd, zijn in dit dorp (in evenredigheid van zijne bevolking, vergeleken met andere steden en dorpen in Friesland), het grootste aantal menschen overleden.

NICOLAAS-HOEK (ST.) of St. Nicolaas-punt, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de Westkust der Baai-van-Bantam, slechts 3½ zeemijl van de kust van Sumatra verwijderd.

NICOLAAS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Deventer*.

Dit kloost. werd door Premonstreiter Kannoniken of Norbertijnen, onder het bestuur van eenen Prior, bewoond, welke Prior hun toegezonden werd door den Proost van Vaerle. Het is opgekomen in het laatst der elfde eeuw, en op den zelfden tijd is de parochiekerk van St. Nicolaas daarmede vereenigd. Bij de Reformatie is dit konvent te niet gegaan.

NICOLAAS-KLOOSTER (ST), voorm. kloost. te *Utrecht*, aan de westzijde van de St. Nicolaaskerk.

Dit kloost., hetwelk in het jaar 1337 gesticht was, werd bewoond door Beggijnen. Een gedeelte van dit klooster werd in het begin der zestiende eeuw tot een Werkhuis ingerigt; thans is het een Algemeen Arrest- en Provoosthuis. Het overige is ingerigt tot eene Kazerne voor invaliden.

NICOLAAS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Agnesberg.

NICOLAAS-KONVENT (ST.), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Bergklooster.

NICOLAAS-POLDER (ST.), onbehuisde pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan de Frans-Jacobs-polder, O. aan den Bunschoter-weg, Z. aan de Haar, W. aan den Bloklandschen-polder.

Deze pold., welke door den Veendijk en den Veldendijk beschermd wordt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 245 bund. 65 v. r. 44 v. ell., en wordt door de gemeene sluis, op de Zeehaven-van-Spakenburg, van het overtollige water ontlast.

NICOLAAS-STOK (ST.), oud gebouw in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. O. van *Waalwijk*, gem. en in het d. *Drunen*.

Het is een vierkant steenen gebouw, hoog, behalve de vierkante spits, 2 ell., breed 1 ell. Het schijnt van vroeger eeuwen te dagteekenen. Men zegt dat daar ter plaatse, in oude tijden, gebeden en offers gedaan werden. Thans wordt het door de gemeente onderhouden, maar is sedert onheugelijke tijden geheel buiten gebruik en zal binnen weinige maanden worden afgebroken, om den klinkerweg van 's Hertogenbosch op Geertruidenberg in het midden van de heerenbaan te kunnen leggen.

NIE (DE) of Bomkes, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. W. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. N. ten W. van *Grootegast*, nabij *Lutkegast*, waartoe het vroeger behoorde.

Van de burg zijn sedert lang geene sporen meer aanwezig. Men ziet aldaar thans eene boerderij.

NIEBERT, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. O. N. O. van *Marum*, tusschen Tollebert en Nuis, liggende ½ u. W. ten Z. van Tollebert en ¼ u. O. ten N. van Nuis. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan. De bodem bestaat er uit zand- en veengrond. Het zand is niet onvruchtbaar en brengt rogge, boekweit, hennep, vlas, aardappelen en eikenhout voort. Men vindt op verschillende plaatsen in den ondergrond veen, derrie, leem, oer en potklei.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Nuis-en-Niebert*. In het eerst zijn NIEBERT, *Nuis*, *Marum* en *Noordijk* eenigen tijd door éénen Predikant bediend geweest, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, JOHANNES WILHELMI, die er in het jaar 1616 stond, en in het jaar 1621 vervangen werd door WILHELMUS JOHANNIS. Doch, volgens een staatsbesluit van 9 Maart 1644, zijn NIEBERT en *Nuis* van *Marum* en *Noordijk* afgescheiden, en verkregen in het volgende jaar tot Predikant JOHANNES CALMES, die in 1650 naar Visvliet vertrok. Sedert dien tijd zijn deze beide gem. ook eenigen tijd gescheiden, zoodat NIEBERT, in 1651, tot eersten afzonderlijken Predikant bekwam MATTHIAS VECHNERUS, die in 1653 naar Uithuizen vertrok. Bij staatsbesluit van den 30 Augustus 1684 werden NIEBERT en *Nuis* weder zamengevoegd en bediend door LUBBERTUS ROTGERS, Predikant te Nuis, overleden in 1716. In 1717 is te NIEBERT alleen beroepen JOACHIMUS SEBASTIANUS KUHN, overleden in 1752. Vervolgens is deze gemeente eenigen tijd bediend, door de beide naburige Predikanten van Oldebert en Nuis, tot dat eindelijk, door het huis van Nienoort en andere collatoren, NIEBERT en *Nuis* weder te zamen gevoegd zijn, zoo als dit thans nog bestaat. De kerk ten Z. van den rijweg is een niet groot langwerpig gebouw met een spits torentje op het westeinde. In het jaar 1831 is er, uit de vrijwillige bijdragen der ingezetenen, een orgel in de kerk geplaatst.

NIEDA, voorm. akkers, prov. *Gelderland*, op de grenzen van het *Nederdistrikt* der prov. *Utrecht*. Zie NODA.

NIEDER-ANVEN, d. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Sandweiler*, grooth. *Luxemburg*. Zie ANVEN (NEDER-) (1).

NIEDORP, NIEUWDORP, oudtijds NYEDORP of YEDOP en bij verkorting NIEDOP of NIJDORP, naam, onder welken de dorpen *Oude-Niedorp* en *Nieuwe-Niedorp*, vroeger tot eene stede verheven waren, zoo als deze dorpen tot in 1806 ook onder één gemeentelijk bestuur stonden.

Volgens MELIS STOKE en BEKA, werd NIEDORP, in hunnen tijd NIJEDORP, later NIEDOP, in 1180 door FLORIS III verbrand. In 1192 vond ALEID, huisvrouw van Graaf DIRK VII, het voor haar noodig met NIJEDORP een verbond te sluiten, alzoo de Graaf in te veel andere oorlogen gewikkeld was. Zoo ook sloot JAN II, de eerste Graaf uit het Huis van HENEGOUWEN, een verbond met Niedorper-ambacht in 1299. In 1517 werden deze dorpen door de stroopende Geldersche Vriezen gebrandschat. In 1573 lag hier een vaandel voetknechten in bezetting. In 1641 verbrandde er te Oude-Niedorp, op de Horn, zeven huizen. In 1566 verkregen die van Nieuwe-Niedorp Heiligegeest-Voogden, eene toestemming en een voorschrift, hoe zij zich in hun bestuur te gedragen hadden. In 1799 verbrandde er bij de Horn te Oude-Niedorp vijf huizen.

---

(1) Evenzoo zoeke men alle de met NIEDER samengestelde namen op de woorden van onderscheiding.

NIEDORP (NIEUWE-), gem. in de *Niedorper-Kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); N. O. aan de gem. Winkel, Z. O. aan Hoogwoud-en-Aartswoud, Z. W. aan Oude-Niedorp-en-Zijdewind, N. W. aan Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen.

Deze gem. bestaat uit den Ooster-polder en den Kostverloren-polder, benevens gedeelten van den Moerbeeker-polder, den Oosterkamper-polder, den Oude-Niedorper-polder en den Leijer-polder, bevat het d. Nieuwe-Niedorp, benevens de geh. Ter-Diek, Langereis, de Moerbeek, in de wandeling Morbok geheeten, de Boomen en het aanzienlijkste gedeelte van het geh. het Veld, waar de R. K. kerk staat. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1614 bund. 23 v. r. 35 v. ell., waaronder 1595 bund. 68 v. r. 64 v. ell. belastbaar land. Men telt er 161 h., bewoond door 178 huisgez., uitmakende eene bevolking van 810 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en landbouw; ook heeft men er eene touwslagerij en eenen koorn- en pelmolen.

De Herv., die er ruim 540 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PIETER DIRKSZ, die in het jaar 1573 herwaarts kwam, en in het jaar 1581 is overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., van welke men er 40 telt, behooren tot de gem. *Oude-en-Nieuwe-Niedorp*. — De R. K., van welken men er ruim 220 aantreft, behooren tot de stat. van *het Veld*, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft. — De 3 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Medemblik*.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, als: ééne hoofdschool te Nieuwe-Niedorp en ééne bijschool, gedurende den winter, in het geh. de Moerbeek, waargenomen wordende, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger eene heerl., welke in het jaar 1745 door de gem. zelf is aangekocht.

Het dorp NIEUWE-NIEDORP, in de wandeling NIEROP genoemd, komt oudtijds voor als YEROP en NIJENDORP, ligt 3 u. N. N. O. van Alkmaar, 2 u. Z. O. van Schagen, door vruchtbare weiden en akkers omgeven. Het is omtrent 450 roeden in de lengte betimmerd en ter weder-zijden van eene regtlijnige vaart of watering, die er langs en door loopt. Men telt er in de kom van het dorp 106 h. en 490 inw.

Het raadhuis is een doelmatig ingerigt gebouw, met een uurwerk.

De kerk, die omtrent in het midden van het dorp staat, was vóór de Reformatie aan den H. Bisschop en Belijder MARTINUS toegewijd. De pastorie werd door de Graven van Holland begeven. De bevestiging moest echter bij den Proost van West-Friesland gehaald worden. Dit heeft in het jaar 1514 verklaard de Heer SIMON WILLEMSZOON, toen twee en zestig jaren oud, die de pastorij twintig jaren had bediend. Hij verklaarde ook, dat de pastorij, behalve het erf, op den grond van het pastoorshuis, nog bezat dertig percelen lands, geerzen genaamd (1). Aan het kosterschap, dat ook door de Graven begeven moest worden, waren geene vaste inkomsten verbonden; echter kon de koster, bij

(1) Deze oude landmaat bestond hier nog tot op het invoeren van het nieuwe kadaster. Een geers deed 12 sneezen; eene snees deed 20 roeden, van welke 720 eene Rijnlandsche morgen maakte.

afwezigheid, trekken vijf Vlaamsche ponden (30 guld.) De kerk is een oud, doch fraai gebouw, met eenen hoogen toren en is van een orgel voorzien.

De kerk der Doopsgez., mede in de kom der gemeente staande, is een klein, doch net gebouw, zonder toren of orgel. — De R. K. kerk, aan den H. Martinus toegewijd, in het Veld, is een vervallen gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Ook heeft men er een Algemeen Wees- en Armhuis, waaraan eene boerderij is verbonden en een Wees- en Armhuis voor de Roomsch-Katholijken.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Nieuwe-Niedorp is de geboorteplaats van den Sterre- en Zeevaartkundige Dirk Rembrantsz. van Nierop (1), geb. in het jaar 1610, † den 5 Nov. 1682, en in de Hervormde kerk begraven, waar nog dit grafschrift gevonden wordt:

Hier ligt begraven Dirk Rembrands van Nierop *Mr. in de Wiskunst.*
Oud 72 jaren.

Hier rust dat schrander hoofd,
Die d' Eclips regt verlichten
D' Astronomie wist te stichten,
Zijn glorie nooit verdoofd,
Hij toont ons dat de Zon
Stil stond, d' aardkloot draaide.
En hoe de dwaalder zwaaide
Uit ware wijsheids bron. —
Schoon menig hier mee spot,
Zijn wijzer der planeten
Doet elk de waarheid weten.
Nu rust zijn ziel bij God.

Waaronder een fraai gebeitelde hemelglobe.

De kermis te Nieuwe-Niedorp valt in op Pinksteren.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gevierendeeld schild, het eerste en vierde kwartier van azuur (blaauw), het tweede en derde van zilver, met eenen leeuw van goud in het eerste.

NIEDORP (OUDE-), Oude-Nieuwdorp, bij de landlieden veelal Ouwe-Niedrop geheeten, d. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 3½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, door vruchtbare weiden en akkers omgeven.

Het is omtrent ter lengte van 200 roeden betimmerd, doch op sommige plaatsen zijn de huizen eenigzins verspreid, ook heeft het geen groot aanzien. Men telt er 45 h. en ruim 210 inw., die meest in veeteelt en landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Niedorp-Zijdewind-en-Veenhuizen*. De kerk was vóór de Reformatie aan den H. Werenfridus toegewijd, en werd door de Graven van Holland begeven. Het bevestigen geschiedde door den Proost van West-Friesland.

(1) Deze geleerde was schoenmaker van zijn ambacht, welk bedrijf hij tot zijne dood uitgeoefend heeft, ofschoon hij in de laatste jaren van zijn leven meer voordeel van zijn sterrekundige werken trok en daardoor niet zoo dag op dag behoefde schoenen te maken. Door eigen vlijt had hij zich bekwaam gemaakt en door zelfsoefening het tot eene verbazende hoogte gebragt, hetgeen men kan nagaan, uit hetgeen van hem is in het licht gekomen.

De inkomsten der pastorij, die uit de landvruchten opgebragt werden, bedroegen omtrent zes en twintig Rijnsche guldens (36 guld. 40 cents), maar daarvan moest de Pastoor ook het zijne geven tot het onderhouden van de dijken. Het kosterschap werd door den Graaf van Holland begeven, en werd in 1514, bekleed door eenen Klaas Reinierszz., die bij afwezigheid jaarlijks vier Rijnsche guldens (5 guld. 60 cents) genoot. Het doopvont van deze kerk was zoo deftig en kunstig gemaakt, dat hare weerga in geheel Holland, Leyden misschien uitgezonderd, niet te vinden was, doch dit is, even als alle andere sieraden, voorheen tot de R. K. eeredienst betrekkelijk, hier niet meer aanwezig. De kerk was een goed gebouw, waaraan, in het jaar 1758, eenen nieuwen toren gebouwd is. Alzoo deze toren naar het Westen begon over te hellen, en de kerk, daaraan verbonden, mede trok en uit haar verband rukte, heeft men, in het begin dezer eeuw, de spits er afgenomen. Zoo stond de toren tot in 1814, toen men verpligt werd dien weg te breken en de kerk te hernieuwen, waardoor zij verkleind is, en eene kleine houten spits of torentje op het westeinde der kerk te plaatsen. De kerk is van geen orgel voorzien, maar prijkt met eenen fraaijen, met snijwerk voorzienen, predikstoel. In het koor, dat sedert ongeveer twintig jaren tot een schoollokaal is ingerigt, ziet men, in den muur, eenen steen gemetseld, ter gedachtenis van den alhier, in 1794, beroepen en den 28 Maart 1831, in ruim zeven en zeventigjarigen ouderdom, overledenen Predikant en Schoolopziener Arnoldus Numan, A. L. M. et Ph. Dr., den 31 Julij 1844, en dus vijf en twintig jaren na 's mans dood, op eene plegtige wijze gesticht door de gezamenlijke onderwijzers zijns districts, uit bijzondere hoogachting voor dezen geleerde, die door zijne goedheid, hartelijkheid en hulpvaardigheid, de vriend van allen werd, en door zijne eenvoudigheid en groote nederigheid in dezen meer afgelegen hoek van ons vaderland, bij de wereld niet bekend stond of niet naar waarde was geschat, maar als vergeten leefde.

De Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. *Oude-en-Nieuwe-Niedorp*, en hebben te Oude-Niedorp mede eene kerk, zijnde een oud gebouw, zonder toren of orgel. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *'t Veld* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De kermis viel in den derden Zondag in Augustus, doch is sedert jaren vervroegd en in Julij gesteld.

Floris V, Graaf *van Holland*, liet bij Oude-Niedorp eene burg stichten en eenen dijk aanleggen, om van deze burg naar Vronen en Alkmaar te komen.

NIEDORP (OUDE-EN-NIEUWE-), Doopsgez. kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, waartoe niet slechts de Doopsgez. van Nieuwe-Niedorp en Oude-Niedorp, maar ook die van Winkel behooren.

Men telt er 70 zielen, onder welke 50 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te Nieuwe-Niedorp en ééne te Oude-Niedorp.

Vroeger had deze gem. geen eigen Leeraar, maar werd er de dienst door naburige Leeraars verrigt, tot dat zij in 1813 eenen vasten Leeraar kreeg in Johannes Michielsz Bakker, die er den 13 October van dat jaar werd bevestigd, en in het jaar 1831 naar den Ilp werd beroepen. Van toen af had deze gem. nu weder geen eigen Leeraar, en werd de dienst als vroeger waargenomen, tot dat men in het jaar 1841 J. T. Taconis beriep, die er nog staat. De Leeraar is gehouden twee beurten te Nieuwe-Niedorp te doen en de derde te Oude-Niedorp.

NIEDORP-EN-ZIJDEWIND (OUDE-), gem. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); palende N. aan Nieuwe-Niedorp, O. aan Hoogwoude-en-Aartswoude en aan Opmeer, Z. aan Veenhuizen, W. aan Haringcarspel.

Deze gem. bestaat uit den Wester-Kamper-polder, den Zandoorder-polder en den Vogelenzang-polder, benevens gedeelten van den Oude-Niedorper-polder, den Leijer-polder, den Ooster-Kamper-polder en den Moerbecker-polder, en bevat de d. Oude-Niedorp en Zijdewind, oudtijds Zijdenskerke, benevens de geh. de Blokhuizen, de Horn, het Oosteinde, de Weel, de Boomen, het Westeinde en de Zengebuurt, ook wel Zuiderbuurt genoemd, benevens gedeelten van de geh. het Niedorper-verlaat en het Veld. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1000 bund. 81 v. r. 22 v. ell., waaronder 987 bund. 54 v. r. 74 v. ell. belastbaar land. Men telt er 137 h., bewoond wordende door 155 huisgez., uitmakende eene bevolking van 750 inw., die meest hun bestaan vinden in boerenbedrijf. Er wordt in deze gem. geen handel gedreven, dan die betrekking heeft op de boerderij en den zwanenhandel. Ook heeft men er eenen korenmolen en eene weverij.

De Herv., die er 370 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Niedorp-Zijdewind-en-Veenhuizen*, welke in deze burg. gem. twee kerken hebben, als: ééne te Oude-Niedorp en ééne te Zijdewind.

De R. K., welke er 380 in getal zijn, worden tot de stat. van *'t Veld* gerekend. — De Doopsgez., van welke men er 5 aantreft, behooren tot de gem. *Oude-en-Nieuwe-Niedorp*. — De 3 Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Alkmaar* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oude-Niedorp en ééne te Zijdewind, welke te zamen gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gevierendeeld schild, het eerste en vierde kwartier van azuur (blaauw), het tweede en derde van zilver, met eenen leeuw van goud in het derde.

NIEDORPER-KOGGE of NIEUWDORPER-KOGGE, gedeelte van het dijksdistrict van West-Friesland, ten tijde der grafelijkheid, behoorende tot het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke ten N. O. met den Westfriesche dijk vroeger langs de Zuiderzee liep, doch thans langs den nieuw ingedijkten Polder-van-Waard-en-Groet schiet, strekkende van daar naar het Z. O. langs de bannen van Aartswoude en Hoogwoude tot aan Veenhuizen; palende Z. W. aan den Polder-van-Veenhuizen en den Heer-Hugowaard, alsmede aan de gem. Haringcarspel, N. W. en N. aan de Schager-kogge.

Zij bevat de gem. Nieuwe-Niedorp, Oude-Niedorp-en-Zijdewind en Winkel, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3754 bund. 46 v. r. 74 v. ell., waaronder 3705 bund. 44 v. r. 79 v. ell. belastbaar land. Men telt er 426 h., bewoond door 516 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2500 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en landbouw.

NIEDORPER-POLDER (OUDE-), pold. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Niedorp*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*; palende N. aan den Leijer-polder, O. aan den Ooster-polder, Z. aan de ringsloot de Langereis, W. aan den Polder-van-Veenhuizen, den Polder-van-Vogelzang en den Heer-Hugowaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 600 bund., als: onder *Nieuwe-Niedorp*, volgens het kadaster, 397 bund. 55 v. r. 76 v. ell., waaronder 392 bund. 80 v. r. 28 v. ell. schotbaar land, en onder *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, volgens het kadaster, ruim 200 bund.; telt onder *Nieuwe-Niedorp*, 36 h. en 21 boerderijen. Hij wordt door twee groote molens, op de Niedorper-kogge van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Molenmeesters.

NIEDORPER-VERLAAT, ook wel het OUDE-NIEDORPER-VERLAAT genoemd, geh. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, gedeeltelijk gem. en 1 u. O. van *Haringcarspel*, gedeeltelijk gem. *Heer-Hugowaard*, 1 u. Z. O. van Zijdewind.

Het is eene niet onaangename plaats, waar op één punt zes wegen te zamen loopen. Men telt er 18 h., en 80 inw., als onder *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, 13 h. en ruim 60 inw.; onder *Haringcarspel*, 3 h. en 10 inw., onder *Heer-Hugowaard*, 2 h. en 6 inw. Er ligt eene sluis, waardoor men de schuiten uit de ringsloot van den Heer-Hugowaard in de Niedorper-kogge schut.

Den 9 October 1799 werd deze plaats, waar de Engelschen hadden post gevat, door de Bataven, onder den Majoor ACHENBACH, aangevallen, ten einde den vijand van daar te verdrijven; doch, niettegenstaande er gedurende den geheelen dag door hen met veel hevigheid gevochten was, waardoor den Majoor een paard onder het lijf doodgeschoten werd, zagen de onzen zich genoodzaakt, met verlies van eenen Kapitein, eenen Luitenant en vijf en twintig man, zoo dooden als gekwetsten, op Noord-Scharwoude terug te trekken.

NIEDORP-ZIJDEWIND-EN-VEENHUIZEN (OUDE-), kerk. combinatie, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*.

Deze combinatie, waarin men drie kerken heeft, maakt eigenlijk de twee gem. Oude-Niedorp-en-Zijdewind en Veenhuizen uit, doch ingevolge eene reeds in 1574, tusschen de beide gem. getroffen overeenkomst, is de Leeraar van Oude-Niedorp-en-Zijdewind verpligt, gedurende den loop des jaars, eenige bepaalde predikbeurten in de kerk te Veenhuizen te vervullen, zoo als daar dan nu ook, gemeenlijk om den anderen Zondag, des namiddags gepredikt wordt, terwijl ook, om den anderen Zondag, des namiddags te Zijdewind dienst wordt gedaan, waar evenwel des winters de kerk stilstaat.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES JORDENS, die in het jaar 1516 herwaarts kwam en in het jaar 1583 naar Bovencarspel vertrok.

Men telt in deze gem. 430 zielen, onder welke 190 Ledematen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad der beide gemeenten, onder agreatie van het Gemeente-bestuur van Oude-Niedorp-en-Zijdewind en den Ambachtsheer van Veenhuizen.

NIEGA, onderscheidene d., prov. *Friesland*. Zie NIJEGA. (1).

NIEHOOFSTER-DIEP (HET), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*.

Het komt voort uit het *Homsterland*, is benedenwaarts tot aan het dorp Niehove bevaarbaar en loopt, met eene westelijke strekking, naar

(1) Insgelijks zoeke men de overige Friesche plaatsen, welke men wel eens Nia gespeld vindt, op NIJA.

het *Kommerzijlster-diep*, loost het water van dat gedeelte van Homsterland, hetwelk ten Westen van den weg van Oldehove naar Noordhorn ligt, en dient tevens tot eene gemeenschap te water langs het Kommerzijlster-diep en het Hoendiep met de stad Groningen. Daarin ligt het Niehoofster-zijltje.

NIEHOOFSTER-UITERDIJK (HET), pold. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Oldehove*; palende N. en W. aan de Kommerzijlster-rijt, O. en Z. aan den provincialezeedijk.

Men vindt in dezen polder op het noordwestelijke gedeelte, aan den buitendijk, nabij de Kommerzijlster-rijt, slechts ééne boerderij, het Lutjeland genaamd. Deze polder loost het overtollige water door eene klief of eenen steenen duiker in evengenoemde rijt. De landen van dit uiterdijk behooren meerendeels tot *Gokkema-weer*, waarnaar men dit uiterdijk ook wel GOKKEMA-POLDER noemt.

NIEHOOFSTER-UITERDIJK (HET NIEUWE-), pold. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Oldehove*; palende N. aan de kwelders van Lammerburen, O. aan den provincialen zeedijk, Z. aan het Niehoofster-Uiterdijk, W. aan de Kommerzijlster-rijt. — Deze pold. is in het jaar 1794 bedijkt.

NIEHOOFSTER-ZIJLTJE, sluisje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, in het *Niehoofsterdiep*. Over dit sluisje loopt de Ooster-Oudendijk, welke van Pama over Balmahuizen naar Oxwerd loopt.

Dit sluisje dient om de landen tegen te sterken aandrang van water uit het Kommerzijlster-diep te beschutten. De landgebruikers van Homsterland onderhouden het, en plagten ook, tot in 1830, het opzigt er over te hebben; doch toen is het gekomen onder het toezigt van den volmagt wegens Kommerzijl.

NIEHOVE, NYEHOVE of NIEUWEHOVE, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Oldehove*, op eene wierde. Dit oude d. is een der drie dorpen, welke in het zegel van Homsterland, waartoe het behoort, gevonden worden. Het ligt op eenen vruchtbaren kleigrond.

De huizen staan in eenen kring rondom de kerk, aan eene geplaveide straat, die door eene cirkelvormige gracht van het hooge kerkhof gescheiden is. Tot dit d. behooren gedeelten van het geh. Kommerzijl en de b. Balmahuizen en Gokkemaweer. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Vele boerenplaatsen dragen nog de namen der Edelen en Hovelingen, welke er oudtijds gewoond hebben, zoo als van Balma, Ubelma, Froma, Herema, Gokkema, [illegible], Wester-Pama, Ooster-Pama en Papma-heerd. De [illegible], Anerwerder- en Heer-buren herinneren ons ook nog aan vroegere tijden.

Ten Zuiden en Zuidwesten van NIEHOVE vindt men eene oude rijt of waterlozing, welke oudtijds wijd moet geweest zijn, uitmakende de scheiding tusschen NIEHOVE en *Niezijl* en tusschen NIEHOVE en *Noordhorn*. Zij loopt van den ouden dijk bij Balmahuizen, in eene westelijke en zuidelijke rigting, tot in het Kommerzijlster-diep en [illegible] tusschen de landen van NIEHOVE en *Noordhorn* door naar den [illegible]. In deze oude, vlakke en breede rijt, vindt men nog eenen pendam (eene terschutting), welke de Spanjer-pendam genoemd wordt. Bij laag water zag men hier meermalen een afgebroken mast, en men verhaalt dat hier, tijdens den slag tusschen VERDUGO en NORRIS, in 1581 onder

Noordhorn voorgevallen, een oorlogschip zoude zijn gezonken. Men kan, met zeer veel zekerheid, uit de waterlossingen van en naar de plaatsen loopende, waar in vroegere dagen de Oxwerder sluis en de Midwolder sluis lagen, afleiden, dat dit oude diep (of deze oude rijt) oorspronkelijk heeft gediend tot uitwatering dezer sluizen. De scheidsloot, een paar stukken land aan het Ipegat, bij de Oxwerder-kolk aan den straatweg gelegen, en deze kolk zullen nog lang de geheugenis dier sluizen kunnen bewaren.

Er strekt zich insgelijks een oude dijk uit van den Ham, voorbij Noordhorn en Balmahuizen, welke zich tusschen NIEHOVE en *Kommerzijl* aan den hoogen zeedijk aansluit. Deze oude dijk loopt ver in de hooge kleilanden op, doch is op vele plaatsen reeds weggenomen. Het land zuidwaarts van Balmahuizen, ten Oosten van dezen ouden dijk gelegen, wordt Binnen-slagten (1) (binnendijks) genoemd, terwijl men een ander gedeelte lands, buiten den provincialen zeedijk, alsmede binnen dezen dijk, ten Oosten aan de Kommerzijlster-rijt en het Kommerzijlster-diep gelegen, daarentegen Niehoofster-Uiterdijken noemt. Ten Noorden van het dorp NIEHOVE, op eenen afstand van een vierde uur, vindt men den hoogen provincialen zeedijk, die eerst in eene westelijke, vervolgens zuidwestelijke en eindelijk weder zuidelijke rigting, van Oldehove af, tot en voorbij Kommerzijl, over de Grijpskerker-Waarden naar Muntje-zijl, in Friesland, voortloopt.

De meer binnenwaarts gelegene landen, bekend onder den afzonderlijken naam van Homsterland, hetwelk een eigen dijkregt heeft, zijn wel minder vruchtbaar, dan de later ingedijkte landen, ten Noorden van den ouden zeedijk gelegen, en de landen ten Westen en ten Zuiden van den Oudendijk; doch de landen in de nabijheid van NIEHOVE, ofschoon midden in Homsterland, behoeven in waarde en deugd geenzins voor de buitendijksche landen te wijken.

De Herv., die te NIEHOVE 490 in getal zijn, onder welke ruim 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*, behoort. Deze gem. was eerst met *Oldehove* vereenigd, welke gecombineerde gem. tot eersten Leeraar hadden THEODORICUS PETRI, die er in het jaar 1602 stond, en, in het jaar 1614, opgevolgd werd door EVERHARDUS VALEKIUS, na wiens overlijden, hetwelk in het jaar 1645 plaats had, NIEHOVE van *Oldehove* gescheiden werd, en tot eersten Predikant bekwam JOHANNES COLUMBIER, die er in 1645 beroepen werd, en in 1648 naar Usquert vertrok. In deze gem. behoort het collatie-regt aan onderscheidene geregtigden. Als eene bijzonderheid kan worden aangemerkt, dat de thans sedert 5 Januarij 1783 te NIEHOVE staande Predikant NINGO NIENHUIS SINNINGHE, in ruim negentigjarigen ouderdom, nog onafgebroken de dienst waarneemt en de oudste van de vijftien honderd vijftig Nederlandsche Hervormde Predikanten is.

De kerk, die hier vóór de Reformatie stond, schijnt in het begin der zeventiende eeuw te zijn afgebroken, althans de tegenwoordige, welke op eene kleine wierde staat, is in het jaar 1619 gesticht. Het is een langwerpig gebouw, op welks westeinde een niet hooge holle naaldtoren staat. Deze kerk heeft geen orgel.

De Doopsgez., die men er aantreft, hadden vroeger een vermaanhuis in het Homsterland, maar behooren thans tot de gem. van *Noordhorn*,

---

(1) *Slagte* beteekende voormaals eene waterkeering.

terwijl het voormalig vermaanhuis thans dient tot eene kerk voor de Christelijke Afgescheidenen.

De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Zuidhorn*.

Men vindt te NIEHOVE eenen achtkanten pelmolen, een stander of vierkanten, korenmolen en eenen in 1839 nieuwgebouwden, vlasbraakmolen, de eenige in de provincie, gebouwd door den vindingrijken JACOB DE VRIES, welke in het uur twee bundels vlas, ieder van drie Nederlandsche ponden, geheel schoon kan maken.

NIEKERK of NIEUWKERK, d. in de *Marne*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Ulrum*, niet ver van het Reitdiep. Het is het tweede d. in het *Groot-Reedschap*; Onder dit dorp behoort de buurt van de Houwerzijl, alwaar eertijds het westelijke deel der Marne hare wateren loosde, door eene sluis of zijl, welke in 1728 gedempt is.

Men telt er 29 h., en ongeveer 150 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond bestaat uit beste klei, welke ten W. van het d. een weinig zandachtig is.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Niekerk-en-Vliedorp*. De tegenwoordige kerk staat op een hoog bolvormig kerkhof en is in het jaar 1629 gebouwd, zoo als sommigen beweren uit eene gift, ontsproten uit de verovering der zilveren vloot door PIET HEIN, afgeleid uit een steenschrift in den westergevel boven de deur geplaatst. Men leest er: » Dese kercke 1628, ter tijdt van 't bemachtigen des Spanschen silvervloot nedergeworpen, is in 't jaer 1629 » als van gronds op ter eren Godes end desselvest gemeente herbouwet » end met dese toorn vercyrt door beleidt van den E. E. EVERT » LEWE TOT ASEGA etc. als Collatoren end REYNT ALTERS ende EYSE » VEBENS Vogde deser kercke in der tit. 1629." Deze kerk is van eenen kleinen naaldtoren voorzien, doch heeft geen orgel. De torenklok, heeft geen de minste inscriptie, doch is door sterk vietorieluiden in 1813, van onder tot boven gescheurd.

De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Mensingeweer* gerekend. — De R. K., die er zijn, parochiëren op *den Hoorn*. — Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houwerzijl*.

NIEKERK, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. O. van *Oldekerk*. Men telt er, met de daartoe behoorende buurt Eekeburen, 1050 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

NIEKERK en het *Westerzand* of *Oldekerk* liggen op eenen zandrug, welke in 1828, toen de hoogte gemeten werd, 5 ellen boven het waterpas van het trekdiep naar Groningen lag. Grootendeels bestaat de bodem op de hooge gronden uit vruchtbaar zand. In de lage landen vindt men onder den bovengrond potklei, roodoorn, derrie en ook kleen, hier en daar met russchen begroeid, staande des winters onder water, en op sommige hoogere plaatsen vele, zelfs zware boomstammen. De dijkstreek, naar den kant van Enumatil, bestaat uit klei.

De inw., die er op 5 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Niekerk-Oldekerk-en-Faan*, die hier eene kerk heeft, waaraan men, even als aan den stompen, daaraan verbonden toren, veel dufsteen vindt. Deze kerk heeft geen orgel.

De Doopsgez., die er 5 in getal zijn, worden tot de gem. van *Noordhorn* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Te NIEKERK stond weleer het huis Bloemersma, waarnaar zich nog een tak der ALBERDA's noemt.

Onder dit dorp plagt een gasthuis te zijn, in hetwelk arme vreemden voor een tijd geherbergd werden. Het St. Geertruids-Gasthuis, in Groningen, geeft uit dien hoofde nog jaarlijks eene ton haring aan de Diakonie van NIEKERK en Faan.

NIEKERK-EN-VLIEDORP, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*.

Men heeft er slechts ééne kerk te Niekerk, zijnde die te Vliedorp afgebroken. Deze gem., welke ruim 500 zielen, onder welke ongeveer 100 Ledematen, telt, was voorheen vereenigd met Ulrum, maar in het jaar 1651 deed WESSELUS RHODIUS, die reeds sedert 1628 deze combinatie had waargenomen, wegens zijne hooge jaren, afstand van Ulrum, en vertrok naar NIEKERK-EN-VLIEDORP, waar bij in 1653 overleed.

Het patroonregt dezer gem. behoorde vroeger aan het adell. geslacht VON IN- UND KNIPHAUZEN, te Ulrum, thans aan eenige daar wonende landbouwers.

NIEKERK-OLDEKERK-EN-FAAN, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Groote-gast*.

Men heeft er slechts ééne kerk, te Niekerk, zijnde die van Oldekerk reeds lang, en die te Faan in het jaar 1826 afgebroken.

Vroeger maakte Niekerk-en-Faan ééne gem. uit, welke tot eersten Leeraar had SIGEFRIDUS AELDRIKS, die er in 1624 kwam, en in 1651 overleed. In 1680, toen JACOBUS AELDRIKS, die er in 1677 gekomen is, Predikant te NIEKERK-EN-FAAN was, werd Oldekerk, dat vroeger met eene andere plaats was vereenigd geweest, er bijgevoegd. Het patroonaatregt van deze drie vereenigde plaatsen staat alleen aan het Huis Byma, liggende bij Faan, en sedert kort behoorende aan den Heer QUINTUS.

NIEKOOP (LAGE-), gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. W. aan de gem. Noordeinde-van-Portengen en Breukelen-Nijenrodes, N. en O. aan Breukelen-Nijenrodes, Z. O. en Z. aan de Haarzuilens, W. aan Gerverscop en Kockengen.

Deze gem. bestaat uit de pold. Laag-Niekoop, de Lage-Haar, Gieltjensdorp, Vijfhoeven en Portengen-Zuideinde. en bevat de b. Laag-Niekoop, benevens de geh. Lage-Haar, Gieltjensdorp, Vijfhoeven en Portengen. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 678 bund. 58 v. r., waaronder 678 bund. 9 v. r. 50 v. ell. belastbaar land. Men telt er 46 h., bewoond door 62 huisgez., uitmakende eene bevolking van 340 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen korenmolen aan de Lage-Haar.

De Herv., die er 120 in getal zijn, behooren tot de gem. *Kockengen*. — Van de R. K.. die men er 220 aantreft, behooren, die van Laag-Niekoop, Lage-Haar en Gieltjensdorp onder *Vleuten-aan-het-Hoog*, die van Vijfhoeven onder *Breukelen*, en die van Portengen onder *Teccop*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kockengen*.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger leenroerig was aan het huis VAN VIANEN, door hetwelk de Heer Mr. LOUIS TRIP DE MAREE daarmede,

in het jaar 1741, beleend werd. In het jaar 1841 is zij overgaan van de weeskamer der stad Amsterdam of anders Marezgeregt, aan Heeren Burgemeester en Wethouderen der stad Delft, en in 1843 aan den Heer G. MUNNICKS VAN CLEEFF, te Utrecht.

De b. LAAG-NIEKOOP, NIJKOOP of LAGE-NIEUWKOOP, ligt 2¼ u. N. N. W. van Utrecht, 1½ u. N. W. van Maarssen en is geheel in de lengte gebouwd. Men telt er 12 h. en nagenoeg 100 inw.

Aan die van NIEKOOP, het *Zuideinde-van-Portengen*, *Vijfhoeven* en een huis in Gerverscop, heeft Keizer KAREL, in het jaar 1530, tot een geregt en vierschaar vereenigd, zijnde, in plaats van het buurtregt vergund het schepenregt te gebruiken, zoo dat er regt zou gedaan worden bij eenen Schout en vijf Schepenen, in der tijd jaarlijks te vernieuwen door den Ambachtsheer.

NIEKOOP (LAAG-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Laag-Niekoop*; palende N. aan den Ham, O. aan Gieltjens-dorp, Z. aan de Haar, Z. W. aan Gerverscop, W. aan Kockengen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 229 bund. 85 v. r. 4 v. ell., alles schotbaar land; telt 12 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eenen watermolen en eene sluis, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Poldermeesters.

NIEL, naam, onder welken het d. MAASNIEL, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, het meest bekend is. De naam MAASNIEL dient om het te onderscheiden van het Pruissische d. *Waldniel*. Zie MAASNIEL.

NIELAND (OOSTER-) of OOSTER-NIEUWLAND, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. O. Z. O. van *Uithuizer-Meeden*, op de grenzen van Fivelgo. Men telt er, in de kom van het d., 43 h. en ruim 280 inw., en met de daartoe behoorende b. de Hoorn, 45 h. en 300 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

Dit d. is, oogenschijnlijk, later dan de meer zuidelijke gelegen gronden binnengedijkt, ofschoon men niet weet, wanneer zulks geschied zij. Voorheen was het aan alle zijden afgedijkt; ook ziet men er, behalve den Oude-dijk, nog sporen van eenen vroegeren buitendijk. De zee heeft in deze streek verbazend veel land teruggegeven. De oude Zeedijk is hier, even buiten het dorp, nog zeer zigtbaar en aanzienlijk. Drie kolken en eene omdijking doen zien, welk eene geweldige doorbraak op dit punt heeft plaats gehad. De eene kolk, welke vrij diep was, is echter in den winter van 1845 op 1846 gedempt.

Tusschen Zijldijk en het OOSTER-NIELAND, in de gracht van Heertje-Obbes-Dijksterhuis, heeft oudtijds, naar men verhaalt, eene sluis gelegen. Een oud stroombed is, verder naar buiten, door deskundigen nagespoord en in kaart gebragt. Nevens deze plaats ligt een laag stuk land, dat oude lieden nog als moerassig hebben gekend, en de haven plagten te noemen. Ook wil men, dat er eene kleine sluis op het OOSTER-NIELAND (misschien vóór het dorp of een gedeelte land) hebbe gelegen. Een groot gedeelte van den bodem bestaat hier uit zavelachtigen grond, die echter ten Oosten zandiger is, doch aan het Maar-vliet vindt men in den benedengrond ook roodoorn.

De Herv., die er 260 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ooster-Nieland-en-Oldenzijl*, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk, oud en bouwvallig geworden zijnde, heeft in het jaar 1843 aanzienlijke

herstellingen ondergaan. Het is een langwerpig gebouw, ten Z. den rijweg, met eenen kleinen koepeltoren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., van welke men er 35 aantreft, worden tot de gem. van *Zijldijk* gerekend. — De 10 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Uithuizen*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Ooster-Nieland was vroeger met *Zandeweer, Oldenzijl* en *Rottum*, één omloopende regtstoel. Het huis van Nijenstein had echter daarin, alsmede in de collatie, de meerderheid; wijders is hier een afzonderlijk dijkregt, doch in het schouwbare behoort het onder de schepperij van Zandeweer.

In het vonnis, hetwelk de Hertog van Alba door zijnen bloedraad, in 1570, te Brussel heeft geveld tegen eenige Ommelander vlugtelingen, vindt men ook Barthold Starkenborch genoemd, als beschuldigd, dat hij de oorzaak van de nieuwe predikatiën was geweest, en dat hij had gebroken in de kerken van Garshuizen en Ooster-Nijeland. In het zelfde vonnis wordt ook een timmerman op het Ooster-Nijeland als beschuldigd voorgedragen. Hunne namen staan ook geteekend onder het verzoekschrift, hetwelk de genoemde vlugtelingen, in het zelfde jaar, aan den Keizer en het Duitsche Rijk hebben overgegeven.

NIELAND (WESTER-) of Wester-Nieuwland, in het Latijn Nova-Terra-Sancti-Petri genaamd, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. van *Eenrum*. Men telt er 74 h. en 520 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De huizen staan hier ten N. en Z. zeer hol uit elkander gebouwd, langs eenen niet geplaveiden zandweg. Van de kerk af loopt een breede rijweg over het uiterdijk naar het westeinde des Noord-polders.

De grond bestaat uit hooge zavelige klei en vruchtbare binnengedijkte landen. Het d., dat zeer verspreid ter wederzijden van eenen rijweg gebouwd en niet zeer aanzienlijk is, is binnen den ouden dijk gelegen, die achter Wierhuizen, Dijksterhuis en Pieterburen en langs den buitenkant van Warfum, Uskwerd, Uithuizen, Uithuizer-Meeden en zoo verder tot voorbij Spijk naar de Eems voortloopt. Bij dit d. legde men, vermoedelijk in de veertiende eeuw, de Hiddinge-zijl of Hillegen-zijl, zoo het schijnt voor Saaxumhuizen en het Nieland. Achter dezen ouden dijk is naderhand, op eenigen afstand van den vorigen, nog eenen dijk gelegd, waardoor veel land werd ingepolderd; doch hier en te Pieterburen zijn insgelijks binnendijksche landen. Er zijn hier acht kolken, overblijfsels van eene geweldige doorbraak. De bovengrond bestaat er uit zandige klei, ter diepte van 2½ tot 4½ palm.

De inw., die er op 11 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Wester-Nieland-en-Saaxumhuizen*. Men vindt ten W. van den rijweg, op een hooge begraafplaats, eene eenvoudige kerk, zonder orgel, aan welks westeinde een niet hooge, stompe toren staat. Kort na de Reductie, had Wester-Nieland eenen eigen Leeraar, zijnde Johannes Conradi, die er in het jaar 1595 stond. Daarna is zij eenigen tijd met *den Andel* vereenigd geweest tot in het jaar 1634, toen zij, na het vertrek van Rhaterus Henrici de Werve, van *den Andel* naar Pietersburen, tot afzonderlijken Leeraar bekwam Wilhelmus a Besten, die, in gezegd jaar, van Wierhuizen derwaarts beroepen zijnde, in 1673 aldaar overleed. Na het overlijden van den Predikant Christianus Dalhof, in 1686, werd deze gem. weder met *Saaxumhuizen*

vereenigd. Zie voorts Nieland-en-Saaxumhuizen (Wester-). De kerk te Wester-Nieland is in 1831 hersteld en verfraaid.

De Doopsgez., die men er 6 aantreft, worden tot de gem. van *Mensingeweer* gerekend. — De R. K., van welken er 8 wonen, behooren tot de stat. van *den Hoorn*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Dit d. is eene staande heerl. met *Pieterburen* en *Eenrum*.

NIELAND-EN-OLDENZIJL (OOSTER-), kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Meeden*.

Men telt er ongeveer 560 zielen, onder welke 60 Ledematen, en heeft er twee kerken, als: ééne te Ooster-Nieland en éénе te Oldenzijl. De huizen staan er ten Noorden en Zuiden zeer hol uit elkander gebouwd, langs eenen niet geplaveiden zandweg. Van de kerk af loopt een breede rijweg over het uiterdijk naar het westeinde van den Noordpolder.

Ooster-Nieland-en-Oldenzijl maakten sedert de Reformatie ééne gem. uit, welke tot eersten Leeraar had Wesselius Rhodius, die er in het jaar 1595 kwam, en in 1604 naar Kantens vertrok. Na het overlijden van Ludovicus Hellinkhuizen, die van 1621 tot 1650 deze combinatie bediend had, werden de beide dorpen kerkelijk van een gescheiden en Ooster-Nieland bekwam, in het volgende jaar, tot Predikant Nicolaus Henrici a Wielsuma, die er in 1664 overleed. Na het overlijden van den Predikant Jacobus Janssonius, hetwelk in het jaar 1828 plaats had, werden beide plaatsen weder vereenigd en hadden tot eersten gezamelijken Leeraar Nanne Warnolts, die in het jaar 1832 naar Wester-Emden vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

NIELAND-EN-SAAXUMHUIZEN (WESTER-), kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*.

Men heeft er twee kerken, als: éénе te Wester-Nieland en éénе te Saaxumhuizen. Deze combinatie bestaat sedert het jaar 1686, en heeft tot eersten Leeraar gehad Cornelius Woldring, die, reeds sedert 1654, te Saaxumhuizen stond, waaraan destijds *Wester-Nieland* werd toegevoegd. Woldring overleed in 1698. De collatie welke staande is, kwam vroeger toe aan het sedert eenige jaren gesleten huis van Bellingeweer.

NIEMANDSVRIEND of Lokhorst, voorm. afzonderlijke heerl. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. W. van *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*, het westelijk gedeelte dier gem. uitmakende, en met de voorm. afzonderlijke heerl. *Sliedrecht* zoodanig verheeld, dat men thans de juiste grenzen en grootte niet meer weet op te geven.

Deze heerl., welke reeds sedert onheugelijke jaren met die van *Sliedrecht* vereenigd is, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer K. F. Baron Tuyll van Serooskerken, woonachtig te 's Gravenhage.

NIENHOFF, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3¼ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 10 min. ten N. van *Bunnik*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 15 bund. 4 v. r. 14 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. E. Pesters van Cattenbroek, woonachtig te Utrecht.

NIENHUIS, b. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2¼ u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Loppersum*, Z. van *Garrelsweer*, waartoe het behoort; met 9 h. en 80 inw.

Tusschen deze buurt en Garrelsweer ligt eene wierde van 1½ bund. grootte, 6 ell. 4 palm. boven het maaiveld.

NIENHUIS, adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Deventer*, kant. en 1 u. Z. van *Goor*, gem. en 15 min. O. van *Diepenheim*.

Dit adell. h., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 130 bund. 44 v. r. 13 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Graaf SCHIMMELPENNINCK.

NIEN-KLOOSTER, NYE-KLOOSTER of NIEUWE-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. en 15 min. O. Z. O. van *Kloosterburen*.

Het werd bewoond door Monniken van de Norbertiner- of Premonstreiter-orde. Zie voorts MARNE. (ABDIJ-IN-DE-).

NIENOORD of NYEOORT, eigenlijk NIEUWEN-OORD, oude burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 5 min. N. van *de Leek*, 5 min. Z. van *Midwolde*, waaronder dit adell. huis behoort, aan eene beek, de Leek genaamd, die het Westerkwartier van Drenthe afscheidt, ten O. den rijweg tusschen Midwolde en de Leek.

Deze burg, oudtijds van den Oert geheeten, is gesticht door het geslacht van EEUWSUM of eigenlijk VAN DEN OERT, zooals de vroegere naam was. Uit dit geslacht was WIGBOLD VAN EEUWSUM, die in de Groningsche gedenkschriften eenen onsterfelijken roem verworven heeft, door zijne getrouwe diensten, aan het Vaderland bewezen, gedurende het stadhouderlijk bewind van den trouweloozen RENNENBERG, en die, in 1583, op de schans bij Oterdum begraven is. Hij was de vader van dien KASPAR VAN EEUWSUM, Heer *van Nienoort*, die, na de verovering van Koevorden, door Prins MAURITS, in 1591, eerste Gouverneur dier vesting geworden is.

De tijd der stichting is niet te bepalen. Sommige meenen, doch zonder genoegzamen grond, dat de burg in het jaar 1352 reeds bestond, om dat er een gele zerk, in den muur van de binnenpoort gemetseld is, waarop een Latijnsch opschrift staat, betwelk aldus luidt: » Gij ziet hier » het gelaat van BAUCO, die, hofnar van Eusum zijnde, nooit gewoon » was ledige handen te hebben. Hij overleed in 't jaar des Heeren 1352, » den 1 October." De Nar is op den gezegden steen uitgehouwen met eene kap op het hoofd, voorzien van ezelsooren. Maar door wien en wanneer die steen aldaar in den muur gemetseld is, weet niemand, terwijl het jaartal aan eenige bedenkingen onderworpen is.

Het gebouw is geheel uit het water opgetrokken, vroeger aan alle vier zijden met hooge muren en torens voorzien, van binnen met een ruim, open plein, in het geheel groot 84 v. r. 40 v. ell. De burg heeft slechts toegang door eene poort over eene valbrug, die, opgehaald zijnde, de poort tevens sluit, zoodat het vroeger sterk was door water en onbeklimbare muren; doch de gebouwen, aan de zuidzijde, zijn in het jaar 1802 afgebroken, die aan de noordzijde in 1843, en die aan de westzijde worden thans (1846) grootendeels, namelijk de poort en eenige vertrekken, afgebroken. Het was vroeger met twee torens voorzien, doch thans slechts met een, waarin uur- en slagwerk. Vóór de valbrug, aan de buitenzijde, staat eene poort uit Bentheimersteen, met veel loof- en beeldwerk, benevens verschillende opschriften voorzien, in 1708, door ANNA VAN EEUWSUM, de laatste telg van dit geslacht, en haren gemaal, GEORG WILHELM Baron VON INN- UND KNIPHAUSEN, gebouwd. In eene groote, sombere zaal hangt eene menigte familieportretten van de vroegere eigenaren. Het is omgeven door fraaije, lommerrijke lanen.

Deze burg is thans zeer in verval, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, welke in land, bosschen en veen verbazend uitgestrekt zijn, thans eene oppervlakte van 280 bund. 10 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. FERDINAND FOLEF Baron VON INN- UND KNIPHAUSEN.

NJERGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Minoreh*, distr. *Lempoeyang*.

NIEROP (NIEUWE-) en OUDE-NIEROP, oude namen van de dorpen NIEUWE-NIEDORP en OUDE-NIEDORP, in de *Niedorperkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie NIEDORP (NIEUWE-) en NIEDORP (OUDE-).

NIERS (DE), riv. in de Pruissische prov. *Rijnland* en in het hert. *Limburg*. Zij ontspringt bij het d. Keienburg, in de Pruissische prov. *Rijnland*, regerings distr. *Aken*, kreits. *Erkelens*, vloeit achtereenvolgens in eenen noordelijken en dan in eenen noordwestelijken loop door de kreitsen Gladbach, Süchteln, Kempen, Gelder en Goch, en bereikt bij hare vereeniging met den *Kendel* de Nederlandsche grenzen. Op Pruissisch grondgebied bespoelt zij, behalve vele dorpen en vlekken, de steden Süchteln, Wachtendonk, Gelder, Wees en Goch; op Nederlandsch gebied de gehuchten IJshovel en Loy, het dorp Ottersum en het stadje Gennep. Eindelijk valt zij bij Genneperhuis in de *Maas*. DE NIERS is ongeveer 20 uren lang, waarvan 18½ uur op Pruissisch en 1½ uur op Nederlands gebied komen.

NIERSEN, geh. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 1¼ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

NIERVAART, heerl., prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*; palende N. aan het Hollands-diep, O. aan Hooge- en Lage-Zwaluwe en Zevenbergen, Z. aan Zevenbergen en Standaar-buiten, W. aan de Willemstad en Fijnaart.

Deze heerl. wordt ook wel, ofschoon ten onregte, de heerl. DE KLUNDERT geheeten, naar het stadje van dien naam, dat er in gelegen is. Zij bestaat uit den Grooten-Polder, den pold. Zandberg-en-Nieuwendijk, het Landeke-van-Hoogstraten, het Kwistgeld, den Loseeaats-polder, de Keensche-gorzen, den Polder-van-Bloemendaal, den Mancia-Winter-polder, het Westlandeke, den Lokkers-polder, den Nassau-polder en den Aremberger-polders. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3326 bund. 5 v. r. 28 v. ell., alles belastbaar land Men telt er 365 h., bewoond door 492 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2670 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Eenigen, die de Roode-vaart de rivier de Nier noemen, willen de oorsprong des naams hierin zoeken. Gemakkelijker schijnt echter de afleiding, indien men, met anderen, deze vaart houde voor eene nieuw gedolvene gracht, die zij Nieuwe-vaart noemen.

NIERVAART was van ouds eene schoone heerlijkheid en dorp, met dubbele straten bebouwd. Ook had het een slot en eene fraaije kerk. In oude tijden waren de groote schepen verpligt hunnen weg langs dit dorp te nemen, welke doortogt hier eenen bloeijenden koophandel te weeg bragt, hetgeen deze plaats zoo welvarende maakte, dat men er wel zeven herbergen had, waar men wijn tapte. De Heeren van Strijen hadden hier het regt om zeker roeigeld of tol te vorderen, hetwelk hun, onder de regering van WILLEM VAN HENEGOUWEN, Graaf *van Holland*, door die van Dordrecht betwist, maar, volgens de uitspraak van dien Vorst, toegewezen werd. De Graven van

Holland hadden hier mede hunnen tol. In 1420 ontstond in dit dorp een zware brand, waardoor het te niet raakte. Later echter weder eenigzins opgekomen zijnde, werd het DE KLUNDERT geheeten. Zie dat woord.

De heerl. van NIERVAART werd van die van STRIJEN afgescheiden, nadat er verschil ontstaan was over de opvolging of inbezitneming dezer landen, tusschen ZWEDER VAN ABCOUDE, Heer *van Gaesbeek*, *Putten en Strijen*, en JAN VAN POLANEN, Heer *van de Leck* en *van Breda*, en zijnen zoon JAN VAN DE LECK. Deze laatste, geboren uit ODA, dochter van WILLEM VAN HORNE, Heer *van Gaesbeek*, en van ODA, Vrouwe *van Putten en Strijen*, schijnt regt gehad te hebben tot deze heerlijkheid, uithoofde van erfenis uit de nalatenschap zijner oudmoeijen, BEATRIX en ALIJD VAN PUTTEN EN STRIJEN, die in den jare 1362 op hem, en zijne zusters, was vervallen. Dit geschil, verbleven aan DIEDERIK VAN HORNE, Heer *van Perweis*, en aan DIEDERIK VAN HORNE, Heer *van Horne en Altena*, werd door hen uitgesproken ten voordeele van JAN VAN DE LECK, die hierdoor de landen en heerlijkheden van NIERVAART verkreeg. Hij droeg deze heerlijke goederen, in het jaar 1390, op aan Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, en ontving ze weder van hem als een onsterfelijk erfleen. Na zijne dood en die van zijne vrouw, ODILIA VAN SOLMS, die door hem met de heerlijkheid belijftogt was, kwam zij aan hunne dochter, JOHANNA VAN POLANEN VAN DE LECK, die naderhand in huwelijk trad met ENGELBERT VAN NASSAU. Hierdoor kreeg de heerlijkheid gemeenschap met die van de baronie van Breda en den stamboom der Prinsen VAN ORANJE. Bij de verdeeling der nalatenschap van WILLEM III, Koning *van Groot-Brittanje*, tusschen den Koning van Pruissen en den Prins VAN ORANJE, werd zij in 1772 aan laatstgemelden Vorst toegedeeld. Thans behoort zij tot de gedoteerde goederen van Prins FREDERIK *der Nederlanden*, ingevolge de wet van 25 Mei 1816.

NIERVAART werd door den St. Elizabethsvloed van het jaar 1421 een eiland in den verdronken Zuidhollandsche-waard, hetwelk, door aanslibbing, met den zuidwal vereenigd is; terwijl een ander klein gedeelte aan den noordwal van het Hollands-diep, onder den naam van het Strijensche-sas bekend, vroeger ook tot de heerl. NIERVAART behoorde; doch dit maakt, sedert eenige jaren, eene afzonderlijke gem. uit.

Het wapen dezer heerl. is een veld van sabel (zwart) met drie St. Andrieskruisen van goud.

NIERVAART (DE), naam, welken men wel eens geeft aan de ROODEVAART, water in de prov. *Noord-Braband*. Zie ROODE-VAART.

NIERVAART (DE GROOTE-POLDER-VAN-), pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*. Zie GROOTE-POLDER (DE).

NIESENTHAL, geh. in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. van *Echternach*, gem. *Waldbillig*, nabij de Zwartze-Erenz.

NIESLOOTER-ZIJL, voorm. sluis te *Niezijl*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en 20 min. O. van *Grijpskerk*.

NIESWILLER of NIJSWILLER, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en ½ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Wittem*. Men telt er 63 h., bewoond door 69 huisgez., uitmakende eene bevolking van 330 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan den H. DIONYSIUS toegewijd, welke tot de par. van *Mechelen* behoort, en door den Kapellaan van *Walhwiller* bediend wordt.

Men heeft er ook een kasteel, Nieswiller genaamd. Zie het volgende art.

NIESWILLER of NYSWILLER, kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en ½ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ¼ u. O. ten Z. van *Wittem*.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 59 bund. 40 v. r. 1 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer VON COELS LANDRAAD, woonachtig te Aken.

NIET-ALTIJD-WINTER, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 20 min. N. van *Middelburg*, kant. en 40 min. Z. ten W. van *Veere*, gem. *Vrouwe-polder-Zanddijk-Buiten-en-Schellag*, 1½ u. Z. van Vrouwe-polder, in de heerl. *Schellag*.

NIET-ALTIJD-ZOMER, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 20 min. N. ten O. van *Middelburg*, kant. en 40 min. Z. van *Veere*, gem. *Vrouwe-polder-Zanddijk-Buiten-en-Schellag*, 1½ u. Z. ten O. van Vrouwe-polder, in de heerl. *Schellag*.

Op deze buit. overleed, den 24 Mei 1719, de Hoog-Baljuw en Rentmeester-Generaal Bewester-Schelde, ALEXANDER DE MUINQ, die zich ook als een beoefenaar der Nederduitsche dichtkunst heeft doen kennen.

NIETAP, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 5 u. N. N. W. van *Assen*, gem. en 1 u. ten N. W. van *Roden*; met 28 h. en 190 inw. — Er wordt hier eene jaarmarkt gehouden, welke op den tweeden Pinksterdag invalt, en waarop bijna geen ander vee, dan varkens, aangebragt wordt.

Deze plaats, onmiddellijk gelegen aan het Groninger dorp de Leek, is niet onaanzienlijk. Zij schijnt haar ontstaan en opkomst te danken te hebben aan den sluikhandel, die vroeger daar gedreven werd, toen de provinciën nog verschillende belastingstelsels volgden. De h. staan er ten Noorden en ten Zuiden van eenen niet geplaveiden zandweg. De omtrek is boschrijk, en levert, door schoone buitenplaatsen, aangename wandelingen op.

NJETTO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 7 of 8 palen Z. van *Djocjokarta*.

Den 7 Mei 1827 trof de Kolonel COCHIUS de muitelingen, ten getale van ongeveer duizend man, onder welke vier honderd man Bulkios, die wel gekleed waren, bij dit dorp aan. Deze hielden zich voor twee gele vaandelen geschaard en lieten, zonder een schot te doen, een op hen afgezonden peloton Amboinesche soldaten, dat ook zonder vuren tot dien afstand genaderd was, op honderd passen na, naar hen toekomen. Als toen werd een vrij hevig vuur geopend, waardoor al dadelijk aan onze zijde twee man zwaar gewond werden. Dit werd door onze Amboinesche soldaten, voordeelig ondersteund door twee veldstukken, met stoutheid beantwoord, hetwelk ten gevolge had, dat de Bulkios op de vorige muitelingen terugtrokken, die alstoen allen, met achterlating van eenige dooden, in overhaasting, langs het met dessa's bezaaide ravijn, door de rivier Winango gevormd, naar de zijde van Seme aftrokken, zonder dat hun zulks kon worden belet, noch door de kavallerie, welke een paal links, ten Zuiden van de in bataille staande colonne, op eene schoone vlakte, eene voordeelige standplaats had ingenomen, noch door een tweede peloton Amboinezen, dat in eene zuidelijke rigting van de dessa Njetto was gezonden, om dat het terrein voor den vijandelijken terugtogt voordeelig was, doch voor onze troepen, daarentegen, zoo veel moeijelijkheid aanbood, dat de colonne van alle vervolging moest afzien.

NIEUBURCH (HET HUIS-VAN-DER-), oud adell. h. in *Delfland*, te *'s Gravenhage*. Zie IJSSELSTEIN (HUIS-VAN-).

in *Staats-Vlaanderen*, in
NIJVELD.
rwaard, prov. *Gelderland*,
meren; palende N. aan de
en Zuilichem, W. aan

en eenige verstrooid liggende
ster, eene oppervlakte van
406 bund. 18 v. r. 95 v. ell.
ond door 60 huisgez., uitma-
meest hun bestaan vinden in
voortbrengselen zijn aardap-

hooren tot de gem. *Zuilichem-*
kerk heeft.
ol, welke gemiddeld door een

COCK, als Heer van NIEUWAAL
dochter van JOHAN DE VOECHT VAN
COCK VAN WERDENBURG AAN DEN HO-
tot MECHTELD VAN WERDENBURG met
wale, huwende, haar in dat ge-
weduwe in het jaar 1473. Hare
WOUTER VAN HAMALE. Echter be-
, de kerkgifte en de tienden van
dinghof, en hij werd in de jaren
Soest, als Pausselijken Commis-
, om dat hij de pacht niet be-
KERLAER, Ridder, voerde in de jaren
kerkgifte en tienden, met de weduwe
. Thans wordt deze heerl. in
wed. A. VAN ROUVEROY, woonachtig

NIEWAAL. en bij de bewoners van
stal NIVEL genaamd, ligt 4½ u.
Bommel, aan den Waaldijk. Men
, maar de huizen staan langs den

ellen, welke MEINWERT, Bisschop
, aan de abdij Abdinkhof schonk.
dijk af, is een niet groot, maar
torentje, van slag- en uurwerk

veer voor voetgangers op Hellouw.
Woensdag in Augustus.
nelerwaard, prov. *Gelderland*, *Be-*
Zalt Bommel, gem. *Gameren*, in de

droogmaking niet bekend is, be-
oppervlakte van 293 bund. 15 v. r.
23 v. r. 72 v. ell. schotbaar land;
, en wordt door eenen watermolen,
, van het overtollige water ont-
twee Poldermeesters.

NIEUW-AMELISWAARD, ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie AMELISWAARD (1).

NIEUW-ACCONORIBO, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Cottica, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Nieuw-Mocha, benedenwaarts aan de verl. plant. Vlaardingen; 1000 akkers groot; met 190 slaven. De Negers noemen haar BOZJÉ.

NIEUW-ANDER-BLAAUW of PIKET, ook LOEKOE-BOSS, d. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Marowijne*, door Auka-Negers bewoond.

NIEUW-APECAPA (LAND-VAN-), verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*; palende bovenwaarts aan de plant. Klarenbeek, benedenwaarts aan den verl. kostgrond Land-van-Fauquemberg.

NIEUWBEEK of DEN NIEUWENBEEK, voorm. kast. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie NIJENBEEK (2).

NIEUWBERT, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie NIEBERT.

NIEUW-BOKSWAARDE, volgens sommigen de eigenlijke naam van het d. NIBBIXWOUDE, in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie NIBBIXWOUDE.

NIEUWBURG of NEUBURG, meestal het HUIS-TE-RIJSWIJK genoemd, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

Dit adell. h. werd ook bij sommigen BELVEDÈRE, d. i. SCHOONZIGT, geheeten, doch het draagt den naam van HUIS-TER-NIEUWBURG, omdat de Hertog PALTZ-NIEUWBURG den eersten steen aan dit huis gelegd heeft. FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, heeft het in het jaar 1634 doen bouwen, onder het opzigt van den bouwkunstenaar JACOB VAN KAMPEN, die ook deel gehad heeft in het bouwen van het stadhuis van Amsterdam. Sommigen zijn van gedachten, dat MAURITS, Prins *van Oranje*, hier ter plaatse eenige aanzienlijke paardenstallen had doen maken, die anderen meenen in het dorp Rijswijk zelf geweest te zijn. Het huis lag omtrent 200 roeden ten Westen van het dorp, aan de zuidzijde van de Zandvaart, waarover eene brug lag, die eene steenen poort droeg, versierd met de wapens der Prinsen van Oranje. Door deze poort trad men in eene laan met hoog geboomte, als een starrebosch beplant. Aan het einde van deze laan was een breede voormuur, met eene andere treffelijke steenen poort in het midden, en stallingen, kasteleins- en tuinmanswoningen ter zijde. Hier had men den ingang naar een zeer ruim en uitgestrekt voorhof of plein, hetwelk den toegang gaf tot eene fraaije balustre, tusschen welke men met eenige trappen opging naar een kleiner voorhof, langs welken men tot het huis kwam. Dit huis was geheel en al in de breedte gebouwd en bestond uit drie paviljoenen, welker middelste het hoogste en breedste was; zij waren tusschen beiden met andere gebouwen aan elkander gevoegd. De ingang was in het middel-paviljoen met eenige trappen opwaarts. Dit middel-paviljoen sprong ook aan den achtergevel uit, en had aldaar mede een balkon, dat nog verder uitstak en op vierkante zuilen rustte, onder welker

(1) Eveneens zoeke men alle woorden, met NIEUW of NIEUWE beginnende, welke noch hier noch op NIE of NIJE gevonden worden, op de namen van onderscheiding.

(2) Sommige artikelen, waarvan de naam met NIEUW begint en welke hier niet voorkomen, zijn op NIJE beschreven.

geweld man in de tuinen afklom. De plantaadjen waren, in vergelijking van andere lusthoven der Prinsen van Oranje, niet zeer groot van omtrek, maar zeer fraai om de vergezigten, inzonderheid aan het einde van den tuin, van waar men over een terras, uit de middeldeur van het huis, regt op den toren der nieuwe kerk te Delft zag.

Het Huis-te-Rijswijk was vermaard door den vrede, aldaar in het jaar 1697 gesloten, tusschen de Koningen van Spanje, Frankrijk en Engeland, het Duitsche rijk en de Vereenigde Nederlanden. Men had te dier tijd, behalve den gemelden ingang, in het middel-paviljoen van dit gebouw, nog twee andere gemaakt, in ieder der zij-paviljoenen. De Afgezanten der bemiddelende Mogendheden traden door den middelingang in; die der verschil hebbende Mogendheden door de nieuw gemaakte deuren, ieder naar den rang, te voren bepaald.

Dit huis is in het jaar 1783 geheel afgebroken en op den grond, waar het heeft gestaan, een bosch aangelegd, in hetwelk men, in het jaar 1792, een zuil heeft opgerigt, onder het opzigt en bestuur van den bekwamen Bouwmeester Schenk te 's Gravenhage. Op den grond, eerst daartoe behoorlijk beheid, heeft men eene zware fundering gebragt, om een ligchaam van zulk eene aanmerkelijke zwaarte, als de naald zoude wezen, te dragen. Het gezegde fundament werd opgetrokken tot eene hoogte van omtrent drie of drie en een halve voet boven den beganen grond der lanen, en daarop een voetstuk van blaauwen steen aangebragt, zijnde de fundering, aan ieder der vier zijden, zeven en halve voet breed en achttien duim hoog. Het geheel is een lijstwerk; aan iedere zijde is daarop een blaauwe steenen zerk gesteld, zes voet breed en een halve voet hoog. Op de voorzijde staat, met groote kapitale letters:

D. M. O.
PACIFERO
S.
PACI RYSVICENSI,
IN IPSO
RUINOSAE AEDIS
SOLO
H. M. P.
GUILIELMUS V.
NASSAU-AURAICUS,
A. D.
CIƆIƆCCLXXXXII.

(d. i. Ter eere van den grooten goeden God, die den vrede aanbrengt, toegewijd. Ter gedachtenis van den Rijswijkschen vrede, heeft Willem V, Prins *van Oranje-Nassau*, op den grond van het vervallen huis, dit gedenkteeken opgerigt, in het jaar onzes Heeren 1792.) Op de drie andere staande zerken zijn geene opschriften of zinnebeelden geplaatst. Het geheele voetstuk wordt verder gedekt met een blaauw steenen lijstwerk, van gelijke breedte en hoogte, als waarmede op de fundering begonnen is, doch met eenige verandering in de wijze van bewerking. Het geheele voetstuk heeft derhalve eene hoogte van veertien tot vijftien voeten, namelijk van den beganen grond der lanen af gerekend. Op dit voetstuk is de naald geplaatst, geheel van trassteen opgebouwd. Op de voorzijde, boven het reeds gemelde opschrift, staat het wapen van den Prins van Oranje, als oprigter van het Monument. Het is zeer kunstig in trassteen uitgehouwen, van boven door lof- en bijwerk omvangen, en van onderen door een afhangend strik- en lintwerk gesloten, ook is het door eene allerfraaiste

keizerlijke kroon gedekt. Weder boven dit wapen is de staf van Mercurius afgebeeld, omslingerd van twee van onderen dooreengevlochten slangen en eenig bijwerk meer, alles op den koophandel toepasselijk. Aan de regterzijde ziet men het roer van een schip, hetwelk in het midden met eenige zamengevoegde korenaren omslingerd is, zijnde dit een zinnebeeld van den rijkdom, welke door zeevaart en landbouw wordt aangebragt. Aan de achterzijde is de Nederlandsche pijlbundel, mede van eenig lofwerk voorzien, afgebeeld. Op de linkerzijde is de horen des overvloeds uitgehouwen, weder met korenaren omslingerd; wordende door alle deze zinnebeelden zamengevoegd aangewezen, dat door handel, zeevaart en landbouw, gepaard met vrede en eendragt, het vaderland overvloed geschonken wordt. Alles is door lof-, strik- en lintwerk veel verfraaid en rijkelijk met festoenen versierd. De top der naald is zes en twintig voeten hoog boven den beganen grond, van boven eindigt het in een stomp spits. De grond is tegen het voetstuk opgaande en met graszoden belegd, hetwelk een heuvelachtig aanzien geeft. Vóór deze zoden is rondom de naald een stoep gelegd van blaauwe zerken, welke men door middel van drie trappen beklimt. De bouworde en uitvoering van dit overheerlijk gedenkstuk wordt door alle kunstkenners hoogelijk geroemd. Het is over het algemeen, zoo door zware ijzeren doken, als door eene kunstige zamenstelling der steenen, ongemeen sterk gemaakt. Achter de naald liggen nog twee vischrijke vijvers, zijnde alle de overigen gedempt, aangehoogd en beplant, zoodat men nu, in plaats van eenen overgebleven' bouwval te vinden, zich kan verlustigen in een aangenaam welbeplant bosch, doorsneden met bevallige lanen en wandeldreven, en pronkende met eene gedenknaald, welke het nageslacht zal bekend maken, waar het vermaarde Huis-te-Rijswijk gestaan heeft.

NIEUWBURG, voorm. kast. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Neuburg.

NIEUWBURG of Nyenburg, mede Niesburg geschreven, voorm. kast. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Alkmaar*, gem. en ¼ u. N. W. van *Oudorp*, nabij de Halvemaansbrug en den weg die van daar naar St.-Pancras loopt, tegen het Vroonermeer.

Het was een der vijf kasteelen, omtrent het jaar 1287 door Floris V, Graaf van *Holland*, ter bedwinging van de Westfriezen gesticht, doch werd in 1426 door den Kennemerloop geplunderd en in 1491 door het Kaas- en Broodvolk afgebroken. Het schijnt echter later weder opgebouwd te zijn, dewijl men vindt opgeteekend, dat de zoogenaamde Zwarte hoop het in 1517 door brand vernield heeft.

In het jaar 1439 is het kasteel Nieuwburg zekerlijk een van 's Graven sloten geweest, die ter bewoning van gevangenen gediend hebben, want in eene sententie van den Hove van Holland van dat jaar, wordt den Dijkgraaf van Kennemerland de keuze gegeven van balling te zijn voor twee jaar of veertien dagen te water en te brood te zitten in den stok op die Nyenborg. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer N. Breebaart, woonachtig te Alkmaar.

Den 27 Maart 1296 sloeg Jan I, Graaf van *Holland*, de Westfriezen in de nabijheid van dit kasteel, in welk gevecht van 's Graven zijde de dappere Jan van Arkel het leven verloor.

NIEUWBURG (HET HUIS-VAN-DEN-), voorm. adell. h. te *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *'s Gravenhage*. Zie IJsselstein (Het-Huis-van-).

NIEUWBURGEN (HET BALJUWSCHAP-VAN-DE-), voorm. balj. in *Noord-Holland*, hetwelk bestond in eene uitgestrektheid van hoog

regtsgebied, over onderscheidene aanzienlijke ambachten, ten deele onder *Kennemerland* of *Kennemer-gevolg* behoorende en ten deele in of aan de bedijking van *West-Friesland* gelegen. De strekking dezer ambachten loopt ten Westen en ook gedeeltelijk ten Noorden aan den Huigenwaard, en de Baljuw oefende ook regtsgebied over een gedeelte van de Schermer. De strekking liep ook ten Zuiden van het grondgebied der stad Alkmaar en ten Noorden van het baljuwschap van Kennemerland. De Heer-Hugowaard behoorde, vóór zijne bedijking, mede onder het BALJUWSCHAP-VAN-DE-NIEUWBURGEN; doch door de scheiding van het hooge regtsgebied, zijn de landstreken, onder DE NIEUWBURGEN, zeer van elkander verspreidt geraakt.

Het baljuwschap heeft zijnen naam van het slot Nieuwburg, nabij Oudorp. De tijd van oprigting van dit bijzondere hooge regtsgebied is geheel onzeker. In eene geschreven lijst der Baljuwen, die met het jaar 1489 begint, wordt THYMEN JAKOBSZ VAN WAVEREN de eerste genoemd. Hij voert hier den titel van Baljuw, Kastelein en Rentmeester van het kasteel Nieuwburg. Wij vinden echter reeds vroeger gesproken van eenen JAKOB JANSZ., Baljuw van de Nieuwburgen, wiens leeftijd uit het geval, waarbij hij genoemd wordt, tusschen de jaren 1436 en 1439 kan gebragt worden.

Wij hebben geen hoogere herkomst van het BALJUWSCHAP-VAN-DE-NIEUWBURGEN kunnen ontdekken; maar men mag met reden onderstellen, dat het reeds vroeger bestaan hebbe.

De ambachten en plaatsen, onder het BALJUWSCHAP-VAN-DE-NIEUWBURGEN, vindt men in de volgende orde opgegeven: Oudorp, Sint Pancras, Broek, Zuid-Scharwoude, Noord-Scharwoude, Koedijk, Huiswaard, de Rijp, Urshem, Graft-en-'t Noordeind, de Woude, bij en onder Graft, Graftdijk, Schermer, Groot-Schermer, Schermerhorn, Driehuizen, Rustenburg-en-Noorddijk en Mijzen-en-Oterleek. In de oudste tijden heeft het regtsgebied van de NIEUWBURGEN echter minder uitgestrektheid van ambachten gehad. Het is waarschijnlijk, dat in Oudorp en mogelijk in eenige weinige naastgelegene ambachten het eerste regtsgebied van DE NIEUWBURGEN zijnen oorsprong gehad heeft, dewijl het slot Nieuwburg in deze regtsban gebouwd is, waarom het, als het oudste, ook het eerste in rang zou schijnen. Thans bevat het grondgebied van dit voorm. balj. de gem. Broek-op-Langendijk, Graft, Koedijk-en-Huiswaard, Noord-Scharwoude, Oterleek, Oudorp, St.-Pancras, de Rijp, Schermerhorn-en-West-Mijzen, Ursem-Rustenburg-en-Braak, Zuid-en-Noord-Schermer en Zuid-Scharwoude. Het maakt alzoo een gedeelte van het kant. *Alkmaar* en een klein gedeelte van het kant. *Purmerende* uit, terwijl ook nog eene gem. tot het kant. *Hoorn* behoort.

Het voorm. grondgebied van dit balj. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11,244 bund. 93 v. r. 3 v. ell., waaronder 11,165 bund. 68 v. r. 93 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1707 h., bewoond door 2184 huisgez., uitmakende eene bevolking van 9847 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en melkerij. Voorts heeft men er ook 3 scheepstimmerwerven, 7 touwslagerijen, 1 garenspinnerij en nettenmakerij, 1 lijmziederij, 1 verwerij, 1 leerlooijerij, 1 weverij, 2 houtzaag-, 2 hennip-, 1 mostaard-, 1 pel- en 6 korenmolens.

NIEUWDIEP (HET BUITEN-), riv. de prov. in *Groningen*. Zie AA (OUDE-).

NIEUW-DREISCHOR, d. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*. Zie Heer-Jansland ('s).

NIEUWE-AANLEG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Standvastigheid, benedenwaarts aan de koffijplant. l'Esperance; 1500 akk. groot; met 11 slaven.

NIEUWE-AANLEG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan onbebouwde, niet uitgegeven bosschen, benedenwaarts aan de verl. plant. Magdalenesburg; 500 akk. groot; behoorende thans aan de plant. *Vrouwenvlijt*.

NIEUWE-AANLEG, voorm. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den voorm. kostgr. Languedoc, waarmede hij later vereenigd was, benedenwaarts aan den grond van het militaire piket Montpellier; 500 akk. groot.

NIEUWE-AANLEG-EN-LANGUEDOC, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan onbebouwde, niet uitgegeven bosschen, benedenwaarts aan den grond van het militaire piket Montpellier; 800 akk. groot. Thans behooren deze gronden, nu met bosch en kappewirie begroeid, aan de plant. *Dijkveld*.

NIEUWEBRUG, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, gedeeltelijk griet. *Aengwirden*, gedeeltelijk griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1 u. van *Heerenveen*, aan den straatweg van Leeuwarden op Zwolle, ½ u. N. N. W. van *Terband*, ½ u. Z. van *Haskerdijken*, ½ u. N. van *Nijehaske*, tot welke drie dorpen zij behoort. Men telt er 65 h. en ruim 280 inw., als: 19 h. en ruim 80 inw. onder *Terband*, en 9 h. en ruim 40 inw. onder *Haskerdijken*, en 35 h. en ongeveer 160 inw. onder *Nijehaske*.

Naar dit gehucht komen jaarlijks gemiddeld een duizend tjalkschepen, om turf uit de nabij gelegene veengraverijen te laden, welke worden vervoerd naar Holland en Zeeland.

In den nacht tusschen 17 en 18 Februarij 1838 is aldaar, onder *Terband*, eene woning afgebrand, waarbij eene jongeling en een kind van zes jaren in de vlammen zijn omgekomen.

NIEUWEBRUG (DE), brug in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, over het Damrak, aan den mond van den Amstel.

Wanneer deze brug gelegd is, is onzeker, doch waarschijnlijk is zij in 1560 en 1561 vernieuwd, als wanneer ter wederzijden een gedeelte daarvan van steen gebouwd werd; zij rust aan de west- of nieuwe zijde, ter lengte van omtrent veertig passen, op vijf overwelfde bogen. Het paalhuisje, daar nevens staande, is naar dien tijd een kostelijk gebouw; de baken en zeetonnen geven te kennen, tot welk gebruik het is daargesteld, alsmede om het paal-, vuur-, baak- en zeetonnengeld van de uitvarende en inkomende schepen uit zee te ontvangen, en dat voor het aftonnen van de zeegaten en de nachtvuren op de kusten: een regt, dat deze stad met Kampen van oveoude tijden gehad heeft, doch van hetwelk zij, op den 4 Mei 1527, mede het aandeel van deze laatste stad heeft gekocht, volgens den opdragtbrief bij die van Kampen, ten dage als boven, daarvan verleend; met beding, dat hunne schepen en goederen, uit zee komende, daarvan zouden vrij blijven, welk regt deze stad behouden heeft tot den inlandschen oorlog, ten tijde van den Hertog van Alba, als wanneer Willem I, Prins van Oranje en Stadhouder van Holland, haar

begiftigd heeft, omdat
en Holland veel te
zijde, niet meer
door hare steenen vleugel
zoo als het onderstaande
tegen den voorschre-
, aantoonde :

**ongelaakt /
haast volmaakt.**

van hout te zamen gesteld,
in het midden, even als de
, om de doorvarende sche-
masten, daardoor te laten
hulp weder te sluiten, de
een mensch gelijk waren, en
zijn in het jaar 1696, door den
STAATS, uitgevonden en hier in

deze brug gebouwd, zag men daar
houten pilaren rustende, dat in het
bij enstuimig weder naar den zee-
van de verrukkelijkste gezigten
het grazig Waterland, maar ook
geladene schepen.
, naast deze brug, op het Dam-
, en sulks om de straat- en gebuurt-
der schippers en zeevarende lieden
de vergaderplaats, waar meest alle
werden. Deze beurs was een redelijk
als de korenbeurs, op palen stond
zware houten kolommen rustende,
het enstuimige weder en den regen

1881 geheel veranderd, de houte-
gemaakt, alleen twee door-
vloeddeuren voorzien, tot eene
gelegd. De doorvaarten zijn
zeewater met zware,
Deze waterkeering in de NIEUWE-
zijnde, is het oude paalhuisje
figuren van de zeetonnen en een
, ter wederzijde in het muur-
gelijk gemaakt, met klin-
met ijzeren leuningen voorzien. Ter
waterkeering, ziet men aan den bui-
de brug, in wit marmer gebou-
zuilen en de bijl, nevens de wapenen
Burgemeesters

LAXATIS
MOLES

AQUAS
URBIS.

kade ziet men mede zoodanig een
de andere zijde, met de wapens van

Heeren Burgemeesters en de volgende vertaling van het hier boven staande Latijnsche opschrift:

ALS DE ZEEGATEN DOOR EENE REEK VAN EEUWEN, DUSDANIG OPGESPERT WAAREN, DAT DE OCEAAN TOT MERCKELIJCKER HOOGTE STEEDS INSTORTE, EN DE STAD MET GEVAAR VAN INBREUK EN OVERSTROOMING DREIGDE, IS DESELVE OP VIER PLAATSEN MET WATERKEERINGEN GESLOOTEN.

NIEUWE-BRUG (DE), brug in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, over de *Bisschops-graaf*, ruim ½ u. gaans Z. O. van Culenborg, daargesteld volgens een consent, gegeven in het jaar 1560, door Willem I, Prins *van Oranje*. Daarbij ligt ook eene sluis, benevens eene boerderij.

NIEUWE-BUURTEN, b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. Z. van *Edam*, 8 min. Z. W. van *Monnickenwerf*; met 25 h. en 110 inw.

NIEUWE-COMPAGNIE, veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. W. van *het Hoogezand*, ½ u. O. van *Kropswolde*; met 15 h. en 60 inw.

Men heeft er ook eene scheepstimmerwerf en eenen oliemolen.

De veenen, welke in 1627 door de Staten der provincie Stad-en-Lande werden verkocht, en door de stad Groningen zijn aangekocht, waren gedeeltelijk reeds aangestoken en dezen werden in 1628 verhuurd. Over de niet aangestoken veenen werden ter vergraving overeenkomsten getroffen, als: met eene Friesche-Compagnie over dat gedeelte, waaruit ontstaan is de Kalkwijk of Oude-Friesche-Compagnie, en ten jare 1647, weder met eenige Friezen over dat gedeelte, waaruit ontstaan is de Nieuwe-Friesche-Compagnie of, kortheidshalve en thans alleen, de Nieuwe-Compagnie. Men kan zeggen, dat Windeweer-en-Lula bevat het bovenste gedeelte der *Oude-Friesche-Compagnie* en der *Nieuwe-Friesche-Compagnie*, ofschoon sedert dien tijd zeer aanzienlijk in bevolking toegenomen.

NIEUWE-DIEP (HET), voorm. kreek en legplaats voor visschersschuiten en andere vaartuigen in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, O. van den Helder.

Thans is het eene kunsthaven, die eene veilige ligplaats aanbiedt bij storm en ijsgang, en die de gemeenschap daarstelt tusschen het Noordhollands-kanaal en de reede; zij plagt eene kreek te zijn, die uit het *Koegras* voortkwam en is nu daargesteld, door middel van een steenen leidam, evenwijdig loopende aan den vasten wal en verbonden zijnde met een vangdam, die zich zeer verre oostwaarts over het *Balgzand* uitstrekt; deze laatste dam noodzaakt het water grootendeels om tusschen den leidam en den oever door te stroomen, waardoor eene schuring ontstaat, die eene genoegzame diepte daarstelt en aan hare uitwatering ruim 17 Ned. ell. bedraagt.

In den havendijk zijn vier sluiswerken, als: de Doksluis, van het Grootedok van het maritime etablissement Willemsoord, om 's Rijks schepen in of uit te brengen; de Martime schutsluis, tot doorlating van ligte rijksvaartuigen en spuijing der Koopvaarders-binnenhaven; de Koopvaarders schutsluis aan den mond van het Noordhollands-kanaal, tot spuijing van dat kanaal en doorlating der koopvaardijschepen, en eene Inundatiesluis in den zeedijk, achter het Nieuwewerk, tot doorschutting van kleine vaartuigen en lozing van overtollig water.

Aan het Nieuwe-diep stond voor ongeveer dertig jaren slechts één oud huis, thans (1846) vindt men er een vlek van meer dan zes honderd huizen, Willemsoord genaamd. Den Helder was voorheen een half

was geen huis
aan elkander.

voorm. braak in
de stad Amsterdam
een dijk geschei-
geheeten.
tegenwoordig, door de IJpe-

van den regter hoofd- of
Zie Garzediep.
Zie Aa (Steenwijker-).
Zeeland. Zie Gorssche-diep.
kogge, en de Ooster-kogge,
afkomende van den Ooster-
oost-noordoostelijke strek-
tusschen de gem. Wervershoof en
tusschen Andijk en Groote-

, alwaar aan den genoem-
overtoom, tot het over-
der landlieden, gesteld
kleine kom of vijver, de poel
gelegen.
Zuid-Beveland, prov. Zeeland,
en 1½ u. W. van Heinkenszand,
in den West-Craijertpolder,
Zuid-Craijert.
verbeterd en eene der voor-
Zuid-Beveland, geworden. Bij
, in het jaar 1642, heeft
tot gronden voor een d. aan-
is en thans nog den naam van

tot de gem. van 's Heerenhoek. —
Christelijke Afgescheidene gemeente
voorzien is, doch geen orgel heeft
dier gezindte is. — De R. K.,
tot de stat. van 's Heerenhoek. —
eene school gebouwd, welke thans
bezocht wordt.
der Papoes-eilanden, in Australië.

, eene der killen in den
West-kil (De).
watertje in Noord-Holland, gem.
Uitdam, 20 min. N. van Uitdam,
door het Beng, in de Gouw uit.
in het Texelsche-Zeegat, prov.
(Het).
Friesland, kw. Zevenwouden, griet.

Naar
marmer
, welke thans wel eens Nieuw ge-

NIEUW-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Mossiekerdam.

NIEUWEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Bakel-en-Milheze*.

NIEUWE-KAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan het Poldertje-over-de-Gouw, O. aan het Poldertje-voor-het-Westeinde-van-de-Nes, Z. aan het Poldertje-beneden-het-Nespad, W. aan de Missel-kaag en de Lagedijker-kaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 67 bund. 18 v. r. 90 v. ell., alles schotbaar land; telt 4 boerderijen, en staat onder het bestuur van den polder *Schagen*.

NIEUWE-KAPEL, voorm. kapel in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Hinkelfoot.

NIEUWE-KLOOSTER (HET), voorm. kloost. der Tempelieren, buiten *Haarlem*, in den *Hout*.

Dit klooster was in het begin der veertiende eeuw, door Jonkheer Willem van Egmond gesticht, waarvan de geheugenis bewaard is in eenen overgebleven giftbrief, gedagteekend: *des Vrijdachs na Meydach in 't jaar ons Heeren MCCC ende elve*, waarbij gemelde Willem van Egmond, aan dit gesticht een aanzienlijk aantal landerijen, hem toebehoorende, en ruime inkomsten schonk, welke brief, ten overstaan van twee Schepenen der stad Haarlem verleden, gevonden wordt, in het tweede deel van het *Groot Charterboek der Graven van Holland*. In dien brief wordt het klooster geheeten: » 't Nieuwen Clooster, dat leyt ende staet op die uyterste grafte van *Haarlem*, bij den Houte:" zeggende de schenker, » gegeeven te hebben en quyt te schelden eewelyck te staen tot dien capelle, en tot die vergaderinge, die ik gemaeckt ende gesticht hebbe van mijnen eygelycken goede, tot diere behoeff, diere inne woonen, en hoire familie, die daar woonachtig zijn, ofte hier na euwelike woonen sellen, dat leyt ende staet op die uyterste grafte van Haerlem bij den Houte, dat geheeten is Nieuwen-Clooster, omme zalicheyt mynre nacomelingen, aldusdanige renten ende goet, leggende in so wat banne 't is tusschen Maes ende Zipe. In den eersten, enz." drukkende zich verder over de redenen en het oogmerk van deze schenking aldus uit: » Ende want mijn sinne ende begeerte altoos van beginsel was, en noch is, op deselve stede mit dusdaniger renten voorzegt luden te hebben van ordenen, of van collegie, die ik hope by mynen lyve daer te brengen, des myn God gunnen moet, waare oock dat myns gebraeken eer dese dingen aldus toegebracht waren van der collegie, alst voorzegt is, so souden die Heeren, die 't beseten hadden, binnen mynen jaergetyde sonder alle verdrach een collegie aldaer maecken, vastelick en euwelick daer te staene te Gods dienste daghelyx in mynre memorie euwelycke, ende myns wyfs, ende der sielen, alst voersz. staet. Waert datse dit niet en deden binnen deser tyt voerseyt, so souden myne erfgenamen dese voerseyde Heeren dair uyt doen, alse sy verwilcoert hebben, ende binnen dier selver maent andere goede luyden dair in doen in deser renten, in deser goeden, mijne Godsdienst mede te doene, als voerseyt is."

Toen twee jaren daarna de Tempelieren werden uitgeroeid, hebben zij, die het klooster buiten Haarlem bewoonden, hunne woonplaats verlaten, en zijn met alle hunne goederen en hunnen geheelen inboedel

overgegaan in het St. Jans-Gasthuis, welk gasthuis de Bisschop van Suda; Kommandeur van St. Catharina-huis te Haarlem, in de stad Haarlem, op een erf van Meester GERRIT TETTENRODE, Kanunnik van St. Mariaskerk te Utrecht, in het jaar 1310, gesticht had, hebbende de gezegde Heer GERRIT het gezegde huis en erve, ten voorgemelden einde, overgedaan aan den voornoemden Kommandeur. De stichtingbrief van dit Tempelieren-klooster, buiten Haarlem, NIEUW-KLOOSTER genoemd, was door WILLEM, Heer *van Egmond*, en Heer GERRIT, Landdeken van den Bisschop van Utrecht, geteekend in het jaar 1311, op Vrijdag na 1 Mei.

NIEUWE-LAND (HET), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie SOMMELSDIJK (HET-NIEUWE-LAND-VAN-) (1).

NIEUWE-LAND (HET), buitenveld of schapenweide op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr., en 18 u. ten N. van *Hoorn*, kant. en 14 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, ½ u. Z. ten O. van *Midsland*.

NIEUWE-LANDEN-VAN-BAARLAND (DE), voorm. streek lands in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, die door de Dierik van de Oudelandenvan-Baarland afgescheiden werd. Zij kwam reeds voor in 1480, onder den naam van het Nieuw-Land, het Nieuwe-Veld, Nieuwkerk en Stuifzand enz. Zij werden in 1552 overstroomd, doch achtervolgens spoedig herdijkt, maar weldra ook weder verloren.

NIEUWE-LAND-VAN-WIERINGEN (HET), bedijking in de prov. *Noord-Holland*. Zie WIERINGERWAARD.

NIEUWE-LICHT (HET), in oude handschriften HET KLOOSTER-VANDE-H.-MAAGD-MARIA-TE-BLOCHEM geheeten, voorm. kloost. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, 10 min. N. van Wester-Blokker, aan de Wijzend.

Het werd bewoond door Reguliere Kanunniken van de orde van den H. AUGUSTINUS, en was in het jaar 1388, door GERARD VAN HOORN en PAULUS VAN MEDEMBLIK, Priesters en discipelen van GERAARD GROOTE, gesticht op last van MEINDERT EUPERSZOON, die de kleeding van Lekebroeder hier aangetrokken heeft en er het einde van zijn leven, in groote godvruchtigheid, heeft doorgebragt, zoodat hij in den reuk van heiligheid gestorven is. Het was voorzien van eenen spitsen toren even als het nabij gelegene Zwaag. In het jaar 1550 heeft het een nieuw pand gekregen, en in het jaar 1567 de beeldstorming uitgestaan; maar in het jaar 1573 is het, door de burgerij van Hoorn, gezamelijk en gelijkerhand afgebroken en vernield, hetgeen, volgens VELIUS, inderdaad te beklagen was, nademaal het, zoo wel wegens de pracht der gebouwen, als de vermakelijkheid der plaats, naauwelijks voor eenig klooster van geheel Nederland behoefde te wijken. Daarin werden doorgaans 900 en somwijlen 1000 arme lieden of geringe burgers gespijzigd, die er in hunne rampen en ellenden eene beschutting vonden. Van dit klooster is thans niets meer te vinden, maar het land, waar het gestaan heeft, is nog bekend onder den naam van KLOOSTER-WEED, en wordt, wegens de vroegere ongelijkheid van den grond, in de wandeling het [illegible] Bobbelde-land genoemd. Die onge[illegible]jkheid is echter [illegible] weggenomen en de fundamenten [illegible]ijdig uitgegra[illegible]

NIEUWE-MEER (DE), water, [illegible] v. Fries[illegible] griet. *Tietjerksteradeel*, hetwelk [illegible] eene westlijke rigting naar de [illegible]

Evenzoo zocht men de overige geld.

.ij teboeten.

NIEUWE-MEER (HET), meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, Z. van Slooten.

Het was vroeger een water op zich zelve, maar is door het steeds toenemen van het Haarlemmermeer eindelijk een deel, en wel de noordoostelijke punt, daarvan geworden, en daar het niet in de bedijking begrepen is, zal het nu weder een water op zich zelven worden.

NIEUWE-MEER (HET), meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Keisselmeer (Het).

NIEUWENBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, ¾ u. N. O. van *Roosendaal*, aan de Nieuwenbergsche-watering; met 6 h. en 30 inw.

NIEUWENBERG, kast. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Neuburg.

NIEUWENBERGSCHE-WATERING, beekje, prov. *Noord-Braband*, dat in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, omtrent *Zegge*, in de heide ontspringt, langs het geh. Nieuwenberg vloeit en zich in de *Roosendaalsche-vliet* ontlast.

NIEUWENBOSCH, buurs. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant., gem. en ¼ u. N. van *Oudenbosch*, tegenover Standaarbuiten.

NIEUWENBROECK, Nijbroek of Nijenbroek, kast. in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Venlo*, gem. en O. van *Besel*.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 80 bund. 37 v. r. 13 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Ernst Ruysch van Nieuwenbroeck.

NIEUWENBURG, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Alphen*, gem. *Hazerswoude*.

Later was op deze buit. een alom bekend gesticht voor krankzinnigen gevestigd; thans dient het tot een Instituut voor Jongeheeren, dat 20 leerlingen telt.

NIEUWENDAAL, buit., prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Deventer*, gem. *Diepenveen*.

NIEUWENDAM, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 7 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Edam*, gem. *Nieuwendam-en-Zunderdorp*, aan den Waterlandsche-Zeedijk, met eene haven. Men vindt deze plaats reeds genoemd in het jaar 1544, in het octrooi van Amsterdam, wegens het varen der schepen over Pampus.

Het dorp, dat op eene uitgestrektheid van ruim 560 ellen, langs den dijk gebouwd is, en het uitzigt naar de stad Amsterdam heeft, telt 140 h. en ongeveer 700 inw. De plaats is redelijk welvarende. Hier wonen vele zeevarenden en ook eenige kooplieden. Men heeft er eene groote scheepstimmerwerf, waarop ook schepen voor de vaart op Oost-Indië gebouwd worden; voorts eene taanderij, eenen koren-, eenen pel- en drie houtzaagmolens, van welke eene te voren een pelmolen geweest is, eenen schulpzandmolen, die voor dezen een oliemolen was, alsmede de buskruidmolen no. 6. Vroeger had men er nog twee houtzaagmolens, doch deze zijn afgebroken; ook was er in het jaar 1743 of 1744 eene traankokerij aangelegd, welke mede niet meer bestaat.

De Herv., die er 610 in getal zijn, onder welke 310 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Monnickendam*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest DANIEL ROLANDUS, die in het jaar 1628 herwaarts kwam, en in het jaar 1634 naar Oud-Beijerland vertrok. Toen was het vereenigd met *Buiksloot*, doch tijdens de dienst van PETRUS VAN DER VEER, daar beroepen in 1655, werd het daarvan gescheiden in 1658, en bekwam in dat jaar een eigen Predikant in EVERARDUS BRESSER, die in 1676 naar Schiedam vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk schijnt er eerst in den aanvang der zeventiende eeuw gesticht te zijn, althans bij bestond reeds in 1625, aangezien ADAM HARTWEG, Predikant van Zunderdorp en Schellingwoude, destijds ook de kerk te NIEUWENDAM bediende. Zij heeft eenen houten, doch tevens fraaije spitsen toren en een orgel, dat den 7 September 1800 ingewijd is.

De Doopsgez., die er weinig in getal zijn, hebben, met die van de omgelegene dorpen, een getal uitmakende van ongeveer 50 zielen, en onder deze 20 Ledematen, hier eene kerk, zijnde een houten gebouw, zonder toren of orgel. Deze kerk is aldaar, in het jaar 1843, uit milde bijdragen, van Ledematen dier gezindte, gebouwd en den 10 Julij van dat jaar ingewijd; de dienst wordt daarin door de Doopsgezinde Leeraren van Amsterdam en van elders belangeloos waargenomen; terwijl de Leden tot de gem. van Amsterdam behooren.

De R. K., die er ruim 60 in getal zijn, maken, met die van Buiksloot en omliggende dorpen, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Amstelland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 450 zielen telt, onder welken 300 Communikanten. De kerk, aan den H. AUGUSTINUS toegewijd, is een vrij groot, houten gebouw, met een torentje en van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Maandag in September.

Te NIEUWENDAM werd in het jaar 1572, door DIDERIK SONOY, destijds Stadhouder van het Noorderkwartier, eene schans opgeworpen, welke echter niet lang in aanwezen gebleven is. Deze schans, werd door de Amsterdammers, toen nog Spaansgezind, aange-vallen, doch door de Waterlanders dapper verdedigd, zoodat de Amsterdammers zich genoodzaakt zagen terug te trekken.

Door den watervloed, tusschen 14 en 15 November 1775, heeft NIEUWENDAM vrij wat geleden, ofschoon aldaar geen gaten in den dijk geslagen zijn. Nog meer leed het echter van den watervloed in 1825, toen het tot op eene aanmerkelijke diepte overstroomd werd.

NIEUWENDAM, in de wandeling veelal DEN DAM genoemd, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. ten O. van *Haarlem*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Beverwijk*, gem. *Uitgeest-en Marken-Binnen*, 1 u. Z. Z. O. van Uitgeest, aan den Ham; met 7 h. en 40 inw. Het ontleent zijnen naam naar eenen dam, welke hier in den Ham ligt.

NIEUWENDAM (DE), dijk in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den zeedijk naar den mond der Oude-haven van *Hoorn*.

Deze dijk is in het jaar 1341 aangelegd, omdat de groote schepen, welke uithoofde van de droogte der haven niet daarin konden komen, zeer veel moeite hadden, om hunne goederen te lossen. Want het voorland, meest riet zijnde, was week en onbekwaam om er beesten

op te drijven, of om er andere zware lasten over te brengen. Dit dijkje, hetwelk naderhand betimmerd en nu eene straat binnen Hoorn is, welke nog heden de NIEUWENDAM heet, schijnt in of na dien tijd, aan de buitenzijde met palen bezet te zijn geweest, alzoo nog in 1740, even vóór de huizen, aan den noordkant van den Italiaansche-zeedijk, zes of zeven voeten in den grond, een geheele regel palen, schoeijingswijze geslagen en wel in orde staande, gevonden is.

NIEUWENDAM (DE), oude naam van den dam, waaraan de stad EDAM in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, haren oorsprong te danken heeft. Zie EDAM.

NIEUWENDAM (DE), dijk in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*.

Het is dat gedeelte van de voormalige waterkeering van het *Wijkermeer*, onder de gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, hetwelk in der tijd over de Kil is gelegd en waardoor de St. Aagten-dijk en de Assendelver-dijk, ten jare 1357, werden vereenigd. Het bestuur over dezen dijk wordt de Damheeren genoemd. Hij betaalt voor 100 roeden (337 ellen) in het onderhoud van den St. Aagtensdijk.

NIEUWENDAM (DE), oude naam van de stad SCHIEDAM in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie SCHIEDAM.

NIEUWENDAM-EN-ZUNDERDORP, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (7 k. d., 10 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Landsmeer-en-Watergang, N. O. aan Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam, O. aan Ransdorp-Durgerdam-en-Holijsloot, Z. O. aan Schellingwoude, Z. aan het IJ, W. aan Buiksloot en aan Landsmeer-en-Watergang.

Deze gem. bevat het d. Nieuwendam en Zunderdorp, het geh. Burckmeerderhuis, en de polders den Groote-Blaauwe-polder, den Kleine-Blaauwe-polder, de Buiten-Gouw, den Zuideinder-polder en de Volgerweeren, benevens het Burckmeer en gedeelten van het Buikslooter-meer, het Bellemer-meer en het Broeker-meer. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1069 bund. 29 v. r. 85 v. ell., waaronder 1056 bund. 29 v. r. 37 v. ell. belastbaar land. Men telt er 166 h., bewoond door 237 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook wonen hier vele koopvaardijvaarders. Voorts heeft men er 1 scheepstimmerwerf, 1 taanderij, 3 houtzaag-, 1 kruid-, 1 schulpzand-, 1 koren- en 1 pelmolen.

De Herv., die er ruim 900 in getal zijn, onder welke ongeveer 400 Ledematen, maken de gem. van Nieuwendam en Zunderdorp uit. — De Doopsgez., van welke men er ruim 30 telt, behooren tot de gem. van *Amsterdam*. — De Evang. Luth., van welke men er 20 aantreft, worden tot de gem. van *Monnickendam* gerekend. — De R. K., die er 160 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Nieuwendam*. — De 8 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Monnickendam*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, ééne te Nieuwendam en ééne te Zunderdorp, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht worden.

Het wapen van deze gem. bestaat in een veld van azuur (blaauw), met een zwaan van zilver, genebd, gepoot en gehalsband, van keel, het schild gedekt met eene kroon van goud.

NIEUWENDAMSCHE-DIJK (DE), naam, welken men wel eens geeft aan dat gedeelte van den *Noorder-IJdijk*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk langs Nieuwendam loopt.

NIEUWEN-DIJK (DE), dijk van het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, zich ten W. van het Nieuwland-van-Altena van de tol no. 2 tot het bulpgat no. 4 uitstrekkende. Over dezen dijk loopt de straatweg van Gorinchem op Breda.

NIEUWENDIJK (DE), geh. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 8½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. W. van *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, gedeeltelijk gem. *Emmikhoven-en-Waardhuizen*, ½ u. W. van *Almkerk*, 1 u. van Emmikhoven; met 34 h. en 230 inw., onder *Almkerk-en-Uitwijk*.

Dit geh. ontleent zijnen naam van bovengenoemden dijk, waarop het gelegen is. Het bestaat uit vele fraaije boerderijen of hofsteden, die meest allen van vruchtboomgaarden omgeven zijn. — Ook heeft men er eene school.

NIEUWEN-DIJK (DE), vroegere dijk in *Amstelland*, in de stad *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, aan de westzijde van den Amstel, van den Dam naar de Nieuwe-Haarlemmer-sluis loopende, en thans eene der volkrijkste straten van Amsterdam uitmakende, welke grootendeels eene aaneenschakeling van winkelhuizen oplevert.

Men noemde weleer Windmolenstraat, dat gedeelte van den Nieuwen-dijk, hetwelk van den Dam tot aan de St. Jacobstraat loopt, terwijl de naam van Nieuwendijk, in de vijftiende eeuw alleen gegeven werd aan dat gedeelte van den tegenwoordigen Nieuwendijk, dat zich van de St. Jacobstraat tot aan de oude Haarlemmer-sluis uitstrekt, welk gedeelte dijks reeds in het jaar 1420 gelegd was.

NIEUWENDIJK (DE), geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Dwarsdijk.

NIEUWENDIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. *Tilburg*; met 20 h. en ongeveer 110 inw.

Deze dijk is in het jaar 1837 bestraat; men vindt aldaar, behalve de huizinge, in welke den Koning, te Tilburg komende, zijn optrek neemt en een eigendom van Hoogstdenzelven is; een prachtig gebouw van den Heer H. B. Beckers, Burgemeester van Tilburg, in het jaar 1843, in den Romeinschen stijl gesticht; de pastorie der Roomsch Katholijke parochie het Heyken, door Monseigneur Zwysen, Bisschop van Gerra en de overige Geestelijken dier parochie bewoond; een slot, toebehoorende aan den Heer H. van Dooren, het Hooge-huis genaamd; eene lakenfabrijk van de Heeren Vreede en Comp.; eene katoenfabrijk van den Heer Mathijssen; eene lakenverwerij van den Heer Franckenhoff, welke fabrijken en verwerij door stoom worden in werking gebragt, terwijl ook de Roomsch Katholijke kerk der parochie het Heyken, welke in het jaar 1828 nieuw gesticht is, aan dezen dijk grenzende is.

NIEUWENDIJK, geh. in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Oud-Beijerland*, gem. en 1½ u. W. van *Zuid-Beijerland*, met 23 h. en ruim 130 inw.

NIEUWENDIJK, geh. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. W. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Oud-Beijerland*, gem. en 1½ u. gaans ten Z. O. van *Goudswaard*, aan het *Vuilegat*, waarop het daar ter plaatse eene kreek of uitwatering heeft, voortkomende uit het *Hitsersche-gat*. Men telt er 17 h. en ruim 110 inw.

NIEUWENDIJK (DE), dijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Kamperveen*, zich uitstrekkende langs de N. W. grenzen van Kamperveen. Deze dijk heeft eene lengte van 550 ellen en eene steenen sluis makende een gedeelte uit van den weg tusschen Kampen en Elburg.

Daarin vielen bij den watervloed van Februarij 1825 twee kapitale doorbraken.

NIEUWENDIJK, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan den Groote-polder, O. aan den Losecaats-polder en Boertkensgors, Z. aan het Landeke-van-Hoogstraten, W. aan den Zandberg.

Deze pold., welke in het jaar 1454 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 145 bund. 57 v. r. 4 v. ell., alles schotbaar land, en heeft eene steenen sluis, aan het oosteinde in den buitendijk, wijd 1 ell. 5 palm., voorzien van eene drijfdeur en schuif; daardoor wordt het water in den buitenboezem overgebragt en deze loost, door eene sluis, wijd 1 ell. 8 palm. 5 duim., en voorzien van eene drijfdeur, in de Roodevaart buiten het Sas, en watert uit op de Roodevaart en vervolgens in het Hollands-diep, doch somwijlen ook voor een gedeelte door het oostelijk deel van den Groote-polder naar de Noordschans, en aldaar op het Hollands-diep. Het zomerpeil is 1 ell. 4 palm. boven A. P. Het maalpeil is 2 palm. 7 duim. A. P. Hij wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester.

NIEUWENDIJK (DE NIEUWE-), oude naam van het LANDEKE-VAN-HOOGSTRATEN, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOOGSTRATEN (HET LANDEKE-VAN-).

NIEUWENDOORN of NIEUWENDOREN, voorm. kast. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*.

Het was een der vijf sloten, welke omstreeks 1288, door FLORIS V, Graaf *van Holland*, ter beteugeling der Westfriezen, gebouwd werd. Dit werd echter in zijnen tijd niet volbouwd, en was het ook nog niet toen het door de Westfriezen ten gronde toe geslecht werd. Later echter weder volkomen hersteld zijnde, is het door den zoogenaamden Zwartenhoop, geheel vernietigd.

NIEUWENDORP, voorm. kast. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie NIEUWBURG.

NIEUWENHAGEN, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Brunssum, O. aan Rimburg, Z. aan Ubach-over-Worms, W. aan Hoensbroek.

Deze gem. maakte vroeger met *Ubach-over-Worms* slechts eene gem. uit, doch is sedert 1815 daarvan afgescheiden en bevat het d. Nieuwenhagen en het geh. Heide. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 708 bund. 9 v. r. 35 v. ell., waaronder 673 bund. 84 v. r. 20 v. ell. belastbaar land. Men telt er 215 h., bewoond door 228 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1100 inw. Daar de grond hier zeer slecht is, houden de inw. zich weinig met den akkerbouw bezig en vinden meest hun bestaan in het rondventen van korte waren.

De inw., die op 9 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Kerkrade*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 9 Herv., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Heerlen*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Onder deze gem. behoort een dennenbosch, wel 300 bund. groot, dat den naam van Sterrenbosch draagt.

Het d. NIEUWENHAGEN ligt 5¼ u. O. N. O. van Maastricht, 1½ u. N. N. O. van Heerlen. Het is een zeer oud dorp, dat reeds in 1213 in de geschiedenis genoemd wordt. Bij de verdeeling van het Land-van-Valkenburg in 1661 tusschen den Koning van Spanje en de Vereenigde Nederlanden, viel het dorp NIEUWENHAGEN den Staten ten deel. Men telt er 132 h. en 630 inw.

De kerk, welke zeer oud en bouwvallig was, is in 1840 geheel vernieuwd. Het verdient opmerking dat deze kerk op vreemd grondgebied staat, namelijk onder de gem. Ubach-over-Worms.

NIEUWENHAGEN, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, distr., arr. en 5 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. W. van *Heerlen*, gem. en *Ubach-over-Worms*, 10 min. O. van Waubach; met 13 h. en 70 inw.

NIEUWENHOF, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. W. van *Oirschot*, gem. en 5 min. N. van *Moergestel*.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 68 bund. 36 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer FRANCIS SOYS.

NIEUWENHOF, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Bunnik*.

NIEUWEN-HOORN, heerl. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Nieuwenhoorn-en-Nieuwe-Goote*; palende N. aan de heerl. Oude-Goote en de Vier-polders, N. O. aan Heenvliet, O. aan Abbenbroek, Z. O. aan Oudenhoorn, Z. W. aan de Oude- en Nieuwe-Struiten, W. aan Nieuw-Hellevoet, N. W. aan Nieuwe-Goote.

Deze heerl. bevat den Nieuwenhoornsche-polder, en daarin het d. Nieuwenhoorn, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1216 bund. 8? v. r. 81 v. ell., waaronder 1190 bund. 95 v. r. 44 v. ell. belastbaar land. Men telt er 142 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1080 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, het oefenen van handwerken en het doen van winkel. [illegible] legde men er zich mede op de meekrapteelt toe, doch dit is [illegible] vervallen en de meekrapstoof, welke er destijds bestond, in 1815 [illegible].

[illegible], die hier 1040 in getal zijn, maken, met die van de heerl. [illegible], eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van [illegible], en ruim 1080 zielen telt, onder welke 430 Ledema-[illegible] was, na de Hervorming, met *Nieuw-Hellevoet* [illegible]. Na de afscheiding, welke in 1581 plaats had, was de [illegible] alleen het leeraarambt heeft waargenomen, [illegible], die in het jaar 1581 afgezet werd.

[illegible], welke men er 40 telt, worden tot de stat. van *Helle-*[illegible].

[illegible] heerl. ééne school, in het d. Nieuwenhoorn, [illegible] door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

[illegible] is doorsneden met onderscheidene regte binnen-[illegible] der bewoners, en waarvan de voornaamste genoemd [illegible]mansche-weg, de Koude-Noorsche-weg,

de Bonse-weg, de Oudjaarsche-weg, de Dorpsweg, de Ravens-weg en de Braberschc-weg.

Vroeger liep door deze heerlijkheid, van Heenvliet af, een water, de Hoofd-wetering genoemd, in welke twee watermolens voor de polders staan, welke het water in zekere waal brengen, de Nieuwen-Ee genoemd, liggende bij de grenzen van de ambachtsheerlijkheid de Struiten, nabij de Oudenhoornsche-sluis, door het graven van het kanaal van Voorne, in 1828, is dit echter geheel veranderd. Zie daaromtrent het art. Nieuwenhoornsche-polder.

Deze heerl., welke in het jaar 1724, vereenigd met de heerl. Nieuwe-Goote, uit de domeinen, in ééne koop verkocht is, werd op het einde der vorige eeuw in eigendom bezeten door Vrouwe Maria Sibilla du Tours, douairiere van den Heer Helenius van Leyden; tegenwoordig is zij een eigendom van den Heer Ary Vlielander, woonachtig te Numansdorp.

Het d. Nieuwenhoorn ligt ruim 1 u. Z. van Brielle, bijna ½ u. N. van Hellevoetsluis, aan den dijk, waarover de straatweg tusschen die beide plaatsen loopt. Behalve aan de breede en goed bebouwde dorpstraat, welke naar dien weg leidt, staan vele huizen, waaronder ook eenige buitenverblijven en groote boerderijen, aan dien straatweg; zij zijn door veel geboomte omringd, waardoor het dorp een aangenaam voorkomen heeft, terwijl het door den doortogt vrij levendig is.

Het schijnt uit vele omstandigheden, dat dit d. van eenen hoogen ouderdom moet zijn, hoewel het eigenlijke jaar der stichting, zoo min als de stichter zelve, en de oorsprong des naams bekend zijn. Men mag op goede gronden vaststellen, dat het van weinig minder ouderdom dan de Oudenhoorn zijn kan, aangezien men aangeteekend vindt, dat de Oudenhoorn, in het jaar 1355 ter bedijking is uitgegeven, en waarop gevolgd is, dat Hertog Albrecht van Beijeren, als Graaf *van Holland*, op den 4 Februarij des jaars 1394, en dus slechts negen en dertig jaren later, uitgaf om te bedijken, de polder van Nieuw-Hellevoet, bij welke uitgifte bepaald werd, dat de bedijking moest geschieden, buiten de dijken van de Nieuwenhoorn, waaruit dus van zelf blijkt, dat de Nieuwenhoorn toen reeds aanwezig was, of bedijkt is geworden. Men telt er in de kom van het d. 30 h. en 240 inw.

In 1822 is door het dorp eene nieuwe straat gelegd, en in 1834 is eene nieuwe school, met schoolhuis en raadhuis daarboven, gebouwd.

Men vindt geen tijd bepaald wanneer de kerk van Nieuwenhoorn gesticht is, gelijk mede niet aan welken Heilige zij van ouds was toegewijd; even min vindt men ergens door welke Pastoors in dit bedehuis weleer de dienst werd waargenomen, dan alleen dat in den jare 1514, door de aanstelling van den toenmaligen Graaf van Holland, Pastoor geworden was zekere Regtsgeleerde, Martinus genoemd, die, Zanger aan het hof van voornoemde Graaf zijnde, door de gunst van dezen tot die waardigheid verheven werd, terwijl wij dienaangaande mede aangeteekend vinden, dat de pastorij jaarlijks aan den Pastoor opbragt, eene som van achttien gulden, doch wanneer de Pastoor zijn verblijf aldaar niet hield, niet meer dan zeven gulden. Het kosterschap, dat mede ter begeving van den Graaf stond, verschafte jaarlijks aan den bezitter van dat ambt een inkomen van vijf Rijnsche guldens (7 guld.). De kerk, die alle de teekenen eener eerbiedwaardige oudheid heeft, is een oud kruisgebouw, waarvan het achter- en linkerzijpand afgebroken is. Zij heeft echter een goed aanzien; de toren,

die tusschen twee kapel-gevels geplaatst is, doet zich van de zijde van Nieuw-Hellevoet fraai voor. Het dak van dit gebouw is van eene tamelijke hoogte. Sedert het jaar 1821 is zij ook van een orgel voorzien. De toren, van den grond af tot boven het dak, vierkant oprijzende, pronkt met eene korte spits, waarop een windwijzer gezien wordt, en heeft voorts uurwerk en klok. In het jaar 1844 ontving deze kerk van den Heer C. [illegible], Assessor bij den Gemeenteraad en President van het collegie van Kerkvoogden, drie zilveren schotels (eene groote en twee kleine) ten geschenke, om gebruikt te worden bij de viering van het H. Avondmaal.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van keel (rood), met eenen jagthoorn van goud.

NIEUWENHOORN-EN-NIEUWE-GOOTE, gem. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (14 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan de gem. Oost-Voorne, N. O. aan de Vierpolders, O. aan Heenvliet en aan Abbenbroek, Z. O. aan Oudenhoorn, Z. W. aan Oude-en-Nieuwe-Struiten en Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack, W. aan Rockanje en Naters-en-St.-Pancrasgors.

Deze gem. bevat de heerl. Nieuwenhoorn en Nieuwe-Goote, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1876 bund. 94 v. r. 28 v. ell., waaronder 1840 bund. 80 v. r. 19 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 130 h., bewoond door 220 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1130 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men in deze gem. eenen steenen korenmolen. Door het graven van het Kanaal-van-Voorne is de toestand der gemeente zeer verbeterd. — Door het uit eigene fondsen leggen van een straat over den Oostdijk, is het dorp in verbinding met dat kanaal gesteld; een beurtveer op Rotterdam aangelegd en door het Rijk eene los- en ladingsplaats daargesteld, waardoor de communicatie gemakkelijk is gemaakt, en de vervoer van granen en andere producten, ook van andere gemeenten, belangrijk is geworden.

De Herv., die er ruim 1080 in getal zijn, onder welke 430 Ledematen, maken de gem. van *Nieuwenhoorn* uit. — De 2 Evang. Luth., die men er aantreft, behooren tot de gem. *Brielle-en-Hellevoetsluis*. — De [illegible], van welke men er 43 telt, behooren tot de stat. van *Hellevoetsluis*. De 3 Isr., die er wonen, worden tot de bijkerk te *Hellevoetsluis* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, te Nieu[illegible]

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Nieu[illegible]

[illegible]SCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Voorne*, [illegible] *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Nieuwenhoorn-en-*[illegible] palende N. aan de Oude-Goote en den Oud-Hellevoet[illegible] aan den Grondpolder-van-Heenvliet, O. aan den [illegible]polder en den Oudenhoornsche-polder, Z. W. aan [illegible] Struiten en Nieuw-Hellevoet, W. aan de Nieuwe-Goote.

[illegible] beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van [illegible] 81 v. ell., waaronder 1094 bund. 94 v. r. [illegible] land. Daarin ligt het d. Nieuwenhoorn en [illegible] geheel 142 h., waaronder 19 boerderijen. Nage[illegible] deze pold. loopt het, in 1828 gegraven, Ka[illegible], waardoor de waterlozing, welke vroeger met [illegible] sluis te Hellevoetsluis, geschiedde, geheel is [illegible] deel heeft den vroegeren watermolen behouden,

en voor het noordelijke deel is van wege de directie van het kanaal een nieuwe gesticht; terwijl beide hun water in het kanaal brengen. De voormaals bestaan hebbende groote boezem, van ongeveer 160 bunders oppervlakte, wordt thans, even als het overige van den polder, drooggemalen, daar, door het maken van eenen nieuwen maalboezem met hooge kaden, corresponderende met het kanaal, die groote bergboezem onnoodig werd, en de landen daarin gelegen van moeras in vruchtbaar weiland zijn herschapen. Het polderbestuur bestaat uit den Schout, tevens Secretaris, en vijf Leden.

NIEUWENHOVE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Sluis*, gem. *Nieuwvliet*; palende N. aan de Noordzee of den gevloeiden Zwarte-polder, O. aan den Adornes-polder en den Lampsins-polder, Z. aan den Groote-St.-Anna polder, W. aan dien zelfden en aan den bedijkten Zwarte-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1597 reeds bestond, maar, in de Spaansche onlusten gevloeid zijnde, in 1691 weder bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 91 bund. 75 v. r. 15 v. ell., waaronder 87 bund. 45 v. r. 17 v. ell. schotbaar land; telt 14 h., waaronder 3 groote en 2 kleine boerderijen, en wordt door eene buis, in den Groote-St.-Anna-polder, voorts in de Watering-van-Kadzand, van het overtollige water ontlast. De pold. is met den *Groote-St.-Anna-polder* onder één bestuur vereenigd, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

NIEUWENHOVE, voorm. landg. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en ½ u. N. van *Middelburg*, gem. *St.-Laurens-en-Brigdamme*, ¼ u. Z. van St. Laurens, in het geh. *Brigdamme*.

NIEUWENHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie NIJEHUIS (1).

NIEUWENHUIS, voorm. achterleen van het Huis VAN BREDA, dat moet gelegen hebben in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, doch waarvan in die gem. thans niets meer bekend is.

NIEUWENHUISHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Logchem*, gem. en 20 min. O. van *Ruurloo*; met 33 h. en 220 inw.

NIEUW-EN-OUDE-LAND (HET), pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-IJsselmonde*; palende N. aan de Maas, O. aan Nieuw-Moerewaard onder Ridderkerk, Z. aan Barendrecht, W. aan Dirk-Smits, Een-en-vijftigmorgen en Zomerland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 496 bund. 48 v. ell.; telt 17 boerderijen, en wordt door ééne sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Heemraden.

NIEUWENRODE, NIEUWENROODE of NIEUWENROY, voorm. kloost. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ¼ u. Z. van *Heusden*, gem. *Oudheusden-en-Elshout*, onder *Oudheusden*.

Dit kast. was voormaals van uitgestrekten omvang; thans is er niets dan het puin der fondamenten van overgebleven.

---

(1) Evenzoo zoeke men sommige woorden op NIEUW, welke hier niet gevonden worden, op NIJ.

NIEUW-EN-ST.-JOOSLAND, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg* (1 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. W. en N. aan het Arnemuidsche-gat of kanaal, dat haar van de gem. Arnemuide-Nieuwerkerk-en-Mortiere en Middelburg scheidt, N. O. van Kleverskerke, O. aan het Sloe, Z. aan het Vlakke, W. aan het Kanaal-van-Welsinge, dat het van de gem. Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welsinge scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Nieuwland en St. Joosland, en bevat de navolgende pold.: den Middelburgsche-polder, den Polder-van-Oud-St. Joosland, den Polder-van-Nieuw-St. Joosland, den Molen-polder, den Wagenburg-polder en den Rapenburg-polder, en een gedeelte van den Nieuwerkerkerpolder, en daarin het d. Nieuwland en het geh. het Oudedorp. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1220 bund. Men telt er 100 h., bewoond door 128 huisgez., uitmakende eene bevolking van 660 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen Herv. zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelburg* behoort. — Men heeft in deze gem. ééne school te Nieuwland.

NIEUWE-POLDER, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Kortgene (Nieuwe-polder-van-) (1).

NIEUWE-POLDER (DE), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Dertien-morgen (De Nieuwe-).

NIEUWE-POLDER (DE), pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringcarspel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund.

NIEUWE-POLDER (DE), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan den Noord- of Nieuwendijksche-Hooi-polder, de West-polder en het zoogenaamde Veer, O. aan den Oude-polder of de wegen, genaamd het Donkschoor en den Boterdijk, Z. aan den Goedenaards- of Eendragts-polder, W. aan den Sandoelsche-polder.

Denkelijk is deze polder kort na de doorbraak van den Zuidhollandsche-waard, in 1421, als wanneer Raamsdonk reeds bestond en in de overstrooming deelde, kapitaal bedijkt geworden, met den Oude-, Binnen-, Sandoelsche-, Binnen-Kuren-, en gecombineerde Groot-Waspiksche-Binnen-polders. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 68 bund. 36 v. r. 26 v. ell.; telt 87 h., waaronder 25 boerderijen, en heeft eene steenen sluis op de haven van Raamsdonk, wijd 1 ell. 2 duim., en hoog 8 palm. 2 duim., voorzien van eene vloeddeur en schuif, wordende door deze sluis, op de Donge, van het overtollige water ontlast. De dijken worden door de eigenaars der dijkspercelen, en de sluis door den polder onderhouden. Tot afleiding van het militaire inundatie-water uit dezen in den Oude-polder, heeft men, in 1833, eene insnijding, door den weg genaamd het Donkschaar, gemaakt, en daarover, tot behoud der passage, eene brug gelegd, waardoor deze beide polders tijdelijk eene gemeenschappelijke uitwatering hebben gehad, doch deze bestaat thans niet meer. Het zomerpeil is 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door twee Poldermeesters, van welke de eerste tevens Penningmeester is.

---

(1) Evenzoo zoeke men de overige Nieuwe-polders, welke hier niet gevonden worden, op de namen der gem. waartoe zij behooren.

Aan den buitendijk van dezen polder vindt men het geh. genaamd het Veer-van-Raamsdonk, en door dezen pold. loopt de groote weg der 1e klasse no. 3, van Breda naar Gorinchem, alsmede de dorpskeistraat op Waspik.

Bij de stormvloeden van de jaren 1775 en 1776, is de dijk aan de noordzijde van dezen polder, aan het Donkschoor, doorgebroken, zoo dat de Sandoelsche-polder, de Nieuwe-polder, de Ouden-Kuren-polder, ook genaamd Binnen-Kuren, en den Gecombineerde-Groot-Waspiksche-en-Raamsdonksche-Binnen-polder, anders genaamd de Dijkeinden-en-Blokken, zijn overstroomd geworden.

NIEUWE-POLDER (DE), pold. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Snevert, O. aan de Compagnie, Z. aan het Poldertje-Benoorden-de-Middellaan, W. aan de Harmen-kaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16 bund. 95 v. r. 50 v. ell. schotbaar land; telt drie h. en twee watermolens, door welke hij van het overtollige water ontlast wordt. Deze pold. behoort onder het polderbestuur van *Schagen*.

NIEUWE-POLDER (DE) of DE KLEINE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, gem. *Overschie-en-Hoogeban*; palende N. aan de Rotterdamsche-Schie, O. aan den pold. Blijdorp, Z. aan het d. Overschie, W. aan de Delfthavensche-Schie.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 110 bund.; telt zes boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op den Schielandsche-boezem, van het overtollige water ontlast.

NIEUWE-POLDER (DE), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Stavenisse*; palende N. aan den Polder-van-Stavenisse en aan Zuidmoer, O. aan den Nieuwe-Zuidmoer-polder, Z. O. aan den Noord-polder, Z. en Z. W. aan de Dorstman-plaat.

Deze pold., welke in het jaar 1731 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 137 bund. 35 v. r. 66 v. ell., waaronder 122 bund. 77 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; telt twee h., zijnde boerderijen, en wordt door eene sluis, in den Stavenisse-polder, van het overtollig water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

NIEUWE-POLDERTJE (HET), pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. aan het Poldertje-tegen-over-Statendam, O. aan den Karthuizer-polder, Z. en W. aan de voorgronden tegen de rivier de Donge.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 82 v. r. 70 v. ell., en heeft eenen houten duiker, wijd 4 palm. 4 duim., alleen voorzien van eene klep, waardoor hij op de rivier de Donge van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 7 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Eigengeërfden.

NIEUWER-AMSTEL, gem. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie AMSTEL (NIEUWER-).

NIEUWERBRUG, b. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 1 u. W. van *Woerden*, gem. en 1 u. O. van *Bodegraven*, aan den Rijn. — Men heeft in deze b. eene school.

Voorheen lag hier eene schans, welke zeer berucht geworden is, in het gedenkwaardig jaar 1672. Prins WILLEM III had dien post

[illegible] de [illegible] het verder indringen in de provincie [illegible] Rijndijk, te beletten, en bezette dien met twee [illegible] onder het bevel van den Kolonel Menno Pain et Vain, [illegible] van de legers der Staten. Door de sterke [illegible] van het zelfde jaar volgde, kon deze post [illegible] op zijnen tegt verhinderen, dewijl hij over het [illegible] komende den Rijndijk, kon heentrek[illegible] tot voorbij Zegveld was doorgedrongen. [illegible] hierop volgde, zou de ver[illegible] den vijanden het meeste nadeel hebben [illegible] weg naar Utrecht, langs den Rijndijk — [illegible] bij een invallenden dooi, konden terug[illegible] afgesneden zijn geweest, bij[illegible] en verdedigd was geworden. Doch Pain [illegible] van den Graaf van Koningsmark naar de [illegible] bevestigingen van Bodegraven en Zwammerdam, [illegible] van den gezegden Graaf ziende afgesneden, [illegible] naar de zijde van Bodegraven slechts [illegible] gedekt en derhalve niet te houden [illegible] op het voorbeeld van Koningsmark zelven, de [illegible] en de wijk te nemen naar Gouda, daar hij [illegible] werd. Dit wijken, zonder uitdrukkelijken [illegible] zijnde, werd echter door den Prins [illegible] December weder in het leger te Alphen ge[illegible], dat Pain et Vin terstond in hoog[illegible] te regt gesteld werd. Hij werd, [illegible] ook op het aanhouden der Staten van Hol[illegible] eene [illegible]de gevangenis, met verbeurt[illegible] en goederen, veroordeeld. Maar de Prins [illegible] kwam met de krijgswetten, welke, [illegible] strengere straf verderde. Wirtz en de andere [illegible] het vonnis, op 's Prinsen begeerte, herzien [illegible] het echter, met deze verandering, dat men [illegible] het leger brengen, en met het zwaard over het [illegible] De Prins, hiermede nog niet voldaan, trok de [illegible] en aan eene regtbank, uit Leden van den Hoo[illegible] en den Raad van Braband zamengesteld. Voor [illegible] Pain et Vin, eindelijk gevonnisd, om onthalsd te [illegible] den 23 Januarij, in het leger te Alphen, aan [illegible] werd.

[illegible] inham van de *Honte* of *Wester-Schelde*, in *Staats-*[illegible] [illegible], die tusschen Baarzande en het tweede [illegible] loopt. In de dijkaadje van de Groede, ter [illegible] maakt hij nog eenen inham, de Haven-van-[illegible]; doch de kreek zelve loopt langs de gezegde [illegible] en het Land-van-Kadzand, beide ter reg[illegible] en langs het tweede deel van Prins-Willems-polder [illegible], beide ter linkerhand, en valt daarna in [illegible]

[illegible]-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. [illegible] (Nieuwe-).

[illegible], buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. [illegible] *Amersfoort*, gem. en ½ u. W. van *Soest*, aan den [illegible] op Amsterdam.

Deze buit., bestaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 72 v. r. 36 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw J. Harderwijk, woonachtig te Soest.

NIEUWER-HOEK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. van *Utrecht*, kant. en 8 min. Z. van *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 45 bund. 96 v. r. 12 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Georg Mars, woonachtig te Amsterdam.

NIEUWERKERK, heerl. op het voorm. eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*; palende W. en N. aan het Dijkwater, O. aan de heerl. Sir Jansland en Oosterland, Z. aan Botland.

Deze heerl. bestaat uit den Jongen-polder, benevens gedeelten van den pold. de Vierbannen-van-Duiveland, van den Saspolder en van den pold. Bettewaarde, en bevat het d. Nieuwerkerk, het geh. Stevensluis, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan. Ook zijn er eene meestoof en eenen korenmolen, de laatste in 1844 gebouwd, ter vervanging en op eenigen afstand van de plaats, waar de vorige gestaan had, die den 2 Januarij van dat jaar door het onweder was afgebrand.

De Herv., die er wonen, maken, met de overige uit de gem. Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zierikzee* behoort, en 960 zielen telt, onder welke 550 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Adriaan Sebastiaanse, die er in 1584 stond. In den eersten tijd na de Hervorming waren Nieuwerkerk en *Ouwerkerk* vereenigd, doch dit had reeds in het jaar 1591 opgehouden. Het beroep geschiedt onder medestemming van den Ambachtsheer.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Zierikzee* gerekend. — Men heeft in deze heerl. ééne school, waar gemiddeld 100 leerlingen onderwijs genieten.

De heerl. van Nieuwerkerk was vroeger een goed Zeeuwsch leen, hebbende hoog-, middel- en laag regtsgebied, waarvan echter bij de verleidbrieven, doodslag, vredebraak en dienst in heerevaarten, als van ouds door de Graven van Zeeland aan zich behouden, uitgezonderd werden. Voorts volgden de heerlijkheid niet alleen »het voordeel van het » vrije en overambt en alle breuken en vervallen van misdaden, diefelijke, » onbeheerde en onbeoirde goederen, van zeevonden, en versterfte van » bastaarde goederen, maar ook eene erfelijke en altijddurende cijns » van honderd gulden jaarlijks, op den koornmolen, en het regt van » dwangmalerij, mitsgaders tot de jagt, vogelerij, en visscherijen, zoo » wel buitendijks (zoo ver de oude koopbrieven dat bescheiden, en door » de bezitters dezer heerlijkheid bij opvolging gebruikt is), als binnen- » dijks in Steenswaan en voorts in alle slooten, sluizen en watergangen » onder deze heerlijkheid, benevens den accijns van wijn en bier, al- » daar opgeslagen, gedronken en gesleten wordende, die er echter, vol- » gens de koopbrieven van 1725, niet hooger mogt geheven worden dan » men in de andere parochiën van Duiveland gewoon was, met het regt » van opslag aan de noordzijde, daar het gehucht van Stevenssluis mede » onder deze heerlijkheid behoort en laatstelijk nog zeven gemeten tien- » den, leenroerig en betaling onderworpen aan het kapittel van St. Sal- » vator te Utrecht." Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Willem Johannis Junius van Hemert, te 's Gravenhage.

Het d. [illegible] of [illegible] en bij Miraeus, in zijn boek van de [illegible], [illegible] genoemd, ook wel, ter onderscheiding van andere dorpen van gelijken naam, Nieuwerkerk-in-Duiveland geheeten, ligt 1½ u. O. van Zierikzee. Het is een der schoonste en grootste dorpen van het eiland. Eertijds plagt men er eene fraaije kerk te hebben, van welke een groot gedeelte vernietigd is, weshalve de tegenwoordige kerk eenige roeden van den toren afgezonderd staat. Vóor de Hervorming was zij eene kollegiale kerk, die eenen Pastoor en Onderpastoor had. Zekere [illegible], Onderpastoor, kinderen verwekt hebbende, werd door den Bisschop van Utrecht, die, uit hoofde van zijn stoelregt, twee deelen der inkomsten dezer kerk genoot, daarover bestraft, en, na betoonde boetvaardigheid, ontbonden. Vrouw Anna van Bourgondië heeft na den dood van haren man, Adolf van Cleve, Heer *van Ravestein*, omtrent het jaar 1490, in deze kerk een kapittel van Kanonniken gesticht. Uit den koopbrief dezer heerlijkheid, van het jaar 1560, blijkt, dat de Heer ook heeft gehad het regt der benoeming en aanstelling van den Deken en Priester, mitsgaders van twee Kanonniks inkomsten, door Heer Adolf van Bourgondië, met zijne eigene tienden en grouden van erven begiftigd.

Het [illegible], ten Z. van de kerk, is een net en doelmatig ingerigt gebouw, voorheen het huis van den Ambachtsheer, en het Huis-te-[illegible]kerk geheeten. Zie dat woord.

Aan de Regeerders van Zierikzee, als Heeren der Vierbannen, en aan den Heer [illegible] Jonge van *Bruinisse*, als Heer *van Botland*, werd, volgens [illegible] van de Staten van Zeeland, den 13 December 1656, [illegible], hier jaarlijks, in de Pinksterweek, eene vrije paardenmarkt te houden, terwijl bij het gedachte octrooi onderscheidene vrijheden daaraan verbonden werden; als: eerst » vrijgeleide en bevrijding van » [illegible] of paarden over het geheele eiland Duiveland, » [illegible] de geheele Pinksterweek; vrijheid van tollen, passage en » [illegible] over geheel Zeeland, en van het verlofgeld van de paarden, » [illegible] komende, of van daar vertrekkende, de geheele week door; vrij[illegible] maand oorgeld of geheele cavilloterij (zoo die in het ver[illegible] worden geheven) van alle paarden, die daar zouden verkocht [illegible] in het geheele eiland Schouwen geene springhengsten mog[illegible] houden, voor en aleer zij bij de Hoofd-Officieren in welker [illegible] zouden mogen worden gebruikt, waren goedgekeurd en [illegible] op de boete van twee ponden vlaamsch (12 guld.) telkens; [illegible], die op dien dag de aldaar ter markt gebragte paar[illegible] hadden, vrij zouden wezen van alle aanspraak op het [illegible] de zelfde paarden, welke andere mogten voorwenden, en [illegible] alle de paarden van de geheele Vierbannen, zonder aan[illegible], op den voorschreven marktdag, ten minste bij vertoon, [illegible] Nieuwerkerk moesten verschijnen."

[illegible] Boisot, Gouverneur van Vlissingen, in 1574 met [illegible] krijgsknechten in Duiveland was gekomen, om Zie[illegible] aanvallen der Spanjaarden te dekken, liet hij, zich [illegible] verwijderen, de vergadering der Staten van [illegible] beleggen.

[illegible], bij verdrag van den 28 Junij 1576, aan [illegible] overgegaan en de Spaansche soldaten, wegens de [illegible] muiten sloegen, is dit dorp, den 13 Julij [illegible], deerlijk gehavend en geplunderd. — De [illegible] na Pinksteren.

Het wapen van deze heerl. bestaat uit vijf in elkander getande geeren, regts van sabel, links van zilver, met een hoofdstuk van goud.

NIEUWERKERK, ook wel NIEUWERKERK-AAN-DEN-DRECHT genoemd, voorm. d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, aan de oostzijde van het Haarlemmer-meer, hetwelk, door de toenemende vergrooting van dat meer, geheel verdwenen en met de wateren van het meer overdekt is.

Het was van ouds een aanzienlijk dorp, wordende toen omvangen door de ban van Haarlem, Heemstede, Rijk, Sloten en Polanen, zoo als blijkt uit de kaart van Rijnland, gemaakt in het jaar 1531.

Dit d. had eene parochiekerk, welke ter begeving van de Graven stond. De pastorie kon den Pastoor, die er niet woonde tien Rijnsche gulden (14 guld.) opbrengen. Er was geen koster, omdat het kosterschap geene inkomsten had.

Op de lijst der kerken, in het dekenschap van Kennemerland, komt die van Nieuwerkerk, welke ter begeving van den Graven stond, het eerste voor onder de dorpen, zoo ook in een privilegie van het jaar 1561, aan Kennemerland verleend, wordt dit dorp onder de andere dorpen, het eerste genoemd; uit al hetwelk de oude luister van dit dorp eenigermate is af te nemen. De tegenwoordige toestand is echter veel van den vorigen verschillende, dewijl al het land, dat voorheen het Oude-meer, en het Spieringer-meer vaneen plagt te scheiden, geheel weg en door het Haarlemmer-meer is ingezwolgen, zoo ook dat gedeelte, hetwelk aan Heemstede grensde.

In het jaar 1632 stonden er nog de kerk, benevens 28 h. en men vond er omtrent 655 morgen (ruim 174 bund.) voor aangeteekend; maar in het jaar 1687 was het dorp reeds een prooi der golven en sedert zijn de afspoelingen zoo krachtig geweest, dat de daarvan overgeblevene gronden, slechts eene oppervlakte beslaan van 48 bund. 71 v. r. 36 v. ell., waar men 1 h. en 5 inw. telt. Deze gronden, welke thans tot de gem. *Zuidschalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk*, arr. en kant. *Haarlem* behooren, zijn bijna geheel, gelijk mede het eenige huis van dat alonde dorp, binnen den omtrek der bedijking van het Haarlemmer-meer getrokken.

NIEUWERKERK, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerk-en-Zuidland*; palende N. W. aan de heerl. Duivendijke, N. aan het regtsgebied van de stad Brouwershaven, O. aan de heerl. Zonnemaire, Z. O. en Z. aan Kerkwerve, Z. W. aan Zuidland.

Deze heerl. bevat het voorm. d. Nieuwerkerk, benevens het geh. Moorjaanshoofd en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 694 bund., waaronder 578 bund. 45 v. r. 04 v. ell. belastbaar land. Men telt er 26 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van 140 inw., die meest in den landbouw, de veeteelt en de palingvisscherij hun bestaan vinden. Ook is er een korenmolen.

De inw., die op 7 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Kerkwerve*, welke vroeger in deze heerl. mede eene kerk had. — De 7 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Zierikzee*.

Men had vroeger in deze heerl. eene school, die, sedert eenige jaren, niet meer bestaat. De kinderen genieten onderwijs, gedeeltelijk te *Kerkwerve*, gedeeltelijk te *Rengerskerke*.

Deze heerl. werd, in het midden der vorige eeuw, bezeten door GERARD ANTHONY Baron VAN WASSENAER, en behoort thans aan de erven van den Heer NIKOLAAS MARINUS MOSSELMANS, woonachtig te Haarlem.

Het voorm. d., thans geh. Nieuwerkerk, wordt op Schouwen, in de wandeling, Nieuwerkerk-en-Schore, bij verkorting veelal het Schuitje genoemd, en ligt 1½ u. N. N. W. van Zierikzee, ½ u. Z. van Brouwershaven. Men telt er in de kom der plaats 10 h. en 60 inw.

De kerk, welke hier vroeger stond, is reeds voorlang en de toren in 1830 afgebroken, doch het kerkhof is nog in wezen.

De kermis valt in den laatsten Zaturdag in Junij.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van sabel (zwart) met drie lauwerkransen van goud, staande twee en een, benevens een regtopstaand zwaard van zilver, rustende met het gevest van goud op de ondersten krans.

NIEUWERKERK, heerl. in *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Arnemuiden-Nieuwerkerk-en-Mortiere*; palende Z. W., W. en N. W. aan de heerl. Noord-Monster, N. en O. aan Kleverskerke, Z. O. aan het Arnemuidsche-gat, Z. aan de heerl. Mortiere en den Haverman.

Deze heerl. bevat de stad Arnemuiden, benevens eenige verstrooid liggende huizen. — Er bestond ook vroeger in deze heerl. een dorp Nieuwerkerk, welks kerk voorheen de moederkerk van Arnemuiden geweest is, en die van Arnemuiden, benevens hunne kapel, stonden in het geestelijke onder deze kerk. Men ziet er thans niets meer dan het kerkhof, hetwelk evenwel niet meer als zoodanig gebruikt wordt.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. — De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Arnemuiden*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Middelburg* gerekend. Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs, gedeeltelijk te *Arnemuiden*, gedeeltelijk te *Middelburg*.

Deze heerl. werd door de stad Middelburg, van Anna van Borssele en Bourgondie van Bourgondie gekocht. In het midden der vorige eeuw werd zij in eigendom bezeten door Samuel Radermacher, Burgemeester van Middelburg; thans behoort zij aan den Heer P. G. Schorer, te Middelburg.

Het wapen van deze heerl. bestaat in een veld van zilver, met acht kepers van keel (rood).

NIEUWERKERK, voorm. d. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, W. Z. W. van *Kats*, dat bij eenen watervloed geheel verzwolgen is.

NIEUWERKERK, voorm. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, Z. van Lodijke, aan de Vornonts-Ee. — Het is bij den watervloed van 1530 geheel te gronde gegaan.

NIEUWERKERK, voorm. d. tusschen het *Land-van-Axel* en *Biervliet*, prov. *Zeeland*.

Het lag nabij het d. Peerenboom en is, even als het laatstgenoemde, door de vloeden van de veertiende of vijftiende eeuw verzwolgen.

NIEUWERKERK (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 1½ u. O. van *Zierikzee*, gem. en Z. van de kerk van *Nieuwerkerk*.

Het was voorzien van eene boomgaard, vijvers en eenen goeden moestuin. Thans dient het tot dorpshuis.

NIEUWERKERK-KAPELLE-EN-BOTLAND, gem. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee* (2 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende W. en N. aan het Dijkwater, dat haar van de gem. Zierikzee, Noordgouwe en Dreischor scheidt, O. aan Sir-Jansland en Oosterland, Z. aan Ouwerkerk.

Deze gem. bevat de heerl. **Nieuwerkerk**, **Kapelle** en **Botland**, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2260 bund.

Men telt er 161 h., bewoond door 213 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en eenig vlas bereiden. Ook heeft men er twee meestoven en eenen korenmolen.

De Herv., die er 1070 in getal zijn, maken de gem. van *Nieuwerkerk* uit. — De R. K., van welke men er 30 telt, worden tot de stat. van *Zierikzee* gerekend. — De 5 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Zierikzee*. — Men heeft er eene school te **Nieuwerkerk**.

NIEUWERKERK-OP-DEN-IJSSEL, gem. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg* (3 k. d., 14 m. k., 3 s. d. 1e afd.); palende N. aan Moordrecht, O. aan den IJssel, Z. aan Cappelle-op-den-IJssel-en-het-Slot-te-Cappelle, W. aan Hillegersberg-en-Rotteban.

Deze gem. bestaat uit de pold. **Kortland**, **Esse**, **Gansdorp**, **Korte-Noord**, **Blaardorp**, het **Klein-Poldertje** en een gedeelte van **Wollefoppe**, en bevat het d. **Nieuwerkerk-op-den-IJssel**, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, 1833 bund. 43 v. r. 57 v. ell., waaronder 1798 bund. 59 v. r. 75 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 193 h., bewoond door 347 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1700 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in de steenbakkerijen, van welke er vier aanwezig zijn, die allen bloeijen en meer dan twee honderd personen werk verschaffen. Voorts bestaat de gemeente door veenderij, landbouwerij en veehandel; terwijl men er goede boter en kaas wint. Eenigen leggen zich mede op de riviervisscherij toe. Tevens zijn er 1 scheepstimmerwerf, 3 touwslagerijen en 1 korenmolen. Vroeger bragt mede de turfveenderij meer vertier te weeg, ook had men er toen, behalve de thans bestaande, nog twee steenbakkerijen, alsmede eene korenwasscherij, terwijl er de wolkammerij mede met ongemeenen ijver ter hand gehouden werd.

De Herv., die er 1530 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Gouda* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hermannus Mealing, die in het jaar 1578 herwaarts kwam, en in het jaar 1591 naar Ridderkerk vertrok. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Oostersche taalgeleerde, Geschied- en Oudheidkundige Gerard Kuypers, van 1775—1782. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de Regering van Gouda.

De R. K., van welke men er ruim 170 telt, behooren tot de stat. van *Moordrecht*. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door de stad Gouda.

Het d. Nieuwerkerk-op-den-IJssel, ook wel Nieuwerkerk-aan-den-IJssel geheeten, ligt 2 u. N. ten O. van Rotterdam, 1½ u. O. ten N. van Hillegersberg en ½ u. W. van den IJssel. Het is zeer zindelijk en net in straten verdeeld. De voornaamste dezer straten is de **Kerstraat**, aldus genaamd omdat zij op de kerk uitloopt. Men telt er in de kom van het d. 120 inw. De Rotterdamsche schaatsenrijders bezoeken dit dorp des winters zeer veel, en door den heerlijken baars, dien men er vindt, worden de liefhebbers ook des zomers derwaarts

gevischt, doch niet meer zoo veel als vroeger ten gevolge van de droogmakerij van den Zuidplas-polder.

Of er vóór den tijd van de bouwing der tegenwoordige kerk, alhier eene andere kerk of kapel geweest zij, is niet stellig bewezen; ondertusschen is het wel te denken, dat zulks zal hebben plaats gehad. De tegenwoordige kerk is van eene langwerpig vierkante gedaante. Uit de overblijfsels der kerkglazen kan men bespeuren, dat zij voorheen zeer fraai moeten beschilderd zijn geweest. Het koor is slechts met een houten hek afgeschoten; daarin wordt het Nachtmaal gehouden. Het dak der kerk is met leijen gedekt, gelijk mede de spitsen toren, welke aan den ingang der kerk uit het dak rijst, en in welken een goed uurwerk, benevens eene welluidende klok gevonden worden. Het kerkhof is net en zindelijk, met hoogopgaande boomen omzet, hetwelk een aangenaam gezigt oplevert.

In het Ambachtshuis wordt mede school gehouden, ook wordt het door den schoolmeester bewoond.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Julij 1834 opgerigt is, en 35 leden telt.

Ook worden er twee paardenmarkten gehouden, als eene Dingsdags na Paschen, de andere 5 October. De kermis valt in den derden Zondag in September.

Nopens de geschiedenis van NIEUWERKERK-OP-DEN-IJSSEL vindt men aangeteekend, dat het geheele ambacht, in het jaar 1400 en vervolgens, niet weinig heeft geleden door de Hoeksche en Kabeljaauwsche verdeeldheden. In het jaar 1682 werd dit dorp, door de veel vermogende kracht des waters, gruwzaam geteisterd, dat, wegens het doorbreken der dijken, in ontzaggelijke vloeden daarop dit losbarstte.

Het wapen van NIEUWERKERK-OP-DEN-IJSSEL is een veld van zilver, met eenen leeuw van goud.

NIEUWERKERKER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Zuid-Schalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk;* palende N. aan het Lutkemeer, Z. O. aan Rijck, Z. en W. aan het Haarlemmer-meer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van bijna 19 bund. Er staat daarin een h., zijnde eene boerderij.

Op de kaart van DROGEHAM vindt men daarin een geh., Burgesweer, aangegeven, alsmede de plaatsen het Wormkerkhof en de Kerkhof-van-Nieuwerkerk.

NIEUWERKERKER-POLDER, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gedeeltelijk gem. *Arnemuide-Nieuwerkerk-en-Mortiere*, gedeeltelijk gem. *Kleverskerke*, gedeeltelijk gem. *Nieuw-en-St.-Joosland;* palende W. en N. W. aan het Arnemuidsche-gat, N. O. en O. aan de verdronken landen van Nieuwerkerk, Z. O. aan den Rapenburg-polder, Z. aan den Polder-van-Oud-St.-Joosland en aan de Middelburgsche-polder.

Deze pold., die in het jaar 1661 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund. 31 v. r. 93 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

NIEUWEROORD, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2¼ u. N. O. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. Z. Z. O. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 10 min. Z. Z. O. van *Zeyst*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 89 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten

door den Heer Cornelis Hoogeveen, c. s., woonachtig te Utrecht, als erfpachter van den Heer F. N. van Beek, te Zeyst.

NIEUWERSLUIS, vesting in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en ¼ u. Z. Z. W. van *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kroonenburgs-Loenen*, in een bij uitstek aangename streek, wegens de menigvuldige lustplaatsen, die men aldaar, aan beide de zijden, tot aan Loenen en Breukelen vindt, wordende, ter oorzake van het betooverend schoon der wandeldreven aan den weg en der gezigten langs de Vecht, zeer veel, door de inwoners van Amsterdam en Utrecht, in den zomertijd, bezocht. Men telt er 33 h. en 240 inw., die meest hun bestaan vinden in den doortogt, welke hier nog al vrij druk is. Ook is er eene station der paardenposterij.

Deze vesting ontleent haren naam van eene schutsluis, welke hier ligt, en tusschen welker deuren de trekschuiten- en andere kleine vaartuigen, die van Amsterdam naar Utrecht varen, aanleggen en doorschutten moeten. Door deze sluis komen de vaartuigen uit de Vecht door den Regte-Angstel naar den Kromme-Angstel. De Regering der stad Utrecht verpachtte en onderhield vroeger de sluis en betaalde ook den sluiswachter, die uit dien hoofde onder het regtsgebied van Utrecht behoorde.

In het jaar 1700 werd aan Abraham van der Dussen, bij eene overeenkomst tusschen de Gecommitteerden van het zandpad en hem, toegestaan het maken en onderhouden van eene nieuwe houten brug over de Vecht, aan de Nieuwersluis, voor den tijd van twaalf jaren, onder voorwaarde, dat hij gedurende dien tijd het tolgeld trekken zou, hetwelk hij tot nog toe genoten had van alle de koetsen, wagens, chaisen en andere voertuigen, welke met de schouw overvoeren, en dat hij jaarlijks voor de tollen op de brug, mitsgaders aan het zandpad, zoo aan de Nieuwersluis als aan den Voetangel, eene som van zeven duizend gulden zou uitkeeren, de eene helft aan den Rentmeester van de Domeinen des Lands van Utrecht en de andere helft aan de Thesaurie der stad Amsterdam, op voorwaarde, dat na verloop van de gemelde jaren het eigendom van de brug komen en blijven zou aan de provincie Utrecht en de stad Amsterdam.

Deze vesting wordt door de rivier de Vecht in bijna twee gelijke deelen verdeeld, waarvan het westelijk gedeelte door den Regte-Angstel of vaart, weder in twee deelen verdeeld wordt. De vestingwerken bestaan op de beide oevers der Vecht uit een onregelmatig hoornwerk, die door eene houten brug gemeenschap hebben, en zijn omgeven door een hoofdgracht en bedekte weg met voorgracht, zonder verdere buitenwerken. Alles is van aarde en met natte grachten. Alle de gebouwen in het oostelijk gedeelte zijn militaire en bestaan uit eene groote Kazerne met bijgebouwen; het westelijk gedeelte bevat het Arsenaal, eene Affuitloots, twee Wachthuizen, benevens zeventien particuliere huizen. De vesting heeft geene poorten maar vijf uitgangen, als: twee ten Oosten, eene ten Noordwesten, eene ten Westen en eene ten Zuidwesten. De rijweg van Utrecht naar Amsterdam loopt er door, langs den linker Vechtoever, over twee houten bruggen, waarvan de eerste over de gracht der vesting de tweede over den Regte-Angstel ligt.

In het jaar 1673, toen de Franschen de geheele provincie Utrecht in hunne magt hadden, was men bevreesd, dat zij zich te Nieuwersluis zouden versterken, om van daar eenen aanslag op Amsterdam of op andere steden van Holland te ondernemen. Om den vijand derhalve voor

te komen, belastte de Prins van Oranje den Kolonel Stortee, om aan de Nieuwersluis post te vatten. Deze begaf zich, in de maand Mei, met zestien honderd soldaten en duizend boeren derwaarts; men stak terstond de spade in den grond, en binnen weinige dagen was er eene tamelijk weerbare schans opgeworpen, die onmiddellijk met geschut voorzien en van rondom', door uitleggers in de Vecht, met geschut en volk zoodanig versterkt werd, dat de Franschen, vervolgens tot Breukelen genaderd, niets op deze sterkte durfden ondernemen. Deze schans was gedeeltelijk aan de west-, gedeeltelijk aan de oostzijde van de Vecht, en dus zoowel op den Utrechtschen als op den Hollandschen bodem, die hier ter plaatse door den stroom gescheiden worden, opgeworpen, doch zonder voorkennis en toestemming van de Staten van Utrecht en zonder eenige vergoeding te doen aan de eigenaars, die uit dien hoofde hunne huizen of landen hadden moeten missen. Men had er ook eene kerk gesticht en eenen Predikant beroepen, die echter na zijne dood niet vervangen werd. Het Stichtsch gedeelte werd ook onder de Souvereiniteit van Holland getrokken, en de lasten aan die provincie betaald. In dezen toestand bleven de zaken tot in het jaar 1688, wanneer de sterkte geslecht, den eigenaren hunne gronden teruggegeven, en de lasten wederom aan de provincie Utrecht betaald werden. Bij de overgifte verklaarde de Staten van Utrecht te zullen toelaten, dat in de plaats aan de Nieuwersluis, wanneer de nood het, naar de gedachten van de Staten van Holland, vereischen zoude, zonder uitstel een of meer forten gelegd werden, daar het noodig en dienstig was. Doch dit gebeurde niet voor het jaar 1745, wanneer men in Holland, uit voorzorg, wegens den inval der Franschen in de Oostenrijksche Nederlanden, oordeelde, dat de tijdsomstandigheden de versterking van dezen post vorderden. Er werd diensvolgens door de Gemagtigden van de wederzijdsche provincien, eene overeenkomst gesloten, waarbij aan de Staten van Holland toegestaan werd, dat zij het geslechte fort van de Nieuwersluis, aan de westzijde van de Vecht, even als aan de oostzijde reeds geschied was, wederom zouden mogen opmaken en in staat van verwering stellen, doch de souvereiniteit en het territoriaal regt over den grond van het fort zou aan de Staten van Utrecht blijven; gelijk ook door die provincie zouden worden geheven alle schattingen in de gemeene landsmiddelen van den bodem, die het fort beslaan zou, en van de huizen en ingezetenen, daar binnen begrepen. Aan de eigenaars van de landerijen, die door het leggen van het fort vergraven, en van de huizen, die uit dien hoofde geslecht of beschadigd mogten worden, zou behoorlijke vergoeding, volgens de schatting daarvan gedaan, en de provincie Utrecht schadeloos gesteld worden, wegens het nadeel, dat deze daardoor aan hare inkomsten lijden mogt; de doortogt langs den weg en de vaart zou vrij en onbelemmerd moeten blijven, en alles, zoo als het toen was, met betrekking tot de oefening van den regtsdwang, zonder dat de Staten van Holland daardoor meer regt op de provincie Utrecht verkregen, en eindelijk wanneer de Staten van Holland, ten eenigen tijd, eenig volk van oorlog in het fort zouden willen leggen, zou de Bevelhebber verpligt zijn, die van Utrecht te zweren, om geene ongeregeldheden in hunne provincie te plegen; zonder hunne bewilliging niet over den Stichtschen bodem te trekken, en zich te onderwerpen aan al hunne politieke bevelen, en die in het fort ten uitvoer te zullen doen brengen. Deze overeenkomst werd in het begin van 1746, door de Staten van Holland, bekrachtigd, en ingevolge van dien de nieuwe schans gelegd.

Deze vesting werd in het jaar 1787, bij het inrukken van de Pruissen in Holland, na eene korte verdediging, door de troepen van die natie bezet. — In het jaar 1795 werd zij, na eene opeisching van den Generaal Daendels, door den Kommandant verlaten.

NIEUWERSLUIS (DE VAART-VAN-), vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Angstel (Regte).

NIEUWE-SCHANS, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Beerta, O. aan het koningrijk Hannover, Z. aan Hannover en de gem. Bellingewolde, W. aan Bellingewolde en Beerta.

Deze gem. bevat het fort Nieuwe-schans, benevens de geh. Oudezijl en Hamdijk, onder welke laatste de Boonerschans mede begrepen is. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 773 bund. 36 v. r. 34 v. ell., waaronder 737 bund. 69 v. r. 23 v. ell. belastbaar land. Men telt er 125 h., bewoond door 200 huisgez., uitmakende eene bevolking van 980 inw., die voor het grootste gedeelte in burgerlijke bedrijven en voor het kleinste gedeelte in den landbouw hun bestaan vinden.

De binnenlanden, die aan de zuidzijde van de Hamdijk liggen, en hoezeer grootendeels tot de gem. Bellingewolde behoorende, ten deele bezeten en gebruikt worden door de ingezetenen van den Hamdijk, stonden voorheen in den winter en veelal ook des zomers, onder water, daar de Bellingerwolder-zijl door de aanslijking grootendeels onbruikbaar geworden was. In 1829 zijn er vier groote watermolens gebouwd, die het water in de Aa en ten deele ook langs het Oude-kanaal zouden afvoeren. Dit laatste raakte echter meer en meer verstopt en er bleef geene andere uitwatering over dan op de Aa. Doch daar men hieraan in buitengewoon natte jaren niet genoeg had, is ook de zijl hersteld; tot hiertoe echter nog zonder vrucht, daar men in plaats van de oude, eene moe of afwatering buitenzijls moet graven door de aanslijking der stad Groningen, en er met deze nog geene overeenkomst is getroffen. In gewone jaren kan men echter met de molens en de Aa de binnenlanden behoorlijk droog houden. In de binnenlanden zit de klei van 2 palm. tot 2 ell. diep, op den uiterdijk echter veel dieper.

De Herv., die er ruim 900 in getal zijn, maken grootendeels de gem. *Nieuwe-schans* uit en behooren, voor zoo veel de Hamdijk betreft, tot de kerk. gem. *Bellingewolde*. — De 10 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Beerta-Midwolde-en-Mieden*. — De 10 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Winschoten* gerekend. — De 40 Isr., die men er telt, hebben hier eene bijkerk, lett. A, staande onder het synagogaal ressort van *Groningen*. — Men heeft in deze gem. slechts eene school, in de Nieuwe-schans, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt. Eene andere school op den Hamdijk is onlangs gesloopt.

Het fort Nieuwe-schans ligt 2½ u. O. N. O. van Winschoten, aan de Moersloot, op de grenzen van Hannover. Zij wordt ook de Lange-Akkerschans genoemd, omdat zij aangelegd is op het noordeinde van den zoogenaamden *Langen-akker*, en draagt dien van Nieuwe schans, omdat zij later dan de Bellingewolder- of de Oude-schans gesticht is. De naam Houwinga-ham, welken men haar had toegedacht, heeft zij echter nimmer gedragen. De reden waarom zij aangelegd is, was, dat door de dagelijksche aanslijking van land, en na de indijking van het Bonder-Nieuwland, in 1665 de Bellingewolder-schans geoordeeld

werd, te ver landwaarts in te liggen, om langer, zoo als vroeger, den Dollart te kunnen dekken. Men begon daarom, op last van ERNST CASIMIR, Graaf *van Nassau*, Stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, één uur gaans verder, aan den oever van den Dollard bij de uitwatering der Westerwoldsche-Aa, met een nieuw fort, dat in 1628 voltooid werd, en thans, door de later ingedijkte Kroon- en Groninger-polder en voortdurende aanslijking, weder bijna één uur gaans van dat water verwijderd is. Nabij deze schans werd ook eene sluis voor de Westerwoldsche Aa gebouwd, maar van wege den grooten aanwas, heeft men naderhand een half uur lager de tegenwoordige Statenzijl aangelegd en daarbij in 1727 tot dekking gevoegd een hoornwerk, reeds lang vervallen. De NIEUWESCHANS is een regelmatige gebastionneerde vijfhoek, met aarde wallen, natte gracht en bedekten weg, heeft twee poorten de eene ten N., de andere ten Z., en onderscheidene straten, waarvan slechts eene tot algemeene rijweg wordt gebezigd. Van de eene na de andere poort leidt een breed voetpad, ter wederzijden met boomen beplant. De militaire gebouwen zijn: de niet groote Kazerne, binnen de Zuider-poort, aan de Westerwal; alsmede een gebouw, hetwelk tot Magazijn dient, en daar schuins tegenover, aan de oostzijde der straat, het Kommandantshuis. Tusschen deze en de Bellingwolder-schans werd ook nog, ter meerdere dekking, eene kleine vierkante schans gemaakt, die den naam kreeg van Boonerschans en bijzonder dienen moest om de aannadering langs den dijk van Bonda naar den Hamdijk te beletten.

De NIEUWE-SCHANS werd oorspronkelijk aangelegd op den Oostfrieschen grond, waarover door den Graaf van Oost-Friesland, zoo te Groningen als te 's Gravenhage, gedurige klagten ingebragt werden, die eerst in 1636 zijn opgeheven door een verdrag, volgens hetwelk de Graaf voor den verloren grond twee karossen en zes goede Groninger paarden of, naar zijne verkiezing, 12,000 karoliegulden en voor zijne gemalin 4000 gulden ontvangen zou. Bij deze gelegenheid verloor de Graaf het gedeelte van den Bonderdijk, van de NIEUWE-SCHANS tot aan de Bonderpaal, en 90 deimpten land, thans de Linteloo-polder, behoorende tot het gehucht Oudezijl. Tot het aanleggen van dit fort, werd door de provinciën Friesland en Stad en Lande, naar evenredigheid van hare grootte, in twee jaren tijds aan de Generaliteit betaald 30,000 gulden.

De buitengrachten der NIEUWE-SCHANS zijn wel eenigsins digt gegroeid, maar de kapitale gracht en overige vestingwerken alsmede de landsgebouwen zijn goed onderhouden.

De NIEUWE-SCHANS bevat, binnen de hooge wallen en breede grachten, 85 h. en ruim 650 zielen, die ook eenige scheepvaart hebben; terwijl hier vier schepen te huis behooren.

De Herv., die er ruim 380 in getal zijn, onder welke ruim 170 Ledematen, maken met die van Oudezijl, welke sedert 1 Julij 1843 kerkelijk met NIEUWE-SCHANS vereenigd zijn, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES MODA, die hier in 1630 stond en er in 1644 overleed. Het beroep is thans eene koninklijke collatie. De kerk, die er in het jaar 1752, door den Raad van State, nieuw gesticht is, ter vervanging van eene vroeger aldaar gestaan hebbende, is een klein, doch net en hecht gebouw, zonder orgel. Volgens eene steen-inscriptie legde Jonkvrouw CANTER VISSER, den 1 Augustus 1751, den eersten steen aan deze kerk. Even als de pastorij domeingoed zijnde, werd zij onder de Fransche overheersching

daarmede aan de gemeente overgedragen. De toren, eerst in 1835 van het domein gekocht, staat niet op de kerk, welke met de onderwijzers woning aan den westelijken hoofdwal staat, maar op een afzonderlijk gebouw aan de Voorstraat. Er zijn daarin een uurwerk en eene klok van 1477.

De bijkerk der Israëliten is een klein en net, doch op eene ongunstige plaats staande, gebouw, waarin de dienst door eenen Voorzanger verrigt wordt. — De school wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht. Men heeft er een distributiekantoor van de brievenposterij en een station der paardenposterij. — Er worden jaarlijks twee markten gehouden als: de voorjaarsmarkt, invallende den laatsten Maandag in April en de najaarsmarkt, welke gehouden wordt den derden Dingsdag en Woensdag in September. Op het noordwester bastion staat een vrij hooge achtkante pel- en korenmolen, en buiten de Noorderpoort, vóór de lange brug, alwaar de schuit van Winschoten aanlegt en een groot aantal reizigers van en naar beide Koningrijken uitspannen, is eene ruime, zeer druk bezochte herberg, waar meer beweging en leven is, dan in de stille buurt binnen de poorten.

Toen de Munstersche Bisschop Barend van Galen, in het jaar 1672, den toeleg had om Groningen te belegeren, werd eerst deze schans, zonder veel tegenstand, door hem vermeesterd; aangezien zij, op zijne aannadering door de bezetting, onder den Luitenant van den Berge werd verlaten, die daarvoor den 11 Julij van dat jaar te Groningen onthalsd is. De sterkte bleef zelf nog, gedurende den volgenden winter, in 's vijands handen, weshalve men genoodzaakt was, haar gestadig ingesloten te houden, ten einde de Oldambten en de Ommelanden, zooveel doenlijk, te beveiligen tegen de strooperijen, welke, door de vijandelijke krijgsbezetting, dikwerf ondernomen werden. De Generaal Rabenhaupt ondernam den 10 Julij 1673 deze sterkte, over welke het bevel aan den Munsterschen Overste Nitzau was toevertrouwd, geregeld te belegeren en, niettegenstaande de vijand tot tweemaal zijne uiterste pogingen aanwendde, om ze te ontzetten, zette hij zijne onderneming nogtans zoo gelukkig voort, dat, in den nacht tusschen den 21 en 22 dier maand, op de konterscarp een storm gewaagd werd, met dat gevolg, dat de Munsterschen, na eenige tegenweer, binnen de schans vlugtende, zoo spoedig door de Staatschen werden gevolgd, dat de geheele bezetting, verbaasd, en zich verbeeldende, dat de geheele magt van het Staatsche leger daar binnen kwam, de wapenen nederwierp en om lijfsgenade bad. Deze overwinning was van des te grooter aangelegenheid voor ons krijgsvolk, omdat daardoor al de buit, door de Munsterschen uit de omliggende dorpen opgehaald, en hier bij elkander gebragt, weder in hunne handen viel.

Later heeft de schans geen geregeld beleg meer doorgestaan, maar is of zonder slag of stoot, of na kleine schermutselingen genomen. Zoo werd zij in 1794 door de Engelschen bezet, die wel in de omstreken eenige nieuwe werken opwierpen, maar haar in 1795 zonder tegenweer voor de Franschen ontruimden. Bij deze gelegenheid werden er op den Hamdijk zeven, achtergeblevene en plunderende, Engelschen door de Franschen afgemaakt. Deze laatsten verlieten haar, in 1813, op de aankomst der Kozakken, na slechts eenen dag tegen hen stand gehouden, en bij een uitval een Kozak gekwetst te hebben.

Door de doorbraak achter Bellingewolde, welke de storm van den 31 December 1833 veroorzaakte, is de gem. Nieuwe-schans voor een gedeelte overstroomd geworden.

NIEUWE-SCHANS, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, arr., distr. en 6½ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Druten*, gem. en 2 u. W. van *Appeltern*, ½ u. N. O. van Alphen; met 19 h. en ongeveer 90 inw.

NIEUWE-SCHANS, voorm. schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Zwollerkerspel*, tusschen Zwolle en de Koter-schans. Zij werd in 1629 opgeworpen, doch is thans niet meer aanwezig.

NIEUWE-SCHILD, geh. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 13 u. N. ten W. van *Alkmaar*, kant. en 5 u. N. ten O. van den *Helder*, gem. *Texel*, ¼ u. Z. Z. O. van *Oostereind*, waartoe het kerkelijk behoort. Er woonden vroeger meest loodsen, die bekend waren voor zeer ijverige en bekwame lieden, en wier woningen hier zeer goed gelegen waren om de schepen te dienen, die van Amsterdam komen, en die op de Vlieter liggen.

Dit geh. is, echter op 5 of 6 huizen na, welke eene bevolking van 40 zielen bevatten, geheel verdwenen, ten gevolge van de, eerst gedeeltelijke en vervolgens geheele verplaatsing van den loodsmansstand naar het Nieuwe-Diep, waardoor dit, uit 40 à 50 knappe huizen bestaande gehucht, dat zijne opkomst verschuldigd was aan de vroegere overbevolking van het Oude-Schild, geheel vervallen is.

In 1844 is echter, even beoosten dit geh., eene nieuwe haven of legplaats aangelegd voor oestervisschers, welke meerendeels is bekostigd door 's rijks en gemeentelijke bijdragen; welligt dat deze haven aanleiding geeft, dat het Nieuwe-Schild weder een meer belangrijk aanwezen verkrijgt. In die havenkom staat ook een kaap ten dienste van de schepen, die van de Zuiderzee afkomen.

NIEUWESCHOOT of Nijeschoot, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en ¾ u. Z. van *Heerenveen*, niet onbevallig tusschen hooge bouwlanden en geboomte verscholen liggende. Men telt er 125 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Oudeschoot-Nieuweschoot-Mildam-Rottum-en-Katlyk*, die hier eene kerk heeft, welke, bouwvallig geworden zijnde, in het jaar 1839 vernieuwd is. Het is een vierkant gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

Door den watervloed van Februarij 1825 liep dit d. geheel onder.

NIEUWE-SCHOUW (DE), overzetveer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, onder *Haskerdijken*, aan den weg van Leeuwarden naar de Lemmer. Men zet er met eene schouw rijtuigen en paarden over het Deel. Er staat nabij dit veer eene boerenwoning.

NIEUWE-SLOOT (DE), water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, welke bewesten *Bovencarspel*, uit den *Togt* voortkomt, die gem. in eene noordelijke strekking doorloopt, en zich in de *Ooster-Kleine-Gouw* ontlast.

NIEUWESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Het loopt in eene oostelijke rigting, en verbindt de vaart of ringsloot van het droog gemaakte Hempenser-meer met het Langdeel.

NIEUWE-SLOOT (DE), kanaal in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, deels gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, deels gem. *Beverwijk*.

Dit kanaal loopt van de St. Aagten-dijk, met eene zuid-westelijke strekking, in de *Haven-van-Beverwijk*, en dient, om het water van het Wijker-broek, door die haven, in het *Wijker-meer* af te zetten.

NIEUWE-SLOOT (DE), water in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, welke uit de *Lutke-Winkel* voortkomende, in eene zuidoostelijke rigting, tusschen den Kostverloren-polder en de Oosterkampen, door de gem. Nieuwe-Niedorp doorloopt, en bij het Keererijtje den naam van Oude-Niedorper-molentocht aan neemt.

NIEUWE-SLUIS (DE), sluis in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Breskens*, loopende uit den polder *Jong-Breskens* in de *Noordzee*.

Het is eene zeer gewigtige uitwatering, voorzien met eene achterliggende veiligheids-sluis, en dient om de Watering-van-Groede en Baarzande, de polders Oud-Breskens en Jong-Breskens, den Henricus-polder c.a., den Baenst-polder, den Adornes-polder en nog eenige andere van het overtollige water te ontlasten. Zij werd gelegd in 1750. Bij deze sluis staan 49, meest armoedige, huisjes, met ruim 290 inwoners, vormende twee gehuchten, in de wandeling bekend, het eene onder den naam van het Nieuwe-veer, het andere onder dien van Waterloo.

NIEUWESLUIS of Hasselter-kerspel, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3½ u. N. ten O. van *Zwolle*, gem. *Zwartsluis*.

Het heeft zijnen naam ontleend van de Groote-Staphorster-sluis, welke aldaar ligt. Zie Staphorster-sluis (De Groote-).

NIEUWE-SLUIS-VAN-HEENVLIET (DE), geh. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. O. Z. O. van *Brielle*, gem. en ½ u. N. van *Heenvliet*.

Dit geh. heeft voornamenlijk zijn ontstaan en welvaart te danken aan het Kanaal-van-Voorne, dat hier in de Nieuwe-Maas uitkomt, waarvan het door de sluis afgesloten is, waarnaar dit geh. dien naam draagt. Ook legt de stoomboot van Rotterdam op Brielle hier aan, om passagiers voor Hellevoetsluis enz. af te zetten. Deze plaats neemt steeds in aanzien toe.

Men vindt er een zeer oud gebouw, het Olifants-huis genaamd, waar een olifant in den gevel staat, en nu tot eene boerenwoning gebruikt wordt; alsmede nog een ander zeer oud gebouw, het Zalmhuis genaamd, waar de visschers hunnen gevangen zalm aanbrengen en eene bergplaats voor hunne netten en gereedschappen hebben. Van hier vaart men ook over op het eiland Roozenburg. Het veerhuis is eene schoone herberg.

NIEUWE-STAD-BIJ-ORTDUINEN (DE), st. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hertogenbosch ('s).

NIEUWE-STRAAT of Papenstraat, straat of buurt in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, een gedeelte van het vlek *Schagen* uitmakende; men telt er 10 h. en ongeveer 90 inw.

NIEUWE-TONGE, ook wel Nieuwe-kerk-in-Grijsoord genoemd, d. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. O. Z. O. van *Brielle*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Sommelsdijk*, gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*.

Het is een net gebouwd d., door beplanting in den omtrek zeer bevallig gelegen. Men treft er vele wel gebouwde huizen aan.

De Herv., die er wonen, maken, met de overige uit de burg. gem. Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort, en 1150 zielen telt, onder welke 300 Ledematen. — Deze gem. was eerst gecombineerd met *Oude-Tonge*, welke combinatie tot eersten Leeraar had Johannes Horstius of Johannes ab Horst, die, volgens overlevering,

vroeger Roomsch-Katholijk Pastoor geweest is, en in het jaar 1574 tot de Hervormden overging. Hij is in 1583, waarschijnlijk te NIEUWE-TONGE, overleden. In dat zelfde jaar zijn NIEUWE-TONGE en *Oude-Tonge* van elkander gescheiden, terwijl NIEUWE-TONGE, in het jaar 1584, tot eersten afzonderlijken Predikant bekwam ARNOLD GILLESZ TIMMERMAN, die in het jaar 1607 schijnt overleden te zijn. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de beroemde Latijnsche en Nederduitsche Dichter CASPARUS BARLAEUS, die in 1609 herwaarts kwam en in 1612 als Onder-Regent van het Staten-collegie naar Leyden vertrok, waar hij in 1617 tot Hoogleeraar in de Redeneerkunde werd gekozen. In 1619 om zijne Remonstrantsche gevoelens afgezet, werd hij in 1631 tot Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Welsprekendheid aan het Athenaeum te Amsterdam benoemd, waar hij den 14 Januarij 1648 overleed. Bij het ontstaan van eene vacature wenden zich de gemeente en kerkeraad tot de Ambachtsheeren en Vrouwen van Grijsoord, en verzoeken, bij request, handopening, om te mogen uitzien en omhooren naar een zeker getal bekwame personen. Na gunstige beschikking, maken de gemeente en kerkeraad eene nominatie van het toegestane getal en dragen die voor, met verzoek, dat Ambachtsheeren en Vrouwen een daarvan tot Predikant van de gemeente gelieven te denomineren en aan te stellen. Na gedane denominatie geschiedt de beroeping volgens kerke-orde.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan de *H. Maagd* was toegewijd, en bij de stichting tot eene kruiskerk is aangelegd, is van eene tamelijke hoogte en heeft een zeer goed aanzien. De toren gaat van onderen vierkant op tot boven een gedeelte van het kerkdak, van waar hij de gedaante van eene vierkante spits aanneemt, zijnde de toren van een goed uurwerk en klokken voorzien. De kerk is ruim en luchtig, vooral nadat zij, in de jaren 1831 en 1832, inwendig geheel vernieuwd is. De toegang wordt afgesloten door een fraai ijzeren hek, tusschen twee hardsteenen palen, in het jaar 1842 aan de gemeente ten geschenke gegeven door den Heer Mr. S. H. ANEMAET, bij gelegenheid, dat hij, den 1 April van dat jaar, vijf en twintig jaren Burgemeester der gem. Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland geweest was. Van het koor, dat mede zeer ruim is, is een gedeelte voor de schooldienst afgezonderd, waartoe het in 1821 meer doelmatig is ingerigt; aan de andere zijde van de kerk, tegenover het koor, is de kerkeraadskamer. Het kerkplein, dat vroeger tot kerkhof diende, is thans op eene smaakvolle wijze tot eene wandelplaats ingerigt; terwijl in het jaar 1829, ten Z. O. van het dorp, eene burgerlijke begraafplaats is aangelegd, welke, zoo door ligging als inrigting, volkomen aan het doel beantwoordt. Men gaat daarop door een fraai bewerkt ijzeren hek, met het opschrift: ZIJT OOK GIJ BEREID! Aan het kerkgebouw is, in het jaar 1833, een zeer groote regenbak, ten dienste der gemeente, aangebouwd, welke, vooral in drooge zomers, van bijzonder nut is.

Men heeft er mede een gesticht, bekend onder den naam van het Ziekengasthuis. De inkomsten daarvan behooren aan de groote- of dorpsarmen, uit welken hoofde door het plaatselijk bestuur een Rent- of Armmeester wordt aangesteld, aan wien het oppertoezigt en de beheering der overige armgoederen mede is opgedragen.

Nog heeft men er eene, in 1835 tot stand gekomene, inrigting tot uitdeeling van warme spijzen aan onvermogenden, gedurende den winter.

Het Dorpshuis of Raadhuis, een zeer net gebouw, staat op het regtsgebied van de hooge heerlijkheid *Klinkerland*. Het is in het jaar 1830 geheel vernieuwd en van doelmatige vertrekken voorzien.

Tot een sieraad van het dorp strekt het smaakvol aangelegde en zorgvuldig onderhouden wordende buitengoed van den Heer Burgemeester Mr. S. H. Ansbaert, hetgeen, door de welwillende vergunning van den eigenaar, eene aangename wandeling voor de dorpsbewoners oplevert.

De school wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Er is ook een distributiekantoor voor de brievenposterij.

Volgens overleveringen zoude op Nieuwe-Tonge, in het midden der zestiende eeuw, een zware brand hebben gewoed, waardoor een groot gedeelte van het Raadhuis en de daarin zijnde secretarie zoude zijn verbrand.

In het jaar 1725 brandde het koor der kerk af, doch werd den 10 December van het zelfde jaar weder ter herbouwing aanbesteed.

Heeft dus Nieuwe-Tonge veel door brand geleden, niet minder is het door de hooge watervloeden geteisterd; vooral heeft het bij de overstrooming van den 14 en 15 November 1776 veel geleden, zijnde als toen de geheele St. Jacobs-polder ingevloeid, welke, tot heden toe, nog onbedijkt is gebleven.

NIEUWE-TONGE-EN-KLINKERLAND, gem. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (16 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. W. aan de gem. Sommelsdijk, O. aan Middelharnis-en-Oude-Tonge, Z. aan de Slikken-van-de-Bieningen, W. aan Oud- en Nieuw-Herkingen en Melissant-Noorderschorre-en-Wellestrijpe.

Deze gem. bestaat uit een gedeelte van de heerl. Grijsoord en uit de halsheerl. Klinkerland, waarin gelegen zijn de navolgende pold.: Battenoord en Duivenwaard, benevens gedeelten van de pold. Wellestrijpe, Noordland en Klinkerland. Zij beslaat, volgens het kadasster, eene oppervlakte van 1219 bund. 46 v. r. 5 v. ell., waaronder 1211 bund. 31 v. r. 5 v. ell. belastbaar land. Men telt er 150 h., bewoond door 232 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1200 inw., wier voornaamste bron van bestaan de landbouw is. De handel, die er gedreven wordt, bestaat in voortbrengselen van den landbouw, waaronder ook meekrap. Sommigen vinden echter in den winter een middel tot hun onderhoud door het rapen van oesters op de Grijsoordsche-Oesterbanken, ten Z. van Nieuwe-Tonge, op de slikken van de Bieningen. Vroeger had men in deze gem. twee meestoven, tegenwoordig bestaat er nog een. Ook is er nog eenen korenmolen.

De Herv., die er 1140 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken de gem. van *Nieuwe-Tonge* uit. — De enkele Evang. Luth., die er woont, wordt tot de gem. van *Brielle* gerekend. — De 60 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Oude-Tonge*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen der gem. Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland bestaat in een veld van sinople (groen), met een fasce, van boven van zilver.

NIEUWE-VAART (DE), vaart in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zij loopt van de vest der stad *Amsterdam* naar de herberg *Zeeburg*, en is in 1675 gegraven, om het stads schutwater daardoor in het Nieuwe-Diep te brengen. Zij heeft door eene sluis gemeenschap met de *Kattenburger-vaart* binnen de stad zelve, welke vaart insgelijks wel den naam van Nieuwe-Vaart draagt.

NIEUWE-VAART (DE), ook wel enkel DE VAART genoemd, vaart in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*.

Zij loopt van den Amstel, omtrent 1500 ellen ten Zuiden der stad Amsterdam, tot naar de Diemerbrug en het tolhek, alwaar zij de Diem ontmoet; daarna loopt zij door onderscheidene polders naar Muiden en Naarden. Bij Diemerbrug ontvangt zij de Ringsloot-van-het-Diemer-meer, en ontmoet in haren loop de Diem en de Vecht, die, bij het stadje Weesp zamen gemeenschap hebbende, een volkomen en natuurlijk eiland vormen, waarop den Diemerdammer-polder, den Gemeenschaps-polder en meer andere liggen.

NIEUWE-VAART (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, in een zuidelijke rigting van Loosduinen naar Hondsholredijk loopende, en bij Poeldijk den *Groote-Gantel* doorsnijdende.

NIEUWE-VAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*; dat, in eene oostelijke strekking, kronkelende van het d. Wirdum naar de Ringsloot van het drooggemaakte Warregastermeer loopt.

NIEUWE-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, zich in eene zuidelijke rigting uitstrekkende van Oudehaskerbrug naar Haskerdijken.

NIEUWE-VAART (DE), ook wel op sommige plaatsen de ZILK genoemd, water in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland* en *Zuid-Holland*, strekkende zich van Haarlem, zuidwestwaarts uit naar het dorp Oegstgeest, ten Noorden der stad Leyden gelegen. Van dit dorp loopt het naar die stad, doorkruisende het riviertje de Vliet, dat van den Rijnsburgsche-polder naar het Kager-meer vloeit.

NIEUWE-VAART (DE), gegraven vaart in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, welke tegen over de Goudsche-sluis, door de Rijnbrug uit den Rijn komende, in eene noordelijke rigting naar den Galge- of Noordeindsche-molen loopt. Zie voorts het art. AAR.

NIEUWEVEEN, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nootdorp-Hoogeveen-en-Nieuweveen*; palende N. O. aan Tedingerbroek en aan Roeleveen, onder Soetermeer, Z. O. aan Hoogeveen, Z. W. aan Nootdorp.

Deze heerl. bestaat uit de pold. van Nieuweveen en de Oost-Negentig-morgen, en bevat het geh. Nieuweveen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 278 bund. 92 v. r. 81 v. ell., waaronder 276 bund. 67 v. r. 36 v. ell. belastbaar land.

Haren naam heeft zij zeker bekomen van de nabij gelegene veenen. In het jaar 1331 droeg zij den naam van 's GRAVEN-NOORDVEEN en werd naderhand ook 's GRAVENVEEN geheeten; doch wanneer het den naam van NIEUWEVEEN ontvangen heeft, is onbekend.

Volgens zekeren giftbrief of verleibrief van WILLEM IV, Graaf *van Holland*, gegeven te Zierikzee, op Donderdag na St. Lievensdag van het jaar 1341, kwam zij aan JACOB GERRITZOON, Schout en Poorter te Delft; deze brief hield in, dat gemelde Graaf daarbij verkocht zijne wildernissen te Nootdorp, welke door hem in het jaar 1329, Zaturdags na Kersdag, in erfhuur waren uitgegeven. Die wildernissen worden daarin gezegd, gelegen te zijn te Nootdorp, tusschen Pieter-Bommen-sloot en het Smalle-weer, dat tegenwoordig NIEUWEVEEN is.

Men telt er 14 h. en 120 inw., die voornamelijk in den landbouw hun bestaan vinden. — De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van Nootdorp. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van Nootdorp gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de leerlingen genieten onderwijs te *Nootdorp*.

Het geh. Nieuwveen, ook wel Nieuwveen of Nieveen gespeld, ligt 2½ u. O. Z. O. van 's Gravenhage, 1¾ u. Z. O. van Voorburg.

Aan den Veeneweg in deze heerl., staat de R. K. kerk van de stat. van *Nootdorp*, aan den H. Bartholomeus toegewijd, zijnde een vrij ruim gebouw met toren en orgel.

De kermis te Nieuwveen valt in den eersten Zondag van September.

NIEUWEVEEN (POLDER-VAN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nieuwveen-en-Nootdorp*; palende N. aan de Oost-Negentig-morgen, O. aan de Honderd-morgen en Nootdorp, Z. aan Nootdorp, W. aan den Tedingerbroekpolder.

Deze pold. is in het jaar 1842 bedijkt. Het polderbestuur bestaat uit eene Commissie tot droogmaking der Nootdorpsche-plassen.

NIEUWE-VEER (HET), pontveer in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Breda*, gem. en 1 u. W. van *Terheyden*. Er staat aldaar een huis, hetwelk tot het geh. *de Noord* of *het Slikgat* behoort.

NIEUWE-VEER (HET), voorm. overzetveer op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, 20 min. N. O. van het geh. Nieuw-Bommenede, alwaar een haventje plagt te zijn, met gelegenheid om op Herkingen de Buitensluis en andere plaatsen te worden overgezet. Na het verminderen van het reizen naar Holland over de veeren, ten gevolge der stoomvaart, is dit veer bijna geheel vervallen en door het verzanden van het haventje, sedert eenige jaren, geheel te niet gegaan, zoodat er niets meer van te vinden is, dan een huis op den dijk, dat vroeger door den veerman bewoond werd. Later heeft men ¼ u. westelijker, aan den polder Nataars, eene nieuwe havenplaats voor den beurtschipper op Rotterdam aangelegd.

NIEUWE-VEER (HET) of de Nieuwe-sluis, b. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. en 2¼ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 2 u. N. van *Oostburg*, distr. en 3¼ u. N. O. van *Sluis*, gem. en ½ u. W. van *Breskens*.

Deze buurt is niet bepaald onderscheiden van de buurt *Waterloo*, zoodat het juiste getal huizen en inwoners van ieder afzonderlijk niet kan worden opgegeven. Zie Nieuwe-sluis (De).

NIEUWE-VEER (HET), overhaal of voetveer over de *Steenbergsche-vliet*, prov. *Noord-Braband*, 20 min. N. van Steenbergen.

Het wordt aldus genaamd, ter onderscheiding van het Oude- of Prinslandsche-veer, hetwelk een half uur oostelijker ligt.

NIEUWE-VEER (HET), b. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 5 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. N. van *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijberghe*, ¼ u. N. O. van *Oud-Vossemeer*; aan de Eendragt, waaraan zij een haventje heeft. Men telt er 23 h., twee meestoven en ruim 120 inw. Er is hier een pontveer op Nieuw-Vossemeer.

NIEUWE-WARANDE (DE), bosschaadje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Tilburg*.

Het is voor omtrent vijftig jaren aangelegd, en beslaat 100 morgen (ruim 85 bund.). Men vindt er 2 h., bewoond door 6 inw.

NIEUWE-WATER (HET), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Gantel (De).

NIEUWE-WEEL (DE), meertje in de *Ooster-kogge* van *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Lutjebroeker-weel.

NIEUWE-WEG (DE), weg in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, zich, in eene oostelijke rigting, van den Oude- of Westfriesche-zeedijk naar het Zegebuurtje uitstrekkende, de polder *Burghorn*, in de gem. *Schagen-en-Burghorn*, in twee deelen scheidende.

NIEUWE-WEG, wandelplaats, even buiten de stad *Tiel*, prov. *Gelderland*, uitmakende een gedeelte der buitensingels langs de stadsgrachten, aan de zuidwestzijde.

NIEUWE-WEG (DE POLDER-BENOORDEN-DEN-), pold. in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. W. aan de Zijpe, O. aan het poldertje Bouwerom-en-Zantvenne, Z. aan den Nieuwe-weg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 151 bund. 40 v. r. 2 v. ell., en telt 3 h., allen boerderijen. Hij behoort onder het polderbestuur van *Burghorn*.

NIEUWE-WEG (DE POLDER-BEZUIDEN-DEN-), pold. in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Nieuwen-weg, O. aan den pold. Buitendijk, Z. aan de gem. St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog, W. aan de Zijpe.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 136 bund. 67 v. r. 32 v. ell.; telt 5 h., allen boerderijen. Hij maakt, met den voorgaanden polder, gezamenlijk den polder *Burghorn* uit, welke in het jaar 1460 bedijkt is, tot de gemeente *Schagen-en-Burghorn* behoort, en in den polder Schagen haar overtollig water ontlast, vroeger door middel van eenen watermolen, in het noordoostelijk gedeelte van den polder, doch thans door eene duikersluis in den Oude-Burghorner-dijk.

NIEUWE-WEG-SLOOT (DE), water in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, in eene noordoostelijke rigting van het d. Wognum naar de gem. Zijbecarspel-en-Benningbroek loopende.

NIEUWE-WERK (HET) of Kanaal-fort, algemeene benaming van de beide forten, gelegen, op den oostelijken en den westelijken oever, aan den mond van het Groot-Noordhollandsche-kanaal, in het balj. *Huisduinen-en-den Helder*, prov. *Noord-Holland*, en genaamd Oost-oever en West-oever. Zie die woorden.

NIEUWE-WERK (HET), wandelplaats langs de Maas, ten O. buiten de stad *Rotterdam*, achter de werven der Marine, prov. *Zuid-Holland*, welke zich, van de Maas gezien, op eene schilderachtige en treffende wijze voordoet, en bij den vreemdeling, die van deze zijde de stad bezoekt, eenen aangenamen indruk verwekt.

NIEUWE-WERK (HET), voorm. uitgestrekte vestingwerken in *Zalland*, prov. *Overijssel*, bij de *Koter-schans*, ten O. van het *Koterveer*, ½ u. Z. W. van *Zwolle*, in het begin der vorige eeuw door den Generaal Coehoorn aangelegd, doch sedert vervallen, en in 1829 door de stad Zwolle tot eene schilderachtige, publieke wandelplaats gemaakt.

NIEUWE-WETERING, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kost-verloren-vaart.

NIEUWE-WETERING, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leyden*, kant en 1¾ u. N. van *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, ¼ u. W. van de Oude-Wetering.

Zij ontleent haren naam van het water dat er doorloopt. Men telt er ruim 40 h. en ruim 300 inw., wier bezigheden voornamelijk bestaan in den landbouw.

De Herv., die er 260 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oude-Wetering*. — De R. K., van welke men er 40 aantreft, worden tot de stat. van *Rijp-Wetering* gerekend. — Men heeft er ééne school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

NIEUWE-WETERING (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, hetwelk, uit de Oude-Wetering voortkomende, in eene zuidwestelijke strekking, tusschen de grietenijen *Rauwerderhem* en *Utingeradeel* doorloopt, en zich in het *Sneekermeer* ontlast.

NIEUWE-WETERING (DE), buurs. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. en 2 u. O. van *Maarssen*, gem. en 25 min. Z. van *Maartensdijk*; met 15 h. en 80 inw.

NIEUWE-WETERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*, hetwelk vroeger uit de *Wijde-Aa* voortkwam, en met eene noordelijke strekking in het *Leydsche-meer* uitliep. Uit hoofde van de droogmakerijen bestaat dit water thans slechts uit een binnenwater of *ringsloot*.

NIEUWE-WETERING (DE), water op de *Veluwe*, hetwelk, onder Apeldoorn ontspringende, in eene noordelijke rigting die gem., alsmede de gem. Epe en Heerde doorloopt en zich, bezuiden Hattem, met de *Groote-wetering* en *Leide-grave* vereenigt en alzoo zich in het *Grift-kanaal* uitstort.

NIEUWE-WETERING (DE), water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat ten O. van Wesepe, 2 u. N. O. van Deventer, ontstaat, en, in eene gelijke strekking met den IJssel voortvloeijende, een groot uur boven Zwolle, de Oude-wetering, vervolgens de Steen-wetering en de Mare-wetering opneemt, zich ¼ uur lager met de *Soest-wetering* vereenigt, en bij Zwolle HET ZWARTEWATER geheeten wordt.

NIEUWE-WETERING (DE), watergang in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in den pold. van *Mastenbroek*, onder *Zwollerkerspel*.

Zij begint aan den dijk van het Zwartewater, bij het geh. de Riesebos, ¾ u. N. van Zwolle, doorloopt den Polder-van-Mastenbroek in eene noordelijke rigting, doorsnijdt de trekvaart van Hasselt naar Kampen, en ontlast zich te Genemuiden, door eene sluis, in het *Zwartewater*.

NIEUWE-ZAND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr. en 2 u. N. W. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. N. ten O. van *Lemmer*, 8 u. N. ten O. van *Slooten*, waartoe het behoort.

NIEUWE-ZAND (HET), droogte in de *Noordzee*, ten W. van het eil. *Schouwen*, aan den noordkant van den Banjaard, langs welke het *Brouwershavensche-zeegat* ten N. en de *Keel* of het *Hondengat*, ten Z. stroomt. Zij is over het algemeen droog en steil.

NIEUWE-ZEEGAT (HET) of HET NOORDOOST-GAT, loopende door de *Noorder-gronden*.

In dit zeegat liggen vijf tonnen, als: eene Roode Buitenton, op de diepte van 9 palm., en zijn de merken: de Molen, anderhalve windboomslengte, beoosten de Kleine-Strandkaap, op Vlieland, en de twee Kapen, eene kleine windboomslengte bewesten door elkander; eene Zwarte Ton, op de merken: de Molen, anderhalve windboomslengte beoosten de Kleine-Strandkaap, op Vlieland, en de Branddaris, een handspaaks lengte beoosten de Hooge-duin, op Terschelling, op 42 palm.

diepte; eene Zwarte Ton, op de merken: de Molen, een windboomslengte beoosten de Kleine-kaap, op Vlieland, en de Brandaris, aan den top van de Hooge-Duin, op Terschelling, op de diepte van 48 palm.; eene Witte Ton, op de merken: de Molen en de Kleine-Strandkaap overeen, en de Brandaris even vrij van de Hooge-Duin, op Terschelling, op de diepte van 30 palm., en eene Witte Ton, op de merken: de Molen, even benoorden de Kleine-Strandkaap, op Vlieland, en de Twee Kapen, op den Noordvaarder, twee windboomslengten uit elkander, op de diepte van 83 palm.

In het vaarwater is, met hoog water, de geringste diepte 42 palm., met gewoon getij; de koers van de buitenton tot de binnenton is Z. Z. W. en verder naar de Reede van het Vlie Zuid en ten Westen per miswijzend kompas, en loopt dit zeegat N. N. O. uit.

NIEUWE-ZEEGAT-IN-DE-BUITEN-NOORDER-GRONDEN (HET), zeegat ten N. van de *Zuiderzee*, tusschen de eil. *Vlieland* en *Terschelling*. Zie Thomas-Smits-gat.

NIEUWE-ZIJL (DE) of de Nije-zijl, sluis in den *Hemdijk*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ¼ u. Z. van Oosthem, dienende om het binnendijks gedeelte dier griet. te beveiligen voor het indringen van het water van het buitendijksche gedeelte.

Op den 3 Januarij 1616 werd, bij deze zijl, door eenen burger van Sneek, met name Douwe Jeltes, in ééne streek of werp, meer dan twintig of dertig duizend brazemen gevangen, zijnde deze visch aldaar, in het versch water, te zamen gekomen, wegens eene geweldige inbraak der zeedijken.

NIEUWE-ZIJLEN, sluizen, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie Dockumer-Nieuwe-zijlen.

NIEUWGRAAF, b. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, en 2 u. Z. O. van *Arnhem*, kant. en ¾ u. N. W. van *Zevenaar*, gem. *Duiven*.

NIEUWHOF, buiteng. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Nijkerk*, gem. en 40 min. W. van *Barneveld*, aan den grooten weg van Arnhem op Amersfoort.

Dit buit., beslaande, met land en boschgrond, eene oppervlakte van ongeveer 7 bund., en met de daartoe behoorende bouwërven 165 bund., is met vischrijke vijvers doorsneden en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Kets, woonachtig te Rosendaal.

NIEUWKERK, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, dat in de zestiende eeuw verdronken en nooit weder boven gekomen is.

Dit voorm. d. lag ½ u. Z. O. van het d. Groede, in de toenmalige Yvewatering. Het grootste gedeelte der voorm. par. ligt thans in de watering en gem. *Groede*, maar een klein gedeelte in het *Tweede-deel-van-Prins-Willems-polder*, gem. *Schoondijke*. Eene diepe kreek, die heerlijke baars levert, is gespoeld, ter plaatse, waar het d. stond, en wordt de N i e u w k e r k s c h e - k r e e k genoemd. Het is de meest zuidelijke in den Nieuwe-polder van Groede. Op de oevers der kreek vond men echter nog onlangs overblijfselen van gebouwen en grafplaatsen.

NIEUWKERK, voorm. d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Eckeningen.

NIEUWKERK (GIESSEN), d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Giessen-Nieuwkerk.

NIEUW-KLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Aula-Dei.

NIEUW-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Rozenkamp.

NIEUWKOOP, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*; 52° 9' 3" N. B., 22° 26' 40" O. L. Het d. is zeer groot en omtrent vijf vierendeel uurs gaans lang. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Ten Noordwesten heeft Nieuwkoop niets anders, dan uitgeveende plassen, die, met de nabijgelegene plassen van Aarlanderveen, Langer- en Korter-Aar, Zevenhoven en Nieuwveen, eene oppervlakte van ruim 3280 bund. uitmaken. Ten Zuidoosten zijn groote veenderijen, waardoor het hier, met der tijd, alles zal verveend worden, uitgezonderd eene streek, daar geen veen is, beslaande ruim 850 bund. lands, en gelegen aan den zuidoostkant, tusschen de Ma-sloot en de Meije tot de Vliet bij Achttienhoven, die de scheiding maakt tusschen Nieuwkoop, aan de eene zijde, en Noorden en Achttienhoven aan de andere zijde.

De Herv., die er 730 in getal zijn, onder welken 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Matthijs Rudse, die in het jaar 1580, als Luthersch Predikant, naar Woerden vertrok. De kerk, waarin, vóór de Reformatie, de geboorte van de H. Maagd met eene zonderlinge eerbiedigheid, plagt gevierd te worden, stond ter vergeving van de Hollandsche Graven. De Pastorij had aan inkomsten 18 Rhijnsche guld. (25 guld. 20 cents). Tusschen Keizer Karel V, als Graaf *van Holland*, en het kapittel van St. Maria'skerk te Utrecht, is weleer verschil geweest over het vergeven van deze pastorij. Deze kerk was vroeger een schoon, ruim gebouw, uit welks voorgevel een klein vierkant torentje, met een diergelijk spitsje daarboven, oprees, en waarbinnen uurwerk en klok gevonden werden. Deze kerk, in verval geraakt zijnde, is in de plaats daarvan, in 1822, een fraai kerkgebouw gesticht, voor een groot gedeelte uit liefdegaven der gemeente en eene aanzienlijke gift der Baronnesse Roest van Alkemade, destijds Ambachtsvrouwe dezer plaats, die, ofschoon in Duitschland woonachtig en tot de R. K. kerk behoorende, zich echter op eene loffelijke wijze de belangen dezer gemeente heeft aangetrokken. Deze kerk prijkt met eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De Remonstranten, die hier gevonden worden, behooren tot de gem. van *Nieuwkoop-en-Zevenhoven*, welke hier eene kerk heeft, zijnde eene der aanzienlijkste van het geheele platte land, gelijk hier mede de grootste gemeente van die godsdienstige gezindte gevonden wordt. Aan de kerk is de woning van den Predikant vast, zijnde mede een schoon gebouw, met tuinen, enz.

De R. K., die er wonen, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 480 Communikanten telt. Deze stat. heeft hier twee kerken, staande aan de beide einde van het d., de eene in het zuidwesteinde en de andere in het oosteinde, beide aan den Nieuwkoopsche-dijk of weg, in den grooten Meyenpolder, waardoor het schijnt, dat die kerken reeds vroeg na de Reformatie hier zijn gesticht, want men leest, dat Mr. Pieter Jansskind, de pastorij van Nieuwkoop en de

Hey vele jaren bediend heeft. Deze beide kerken worden nog slechts door éénen Pastoor bediend. De kerk, in het zuidwesteinde, bij de uitwatering van NIEUWKOOP, aan de *H. Maagd* MARIA toegewijd, is in alles zeer net betimmerd, en van alle de noodige kerksieraden enz. voorzien, de woning van den Pastoor is daartegen aan gebouwd. Niet minder is het kerkgebouw ten oosten van het dorp, bij de Vliet, gelegen, waaraan, zoo binnen als buiten, mede al het noodige, ter godsdienstoefening gevonden wordt.

Hier is, behalve het voormalige Regthuis, dat een fraai gebouw was, doch waarin thans herberg wordt gehouden, in het jaar 1628, ook een fraai Raadhuis gesticht. In den voorgevel staat de Geregtigheid, naar de gewone wijze afgebeeld, met het bijschrift: DISCITE JUSTITIAM (d. i. *Leert Geregtigheid betrachten*). Tegenover dit Raadhuis stond vroeger de geregtspaal, met het wapen van NIEUWKOOP en het bijschrift: EERT GOD EN VREEST DE JUSTITIE. Hier nabij, in het midden van het dorp, staat het Huis-te-Nieuwkoop. Zie NIEUWKOOP (HUIS-TE-).

NIEUWKOOP is de geboorteplaats van de Nederduitsche Dichters KASPER en JOHANNES BRANDT. KASPER, die tevens als Geschiedschrijver en Kanselredenaar uitmuntte, werd geboren in 1653; hij overleed in 1696. JOHANNES zag in 1660 het eerste daglicht en stierf in 1708. Een broeder van hen GERARD BRANDT DE JONGE, die zich als bekwaam Kanselredenaar beroemd gemaakt heeft, was den 6 April 1657 geboren en overleden den 21 December 1683. Ook werd de Teekenares en Glasschilderes, KATHARINA OOSTERFRUS, hier in 1666 geboren; zij overleed in 1738.

Men vindt vermeld, dat de Franschen, in het jaar 1672, na den mislukten togt van den Hertog VAN LUXEMBURG op 's Gravenhage, naar Utrecht terug trekkende, van vier of vijf kanten op NIEUWKOOP aanvielen, doch door den Baljuw gestuit werden, die in der haast vier kompagniën huislieden van NIEUWKOOP en één uit Aarlanderveen bijeen trok en dat zij daarop naar Bodegraven en Zwammerdam rukten. Een verhaal, dat bij anderen, als ten uiterste onwaarschijlijk, wordt wedersproken, omdat het den Franschen, ten aanzien van de gebrokene landen hier omtrent en het onsterk ijs, niet geraden was den terugtogt over NIEUWKOOP te nemen. Ook acht men, dat zulk eene kleine hoop ongeoefende manschappen het hoofd niet zou hebben durven bieden aan de bloem der Fransche krijgsmagt. Behalve dat de Hertog VAN LUXEMBURG, indien hij vermoed had, dat hier eenige geregelde benden waren, na dezen vermeenden aanval van zijn geheele leger, daarmede niet gerust naar Zwammerdam zou hebben durven voorttrekken, omdat hij in het vlakke veld ligtelijk zou hebben kunnen opgehouden en van achteren zoo lang belemmerd worden, tot dat er meer benden hadden kunnen toeschieten, om hem geheel en al in het naauw te brengen. Men houdt het derhalve voor veel waarschijnlijker, dat deze aanval der Franschen alleen bestaan heeft in eenen strooptogt van eenen afgezonderden hoop Fransch krijgsvolk, die naar NIEUWKOOP trok, om daar te rooven en te plunderen, en waarop de landzaten onderscheidene malen geschoten hebben, tot dat zij ze op de vlugt dreven.

Het wapen dezer gem. is een schild van keel (rood), met een rad waarvan een vierde gebroken is, vergezeld van drie kruisen, staande twee en één; alles van goud.

NIEUWKOOP (DROOGGEMAAKTE-POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ZEVEN-AMBACHTS-POLDER.

NIEUWKOOP (HET HUIS-TE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*, in het midden van het dorp *Nieuwkoop*.

Dit gebouw werd, in het jaar 1627, gebouwd door den Heer JOHAN DE BRUYN VAN BUITENWEG, Heer *van Nieuwkoop*, *Noorden* en *Achttienhoven*, wiens wapen, tot in het jaar 1795, in den gevel pronkte. Het is van binnen met onderscheidene kamers en vertrekken voorzien, van welke vele zeer aangename land- en watergezigten, zoo ook op omliggende dorpen, hebben, pronkende voorts met eenen schoonen toren, die boven met eene fraaije omwandeling en balustrade voorzien is, van welke men een heerlijk uitzigt heeft op alle de in dien omtrek gelegene landerijen, en boven welken weder eene dubbele open koepel wordt gevonden, waarop eene ronde, met zwaar lood gedekte, kap ligt, uit welke weder een spil, voor eenen windwijzer dienende, oprijst.

NIEUWKOOP-EN-NOORDEN, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (17 k. d., 20 m. k., 3 s. d. 2 afd.); palende N. aan de gem. Zevenhoven, N. O. aan de Utrechtsche gem. Wilnis, Z. O. aan Achttienhoven-en-de-Bosch, Z. aan Bodegraven, W. aan de gem. Aarlanderveen en Ter-Aar.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Nieuwkoop-en-Noorden en een gedeelte van den Drooggemaakte-polder-van-Nieuwkoop; bevat de d. Nieuwkoop, Noorden en de Noordsche of Noordensche-buurt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3072 bund. 11 v. r. 49 v. ell., waaronder 3063 bund. 10 v. r. 81 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 304 h., bewoond door 431 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw., die meest hun bestaan vinden in de veenderij, den landbouw en de smederijen, van welke er in deze gem. onderscheidene bestaan. Voorts heeft men er vier scheepstimmerwerven en eenen korenmolen.

De Herv., die er 1080 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de beide gem. van Nieuwkoop en Noorden uit. — De Remonstranten, die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Nieuwkoop-en-Zevenhoven*. — De Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Bodegraven* gerekend. — De R. K., van welke men er 1030 telt, maken de twee stat. van Nieuwkoop en Noorden uit. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éène te Nieuwkoop en éène te Noorden.

Wij vinden elders vermeld, dat NIEUWKOOP niet onder *Rijnland*, maar onder *Kennemerland* moet gerekend worden, en in vroegere tijden wordt het aangeteekend onder *Amstelland* begrepen te zijn, hoewel alleen met opzigt tot de schildtalen, want tevens wordt het aangemerkt als eene hooge heerlijkheid. Mogelijk heeft Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN de heerl. van NIEUWKOOP tot die waardigheid verheven. Immers men vindt, dat hij, bij handvest van het jaar 1395, naar den loop van den Hove, op St. Agnietendag, dat is den 21 Januarij, des jaars 1396, die van NIEUWKOOP het regtsgebied van het baljuwschap van Rijnland en van het Land-van-Woerden, mitsgaders alle anderen onttrokken heeft, en dat zij alleen gedaagd zouden mogen worden voor zijne eigene vierschaar, naar het landregt of buurregt, hetwelk, naar men meent, een regtsgebied van hooge heerl., dat eenen eigen Baljuw heeft, moet beteekenen.

Noorden moet tegenwoordig als eene zelfde heerl. met NIEUWKOOP aangemerkt worden, uitgezonderd dat gedeelte, hetwelk onder de

ambachtsheerl. van Zevenhoven behoort. Mogelijk is *Noorden* voorheen afgezonderd geweest. Hertog ALBRECHT spreekt, in zijn bovengemeld handvest, alleen van *Nieuwkoop*.

De hooge heerl. van NIEUWKOOP-EN-NOORDEN behoorde, in het midden der vorige eeuw, aan den Heer HENRIK FRANÇOIS Baron VAN WASSENAER, Heer *van Alkemade*, *Nieuwkoop*, *Noorden*, *Achttienhoven*, *Teccop* en den *Vrijenhaak*, in wiens geslacht zij tot nu toe gebleven is, wordende zij thans in eigendom bezeten door Mevrouw C. A. Baronesse VAN WASSENAER, echtgenoote van den Heer M. A. DE GEER.

NIEUWKOOP-EN-NOORDEN (POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*.

NIEUWKOOP-EN-NOORDEN heeft een dijkgraaf- en heemraadschap, onafhankelijk van het hooge heemraadschap van Rijnland. Vroeger was de Baljuw Dijkgraaf en zat met vijf Heemraden, waaruit twee Poldermeesters benoemd werden. In het eene jaar gingen er drie en in het andere gingen er twee Heemraden af. In of omtrent het jaar 1394 heeft NIEUWKOOP, ten aanzien van zijne uitwatering in den Rijn, geschil gehad met den Baljuw of liever Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, van welke » dingtale, boete en kosten die van NIEUWKOOP gebleven zijn » aan dien Baljuw en Heemraden. Voorts zouden zij en die met hen » wateren, bewaren, al zulke aardwerke, als Rijnland heeft, en on» gehoefslaagt is, op Swammerdamme, en hierom zouden zij mede » vry wateren in den Ryn, Sparendamme uit, als hun ouders altyd » gedaan hadden, en men zou gelden by de hoeven, als van ouds » altyd costumelyk is geweest, den onraad die hier op geloopen is. » Voorts zouden die van NIEUWKOOP blyven in hunne oude costumen, » en de Heemraden van Rynland zouden hen niet meer belasten dan » voorschreven is." Hieruit blijkt, dat NIEUWKOOP van zeer oude tijden over Zwammerdam heeft uitgewaterd, en weleer, ten aanzien van het waterschap, onder het dijkgraaf- of hoog-heemraadschap van Rijnland gestaan heeft. Hoe of wanneer het hiervan onafhankelijk geworden is, vindt men niet vermeld.

NIEUWKOOP-EN-ZEVENHOVEN, kerk. gem. der Remonstranten, prov. *Zuid-Holland*, tot de *Derde klasse* behoorende.

Men telt er 230 zielen, en heeft er twee kerken, als: ééne te Nieuwkoop en ééne te Zevenhoven.

NIEUWKOOPER-BOSCH, boschje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ¼ u. O. ten Z. van *Nieuwkoop*, aan de Mije.

NIEUWKOOPSCHE-DROOGMAKERIJ, droogm. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ZEVEN-AMBACHTS-POLDER.

NIEUWKUIK, heerl., prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoord*; palende N. aan de heerl. Herpt-en-Berne, O. aan Onzenoort, Z. aan Helvoirt, W. aan Drunen.

Deze heerl. bevat het d. Nieuwkuik en het geh. Hoeven, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 324 bund. 69 v. r. 40 v. ell., waaronder 317 bund. 77 v. r. belastbaar land. Men telt er 148 h., bewoond door 137 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1100 inw., die hun voornaamste bestaan trekken uit den landbouw, hebbende men er eenen vruchtbaren grond, welke rogge, boekweit, haver, hop, ook tarwe en garst oplevert.

De inw., die er, op 11 na, allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Nieuwkuik-en-Onzenoort*. — De 11 Herv., die men er aantreft,

behooren tot de gem. *Drunen-en-Nieuwkuik*. — Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. NIEUWKUIK ligt 2 u. W. van 's Hertogenbosch, 2 u. O. van Waalwijk. Men telt er, in de kom van het d., 128 h. en 960 inw.

Dit d. heeft nooit onder de Meijerij van 's Hertogenbosch behoord, en verscheen op geene Meijerijsche kwartiersvergaderingen, ofschoon het veelal, om zijne ligging, tot het kwartier van *Oisterwijk* gebragt werd. Het is in 1383 door JAN VAN CUYK, Heer *van Hoogstraten*, als eene heerlijkheid uitgegeven aan BOUDEWIJN KUYST VAN WIJCK, zoo als zij ook altijd door den bezitter van den Hertog VAN HOOGSTRATEN is verheven. NIEUWKUIK hoorde in vroegeren tijd niet onder Braband, maar onder het Land-van-Luik, en betaalde in de quotisatiën daarvan, hetwelk in de zeventiende eeuw ook door die van NIEUWKUIK is aangevoerd, met dat gevolg, dat zelfs de Algemeene Staten, den 10 Julij 1636, verklaarden, dat NIEUWKUIK ressorteerde onder den Lande van Luik. Naderhand is zulks echter anders begrepen, en NIEUWKUIK onder de Generaliteit gekomen en gebleven, en op den zelfden voet, als een Meijerijsch dorp behandeld, maar evenwel zoodanig, dat het nooit tot Meijerijsche of kwartiersvergaderingen behoorde of in de kwartierstaxe betaald heeft. Men heeft ook in dit dorp de onderhoorigheid aan de hoofdstad 's Hertogenbosch, in het stuk van hooger beroep (appel) of beschrijven van vest- of verbandbrieven, niet willen erkennen, hoewel van de eerstgemelde voorbeelden, en wel reeds van oude tijden, voorhanden zijn. Men volgde vroeger te NIEUWKUIK niet het 's Hertogenbossche maar het Hollandsche versterfregt.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door den Heer JOHAN HALFWASSENAAR VAN ONSENOORD, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. FREDERIK FRANCISCUS HALFWASSENAAR VAN ONSENOORD, woonachtig te Eindhoven.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was sedert den vrede van Munster bij de Herv. in gebruik. Zij is bij den na te melden brand van 2 Junij 1746 geheel afgebrand, waarna door de Herv. gemeente, deels uit liefdegiften, deels uit gecollecteerde penningen, eene andere is gebouwd, welke niet groot en met een klein torentje op het dak voorzien is, doch geen orgel heeft. Deze kerk is in het jaar 1798 tot gebruik der R. K. gem. van Nieuwkuik-en-Onzenoord, welke tot dus verre alleen eene kerk te Onzenoord had, overgegaan en door haar aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd; terwijl sedert dien tijd ook het verblijf van den Pastoor der beide plaatsen te NIEUWKUIK is gevestigd.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Den 2 Junij 1746 werd dit dorp geteisterd door eenen fellen brand, die in het naburige Vlijmen ontstaan was, en zoo in dit dorp, als te Onzenoord en te NIEUWKUIK, wel 300 huizen vernielde; waarschijnlijk zou de vlam hare verwoesting nog verder uitgestrekt en ook het dorp Drunen verwoest hebben, zoo niet een boschje, ten W. van NIEUWKUIK, den brand gestuit had.

NIEUWKUIK-EN-ONZENOORT, gem., prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk* (9 k. d., 10 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Oudheusden-en-Elshout, O. aan Vlijmen, Z. aan Helvoirt, W. aan Drunen.

Deze gem. bevat de heerl. Nieuwkuik en Onzenoort, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 411 bund. 9 v. r.

v. ell., waaronder 397 bund. 27 v. r. 56 v. ell. belastbaar land.
Men telt er 178 h., bewoond door 207 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1220 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 11 na allen R. K. zijn, onder welke 870 Communnikanten, maken eene par. uit, welke in deze gem. ééne kerk heeft, te Nieuwkuik, die door eenen Pastoor bediend wordt.

Daar NIEUWKUIK eigenlijk van ouds onder het prins-bisdom van Luik behoorde, en ook, na de verovering van 's Hertogenbosch, door de Algemeene Staten, als zoodanig nog erkend werd, was dit vermoedelijk de rede, dat men destijds te NIEUWKUIK, met meer vrijheid dan elders, de R. K. godsdienst heeft kunnen uitoefenen, van welk voorregt de R. K. uit de omliggende plaatsen dan ook meermalen hebben gebruik gemaakt. Toen echter, na den vrede van Munster, NIEUWKUIK als een dorp onder de Algemeene Staten en tot de Generaliteit behoorende beschouwd werd, ging de kerk aan de Hervormden over, en de R. K. namen van toen af hunne godsdienst te Onzenoort waar, hetwelk eertijds tot de provincie Holland behoorde. Maar de bezitter van het kasteel aldaar, die in de R. K. godsdienst volhardde, had van MICHAEL VAN OPHOVEN, den zesden Bisschop van 's Hertogenbosch, verkregen, dat een Priester, met geestelijke magt voorzien, op Onzenoort zoude verblijven en de geloovigen bedienen. De kerkschuur en pastoorswoning werd naderhand op Onzenoort geplaatst; en deze Priester, die uit de abdij van Tongerloo was, bestuurde tevens de par. van NIEUWKUIK. Den 23 October 1744 verkreeg de Prelaat van Tongerloo, van de Staten van Holland, uitdrukkelijk verlof, om in de stat. van Onzenoort Kanonniken of Priesters van zijne abdij te blijven zenden.

De 11 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Drunen-en-Nieuwkuik*. — Men heeft in deze gem. ééne school te Nieuwkuik.

NIEUWKUIK-EN-ONZENOORT (DE POLDER-VAN-), pold., prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoord*; palende N. aan de Hoevensche-wetering, tegen Herpt, Bern en Hedikhuizen, O. aan de Vlijmensche-wetering, tegen de gem. Vlijmen, Z. aan den weg van Waalwijk naar 's Hertobosch en den hoogen Maas- of Meerdijk, W. aan den weg van Heusden naar Helvoirt, de dreef van het kasteel van Drunen en de lange Wiel.

Deze pold., welke binnen den ringdijk van het *Bovenland-van-Heusden* ligt, doch er niet onder behoort, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 389 bund. 77 v. r. 46 v. ell., waaronder 380 bund. 25 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; telt 178 h., waaronder 108 boerderijen. Hij wordt, te gelijk met het Kerpsche-veld, van het overtollige water ontlast, door eene niet overdekte houten sluis, wijd 1 ell. 2 palm. 5 duim., voorzien van eene drijfdeur, aan de zijde van de Seglefse-wetering. Door deze sluis zet hij het water af op de Seglefsche-wetering en het binnengedijkte Oude-Maasje, en vervolgens door de Bovenlandsche- of Doeversche-sluis, wijd 4 ell. 3 palm. 4 duim., voorzien van een paar puntdeuren, op het Oude-Maasje. Deze pold. heeft eene vrije uitwatering op het Oude-Maasje en door de Doeversche-sluis, zonder daarvoor aan eenige bijdragen onderworpen te zijn, met uitzondering, dat hij den hoogen Maas- of Meerdijk voor zoo verre moet onderhouden, als die langs de gem. Nieuwkuik-en-Onzenoort loopt. Het zomerpeil is 1 ell. boven A. P. De pold. wordt bestuurd door het gemeentebestuur van Nieuwkuik.

Aan de westzijde van dezen polder vindt men het overblijfsel van het in het jaar 1795 afgebrand Kasteel-van-Drunen; terwijl men aan de oostzijde het Kasteel-van-Onzenoort aantreft, hetwelk reeds in het jaar 1335, onder den naam van Honsoirt, bestaan heeft.

NIEUWLAND, gem. in het *Land-van-Arkel-boven-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d., 3 m. k., 4 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Leerbroek-Reigerskoop-en-Middelkoop, Z. O. aan Kedichem-en-Oosterwijk, Z. aan Arkel-en-Rietveld, W. aan de gem. Arkel-en-Rietveld en Hoog-Blokland.

Deze gem. bestaat uit: de Geer, Lang-Nieuwland, Kort-Nieuwland, gescheiden door den Nieuwlandsche-boezem of vliet, waarvan de kaden sedert weinige jaren gezand zijn, en de Arkelsche-hoeve, en bevat het d. Nieuwland, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 989 bund. 12 v. r. 13 v. ell., waaronder 988 bund. 71 v. r. 51 v. ell. belastbaar land, en maakt, met *Leerbroek* vereenigd, eenen pold. uit, welke door vijf beneden- en vier bovenmolens, aan den Arkelsche dam, op de Linge, zijn water ontlast. Men telt er 67 h., bewoond door even zoo veel huisgez., uitmakende eene bevolking van 370 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er, op eenige Afgescheidenen na, allen Herv. zijn, onder welke men ongeveer 150 Ledematen telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Leerdam*, behoort. Nieuwland was in den beginne der Hervorming eene zamengevoegde standplaats met *Leerbroek*, doch heeft sedert het jaar 1603 zijnen eigen Predikant gehad. De eerste, die te Nieuwland alleen het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Christiaan Laurentie van der Porte, die in het jaar 1603 herwaarts kwam, en in het jaar 1604 naar Hoornaar vertrok. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdient melding de door zijne uitlegkundige schriften beroemde Bartus van Willes, die er in 1811 beroepen werd en in 1824 naar Lekkerkerk vertrok.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Nieuwland of Nijland, op sommige kaarten Nolland gespeld, ligt 1½ u. N. N. O. van Gorinchem. Men telt er in de kom van het d. 10 h. en 40 inw.

Men houdt Heer Jan van Arkel, die voor den vierden van dien naam en den tienden Heer der heerlijkheid van Arkel gesteld wordt, voor stichter van het d. en de kerk, welke voor de Hervorming aan de H. Barbera was toegewijd. De begeving van de pastorij stond ook aan de Heeren van Arkel; de inleiding kwam den Proost van Arnhem toe. In het jaar 1514 bezat de Pastoor 20 morgen (ruim 17 bund.) lands, met een vervallen huis. Die 20 morgen bragten hem jaarlijks, als hij in zijne pastorij woonde, 100 Rijnsche guldens (140 guld.) op; als hij echter buiten de pastorij woonde, trok hij niet meer dan 24 gulden. Het kostersambt had geene inkomsten. Deze kerk, een vrij lang gebouw, met eenen vierkanten toren, welke met eene spits van tamelijke hoogte voorzien is, heeft in 1841 aanzienlijke herstellingswerken ondergaan. Men heeft in deze kerk geen orgel.

De kermis te Nieuwland valt in den 11 October.

NIEUWLAND of het Nieuwland, voorm. d. in *Noord-Beveland*, hetwelk bij den watervloed van 19 November 1404 overstroomd werd,

en nimmer weder boven is gekomen, behalve een klein gedeelte, zijnde thans het poldertje *Kampens-Nieuwland*. Zie KAMPENS-NIEUWLAND.

NIEUWLAND of NIJLAND, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Sneek*, aan den grooten weg van Sneek naar Bolsward, bijna rondom door de vroegere dijken der Middelzee ingesloten.

Het is een fraai en vermogend dorp, het grootste uit den omtrek, en draagt den naam van NIEUWLAND, omdat de kerk, omstreeks het jaar 1277, op de nieuw aangeslijkte landen gesticht werd. In een handschrift der Utrechtsche kerk wordt het DODO-KERK genoemd, misschien omdat de kerk aan ST. DODO gewijd was, welke Heilige gevierd wordt op den 28 October. Men heeft er eene nette binnenbuurt, en telt er 98 h. en 490 inw., die meest in de veefokkerij hun bestaan vinden. De grond bestaat meest uit vette klei.

De Herv., die er 400 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest de bekende TACO SIBRANDS, die in 1580 herwaarts kwam, en in 1581 vertrok. De kerk is een groot en fraai gebouw, met eenen spitsen toren, en een, in 1838 daarin geplaatst, orgel. Omtrent het bouwen van deze kerk vindt men de volgende legende opgeteekend: De huislieden aldaar, voorgenomen hebbende eene kerk te bouwen, gebeurde het, dat hetgeen zij des daags aan de fondamenten bouwden, telkens des nachts omver geworpen werd. Men begreep derhalve, dat deze de plaats niet was, waar het Gode behaagde, dat de kerk zou gesticht worden, en werd daarom te rade, twee ossen voor eenen wagen te spannen, waarop men eene zode aarde en eenige steenen lag, met voornemen, om ter plaatse, waar deze beesten des morgens gevonden werden, den grondslag der kerk te leggen. Des morgens vond men het gespan in een rietbosch stil staan, hebbende de ossen twee brandende waskaarsen op hunne hoornen. Dadelijk besloot men hier het gebouw te stichten; men hoogde den grond op, en het werk werd, door Gods zegen, in korten tijd, gelukkig voltooid. De pastorij en het vikarisschap hebben eertijds 100 goudgulden (150 guld.) opgebragt, en dan was er nog eene prebende van 70 goudgulden (105 guld.) en de Proost van de St. Janskerk trok er 16 schilden (20 guld. 40 cent) van. In 1470 heeft hier als Pastoor gestaan de Heer HERO, wordende voor een van de voortreffelijkste en verstandigste mannen van het land gerekend. Want als de Staten van Friesland in het gemelde jaar in onderhandeling zouden treden met KAREL VAN BOURGONDIË, en over die zaak eenige Gemagtigden naar Enkhuizen zouden zenden, hebben zij, zoo als WINSEMIUS zegt, de voortreffelijksten en verstandigsten van het land, en daaronder Heer HERO, Pastoor van NIEUWLAND, daartoe gemagtigd.

De 30 Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Woudsend* gerekend. — De R. K., van welke men er ruim 60 aantreft, behooren tot de stat. van *Roodhuis*, onder *Oosterend*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Men heeft in dit d. eene straatverlichting door reverbères.

Weleer lag hier in het Zuiden des dorps, aan den Tjaarddijk, de vermaarde state Botnia of Hottinga. Ook had men hier voor dezen eene stins, toebehoorende aan het geslacht van HIDDEMA, waarvan de eigenaar, JOOST HIDDEMA, werd verdreven door HARING DONIA, die eene stins had, niet ver van daar gelegen.

NIEUWLAND, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie NULAND.

NIEUWLAND, ook wel eens genoemd BRIELS-NIEUWLAND, d. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Brielle*, gem. *Vierpolders*.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, de graanen de veeteelt.

De Herv., die men er aantreft, maken, met de overige uit de burg. gem. Vierpolders, eene gem. uit, welke 390 zielen, en onder deze 120 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ESAIAS REBUFFUS, die in het jaar 1626 herwaarts kwam, en in het jaar 1636 overleed. De kerk stond vóór de Reformatie ter vergeving van de Hollandsche Graven. De pastorij had een jaarlijksch inkomen van 35 ponden (24 guld. 25 cents). Die het pastoorsambt in eigen persoon bediende trok 14 guld., die buiten woonde 4 guld. Die het kosterschap zelf bediende genoot jaarlijks 12 guld., anders had hij niet boven de 4 Rijnsche guld. (6 guld.). Het tegenwoordige kerkje, dat in het jaar 1840 grootendeels, en de predikantswoning geheel, vernieuwd is, is zeer klein en staat aan den dijk, aan de scheiding der Ratten- en Nieuwedijken. Het is van eene langwerpige, vierkante bouworde, en is voorts, wat de predikstoel, het gestoelte als anderzins betreffen, naar hare kleinheid, wel eenigermate der aandacht waardig. Voor de kerk rijst een vierkante toren, versierd met eene vierkante spits, en is voorzien van uurwerk en klok. Het kerkhof is klein, doch in eenen goeden smaak aangelegd. Men heeft in deze kerk geen orgel.

De R. K., die er gevonden worden, behooren tot de stat. van *Brielle*.

NIEUWLAND, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, behoorende tot de gem. *Vierpolders*, welke gemeente ook wel naar dezen pold. genoemd wordt, en grenzende onmiddellijk aan de stad Brielle, hebbende ten W. die stad, ten N. de rivier de Maas, ten Z. de vroegere rivier de Gote en ten O. den pold. Veckhoek.

Deze pold., uit goed bouw- en weiland bestaande, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 6 v. r. 71 v. ell., met drie boerenwoningen en arbeidershuizen. Hij ligt besloten tusschen den Hossebos-dijk, den Maas-dijk en den Nolle-dijk; had vroeger eene grootere uitgebreidheid, doch door overstroomingen en verleggingen van den buitendijk, in de jaren 1703 tot en met 1712, is een gedeelte daarvan buitendijks gevallen, en thans behoorende tot den pold. *Zuid-Meeuwenoord* gem. *Brielle*. Hij wordt, vereenigd met de pold. de *Veckhoek*, de *Oude-Goote* en *Oud-Hellevoet*, door eenen molen van het overtollige water ontlast, en heeft de uitwateringsluis in de haven van het d. Zwartewaal. Het beheer, vereenigd met dat van de drie bovengenoemde polders, wordt uitgeoefend door vijf Leden, uitmakende het bestuur van de *Vierpolders*, genaamd *Nieuwland*.

Het was de vóór eenige jaren ingevallen uitwateringsluis van dezen polder, welke op den 1 April 1572, door ROCHUS MEEUWESZOON, tot tegenhouding der, op de stad Brielle aanrukkende, Spanjaarden, werd opengebakt, waardoor dien polder geheel ondervloeide en het grootste gedeelte der Spanjaarden in zijne boomgaarden verdronk of aldaar en op de dijken werd afgemaakt.

NIEUWLAND (HET), naam, welken men in de prov. *Friesland* geeft aan dat gedeelte van de kw. *Oostergoo* en *Westergoo*, hetwelk

.. middelzee uitmaakte, en thans uit aangeslijkte landen be-
... Daartoe behoort de geheele griet. het Bildt, benevens een
.. gedeelte van de griet. Menaldumadeel, Leeuwardera-
el, Baarderadeel, Rauwerderhem, Wijmbritseradeel enz.

NIEUWLAND (HET), heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St.-Joosland*; palende W. en N. W. aan het Arnemuidsche-gat, N. O. aan de heerl. Nieuwerkerke, Z. O. en Z. aan St. Joosland.

Deze heerl. bestaat uit den Waaijenburg-polder en het grootste gedeelte van den Middelburgsche-polder, benevens een gedeelte van den Molen-polder, en bevat het d. het Nieuwland, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Nieuw-en-St.-Joosland*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Middelburg* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

In het midden der vorige eeuw was deze heerl. het eigendom van den Heer Mr. MARTINUS JOHAN VETH; thans wordt zij bezeten door de erven C. SEBLÉ, woonachtig te Middelburg.

Het d. NIEUWLAND ligt $\frac{3}{4}$ u. Z. O. van Middelburg, regt over de oude haven van Middelburg, ter plaatse, waar nu het voorm. eiland St.-Joosland, door eenen aarden dam of dijk, met Walcheren is verbonden, over welken dam de straatweg van Middelburg naar het .oe ligt, die door dit dorp loopt. De afstand van dit dorp tot aan .t Veer van het Sloe is een uur gaans. Dit zindelijke plaatsje is zeer regelmatig en eigenaardig gebouwd.

De kerk, met het jaartal 1650, is een klein, doch fraai kruisgebouw, staande op een vierkant plein of kerkhof, dat door eenen steenen muur omringd is en heeft een klein doorluchtig torentje, midden op het kruisdak, en een orgel. De huizen staan rondom dit kerkhof ook in een vierkant, aan den bestraten dorpsweg, die het kerkhof omgeeft. In 1408 verleende Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, aan dit dorp eene jaar- en weekmarkt. Deze kerk, door aanmerkelijken aanwas der gemeente te klein geworden, en daarom in het jaar 1792, voor een groot gedeelte uit bijdragen der gemeente, vernieuwd en vergroot zijnde, ontving in November van het jaar 1844 een aanzienlijk geschenk in zilver, ten gebruike bij de bediening van het H. Avondmaal, bestaande uit eene eenvoudige en nette schenkkan, twee bekers en drie schotels, van Vrouwe E. P. VAN BENTHEM, ter nagedachtenis van haren echtgenoot LAMBERTUS JUTTING, in leven Predikant van *Nieuwland-en-St.-Joosland*.

Het wapen dezer heerl. is van zilver, zijnde de onderste zes golvende balken van azuur en zilver; op de bovenste balk rust eene halve maan van goud. Dit wapen heeft geen onderscheid met dat van de heerl. Nieuwlande op Zuid-Beveland, dan in de kleuren, zijnde daarvan het veld van goud en de halve maan van keel.

NIEUWLAND (HET), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gedeeltelijk gem. *Alblasserdam*, gedeeltelijk gem. *Papendrecht-en-Matena*; palende N. aan den Vinke-polder, N. O. aan het Vinke-land, Z. O. aan den Papendrechtsche-polder, W. aan den Pelster en Rapenburg.

Deze pold., waarvan het jaar der bedijking onbekend is, beslaat, onder *Alblasserdam*, volgens het kadaster, 28 bund 20 v. r. 67 v. ell. bosch en griendland. Hij wordt door 2 sluizen, op de Pelsert van het overtollige water ontlast. De polder wordt door de eigenaren zelven beheerd.

NIEUWLAND (HET), onbehuisde pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie MANCIA-WINTER-POLDER.

NIEUWLAND (HET), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Nieuwland-Kortland-en-'s Graveland*; palende N. O. aan de Schie, O. aan den Polder-'s Graveland, de Stad Schiedam en den Polder-Kortland, Z. aan Klein-Babbers-polder, W. aan den West-Abts-polder.

Deze pold., waarvan het jaar der bedijking niet bekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 192 bund. 43 v. r. 68 v. ell. schotbaar land; telt 11 h., alle boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Poldervaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Molenmeester, Kroosheemraad en Secretaris.

NIEUWLAND (HET), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* dist., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, gedeeltelijk gem. *Wijk-en-Aalburg*; palende N. aan den pold. den Duil, het Giessensche- en het Andelsche-broek en het Pomp-veld, O. aan den pold. den Biesheuvel, Z. aan den Mostaard-dijk, tegen het Oudeland, W. aan den pold. den Hill.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Polder-van-Babyloniënbroek*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 163 bund. 25 v. r. 19 v. ell., als: onder *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënroek*, volgens het kadaster, 160 bund. 46 v. r. 56 v. ell., onder *Wijk-en-Aalburg*, volgens het kadaster 2 bund. 78 v. r. 63 v. ell. Hij watert uit door eenen houten schutting, met eene schuif voorzien, wijd 3 palm. 1 duim. en vervolgens door twee watermolens van den polder den Hill, in den polder den Hill, en met het water van dien op den Vierbantsche-Gantel en verder op den Amer. De gezegde houten schutting plag voormaals te staan in den Bermsloot, aan de noordzijde van HET NIEUWLAND, en wel op de scheiding van dezen polder en den Hill, doch is voor weinige jaren, omtrent een half kwartieruur gaans meer benedenwaarts, en dus in den pold. den Hill, in den zelfden Bermsloot geplaatst, en dient, om tusschen dezen polder en den Hill het, naar gelang van de ligging der landen, vereischte verschil in den waterstand te kunnen behouden. De bovenkant van deze schutting, slechts omtrent 15 duim. boven het zomerpeil van den polder verheven zijnde, zoo ontlast zich het overtollige water ook over deze schutting heen, terwijl de schuifopening, slechts 3 palm. 1 duim. bedragende, daartoe, in de meeste gevallen, alleen niet voldoende zoude wezen.

In den zoogenaamden Mostaard-dijk, langs den zuidkant van dezen polder, ligt een steenen sluisje, wijd 4 palm. 5 duim., voorzien van eene schuif aan den zuidkant, hetwelk bijzonder is strekkende om den polder, in geval van schadelijke droogte, door middel van den Broekschen boezem, van versch water te voorzien, doch ook in enkele gevallen wel eens dient ter ontlasting van overtollig water door het Oudland naar den Broeksche-molen; ter bekoming van versch water, in het zuidwestelijk deel van dezen polder en van den polder den Hill, dient het steenen sluisje, gelegen in de Broeksche-straat, even boven de Hillsche-steeg, wijd 3 palm. 5 duim., voorzien van eene schuif; — tot het zelfde einde is ook strekkkende den houten duiker, gelegen in gemelde Hillsche-steeg, wijd 3 palm. De hoogte van het zomerpeil is 6 palm. beneden A. P., die van het maalpeil 6 palm. 7 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat, gezamenlijk met **het Oudland**, uit eenen Polderschout, vier Leden en eenen Penningmeester.

NIEUWLAND (HET), naam, onder welken meestal wordt aangeduid de AMELIA-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, *Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; in tegenstelling van het *Oudeland*, met welken naam den daartegen liggenden, vroeger bedijkten, *Oranje-polder*, bestempeld wordt.

In dezen polder staan 68 woningen, waaronder 6 groote en 5 kleine boerderijen; uitgenomen 5 hutten, zijn alle de huizen steenen gebouwen. Op den dijk van den polder staan 8 huizen. Hij loost zijn water in den Oranje-polder. De Directie bestaat uit eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier. Zie voorts AMELIA-POLDER.

Het aantal inwoners van het NIEUWLAND beloopt tot ongeveer 400 zielen, van welke velen hun bestaan vinden in het aankweeken van groenten voor IJzendijke. Er is in 1843 eene bijschool opgerigt, die geplaatst is in een onlangs zich gevormd hebbende geh. van 11 h., ter plaatse, waar de Amelia-polder, de Helena-polder en de St. Pieterspolder aan elkander grenzen, welk geh. den naam van DRIEWEGEN bekomen heeft. Dit geh. ligt ruim 3½ u. Z. O. van Middelburg, ½ u. N. O. van Sluis, 2½ u. N. O. van Oostburg, ½ u. N. W. van Biervliet. — De school telt gemiddeld een getal van 40 kinderen.

NIEUWLAND (HET), naam, welken men wel eens geeft aan de gem. VIERPOLDERS, in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie VIERPOLDERS.

NIEUWLAND (HET), voorm. eil., prov. *Zeeland*, ten O. van Walcheren, waarvan het door het Kanaal-van-Welsingen en het Arnemuidsche-gat was afgescheiden; terwijl het ten O. door het Sloe en ten Z. door het Vlakke bespoeld werd. Het is, in het jaar 1818, door het aanleggen van eenen dijk of dam, loopende in de verlenging van den straatweg, die er over heengaat, en wel van het geh. de Zandmolen tot aan de intrede van het dorp Nieuwland, hebbende eene lengte van omstreeks vier honderd ellen, met *Walcheren* vereenigd.

Op dit voorm. eil. liggen de heerl. het Nieuwland en het St. Joosland, benevens een gedeelte van de heerl. Nieuwerkerke en Kleverskerke. — De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

NIEUWLAND (HET), waardgronden in de *Zuiderzee*, Z. O. van [illegible]. — Er bestaat plan om die in te dijken.

NIEUWLAND (BAARLANDS-), voorm. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie STUIVEZAND.

NIEUWLAND (BRIELS-), naam, welken men veelal geeft aan de gem. VIERPOLDERS en het d. NIEUWLAND, in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie VIERPOLDERS en NIEUWLAND.

NIEUWLAND (GOOYKENS-), pold. op het eil. *Schouwen*, prov. [illegible] Zie GOOYKENS-NIEUWLAND (1).

NIEUWLAND (DE HOEVE-VAN-), boerenhofstede in de bar. van [illegible] *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ruim 4 u. Z. O. [illegible] kant. en 3½ u. Z. O. ten O. van *Ginneken*, gem. *Alphen-*[illegible] ten N. van *Alphen*.

[illegible] welke men vermeld vindt in eenen brief van het [illegible] GODEVAART II, Heer *van Breda*, haar aan het [illegible] geeft, wordt, met de daartoe behoorende gron[illegible] oppervlakte van 16 bund., thans in eigendom

[illegible] namen, met NIEUWLAND zamengesteld, op de woorden van [illegible]

bezeten door den Heer G. J. Grave van Hogendorp, woonachtig te Nieuwkerk, onder Goedereede.

NIEUWLAND (DE NIEUWENOORD-VAN-HET-OUDE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp c. a.*, in de heerl. het *Oude-Nieuwland*; palende N. aan de duinen tegen de Noordzee, O. aan den Ouden-Oord-van-het-Oude-Nieuwland, Z. aan de Westduinen, W. aan het West-Nieuwland. — Deze pold. was reeds vóór het jaar 1477 bedijkt.

NIEUWLAND (HET NOORD-), heerl. tegen *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Maasland*, gelegen in eene en dezelfde bedijking als de Kapelle-polder; palende N. aan den Steendijks-polder, O. en gedeeltelijk Z. aan den Kapelle-polder en W. aan de Maas.

Deze heerl. bevat niets dan den pold. het Noord-Nieuwland. Het regt tot bedijking, te gelijk met dat van ambachtsheerlijkheid, werd door Hertog Albrecht van Beijeren, in het jaar 1396, verleend aan Daniel van der Merwede, Heer *van Stein*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Emants, woonachtig te 's Gravenhage.

De polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 93 bund. 96 v. r. 48 v. ell., alles wei- en teelland; heeft eene boerderij, de Buis genaamd, benevens eene buitenplaats, en wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. De eigenaar, ofschoon, volgens den uitgifsbrief, het regt hebbende Dijkgraaf en Heemraden te verkiezen, houdt het geheele polderbestuur aan zich.

NIEUWLAND (DE OUDENOORD-VAN-HET-OUDE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp c. a.*; palende N. aan de duinen tegen de Noordzee, O. aan het Oude-Land-van-Diepenhorst, Z. aan de Westduinen, W. aan den Nieuwenoord-van-het-Oude-Nieuwland. — Deze pold. was reeds vóór het jaar 1477 aanwezig.

NIEUWLAND (HET OUDE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, gedeeltelijk gem. *'s Heer-Arendskerke*, gedeeltelijk gem. *Heinkenszand*; palende N. aan den Ankeveren-polder, N. O. aan den Oude-Polder-van-'s Heer-Arendskerke, Z. O. aan den Noord-Sakpolder, Z. aan den Stelle-polder, Z. W. en W. aan den Oude-Crayertpolder of Seluissen-polder.

NIEUWLAND (HET OUDE-) of de Oude-Nieuwland-polder, pold. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee*, gedeeltelijk gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*, gedeeltelijk gem. *Ouwerkerk*; palende N. en W. aan den Polder-van-de-Vierbannen-van-Duiveland, O. aan den Polder-van-Oosterland, Z. aan Groot-Beijer of Oost-Beijer.

NIEUWLAND (HET-OUDE-), heerl. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp c. a.*; palende N. aan de schorren tegen de Noordzee en het Goereesche-gat, O. aan de Oostduinen, Z. aan de heerl. het Oudeland van Diepenhorst en aan de Westduinen, W. aan het West-Nieuwland.

Deze heerl., welke vroeger enkel het Nieuwland heette, doch na de bedijking van het *West-Nieuwland*, de naam van het Oude-Nieuwland bekwam, bestaat uit de polders: de Oude-Oord-van-het-Oude-Nieuwland en de Nieuwe-Oord-van-het-Oude-Nieuwland.

Deze heerlijkheid was in het jaar 1477 reeds aanwezig, want men vindt in art. 9 der keure van Maria, Hertogin *van Braband*, gegeven den

Augustus 1477, dat al het koorn, dat geteeld werd binnen Ouddorp, 't Nieuwland en Oostdijk, te Goedereede ter markt moest gebragt worden. Deze heerl. was voorheen veel grooter, als staande ten jare 1700, nog bekend met eene grootte van 1516 gemeten, 198 roeden, daar zij thans maar bevat: 776 gemeten 95 roeden baaij-gemeten (1); 257 gemeten 118 roeden kostbaar; 20 gemeten 291 roeden Vroonland, te zamen 1054 gemeten 204 roeden land of 648 bund. 65 v. r. 64 v. ell.

Deze vermindering is veroorzaakt door de overstroomingen van de jaren 1717 en 1718, waarna er een nieuwe dijk of inlage is gemaakt en bij die gelegenheid een groot stuk lands buitendijks is gebleven.

Men heeft er noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Ouddorp*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Middelharnis-en-Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Ouddorp*.

Op het noorderstrand dezer heerl. staat de Steenen baak, gebouwd in 1742, ter vervanging van eene houten baak, welke door het afnemen der stranden was omgestort. Zij diende tot 1842 alleen tot eene baak bij dag, doch is nu veranderd in een stilstaand lenticulair lamplicht van de vierde grootte, volgens Fresnel. Het licht is op vier uren afstands zigtbaar en verlicht van het Noordwesten door het Noorden tot het Zuidoosten, en staat op 0° 57′ 26″ W. L. van Amsterdam en 51° 49′ 45″ N. B.

Een licht brandde vroeger op eene andere baak, die een half uur westelijker stond, in 1820 gebouwd was, op 17 Julij 1842 instortte en niet meer hersteld wordt.

Tusschen deze beide baken ligt in de duinen een kerkhof, voor de lijken der schipbreukelingen, in 1825 aangelegd, door wijlen den Heer J. Plaat Cz. Het is rondom met boomen beplant, en heeft boven den ingang het opschrift: (Openb. XX: 13.)

» *En de zee gaf de dooden, die in haar waren.*"

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een schild van azuur (blaauw) met twee schutbogen, kruiswijze aan elkander gestrikt, in natuurlijke kleur.

NIEUWLAND (HET OUDE-), pold. in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. aan den Oost-polder, ten O. aan den Oude-Korendijk, ten Z. en W. aan den Eendragts-polder.

NIEUWLAND (HET SOMMELDIJKSCHE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Sommeldijk (Het Nieuwland-van-).

NIEUWLAND (HET UITERSTE-) of de Uiterste-Nieuwland-polder, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. W. aan Nieuw-Maartensdijk, N. aan den Polder-van-Bredenvliet en Nieuw-Ravensoort, O. aan Nieuw-Ravensoort, Z. aan den Middellands-polder en den Noord-polder, Z. W. aan den Zuidmoer.

NIEUWLAND (HET WEST-), heerl. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp c. a.*; palende N. O. aan de heerl. het Oude-Nieuwland, O. aan de Westduinen, en met eene enkele punt aan het Oudeland van Diepenhorst, Z. W., W. en N. W. aan de Duinen tegen de Springer.

(1) *Baaij-gemeten* is boldegrond of geestland, waarvan geene lasten geheven worden.

Deze heerl. bevat niets dan de pold. het West-Nieuwland, welke in het jaar 1494 is bedijkt, en toen genaamd werd Sint-Pieters-polder, en naderhand het Nieuwe-Nieuwland, in onderscheiding van het Oude-Nieuwland, maar thans het West-Nieuwland, denkelijk omdat hij het westelijke gedeelte van het voorm. eil. *Goedereede* uitmaakt.

Men heeft er noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 904 bund. 46 v. r. 62 v. ell. De inw., vinden meest in den landbouw hun bestaan, en behooren kerkelijk onder *Ouddorp*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Ouddorp*.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van goud, met een terras of grond van synopel (groen), waarop een afgebroken takje staat, op hetwelk een vogel zit, alles in natuurlijke kleur.

NIEUWLAND (HET WORKUMER-), pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*, voor het grootste gedeelte gem. *Workum*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Hindeloopen*; palende N. en O. aan den Klokslag-van-Workum, Z. aan den Klokslag-van-Hindeloopen, W. aan de Zuiderzee.

Deze pold., welke in het jaar 1623 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 482 bund. 81 v. r. 97 v. ell. schotbaar land, als: onder *Workum*, volgens het kadaster, 444 bund. 9 v. r. 67 v. ell.; onder *Hindeloopen*, volgens het kadaster, 38 bund. 72 v. r. 30 v. ell.; telt 13 h., waaronder 9 boerderijen, allen onder *Workum*, benevens eenen vuurtoren, op den westelijken uithoek. Hij wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, tevens Gecommitteerde en Ontvanger en drie Gecommitteerden, waarvan een tevens fungerend Secretaris.

NIEUWLANDE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Krabbendijke*; palende N. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan de heerl. Krabbendijke, W. aan de Kruiningsche-vliet, die haar van de heerl. Kruiningen scheidt.

Deze heerl. is het overblijfsel der vroeger veel uitgestrektere heerl., waarvan het dorp, op 5 November 1530, door de zee verzwolgen werd, en bestaat uit het grootste gedeelte van den Nieuwlande-polder en een klein gedeelte van de Wateringe-van-Kruiningen. Zij bevat het breede water de Kruiningsche-Vliet, benevens het grootste gedeelte van het geh. den Oostdijk. Men telt er 130 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Kruiningen*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Goes* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, doch de leerlingen genieten onderwijs te *Kruiningen*.

Deze heerl., wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer C. J. Versluis, Raadsheer in het Hof van Zeeland.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van goud, waarvan de onderste helft verdeeld is in zes golvende balken van azuur (blaauw) en zilver; op de bovenste balk rust een halve maan van keel (rood).

NIEUWLANDE, voorm. d. in de heerl. *Nieuwlande*, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, hetwelk op 5 November 1530 door den watervloed verzwolgen is.

De grondslagen der kerk en huizen zijn, bij laag water, duidelijk op het verdronken land van Zuid-Beveland te zien, en zijn gelegen op

een half uur gaans van den oostelijken dijk van den Nieuwlande-polder, wordende er nog heele gebakken steenen daarvan gebruikt, waarvan verscheidene woningen in dezen omtrek gebouwd zijn.

NIEUW-LANDEKEN (HET) of de NIEUW-LANDEKEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Nisse*; palende N. W. aan den Nieuwe-Kamer-polder, N. aan den Oude-Kamerpolder, N. O. en O. aan den Zuid-Sak-polder, Z. aan den Loyve-polder.

NIEUW-LANDEKEN (HET) of de NIEUW-LANDEKEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Nisse*, gedeeltelijk gem. *Overzande*; palende N. aan den Loyve-polder, N. O. aan den Kruiningen-polder, O. aan den Willonts-polder, Z. aan den Sak-polder, Z. W. aan den Vrouwe-polder, W. aan den Oud-Overzande-polder en aan den Calange-polder.

NIEUWLANDE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Krabbendijke*, in de heerl. *Nieuwlande*; palende N. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan den Maags-polder, Z. W. aan Oud-Krabbendijke, W. aan de Watering-van-Kruiningen.

Deze pold., welke in het jaar 1642 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 134 bund. 40 v. r. 91 v. ell.

NIEUWLAND-KORTLAND-EN-'S-GRAVELAND, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam* (5 k. d., 13 m. k., 8 s. d.); palende N. O. aan de Schie, O. aan de Schie en aan de gem. Schiedam, Z. aan de Maas, Z. W. aan Vlaardinger-Ambacht-en-Babbers-polder, W. aan de gem. Kethel-en-Spaland.

Deze gem. bestaat uit de pold. Nieuwland, Kortland en 's Graveland; bevat noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 253 bund. 71 v. r. 76 v. ell., en daaronder 251 bund. 95 v. r. 6 v. ell. belastbaar land. Men telt er 64 h., bewoond door 66 huisgez., uitmakende eene bevolking van 330 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene scheepstimmerwerf.

De Herv., die er 140 in getal zijn, behooren tot de gem. *Kethel-en-Nieuwland*. — De R. K., van welke men er 190 aantreft, worden tot de stat. van *Schiedam* gerekend. — Er is in deze gem. geen school, doch de kinderen genieten onderwijs te *Schiedam* of te *Kethel*.

Deze gem. is eene heerl., welke in eigendom bezeten wordt door de stad Schiedam.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur (blaauw), met drie korenaren van goud.

NIEUWLAND-POLDER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*; palende N. W. aan den Puit-polder, N. O. aan den Polder-van-Oud-Vossemeer, Z. aan den Dalemsche-polder, Z. W. aan den Polder-van-Vijftien-honderd-Gemeten, W. aan den Peuke-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 103 bund. 17 v. r. 30 v. ell. Er staat daarin niets dan ééne hofstede van denzelfden naam.

NIEUWLAND-POLDER (DE LANGE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse*; palende N. aan de Breede-Watering-bewesten-Yerseke, O. aan het

Ronde-poldertje, Z. aan den Kruiningen-polder, W. aan den Lotjve-polder.

NIEUWLAND-POLDER (DE NOORDER-), pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Vrouwen-polder-Zandijk-buiten-en-Schellag*; palende N. aan het Breezand, O. aan het Veersche-gat, Z. aan den Vrouwen-polder, W. aan den Gerste-polder. — In deze pold., ligt het voorm. fort de Haak.

NIEUWLAND-POLDER (OOSTER-), pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Vrouwen-polder-Zandijk-buiten-en-Schellag*; palende N. O. en O. aan het Veersche-gat, Z. aan de heerl. Gapinge, Z. W. en W. aan de heerl. Serooskerke.

NIEUWLANDSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*; palende N. aan het Noordland en Zand-Ambacht, O., Z. O. en Z. aan de Staalduinen, W. aan het Spanjaardsduin.

NIEUWLANDSCHE-POLDER (DE), meestal enkel HET NIEUWLAND genaamd, pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan het dorp de Lage-Zwaluwe, O. aan het Oudland, Z. aan het geh. de Blaauwe-sluis, W. aan den Keisers-dijk en de Berkum.

Deze pold., welke omstreeks het jaar 1500 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 237 bund. 64 v. r. 86 v. ell., en heeft eene steenen sluis, nabij den watermolen van Schuddebeurs, wijd 2 ell. 2 palm., voorzien van een paar puntdeuren en eene schuif, waardoor hij, met het water van den polder het Oudland en Schuddebeurs, door opmaling, in de rivier den Amer, van het overtollige water wordt ontlast. Hij plag uit te wateren door eene sluis, gelegen in den Buitendijk, aan het benedeneinde van het dorp Lage-Zwaluwe, dewelke 1 ell. 8 palm. 8 duim. wijd en met eene drijfdeur en schuif voorzien is; doch sedert de uitwatering, in 1794, door den watermolen in Schuddebeurs verkregen is, wordt gemelde sluis, hoofdzakelijk tot inlating van versch water gebezigd; terwijl alleen bij zeer lage ebben, eenige uitwatering daardoor plaats vindt. Het zomerpeil is 9 palm. boven A. P. Daar het zomerpeil van dezen polder omtrent 1 palm. verschilt met Schuddebeurs, wordt het water, door middel van den boezem van laatstgemelde, tot zomerpeilshoogte opgekeerd. Het maalpijl is 4 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 3 ell., 4 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Agent van het Domein van de beide Zwaluwen.

NIEUWLANDSCHE-POLDER (HOEK-), onbehuisden pold. in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Puttershoek*; palende N. aan den Nieuwe-polder, O. aan den Mijl-polder, Z. aan Nieuw-Bonaventura, W. aan de Oude-haven-van-Puttershoek.

Deze pold., waarvan de tijd der bedijking onbekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 29 v. r. 53 v. ell., en wordt door eene sluis, op de Maas van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

NIEUWLANDSCHE-POLDER (OOST-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwland*; palende N. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland,

Z. aan den Nieuwe-polder-van-Krabbendijke, W. aan den Nieuwlandsche-polder. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 170 bund. 22 v. r. 50 v. ell.

NIEUWLANDSCHE-POLDER (OOST-), pold. in het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*; palende N. W. aan den Oosterlandsche-polder, N. aan de Schorren-van-Hongersdijk, O. aan den Wilhelmina-polder, Z. aan den Heerenpolder, W. aan den Zuiderlandsche-polder.

De gronden van dezen pold. behoorden tot *Oostkerke*, welke heerlijkheid den 23 Nov. 1334 werd overstroomd. Zij bleven buiten de bedijking, volgens octrooi van 13 April 1370. doch werden in 1429 herdijkt met Hongersdijk. en vloeide te gelijk daarmede onder in 1531, doch werden eindelijk in 1597 herdijkt. Die gronden besloegen 158 gemet. 269 roed. (101 bund. 28 v. r. 60 v. ell.), waarvan een deel is buitengedijkt van ruim 5 gemet. (2 bund. 30 v. r.). Deze pold., wordt door eene sluis, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf en eenen Gezworene.

NIEUWLANDS-POLDER (DE), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Hoogland*; palende N. aan de gem. Duits-de-Haar-en-Zevenhuizen, O. en Z. aan Hoogland, W. aan den pold. de Hond.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund. 56 v. r. 30 v. ell., waaronder 55 bund. schotbaar land; telt 9 h., alle boerderijen, en wordt door de Bisschops-wetering en Jan-Dummer-sluis van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Heemraden en eenen Secretaris-Penningmeester.

NIEUWLANDS-VAART (DE), oude naam van de HARLINGER-VAART, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, onder het regtsgebied der stad *Leeuwarden*.

NIEUWLAND-VAN-STAND-DAAR-BUITEN, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*. Zie MASCIA-WISTER-POLDER.

NIEUWLAND-VAN-WIERINGEN (HET), pold., prov. *Noord-Holland*. Zie WIERINGERWAARD (DE).

NIEUWLUST, buit. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u., Z. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. van *Oldenzaal*, gem. en ½ u. N. W. van *Enschede*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer BAREND BLIJDENSTEIN, woonachtig te Lonneker.

NIEUWMEGEN, st. in *Gelderland*. Zie NIJMEGEN.

NIEUWMEGERSLOT, voorm. oud kasteel te *Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie VALKHOF.

NIEUWOLDE, gem. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Termunten, O. en Z. aan Midwolde, Z. en Z. W. aan Scheemda, W. aan Slochteren.

Deze gem. bevat het d. Nieuwolde, het geh. Oostwolderhamrik, benevens gedeelten van de buurs. de Dellen en het Waar. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3815 bund. 31 v. r. 34 v. ell., waaronder 3486 bund. 30 v. r. 4 v. ell. schotbaar land. Men telt er 227 h., bewoond door 329 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, leverende de rijke aangeslijkte klei hier overvloedig vruchten op.

De inw., die er op 13 na alle Herv. zijn, maken gedeeltelijk de gem. van Nieuwolde uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Wagenborgen*. — De 13 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Winschoten* gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne bij de kerk en ééne in het Oost-eind-van-Nieuwold, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 220 leerlingen bezocht worden.

Het d. Nieuwolde, Niewwolde of Midwolderhamrik, als zijnde eene aanslijking of hamrik van Midwolde, ligt 3 u. N. N. W. van Winschoten, 2½ u. N. O. van Zuidbroek, en is in eene oost- en westelijke rigting één uur gaans lang; het eene einde noemt men het Oosteind, het andere het Westeind.

Gelijk het water van den Dollart sedert zijn begin allengskens verder in het Oldambt inscheurde, zoo is er ook sedert de indijkingen wederom van tijd tot tijd zoo veel aanwas van land gekomen, dat daarop huizen, hamrikken en dorpen gebouwd zijn, waaronder ook dit Nieuwolde moet geteld worden.

Het is een uitgestrekt dorp, in welks kom men 100 h. en ruim 730 inw. telt, onder welke 720 Herv., die, met de inw. van het geh. Oostwolder-hamrik, benevens een gedeelte van het Waar en de Dellen, eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort, 1500 zielen en daaronder 240 Ledematen telt.

Deze gem. behoorde tot aan 1648 onder die van *Midwolde* en werd door éénen Predikant bediend. Doch sedert dien tijd daarvan afgescheiden zijnde, hield men de godsdienstoefening in het schoolgebouw, tot 1718, toen er eene nieuwe kerk is gebouwd, welke den 25 September van dat jaar is ingewijd, gelijk in het laatst der vorige eeuw, en wel in het jaar 1765, een kostbare open toren daaraan gebouwd werd, welke van een opschrift voorzien is. De kerk is van een vrij goed orgel voorzien. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Takens, die in 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1676 naar Midwolde vertrok.

De hoofdschool wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

Het Zijldiep naar Termunterzijl loopt hier door, en ontvangt op ¾ uur afstands ten N. O. van Nieuwolde het Hondshalster-diep, eene waterlossing, die van Noordbroek afkomt.

NIEUW-OOSTENDE (DE LAAN-VAN-), belommerde straatweg, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, loopende uit het midden van het 's Gravenhaagsche bosch naar het dorp Voorburg en wordende bij het tolhuis door den Hollandschen ijzeren spoorweg doorsneden.

NIEUW-POLDER (DE) of de Klein-polder, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hoogeban*; palende N. aan de Rotterdamsche-Schie, O. en Z. aan den Blijdorpsche-polder, W. aan de Schiedamsche-Schie.

NIEUW-POLDERTJE (HET), onbehuisde pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. aan het Poldertje-tegen-over-Statendam, O. aan den Karthuizer-polder, Z. en W. aan de voorgronden tegen de rivier de Donge.

Deze pold., waarvan het jaar der bedijking onbekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 52 v. r. 70 v. ell., en heeft eenen houten duiker, wijd 4 palm. 4 duim., alleen voorzien

van eene houten klep, waardoor hij op de rivier de Donge, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 5 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigengeërfden.

NIEUWPOORT, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (10 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Lek, O. aan Langerak, Z. aan Oud-en-Nieuw-Goudriaan, W. aan Groot-Ammers-'s-Graveland-Achterland-en-Peulwijk.

Deze gem. bevat niets dan het plattelandst. Nieuwpoort, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 73 v. r. 65 v. ell., waaronder 47 bund. 86 v. r. 40 v. ell. belastbaren grond.

Het stadje NIEUWPOORT ligt 3½ u. N. N. W. van Gorinchem, 3¼ N. O. van Sliedrecht en Z. van de Lek, in een vermakelijk oord schuins over Schoonhoven. Men telt er 109 h., bewoond door 114 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest in het visschen en het hoepelmaken hun bestaan vinden.

Het is weleer een tamelijk wel bewoonde stad geweest, waarin vele brouwerijen en oliemolens waren, die deze plaats deden bloeijen, thans heeft men er nog éénen oliemolen en twee looijerijen.

Het wordt reeds in het jaar 1402 een stadje genaamd, en, ofschoon het naderhand, door de rampen des oorlogs, tot een vlek is geworden, heeft het echter lang stadsgeregtigheden behouden. In het jaar 1673 is het wederom tegen den aanval der Franschen versterkt en sedert eene vesting gebleven, met nette en fraai beplante wallen, aan de landzijde met eene breede gracht omvangen. Naar den kant van den Alblasserwaard, is eene poort, waar boven het volgende opschrift gelezen wordt:

PRO DEFENDENDA RELIGIONE & LIBERTATE PATRIÆ HÆC URBS FOSSIS MŒNIBUSQUE EST CIRCUMDATA. A°. 1673.

(d. i. Ter verdediging van de godsdienst en der vrijheid des lands, is deze stad met grachten en wallen omringd. In het jaar 1673). Aan de zijde van Liesveld loopt de dijk, zonder poort of brug, door de wallen tot in de stad, maar aan de andere zijde, naar Langerak, is geen uitgang aan den dijk. De gedaante der stad is vierkant en de vestingwerken, bestaande uit zes bastions en eene kat, aan de oostzijde tot dekking van eenen steenen beer, naar den kant van Langerak; thans is dit alles geslecht en van 's Rijks wege aan de gem. verkocht.

Het Stadhuis, is een klein, doch zindelijk gebouw, hetwelk met een koepeltorentje prijkt. Het staat boven op eene sluis, die alleen tot de vestingwerken behoort en enkel dient om, bij overval van vijanden, het water in te laten. Het is in het jaar 1697 gebouwd. Daar achter staat de Waag, welke echter niet meer als zoodanig gebruikt wordt.

Ook bestaat er nog een Tuighuis, zijnde een groot steenen gebouw.

De inw., die er op 16 na allen Herv. zijn, onder welke 245 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HENRICUS BULKIUS, die in het jaar 1581 herwaarts kwam, en in het jaar 1583 afgezet werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk is maar van eene tamelijke grootte en heeft eenen kleinen toren. Zij stond vóór de Reformatie ter instelling van den Proost van St. Salvatorskerk, was aan den

Heiligsten naam van den Heer JEZUS CHRISTUS toegewijd en heeft van ouds een groote toeloop van geloovigen gehad. Deze kerk is in de jaren 1842 en 1843 grootendeels vernieuwd. Gedurende het jaar, dat er aan gewerkt is, heeft men de kerk der Remonstranten mogen gebruiken. De Heer PIETER VAN DER STOK, Burgemeester van deze gemeente, heeft destijds eenen nieuwen kansel, uitmuntende door prachtige netheid en sierlijke eenvoudigheid, aan de kerk vereerd; terwijl de Heer E. SMITH eenen prachtigen nieuwen bijbel voor den predikstoel schonk.

De Remonstranten, welke er 15 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de *Derde klasse* behoort, doch waarbij de dienst door eenen der Predikanten van Rotterdam wordt waargenomen.

De enkele R. K., die er woont, parochieert te *Schoonhoven*. — Men heeft te NIEUWPOORT eene school.

NIEUWPOORT heeft dikwijls blootgestaan voor den aanval van vijanden en hierdoor vele rampen geleden. JAN VAN ARKEL, de zestiende van dien naam, in het jaar 1402 het geleden leed, door WILLEM VAN BEIJEREN, Graaf *van Oostervant*, zijne landen aangedaan, willende wreken, wendde het op NIEUWPOORT, nam het vechtenderhand in en verbrandde het tot op den grond.

In den oorlog van Holland met het Sticht nam KORNELIS VAN BLIJENBERG, door het bestel van die van Dordrecht, in het jaar 1489, de stad in, brak hare poorten af en sloopte de wallen.

NIEUWPOORT verbrandde in het jaar 1514; terwijl het twee jaren later door KAREL, Hertog *van Gelder*, overvallen en overweldigd werd. Graaf HENDRIK VAN NASSAU, dit zeer euvel opnemende, overmeesterde de vesting wederom na veertien dagen, en bragt zeventien Geldersche gevangenen ter dood.

In het volgende jaar (1515) werd NIEUWPOORT weder door de Gelderschen ingenomen en verbrand, zoodat er geen zes huizen bleven staan. Zij vielen, in het jaar 1524, op nieuw op deze plaats aan, roofden en plunderden er niet alleen, maar staken er nogmaals den brand in. De stad had wederom het ongeluk van in brand te geraken in het jaar 1567, toen het krijgsvolk van den Graaf VAN MEGEN hier in bezetting lag, wanneer er acht en vijftig huizen werden in de asch gelegd. Naderhand vinden wij niets bijzonders, buiten de versterking in het jaar 1673, wegens NIEUWPOORT gemeld.

NIEUWPOORT, voorm. geh., thans eene boerderij, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Alkmaar*, gem. *Heilo-en-Oesdom*, ½ u. N. van Heilo, aan den straatweg van Alkmaar op Haarlem.

Deze boerderij beslaat eene oppervlakte van 38 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door N. KANT, woonachtig te Heilo.

In het jaar 1573, bij het beleg van Alkmaar, lagen hier twee en twintig Duitsche en Spaansche benden, onder de Oversten JURIAAN FRONSBERG en OTTO, Graaf VAN EBERSTEYN.

NIEUWRUST, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Toledo, benedenwaarts aan de suikerplant. Goede Vrede; 34 akk. groot.

Thans maakt zij, met de voorm. plant. TOLEDO de plant. *Toledo-en-Nieuwrust* uit.

NIEUWSLOOT (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*.

NIEUWSTAD, te voren een gedeelte van eene der voorsteden van *Zwolle*, buiten de *Diezerpoort*, thans, na het vervallen der poorten, met die stad vereenigd.

NIEUWSTAD (DE), geh. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 20 min. Z. O. van *den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, op den westelijken oever van het Heldersche-kanaal, Z. van Willemsoord.

Het wordt meest het Strooije-dorp genaamd, als bestaande grootendeels uit kleine arbeiderswoningen. NAPOLÉON had het ontwerp gevormd, om dit geh. met vestingwerken te omgeven, waaraan het zijnen tegenwoordigen naam te danken heeft.

NIEUWSTADT, gem. in *Opper-Gelder*, in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Sittard* (7 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Susteren, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan Limbricht en Sittard, W. aan Born.

Deze gem. bestaat uit het d. Nieuwstadt en het geh. Beukenboom, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 869 bund. 4 v. r. 95 v. ell., waaronder 832 bund. 42 v. r. belastbaar land. Men telt er 162 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 830 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw of in de veeteelt.

Deze gem. wordt door de Geleen en eenige kleine beekjes bespoeld, welke er twee korenmolens in beweging brengen. Zij heeft van de heerlijkheid en het ambt van Montfoort deel gemaakt, welke bij acte, d.d. 8 Junij 1769, waarvan het origineel op het raadhuis te Echt berust, door den Koning van Pruissen, bij verkoop, aan den Erfstadhouder Prins VAN ORANJE werd overgedragen.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. NIEUWSTADT, NIEUWSTADE of NUSTAD, ligt 6 u. N. N. O. van Maastricht, 1½ u. N. van Sittard, aan de Geleen.

Het was in vroegere eeuwen de zuidelijkste plaats van het hertogdom Gelder, en versterkt. Ook had het, niet alleen afgezondenen op den Gelderschen Landdag, maar het is zelfs bij eene uitspraak van den Graaf van Holland, in een geschil tusschen REINALD I, Graaf *van Gelder*, en diens zoon, vóór alle andere Geldersche steden genoemd. In 1398 werd het door Hertog WILLEM verwoest, uit vrees dat de Brabanders en Luikenaars, die tegen hem in aantogt waren, er zich in nestelen zouden. Door MAXIMILIAAN VAN OOSTERWIJK werd het in 1499 veroverd en in 1573 zag het zich van alle vestingwerken ontbloot. De overblijfselen daarvan zijn echter nog zigtbaar. Thans is NIEUWSTAD niets meer dan een dorp, in welks kom men 157 h. en 770 inw telt. Deze plaats heeft veel gewonnen door het aanleggen van den nieuwen weg van Roermond naar Maastricht. Vroeger waren hier de wegen zoo slecht en door den kleigrond, bij nat weder, zoo onbruikbaar, dat dit dorp bijna geene gemeenschap met de naburige plaatsen kon hebben.

De kerk, aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, is een zeer oud Gothisch gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien. Toen JACOBUS AB OVEREN, Vicaris-Generaal van het bisdom Roermond, den 27 October 1667, alhier de kerkvisitatie hield, stond de vergeving der pastorij aan den Prins VAN ORANJE. JOANNES FABIUS

was in dien tijd Pastoor; het getal der Communikanten bedroeg toen slechts 240.

De kermis valt in den eersten Zondag na 24 Junij.

Den 13 Augustus 1834 werd dit dorp door eenen brand geteisterd, zoodat acht woningen in de asch werden gelegd en een aantal vee en meubelen eene prooi der vlammen werden.

Het wapen van Nieuwstadt bestaat in eene bijkorf.

NIEUWSTAR, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Welbedacht, benedenwaarts aan de verl. plant. Oranjestein; 940 akk. groot; met 133 slaven en een waterwerk. Eertijds werd zij Stella-Nova genoemd.

NIEUWSTRAAT, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. *Nederweert*; met 140 inw.

NIEUWSTRAAT, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. *Vrijhoeve-Capelle*, in de kom der gemeente; met 49 h. en ruim 380 inw.

NIEUWSTRAAT of Heistraat, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. Z. O. van *Capelle*; met 64 h. en ruim 420 inw.

NIEUWVAART, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. Z. van *Capelle*; met 50 h. en ruim 330 inw.

NIEUWVEEN, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Nieuwveen-met-de-Uiterbuurt*; palende N. aan de heerl. Kalslagen en de Uiterbuurt, O. aan de Dobbens en de Zevenhovensche-plas, Z. O. aan Zevenhoven, waarvan het door den Zevenhovensche-dijk en de Schooter-vaart gescheiden is, Z. aan de Schooter-vaart, die het van de heerl. Schoot scheidt, Z. W. aan Langeraar, W. aan Kalslagen.

Deze heerl. bevat het d. Nieuwveen, benevens een gedeelte van den Ooster-polder, en daarin eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in de veenderijen en voorts in den landbouw.

De Herv., die er wonen, maken, met de overige uit de burg. gem. Nieuwveen-en-Uiterbuurt,* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*, behoort, en 450 zielen, waaronder 180 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Franszn, die in het jaar 1583 herwaarts kwam, en in het jaar 1588 opgevolgd werd door Rossentus de Ridder. Samuel Johannes van de Wijnpersse, die hier Predikant was van 1782 tot 1784, was later Hoogleeraar te Groningen en te Leyden, ter welker laatste plaatse hij den 22 November 1842 overleed.

De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Zevenhoven*. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. behoorde voormaals mede onder de heerlijke goederen van de grafelijkheid, en werd, in het jaar 1724, voor vijftien duizend vijf honderd gulden gekocht door de stad Haarlem, welke haar thans nog bezit.

Het d. NIEUWVEEN, ook wel eens NIEUWEVEEN gespeld, ligt 4½ u. N. N. O. van Leyden, 2 u. O. N. O. van Woubrugge. Het is eene zeer vermakelijke plaats, en wordt NIEUWVEEN genoemd, omdat de veenderij of het ontgronden der turflanden alhier later, dan op Zevenhoven en andere hieromstreeks liggende ambachten, begonnen is, zoo dat de naam niet anders dan eene aanwijzing van de nieuwe veenderijen is.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, werd door den Graaf van Holland begeven; de instelling of inlijving in de pastorij kwam den Aartsdiaken van Utrecht toe; het kosterschap, hetwelk geen vast inkomen had, werd ook door de Graven begeven. De Pastoor had ook geene vaste goederen, dan eene kleine huizing; maar de huislieden gaven hem jaarlijks uit de kerkelijke goederen 20 goudguldens (30 guld.). Het was eene zeer fraaije ruime kerk, welke met vier bijzondere gevels opgetrokken was, als: aan de achterzijde twee en aan iedere zijde van den toren één, waardoor het een bijzonder aanzien had en zich bijna als eene kruiskerk vertoonde. Aan deze kerk was eenen fraaijen achtkanten toren, welke tot eene aanzienlijke hoogte opgetrokken en met eene dergelijke stompe spits gedekt was; terwijl daar binnen een goed uurwerk en twee klokken gevonden werden. Deze kerk is in het jaar 1832 door eene geheel nieuwe vervangen, waartoe eenige godsdienstvrienden vrijwillige bijdragen hebben geschonken, en uit het fonds voor de noodlijdende kerken vijftien honderd gulden is gegeven. Het is een langwerpig gebouw, met eenen vierkanten toren, doch zonder orgel.

Het blijkt uit twee verklaringen, gegeven in het jaar 1364, dat die van NIEUWVEEN met *Kalslagen*, aanmerkelijken tijd te voren, eenen vrijen watergang gehad hebben, door den Amstel, te Amsterdam uit, welke zij gekocht hadden van WILLEM VAN AMSTEL, Proost van St. Jan en zijnen broeder GIJSBRECHT VAN AMSTEL. Dit voorregt is hun, in het zelfde jaar 1364, op nieuw vergund of bekrachtigd door Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, dijkvrij en sluisvrij, gelijk zij het te voren gehad hadden. In het jaar 1629, op den 1 Mei, werd er, bij de Schouten van NIEUWVEEN, Uiterbuurt en Kalslagen, benevens de Molenmeesters van de Oost- en Westeindsche-polders aldaar, eene keur beraamd op het visschen, waarin vastgesteld werd, dat niemand, van den 12 April af tot St. Jacob of St. Pieter, met schakels zou mogen visschen, terwijl ook, in dien tusschentijd het water aan eenige buitenlieden geheel verboden, en aan de ingezetenen ook niet toegelaten werd, dan op bijzonder verlof en in ieders eigene wateren, om eens anders koren, turf, hooi en ander gewas niet te beschadigen. Nog werd in deze keure den ingezetenen gelast, in den tijd, als het koren gezaaid of naderhand, als het rijp was, hunne eenden te hokken, alles op onderscheidene boeten. Dit bevel werd, in het zelfde jaar, op den 11 December, door Baljuw en welgeborene mannen, tot eene keure gemaakt.

Den 4 September 1638, gaven Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland eene keure, waarbij zij, ten verzoeke van de Schouten van NIEUWVEEN en de *Uiterbuurt*, met den Molenmeester van den Oosteindsche-polder, wel scherpelijk verbieden, dat niemand, ingezetenen noch vreemdeling, de vaart, van den Nieuweveensche-dijk af, noordwaarts op, tot aan den Drecht toe, met schepen, schuiten of schouwen mogt bezeilen op eene boete van drie gulden. Gelijk mede vroeger en later meer andere keuren en ordonnantiën door het dijkscollegie, ten behoeve van NIEUWVEEN en de *Uiterbuurt*, gemaakt zijn.

De kermis valt in den laatsten Zondag in *Julij*. — Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van keel (rood), van boven met eenen dwarsbalk, waaraan zijn hangende drie bellen, alles van goud, van onderen met eene achtpuntige ster van zilver.

NIEUWVEEN (GASSELTER-), d. in *Oostermoerder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie GASSELTER-NYEVEEN.

NIEUWVEEN-MET-UITERBUURT, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* (6 k. d., 20 m. k., 3 s. d. 2 afd.); palende N. aan de Noordhollandsche gem. Uithoorn, O. aan Mijdrecht en Zevenhoven, Z. aan de gem. Zevenhoven en Ter-Aar, W. aan de Noordhollandsche gem. Kalslagen-en-Bilderdam.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Nieuwveen en de Uiterbuurt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 852 bund. 47 v. r. 4 v. ell. en daaronder 846 bund. 10 v. r. belastbaar land. Men telt er 118 h., bewoond door 182 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest in de veenderijen en den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er 450 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken de gem. van *Nieuwveen* uit. — De R. K., van welke men er 350 aantreft, maken, met de R. K. van Zevenhoven, eene stat. uit, waarvan de kerk in het *Noordeinde-van-Zevenhoven* is geplaatst. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Nieuwveen.

NIEUWVLIET, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis* (4 k. d., 11 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Noordzee, O. aan Groede en Oostburg, Z. aan Zuidzande, W. aan Zuidzande en Kadzand.

Aan de zee, tusschen Groede en Kadzand, is het grondgebied ruim ½ u. breed, maar ten Zuiden van het d., daar Groede en Oostburg aan de eene, en Zuidzande aan de andere zijde ligt, is dit zoo smal, dat men op de meeste plaatsen daarover eenen pijl zoude kunnen schieten, zijnde het op vele punten naauwelijks 200 ell. breed. Het is eene lang gebogene strook gronds, loopende van de zee eerst Z. O., dan Z., voorts Z. W.; op den bollen kant liggen Groede en Oostburg en in de holle zijde Zuidzande en Kadzand.

Deze gem. bestaat uit de volgende pold.: het noordelijke deel van den Sint-Jans-polder, het grootste gedeelte van Mettenije, voorts uit den Adorne-polder, den Baens-polder, den Lampsins-polder, den Nieuwenhove-polder, den Grooten-Sint-Anna-polder, den Kleinen-Sint-Anna-polder, en een gedeelte van den Crane-polder, eindelijk een deel van den bedijkten Zwarte-polder (1). Behalve het d. en eenige verstrooid liggende h., ziet men in St. Jans-polder, aan den Kapelleweg drie bij elkander staande woningen, met hunne schuurtjes, zijnde het overblijfsel van het oude d., hetwelk ongeveer ¼ u. N. W. van het tegenwoordige gelegen heeft. Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 630 bund., waaronder 627 bund. belastbaar land; telt 128 h. en ruim 800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die hier op 6 na allen Herv. zijn, onder welke 445 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *IJzendijke* behoort. De eerste Predikant, na de hereeniging met de

(1) Te voren behoorden tot deze gem. ook het grootste deel van den Zwarten-polder, het Coppenijes-schorre, en een deel van Wulpen.

niets aan zich, dan de hulde van acht en veertig ponden parisis (24 guld.). Deze regten gingen spoedig door koop over aan JEAN ADOURNE (ADORNES), en de bedijkingen geschiedden in den loop der zestiende eeuw, van lieverlede en stuksgewijze; waardoor denkelijk, reeds onder gemelden JEAN ADOURNE, de verdeeling der heerl. plaats greep in die van Nieuwvliet, Sint Pier en Mettenije, welke namen ook later als titel der heerl. in openbare stukken gebruikt werden. Sint Pieter schijnt niet veel meer uitgebreidheid gehad te hebben dan het oude dorp. In 1550 komt reeds voor JERONYMUS ADOERNES, als Heer *van* NIEUWVLIET; in 1558 was Baljuw van Gent JAKOB VAN ADORNES, Ridder, Heer *van* NIEUWVLIET, *Nieuwenhove enz.* Naderhand heeft MARCELLUS VAN DER GOES deze heerl. van de familie ADORNES gekocht, en, door huwelijk van zijne eenige dochter, kwam die aan VAN BORSSELE VAN DER HOOGE, wiens zoon, Burgemeester van den Vrije van Sluis, die verkocht aan den Heer PIETER DE VOS, later Bewindhebber der Oostindische-Compagnie te Middelburg. Deze was het, die het, nu afgebroken, heerenhuis, in 1717 bouwde, en, kinderloos stervende, de heerl., in het jaar 1733, naliet aan zijner zusters zoon, PIETER SCHETTERUYT DE VOS.

In 1770 verkreeg Mr. JACOBUS MERSEN, Baljuw van de wateren in de provincie Zeeland, de heerl. bij koop van CORNELIS PIETER SCHETTERUYT DE VOS. Eindelijk werd zij, in 1790, gekocht door den Heer JOHANNES FARO, die de laatste Leenheer was, daar in 1794, bij den inval der Franschen, alle heerlijke regten in Staats-Vlaanderen zijn vernietigd en niet meer zijn hersteld geworden.

Op het einde van de zestiende eeuw, gedurende de Spaansche onlusten, schijnt deze gemeente reeds veel door inbraken der zee geleden te hebben; doch zij werd ook geteisterd door den vloed van 27 Januarij 1682, daar toen de Zwartepolder met den Groote-St.-Anna-polder en den Kleine-St.-Anna-polder, en bij gevolg het dorp zelve, overstroomd werd. Naderhand, op het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw, zijn Wulpen, Coppenijes en de Zwarte-polder gevloeid, zonder weder herdijkt te zijn geworden. — Deze gedurige inbraken der zee zijn denkelijk oorzaak van de menigvuldige overgang der heerlijkheid, door verkoop van de eene aan de andere familie.

Het wapen van NIEUWVLIET is van zilver, met drie liggende halve manen van azuur (blaauw), geplaatst twee en een, het schild gedekt met eene kroon van goud.

NIEUWVOORDE, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¾ u. Z. ten O. van *'s Gravenhage*, kant. en ¼ u. Z. ten W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

NIEUW-WEST-FRANKENLAND (HET), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Schiedam*; palende N. aan het Zuidergors, O. aan den polder Oud-West-Frankenland, Z. aan de stad Schiedam, W. aan het Zuidergors en de grienden der stad Schiedam.

Deze pold., welke vermoedelijk in de zestiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63 bund. 46 v. r. 37 v. ell.; bevat geene huizen of boerderijen, en wordt door een gemetselde duikersluis, in de buitenhaven der stad Schiedam, van het overtollige water ontlast. Een afzonderlijk polderbestuur voor dien polder bestaat niet, aangezien de daarin gelegene landerijen meerendeels aan de stad Schiedam toebehooren, die het beheer over den polder heeft.

NIEVELD, voorm. kast. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Maarssen*, gem. *Vleuten*, aan den Ouden-Rijn.

In het jaar 1356 nam JAN, Heer *van Egmond*, die door WILLEM V, Graaf *van Holland*, tegen de Stichtschen gezonden was, dit slot bij verdrag in, doch het werd, tegen het verdrag aan, door het volk, zijns ondanks, ten gronde toe vernield.

NIEZEL (DE), voorm. b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, buiten *Amsterdam*, welke, bij eene der vergrootingen van die stad, daar binnen getrokken is. Oudtijds was zij LIESDELLE en LIESDAAL genaamd, hetwelk zoo veel als laagte of dal, met lis of lies bezet, beteekent.

NIEZIJL, NIEUWZIJL of NIJEZIJL, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, kant. en 3½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 20 min. O. van *Grijpskerk*.

Het is de plaats, waar, vóór de indijking van den Ruigenwaard, en het leggen der Kommerzijl, ter uitwatering van het Wolddiep, dat bij Trimunt, in Vredewold, begint, op het westeinde van het dorp, in het zoogenaamde Hoendiep, dat van de Gaarkeuken in het Poel-diep af komt, eene sluis of zijl was. Op het oosteinde der straat, ten Westen van de Biggestaart, in het kanaal, dat bij Scheeftil uit het Trekdiep afvloeit, lag de Nieslooter-zijl, waarvan Niezijl misschien eene verkorting is. Het dorp behoorde, als zijnde niet oud, onder Oosterdeel-Langewold in het gemeenteregt.

In de lijst van den jaartaks van 1500 komt NIEZIJL nog niet voor, maar werd toenmaals nog begrepen, zoo men meent, onder Oldekerk.

In den Spaanschen oorlog was het plaatsje versterkt, maar thans niet meer. Ook zijn de sluizen aldaar reeds lang vernietigd en overgegaan in de Kommerzijl. Twee kanalen stroomen uit het Westerkwartier herwaarts en sluiten het dorp genoegzaam geheel in; het eene diep loopt langs het West- en het andere langs het Oosteinde van NIEZIJL, en beide vereenigen zich, aan de Noordzijde, in het Kommerzijlster-diep. Er liggen over deze beide kanalen sterke steenen bruggen of pijpen. De naam van het dorp duidt aan, dat er, vermoedelijk bij eene uitlegging, eene nieuwe sluis gebouwd werd. De straatweg van Groningen naar Friesland gaat hier door. Van hier vaart ook eene trekschuit op Groningen.

Men telt er 84 h. en 560 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Aan het Wester-kanaal is eene scheepstimmerwerf; aan het Ooster-kanaal, ten Z. der straat, staat een achtkante koren- en pelmolen, en ten N. der straat, nabij het punt van vereeniging der kanalen, een in 1839 nieuw gebouwde oliemolen. De grond is klei.

Op de kaart van COENDERS ziet men de Slooterzijl aan den weg, zoo het schijnt, van Noordhorn naar NIEZIJL, bij de Okswerder-kolk; VAN STARKENBORG heeft die zijl, zijnde later door de Nieslooter- of Nieuw-Slooterzijl, bij NIEZIJL, vervangen, mede aldaar.

Omstreeks het jaar 1530, denkt men, dat de nieuwe Midwolder-zijl bij het Spegat gelegen heeft, 40 of 50 roeden westelijker dan de oude Slooter-Okswerder-zijl. Later zijn beide overgebragt en vereenigd te NIEZIJL, zoo als eenigen meenen, onder den éénen naam van Nieslooter-zijl. Deze naam ziet, volgens sommigen, op den burg of het slot, hetwelk er tot dekking opgetrokken werd, doch meer waarschijnlijk naar eene nieuw gegravene sloot of waterlossing, komende van de Scheeftil en de Katershals.

[illegible], onder welke ongeveer 50 Le-
[illegible] tot de klass. van *Groningen*,
[illegible], waarvan het Huis van
[illegible] toekomt, is tot aan 1651
[illegible], maar is na dien tijd door af-
[illegible] de eerste, die hier het leeraar-
[illegible] KASSELIUS, die er in het jaar
[illegible] overleed. De kerk, staande
[illegible], niet groot, langwerpig gebouw,
[illegible] dak, dat in het jaar 1661
[illegible] Staten 4000 guld. gaven. Op
[illegible] koepeltoren, doch zij heeft

[illegible] door een getal van 80 leerlingen

[illegible] in het *Westerkwartier*, prov. *Gro-*
[illegible] strekking van Niezijl naar Kom-
[illegible] en de Lange-Buitenrijt, in het

[illegible], tot de *Zuidooster-eilanden-van-*
[illegible] van Ceramatte.
[illegible] verkeerdelijk, onder den naam NESTERIK
[illegible] in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelder-*
[illegible] van *Nijmegen*, kant. gem. en 1 u. Z. W.
[illegible], waarover het een pontveer naar de over-
[illegible] heeft. Men telt er ongeveer 280 inw., die
[illegible] den landbouw.
[illegible], onder welke 250 Communikanten, maken
[illegible] vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek.
[illegible] eenen Pastoor bediend wordt. De kerk,
[illegible], is een vrij oud gebouw, met eenen
[illegible] korte spits, en van een orgel voorzien.
[illegible], behooren tot de gem. van *Batenburg-*

[illegible] naam, welke op de oude reiskaart van

[illegible] is nog onbekend. CLUVERIUS houdt er
[illegible] WILHELM stellen ze te Zwammerdam (2),
[illegible] (3), REUVENS tegen over Bodegraven (4).
[illegible]).
[illegible] *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr.
[illegible] d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. W.
[illegible]arspel, O. aan de Vecht, die haar van
[illegible]-Hinderdam scheidt, Z. aan Vreeland,
[illegible] en Abcoude-Proostdije-en-Aasdom.
[illegible] van de Vecht en strekt zich langs deze
[illegible] anderhalf uur gaans, namelijk, van de paal

[illegible]
[illegible] *Germanië und seine Bewohner*, Weim. 1822, in 8.
[illegible] bl. 177.
[illegible] LEEMANS, gebruikt in diens *Rom. Oudheden* te

of grensscheiding van Vreeland, tot voorbij den Hinderdam. Even bezuiden het dorp van dien naam, werd deze gemeente voorheen in twee deelen gescheiden, door den polder Klein-Muiden, welke vroeger tot de provincie Holland, en onder het regtsgebied van Muiden, in die provincie liggende, behoorde. Het zuidelijk gedeelte sloot tegen de landen van Loenersloot, tegen de kade, den Indijk geheeten, welke Nigtevecht van Abcoude en Baambrugge scheidt, en tegen de Rietboven, onder de heerl. Nederhorst; dit gedeelte behoorde meerendeels onder de parochie Vreeland. Het noorderdeel, waarin het dorp ligt, heeft de rivier de Vecht ten Oosten en meest ten Zuiden, wordende ten Noorden door eene molenwetering, van den Noordhollandschen bodem gescheiden. Zij bevat den Garsten-polder en gedeelten van den Beggijnen-polder, den Overactsveldsche-polder en den Hoeker-polder, benevens den pold. Klein-Muiden, het d. Nigtevecht en eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 588 bund. 62 v. r. 59 v. ell., waaronder 587 bund. 90 v. r. 83 v. ell. belastbaar land. Men telt er 62 h., bewoond door 89 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 400 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt; terwijl ook velen hun onderhoud vinden door het vertier, dat de gegoede lieden, welke hier zomers hun verblijf houden, veroorzaken, en ook anderen door op de buitenplaatsen te werken. Vroeger had men er eene katoenfabrijk, welke thans echter niet meer bestaat.

De Herv., die er 340 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Snoeck, die in het jaar 1602 hier in dienst was. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 20 Evangel. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Weesp*. — De R. K., die men er ruim 40 telt, behooren tot de stat. van *Nederhorst-den-Berg*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1676, met alle hare geregtigheden, door de Staten der provincie Utrecht werd opgedragen aan den Heer van Zuilen. In het midden der vorige eeuw behoorde zij aan den Heer Mr. Willem Huydecoper, Commissaris der stad Amsterdam, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende zij thans in eigendom bezeten door den Heer E. G. R. Huydecoper van Nigtevecht, woonachtig te Utrecht.

Het d. Nigtevecht of Nichtevecht ligt 3 u. N. N. W. van Utrecht, 1½ u. Z. ten W. van Weesp, 1 u. O. van Abcoude, aan de Stille-Vecht. Men telt er, in de kom van het d., 44 h. en 300 inw.

In de kerk was vóór de Reformatie eene vikarij gesticht aan het altaar van de *H. Maagd* Maria; ook was er eene broederschap van den H. Antonius. De Pastoor, die ingeleid werd door den Proost van Oud-Munster te Utrecht, trok niet meer dan 52 guld., terwijl de inkomsten der vikarij niet hooger liepen dan 32 guld. De kerk is een net gebouw, met eenen fraaijen toren, en in het jaar 1825 is, uit daartoe bestemde vrijwillige bijdragen der gemeenteleden en de milde giften van den Heer Huydecoper van Nigtevecht en andere aanzienlijken, die hier hun zomerverblijf houden, het orgel aangekocht.

De kermis valt in Dingsdags vóór den 10 October.

Nigtevecht heeft van de tirannij der Franschen, in het jaar 1673, meer dan eenige andere dorpen dezer provincie moeten uitstaan; want een sterke troep van 600 man, benevens eenige Dragonders, onder aanvoering van den Marquis de Boufflers, trokken, in het midden van den winter, uit Utrecht derwaarts, en, na de schans den Hinderdam veroverd te hebben, staken zij — zonder vooraf brandschatting gevorderd te hebben, terwijl de inwoners in menigte over het ijs naar Weesp vlugtten — dit dorp in brand, waardoor de fraaije kerk, de pastorie, het regthuis en voorts alle de huizen, hofsteden en boerenwoningen, in eene streek, bijna ter lengte van twee uren gaans (een enkel huis uitgezonderd, dat in zijn geheel gebleven is), hetzij geheel vernield, of zeer beschadigd werden.

In 1788 werd op de synode geklaagd, dat de Pruissische soldaten de diakoniekist opengeslagen en over de 900 guld. daaruit genomen hadden, benevens drie zilveren borden, bij de Avondmaalsbediening gebruikt, waarvan men niets had terug bekomen.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld, verticaal verdeeld, van azuur (blaauw) en zilver, met twee sleutels van zilver en azuur.

NIJANTANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*, distr. *Gondanglegi*.

NIJAWIER, Nijewier, Nieuwier of Nieuwwier, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Dockum*.

Het is een klein dorp, waar men, met de daaronder behoorende buurten: Lutkewier, Berghuizen en Sion, ruim 300 inw. telt, die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Metslawier-en-Nijawier*. Terwijl de kerk, in het jaar 1811, vernieuwd werd, hebben eenige godsdienstvrienden zich onderling verbonden, haar ook geheel op hunne kosten, van een orgel te voorzien.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum*. gerekend.

NIJAWIERSTER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, van het d. *Nijawier*, naar de Peazens loopende.

NIJBORG (HET), ook wel de Nijborg gespeld, voorheen een oud slot of kast., volgens eenigen een voorm. kloost. of abdij, volgens anderen een fort, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., en 3 u. N. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. van N. W. van *Elst*, onder Heteren, 20 min. O. van Randwijk.

Dit kast. bekleedde eenen voornamen rang onder de oudste gebouwen in de Betuwe. Het landvolk is steeds vol van verhalen aangaande dezen burg. Sommigen melden ons, hoe eenmaal twee broeders, Edellieden van den Nijborg, in hevigen toorn ontvlamd, elkander uitdaagden op de Juffersweerd, gelegen vóór den alouden spijker Vorst, onder Heteren. De eene doorstak het hart des anderen; maar in den zelfden oogenblik, dat zijn broeder dood ter nederzinkt, ontwaakt de oude liefde weder, en wanhopig stort hij zich in zijn eigen zwaard. Sedert dien tijd, verhaalt de eenvoudige landman, verschijnen zij nog steeds des nachts, dan kampen zij nogmaals op leven en dood, doorsteken elkander en verdwijnen. Een ander volksverhaal meldt, dat in den Spaanschen tijd deze burg regelmatig belegerd werd, en van binnen door den eigenaar zoo goed versterkt was, dat hij zijnen vijanden lang het hoofd konde bieden. Zij vereenigden echter alle krachten, om den brug in te nemen, beschoten dien op de verschrikkelijkste wijze, en bragten

het eindelijk zoo ver, dat zij hem stormenderhand konden innemen. Alles was in het eenzame slot uitgestorven of misschien langs geheime wegen ontvlugt. De Ridder van den Nijborg alleen, zat in zijne pracht-zaal te werken, hij had eenig schrift vóór zich. De vijand stoof binnen, en vroeg den held, of hij zich nu overgaf. Deze zeide: » nu » noch nooit!" nam koelbloedig een hout van het vuur en stak het in een vaatje met buskruid; toen vloog hij zelf, met de meesten zijner vijanden in de lucht. — Het kasteel veranderde in eenen puinhoop. Ter plaatse waar het gestaan heeft, ziet men nog de overblijfsels van twee zware gebouwen, die door eene breede gracht afgesneden worden, en het eerste en tweede kasteel uitgemaakt hebben, daarvoor ligt nog het geringe overblijfsel en twee steenen hoeken van eene kolossale poort. Op een ander punt verheft zich eene hoogte, waarop eenmaal een molen gestaan heeft; terwijl de mare gaat, dat deze burg zelfs zijne eigene brouwerij gehad heeft. Hetgeen het meest de bewondering wekt, zijn wel zeker de hooge wallen, die ver in den omtrek den Nijburg omringen, en weder door breede grachten omgeven worden.

Van jaar tot jaar ziet men het Nijburg van gedaante veranderen; telkens wordt er wederom eene wal of eene hoogte geslecht, en, gelijk gemaakt zijnde, met tabak bepoot. Zoo is dan nu ook reeds het grootste gedeelte der ridderlijke veste in welige tabaksvelden veranderd, en er zal weldra niets meer van over zijn.

NIJBROEK, Nijenbroek of Nieuwbroek, d. op de *Middel-Velawe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8¾ u. N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en 2½ u. N. ten W. van *Voorst*, midden tusschen twee beken, niet ver van den IJssel. Men telt er 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 580 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Karel de Haan of Gallus, die in het jaar 1594 herwaarts kwam, en in het jaar 1610 Emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 70 aantreft, worden tot de stat. van *Vaassen-en-Epe* gerekend.

Nabij dit d. ligt het oude slot of heerenhuis Frankenburg. Zie dat woord.

Reinald, Graaf *van Gelder*, gaf, op St. Marcusdag in 1328, eenen landbrief aan Nijbroek, ten behoeve van Johan Rembertenzoon en Martijn Willemszoon, met de hunnen, welke in vele opzigten met die aan het Oldambt gegeven overeenstemt, hoewel daarbij geen gewag van het appel aan Engelanderholt gemaakt wordt.

NIJBRONGERGA, d. prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Knype (De).

NIJD-EN-SPIJT, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalks-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Libanon, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Bethel; 500 akk. groot.

NIJD-EN-SPIJT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Mon-Tresor, benedenwaarts aan de suikerplant. Alkmaar; 1000 akk. groot; met 160 slaven. De Negers noemen haar Spytie of ook wel Granie.

NIJDORP, oude benaming van de dorpen Oude-Niedorp en Nieuwe-Niedorp, in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie Niedorp-(Nieuwe-) en Niedorp (Oude-).

NIJD-RUST, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-divisie*, N. W. en niet ver van het Spaansche-water, O. van de plant. Brakkeput, W. van Uilenburg.

NIJEBERKOOP, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Heerenveen*, kant. en ¼ u. O. ten N. van *Oldeberkoop*.

Men telt er 21 h. en ruim 150 inw., die meest in den landbouw en de hout- en veeteelt hun bestaan vinden, zijnde de noordelijkste landen, aan de Kuinder, lage hooi- en weilanden; terwijl de zuidelijke, die zich tot aan de Linde uitstrekken, eerst uit bouwlanden en voorts uit heideveld en hooilanden bestaan.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot gem. *Oldeberkoop-en-Nijeberkoop*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Bonifacius toegewijd was, en geen toren had, is in het jaar 1826 afgebroken, zoodat men er thans geene kerk, maar een klokkenstel heeft.

De dorpschool, welke hier vroeger was, is in het jaar 1826 opgeheven.

NIJEBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. O. ten N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. ten N. van *Dockum*, ten Z. W. van *Ternaard*, waartoe het behoort, langs de Ternaarder-vaart.

NIJEBUREN (HEMELUMER), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Hindeloopen*, 10 min. Z. O. van *Hemelum*, waartoe zij behoort; met 12 h. en 50 inw.

NIJEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. N. N. W. van *Beetstersweag*.

Onder Nijega behooren ook eenige buurtjes, als het Westereind, ten Noorden van de kerk; de Tieke, ten Noorden van den Lijkweg; en ten Zuiden van den Hoogeweg, tegen het Gaaster-diep, de Egbert-Gaasten. De overige huizen, welke tot dit dorp behooren, liggen langs den Lijkweg en den Hooge weg, alle aan bouwlanden en in het geboomte, hetwelk een aangenaam gezigt geeft. Tusschen en ter zijde van beide deze wegen zijn vruchtbare zandgronden, waarop veel rogge en boekweit en ook andere vruchten geteeld worden.

Men telt er 340 inw., die op 16 na allen Herv. zijn, en tot de gem. *Oudega-Nijega-en-Opeinde* behooren. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. Agatha of Maria was toegewijd, is zonder toren, doch met een klokkenstoel of gebinte, waar tusschen eene klok hangt, daaronder [illegible] Men heeft in deze kerk geen orgel.

De [illegible] getal zijn, behooren tot de gem. van [illegible] school voor *Opeinde* en Nijega,

[illegible] in het jaar 1672, de stroopende partijen [illegible]

[illegible], kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-* [illegible] arr. en 4 u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. [illegible] *Hindeloopen*.

[illegible] 340 inw., die in den landbouw hun bestaan [illegible] lang moerassig land, doch waarvan een

groot deel, door den Grietman van der Waeijen, is ingepolderd en daardoor aanmerkelijk verbeterd. De landerijen grenzen ten W. aan de Flieussen.

De Herv., die hier ruim 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Nijega-en-Elahuizen*, die hier eene kerk heeft, waarvan de pastorij, vóór de Reformatie, 100 goudgulden (150 guld.) en het vikarisschap 78 goudgulden (117 guld) opbragten. Deze kerk is een langwerpig vierkant gebouw, met een houten torentje op het westeinde, doch zonder orgel.

De 5 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Warns*. — De R. K., van welke men er 40 aantreft, worden tot de stat. van *Balk* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

NIJEGA of Ouwster-Nijega, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z. O. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. O. van *Lemmer*, nabij de Haulster-poel, niet ver van het Hartzand of de Nijegaster-poel. — Men telt er met de b. de Scharren 13 h. en 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de veeteelt.

De Herv., die er 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ouwsterhaule-Oldenouwer-en-Nijega*. Voorheen had men er eene kerk, doch deze wegens bouwvalligheid afgebroken, zoodat er thans nog alleen het kerkhof van te zien is.

De Doopsgez., die er 20 in getal zijn, worden tot de gem. van *Joure* gerekend. — De R. K., van welke men er 20 aantreft, behooren tot de stat. van *St. Nicolaasga*. — Er bestaat geen school, doch de kinderen genieten onderwijs in de school te *Ousterhaule*, welke aande dorpen *Ousterhaule* en *Nijega* behoort.

NIJEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Rohel.

NIJEGA-EN-ELAHUIZEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring. van *Slooten*.

Men heeft er slechts eene kerk te Nijega en telt er 220 zielen, onder welke 50 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Vonelius, die er in het jaar 1631 kwam, en in 1636 naar Leeuwarden vertrok.

NIJEGASTER-POEL of het Hartzand, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat door de *Nije-Rhijn* en de Kruisdijksloot, met de *Westerijpen* en het *Tjeukemeer* in verbinding staat.

NIJEHASKE of Nieuwehaske, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Heerenveen*.

Men telt er met de b. den Heerenwal, een gedeelte van de b. Nieuwebrug en de meeste huizen der Terbandster-schans, welke hieronder behooren, 107 h. en 960 inw., die meest in de scheepvaart, de veengraverij, den scheepsbouw, de kalkbranderij en binnenlandsch vertier hun bestaan vinden. De meeste landen ter wederzijden van dit dorp zijn mied- en klijnlanden, welke zich ver in het Noordwesten uitstrekken. Men heeft onder dit dorp ook drie scheepstimmerwerven voor tjalken schuiten, eene enkalkbranderij, eene kaarsenmakerij, eene pottenbakkerij, twee zeilmakerijen en eene touwslagerij.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Haskerdijken-en-Nijehaske*. Vóór het jaar 1746 was Nijehaske met *Haskerhorne*

en *Oudehaske* vereenigd, maar werd toen daarvan afgescheiden en bij *Haskerdijken* gevoegd. Eerst woonde de Predikant te Haskerdijken, maar sedert de eerste Predikant, die deze combinatie bediend heeft, eene eigene woning te NIJEHASKE kocht, hield hij even als zijne opvolgers zijn verblijf aldaar. De kerk was in het begin der vorige eeuw door ouderdom zoo vervallen, dat zij moest afgebroken worden, en men zich sedert 1715 met een gewoon huis tot godsdienstoefening moest behelpen. Hierdoor vonden eenige geloofsgenooten zich opgewekt, om de noodige middelen te bezorgen, waardoor aan den Heerenwal eene fraaije nieuwe kerk gebouwd is. Deze kerk prijkt met eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De Doopsgez., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Heerenveen*. — De R. K., die er zijn, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. — Men heeft er in 1839, aan den Heerenwal, eene nieuwe dorpschool gebouwd.

Dit d. is de geboortepl. van den Godgeleerde JACOBUS ENGELSMA MESIUS, geb. 25 Januarij 1749, † 30 Januarij 1838. Behalve met onderscheidene andere godgeleerde schriften, trad hij, ten jare 1785, en 1786 op, als verdediger der zuivere kerkleer, tegen een der eerste Neologische werken, welke uit het Hoogduitsch in onze taal was overgebragt, en was daardoor eene der aanleidende oorzaken, dat men op de gedachte kwam, om een genootschap tegen de Neologie tot stand te brengen, hetgeen de oprigting van het Haagsche Genootschap: *ter verdediging van den Christelijken godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche bestrijders* ten gevolge had. Hij was ook Theol. Doct. honoris causa.

NIJEHOLTPADE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en ½ u. Z. W. van *Oldeberkoop*.

Het is het oostelijkste der dorpen, aan den noordkant van de Linde, strekkende zich met zijne landerijen noordwaarts tot aan de Kuinder en zuidwaarts tot aan de Linde uit. Men telt er 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en houtteelt. Omtrent de kerk liggen de huizen zeer aangenaam in het geboomte en in de bouwlanden. Nergens vindt men in deze grietenij meer houtgewas, dan in dit en in het dorp Oldeholtpade, waarom hier jaarlijks ook veel brandhout wordt gekapt en alom verzonden, hetgeen in vroeger tijd door de Ybe-sloot en de Lubbert-Piers-sloot geschiedde, doch die thans geheel vervallen zijn.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Oldeholtpade-Nijeholtpade-Ter-Idsert-en-Nijeholtwolde*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de *H. Maagd* en aan de H. CATHARINA wastoegewijd, heeft een spits torentje, waarin twee klokken hangen, doch geen orgel. Zij staat aan het einde van den Middelweg, die bij Wolvega begint, en, door de buren van Oldeholtpade loopende, bij deze kerk in den buitenweg eindigt. In deze kerk vindt men, in den noordermuur, eenen gedenksteen, uit welks opschrift blijkt, dat hier onderscheidene lijken uit het geslacht van LYCKLAMA à NYEHOLT, hetwelk naar dit dorp genoemd is, begraven zijn.

De Doopsgez., van welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Oldeholtpade* gerekend. — De R. K., die er zijn, behooren tot de stat. van *Heerenveen*.

Weleer stond in dit dorp een gebouw, met sterke muren, uit eene gracht opgetrokken, Friesburg genaamd.

In dit d. is geboren Marius Lycklama à Nyeholt, die, te Heidelberg in de Regten gestudeerd hebbende, te Franeker Hoogleeraar geworden is. Naderhand werd hij Raadsheer en Grietman van Stellingwerf-Westeinde.

NIJEHOLTWOLDE of Nijeholtwoude, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*, aan den straatweg van Heerenveen naar Wolvega. Men telt er 180 inw., die meest van den landbouw en de veenderij leven.

Onder dit dorp, dat oudtijds zeer boschrijk plagt te zijn, behooren binnen den Weerdijk, onderscheidene bouwlanden, hoewel van eenen veenachtigen aard. Weleer werd hier in de buitenlanden, naar de Kuinder toe, eene soort van turf gegraven, de Holtwolder-akkerturf genaamd, die voor de beste der geheele provincie gehouden werd; dan, hoewel men hier nog al zeer goede turf graaft, is nogtans de akkerturf niet meer in wezen.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oldeholtpade-Nijeholtpade-Ter-Idsert-en-Nijeholtwolde*. Men had hier ook eertijds eene kerk, doch deze is reeds voor meer dan eene eeuw afgebroken, zoodat er thans niets meer dan het kerkhof met een klokhuis van overig is.

De Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Heerenveen* gerekend. — De R. K., die er zijn, behooren tot de stat. van *Oldeholtpade*.

Bij den watervloed van Februarij 1825 was dit dorp als in eenen bouwval herschapen. Vele huizen waren ingestort of weggedreven, zoo dat men hunne standplaats niet meer herkennen kon. Een vijftal menschen en bijna al het vee kwam hierbij om.

NIJEHORNE, Nyehorne of Nieuwehorne, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Heerenveen*.

Het is een vermakelijk dorp in het geboomte, aan den binnen- en buitenweg, die hier, in het Westen dezes dorps, zeer na aan elkander komen, doch zich daar even voor de scheiding, tusschen dit dorp en Katlijk, van elkander verwijderen. Men telt er 250 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Olde-en-Nijehorne*, welke hier eene kerk heeft, met eenen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Heerenveen* gerekend. — De R. K., die men er vindt, behooren tot de stat. van *Heerenveen*.

NIJEHOVE, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat, allengs aangegroeid zijnde, de stad Leeuwarden geworden is. Zie dat woord.

NIJEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Unia.

NIJEHUIS, boerenhofstede, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Holwerd*, onder Hantumer-Uitburen, aan den stroom de Pearens. De daarbij gelegene brug Nyehuister-pijp, wordt er naar genoemd.

NIJEHUIS of Nijenhuis, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Leeuwarden*, ½ u. Z. van *Hijum*; waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene groote boerderij.

NIJEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 6 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Harlingen*, ten N. W. van en onder het d. *Wynaldum*.

Ter plaatse, waar deze stins gestaan heeft, ziet men tegenwoordig eene boerderij.

NIJEHUIS of NIJENHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Bolsward*, ten N. W. van *Hydaard*, waartoe zij behoorde.

NIJEHUIS of NIJENHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2½ u. N. van *Heerenveen*, ½ u. W. Z. W. van *Oldeboorn*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar deze voorm. state gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

NIJEHUW, naam van een d., hetwelk men vindt opgegeven als gelegen in de prov. *Friesland*, en vóór de Reformatie tot het dek. van *Opper-Wagenburg* behoord hebbende. Volgens sommigen wordt daarmede het tegenwoordige d. HAULE, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, bedoeld. Zie HAULE.

NIJEKERK of NIEUWERKERK, voorm. ambacht, hetwelk voorkomt op zekere geschreven memorie van den ontvang der dijkkaadje in den grooten waard bij JAN DE HOLLANDER en MATTHIJS COLLENHETS, welk stuk van het jaar 1300 dagteekent en gevonden is in het klooster van Emestein. Daar nu die naam aldaar onmiddellijk vóór Monsterkerk gevonden wordt, willen sommigen, dat dit ambacht omtrent dat dorp gelegen hebbe. Volgens de gezegde memorie was het ambacht van NIJEKERK groot 629 morgen.

NIJEKLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie AULA-DEI.

NIJEKLOOSTER, buurs. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¼ u. N. W. van *Appingedam*, gedeeltelijk gem. *Appingedam*, 5 min. N. W. van *Jukwerd*, waartoe dat gedeelte behoort, gedeeltelijk gem. en 1¼ u. Z. van *Bierum*, ¼ u. Z. van *Krewert*, waartoe een ander gedeelte behoort en gedeeltelijk gem. en 1 u. Z. O. van *'t Zand*, ½ u. Z. O. van *Oosterwijtwert*, waaronder dat gedeelte behoort.

Deze buurschap ontleent haren naam van een, hier vroeger gestaan hebbend klooster, bewoond door Nonnen van de Premonstratenser-orde, hetwelk in het jaar 1204 gesticht was door EMO. Het bekwam toen wel eerst den naam van ROMERSWERF en later dien van ROZENKAMP, maar verkreeg, in de wandeling, den naam van NIJEKLOOSTER, omdat het later gesticht werd, dan de abdij Felwerd. Zie voorts ROZENKAMP.

NIJEKLOOSTER, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Kloosterburen*, even ten O. den weg van Wehe naar Lutkebroek.

Dit geh. bestaande uit twee schoone boerderijen, welke op eene wierde liggen, heeft zijnen naam gekregen van een klooster van Monniken van de Premonstratenser-orde, dat hier gestaan heeft, en, ter onderscheiding van een nabij staand Nonnenklooster, het NIJEKLOOSTER genoemd werd. Zie JOHANNES-EVANGELISTA (ST.).

NIJE-LAMER of NIJE-LEMMER, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2½ u. Z. van *Heerenveen*,

kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*. Men telt er ruim 200 inw. Vroeger werd hier zeer veel turf gegraven; thans zijn er nog eenige turfwijken, alle in de Kuinder uitloopende. Ook loopt door dit dorp de Schipsloot van en naar Wolvega.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Woleega-Sonnegaen-Nijelamer*. Door den zwaren stormwind van 12 December 1747 stortte hier een gedeelte der kerk in, welke daarna geheel is afgebroken.

NIJEMIRDUM of NIJEMARDUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5 u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. W. van *de Lemmer*, aan den rijweg van Slooten door Gaasterland.

Dit d. had vroeger eene goede b., die echter nu meest is weggebroken. Het telt, met de daartoe behoorende buurtjes Hooibergen en Elfbergen 19 h. en 120 inw., die meest in landbouw en houten veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die op 14 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Oudemirdum-Nijemirdum-en-Sondel*. De kerk, welke hier vroeger stond, had vóór de Reformatie eene pastorie van 100 goudguld. (150 guld.) en eene vikarij van 85 goudguld. (127 guld. 50 cents). Deze kerk was een fraai ruim gebouw, met eenen weleer zeer hoogen, doch later aanmerkelijk verlaagden toren, welke thans nog alleen op het hooge kerkhof aanwezig is. — De 14 R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van *Bakhuizen*. — Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Oudemirdum*.

Men had hier vroeger eene menigte stinzen, waarvan de wieren nog overig zijn. Thans heeft men er nog het huis het Rockenest, genaamd, en het Heerkebosch, gelijk ook het aanmerkelijk grootere en fraaije landhuis Lyklamabosch, waarbij oudtijds een klooster is geweest. In 1329 deden de West-Friezen op deze kust, die wegens hare hoogte geene zeedijken heeft, eene landing, en roofden grooten buit uit de toen aanzienlijke dorpen NIJEMIRDUM en *Oudemirdum*; doch de Oostvlielingen deden het zelfde in Wester-Vlie, en zulks met zoo veel bitterheid, dat de partijen, waar zij elkander ook op zee ontmoetten, terstond handgemeen werden, en de overwonnenen dadelijk over boord wierpen. Dan, kort daarna werd dit geschil bijgelegd, door de tusschenkomst van den Abt van St. Odulfus-klooster te Stavoren en eenige aanzienlijke burgers dier stad.

NYENBEEK, NYBEEK of NIEUWBEEK, voorm. burg of kasteel op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7½ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. N. N. O. van *Voorst*, aan de Voorsterbeek.

Van dezen burg, die, in oude tijden, zeker tot bedwang van den IJsselstroom is aangelegd, en zoowel tot verdedigingspunt, als tot staatsgevangenis, gediend heeft, worden thans de niet zeer uitgebreide; doch nog een goed geheel uitmakende, overblijfselen gevonden.

Hoe de gedaante van den burg voormaals geweest zij, blijkt niet, maar men kan het voor zeker houden, dat hij vroeger grooter moet geweest zijn, hoezeer de nog voorhanden zijnde breede, vierkante toren, in der tijd met een plat dak voorzien, wel het voornaamste gedeelte daarvan zal hebben uitgemaakt. Later, tot eene arbeiderswoning ingerigt, heeft men, aan den IJsselkant, daaraan een soort van afdak aangebouwd, en hem ook van boven met pannen gedekt, hetwelk, even als de slooping van de poort, welke naar den ingang geleidde, zeer te bejammeren is. Eene enge, van Friessche moppen

gemetselde trap geleidt van de eerste verdieping naar de bovenste vertrekken, welke, uit de laagte der zolderingen te oordeelen, oorspronkelijk tot bergplaatsen schijnen bestemd te zijn geweest, of welligt tot slaapvertrekken van de wapenknechten, die aldaar in bezetting lagen, verstrekt zullen hebben. Later heeft men, door het wegbreken der zolderingen, van twee verdiepingen ééne gemaakt, bij welke gelegenheid men de hechtheid van den ouderwetschen bouwtrant op nieuw heeft kunnen bewonderen. Van den omgang, welke nog tegenwoordig het lage dak omgeeft, heeft men een uitgestrekt gezigt.

Naast de eerste verdieping, is het kamertje aangebouwd, dat, waarschijnlijk opzettelijk, zoo als men het thans nog ziet, tot eene gevangenis voor REINOUD III, Hertog *van Gelder*, bestemd werd, die, ten tijde toen de bloedige vete, tusschen de HEECKERENS en de BRONCKHORSTEN, in Gelderland woedde, door zijnen broeder EDUARD, alhier gevangen werd gehouden. Ook vertoont men er nog de enge deur, waardoor de Hertog, die gedurende zijne gevangenschap, zeer zwaarlijvig geworden was, niet kon uitgaan, alsmede de sporen van het gat, hetwelk men in den muur heeft moeten maken, ten einde den ongelukkigen Vorst zijnen kerker te doen verlaten.

Voorzeker behoorde NIJENBEEK van ouds niet tot het Graafschap Veluwe, en had zijne eigene Heeren. Men vindt DIRK, Heer *van* NIJENBEEK, Ridder, die borg was der huwelijksche voorwaarden van Graaf REINALD en MARGRIET VAN VLAANDEREN, in 1286, en die, in 1290, tegenwoordig was bij de verpanding van Gelderland aan den Graaf van Vlaanderen. DIRKS broeder, ARNOLD VAN NIJENBEEK, elders ook ARNOLD VAN WESDORP of WEUSDORP genoemd, droeg, in 1296, aan Graaf REINALD op, den Weerd, genoemd NIJENBEEK, gelegen op de Veluwe, tusschen den IJssel en Voorst, met het slot en verder toebehooren. Heer HENDRIK VAN REEDE, Ridder, en zijne vrouw, CRISTINA, PILGRIM VAN PUTTEN, HENDRIK VAN KEPPEL, ALBERT en ARNOLD VAN LIJNDEN, en REKENSA, weduwe van EVERT VAN ENGHUISEN, gaven daaraan hunne toestemming; dus moeten zij allen eenig regt op NIJENBEEK gehad hebben. Die opdragt moet echter geene volkomene uitwerking gehad hebben, dewijl NIJENBEEK in andere handen geraakte. JOHAN DE COCK VAN OP-IJNEN, Knape, Heer JOHANSZOON, verkocht, bij toestemming van zijnen broeder, Heer HENDRIK DE COCK, in 1364, het Huis NIJENBEEK, met heerschap, molen, renten enz., aan Hertog EDUARD en ontving daar tegen eene rente van 389 ponden (2334 guld.), uit de gruit van Arnhem. Deze opdragt werd in 1371, door Heer HENDRIK DE COCK VAN OP-IJNEN, nader bevestigd. Van elders weet men, dat JOHAN DE COCK, werkelijk die rente uit de gruit van Arnhem bekomen heeft. Volgens de genealogie van het geslacht van COCK VAN OP-IJNEN, was de moeder dier beide broeders eene erfdochter van NIJENBEEK, zonder verdere opgave van haren naam. Toen eerst kwam de heerschap aan Gelderland, en NIJENBEEK werd, in 1383, door Hertog WILLEM, niet als heerlijkheid, maar alleen de borg met voorborg, gelegen aan den IJssel, tusschen den Winterdijk en Voorst, aan zijnen neef WILLEM VAN STEENBERGEN ter leen uitgegeven. Sedert dien tijd is dat goed aan het geslacht VAN STEENBERGEN gebleven, tot dat het, door huwelijk aan die van STEPRAEDT en DONNICK overgegaan, in 1779 aan W. A. SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE TOT BEIDE DE POLLEN verkocht werd, in wiens geslacht het tot nu toe is gebleven, zijnde thans eigenaar de Heer Baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE TOT DE BEIDE POLLEN.

In het jaar 1672, tijdens den inval der Franschen in ons Vaderland, werd den toenmaligen eigenaar, VAN NIJENBEEK, door den Opperbevelhebber der Franschen troepen, die Gelderland waren ingetrokken, eene sauvegarde verleend. De looden plaat, welke vroeger, ten teeken hiervan, aan eene der buitenmuren is gespijkerd geworden, is nog voorhanden (1).

NIJENBEEK (HET HUIS-), voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, oudtijds gelegen onder de clofte of kerspel van der Eylburgh, ten Noorden, en omtrent de Oudehaven aldaar, aan het gebied van Doornspijk, waar ook de buurschap Oostendorp gevonden wordt.

Daar dit huis na het jaar 1378 niet meer voorkomt en het kort aan zee lag, en de zee hier ter plaatse, van tijd tot tijd, meer en meer landwaarts ingedrongen is, en veel grond heeft weggenomen, zal waarschijnlijk ook de plaats, waar het HUIS-NIJENBEEK lag, mede zijn verzwolgen; echter is het terras en de gronden, daartoe behoord hebbende, nog bekend en aanwezig (nostra bona in Oestendorp, terras vocatas Oude Ekit et Vonkenorde) in de namen Eket en Fakkenoorde verbasterd. In 1307 bekennen HUBERT VAN PUTTEN en zijne huisvrouw, ten behoeve van REINALD, Graaf *van Gelder*, op te dragen hun huis NIJENBEEK, bij de zee gelegen, en meer andere goederen, en voorts daarmede door hem, ten Zutphensche regte, beleend te zijn.

NIJEN-BORGH, voorm. adell. h. te *Utrecht*, op de oostzijde der *Oudegracht*.

NIJENBURG, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Dockum*, 5 min. W. van *Kollum*, waartoe het behoort.

Dit landh. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer LOUIS GASPARD ADRIEN Grave VAN LIMBURG STIRUM, Grietman van Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland. Zie ook het art. BROERSMA.

NIJENBURG (HET HUIS-TE-) of NIEUWBURG, eertijds IJPEELAAN geheeten, adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. ten O. van *Alkmaar*, gem. en ¼ u. N. O. van *Heilo*.

Dit adell. huis, hetwelk, sedert het een eigendom van het geslacht van EGMOND VAN NIJENBURG geworden is, zijnen tegenwoordigen naam draagt, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 517 bund. 84 v. r. 76 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erven Jonkheer Mr. DIRK VAN FOREEST, woonachtig te Heilo.

NIJENDIJK, voorm. regtsgebied in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie DWARSDIJK (DE).

NIJENDO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*; met eene bron.

NIJENHAVE, boerenhuis in het d. *Ruinen*, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2½ u. N. W. van *Hoogeveen*.

Volgens overlevering zoude dit in overouden tijd een grooter goed geweest zijn, nevens den zoogenaamden Oldenhof, later Oldenhave, hetwelk een der Drentsche havezaten was.

---

(1) Hetgeen nog op die plaat leesbaar is, vindt men opgegeven door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA, in zijn, meermalen door ons aangehaalde, werk: *Oud Nederland in burgt. en kast.*, waar tevens eene beschrijving en fraaije afbeelding van dit kasteel voorkomt.

NIJENHOF, voorm. huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 2 u. O. van *Groningen*, kant. en omstreeks 1 u. N. O. van het *Hoogezand*, gem. en 1½ u. W. van *Slochteren*, op eenen kleinen afstand van *Scharmer*, waartoe het behoorde, ten W. van den rijweg.

Van dit huis, door één der Heeren Clant gesticht en naderhand in de familiën Jarges en Valcke overgegaan, zijn nog, in het zuidoosteinde van Scharmer, de grachten en singels zigtbaar. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 14 bund. 50 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Joan Diderik Tresling, Notaris, woonachtig te Scharmer.

NIJENHUIS, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. van *Appingedam*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Delfzijl*, 20 min. Z. O. van *Oterdum*; met 3 h. en ongeveer 30 inw.

Dit geh. was eertijds een voorwerk van het St. Jans-konvent te Oosterwierum.

NIJENHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, griet. *Baarderadeel*. Zie Unia.

NIJENHUIS (HET), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. van *Deventer*, kant. en 1¾ u. W. van *Raalte*, gem. en 2 u. O. van *Wijhe*, in de buurs. *Wechterholt*.

Deze havez., bestaande uit een zeer ruim, uit het water opgetrokken, woonhuis, twee groote bouwhuizen, achttien boeren hof- en katersteden, ruime en vruchtbare tuinen en boomgaarden, uitgestrekte wandelwegen, zeer aanzienlijke opgaande eiken-, beuken- en dennenbosschen, benevens eiken akkermaalsbosschen, beslaat, met de daartoe behoord hebbende gronden eene oppervlakte van 337 bund. 83 v. r. 84 v. ell.

In 1384 werd Rudolf of Roelof van Ittersum met dit goed beleend door Floris van Wevelickhoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht. Van dit jaar af is de havezathe door diens nakomelingen bezeten tot in het jaar 1705. In dit jaar overleed aldaar Robert van Ittersum, Drost van Zalland, gehuwd met Eleonora Sophia Bentinck, die, vermits er uit dit huwelijk geene kinderen geboren waren, na overlijden van haren echtgenoot, krachtens testamentaire dispositie van dezen, eigenaresse van het Nijenhuis geworden is. Bij haar overlijden heeft Eleonora Sophia Bentinck dit goed nagelaten aan den Heer Charles Bentinck, haren neef, die het daarna heeft verkocht aan zijnen neef, den Heer Willem Bentinck. Deze liet het, bij overlijden, na aan zijnen zoon, Adolf Karel Bentinck, aldaar overleden den 11 Maart 1837. In Julij 1838 is het Nijenhuis in het openbaar geveild, doch niet verkocht, maar daarna verdeeld tusschen eenige der kinderen en erfgenamen, welke het huisperceel met de tuinen, wandelingen enz. in gemeenschap gehouden hebben, met uitzondering van een klein gedeelte, dat aan landbouwers verkocht is. De tegenwoordige eigenaren zijn: de Heer A. A. Baron Bentinck, Zr. Ms. Afgezant bij het hof te Brussel; de Heer D. M. Baron Bentinck, Kantonregter te Raalte; de Heer W. F. C. Baron Bentinck, Hypotheekbewaarder te Brielle; de Heer V. M. F. Baron Bentinck, te Haarlem; Jonkvrouwe A. J. M. A. Baronnesse Bentinck, te Zwolle, en Mevrouw de Baronnesse W. F. Bentinck, echtgenoot van den Heer Mr. F. A. S. A. Baron van Ittersum, Kantonregter te Hattem.

NIJENHUIZEN, b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. Z. van *Onderdendam*, gem. *Bedum*; uit drie boerenplaatsen, met ruim 20 inw., bestaande.

NIJEN-HUIZEN (DE TWEE-), havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant. *Vollenhoven*, gem. *Ambt-Vollenhove.*

Deze havez. wordt, met de daartoe behoorende gronden, thans in eigendom bezeten door den Heer Baron Sloet van de twee Nijenhuizen.

NIJENRODE, ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z van *Loenen*, gem. *Brenkelen-Nijenrodes*, ½ u. Z. van het d. Breukelen.

Dit adell. h. was vroeger leenroerig aan de grafelijkheid van Holland, en werd in het jaar 1536, door de Staten van Utrecht, voor eene ridderhofstad erkend. Het schijnt echter eertijds een vrij eigen goed geweest te zijn, tot dat Gijsbert van Nijenrode het aan den Graaf van Holland opgedragen, en van hem weder ter leen ontvangen heeft, op Vrouwendag, in het midden van Augustus, van het jaar 1311, sedert welken tijd het leen aan de grafelijkheid van Holland gebleven is. Na hem is zijn zoon, Splinter van Nijenrode, in 1346, er mede beleend geweest, en wijders Gijsbert van Nijenrode, die in 1385, op St. Odulphusdag, aan Floris van Wevelinckhoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, beloofde, zich in zijn laag gerigt, geen hoogere heerlijkheid te zullen aanmatigen. Na zijnen dood is hem zijn zoon, Otto van Nyenrode opgevolgd, die de beleening ontving in het jaar 1396, welke door zijne dood gekomen is op zijnen zoon Jan van Nijenrode, die Nijenrode in het jaar 1432 bezat, en het nagelaten heeft aan zijnen zoon Gijsbert van Nijenrode, beleend in het jaar 1433. Dewijl hij, bij zijne huisvrouw Eleonora van Borssele, geene kinderen verwekt had, is Nijenrode gekomen op Jan van Nijenrode, eén zoon van zijnen broeder Jan van Nijenrode, na wiens dood diens dochter Josina van Nijenrode, in het jaar 1496, daarmede beleend werd. Deze, eene rijke en nog minderjarige erfdochter zijnde, werd, den 4 Februarij des jaars 1504, buiten weten van hare vrienden, met geweld van het huis te Nijenrode vervoerd, door Willem Torck, een zoon van Godert Torck en Margareta van Egmond, eene dochter des Heeren van IJsselstein, waarover hare bloedverwanten en voogden wel geklaagd, doch geen regt hebben kunnen bekomen; zij schijnt zich echter in deze schaking geschikt te hebben, daar zij al spoedig met Torck in den echt trad, die zich later meermalen een kloek en beraden krijgsman betoonde. Na haar overlijden is de ridderhofstad Nijenrode gekomen op Elizabeth Torck, hare oudste dochter, daarmede beleend in het jaar 1539, die, gehuwd zijnde met Beernt van den Bongaard, Heer *van Bongaard*, *Ter-Lucht enz.*, en bij hem kinderen gewonnen hebbende, deze ridderhofstad aan die van dat geslacht overgebragt heeft, welke haar ook lang bezeten hebben, want na de dood van Elizabeth Torck is de beleening gekomen op haren zoon Floris van den Bongaard, en na zijn overlijden op zijnen zoon Beernt van den Bongaard, die, in November des jaars 1629 stervende, opgevolgd is door zijnen zoon Beernt van den Bongaard. Deze was gehuwd met Willemina van Bronkhorst, Vrouwe *van de Stad*, weduwe van Adolph van Ruytenberg, Heer *van Slaverdam*, doch bij haar geene kinderen bekomende, heeft hij zijne huisvrouw gelijftogt in het vruchtgebruik zijner goederen, zoo lang zij weduwe en ongehuwd bleef. Toen hij nu in October 1641 overleden was, heeft zijne weduwe, volgens haar mans uitersten wil, zich, in het volgende jaar, daarmede laten verleiden. Daarna zich door een derde huwelijk aan Willem Vincent, Baron van Wittenhorst,

Heer *van Dröngelen, Besoijen, Gansoijen enz.*, verbindende, is de beleening overgegaan op haar overledene tweede mans zuster. Anna van den Bongaard, eerst weduwe van Kornelis van Mathenesse, Heer *van Hazerswoude, Lockhorst, Mijdrecht, enz.*, en laatstelijk van Johan van Raesveldt, Heer *van Dojenweert.* Aangezien deze echter bij geen van beide kinderen naliet, is haar in de bezitting van Nijenrode opgevolgd hare nicht, Maria van Wijhe, Vrouwe *van Berne*, huisvrouw van Gerard van Rheede, Heer *van Saesveldt*, die in het jaar 1664 met Nijenrode beleend werd, en, in het jaar 1669, opgevolgd door haren kleinzoon Gerard Adriaan, Baron van Rheede van Saesveldt. Het sterke slot Nijenrode, in 1673, verwoest zijnde, werd twee jaren later met de heerlijkheid Breukelen door laatstgemelden bezitter, aan den Heer Johan Ortt verkocht, die het wederom opbouwde in den staat waarin men het, op eenige weinige veranderingen na, thans nog ziet. Bij zijne huisvrouw, Anna Pergens, geene kinderen verwekt hebbende, maakte hij, bij uiterste wilsbeschikking, aan haar het vruchtgebruik, en den eigendom aan Johan Ortt, zijn broeders zoon, die er ook, na het overlijden van zijnen oom in 1702, mede is beleend geworden. Deze laatste is gehuwd geweest met Constantia Hop, die, na het overlijden van haren man, eenige jaren als weduwe op dit goed heeft geleefd, hetwelk in het jaar 1771 is overgegaan aan haren zoon Johan, die in 1721 geboren was, en in 1749 gehuwd met Adriana Huydecoper, na wier overlijden hij met Wijnanda Eyk in den echt trad. De oudste zoon uit het eerste bed, mede Johan genaamd, is hem opgevolgd, en in het jaar 1783 met Nijenrode beleend geworden. Hij werd in 1755 geboren, en huwde in het jaar 1793, voor de eerste maal, met Margareta Feitema, en na haar overlijden, in het jaar 1809, met Gijsberta Wilhelmina Schroijenstein. Bij uitersten wil maakte hij deze ridderhofstad aan zijne dochter uit zijn eerste huwelijk, dan deze, bij zijn overlijden in 1814, dit goed niet verkiezende te aanvaarden, werd het geveild, en door zijne weduwe ingekocht, die er tot op heden bezitster van is, en het reeds twintig jaren bewoont, met hare twee dochters Johanna Adriana en Wilhelmina Agnes, van welke de eerste vermoedelijk erfvrouwe zal worden.

In het jaar 1481 werd dit slot, tijdens de oneenigheden tusschen de stad Utrecht en David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, belegerd, en den 8 September, op Mariageboortedag, stormenderhand ingenomen, dewijl de eigenaar, Heer Jan van Nijenrode, de zaak van den Bisschop was toegedaan. De geheele bezetting, die zich manmoedig had verdedigd, doch voor de overmagt moest zwichten, werd gevangen genomen en naar Utrecht gevoerd, en het huis, na voorafgaande plundering, in de asch gelegd.

Nadat dit slot, even sterk als te voren herbouwd was, werd het door de Gelderschen en Utrechtenaren, op den 26 Maart 1511, ingenomen en ten gronde toe geslecht, terwijl met de bruikbare steenen, die daarvan kwamen, de vervallen muren van de Weert weder hersteld werden. De eigenaar zelve, Willem Torck, werd gevankelijk binnen Utrecht gebragt. Het werd, na het stillen der beroerten, weder opgebouwd, was toen en vroeger oneindig sterker dan thans, en, even als het tegenwoordige, met breede grachten omringd. De gebouwen zelven waren veel zwaarder en minder tot een aangenaam buitenverblijf, dan wel tot eenen versterkten burg ingerigt. Ter halver wege van de gracht lag eene zware steenen brug, over welke de toegang was naar den hoofdtoren van het slot, door middel eener

ophaalbrug van dien tijd; de beide uitspringende vleugels waren zeer versterkt, en de muren van transen, met worpgaten, voorzien. De kluizen, welke thans nog onder het huis en gedeeltelijk onder den ouden stal en op het voorhof aanwezig zijn, bewijzen, door hare 1 ell. 6 palm. dikke muren, van welke sterkte dit slot eenmaal moet geweest zijn.

Bij dit slot stond mede eene kapel, waarin eene vikarij was gesticht, staande ter vergeving van de Heeren van NIJENRODE.

In het jaar 1634 werd dit huis door BERENT VAN DEN BONGAARD zeer vertimmerd en verbeterd; een vierkante tóren, voorzien van een achtkant opgaand spits, prijkte midden op het slot. Het werd toen reeds onder de prachtigste ridderhofsteden van het Sticht gesteld, doch in het jaar 1672 deden de Franschen, die er zich in genesteld hadden, om de vaart langs de Vecht, tusschen Amsterdam en Utrecht, te belemmeren, het door buskruid, in vaten in den kelder aangebragt, in de lucht springen, zoodat er niets van overbleef dan eenige brokken der muren. In dezen staat ging dit goed, zoo als reeds vroeger gezegd is, door koop over aan den Heer JOHAN ORTT, die het in het jaar 1675 weder geheel nieuw en prachtiger dan immer herbouwde. Ten proeve van den stevigen bouw diens tijds, ziet men op de zolders nog de kapgebindten, allen van eikenhout, hetwelk krom gegroeid is en dus uit één stuk vervaardigd, dat zelden gevonden wordt. Tegenwoordig vertoont het zich als een zeer aanzienlijk gebouw, met eene prachtige voorpoort, waartoe men over eene ophaalbrug nadert. Het ligt in eene ruime gracht, en nevens het huis heeft men fraaije lusthoven en plantaadjen. Ook prijkt dit slot met eenen toren, welke met koper gedekt is. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 115 bund. 59 v. r. 70 v. ell. (1).

Het wapen van NIJENRODE was een fasce van keel, op een schild van goud, met een baarstel met vijf pendanten, tot dat die van NIJENRODE haar wapen gekwarteleerd hebben met dat van Velsen (zijnde een schild gestukt in zes fasces van goud en azuur, hebbende op de gouden fasces negen kruizen van keel, gesteld vier, drie en twee), wanneer zij de baarstel uit haar wapen gelaten hebben.

NIJENRODES-BREUKELEN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BREUKELEN-NIJENRODES.

NIJENSLEEK of NIJENSLIK, geh. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6¾ u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 3 u. N. W. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Vledder*; met 60 h. en 360 inw.

Een weinig ten N. O. van dit geh. loopt het kanaal van Frederiksoord.

NIJENSTEDE, ook NIEUWSTEDE, zooveel als NIEUWSTAD, plaats, met eene kerk, waarvan men dikwijls gewag gemaakt vindt in het perkamentboek van Utrecht, als gelegen tusschen Hardenbergh en Gramsbergen (*inter Durum et Dirum montem*), dus in *Zalland*, prov. *Overijssel*.

Zij lag oostwaarts van en even buiten Hardenbergh, waar heden nog de begraafplaats is. Het was eene door de Bisschoppen van Utrecht gestichtte plaats, waarvan het tijdstip der stichting onbekend is. Men zegt, dat WILLEBRAND VAN OLDENBURG, den vijf en dertigsten Bisschop, haar, omtrent 1228, tot eene stad zoude verheven hebben, en zij komt ook als zoodanig voor in 1240. Van het overoude kerkje, tusschen

---

(1) Men zie voorts over dit slot het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht*, 3e Jaargang, 1837, bl. 307–312, waaraan wij dit artikel grootendeels ontleend hebben.

de zevende en achtste eeuw door Pepijn, vader van Karel Martel, gesticht, zijn nog eenige grondvesten aanwezig. Het is eerst in 1653 nedergestort of afgebroken. Daarin waren de ingewanden begraven van den H. Radboud, den veertienden Bisschop, die in 917 te Ootmarsum overleden was. De stadsregten en vrijheden, werden, in 1362, door Jan van Arkel, den zeven en veertigsten Bisschop, vernieuwd en bevestigd, doch tevens verlegd binnen de vesting van het zeer nabij liggende kasteel Hardenbergh.

NIJENSTEIN of Nieuwenstein, voorm. adell. h., tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. N. N. W. van *Gorinchem*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Vianen*, gem. en ½ u. O. van *Hagestein*.

Dit adell. huis, hetwelk aanzienlijk was door een zware en sierlijke voorpoort, is in het jaar 1834 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen boomgaard. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 12 bund. 16 v. r. 25 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den Heer W. H. van der Mandelen, woonachtig te Delft.

NIJENSTIEN of Scheltkema-Nijenstien, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Kantens*, 5 min. Z. O. van *Zandeweer*, waartoe hij behoorde.

Deze, in eenen grootsche trant gebouwden, burg, welke met eenen zwaren toren prijkte, is in het jaar 1812 gesloopt. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans een stuk bouwland, met grachten en naakte singels omgeven. Nog in het begin van het jaar 1841 heeft men hier eenen groote hoeveelheid zware tichgelsteenen opgegraven. Eertijds behoorde deze burg aan het adellijke geslacht van de Alberda's en laatst aan Jonkheer U. E. Lewe. De daartoe behoord hebbende gronden, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 24 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer P. Warmolts, woonachtig te Groningen.

NIJENTAP of Nitap, alleen staand huis in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic. kant. en 1 u. N. O. van *Meppel*, gem. en 1 u. Z. W. van *Havelte*, dat op sommige kaarten als een geh. voorkomt.

NIJERBRUGGEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Deventer*, kant. *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*. — Er werd eertijds aldaar een land- en watertol geheven.

NIJERF, buurs. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. *Groesbeek*; met 26 h. en 210 inw.

NIJE-RHIJN (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat door de Kruisdijksloot uit het *Tjeukemeer* voortkomt, en in eene regte noordwestelijke strekking naar de *Wester-Zypen* loopt, waarin het zich ontlast.

NIJERWAL, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¾ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

NIJESTAD (BERGUMER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 min. N. O. van *Bergum*, waartoe het behoort, nabij het Bergumermeer. Men heeft er twee belangrijke boomkweekerijen, behoorende de westelijke aan de weduwe Okke Tietes Bosgra, en de oostelijke aan haren zoon Tiete Okkes Bosgra.

NIJETRYNE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Heerenveen*, kant en 2 u. W. Z. W. van *Oldeberkoop*.

Het is het kleinste dorp der grietenij, tellende slechts 60 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden. De huizen, door uitgestrekte wei- en hooilanden omringd, liggen langs den weg. De landerijen van dit d. loopen van de Scheen, zuidwaarts, tot aan de Linde.

De inw., die er alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Scherpenzeel-Spangen-Munnekeburen-en-Nijetryne*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. *Maagd* CATHARINA was toegewijd, had eertijds een spits torentje; doch in het jaar 1750 is de geheele kerk, bouwvallig zijnde, weggebroken en niets daarvan overgelaten, dan eenen ringmuur, binnen welken de lijken begraven worden.

NIJEVEEN, gem. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, adm. en judic. kant. *Meppel;* palende N. W. aan de Overijsselsche gem. Steenwijk, N. O. en O. aan de gem. Havelte, Z. aan Meppel, Z. W. en W. aan de Overijsselsche gem. Wanneperveen.

Deze gem. bevat de d. Nijeveen en Kolderveen, en wordt verdeeld in de volgende wijken: de Nijeveensche-dijk, de Nijeveensche-Bovenboer, de Kolderveensche-dijk, Kolderveensche-Bovenboer, de Gortenbrij-hoek en de Kolk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2536 bund. 61 v. r. 88 v. ell., waaronder 720 bund. 24 v. ell. niet belastbaren grond. Men telt er 237 h., uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest in de veenderij en veeteelt hun bestaan vinden; terwijl men in deze gem. lage veengronden aantreft. Eenige dier lage veengronden worden uitgegraven of uitgebaggerd tot het bereiden van zoogenaamde bagger- of sponturf. In die lagere veengronden vindt men ook zekeren zwarten, derrieachtigen, smerigen grond, welke, in den natuurlijken staat voor brandstof geschikt, echter bij goede behandeling ook bruikbaar is voor graslanden en voor houtgewas.

Deze gem. wordt, behalve door de Nijeveensche-grift, ook door de Kolderveensche-Ooster-grift en de Kolderveensche-Wester-grift doorsneden.

De inw., die er, op 60 na, allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk de kerkelijke gem. van Nijeveen uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Kolderveen-en-Dingsterveen*.

De 60 Christelijk Afgescheidenen, die men er aantreft, maken eene erkende gem. uit, welke te Nijeveen eene kerk en pastorij heeft.

Men heeft in deze gem. twee hoofdscholen, als: éene te Nijeveen en ééne te Kolderveen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. NIJEVEEN, NIEVEEN of NIEUWVEEN ligt 9 u. Z. W. van Assen, 1 u. N. van Meppel, zeer aangenaam en regt landelijk. Men telt er 101 h. en 650 inw.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Meppel* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest STEFFEN WOUTERS, daar gekomen in 1598 en overleden in 1600. Vóór de Reformatie was NIJEVEEN kerkelijk vereenigd met *Havelte*, doch reeds in 1477 daarvan afgescheiden en van eenen bijzonderen Pastoor voorzien. Van daar is langen tijd in gebruik gebleven, dat de inwoners van NIJEVEEN een derde deel hebben moeten dragen in de onkosten tot onderhoud der kerk en toren van Havelte, hetwelk zij,

in 1617, door zekere vaste pacht aan de Kerkvoogden van Havelte op te brengen, hebben afgekocht. De kerk is een gewoon gebouw, met eenen spitsen toren doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 100 leerlingen bezocht.

Bij den watervloed van Februarij 1825 werd in deze gem. veel verwoest. Bij die ramp kwamen er negen honderd een en zeventig runderen, drie en dertig paarden, acht en zeventig zwijnen en twintig schapen om. Negen huizen spoelden weg, drie en dertig werden onbewoonbaar, en van de overige twee honderd en twintig zijn slechts zes (te NIJEVEEN) onbeschadigd gebleven. Het water klom tot tusschen een en twee ure des nachts en bereikte eene hoogte van 9 voet boven gewoon winterpeil. De toestand der inwoners, gedurende dezen tijd, zonder voedsel of deksel, meestal met natte kleederen, op hunne zolders of daken zittende, was dus zeer akelig. Na het afloopen van het water vond men een zestal bejaarde menschen dood in hunne woningen.

NIJEVEEN (GASSELTER-), d. in *Oostermoerder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie GASSELTER-NIJEVEEN.

NIJEVEENSCHE-BOVENBOER, wijk van het d. *Nijeveen*, in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 1 u. N. ten W. van *Meppel*; met 38 h. en ruim 260 inw.

NIJEVEENSCHE-DIJK, wijk van het d. *Nijeveen*, in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 1 u. N. ten W. van *Meppel*; met 55 h. en 390 inw.

NIJEVEENSCHE-GRIFT (DE), water in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, dat uit de veenen voortkomt, met eene zuidoostelijke rigting, de gem. Nijeveen doorloopt, en zich ten laatste in de *Havelter-Aa*, nu de *Smilder-vaart*, ontlast.

NIJEVELD, NIJVELD, NIEVELD of NIEUWVELD, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Oostburg*, behoort hebbende tot de vestingwerken dier stad, doch liggende aan de zuidzijde van de Brugschevaart, op het grondgebied der stad, dat in 1502, bij het graven dier vaart, van het overig gedeelte werd afgescheiden. Zij lag dus ook in het schependom; de glacis schijnt echter in het Vrije gelegen te hebben zoo als dan ook thans de voormalige vest de scheiding maakt tusschen Oostburg en Waterlandkerkje.

Het was een gebastionneerde vierhoek, met een buitenwerk voor den ingang aan de oostzijde. Behalve de wachthuizen enz., schijnen daarin ook eenige particuliere woningen gestaan te hebben; het beloop der vesting is nog goed zigtbaar. Zij werd aangelegd na de inneming des lands door Prins MAURITS, en verkocht in October 1672. Met vesten en buitenwerken zal zij wel 7 of 8 bund. beslagen hebben, doch hetgeen aan Oostburg behoort is slechts 3 bund. 5 v. r. groot.

NIJEVELT, NIEVELT of NIJVELD, voorm. kast. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. ten W. van *IJsselstein*, gem. *Veldhuizen*.

Dit kasteel was leenroerig aan het Sticht van Utrecht, en werd den 27 October 1536, door de Staten des voornoemden landschaps, plegtig voor eene ridderhofstad erkend. Het is in vorige tijden zeer beroemd geweest door eene zware belegering, die het in het jaar 1356 uitgestaan heeft, op welken tijd JOHAN VAN EGMOND, het huis te NIJEVELT, dat hij, op bevel van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, met groot geweld aantastte, niet, dan na een beleg van zeven weken, tot de overgave

heeft kunnen dwingen, waarna het door de Hollanders verbrand, doch naderhand door de eigenaars wederom opgetimmerd is. Hier van daan nu willen sommigen den naam van NIJVELDT afleiden, die meenen, dat dit huis eertijds VELD of TER VELDE genaamd was, naar het oude adellijke geslacht VAN VELDE te Utrecht, die er de oudste bezitters van waren, en dat het naderhand NIJEVELT of NIJENVELDT, zoo veel als NIEUWENVELDE, hernoemd is, wegens de vernieuwing, nadat het door de Hollanders verwoest en verbrand was. Anderen, misschien om dat dit huis al in het jaar 1386, wanneer het door de Hollanders zou belegerd worden, NIJEVELT bij 's lands geschiedschrijvers genoemd werd, hebben de oorzaak van de naamsverandering op eene vroegere vernieuwing gebragt, die zij stellen dat omtrent het jaar 1330 zou geschied zijn; doch, noch het een, noch het ander dezer gevoelens kan eenigzins doorgaan, want niet alleen wordt STEVEN VAN NIEUWENVELDE op het jaar 1323, en het HUIS-TE-NYENVELT of CASTRUM DE NYEVELT op het jaar 1311 vermeld, maar ook vindt men gewag gemaakt van zekeren OTTO VAN NIJENVELT, op het jaar 1303; van GERARD, Heer *van Nijenvelt*, op het jaar 1287, en eindelijk van GERARD VAN NIJENVELT, op het jaar 1325; waaruit klaar blijken kan, dat dit huis reeds lang vóór het jaar 1330 NIJVELDT genaamd en ook een geslacht van dien naam bekend is geweest, waardoor het vermoedelijk gesticht werd. Dit huis heeft reeds van het jaar 1311, zoo niet vroeger, behoord aan het aloude geslacht der ZUYLENS, die zich daarnaar, in vervolg van tijden, ZUYLEN VAN NIJEVELT hebben doen noemen, welker nakomelingen nog in Gelderland, het Sticht van Utrecht en elders in wezen zijn. In het jaar 1311 behoorde dit huis aan STEVEN VAN ZUYLEN, van wien men nog tot op het jaar 1332 gewag gemaakt vindt. Het bleef in dit geslacht tot in het jaar 1520, wanneer ODILIA of ODA VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, getrouwd zijnde met JOHAN, Heer *van Rossum*, *Meinerswijk enz.*, een ouder broeder van den vermaarden MAARTEN VAN ROSSUM, Heer *van Pouderoijen*, *Kannenberg*, *Waddestein*, Pandheer *van Breevoort enz.*, het huis te NIJEVELT in dit geslacht bragt, waaraan het evenwel niet lang gebleven is; want, nadat ODA VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT gestorven was, is wel haar tweede zoon STEVEN VAN ROSSUM, den 11 Julij 1547, met NIJEVELT beleend geworden, doch hij verviel zoodanig in schulden, dat eindelijk dit huis in decreet gebragt, en bij executie verkocht is aan WILHELMINA VAN HAEFTEN, huisvrouw VAN WALRAVE VAN BREDERODE, Heer *van Kloetinge*, die daarmede verleid is den 20 October des jaars 1579. Als deze, in het jaar 1608, overleden was en geene kinderen naliet, is, volgens haar uitersten wil, hare nicht THEODORA of DOROTHEA VAN HAEFTEN, Vrouw *van Kloetingen*, daar mede beleend den 21 Julij 1609. Deze THEODORA VAN HAEFTEN was wel tweemalen gehuwd geweest, doch liet geene kinderen na, waarom zij de leen der ridderhofstad NIJEVELT, den 24 Augustus 1625, heeft opgedragen ten behoeve van HANS WOLFHARD, Heer *van Brederode*, Vrijheer *van Vianen*, na wiens dood het, den 9 Januarij 1659, gekomen is op zijnen zoon, WOLFHARD VAN BREDERODE, die nooit gehuwd is geweest, en de laatste mannelijke nakomeling van zijn geslacht was. Door zijne dood is de beleening, den 19 December 1679, gekomen op zijne zuster HEDWIG AGNES, Vrijvrouw *van Vianen*, Vrouw *van Kloetinge en Noordeloos enz.* Toen deze, mede ongehuwd, gestorven was, is haar neef, KAREL AEMILIUS, Burggraaf en Graaf *van Dhona*, den 10 Februarij 1686, daarmede beleend. Deze, zonder kinderen overleden zijnde, is

zijne zuster AMALIA, geboren Burggravinne en Gravin VAN DHONA, gehuwd met SIMON HENDRIK, Graaf en Edelheer VAN DER LIPPE-DETMOLD, den 18 Augustus 1687 daarmede beleend. Deze verkocht het, in het jaar 1711, aan den Heer DANIEL DE MILAN VISCONTI, op wien het, in het zelfde jaar, verleid werd, gelijk ook op diens zoon GIJSBERT FRANCO, Baron DE MILAN VISCONTI, in het jaar 1748. De laatste beleening is geschied op den Heer DIDERIK JACOB, Baron VAN REEDE, in het jaar 1768. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog zeer geringe overblijfselen van het gebouw.

NIJEZIJL, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr. en 1 u. Z. W. van *Sneek*, ½ u. Z. van *Oosthem*, waartoe zij behoort; met 6 h. en 30 inw.

NIJHOVEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en ½ u. Z. van *Baarle-Nassau*; met 14 h. en 100 inw.

NIJHUISTER-EE (DE) of DE NIEUWHUISTER-EE, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gedeeltelijk griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, gedeeltelijk griet. *Wonseradeel*, op de grenzen van Wymbritseradeel, W. van Nijhuizum, Z. van Hieslum.

Het staat door de Nijhuister-sloot met de *Grons*, en voorts met de *Flakke-Brekken*, de *Klin* en de *Lange-vliet* in verbinding.

NIJHUISTER-POELEN (DE) of DE NIEUWHUISTER-POELEN, voormaals twee meertjes, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, O. van Nijhuizum, welke met de *Grons* en de *Boterpoelen* in verbinding stonden, doch nu sedert lang ingepolderd zijn.

NIJHUISTER-STATE (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, griet. *Baarderadeel*. Zie UNIA.

NIJHUISTER-VAART (DE) of DE NIEUWHUISTER-VAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat uit het *Langevliet* voortkomt, en met eene oostelijke strekking in de *Grons* uitloopt.

NIJHUIZUM, NIJEHUIZUM of NIEUWHUIZUM, oudtijds NIJEHUSEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 3 u. Z. W. van *Sneek*, noordwaarts van het Langevliet, aan de Nijhuister-vaart. Het is een klein dorp, met slechts 11 h. en ongeveer 80 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 50 in getal zijn, behooren tot de gem. *Gaastmeer-en-Nieuwhuizum*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een langwerpig gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. De pastorij dezer kerk bragt vóór de Reformatie 120 goudg. (180 guld.) op; het vikarisschap 70 goudg. (105 guld.). Ook was er eene prebende van 30 guld. — De R. K., van welke men er ongeveer 30 aantreft, worden tot de stat. van *Workum* gerekend. — Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Gaastmeer*. — Onder dit dorp behooren onderscheidene wateren, als: de Grons, de Nijhuister-poelen, een groot gedeelte van het Zand-meer enz.

Dit dorp werd bij den watervloed van Februarij 1825 ook geheel overstroomd.

NIJ-KATLIJK, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie KATLIJK (NIEUW-).

NIJKEN, geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Weert*, gem. *Roggel*.

NIJKERK, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*; palende N. aan de Zuiderzee en het kant. Harderwijk, O. aan het kant. Apeldoorn, Z. aan het kant. Wageningen, W. aan het Utrechtsche kant. Amersfoort.

Dit kanton telt de volgende drie gem.: Nijkerk, Barneveld en Hoevelaken, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24,709 bund. Men telt er 1893 h., bewoond door 2417 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 13,000 inw., van welken er zich vele op de tabaksteelt toeleggen.

NIJKERK, gem. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem* (3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, N. O. aan de gem. Putten, Z. aan Barneveld, W. aan de Utrechtsche gem. Duits-de-Haar-en-Zevenhuizen en Bunschoten.

Deze gem. bevat de stad Nijkerk, benevens de buurs. Wullenhoven, Appel, Sligtenhorst, Veen, Holk, Veenhuizen-en-Achterboek en Doornsteeg-Nekkeveld-en-Ark, onder welke vijf laatste een gedeelte van den Arkenheemsche-polder. Zij beslaat eene oppervlakte van 6307 bund. 19 v. r. 98 v. ell., waaronder 6303 bund. 40 v. r. 8 v. ell. belastbaren grond.

Men telt er 993 h., bewoond door 1421 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 7280 inw., die, behalve in de tabaksplanterij, in koornbouw, veeteelt, vetweiderij, kalvermesting, handel in inlandsche tabak, koorn, honig, brandhout, enz., hun bestaan vinden. Men heeft er 24 roggebroodbakkerijen, 1 tabakspinnerij, 2 hoedenfabrijken, 11 bezembinderijen, 3 touwslagerijen en 3 wolkammerijen. Vroeger heeft hier ook eene glasblazerij van grooten omvang bestaan, doch deze heeft sedert het jaar 1811 opgehouden te bestaan.

De Hervormden, die er 5980 in getal zijn, onder welke bijna 1600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harderwijk* behoort. De eerste, die in deze gem. het Leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Lambertus Elberts, die in het jaar 1590 hier in dienst was, en in het jaar 1592 opgevolgd werd door Everardus Zwaas. De eerste tweede Predikant is vermoedelijk geweest Gellius de Bouma, die in het jaar 1621 herwaarts kwam, en in het jaar 1622 naar Zutphen vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

In het jaar 1791 verkregen de Evang. Luth. te Nijkerk, vrijheid van godsdienstoefening; terwijl hun daartoe tevens een geschikt gebouw werd afgestaan, waarin Adrianus Theodorus Reersnemius, Predikant te Amersfoort, den 23 April van dat jaar, de eerste leerrede hield. Sedert dien tijd maken zij eene filiale gem. uit, waarin de dienst door den Predikant van Amersfoort wordt waargenomen, als wanneer zij in een der schoolgebouwen vergaderen, welke voor dien dag tot de dienst wordt ingeruimd. Men telt er thans ruim 20 Evangelisch-Lutherschen, onder welke 6 Ledematen.

De Roomsch-Katholijken, van welke er 1040 zijn, onder welke 640 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* gerekend en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Israëlieten, die er 190 in getal zijn, onder welke 60 Portugesche en 130 Hoogduitsche Israëlieten, zijn in Maart van dit jaar (1846) vereenigd, en maken thans eene ringsynagoge uit, waarin de dienst verrigt wordt door eenen Voorzanger.

Men heeft in deze gem. een Fransche kostschool voor Jongejufvrouwen, twee Nederduitsche scholen en drie bijscholen, gezamenlijk een getal van 800 leerlingen tellende.

De stad NIJKERK, ook wel eens NIJEKERK of NIEUWKERK, in het Lat. NEOCLESIA gespeld, ligt 9 u. N. W. van Arnhem, 6½ u. N. ten W. van Wageningen, 4 u. Z. ten W. van Harderwijk, en 2 u. N. O. van Putten; 52° 13′ 24″ N. B., 23° 8′ 54″ O. L.

Zij is tamelijk groot van omtrek en werd eerst in het jaar 1413 door Hertog REINALD III, met stads geregtigheden beschonken, daarom werd zij vroeger bij de inwoners DE VEST genoemd, ziende op hare vorige gedaante, toen zij met muren omringd en van poorten voorzien was, waarvan men thans geene overblijfselen meer ontdekken kan. In 1808 werd zij door Koning LODEWIJK weder tot eene stad verheven. Van ouds waren er drie poorten aan, als de Oost-poort ten N., de Veenpoort ten Z. en de Holker-poort ten W., die allen voorlang verdwenen zijn. — Men heeft er veertien straten, allen met steenen geplaveid.

Door eene bekwame haven heeft NIJKERK vereeniging met de *Zuiderzee*, en kunnen daardoor de ingezetenen hun koorn, tabak en andere voortbrengselen, gemakkelijk naar elders verzenden. Ook handelen zij veel in de vetweiderij, waartoe zij bekwame gelegenheid hebben, door het weiland, ten Noorden dezer plaats gelegen, en de Arkenheem geheeten, hetwelk in de geheele Veluwe, in vruchtbaarheid niet geëvenaard wordt. Men telt er 552 h. en ongeveer 4140 inw.

Het Raadhuis, in de *Kolkstraat*, is een niet geheel doelmatig ingerigt gebouw. Het Kantongeregt, wordt mede daarin gehouden.

De kerk, welke hier vóór de Hervorming stond, en naar de H. CATHARINA was genaamd, stond destijds ter vergeving van de Abdis van het kapittel bij Emmerik. Het opbouwen van deze kerk is begonnen den 8 Junij 1461, en is de eerste steen gelegd door PIETER BASTERD VAN EGMOND, Richter van de Veluwe. Doch op den 5 Augustus 1540, is de kerk, met een kasteel, bij ongeluk afgebrand, maar kort daarna is eerstgemelde weder opgebouwd en met rijkelijke inkomsten, die aan St. Severinus-altaar gemaakt waren, begiftigd.

De tegenwoordige Hervormde kerk, aan de *Stolkerstraat*, is een betrekkelijk ruim en fraai gebouw, met eenen schoonen toren met klokkenspel en uurwerk, en van een uitnemend goed orgel voorzien. In het jaar 1821 werd door den Heer J. MARCUS aan deze kerk een fraai bewerkt doopbekken vereerd en, in 1838, daaraan door wijle Vrouwe VAN HARSELAER, laatst weduwe den Heer P. J. CROES, bij uitersten wil, twee zilveren schotels, twee zilveren bekers en eene zilveren schenkkan, ten dienste van het H. Avondmaal, vermaakt.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan de H. CATHARINA toegewijd, aan de *Holkerstraat*, is een fraai ruim gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

Vóór de Reformatie plagt er een ruim en wel begiftigd Beggijnhof te staan, waarvan eenige huizen en het bijgelegen Beggijnen-land den naam als nog bewaren.

De Israëliten hebben hier nog twee synagogen, ééne vroeger voor de Portugesche Israëlieten, in de *Nieuwstraat*, zijnde een eenvoudig gebouw, zonder toren, en eene voorheen voor de Nederduitsche Israëlieten, in de *Cingelstraat*, zijnde een vrij fraai gebouw, zonder toren, in welk laatste echter thans alleen dienst verrigt wordt.

Men heeft er een Weeshuis, op het *Verlaat*, zijnde een wel ingerigt gebouw, waarin nu zeven kinderen verpleegd worden, alsmede eene Bank van Leening. — Vroeger had men er ook een Melaatshuis, in de *Vetkampstraat*, welk gebouw thans een woonhuis is.

Buiten de stad liggen twee fraaije buitenplaatsen, Groot-Watergoor en de Salentein; voorheen had men er nog Hulkonstein, en Beerenkamp.

De Fransche kostschool voor Jongeheeren wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht. De Fransche kostschool voor Jongejufvrouwen telt 30 leerlingen; de twee Nederduitsche scholen 480 leerlingen, en de drie bijscholen 250 leerlingen.

NIJKERK heeft eene beroemde Maandagsche beestenmarkt, en twee, doch onbeduidende, kermissen, eene kleine en eene groote, komende de eerste in Julij, de tweede acht dagen voor St. Lambertusfeest; ook worden er drie paardenmarkten gehouden, waarvan de eerste invalt op Vrijdag voor Palmmarkt, de tweede op Zaturdag voor den eersten Maandag in Junij en de derde op Vrijdag voor St. Laurensmarkt.

Er is te NIJKERK ook een Distributiekantoor voor de brievenposterij.

Te NIJKERK zijn de volgende beroemde mannen geboren: MAURITS MARISSEN PANNEKOEK, Rentmeester van Hertog KAREL, en een zeer geleerd man; diens broeder AUGUST PANNEKOEK, Secretaris van Hertog KAREL, die hen beide zeer hoog schattede; GERARD PANNEKOEK, Heer *van Meinersweijk* en Raad van het vorstelijk hof, ten tijde van Keizer KAREL V en FILIPS. Verder JAN SCHRASSER, Ritmeester van Vorst KAREL; HERMAN VAN HEL, die in het jaar 1511, door eene bijzondere krijgslist, Harderwijk van de Bourgondiërs verlostte, en in 1528 de stad Hattem zeer lang en ridderlijk verdedigde; JOHAN VAN RENSELAAR, die in Friesland streed, en REINERD KOLLEN, mede een Krijgsman, welke den Koning van Spanje, zijnen Heer, in een gezantschap naar Denemarken, zoo wel diende, dat deze hem tot Ridder verhief.

In 1410 deden de Hollanders, met die van Amersfoort, eenen inval in NIJKERK en namen er grooten buit en eenige gevangenen mede.

In 1494 en later was zij de legerplaats van de zoogenaamde groote garde van Keizer MAXIMILIAAN, welke van daar over de Veluwe stroopte en zich hier vast nestelde, tot dat Vorst KAREL haar, na eene harde belegering, van daar verjoeg en de opgeworpene schansen deed slechten.

Vervolgens werd NIJKERK, in 1510, nog eens door FREDERIK VAN BADEN, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, en naderhand, in 1629, door eene bende Kroaten uitgeplunderd.

Bij den watervloed van November 1775 stond het in den omtrek dezer plaats jammerlijk geschapen. De omliggende buurten, ten Westen, waren allen overstroomd; velen moesten, om het water te ontwijken, naar de zolders van hunne huizen vlugten. Behalve het verlies aan vee, hetwelk hier en daar is omgekomen, was de schade, die hier omstreeks, door het wegspoelen of bederven van tabak, veroorzaakt werd, zeer aanmerkelijk. Eene groote menigte hooi was in de bergen onbruikbaar geworden, alle bruggen en vondels, welke men in den Polder-van-Nijkerk gelegd had, waren weggespoeld.

In September van het jaar 1745 ontstonden er geweldige bewegingen, onder het prediken en in de catechisatiën van GERARDUS KUIPERS, een jong, welsprekend en ijverig Leeraar, hier kort te voren van Jutphaas beroepen. Velen onder de toehoorders geraakten van tijd tot tijd, en doorgaans verscheiden te gelijk, aan het schreijen, handenwringen, roepen, tieren, slaan en kloppen, niet zonder, somtijds met luider stem, hunne zonden te verfoeijen, den duivel af te zweren en hunne toevlugt te nemen tot 's werelds Heiland. Eenigen kregen geweldige

stuiptrekkingen, vielen in zwijm en geraakten zoo geheel buiten kennis, dat men ze ter kerke moest uitdragen. Doch sommigen, uit hunne benaauwdheid bekomende, begonnen in de volle kerk te zingen, al hetwelk ongetwijfeld de aandacht der overige toehoorders geweldig moest storen. Na het eindigen van de openbare godsdienst en op andere tijden, hield de Predikant KUIPERS oefening ten zijnen huize en elders. Ook werden door anderen gedurig oefeningen gehouden, somtijds zelfs tot laat in den nacht, alwaar de zelfde bewegingen voorvielen. Zulke bijzonderheden konden niet nalaten veel geruchts te maken door het geheele land. Velen spoorden er de vermoedelijke oorzaken van na, en hadden er verschillende gedachten over. Men vond er, die de Nijkerksche beroeringen aanzagen voor werkingen der hemelsche genade, en KUIPERS zelf scheen in het eerst niet vreemd van deze meening. Doch anderen oordeelden, dat men ze aan geen bovennatuurlijke oorzaak behoefde toe te schrijven; maar ten deele aan de predikwijze des Leeraars, ten deele aan de ligtgeraakte gesteldheid van eenige toehoorders, wier voorbeeld ook van kracht was op anderen, met name op jonge vrouwspersonen en kinderen van acht of tien jaren. Ook waren er, die, in aanmerking nemende hoezeer door deze bewegingen de godsdienst gestoord werd, het werk eer aan eenen boozen dan aan eenen goeden geest toeschreven. Men twistte hierover ook in openbaren druk, niet zonder eenige hevigheid en schimp van de eene of andere zijde. Eindelijk gelukte het evenwel, door de verstandige maatregelen, door den Predikant KUIPERS zelven genomen, de gemoederen tot bedaren te brengen.

Bij den watervloed van Februarij 1825 leed NIJKERK aanmerkelijke schade. Veel tabak was daardoor in de bergplaatsen bedorven, levensmiddelen, koren en veevoeder weggespoeld of onbruikbaar geworden, en de ervaring van kundige lieden deed ook weinig voortbrengselen wachten van akkers, die tot tabakslanden enz. gebruikt werden. Boven vele andere plaatsen, die in de zelfde ramp deelden, had men alhier het voorregt, dat, bij deze geweldige overstrooming, welke die van de jaren 1775 en 1791 alhier in hoogte overtrof, geen eenig mensch, ja zelfs niet veel vee omkwam. Zeer vele menschen werden niet dan met groote moeite gered, en hadden, bij het vlugten uit hunne, in het nat bedolven, woningen, niet meer dan het leven behouden, daar zelfs de voorraad van aardappelen, de geringe schat der armen, weg was; maar aan de zulken werd, zoo van stads wege, als door bijzondere personen, hulp toegebragt, wordende zij spoedig van al het noodige voorzien. De haven- en sluiswerken hadden hier minder geleden dan men gevreesd had, zijnde er in den zeedijk te dezer plaatse geen doorbraak gevallen, maar de groote toevoer van water veroorzaakte er eene in den Eemdijk.

Ook de storm van 29 November 1836 rigtte hier groote schade aan, doordien er meer dan vijftig schuren, tot drooging van tabak ingerigt, omver waaiden of instortten.

Het wapen van NIJKERK bestaat in een veld van azuur (blaauw), met eenen gekroonden leeuw, houdende in zijnen voorsten klaauw een zwaard, alles van goud.

NIJKERK, NIJKERK of NIEUWKERK, ook wel, ter onderscheiding van Nijkerk in *Ferwerderadeel*, OOSTER-NIJKERK genoemd, in het Latijn Nova ecclesia, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van Dokkum.

Het is een zeer vermogend en tamelijk groot dorp, met eene goede kerkbuurt, tellende, met de buurt Bollingweer, in het Westen van dit dorp, aan de Peazens 740 inw.

Van de kerkbuurt loopt noordwaarts eene vaart naar Peazens. Ook loopt hierdoor de rijweg naar Dockum, en er wordt veel zeevisch van het dorp Peazens aangebragt en voorts naar Dockum gevoerd.

De Herv., die er ongeveer 700 in getal zijn, en onder deze 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest SELTO AETSEMA, die in het jaar 1593 hier reeds was, en in het jaar 1609 overleed. De kerk moet reeds zeer oud zijn: want in eenen brief van Paus HONORIUS III en van het keulsche kapittel, geschreven in het jaar 1224, wordt gewag gemaakt van eenen Meester, den Plebaan van de Nieuwekerk, en in eenen anderen brief van den Bisschop van Munster, wordt Meester J., Scholasticus of Schoolvoogd van de Nieuwekerk, vermeld. Het is een fraai gebouw.

De Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Dockum*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

Men heeft in dit d. een nog nieuw gebouwd armhuis, benevens een zeer fraai pastoriehuis. — Vroeger lag hier een klooster, Sion geheeten (zie dat woord). — Ook was hier weleer eene adell. state, van welke de wier nog is over gebleven.

In dit dorp werd de post van Schoolmeester eenmaal bekleed door FOKKE SJOERDS, een man van groote belezenheid, die, door de uitgave eener *Kerkelijke Historie des Ouden- en Nieuwen-Testaments*, in drie deelen, alsmede van eene *Algemeene Beschrijving van Oud- en Nieuw-Friesland* en van de *Jaarboeken der Friesche Geschiedenis*, te zamen in negen deelen, eenen grooten naam in Nederland verworven heeft, zijnde aldaar, den 18 December 1770, in het acht en vijftigste jaar zijns ouderdoms, overleden; ook is hij in dit dorp begraven.

NIJKERK of NIEUWKERK, ook wel, ter onderscheiding van NIJKERK in *Oost-Dongeradeel*, WESTER-NIJKERK, en in het Oud-Friesch NYTSJERKE genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Holwerd*, aan den grooten weg.

Men denkt, dat de grond van dit d. uit later aangeslijkt land is ontstaan, welke meening eenigen grond heeft in de ligging, tusschen den grooten binnendijk en den tegenwoordigen zeedijk. Dit zoo zijnde, is de naamsoorsprong niet twijfelachtig.

Men telt er 27 h. en 230 inw., en met het daartoe behoorende geh. Kopkewier 33 h. en 260 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en twee cichoreifabrijken hebben.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Marrumen-Nijkerk*, welke hier eene kerkje heeft, dat een klein gebouw is, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. Deze kerk en toren staan op den grond en in het begrijp van de voormalige state *Jeppema*, aan den Heereweg, en is waarschijnlijk uit de goederen van JEPPEMA aldaar gebouwd. De geestelijkheid niettemin, deze ligging ten haren voordeele nemende, wilde de geheele state als haar eigendom hebben aangemerkt. Het geschil hierover werd door Bisschop CUNERUS PETRI, in het jaar 1570, bijgelegd.

De dorpschool is gecombineerd met *Marrum* en wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Weleer lag hier de genoemde Jeppema-state, waarvan nog de stalling, singels, grachten enz. aanwezig zijn, en thans nog de zathe Tjallinga, waarop en uit wier opbrengst zes weezen worden onderhouden.

NIJKERK (AAN-HET-), geh. in de heerl. van *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Groenlo*, gem. en 1¾ u. N. O. van *Eibergen*, aan de Pruissische grenzen, bestaande uit eene kalkbranderij en drie arbeiders woningen.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eene op Pruissischen bodem staande boerenwoning, welke vroeger eene groote herberg was en toen NIJKERK heette.

NIJKERKER-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, die bij Kemna ontspringt, en voorts, in eene noord-noordwestelijke rigting, door de stad Nijkerk, onder welke zij nog ½ uur gaans vloeit, en door de Nijkerker-sluis in de *Zuiderzee* valt.

NIJKLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wijmbritseradeel*. Zie AULA-DEI.

NIJLAND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Bergum*, nabij *Rijperkerk*, waartoe het behoort.

NIJLANDE, geh. in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 1½ u. Z. O. van *Assen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Rolden*; met 7 h. en 50 inw.

NIJMEGEN, arr., prov. *Gelderland*; palende N. en N. O. aan den Rijn, die het van het arr. Arnhem scheidt, O. en Z. O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de Maas, die het van het Noordbrabandsche arr. 's Hertogenbosch scheidt, W. en N. W. aan de Waal, waardoor het van het arr. Tiel gescheiden wordt.

Het is verdeeld in vier kantons, namelijk: Nijmegen, Wijchen, Elst en Druten, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 64,075 bund. Men telt er 9720 h., bewoond wordende door 11,038 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 66,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

NIJMEGEN, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Nijmegen*; palende N. aan de Waal, die het van het kant. Elst scheidt, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan het kant. Wychen, W. aan het kant. Druten. Het bevat op 13,379 bund. grond, vier gem., als: Nijmegen, Millingen, Ubbergen en Groesbeek, te zamen bevattende 3669 h., bewoond door 4383 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 27,200 inw., van welke velen zich op den landbouw toeleggen.

NIJMEGEN, distr., prov. *Gelderland*; palende N. aan den Rijn, die het van de prov. Utrecht en het distr. Veluwe scheidt, N. O. mede aan den Rijn, waardoor het daar van het distr. Doesborgh-en-Zevenaar gescheiden wordt, O. en Z. O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de Maas, die het van de prov. Noord-Braband scheidt, W. aan de Waal, die het van het Benedendistrikt van Gelderland scheidt en voorts onmiddellijk aan dat distrikt.

Men telt er de volgende een en dertig gem.: Appeltern, Balgoy-en-Keent, Batenburg, Bemmel, Beuningen, Burgharen, Dodewaard, Dreumel, Druten, Echtelt, Elst, Ewijk, Gent, Groesbeek, Hemmen, Heteren, Heumen, Horssen,

Huissen, IJzendoorn, Kesteren, Lienden, Loenen-en-Wolferen, Maurik, Millingen, Over-Asselt, Ubbergen, Valburg, Wamel, Wijchen en Zoelen. Er zijn 8,884 h., bewoond door 10,555 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 59,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, terwijl men er ook eenige fabrijken heeft.

NIJMEGEN, klass., prov. *Gelderland*. Zij is verdeeld in de volgende drie ringen Nijmegen, Batenburg en Elst; bevat vier en dertig gem. met vijf en veertig kerken, die door zeven en dertig Predikanten bediend worden, en telt 11,800 zielen, onder welke 5000 Ledematen.

NIJMEGEN, kerk ring., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*.

Zij bevat de volgende zeven gem., Nijmegen, Over-en-Neder-Asselt, Beek-en-Ubbergen, Beuningen-en-Weurt, Heumen-Malden-en-Groesbeek, Nederbosch-Hees-Hatert-Balgoy-en-Keent en Ooy-en-Persingen.

Men telt er elf kerken, bediend door tien Predikanten, en heeft er 5200 zielen, onder welken ruim 2300 Ledematen.

NIJMEGEN, R. K. dek. in het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, met ruim 18,700 Communikanten.

Men telt er de volgende een en twintig past. Balgoy-en-Keent, Beek, Beuningen, Ewijk, Groesbeek, Hatert, Heumen, Kekerdom, Leuth, Malden, Millingen, Neerbosch, Nijmegen Regulierekerk, Nijmegen Augustijnenkerk, Nijmegen Minderbroederkerk, Nijmegen Broerenkerk, Ooy-en-Persingen, Over-Asselt, Weurt, Winssen en Wijchen.

Men heeft er drie en twintig kerken, bediend wordende door even zoo vele Pastoors, twaalf Kapellaans en eenen Assistent.

NIJMEGEN, Nederlandsch synagogaal ressort, verdeeld in eene hoofdsynagoge, zijnde die te Nijmegen, negen ringsynagogen, zijnde Zalt-Bommel, Culenborg, Tiel, Arnhem, Nijkerk, Elburg, Zutphen, Doetinchem en Groenlo, en veertien bijkerken, zijnde Buren, Harderwijk, Hattem, Doesborgh, Lochem, Borculo, 's Heerenberg, Zevenaar, Aalten, Winterswijk, Eybergen, Bredevoort, Dinxperloo en Wageningen. Men telt in dit ressort 3660 zielen.

NIJMEGEN, gem., prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Nijmegen* (19 m. k.; 6 s. d.); palende N. aan de Waal, O. aan de gem. Ubbergen, Z. aan Heumen, Z. W. aan Wijchen, W. aan Beuningen.

Deze gem. bevat de stad Nijmegen, de d. Hees, Neerbosch, Hatert en Ooy, het Schependom, benevens het geh. St. Anna. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3896 bund. 99 v. r. 76 v. ell. Men telt er 2775 h., bewoond door 4265 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 20,000 inw., die binnen de stad hun bestaan vinden, deels in den expeditiehandel en door de militaire bezetting, deels van het verblijf en den doortogt van vele reizigers, en deels door het vertier van eenige fabrijken. Er zijn te NIJMEGEN onderscheidene fabrijken en trafijken; onder de voornaamste kan men rangschikken de bierbrouwerijen, boekdrukkerijen, goud- en zilversmederijen, hoedenmakerijen, kagchel- en haardsmederijen, de koren-, mout-, pel- en runmolens, de leerlooijerijen, de olieslagerijen, de brandspuitmakerijen, de schrijnwerkerijen, de tabakskerverijen, de zeep- en zoutziederijen.

Men heeft lang gemeend, dat het glasschilderen, eene kunst, waarin onze voorvaderen zoo zeer uitmuntten, geheel was verloren gegaan, doch

de Heer PETRUS FRANCISCUS PETERS, te NIJMEGEN woonachtig, heeft het tegendeel bewezen, zijnde hij een der eerste geweest, die in ons land weder op glas begon te schilderen; ook heeft hij belangrijke proeven zijner bedrevenheid in dit kunstvak geleverd.

Voorheen had men er een groot aantal (men meent 72) bier- en molbrouwerijen, door welke laatste de stad vooral vermaard was, terwijl zij de bieren en de mol wijd en zijd verzonden, hetwelk aan de stad en scheepvaart aanzienlijke voordeelen opleverde, doch deze zijn zeer verminderd, schoon zij nu weder beginnen te herleven.

De in 1817 opgerigte en in de eerste jaren zoo bloeijend geweest zijnde fabrijk van katoenen garens, is in 1842 te niet gegaan. De lokalen, waarin die fabrijk gevestigd is geweest, zijn thans in gebruik bij het garnizoen en de schutterij voor magazijnen.

Buiten de stad generen de inw. zich meest met den landbouw, de veeteelt en het werken op de buitenplaatsen. De Nijmegensche knollen zijn zeer gezocht, en hebben eene geheel andere gedaante dan de gewone, zijnde niet rond, maar langwerpig.

De Hervormden, die er ongeveer 5000 in getal zijn, maken grootendeels de gem. van Nijmegen uit, doch behooren ook gedeeltelijk tot de gem. *Neerbosch-Hees-Hatert-Balgoy-en-Keent*.

De Evangeliesch-Lutherschen, die er 370 in getal zijn, maken, met eenige van de naburige d., de gem. van Nijmegen uit, welke 400 zielen, en onder deze 180 Ledematen telt.

De Doopsgezinden, welke er wonen, maken mede, met die uit de naburige dorpen, eene gem. uit, welke 100 zielen telt.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 14,000 aantreft, onder welke ruim 9000 Communikanten, maken zes par. uit, als: die van de Regulieren kerk, van de Augustijne kerk, van de Minderbroeders kerk, van de Broeder kerk, van Hatert en van Neerbosch.

De Israëliten, wier getal 430 beloopt, maken, met die uit de naburige dorpen, eene ringsynagoge uit.

Men heeft in deze gem. vijf en twintig middelbare en lagere scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ongeveer 1900 leerlingen bezocht worden, als: zeven openbare scholen, met 380 leerlingen, onder welke ééne te Hatert, ééne te Hees en ééne te Neerbosch, zes bijzondere scholen der eerste klasse, met 860 leerlingen en twaalf bijzondere scholen der tweede klasse, met 650 leerlingen.

De stad NIJMEGEN, in de wandeling NIEUWEGEN, in het Fr. NIMÈGUE, in het Lat. NOVIOMAGUM, NOVIOMAGUS of NEOMAGUM genoemd, ligt 3½ u. Z. ten W. van Arnhem, 2½ u. N. O. van Grave, 7 u. O. van Tiel en 1 u. W. van de Pruissische grenzen, op den linkeroever der Waal, op 51° 50′ 54″ N. B., 23° 31′ 39″ O. L.

De stad heeft omtrent de gedaante van eenen gespannen boog, en is aan de rivierzijde geheel open, zoodat de huizen slechts ruim eene kaai breedte van den oever staan, en daardoor bij hooge vloeden en ijsgang veel te lijden hebben. Zij wordt verdeeld in de Hooge-stad en de Lage-stad, waarvan de eerste de grootste is en het oostelijke, zuidoostelijke en middelste gedeelte beslaat. Dit gedeelte ligt op het westelijke uiteinde of de afhelling van den Hunenberg, en vormt vijf heuvels den Hessen- of Heezenberg, de Marienberg, de Gruitberg, de Klokkenberg en den Hunner- of Hoenderberg geheeten, hetwelk oorzaak is, dat men, in het doorwandelen der stad, gedurig

moet op- en afklimmen, hetgeen niet zonder ongemak, en, in tijden van vorst niet zonder gevaar van vallen geschieden kan. Het overige der stad is laag, vooral langs de Waal, en dikwijls aan overstrooming blootgesteld.

Deze heuvelachtige ligging veroorzaakt mede, dat, uit de Betuwe gezien, de huizen als het ware boven op elkander schijnen te staan. Van hier ook het, voor eenen bewoner van vlakke streken, zonderlinge verschijnsel, dat enkele huizen hun koetshuis en stalling op den zolder of, omgekeerd, in den kelder hebben; wel te verstaan, ter plaatse, alwaar, met betrekking tot de ligging van het huis, de zolder of de kelder kon wezen. Doch van hier tevens die vrolijke en romantische ligging, die rijkdom van de schitterendste vergezigten, zelfs van uit het midden der stad over de poorten heen, waarin deze plaats boven alle Nederlandsche steden uitmunt.

Menigvuldig zijn de gissingen omtrent den oorsprong van de stad en van haren naam, doch voor de eene, zoo min als voor de andere, kunnen genoegzame gronden van waarschijnlijkheid worden bijgebragt. Zooveel is echter zeker, dat de naam Nijmegen, oudtijds Nijmagen of Nieuwmagen, zamengesteld uit de woorden Nieuw en Magen of Magum, door den uitgang eene Celtische afkomst schijnt aan te duiden. Immers in het Celtisch beteekende het woord Magum of Magen een vast verblijf of schuilplaats, en was daarom voormaals aan eene menigte steden gemeen. Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat het Latijnsche woordje Novio (van novus, nieuw) bij de oorspronkelijke benaming kan zijn gevoegd, nadat de stad door Claudius Civilis, op zijne vlugt voor de Romeinen (door welke bij, onder het beleid van Petilius Cerialis en onder het keizerschap van Vespasianus, bij Castra Vetera, in de nabijheid van het tegenwoordige Xanten, geslagen was) in brand gestoken zijnde, vervolgens wederom was opgebouwd en vernieuwd. Dat toch Nijmegen inderdaad het Oppidum Batavorum is, waarvan Tacitus, in het negentiende hoofdstuk van het vijfde boek zijner *Historiën* gewaagt, is, behalve door anderen, inzonderheid door J. Smetius, den vader, in zijn beroemd en doorwrocht werk, getiteld: *Oppidum Batavorum*, uit de door hem aangehaalde Latijnsche schrijvers, voldingend betoogd, terwijl onderscheidene koperen, zilveren en gouden Romeinsche penningen, het menigvuldige ondereen gesmolten lood, glas, koper, zilver, goud, ijzer en andere voorwerpen, alhier gevonden, onwederlegbare bewijzen opleveren, dat de stad werkelijk, omstreeks den bedoelden tijd, door de vlammen is verwoest geweest. De Oudheidkundige van Spaen houdt niet alleen Nijmegen, mede voor het echte Oppidum Batavorum, maar heeft zelfs voldingend aangetoond, dat ook het door Tacitus vermelde Batavodurum geene andere stad, dan Nijmegen kan geweest zijn, daar de ligging van Batenburg, zoo wel als van Wijk-bij-Duurstede, éène van welke plaatsen, door sommigen, voor Batavodurum gehouden wordt, ten eenenmale met de opgave der oude Geschiedschrijvers strijdig is. Volgens het getuigenis van J. Smetius, den zoon, in diens *Kronijk van Nijmegen*, stelt niemand van allen, die over Nijmegens oorsprong geschreven hebben, dien later dan de tijden van Julius Cæsar, ongeveer eene halve eeuw voor onze Christelijke jaartelling. Behalve de zoo evengenoemde sporen der verbranding, is binnen de stad en in haren geheelen omtrek, van tijd tot tijd, eene verbazende menigte van zeer oude Romeinsche en Batavische gedenkteekenen opgedolven, die haar langdurig bestaan vóór den brand aan het licht hebben gebragt, mitsgaders van gouden, zilveren en koperen penningen,

die in eene lange reeks en orde de Romeinsche Keizers vertoonen; nog andere zoogenoemde *nummi bigati, serrati* en *ratiti;* beelden, graf- en altaarsteenen, vloersteenen, tegels en tegelpannen, met de namen der legioenen bestempeld; lijkbussen, lampen, aarden vaten, gesnedene edelgesteenten, ringen, gespen, naalden, huisraad en andere aloude overblijfsels en zeldzaamheden der genoemde volken. Als eene bijzonderheid mag aangemerkt worden, dat men nog hedendaags eene menigte stukken van Romeinsch aardewerk ziet bloot liggen, langs den oeverkant der Waal, tusschen de stad en het fort Kravenhoff, hetwelk uit den bodem der rivier wordt aangespoeld.

In lateren tijd kwam NIJMEGEN, alwaar in 692 de eerste christenkerk, buiten de stad, gebouwd werd, onder de Frankische Koningen en Duitsche Keizers, en was, na Aken, de meest geliefdkoosde verblijfplaats van KAREL *den Groote,* die er een prachtig paleis, het Valkhof, deed bouwen.

NIJMEGEN, van ouds onder de Frankische Koningen gestaan hebbende, werd, in de elfde eeuw, als eene vrije keizerlijke stad bestierd; doch omtrent twee eeuwen later, door WILLEM, Roomsch Koning en Graaf van *Holland,* aan zijnen bloedverwant OTTO III, Graaf van *Gelre,* in pandschap gegeven, mits dat de stad altoos als eene rijksstad aangemerkt zou worden, en onder de bescherming des Keizers blijven zou, doch werd, ten tijde van WENCESLAUS, in het jaar 1384, wederom in hare oude voorregten hersteld.

De Graven en Hertogen van Gelder hebben, tot zelfs de laatste, Koning FILIPS II, plegtig beloofd, deze voorregten te zullen eerbiedigen en in waarde houden, terwijl die ook door de stad bij de toetreding tot de Unie van Utrecht, in het jaar 1579, wel uitdrukkelijk zijn voorbehouden.

De stad is meer dan eens en, voor de laatste maal, in het jaar 1447 uitgelegd. De Waal, die haar voorbij stroomt, is voor deze stad het diepst, bedragende 5 ell. 2 palm., met eene breedte voor de Stevenspoort tot tegen de uiterwaarden, bij 3 ell. pijl, 364 ell. en op hare grootste breedte 380 ell. Men komt met paarden en rijtuigen over de rivier, door eene gierbrug (zie het art. LENT). Het bruggevak aan de Lentsche zijde is in December 1844, met al zijne ponten, wachthuisje en verderen toestel, door het drijfijs medegevoerd en was den 19 van die maand tot in het gezigt van Tiel genaderd, waar het, tot in het laatst van Maart des volgenden jaars, bleef vastzitten. De schade, daardoor veroorzaakt, was echter niet groot, daar het ijs toen, buiten verwachting, zeer zacht uit de rivier wegschoof. Aan de landzijde is NIJMEGEN door welig groenende weiden en vruchtbare akkers omgeven.

De ligging van NIJMEGEN maakt de stad uitnemend geschikt voor eene vesting en tot den sleutel des lands. Zij ligt rivier opwaarts slechts drie uren van de grenzen, alwaar de Waal, na zich te Pannerden van den Rijn gescheiden te hebben, haren zuidelijken loop in eenen westelijken verandert. In vroegeren tijd, toen de loop der Waal, van Schenkenschans af, vlak westwaarts was, was NIJMEGEN een nog beter verdedigingspunt.

De vestingwerken van NIJMEGEN zijn dikwijls en nog vóór weinige jaren aanmerkelijk veranderd en verbeterd. De oude muur dezer stad, is nog wel in wezen, en voorzien van zeer hooge en dikke rondeelen, naar den vorigen trant der vestingbouwkunde, maar wordt gedekt door zeven groote bolwerken (bastions); genaamd: Kronenburg, Pesthuis, Nassau, Oranje, Ziekepoort, Heersteegpoort en

la Jeunesse. Bovendien heeft men er twee hoornwerken; het een Gelderland geheeten, aan de oostzijde, liggende op den Hunenberg, en het andere Hezelpoort genoemd, ten westen, buiten de Hezelpoort, en een ravelijn vóór de Molenpoort. Alles is omgeven van grachten en bedekte weg met glacis en reduits in de wapenplaatsen. De hoofdwerken zijn van den ouden ringmuur afgescheiden door smalle grachten, behalve bastion Nassau, dat daarmede verbonden is. Deze werken zijn allen van aarde en hebben drooge grachten, alleen die van bastion Kronenburg en van het hoornwerk Hezelpoort zijn nat.

Op 300 of 350 ellen van den hoofdmuur wordt de vesting ingesloten door een versterkt kamp, dat uit vijf hoofddeelen bestaat; als: Kroonwerk, Bottendaal, de Nieuwe-werken, het Steenen-kruis en Hoenderberg, zijnde het eerste een kroonwerk en drie lunetten en de vier overigen ieder zamengesteld uit drie lunetten; zij zijn allen van grachten voorzien en door eenen bedekten weg met glacis, met elkander verbonden, zijnde het bastion Zeeland en de lunette Utrecht van genoemd kroonwerk, de eenigste werken der vesting, die bekleedingsmuren en kanonkelders hebben. Buiten het glacis van dit kamp en omstreeks 200 ellen vóór het Steenen-kruis, ligt Kijk-in-de-Pot, bestaande uit twee lunetten met grachten, bedekte weg en glacis; de vleugels van dit kamp worden gedekt door de forten Kraijenhoff en Sterreschans. Zie die art.

Aan de overzijde der rivier de Waal lag vroeger de schans Knodsenburg. Zie dat woord.

In het begin der vorige eeuw had men, tegenover Nijmegen, doch een weinig hooger en aan den rand der rivier, eene andere schans aangelegd, welke zou dienen, om de stads werken, beneden den Hunenberg, te bestrijken en te verdedigen. Deze werd Hollandia genoemd. Doch in het jaar 1740 is zij door eenen zwaren ijsgang genoegzaam geheel weggeraakt en voorts, in het volgende jaar, geslecht.

De stad heeft tien poorten, zes aan de water- en vier aan de landzijde. Die aan den waterkant of ten Noorden zijn, van het Westen naar het Oosten gerekend: de St. Stevens-poort, overwelfd, met eene woning er boven; de Mei-poort, die overwelfd en de ruimste van allen is; het St. Jakobs-poortje, zijnde een breede doorgang onder door de huizen; de Kraan-poort of Groote-Water-poort zijnde slechts eene barrière; het Bezienders-poortje, van ouds Onze-Lieve-Vrouwe-poort of enkel Vrouwe-poort genoemd, zijnde mede eene breede doorgang onder door de huizen, en de Veer-poort, van ouds de Vehrpoirt, een overwelfd gebouw, met eene woning er op. Die aan den landkant zijn: ten O. de Hunner- of Hunen-poort, van ouds de Honreport of Hoinderpoirt, thans bij verbastering de Hoender-poort genoemd, zijnde eene overwulfde poort, met woning daarboven; ten Z. O. de Hertogsteegs- of Heersteegsche-poort, bij verbastering veelal de Hartsteegs-poort, mede overwelfd en met woonhuis er op; ten Z. de Molen-poort, ook overwelfd, met eene woning er op, en de Hezel- of Heessche-poort, zijnde ongetwijfeld ééne der oudste en sterkste punten van deze stad, bestaande uit twee poorten, eene buiten- en eene binnenpoort, zijnde in 1824 geheel vernieuwd. In den buitenmuur der binnenpoort vindt men nog eenen steen, met dit opschrift: Hoc VSQVE STAURIS, beteekenende, volgens het meest waarschijnlijke gevoelen, *tot hiertoe strekt zich het stuurregt uit;* het regt

namelijk der oude Frankische Koningen en Duitsche Keizers, om stuuren of schattingen, in het Hoogduitsch nog tegenwoordig *steuern* genoemd, te mogen heffen. Dit zoude dan ook overeenkomen met het opschrift: HIC PES IMPERII (*hier is de voet des rijks*), hetwelk op eenen anderen steen staat, welke mede nog voor eenige jaren in den muur dezer poort was te zien, doch toen, bij gelegenheid eener verlaging van dien muur, uitgebroken en in de westelijke kapel van het Hof, met andere afbraak, geborgen. Nog draagt zekere vlakte buiten deze poort den naam van den Roomsche-voet. Op eenen anderen steen, in den buitenmuur der Hezel-poort, is geplaatst: MELIOR EST BELLICOSA LIBERTAS QUAM SERVITUS PACIFICA (Beter is eene strijdbare vrijheid dan eene vreedzame slavernij).

Vroeger had men er nog: ten Z. O. de Zieker-poort, welke oudtijds de Sykerpoirte geheeten, bij de verandering der vestingwerken in 1701 toegemetseld, in 1811 wederom geopend, doch in 1815 bij vernieuwing digtgemaakt is, en thans uit twee Kruidmagazijnen bestaat; ten O. Z. O. de Joosten-poort, ten N. aan de rivier: de Boddel-poort, van ouds Machermans-Machreens- of Malindepoirt genoemd en ten W. de St. Antonis-poort, van ouds Sunte-Tonyspoirt en Mullecumspoirt, aan de *Lagemarkt*. Behalve deze is er binnen de stad nog eene poort, de Windmolenpoort, van ouds de Wyntmolen-poort en door de inwoners de Wiemel-poort genoemd, staande aan het einde der *Broerstraat*. Het is eene hooge overwelfde poort, voorzien van een dak, waarop een klein torentje met uurwerk staat, en in het jaar 1828 is eene andere, de Burgpoort, gestaan hebbende aan het einde der *Lange-Burgstraat*, afgebroken, welke beide, vóór de uitlegging der stad, in het jaar 1467, de oostelijke en zuidelijke uitgangen waren.

Onder de vele torens, welke de stad omringd hebben of nog omringen, telt men: de Lappen-toren, van ouds Lappen-thorne of Melaten-toren, in 1784 door het ijs vernield; de Straatmakerstoren, van ouds dat Rondeell-aan-de-Vehr-poort; de Zieker-toren, waar boven in 1696 een oliemolen gesticht is, die in de achttiende eeuw afbrandde; de Joosten-toren of Joosten-poort, onder de poorten vermeld; de Moelenthorn; de Bleinhuysthorn; de Kruit-thorn; de Rondeelen-aan-de-Hezel-poort, waartoe waarschijnlijk de hieronder (bl. 223) genoemde toren aan de Hezel-poort behoort; de Kronenburgsche-toren, met eene dubbelde kring van muurspitsen voorzien, is de aanzienlijkste van allen en vrij hoog, en de St.-Huberts-toren, in 1428 de Roede-thornaan-de-Boddelstraet genaamd.

De stad heeft eene Haven, die door eenen hoogen en zwaren muur van de rivier wordt afgescheiden en waarin den ingang is; maar grachten of andere opene wateren treft men er niet aan, doordien de verschillende waterpoelen in 1746 gedempt zijn, doch de ingezetenen worden door achttien openbare grondpompen van het zuiverste water overvloedig voorzien. Ten aanzien dezer pompen is het opmerkenswaardig, dat, met uitzondering alleen van het kleine pompje, naast het Bezieners-poortje aan de Waal, de bronnen of wellen niet met de Waal, welke vlak voor de stad heenstroomt, maar met de Maas, ofschoon deze rivier wel twee uren ver van daar vloeit, in verband staan.

De omtrek der stad, langs de wallen, is ongeveer ¾ uur gaans. Zij beslaat eene oppervlakte van 34 bund. 30 v. ell. Men telt er, binnen de wallen, eene bevolking van ongeveer 16,900 inw.

Men heeft er drie en veertig straten, zijnde de voornaamste, die met vele fraaije huizen voorzien zijn: de Lange-Burgstraat, de Korte-Burgstraat, de Grootestraat, de Platemakersstraat, de Smidsstraat, de Priemstraat, de Hezelstraat, de Broerstraat en de Molenstraat, en omstreeks veertig stegen, aldaar *gassen* of *geskes* genaamd; voorts vier en twintig opene ruimten, waarvan de voornaamste zijn: het Valkhof, het Kalver-, eigenlijk Kelfkensbosch, de Grootemarkt, de Varkensmarkt, de Houtmarkt, de Kannenmarkt, de Koren- of St. Jansmarkt, de Vischmarkt, de Lagemarkt, de Nonnenplaats en de Nieuwe-havenmarkt.

De Grootemarkt is ruim en met fraaije huizen omzet. De Vischmarkt, die in November des jaars 1633 werd aangelegd en binnen korten tijd voltrokken, is tamelijk ruim en ter wederzijden van eenige houten pilaren voorzien.

De paardenmarkten te Nijmegen vallen in den 15 Mei en den 7 September; de kermis den tweeden Maandag in September.

In het middenpunt der stad, tusschen de *Grootemarkt*, *Burgstraat*, *Broerstraat* en *Grootestraat*, vindt men eenen grooten vierkanten steen, den Blaauwensteen genoemd, welke hier nog eene bijzondere melding verdient. Om dezen steen, namelijk, moesten oudtijds de burgers, wanneer zij van eenige misdaad beschuldigd waren, als moord, vergiftiging, brandstichting, verraad en dergelijke halsmisdaden, de betrapping op heeter daad uitgezonderd, alvorens zij in de gevangenis mogten worden gebragt, door Burgemeesters worden rondgeleid, met de vraag of er ook iemand ware, welke voor den beschuldigde borg wilde blijven. Bood zich dan iemand aan, die eenen voldoenden borgtogt wilde stellen, zoo werd de beschuldigde ontslagen. Nog ten huidigen dage bestaat een ander oud gebruik, hierin gelegen, dat, bij de begrafenis van een lijk, de lijkkoets eenen toer om dezen steen neemt.

Onder de openbare gebouwen verdient in de eerste plaats opmerking het Stadhuis, aan de *Korte-Burgstraat*, zijnde een gebouw van zeer hoogen ouderdom, welks voorgevel, in het jaar 1554, versierd werd met steenen standbeelden, voorstellende de Roomsch-Koningen en Keizers, welke deze stad met privilegien hebben beschonken. De ingang tot dit raadhuis geschiedt aan beide zijden over zes breede trappen, langs een hardsteenen bordes. In de voorzaal vindt men eene antieke vierschaar, een kunstig uurwerk, in 1646 daar geplaatst, waarop de loop van zon en maan, een beweegbare uurring, de beide keerkringen, de evenaar en de dierenriem hun standpunt aangeven, en eene schilderij van het jaar 1619, voorstellende het zoo wijd bekende Nijmeegsche raadsel (1). Op eene der bovenzalen van dit raadhuis, alwaar thans de regtbank van eersten aanleg hare zittingen houdt, werd den 10 Augustus 1678 de bekende Nijmeegsche vrede, tusschen Frankrijk en de Vereenigde Nederlanden gesloten, en nog hangen daar, ter gedachtenis hieraan, de beeldtenissen der Afgezanten van de onderscheidene Mogendheden, welke dien vrede hielpen sluiten. Ter wederzijden van de gallerij van dit gebouw zijn, in het jaar 1670, in den muur gemetseld en nog

(1) Dit raadsel vindt men met de oplossing opgegeven in het *Geldersch Lustoord of beschrijving van de stad Nijmegen en derzelver omstreken*, door C. Ten Hoet Jr., uit welk wel geschreven werkje wij vele bijzonderheden, in dit art. voorkomende, hebben overgenomen.

voorhanden onderscheidene, alhier gevondene Romeinsche gelofte- en altaarsteenen en andere merkwaardige gedenkstukken der oudheid, waarvan den vreemdeling, bij het bezigtigen, de gedrukte uitlegging wordt vertoond. Eindelijk worden, onder meer andere belangrijke bijzonderheden, op dit raadhuis ook bewaard de zwaarden, waarmede de Graven van Hoorn en Egmond, op den 3 en 5 Junij 1568, te Brussel zouden onthoofd zijn. Naast het stadhuis staat nog een merkwaardig gebouw, de Gedeputeerdenkamer genoemd, alwaar de Gedeputeerden des Nijmeegschen kwartiers plagten te vergaderen en waarin de Ambassadeurs der Bondgenooten, op de zoo evengemelde Nijmeegsche vredehandeling, hunne bijeenkomsten hielden, doch dit gebouw is in het jaar 1838 met het stadhuis vereenigd.

Reeds in zeer oude tijden heeft Nijmegen geld gemunt. Zij had daartoe het regt als vrije rijkstad. Het oudste bekende muntje dagteekent uit de dertiende eeuw; daarop heet zij Numagenc, zijnde waarschijnlijk de oudste Nederlandsche naamspelling dier stad. Dit munten duurde tot in de achttiende eeuw. Het muntgebouw stond aan de *Koningenstraat* en *Houtmarkt*. Het is in 1815 geheel afgebroken en een geheel nieuw gebouw in de plaats daarvan opgetrokken, hetwelk thans tot arsenaal is ingerigt. Zeer groot in verscheidenheid is het getal der Nijmeegsche munten.

Het Huis-van-Arrest, in de *Nieuwstraat*, is een zeer doelmatig ingerigt gebouw, hetwelk voor eenige jaren aanmerkelijk verbeterd is.

De Waag, welke naast de Hoofdwacht is, staat op de *Grootemarkt*.

Het voormalig Gemeenelands-Ammunitie- of Wapenhuis, aan de *Papegasse*, is een groot gebouw. Voor dezen was het een Klooster-voor-de-Minderbroeders-Observanten, dat in 1356 gesticht werd. Naderhand werd het tot een Oude-Mannen-gasthuis ingerigt, onder welken naam het nog in eenige grondteekeningen van Nijmegen voorkomt. Doch men heeft daarna, en wel in het jaar 1814, er eene Kazerne van gemaakt.

De Gallerij, in 1647 aan de rivierzijde, tegen over het veer gesticht en in 1681 tot eene Korenbeurs bestemd, is in 1817 tot woonplaats ingerigt en thans tot eene herberg in gebruik.

De Kraan is een oude ronde steenen toren met muren van buitengewone dikte; zij heeft een spits leijen dak, waaruit de kraanbalk steekt. Dit gevaarte staat kort aan de rivier, buiten de *Kraan-poort*, en is daardoor van groot belang bij ijsgang, om de huizen daaromtrent staande, voor de ijsschotsen te beveiligen, die zich daartegen verbrijzelen of in eene andere rigting afdrijven. In den muur zijn onderscheidene steenen gemetseld, welke de jaartallen van hooge watervloeden aanwijzen.

De Schouwburg, een nieuw, eenvoudig gebouw, met een koepeltorentje voorzien, staat aan het einde der *Lange-Burgstraat* en dient niet alleen voor reizende commedianten, maar ook voor concerten, bals, enz.

Onder de overige meldenswaardige gebouwen van Nijmegen kan men rekenen: de Belvedère (zie dat woord) en de twee zoogenaamde Heidensche-kapellen, overblijfselen van den ouden burg het Valkhof (zie dat woord). In 1836 werd voor een dezer kapellen het opschrift hersteld, hetwelk op die zelfde plaats, in vroegere jaren, te lezen was, ter herinnering van den moedigen strijd van Claudius Civilis tegen de Romeinen, van wien men veronderstelt, dat hij, na

lag bij Xanten, naar de hoogten, waarop naderhand het Valkhof is gebouwd, is terug geweken. Dit opschrift luidt aldus:

HIC STETIT, HIC FRENDENS AQUILAS, HIC LUMINE TORVO; CLAUDIUS ULTRICES VIDIT ADESSE MANUS

(d. i. Hier stond CLAUDIUS, hier zag hij knarsetandend, met grimmigen blik, de adelaars en de wrekende legerbenden aanspoeden). In 1811, toen NAPOLEON te NIJMEGEN verwacht werd, had men het raadzaam geoordeeld dit opschrift uit te wisschen.

Oudtijds stond tegen over het Valkhof eenen zeer zwaren toren, Egmonds-toren geheeten, omdat die van NIJMEGEN daarin FREDERIK VAN IJSSELSTEIN en WILLEM VAN EGMOND, gedurende den tijd van bijna drie jaren, hadden gevangen gehouden. Toen Hertog KAREL in 1529 meester van de stad geworden was, liet hij dezen toren omverwerpen.

Men heeft te NIJMEGEN een Postkantoor en een Station der paardenposterij.

De militaire gebouwen zijn: het Arsenaal, aan de *Houtmarkt*, een ruim en fraai gebouw, met kogel- en geschutparken, houtloodsen en andere bijgebouwen; het Laboratorium, waartoe de Zicker-toren aan de *Zieker-poort*, is ingerigt; de Magazijnmeesterswoning, in de *Papegasse*, met affuitloods, kogel- en geschutparken, enz.; twee bomvrije Kruidmagazijnen, ter wederzijden van de *Ziekerpoort*, waarin ruim 130,000 pond buskruid kan worden geborgen; een bomvrij Kruidmagazijn, onder den Wal, bij den *Kronenburger-toren*, met twee verdiepingen, waarvan de bovenste 14,500 pond buskruid kan bevatten, doch de onderste, uithoofde der vochtigheid, onbruikbaar is; het Wachthuis of de Hoofdwacht, een vrij aanzienlijk oud gebouw, op de *Grootemarkt*; het Hospitaal, bij het *Marienbergerplein*, dat 350 zieken kan bevatten, en waarbij eene bakkerij is; de Kronenburger-toren, zijnde eene Bergplaats voor ernstvuurwerken; de Toren aan de Hezelpoort, met drie Bergplaatsen voor vivres en materialen; De Haven-toren, met eenen Kanonkelder voor twee stukken en twee Magazijntjes; zeven Wachthuizen, aan de poorten, en eene Manege. De Kazernen en Stallen, welke stads gebouwen zijn, treft men aan: de Kazernen: aan den *Lindenberg*, op *Marienburg*, in de *Lange-Burgstraat* en in de *Papengasse*; de Stallen: in de *Hertogsteeg*, in de *Bottelstraat* en op de *Kat*.

De Hervormde-gemeente te NIJMEGEN, telt ruim 5500 zielen, onder welke 2000 Ledematen, behoort tot de klass. en ring van *Nijmegen* en werd vroeger door vijf Predikanten bediend. De eerste openbare prediking had plaats op den 10 Augustus 1566, door LODOVICUS ORNAEUS, op het oude Jodenkerkhof, buiten de stad. Den 15 daaraanvolgende predikte hij binnen de stad en den 26 dier maand werd hij verdreven. In October 1578 werd te NIJMEGEN tot eerste vaste Predikant aangesteld JOHANNES APORICIUS, aan wien in 1583 JACOBUS LOHANNUS werd toegevoegd. Beiden werden echter, in Maart 1585, toen de stad weder aan de Spanjaarden overging, verdreven. LOHANNUS begaf zich naar Alkmaar en werd van daar, den 19 Maart 1592, weder naar NIJMEGEN geroepen. APORICIUS begaf zich naar de Palz, en keerde in 1620 naar NIJMEGEN terug, alwaar hem eene woning en traktement als Emeritus werd gegeven. Na de reductie der stad, in 1591, werd JOHANNES SERVATUS NERANUS, den 6 Februarij 1592, beroepen; hij overleed, even als JACOBUS LOHANNUS en JOHANNES VENATOR, die in 1596 beroepen was,

in 1598, aan de pest. Van toen af heeft Nijmegen doorgaans drie Predikanten gehad tot in het jaar 1621, toen Rudolphus Schivelbeens, die in 1636 overleed, er als vierde Predikant bijkwam. De eerste vijfde Predikant was Hendricus Leo, die in 1633 van Driel herwaarts beroepen werd, en in 1648 overleed. Sedert 1810 is hier geen vijfde Predikant meer beroepen, maar het getal, in 1814, op vier bepaald, zoo als dit nog is. Onder de te Nijmegen gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de Oudheidkundigen Johannes Smetius, vader en zoon, van welke de eerste er van 1648—1651 en de tweede van 1679—1704 stond en de Latijnsche en Nederduitsche Dichter Laurens Laurentius, die in 1656 van daar naar Dordrecht vertrok, en den 28 Januarij 1672 als Predikant te Amsterdam overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Herv. hebben hier eene kerk, de Groote- of St. Stevenskerk. Deze kerk, bij de *Grootemarkt* staande, is een aanzienlijk gebouw. Van ouds stond de hoofdkerk van Nijmegen, die men wil, dat nog voor het einde der zevende eeuw gebouwd zij geweest, buiten de stad; doch in het jaar 1254, besloot Otto, Graaf *van Gelder*, die kerk te doen afbreken, en eene nieuwe, binnen de wallen van Nijmegen, te stichten. Zij werd, op den 7 September 1273, door Albert *den Grooten*, Bisschop van Regensburg, ter eere van den H. Steven ingewijd en in 1456 voltooid. In het jaar 1461 is zij, door Paus Pius II, tot eene collegiale kerk verheven en daarin een kapittel gesticht, met dertig altaren en negen en twintig vicariaten. Zoodra de stad tot het verbond der Unie van Utrecht was toegetreden, werd zij, in 1579, aan de Hervormden ingeruimd en de goederen, in 1580, geïnventariseerd, doch daar de stad, in 1585, aan de zijde van den afgezworen Koning van Spanje werd gebragt, bleef de kerk aan het kapittel tot in 1591, waarna dit vernietigd, de goederen aangeslagen en de beelden verbrand werden. De kerk steunt op vijf en dertig pilaren en is van eene voortreffelijke bouworde. De consistorie is aan de zuidzijde. De toren is meer dan eens door brand aanmerkelijk beschadigd geworden, doch sedert net en kunstig herbouwd. Anna Catharina van Bourbon, Gemalin van Hertog Adolf van Gelder, ligt in het koor van deze kerk begraven en is op hare grafstede, levensgrootte, in het koper afgebeeld, omgeven met de beelden der twaalf Apostelen en hare zestien kwartieren, gemaakt door Willem Loemansz van Keulen. In het jaar 1739 werd deze grafstede geopend, en het volgende opschrift gevonden:

Anno Domini 1469, die Lunae 22 mensis Maji, obiit illustris Anna Catharina de Bourbon Duxissa Gelriae, Juliae, Comitissaque Zutphaniae, cujus Anima requiescat in sancta pace. Amen.

(d. i. In het jaar des Heeren 1469, op Maandag den 22 Mei, stierf de doorluchtige Anna Catharina van Bourbon, Hertogin *van Gelder en Gulik*, en Gravin *van Zutphen*, wier ziel in heiligen vrede ruste. Amen.) Ook rust in dit zelfde koor het gebeente van den vermaarden Maarten Schenk, zonder dat echter zijn graf aan eenig uiterlijk teeken kenbaar is. Evenmin is dit het geval met de rustplaats van Adolf van Nassau, *den Jonge*, zoon van Jan van Katzenellenbogen, welke almede in dit koor begraven ligt. In het jaar 1774 werd, in de plaats van het oude, een geheel nieuw orgel in deze kerk gesteld, rustende op acht Dorische kolommen van zwart marmer, hetwelk den Keulenaar Lodewijk Konink tot maker heeft, en dat voor een der uitmuntendste orgels van ons land gehouden wordt.

[illegible] en het doophek zijn beiden met hout lofwerk versierd; [illegible] waren voormaals fraai beschilderd. Ten noorden van de kerk [illegible] de zoogenaamde **Blok**, zijnde een vertrekje, rondom van [illegible] omgeven, waarin de oorspronkelijke privilegiën der stad, [illegible] de Keizers, Roomsch-Koningen enz., aan haar verleend, bewaard worden. In vorige tijden, zelfs nog in het begin van de achttiende eeuw, mogt dit vertrekje niet dan met de grootste voorzorg en ge-[illegible] geopend worden, nadat alvorens de wachthebbende [illegible]schap de kerk van binnen had bezet, en de ove-rige [illegible]schappen voor de kerk en op de markt onder de wa-penen waren. Met het bouwen van den toren werd in het jaar 1284 een begin gemaakt, en deze werd toen van eene hooge spits voorzien. Hij geraakte in het jaar 1429, door onvoorzigtigheid des torenwach-ters, omtrent den middag, bij heldere lucht, in brand, en werd binnen weinige uren, tot op het steenwerk, door de vlammen ver-teerd. Er smolten zeven klokken, onder welke eene, wier klank geen wedergade had, en waarin twaalf mannen, aan eene ronde tafel, binnenwerks konden zitten. Terstond echter legde men de hand aan de herbouwing, en binnen den tijd van anderhalf jaar was de toren hooger en schooner dan te voren opgebouwd, en met nieuwe luidklok-ken voorzien; maar den 21 Mei 1566, des morgens ten vier ure, werd hij door eenen bliksemstraal in de spits getroffen, waardoor hij binnen weinig tijds tot op den buitenromp afbrandde, en de kerk aanmerkelijk beschadigd werd. Nog in dat zelfde jaar werd het be-sluit genomen tot de herbouwing, en ook dadelijk werkstellig ge-maakt; zijnde de toren alstoen met eene fraaije, doorluchtige spits, met peer, twee sierlijke omgangen, zware luidklokken, kunstig uur-werk en klokkenspel, omtrent in dien staat gesteld, waarin men hem nog tegenwoordig ziet. In het jaar 1738 werd echter, in plaats van het oude, een nieuw gegoten, welluidend speelwerk, door Jean Baptiste le Vache, klokkengieter te Luik, begonnen, en door Pieter en Matthias van de Geyn, klokkengieters te Leuven, voltooid, in de torens geplaatst. In het jaar 1800 werd het St. Stevens-torentje, op het koor staande, door eenen zwaren storm vernield, die ook veel schade aan de kerk toebragt. In 1837 is zij van eenen bliksemafleider voorzien. Toen Nijmegen, in het jaar 1672, door de Franschen bemagtigd was, werd de **St.-Stevenskerk**, door den Kardinaal van Bouillon, wederom voor de R. K. godsdienst ingewijd. Hij deed op den altaar, onder het wapenschild van Frankrijk, stellen: Aan den zegenpralenden Koning.

Vroeger hadden de Hervormden hier nog eene kerk, de **Kleine- of Broerkerk** geheeten, doch deze is in het jaar 1808 aan de R. K. afgestaan. Zie verder hieronder (bl. 227).

Men heeft te Nijmegen ook eene **Fransche gemeente**, welke sedert het jaar 1643 bestaat, zijnde bij raadsbesluit van 22 Februarij van dat jaar goedgevonden, eenen Franschen Predikant aan te stellen. Deze gemeente telt 190 zielen en onder deze 85 Ledematen. Zij werd vroeger door twee Leeraars bediend. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jean Louis Gaouwels. Doch na het emeritaat van de Predikanten Durand en Isaac Ponce, hetwelk in 1725 plaats had, is er geen tweede meer beroepen en de dienst zoo als tegenwoordig nog, door slechts eenen Leeraar waargenomen.

De **Fransche kerk**, op de *Korenmarkt*, is een net gebouw, en, in 1777, van een orgel voorzien. Dit kerkgebouw maakt een gedeelte

uit van het voormalige hospitaal en de kommanderij der Ridders van St. Jan van Jerusalem, naderhand Ridders van Rhodus en nog later van Maltha genoemd, en werd, in het jaar 1656, bij de inwijding der Nijmeegsche kwartierlijke akademie, tot het groot auditorium daaraan veranderd, zoo als blijkt uit het opschrift, dat boven den ingang te lezen staat, en aldus luidt:

ILLUSTRIS TETRARCHIAE NOVIOMAGENSIS UNIVERSITAS CIƆICCLV.

(d. i. Hoogeschool des kwartiers Nijmegen 1355). In het jaar 1686, nadat omtrent het jaar 1679 de akademie was te niet gegaan, werd dit gebouw aan de Hervormde Fransche vlugtelingen, tot de uitoefening van hunne godsdienst, vergund. In dit bedehuis wordt des Vrijdags ook voor de Nederduitsche Hervormden gepredikt.

In het begin der zeventiende eeuw was de Evangelisch Luthersche gemeente te NIJMEGEN met die van *Cleve* verbonden, en werd, in 1623, bediend door HERMANUS BERGFELD; later werd de dienst door Proponenten waargenomen, en het Avondmaal werd bediend door de Predikanten van Cleve en Emmerik. In het jaar 1660 besloten de voorstanders eenen vasten Leeraar aan te stellen, en beriepen den Proponent JACOB BERGFELD, die echter, kort na zijne intrede, het bevel ontving, om binnen den tijd van zes weken de stad te ruimen, vermits de openbare godsdienstoefening, zonder toestemming der Regering was aangevangen. Evenwel bragt de voorspraak van FREDRIK WILLEM, Keurvorst *van Brandenburg*, als ook van de Deensche, Brunswijksche en andere Luthersche Afgezanten, de zaak in zoo verre tot stand, dat de gemeente hare godsdienst ongehinderd kon uitoefenen, en de Predikant BERGFELD zijn ambt weder aanvaardde. Niet lang daarna werd aan de gemeente toegestaan, om de Gasthuiskerk, ook wel de Nicolaas-Posthuiskerk, aan te koopen, die voor 1000 zilveren dukatons (3150 guld.) gekocht werd. Deze kerk werd dus niet alleen aan de Lutherschen overgedragen, maar hun werd tevens authentiek octrooi verleend, om openlijk daarin hunne godsdienst te verrigten, alles ingevolge de acte daarvan, den 14 September 1670, verleend. Deze kerk, een sierlijk gebouw, met een torentje en uurwerk, is later ook van een fraai orgel voorzien.

De Doopsgezinden hebben te NIJMEGEN ook eene kerk, op de *Armeniaansch-plaats*, welke vroeger tot Remonstrantsche kerk gediend heeft, doch in het jaar 1727 aan de Doopsgezinden is overgegaan. Vroeger hadden deze laatsten eene vergaderplaats in de *Grootestraat*.

Vroeger bestond er te NIJMEGEN mede eene Remonstrantsche meente, doch deze is in het begin der vorige eeuw te niet gaan. Onder de bij die gemeente gestaan hebbende Predikanten kent melding de Geschied- en Oudheidkundige Mr. PIETER VAN DER LAAN, die er in 1714 kwam.

Roomsch-Katholijke parochie van de Regulierenk telt 3580 zielen, onder welke 2400 Communikanten, en wordt nd door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. De kerk, aan den HONATIUS toegewijd, aan de *Molenstraat*, is een fraai gebouw, met torens en van een schoon orgel voorzien, was vroeger de kerk het Regulieren-klooster, thans het Gasthuis, en daarom later de thuiskerk genoemd. Zij werd, in het jaar 1808, door Koning LODEWIJK, aan de R. K. geschonken en in het jaar 1844 met eene zijbeuk vergroot.

De Roomsch-Katholijke parochie van de Augustijnenkerk, telt 2500 zielen, onder welke 1900 Communikanten, en wordt

bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. De kerk, die den H. Augustinus tot Patroon heeft, is in het jaar 1837 aanmerkelijk uitgebreid en verfraaid. Zij staat bij de *Houtstraat*, en is een klein, doch goed gebouw, met een klein torentje en van een orgel voorzien.

De Roomsch-Katholijke parochie van de Minderbroederkerk telt 2300 zielen en onder deze 1780 Communikanten. Zij wordt bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. De kerk, in de *Houtstraat*, is aan den H. Franciscus toegewijd. Het is een klein gebouw, met een koepeltorentje en van een orgel voorzien.

De Roomsch-Katholijke parochie van de Broerenkerk telt 2350 zielen en onder deze 1690 Communikanten. Zij wordt bediend door eenen Pastoor en twee Kapellanen. De kerk, aan de *Broerstraat*, was vroeger een langwerpig, klein gebouw, met eenen spitsen toren. De Predikheeren, die, omtrent het einde der dertiende eeuw, binnen de stad kwamen, stichtten er toen eene kapel, ter plaatse, waar zij naderhand de Breuren- of Broederenkerk gebouwd hebben. Zij hadden ook hun klooster omtrent deze kerk, hetwelk zij, zoo wel als de stad, in het jaar 1579 ruimen moesten. Toen de stad naderhand Spaansch werd, kwamen zij er wederom binnen, doch werden, in het jaar 1591, andermaal verdreven. In het jaar 1672 werd deze kerk door de Hervormden gebruikt, terwijl de Roomschgezinden de St. Stevenskerk hadden. Zij brandde in 1794 geheel af, en, in het jaar 1808 weder aan de Roomsch-Katholijken gekomen, werd zij door deze, in het jaar 1810, hersteld; zijnde het thans eene fraaije, ruime kerk, met eenen kleinen koepeltoren en van een orgel voorzien.

Vóór de Hervorming bestonden er te Nijmegen nog twee kerken, als: de Kerk der Jezuiten, aan de *Lagemarkt*, voor eenige jaren afgebroken, terwijl men op de plaats, waar zij gestaan heeft, thans burgerwoningen aantreft, en de Kerk der Dominicanen, in de *Jodengasse*, omstreeks het jaar 1810 mede verdwenen en vervangen door een venduhuis, later een koffijhuis. Er bestonden toen mede nog vier kapellen. De St. Antonykapel, op het *St. Anthony- of St. Teuniskerkhof*, was vroeger het Heiligen-Geesthuis, doch werd in 1558 tot eene kapel veranderd, en den 27 Februarij 1579 aan de Hervormden ingeruimd. In het jaar 1592 is zij afgebroken en werden op den grond, waarop zij gestaan heeft, bijzondere woonhuizen gebouwd. De St. Geertruidskapel, nabij het *Oude-Kerkhof*, in 1640 gesticht, en de St. Joostenkapel, ten Zuidoosten van het Oude-Kerkhof, aan de *St. Joostenstraat*, zijn beide verdwenen. De St. Joriskapel, aan de *Haven*, bij de Boddelstraat, waarschijnlijk behoorende tot het Fraterhuis, is daarmede in 1592 mede verdwenen.

Ook had men er destijds onderscheidene kloosters, als: Marienburg, op *Marienburg*, later tot Stads Turfschuur gebruikt zijnde en thans dienende tot berging van militaire goederen; het Klooster der Regulieren, in de *Molenstraat*, waarvan de gebouwen tegenwoordig ingerigt zijn tot een Oudemannen- en Vrouwen-Gasthuis; het Cellebroeders-klooster, in de *Hezelstraat*, sedert het jaar 1592 tot een Krankzinnigenhuis ingerigt; het Klooster der Minderbroeders-Observanten, aan de *Nieuwe-haven*, later tot een Tuighuis ingerigt, thans dienende tot Kazerne, en het Predikheeren-klooster, in de *Broer-* en *Burgstraten*, welks kerk thans nog, onder den naam van Broerenkerk, bij de R. K. in gebruik is; terwijl de verdere gebouwen in der tijd tot particuliere woningen zijn ingerigt en thans door den Pastoor en Kapellanen van

de Broerenkerk bewoond worden; het Klooster en Kapel Bethlehem, uitkomende in de *Hezelstraat*, bewoond geweest zijnde door Geestelijken van den regel van St. Augustinus, thans tot Militaire gebouwen en in het jaar 1832 tot Hospitaal voorde Cholera gebruikt, en het Fraterhuis, met kerkje, waarschijnlijk de St. Joriskapel, eene kweekschool voor Fraterheeren, waaruit geleerde mannen zijn voortgekomen, nu de Looihaven en Bleeken, aan de *Boddelstraat*. Mede was er nog een Kloosterhof, aan de *Boddelstraat*, dat een gedeelte van het hof en kerkhof van het klooster der Minderbroeders-Observanten was en thans tot Militaire gebouwen dient. Voorts trof men er de volgende vrouwenkloosters aan: het Zwartezuster-klooster, in de *Hezelstraat*, waarin later eene Glasblazerij is opgerigt, waarom men het nog wel het Glashuis noemt, doch dat tegenwoordig tot partikuliere woningen dient; het Klooster der Penitentiarissen, op den *Hessenberg*, in het jaar 1591 tot een Armenkinderhuis ingerigt, sedert 1817 Roomsch-Katholijk Weeshuis; het Konvent en de kerk der Nonnen van de Premonstreitorde, uitkomende tusschen de *Nonnestraat* en de *Lagemarkt*, waartoe ook zoude behoord hebben het Praitshof, bij de *Rozegasse*, alles verdwenen na 1580; het Zusterhuis aan St. Anthoniskerkhof, gesticht voor vier Zusters van het gemeene leven, na 1580 in gewone burgerhuizen herbouwd, en het Konvent van St. Agnes, op *Marienburg*, voor Zusters van de orde van den H. Augustinus, na de Hervorming vernietigd; het Konvent de Goudewagen of het Magazijnerf van het Nonnenklooster 's Gravendal, waarvan het een refuge scheen te zijn, stond bij de *Papengasse*. Het Konvent de Eenigheid, tusschen de *Houtstraat* en de *Markt*, behoorde tot geen geestelijke orde, maar was alleen voor Zusters, die vrije woning genoten, doch zich zelven moesten onderhouden. Na de Hervorming is dit door de stad aanvaard en tot woning van den Rector der Latijnsche school bestemd, thans is het de Bank van leening. Nog schijnt er een Beggijnhof te hebben bestaan, ter plaatse, waar nu het Burgerweeshuis gevonden wordt; zijnde in 1562 door de bestuurders van het burgerweeshuis van het kapittel van St. Servaaskerk aangekocht.

Vóór de Hervorming bestonden er de volgende groote en kleine Broederschappen, als: van den Heilige-geest, het Heiligekruis, het Heilige Sacrament, St. Michiels- of Ellendigebroederschap, St. Jacobs-, St. Barbara-, St. Olofs, Lieve-Vrouwe-, St. Peters-, St. Geertruids-, St. Anthonis- en der Romeinen-broederschap.

De Synagoge der Nederduitsche Israëliten, in de *Nonnenstraat*, een klein, doch doelmatig ingerigt gebouw, is in 1754 gesticht.

De Burgerlijke begraafplaats te Nijmegen is buiten de *Hertogsteegs-poort*, nabij het fort *Kijk-in-de-Pot*. Dit werd in 1811 aangelegd en afgedeeld voor Roomsch-Katholijken, Protestanten en Israëlieten. In het jaar 1814 begonnen de Protestanten echter weder ten deele in de St Stevenskerk te begraven, hetgeen met 1828 een einde nam, zoo dat nu alle de lijken, uitgezonderd die der Israëlieten, naar buiten worden gevoerd; zijnde het algemeene kerkhof, binnen de stad, om de Groote kerk, sedert de maand Mei 1811 niet meer tot begraafplaats gebezigd.

De Begraafplaats der Israëlieten is binnen de stad, nabij de *Hertogsteeg-poort*, terwijl zij nog een ongebruikt hebben, schietende aan de begraafplaats der Protestanten, buiten die zelfde poort.

Onder de liefdadige inrigtingen verdient vooral genoemd te worden het **Burgerweeshuis**, een hecht en sterk gebouw, boven welks ingang twee weeskinderen, levensgrootte, zijn afgebeeld. Het schijnt eertijds een Beggijnen-klooster te zijn geweest; immers de straat, daar het staat, wordt nog *Beggijnengasse* genoemd. In het jaar 1560 werd het tot een weeshuis ingerigt. Er zijn daarin een getal van 30 kinderen opgenomen, vroeger half zwart en half rood gekleed. Boven de poort van het Burgerweeshuis staat:

Godt is des armen Weezen goet,
Die ook vergelt in overvloet
Wat gij aan arme Weezen doet.

Het **Oude Mannen- en Vrouwenhuis**, dat aan de zuidzijde der stad, in de *Molenstraat*, staat, was vroeger het Regulieren-klooster. Men gaat er in over eene ruime plaats, en het is achter van eenen grooten tuin voorzien. In 1592 werd het tot een gasthuis geschikt, en is thans bekend onder den naam van **Oud-Burger-Gasthuis**, wordende daarin opgenomen 138 mannen en vrouwen, welke den ouderdom van zestig jaren bereikt en daarop een verkregen regt hebben. Die genen, voor welke geen plaats is, worden buiten het gesticht ondersteund; het getal beloopt thans 239. Boven den ingang leest men: met het jaartal 1645, hetwelk dat der stichting of der vernieuwing is:

Aanschouwers van het huys,
Wilt dogh om Christi naam
Gedachtig zijn 't Gasthuys;
Want zulks is aangenaam.
God, die Almachtig Heer,
Die ook wel wil beloonen
Die met gemoet sinceer
Liefde aan haar betonen.

Het **Krankzinnigenhuis**, aan de westzijde der stad, in de *Hezelstraat*, schijnt gesticht te zijn uit de inkomsten van het Melaatschenhuis, dat van ouds aan eenen geheel anderen oord van de stad, buiten de *Heersteegs-poort* gestaan heeft. Het was eerst het Cellebroeders-klooster en wordt daarom nog wel het **Cellebroedershuis** genoemd. Het getal krankzinnigen, dat er in wordt opgenomen, beloopt thans vier en twintig.

Het voormalig **Armen-kinderen- of Vreemd-Weeshuis**, alwaar kinderen, die van geene burgers geboren waren, opgevoed werden, is thans het **Roomsch-Katholijk Kinderen-Weeshuis**. Het staat op den *Hessenberg*, niet verre van het Burgerweeshuis. Daarin zijn thans ongeveer 120 kinderen opgenomen. Het is eertijds het **Penitentiarissen-klooster** geweest.

Voorts heeft men te NIJMEGEN eene **Afdeeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap**, welke sedert het jaar 1819 bestaat en 90 leden telt; eene **Afdeeling van het Nederlandsche Zendelinggenootschap**; eene **Afdeeling van het Nederlandsche Tractaatgenootschap**; een **Departement der Maatschappij**: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 20 Maart 1817 opgerigt en ruim 200 leden tellende; eene **Werkschool**, en eene in het jaar 1838, onder den naam van **Dorcas**, gevormde vereeniging van vrouwen, ten doel hebbende de leeniging van behoefte, door uitreiking van eigen gemaakte kleedingstukken.

In 1841 werd te NIJMEGEN eene vereeniging geopend ter beoefening der natuurkunde, welke nog in bloei is. Er bestaat aldaar ook een

Loge der Vrijmetselaren, genaamd die van St. Lodewijk, zijnde den 29 Mei 1844, in hunne werkzaamheden bekrachtigd van wege de Groote Loge. Voorts bestaat er ook een teekengenootschap, onder de zinspreuk: *Oefening kweekt Kunst*, hetgeen mede naar het naakt model teekent.

De Latijnscheschool, bij en ten Zuiden van de *Groote-kerk*, is een breed en deftig gebouw. De gevel pronkte weleer met een spits torentje, dat in het begin der vorige eeuw afgebroken is. Boven den ingang is het laatste oordeel uitgehouwen geweest, doch door ouderdom vergaan, en langs den breeden voorgevel leest men de tien geboden, in elf Latijnsche verzen. De beelden der twaalf Apostelen, Engelen en Kerkleeraars, waarmede de voorgevel buitendien versierd is, hebben in 1566, bij de beeldstormerij, veel geleden. De school, voltimmerd zijnde, werd op den 12 Maart 1544 voor de eerste maal gebruikt. In het jaar 1838 is het lokaal veel verbeterd. Sedert het jaar 1842 is het een gymnasium. Thans wordt aldaar door eenen Rector, eenen Conrector, eenen Preceptor, eenen Onderwijzer in de wis- en natuurkundige wetenschappen en eenen Onderwijzer in de levende talen, aan ongeveer 30 leerlingen, onderwijs gegeven.

In 1655 werd te Nijmegen eene Illustreschool gesticht, die, naauwelijks tot stand gebragt, zoo zeer in aanzien toenam, dat zij, ten jare 1656, veranderde in eene kwartierlijke akademie en universiteit. Zij heeft nogtans na 1679 opgehouden te bestaan. Het auditorium dezer akademie, geplaatst in het voormalige hospitaal en kommanderij der Ridders van St. Jan van Jeruzalem, werd, na 1686, tot eene kerk voor de Fransche vlugtelingen bekwaam gemaakt.

Men heeft er voorts twee Kostscholen voor Jongeheeren, met ongeveer 80 leerlingen; drie Kostscholen voor Jongejufvrouwen, met ongeveer 90 leerlingen; zeven Openbare scholen, met 370 leerlingen; zes Bijzondere scholen van de eerste klasse, met 860 leerlingen; twaalf Bijzondere scholen van de tweede klasse, met 600 leerlingen; eene in 1837 door het diaconie bestuur der R. K. gemeente opgerigte School voor kinderen van niet bedeelde doch behoeftige ouders, welke op de stads-armenschool geen onderwijs konden ontvangen, en acht en twintig Bewaarscholen, met 880 leerlingen.

Ter bevordering van de genoegens der zamenleving en het gezellig verkeer heeft men er, behalve den nieuwen Schouwburg, eenige Societeiten, waaronder enkele, die goede gebouwen bezitten.

De te Nijmegen geboren beroemde mannen zijn: De Roomsche Keizer Hendrik IV, geb. in 1050, † in 1106.

De Godgeleerden: Herman van Hortenbergh, † als Bisschop van [illegible]; Dirk Born; Petrus Faber, geb. in 1479, † in 1526; Paulus [illegible], uit de zestiende eeuw; Antonius a Koningsteyn, Prior, [illegible] de zestiende eeuw; Bernardus Sellius uit de zestiende eeuw; [illegible], geb. 8 Mei 1521, † den 21 December 1598, na [illegible] ijverig voorstander der R. K. kerk te hebben doen ken[illegible] Busaeus, geb. in 1547, † in 1611, onderscheidene [illegible]; Gerardus Busaeus of Buys, Kanunnik en leermees[illegible] Willem, Hertog *van Cleve en Bergh*; Petrus Busaeus [illegible] te Weenen; Jan Canisius, geb. in 1569, † in 1615, na [illegible] te Trier te zijn geweest; Arnoldus Nylen, † in 1603, na in [illegible] van Groningen benoemd te zijn; Gulielmus Fabritius, [illegible] als Hoogleeraar te Leuven, en Petrus Noviomagus, eigenlijk

PIETER VAN NIEWEGEN, den Hofprediker van CHRISTIAAN II, Koning van *Denemarken*.

De Regtsgeleerden: FRANS VAN KRANENFELDS, President van den Hoogen Raad te Mechelen; diens zoon JOOST VAN KRANENFELD, Raadsheer van Koning FILIPS II; HENDRIK CANISIUS, geb. 24 Mei 1551, Hoogleeraar in het kerkelijke regt te Ingolstad, na veel licht over het Romeinsche regt en de oude geschiedenis te hebben verspreid; JOHANNES BRONCKHORST, Hoogleeraar te Rostok in 1560; JACOBUS VAN TRIEST, Rector te Keulen in 1598; JOOST MEIJER, geb. in 1566, † den 7 Augustus 1622, als Hoogleeraar in de Regten, aan de Akademie te Straasberg; ANTONIUS SCHULTINGH, geb. 23 Julij 1659, † 12 Maart 1734, als Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool te Leyden, na eerst in die betrekking te Franeker te zijn geweest; GERARD NOODT, geb. 4 September 1672, † 15 Augustus 1725, als Hoogleeraar in de Staats- en Burgerlijke regten te Leyden, na eerst Hoogleeraar te Franeker en te Utrecht te zijn geweest; JOHANNES HENRICUS ARNTZENIUS, geb. in 1735, † 7 April 1797, na eerst Hoogleeraar te Groningen en vervolgens te Utrecht te zijn geweest.

De Staatsman: JAKOB CANISIUS, Burgemeester van Nijmegen en een der eerste Raden van KAREL VAN EGMOND, Hertog *van Gelder*, door wien hij in onderscheidene gezantschappen gebruikt is, † in 1553.

De Krijgslieden: FRANÇOIS NICOLAAS FAGEL, † 23 Februarij 1718, als Luitenant-Veldmaarschalk in keizerlijke dienst; CORNELIS RUDOLPHUS THEODORUS KRAIJENHOFF, geb. 2 Junij 1758, † 24 November 1840, als Luitenant-Generaal, titulair Gouverneur van Amsterdam enz.; JAN WILLEM JANSSENS, geb. 12 October 1762, † 23 Mei 1838, na in 1811 Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië, later Directeur-Generaal van Oorlog en eindelijk Kanselier der beide Nederlandsche orden te zijn geweest; MAXIMILIAAN JACOB DE MAN, geb. 26 Junij 1768, † 17 Junij 1838, als Luitenant-Generaal en Opperbevelhebber van de vesting Grave.

Den Zeeheld: ISAAC SWEERS, geb. in 1622, gesneuveld 23 Augustus 1673, als Vice-Admiraal.

Den Wijsgeer JOHANNES HENRICUS BATAVUS.

De Wiskundigen: JAN VAN BRONKHORST, ook bekend onder de namen van JOHANNES NOVIOMAGUS en JOHANNES NEOMAGUS, die tevens een vermaard Letterkundige was, † in 1570, als Hoogleeraar te Rostok; GERARDUS DE JODE, in de zestiende eeuw, en DANIEL VAN SANTBEEK, die vele vraagstukken over onderscheidene deelen dier wetenschap heeft uitgegeven.

De Waterbouwkundigen: WILLEM BEYERINCK, geb. 2 Aug. 1756, † 6 December 1808, en diens broeder FREDERIK BEYERINCK, geb. 20 Julij 1766, † 25 Augustus 1838, als Oud Hoofd-Ingenieur van den Waterstaat.

De Letterkundigen, GERRIT TIELKENBERG, geboren omstreeks 1482; GERAERD GELDENHAUER, meer bekend onder den naam van GERARDUS NOVIOMAGUS of VAN NIEWEGEN, geb. in 1482 of 1485, † 10 Januarij 1542; WILLEM VAN GENT, door zijne *Latijnsche Spreekwoorden*, welke, met de *Spreuken van* ERASMUS, te Parijs zijn uitgegeven, loffelijk bekend, en ARNOLD VAN TRICHT, in de zestiende eeuw.

De Latijnsche Dichters: ARENT VAN TRICHT, en GERAERT VAN VALKENBURGH, die ook Grieksche verzen heeft gemaakt en aan JOAN VAN DER DOES toegewijd, en van wien nog vele handschriften in de bibliotheek der Hoogeschool te Leyden bewaard worden.

De Nederduitsche Dichters: LAURENS VAN DEN BERGH, geb. 1 Junij 1618, † in 1679, en CORNELIS TEN HOET, geb. 19 April 1796, † 7 Mei 1832.

De Geschiedschrijvers: WILLEM VAN BERCHEM, eene der eerste geschiedschrijvers van Gelderland; ENGELBERTUS CULTIFICIS of MESMAKER, Prior, die een der eerste boeken schreef, welke te NIJMEGEN, en wel in 1479, gedrukt werden, en ECHBERT VAN TRICHT.

De Oudheidkundigen: JOHANNES VAN VALKENBURG, in de zestiende eeuw; JOHANNES SMETIUS, geb. 1 Mei 1636, † 5 Mei 1704, als Predikant in zijne geboortestad; J. O. VAN LAER, uit de zeventiende eeuw, en Mr. JOHANNES IN DE BETOUW, geb. in 1731, † 11 November 1820.

De Schilders: W. ODEKERK, uit de zestiende eeuw; NIKOLAES DE HELT STOKADE, † na 1662; HENDRIK DE FORMATIOU, geb. vóór 1620, † na 1680; RUTGER VAN LANGEVELD, die mede zeer ervaren in de bouw- en doorzigtkunde was en tevens over de huis- en krijgsbouwkunde geschreven heeft, geb. 15 Febr. 1635, † 15 Maart 1695; JACOB ROMBORGH, die in het begin der achttiende eeuw leefde; JAN VAN CALL, † in 1703; JOHANNES TEYLER, † in 1712 of 1713; LA MAIR, † in het begin der achttiende eeuw; ELIAS VAN NYMEGEN, geb. in 1667, † in 1755; diens broeder TOBIAS VAN NIMWEGEN; FRANS VAN EYNDEN, geb. in 1694, † in 1742; diens zoon JACOBUS VAN EYNDEN, geb. 23 December 1733, † in 1824; GERRIT AELBERTS, † tusschen 1750 en 1760; WILLEM HENGST, † in 1780 of 1785; NICOLAAS FREDERIK KNIP, geb. 12 Februarij 1742, † in 1819; HENDRIK HOGGERS, geb. in 1747, † in 1814; ANTONIE VAN DEN BOSCH, geb. in 1763, † in Januarij 1838.

Den Teekenaar en Graveur MARTINUS BERKENBOOM, uit het begin der achttiende eeuw.

Den kunstigen Drijver van beeldtenissen op goud en zilverwerk ROUKENS, † vóór het jaar 1750, die tevens een goed Teekenaar en Boetseerder was.

Den ongelukkigen THOMAS ARMSTRONG, die, na deel genomen te hebben in eene zamenzweering van den Hertog VAN MONMOUTH, natuurlijke zoon van KAREL II, Koning *van Engeland*, naar Nederland vlugtte, aldaar den 14 Junij 1684 te Leyden gevangen, en van daar naar Londen gevoerd werd, waar hij, den 30 dier zelfde maand, werd ter dood gebragt.

De Geschiedschrijver TACITUS vermeldt CLAUDIUS LABEO, eenen Ritmeester, en CLAUDIUS CIVILIS, den vermaarden Veldheer, als zijnde te NIJMEGEN geboren.

De stad NIJMEGEN heeft veel van de Deenen en Noormannen geleden. Tegen het einde van het jaar 880 voeren zij, onder hun Opperhoofd RORIK, den Waalstroom op, om te NIJMEGEN te overwinteren. Zij versterkten de stad met eenen zwaren wal en eene breede gracht. Ook verschansten zij zich binnen het koninklijk paleis, een groot en schoon gebouw, welcer door KAREL *den Groote* gesticht. Koning LODEWIJK I of *de Vrome* kreeg hier zoodra geene kennis van, of hij sloeg het beleg voor NIJMEGEN. De stad werd, onderscheidene dagen achtereen, hevig bestormd; doch de Noormannen hadden zich zoo wel verschanst, dat er weinig werd uitgerigt. Ook verhinderde de felheid des winters het voortzetten der belegering. Men kwam eerlang tot een verdrag, waarbij de Noormannen beloofden NIJMEGEN en deze landen te zullen ruimen, zoodra Koning LODEWIJK de belegering zou hebben opgebroken. Hij trok dan af, en de Noormannen, den brand in het koninklijk paleis gestoken

en de opgeworpene vestingwerken geslecht hebbende, zakten den stroom weder af.

De Noormannen, tien jaren later, het platte land van Friesland afgeloopen hebbende, vielen in NIJMEGEN, voorzagen de stad van wallen en torens, en overwinterden op het koninklijke hof. Naderhand verjaagd zijnde, kwamen zij, eerst in het jaar 923, weder voor NIJMEGEN, en staken den brand in de voorstad, doch die van binnen deden eenen uitval, versloegen een groot deel der vijanden en bluschten den brand.

Hertog GODEVAART VAN LOTHARINGEN, omtrent het jaar 1047, met den Keizer, om het hertogdom Bar, in oorlog zijnde, liep het land af tot NIJMEGEN toe, alwaar hij het hof der Frankische Koningen, tot den grond toe, afbrandde.

Toen er, in het jaar 1316, groot ongenoegen, tusschen REINOUD I, Graaf *van Gelder*, en 's Lands ingezetenen, gerezen was, hadden die van NIJMEGEN de koenheid hem een scherp briefje toe te zenden, waarbij zij hem ontslagen verklaarden van den eed, waarmede hij aan het Rijk-van-Nijmegen verbonden was, hem verder aanzeggende, dat zij niet langer onder zijn gebied wilden staan, en dat zij hem voor zijne getrouwe regering bedankten. Zij, die nu Graaf REINOUD zoo ongenegen schenen, waren het echter, die naderhand ARNOUD VAN EGMOND, gewapenderhand, in het bezit van het hertogdom hielpen stellen.

In 1467 werd de stad uitgelegd, waardoor het grootste gedeelte der grond, waarop de oude kerk gestaan heeft, binnen de muren gekomen en nu nog, onder den naam van het Oude kerkhof, in het zuidoosten der stad, bekend is.

In 1473 werd NIJMEGEN, na eene belegering van vier maanden, aan KAREL *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, ingeruimd; doch weinige jaren later wist de stad zich wederom van de overheersching der Bourgondiërs te ontslaan.

In 1491 moest zij op nieuw voor de magt van MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK bukken. Later weder uit handen der Oostenrijkers geraakt zijnde, hadden twee Burgemeesters, gewonnen door den Heer DE CHIÈVRES, aangenomen, om de stad tot de Oostenrijksche zijde te doen overgaan; doch de aanslag ontdekt zijnde, verloor een van hen, vlugtende over den muur, door eenen geweldigen val het leven, de andere werd gevat en onthalsd.

KAREL VAN EGMOND heeft in zijnen tijd NIJMEGEN zeer gekweld. In het jaar 1530 wierp hij krijgsvolk in de stad, en versterkte, om de ingezetenen te beter te dwingen, het Valkhof met nieuwe torens en muurwerk. Doch in het jaar 1537 werd alles van de burgers weder onder den voet gehaald.

Daar NIJMEGEN, in het jaar 1578, in het Utrechtsche verbond getreden was, zochten de Spanjaarden haar weder in handen te krijgen. Zoo poogden zij den 15 November 1584 den wal te beklimmen. Ook raakten er eenigen binnen; doch de bezetting, geholpen door de burgerij, viel er op aan en versloeg zes en negentig vijandelijke knechten, maar dacht in den ijver niet om eenigen gevangen te nemen, waardoor het geheim van den toeleg, naar allen schijn met eenigen van binnen beraamd, bedekt bleef.

In het volgende jaar verzochten de Roomsch-Katholijken te NIJMEGEN, overeenkomstig den geloofsvrede, om eene sierlijke kerk. De Graaf VAN NIEUWENAAR EN MEURS, destijds van wege de Staten, Stadhouder

van Gelderland, hield dit voor eene stoutheid, daar welligt meer achter school, en besloot hierom de stad, daar maar twee honderd ruiters en drie honderd knechten in lagen, van meer volks te voorzien. De Roomsch-Katholijken, hiervan de lucht gekregen hebbende, zochten het te beletten, door het houden van scherpe wacht aan de poorten. Toen wendde de Graaf het over eenen anderen boeg. Hij kwam in de stad en zocht er eenigen der voornaamste belhamels te doen uitzetten; doch dezen, het gemeen hebbende diets gemaakt, dat men zich van de bezetting behoorde te ontslaan, om, gelijk 's Hertogenbosch, op zich zelve te staan, waren hem te sterk en kregen zoo veel toeloop, dat het hem zijn leven gekost zou hebben, zoo hij zijn voornemen had willen volvoeren. Hij zag het werk dan aan, dat eindelijk, den 15 Maart, op het verjagen der Staatsche ruiters en knechten uitliep. Ten zelfden dage zette men de Onroomsche Regenten af, en stelde Roomschen in de plaats. Het leed niet lang of de nieuwe Wethouders, de beloften vergetende van onzijdig te zullen blijven, met welke men het volk gevleid had, traden, door bemiddeling van den Heer VAN HAULTEPENNE, 's Konings Stadhouder over Gelderland, in onderhandeling met den Prins VAN PARMA, die de stad, den 15 April, in genade ontving, onder beding, dat zij, niet dan in nood, met andere soldaten, dan die zij reeds tot hunne bescherming had aangenomen, bezwaard zou worden. Den Onroomschen ingezetenen werd den tijd van twee jaren vergund, om tot de Roomsche kerk weder te keeren of de stad te verlaten.

De Graaf VAN NIEUWENAAR, sedert eene schans te Lent hebbende opgeworpen, kwelde de stad van daar eenigen tijd met schieten; doch rigtte niet meer uit, dan dat hij nu en dan brand veroorzaakte in eenige huizen, die echter spoedig gebluscht werd. Ook deed HAULTEPENNE, met omtrent vijf duizend man in de Betuwe gevallen zijnde, hem eerlang van daar verhuizen.

In het jaar 1586 zocht MAARTEN SCHENK, met eenige Engelschen, Hoogduitschers en Nederduitschers, NIJMEGEN te verrassen. Hij toog bij nacht op weg, tot eene halve mijl van de stad, waar hij de Engelschen eene poos moest laten rusten; doch toen het tijd was, om op te trekken, kon hij hen niet weder op de been krijgen. Hij spoorde dus de andere knechten aan, om voort te gaan, waartegen de Engelschen, die de eer van den voortogt wilden hebben, zich met geveld geweer verzetteden, hetwelk zoo veel verwarring baarde, dat de aanslag ten eenemale mislukte.

Met het begin van 1589 had de Overste SCHENCK, wederom een aanslag op NIJMEGEN gesmeed, door heimelijke verstandhouding met eenige burgers. Doch gebrek aan volk en het hooge water in de Waal waren oorzaak dat deze alstoen niet voortging. Hij hervatte dien dan in Augustus en kwam op den tienden dier maand, in het holst van den nacht, met omtrent twintig schepen en vijf pleiten, zwaar beladen met krijgsvolk, van 's Gravenwaard of Schenkenschans, de Waal, tot voor de stad, afzakken. De St. Antonis-poort werd opgeloopen. Ook deed hij de ijzeren tralien breken uit een huis, waardoor hij op de markt meende te komen; doch het ongeluk wilde, dat men hier juist bruiloft hield en derhalve op de been was, zoodat de toeleg niet verholen kon blijven. In een oogenblik geraakte dus de burgerij en de bezetting in het geweer. Het ingenomen huis werd beschoten en overweldigd. SCHENKS volk werd er uit en naar de poort gedreven. Hier zocht elk zich te bergen in de schepen en pleiten, die door den sterken stroom

gedeeltelijk de stad voorbij gedreven waren. Eenige vaartuigen werden zoo zeer met volk overladen, dat zij omsloegen of zonken. De Overste Schenk, die, zwaar gewapend zijnde, in eene schuit was gesprongen, raakte, door het omslaan daarvan, in het water en ging terstond te gronde. Die van Nijmegen vonden naderhand zijn lijk, waarvan zij het hoofd op de St.-Antonis-poort ten toon stelden en de vier andere stukken of kwartieren aan de poorten ophingen. Marcus van Rije, *Markgraaf van Varrabon*, die destijds Stadhouder over Gelderland was, deed echter de stukken kort hierna in eene kist bewaren en in den Kronenburger-toren brengen; terwijl Prins Maurits, twee jaren later, na het overgaan der stad, die eerlijk liet begraven.

Toen in het jaar 1591 Gelderland bijna ontbloot was van vijandelijk krijgsvolk, oordeelde Prins Maurits de gelegenheid rijp, om Nijmegen aan te tasten. Vele ingezetenen neigden hier reeds tot verandering, alzoo de stad, nu zes jaren geleden, slechts door bestelling van eenige weinigen, Parma's zijde gekozen had; doch de bezetting hield zoo goed wacht, dat de stad, door heimelijke verstandhouding met eenigen van binnen, niet te winnen was. Men moest dus besluiten tot eene belegering. De Prins, het volk in allerijl uit de winterkwartieren geligt hebbende, spoedde zich naar Gelderland en sloeg, met twaalf vaandelen, onder bevel van Graaf Willem Lodewijk, versterkt zijnde, omtrent het midden van October, het beleg voor de stad. Die van binnen hoopten in het eerst op ontzet van Verdugo, wien, na het scheiden van Parma's leger, de zorg over Gelderland aanbevolen was. Doch vernemende, dat hij gebrek aan volk had, en daar zij de stad nu, door het hevig schieten en het werpen van granaten en andere vuurwerken, in het uiterste gevaar gebragt zagen, ontzonk den meesten de moed. Sommigen, hopende op 's Konings magt, vleiden zich nogtans met ontzet, dat uit Vlaanderen en Friesland verwacht werd. Maar het gemeen, schielijk zamengerot, stoof naar het raadhuis en drong daar, met kracht van redenen, dat men de stad zoude overgeven, waartoe, den 21 October, eindelijk besloten werd. De Prins veranderde er aanstonds de Regering, behoudende naderhand, gedurende den oorlog, de magt aan zich, om jaarlijks de wethouderschap te verkiezen, dat anders aan de gilden plagt te staan. De bezetting trok met alle teekenen van eer uit; doch de vrije oefening van de Roomsch-Katholijke godsdienst, welke men begeerd had, werd afgeslagen.

Nijmegen was de eenigste der Geldersche steden, die de Franschen, in het jaar 1672, nog een weinig ophield. De stad was slecht van buskruid voorzien, doch die van Holland en Utrecht zonden er tamelijken voorraad naar toe; ook kwamen er eenige kompagnien Utrechtsche burgers binnen. De Franschen, de schans Knodsenburg bemagtigd hebbende, schoten geweldig op de stad, die den 2 Julij door Turenne van de landzijde belegerd werd, nadat hij de Waal, bij het dorp Gent, langs eene schipbrug was overgetrokken. De stad werd, in den aanvang van het beleg, wakker verdedigd; doch toen de vijand tot aan en over de hameije genaderd was, ontzonk der bezetting den moed, en Nijmegen werd, den 9 Julij, overgegeven. De bezetting bleef krijgsgevangen, doch begaf zich voor een groot gedeelte in vijandelijke dienst. De Franschen hielden er huis tot den 30 April 1674, wanneer zij Nijmegen en de geheele provincie ruimden. De stad moest haar eene brandschatting van vijf en vijftig duizend gulden opbrengen. De vrede, met welke deze bloedige oorlog eindigde, werd,

den 10 Augustus 1678, binnen NIJMEGEN gesloten. Sommigen teekenen aan, dat de Regering van NIJMEGEN, gedurende de vredehandeling, den Pausselijken Nuncius, derwaarts als middelaar afgezonden, ging bezoeken en hem beloofde haar best te zullen doen tot bevordering der vrije oefening van de Roomsch-Katholijke godsdienst, hetwelk, zoo het geschied zij, niet anders dan als eene staatkundige beleefdheid schijnt te moeten worden aangemerkt.

In de maand Julij van het jaar 1702 zochten de Franschen, omtrent vier weken vóór dat hunne oorlogsverklaring tegen de Republiek der Vereenigde Nederlanden in het licht kwam, zich, door verrassing of door heimelijke verstandhouding met eenigen uit de stad, meester te maken van NIJMEGEN. De Maarschalk DE BOUFLERS, de Fransche troepen bijeen getrokken en binnen Roermonde en Venlo grooten voorraad verzameld hebbende, toog aldaar over de Maas, terwijl de Hertog VAN BOURGONDIË van Parijs aankwam, om zich aan het hoofd van het leger te stellen. De Staten, beducht voor een beleg van Maastricht, hadden de bezetting dezer stad versterkt met twaalf duizend man uit het leger onder den Graaf VAN ATHLONE, hetwelk in Cleefsland bijeengetrokken was. Het was toen te zwak, om iets tegen de Franschen te ondernemen, waarom ATHLONE, terugtrekkende, zich tusschen NIJMEGEN en CLEVE, te Clarenbeek, nedersloeg, terwijl BOUFLERS zich te Xanten legerde. Hier viel een schutgevecht voor tusschen een gedeelte der wederzijdsche ruiterij, waarin de Staatschen de overhand behielden. Doch den 10 Junij brak BOUFLERS van bij Xanten op, met het voornemen, om, tusschen de Niers en het Cleefsche woud door, naar de Mokerheide, bij NIJMEGEN, te trekken, ATHLONE van deze stad af te snijden, en haar te overrompelen. Doch ATHLONE, bij tijds berigt gekregen hebbende van des vijands aantogt, besloot, met het leger der Bondgenooten, tot onder het geschut van NIJMEGEN te wijken, welk doel hij gelukkig bereikte. De ruiterij dekte middelerwijl den aftogt van het voetvolk, en raakte, omtrent elf ure des morgens, met het Fransche paardenvolk in gevecht. Daarna drongen des Konings huistroepen ook sterk op die der Bondgenooten in, en toen werd er van wederzijden hevig gevochten. De burgerij van NIJMEGEN, den vijand, die zich middelerwijl van de verschansing Kijk-in-de-Pot had meester gemaakt, zoo digt voor hare wallen ziende, weerde zich mede wakker, met schieten uit de stad. Ook werden de Franschen, door eenige krijgsknechten en burgers, tot tweemaal toe uit die verschansing gedreven. De vijand deed daarna eenen aanval op twee poorten der stad; doch werd van alle kanten, uit het grof geschut van het leger en uit de musketten der burgerij, zoo vinnig begroet, dat de Hertog VAN BOURGONDIË geen kans zag, om de stad, die door een geheel leger gedekt werd, bij overrompeling, te bemagtigen, waarom hij eerlang bevel gaf, om af te trekken. Het behoud van NIJMEGEN was van veel belang voor den Vereenigden Staat, alzoo de vijand, deze stad bemagtigd hebbende, ligtelijk tot in het hart der Vereenigde Gewesten zou hebben kunnen doordringen. Ook wil men, dat de stad, die zeer slecht voorzien was, bemagtigd geweest zou zijn, zoo ATHLONE slechts een half uur later onder het geschut der vesting was aangekomen.

In dat jaar barstte het morren van hen, die over de toenmalige stadsregering te NIJMEGEN ontevreden waren, tot dadelijkheden uit. De Gemeenslieden, wier getal twee en dertig plagt te zijn, waren hier, tot op zes personen, uitgestorven, welke zes, den 6 Junij, den Raad

afvorderden, dat men hun getal voltallig zoude maken. Eenigen tijd nadat dit geschied was, ontsloegen zij den geheelen Raad van hunne ambten, stellende, nevens de Gildemeesters, eenen nieuwen Raad aan, die uit eenige oude en voor het overige uit nieuwe Regenten bestond. De Burggraaf van Nijmegen, JACOB VAN RANDWIJK, had reeds zoodra het getal der Gemeensliedeu voltallig gemaakt was, vrijwillig van zijne Burgemeesters en Raadsplaats afstand gedaan, doch de Burgemeester WILLEM ROUKENS, de Raden JOAN VAN LEEUWEN, JOAN VERHOLT en eenige anderen lieten zich door de Gemeenslieden bedanken. De ontslagene Regenten begaven zich des anderen daags nog wederom naar het stadhuis, doch zij werden door den Maasschipper WILLEM VONCK en eenige anderen verjaagd. De Gemeenslieden, hunnen aanhang aanmerkelijk versterkt vindende, begaven zich, aan het hoofd van eene menigte volks, tegen den dag der gewoonlijke verandering van de Wethouders, zijnde den 2 Januarij, naar het stadhuis, begeerende dat hun de bestelling der Regering zou worden afgestaan, gelijk ze hun, zeiden zij, van regtswege toekwam. Men verderde tijd van beraad, doch deze was naauwelijks of nog niet verstreken, toen de onlangs afgezette Regenten, door de Gemeenslieden en burgers, met geweld ten stadhuize ingevoerd en in het bewind gesteld werden. De oude Regenten namen toen andermaal de wijk. Twee hunner, ROUKENS en BEEKMAN, waren reeds te voren smadelijk door het graauw bejegend en met slijk en steenen geworpen. De herstelling der nieuwe Regenten werd, daarentegen, met het luiden der klokken, het ontsteken van vreugdevuren en andere blijken van uitgelaten blijdschap gevierd. Zelfs rigtte men twee benden vrijwilligers op, onder de zinspreuk: *Restituta Libertas* (d. i. herstelde vrijheid), die gewapend tot bescherming der nieuwe Regering en met ontrolde vaandels door de stad trokken.

Op het einde van het jaar 1704 ontstonden te NIJMEGEN beroerten, welke de stad in het uiterste gevaar bragten. De Afgevaardigden der Staten van Holland, van Arnhem te NIJMEGEN gekomen zijnde, hadden de stad vol beweging gevonden, om de oude Regering te doen herstellen. Zes afgezette Regenten, aan 's Lands Staten geklaagd hebbende, dat men hen ten onregte van hunne ambten ontzet had, waren daarom uit de stad en het schependom verbannen en twee honderd Rijksdaalders beloofd aan elk, die een hunner in handen van het geregt wist te leveren. Zij hadden middelerwijl hunne vrienden in de stad, die aanhang voor hen zochten te winnen, onder de Gemeenslieden en burgers, welke in de herbergen onthaald en tegen de tegenwoordige Regering werden opgehitst. Een Leerkooper, JACOB NAGEL genaamd, die hierin, boven anderen, ijverde en voorgaf met Afgevaardigden van Holland over het herstellen der oude Regering gehandeld te hebben, liep zoo zeer in het oog, dat men hem, kort na het vertrek dier Afgevaardigden, die hier niets hadden kunnen uitrigten, in hechtenis deed nemen. Hij zat langer dan vier maanden, doch brak, op het laatst van April uit den kerker, waarna hij, op verbeurte van zijnen hals, gebannen werd. Het vuur der hevigheid was hiermede evenwel niet uitgedoofd. De afgezette Regenten en hunne begunstigers spanden met eenige Tielenaars zamen, om in beide die steden de Regering gewapenderhand te veranderen. Hiertoe werd eindelijk den 17 Augustus vastgesteld. Vijftig of zestig personen, meest jonge lieden, met zakpistolen, degens, leidekkershamers en ander geweer gewapend, kwamen te NIJMEGEN in eene herberg bijeen, trokken, tegen half elf ure, van daar naar het stadhuis, dwongen zes Regenten, met het

geweer op de borst, hunne plaatsen te ruimen, en deden den Raadsvriend Willem van Loon, die zij meenden dat hun gunstig was, de plaats van voorzittenden Burgemeester innemen. Middelerwijl liep het gerucht door de stad, dat het stadhuis ingenomen en de Raad vermoord werd. Men klepte de klok; de burgerij kwam in het geweer, rukte naar het stadhuis, schoot onder de aanvallers en deed ze in eenen oogenblik verstuiven; terwijl er eenigen van hen gegrepen werden. De verdrevene Regenten namen terstond hierna hunne plaatsen weder in. Vier der gevangenen werden, nog den zelfden avond, uit de vensters van het stadhuis, opgehangen. Een der oude Regenten, Dr. Willem Roukens, op heeter daad gevat zijnde, werd des anderen daags avonds, op de plaats van het stadhuis, onthalsd. Ook werd toen nog een der handdadigen, dien men in vrouwenkleederen betrapt had, gehangen. Van Loon werd naderhand van zijne raadsvriendplaats en burgerschap ontzet en onbekwaam verklaard, om eenig ambt in de stad of het schependom te bekleeden. Het hof te Arnhem, waarin hij Raad was, zocht hem echter de hand boven het hoofd te houden en verklaarde hem onschuldig, doch hij is nimmer te Nijmegen weder in de regering geraakt. De Advokaat Servaas van Kuilenburg, die de Tielenaars had opgestookt, om de hand te leenen in de verandering der Regering te Nijmegen, week, op de tijding van het mislukken des aanslags, ten lande uit, en werd sedert openlijk ingedaagd. De steden van het kwartier van Nijmegen raakten hierna allengs tot rust.

In het jaar 1748 vond de Stadhouder Willem IV goed, de Regering te Nijmegen te veranderen, bij eenen besloten brief, welks inhoud, den 23 Augustus, terwijl de bezetting in de wapenen stond, openlijk werd afgekondigd. De Raad der stad werd van twaalf op twintig, de Gemeenslieden, van twintig op twee en dertig personen gebragt. De gemeente was hier ook onrustig en reeds in het vorige jaar in de weer geweest met het ontwerpen van verzoekschriften, tot vermeerdering van het gezag van den Prins, doch ten dezen tijde was er geen aanmerkelijke beweging onder het volk bespeurd. Alleen werden, na het voorstellen der Regering, aan sommige huizen de glazen ingesmeten. Velen hadden zich verbeeld, dat de oude Regering in het bewind zou gebleven zijn, nadat zij, in Junij, besloten had, nevens de andere Leden des kwartiers, het graafschap Culenborg, hetwelk de Staten des kwartiers, in het jaar 1720, gekocht hadden, aan den Stadhouder op te dragen, doch zij vonden zich bedrogen. De Prins nam, na het veranderen der Regering te Nijmegen, door Gemagtigden, bezit van het graafschap en ontving de hulde en den eed des Wethouderschaps en der burgerij, nadat zijne Gemagtigden haar eerst gezworen hadden.

Sedert langen tijd waren er geschillen gerezen tusschen den Procureur-Generaal van Gelderland, aldaar Momber genoemd, en de Regering der stad Nijmegen, wegens het uitoefenen van het lijfstraffelijk regtsgebied in het Rijk-van-Nijmegen. De eerstgemelde hield staande, dat de hoogheid van den lande daarin betrokken was; de Regering beweerde dat de Schepenen van het Rijk den Regtsdwang aldaar toekwam, zonder dat hunne vonnissen, door den Burggraaf des Rijks, aan den Hove behoefde medegedeeld te worden. Herhaalde keeren werd deze zaak ter Geldersche Staatsvergadering gebragt, en laatstelijk in het jaar 1766, op nader aanzoek van den Momber, in die vergadering behandeld. De strijdigheid der gevoelens in de drie kwartieren bragt te weeg, dat men het geschilstuk ter

beslissing aan den Prins overliet. Deze maakte eerst in Junij des jaars 1769 daaraan een einde, door eene uitspraak, waarbij bepaald werd, dat de Schepenen der stad NIJMEGEN het lijfstraffelijk regtsgebied in het Rijk-van-Nijmegen zouden blijven uitoefenen, onder het beleid van den Burggraaf, als landelijken Officier van dat rijk; terwijl de Prins voorts in onderscheidene gevallen de noodige punten bepaalde. Deze uitspraak werd in November door de Staten goedgekeurd, die tevens last gaven, dat men wederzijds zich stiptelijk daarnaar zoude gedragen.

In het jaar 1783 trachtte de burgerij van NIJMEGEN haren verloren invloed op zaken van Regering te herkrijgen, door eene sedert het jaar 1572, in onbruik geraakte gewoonte te herstellen, van de Gemeenslieden, die nu slechts twee malen in het jaar bijeen kwamen, alle maanden te doen vergaderen. Hevig en onbuigbaar was de tegenstand van de Regering tegen dit besluit. En hoezeer Gemagtigden van wederzijden, ter vereffening van dit geschil, alle minnelijke pogingen aanwendden, bleven de Gemeenslieden bij hunne eischen, de Raad bij zijne weigering onverzettelijk, in zoo verre, dat de eerste de vergadering willende doorzetten, de kamer gesloten vonden en door alle voorstellen, geen verandering in het besluit des Raads kunnende te weeg brengen, te rade werden, om aan de burgerij, als hunne lastgevers, kennis van hunne verrigtingen te geven.

Toen in het jaar 1787 de geruchten der plunderingen, in 's Hertogenbosch en elders zoo schandelijk gepleegd, de krijgsbezetting en met hen de zamenstemmende ingezetenen te NIJMEGEN in beweging gebragt, en tuk op roof gemaakt hadden, opende zij ook dit tooneel van burgerplaag, met het inslaan van glazen en het bedrijven van andere verregaande ongeregeldheden en moedwil. De Regering, dit middel tot handhaving van haar gezag toen niet noodig hebbende, deed eene scherpe afkondiging tegen zamenrottingen, bewegingen en oproer. Bij dezen liet zij, dewijl het stuiten haar ernst was, zulks niet berusten, doch voorkwam het voortslaan dezer aangevangene woelingen. De waakzaamheid der Regering en der bevelvoerende officieren, was hiertoe genoegzaam, en behoedde de stad voor verder geweld. De Regering reed in koetsen, van krijgsvolk en geregtsdienaars vergezeld, de stad door, om den eersten plunderaar, op de daad betrapt, terstond, zonder regtsgeding, loon naar werk te doen wedervaren. Dit gezagsbetoon, en de vastberadenheid om de plunderzucht in de geboorte te smoren, hield de boosheid in toom, en bewaarde NIJMEGEN voor schriktooneelen, zoo als in andere steden van Gelderland vroeger waren opgeschoven.

Den 9 October 1794 werd de stad in staat van verdediging gebragt, tegen de aanrukkende Franschen, onder PICHEGRU. Den 24 werden de batterijen geopend; den 3 November werd de Broederkerk in brand geschoten en vele huizen beschadigd. Den volgenden dag werd NIJMEGEN door de Bondgenooten ontruimd. De Engelschen en Hanoveranen kwamen gelukkig over den vloed, doch de Staatsche troepen binnen de vesting, die nu ook wilden oversteken, mogt dit niet gelukken, door dien het middelste vak der schipbrug en ook daarna de ketting van de gierbrug, door het vijandelijke vuur werd aan stuk geschoten, zoodat zij zich met de stad aan den vijand moesten overgeven. In den nacht van den 7 op den 8 werd een verdrag gesloten, waarbij [illegible] bewoners in het vrije genot hunner privilegien zouden blijven [illegible] den daarom niet minder door de aanhoudende afvorderingen [illegible]

In het jaar 1810 lijfde NAPOLEON NIJMEGEN, met alles wat bezuiden de Waal ligt, bij Frankrijk in, en vereerde haar den 29 October 1811 met een bezoek, waarbij zijne gemalin MARIE LOUISE hem vergezelde.

In den morgen van den 5 Januarij 1814, zag die stad, den dag van hare verlossing aanbreken. De Maarschalk MACDONALD, Hertog *van Tarente*, had den 27 November 1813 zijn hoofdkwartier daar gevestigd; dit werd echter reeds den 4 December naar Cleve verlegd. Sedert dien tijd deden de Franschen niets anders, dan eenige vertooning maken van magt, welke zij niet hadden, trekkende somtijds de eene poort uit, en de andere weder binnen. De Pruissen, welke aan de overzijde van de Waal lagen, waren slechts weinig in getal. Niets merkwaardigs heeft dus deze stad voor de geschiedenis der omwenteling van 1813 opgeleverd. Na vele voorafgaande bewegingen, waaruit men kon opmaken dat de Franschen zich tot den aftogt gereed maakten, en, nadat reeds den vorigen avond een gedeelte der bezetting, gevolgd door den Prefekt der Monden van den Rijn, en den Onder-Prefekt van NIJMEGEN, naar Kranenburg, was opgebroken, gaf de Generaal EXCELMANS, die daar toen het bevel voerde, 's avonds vóór den 5 December, aan het Gemeente-Bestuur te kennen, dat het krijgsvolk den volgenden nacht stond uit te trekken, en dat hij zelf, na de volkomene ontruiming der stad, volgen zoude. Den volgenden morgen ten half drie ure, kwam een Regiment Fransche Lansiers, hetwelk te Druten had gelegen, de Hezel-poort binnen en reed in vollen ren de stad door en de Hertogsteeg-poort uit, nemende den weg naar Cleve, waarna het overige gedeelte der bezetting, waarvan het getal niet wel te bepalen is, met twee stukken kanon, tegen vier ure, in alle stilte de stad verliet en den weg naar Venlo insloeg. De burgerij, hierop de wacht betrokken en de poorten bezet hebbende, begaven zich twee leden van het oude stadsbestuur naar Druten, om den Pruissischen Bevelhebber aldaar, van het gebeurde kennis te geven en bijstand te verzoeken; twee andere gingen over de Waal naar den Pruissischen Generaal VON BORSTELL, om de noodige schikkingen te beramen, waarvan het gevolg was, dat, na verloop van een uur, een klein aantal Pruissen de Waal overkwam en, onder gejuich van de burgerij, de stad binnen trok; welke krijgslieden vervolgens, op verzoek van hunnen Bevelhebber, gezamenlijk met de burgerij de wacht hielden. Met deze verlossing van NIJMEGEN, was geheel Gelderland weder onder het Nederlandsch bestuur vereenigd.

NIJMEGEN heeft onderscheiden malen ten prooi gestaan aan geweldige overstroomingen. Zoo steeg, om niet van vroegere te spreken, het water den 29 Februarij 1784 op de schaal 24 voeten, waardoor de lage stad geheel onderliep; terwijl de Lappentoren door het ijs vernield werd.

Den 21 Februarij 1799 liep het water te NIJMEGEN, ter hoogte van 26 voet, op. Meer dan 200 huizen van het lage einde der stad stonden onder water, terwijl vele bewoners zich genoodzaakt zagen de wijk naar de bovenstad te nemen. Aan den rivierkant waren onderscheidene huizen allerzwaarst beschadigd, en van zeven de achterpuijen, gedeeltelijk stukswijze, gedeeltelijk geheel ingestort, ook te Lent nam het eenige huizen mede. Het ijs was met een verschrikkelijk geweld tegen die huizen opgekrooijen. De kraan, die aan den waterkant staat, had de huizen aldaar nog veel beschut, want zonder dat zou de schade aan de gebouwen nog veel grooter zijn geweest.

Den 9 November 1800 leed de stad veel door eenen zwaren storm, waardoor de hoofdkerk groote schade bekwam en het St. Steventorentje, dat op het koor der kerk stond, verbrijzeld werd.

Van den 12 Januarij tot den 3 Februarij 1809, is Nijmegen in twee herhaalde keeren, met slechts zes dagen tusschenpozing, overstroomd geworden, waardoor de Steenstraat, de Groote-straat, de Lage-markt, de Priem-straat, de Korte-Brouwerstraat, de Oude-Koningstraat, de Haven, de Boddelstraat en de Hezelstraat, geheel of gedeeltelijk onder water geraakten, zoodat het meerendeel der huizen tot de aanmerkelijke hoogte van 5 tot 6 voeten onder stond. Men was verpligt de noodlijdenden in het genoemde onder water staande gedeelte der stad, door middel van aken, zoo van brood, als andere behoeften te voorzien, en zulks gedurende den tijd van te zamen zeventien dagen. Door de hernieuwde vorst werden deze omstandigheden niet weinig verergerd en de ongemakken vermeerderd, terwijl de schade door het vreesselijk geweld der ijskruijing, aan de huizen der ingezetenen en de stadswerken toegebragt, van zeer groot belang was.

Bij den watervloed van Januarij 1820 brak de opgeworpen dam van onder de Mei-poort door. Het water stroomde met geweld naar binnen, en toen nu een soortgelijke dam aan de Boddelstraat even zoo doorbrak, raakte het lage gedeelte der stad geheel onder water. Eene ijsschol, langs den havenmuur afdrijvende, wierp een gedeelte van dien muur aan de linkerzijde der brug omver. Eene verzakking, in den wal ontstaan, en de woeling van het water deden voor eene geheele of althans gedeeltelijke verzinking vreezen; doch het oogenblikkelijk nedervellen der boomen en de mindere drang der ijsschollen schenen dit gevaar te verhoeden.

Het oude wapen van Nijmegen bestond in een veld van azuur (blaauw), met eenen leeuw van goud. Bij de verheffing dier stad tot eene rijksstad werd dit schild geplaatst op eenen zwarten adelaar, het gewoon wapen des Duitschen rijks en van den Keizer van Duitschland, zoodat het thans is van goud, met eenen dubbelen arend van sabel (zwart), hebbende op de borst een schild van azuur, met eenen leeuw van goud. Het is gedekt met eene keizerlijke kroon, en wordt vast gehouden door twee leeuwen, regts van goud, links van sabel (zwart).

NIJMEGEN (HET KWARTIER-VAN-), een der drie deelen, waarin vroeger de prov. *Gelderland* verdeeld was, liggende tusschen den Rijn en de Maas, wordende in de lengte van de Waal doorsneden. Het grensde ten O. aan Cleefland en ten W. aan Zuid-Holland. Men begrootte de lengte van Dalem tot aan Schenkenschans, op omtrent zestien uren gaans. De grootste breedte van IJsseloord tot aan den Maaskant, werd op ruim vijf uren gaans gerekend. Het bevatte 1°. de drie stemhebbende steden Nijmegen, Tiel en Bommel, 2°. de zeven ambten des platten lands, te weten: het Rijk-van-Nijmegen, de Over-Betuwe, de Neder-Betuwe, het Ambt-tusschen-Maas-en-Waal, de Tielerwaard, de Bommelerwaard, Beest-en-Renoij, en behoort alzoo tegenwoordig gedeeltelijk tot het distr. *Nijmegen*, gedeeltelijk tot het *Beneden-district-van-Gelderland*.

NIJMEGEN (RIJK-VAN-) voorm. ambt van het kw. *Nijmegen*, prov. *Gelderland*; grenzende N. aan de Waal en het Schependom-van-Nijmegen, O. aan het hert. Cleve, Z. aan de Maas en W. aan het Land-tusschen-Maas-en-Waal. Het bevatte zeven kerspelen en acht hooge

[illegible] Wijchen, Niftrik, Beuningen, [illegible] Ooy, half in het Rijk; de [illegible] Beek, Heumen, Malden, Ub- [illegible] Doddendaal, thans uitmakende de [illegible] Heumen, Wijchen, Beunin- [illegible] het grootste gedeelte van de kantons [illegible] en Wijchen.

[illegible] met de gem. *Millingen, Over-* [illegible] nog een afzonderlijk distrikt uit, [illegible] distr. *Nijmegen.*

[illegible] van overstroomingen te lijden gehad. [illegible] 1799, 4 of 5 voet hooger, dan bij [illegible] van 1784, terwijl in beide jaren veel [illegible]

[illegible] 1809 wies het water echter nog zeven- [illegible] Gelukkig echter had men geen menschen [illegible] slechts 50 of 60 stuks vee verdronk, hetwelk [illegible] moet worden beschouwd, wijl de nood alhier [illegible] niet slechts genoegzaam alle huizen tot aan [illegible] stonden, maar bovendien zeer weinige wa- [illegible] alle vernield geworden; terwijl vele [illegible] waren, om de daken hunner woningen [illegible] zich zelven en hun vee te redden, en er [illegible] verloren ging.

[illegible] was de nood hier bijzonder hoog, daar on- [illegible] dijkbreuk of welwater, in meren verkeerden. [illegible] dijksbesturen onvermoeid; te vergeefs ver- [illegible] het ophoogen van kaden en waterweringen; [illegible] regen doorweekt, kon aan den onver- [illegible] waterdrang geenen weerstand bieden; eindelijk [illegible] vernietigde wat vlijt en kunst hadden zamen [illegible]

[illegible] te Pannerden, welke in Januarij 1820 plaats had, [illegible] in den linker Waaldijk ten gevolge. Te Keker- [illegible], alwaar de waterkeering voorheen tot over- [illegible] de hoogte der doorgaande bedijking in die [illegible], was de aldaar opgeworpene kade te zwak, [illegible] het ijs te wederstaan. Weldra bezweek zij op [illegible] welke breuken, door verruiming tot ééne gebragt, [illegible] roeden besloegen. Het ijs, dat door den vloed aan- [illegible] in de binnenlanden tot boven Millingen en Erle- [illegible] het water zich in de reeds bezwaarde rivier wederom [illegible] den 23 Januarij teekende de Waal, op de hoogte der [illegible] voet 6 duim. Nu stroomde het gestadig wassend met alle [illegible] over de Ooische dijken. Het ijs in beweging rakende, oefende [illegible] kracht, zoodat te Ubbergen eene schuur, te Beek vier [illegible] gedrukt werden, en te Persingen twee huizen geheel weg [illegible] Ooischedijk met eene onbedwingbare kracht overloopende, [illegible] terstond eene opening van 90 tot 100 roeden, terwijl het [illegible] aanhoudend bleef wassen. Alle dorpen, binnen den dijk [illegible], werden tot aan de kruin overstroomd. De vloed, tot eene [illegible] voet 6 duim gestegen, dreigde alles te overweldigen. [illegible] toestand duurde voort tot op den 26, wanneer men [illegible] val bespeurde.

NIJMEGEN (HET SCHEPENDOM), streek lands in het *Rijk-van-Nijmegen*, rondom de stad gelegen, en daarmede de gem. uitmakende, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en gem. *Nijmegen*.

De inw. vinden meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Neerbosch-Hees-Hatert-Balgooy-en-Keent*. — De R. K., welke men er aantreft, worden gedeeltelijk tot de par. van *Neerbosch*, gedeeltelijk tot die van *Hatert* gerekend.

NIJNSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie NEINSEL.

NIJOEMBOEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*; met eene bron.

NIJOENGRAN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant.

NIEUWGEBOND, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie NIEUWGEBOND.

NIJOEPIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, met eene baai.

NIJOORT, geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*.

NIJPELAAR (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, onder *Hilvarenbeek*.

NIJS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Ossenisse*; palende N. aan de Honte en een klein gedeelte van den Molen-polder, O. aan den Noordhof-polder en den Molen-polder, Z. aan den Hoogland- of Kerke-polder, W. aan de Honte.

Deze pold., waarvan de tijd der bedijking onbekend is, heeft eene schotbare uitgestrektheid van 234 bund. 82 v. r. 94 v. ell., en kadastraal van 383 bund. 98 v. r. 75 v. ell. Daarin staat het geheele d. Ossenisse, benevens zeven hofsteden en eenige kleinere woningen. Hij watert uit door eene zeesluis in de Wester-Schelde.

De NIJS-POLDER maakt deel van de watering, bekend onder den naam van Vereenigde-polders-van-Ossenisse, welke worden beheerd door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

NIJSTAD, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. N. W. van *Oldenzaal*, gem. en ½ u. O. van *Weerseloo*; met 37 h. en 170 inw.

NIJSTAD, b. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11½ u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en 5 min. Z. W. van *Elburg*; met 17 h. en 115 inw.

NIJSTAD, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. W. ten N. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Kampen*, gem. *Wilsum*.

NIJSTADT, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. ten W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 1 u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. en 1 u. N. van *Zuidwolde*; met 8 h. en 90 inw.

NIJVERDAL, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. O. van *Raalte*, gem. en 40 min. ten Z. O. van *Hellendoorn*, ter plaatse, waar het riviertje de Regge, over welke hier eene fraaije brug ligt, den straatweg van Zwolle op Almelo en Enschedé doorsnijdt. In dit geh., waar men in den aanvang van 1836 naauwelijks eenige hier en daar verspreide woningen en het huis den Eversberg zag, staan thans eenige schoone fabrijkgebouwen en ettelijke nette huisjes, door boomgewas en heuvelen ingesloten, bij en langs het riviertje, hetwelk door een dal kronkelt, waaraan eigenaardig en kenschetsend de naam van NIJVERDAL is gegeven.

Den 16 Mei 1836 werd aldaar, van wege en in naam der Handelmaatschappij, de eerste steen gelegd aan het etablissement, dat, voor hare rekening, door den Heer THOMAS AINSWORTH werd opgerigt, en strekken moest, om de geleverde goederen aldaar in ontvang te nemen en na te zien. Een ander gebouw, voor rekening van den Heer T. AINSWORTH gesticht, dient voor modelweverij, en verstrekte, onder zijne directie, om de noodige inlichtingen aan fabrijkanten, tot verbetering en uitbreiding der fabrijkaadje, te geven, waarin met onderscheidene soorten van goederen proeven worden genomen, en de fabrijkanten het vereischte onderrigt kunnen bekomen, in de vervaardiging van zulke stoffen,' waarvoor ergens debiet voor hen te vinden is. Tot uitoefening dezer modelweverij is de westervleugel van het gebouw bestemd geworden; terwijl in den oostervleugel eene verbeterde wijze van kettingsterken is ingevoerd geworden, hetwelk bestaat in de schering voor het handweefgetouw te bereiden. Het middengebouw, tot een zeer nuttig en hoogst belangrijk doel ingerigt, (namelijk tot eene vlasspinnerij, door stoomkracht in werking gebragt, ten einde de alhier verachterde vlasbouw en kwijnende linnenfabrijken weder op te beuren), is echter door den dood des opzigters niet in volle werking gekomen, en de machinerie der vlasspinnerij naar elders verplaatst.

Deze plaats scheen eenen tijd lang bestemd om eenen hoogen trap van belangrijkheid te bereiken. Moge de hoop daartoe nog niet geheel verloren zijn. Thans telt men er 17 h. en 160 inw.

NIJWENDAEL, oud adell. h., prov. *Utrecht*, binnen de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-gracht*, tusschen de Bakkersbrug en de Bezembrug.

NIKLAASGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie NICOLAASGA.

NILA, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, 7° 12′ Z. B., 147° 20′ O. L.

Het is vier uur lang en drie uur breed, en heeft aan de noordzijde eene legplaats voor kleine vaartuigen. Het bestaat uit eenen hoogen, ronden berg, en is door een gering aantal Heidenen bewoond, die jaarlijks in den kentertijd der moessons, met hunne vaartuigen naar Banda oversteken, om aldaar varkens, hoenders en kokosnooten te verhandelen, zijnde de eenige voortbrengselen, welke dit eiland schijnt op te leveren.

NILA (DE), WAI-NILA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Oostkust, welke zich, met eenen oostelijken loop, in zee uitstort.

NIMMERDOOR, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de [illegible] Commewijne, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts [illegible] de verl. suikerplant. Carawassibo, benedenwaarts [illegible] Wayampibo.

[illegible] *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., [illegible] *foort*, aan den Arnhemschen straatweg. [illegible] eigendom bezeten door den Heer Mr. S. VAN [illegible]

[illegible] grondgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, [illegible] ter linkerzijde in het afvaren; palende bo[illegible] gr. Temeraire, benedenwaarts aan den verl. [illegible] akk. groot.

[illegible] welken men in de wandeling veelal geeft aan [illegible] *Gelderland*. Zie NIJMEGEN.

NINIVE of Ninove, voorm. plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, welke door sommigen vermeld wordt onder de in 1377 verdronkene dorpen en kloosters.

NINNI, strand in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

NINTOEPA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust. — Zij stort zich, met eenen noordelijken loop, in de *Straat-van-Gilolo* uit.

NJOENGRON, naam, welken de Negers geven, aan de koffijplant.

Nieuwgrond, in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Nieuwgrond.

NIPA (HOEK-), kaap, in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, op de Oostkust van het eil. *Celebes*.

NIPA-NIPA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouv. *Sar*, op de *Zuidelijke-Landtong*, gouv. geb. *Boelekomba-en-Bonthain*, lands. *Boelekomba*.

Dit d. werd door de waterberoering, welke den 20 December 1820 plaats had, geheel verwoest.

NIPEL (DE) of Way-Nipel, riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche* eil. *Boero*.

Zij komt aan het noordelijk strand van dit eil. uit het gebergte voort, stroomt eerst noordwaarts aan, tot zij zich met de *Roang* vereenigt, van waar zij eene noordwestelijke rigting aanneemt, om zich, eene mijl van het strand, in de *Way-Ila* te ontlasten.

NIRVEN, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Heerlen*, gem. en 4 min. N. W. van *Nuth*; met 23 h. en 130 inw.

NIS (DE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, vóór den mond der *Djapara*.

Achter dit eiland, een weinig ten Zuidoosten, ligt nog een eiland, dat door zeer gevaarlijke droogten omgeven is, en waardoor de Japarasche reede zeer verkleind wordt.

NISPEN, eertijds Nisipa, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5½ u. W. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, 1 u. Z. van Roosendaal, omtrent ½ u. van de Belgische grenzen. Men telt in de kom van het d. 67 h., bewoond door 92 huisgez., uitmakende eene bevolking van 490 inw., en met de daartoe behoorende geh. Borteldonk en Rietgoor, 134 h., bewoond door 200 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, ook heeft men er twee bierbrouwerijen en twee korenmolens.

Het is eene zeer oude plaats, welke echter haren luister verloor, zoodra men begon te bouwen, waar nu Roosendaal ligt. Voortijds was het eene afzonderlijke heerlijkheid, waarvan het beroemde geslacht van Nispen zijnen naam ontleende. In het jaar 1387 werd echter Nispen, benevens Groot-Zundert, Klein-Zundert, Sprundel en de helft van 's Princenhage, door Johanna, Hertogin *van Braband*, in pandschap afgestaan aan Jan van Polanen, Heer *van de Leck en Breda*, voor eene som van 1000 Fransche guldens (ruim 1165 guld.), die zij hem schuldig was, onder voorwaarde, dat deze dorpen, voor gelijke som, weder zouden kunnen gelost worden. Diensvolgens deed Karel II, Koning *van Spanje*, die zich als Heer van het grootste gedeelte van Braband, daartoe geregtigd meende, deze som in 1664 aan den toenmaligen bezitter dezer dorpen, den Prins van Oranje aanbieden, maar in 's Gravenhage weigerde men die som te ontvangen, op grond, dat de Algemeene Staten,

Den 16 Mei 1836 werd al
maatschappij, de eerste
voor hare rekening, door
rigt, en strekken moest,
te nemen en na te zien.
Heer T. AINSWORTH gestich
onder zijne directie,
tot verbetering en uitb
met onderscheidene soort
en de fabrijkanten het
vervaardiging van zulk
te vinden is. Tot uitoef
het gebouw bestemd
beterde wijze van kett
in de schering voor
bouw, tot een zeer
tot eene vlasspinnerij
de alhier veracht
te beuren), is echt
gekomen, en de

Deze plants
van belangrijkh
heel verloren

NIJWENDA
Utrecht, aan
brug en de

NIKLAAS
warstal.

NILA,
7° 12' Z.

Het is
eene legg
ronden
jaarlijks
Banda
verband
op te l

NIL
Boera,
zee

NIM
rinam
palend
waarts

NIM
kant.,

Dit b
WALCHER

NIMMI
aan de *M*
venwaarts
houtgr. C

NIMWEG
de st. NIJMEG

Nederschen vrijh... de ...
... hadden, ... alleen ...
... van ... vroeger

... kwam voorheen ...
... LEUVEN en ...
... het jaar 1209, alle ...
... in 1157 ...
... der kerk, door ...
... tongewezen waren en
... ANSELMUS, bijgenaamd den
... Tongerloo gedaan.
... welke 400 Communikanten,
... eenen Pastoor en eenen Kapellaan
... van *Breda*, dek. van *Bergen-op-*
... (d. i. Pastoor) van ...,
... en Calmpthout, die in het
..., en om deze drie kerken
... den Abt van Tongerloo twee of

... toegewijd, was voorheen de
... het jaar 1208 daarvan is afge-
... eenen toren en van een orgel
... werd deze kerk door de Herv.
... werd zij gedeeltelijk aan de
... gedeelte door een dubbel,
... afgesloten, ten gebruike van
... echter geen van de laatste
... gedeelte nu tot koor der R. K.
... R. K. hier eene schuurkerk, welke
... toegewijd.
... gem., welke tot eersten Predikant
... 1648 herwaarts kwam, en in
... Nadat echter ZACHEUS DE
... het jaar 1742 overleden was, is
..., maar de gem. met die van

... door een getal van 50 leerlingen
... Zondag in September.
... bestond uit een veld van zilver,

...*land*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*,
... d.); palende N. aan de gem.
...dorp, O. aan de gem. 's Gra-
...Middelzwake, Z. aan de gem. Oude-
...
... verstrooid liggende h., alsmede
...land, het Ronde-polder-
... Willouts-polder, benevens ge-
..., van het Nieuw-Landeken-
... Nieuwlandeken-van-Over-
..., van den Zak-polder, van
... den Kruiningen-polder.
..., eene oppervlakte van 965 bund.

Men telt er 81 h., bewoond door 98 huisgez., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 410 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Borssele*, behoort. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De R. K., die er ongeveer 70 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Heinkenszand*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Deze gem. is eene heerl., welke, in het jaar 1160, bezeten werd door Floris X, Heer *van Borssele*, aan wiens nakomelingen zij honderd jaren daarna nog toebehoorde. Later is zij bezeten door het geslacht van der Nisse, dat van deze heerl. zijnen naam ontleende: zoo vinden wij dat zij bij testament van den Heer David van der Nisse, volgens de notulen van de Staten van Zeeland, in dato 29 Januarij 1678, werd verheven op zijnen zoonszoon den Heer David van der Nisse. Uit dit geslacht kwam de heerlijkheid door huwelijk van eene dochter van eenen anderen David van der Nisse, die eerst in de laatste helft der vorige eeuw overleed, met den Heer J. T. Spijker, aan dien Heer. Thans wordt zij bezeten door de erven van den Heer J. H. Verschoor, te Goes.

Het d. Nisse, ook wel Ten-Nisse of Der-Nisse, oorspronkelijk echter Gervaesnisse, ligt 1½ u. Z. van Goes, 1 u. Z. O. van Heinkenszand.

De benaming Nisse, waarvoor men thans het schor zou zeggen, duidt reeds aan, dat het eene aanslibbing tegen andere gronden was. De voormalige zeedijk, voor welken het oprees, is nog overig in de zoogenoemde Vijfzode- of Loijven-dijk, die bij den watervloed van 1530, toen ook de dijk tegen den Loijven-, in de wandeling Lowijsen-polder, doorbrak en de Nisse onder liep, nog het Breede beveiligde.

Het is een groot en fraai dorp, in de gedaante van een langwerpig vierkant. Het plein, met schoone boomen bezet, heeft in het midden eene goede pomp en eene waterput, en is aan drie zijden met huizen bezet. De zuidelijke kant wordt ingesloten door de ruime en fraaije kruiskerk, welke eenen hoogen toren naast zich heeft. Deze kerk, welke in de dertiende eeuw werd opgetrokken, was vóór de Hervorming aan *Onze Lieve Vrouwe* toegewijd. Alleen het koor wordt tot de dienst gebezigd, en is van een net orgel voorzien. Zekere Jufvrouw S. Eijerneet had tot dat einde een legaat aan de kerk geschonken, doch dit niet toereikend zijnde, werd het te kort aangevuld door den toenmaligen Ambachtsheer J. T. Spijker, wiens wapens, met die zijner echtgenoote, ook op het orgel prijken. Het werd in de lente van 1788 ingewijd. De predikstoel is fraai gebeeldhouwd; te voren was er ook eene allerfraaist gebeeldhouwde bank, voor de familie van den Ambachtsheer, maar die werd in de woelige dagen van het jaar 1795 vernield. Onder aan de balken van het koepelwerk vindt men een twaalftal ruw gebeeldhouwde en bont geschilderde beelden, verbeeldende de twaaf Apostelen. Zij zijn zeker drie palm. hoog en staan in nissen. De pastorie, te voren een buitengoed, dat aan den Heer Spijker toebehoorde, is eene der fraaiste uit de provincie Zeeland.

Men heeft er eene buit., het Hof-Ter-Nisse geheeten. Zie Nisse-(Hof-Ter-).

Het wapen van Nisse bestaat uit een schild van goud, met eenen keper van keel (rood), vergezeld van drie leliën van sabel (zwart), staande twee en een.

NISSE (BUITENPOLDERS-VAN-), dijkaadje in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, voor het grootste gedeelte gem. *Nisse*, en overigens ook gedeeltelijk gem. *'s Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*, gedeeltelijk gem. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Baarland-en-Bakendorp;* palende N. aan de Oude-Nisse, O. aan de Watering-van-Ooster-en-Middel-Zwake, voorts O. en tevens Z. aan den Breede-polder-van-Baarland, W. aan de Watering-van-Ovezande en aan de Watering-van-Heinkenszand.

Deze dijkaadje bestaat uit de volgende acht polders: den Kruiningen-polder, den Ronde-polder, den Lange-Nieuwland-polder, den Schouwersmeel-en-Zuid-Daniel-polder, den Prooijen-polder, het Nieuw-Landeke, den Zuid-Zak-polder en den Dubbeld-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 280 bund. 57 v. r. 25 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

NISSE (HOF-TER-), buit. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1½ u. Z. van *Goes*, kant. en 1 u. Z. O. van *Heinkenszand*, gem. *Nisse.*

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer Verschoor van Nisse, woonachtig te Goes.

NISSE (TER-), voorm. adell. h. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en 3 u. N. W. van *Hulst*, gem. *Ossenisse.*

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, vond men in het midden der vorige eeuw nog eenige bouwvallen. Thans is er niets meer van te zien, en de daartoe behoord hebbende gronden zijn in andere eigendommen geënclaveerd.

NISSE-POLDER (DE OUDE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse;* palende N. aan de Breede-Watering, O. aan de Watering-van-'s Gravenpolder, Z. aan de Buitenpolders-van-Nisse, W. aan de Watering-van-Heinkenszand.

Deze pold. lag vroeger met zijnen zuidelijken dijk tegen de Schelde aan, doch toen de Heer van Kruiningen, als Ambachtsheer van Nisse, in 1510, den Kruiningen-polder had laten bedijken, had de Oude-Nisse geen zeedijk meer, dan een stuk van den Notendijk; dat echter in 1534, bij het bedijken van den Loijven-polder, almede binnengedijkt werd. De geweldige schade, door Bewesten-Yerseke, in 1530 en 1532 geleden, de kosten van het leggen of verzwaren van den Zanddijk, van Yersekedam tot Hanswest, meer dan 2000 roeden land, welke het verlies der Oostwatering noodzakelijk maakte, hadden aanleiding gegeven, dat men Nisse toen voor zijne eigene dijken liet zorgen, maar tevens niet aansloeg in de lasten voor de andere dijken. Hierop en op het nog aanwezig zijn der Vijfzode, welke in 1530 de Breede-Watering, en in 1532 de Oude Nisse voor overstrooming bewaard had, grondde men zich nu later, en wilde zich beschouwd hebben als afgezonderd van de Breede-Watering. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

NISSE-STELLE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse;* palende N. O. aan den Willouts-polder en den Kruiningen-polder, N. aan den Kruiningen-polder, O. aan den Baarland-Stelle-polder, Z. O. aan den Quist-Kost-polder, Z. aan den Molen-polder, Z. W. aan den Nieuw-Overzande-polder, W. aan den Zak-polder.

Deze pold. maakt eene gemeene dijkaadje uit met den *Baarland-Stelle-polder.*

NISTELRODE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss* (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d. 2 ged.); palende N. aan de gem. Berchem, O. aan de gem. Zeeland, Z. aan Uden, Z. W. aan Dinther, W. aan Heesch.

Deze gem. bevat het d. Nistelrode, de geh. Busberk, Donzel, Dijk, Kleinwijk, Wijen, Kantje, Maxend, Achterstraat, Laar, Delst, Loo en Menzel, benevens een gedeelte van de geh. Loosbroek en Vorstenbosch. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3233 bund., waaronder 3101 bund. 13 v. r. 32 v. ell. belastbaar land. Men telt er 370 h., bewoond door 420 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2320 inw., bijna allen linnenwevers, onder welke vele behoeftigen gevonden worden. De overige zijn landbouwers, die zich sterk toeleggen, om de onvruchtbare heidegronden te bebouwen en vruchtbaar te maken, wordende hier voornamelijk rogge en boekweit aangekweekt. Ook heeft men er eene bierbrouwerij, eene leerlooijerij, eenen koren- en twee oliemolens.

Deze gem. wordt bespoeld door de Groote-Leygraaf en de Kleine-Leygraaf.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke men ruim 1700 Communikanten telt, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort. De par. werd eertijds bediend door Priesters van de Duitsche orde; thans wordt er de dienst verrigt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp Nistelrode, Nestelrode of Nestelrooy, veelal Nittelrooi genoemd, ligt 4 u. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. Z. O. van Oss, rondom in eene groote, onvruchtbare heide. Het is een groot, maar geen fraai dorp, bestaande uit 290 verspreid liggende huizen, bewoond door 1890 inwoners.

Na den vrede van Munster hebben de R. K. eene schuurkerk gehad, omtrent in het midden van het dorp, op eenen aanmerkelijken afstand, ten Zuiden van de oude parochiekerk, die afgelegen in de akkers stond. Deze laatste kerk, in het jaar 1799 wedergekeerd tot het gebruik der R. K. en ingewijd ter eere van den H. Lambertus, was een middelmatig gebouw, met eenen hoogen en tamelijk spitsen toren. Zij werd in 1842 afgebroken, nadat, in plaats daarvan, eene geheel nieuwe gesticht was in het geh. het Laar, ter plaatse, waar eene kapel stond, aan den H. Antonius toegewijd. Deze kerk, mede aan den H. Lambertus toegewijd, is een middelmatig gebouw, in den Dorischen stijl, zonder orgel, maar met een houten koepeltorentje daarop, achter den gevel gebouwd. De toren der vorige kerk is in wezen gebleven en staat nu nog, geheel afgezonderd, op het kerkhof. De voormalige R. K. schuurkerk is sedert lang gesloopt.

Nistelrode heeft nog eene kapel, die in stand is gebleven, op den afgelegen uithoek Vorstenbosch, doch welke eerlang zal gesloopt en in plaats daarvan eene nieuwe kerk gebouwd worden; een derde was vroeger bij den uithoek het Loosbroek gelegen; alle waren opgerigt onder aanroeping van den H. Antonius. Men denkt dat de stichting dezer menigvuldige kapellen, ter eere van dien Heilige, in het bisdom van 's Hertogenbosch en verder in Nederland, meest behoort

NISSE (BUITENPO...
veland, prov. *Zeeland*...
grootste gedeelte gem...
Abtskerke-Sinoutsk...
gedeeltelijk gem. ...
Nisse, O. aan de W...
tevens Z. aan den B...
van-Overzande en ...
Deze dijkaadje ...
ningen-polder, ...
polder, den Schen...
Prooijen-polder...
der en den Dubbel...
eene oppervlakte van...
bestaat uit eenen ...
NISSE (HOF-TER-...
land, distr., arr. ...
Heinkenszand, gem. ...
Deze buit. wordt ...
Heer Verschoor van ...
NISSE (TER-), ...
ambacht, prov. *Zeeland*...
gem. *Ossenisse*.
Ter plaatse, waar ...
vorige eeuw nog ...
zien, en de daart...
dommen geënclaveerd...
NISSE-POLDER (...
Zeeland, arr. *Goes*...
de Breede-Watering...
de Buitenpolders...
Deze pold. lag ...
aan, doch toen de ...
in 1510, den Kruin...
geen zeedijk meer, ...
1554, bij het bedijk...
werd. De gewel...
1532 geleden, de ...
dijk, van Yersek...
welke het verlies ...
leiding gegeven, ...
zorgen, maar ...
ken. Hierop en ...
1550 de Breede-W...
ming bewaard ...
schouwd hebben ...
derbestuur bestaat ...
Penningmeester.
NISSE-STELLE...
Zeeland, arr. *Goes*...
aan den Willouts-po...
ningen-polder, O. ...
Quist-Kost-polder, Z. ...
Overzande-polder, W...

...verschrikkelijke pest in dit land
... In deze nood namen de geloovigen
...de voorspraak van dien H. Abt, en de
...bij St. Antoniusvuur genoemd; ook
...1382 in Nederland de ridderorde van den

...met allerlei keisteentjes als bezaaid;
...onder, ook schoon geaderde marmer-
...zouden er, zegt men, diamanten
...met de Lochemsche diamanten, in
...liggen er enkele keisteenen, die eenige

...en het teekenen der voorloopige
...te Aken, in 1748, te Nisteleode
...Engelschen en Hannoverschen, waar-
...gemelde heide.
..., dat is Duivels-rivier, riv. in
...eil. *Amboina*, op het schiereil.
...westen het kasteel Victoria.
...drinkwater oplevert, komt uit het
..., met eene noordelijke rigting, in

...heeft men, op eenen heuvel,
...het water allengskens henen sijpelt
...daar een uitnemend fraaije water-
..., om de helderheid en koel-
...daar over henen, zoo digt be-
...in de open lucht, zonder eeni-
...Als men eenigzins verder onder
..., die het water voor den wa-
...schijnt.
..., d. i. Duivels-water, riv. in
...eil. *Boero*.
...die haren oorsprong neemt in een
...westelijke rigting in den *Ar*-

...de Inlanders geven aan het Mis-
...*Amboina*. Zie Muskiten-eiland (Het).
...stede, prov. *Friesland*, kw. *Oos*-
...en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*,
...bij *Morra*, waartoe zij behoorde.
..., prov. *Groningen*, arr., kant.
...gem. en 5 min. O. van *Stedum*.
...van eenen burg had en reeds
...van 1396 voorkomt, schijnt
...Stedum bewoond te zijn geweest, en
...over het dorp Stedum. In het jaar
...van den Heer Canter, gekocht,
...Mr. Jan Herman Gerlacius, Raads-
...zoon Tjaart Antoni Gerlacius,
...bezitter van was.
...heerenhuis, met twee vleugels,
..., hetwelk langen tijd in het bezit
...van Clant, hebbende aldaar,

onder anderen, gewoond Adriaan Clant, die in 1648 Afgevaardigde bij den vredehandel te Munster was. Bij het huis waren fraaije tuinen en boschrijke wandeldreven, met een hertenkamp. De laatste bezitter overleden zijnde, zijn de behuizing en schathuizen op afbraak, de gronden bij stukken, en de heerlijke regten bij gedeelten, in Januarij 1818, bij uitveiling in het openbaar verkocht. Ter plaatse, waar het huis gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden besloegen eene oppervlakte van nagenoeg 3 bund.

NIUTLO, plaats, welke men op het jaar 855 vermeld vindt, als gelegen te hebben in het distr. *Felua* van het graafs. *Hamelande*, doch thans geheel onbekend is.

NIVEL, naam, welken de landlieden meestal geven aan het d. Nieuwaal, in het *Benedendistrikt*, prov. *Gelderland*. Zie Nieuwaal.

NIWEL-TETOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van Schomi-it staande.

NOAM, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*, aan de westkust, nabij de Pas-van-Tanoeno, aan een talaga of binnenwater.

Dit d. plagt zeer volkrijk te zijn, doch er is niemand meer te vinden, alzoo de inw. zich genoodzaakt hebben gezien, wegens de ongezondheid van het land, die plaats te verlaten of uitgestorven en versmolten zijn.

NOAMBGUL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, resid. *Ambon*, W. van Boero.

NOBA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukssche-Archipel*, tot de *Achterwals-eilanden* van de *Aroegroep* behoorende.

NOBELAAR, voorm. ond kast. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en 2 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, in het dorp *Etten*.

Dit kasteel was gesticht door Justus de Nobelaar en had daarvan zijnen naam bekomen. Het was een treffelijk gebouw, met ruime zalen, eenen aangenamen hof en groote vijvers en kwam, met eenen laan van voren, op de markt uit, waar die laan, tusschen de huizen, met muur en hof was afgesloten. Men had er eene kapel, waarin vroeger door eenen Huiskapellaan van de Heeren de Nobelaar dienst gedaan werd en achter het huis eenen grooten koepel, waaruit men zeer fraaije gezigten had.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene hofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 7 v. r. 77 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. M. G. Baron d'Ost, woonachtig te Brussel.

NOBELAAR (HET HUIS-VAN-), oud adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *'s Gravenhage*. Zie Helmond (Het Huis-van-de-Vrouw-van-).

NOBELE-WAARD (DE), bekade uiterwaard, Z. W. van Amerongen, langs den Rijn, vroeger uitgemaakt hebbende een gedeelte van den *Geldersche-waard*, en destijds tot *Gelderland*, thans tot het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen*, gem. *Amerongen* behoorende.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van 19 bund. 3 v. r. 70 v. ell., enkel weiland, en watert door een sluisje op den Rijn uit; zij maakt met de *Amerongsche-waarden* een geheel uit.

NOBRESSART (PETIT-), d. in het balj. van *Arlon*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 2½ u. N. ten O. van *Arlon*, arr. en 7 u. Z. W.

van *Diekirch*, kant. en 1½ u. W. van *Osperen*, gem. en ½ u. N. W. *Ell*, in het stroomdal van den Colpach.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

NOCHER of NACKERES, gem. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Diekirch*, kant. en ¾ u. Z. O. van *Wiltz*, gem. en 40 min. N. van *Goesdorff*.

NODA (DE), DE NODE en ook HNODI, riv. of water, dat door het landschap *Flehiti* liep, en waarvan men gewag vindt gemaakt in oude schriften, als in het Zuidoosten van de prov. *Utrecht* en in het Noordoosten van de prov. *Gelderland*, de grensscheiding tusschen die beide provinciën daarstellende, en een weinig boven het stadje Rhenen in den *Rijn* vallende.

Het perkamentboek des bisdoms van Utrecht maakt daar gewag van op 1196, gelijk ook GERRIT, Graaf *van Gelder*, in zijnen brief van 1225, geschreven in NODA, op den oever van den Rijn, BEKA verhaalt, in het leven van ARNOLDUS en THEODORICUS, dat OTTO, Graaf *van Gelder*, in eenen veldslag overwonnen door DIEDERIK, Graaf *van Holland*, tot over de NODA gevlugt is, dat is tot binnen zijne landpalen. Heden wordt het de GREBBE genoemd, maar JAN, Graaf *van Benthem*, betuigt in zijnen brief, dat het in het jaar 1328, nog den ouden naam heeft gehad.

NOEAULOE of NOEKAULOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de zuidkust van *Groot-Ceram*.

NOEAULOE of NOELAULOE, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

NOEHATA, gebergte in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*. — Dit gebergte is zeer moeijelijk te beklimmen.

NOEHELOE, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*, aan de Oostkust, omtrent een mijl van Luäla.

Dit dorp kon oudtijds 200 zielen, en onder deze wel 80 weerbare mannen en 30 dati's uitleveren. Later is het geheel bij het nabij gelegen dorp *Seroelaaw* ingesmolten.

NOEKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

NOEKAALOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust.

NOEKOES, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, in den *Molluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

NOEKOHOY, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

NOEL (KAAP), kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*. — Het is de noordelijkste punt van het eiland.

NOELAA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, ten Noordoosten, één uur ver in het gebergte.

Het was eene sterke plaats, die in het jaar 1652 veel aan ons volk gekost heeft, eer zij veroverd was, wordende zij zeer dapper door haren Orang-Kaja, MACKANABAL LEASSOE, verdedigd. Het was zoo sterk van volk, dat het wel duizend zielen, en onder deze drie honderd

dertig weerbare mannen en honderd twee en twintig dati's kon te velde brengen.

NOENIALI, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

NOENOA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, met eene zuidelijke strekking in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

NOENTATTI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, met eene zuidelijke strekking in de *Baai-van-Amboina* uitloopende.

NOEOELOE, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan het noordelijke strand, bij den berg Ahinoessa.

NOERANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Noordkust van het noordoostelijke schiereiland, Z. O. van *Boelon*.

NOERDANGE, Fr. naam van het d. NOERDINGEN, in de heerl. *Useldingen* en *Clairfontaine*, grooth. *Luxemburg*. Zie NOERDINGEN.

NOERDIKE, naam, onder welken het d. NOORDWIJK, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, bij MELIS STOKE voorkomt. Zie NOORDWIJK (BINNEN-.)

NOERDINGEN of NORDINGEN, in het Fr. NOERDANGE, d., deels in de heerl. *Useldingen*, deels in de heerl. *Clairfontaine*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6½ u. Z. W. van *Dikirch*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Osperen*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Beckerich*, aan de Noerdingerbach, die te dezer plaatse eenen korenmolen drijft.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Elvingen* behoort, en door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

NOERDINGERBACH, beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt op de hoogten tusschen de d. Guirsch en Beckerich, vloeit eerst oostelijk, doch beneden Noerdinger noordelijk, en valt te Nieder-Pallen in de *Pahl*.

NOERTICH, oude naam van het d. NOORDWIJK, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie NOORDWIJK-BINNEN.

NOERTRINGEN, in het Fr. NOERTRANGE, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6½ u. N. O. van *Diekirch*, kant. en ½ u. N. W. van *Wiltz*, gem. en 40 min. N. O. van *Winseler*, op eenen berg, die 457 Ned. ell. boven den spiegel der Noordzee is verheven.

NOERTZINGEN, d. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Bettemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Bettemburg*, aan de Kayl, die een weinig beneden het dorp zich in de Alzette ontlast.

Men heeft er eene R. K. kerk, waarvan de parochie tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Bettemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

NOESA-BARON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie BARON (1).

NOESA-BOAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, W. van het eil. *Bonoa*, in de zeeëngte tusschen Bonoa en Loehoe. Het is hoog en bergachtig.

NOESA-DJAWI, naam, welken men in de hoftaal, op het eil. *Java*, aan dat eil. geeft. Zie JAVA.

---

(1) Alle de overige woorden, met NOESA beginnende, dat eil. beteekent, welke hier niet gevonden worden, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

NOESA-GEDE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Kerbang'an (Noessa-).

NOESAIDJAL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Kelang

NOESA of Noessa, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Talautsche-eilanden* behoorende, waarvan het het noordelijkste is. Het is onbewoond.

NOESA (HET ZUIDELIJKE-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Talautsche-eilanden* behoorende. Het is onbewoond.

NOESA-LAUT of Noessa-Lawort, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende, Z. O. van Hominoa, waarvan het slechts door eene naauwe zeeëngte, die nog geene mijl breed is, gescheiden wordt, hoewel men door den sterken stroom, welke er gaat, somtijds twee uren noodig heeft, om dien afstand over te roeijen.

Op dit eil. zijn de volgende zeven dorpen: Titaway, Aboeboe, Sitoe, Leynitoe, Nalahia, Amit en Akaon. Aan de noordzijde vloeit eene rivier van het gebergte en neemt in haren loop een riviertje op, welks water zoo heet is, dat er een ei in kan gekookt worden. De grond is er zwavelachtig en bevat op sommige plaatsen, zoo als te Titaway en Sila, eene vette grijsachtige aarde, die, in het water smeltende, eene soort van zeep schijnt te zijn; sommige inlandsche vrouwen eten die aarde met smaak. De kakatoea's zijn hier klein en blaauw en eten geene kokosnoten, maar inlandsche amandelen.

Van de vroegste tijden af waren de Noesalauwers zeeroovers, en vonden in hunne bosschen uitmuntend timmerhout, waarvan zij hunne roofschepen bouwden; zij gingen nog lang na de komst der Portugezen schier moedernaakt, dragende alleen een tjikado of Alfoersche gordel om de lendenen. Daar zij geene levensmiddelen bezaten, waren zij, bij gebrek aan het noodige, schier gedwongen te rooven; al die zij gevangen maakten, werden door hen geslagt en gegeten. In 1687 verklaarde de Koning van Titaway, dat hij zich dikwerf op gebraden menschenvleesch vergast en de handen en wangen het smakelijkst gevonden had. Op last van de Oostindische-Compagnie en van het Gouvernement zijn hier de notenboomen uitgeroeid; daarentegen is de nagelteelt hier in volle kracht, dewijl de grond daarvoor bijzonder geschikt is en er de grootste zorg aan besteed wordt. Het is voornamelijk op dit eiland, dat, meer dan elders, de heilrijke invloed des Christendoms bespeurd wordt. Nog geene twee eeuwen geleden at men hier het vleesch zijner natuurgenooten en thans belijden de bewoners van Noessa-Laut het Christendom, zoo dat hier niemand van eene andere godsdienst wordt aangetroffen. In het algemeen is de staat van het godsdienstig en schoolonderwijs ook zoo voldoende, dat de Christen er zich over verheugen mag, en dit eiland, te dien opzigte, onder de overige eilanden een zeer gunstig onderscheid maakt.

Op dit eiland deed zich, den 21 Januarij 1837, eene hevige aardbeving gevoelen, die de volgende dagen door verscheidene min belangrijke schokken gevolgd werd.

NOESANIVEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het schiereil. *Leytimor*, aan de Noordwestkust.

NOESANIVEL (HOEK-VAN-), ook wel Hoek-van-Noessa-Niva genoemd, kaap in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboino*, op het

schiereil. *Leytimor.* — Het is de zuidhoek van de groote baai, tusschen Hitoe en Leytimor.

NOESATEHOE, en NOESELEHO, twee dorpen in *Oost-Indië*, op het *Amboneche* eil. *Ceram*, onder den Radja van Schomi-it staande.

NOETZELE, meestal NOETZELEN genoemd, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. N. O. van *Raalte*, gem. en 1 u. Z. van *Hellendoorn*; met 74 h. en 480 inw.

Men heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

NOEUTTEREN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie NOTTER.

NOFORT of BOFORT, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. W. van *Luxemburg*, gem. *Bertringen*.

NOHALLIE (TANDJONG-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, aan de Westkust van het eil. *Ceram*.

NOKOHALI of NOCHOHALI, d. in *Oost-Indië*, landv. *Amboa*, op het eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Hatoe-Noekoe*.

Dit dorp lag weleer bij Kaytetto, in het gebergte, doch meer naar het Oosten, en wel eene halve mijl van het strand, op eenen heuvel, die moeijelijk te beklimmen was. Het staat onder eenen Orang-Kaja, die over 80 zielen, 27 weerbare mannen en 17 dati's gebiedt.

NOL (DE), geh. in het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¾ u. N. W. van *Gorinchem*, gem. en ¼ u. O. van *Schelluinen*.

NOL (DE), geh. in het *Oud-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 5 u. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2¼ u. N. W. van *Heusden*, gem. *Woudrichem-en-Oudendijk*, 5 min. O. van Woudrichem.

Alhier had, tusschen den 30 en 31 Januarij 1809, eene dijkbreuk plaats, waardoor het geheele Oud-Land-van-Altena, Nieuw-Altena, Dussen enz. onderliep.

NOLDE, geh. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 2 u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. en 1 u. Z. van *Zuidwolde* of van *Kerkenbosch*, het hoofdpunt dier gemeente; met 7 h. en 40 inw.

NOLDIJK, geh. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*, in de heerl. *Oost-Barendrecht*.

NOLLE (DE), eigenlijk DEN HOLLE, fort op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, 20 min. W. ten N. van Vlissingen, tegen de Hont of Wester-Schelde gelegen.

Dit fort dient tot kustverdediging en bestaat uit eene onregelmatige vijfhoekige redoute van aarde, met eene natte gracht, tot reduit eenen ronden steenen toren hebbende.

NOLLEN (DE), een gedeelte van het *Eijerland*, eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, ongeveer 125 bunders groot, liggende ten Noorden Zandijkshuis, ten Zuiden en Zuidwesten van de begraafplaats van Cockdorp, ten Westen de Roggesloot. Het zijn kleine met helm begroeide binnenduinen, waar tusschen ligte moesgronden, met doornstruiken en spichtig gras begroeid. — In het zuidoostelijk gedeelte vindt men de zandvlakte van Zandijkshuis, in welke een arm van de Rogge-sloot ontspringt.

NOLLEN (DE) of de GROOTE-POLDER, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drim-*

[illegible] Akkers-tegen-de-rivier-den- [illegible] -poldertje, Z. aan den Emelia- [illegible]

[illegible] kadaster, eene oppervlakte van [illegible] een houten sluisje, aan den Lan- [illegible] met eene klep, en eenen hou- [illegible] of kade, wijd één ell., voorzien van [illegible] den Amer van het overtollige [illegible] is 1 palm. 5 duim. boven A. P. [illegible] tot 1 ell. 7 palm. boven A. P. [illegible] Domeinen.

[illegible] 6 bund. 81 v. r. 26 v. ell. eigen- [illegible] sluis is alleen tot zijnen last.

[illegible] *Amboina*, op het eil. *Honiwoa*, [illegible] Radja.

[illegible] Mahomedanen wonen, loopt Zuid- [illegible] Duurstede, langs eene rivier, die vele [illegible] vorige eeuw is hier eene Prinses [illegible] haar vaartuig, door een zoodanig [illegible]

[illegible] bevatte dit dorp 970 zielen, onder [illegible] 158 dati's.

[illegible] SOLKERBAAN, voorm. meer in *Kennemerland*, [illegible] *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Pet-* [illegible]

[illegible] zijnde, maakt thans eenen pold. uit, [illegible] Droomerdijk, O. aan den Pettemer- [illegible] W. aan de Noordzee. Uithoofde [illegible] binnen werken van de Hondsbossche [illegible] geheel in de Noordzee gelegen.

[illegible] die in het jaar 1691 met de heerl. [illegible] guld., aan GERARDUS VAN EGMOND VAN [illegible] Alkmaar, en sedert daarmede steeds [illegible]

[illegible] tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoo- [illegible] van het eil. Florus. Het is van [illegible] omtrent zes of zeven mijlen lang, [illegible] mijlen.

[illegible] in de heerl. *Feltz*, deels in de heerl. *Mersch*, [illegible] grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, [illegible] gem. Ettelbruck en Erenzdorf, O. aan [illegible] Mersch, Bissen en Berg.

[illegible] Nomeren, Cruchten en Schront- [illegible] Ober-Glabach en Nieder-Glabach, [illegible] Schleider, alsmede de groote hoeve [illegible] en 880 inw., die meest hun bestaan [illegible] ijzerwerken, 1 olie- en 2 koren- [illegible]

[illegible] vruchtbare jaren 3200 zak rogge en [illegible] 1350 zak aardappelen en 215,500 pond [illegible] op 90 paarden, 260 stuks hoornvee [illegible]

[illegible] zijn, maken de par. van Nomeren [illegible] gem. elk eene kerk en in het d. [illegible] hebben. — Er zijn drie scholen.

Het d. Nommern ligt 4 u. N. van Luxemburg, 1½ u. N. van Mersch. De inw. maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Mersch*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt, terwijl de dienst in de, tot deze par. behoorende, kapel te Schrontweiler, door eenen eigen Kapellaan verrigt wordt.

NONKOT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

NONNEN-BOSSCHE-HOEVEN, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en 1 u. N. van *Schijndel*.

NONNEN-EN-KRUISWAARD, buitenpold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Maasland*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Lith*; palende N., O. en W. aan de heerl. Alphen, Z. aan de Maas.

NONNEN-GEZEID, plaats in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Heesbeen-Eethen-en-Genderen*, onder *Heesbeen*. Vroeger heeft aldaar een Nonnenklooster gestaan.

NONNEN-MUHLEN, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en gem. *Echternach*.

NONNEN-POEL, voorm. kloost. in *Zuid-Holland*. Zie Poel (Het Huis-te-).

NON-PENSÉ, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Cadix, benedenwaarts aan den houtgr. Aucka.

NONTJOK-TOPPING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

NOOIT-GEDACHT, voorheen een buit., met boerenbruiker, thans alleen een boerenbruiker, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1½ u. N. O. van Amstelveen, aan den Amsteldijk, in den *Midden-polder*; beslaande eene oppervlakte van 32 bund. 68 v. r. 30 v. ell. gronds, welke nu verveend wordt.

NOOIT-GEDACHT, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. en in het d. *'s Graveland*.

NOOIT-GEDACHT, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. van *Utrecht*, kant. en ½ u. van *Maarssen*, gem. *Maarssenveen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Huydecoper van Nigtevecht, woonachtig te Utrecht.

NOOIT-GEDACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramakka*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Zorg-en-Hoop, benedenwaarts aan den houtgr. Karelsburg, waartoe hij thans behoort; 500 akk. groot.

NOOIT-GEDACHT, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanica-kreek*, ter regterhand in het afvaren naar de Saramacca; palende bovenwaarts aan den houtgr. Curaçao, benedenwaarts aan den houtgr. Maria's-Lust; 500 akk. groot.

NOOIT-GEDACHT, vroegere naam van de suikerplant. Ellen, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Ellen.

NOOIT-GEDACHT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, W. van St. Jorisbaai, Z. ten O. van den berg Ronde-klip.

NOOIT-VOLMAAKT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende

bovenwaarts aan de voorstad Zeelandia, benedenwaarts aan den mond der Booms-kreek; 100 akk. groot; met 12 slaven. De Negers noemen deze plant. MANDRA-SOESMAN.

NOORBEEK, gem. in de heerl. *Dalem*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen* (1 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Mheer, O. aan Slenaken, Z. aan de Belgische prov. Limburg, W. aan Mesch.

Deze gem. bevat het d. Noorbeek, de geh. Bergerhuizen of Bergerhausen, Terlinden, Schieberg, Schey, Ulvent en Vroulen, benevens een gedeelte van St. Kruis. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 740 bund., waaronder 719 bund. belastbaar land. Men telt er 172 h., bewoond wordende door 179 huisgez., uitmakende eene bevolking van 830 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die, op twee na, allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Gulpen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — De twee Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Gulpen*.

Het d. NOORBEEK ligt 2½ u. Z. O. van Maastricht, 1½ u. Z. ten W. van Gulpen. Men telt er in de kom van het d. 74 h. en 340 inw.

NOORD, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. en ¼ u. Z. Z. W. van *Bergen*.

NOORD (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. en W. aan de Westkil, O. aan het Steurgat, Z. aan de Grienden-tegen-Jasse-sloot.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13 bund. 11 v. r. 40 v. ell., met de kaden en buitenstrooken, en heeft eenen houten duiker aan de zuidzijde des polders, wijd 5 palm. 2 duim, voorzien van eene klep, waardoor deze polder, op de Jasse-sloot, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 4 palm. boven A. P.; de hoogte der dijken 2 ell. 3 palm. tot 2 ell. 4 palm. boven A. P. Hij is alleen aan de zuidzijde van eene kade en overigens van even zulke hooge boorden voorzien. Hij wordt bestuurd door de eigenaren. Aan de zijde van het Steurgat, voornamelijk op en nabij de noordelijke punt, is deze waard zeer veel afgenomen en vermindert nog als het ware dagelijks.

NOORD (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie SLIKGAT (HET).

NOORD (DE) of HET NOORDER-DIEP, kil of rivierarm in *Zuid-Holland*, die, tegenover Dordrecht, uit de *Merwede* beginnende, met eene noordwestelijke rigting, tusschen den Alblasserwaard ter eenre zijde en den Zwijndrechtsche- en den Riederwaard ter andere zijde doorloopende, zich, tegenover Crimpen, met de *Lek* vereenigt en van daar weder, onder den oude naam van Merwede (thans veelal Nieuwe-Maas), langs Rotterdam tot aan Vlaardingen voortloopt, alwaar zij zich met de *Oude-Maas* vereenigt.

Deze kil, welke eene aanzienlijke breedte en genoegzame diepte voor groote binnenvaartuigen heeft, wordt ten zuiden bij het begin, door eene plaat de Pelsert genaamd, in twee vaarwaters verdeeld, die zich een half uur verder weder vereenigen en waarvan het oostelijkste het bruikbaarste is. Stellende A. P. = 0, dan is de hoogte bij Dordrecht, bij vloed 1,210 ell. boven, bij eb 0,317 ell. onder; bij Crimpen, bij vloed 1,033 ell. boven en bij eb 0,203 ell. onder A. P.

De geheele afstand tusschen die plaatsen bedraagt 9041,7 ell. De afwisseling van eb en vloed doet telkens de rigting van den stroom veranderen.

NOORD (DE), oude naam van de schorren in de *Ooster-Schelde*, Z. W. van Ouwerkerk-in-Duiveland, prov. *Zeeland*, waar vroeger het geregt van dat dorp stond.

NOORD (HET), gedeelte van de kom van het vlek *Schagen*, in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 31 h. en ongeveer 200 inw.

NOORD (DE KLEINE-), buurt in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. N. O. van *Aalsmeer*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*; met 6 h. en 20 inw.

NOORD (HET LAGE-), gedeelte van de kom van het vlek *Schagen*, in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 14 h. en ruim 70 inw.

NOORD (DE POLDER-VOOR-HET-), pold. in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Missel-kaag, O. aan het Noord, Z. aan de Loet, W. aan de Zandvenne.

Deze pold., welke een gedeelte van de sectie *Lagendijk* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42 bund. 31 v. r. 11 v. ell. schotbaar land; telt 30 h., waaronder 3 boerderijen. Hij staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

NOORD (DE VETTE-), vroeger alleen DE NOORD geheeten, thans VETTEN-OORD gespeld, uiterwaard in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OORD (VETTEN-).

NOORD-A, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. van *Leyden*, gem. en ¼ u. Z. van *Soeterwoude*; met 8 h. en ruim 60 inw.

NOORD-AA (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AA (DE NOORD-) (1).

NOORDAAN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. N. van *Utrecht*, kant. en 2 u. O. van *Maarssen*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Maarsseveen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 137 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer A. CALKOEN.

NOORD-ACHTTIENHOVEN, pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Achttienhoven-en-den-Bosch*.

NOORDAM of NOORDDAM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. van *Holwerd*, ½ u. N. W. van *Reitsum*, waartoe het behoort; met 2 h. en 18 inw.

NOORDASCHE-VLIET, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AA (NOORD-).

NOORDBEEK, naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft, aan het d. NOORBEEK, in het *Land-van-Dalem*, prov. *Limburg*. Zie NOORBEEK.

---

(1) Evenzoo zoeke men de overige artikelen, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

NOORD-BEEMSTER, een der vijf deelen, waarin de bedijking van de Beemster, in Waterland, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* verdeeld is. Men begrijpt daaronder dat gedeelte van deze bedijking, waar de bijschool op den hoek van den Middelweg en den Oosthuizer-weg staat, en hetgeen verder noordwaarts van deze plaats gelegen is.

NOORD-BONNEN, streek lands in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zandambacht*; zijnde in der tijd op de rivier de Maas aangewonnen land, behoorende aan de ingelanden van, en staande onder het zelfde bestuur als den polder *het Nieuwland*.

De Noord-Bonnen palen N. aan het gezegde Nieuwland, O. aan den Hoek en de Geeren, W. aan de Zeeduinen, en beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 119 bund. 51 v. r. 74 v. ell., alles hooi- en weiland, met eene boerderij, genaamd de Hilwoning. Zij liggen tusschen dijken, en wordt door ééne sluis, op het Vloeigat, en daardoor op de rivier de Maas, van het overtollige water ontlast.

NOORDBOSCH, adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Maarssen*, gem. *Harmelen*.

NOORD-BOVEN-POLDER, onbehuisde pold. in het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Dubbeldam (Noord-Boven-polder-van-).

NOORDERBRAAK (DE) of de Noorder-braak, voorm. meertje in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, Z. van Obdam, N. O. van Hensbroek, dat bedijkt zijnde, thans een poldertje is, behoorende tot het arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, en een gedeelte van den *Braken-polder* uitmakende.

NOORDBROEK, gem. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 10 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Slochteren, O. aan de gem. Scheemda, Z. aan Zuidbroek, W. aan Slochteren.

Deze gem. bevat het d. Noordbroek, benevens de geh. Noordbroekster-hamrik, Koorngaste, Stootshorn en Zuiderveen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2507 bund. 75 v. r. 71 v. ell., waaronder 2483 bund. 28 v. r. 30 v. ell. belastbaar land; telt 317 h., bewoond door 410 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 zielen, die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Handel wordt er bijkans niet gedreven, doch men heeft er de volgende fabrijken en trafijken, als: 1 bierbrouwerij, 1 touwslagerij, 1 kalkbranderij, 2 blaauwverwerijen, 1 hoedenmakerij, 1 cichoreifabrijk, 6 linnenweverijen en 1 koren- en pel- en 3 boekweitmolens.

Verrukkelijk is het gezigt op de schoone boerderijen, welke men in deze uitgestrekte, volkrijke en aanzienlijke gemeente aantreft, vooral langs den vrolijken rijweg naar Zuidbroek, die in het jaar 1844 begrind is.

De Herv., die er ongeveer 1880 in getal zijn, onder welke 360 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Winschoten* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Sprenger, die in 1597 van Huizinge herwaarts beroepen werd, en in 1599 naar Appingedam vertrok. Het beroep geschiedt door stemgeregtigden en den kerkeraad.

De Doopsgez., welke hier omtrent 90 in getal zijn, behooren tot de gem. *Noordbroek-en-Nieuw-Scheemda*, welke te Noordbroek eene kerk heeft. — De 5 Evang. Luth., die er wonen, behooren, even als de 24 R. K., die men er aantreft, onder *Sappemeer*.

De 15 Isr., die men er vindt, worden tot de ringsynagoge van *Hoogezand* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, beide in de kom der gemeente, welke gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

Het d. NOORDBROEK ligt 3½ u. O. van Groningen, 3 u. N. W. van Winschoten, 1 u. N. van Zuidbroek, aan den straatweg van Groningen op Winschoten. Men telt er in de kom van het d. 235 h. en 1500 inw.

De Hervormde kerk, een deftig hoog kruisgebouw, is van binnen vrij prachtig en bezit een voortreffelijk orgel. Deze kerk heeft vele fondsen. De afgezonderd staande zware, vierkante toren heeft een klein spitsje en is veel lager dan de kerk.

De Doopsgez. kerk, welke in het jaar 1811 gesticht werd, is een eenvoudig gebouw, zonder toren of orgel.

Hier is ook een distributiekantoor voor de brievenposterij.

De Dollart is voormaals tot digt aan de Hervormde kerk doorgedrongen. Het geh. Noordbroekster-Hamrik is daaruit aangeslijkt, doch of de Korengast, zoo als sommigen willen, wel polderland is, wordt door eenigen betwijfeld, die van oordeel zijn, dat de eerste Dollartdijk op deze gast of hoogte zou hebben gelegen.

Onder NOORDBROEK ligt de buitenplaats Veenhuizen. — Ook heeft dit dorp eene afzonderlijke trekvaart op Groningen. Zie NOORDBROEKSTER-VAART.

Den 15 Augustus 1833 is aldaar brand ontstaan in eenen korenmolen, waardoor, behalve dit gebouw, zeven huizen in de asch zijn gelegd.

NOORDBROEK-EN-NIEUW-SCHEEMDA, Doopsgez. kerk. gem., prov. *Groningen*, met twee kerken, als: ééne te Noordbroek en ééne te Nieuw-Scheemda. Men telt er 200 zielen, onder welke 90 Ledematen. De eerste vast bezoldigde Leeraar in deze gemeente is geweest PIETER HARMS DE VRIES, die in het jaar 1795 naar Dragten vertrok.

NOORDBROEKSTER-HAMRIK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 1½ u. N. van *Zuidbroek*, gem. en ¼ u. N. O. van *Noordbroek*; met 21 h. en 110 inw.

NOORDBROEKSTER-KANAAL (HET), vroeger eene vaart in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, welke te Noordbroek eenen aanvang neemt, en, in eene noordoostelijke rigting, naar Niewolde liep, waar zij in het *Zijl-diep* viel. — Dit kanaal dient tegenwoordig alleen tot afwatering.

NOORDBROEKSTER-VAART (DE), vaart in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, welke, van Noordbroek afkomende, in eene zuidwestelijke strekking, naar de Jouwerswijkster-brug loopt, en daar in het *Sappemeerster-hoofd-diep* valt.

De Regering van Groningen heeft het voornemen gehad deze trekvaart, tot aan het Waar, en vervolgens naar de Termunter-zijl, te verlengen, waartoe, ter plaatse daar nu de dam is, een verlaat tot schutting van het water was gemaakt, doch dit ontwerp is blijven steken.

NOORDBROEK-VAN-HEEMSKERK (HET), het noordelijkste gedeelte van den pold. *Noord-en-Zuidbroek-van-Heemskerk*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, eene oppervlakte beslaande van 562 bund. 25 v. r. 68 v. ell. Zie HEEMSKERK (NOORD-EN-ZUIDBROEK-VAN).

NOORD-BUITEN-POLDER, onbehuisde pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DUBBELDAM (NOORD-BOVEN-POLDER-VAN-).

NOORD-BUURT, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude*; met 13 h. en ongeveer 90 inw.

NOORD-DAM, voorm. schans in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, ½ u. N. van Zevenbergen, even ten Z. van de sluis aan het Vogeltje, alwaar de Keen zich met het *Zevenbergsche-kanaal* vereenigt. Zij is aldaar in den Spaanschen oorlog opgeworpen, om de strooperijen des vijands te beteugelen doch is thans niet meer aanwezig.

Toen KAREL VAN MANSFELDT, in het jaar 1590, van PARMA last kreeg, om Breda, dat onlangs door een turfschip verrast was, te hernemen, werd ook deze schans, waar MATTHIJS HELT, om zijn wakker gedrag bij de verrassing van Breda tot Kapitein bevorderd, met zijn vaandel in bezetting lag, door hem aangetast. In het water, hetwelk de schans bespoelde, liet MANSFELDT een groot schip leggen, gevuld met goede schutters. Stormbruggen en ander gereedschap werden aangevoerd, en in den nacht, tusschen den 11 en 12 Mei, door zeven vuurmonden de borstweringen geheel weggeschoten. De vijand, naar het schijnt, weinig tegenstand hopende te vinden, had de vermetelheid nu reeds den storm te wagen, maar werd teruggedreven. In den volgenden nacht werd het vuur hervat, met dat gevolg, dat er eene bruikbare bres werd geopend, terwijl de inspanning der belegerden, om de ontstane schade te herstellen, door het onophoudelijk schieten uit het bovenbedoelde schip, zonder voortgang bleef. Nu scheen de kans schooner te staan tot het welgelukken van den storm. Met de grootste verwoedheid werd zij herhaald; maar de vijand, met bebloede koppen hebbende moeten afdeinzen, ondervond den volgenden dag, bij eene derde poging, eene derde teleurstelling. Deze heldhaftige verdediging kostte hem acht honderd man aan dooden en het schip, hetwelk in brand geschoten, en, met al wat er op was, een prooi der vlammen werd.

NOORD-DAMMER-BRUG, brug in de prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, ½ u. Z. W. van Amstelveen, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*, 1½ u. N. O. van Aalsmeer, ter plaatse, waar de Legmeer en de Amstelveensche-poel in elkander loopen, verbindende alzoo de Legmeer-dijk met de Noorddammer-laan. Er staan bij deze brug eene scheepmakerij en eene tapperij. Vroeger had men er eene herberg, beroemd door de baars en paling, die men er ging eten.

NOORDDAMMERS-LAAN (DE), dat gedeelte van den *Schinkeldijk* in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk van den Hand-naar-Leyden naar de Noordammer-brug loopt.

NOORDDAM-VAN-ZAANDEN, oude naam van het d. KNOLLENDAM, prov. *Noord-Holland*. Zie KNOLLENDAM.

NOORD-DIEP (HET), water, prov. *Zeeland*. Zie DIJKWATER.

NOORD-DIEP of NOORDER-DIEP, water in *Zuid-Holland*, tegenover Dordrecht, zijnde de naam, welke de oude geul of stroom de *Merwede*, na de overstrooming van 1421, heeft blijven behouden. Zie verder NOORD (DE).

NOORD-DIEP (HET), naam, welken men veelal geeft aan dat gedeelte van het *Haringvliet*, hetwelk langs de gem. Stellendam loopt.

Deze naam diende vroeger ter onderscheiding van het *Zuid-diep*, dat tusschen de voorm. Flakkeesche-plaat en het voorm. eil. Over-Flakkee liep; terwijl het NOORD-DIEP ten N. langs genoemde plaat liep.

NOORDDIJK, gem. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Groningen* (2 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Adorp en Bedum, O. aan de gem. Ten-Boer, Z. aan de gem. Haren, W. aan Groningen.

Deze gem. bevat de d. Noorddijk, Middelbert en Engelbert, benevens de geh. Ooster-hoogebrug, Ruischer-brug en Selwert, alsmede een gedeelte van de geh. Noorder-hoogebrug en Euvelgunne. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2475 bund. 68 v. r. 53 v. ell., waaronder 2438 bund. 96 v. r. 88 v. ell. belastbaar land Men telt er 167 h., bewoond door 192 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1080 inw. De bodem, bestaande uit zand, zavel, klei en knik, wordt in het noordelijke gedeelte meerendeels geweid en gehooid en gedeeltelijk tot den bouw van haver en andere zomervruchten, doch ook somtijds tot den winterbouw gebruikt. Langs den puinweg en op de hoogte vindt men van tien tot vier voeten klei; daar bouwt men haver en men heeft er goede weilanden, vooral langs het Noorddijkster-maar; doch naar den kant van de Harkstede, namelijk onder Engelbert, de Laagte genoemd, heeft men, onder eene korst van tuinaarde, gedeeltelijk goeden veengrond van vier tot elf voeten diepte. Daarin baggert men gedurende vijftig jaren, doch thans minder sterk, omdat deze landen ten deele in waterplassen veranderd zijn. Naar den kant van Euvelgunne wordt de bodem hooger en meer en meer kleiachtig. Op de Euvelgunne zelve heeft men de heerlijkste kleilanden, welker vruchtbaarheid mede een gevolg is der vroegere overstoomingen van het, met slib bezwangerde, Hunsewater.

De Herv., die er 1030 in getal zijn, maken de drie gem. Noorddijk, Middelbert en Engelbert uit. — De Doopsgez., welke men er zeer weinig aantreft, behooren tot de gem. van *Groningen*. — De Evang. Luth., die er 4 in getal zijn, worden tot de gem. van *Groningen* gerekend. — De R. K., van welke men er 50 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Groningen* en gedeeltelijk tot die van *Kleine-meer*.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Noorddijk, ééne te Middelbert, ééne te Engelbert en ééne op de Euvelgunne, welke gezamenlijk door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het d. Noorddijk ligt 1 u. N. O. van Groningen, op de grenzen van Hunzingo en Fivelgo, aan de oostzijde van het Boterdiep en aan de Noordzijde van het Damsterdiep. Men telt er in de kom van het d. 33 h. en ruim 210 inw., en met de daartoe behoorende geh. Ruischer-brug, Ooster-hoogebrug, Euvelgunne, Selwert en een gedeelte van Noorder-hoogebrug 75 h. en ruim 460 inw.

De Herv., die er 450 in getal zijn, onder welken 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *het Hoogezand*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Meijer, die er in het jaar 1594 stond, en in het jaar 1612 vervangen werd door Wilhelmus Walraven. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten, verdienen melding de Taalkundige Lambertus van Bolhuis, die in 1767 herwaarts kwam, en in 1772 naar Oostwold vertrok, en de Nederduitsche Dichter Antonius Driessen, die er in 1808 overleed, na er sedert het jaar 1777 te hebben gestaan. De kerk is een zindelijk gebouw, met fraai beschilderde glazen en eenen zwaren toren, waaronder de ingang van de kerk is. Deze toren is in 1844 aanzienlijk hersteld. De kerk heeft geen orgel. Boven de deur vindt men dit opschrift: Anno 1649 den 19 Mei is de eerste steen geleGd door Juffer Anna Maria Ulger.

Het heerenhuis Zorgwijk versiert dit d., doch ligt er westelijk tamelijk ver af. Het huis Meijema is gesloopt.

Men ontmoette hier eertijds het geslacht van Ulgers, waarvan sommigen met name vermeld worden in het vonnis van den bloedraad te Brussel, in 1570 tegen onderscheidene Ommelanders geveld. Daarin worden de gebroeders Ditmar en Herman Ulgers beschuldigd, dat zij zich in dienst van Lodewijk, Graaf *van Nassau*, gesteld en de wapenen tegen deze landen opgevat hebben. Hunne namen, nevens dien van hunne moeder en eenen anderen naastbestaande, vindt men ook geteekend onder het verzoekschrift, door de vlugtelingen dezer provincie daartegen in het zelfde jaar aan den Keizer en de Rijksvergadering te Spiers overgegeven.

Men ziet hier nog het oude, zeer versmalde bed der Hunse en de dijken langs die rivier, welke doorliep van het Winschoter-diep, waar de Hunse nog, van Drenthe afkomende, in dat diep valt, oostelijk om de stad heen, tot aan de Koekoek onder Selwerd, alwaar zeker riviertje nog onder den naam van het Selwerder-diepje bekend is.

NOORDDIJK, naam, welken men wel eens geeft, aan het d. Andijk, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, omdat het tegen den noordelijken dijk van Dregterland, gelegen is. Zie Andijk.

NOORDDIJK, geh. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. W. van *Hoorn*, gem. *Ursum-Rustenburg-en-de-Braak*; ½ u. O. van *Ursum*.

NOORDDIJK of Noorderdijk, volkrijke b. op het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en buiten de Noorderpoort der stad *Dordrecht*. — Deze buurt draagt den naam naar den dijk, waar langs zij gebouwd is.

NOORDDIJK-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. W. aan den Perk-polder, N. en O. aan de Wester-Schelde, Z. aan den Wilhelmus-polder, W. aan den Maria-polder en den Noordhof-polder.

Deze pold., vermoedelijk in het jaar 1621 ingedijkt, heeft eene schotbare grootte van 96 bund. 84 v. r. 55 v. ell., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 88 bund. 98 v. r. 75 v. ell. Daarin staat, behalve het geh. Welsoorde en eene meestoof, ééne hofstede, één hoefje en drie bijzondere woningen. De uitwatering geschiedt, door middel eener kapitale zeesluis, onmiddellijk in de Schelde. Hij maakt deel van de *Watering-van-Welsoorde*, welke door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier wordt beheerd.

NOORDDIJKSTER-MAAR (HET), water, prov. *Groningen*, dat ten Noorden van Noorddijk zijnen oorsprong neemt, in eene lijnregte, westelijke strekking de grensscheiding tusschen het *Gooregt* en *Hunsingo* maakt, en, een weinig benoorden de Noorder-Hoogebrug, in het *Boterdiep* valt.

NOORDDORP, naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het d. Nootdorp, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Nootdorp.

NOORDDORP, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Noordorp.

NOORDDORP, naam, onder welken op de kadastrale kaarten voorkomt het noordelijke, buitendijks den pold. gelegen, gedeelte van het dorp *Oud-Beijerland*, in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*; palende N. aan het Spui, O. aan de Haven-van-Oud-Beijerland, Z. aan den

Oud-Beijerlandsche-polder, W. aan de Buitengorzen-van-den-Nieuw-Beijerlandsche-polder.

Dit gedeelte maakt den bestraten havenkant uit, waar 30 huizen staan, achter welke eenige, met zomerkaden omgeven, perceeltjes weiland, bleekerijen en boomgaarden liggen, te zamen groot, volgens het kadaster, 3 bund. 65 v. r. 90 v. ell., terwijl het buitenland daarvan, mede weiland, boomgaard, boschland en bleekerij, groot is, volgens het kadaster, 2 bund. 44 v. r. 63 v. ell.

NOORD-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, tot de *Kokos-eilanden*, bij *Sumatra*, behoorende, 10° 30" Z. B., 113° O. L.

NOORD-EIND, b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. O. van *Delft*, gem. *Pijnacker*.

NOORD-EIND, b. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Alkmaar*, gem. *Schermerhorn-en-Westmijzen*, 1 u. Z. ten W. van Schermerhorn.

NOORDEINDE, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Alphen*, gem. *Aarlanderveen*.

NOORDEINDER-MEER of MAL-MEER, pold. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Zuid-en-Noord-Schermer*, in den dijkring van den *Eilands-polder* gelegen; palende N. aan het Meningweer en de Groot-Schermer-ban, O. aan de Groot-Schermer-ban, Z. aan Sapmeer, W. aan de Groot-Schermer-ban.

Deze pold., welke in het jaar 1647 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 218 bund. 34 v. r. 26 v. ell., alles schotbaar land, en telt 6 boerderijen. Hij wordt door eenen watermolen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en vier Hoofd-Ingelanden.

NOORDEINDE-VAN-GRAFT, b. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie GRAFT (NOORDEINDE-VAN-).

NOORDEINDSCHE-BUURT, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie NOORDENSCHE-BUURT.

NOORDEINDSCHE-EN-SCHILKSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*; palende N. aan den Westeindsche-polder, O. aan de Nieuwveensche droogmakerij, Z. aan den Bloklands-polder en den Middel polder, W. aan den Rijnsaterwoudsche-polder. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 348 bund.

NOORDEINDSCHE-POLDER of NOORDEINDER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*; palende N. aan den Hoogeveene-polder, O. aan den Schilkpolder, Z. O. aan den Bloklands-polder, Z. aan den Middel-polder, W. aan den Polder-van-Rijnsaterwoude.

Deze pold. maakt het zuidwestelijke gedeelte van den Noordeindsche-en-Schilk-polder uit.

NOORDEINDSCHE-POLDER of NOORDEINSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Aarlanderveen*; palende N. O. aan de Vrijehoef, O. aan de Nieuwkoopsche droogmakerij en aan den Zuideinder-polder, Z. en Z. W. aan den Kortsteekster-polder, W. aan de Aar.

NOORDELAND, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie NOORDLAND.

NOORDELIJKE-VERLOREN-HOEK (DE), onbehuisde pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, *Tweede*

distr., kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan den Hooge-Maasdijk, O. aan de Hedikhuizensche-Maas, Z. aan den Zuidelijke-Verloren-hoek, W. aan den Hooge-Maasdijk.

Deze pold., welke in het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 84 v. r. 20 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 2 palm., voorzien met eene klep, op de Hedikhuizensche-Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 el 7 palm boven A. P.; de hoogte der dijken 2 ell. 5 palm. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van de eigenaren.

NOORDELIJKSTE-VLIET (DE), water in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat, uit de *Middelste-Vliet* voortkomende, met eene westelijke rigting in de *Roompot* uitloopt.

NOORDELOOS, d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. N. van *Gorinchem*, kant. en 4 u N. O. van *Sliedrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, aan de Noordeloos, waarover het eene brug heeft.

De Heer van Arkel, Jan V van dien naam, liet het dorp in het jaar 1025 bouwen. Men telt er 89 h. en ongeveer 700 inw.

De Herv., die hier 620 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk, vóór de Reformatie vermoedelijk aan den H. Bonifacius toegewijd, is een tamelijk groot, doch oud gebouw, hetwelk thans (1846) vernieuwd wordt. Aan deze kerk staat een vierkante toren, waaruit eene hooge achtkante spits oprijst. Men heeft daarin geen orgel, doch het praalgraf der vroegere Ambachtsheeren van Noordeloos, dat men er in vindt, is zoo fraai, dat men op het platteland zelden de wedergade zal aantreffen. Vooral is het metselwerk de bezigtiging overwaardig.

De Christelijk Afgescheidenen, die men er aantreft, maken, met de overige uit de burg. gem. Noordeloos-en-Over-Slingeland, eene gem. uit, welke eenen eigen Predikant heeft. De kerk is een klein vierkant gebouw, zonder toren, doch met eene nette pastorij.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Ook had men er vroeger het oude Slot-van-Noordeloos, later vervangen door een heerenhuis, thans nog het Huis-te-Noordeloos geheeten.

Vroeger bestond hier een klooster, zich uitstrekkende van de oude kerk tot aan den watergang de Noordeloos, waarvan de overblijfselen nog aanwezig zijn, welke dan ook nog den naam van Klooster voeren.

Het bekende adellijke geslacht Boter, tot hetwelk de vermaarde Huis Boter behoord heeft, heeft alhier zijn verblijf gehouden.

De kermis valt in den eersten Maandag na 3 September.

NOORDELOOS (DE), water in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, dat een begin neemt met de uitwateringen van *Ameide c. s.*, en in eene zuidwestelijke rigting, door de heerl. Noordeloos, naar de heerl. Over-Slingeland loopt, alwaar het, omtrent het Galgeboschje, in het waterschap de *Voor-Giessen* valt.

NOORDELOOS (HET HUIS-TE-), heerenhuis in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. N. van *Gorinchem*, kant. en 4 u. N. O. van *Sliedrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, 10 min. W. van Noordeloos.

Dit h. staat, ter plaatse, waar vroeger het Slot-te-Noordeloos stond. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van

57 bund. 46 v. r. 16 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JACOB VAN DAM VAN NOORDELOOS EN OVER-SLINGELAND, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid der Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, woonachtig te Rotterdam.

NOORDELOOS (NOORDZIJDE-VAN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland;* palende N. aan den Polder-van-Langerak en den Polder-van-Tienhoven, N. O. aan Aaksterveld, O. aan Meerkerksbroek, Z. O. aan Botersloot, Z. aan den Groote-waard en Over-Slingeland, W. aan Nieuw-Goudriaan en Oud-Goudriaan.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 604 bund. 60 v. r. 45 v. ell., waaronder 604 bund. 38 v. r. 45 v. ell. schotbaar land; telt 54 h., waaronder 30 boerderijen, en wordt door twee molens, op de Noordeloos, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout en twee Heemraden.

In dezen pold. staat een der oudste molens van den Alblasserwaard, waarvan evenwel de tijd der stichting niet bekend is.

NOORDELOOS (SLOT-VAN-), voorm. kast. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., en 1½ u. N. van *Gorinchem*, kant. en 4 u. N. O. van *Sliedrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland.*

Dit slot is vroeger afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een heerenhuis, het Huis-te-Noordeloos geheeten.

NOORDELOOS-EN-OVER-SLINGELAND, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (10 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Langerak, O. aan Meerkerk, Z. Hoornaar, W. aan Neder-Slingeland en Oud- en Nieuw- Goudriaan.

Deze gem. bestaat uit de pold.: Noordzijde, Over-Slingeland, Groote-waard en Boter-sloot, en daarin het d. Noordeloos, benevens het geh. Over-Slingeland en een gedeelte van het geh. Minkeloos. Zij beslaat eene oppervlakte van 1528 bund. 90 v. r. 43 v. ell., waaronder 1528 bund. 68 v. r. 43 v. ell. belastbaar land. Men telt er 112 h., bewoond door 151 huisgez., uitmakende eene bevolking van 850 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, zijnde hennip het voornaamste gewas, waarin dan ook veel handel gedreven wordt; jaarlijks wordt in deze gem. ongeveer vijftig duizend pond hennip geteelt. Ook heeft men er eenen windkorenmolen. Deze gem. was vroeger zeer en is thans nog tamelijk welvarende. Vóór eene halve eeuw waren er bijna geene, thans wel honderd twintig armlastige personen.

De Herv., die er 790 in getal zijn, maken, met die uit het geh. *den Dool* (gem. Meerkerk) de gem. van Noordeloos-en-Over-Slingeland uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort, en 840 zielen, onder welke 300 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WILHELMUS VINK, die in het jaar 1581 herwaarts kwam, en in het jaar 1585 naar Valkenburg vertrok. In geval van vacature heeft de Heer het regt van nominatie, waaruit de kerkeraad één Predikant verkiest, onder nadere approbatie van den Ambachtsheer.

De Christelijke Afgescheidenen, van welken men er 60 aantreft, maken de gem. van Noordeloos uit. De enkele R. K., die er woont, behoort tot de stat. van *Gorinchem*. Men heeft in deze gem. eene school te Noordeloos.

Ook heeft men in deze gem. eenen watermolen, die links maalt, staande in den polder Over-Slingerland.

Deze gem. was vroeger eene hooge heerl., en oefende haar eigen regt uit. De laatste baljuw was A. J. Timmermans, thans is het nog eene heerl., welke eerst heeft toebehoord aan de Heeren van Herlaar, daarna aan die van Vianen, voorts aan die van Zevenbergen en eindelijk aan die van Brederode, welke laatste het huis en de heerl. van Noordeloos, in het jaar 1620, voor vier en veertig duizend gulden, van den Graaf van Aremberg, kochten. In het midden der vorige eeuw werd deze heerl. bezeten door den Heer Martinus van Barneveld, Ambachtsheer van *Crimpen-aan-de-Lek*, *Engelen en Vlijmen*, Raad en Burgemeester der stad Gorinchem enz. Thans is zij het eigendom van den Heer Mr. Jakob van Dam van Noordeloos en Over-Slingeland, Lid der Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, woonachtig te Rotterdam.

Het wapen dezer gem., bestaat in een veld van zilver, met twee fasces van keel (rood).

NOORDEN, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, gedeeltelijk kant. *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*, gedeeltelijk kant. *Woubrugge*, gem. *Zevenhoven*; palende N. O. en O. aan de Kromme-Mijdrecht, Z. aan Westveen-en-Achtienhoven, W. aan Nieuwkoop-en-Zevenhoven.

Deze voorm. heerl. moet tegenwoordig als eene zelfde heerl. met *Nieuwkoop* worden aangemerkt, uitgezonderd dat gedeelte, hetwelk onder de ambachtsheerl. van *Zevenhoven* behoort. Zij bevatte het d. Noorden en de Noordensche-buurt, benevens den Polder-van-Noorden en den Noordensche-buurt-polder. De inw. vinden meest hun bestaan in de veenderij, den landbouw en in de smederijen.

De Herv., die hier 330 in getal zijn, onder welke 115 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Henricus Westhoven, die in het jaar 1588 herwaarts kwam, en in 1605 opgevolgd werd door Hendrik Reiners.

De R. K., die er wonen, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft in deze voorm. ambachtsheerl. eene school.

Het d. Noorden ligt 5¼ u. O. van Leyden, 2½ u. N. van Woerden, 1 u. N. O. van Nieuwkoop.

De kerk, welke vóór de Reformatie slechts eene kapel was, was niet groot. Uit het dak, aan den voorgevel, rees een net vierkant torentje, waarop een dergelijk spits stond, hebbende uurwerk en klok. In het jaar 1842, werd deze kerk, om den slechten en bouwvalligen toestand, voor afbraak verkocht en gesloopt, en voorts op de zelfde plaats een geheel nieuw en doelmatig kerkgebouw opgetrokken, hetwelk in vorm, sierlijkheid en sterkte, niets te wenschen overlaat. Deze kerk, welke van eenen toren voorzien is, doch geen orgel heeft, is den 5 November 1843 ingewijd. Het kerkhof is met boomen beplant.

De R. K. kerk, aan den H. Martinus toegewijd, is een gebouw zonder toren of orgel.

NOORDEN (POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, heerl. *Noorden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*; palende N. aan den Noordensche-buurt-polder, O. aan den Westveen-polder, Z. aan den Polder-van-Achttienhoven, waarvan hij door de Oudedijk-sloot gescheiden wordt, W. aan de Nieuwkoopsche-plassen en den Gecombineerde-Nieuwkoopsche-polder. — Deze pold. bevat het dorp Noorden.

NOORD-EN-MOLENPOLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. aan het Spui, O. aan den Noord-polder-van-Piershil, Z. O. aan den Oost-polder, Z. aan den Ouden-Korendijksche-polder, W. aan den Leenheeren-polder.

NOORDENSCHE-BUURT, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5¼ u. O. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. van *Woubrugge*, gem. en ½ u. O. van *Zevenhoven*.

NOORDENSCHE-BUURT-POLDER (DE) of NOORDSCHE-BUURTSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Zevenhoven*; palende N. en O. aan de Kromme-Mijdrecht, Z. O. aan den Westveen-polder, Z. aan den Polder-van-Noorden, W. aan den Polder-van-Zevenhoven.

Deze pold. maakt een gedeelte uit van de *Gecombineerde-Noordensche-Buurt-en-Voordijksche-polders*, en bevat het geh. Noordensche-buurt.

NOORDENSCHE-BUURT-EN-VOORDIJKSCHE-POLDERS (GECOMBINEERDE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Zevenhoven*; palende N. aan de gem. Mijdrecht en de Zevenhovensche-droogmakerij, O. aan de Kromme-Mijdrecht, Z. aan de gem. Nieuwkoop, W. aan de Zevenhovensche-droogmakerij.

Deze pold. beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 419 bund., waaronder 402 bund. 11 v. r. 51 v. ell. schotbaar land; tellen 36 h., waaronder 9 boerenwoningen en eene scheepmakerij, en worden door eenen molen van het overtollige water ontlast. Zij worden bestuurd door een collegie, bestaande uit den Burgemeester van Zevenhoven en vier voorname Ingelanden, onder den naam van Schout en Poldermeesters.

NOORD-EN-SLIKPOLDER (KLEINE-), pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan de Keensche-gorzen, O. aan de Buitengronden tegen het Zevenbergsche-kanaal, Z. aan de Geecombineerde Oude-Noord-Toren- Oost- en West-Keren-polders, W. aan den Lokkers-polder-Ketel-en-de-Platen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 159 bund. 68 v. r. 41 v. ell., heeft, met een gedeelte van den Lokkers-polder-de-Ketel-en-de-Platen, gezamenlijk eenen houten wachter bij den Oostbeer van de werken van de Klundert, wijd 1 ell. 3 palm. 4 duim., en voorzien van eene schuif, waardoor hij met een gedeelte van het water van den gezegden polder, op de Botten en de Aalskreek, en voorts, met of zonder behulp van den nieuwen watermolen, op het Hollands-diep ontlast wordt. Ook vloeit een gedeelte van het water uit het lage deel van dezen polder, vereenigd met dat van de lage streken van den polder Bloemendaal, door den wachter, ten O. van den Veerweg gelegen. Het zomerpeil is 7 palm. 5 duim. en het maalpijl 5 duim. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester. Dit bestuur heeft echter in de directie der gemeenschappelijke uitwatering met Bloemendaal, in en door het westelijke gedeelte van den Groote-polder, niet het minste aandeel.

NOORDENVELD ook wel NOORDEVELD gespeld, een der *zes Dingspellen*, waarin de prov. *Drenthe* vroeger verdeeld was en wel het vijfde in rang.

Het werd aldus genoemd, in tegenoverstelling van *Zuidenveld*, om dat het het noordelijkste gedeelte van het lands. *Drenthe* uitmaakte; grenzende N. W., N. en N. O. aan de provincie Groningen, O. aan het Oostermoerder-dingspil, Z. aan Rolder-dingspil, Beiler-dingspil en Dieverder-dingspil, W. en N. W. ten deele aan de provincie Friesland.

Daartoe behoorden vijf bijzondere schoutambten, welke, naar de dorpen, waar zij hunne geregtsplaats hadden, onderscheidenlijk benoemd werden, als: Vries, Eelde, Peize, Norg en Roden-en-Roder-wolde, thans de gem. van dien naam uitmakende, en alzoo, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaande van 43,874 bund. 80 v. r. 35 v. ell., waaronder 30,179 bund. 67 v. r. 93 v. ell. belastbaar land. Men telt er tegenwoordig eene bevolking van ongeveer 12,900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de veengraverij; daaronder begrepen de bevolking van de gestichten van de Maatschappij van Weldadigheid te Veenhuizen, waar ook fabriek-arbeid wordt verrigt.

NOORD-EN-ZUIDEINDER-POLDER (GECOMBINEERDE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Aarlanderveen*, ten O. van de gem. Oudshoorn-en Gnephoek, waarvan zij door de Kromme-Aar gescheiden is, ten Z. W. van den Kortstekerpolder, ten W. van den Zuid-polder en ten N. O. van de gem. Ter-Aar.

De Nieuwe-vaart, die in de jaren 1824 en 1825 aangelegd is, om de vaart van Amsterdam op Gouda te bekorten en regter te maken, loopt hier door.

NOORDER-BEEK (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Hilvarenbeek*, dat in de *Rovertsche-heide* zijnen oorsprong neemt, in eene oostelijke rigting door de kom der gemeente stroomt, aldaar zich met de *Zuiderbeek* vereenigt, en met deze langs de Beerten loopende, zich in de *Hilver* ontlast.

NOORDER-BUITENDIJKEN, onbehuisde pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUITENDIJKEN (NOORDER-).

NOORDER-BUREN, buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2½ u. W. van *Sneek*, nabij *Gaastmeer*, waartoe het behoort.

NOORDER-DIEP (HET), de oude MERWEDE van *Hardinxveld* tot *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, dus genoemd, omdat na de St. Elizabethsvloed van 1421 dit oude vaarwater eene meerdere diepte voor de scheepvaart behield als de overstroomde en bedolven liggende grooten Zuidhollandsche-waard.

NOORDER-DIEP (HET), een der voorm. monden van den *IJssel*, bij Kampen.

In het jaar 1837 werd deze mond, na bekomen magtiging, door het stedelijk bestuur van Kampen afgesloten, ten einde daardoor de bevaarbaarheid van het Keteldiep te bevorderen. Deze mond, die reeds verland en voor de scheepvaart van geen nut was, voerde niettemin het water, bij verhoogden stand der rivieren, van de beide andere monden, het Ketel- en Ganzediep, zijdelings af, waardoor de digting, tot het diephouden dier monden, wenschelijk was.

NOORDER-DISTRICTEN, landstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidelijkste landtong, gouv. *Makassar*. Zij maken de ads. res. van Maros uit. Zie dat woord.

NOORDER-DWARSGRACHT (DE), buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie DWARSGRACHT (DE NOORDER-).

NOORDER-EINDE, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 12 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1¼ u. N. N. O. van *Elburg*, gem. en 2¼ u. N. N. W. van *Doornspijk*, 1¼ u. N. W. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort; met 30 h. en 200 inw.

NOORDER-GAT (HET) of het NIEUWE-GAT, vaarwater, ten N. van de *Zuiderzee*, tusschen de Hors van Texel ten eenre, de Noorderhaaks, de Onrust en de Oostpunt der Laan, ten andere zijde, en loopende uit het *Marsdiep* in de *Noordzee*.

Het is zeer droog en met vele ruggen, meest steil, en alleen in nood voor kleine vaartuigen raadzaam te bevaren. Het heeft eene diepte van 38 tot 129 palm.

NOORDER-GAT (HET), vaarwater in de *Zuiderzee*, N. van Enkhuizen, loopende van de haven van Enkhuizen, in eene noordelijke rigting, naar het Kreupelzand.

NOORDER-GAT (HET), ook wel het QUACKSDIEP, een der zeegaten, waardoor het *Haringvliet* in de *Noordzee* uitwatert. Het loopt tusschen de Zeehonden-plaat en de West-plaat ten N. en de Hinder ten Z. door.

NOORDER-GAT (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, waardoor het Noordermeerder-meer met het *Bergumer-meer* in verbinding staat.

NOORDERGAT-VAN-DE-PLOMP, een der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*, welke uit de Kindem voortkomt, en, tusschen de Kindem en Gijster in eene zuidwestelijke rigting doorloopende, zich in den *Amer* ontlast.

NOORDER-GORS (HET), onbehuisde pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*; palende N. aan den Nieuwlands-polder, O. aan de Noord-Bonnen, Z. aan de Duinen-tegen-den-Hoek-van-Holland, W. tegen de kaap Boersgors.

Deze pold. is bij het kadaster niet afzonderlijk begroot, watert uit op de Maas en behoort onder het bestuur van den *Nieuwlandsche-polder*.

NOORDERKLIP (GAT-VAN-DE-), een der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, welke onder de gem. *Werkendam*, uit het Achterste-gat en het Steurgat voortkomt, voorts, in eene westelijke rigting, tusschen den Steenen-muur ten N. en de Vierde-partij-der-Bloemplaat, benevens de Benedenste-Kil ten Z. doorloopende, zich met de *Bevert* vereenigt, en eindelijk, in eene zuidwestelijke strekking, tusschen de Ganze-Wei en de Ruwe-Hennep doorloopende, haar water, gedeeltelijk op het Gat-van-Kampen, gedeeltelijk op het Gat-van-Vloeijen afzet.

NOORDER-KOGGEN (DE VIER-), dijkgraafs. in de prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*; palende N. aan de Zuiderzee, O. en Z. aan Dregterland, W. aan Geestmer-Ambacht.

Dit dijkgraafs. bestaat: uit de Medemblikker-kogge, de Hoogwouder-kogge, de Wognumer-kogge en de Middel-kogge. Daarin liggen de d. Abbekerk, Twisk, Midwoud, Lambertschagen, Zijbecarspel, Opperdoes-en-Oostwoud, Wognum, Wadwaai, Nibbixwoude, Hauwert, Hoogwoude, Aartswoude, Opmeer, Spanbroek, Obdam, Hensbroek en Wogmeer; thans uitmakende de gemeente Abbekerk-en-Lambertschagen, Twisk, Midwoud-en-Oostwoud,

Zijbecarspel-en-Benningbroek, Opperdoes, Wognum-en-Wadwaai, Nibbixwoude-en-Hauwert, Hoogwoude-en-Aartswoude, Opmeer, Spanbroek, Obdam en Hensbroek, en beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12,378 bund. 69 v. r. 40 v. ell., waaronder 12,235 bund. 99 v. r. 81 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1397 h., bewoond door 1741 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8300 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en in het kaas maken, zijnde de landerijen, in dezen omtrek, alle schoone gras- en weilanden.

Dit dijkgraafs. bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, vier Oudwaarschappen, vier Dijkshoofdlieden, welk viertal van Ambtenaren uit ieder der vier koggen worden aangesteld, vier Hoofdingelanden, vier Koggenmeesters, vier Molenmeesters, eenen Secretaris en eenen Gaarder of Pondgaarder.

De Districtbesturen van de stad Medemblik en van de dorpen Opperdoes, Oostwoud, Hauwert, Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, Hoogwoud, Aartswoud, Opmeer, Abbekerk, Lambertsschagen, Wadwaai, Wognum, Spanbroek, Zijbecarspel, Benningbroek, Twisk, Midwoud en Nibbixwoude, benoemen ieder eenen Afgevaardigde ter vergadering van de Waardschappij.

NOORDERKWARTIER (HET), naam, onder welken men vroeger begreep, dat gedeelte van de tegenwoordige prov. *Noord-Holland*, dat benoorden het IJ en het Wijker-meer gelegen is, en de zeven steden Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnikendam, Medemblik en Purmerende bevat. Het besloeg alzoo de tegenwoordige arr. Alkmaar en Hoorn, benevens de kant. Beverwijk en Zaandam van het arr. Haarlem, beslaande alzoo, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 188,940 bund. 75 v. r. 30 v. ell., waaronder 175,019 bund. 78 v. r. 23 v. ell. belastbaar land. Men heeft er 29,920 h., bewoond door 37,012 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 177,000 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt, de melkerij en het kaasmaken.

NOORDER-KWARTIER (HET), een der vier kwartieren, waarin de stad *Batavia*, in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, verdeeld is.

Het is een langwerpig vierkant, dat zich van de zee, langs de rivier Ankee, tot de tolbrug bij Pisieng, binnen de zuider ringsloot en de rivier Grogol, langs Daalzigt of Jatti, uitstrekt, en daarop, bezijden de noordelijke grenzen der landen Karet, Menting, Kramat, Tana, Tingie en Struiswijk, welke allen tot de Ommelanden behooren, langs de Sonthar tot de Toegoe en eindelijk langs deze weder tot aan het zeestrand, bij kampong Baroe, nabij Tandjong-Priok, voortloopt. Dit kwartier bestaat weder uit zeven distrikten, die elk eenen inlandschen Kommandant tot hoofd hebben, behalve het zesde district of Chinesche kamp, dat door eenen Majoor der Chinezen bestuurd wordt. Daarenboven zijn nog drie Europesche Schouten met het handhaven der openbare orde in dit kwartier belast, de eene op de bazar Baroe, de andere in de stad, bij de voormalige Diestpoort, en de laatste insgelijks in de stad, bij de Werf, geplaatst.

NOORDERLEEG, pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Holwerd*, N. W. van *Hallum*, waartoe hij behoort; palende N. aan de Wadden, O. aan de Keegen, Z. aan het Nieuwe-Monnicken-Bildt, W. aan de Bildt-pollen.

Deze pold., welke in het jaar 1765 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 187 bund. 51 v. r. 23 v. ell., en bevat 5 huizen met schuren. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

NOORDERMEER, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*; arr. en 3½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bergum*.

Het is eene der buurten, waaruit het d. *Bergum* bestaat. Vroeger lag hier het buit. Hooghuis. Zie dat woord.

NOORDER-MEER, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gedeeltelijk gem. *Stavoren*, gedeeltelijk griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, onder het behoor van het d. *Molkwernm*. Dit meer, bedijkt zijnde, maakt thans eenen pold. uit; palende N. en O. aan de landen onder Molkwerum, Z. O. aan het behoor van Warns, Z. aan het Zuider-meer, W. aan Stavoren, N. W. aan de Klokslag-van-Stavoren.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 53 v. r. 6 v. ell.; telt 6 h., waaronder 5 boerderijen, onder *Molkwierum*, 1 h., zijnde eene boerderij en tevens de woning des moleenaars, onder *Stavoren*. Hij wordt door eenen poldermolen, staande onder Stavoren, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 ell. 4 palm. boven zomerpeil. Het polderbestuur bestaat uit twee Heemraden en eenen Penningmeester.

In dezen pold. werd men, bij den watervloed van Februarij 1825, in de uiterste verlegenheid gebragt, doordien aan den zeedijk, in dien omtrek, al het paalwerk reeds weggeslagen, de bekisting vernield, de dijkskruin afgespoeld en de binnendocering, door de sterke overstorting, ingekolkt en afgebrokkeld was. De inwoners van het meer, welks bodem meer dan achttien palmen beneden de gewone oppervlakte van het water ligt, vlugtten eerst met hun vee naar de buurt van het hoog gelegen Warns en ieder was tot berging en behoud in drukke beweging. Het duurde niet lang of met eene woeste onstuimigheid en een geraas in de verte, gelijk aan het gonzend geklots der golven en van vele watervallen, stortte de zee te dezer plaatse in, vloog over dijk en dam en klom tot de daken der huizen. Later is echter dit meer weder drooggemaakt.

NOORDER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. W. van Gaastmeer, hetwelk ten Z. met het *Heeger-meer* in verbinding staat. Vroeger stond het ook ten O. in verband met de *Idsingaster-poelen*, door de Zijlroede, maar deze is nuafgedamd.

NOORDERMEERDER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, Z. O. van *Bergum*.

Het is eigenlijk eene inham van het *Bergumer-meer*, die met de *Wijde-Ee* en met het *Sumeerder-meer* in verbinding staat.

NOORDER-POLDER-VAN-ASSENDELFT (DE), pold. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Assendelft*.

NOORDER-POLDER-VAN-BUNSCHOTEN, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan Bunschoten-te-Veen, Z. aan Frans-Jacobs-polder, W. aan de Buitendijksche-landen.

Deze pold., welke beschermd wordt door den Eemlandsche- en Veldendijk, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 313 bund. 99 v. r. 75 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door eene sluis, op de rivier de Eem, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zeven Leden.

NOORDER-SCHANS of NOORD-SCHANS, voorm. schans in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, 8 min. W. van de

vesting Bergen-op-Zoom, waartoe zij behoorde, ten N. aan den havenmond, tegenover de Zuiderschans, nu de Waterschans genaamd, welke ten Z. daaraan gelegen is.

Dit voormalig hoornwerk, dat gedurende den oorlog met Spanje was opgeworpen, is van tijd tot tijd door het zeewater weggespoeld, zoodat daarvan nu alle sporen verdwenen zijn; alleen de hooge slikken doen vermoeden, waar zij vroeger gelegen heeft.

NOORDER-SCHORREN, heerl. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkée*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Melissant-Noorder-schorren-en-Wellestrijpe*.

Deze heerl. bevat noch dorp, noch gehucht, maar slechts eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Melissant*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Middelharnis-en-Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Melissant*.

NOORDER-VECHTDIJKEN, derde dijkdistr. in de prov. *Overijssel*.

Dit dijkdistr. staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger.

NOORDER-WAARD, voorm. adell. h. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Gorinchem*, kant. en 2 u. Z. van *Vianen*, gem. *Schoonrewoerd*.

NOORDER-WERF, voorm. b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Edam*, gem. *Marken*. Het laatste gebouw, zijnde een Rijks magazijn, is met den vloed van 1825 daar afgedreven.

NOORDER-WEYDE, uitgestrekte veenplas in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Beulakerwijde.

NOORDE-VELD (HET), bijgenaamd Dussen-Munster, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, gedeeltelijk gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan den Vierbansche-boezem, O. aan den pold. den Hill en aan den Polder-van-Meeuwen, Z. aan den Polder-van-Meeuwen en het Zuideveld-van-Dussen, W. aan den Nieuw-Dussensche of Zuidhollandsche-polder en den Vierbansche-boezem.

Deze pold., welke sedert onheugelijke jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 589 bund. 83 v. r. 26 v. ell. bouw-, wei- en griendland, als: onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, volgens het kadaster, 588 bund. 22 v. r. 13 v. ell., en onder *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 61 v. r., 13 v. ell.; telt 70 h., waaronder 25 boerderijen, alle staande onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*. Hij heeft twee houten wipmolens, de vlugt van den eenen molen, de Oudemolen geheeten, welke tevens de peilmolen van de vier bannen is, bedraagt 30 ell., het waterrad is over kruis 6 ell. 3 palm. 6 duim., en de schoepen breed 3 palm. 8 duim.; de andere, de Nieuwemolen genaamd, heeft gelijke vlugt, het scheprad is over kruis 6 ell. 3 palm. 8 duim. en de schoepen zijn 3 palm. 8 duim. breed. Door middel van deze watermolens wordt de pold. op den Vierbansche-boezem, en vervolgens door de Vierbansche-Gantel, op de Bleek-kil en den Amer, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5 palm. 5 duim. beneden A. P. Het maalpeil is 6 palm. 7 duim. boven A. P. Het

bestuur bestaat uit eenen President, tevens Penningmeester, en vier Heemraden.

Het gedeelte van dezen pold. onder *Meeuwen* begrepen, bestaande uit eenige weinige perceeltjes land, is gelegen aan de noordzijde, nabij de kapel, van den Hill, tegen de Hillschestraat. Op de zuidzijde is, tegen de Dussen, een gedeelte van het d. Dussen, alsmede het Kasteel-van-Dussen gelegen, welk laatste in 1421 reeds bestond.

NOORD-FORT, voorm. fort in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*. Zie NOORD-SCHANS.

NOORDGEEST, voorm. heerl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Halsteren*; grenzende N. aan de heerl. Halsteren, O. en Z. aan de Poorterij der stad Bergen-op-Zoom, W. aan den Theodorus-polder en den Bijemoer-polder, waarvan een gedeelte, voor de overstrooming in de vijftiende eeuw, ook daartoe behoorde.

Deze heerl. draagt den naam van NOORDGEEST, als aanduidende die hoogelanden, welke zich buiten het glacis der vesting, ten noorden uitstrekken, ter onderscheiding van de voorm. heerl. *Zuidgeest*, welke bestaat uit een groot gedeelte dier hooge gronden, welke ten zuidoosten der stad op ruim een half uur gaans daarvan leggen.

Deze heerl. had eene uitgestrektheid van 664 gemeten en 107 roeden (ongeveer 315 bund.), en zoude thans bevatten 51 huizen, waaronder eenige groote boerderijen; met 270 inw. Tegenwoordig behooren de gronden van deze heerl. allen tot de gem. Halsteren, makende het grootste gedeelte daarvan eene sectie van die gemeente uit, welke onder dien naam bekend is, en bevat 37 huizen, waaronder 4 groote boerderijen en een steenen windkorenmolen, de St. Antoniusmolen genaamd. Ook ligt in deze sectie een gedeelte der linie van Steenbergen, met het vervallen fort Pinssen.

Vroeger vindt men weleens gewag gemaakt van een dorp van dien naam, doch dit is onjuist, daar het niet bekend is, dat er ooit eene kerk in deze heerl. heeft gestaan; wel is waar, dat het vroeger, vóór de genoemde overstrooming, een meer bewoond oord kan zijn geweest. Thans wordt echter bij de inwoners geene bepaalde plaats of gehucht aangegeven, dat de NOORDGEEST genoemd wordt, doch wordt alleen de hier vermelde landstreek daarmede bedoeld; echter vindt men op de kaart van het kadaster een geh. Noordgeest aangegeven, zijnde eene verzameling van zes huizen, waaronder twee boerderijen, die gelegen zijn aan den steenweg van Bergen-op-Zoom naar Tholen, 10 min. ten N. van eerstgenoemde stad en ½ u. Z. Z. O. van Halsteren, waartoe het behoort, welke ligging zeer wel overeen komt, met de plaats, welke op oude kaarten, voor het zoogenaamde dorp wordt aangegeven.

NOORDGOUWE, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven* (2 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. Zonnemaire, O. aan Dreischor, Z. O. aan het Dijkwater, Z. W. aan Zierikzee, W. aan Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerk-en-Zuidland.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Noordgouwe, den St. Joos-polder, den Jeroens-polder, den Galge-polder, den St. Jacobs-polder, de Verre-Schoren, langs het Dijkwater, en een gedeelte van den Verbrandeman-polder, en bevat het d. Noordgouwe en het geh. Schuddebeurs, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 694 bund. 29 v. r. 68 v. ell. Men telt er 92 h., bewoond door 132 huisgez., uitmakende

eene bevolking van ruim 630 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof en eenen korenmolen. De [illegible], welke hier vroeger stond, is sedert vele jaren te niet.

De Herv., die hier 530 in getal zijn, onder welke 240 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zierikzee*, ring van Brouwershaven, behoort. Toen de Hervormde leer alhier de heerschende was geworden, kon deze gem. terstond geen eigen Predikant hebben, vermits nog geene genoegzame Predikanten te vinden waren, om ieder kerspel ten platte lande te kunnen voorzien, ook zullen de gemeenten, in den beginne, slechts uit weinige Ledematen hebben bestaan. Hoe het zij, de parochie moest, nevens die van Elkerzee en Kerkwerve, zich met éénen Predikant vergenoegen, welke was Andreas van Doorne, die van het jaar 1589 tot het jaar 1602, wanneer hij overleden is, hier, zoo wel als op evengemelde dorpen, het predikambt bekleed heeft. Het was gedurende zijne dienst, in het jaar 1592, dat reeds eene klass. te Noordgouwe gehouden is. Doch van het jaar 1600 af, schijnt de combinatie met *Elkerzee* opgehouden, en alleen die met *Kerkwerve* plaats te hebben gehad, als wanneer Elias de Monier, Predikant te *Noordgouwe-en-Kerkwerve* werd. Met het overlijden of vertrek van Cornelis Hayman, in 1625, eindigde de combinatie met *Kerkwerve* mede, zoodat Philippus de Weesemaker de eerste Predikant is geweest, welke deze gem. alleen heeft bediend. Onder de Predikanten, welke hier later gestaan hebben, vinden wij vermeld Petrus Haak, die den 27 Julij 1824 als Predikant, met den titel van Hoogleeraar, te Amsterdam, overleed. Hij was te Noordgouwe in 1769 beroepen en van daar, in 1775, naar Breda vertrokken. — De R. K., die hier 110 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Zierikzee*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Deze gem is eene heerl., die vroeger een goed onversterfelijk erfleen was. Zij wordt verdeeld in Beoosten-Steene en Bewesten-Steene; beide deze deelen plagten voorheen door hoog opgaande boomen, daartoe van 's Lands wege geplant, en door blaauwe steenen in den grond gezet, onderscheiden te worden, daar zij hunne benaming van hebben. Thans worden zij alleen door blaauwe dorpelsteenen, met het eene einde in den grond staande, op welker boveneinde staat uitgehouwen *Beoosten-Steene* of *Bewesten-Steene*, van elkander afgescheiden. Zij hadden eerst ieder hun eigene bijzondere lage regtbank. Die zich van eenig vonnis, bij Schepenen van Noordgouwe gewezen, wilde beroepen, moest zulks doen aan de vierschaar van Dreischor; doch dit is bij uitbreiding op de koopvoorwaarde, volgens besluit van de Staten van Zeeland, op den 8 December 1704 genomen, afgeschaft. Het hoog regtsgebied over Beoosten-Steene, kwam buiten alle tegenspraak toe aan den Baljuw van Dreischor, en werd eertijds geoefend bij de Hoog-Schepenen van Dreischor; maar, aangezien de heerlijkheid van Dreischor, in het jaar 1705, zoo wel als die van Zonnemaire en Noordgouwe, wegens de Staten van Zeeland, alleen met ambachtsregt en ambachtsgevolg verkocht werden, blijvende al het overige aan de grafelijkheid, zoo werd het hoog regtsgebied over Noordgouwe, later uitgeoefend bij Burgemeesteren en Schepenen van Zierikzee, in hoedanigheid als President en 's Gravenmannen Beoosten-Schelde. Maar over Bewesten-Steene is lang tusschen de Baljuwen van Zierikzee en Dreischor getwist. Ondertusschen is het zeker, dat het ambacht van Noordgouwe, Bewesten-Steene, altijd gestaan heeft onder de bede en op de steenrolle van Schouwen, daar Beoosten-Steene

en Zonnemaire gevolgd hebben de heerlijkheid Dreischor. Het geen alles schijnt zijnen oorsprong schuldig te zijn aan de gesteldheid der schorren en aanwassen, ten tijde der bedijking, nadat die, of aan den kant van Schouwen, of aan dien van Dreischor, waren aangegroeid. Om deze reden werden, tot aan de omwenteling van het jaar 1795, de landen in Bewesten-Steene gemeten met de Schouwsche maat, en die in Beoosten-Steene met de Dreischorsche maat of wel Blooische maat, welke 21 roeden 2 voeten $4\frac{1}{12}$ duimen op het gemet verschilden, zijnde de Schouwsche maat zoo veel grooter, dan de Blooische. Hierdoor is het, dat vele stukken lands, liggende op de scheiding, met tweederlei maat moesten gemeten worden. Ook werden de landen, van iedere maat, in het veldboek bijzonder gegaard en aangeteekend. Dit zou ook de reden kunnen zijn, dat alleen de vier vijfde deelen van Beoosten-Steene, eenen langen tijd aan de grafelijkheid van Zeeland hebben toegekomen. Men vindt een geslacht, hetwelk zich VAN NOORDGOUWE noemde. JAN JACQUES VAN NOORDGOUWE, die in het jaar 1740 Burgemeester van Zierikzee was, moest in het jaar 1474 Hertog KAREL VAN BOURGONDIË ten oorlog dienen, met twee vechtenden te voet. Mr. JAN JANSZ. VAN NOORDGOUWE bezat in Bewesten-Steene 16 gemeten $102\frac{1}{2}$ roeden (7 bund. 42 v. r. 65 v. ell.), in Beoosten-Steene, 12 gemeten $46\frac{1}{2}$ roeden (5 bund. 54 v. r. 70 v. ell.), en in St. Jeroens-polder, Bewesten-Steene, $281\frac{1}{2}$ roeden (21 v. r. 55 v. ell.) tienden, die bij zijn overlijden aan den Graaf vervielen en verkocht werden aan FRANÇOIS VAN SANDYK. De laatste, welke zich dien geslachtsnaam toeëigende, was, voor zoo veel men weet, CHRISTINA VAN NOORDGOUWE, die in het jaar 1646 leefde, en gehuwd was met JUSTINUS STEENGRACHT, Kommandeur van het fort op de Moerspui. Of dit geslacht echter de heerl. NOORDGOUWE immer bezeten hebbe, is onzeker. Vast gaat het, dat WILLEM HONT WILLEMSZ., die gedurende de jaren 1368, 1370 en 1377 Burgemeester van Zierikzee was, de eerste Heer van Noordgouwe-Beoosten-Steene, geweest is, welke heerl. hij, in het jaar 1374, door gift bekwam. Uit dit geslacht komt ook als Burgemeester der gemelde stad, in het jaar 1396, WITTE WILLEM HONTS Fs. voor, en in het jaar 1400, ook in 1407 en 1421, PHILIP WILLEM HONTS Fs., die zonen van den voorgemelden WILLEM schijnen geweest te zijn; of deze hem echter in de heerl. opvolgden is niet zeker. Zoo is het ook met JACOB PHILIP HONTS Fs., die in het jaar 1422 en 1423 mede als Burgemeester voorkomt; doch ontwijfelbaar is het, dat JACOB HONT PHILIPSZ. in het jaar 1438 een gedeelte in dit ambacht aankocht. Verder vindt men van dat geslacht geen melding gemaakt. Zeker is het, dat het in Zierikzee in aanzien was, doch onzeker, hoe lang het dit ambacht bezat, en hoe het van dat geslacht aan den Graaf kwam te vervallen, of op hoedanige wijze Heer PHILIP VAN RAVESTEIN het bekomen heeft; die, in het jaar 1528, het bij zijn overlijden achterliet, waardoor dit ambacht aan den Keizer, als Graaf, kwam te vervallen, en sedert in den boezem der grafelijkheid is gebleven, tot het jaar 1705, als wanneer het daaruit is verkocht, wordende daarvan eigenares Jonkvrouwe ISABELLA CORNELIA DE HUYBERT; deze, die ook het deel Bewesten-Steene bezat, en dus de geheele heerl. in eigendom had, in het jaar 1727, zonder nazaten overleed dus kwam daardoor het deel Beoosten-Steene, op hare halve zuster, Vrouwe ADRIANA ELIZABETH DE HUYBERT, weduwe van den Heer Mr. FRANÇOIS STEENGRACHT, in leven Schepen en Raad der stad Middelburg, welke vrouw dit deel, in het jaar 1762, verkocht aan den

Heer HENDRIK DUSART, die het in het jaar 1783 achterliet aan zijn zusters zoon, WESSEL CORNELIS FERLEMAN, Schepen 's Lands van den Vrije, te Sluis in Vlaanderen. Wat het deel Bewesten-Steene betreft, waarin het dorp gelegen is, en waartoe ook behoort St. Joos-polder, St. Jacobs-polder, een gedeelte van den Verbrandenmans-polder en, zoo men wil, ook St. Jeroens-polder, daarvan vindt men geene andere eigenaars aangeteekend, dan in het jaar 1602, wanneer Jonkheer WILLEM VAN DER MEER VAN BERENDRECHT, Rentmeester-Generaal Beoosten-Schelde, er Ambachtsheer van was, die, in het jaar 1614 overlijdende, het naliet aan zijne twee zonen, Jonkheeren JACOB en MAXIMILIAAN VAN BERENDRECHT, welke Heer JACOB het deel zijns broeders MAXIMILIAAN, hetzij bij koop of anderzins, verkreeg, en, bij zijn sterven, zijne weduwe, Vrouwe ANNA BEATRIX DE LA SALLE, daarvan den eigendom liet; van wier dochter, Jonkvrouw ANNA CORNELIA VAN DER MEER VAN BERENDRECHT, weduwe van den Heer JOHAN VAN STAVENISSE, Commissaris van de monstering en Burgemeester des Lands van den Vrije, te Sluis in Vlaanderen, het vervolgens in het jaar 1683 kwam te versterven op hare dochter, Jonkvrouw ANNA ELEONORA VAN STAVENISSE, die het ten huwelijk bragt aan den Heer JOHAN DE HUYBERT, Luitenant-Generaal der Ruiterij. Bij diens overlijden verviel het op hunne dochter, Jonkvrouw ISABELLA CORNELIA DE HUYBERT, die ook, de vier vijfde deelen Beoosten-Steene aangekocht hebbende, bij afsterven, in het jaar 1727, het deel Bewesten-Steene achterliet aan JAN WILLEM DE MAN, als afstammeling van MAXIMILIAAN VAN DER MEER VAN BERENDRECHT, broeder van JACOB VAN BERENDRECHT, oudste en naaste mansoir uit het zelfde geslacht. Deze heeft het in 1742 nagelaten aan zijnen zoon, ENGELBERT DE MAN, Schepen en Raad te Nijmegen, die het in 1762 heeft verkocht aan WILLEM BREEKPOT, van wien het wederom, door koop aan HENDRIK DUSART kwam, waardoor de splitsing van het geheele ambacht ophield. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer H. G. MOLOCK HAUWER, woonachtig te Zierikzee.

Het d. NOORDGOUWE ligt 1 u. N. van Zierikzee, 1 u. Z. Z. O. van Brouwershaven. Het voert zijnen naam naar een gedeelte van het water de Gouwe, hetwelk Dreischor, dat voormaals een eiland op zich zelven was, van het Land van Schouwe afscheidde, en Noordgouwe werd genaamd, in tegenstelling van het andere gedeelte deszelfden waters, dat bij de stad Zierikzee, Schouwen en Duiveland van elkander scheidde, en den naam van Zuidgouwe droeg. In het jaar 1304 was dit vaarwater nog zoo ruim, dat de Fransche Zeevoogd REINIER GRIMALDI, met een goed getal schepen, de Noordgouwe in kwam varen, om Zierikzee van het beleg der Vlamingen te ontzetten. Maar kort daarna is deze vaart dermate verland, dat reeds in het jaar 1374 het gors en slijk tusschen Schouwen en Oud-Dreischor, door JAN VAN CHASTILLON, Graaf *van Blois*, Heer van *Avesnes*, *Schoonhoven* en *Ter-Goude*, wien het Land van Dreischor toebehoorde, is uitgegeven, om tot een nieuw land bedijkt te worden, aan WILLEM HONT WILLEMSZ., zijn Rentmeester in Zeeland, en andere goede lieden. Bij den uitgiftbrief, gedagteekend te Schoonhoven, des Woensdags na St. Adolfsdag des voorschreven jaars, werd door den Graaf van BLOIS, voor zich besproken, het vijfde gemet lands, de elfde schoof, en het tiende lam; voorts werden ook aan hem behouden het hooge geregt en heerlijkheid, met de verbeurtenissen boven de tien ponden; doch de verbeurtenissen van tien ponden en daar beneden, met alle ambacht en ambachtsgevolg, werden daarbij aan gedachten WILLEM HONT uitgegeven tot een regt leen. Ook werd bij den zelfden brief vastgesteld,

» dat in het nieuw te dijken land, al zulk een regt gebruikt zou wor-
» den, als in Oud-Dreischor, en dat het beleid en berigt zou worden
» bij de genen, die daarin wonen zouden, en die men Schepens maken
» zoude." Twintig gemeten lands (9 bund. 18 v. r. 20 v. ell.) van des uitgevers vroonen, werden door hem bij gedachten brief, ook tot eene altoos durende inkomst aan de kerk, aldaar te bouwen, geschonken. Deze uitgift nu, kan van geen ander, land dan van NOORDGOUWE of *Zonnemaire* verstaan worden, aan gezien deze het Land-van-Schouwen en dat van Dreischor zoodanig aan elkander hechten, dat NOORDGOUWE en *Zonnemaire*, alleen door de eigen dijken van Schouwen en Dreischor, van die landen afgescheiden worden, en zelfs geene dijken aan die beide zijden hebben. Doch aangezien men in de steenrollen van Zeeland-Beoosten-Schelde vindt aangeteekend, dat Noordgouwe-Bewesten-Steene, toebehoord hebbende aan FILIPS DE HONT, en WITTE, zijnen broeder, eerst in 1400, bij Hertog ALBRECHT, te boek ontvangen is, op vier honderd en vijftig gemeten (ruim 206 bund.), ambachts, onder het rentmeesterschap Beoosten-Schelde, volgens den brief, daarvan gegeven in 's Gravenhage, den 24 Mei van dat zelfde jaar, en dat de gelegenheid van den dijk, tusschen Zonnemaire en NOORDGOUWE, strekkende van den dijk van Dreischor tot dien van Schouwen, en liggende met zijne vlak afloopende buitenzijde naar Zonnemaire, duidelijk aanwijst, dat Zonnemaire later dan NOORDGOUWE aangedijkt is; zoo moet men hieruit voor vast besluiten, dat de gedachte brief van den Graaf VAN BLOIS, de uitgifte van dat gedeelte van NOORDGOUWE behelst, hetwelk men Beoosten-Steene noemt, dat een gevolg van Oud-Dreischor was, en niet onder het rentmeesterschap Beoosten-Schelde behoorde; terwijl de indijkers het andere gedeelte aan den kant van Schouwen, hetgeen onder het gedachte Rentmeesterschap behoorde, en Bewesten-Steene genoemd werd, bij uitgifte van den Graaf van Zeeland moeten verkregen hebben, waarom het ook, na de bedijking van NOORDGOUWE, zoo als gezegd is, bij den Graaf te boek ontvangen werd.

Het d. is wel niet groot, maar van eene aangename gelegenheid; aangezien het land hier vol vruchtdragend en onder geboomte is, zoodat in den omtrek dezer heerl. onderscheidene buitenplaatsen van meerder en minder aanzien, en dat wel in grooter getal, dan in alle overige deelen van Schouwen te zamen, gevonden worden.

Er zijn sommigen die meenen, dat men door NORTGO, hetgeen voorkomt in zekeren giftbrief van HENDRIK IV, ten behoeve van WILLEM VAN GELDER, den een en dertigsten Bisschop van Utrecht, den 2 Mei des jaars 1064 gedagteekend, mogelijk dit NOORDGOUWE te verstaan hebben. Doch hetgeen zoo even van de bedijking dezes lands gezegd is, toont zeer klaar, dat NOORDGOUWE toen, en zelfs lang naderhand, nog niet in wezen is geweest.

De kerk, welke eerst na 1374 moet gebouwd zijn, ofschoon niet groot, is echter voldoende voor de gemeente, en heeft eenen vierkanten toren met stompe spits. De pastorie had vóór de Reformatie eigendom in twee perceelen gemeten 125 roeden (9 v. r. 56 v. ell.) lands, nog een gemet (45 v. r.) driest bij de groote Wiel, alle sedert in erfpacht uitgegeven. De Gildemeester in dit ambacht moest jaarlijks, tot onderhoud der pastorij, voldoen vier ponden Vlaamsch (24 guld.), welke men wil, dat nog tot 1795 jaarlijks aan het kantoor der geestelijke goederen werden opgebragt, dan door wie dit geschiedde weet men niet. Daar schijnt aan deze kerk eene kapel of altaar te zijn geweest, toegewijd aan de *drie Koningen*, welke het eigendom had van 3 gemeten

50 roeden (1 bund. 40 v. r. 40 v. ell.) lands, in twee partijen, ook sedert in erfpacht uitgegeven. Het onderhoud der kerk wordt sinds hare stichting tot heden gevonden uit de inkomsten harer eigene goederen. De Pastoor bezat, volgens het veldboek van het jaar 1595, boven het stipendium, hetgeen hij van de hoofdkerk van Dreischor trok, 42 gemeten 27 roeden (20 bund. 75 v. r. 69 v. ell.) lands, in onderscheidene hoeken en blokken binnen deze heerlijkheid gelegen, die bij de grafelijkheid zijn aangeslagen en waarschijnlijk verkocht of in erfpacht uitgegeven.

Vroeger stond hier een klooster, Sion geheeten. Ook had men er een adell. huis het Huis-de-Pottere, nu eene landhoeve, het Slot-van-Noordgouwe genaamd. Thans heeft men er nog een gesticht, de Konijerhuisjes geheeten. Zie dat woord.

Het was vóór Noordgouwe dat, den 25 Maart 1304, de hevige zeestrijd en veldslag voorviel, waarin Jonkheer Willem, zoon van Graaf Jan II, denkelijk door den Vlaamschen Graaf Guy, geslagen werd. Of die zeestrijd geleverd is op den grond dezer heerlijkheid is twijfelachtig, dewijl sommigen achten, dat zij ter dier tijd onder de golven gezonken was, terwijl anderen willen, dat zij aan het eiland Zonnemaire vast zijnde, toen reeds bestond, men late dit onbeslist, zekerder is het, dat hier, hetzij dan te water of te land, veel bloed werd geplengd, en Heer Jan van Renesse zijnen wettigen Landheer eenen gevoeligen slag hielp toebrengen.

Het wapen van Noordgouwe is een doorsneden (coupé) veld; het bovendeel van zilver met twee golvende fascen van azuur (blaauw), vergezeld van drie meerlen van sabel (zwart), staande twee boven en een onder; het onderdeel van azuur (blaauw), met een hazenwindhond van zilver, loopende op een terras van sinopel (groen).

NOORDGOUWE (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*. Het is een gedeelte van het water *de Gouwe*, en wel dat gedeelte, hetwelk het eil. Dreischor van Schouwen afscheidde.

NOORDGOUWE (DE POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*; palende N. aan den Polder-van-Zonnemaire, O. aan den Polder van-Dreischor en den Meerland-polder, Z. aan den St. Joos-polder, Z. O. aan den Galge-polder en den St. Jeroens-polder, Z. W. aan den Goukens-Nieuwland-polder, W. aan het Zuider-vierendeel-van-Schouwen.

Deze pold. bevat het d. Noordgouwe. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

NOORDGOUWE (SLOT-VAN-), voorm. adell. h. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 1¼ u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Brouwershaven*, gem. en W. van *Noordgouwe*.

Dit adell. h. stond ter plaatse, waar vroeger het kast. het Huis-de-Pottere gestaan heeft.

NOORDGOUWE-BEOOSTEN-STEENE, het oostelijke gedeelte der gem. *Noordgouwe*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*. Zie voorts Noordgouwe.

NOORDGOUWE-BEWESTEN-STEENE, het westelijke gedeelte der gem. *Noordgouwe*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*. Zie voorts op Noordgouwe.

NOORDHEIDE, hofstede in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1¼ u. N. van *Utrecht*, kant. en 3 u. O. van *Maarssen*, gem. en ½ u. W. van *Maartensdijk*.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 52 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Both Hendriks, woonachtig te Utrecht.

NOORDHEIM, dorpje in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Vortum.

NOORDHOEK, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. N. W. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. W. van *Zevenbergen*, gem. *Stand-daar-buiten*.

NOORDHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Westkust van het *Moluksche* eil. *Amboina*, N. van de Baai-van-Amboina.

NOORDHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Oostkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*, N. van de Bogt-van Catsjeli.

NOORDHOF-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. aan den Molen-polder, O. aan den Kivits-polder, den Perk-polder en den Noorddijk-polder, Z. aan den Maria-polder en den Burg-polder en W. aan den Burg-polder en den Nijs-polder.

Deze pold., waarvan het tijpstip der bedijking niet wel is te bepalen, doch waarschijnlijk in het begin der zeventiende eeuw moet gezocht worden, is schotbaar groot 194 bund. 21 v. r. 30 v. ell. en kadastraal 228 bund. 61 v. r. 14 v. ell. Daarin staat de buurt Noordstraat, benevens vier hofsteden, acht hoefjes en zestien arbeiderswoningen. Hij watert uit door eene steenen heul in den Noorddijk-polder.

De Noordhof-polder maakt deel uit van de *Watering-van-Welsoorde*, welke door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier bestuurd wordt.

NOORDHOLLANDSCH-KANAAL (HET), kanaal, prov. *Noord-Holland*. Dit nieuwe, in 1819 begonnen en in 1825 voltooide, kanaal, is een der grootste waterbouwkundige werken van onzen tijd, dat in November 1824 voor de koopvaardij geopend werd, sedert wanneer duizenden schepen, uit verschillende werelddeelen, door dit kanaal naar Neerlands hoofdstad zijn gestevend. De kosten van dit werk hebben twaalf en een half millioen guld. beloopen, waartoe Amsterdam een millioen heeft bijgedragen.

Het begint vlak tegenover Amsterdam, aan de noordzijde van het IJ, midden door eene lange landtong, die ver in het IJ uitloopt; gaat eerst in eene noordelijke rigting langs Buiksloot en Ilpendam tot aan Purmerende; loopt van daar in eene noord-westelijke strekking langs de zuidzijde van de Beemster, tusschen het Schermer-eiland en de Schermer aan de eene, en het Starnmeer en het Alkmaarder-meer, aan de andere, zijde heen, van welke laatste het, ter beveiliging tegen den golfslag, door eenen zoogenaamden rijshouten schutdam gescheiden is. Voorts loopt het weder in eene noordelijke rigting langs de westzijde van de Schermer, en vereenigt zich op het noordwestelijke punt van die droogmakerij met de *Alkmaarder-vaart*, met welke het, in eene westelijke rigting, naar Alkmaar schiet. Na voorts door en langs die stad gevloeid te hebben, loopt het in eene noordelijke rigting naar en door de Zijpe en langs de oostzijde van het Koegras, tot in de groote buitenhaven, het Nieuwe-diep genaamd, alwaar het zich vereenigt met de *Koopvaarders-Binnen-haven* en het *Heldersche-kanaal*, op een klein uur afstands van den Helder.

Het heeft eene lengte van 78,500 ell. of ruim 14 u. gaans, eene breedte aan den bovenkruin van 40 en op den bodem van 10 ell., en

eene diepte, bij A. P., van 7 en, bij laag peil, van 6 ell., is derhalve ruim genoeg voor de grootste schepen, ook om elkander ongehinderd voorbij te varen, die echter vooraf moeten geligt worden, terwijl het nog, boven vele kanalen in andere landen, het voorregt heeft, dat daarin altijd genoegzame overvloed van water voorhanden is. Het heeft vijf groote schutsluizen, als: 1° de Willemsluis, onder Buiksloot, met dubbele draaibrug; 2° die te Purmerend, met dubbele draaibrug; 3° die te Alkmaar, insgelijks met dubbele draaibrug; 4° de Zijper- of Keersluis, ook dienende tot keering van het zeewater, en 5° de Koopvaarder-schutsluis, aan het Nieuwe-diep, welke zoo wijd zijn, dat er een linieschip van de grootste soort kan doorvaren, en door middel van achttien vlotbruggen, hebben de beide oevers onderling gemeenschap. Verder zijn er nog drie uitwatering-sluizen, als: no. 1, 2 en 3, in den Westoever-dijk des kanaal, tusschen het Nieuwe-diep en de Zijpe, tot ontlasting van het overtollige water in het *Koegras*.

Dit waarlijk verheven kunstgewrocht, is ontworpen en daargesteld door den Staatsraad- en Inspecteur-Generaal der waterstaat J. Blanken Jz., en werd, den 16 December 1824, voor het eerst gebezigd door Z. M. fregat *Bellona*, van 44 stukken, en het koopvaardijschip *Christina-Bernardina*, welke het plegtig doorvoeren. Het is van onbeschrijfelijk veel belang voor den Amsterdamschen handel, daar de ondiepte tusschen de Zuiderzee en het IJ, Pampus genoemd, altijd een blijvende en, door de aanslibbing van die droogte, steeds aangroeijende hinderpaal was, die de overlading uit diepgaande zeeschepen in ligters noodzakelijk maakte, hetwelk de kosten van vervoer en het gevaar van entvreemding aanmerkelijk vermeerderde. Het is een waarlijk, hoogst verrassend gezigt, driemastschepen, midden in het land, geheel Noord-Holland door te zien varen. Daar de aanmerkelijke bogten in het kanaal het zeilen beletten, worden de schepen door paarden getrokken, waartoe, ter wederzijden van de vaart, uitmuntende jaagpaden zijn aangelegd. Na den watervloed van 1825 is dit kanaal ook bijzonder nuttig geweest, tot lozing van het water en dus tot droogmaking der ondergevloeide landen.

Langs dit kanaal varen 's jaarlijks omstreeks 5000 zeeschepen heen en terug; in 1845 zijn binnen gekomen 2244 schepen.

Men heeft in 1829 twee vaartuigen (barges) aangelegd, waarmede men van Amsterdam, door het kanaal, op eene aangename, spoedige en gemakkelijke wijze naar het Nieuwe-diep, aan den Helder, komen kan, benevens een pakbarge, welke meer voor pakgoederen is ingerigt, behalve dat men twee malen daags door trekschuiten, die in verband staan met die, welke van Amsterdam op Purmerende en van Purmerende op Alkmaar, enz. varen, naar het Nieuwe-diep kan komen.

Door den spoedig invallenden winter in November 1829, werden eenige schepen naar Oost-Indië, West-Indië en elders bestemd, die voor Amsterdam genoegzaam geheel zeilree lagen, verhinderd hunnen togt te ondernemen, tot groote schade der reeders en andere belanghebbenden. Het kloekmoedig voorstel werd gedaan, om het ijs in het groot kanaal door te zagen, en zoo het oogmerk, in weerwil van den vorst, nog te bereiken. Niet allen deelden daarin, doch voor ettelijke duizende guldens werd het werk evenwel aangenomen, en hoezeer men met allerlei hinderpalen te worstelen had, waaronder de bij afwisseling zeer strenge vorst in de eerste plaats genoemd mag worden, was men op den 12 Januarij zoo ver gevorderd, dat men op dien dag te Alkmaar negen schepen zag aankomen. Het leverde

een vreemd schouwspel op, een toevloed van nieuwsgierige beschouwers langs de koopvaardijschepen te zien wandelen, ja, zelfs ook arresleden daar langs te zien rennen en wagens met kaas beladen op het ijs naar de schepen te zien rijden, om die te bevrachten. Eene dergelijke doorijzing heeft ook in het jaar 1840 plaats gehad (1).

NOORDHORN, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en ¼ u. N. ten W. van Zuidhorn.

Dit dorp is gelegen op eene hooge zandbank, welke naar men meent, vroeger door de zee omgeven was, en waarvan de zuidelijke en noordelijke punt, bij onderscheiding werden genoemd *Zuidhorn* en Noordhorn, van waar men dan ook den naam wil afleiden.

Men telt er in de kom van het d. 98 h. en ruim 720 inw., en met de daartoe behoorende b. Okswerd en Snakkeburen, Diepswal, Noordhorner-tolhuis en Noorderburen, benevens de streek Noordhornerga, 130 h. en ruim 1020 inw., wier voornaamste middelen van bestaan landbouw en veeteelt zijn. Door het d. Noordhorn loopt eene lange geplaveide straat, van het Noorden naar het Zuiden.

De grond bestaat meestal uit zand, hier en daar, even eens als de Hondsrug, waarop Groningen ligt, met keijen en rolsteenen gemengd. Het zand begint ruim ¼ u. N. van Noordhorn en loopt zoo zuidwaarts tot ½ u. Z. van Zuidhorn, hebbende in de breedte, van het Oosten naar het Westen, omstreeks 20 minuten. Op het noordeinde van dezen zandheuvel staat de gevel van een boerenhuis, bewoond door Willem Bartelds Zantinga, op een ongemeen grooten rolsteen, die echter onder den grond verborgen ligt en waarvan het gezegde gaat, dat men er met eenen wagen met vier paarden op omwenden kan. Ten Westen en Noorden van gemelden zandgrond vindt men uitnemend vette, vruchtbare kleilanden; men ploegt er zelfs met vier en soms met zes paarden. De zandige hoogte, de Lange-vennen genoemd, is rondom met zwaren, vetten kleigrond omringd. Op dezen zandgrond, waarop het geboomte welig tiert en waarover de straatweg van Groningen naar Friesland loopt, verbouwt men vele en beste aardappelen. Te Noordhorn heeft men eenen windpel- en eenen windkorenmolen.

De Herv., die er ruim 940 in getal zijn, onder welken 120 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*, behoort. Deze gem., welke in het jaar 1607 nog zonder vasten Predikant was, bekwam in 1617 tot Leeraar Gerhardus Johannis, die in het laatst van 1637 of het begin van 1638 overleed.

De Abten van Aduard hebben hier, vóór de Reformatie, het patroonaatregt gehad, hetgeen later is geweest bij onderscheidene Collatoren, door welke thans het beroep nog geschiedt. De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen hoogen en sierlijken naaldtoren, vóór omtrent 160 jaren gebouwd.

De 60 Doopsgez., die hier wonen, maken, met hunne geloofsgenooten uit de burg. gem. Oldehove en Zuidhorn, eene gem. uit, welke 190 zielen en onder deze 80 Ledematen telt. De kerk, die in 1838 gebouwd is, staat ten Westen der straat en ten Zuiden aan den,

(1) Het maken van zulk een reuzen-slofter had echter in Noord-Holland reeds in 1573 plaats gehad, toen Sonoy en de Staten van het Noorder-kwartier bevel gaven, om van Petten naar Monnickendam, door de huislieden, een slofter te doen maken van 24 voet wijdte, ten einde den Spanjaarden het verder indringen te beletten. Zie G. van Sandwijk, *Beschrijving van Purmerende enz.*, bl. 28.

in 1842 gelegden, straatweg. Het is een net en langwerpig gebouw, met blaauwe pannen gedekt, hebbende haren eenigen, ruimen ingang aan de straat. Boven op het dak ziet men op het oost- en op het westeinde eenen schoorsteen, met kappen of borden, waardoor het gebouw op eenigen afstand geheel het aanzien van een gewoon huis heeft. Deze kerk heeft geen toren of orgel.

De 3 Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Groningen*.

Men heeft er ruim 20 R. K., die met de overige uit de burgerlijke gemeenten van het voormalig Westerkwartier behooren tot de kerk, vroeger te *Aduard*, thans te *Zuidhorn* gevestigd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht.

Aan de noordzijde van dit dorp, ten Oosten van den rijweg, was nog onlangs het buitenverblijf Noordwijk van wijlen Mevrouw Geertsema van Sjallema. Ten Westen van den weg of ten Noorden van het dorp, eene streek westelijker, dan het zoo even genoemde buitenverblijf, plagt de burgt Nansum te staan. Eene zekere plaats, halfweg Noordhorn en het voormalig tolhuis gelegen, noemde men weleer den Ham, doch thans den Mokkenburg; er staat nu eene groote boerderij. Vroeger vond men te Noordhorn mede een klooster van de Reguliere Kanunniken.

Noordhorn is de geboorteplaats van den Taalgeleerde Johannes Angerius of Arcerius, bijgenaamd Theodoretus, geb. in 1538, † 27 Julij 1604, na van 1589—1604 Hoogleeraar in de Grieksche taal te Franeker te zijn geweest.

Coppen Jarges, een Hoofd der Schieringers, met eene aanzienlijke magt, in het jaar 1417, het Westerkwartier ingerukt zijnde, werd door de Vetkoopers, vereenigd met Keno ten Broeke, die dezen tot hulp ingeroepen hadden, zoo dapper ontvangen, dat Jarges, na het sneuvelen van de meesten der zijnen, en het gevangen nemen van de overigen, naauwelijks zich zelven redden kon.

In 1498 liet de Saksische Veldheer, Nittert Fox, dit dorp aan kolen leggen. — Na het bemagtigen van de schans Reide, door 's Konings Stedehouder over Friesland, François de Verdugo, legerde deze zich, in 1581, met vier en twintig vaandels voetvolk en vier kornetten ruiters te Noordhorn, waar de Staatsche Veldheer Johan Norrits, daartoe aangezet door de Friezen, die morden, dat er niets werd uitgevoerd, hem, den 30 September, met dertig vaandelen te voet en vijf honderd man te paard aanviel, en waarbij zich Graaf Willem Lodewijk van Nassau, die de Staatsche ruiterij aanvoerde, ongemeen dapper gedroeg, zijnde door vijf schoten op zijn harnas en een matten vervlogen kogel op zijn been getroffen. De overwinning scheen zich in het eerst te eenemale voor Norrits te verklaren, doch zijn voetvolk, te vurig toeschietende, raakte in het overzetten der slooten uit zijn verband. Verdugo stortte er toen op in, dreef de verstrooide benden ruggewaarts, tot aan het geschut toe, dat schandelijk verlaten werd. Groot was het verlies aan der Staten zijde, daar al het geschut en meest alle de vaandelen en standaarden in den loop bleven, en vele der voornaamste Bevelhebbers er het leven lieten of gevangen werden. Volgens eenige geschreven aanteekeningen van dien tijd, bleven er meer dan twee duizend gemeenen op de plaats, of verdronken, bij het vlugten, in de slooten. De vlakte, waarin dit voorviel, draagt nog den naam van Norrits-veld.

NOORDHORNERGA, streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en ½ u. N. W. van *Zuidhorn*, 20 min. Z. W. van *Noordhorn*, waartoe het behoort, ten Westen de Gaklap, eene valbrug over het Hoendiep, ten Zuiden het Noordhorner-tolhuis.

Het is laag land, waarvan de ondergrond veen en derrie is, beslaat eene oppervlakte van 278 bund. 59 v. r. 20 v. ell., en wordt door twee watermolens droog gehouden.

NOORDHORNER-TOLHUIS, buurtje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en ¾ u. N. W. van *Zuidhorn*, 20 min. Z. W. van *Noordhorn*, waartoe het behoort; met 3 h. en 10 inw. Voorheen had men hier ook een tolhek, waarvan het buurtje zijnen naam ontleende.

Het is de gewone pleisterplaats der trekschuiten, en niet ver van daar loopt een kanaal naar Noordhorn, langs hetwelk de Noordhorner-schuit op Groningen vaart.

NOORDHOUT, buit. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1 u. N. van *Middelburg*, gem. *Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-ambacht*, ten Z. van en onmiddellijk tegen het d. Serooskerke aan palende.

Dit buit., hetwelk vroeger door de Ambachtsheeren bewoond werd, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van omtrent 18 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. P. N. Schorer, woonachtig te Middelburg.

NOORDHOVEN, voorm. buit. op het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¼ u. Z. O. van *Dordrecht*, gem. *Dubbeldam*. — Dit buit. is sedert onderscheidene jaren gesloopt.

NOORDIJK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. van *Groenlo*, gem. en ¼ u. N. W. van *Neede*; met 132 h. en ongeveer 830 inw.

Men heeft in dit geh. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

NOORD-INDIE, klein buitengoed in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en onmiddellijk ten W. aan het dorp *Ulrum*, tegenover de Westerhaven, ten Noorden aan den rijweg.

Dit buit. is, met tuin en hof, 30 v. r. groot, en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Marten Douwes Teenstra.

NOORDINK of Noordenk, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. van *Doetinchem*, gem. en ½ u. N. van *Hengelo*; met 99 h. en 610 inw.

NOORD-KANAAL (HET), eigenlijk Canal-du-Nord, ontworpen kanaal, dat men heeft willen graven, om de Maas met de Schelde te vereenigen, en waarvan men nog eenige sporen, in de provincie Limburg, onder anderen bij Venlo, duidelijk ziet. Ook kan men den loop daarvan op sommige kaarten nagaan.

NOORDKANT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. van den Noordkant-berg, niet ver van het Noorder-zeestrand.

NOORDKANT-BERG, berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. van het Schotte-gat.

NOORD-KAPEL-VAN-WAARDEN, voorm. kapel op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Hinkelpoot.

NOORD-KIL (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*.

NOORD-KIL (DE), water in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, in eene westelijke rigting van het d. Ossendrecht naar de *Wester-Schelde* loopende, en de haven van Ossendrecht uitmakende.

NOORD-KOOG (DE), naam, welken de visschers geven aan eene plaats in de *Zuiderzee*, Z. Z. O. van de Koog op Texel, waar, naar men wil, nog sporen van eenen weg van duifsteen gevonden worden.

Zij ligt 1 m. van den Texelschen wal af en is naar gissing ¾ m. lang. Men noemt ze ook wel DE STRAAT.

NOORD-KREEK (DE) of DE MOLEN-KREEK, water in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, in den pold. *Canisvliet*. Het vereenigt zich, niet ver van de Pas-sluis, met de **Groote-kreek**.

NOORD-KWARTIER, een der vier kwartieren, in welke het markgraafs. *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, vroeger was afgedeeld.

Het was het kleinste dier kwartieren, en vervatte in zich, niet meer dan twee dorpen, namelijk: Stand-daar-buiten en Fijnaart, benevens de nabij gelegen polders. Dan, het was voorheen van meer uitgestrektheid, en bevatte toen de heerl. Steenbergen, de regtsgebieden van Stand-daar-buiten, Fijnaart en Heyningen, en vroeger nog behoorde daartoe ook de polder, den Ruigen-Hil, in welken daarna de Willemstad gebouwd is, dan deze is, in 1584, door de Staten van Braband, van het markgraafschap afgescheiden, en aan WILLEM I, Prins *van Oranje*, in eigendom geschonken. Van daar behield de Markgraaf VAN BERGEN, in dien polder en desgelijks in de andere polders, nog later het eigendom van sommige landerijen, als zijne gewezene domeingoederen, gelijk ook het eigendom der tienden.

Dit kwartier besloeg alzoo de tegenwoordige gemeente Fijnaart en Stand-daar-buiten. Men telt er 512 h., bewoond door 690 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3500 inw., die meest in landbouw en de meekrapteelt hun bestaan vinden.

NOORDLAARDER-MEER, naam, onder welken het ZUIDLAARDER-MEER, op de grenzen der prov. *Groningen* en *Drenthe*, in oude stukken voorkomt. Zie ZUIDLAARDER-MEER.

NOORDLAND, heerl. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. W. en N. aan de Gorzen, tegen de Nieuwe-Maas, O. Z. en W. aan de heerl. Geervliet.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., doch slechts eenige verstrooid liggende h., bestaat uit de pold. Nieuw-Noordland en Oud-Noordland, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 32 bund. 77 v. r. 70 v. ell. De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, behooren kerkelijk tot *Geervliet*. Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw EVERWIJN ONDERWATER, geb. VAN POELIEN, woonachtig te Dordrecht, en Jonkheer L. A. GEVERS, woonachtig te 's Gravenhage.

NOORDLAND (HET) of HET NOORDELAND, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand*; palende voor een klein gedeelte N. W. aan den Oude-Craijers-polder, voorts N. W. en N. aan den Stelle-polder, O. aan den Noord-Zak-polder, Z. aan den Oosterland-polder, W. aan den Wester-Guite-polder.

NOORDLAND (HET), droogte in den mond der *Ooster-Schelde*, aan de oostzijde van den Banjaart, bezuiden het Westgat.

Zij is zeer uitgestrekt, valt hoog droog, en vloeit met lage tijën niet eens onder. Langs de zuidzijde van deze vlakte, de Hompels genaamd, loopt de Roompot.

NOORDLAND (HET) of DE NOORDLANDSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-ambacht*; palende N. O. aan 's Gravezande-binnen, O. aan Zand-Ambacht, Z. aan den Nieuwlandsche-polder, W. aan de Kapittel-duinen.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking niet bekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund. 22 v. r. 4 v. ell., waaronder 191 bund. 64 v. r. 4 v. ell. schotbaar land; telt 13 h., waaronder 7 boerderijen, en wordt door eene sluis, op het Nieuwland, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden.

NOORDLAND (HET), pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*; palende N. O. en N. aan den pold. Duivenwaarde, O. aan den pold. het Noordland, onder Oude-Tonge, Z. O. aan de pold. het Oudeland-van-de-Oude-Tonge, Z. aan den pold. Battenoord, W. aan Klinkerland of St. Pieters-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1454 bedijkt is, maakt eene gemeene dijkaadje uit met den pold. *het Noordland*, onder de gem. *Oude-Tonge*, en hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 92 v. r. 60 v. ell, waaronder 82 bund. 41 v. r. 71 v. ell. schotbaar land. In dezen pold. is het d. Nieuwe-Tonge gelegen, groot 3 bund. 34 v. r. 60 v. ell. Men vindt hier eene boerderij, en aan den dijk elf huizen. De pold. wordt door den watermolen van Oude-Tonge van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Gezworenen.

NOORDLAND, pold. in het *Land-van-Overflakkée*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. aan het Oudeland-van-Middelharnis, O. aan den pold. het Oosteinde, Z. aan het Oudeland-van-de-Oude-Tonge, W. aan het Noordland, onder Nieuwe-Tonge.

Deze pold., welke in het jaar 1454 is ingedijkt, maakt eene dijkaadje uit met den pold. *Noordland*, gem. Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland.

NOORDLAND (NIEUW-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. aan de Gorzen-tegen-de-Nieuwe-Maas, Z. aan den Geervlietsche-polder, W. aan Oud-Noordland.

Deze pold. beslaat het oostelijke gedeelte van de heerl. *Noordland*.

NOORDLAND (OUD-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. W. aan de Gorzen-tegen-de-Nieuwe-Maas, N. O. aan Nieuw-Noordland, Z. W. den Geervlietsche-polder, Z. aan Tolland, W. aan het Rammeland.

Deze pold. maakt het zuidwestelijke gedeelte van de heerl. *Noordland* uit.

NOORDLANDSCHE-DIJK, dijk in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-ambacht*, welke, in eene noordelijke strekking, langs de westzijde van den polder Noordland heenloopt.

NOORDLAREN, d. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ruim 2 u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en ruim 1 u. Z. Z. O. van *Haren*, aan de afhelling van den Hondsrug, op eenen goeden en vruchtbaren zandgrond, op de grenzen van Drenthe.

Men telt er, in de kom van het d., ruim 360 inw., en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. Glimmen, de Punt en Harender-molen, 650 inw., die meest hun bestaan vinden in

den landbouw en de veeteelt. Oostwaarts van het dorp komt men in de lage hooilanden, die des winters onder water staan. Hier heeft men ook kleen- of veengrond. De rogge is er de voorname bouw, wordende er insgelijks veel aardappelen aangekweekt; ook is er veel houtgewas. Men houdt hier geene schapen en weinig bijën. De spraak, de zeden en de gebruiken der inwoners hebben veel van het naburige Drenthe. De oogsttijd wordt onderling overlegd, en de tijd van het beginnen en eindigen, hetgeen gelijkelijk geschieden moet, wordt met de dorpsklok aangekondigd. Men begint ook gezamenlijk, op den zelfden bepaalden dag, op de onderscheidene gemeentegronden te maaijen.

De Herv., die er ruim 600 in getal zijn, onder welke 240 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Hoogezand*, behoort. Sedert de reductie der prov. Groningen werden *Haren* en NOORDLAREN door éénen Predikant bediend, tot dat beide kerkdorpen, bij staatsbesluit van 9 Maart 1644, gescheiden werden, als wanneer, in het jaar 1645, WILHELMUS ALSTORPHIUS alleen tot Predikant te NOORDLAREN beroepen werd. Hij vertrok in 1674 naar Deventer. De kerk is van een sierlijk orgel voorzien, hetwelk der gemeente geschonken is door den Heer Mr. C. H. TJADEN JULLENS TOT GLIMMEN. Het prijkt met het familiewapen van JULLENS, waaronder dit bijschrift:

NOORDLAREN, DAT VERHEUGD DIT LIEFLIJK SPEELTUIG ZIET,
UW HART WORD' DOOR ZIJN TOON IN REIN GEVOEL BEWOGEN,
VERGEET GIJ, WIEN GIJ 'T DANKT, DEN EDELEN JULLENS NIET,
MAAR HOUD GODS LOF VOORAL, ZIJN HEILIGST DOEL VOOR OOGEN.

De kerk heeft eenen zwaren toren. Op de klok leest men:

Dum. trahor. audite.
Voco. vos. ad. gaudia. vitae.

(d. i. Luistert wanneer ik aangetrokken word; ik roep u tot de vreugde des levens).

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Op de wierde van dit dorp, welke wel een uur in omtrek heeft, ziet men het overblijfsel van een hunnebed, dat aldaar uit den alouden, vóór-christelijken tijd nog overig is. Het bestaat uit ongemeen zware en groote kei- of granietsteenen, en heeft oudtijds gediend tot eene begraafplaats van aanzienlijke lieden.

Ook lag er weleer, nabij de Punt, het blokhuis en de schans Blankeweer, welke FREDERIK VAN BLANKENHEIM, de een en vijftigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1400, tijdens de belegering van Groningen, aanlegde. De sterkte Weerdenbras wierp EDZARD, Graaf *van Oost-Friesland*, in 1505, er op. Men ziet hier nog eenige overblijfselen der bolwerken, welke door den Bisschop van Munster, in 1672, gemaakt zijn. Onder NOORDLAREN behoort ook gedeeltelijk het vischrijke en aanzienlijke Zuidlaarder-meer, dat oudtijds, blijkens een brief van 1264, het Noordlaarder-meer geheeten werd.

In December 1516 kreeg dit dorp en *Zuidlaren* een bezoek van eene bende allerslechtst volk, omtrent zeventien honderd man sterk. Deze manschap, hoewel door den Hertog van Gelder gezonden, hield alles voor vijands land en brandschatte van daar deerlijk het omliggende land; daarna plaagde zij, in het Westerkwartier en omtrent Kollum, den landman gruwelijk, schond de vrouwen en dochters en beroofde, zonder onderscheid, bijzondere eigendommen en

kerken, tot dat zij eindelijk naar Twenthe vertrok, alwaar zij geheel verliep.

NOORD-MEER, meertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, ¾ u. W. van de stad *Monnickendam*, gedeeltelijk gem. *Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam*, gedeeltelijk gem. *Landsmeer-en-Watergang*.

Dit meer, hetwelk omtrent ¾ u. in omtrek zal hebben, beslaat, onder *Landsmeer-en-Watergang*, eene oppervlakte van 18 bund. 69 v. r. 10 v. ell. Men vangt er meest baars en paling.

NOORD-MEER, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Ommen*, gem. en ¾ u. N. W. van den *Ham*; met 33 h. en 180 inw.

NOORD-OEST, moeren en slikken, welke vroeger vóór den polder Hengstdijk in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, gelegen waren, en, later beverscht zijnde, thans een gedeelte van den Stoppeldijks-polder uitmaken.

NOORD-OORD, voorm. vaarwater, prov. *Zeeland*, tusschen Wolphaartsdijk en Oost-Beveland, in eene zuidelijke rigting uit de *Zandkreek* naar het *Hondegat* loopende.

Dit vaarwater is bij de bedijking van den Wilhelmina-polder afgedamd en binnengedijkt.

NOORDOOSTER-HOEK of NOORDER-HOEK, het noordoostelijke punt van den polder *het Ruigezand*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en ½ u. W. N. W. van *Oldehove*, met één huis, ten Oosten, waarvan zich de Kommerzijlster-rijt in het Reit-diep ontlast, zijnde het een geprojecteerd punt voor het leggen van eene nieuwe sluis, ter vervanging van die te Kommerzijl.

NOORDOOSTER-HOEK of NOORDOOST-HOEK, zandplaat in het noorden van de *Zuiderzee*, de noordoostelijke punt van het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, uitmakende.

NOORDOOST-FORT (HET) of DE NOORDOOST-SCHANS, voorm. fort in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. en ¼ u. O. ten N. van *Krabbendijke*, in den noordoostelijken hoek van den Nieuwen-polder van Krabbedijke.

Dit fort moet, even als het westelijk liggende *Noordwest-fort*, reeds in wezen zijn geweest vóór dat de Monniken-polder bedijkt werd, dewijl de indijkers bezwaard werden met die te verleggen » op hunne » nieuwen Dyck, — tot sulcken lenghte, hoochte, breette ende diepte, » in grachten ende borstweeringen als die jegenwoordelyck is."

Van deze forten zijn nog de sporen der aarden wallen zigtbaar. Zij hadden gemeenschap met het fort op 't Keyzershoofd in Valkenisse, en moesten hier alle vijandelijke aanvallen afweren; maar naderhand, de Oost-polder ook aangewonnen zijnde, werden zij onnut, nadat de Munstersche vrede hier reeds alle vrees voor inval verdreven had. Nabij het NOORDOOST-FORT staat eene hofstede.

NOORDOOST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-der-Molukken*. Zie PELA.

NOORDOOST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. — Het is de noordoostelijke punt van het *Sundasche* eil. *Bali*.

NOORDOOST-ZEEGAT, ook genaamd TONNE-GAT of BRUTSVISCH-GAT, zeegat ten noorden van de *Zuiderzee*, N. W. van Ameland.

Dit zeegat is betond met twee tonnen, als: eene roode of buitenton, in de peiling: de toren van Hollum ten Zuiden en de toren van Nes, op Ameland, Z. O. ½ Z., op eene diepte van 75 palm. water. Eene witte ton, in de peiling: de toren van Hollum, Z. O. ½ O., merk:

de toren van Hollum even bezuiden de kaap aldaar, op eene diepte van 52 palm. water. In het zeegat op den drempel of over het Bornrif vindt men eene diepte van 36 palm., en de koersen zijn, van de roode of buitenton af, naar binnen, tot op het merk de Hollummer-kaap en toren in één Z. W., dan Z. ten W., tot men Hollum vrij van de duinen krijgt of in de diepte valt, als wanneer men Z. Z. O. naar de reede stuurt.

Om het Noordoost-gat, uit zee komende, aan te doen, en ter opzoeking of merk der roode buitenton, en mede tot geleimerk grootendeels door dit zeegat, zullen de kapen op de Bosch- of Noordoostpunt van Terschelling eene verplaatsing ondergaan, om ineen gebragt te worden.

NOORDORP of Noorddorp, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 20 min. N. W. van *Heemskerk*; met 10 b. en 60 inw.

Men vindt er het Huldtooneel, de plaats, waar weleer de Graven van Holland, tot Heeren van Kennemerland werden gehuldigd. Zie Huldtooneel.

NOORDPLAS, droogmakerij in *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. *Leyden*, en daarin ten deele kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*, *Benthuizen*, *Hoogeveen* en *Benthorn*, ten deele kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude* en gedeeltelijk arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan den Oude-Gelderwoudsche-polder en den Strook-polder, onder Soeterwoude, O. aan de Zuidplas, W. aan den Oude Gelderwoudsche-polder, onder Soeterwoude.

Deze droogmakerij, die in het jaar 1759 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3463 bund. 65 v. r., als: onder *Soeterwoude*, volgens het kadaster, 267 bund. 78 v. r.; onder *Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt*, volgens het kadaster, 698 bund. 61 v. r. 69 v. ell. Men telt er onder *Soeterwoude*, 5 h., zijnde alle boerderijen en onder *Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt*, 12 h., waaronder 11 boerderijen. Hij wordt, voor zoo veel *Soeterwoude* betreft, door drie sluizen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeesters en Heemraden, als: onder *Hazerwoude*, uit den Burgemeester, vier Heemraden en eenen Secretaris; onder *Benthuizen*, uit den Burgemeester, twee Heemraden en eenen Secretaris; onder *Hoogeveen*, uit den Burgemeester, drie Heemraden en eenen Secretaris; onder *Soeterwoude*, uit den Burgemeester, twee Heemraden en eenen Secretaris, en onder *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*, uit den Burgemeester, drie Heemraden en eenen Secretaris.

NOORD-POLDER (DE), voorm. pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*.

Deze pold., die in het jaar 1525 bedijkt was, is in het jaar 1715 weder ondergevloeid. Daarvan is echter nog een gedeelte aan de noordzijde van den pold. het Oude-Land te vinden. Zie Noord-polder (De Binnengedijkte-).

NOORD-POLDER, pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gedeeltelijk gem. *Uskwerd*, gedeeltelijk gem. *Warfum*, gedeeltelijk onder *den Andel*, gem. *Baflo*, gedeeltelijk onder *Wester-Nieland*, gem. *Eenrum*; palende N. aan de Wadden, O. aan den Uithuizer-polder, Z. aan den provincialen zeedijk, W. aan de kwelderlanden van het Wester-Nieland.

Deze pold., welke in het jaar 1811 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2013 bund. 1 v. r. 9 v. ell., als: onder *Uskwerd*, volgens het kadaster, 1068 bund. 59 v. r. 7 v. ell., onder *Warfum*, volgens het kadaster, 373 bund. 23 v. r. 70 v. ell., waaronder 346 bund. 40 v. r. 90 v. ell. schotbaar land. De dijk der Noord-polder is lang 2667 Gron. roed. = 12,434 ell., hoog 16 voet, boven den dagelijkschen vloed = 4,68 ell. boven vol zee, glooijende buiten 5 en binnen 3 op den voet, met eene kruin van 4 voeten breed. Men telt er onder *Warfum* 7 h. en 4 boerderijen. De polder wordt op de Wadden, van het overtollige water ontlast, door eene sluis liggende onder *Uskwerd*, waarbij een fraai zijlhuis van twee verdiepingen staat. Het polderbestuur bestaat uit vijf Volmagten uit de Ingelanden en eenen Boekhouder.

De Noord-polder bevat eene aanzienlijke uitgestrektheid vruchtbaar land van eenen zavelachtigen aard. Men ziet hier de groote boerderijen Groot-Zeewijk, Klein-Zeewijk, Zeeburg, Arion en andere, waarvan de eerstgenoemde de grootste is. De heerlijke uitgestrekte velden met koolzaad, welke men hier en in den omtrek des zomers aantreft, leveren een vermakelijk gezigt op.

NOORD-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. en gem. *Axel*; palende N. O. aan den Buth-polder en den Oude-Egelantier-polder, O. aan den pold. Beoosten-Blij-Benoorden, Z. aan de stad Axel, W. aan den Buth-polder.

Deze pold., volgens octrooi, verleend door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, in dato 15 Augustus 1606 ingedijkt, is groot schotbaar 69 bund. 78 v. r. 18 v. ell., en volgens het kadaster 81 bund. 62 v. r. 38 v. ell. Daarin staat slechts ééne hofstede en tien arbeiderswoningen. De polderdirectie bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier, en hij ontlast zijn overtollig water door eenen steenen duiker in den pold. Beoosten-Blij-Benoorden.

NOORD-POLDER (DE), naam, welken men wel eens geeft aan den Izabelle-polder, in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-ambacht*. Zie Izabelle-polder.

NOORD-POLDER (DE BINNENGEDIJKTE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. en N. O. aan den Buitengedijkte-Noord-polder, O. aan den Rietveldsche-polder, Z. en Z. W. aan den pold. het Oude-Land, W. aan den pold. den Bommel.

Deze polder maakt een gedeelte uit van den, in 1715 gevloeiden, *Noord-polder*, dat later weder bedijkt is.

NOORD-POLDER (DE BUITENGEDIJKTE-), gorzen in het *Haringvliet*, N. van den Binnengedijkte-Noord-polder, onder *Ooltgensplaat*. Het is het gedeelte van den voormaligen *Noord-polder*, dat bij de herdijking buiten gebleven is.

NOORD-POLDER (MOLENGORS-EN-), oude naam van de gecombineerde Oude-Noord-Toren-Oost-en-West-Meren-polders, in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Noord-Toren-Oost-en-West-Meren-polders (Oude-).

NOORD-POLDER-KANAAL, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in den *Noord-polder*, dat een begin neemt ten Westen aan den opdijk te Wester-Nieland, ten O. aan den opdijk onder Uskwerd, en alzoo den geheelen pold. van het Oosten naar het Westen, ten Noorden van den

[illegible] rijweg, doorloopt, zich in het westelijke gedeelte [illegible] polderlanden regthoekig noordwaarts [illegible] ten Westen [illegible] eenen fraaijen rijweg naar den polderdijk. [illegible] onder de gem. Warfum, loopt een geheel nieuw kanaal [illegible] met eene noodsluis in den provincialen zeedijk, naar [illegible] in 1717 doorgebroken, dijk, rigt zich hier westwaarts en [illegible] ten Westen om Warfum, en loopt in het *Warfumer*-[illegible] uit.

NOORD-POLDERTJE (HET), pold. op de *Tien-Gemeten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. aan het Vuile-gat, O. aan de Gorzen, Z. O. aan den Oude-polder, Z. W. aan den Midden-polder, W. aan de Gorzen-tegen-het-Vuile-gat.

Dit pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 24 v. r. 10 v. ell., en ontlast zich van het overtollige water door den Middel-polder.

NOORD-POLDER-VAN-BERKEL, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenreis*.

NOORD-POLDER-VAN-BUNSCHOTEN, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie BUNSCHOTEN (NOORDELIJKE-POLDER-VAN-) (1).

NOORD-POLDER-VAN-DORDRECHT, pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DUBBELDAM (NOORD-POLDER-VAN-).

NOORD-POLDER-VAN-GOUDSWAARD, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. aan het Spui, O. aan den Eendragt-polder, Z. aan den Oost-polder en den Molen-polder, W. aan den [illegible]-polder.

NOORD-POLDER-VAN-HOEDEKENSKERKE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Hoedekenskerke*; palende N. aan den Oude-Honert-polder en den Nieuwe-Honert-polder, O. aan de Schorren-tegen-de-Honte, Z. aan den Polder-van-[illegible], W. aan den Slabbekoorn-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van [illegible] bund. [illegible] v. r. 20 v. ell., alles schotbaar land; telt 1 h., zijnde [illegible], en wordt door eene sluis, in de Watering-van-Hoede-[illegible] van het overtollige water ontlast. Er bestaat geen afzonderlijk [illegible], maar hij is onder de directie van den polder *Hoe*-[illegible].

[illegible], geh. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, [illegible], arr. en 3¼ u. N. van *Breda*, kant. en 1½ u. [illegible] van [illegible], gem. en 20 min. N. van *Klundert*.

[illegible] 23 h. en ligt aan het Hollands-diep, ter plaatse waar [illegible] door eene sluis daarop ontlast. Ook was er vroeger [illegible] dam of dijk veranderd. De schans, waarna dit [illegible], en welke, volgens de kaart van den landmeter [illegible] nog in wezen was, lag even ten Oosten daarvan, [illegible] zigtbaar, en komt ook voor onder den naam van [illegible], waar zij gelegen heeft, ziet men thans bouw-[illegible]. De kermis valt in den tweeden Pinksterdag.

[illegible]-BUURTSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. [illegible]. Zie NOORDERSCHE-BUURT-POLDER.

(1) [illegible] de NOORD-POLDERS, welke hier niet gevonden worden, op den naam [illegible].

NOORDSTRAAT, geb. in *Staats-Vlaanderen*, op den oostelijken hoek van den *Kruis-polder*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 8 u. Z. O. van *Goes*, distr., kant. en 2 u. N. O. van *Hulst*, gem. *Hontenisse*; met 14 h. en ruim 80 inw.

NOORD-TOREN-OOST-EN-WEST-MEREN-POLDERS (DE OUDE-), van ouds genaamd HET MOLENGORS-EN-NOORD-POLDER, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Klundert*; palende N. aan den Kleine-Noord- of Slik-polder, O. aan het Kanaal-van-Zevenbergen en het plattelandstadje Zevenbergen, Z. aan de Buitengronden-tegen-de-rivier-de-Mark, W. aan den pold. Bloemendaal.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 613 bund. 74 v. r. 13 v. ell., waaronder 537 bund. 10 v. r. 76 v. ell. schotbaar land; als: onder *Zevenbergen*, volgens het kadaster, 610 bund. 48 v. r. 33 v. ell.; onder *de Klundert*, volgens het kadaster, 3 bund. 25 v. r. 80 v. ell. Men vindt er op het noordeinde, op den molenboezem, eene steenen sluis, wijd 1 ell. 9 palm., voorzien van eene drijfdeur en schuif, waardoor hij in het Kanaal-van-Zevenbergen en vervolgens op het Hollands-diep, van het overtollige water wordt ontlast.

Ten gevolge der verlamming van de uitwatering van het Zevenbergsche-kanaal, heeft men moeten overgaan tot het plaatsen van eenen watermolen, hebbende 26 ell. 3 palm. vlugt, en 4 palm. breedte der schoepen aan het waterrad.

Om des zomers water uit het Zevenbergsche-kanaal te kunnen inlaten is, aan het noordeinde van Zevenbergen, een sluisje gelegd, wijd 4 palm. 8 duim., en voorzien van eene schuif. Het zomerpeil is 1 ell. 5 duim. beneden A. P. Hij wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

NOORDVAARDER, ook wel NOORDSVAARDER gespeld, bank in de *Noordzee*, voor en tusschen de eilanden *Vlieland* en *Terschelling*, aan de westpunt van het laatstgenoemde eiland.

Op deze bank zijn de zeekapen geplaatst, in eene lijn met de buiten of roode ton van het nieuw geschuurde zeegat, tusschen de Noordergronden-van-Terschelling en Vlieland.

NOORDVEEN (HET VRIJE-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*; palende N. W. aan het Gailwijker-meer, O. en Z. aan de voorm. proostdij van St. Jan, W. aan Kudelstaart.

NOORD-VLIET, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk uit de *Breevaart* voortkomt, met eene zuidwestelijke rigting naar Maassluis loopt, en zich aldaar in de *Maas* ontlast.

NOORDWAARDSCHE-VLIET, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk bij *Wateringen* een begin neemt, en in eene zuidwestelijke rigting, door die gem. en de gem. Rijswijk naar de Hoornbrug loopt, en zich daar in de *Delfsche-vliet* ontlast.

NOORDWACHTER (DE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Z. W. van het eil *Celebes*.

NOORDWATERING (DE), een der vier deelen, waarin het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, ten opzigte van den Waterstaat vroeger verdeeld werd. Zij wordt ook wel de WATERING-DER-VIJF-AMBACHTEN genoemd, naar de ambachten Poppekerke, Boudewijnskerke, Meliskerke, Mariekerke en Grijpskerke. Zij bevat de gem. Meliskerke-en-Mariekerke, benevens gedeelten van de gem. Grijpskerke, Zoutelande en West-Kapelle.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 886 bund. 48 v. r. 81 v. ell., waaronder 865 bund. 50 v. r. schotbaar land. Men telt er 256 h., bewoond door 370 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en dijkarbeid. — Deze watering wordt reeds op het jaar 1293 vermeld.

NOORDWEG, straatweg op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, in eene noordelijke rigting, van de stad *Middelburg*, langs *Brigdamme* en *St. Laurens*, naar *Serooskerke* loopende, en ter laatstgenoemde plaatse zich verbindende met den straatweg op Domburg. Deze weg is grootendeels beklinkerd.

NOORDWELLE, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven* (2 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. Renesse, O. aan Ellemeet, Z. O. aan Serooskerke, Z. en W. aan Haamstede.

Deze gem. bevat het d. Noordwelle en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1009 bund., waaronder 918 bund. 62 v. r. 30 v. ell. belastbaar land. Men telt er 56 h., bewoond door 72 huisgez., uitmakende eene bevolking van 390 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof en eenen korenmolen.

De inw., die er, op twee na, allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 200 Ledematen, behooren tot de gem. *Renesse-en-Noordwelle*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft. — De twee R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Zierikzee*. — Men heeft in deze gem. eene school welke gemiddeld, door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. behoort tot de heerl. *Welland*, en wordt als zoodanig bezeten door den Heer Marinus Hoogenboom, woonachtig te Renesse.

Het d. Noordwelle ligt 3 u. N. W. van Zierikzee, 2 u. W. ten Z. van Brouwershaven. Het is eene nette plaats, waar men in de kom van het d. 29 h. en 190 inw. telt.

De kerk, welke na de Hervorming gebouwd is, werd in het jaar 1755 hernieuwd, zoo als te zien is aan den trap van den predikstoel. Zij is toen van binnen fraai betimmerd, en is een net gebouw, met eenen achtkanten toren, doch zonder orgel. Aan de westelijke zijde is de school afgeschoten, boven welke men eene gaanderij met zitplaatsen heeft. In 1824 werd deze kerk, door den Heer Bartel Locker, destijds Ambachtsheer dezer gem., met een kostbaar geschenk begiftigd, bestaande in een fraai bewerkt zilveren doopbekken, met een daarbij behoorend komfoor en deksel; terwijl die Heer, bij uiterste wilsbeschikking, den 13 Junij 1838, een kompleet tafelservies, ten gebruike bij het H. Avondmaal, bestaande in vier zilveren bekers, kan, twee vazen en eenen hoofdschotel, gedeeltelijk van kristal, alles keurig bewerkt aan de kerk vermaakte.

Dit d. had vroeger veel van de Spanjaarden te lijden. Ten einde hen te verdrijven werd het Land-van-Schouwen, met het doorsteken der dijken, bij Borndamme en aan de noordzijde der stad Zierikzee, den 1 October 1575, onder water gezet. De Spanjaarden, hierdoor genoodzaakt op de hoogten te wijken, hadden zich gedeeltelijk naar de dorpen, als meest boven het platte land verheven liggende, begeven. Onder anderen hadden zij ook Noordwelle bezet en eenigzins versterkt.

Den 14 Januarij 1576 voeren drie en twintig groote en kleine schepen uit de stad, om den vijand uit Noordwelle te verdrijven. De Spanjaarden weken in de kerk en weigerden zich gevangen te geven.

De kerk werd in brand gestoken en de Spanjaarden begaven zich op den toren, die op hunne herhaalde weigering, om zich over te geven, mede in brand werd gestoken. Dit ziende smeekten zij om genade, doch het was te laat. Twee en twintig dier ongelukkigen sprongen van boven; die van den val niet oogenblikkelijk stierven werden afgemaakt en uitgeplunderd. De overigen kwamen om in de vlammen. Eene soldatenvrouw wierp een kind van zes weken naar beneden; dit werd zonder eenig letsel opgevangen; de moeder volgde, doch bestierf het binnen twee dagen.

In het jaar 1844 is, onder het opzigt van den Weleerwaarden Heer H. M. C. van Oosterzee, destijds Predikant te Elkerzee, op de hofstede van den Heer J. J. Hoogenboom Wz., onder Noordwelle, een bliksemafleider geplaatst, zijnde de eenige, welke op een particulier huis in het Land-van-Schouwen gevonden wordt.

Onder Noordwelle behoort het Huis-de-Holle (zie dat art.), zijnde het voorm. kasteel van het dorp.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit een schild van sabel (zwart), met een ronde gesp van goud; het hoofd van keel (rood), met drie schuine ruiten (*losanges*) van zilver.

NOORDWENDINGER-DIJK, ook Noordwendige-dijk genaamd, zeedijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, welke zich, in eene noordoostelijk en zuidwestelijk kronkelende rigting, ter lengte van 1350 ellen, langs de noordwestelijke grenzen van Kamperveen uitstrekt.

Deze dijk begint aan de Geldersche-sluis, bij de limietscheiding, eindigt aan den Veenen-dijk, en maakt een gedeelte uit van den weg tusschen Elburg en Kampen. Er liggen twee sluizen in, eene bij den watermolen en de andere bij de Roskam.

Bij den watervloed van 4 en 5 Februarij 1825, viel er in dezen dijk eene zware doorbraak, behalve dat hij op vele plaatsen, tot aan het maaiveld werd afgeslagen, waardoor de geheele gemeente Kamperveen onderliep.

NOORDWEST-FORT, voorm. fort op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. en ½ u. O. ten N. aan *Krabbendijke*, in den Noordoostelijken hoek van den Nieuwen-polder-van-Krabbendijke. Zie voorts Noordoost-fort.

NOORDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-der-Molukken* op het *Sundasche* eil. *Bali*. — Het is de noordwestelijke hoek van dat eiland.

NOORDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het *Ambonsche* eil *Boero*. Zie Balatetto.

NOORDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het *Moluksche* eil. *Boewang-Besi*. Zie Kaililo (Hoek-van-).

NOORDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het eil. *Noesa-Laut*. Zie Lelmesie (Hoek-van-).

NOORDWEST-KAAP, Datoe of Dattoe, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, aan de Noordwestkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

NOORDWEST-PUNT of Nassausche-Hoek, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan den Noordwesthoek van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

NOORDWIJK, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*; palende N. aan het Noordhollandsche kant. Haarlem, O. aan de Zuiderzee, Z. aan het kant. Woubrugge, W. aan de Zuiderzee.

Dit kanton bevat de gemeenten: Noordwijk, Lisse, Hillegom, Vennip, Noordwijkerhout, Boekhorst, Oegstgeest,

Sassenheim, Voorhout, Warmond, Katwijk, Valkenburg en Rijnsburg, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,780 bund. 22 v. r. 27 v. ell., en daaronder 15,726 bund. 47 v. r. 99 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 2820 h., bewoond door 3155 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,350 inw.

NOORDWIJK, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*.

Zij bestaat uit de volgende veertien gem.: Hillegom, Katwijk-aan-Zee, Katwijk-aan-den-Rijn-en-het-Zand, Lisse, Noordwijk-Binnen, Noordwijk-aan-Zee, Noordwijkerhout, Oegstgeest, Rijnsburg, Sassenheim, Valkenburg, Voorhout-en-de-Kage, Voorschoten-en-Veur, Warmond en Kage.

Men heeft er veertien kerken, welke door even zoo veel Predikanten bediend worden, en telt er 10,640 zielen, onder welke 4080 Ledematen.

NOORDWIJK, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan de heerl. Langeveld, O. aan Noordwijkerhout en Offem, Z. aan Katwijk, W. aan de Noordzee.

Deze heerl. bevat de d. Noordwijk-Binnen en Noordwijk-Buiten, en alzoo het grootste gedeelte van de gem. Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem.

De inw. vinden hier meest hun bestaan in den landbouw, tuinderij, het aankweeken van medicinale planten en de visscherij.

De Herv., die hier wonen, maken gedeeltelijk de gem. van *Noordwijk-aan-Zee* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Noordwijk-Binnen*.

De R. K., welke men er aantreft, maken met die van Langeveld en Offem eene stat. uit, welke tot het aartspriesterschap van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen kapellaan bediend wordt en 1400 zielen telt, onder welke 930 Communikanten.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, ééne te Noordwijk-Binnen en ééne te Noordwijk-aan-Zee.

De heerl. NOORDWIJK is eene der deftigste riddermatige goederen van den Hollandschen adel. Voormaals was zij eene ambachtsheerlijkheid, waarmede JAN VAN DER BOECKHORST verleid werd, in het jaar 1438, bij gifte van vrouwe MARGARETHA VAN BOURGONDIË, weduwe van Hertog WILLEM IV, die NOORDWIJK en andere heerlijkheden in douairie bezat, met de zuid- en noord-windmolens aldaar, het Schout-ambacht en het derde deel van alle boeten en breuken, die den Baljuw aldaar beregten en bedadigen, dat is, bij voordrag eindigen zou, en voorts met al, dat de ambachtsheerlijkheid toebehoort. Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË bevestigde deze gift in het jaar 1439, en aldus is zij als heerlijkheid gebleven tot het jaar 1604, wanneer NOORDWIJK bij nieuw verlei, met hooge, zoo wel als ambachtsheerlijkheid, verleid is op Jonkheer JAN VAN DER DOES, JANSZOON, in wiens nageslacht het, bij opvolging, zeer lang is gebleven, wordende die hooge heerlijkheid, in het midden der vorige eeuw, nog bezeten door Vrouwe THEODORA ODILIA VAN DOES, douairière van den Heer STEVEN VAN DER DOES. Tegenwoordig is zij het eigendom van den Heer W. A. W. Grave VAN LIMBURG STIRUM NOORDWIJK, woonachtig te 's Gravenhage.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een gevierendeeld schild, het eerste en vierde van goud, met negen ruiten van keel (rood), staande vijf en vier, zijnde dit eigenlijk het wapen van VAN DER DOES; het tweede en derde gedeelte van zilver, met eenen leeuw van sabel

vaart), zijnde het wapen, hetwelk door de oude Heeren van NOORDWIJK gevoerd.

NOORDWIJK, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is eene der vier en twintig wijken van *Batavias Ommelanden*, u. van *Batavia*.

NOORDWIJK, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. N. van *Marum*. Het is een klein romanesk wouddorpje, stil en vreedzaam, aan eenen weinig bezochten zandweg, met een bevallig, nederig kerkje, hetwelk met eenen kleinen, spitsen toren prijkt, doch geen orgel heeft, en op een verheven en droogen zandheuvel staat. De verheven godsakker is rondom met hooge eiken omgeven, waar de afgestorvenen, in de schaduw van een zacht groen, waarin het kerkje als verscholen staat, den eeuwigen morgen verbeiden.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De bodem bestaat er uit zand- en veengrond. Het zand is vruchtbaar en brengt rogge, boekweit, hennep, vlas, aardappelen en eikenhout voort. Men vindt in den ondergrond veen, derrie, leem, ocr en potklei, al naar de ligging der onderscheidene streken.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Marum-en-Noordwijk*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Zuidhorn* gerekend.

Te NOORDWIJK nabij de kerk, stond voorheen een burg, alsmede eene pastorij, welke ten Noorden van die kerk heeft gelegen. De plaats heeft nog de oude benaming van Weme (Wedeme) behouden. De pastorijlanden aldaar dragen ook nog den naam van Wemerlanden. — Er is eene soort van wierde, 4 ell. boven het overige land verheven.

NOORDWIJK, buit. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en ¼ u. N. ten W. van *Zuidhorn*, onmiddellijk ten N. van Noordhorn.

Dit buit., wordende thans in eigendom bezeten door de erven van wijlen Mevrouw GEERTSEMA VAN SJALLEMA, is tegenwoordig verhuurd, doch het fraaije bosch grootendeels gekapt en uitgeroeid.

NOORDWIJK-AAN-ZEE of NOORDWIJK-OP-ZEE, ook wel NOORDWIJK-BUITEN genoemd, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. N. W. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*, ½ u. W. ten N. van Noordwijk-Binnen.

Het is een tamelijk d., waar men 150 h. en nagenoeg 1000 inw. telt, die meest in de kust- en haringvisscherij een zeer sober bestaan vinden, zijnde de armoede er tegenwoordig groot.

De Herv., die hier 600 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. Deze gem. was voor het jaar 1646 met die van *Noordwijk-Binnen* vereenigd, doch toen daarvan afgescheiden zijnde, bekwam zij tot eersten Predikant KORNELIS VAN ROSSUM, die in het jaar 1646 herwaarts kwam, en in het jaar 1685 emeritus werd. Het beroep geschiedt de eene keer door collatie, de andere keer door electie, uit een drietal door den Heer dezer plaats aangeboden. De kerk, die hier gestaan heeft, was in oude tijden, na gelang van het d., vrij groot, doch heeft ten tijde van den Spaanschen oorlog veel moeten lijden. De tijd der stichting van dit bedehuis vindt men niet aangeteekend. Nadat zij dus verwoest en afgebrand is geworden, werd daarvan een klein gedeelte, tot de godsdienstoefening benoodigd,

Sassenheim, Voorhout.
en Rijnsburg, en beslaat
20,780 bund. 22 v. r. 27 v.
99 v. ell. belastbaren grond.
5158 huisgez., uitmakende ee
NOORDWIJK, kerk. ring,
Zij bestaat uit de volgende
aan-Zee, Katwijk-aan-
Noordwijk-Binnen, N.
hout, Oegstgeest, Rij
Voorhout-en-de-Kag
en Kage.
Men heeft er veertien
bediend worden, en tel.
NOORDWIJK, he
N. aan de heerl. L
aan Katwijk, W.
Deze heerl. be
Buiten, en al
Binnen-en-B
De inw. vind
het aankweeken
De Herv., d
wijk-aan-Zee
Binnen.
De R. K.
veld en O
van Holland
eenen Pasto
onder welk
Men be
[illegible]

... de voordeelen der visscho-
... worden. Daarna echter
..., en in plaats daar-
... en luchtig is, nieuw op-
... van den weg van Noord-
... oplevert, is vrij hoog van
... in goede orde voorzien. De
... dak, waar een trans of om-
..., doch vierkant opgaat
... vierkante koepel is gebouwd,
... koepel weder met eene ronde
... Van binnen is deze toren,
... zien kan, met een uurwerk

... gemeente, nagenoeg
... en voorganger hebbende. —
... tot de stat. van *Noordwijk*.

...lige-Geesthuis, welke inrig-
...gebragt en waarin twaalf
... voor de wederhelft Roomsch-

... geleden. Onder anderen
... 1575 schreef, dat er, wei-
... straat met huizen en eene
... rampen heeft het sedert
... helft der vorige eeuw,
..., door de zee is ingezwol-
...enwaarts, in de duinen,
... in oude tijden, tusschen
... dijk zou gelegen hebben, op
... langen boom, wordt gestoten.
...jaarden in NOORDWIJK-AAN-ZEE,
... het dorp deerlijk teisterden.
..., moest dit drop zware slagen

... Oost-Indisch schip *the Gene-*
NOORDWIJK-AAN-ZEE. De noodscho-
... dorp op de been en aan het
... Predikant der Hervormde
... ROIJEN, die een der schip-
... moeder naakt, ziende aandrij-
..., zich zelven in zee begaf
... half verstijfden zeeman,
... zijn, aan zijn huis te bed deed
... van dien menschlievenden
... zich op het wrak bevonden,
... hunne voorspoedige en gelukkige
... toen het schip strandde, om
..., als men slechts een of meer
... zulks kon toen niet geschie-
... in het werk stelde, begaf
... bemoedigde zijne dorpelingen,
... te kwijten. Zij deden

[illegible] bragten omtrent honderd personen, die den dood oogenschijnlijk [illegible] zagen, aan land. Slechts vijftien der schipbreukelingen [illegible] verdronken, meestal doordien zij het gewaagd hadden op stuk-[illegible] hout van boord te komen.

Op 2 April 1799 werd er door eenen Franschen kaper een Zweedsch schip genomen, dat van Londen naar Hamburg bestemd was. De kaper, door drie Engelsche schepen vervolgd wordende, nam de vlugt, waarna de Fransche prijsmeester den genomen prijs bij Noordwijk op het strand zette. De drie Engelschen wierpen het anker voor Noordwijk en beschoten den prijs, vier uren lang, onophoudelijk, daarna, eenige gewapende sloepen naar het schip zendende, werden zij, door het geschut van den wal en de Noordwijksche burgermagt zoodanig ontvangen, dat zij, zonder iets te verrigten, weder terug moesten keeren. In den morgen van den 3 hervatten de Engelschen het schieten, doch geen kans ziende, om den prijs magtig te worden, keerden zij zeewaarts, de meeste bewoners van Noordwijk-aan-Zee waren, wijl de Engelschen met zwaar geschut ook op het dorp schoten, bij dit voorval landwaarts in gevlugt. Op onderscheidene plaatsen werden er kogels van achttien ponden zwaarte gevonden.

NOORDWIJK-BINNEN, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. N. N. W. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*, van rondom in eene aangename landouw van wei- en korenlanden gelegen.

De d. *Noordwijk-Buiten* en *Noordwijkerhout* hebben ongetwijfeld den zelfden naamsoorsprong; doch of men die moet afleiden van de Noormannen en Deenen, die hier te lande, omtrent het jaar 800, eenen inval zouden gedaan hebben, dan, of men het houden moet voor de Noorderwijk der Katten, zullen wij niet beslissen. Janus Douza, *de Vader*, verklaart zich voor het laatste gevoelen. De verschillende benamingen, als Norrdike, Nortich, Nortika, Northika, Nortteka en Norwege, komen allen op een uit en verschillen, onzes oordeels, meest maar in de wijze van spelling der oude schrijvers, mogelijk veel geschikt naar de onderscheidene klanken, die de bijzondere tongval der landstreek, waarin zij woonden, medebragt. Melis Stoke meldt er van op het jaar 986. In zekeren giftbrief van het jaar 1064, noemt Keizer Hendrik IV de strandlanden, die tusschen Voorhout en de Noordzee liggen, met den naam van Nortgo, zoo als men ze mede genoemd vindt in eenen blaffert van de goederen der kerk van Utrecht. Dirk V, Graaf *van Holland*, spreekt er van in een handvest van het jaar 1083, onder de benaming van Norgha. Het is een der grootste dorpen van geheel Holland en heeft onderscheidene straten, waarvan de voornaamste fraai beplant is. Deze straten zijn met steenen geplaveid en met zulke schoone huizen bebouwd, als er in menige Hollandsche stad niet gevonden worden.

Als de voorname tak van het bestaan der inw. rekent men den landbouw en de tuinderij, welke laatste den liefhebbers van Flora allerhande aangename en schoone bloemen opleveren. Voorts worden hier zeer vele kruiden en planten, zoo voor de gezondheid van den mensch als andere nuttige gebruiken, geteeld en aangekweekt. De grond van Noordwijk brengt ook eene menigte van allerhande vruchten voort, met welke, zoo op Amsterdam als elders, zeer veel handel wordt [illegible] en waardoor dus een groot deel der inwoners hun bestaan [illegible] De Noordwijker kruiden staan bij de Geneeskundigen in [illegible]hting; de hier gekweekt wordende groenten worden meest

gedroogd in den handel gebragt, inzonderheid ten gebruike op verre zeereizen.

De Herv. maken, met die van Langeveld en Offem eene gem. uit, welke 730 zielen telt, onder welke 320 Ledematen.

Vroeger was met deze gem. *Noordwijk-aan-Zee* vereenigd, en had alzoo tot eersten Leeraar Johannes Sertorius, die hier in het jaar 1570 kwam, en in het jaar 1587 opgevolgd werd door Wilhelmus Conaptius. Johannes Agricola werd Predikant te Noordwijk in 1620; onder zijne bediening nam de gemeente te Noordwijk-aan-Zee zoo zeer toe, dat zij in 1646 een eigen Leeraar bekwam in Cornelis van Rossem. — Agricola werd te Noordwijk-Binnen in 1654 emeritus, en nam afscheid in 1665. Noordwijk-op-Zee, waar nooit te voren was gepredikt, als zijnde voor dezen maar eene kapel van de parochiekerk van Noordwijk geweest, was omtrent vier en twintig jaren door Johannes Agricola bediend. Het beroep te Noordwijk-Binnen geschiedt op collatie van den Ambachtsheer.

Volgens Melis Stoke, moet dit d. eene oude kerk gehad hebben. De kerk, die er thans staat, is zeer schoon en prachtig, en was vóór de Reformatie aan den H. Jeroen toegewijd. Volgens een register van de goederen en geregtigheden der Abdij van Egmond, heeft de kerk van Noordwijk, in oude tijden, onderscheidene kapellen, altaren en vicarijen gehad, onder welke een aan het altaar van den H. Jeroen, van welke de vermaarde Albertus Pighius van Kampen, Leeraar in de geestelijke regten, Hoogleeraar der Godgeleerdheid, Kanunnik en Schatmeester der Utrechtsche kerk, eenigen tijd, van regtswege de bezitter was. Ook heeft de bekende Martinus Dorpius een eeuwige vikarij te Noordwijk bezeten. De benoeming tot de pastorij van Noordwijk en tot de vikarijen der parochiekerk kwam den Abt van Egmond toe. Frederik Schenk van Tautenburg, die naderhand Aarts-Bisschop van Utrecht geweest is, was in het jaar 1543 Pastoor van Noordwijk. De tijd waarin deze kerk gebouwd is, is niet op te sporen. Alleen weet men uit eenen ouden brief van Guido van Avennes, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, dat hij, in het jaar 1303, verlof heeft gegeven, om alhier eene kerk te mogen bouwen, en dat die tusschen dat jaar en 1311 moet opgebouwd zijn, blijkt daaruit, dat in de oude schriften van de abdij ter Lee of Leeuwenhorst geschreven staat, dat in de parochiekerk van Noordwijk, in het jaar 1311, aan het altaar van den H. Anthony eene vikarij gesticht was, door den Ridder Floris van Boekhorst, die ten laste van voorgemelde abdij stond, en door hare Abdis begeven werd.

Hoe oud het tegenwoordig kerkgebouw ook wezen mag, zoo heeft het tot heden ten dage een vrij goed aanzien. De groote ingang werd voorheen onder den toren gevonden, doch deze is, in het jaar 1789, toegemetseld en, in de plaats daarvan, eenen nieuwen ingang ter zijde van de kerk gemaakt. Thans vindt men in de kerk nog eenige overblijfsels van het schilderwerk, waarmede de martelingen van den Priester Jeroen worden afgebeeld. Deze Jeroen toch zoude hier om het verkondigen van het Evangelie, door de Noormannen, gemarteld en hier ook ter aarde besteld zijn, doch toen men, ten tijde van Dirk II, Graaf *van Holland*, de overblijfsels van dien heiligen vond, werden zij met veel statie van hier naar Egmond vervoerd, en aldaar op nieuw ter aarde besteld. Men gist, dat zulks geschied zoude zijn tusschen het jaar 985 en 989 na Christus geboorte. Dan, sommigen willen echter, dat het hoofd van dezen martelaar op Noordwijk werd be-

waard, hoewel MELIS STOKE hier boegenaamd geene melding van maakt, die, indien zulks waarheid was, dit zeer zeker in zijne aanteekeningen op Egmond zoude gedaan hebben. Deze kerk, welke in het jaar 1840 met een orgel voorzien is, hetwelk den 8 November van dat jaar werd ingewijd, is ook versierd met het fraaije monument, ter eere van den geleerden verdediger van Leyden, tijdens het beleg van 1573 en 1574, JANUS DOUSA, die ook Heer *van* NOORDWIJK is geweest. De toren gaat tot eene aanzienlijke hoogte vierkant op, waarboven men eene achtkante, stompe spits ziet oprijzen, die van uurwerk, klokken, uur- en windwijzers voorzien is; op het koor is mede een klein spitsje, met een klokje daarin, geplaatst, hetwelk echter, voor zoo ver men weet, tot niets gebruikt wordt.

Op het kerkhof heeft men, volgens het getuigenis van den oudheidkundige KORNELIS VAN ALKEMADE, zekere steenen, of uit steenen gebolde doodkisten ontdekt. Uit de overblijfsels daarin gevonden maakt men op, dat daarin de eerste Evangelische Zendelingen en Leeraars dezer landen begraven zijn, tot onderscheiding van alle anderen; de deksels hebben gemeenlijk ingehouwen kruizen en andere merkteekenen van het Christendom. Men heeft ook dergelijken te Heilo, Wassenaar en op andere kerkhoven dezer landen gevonden.

De Remonstranten, welke hier 11 in getal zijn, maken de gem. van Noordwijk-Binnen uit, die tot de *Eerste klasse* behoort, en in welke de dienst door den Predikant van Leyden wordt waar genomen.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Noordwijk*, die hier eene kerk heeft, aan den H. JEROEN toegewijd, zijnde in 1835 nieuw gesticht. Het is een zeer ruim en fraai gebouw, zonder toren, maar van een orgel en alle overige benoodigdheden tot de eeredienst voorzien. Men heeft er ook een gedeelte van eenen voorarm, in zilver gevat, welke voor een overblijfsel van den H. Martelaar JEROEN gehouden wordt.

Vóór de Reformatie had men hier een Nonnenklooster, St. Barbara's-konvent genaamd, en uit het Leydsche konvent Rome voortgesproten; het was gesticht door FRANCK VAN BOECKHORST en CATHARINA VAN BAKENESSE. In het jaar 1575, onder de verandering van de openbare godsdienst, hebben de weinige Zusters, die er overgebleven waren, een smeekschrift bij 's Konings Penningmeester te Dordrecht ingeleverd, verzoekende, dat de inkomsten van haar klooster aan haar vooreerst gelaten mogten worden, dewijl zij niets hadden om van te leven. Het houtwerk van hare kerk, welke in het jaar 1579 afgebroken werd, is, volgens het gemelde smeekschrift, gebruikt, om de Hervormde kerk van Rijnsburg te verbeteren.

Ook heeft men hier een Gast- of Heilige-Geesthuis gehad, in de *Voorstraat*, aan hetwelk door DIRK VAN DER DOES en JOSINA VAN ZUILEN, eene vikarij gesticht en dat reeds in 1439 alhier bekend was. Het diende later tot een Proveniershuis voor de zoodanigen, die voor hun levensonderhoud eenen uitkoop deden. Het was met vele voorregten rijkelijk begiftigd. Thans wordt het gebouw tijdelijk gebruikt tot eene dorpschool. Deze inrigting is overgebragt naar Noordwijk-aan-Zee.

Aan het Weeshuis, dat in het jaar 1617, aan de *Kerkstraat*, gebouwd is, werd, in het daaraanvolgende jaar, door DIRK VAN DER DOES eene vikarij, nevens alle de daaraan verbondene inkomsten en voorregten, vereerd.

Het Raadhuis is een eenvoudig gebouw, met de noodige vertrekken voor de gewone dorpsvergaderingen voorzien.

Vroeger had men hier ook eene Waag voor de ingezetenen van dit dorp en van Noordwijk-aan-Zee, met die van Langeveld. Tot het oprigten van deze Waag werd octrooi verleend ten tijde van Koning Filips II, in het jaar 1570, onder beding, dat de helft van het waaggeld zoude besteed worden ten behoeve van het Heilige-Geesthuis, waarin de waag zou geplaatst worden en de wederhelft ten behoeve van het dorp. Bij deze waag staat eene steenen pomp, tot gerief der inwoners, waarvan men de wedergade op weinige andere dorpen zal aantreffen; twee zoodanige pompen, waarvan het water uitstekend helder en aangenaam is, treft men nog *Onder de Linden* aan.

Onder de merkwaardigheden van dit dorp behoort de St. Jorisdoelen, welke hier eenige eeuwen onafgebroken bestaan heeft, en waar men nog, volgens oudere gewoonte, met pijl en boog naar den vogel schiet.

Vroeger bestond hier eene voorname kamer van Rhetorica, die ten spreuke voerde: *Uit liefde bestaan*, en welke ten wapen had: leliën onder doornen geplaatst.; deze kamer is, in het jaar 1608, wanneer het Oudemannen-huis van Haarlem, uit de voordeelen eener loterij, gesticht zou worden, in den grooten optogt der kamers, mede onder de andere opgetrokken.

Ook heeft men er eene Fransche kostschool voor Jongeheeren, met 40 leerlingen, en eene kostschool voor Jongejufvrouwen, met ongeveer 20 leerlingen.

Het blijkt uit een handvest van den 12 Maart 1398, door Hertog Albrecht van Beijeren verleend, dat hij, eenigen tijd te voren, aan het dorp vrijheid en stederegt gegeven had; doch dit scheen niet geschied te zijn, met volkomen goedvinden van de gemeene geburen, waarom zij aan den Hertog zijne bezegelde brieven en handvesten op dit stuk teruggaven, en hem baden van hen weder te stellen in zulk een regt, als zij van ouds bezeten hadden, hetwelk geschiedde, met toevoeging evenwel van eenige voorregten, als: onder anderen, dat zij overal door Holland en Zeeland, te water en te land, tolvrij zouden mogen reizen, gelijk zij naderhand nog andere tolvrijheden en voorregten van hem en andere Graven verkregen.

De kermis te Noordwijk-Binnen valt in den Zondag na Maria Hemelvaart.

Noordwijk-Binnen, is de geboorteplaats van den beroemden Latijnschen Dichter en den heldhaftigen verdediger van Leyden Janus Douza (Johan van der Does, Heer *van Noordwijk*), in 1545 geb. en † in 1604.

NOORDWIJK-BINNEN-EN-BUITEN-LANGEVELD-EN-OFFEM, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (1 k. d., 21 m. k., 2 s. d. 2 afd.); palende N. aan de Noordhollandsche gem. Bennenbroek, O. aan Hillegom en Noordwijkerhout, Z. aan de Beide-Katwijken-en-het-Zand, W. aan de Noordzee.

Deze gem. bevat de d. Noordwijk-Binnen en Noordwijk-aan-Zee, benevens de geh. Langeveld en Offem. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3577 bund. 4 v. r. 8 v. ell., waaronder 3546 bund. 15 v. r. 97 v. ell. belastbaar land. Men telt er 402 h., bewoond door 569 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2900 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw, teelt van kruiden, bloemen en groenten, die gedroogd in den handel worden gebragt, en in kust- en haringvisscherij.

Vroeger had men hier vele touwslagertjen en taandertjen, waarin een groot getal inwoners hun bestaan vonden. Thans heeft men er slechts eene touwslagerij en twee scheepstimmerwerven.

De Herv., die hier ongeveer 1500 in getal zijn, onder welke 600 Communikanten, maken de beide gem. van Noordwijk-Binnen en Noordwijk-aan-Zee uit. — De R. K., van welke men er ruim 1400 aantreft, behooren tot de gem. van *Noordwijk*. — De 11 Remonstranten, welke er wonen, maken de gem. Noordwijk-Binnen uit. — De Isr., die er ruim 30 in getal zijn, worden tot de ringsynagoge van *Leyden* gerekend.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne dorpschool, ééne kostschool voor Jonge heeren en ééne kostschool voor Jonge jufvrouwen te Noordwijk-Binnen, en ééne dorpschool te Noordwijk-aan-Zee, welke gezamenlijk door een getal van 360 leerlingen bezocht worden.

Het wapen is het zelfde als dat van de heerl. Noordwijk.

NOORDWIJKER-HOEK, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Leyden*, kant. en ¼ u. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*.

NOORDWIJKERHOUT, voorm. balj., prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan Kennemerland, O. aan het Haarlemmer-meer, Z. en W. aan Rijnland.

Dit balj. bevatte de ambachtsheerl. Noordwijkerhout, Hillegom, Lisse en Voorhout, welke voormaals, en nog wel in het jaar 1581, onder Rijnland gestaan hadden, doch naderhand daarvan afgezonderd zijnde, werden zij onder een afzonderlijk baljuwschap gebragt. Zij gebruikten echter, onder den naam van Rijnlands-gevolg, de zelfde regten en costumen. Dit afzonderen dezer ambachten van het baljuwschap van Rijnland moet evenwel niet lang na den genoemden tijd gebeurd zijn, want men vindt, dat de Heeren Staten van Holland en West-Friesland, op het te kennen geven van ANDRIES VAN THIENES, toen Baljuw van NOORDWIJKERHOUT, met den aankleve van dien, bij octrooi van den 15 Maart 1614, schikking gemaakt hebben omtrent het verkiezen en aanstellen van Welgeboren mannen in de vier dorpen. Volgens deze afscheiding dan maakten deze vier dorpen of ambachtsheerlijkheden een baljuwschap uit, waarvan de hooge vierschaar werd beleid in ieder der vier dorpen, onder welker regtsban die misdadige gevat was. In zaken, die geene lijfstraffen betroffen, ging de vierschaar bij beurten rond, van het eene dorp naar het andere. Deze hooge vierschaar bestond uit den Baljuw en negen Welgeborene mannen, die bij den Baljuw, zonder voorafgaande benoeming, werden verkoren, en beëedigd op het formulier van Welgeborene mannen van Rijnland en, ingevolge een besluit der Staten van Holland en West-Friesland van den 18 Januarij 1736, op den eed, welke door alle Regters werd afgelegd, die in deze provincie uit naam van den Staat eenig bewind over het regt en de regtszaken hadden. Van de welgeborene mannen werden er gemeenlijk twee verkoren uit NOORDWIJKERHOUT, een uit de Zilk, een ambacht onder NOORDWIJKERHOUT behoorende, wijders twee Welgeborene mannen uit Hillegom, twee uit Lisse en twee uit Voorhout. Nogtans is het wel gebeurd, dat er drie Welgeborene mannen uit Lisse, en uit de andere dorpen ieder twee zijn verkoren en gediend hebben.

Dit baljuwschap werd voorheen bediend, bij aanstelling en last van de Kamer van Rekening der grafelijkheids heerlijke goederen, doch stond later ter begeving van de Heeren Staten van Holland en West-Friesland.

Het bevatte het grondgebied van de tegenwoordige gemeenten Noordwijkerhout-Zilk-en-de-Hooge-Boekhorst, Hillegom, Lisse en Voorhout, thans beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7498 bund. 74 v. r. 66 v. ell., waaronder 6585 bund. 62 v. r. 45 v. ell. belastbaar land; telt 561 h., bewoond door 816 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en goed weiland hebben, terwijl zij er uitmuntend koren, en voortreffelijke aardappelen aankweeken.

NOORDWIJKERHOUT, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijkerhout-Zilk-en-de-Hooge-Boekhorst*; palende N. aan de heerl. de Vogelenzang en de duinen van Brederode, O. aan de Leydsche-trekvaart, die haar van de heerl. Hillegom, Lisse en Voorhout scheidt. Z. aan de heerl. Offem en Noordwijk, W. aan Noordwijk, de Hooge-Boekhorst, Langeveld en een gedeelte der Lugterduinen.

Deze heerl. bevat het d. Noordwijkerhout en eenige verstrooid liggende huizen. Men wil dat deze landstreek vroeger een bosch of hout zoude zijn geweest, dat met het Haarlemmerhovt een geheel uitmaakte, en dat deze streek, welke toen nog onbewoond was, bekend stond onder den naam van het LAND-VAN-BOEKHORST. De inw., vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv. maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort, en 140 zielen telt, onder welke ruim 70 Ledematen. Na de Reformatie werden NOORDWIJKERHOUT en *Voorhout* tot eene gem. vereenigd, zijnde de eerste Leeraar, die voor beide deze dorpen in het jaar 1591 beroepen werd, geweest MAARTEN JANS SERRY. Maar toen in het jaar 1647 de bewoners van beide de dorpen aanmerkelijk waren toegenomen, werd NOORDWIJKERHOUT van *Voorhout* afgescheiden, en op den 14 April 1647 in de eerstgenoemde gemeente tot Leeraar beroepen DANIEL VAN PEENE, welke in dat jaar aldaar bevestigd werd en in 1681 overleed.

De R. K., die er 720 in getal zijn, onder welke 460 Communikanten, maken, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt — Men heeft in deze heerl. ééne school.

In deze heerl. is vroeger een beeld van Isis gevonden.

De heerl. NOORDWIJKER-HOUT was in de vroegste tijden, en zelfs toen zij waarschijnlijk nog niet anders was dan een leengoed, het eigendom van zeker geslacht, NOORDWIJK of NOORTIG genaamd, hetwelk weleer een zeer edel en ridderlijk geslacht in Holland geweest, doch reeds voor langen tijd is uitgestorven, en hetwelk een en het zelfde geslacht was met dat van DEN BOECKHORST, gelijk men zulks uit onderscheidene oude brieven en oorspronkelijke geschriften zou kunnen aantoonen, Heer ARENT VAN DUIVENVOORDE kocht deze heerl. of dit goed NOORTIGERHOUT van Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, Graaf van *Holland*. In het jaar 1404 is zij bij verdrag gekomen aan Heer JAN VAN KROONENBURG, welk een en ander blijkt uit eenen oorspronkelijk bezegelden brief, gemaakt des Donderdags na onze Vrouwe visitatie van het gezegde jaar, behelzende eene uitspraak van vier verkoren zegslieden, aldaar genoemd, mitsgaders het verdrag over de geschillen, welke tot op dien dag toe aldaar onvereffend waren, wegens zekere goederen, tusschen den gemelden Heer JAN VAN KROONENBURG, Ridder, en WILLEM VAN DER BOECKHORST, welke twee partijen naastbestaande bloedverwanten schijnen geweest te

zijn. In dezen brief wordt onder anderen gezegd: » Voert zo zeggen wie, » dat Her JAN VAN CRONENBURG behouden sal alsulke goede, alse WILLEM » VAN BOUCHORST belient heeft, dat Her AERNT VAN DUIVENVOORDE coft » jeghen Hertoghe WILLEM, ende JAN VAN NOERTICH plaghten te wesen, » en in de voirsz. goede sal voirsz. Heeren JAN voirsz. doen bi hande » ons Heeren van Hollant, en hi sal Heer JAN aldaar overgheven ende » opdragen alle brieve recht ende toesegghen, dat hi dair op heeft etc. etc. Deze uitspraak en het verdrag, tusschen den voornoemden Heer JAN VAN KRONENBURG en WILLEM VAN DE BOECKHORST, is bevestigd door Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, Graaf *van Holland*. In den gezegelden brief daarvan, door Hertog WILLEM te Haarlem, op den 30 Januarij van het jaar 1405 gegeven, leest men: » Behoudenlic WILLEM VAN DER BOUCHORST » voirsz., dat zijn goede eigen ende leen wesen sullen, als zij waren » op die tijd doe men se hem ontnam."

In vervolg van tijd is de heerl. van NOORDWIJKERHOUT aan het geslacht van de Heeren VAN DUIVENVOORDE terug gekomen, gelijk men dat gemeld vindt bij W. VAN GOUDHOEVEN (1), alwaar men aangeteekend vindt, dat zeker Heer JAN VAN DUIVENVOORDE ARENDSZ., Ridder, Heer *van* NOORDWIJKERHOUT, gehuwd geweest is met ELIZABETH VAN RENESSE, en, onder andere kinderen naliet AREND VAN DUIVENVOORDE en NOORDWIJKERHOUT, welke Heer AREND kinderloos overleden is, en in eene zekere verklaring der voornaamste Heeren, Edelen en Vasallen, gegoed in Holland en binnen die provincie woonachtig, wordt in het jaar 1555, in eene memorie, op bevel van Koningin MARIA, Gouvernante der Nederlanden, door GERRIT, Heer *van Assendelft*, opgesteld, gewag gemaakt van AREND VAN DUIVENVOORDE, Ridder, Ambachtsheer *van Noortingerhout* en *van het Woud*. De laatste, welke van het geslacht van NOORDWIJK of NOORTIGH, de heerl. NOORDWIJKERHOUT in eigendom bezeten heeft, is geweest JAN VAN NOORTIGH, die in eenen originelen schuldbrief, ten behoeve van JAN VAN BOECKHORST VAN NOORTIGH, zijn zwager, gegeven den 15 October 1465, zich zelven noemt NOORTIGH en Heer *van Noortigerhout*. Dit blijkt mede uit zekeren Francijnenbrief, door hem, benevens andere Hoogheemraden van Rijnland, op St. Pietersdag ad cathedram van het jaar 1451 geteekend, en bevattende vrijheid van morgengeld voor de heerlijkheid het Hoogeveen, en eindelijk uit zekeren bevestigingsbrief van het heemraadschap van Rijnland, gegeven door Hertog FILIPS VAN OOSTENRIJK, in de stad Bergen-op-Zoom, den 24 Julij van het jaar 1497. En doordien het duidelijk blijkt, dat deze gemelde JAN VAN NOORTIGH alleen de ambachtsheerlijkheid van Noordwijk of Noortigh in eigendom gehad heeft, schijnt deze onderscheiden benoeming van Heer in Noortigh en Heer van NOORTINGERHOUT, in opzigt tot het laatste, alleen betrekking te hebben tot de hooge heerlijkheid van NOORDWIJKERHOUT. Deze onderscheiden benaming wordt ook nog gevonden in zeker compromis en uitspraak van goede mannen, tusschen den voornoemden JAN VAN NOORTIGH, Ridder, Heer *in Noortigh* en *van Noortingerhout*, en JAN VAN WOERDEN, Heer *van Vliet*, geteekend den 5 Januarij 1496. Dit alles wordt nog nader bevestigd en ten volle gestaafd uit één zeker ontworpen verdrag, door eene zeer oude hand geschreven, en gemaakt in of omtrent het jaar 1484, over de verschillen, tusschen den meergemelden JAN VAN NOORTIGH en JAN VAN VLIET, welke laatste gehuwd geweest is met Jonkvrouwe BALICH VAN BOUCKHORST,

(1) *d'Oude Chronycke ende Historien van Holland* enz. bl. 169.

dochter van bovengemelden JAN VAN BOECKHORST, waarbij men onder anderen het volgende overeen is gekomen en bedongen: » In den » eersten soe sal JAN VAN VLIET hebben van JAN VAN NOIRTICH voirsz. » die Hooch Heerlicheyt van Noirtiger-hout, met allen hoeren toebe- » hoeren, mitsgaders die warande ende conynen, dair toe behoerende, » te weten in alle manieren, als die voirsz. JAN VAN NOIRTICH die voirsz. » Hoochheerlicheyt met die warande te leen houdende is van de Graaf- » licheit van Hollant mit voerwarde, dat die voirsz. JAN VAN VLIET van » mynen genadigen Heer of zinen Edelen soene, of ander, die des » mechtig soude moegen zijn, consenteringe verwerven sal, ende soe » sal JAN VAN NOIRTICH gehouden wesen den voirsz JAN VAN VLIET hand » en mond te leenen, opdat de consenteringe dair bij niet af en blive, » tot allen tijden, als JAN VAN VLIET dat believen zal binnen JAN VAN » NOIRTICH leven, ende dat op JAN VAN VLIET syne costen, behoudelic » den Ambachts Heer van den Dorpe syns rechts, enz."

Of nu de voorgemelde JAN VAN VLIET de genoemde bedingen wezenlijk verkregen, en dit verdrag dus zijn volle beslag gehad heeft, alsmede wie na den dood van den voornoemden JAN VAN NOIRTICH, Heer *in Noirtich,* en van NOIRTIGERHOUT, de gemelde hooge heerlijkheid van NOORDWIJKERHOUT verkregen heeft, en op wien zij vervolgens is overgegaan, is niet bekend, daar hij zonder wettige nazaten overleden is, alleen twee bastaard zonen nalatende, welke, in het verdrag bij den naam van *Ouden* JAN en *Jongen* JAN genoemd worden. Ook is nergens gebleken, op welke wijze de meergemelde heerlijkheid NOORDWIJKERHOUT, zoo in hoog als laag regtsgebied, wederom vervallen is aan de grafelijkheid van Holland, of liever aan de Domeinen der Staten van Holland en West-Friesland, welke in het jaar 1722 deze ambachtsheerlijkheid, benevens meer andere goederen en heerlijkheden, aan de Domeinen behoorende, bij openbare veiling verkocht hebben, zijnde de Heer Mr. SIMON EMTINK, te Amsterdam woonachtig, eigenaar van deze heerlijkheid geworden, voor eene som van zes duizend zes honderd gulden. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer WIGBOLD ALBERT WILLEM GRAVE VAN LIMBURG STYRUM NOORDWIJK, woonachtig te 's Gravenhage.

Het dorp NOORDWIJKERHOUT ligt 3 u. N. ten W. van Leyden, ½ u. N. ten O. van Noordwijk.

De kerk, welke voor de Reformatie aan de H. H. PETRUS en PAULUS was toegewijd, werd bij beurten door den Abt van Egmond, den Paus en de Graven begeven, zoodanig, dat ieder begever zijne maanden had. De Abten van Egmond hebben echter dit regt eenen geruimen tijd alleen bezeten. In deze kerk was aan St. Maria's outaar, eene vikarij van de *H. Maagd.* Gelijk vele kerken ten platten lande, in Rijnland, de woede des oorlogs hebben moeten uitstaan, zoo heeft ook de kerk te NOORDWIJKERHOUT haar deel in die verwoesting gehad. In den Spaanschen oorlog toch, werd zij voor het grootste gedeelte afgebrand, waardoor men nog lang het koor in bouwval heeft zien liggen, doch welke thans is opgeruimd. Het voorste gedeelte is echter spoedig wederom opgebouwd, zoodanig dat het thans nog eene goede ruimte beslaat. Vóór dit kerkgebouw staat een net vierkant torentje, met eene achtkante spits, van uurwerk en klok voorzien. In het jaar 1841 is in deze kerk een orgel geplaatst, dat den 17 October van dat jaar plegtig is ingewijd. Onder andere grafsteenen in deze kerk, vindt men eenen grafkelder van de Heeren en Vrouwen VAN DE BOECKHORST, geheel overwulfd en van binnen voorzien met ijzeren roosters

en eenen afzonderlijken trap, die met eenen zerk overdekt is, waarop men deze woorden vindt:

Ostium Monumenti.

(d. i.: De mond van het gedenkstuk). Boven op het verwulf ligt eene verheven zerk van ongemeene grootte, waarop zinnebeeldig lofwerk en de wapens van Jonkheer Andries van de Boeckhorst en Vrouwe Anna van Woerden, uitgehouwen zijn. Men leest daarop een Latijnsch opschrift, hetwelk wij vertaald aldus laten volgen:

Aan de vrome schimmen gewijd van Andries van de Boeckhorst en Anna van Woerden, het laatste kroost van het Vlietsche geslacht, Hoog Edele echtgenooten, bij wien de vermaardheid hunner voorvaderen en de luister der geboorte en de rijkdom der familie niet bestond in vertooning, maar in een braaf geweten en wonderbare gematigdheid in hunnen voorspoed, aldus, in eene gelukkige rust, grijs wordende en zonder kinderen stervende, hebben zij, ter herstelling van een zoo zwaar verlies, tot erfgenaam dezer overgedragene sieraden aangenomen Willem van Bronckhorst, die dit getuigenis van zijne vroomheid en achting heeft opgerigt. Hij stierf in het jaar onzes Heeren 1620. Zij 1624.

De R. K. kerk, aan den H. Victor toegewijd, is een eenvoudig gebouw, zonder toren en van een orgel voorzien. Waarbij eene in 1830 aangelegde begraafplaats.

Noordwijkerhout heeft in het laatst der zestiende eeuw, en voornamelijk in het jaar 1573, zeer veel, door de buitensporigheden en gewelddenarijen der Spaansche soldaten, geleden. In het zelfde jaar, en wel in den nacht tusschen den 8 en 9 Julij, wanneer het leger van den Prins van Oranje, onder den Heer van Batenburg, van Sassenheim tot Noordwijkerhout voortrukte, om het belegerde Haarlem te ontzetten, ontving dit dorp eenen geweldigen slag, doordien vier duizend voetknechten en zes honderd ruiters, onder den Overste Karloo, behalve de vrijwillige burgers uit eenige Zuidhollandsche steden, benevens zeven zware en eenige weinige ligte veldstukken, voor een goed gedeelte daar binnen rukten. Ruim twee jaren daarna ontvingen dit en andere omliggende dorpen nog gevoeliger schokken door de Spanjaarden, welke, alhier en in den omtrek gelegerd zijnde, den huislieden alles ontroofden en, daarna wegtrekkende, de dorpen aan de vlammen ten prooi gaven.

De konijnen, welke zoo vruchtbaar zijn, dat een paar oude met hunne jongen, en de jongen van deze laatsten, binnen het jaar tot zeventig in getal kunnen vermenigvuldigen, hebben de bewoners van Noordwijkerhout, sedert vele jaren, niet weinig nadeel toegebragt, doordien dit gedierte hunne holen tot zeer digt aan het dorp gedolven, en de vruchtbaarste landerijen menigmaal geheel ondergraven hebben, weshalve de Staten van Holland en West-Friesland, in het jaar 1661, goedvonden en besloten, om de konijnen uit de duinen van Noordwijk en Noordwijkerhout geheel te doen verhuizen, gedurende den tijd van zeven jaren, welke tijd vervolgens nog tien achtereenvolgende jaren verlengd is. Doch deze tijd, in het jaar 1679, verstreken zijnde, vergaderde de Schouten en Ambachtsbewaarders der zamengevoegde dorpen Noordwijk, Noordwijkerhout, Katwijk en Wassenaar, en kwamen overeen om een nader verzoekschrift aan 's Lands Staten in te leveren, ten einde hunne bijgelegene duinen verder konijnloos mogten worden gehouden, welk verzoek hun, in het jaar 1682, voor nog tien achtereenvolgende jaren, bij besluit van de gemelde Staten, onder hun groot zegel, gunstig is toegestaan. Hoezeer nu het

minder be-
gelegen. Het
ewinden, land-
ne landen, tot
welke aan de dui-
zoo veel mogelijk
nderscheidene tijden,
met betrekking tot de
van Rijnland en andere
en statuten, waarbij
, aan de Schouten
. en hun tevens gelast
behoorlijk gestoken ware,
helm op te nemen, en
s, de gebrekkigen of nala-
e beslaan. Daarenboven zijn
vernieling van den helm in
het Land, vele nadrukkelijke

Leeuwenhorst. Vroeger had
st en Duinendaal.
zilver, met eenen klimmenden

TEN, pold. in het balj. van *Noord-*
arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem.

-HOOGE-BOEKHORST, gem.
prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*,
s. d, 2 afd.); palende
S. en W. aan Noordwijk-Binnen-

Noordwijkerhout-Zilk-en-de-Hooge-
kadaster, eene oppervlakte van
2294 bund. 48 v. r. 65 v. ell.
, bewoond door 150 huisgez.,
inw., die meest in den landbouw

, maken de gem. van *Noord-*
740 in getal zijn, maken ge-
uit, en behooren, voor zoo
van *Vogelenzang*.
len, als: ééne te Noordwijker-
der de Zilk, welke gezamenlijk
bezocht worden.
van de heerl. Noordwijkerhout.
gedeelte van de griet. *Hemelumer-*
Friesland, kw. *Westergoo*; palende
britseradeel, Z. O. aan Gaasterland;
W. aan de Morrha, de Oudkarren

Nijega, Elahuizen en Kol-
h., bewoond door 124 huisgez., uit-
inw., die meest hun bestaan vinden
en er zeer veel klijn- of veengrond,

waarom men er, voor eenige jaren, door bedijking, den Grooten-Noordwolder-Veen-polder heeft aangelegd, waaruit zeer veel turf wordt gegraven.

De Herv., die hier ruim 560 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken de gem. van *Oudega-Kolderwolde-Nijega-en-Elahuizen* uit. Men heeft er twee kerken, bediend wordende door éénen Predikant. — De Doopsgez., van welke men er 30 telt, behooren tot de gem. van *Warns*. — De R. K., van welke men er 140 aantreft, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Balk*, gedeeltelijk tot die van *Bakhuizen* gerekend. — Men heeft er twee scholen, als: ééne te Oudega, en ééne te Nijega, welke gezamenlijk door een getal van 100 leerlingen bezocht worden.

Deze landstreek wordt niet aldus genoemd, omdat het noordelijker dan Hemelumer-Oldephaert gelegen is, maar wel, omdat het in het Noorden van andere deelen der wouden gevonden wordt, doch behalven dezen naam, droeg het oudtijds ook nog dien van IJeawoldey, en niet onwaarschijnlijk naar IJge Galama, die eertijds groote goederen hieromtrent, en een voortreffelijk stins, te Oudega, bezat.

In deze streek hadden, bij den watervloed van Februarij 1825, ontzettende tooneelen van verwoesting en ellende plaats. Op sommige plaatsen stond het land meer dan 2 ellen onder water. In eenige huizen heeft het tot op eene hoogte van 3 tot 5 voeten gestaan. Nagenoeg 50 boeren zijn met hun vee gevlugt, waarvan de grootste helft hunne woningen heeft moeten verlaten, terwijl de kleinste helft zulks meer uit voorzorg dan uit dadelijke nood gedaan had. Vele huisgezinnen van de arme volksklasse hadden hunne toevlugt genomen in de ledigstaande pastorij te Oudega. In deze dorpen zijn destijds drie hoornbeesten en een varken omgekomen. Veel aanmerkelijker was echter de schade, veroorzaakt door het verlies aan turf, want men rekende, dat er tusschen de 300 en 400 schouw weggedreven was.

NOORDWOLDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 5 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. Z. van *Oldeberkoop*.

Het is een groot d., bevattende niet minder dan 2100 inw. Weleer was dit d., wegens de toenemende turfgraverij, zeer in bloei, waarom er van jaar tot jaar nieuwe huizen werden aangebouwd. Om de turf van hier te vervoeren, heeft men voor dezen met groote kosten, door hoog land hier eene vaart gegraven, die de Noordwoldersloot genaamd wordt. Men heeft er eene blaauwververij en eenen korenmolen.

Hoewel thans de turfgraverijen verminderd zijn, zijn zij nog, vooral ten dienste der fabrijken, niet onbelangrijk.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van *Noordwolde-en-Beuil*, welke hier eene kerk heeft, zonder toren of orgel, doch waarin men noch eene oude doopvont ziet. — De Doopsgez., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Heerenveen*. — De R. K. welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Wolvega* gerekend.

Wat westelijker dan de kerkbuurt, heeft men eene fraaije buurt op den wal van de Noordwolder-sloot, over welke eene valbrug ligt, en waarbij ook een veenheerenhuis gebouwd is. Een weinig noordelijker heeft men eenige huizen, in een vermakelijk boschaadje, insgelijks door de eigenaars der veenen gebouwd. Wat westelijker ligt de Molenburen, en vrij ver ten Noordoosten, op de heide, de b. Zandhuizen.

NOORDWOLDE, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5¼ u. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. Z. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Bedum*, op eenen lagen vruchtbaren kleigrond, welke hier vrij zwaar is, en 1½ palm. diep zit, doch bij den Wold-dijk is de bodem oerachtig, en naar den kant van Bedum eenigzins zandig. In den benedengrond komt men weldra op zand, maar op sommige plaatsen ook op roodoorn. De benaming van Wolde toont duidelijk aan, dat er oudtijds, toen de waterstand aan onze kust nog aanmerkelijk lager was, in deze oorden een woud heeft bestaan, te meer daar het ten Zuiden aanbelendend dorp ook van een woud den naam van Zuidwolde draagt.

Men telt er 46 h. of liever verspreide boerenwoningen, bevolkt met 290 inw.

De Herv., die er 260 in getal zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelstum* behoort. De eerste, die aldaar het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERARDUS BOMMELII, die hier in 1596 beroepen werd, en in 1597 weder vertrok. Het patronaatregt was hier vroeger alleen bij het adellijke geslacht van LEWE VAN MIDDELSTUM. Thans geschiedt het beroep door den kerkeraad. De kerk is een fraai gebouw, met een goed, nieuw orgel; aan het westeinde staat de toren, met eenen peervormigen koepel, naar den Luikschen smaak gebouwd.

De R. K., van welke men er 30 aantreft, worden tot de stat. van *Bedum* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht. — Vroeger had men onder dit d. den burg Tedema.

NOORDWOLDE-EN-BEUIL, kerk. gem. prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *Wolvega*, met 2100 zielen, onder welke 350 Ledematen.

NOORDWOLDE-EN-BEUIL *Steggerden-en-Vinkinga* hadden te zamen tot eersten Predikant, in 1591, zekeren MARTEN EVERS KUIPER, die in het laatst dier eeuw schijnt vertrokken te zijn. In 1727 zijn genoemde plaatsen gescheiden, en NOORDWOLDE-EN-BEUIL bekwam, in 1727, tot eersten Predikant ABRAHAM KRUGER, die er in het laatst van 1728 of in Januarij 1729 overleed.

NOORDWOLDER-MEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, ten Zuiden van Noordwolde. Het staat met de *Noordwolder-sloot* in verbinding.

NOORDWOLDER-SLOOT, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*.

Zij neemt ongeveer een half uur ten Zuiden van *Noordwolde* eenen aanvang, loopt met eene noordelijke rigting naar dit dorp, van waar zij, in eene westelijke strekking, langs de Molenburen, naar de Finkegaster-sloot loopt, met welke vereenigd, zij eene noordwestelijke strekking aanneemt, om zich in de *Linde* te ontlasten.

NOORDWOLDER-VEENPOLDER, pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*; palende W. en N. aan het Fljeussen-meer, O. en Z. aan de Rijn.

Deze pold., welke in het jaar 1838 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 860 bund. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, eenen Secretaris tevens Penningmeester en vier Leden.

NOORDZEE (DE), in het Fr. MER DU NORD, in het Lat. MARE SEPTENTRIONALE, benaming van dat gedeelte van den *Noord-Atlanti-*

Noord-Atlantischen-Oceaan, dat van het zuideinde der Noorweegsche-zee, op 60° N.B., tot aan de Hoofden, tusschen Groot-Brittanje en het vaste land begrepen is, en alzoo de Noord- en Westkusten van ons vaderland bespoelt, waarvan het dan ook zijnen naam, die van Nederlandschen oorsprong is, ontleend heeft. Zij plagt DUITSCHE-ZEE te heeten, en wordt van de Eems af tot aan Sleeswijk door Duitschland begrensd, maar van de Eems tot aan Duinkerken door Nederland, waarom het nog met meer regt den naam van NEDERLANDSCHE-ZEE zou kunnen voeren; maar even gepast zou de naam van BRITSCHE-ZEE wezen, zoo men dien van NOORDZEE wraakte. De Denen noemen deze plas de WESTZEE.

Deze zee is aan vier zijden met andere zeeën verbonden, namelijk: ten noordwesten tusschen de Schetlandsche-eilanden, de Orkadische-eilanden en de kust van Groot-Brittanje, met den Atlantische-Oceaan, ten noorden tusschen de Schetlandsche-eilanden en de Noorweegsche-kust met de Groenlandsche-zee, in eene breedte van 45 Duitsche mijlen. Ten O. loopt zij door het Kattegat in eene gemiddelde breedte van 15 Duitsche mijlen tusschen Noorwegen en Denemarken, en heeft door drie straten, de Sont, de Groote-Belt en de Kleine-Belt, gemeenschap met de Oostzee; terwijl zij ten Zuidwesten, tusschen de Britsche en Fransche kusten, in eene breedte van 4½ mijl, door de hoofden en het kanaal weder met den Atlantischen Oceaan te zamen vloeit.

Zij heeft aan hare kusten onderscheidene boezems, onder welke die aan de kusten van Engeland, b. v. de baaijen van Murray, Tay en andere van weinig beteekenis zijn; merkwaardig daarentegen zijn de Zuiderzee, de Lauwerzee en den Dollart, allen binnen het gebied van het koningrijk der Nederlanden (1), nog kleinere inhammen worden door de uitmondingen der Eems, Wezer en Elbe gevormd.

De diepte van de NOORDZEE vermeerdert in het algemeen van het Zuiden naar het Noorden, en is tusschen de Schetlandsche eilanden en de kust van Noorwegen zoo groot, dat men met eene loodlijn van 80 vademen (136 Ned. ell.) lengte geen grond gepeild, en dit oord daarom den Trechter genoemd heeft. Op 59° 10′ N. B. westwaarts van Karmoe had men met eene lijn van 150 vademen (255 Ned. ell.) nog geen grond. Van Calais tot aan den mond der Elbe bedraagt de diepte meest tusschen 12 en 15 vademen, en in de nabijheid der Oostkust van Groot-Brittanje, als ook nabij de Westkust van het Jutlandsche schiereiland, nog iets minder. De kusten der NOORDZEE zijn, met uitzondering van de steile, gescheurde, rotsachtige kusten van Noorwegen, vlak, hier en daar tegen den aandrang der zee door de natuur met duinen, doch aan de noordelijke kust van Nederland tot aan de Elbe met dijken beschermd, welke met groote kosten door menschen handen zijn aangelegd en onderhouden worden. Langs de Nederlandsche, Duitsche en Deensche kusten liggen zandbanken, die met den vloed door de zee bedekt worden, doch met de ebbe gedeeltelijk bloot liggen. De voornaamste daarvan is de Doggersbank.

In de nabijheid der Nederlandsche en Duitsche kusten is de kleur van het Noordzeewater ligter; terwijl de temperatuur gemiddeld 7° REAUMUR bedraagt en het gehalte zout geringer is, dan verder noordwaarts van het land. Volgens een gedaan onderzoek bevonden zich in drie pond Noordzeewater een veertigste grein zout, gevolgelijk bijna eens zoo veel als in dat der Oostzee. Vloed en ebbe zijn in de

---

(1) Men zie verder de art. ZUIDERZEE, LAUWERZEE en DOLLART.

Noordzee aanmerkelijk en veel sterker dan in de Middellandsche-zee. De rigting van den vloed is in de Noordzee dubbel, vermits hij vooreerst van het Kanaal en ten tweede van het Noorden afkomt. Ook houdt zij niet overal even lang aan, durende aan de kaai te Goedereede bijv. slechts 2 u. 9 min. en in de haven van Brielle 3 u. 18 min. Zij rijst bij Brouwershaven 2.512 Ned. ell. en in de haven te Brielle slechts 1.440 Ned. ell. enz. Menigvuldige banken, die er misschien vaak eene bewolkte lucht verwekken, maken er de vaart vrij onveilig (1).

NOORDZIGT, buit., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en 3¼ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Berlikum*, niet ver van *St. Jacobi-parochie*, waartoe het behoort.

NOORDZIJDER-POLDER of Noordzijdsche-polder, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Hofwegen*; palende N. aan den Polder-van-Brandwijk, O. aan den Polder-van-Gijbeland, Z. aan den Graafstroom, W. aan den Zevenhovensche-polder.

NOORDZIJDER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*, gedeeltelijk gem. *Noordwijkerhout*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 730 bund. Hij wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

NOORDZIJDER-POLDER, pold. in het *Waterschap* van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. aan den Mij-polder, N. O. aan den Zegvelder-polder, Z. aan den Rijn, W. aan den Hoorn-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 660 bund. 70 v. r. 69 v. ell., waaronder 652 bund. 19 v. r. 89 v. ell. schotbaar land; telt 44 h., waaronder 29 boerderijen, en wordt door twee molens, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Kroosheemraden en eenen Penningmeester.

NOORDZIJDE-VAN-BLESKENSGRAAF, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Bleskensgraaf*; palende N. aan de Achterwetering, die hem van den Polder-van-Streefkerk scheidt, N. O. aan den Polder-van-Langebroek, O. aan den Zevenhovensche-polder, Z. aan den Graafstroom, waardoor hij van de Zuidzijde-van-Bleskensgraaf en Noord-Matena gescheiden wordt, W. aan de Noordzijde-van-Alblas.

Het is eigenlijk dat gedeelte van den *Noordzijdsche-polder*, hetwelk onder de gem. Bleskensgraaf behoort.

NOORDZIJDE-VAN-DEN-LEYDSCHENDAM, dat gedeelte van het dorp den *Leydschendam*, dat tot de gem. *Veur-en-Leydschendam-Noordzijde* behoort. Zie Leydschendam (Noordzijde-van-den-).

NOORDZIJDE-VAN-OUD ALBLAS, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Alblas*; palende N. aan het water van den Overwaard, die hem van den Nieuw-Lekkerlandsche-polder scheidt, O. aan de Noordzijde-van-Bleskensgraaf, Z. aan den Alblas, die hem van de zuidzijde van Oud-Alblas scheidt, W. aan den Kortlantsche-polder-van-Alblasserdam.

Het is eigenlijk dat gedeelte van den *Noordzijdsche-polder*, hetwelk onder de gem. *Oud-Alblas* behoort, en beslaat, volgens het kadaster,

---

(1) Zie voorts Frid. Aarends, *Natuurk. Geschied. van de kusten der Noordzee*, uit het Hoogd. vertaald en met voorrede en aant. voorzien door Dr. R. Westerhoff, Gron. 1835, in drie Deelen.

eene oppervlakte van 575 bund. 83 v. r. 74 v. ell. schotbaar land; telt 36 h., waaronder 22 boerderijen, en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. Hij wordt bestuurd door het polderbestuur van *Oud-Alblas*.

NOORDZIJDSCHE-POLDER, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gedeeltelijk gem. *Alblas*, gedeeltelijk gem. *Bleskensgraaf*; palende N. aan de Achterwatering, die hem van den Nieuw-Lekkerlandsche-polder en den Polder-van-Streefkerk scheidt; N. O. aan den Polder-van-Langebroek, O. aan den Zevenhovensche-polder, Z. aan den Graafstroom of Alblas, waardoor hij van de Zuidzijde-van-Bleskensgraaf, Noord-Matena en de Zuidzijde-van-Alblas gescheiden wordt, Z. W. aan den Nesse-polder, W. aan den Kortlandsche-polder.

NOORMANNEN (DE DRIE-), naam, onder welken bekend is, het eerste, tweede en derde begin der watering of des polders van *Zuidzande*, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. en kant. *Sluis*, gem. *Kadzand* (terwijl het overige der watering gem. *Zuidzande* is); palende N. W. aan het Oude-Land-van-Kadzand, N., O. en Z. aan het overige van den Zuidzandsche-watering, Z. W. aan de Vierhonderd-Beoosten-ter-Hofstede. Volgens het kadaster is de grootte 51 bund. 91 v. r. 42 v. ell.; doch de schotbare grootte is 51 bund. 60 v. r. 81 v. ell. Daarin staan eene groote en twee kleine boerderijen, zijnde eene der laatstgenoemde bekend onder den naam van het Prinsenhof. De oorsprong der namen verliest zich in den nacht der oudheid.

NOORMANS-KAPEL, NOORMANSKERK, NORMANS-KERK, NORMANS- of NOORMANS-DORP, OSMANS-KAPEL, OSEMANS-KAPEL, OSEMANSDORP of OSMUNDI-CAPELLA, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-ambacht*, prov. *Zeeland*, tusschen Oostburg en Schoondijke. Volgens oude kaarten moet de plaats, waar het lag, te zoeken zijn ten Zuiden van het Tweede deel van den tegenwoordigen Prins-Willems-polder, nabij den Osemansweg; dus in den Maurits-polder.

Dit dorp ging door den vreesselijken watervloed van 16 November 1377 te gronde. Het schijnt echter, dat in de zestiende eeuw nog een overblijfsel van dit dorp bestond: ook leest men in omloopers van den Dierentijd-polder van 1560, dat die polder was *liggende binnen den Ambachte van Isendycka ende binder prochie van Normans-capelle* van *verre Noordoost van der kercke*. In den omlooper van Maurits-polder van 1617 wordt gesproken van eenen *Zeedyck van desen polder ghecoppelt in den Zeedyck van den Gouden-polder en Noormans-polder*. De daarbij liggende Gouden-polder was echter parochie van Sinte Cathelyne.

NOORTHEY, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. N. N. O. van *Voorburg*, gem. *Veur-en-Leydschendam-Noordzijde*, ¼ u. N. van Leydschendam, in een der aangenaamste oorden der prov. *Zuid-Holland*, eene oppervlakte beslaande van 40 bund. 28 v. r. 94 v. ell.

Op dit buit. is sedert den 24 Junij 1820, door den Heer PETRUS DE RAADT, een huis van opvoeding en onderwijs gevestigd, waar jonge lieden tot de hooge school worden voorbereid, en hetwelk in alle opzigten met de beroemdste instellingen van dien aard in andere landen wedijveren kan. De plaats is gelukkig gekozen, niet alleen uit hoofde van de gezonde luchtstreek en den hoogen, droogen zandgrond, maar ook van wege het gemak van gemeenschap met de voornaamste steden des rijks. Het huis, landwaarts in, op

eenen kleinen afstand van den straatweg gelegen, heeft door den aanbouw, die in 1836 begonnen en in het volgende jaar voortgezet werd, een omvang verkregen, die, vooral indien het gering aantal leerlingen daarbij in aanmerking genomen wordt, inderdaad buitengewoon te noemen is. Het hoofdgebouw, in hetwelk onder anderen eene schoone eet- en twee zeer ruime slaapzalen gevonden worden, scheidt op de doelmatigste wijze, den vleugel, die alle vertrekken bevat, tot de bediening van het huisgezin noodig, van die af, welke uitsluitend bewoond wordt door onderwijzers en leerlingen. Hij wordt omringd door eene speelplaats van ruim 80 v. r. (1).

Er is op NOORTREY een Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* gevestigd, hetwelk den 1 Januarij 1824 opgerigt is en 10 Leden telt.

NOOT (HET HUIS-TER-) of HUIS-TER-NOOT, oud adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., en ¼ u. O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en ¼ u. N. ten W. van *Voorburg*.

Het werd, omtrent het begin der zeventiende eeuw, gesticht door Jonkheer KAREL VAN DER NOOT, Heer van *Hoogwoude-en-Aartswoude*, in zijn leven Kolonel en Gouverneur der stad Sluis en andere kwartieren van Vlaanderen, bevorens Kapitein van de lijfwacht van MAURITS, Prins van *Oranje*, in 1614 overleden. GOUDHOEVEN noemt (2) eenigen van dit geslacht op, en zegt verder, dat deze stam een van de oudste en edelste van Brussel was, en dat daaruit drie personen zijn geweest, die het ambt van Kanselier van Braband bediend hebben. Het huis lag in zijne grachten en had eene ophaalbrug, bij wijze van een slot of kasteel, wordende voorts door eene zware steenen poort van den gemeenen weg afgesloten. Het is echter in de laatste jaren veel veranderd en verfraaid. Vóór zijne benoeming tot het gezantschap te Brussel heeft de Minister FALCK het eenige jaren bewoond. Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer H. C. VAN DER HOUVEN, Oud-President van de Handel-Maatschappij.

NOOTDORP, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nootdorp-Hoogeveen-en-Nieuweveen*; palende N. W. en N. aan Tedingerbroek, N. O. aan de heerl. Nieuweveen, O. aan Hoogeveen, Z. aan Pijnacker, W. aan Biesland en de Kleine-Vrijebansche-polder.

Deze heerl. bevat het d. Nootdorp, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 267 bund. 57 v. r. 48 v. ell., waaronder 264 bund. 75 v. r. 8 v. ell. belastbaar land. Men telt er 57 h. en 430 inw.

Deze heerl. wordt in eigendom bezeten door den Heer J. LOOPUIT, woonachtig te Schiedam.

Het d. NOOTDORP ligt 2¼ u. O. Z. O. van 's Gravenhage, 1½ u. Z. Z. O. van Voorburg, aan eenen kruisweg, en bestaat uit eene lange straat, aan de eene zijde meer bebouwd dan aan de andere. Het is eene oude plaats, die reeds in het jaar 1329 bekend was.

De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, tamelijk van grootte, doch geheel zonder pilaren. Vóór de Reformatie was zij aan den H. BARTHOLOMEUS toegewijd; het jaar der stichting is onzeker, doch zij

(1) Zij die meer nopens deze inrigting verlangen te weten, kunnen daarvan eene omstandige opgave vinden in het *Aanhangsel op het Algemeen Woordenboek van kunsten en wetenschappen* van G. NIEUWENHUIS, op het woord.

(2) *d'Oude Chronycke*, bl. 89.

zal waarschijnlijk lang vóór de Reformatie aanwezig zijn geweest, alleen vinden wij daarvan gemeld, dat omtrent het jaar 1500, aldaar als Pastoor gestaan heeft, zekere PIETER DIRKZ., want in de sententiën van den Hoogen en Provincialen Raad van Holland, gedrukt in het jaar 1662, lezen wij zeker vonnis, waarbij aan hem als Pastoor worden toegewezen, de tienden van den turf, die onder het gebied van NOOTDORP gedolven wordt, en welke tienden aan hem op den zelfden voet gegeven worden, als die, welke, door de ingezetenen van Berkel, aan den Pastoor aldaar, moesten worden betaald. Deze kerk heeft een fraai orgel, dat in het laatst der vorige eeuw door den toenmaligen Ambachtsheer Mr. DIRK BACKER geschonken is; het is versierd met de wapens van BACKER en van VAN COLLEN; daarboven op staat een fraai uurwijzer, waaruit eene zon rijst. Dit orgel, sedert eenige jaren onbruikbaar geworden zijnde, is in het jaar 1821 weder geheel hersteld door de weldadigheid van den Heer J. LOOPUIT, Ambachtsheer dezer plaats, en Mejufvrouw G. VAN DER ELST hier woonachtig, die daartoe gewillig de kosten hebben gedragen. De toren, die niet zeer hoog is, is een zwaar, vierkant gebouw, met eene kleine, dikke spits, met leijen gedekt. Het kerkhof is meerendeels met eenen muur omvangen en met boomen beplant; het is ook vrij hoog.

De R. K. kerk, aan den H. BARTHOLOMEUS toegewijd, heeft eenen toren, en is voorzien van een orgel van den zelfden maker als in de Protestantsche kerk, genaamd ASSENDELFT.

Dit dorp is de geboorteplaats van den Nederduitschen Dichter BAREND NIEUWENHUIZEN, geb. in 1771, † 16 Julij 1840 en van de beroemde Schilderes MARIA VAN OOSTERWIJK, geb. 20 Aug. 1630, † 12 Nov. 1693.

Het wapen der heerl. NOOTDORP bestaat uit een veld van goud, met twee slangen doorweven, van sabel (zwart).

NOOTDORP (POLDER-VAN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nootdorp-Hoogeveen-en-Nieuweveen*; palende N. aan Tedingenbroek, N. O. aan den Polder-van-Nieuweveen, Z. aan den Pijnackersche-polder, W. aan den Bieslandsche-polder en den Kleine-Vrijebansche-polder.

NOOTDORP-HOOGEVEEN-EN-NIEUWEVEEN, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg* (4 k. d., 27 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-en-Tedingerbroek, O. aan Soetermeer, Z. aan Pijnacker, W. aan Vrijeban-en-Biesland.

Deze gem. bevat de heerl. Nootdorp, Hoogeveen en Nieuweveen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 792 bund. 42 v. r. 25 v. ell., waaronder 787 bund. 32 v. r. 41 v. ell. belastbaar land. Men telt er 75 h., bewoond door 117 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw., die in den landbouw en den handel hun bestaan vinden, en zich ook op de veeteelt toeleggen. Men heeft er eene scheepstimmerwerf en eenen korenmolen.

De Herv., die hier 290 in getal zijn, maken de gem. *Nootdorp Nieuweveen-en-Hoogeveen* uit.

De R. K., welke er 350 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Nootdorp*, welke ongeveer 800 zielen, en daaronder 590 Communikanten telt, tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen dezer gemeente is het zelfde, als dat van de heerlijkheid Nootdorp.

NOOTDORP-NIEUWEVEEN-EN-HOOGEVEEN, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Delft*. Men telt er 300 zielen en daaronder 150 Ledematen. Men heeft er eene kerk te Nootdorp.

In het begin na de Reformatie, waren de gem. van *Wilsveen*, *Stompwijk*, *Veur* en den *Leydschendam* vereenigd met de gemeenten Nootdorp-Nieuweveen-en-Hoogeveen, wanneer, alleen om de veertien dagen des morgens, te Wilsveen, in de aldaar staande kapel werd gepredikt, hetgeen geduurd heeft tot het jaar 1619. Sedert dien tijd bekwam ieder dezer gemeenten, zijnen eigen Predikant, zijnde de eerste, die in de gemeenten Nootdorp-Nieuweveen-en-Hoogeveen het Leeraarambt heeft waargenomen, geweest Valerius Topheusius, die in het jaar 1619 herwaarts kwam, en in het jaar 1620 overleed.

NOPAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust van dat eiland in de *Menangkabausche-Bovenlanden*, distr. *Mandangelang*.

NOPPEN-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, voorkomende in een accoord van den Abt van St. Pieters te Gent met het kapittel van Doornik, van 1350.

Het was eenen kleinen polder, behoorende tot St. Pieter, liggende bij den Ghistels-polder aan Baarzande. In de watervloeden der zestiende eeuw is hij verzwolgen.

NORBERTIJNER-ABDIJ, voorm. abdij te *Dockum*.

Deze abdij plagt bewoond te worden door Reguliere Kanonniken, welke, eerst in het gemeen geleefd hebbende, tot de orde van St. Norbertus zijn overgegaan. Volgens Schotanus, was dit het eerste en oudste klooster van Oost-Friesland, hetwelk naderhand eene zeer vermaarde abdij geworden, en de H. H. Augustinus en Norbertus toegewijd was. De Abt van dit klooster plagt, vóór de Reformatie, tevens Pastoor van de stadskerk genoemd te worden. Hij liet de kerkdiensten door twee Priesters van minderen rang verrigten.

NORBERTIJNER-ABDIJ, voorm. abdij te *Utrecht*. Zie Wittevrouwen-abdij.

NORBERTIJNER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Haarlem*. Zie [illegible] (St.-).

NORDEN of Noord, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Harderwijk*, gem. en ¼ u. N. van *Putten*; met 11 h. en 120 inw.

NORDGOUW of Noordgouw, voorm. graafs. dat vermeld wordt in een brief van 793, als zoude daarin Rotherimarca gelegen zijn. In 801 geven [illegible] en zijne vrouw [illegible], aan de abdij van [illegible] twee hoeven in Hatheim, in Noordgouw. Daar men nu door Hatheim niet anders dan Hattem verstaan kan, zoo moet dit Noordgouw vermoedelijk het noordelijkste gedeelte der Veluwe bevat hebben.

NORDHEIM, volgens sommigen, de ware naam van het dorp Vortum, in het [illegible]-Lands-van-Cuyk, prov. *Noord-Braband*. Zie Vortum.

NOREL, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. [illegible], kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3½ u. N. ten [illegible] van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

NORG, gem. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. *Assen* (4 k. d., 1 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de

gem. Roden, O. aan Vries, Z. aan Smilde, W. aan de griet. Stellingwerf-Oosteinde.

Deze gem. bevat het d. Norg, benevens de geh. Een, Langelo, Peest, Westervelde, Zuidvelde en Veenhuizen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11,227 bund. 26 v. r. 2 v. ell., waaronder 9288 bund. 71 v. r. 2 v. ell. belastbaar land; telt 237 h., uitmakende eene bevolking van ruim 6280 inw., van welke er meer dan 5000 alleen aanwezig zijn te Veenhuizen, alwaar de Maatschappij van Weldadigheid, sedert het jaar 1822 of 1823 eene kolonie heeft opgerigt, welke thans reeds zeer aanmerkelijke vorderingen heeft gemaakt (1). De bevolking, buiten Veenhuizen, legt zich vooral op den landbouw toe. Op het grondgebied dezer gemeente, welke door het Langeloer-diep, (hetwelk meer benedenwaarts den naam Roonderdiep, en vervolgens van Peizer-diep aanneemt), de Slokkert en het Eenerdiep doorstroomd wordt, liggen eenige veenen, en wel aan de zuidelijke grens. Ook had men er vroeger bosschen, welke nagenoeg geheel uit eikenboomen bestonden, en waarvan vooral dat, genaamd de Brul, in het geh. Westervelde, zware eikenstammen bezat. Tegenwoordig is er nog maar een enkel eikenbosch aanwezig, het Norger-hout genaamd (zie dat woord). In deze gem. vondt men een aanmerkelijk zoogenaamd stuifzand, hetwelk reeds sedert een vijftigtal jaren met het beste gevolg bedwongen wordt, door het poten van dennen en eerlang in een belangrijk dennenbosch zal herschapen zijn.

Men vindt in deze gem. mede iets, hetwelk aan Drenthe bijzonder eigen is, namelijk vele groote steenen in den grond, waaronder er zijn die wel 20,000 pond zwaar zijn. In de Es van Westervelde ligt het eenige hunnebed in deze gem., hetgeen evenwel wat vervallen is.

Men heeft er, namenlijk in de kolonie Veenhuizen, voor rekening der Maatschappij van Weldadigheid, ook eene mechanieke katoenspinnerij, onderscheidene weverijen, paardentuigmakerij, klompenmakerij, wagenmakerij enz. (2).

Kerkelijk zijn Norg en Veenhuizen twee gemeenten. De Herv., die er ruim 4300 in getal zijn, onder welke 1400 Ledematen, hebben te Norg eenen en te Veenhuizen twee Predikanten. Voor de R. K., die er 1800 in getal zijn, welke ter laatstgemelde plaats mede eene kerk bezitten, zijn aldaar twee Geestelijken. De weinigen dier gezindte, welke buiten Veenhuizen wonen, met zijn grondgebied, behooren tot de stat. van *Assen*.

Men telt in deze gem. zeven scholen, als: ééne te Norg, welke tevens voor Peest dient, ééne te Langelo, ééne te Zuidvelde-en-Westervelde, ééne te Een en drie te Veenhuizen, welke gezamenlijk, behalve die te Veenhuizen, door ruim 170 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Norg ligt 3 u. N. W. van *Assen*, op een verheven en zandigen, doch vruchtbaren grond, en heeft, van het Zuiden naar het Noorden, eene uitgestrektheid van meer dan twee uren gaans.

De Herv. maken, met die uit de geh. Een, Langelo, Peest, Westervelde en Zuidvelde, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Assen* behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bernardus Johannis, die hier eerst R. K. Priester was, en in het jaar 1598 tot de Hervormden

(1) Zie boven het art. Koloniën-van-Weldadigheid.

(2) Zie het aangehaalde art.

overging. Hij overleed in het jaar 1619. Bij vacaturen geschiedt de beroeping van den Predikant door de Eigengeërfden, die stem hebben in evenredigheid van hun grondgebied. De kerk, vóór de Reformatie aan de H. MARGARETHA toegewijd, heeft in het jaar 1837 aanmerkelijke herstellingswerken ondergaan, waartoe de kosten door de Leden der gemeente gedragen zijn. Thans is het een langwerpig, vierkant gebouw, eindigende ten Oosten in een rond verwulfd koor, en ten Westen in eenen vierkanten toren, welke ruim 25 ellen hoog en met eene goede slag- en luiklok en slaguurwerk voorzien is. Er is in dit bedehuis geen orgel. Zoowel de toren als de kerk zijn met pannen gedekt.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van ruim 100 leerlingen bezocht.

Dit dorp is beroemd wegens eene groote jaarmarkt, de grootste van geheel Drenthe, welke ook door ingezetenen van andere provinciën en van vele buitenlandsche kooplieden sterk bezocht wordt. Er wordt veel handel in paarden, en vooral in veulens, gedreven, daar het meerendeel der aangefokte veulens uit de geheele provincie hier ter markt gebragt wordt, en deze jaarmarkt, zoo belangrijk voor geheel Drenthe, wordt op den eersten Dingsdag in September gehouden. Op die, welke den 2 September 1845 heeft plaats gehad, waren er ter markt behalve 3750 paarden voor rijtuigen, 912 losse paarden, 602 veulens, 834 stuks hoornvee, 137 varkens en 2035 schapen. In de maand Mei wordt hier ook eene jaarmarkt gehouden, doch deze is minder belangrijk.

De landlieden van dit dorp hadden vroeger de gewoonte om jaarlijks, op zeker bepaald punt in het bosch bij de Es, te vergaderen, om te beramen, wanneer zij hunne korenakkers, welke, zonder eenige afsluiting naast elkander gelegen zijn, zouden bezaaijen, opdat zij die ook te gelijkertijd konden afmaaijen; ook werd dáár op gelijke wijze de aanvang van den oogsttijd bepaald, of, zoo als men zegt: *wanneer men in den bouw zou gaan.*

NORGER-HOUT (HET), bosch in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en 7 min. W. van *Norg*, tusschen de Es van Norg en Westervelden in het akkerland.

Men heeft er meest eikenboomen, onder welke vrij zware zijn, bij het houthakken wordt er telkens weder jonghout ingepoot.

NORGER-VAART (DE), vaart in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*.

Het is een tak van de Smilder-vaart, welke haren naam ontleent de gem. Norg, op welks grondgebied zij eindigt.

...ze vaart loopt, in eene noordelijke strekking, uit het bovenpand Smildervaart, nagenoeg een uur van Assen, tot op omstreeks uur van Norg, is in haar geheel lang ¾ uur en dient tot afvoer haar gelegen veenen. Uit de Norger-vaart is, ter plaatse, waar eindigt, eene zijvaart gegraven, loopende door de heidenvelden en langs de drie gestichten der Maatschappij van Weldadigheid ...nhuizen, uit welke vaart onderscheidene dwarsvaartjes of wijken ...gen, langs de landerijen der koloniën.

...RGHA, naam, onder welken het dorp NOORDWIJK, in een handvest van DIRK V, Graaf van *Holland*, van het jaar 1083 voorkomt. Zie NOORDWIJK-BINNEN.

NORHANSKERK of NOORHANSKAPEL, voorm. dorp in *Staats Vlaanderen*, *Oostburger-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie NOORHANSKAPEL.

NORMER, geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, ¼ u. W. ten Z. van Hypolitushoef; met 9 h. met 40 inw.

NOROKTO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. en distr. *Krawang*.

NORREMEER, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk gem. *Alkemade*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, gedeeltelijk gem. *Warmond*. Het heeft gemeenschap met het Kagermeer, met Sweyland en met de Spriet.

NORRITS-VELD of NORRITS-VLAKTE, vlakte in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Zuidhorn*, onder het dorp *Noordhorn*.

Deze vlakte beslaat eene oppervlakte van 273 bund. 79 v. r. 40 v. ell. Zij ontleent haren naam van een gevecht, hetwelk alhier, den 30 September 1581, plaats had, en waarin het Staatsche leger, onder NORRITS, door den Spaanschen Veldheer VERDUGO, geslagen werd.

In 1517 had COPPES JANGES, aan het hoofd der Schieringers, hier ook een slag geleverd, en, in 1498, wreekte de Saksische Veldoverste Fox zich alhier. Meermalen zijn er kogels, bekkeneelen van verslagenen en menschenbeenderen opgedolven ter plaatse, waar, volgens de overlevering, het gevecht, tusschen de Schieringers en Vetkoopers, zoude zijn voorgevallen.

NORTGO, naam, onder welken het d. NOORDWIJK-BINNEN, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, op den ouden Blaffert van de goederen der kerk van Utrecht voorkomt. Zie NOORDWIJK-BINNEN.

NOSPELT, d. in het balj. van *Luxemburg* landmeijerij van *Kehlen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 3 u. N. W. van *Luxemburg*, gem. en 20 min W. ten N. van *Kehlen*. De inw., vinden meest hun bestaan in den veldarbeid.

De inw., die er alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter te Luxemburg*, behoort; hier eene kerk en te Olm eene kapel heeft, waarvan de kerk door eenen Pastoor en de kapel door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

NOSSCHE-WOUD en NOSCHBOND, oude namen van het d. *Noord-Scharwoude*, prov. *Noord-Holland*. Zie SCHARWOUDE (NOORD-).

NOTEL of DE NOTEL, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2½ u. N. ten W. van *Eindhoven*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Oirschot*, aan den weg van Best naar Oirschot; met 72 h. en 360 inw.

NOTEN, naam, welken de landlieden veelal geven aan het geh. OVERSE, in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie OVERSE.

NOTENDAAL, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 8½ u. W. ten N. van *Breda*, *Vierde* distr., kant. en 2½ u. N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*.

NOTENDIJK, voorm. dijk in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*.

Het was een der zeedijken van de Oude-Nissen, maar werd in het jaar 1434, bij het bedijken van den Loijve-polder, binnengedijkt.

NOTENDOPJE (HET), eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Papoesche-eilanden* behoorende.

NOTENLUST, buitst. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Vught*.

NOTENSCHE-KREEK (DE), water in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Othensche-kreek.

NOTENSUM, d., van hetwelk gewag gemaakt wordt door Emo, Abt van Wierum, als zijnde daar in het jaar 1208 Pastoor geweest zekere Egardus, een der gemagtigden, welke door Otto, Bisschop van Munster, afgezonden werden, om het verschil tusschen den Abt Rembo en Emo bij te leggen.

Menco, schrijvende over het jaar 1267, maakt gewag van eenen Ripertus, die een fatsoenlijk man te Notensum was.

De Heer Alting zoude voor het naast gelooven, dat het een dorp is geweest van Fivelgo, digt bij Wierum of Scharmer, waarvan in het geheel geen sporen overgebleven zijn, of het moest, zegt hij, nog onder eenen onbekenden naam schuilen.

NOTHOMB of Noten, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., en 5½ u. W. N. W van *Diekirch*, kant. en 1 u. Z. W. van *Wiltz*, gem. en 25 min. N. ten O. van *Mecher*, op eene hooge bergvlakte.

NOTSEL of Netsel, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1¼ u. Z. W. van *Breda*, kant. en ¾ u. Z. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*; met 31 h. en 150 inw.

NOTTER, Notten of Noordtterik, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2¼ u. W. Z. W. van *Almelo*, gem. en 1 u. W. Z. W van *Wierden*; met 40 h. en 240 inw.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt, en waar ook de kinderen van Zuna onderwijs genieten.

NOUKOOP, naam, onder welken het d. Nieuwkoop, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie Nieuwkoop.

NOVAR, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickerie*; palende N. aan de Atlantische-Zee, O. aan de katoenplant. Johanna-Maria, Z. aan de nietuitgegevene en ongecultiveerde bosschen, W. aan de katoenplant. Cleyde; 750 akkers groot; met 70 slaven.

Het waren vroeger twee afzonderlijke plant., Novar, welke 250 akkers groot was, en Lot No. 207, die 500 akkers besloeg.

NOVA-STRELA, voorm. naam van de suikerplant. *Nieuwe-star*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Nieuwe-star.

NOVA-TERRA (HET NIEUWLAND-), naam, welken in het perkamentenboek van *Utrecht* gegeven wordt aan de landen, die in het jaar 1230, in de prov. *Friesland*, omtrent Bolsward weder aangewonnen werden, uit den binnenlandschen inham, de Born of het Boerdiep genaamd, welke landen onder verscheidene dorpen verdeeld zijn.

NOVE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Hoopwijk-en-Vrouwenvlijt, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hoopwijk-en-Vrouwenvlijt.

NOVEN-SLOOT, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat, van de ringsloot van de Purmer afkomende, met eene westelijke strekking naar Vollendam loopt.

NOVESIUM, Lat. naam van de vesting Neuzen, in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzer-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Neuzen.

NOVIOMAGUS, Lat. naam van de stad Nijmegen, prov. *Gelderland*. Zie Nijmegen.

NUDENOORD, buit. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. W. van *Arnhem*, kant., gem. en 10 min. W. van *Wageningen*.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 150 bund., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. M. Rosenik, woonachtig te Wageningen.

NUGENT (FORT-), fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*.

NUIS, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. O. van *Marum*. Men telt er 78 h. en 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er, op één na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Nuis-en-Niebert*, en hebben eene kleine, langwerpige kerk, welke eenen kleinen, spitsen toren, doch geen orgel heeft. — De enkele R. K., die er woont, behoort tot de stat. van *Zuidhorn*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Ten Zuidwesten van de kerk en ten Zuiden van den rijweg staat het niet groote buitengoed van de Teijens.

NUIS-EN-NIEBERT, kerk. gem., prov *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Grootegast*, met 690 zielen, onder welke 120 Ledematen.

In het eerst zijn Niebert, Nuis, Marum en Noordwijk door eenen Predikant bediend geworden, zijnde de eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Johannes Wilhelmi, die er in 1616 stond, en in 1621 opgevolgd is door Wilhelmus Johannes. Na het overlijden van den derden Predikant, Johannes Lollingius of Lisingius, hetwelk in 1642 plaats had, zijn, volgens staatsbesluit van den 9 Maart 1644, Nuis-en-Niebert daarvan afgescheiden, en deze twee dorpen met elkander vereenigd, welke in het jaar 1645 bediend werden door Johannes Calmes, vertrokken naar Visvliet in 1650. Sedert dien tijd zijn deze beide gem. ook eenigen tijd gescheiden, zoodat in 1651 Niebert alleen is bediend door Matthias Vechnerus, die, in het jaar 1653, naar Uithuizen vertrokken is; terwijl Nuis, in 1651, tot eersten afzonderlijken Predikant verkreeg Johannes Gerhardi Staal, die in het jaar 1678 overleed. Onder zijnen opvolger Lubbertus Rotgers, werden Nuis en Niebert, volgens staatsbesluit van 30 Augustus 1684, weder zamengevoegd, doch na diens overlijden, in het jaar 1715, werd te Nuis alleen beroepen Martinus Posthumus, en te Niebert Joachimus Sebastianus Kuen. Vervolgens werd, na het overlijden van dezen laatste, in 1732, de gem. van Niebert eenigen tijd bediend door de beide naburige Predikanten van Tolbert en Nuis, tot dat, na het overlijden van Martinus Posthumus, in 1738, door het Huis van Nienoort en andere Collatoren Nuis en Niebert weder zamengevoegd zijn, wordende daar alstoen beroepen Johannes Brandt, die in 1785 overleed. Tot de collatie zijn velen geregtigd.

NULAND, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, *Eerste* distr. (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. Alem-Maren-en-Kessel, O. aan Geffen, Z. aan Heeswijk en Berlicum-en-Middelrode, W. aan Rosmalen.

Deze gem. bevat het d. Nuland, benevens de geh. de Lagekant, de Schotsen-Heuvel, het Heikens-rot, Helzenhoek, Puttershoek, Nulands-Vinkel en een gedeelte van Kaathoven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1554 bund. 65 v. r. 45 v. ell.; men telt er 142 h., bewoond door 163 huisgez., uitmakende eene bevolking van 850 inw., die meest hun bestaan vinden

in den landbouw en veeteelt. De grond is er echter schraal en de granen, die er gewonnen worden, zijn meestal rogge en boekweit. Men heeft er eenen windkorenmolen en eene bierbrouwerij.

Deze gem. wordt bespoeld door de Kaathovensche-wetering, den Vinkelsche-waterloop, den Waterloop-van-het-Hoogveel en de Paddegracht.

De inw., die er op 1 na allen R. K. zijn, onder welke 800 Communikanten, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Weinige jaren na de verovering van 's Hertogenbosch was de Pastoor van NULAND genoodzaakt te vlugten. De R. K. waren toen zonder priesterlijke bediening, ten zij sommige Minderbroeders van Megen daar nu en dan ter sluik, in bijzondere afgelegene huizen, dienst kwamen doen. Omtrent 1664 vestigde zich in die omstreek P. JOH. VAN DER HEYDEN, die NULAND en de omliggende plaatsen bestuurde. Eindelijk kon NULAND, gelijk ook andere dorpen, eene schuurkerk oprigten.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in 1505 door FILIPS III, Hertog van *Braband*, beleend werd, doch de pandpenningen zijn naderhand teruggegeven. Den 11 Augustus 1630 is deze heerl. in pandschap gegeven aan ROELOF VAN STAKENBROEK, en in 1658 weder ingelost. Den 11 Julij 1660 verkochten de Algemeene Staten deze heerl., eeuwig en erfelijk, aan LAMORAAL VAN DER NOOT. In het midden der vorige eeuw werd zij in eigendom bezeten door den Heer CORNELIS SPEELMAN, en in het begin dezer eeuw door den Heer DAVID VAN POELIEN. Later was zij een eigendom van Vrouwe ADRIANA CRENA, woonachtig te Dordrecht, thans van Jonkheer WILLEM GEVAERTS, insgelijks met der woon gevestigd te Dordrecht.

Het d. NULAND, NOLLAND of NIJLAND en, zoo sommigen willen, eigenlijk NIEUWLAND, ligt 2 u. N. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. W. van Oss. Het is een tamelijk uitgestrekt, doch geen schoon dorp, met 142 h. en 850 inw.

De parochiekerk, zijnde een schoon, ruim en luchtig kruisgebouw, dat van de bouworde der dertiende eeuw schijnt en vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES *Onthoofding* was toegewijd, werd tot onlangs, als combinatie bediend door den Hervormden Predikant van Oss. Zij praalt met eenen fraaijen, zwaren toren, met eene hooge spits, voorzien met eenen grooten knop. Op het kruis dezer kerk staat een klein spits torentje, doch zij heeft geen orgel. In de kerk waren vroeger twee schoone tomben, de eene, staande in eene bijzondere kapel, ten Noorden van het koor, was de begraafplaats der Heeren van dit dorp; in de andere, ten Zuiden van het koor, lag de Generaal Majoor THOMAS YVOI, Commandeur van 's Hertogenbosch, begraven. Deze kerk is onlangs (1846) bij minnelijke schikking aan de R. K. overgegaan, die hier tot nog toe eene schuurkerk hadden, welke in het jaar 1802 geheel nieuw opgebouwd, doch noch van toren, noch van orgel voorzien was. Die, welke zij hier vroeger hadden, was hun, in het begin der vorige eeuw, vergund op te rigten. Deze werd, in het jaar 1740, met toelating der Staten van den 17 Julij 1739 vernieuwd, doch in de kort opvolgende jaren tot tweemaal toe, door de hooge overheid gesloten, en in 1762, door eenen geweldigen diefstal, van al het zilver en de meeste sieraden beroofd.

Er liggen hier een fraai en aangenaam kasteel, het Huis-den-Elsbosch en het slot Pelgrim (zie die woorden). Vroeger had men er ook het Huis-te-Nuland, mede genaamd het Kasteel-van-Geffen. Zie dat woord.

Men heeft in dit dorp drie voorname beestenmarkten, de eerste den tweeden Woensdag in Mei, de tweede den eersten Woensdag na St. Jan, en de derde den tweeden Woensdag in November. De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Reeds in 1299 werd aan die van Nuland eene gemeente uitgegeven, waarvan hun in 1355 reeds werd vergund, eenige stukken te verkoopen.

In 1512 legden de Gelderschen uit Roermond en Venlo deze heerlijkheid geheel in kolen. Dit zelfde ongeluk trof ook deze plaats weder door de Gelderschen in 1528; zij werden echter hier door Jonkheer Aart Heym, Hoogschout van 's Hertogenbosch, met 100 ruiters gestuit en teruggedreven.

In 1755 werd dit dorp door het water overstroomd, en bij den storm van 31 December 1833 viel er een gat in den zand- of heidijk dezer gemeente.

NULAND (BINNEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Nuland*; palende N. aan den Zomerdijk, O. aan den Binnen-polder-van-Geffen, tegen de Klepelstraat, Z. aan den zoogenaamden Heidijk en aan den grooten weg der 1ste klasse no. 8, van 's Hertogenbosch naar Grave, W. aan den Binnen-polder-van Rosmalen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 120 bund. 97 v. r. 54 v. ell., en heeft een steenen sluisje, wijd 4 palm. 6 duim., voorzien met eene drijfdeur, alsmede een houten duiker, wijd 3 palm. 1 duim, voorzien met eene schuif, waardoor hij in den Polder-van-der-Eigen van het overtollige water ontlast wordt. Het gemelde steenen sluisje en den houten duiker, worden door de eigenaren der landen, daarbij onmiddellijk belang hebbende, onderhouden, een en ander wordt doorgaans door het Hoofd van het plaatselijk bestuur geregeld. Het zomerpeil is 4 ell. 3 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 6 ell. 5 palm tot 6 ell. 7 palm. boven A. P. De zomerdijk langs dezen polder kan niet bereden worden en is alleen voor voetgangers te gebruiken. Het gemeentebestuur heeft de schouw over den zomerdijk, van dijkpaal no. 134 oostwaarts op tot de limiet van den Geffensche-Binnen-polder.

NULAND (BUITEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem *Nuland*; palende N. aan den Achterdijk tegen de Hertogs-wetering, O. aan den Kepkensdonkdijk of Houterendijk, Z. aan den Zomerdijk, W. ook aan den Zomerdijk en den Polder-van-Rosmalen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 701 bund. 64 v. r. 85 v. ell., en maakt een deel uit van den Polder-van-der-Eigen, alleen met dat onderscheid, dat de landen in dezen polder in de lasten van den Polder-van-der-Eigen, slechts betalen, voor zoo verre die ten Noorden van den singel en de Wolfdijksche straat gelegen zijn, terwijl de landen tusschen gemelden singel en den Zomerdijk, ter grootte van 125 bund. 75 v. r. 13 v. ell., ofschoon eigenlijk in den polder gelegen en des winters overstroomende, nogtans niet daartoe gerekend worden, welligt om hunne meerdere hoogte,

als voor het meerendeel bebouwd, en met twintig op hoogten geplaatste woningen bezet. Men telt er 20 h., waaronder 18 boerderijen. Hij watert uit door de Rosmalensche-sluis en de Plooische-sluis, op de rivier de Dieze en vervolgens op de Maas. Het zomerpeil is 2 ell. 1 palm. 5 duim. De hoogte van den Kepkensdonk-dijk is 4 ell. 1 palm. 1 duim boven A. P., zijnde deze dijk in 1845 tot die hoogte gebragt en gedeeltelijk verlegd geworden; de kade langs de Hertogs-wetering is 3 ell. 4 palm. tot 3 ell. 7 palm. boven A. P. De polder staat onder het bestuur van de Gecommitteerden van den Polder-van-der-Eigen, bestaande uit eenen President, vier Gecommitteerden en eenen Griffier, tevens Penningmeester zijnde.

In dezen pold. stond weleer, op den zuidkant van den Singel, het Kasteel-van-Geffen, waarvan thans weinig meer overig is. Men vindt daar ook het huis den Elschbosch; ook staat daarin, aan het westeinde van den Koppeldijk, de oude kerk en toren van Nuland. Deze Koppeldijk is gemiddeld gelegen op 5 ell. 4 palm. 5 duim. boven A. P. De verhooging van den Koppeldijk tot op het peil van den Zomerdijk van Nuland, bij de belanghebbenden gewenscht wordende, is daarvoor in 1840 een plan opgemaakt, doch tot hiertoe zonder uitvoering gebleven.

Het poldertje gelegen tusschen den Zomerdijk-van-Nuland en den Koppel-dijk, hierboven vermeld, eene oppervlakte hebbende van 190 bund. 76 v. r. 97 v. ell., heeft twee uitwaterende sluisjes in den Koppeldijk gelegen, beide aan de buitenzijde met drijfdeurtjes voorzien, als: 1°. het bovenste eene steenen, wijd 1 palm. 2 duim.; 2°. het benedenste een houten, wijd 6 palm, 2 duim. Door deze sluisjes wateren ook uit de Binnen-polder-van-Nuland en een gedeelte van den Binnen-polder-van-Geffen. In dit poldertje ligt eene afzonderlijk bekade hoef, genaamd de Molengraafsche-hoef, groot 20 bund. 30 v. r. 50 v. ell.

NULAND (KASTEEL-VAN-), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Oss*, gem. en 5 min. N. van *Nuland*.

Dit kasteel werd in het jaar 1582 met 's Hertogenbossche burgers bezet, om de strooperijen der Staatsche benden tegen te gaan. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene hoogte met vervallen muurwerk, door eene dubbele gracht omringd, met drie in de nabijheid staande geringe woningen. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans door onderscheidene Ingelanden in eigendom bezeten.

NULANDS-VINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Oss*, gem. en ¼ u. Z. van *Nuland*; met 27 h. en 160 inw.

NULD of NULDEN, oudtijds NULT, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Harderwijk*, gem. *Putten*, aan de Zuiderzee; met 27 h. en ruim 180 inw.

In de jaren 1613 en 1614 hadden die van Deventer het Amsterdamsche veer van Harderwijk naar deze plaats overgebragt, maar deze laatste stad, dit niet kunnende dulden, heeft de hier opgerigte baak afgehouwen en den wagen- en schuitenvoerders verboden derwaarts te rijden of te varen, en alzoo deze nieuwigheid belet en afgeschaft.

NULDE (DE), watertje op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, dat zijnen oorsprong neemt bij het d. *Hoemen*, met eene noord-noordwestelijk

rigting langs Heel en Steenekamer loopt, en zich, bij Nuld, in de *Zuiderzee* ontlast.

NULLAND, ook wel NIEUWLAND gespeld, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Heerle*, gem. en 18 min. Z. van *Kerkrade*; met 58 h. en 330 inw.

NUMANGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

NUMANSDORP, gem. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland* (14 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Klaaswaal, O. aan Strijen, Z. aan het Hollands diep, W. aan Zuid-Beijerland.

Deze gem. maakt een gedeelte uit van de heerl. *Cromstrijen* en bestaat uit den pold. Groot-Cromstrijen en ver het grootste gedeelte van den Numans-polder, voorts uit den Nieuw-Westersche-Zomer-polder, den Hooge-Westersche-Zomer-polder, den Molen-polder, den Torenstee-polder, den Nieuw-Oostersche-polder, den Schuring-polder, den Hoogezandsche-polder en de Bekade-Gorzen. Zij bevat het d. Numansdorp, de geh. Middelsluis en Schuring en het zuidelijke gedeelte van het geh. Oude-Sluis, benevens nog 31 h. en 46 bouwmanswoningen, hier en daar in de polders verspreid staande, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4786 bund. 63 v. r. 42 v. ell., waaronder 3942 bund. 19 v. r. 8 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 310 h., bewoond door 470 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, wordende er veel koolzaad, tarw, garst, haver, boonen, vlas en bijzonder vele uitmuntende aardappelen gewonnen, van welke laatste hier jaarlijks wel tusschen de veertig en vijftig duizend mudden over het dorp gevoerd en naar Amsterdam en elders ingescheept worden, ook doen er vele in de vlasserij. De schuren der bouwlieden zijn over het algemeen zeer groot, doordien de meesten hunner ruim 40, ja tot over de 80 morgen lands bebouwen. Weiland heeft men er weinig, doch de buitengronden voorzien in die behoefte. Men heeft er geene fabrijken, alleen eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 2300 in getal zijn, onder welke 700 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*, behoort. Vroeger was NUMANSDORP met *Klaaswaal* gecombineerd. De eerste, die, na de scheiding van Klaaswaal, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PETRUS PLASSCHAART, die den 9 Februarij 1653 zijne intrede deed en den 18 October 1654 zijn afscheid predikte, om naar Etten, bij Breda, te vertrekken. Bij vacaturen vraagt en ontvangt heden de kerkeraad een tweetal van de Ambachtsheeren, zonder daartoe gehouden te zijn, want de eerste Predikant is beroepen onder voorzitting van Gedeputeerden der classis, door mansledematen, uit het aantal Proponenten, dat gepredikt had, zijnde alleen gevraagd de approbatie bij Gedeputeerde Ambachtsheeren en het regt van nominatie door de klassis altijd ontkend.

De Christelijk-Afgescheidenen, die er 30 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft.

De 5 Evang. Luth., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Dordrecht*. — De 30 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Oud-Beijerland*. — De 25 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Oud-Beijerland* gerekend.

als voor het meerendeel bebouwd, en met twintig op l
ste woningen bezet. Men telt er 20 h., waaronder
Hij watert uit door de Rosmalensche-sluis en de Plooi
rivier de Dieze en vervolgens op de Maas. Het zomerpe
5 duim. De hoogte van den Kepkensdonk-dijk is 4 e
boven A. P., zijnde deze dijk in 1845 tot die hoogte
telijk verlegd geworden; de kade langs de Hertogs
4 palm. tot 3 ell. 7 palm. boven A. P. De polder
stuur van de Gecommitteerden van den Polder-van-d
uit eenen President, vier Gecommitteerden en e
Penningmeester zijnde.

In dezen pold. stond weleer, op den zuidkant
Kasteel-van-Geffen, waarvan thans weinig meer
daar ook het huis den Elschbosch; ook staat
einde van den Koppeldijk, de oude kerk en to
Koppeldijk is gemiddeld gelegen op 5 ell. 4 paln
De verhooging van den Koppeldijk tot op het pe
Nuland, bij de belanghebbenden gewenscht word
een plan opgemaakt, doch tot hiertoe zonder

Het poldertje gelegen tusschen den Zomerdijk
pel-dijk, hierboven vermeld, eene oppervlakte
76 v. r. 97 v. ell., heeft twee uitwaterende
gelegen, beide aan de buitenzijde met drijfdeu
bovenste eene steenen, wijd 1 palm. 2 duin
houten, wijd 6 palm, 2 duim. Door deze
Binnen-polder-van-Nuland en een gedeelte v
Geffen. In dit poldertje ligt eene afzonder
de **Molengraafsche-hoef**, groot 20 bu.

NULAND (KASTEEL-VAN-), voorm. n
's Hertogenbosch, kw. *Maasland*, prov. *N*
N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u
5 min. N. van *Nuland*.

Dit kasteel werd in het jaar 1582 n
bezet, om de strooperijen der Staatsch
plaatse, waar het gestaan heeft, ziet
vervallen muurwerk, door eene dubbel
de nabijheid staande geringe woningen.
gronden worden thans door ondersch
bezeten.

NULANDS-VINKEL, geh. in de *Me*
Maasland, prov. *Noord-Braband*, ar
genbosch, kant. en 2 u. Z. W. van
land; met 27 h. en 160 inw.

NULD of NULDEN, oudtijds NULT, b
Gelderland, arr. en 8 u. N. W. van
van *Harderwijk*, gem. *Putten*, aa
ruim 180 inw.

In de jaren 1613 en 1614 hadde
damsche veer van Harderwijk naar d
laatste stad, dit niet kunnende dal
afgehouwen en den wagen- en schu
rijden of te varen, en alzoo deze r

NULDE (DE), watertje op de *V*
oorsprong neemt bij het d. *Hoer*

ijzeren balie of leuning, van
de omliggende velden en het
omgeven door een ruim kerk-
en met zeer hoogopgaande

aan het noordeinde des dorps,
zonder toren of orgel.
onderwijzerswoning, in 1836 ge-
gebouw. Het schoollokaal, dat 21 ell.
wordt, zoo wel des zomers als des
bezocht. Alle kinderen van onvermo-
welke 150 tot 160 in getal zijn, ge-
onderwijs en schoolbehoeften.
10 Junij plaats heeft, wordt veel be-
station der paardenposterij.
is, in 1795, eene sterke, nu grootendeels
Deze werd den 19 November 1813, op
burgerkorps, door de Franschen met
zoo ses en dertig als vier en twintig ponders,
kanonniers bezet; terwijl twee ingezetenen van
en Isaak Simons, op grond van verdachte
de overige gewapende eilanders, opgeligt, naar de
naar Bergen-op-Zoom vervoerd werden, van waar
gevangenschap van tien weken, terugkeerden. De
meermalen op kondschap uitgaande, bedreven
Angst en schrik beknelden elks gemoed. Gelukkig
van den voortgang der Geallieërde Mogendheden
20 dier maand, naar de Willemstad terug, latende de
door een achttiental kanonniers bezet. Naauwelijks had
te Oud-Beijerland vernomen of een vijftigtal gewapenden van
met den Heer Adam aan het hoofd, overrompelden de wacht
zonder dat deze in staat was eenig schot te doen.
verscheen nu eene versterking van honderd en twintig man
ligers, zoo uit Dordrecht als de naburige dorpen,
daarna door een zeventigtal Pruissen vervangen werden. Bij
geringe bezetting, onbestand zijnde tegen elken mogelij-
dagelijks te verwachten uitval uit de naburige vesting, bleef de
voortduren. Den 4 December echter werd de Hollandsche vlag op
geplant, doch ook kort daarna werd door de begroeting uit
met bom en houwitser, de vrees voor een bombardement en
voor eene geheele verwoesting vernieuwd. Nog hooger rees deze
door de aannadering van de Fransche vloot, van niet minder, dan
en twintig, zoo groote als kleine, schepen, welke, op den afstand
van een kanonschot, het anker wierp, welligt eene landing zou beproe-
ven en wraak scheen te zullen oefenen, zonder dat men zich in staat
bevond die af te keeren. Dan, weldra bleek het, dat deze vloot zelve,
over het Volkerak en het Krammert, haar behoud in de vlugt zocht.
Nu hervatte men moed en, ofschoon door veelvuldig schieten be-
groet, wisselde men bij aanhoudendheid kanonschoten van de bat-
terij, om het wijken der vloot te verhinderen. Spoedig was echter alle
voorraad van kruid en lood verschoten, en ook de leeftogt voor het gar-
gebruikt. Onverwacht werden echter, midden in den nacht, alle
noodwendigheden, in ruime mate, uit Rotterdam aangevoerd. Er
verscheen tevens eene versterking van vrijwilligers uit den

Het d. NUMANSDORP, gezegd de Buit…
wordt genoemd, ligt 4½ u. Z. W. va…
Oud-Beijerland, 10 min. van het Hol…
eene haven gemeenschap heeft, tegen…
plaats hier een veer is, langs betw…
groote weg van Rotterdam op Antw…
evenwel worden deze streken weder …
niet weinig bijdraagt, dat er in …
makkelijke schelpweg van Rotterd…
Oud-Beijerland, Klaaswaal en Num…
een van Goidschalksoord door Hein…
zijtak op Mijnsheerenland en een…
Cillaartshoek, Strijen en Strijensas…
hier op Dordrecht te bevorderen. Oo…

Het dorp heeft zijnen naam NUMAN…
eerste Secretaris van MAXIMILIAAN VAN …
erven, Graven en Gravinnen van …
gezegden GERRIT NUMAN zekere nie…
bosschen, visscherijen, vogelarijen …
waaruit dit dorp en den omtrek …
het genoemd, ter onderscheiding …
insgelijks aan de vaart op het binn…
tenste of wel die sluis, waardoor …
kom ontlast, om verder langs …
uit te loopen. In 1649 had men …
genaamd worden, waarvan men …
ger is het ook wel eens Nieuw…

De fraaije plaats is in diervoege aan…
in de ruime havenkom of spui …
met vele huizen bebouwd ziet; …
korenmolen. Het dorp, voorna…
eene goede breede voorstraat, …
opgaande ijpenboomen, heeft …
pende uit het midden van die …
de Kerkstraat geno…
over deze Kerkstraat, …
het kruis uit, voorzien …
over het groote binne…
de Voorstraat van de …
haven geheeten. Aan …
strekkende zich ter we…

NUMANSDORP pronkt met …
waard. Zij is gesticht …
en verbeterd, laatstelijk …
vergrooting en verfraaijing …
de banken en stoelen hebben …
heeft men zich in deze kerk …
maar in het laatst der vorige …
nog vier dergelijke aan de …
tijd zilveren schotels en beke…
ten geschenke gegeven, …
veren kan, de meeste van …
Men heeft in deze kerk …
jaar 1781, eenen …

… aan de ingezetenen …
… Pruissen en …
… krijgsbehoeften.
… om te zetten,
… achtte men
… in vertwijfe…
… oordeelde men
… noodigen De afkor…
… ook ten opzigte
… gemaakt en met bl…

… van azuur (blaauw…
… van twee. en ond…

… pold. in den Hoe…
… kant. Oud-Beije…
… Nieuw-Oostersche-polder
… Hollandsch-diep. W. aan

…-POLDER-VAN-), pold
… arr. Dordrecht, kan…
… N. aan den Nieuw-Wester…
… den Nieuw-Oostersche…
… Westersche-bekade-gorzen
… Oostersche-laagjes.
… KORTENHOEVEN-VAN-NU…
… Zuid-Holland, arr.
… palende N. aan
… -van-den-Lande-van-
…, W. aan den Een…
… Beijerland gelegen.
… zomer-polders.
… gelegen, de Mo…
… de Nieuwe-
…
… de
…
… -polder, en
… -haven
… onder
… Sch…ngsche-

… pold. in den Hoek…
… Oud-Beijerland,
… O. aan den
… -polder.
…-POLDER-VAN-…, pold.
… arr. Dordrecht, kant.
… N. aan den Torenstee…
… aan de Bekade-gorzen.

…-ZOMER-POLDER-
… Zuid-Holland, arr. Dor…
… palende N. en N. O.

aan den Numans-polder, O. aan den Molen-polder, Z. O. en Z. aan den Hooge-Westersche-Zomer-polder, W. aan de Oostersche-laagjes en den Eendrachts-polder.

NUMANSDORP (DE WESTERSCHE-BEKADE-GORZEN-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Numansdorp*; palende N. aan den Hooge-Westersche-Zomer-polder, O. aan de gorzen tegen het Hollands-diep, Z. aan het Hollands-diep, W. aan de Westersche-Slobbe-gorzen.

NUMANSDORP (DE WESTERSCHE-SLOBBEGORZEN-VAN-) pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Numansdorp*; palende N. aan den Hooge-Westersche-Zomer-polder, O. aan de Westersche-bekade-gorzen, Z. aan het Hollands-diep, W. aan de gorzen tegen het Hollands-diep.

NUMANS-GORS, oude naam van de gronden, die thans de heerl. Cromstrijen, in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, uitmaken. Zie Cromstrijen.

NUMANS-POLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, grootendeels kant. *Oud-Beijerland*, en daarin voor het meerendeel gem. *Numansdorp*, doch ook gedeeltelijk gem. *Zuid-Beijerland*, en voor een zeer klein gedeelte kant *'s Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. aan den pold. Cromstrijen, O. aan den Nieuwe-Klem, Z. aan den Schuringsche-polder en den Torenstee-polder, Z. W. aan den Molen-polder, den Nieuw-Westersche-Zomer-polder en voorts Z. W. en W. aan den Eendragts-polder, N. W. aan den Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder; terwijl de Numans-polder met eene strook noordwaarts tusschen den Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder en den pold. Groot-Cromstrijen inschiet, welke strook ten N. tegen den Klein-Zuid-Beijerlandsche-polder en den pold. Klein-Comstrijen aanstuit.

Deze pold., welke in het jaar 1642 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1250 bund. 38 v. r. 36 v. ell., en daaronder 1182 bund. 63 v. r. 56 v. ell. schotbaar land, als: onder *Numansdorp*, volgens het kadaster, 1119 bund. 5 v. r. 43 v. ell.; onder *Zuid-Beijerland*, volgens het kadaster, 105 bund. 25 v. r. 33 v. ell., en onder *Strijen*, volgens het kadaster, 26 bund. 7 v. r. 60 v. ell. In dezen polder ligt het dorp Numansdorp, en men telt er in het geheel 220 h., waaronder 22 boerderijen, allen onder *Numansdorp*.

De Numans-polder heeft met de pold. *Nieuw-Cromstrijen*, *Klein-Cromstrijen* en *Groot-Cromstrijen* uitwatering door twee sluizen in het Hollands-diep, ééne te Numansdorp en ééne bij het geb. de Schuring gelegen.

De havendammen te Numansdorp en Schuring worden door de opgemelde polders, in evenredigheid der bundertalen, gezamenlijk onderhouden, Ambachtsheeren contribuëren daarin voor hunne gronden, met 1000 bund.

De spuisluis, het spui, de spui-kaden, de kaden, de houten sluis in de Schuringsche-haven en de beschoeijingen in de Buitenhavens, worden mede door opgemelde Binnen-polders onderhouden.

Deze pold. is de laatste bedijking, die in de heerlijkheid Cromstrijen heeft plaats gehad; ook deze trof, door het bezwijken van eene houten sluis, tusschen den laatsten Februarij en den eersten Maart 1662, eenen geduchten ramp, gelijk daarvan nog heden een gedenkteeken bekend is, voor de zoogenaamde weel, bij de tegenwoordige steenen sluis aan het dorp.

[illegible] jaarlijks voor dezen pold.
[illegible] Penningmeester, uit Eige-
[illegible] liggen, en tot de gronden
[illegible], voorts nog twee Heemraden,
[illegible] Zuid-Beijerland en Strijen, welke
[illegible], thans wordt door de Ambachts-
[illegible] voordragt ingezonden, om dat
[illegible] polder is.

[illegible], geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het
[illegible], arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Middelburg*,
[illegible], dist. en $2\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Oostburg*,
[illegible]; met eene goede haven, 27 h. en
[illegible] er niet onder begrepen.

[illegible] van eene aldaar liggende sluis. Zie

[illegible], sluis in *Staats-Vlaanderen*, in het
[illegible], onder *Hoofdplaat*, O. van het Haven-
[illegible]

[illegible] jaar 1778, bij het bedijken van de
[illegible] de Sasput daardoor werd afgesloten.
[illegible], maar op mede bedijkte voorgronden van
[illegible]-polder. Het is eene sluis met twee ko-
[illegible] van de Sasput is daarbij als verlaat- en
[illegible] Daardoor hebben uitwatering de geheele
[illegible], de Oranje-polder, de Maurits-
[illegible]polder, de Magdalena-polder, de
[illegible]polder, de Zacharias-polder (Tweede ge-
[illegible]-Generaliteit-van-Hoofdplaat; te zamen
[illegible] staat onder het beheer der Directie van den
[illegible] echter in zaken van gewigt steeds de di-
[illegible]-polder en Hoofdplaat raadpleegt, waarbij dan
[illegible] de beide genoemde polders ieder eene stem
[illegible] verschuldigd aan hare ligging in kavel
[illegible] van de Hoofdplaat.

[illegible], sluis in *Staats-Vlaanderen*, in het
[illegible] *Zeeland*, onder *Breskens*, Z. van het fort W.I-
[illegible] het terrein rondom de verdedigingswerken
[illegible] van het Schelde-water, te doen ondervloeijen.

[illegible], d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*,
[illegible]-*Braband*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr.
[illegible], kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Helmond*,
[illegible]*wetten*, ten N. van den weg van Eindho-
[illegible]

[illegible] der gemeente, in het jaar 1300, enkel
[illegible], uitgestrekt en welvarend dorp, dat in
[illegible] wordt, en waartoe de geh. Beekstraat,
[illegible] Refeling behooren. De inw. vinden meest
[illegible]; ook worden er eenige fijne linnens
[illegible] geh. het Boort worden vele klompen
[illegible] den aard zandig en schraal, maar daar
[illegible] en de akkers wel verzorgd worden,
[illegible], boekweit, haver, garst en aardappelen
[illegible] eene leerlooijerij, eenen wol-, twee koren-

Onder dit dorp behoort nog eene uitgestrekte gemeente-heide en vroenten, doch van welke een groot gedeelte tot goed bouw- en weiland geschikt is.

De inw., die er bijna allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*, behoort, en tot in het jaar 1821 door den zelfden Pastoor als *Gerwen* bediend werd, maar thans eenen eigen Pastoor en eenen Kapellaan heeft. Zij hebben hier eene fraaije kerk, aan den H. Clemens toegewijd, met eenen toren en van een orgel voorzien. De voormalige parochiekerk, welke mede aan dien Heilige was toegewijd, ligt een eindwegs Zuidoost van het d., afgezonderd in de akkers; zij was een zeer groot en hoog, doch geen schoon gebouw. De toren was een zeer hoog en zwaar gevaarte, zijnde, ten opzigte der bouworde, zeer schoon; doch de spits was lomp en niet laag, en dus zeer waarschijnlijk door eenen anderen bouwmeester of in lateren tijd er op geplaatst. In de vorige eeuw werd deze toren herhaalde malen, en laatstelijk in het jaar 1790, door den bliksem getroffen en zoo gescheurd, dat hij eindelijk ten deele instortte en gedeeltelijk de kerk door zijnen val verbrijzelde. Thans staat er nog alleen de zuidermuur en een klein gedeelte van den westermuur des torens, aan welke men echter de vorige schoonheid nog kan bespeuren. Deze kerk en toren waren al vrij oud, want op de groote klok, die men met levensgevaar uit den, ten deele ingestorten, toren gehaald, en uit vrees, dat de Franschen die zouden wegnemen, in het jaar 1794 in den grond binnen in de kerk begraven heeft, leest men het volgende, in slecht Latijn en met monnikenletters geschreven, opschrift, op deze wijze:

Ihs maria Johannes ⁚+⁚
en cano voce pia q̄ dicor scā maria ⁚
ad mea festa veni qui vis de morte tueri ⁚
signāt m c c c c decem noviesque ⁚
anno quo nuenen venientis Jan fuit actor ⁚⁚

Dit vinden wij aldus vertaald:

Jezus, Maria, Johannes!
Ziet! ik zing met een' heil'ge stem, dus hiet ik Maria geprezen.
Kom tot mijn feesten! wilt gij voor den dood beveiligd wezen.
M, c, c, c, c tien en negenmaal teek'nen 't jaar,
Waarin Jan van het komend Nunen de maker waar'.

In of bij deze kerk zou de H. Quirinus, de Beschermheilige van dit dorp begraven liggen, want men leest op eenen witten steen, die nog in den toren te zien is, het volgende, met groote Latijnsche letters:

Hier rust
s. Quirinus

Ook ziet men er nog eene uitmuntende groote zerk, boven den grafkelder der oude Heeren, liggende nog in het koor der vervallen kerk. Op de vier hoeken van dezen zerk ziet men de vier Evangelisten, op de gewone wijze afgebeeld, en aan beide zijden zestien adellijke kwartieren, lezende men om den rand het volgende grafschrift in Latijnsche hoofdletteren:

HIER LEET BEGRAVEN IONCKER FLORIS VĀ EYCK.
GENAEMT. BERCKEL HEERE TOT NUENĒ GERWEN ĒN
NEDERWETTĒ STERF. DĒ, 8. SEPTEMB. 1609. ĒN

op het midden van dezen zerk, welke in grootte weinig hare wederga vindt, ziet men de wapens van Eyk en de Bever, waaronder men het volgende, op deze wijze, leest:

IOVFFROVWE HILL
EGONDA DE BEVER
SYN HVYSVROVWE
STERF DEN 5 SEP:
TEMB. 1609. BIDT
VOOR DE SIELEN.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Nunen-Mierlo-Gerwen-en-Wetten*, die hier eene kerk heeft.

Men ziet in dit dorp eenen zeer hoogen en zeer ouden lindenboom en een huisje voorzien van een torentje, dat in 1780 gebouwd is en waarin de brandspuit bewaard wordt; terwijl er alle publicatien worden afgekondigd en aangeplakt.

Nunen is de geboorteplaats van den Letterkundige Henricus Boort, † in 1509.

In het jaar 1300 werd de gemeente van Nunen bij eenen brief van den Hertog van Braband, welke nog oorspronkelijk voorhanden is, aan de ingezetenen uitgegeven.

In 1598 werd het dorp door de Spanjaarden gebrandschat en nog bovendien uitgeplunderd.

In September 1794 werden eenige inwoners aldaar door de Fransche uitgewekenen zeer mishandeld; ook hadden de Hannoveranen er eenige voorposten. — Nog in dienzelfde maand hielden de Fransche volksvertegenwoordiger La Combe de St. Michel, de Generaal Macdonald en andere bevelhebbers der Franschen, aldaar eenige dagen hun verblijf aan het huis van den Predikant Hermannus Christiaan Hasewinckel.

NUNEN-GERWEN-EN-NEDER-WETTEN, gem. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond* (6 k. d., 29 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Son-en-Breugel en aan St. Oedenrode, N. O. aan Lieshout, O. aan Stiphout, Z. O. aan Mierlo, Z. aan Tongelre, W. aan Woensel-en-Eckart.

Deze gem. bestaat uit de dorpen: Nunen, Gerwen, Neder-Wetten en Op-Wetten, benevens de daartoe behoorende gehuchten: Beek, Straat, Boord, Eeneind, de Heuvel, Hooidonk, Laar, Langelaar, Refeling, Rullen, Schoot, Spek, Stad, eigenlijk Staart, en Wetteneinde.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3428 bund. en telt 443 h., bewoond wordende door 481 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er vele linnenwevers. Men telt in deze gemeente eene leerlooijerij, eenen vol-, twee olie- en twee korenmolens.

De inw., die op 80 na allen R. K. zijn, maken de drie par. van Nunen, Gerwen en Neder-Wetten uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De 80 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Nunen-Mierlo-Gerwen-en-Wetten*, die te Nunen eene kerk heeft. — Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Nunen, ééne te Gerwen en ééne te Neder-Wetten.

Nunen-Gerwen-en-Neder-Wetten waren reeds in 1357 als eene heerl. aan zekeren Rutger van Breckel verpand. Om de inlossing voor te

komen, maakte de Pandheer FLORIS VAN EYCK met de Kamer van Financiën te Brussel, tegen betaling van zekere som, den 12 Januarij 1621, eene overeenkomst, dat die verpanding nog zou voortduren en niet zou kunnen worden afgelost, dan twintig jaren daarna; ofschoon die tijd in het jaar 1641 verstreken was, heeft die aflossing echter eerst na 1659 plaats gehad.

NUNEN-MIERLO-GERWEN-EN-WETTEN, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Eindhoven*, ring van *Helmond*, met eene kerk te *Nunen*.

Men telt er 80 zielen, onder welke 55 Ledematen. Het waren vroeger twee afzonderlijke gem. als die van Mierlo-en-Stiphout en Nunen-Gerwen-en-Wetten. De eerste, die het leeraarambt in de gem. Mierlo-en-Stiphout heeft waargenomen, is geweest JACOBUS FEILISEIUS, die in het jaar 1648 derwaarts kwam, en in het jaar 1655 overleed. De gem. Nunen-Gerwen-en-Wetten heeft tot e rsten Leeraar gehad BARTHOLOMEUS VAN DER PORT, die in het jaar 1648 derwaarts kwam. Na het overlijden van den Leeraar HERMANNUS CHRISTIANUS HASSWINCKEL, in het jaar 1808, die destijds te Nunen-Gerwen-en-Wetten stond, zijn deze gemeenten gecombineerd. De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WIJNAND VAN DRONGELEN, die reeds sedert het jaar 1789 te Mierlo stond, en in het jaar 1821 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

NUNHEIM, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 9 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Neer, O. aan Buggenum, Z. aan Halen, W. aan Roggel.

Deze gem. bevat niets dan het d. Nunheim en eenige verstrooid liggende h. en beslaat eene oppervlakte van 384 bund. 84 v. r. 40 v. ell., waaronder 367 bund. 46 v. r. 60 v. ell. belastbaar land. Men telt er 32 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 190 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en zes molens hebben.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. NUNHEIM of NUNHEM ligt 1¼ u. N. W. van Roermonde. Men telt er in de kom van het d. 37 h. en 170 inw.

Men heeft in dit dorp een merkwaardig kasteel, het Kasteel-te-Nunheim genoemd, en twee schoon gelegen buitenplaatsen.

NUNHEIM (KASTEEL-VAN-), adell. h. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1¼ u. N. W. van *Roermonde*, gem. en aan de noordzijde van het d. *Nunheim*.

NUNNE-PLAAT (DE), droogte in de *Ooster-Schelde*, in het vaarwater de *Hammen*, hetwelk zij in een oostelijk en westelijk vaarwater scheidt, waarvan het eerste het diepste en ten minste 83 palm., en het tweede ten minste 55 palm. water heeft.

NUNSPEET, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. O. van *Arnhem*, kant. en 2¼ u. O. N. O. van *Harderwijk*, gem. en 2¼ u. N. O. van *Ermelo*; 52' 25 N. B. 26° 28' O. L.

Het is eene fraaije plaats, in welks kom men 107 h. en 680 inw. telt, terwijl zij met de daartoe behoorende buurs. Oosteinde, Westeinde, Hulshorst, Hoophuizen en de Zoom, 291 h. en ruim 2050 inw. bevat.

j het dorp ligt het bevallige en uitgestrekte landgoed de **Groote-** ..ste. In de buurs. **Oosteinde** vindt men de **Veelhorst**; in de ..rs. **Westeinde** de landgoederen **Buitenzorg**, de **Haring** **Groeneveld**, en in de buurs. **Hulshorst** het aanzienlijk kasteel **Essenburg** en het fraaije landgoed **Hulshorst**.

..e in 1830 aangelegde straatweg langs de Zuiderzee, doorsnijdt het grondgebied van het d. in zijn geheele lengte, waardoor het nog dagelijks in fraaiheid toeneemt, zijnde er, sedert het aanleggen van dien straatweg, sierlijke steenen huizen gebouwd en kleine buitenplaatsen ..gd. Men vindt er een groot en net gebouw tot snelweverij ..t, waarin ruim honderd weefgetouwen in werking zijn. Voorts .. men er eene azijnmakerij, eene door water gedreven wordende ..rfabrijk, eene hennipspinnerij, eene katoendrukkerij, en twee ..orenmolens. De middelen van bestaan zijn, behalve de fabrij.. houtteelt, landbouw en bijenteelt. Ook worden hier in het na.. ..ene ongeloofelijke menigte vinken gevangen, en sedert het laatste ..l jaren wordt in de buurs. veel heide afgegraven en in bouw.. ..erkeerd.

..Herv., die er ruim 2030 in getal zijn, onder welke 480 Ledematen, .. eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harderwijk*, ring van ..n, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft ..nomen is geweest Jacobus Wilhelmi, die in het jaar 1591 ..tond en in het jaar 1593 opgevolgd werd door Tilemannus ..n in het jaar 1617 overleed. Het beroep geschiedt door den

..lke vóór de Reformatie aan den H. Antonius was toege.. .. eene vikarij van den H. Antonius, aan welke de .. ..lijksche mis was gehecht. Voorts was er nog eene .. kerkdienst van het *H. Kruis* en nog eene tweede van .. *Vrouw*. In het jaar 1838 is, door toeneming der gemeente, ..erk aanmerkelijk vergroot. Een zeer groot gedeelte der kosten is .. het fonds voor noodlijdende kerken gedragen. Thans is zij een aanzienlijk gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De R. K., die hier 7 in getal zijn, worden tot de stat. van *Harderwijk* gerekend.

De Herst. Evang. Luth., van welken er 8 wonen, behooren tot de gem. van *Zwolle*.

De 3 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Kampen*.

De dorpschool, een sierlijk en doelmatig ingerigt gebouw, wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. Ook heeft men er eene Fransche school, met 25 leerlingen; alsmede een Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*.

Vroeger stond hier ook een Nonnenklooster der derde orde van den H. Franciscus, in de nabijheid der kerk. De plaats, waar dit klooster gestaan heeft, is thans met woonhuizen bebouwd, slechts het **Zusterenpad**, een wegje naar de duinen, houdt de gedachtenis van dit klooster in wezen. Dit wegje geleidt naar den zoogenaamden **Paaschberg**, waarop nog jaarlijks een paaschvuur gestookt wordt. Hierop volgt de **Buntmansberg** of zoogenaamde **Brandendeberg**, waarvan de overlevering wil, dat men van tijd tot tijd eene vlam daaruit heeft zien opstijgen; dewijl in vroegere jaren zekere moordenaar, Buntman geheeten, aldaar aan eene paal geworgd is, die bij het ondergaan van zijne regtmatige straf zoude voorgegeven hebben, dat hij aan die misdaad onschuldig was geweest en dat hij

eeuwig zonde branden, indien hij den hem ten laste gelegden moord begaan had. Meer oostwaarts, aan den Elspeterweg in de duinen, vindt men nog de zoogenaamde **Mijtstee**. Zie dat woord.

De beken, welke het grondgebied van dit d. doorloopen en zich in de *Zuiderzee* ontlasten, zijn: de **Hierderbeek**, de **Slenke**, de **Killenbeek**, de **Menewerksbeek**, de **Dwarsbeek**, de **Nodbeek**, de **Pangelersbeek** en de **Molenbeek**.

De kermis valt in den tweeden Dingsdag in September.

NURSERY, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in het *Nederdistrict-Nickerie*, aan *Nickerie* ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Hazard, benedenwaarts aan de suikerplant. Waterloo; 500 akk. groot; met 391 slaven.

NUT-EN-SCHADELIJK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Killenstein, benedenwaarts aan de koffijplant. Brouwerslust; 725 akk. groot; met 76 slaven. De Negers noemen haar SCHADONEEX.

NUTH, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (5 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Schinnen, O. aan Amstenrade en Hoensbroek, Z. aan Wijnandsrade, W. aan Schimmert.

Deze gem. bevat het d. **Nuth**, benevens de geh. **Hellebroek**, **Hunnecum**, **Straten**, **Nirven**, **Hell en Grijzegrubbe**, en een gedeelte van het d. **Vaesrade**. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 931 bund. 97 v. r. 90 v. ell., waaronder 904 bund. 36 v. r. 45 v. ell. belastbaar land. Men telt er 247 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken de par. van **Nuth** uit, welke tot het apost. vic. *Limburg*, dek. van *Schinnen*, behoort, en te **Nuth** eene kerk en te **Vaesrade** eene kapel heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapellaan wordt waargenomen. Aangezien het dorp **Vaesrade** burgerlijk slechts gedeeltelijk maar kerkelijk geheel tot **Nuth** behoort, telt de par. 70 zielen meer dan de gemeente.

Men heeft in deze gem. ééne school te **Nuth**, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp NUTH ligt 3 u. N. O. van Maastricht, 1½ u. Z. O. van Heerlen. Men telt er in de kom van het dorp 49 huizen en 330 inwoners.

De kerk, aan den H. BAVO toegewijd, is een voortreffelijk gebouw, met eenen hoogen toren en van een orgel voorzien. — De kermis valt in den laatsten Zondag van Augustus.

Het wapen dezer gem. bestaat uit den H. BAVO.

NUTTER, NOTTER of NOSOTTERES, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. N. W. van *Ootmarsum*, gem. en 3 u. N. W. van *Denekamp*, van de inw. worden de Herv., tot de gem. *Denekamp* en de R. K., tot de stat. van *Ootmarsum-en-Tilligte* gerekend.

NYDAM, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Haarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Rauwerd*, 20 min. Z. van *Friens*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar deze state gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

O.

OBBEGA, gedeelte van *Hunsingo*, in de prov. *Groningen*. Zie Ubbega.

OBBEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie Hobbema.

OBBICHT, Obbigt, Opbicht, Obicht of Obigt, d., voormaals in het prins-bisdom van *Luik*, thans prov. *Limburg*, distr. arr. en 3½ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Sittard*, gem. *Obbicht-en-Papenhoven*, aan eene bogt der Maas, die hier dikwerf groote verwoestingen aanrigt.

Men telt er in de kom van het d. 43 h. en ruim 240 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, is van toren en orgel voorzien.

Ook heeft men er een oud kasteel, het Huis-te-Obbicht geheeten.

OBBICHT (HET-HUIS-TE), kast., voormaals in het prins-bisdom van *Luik*, thans prov. *Limburg*, distr. arr. en 3½ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Sittard*, gem. *Obbicht-en-Papenhoven*, 10 min. Z. van *Obbicht*.

Het wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe Belaarts.

OBBICHT-EN-PAPENHOVEN, gem., voormaals in het prins-bisdom van *Luik*, thans prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Sittard*; palende N. O. aan Grevenbicht, O. aan Born en Limbricht, Z. aan Urmond, W. aan de Maas.

Deze gem. bevat de d. Obbicht en Papenhoven, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 483 bund. 84 v. r. 90 v. ell., waaronder 447 bund. 60 v. r. 18 v. ell. belastbaar land. Men telt er 122 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 630 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die op 6 na, allen R. K. zijn, maken de twee par. van Obbicht en Papenhoven uit. — De 2 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Urmond-en-Grevenbicht*. — De 4 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Maastricht* gerekend. Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éene te Obbicht en éene te Papenhoven.

OBDAM, gem. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Veenhuizen, O aan Spanbroek, Z. aan Ursem-Rustenburg-en-Braak en aan Hensbroek, W. aan den Heer-Hugowaard.

Deze gem. bestaat uit de pold. Obdam en Weel-en-Braken, waarin de vier drooggemaakte meertjes Ooster-Middel-en-Noorder-Braak en de Waal liggen, benevens gedeelten van de pold. de Wogmeer en de Berkmeer. Zij bevat het d. Obdam, de geh. Wogmeer en Berkmeerdijk, benevens een gedeelte van het geh. Spierdijk

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1260 bund. 49 v. r. 35 v. ell., waaronder 1254 bund. 17 v. r. 30 v. ell. belastbaar land. Men telt er 104 h., bewoond door 133 huisgez., uitmakende eene bevolking van 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in het kaasmaken.

De R. K., die er ruim 500 in getal zijn, maken, met die van Hensbroek, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 770 zielen, onder welke ruim 500 Communikanten telt. Vóór de Reformatie hebben *Obdam* en *Hensbroek*, welke beide ter begeving van de Abten van Egmond stonden, somtijds onder een en den zelfden Pastoor gestaan en zijn somwijlen gescheiden geweest. In eenen brief van den Abt van Egmond, geteekend van het jaar 1389, staat te lezen, dat die van *Hensbroek*, om de slechte inkomsten der pastorie, zes jaren lang zonder Pastoor zijn geweest, zoodat de beide dorpen in het gemelde jaar maar ééne parochiekerk hadden. Meinardus de Man, Abt van Egmond, gaf, den 1 April 1512, magt aan zekeren Heer Pieter om gemelde twee vereenigde kerken, met zekeren Heer Evert, Licenciaat in de Godgeleerdheid, te verwisselen tegen de pastorie van Oudorp; doch in het jaar 1517 zijn deze twee dorpen weder van elkander gescheiden, en hebben elk eenen bijzonderen Pastoor gekregen. Na de Reformatie zijn deze twee dorpen, even als de buurt Waast, steeds door eenen Pastoor bediend geworden, zooals dit nog plaats heeft.

De Herv., die er 200 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Spanbroek*, behoort. Vroeger was deze gem. met *Hensbroek* vereenigd, doch werd in het jaar 1644 daarvan afgescheiden en bekwam toen, in 1644, tot eerste afzonderlijken Leeraar Johannes Aestius, die in 1648 naar Boxtel vertrok.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Obdam en ééne te Spierdijk, welke door een gemiddeld getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke sedert de vijftiende eeuw bezeten is door de Edelen uit den Huize van Wassenaer, die den bijnaam van Obdam gevoerd hebben, en onder welke geteld wordt, de Luitenant Admiraal Jacob van Wassenaer, Heer *van Obdam*, die na onderscheidene malen met roem de eer der Nederlandsche vlag te hebben gehandhaafd, den 13 Junij 1665, in eenen zeeslag tegen de Engelschen met zijn schip in de lucht vloog. Thans is zij het eigendom van Mevrouw Maria Cornelia Gravinne van Wassenaer, gehuwd met den Heer J. D. C. Baron van Heeckeren van Twickel, op den huize Twickel, bij Delden, aan wien zij, bij erfenis, uit het voornoemd geslacht gekomen is.

Het d. Obdam, ook wel Opperdam, in de wandeling meestal Opdam, oudtijds Opdijk, ligt 3 u. N. W. van Hoorn, 4 u. Z. W. van Medemblik, is meest in de lengte gebouwd, en bevat 62 h. en 390 inw. Het wordt reeds vermeld onder den naam van Updamme, in eenen brief van het jaar 1347, waarin aan dit dorp eene zekere breuke wordt opgelegd.

De kerk, die hier vóór de Reformatie stond, en destijds aan den H. Victor was toegewijd, is in 1803 aan de R. K. teruggegeven, die haar weder aan den zelfden Heilige hebben toegeheiligd. Het is een schoon Gothisch gebouw, met eenen fraaijen, vierkanten toren, waar boven een koepel; ook is zij van een orgel voorzien. Vroeger hadden de R. K. hier eene schuurkerk, welke in het geh. de Kaag, onder de gem. *Spanbroek*, stond, en den 1 October 1766 was ingewijd.

Nadat de Herv., de voorschreven kerk aan de R. K. hadden moeten inruimen, werden zij, in het jaar 1803, door de liefdadigheid van den Heer Grave van Wassenaer tot Twickel, Vrijheer *van Obdam* enz., in het gebruik gesteld van een nieuw kerkgebouw, bestaande in eene

boerenwoning, tot eene huiskerk ingerigt, welke noch van toren, noch van orgel voorzien is.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na het feest van Maria Visitatie.

OBDAM, pold. in de *Vier-Noorder koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Obdam*; palende N. W. aan het Berk-meer, N. aan den pold. Spanbroek, O. aan den pold. Wadway, Z. aan den pold. Hensbroek, W. aan den Heer-Hugowaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 806 bund. 91 v. r. 94 v. ell.; telt 78 h., waaronder 46 boerderijen en wordt door twee molens op den Raaxmaat-boezem van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Hoofdingelanden en vier Heemraden met eenen Secretaris.

OBDAMMER-MEER, voorm. meer in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie WOG-MEER.

OBER-DONVENNER-BACH, beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij komt voort uit den *Vijver-van-Schifferweijer*, nabij den Spitelhoff; vloeit, in eene zuidoostelijke rigting, langs Ober-Donven en Nieder-Donven, en valt te Ahn in de *Moezel*.

OBERGUM, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1 u. W. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. N. van *Winsum*, waarvan het slechts door het, van Onderdendam afkomend, Zijldiep gescheiden is. OBERGUM ligt ten Noorden en Winsum ten Zuiden van dit diep, en beide zijn door eene steenen brug vereenigd, welke in het jaar 1808 gelegd is, ter vervanging van de houten brug, die er vroeger lag. Deze plaatsen doen zich aldus gezamenlijk als één groot en neringrijk vlek voor.

OBERGUM alleen telt 114 h. en 680 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. De bodem is hier klei- en zavelgrond. De klei is zeer geschikt voor steenfabrieken, van welke er onder dit dorp ook ééne gevonden wordt, liggende ten Oosten het buitengoed de Braak, waaraan deze fabrijk behoort. Ten Westen van het dorp staat een houtzaag- en oliemolen, die echter, door eene noordwaardsche bocht van het Oude-diep, onder Winsum behoort. Ook zijn hier, op het oosteinde van het dorp, twee scheepstimmerwerven, waarop kleine binnenschepen gemaakt of hersteld worden.

Ten N. O. van de steenen brug legt in dit dorp de schuit van Groningen op Ulrum aan, terwijl hier, op de marktdagen, ook eenige diligences, naar en van Groningen, doorrijden.

De Herv., die hier 635 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Obergum-Maarhuizen-en-Ranum*. OBERGUM was, na de Reformatie, aanvankelijk met *Winsum* vereenigd, doch kreeg in 1653 eenen eigen Leeraar in GERARDUS CRASSUS, die in 1667 overleed. In het jaar 1726 werd *Maarhuizen* en vervolgens, in 1800, *Ranum* daarmede vereenigd. De kerk is geen fraai gebouw, met roode pannen gedekt en voorzien van eenen niet hoogen, stompen toren; doch heeft een orgel. Zij heeft in 1844, even als de pastorij, aanzienlijke herstellingen en verbeteringen ondergaan.

De Doopgez., van welke men er 15 aantreft, behooren tot de gem. van *Mensingeweer-Obergum-Rasquert-en-den-Hoorn*. Vroeger bestond hier eene Doopsgez. gem., met eene kleine, in 1612 gebouwde, kerk of vermaninghuis, staande ten Noorden aan de straat, op het westeinde van het dorp, doch sedert het jaar 1789, na de dood van den

laatsten hier gestaan hebbenden Leeraar, werd er geen geregelde dienst meer gedaan, zoodat deze gemeente, in 1816, onder de nieuw zamengestelde gemeente van *Mensingeweer* getrokken is.

De R. K., van welke er 30 zijn, maken deel uit van de stat. *Bedum.* — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 110 leerlingen bezocht.

Onder het eigenlijke kerspel OBERGUM behoort slechts ééne boerderij, staande, ten Oosten van, het dorp, bij de brug, welke over het Baflomaar ligt.

De Regtstoel was vroeger één met *Saaxumhuizen*, *Maarslagt* en *Half-Mensingeweer* en bestond in drie en dertig ommegangen. Het is wijders een der twaalf schepperijen van het *Winsumer-zijlvest* en heeft daarin twee staande Eeden.

De Heer Dr. R. WESTERHOF (1) schrijft, dat de kleine heuvel, welken men aan den noordwestelijken hoek van dit dorp vindt, aan de regterzijde van het voetpad, dat naar Ranum leidt, onder de vóórchristelijke begraafplaatsen moet gerangschikt worden, daar bij, niet lang geleden, aan de westzijde van dien heuvel, welke gedeeltelijk afgegraven was, een drietal gebroken urnen, die even grof van maaksel als van stof waren, heeft te voorschijn gehaald, in eene van welke nog asch en gedeeltelijk verbrande beenstukjes werden aangetroffen.

OBERGUM-MAARHUIZEN-EN-RANUM, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Winsum*.

Men telt er 750 zielen, onder welke 130 Ledematen, en heeft er slechts ééne kerk, te Obergum. Sedert het jaar 1726 waren OBERGUM en *Maarhuizen* reeds vereenigd, zijnde de eerste Predikant in deze vereeniging geweest HILTJO SCHELTAMA, die in 1718 van Oterdum naar OBERGUM beroepen was, en in 1733 overleed. Ranum, dat ook vroeger reeds afzonderlijk met *Baflo* en *Tinallinge* vereenigd was geweest, doch naderhand daarvan is afgescheiden en bij *Bellingeweer* gevoegd, werd eindelijk, in het jaar 1820, met *Obergum* vereenigd, als wanneer deze combinatie tot eersten Predikant bekwam LODEWIJK KNIPHUIZEN, die in het jaar 1826 overleed.

Het patronaatregt van deze gem. staat, aangaande Obergum en Maarhuizen, bij de familie VAN NIJEVEEN; aangaande Ranum, worden van de drie vacaturen er twee vervuld door de Regering der stad Groningen en ééne door collatoren van Ranum.

OBI, OBIE, OBY of OEBI, ook wel OBI-MAJOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, tusschen 1° 30′ en 1° 45′ Z. B. en 145° 48′ en 145° 16′ O. L.

Het is een groot eiland, dat hoog en zeer bergachtig is; terwijl de vruchtbare bodem met wouden en digte bloembosschen bedekt is, waarin vele specerijen en sagopalmen van zelven voortkomen. In de bergen worden goudaderen aangetroffen. Het ligt ongeveer zestig uren van Ternate en even zoo ver van Amboina, tusschen den westhoek van Ceram en Batjan.

In 1322 was het reeds bij de Ternatanen bekend en had eenen Radja, die, even min als zijne opvolgers, onder de Moluksche Koningen gerekend werd. In 1432 ontstond er een geschil, tusschen de Koningen van OBI en Ternate, om dat de laatste de dochter des eersten, na twee maanden met haar gehuwd te zijn geweest, aan haren vader terug zond.

---

(1) *Natuurlijke Historie der provincie Groningen*, D. I, bl 290.

De Koning van Batjan, later bezitter van Obi, heeft het in 1683, met al de kleine, binnen den omtrek van drie mijlen van daar gelegene eilanden, aan de Oostindische-Compagnie, voor acht honderd Rijksdaalders (2000 guld.) verkocht. De muskaatnotenboomen, die op Obi zeer talrijk waren, werden later uitgeroeid.

In 1671 heeft de Landvoogd Franck, aan de westzijde van dit eiland, eene houten versterking aangelegd, den Bril genaamd, waarin aanvankelijk vier en twintig man lagen, wier getal, door de afnemende belangrijkheid van Obi, gedurig verminderd is, tot dat eindelijk deze post ingetrokken en dit eiland, in het jaar 1672, onder Ternate geplaatst werd.

Bij Obi is eene parelvisscherij, die echter nimmer van eenig aanmerkelijk belang geweest is.

OBI, Poeloe-Obi, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Schiedam.

OBI (KLEIN-), Obi-Latoe of Obi-Latta, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, N. W. van Obi.

OBI-BESAR, Poeloe-Besar, eil. in *Oost-Indie*, in de *Zee-van-Java*. Zie Rotterdam.

OBIN, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

OBSERVANTEN-KLOOSTER of Klooster-der-Observanten (Fratres Minores de Observantia, ook Fratres de Observantia et Observantissie sub regula tertia Francisci [Minderbroeders]), voorm. kloost. te *Nijmegen*.

Dit kloost. is, met de daaraan gebouwde kerk, in 1336 gesticht, aan de straat, welke de *Papengasch* of *Papengasse* genaamd wordt, en met een ruim kerkhof omgeven. Het was door vrijwillige bijdragen der geloovigen zoodanig begiftigd, dat de Broeders daarvan ruim leven konden. In 1549, 1553 en 1558 is in dit kloester een kapittel van de Franciskanen gehouden. In 1591 is het opgeheven en tot een Oude-Mannen-Gasthuis ingerigt geworden, hetwelk het gebleven is tot in 1676, in welk jaar dit gebouw tot een Gemeenelands-Ammunitie- of Wapenhuis is bestemd, en gebleven tot aan de verovering van Nijmegen door de Franschen, op 8 November 1794, te welker tijd het tot Hospitaal in gebruik genomen is. In 1795 is hieraan de oude bestemming van Wapenhuis wedergegeven, waartoe het gebezigd is geworden tot in Julij 1808, in welke maand de toenmalige Koning van Holland, Lodewijk Napoléon, al de vestingwerken en vestinggebouwen, waaronder ook gemeld Ammunitiehuis, aan de stad schonk. Nadat de inlijving van de landen, aan den linker Waaloever gelegen, in het Fransche keizerrijk, in April 1810, werd tot stand gebragt, is het, tot aan het vertrek der Franschen, tot Magazijn van tabak gebruikt. In 1814 is het tot Kazerne ingerigt, waartoe het nog in gebruik is, zijnde de eigendom, in 1815, wederom aan het Rijk overgegaan.

OBTRICUM, naam, onder welken de st. Maastricht, prov. *Limburg*, op sommige oude kaarten voorkomt. Zie Maastricht.

OCANNI (VILLA-), ook Okkeni geschreven, plaats, vermeld in 797 en 799, in het graafs. *Hamelande*, waarvoor Okkenbroek, bij *Deventer*, wordt gehouden.

OCHTEN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Echteld*; palende N. aan de Linge, hier Wetering genoemd, welke haar van Lienden en Kesteren scheidt, O. aan de heerl. Dodewaard, Z. aan de Waal, W. aan de heerl. IJzendoorn.

Deze heerl. bevat het d. Ochten, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1004 bund. 12 v. r. 42 v. ell., alles belastbaar land; telt 136 h., bewoond door 136 huisgez., uitmakende eene bevolking van 830 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond bestaat uit weiland, bouwland, boomgaarden en uiterwaarden.

De Herv., die er 820 in getal zijn, onder welke 310 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Tiel* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Sibrandus Sixti, die in het jaar 1611 hier stond, en in het jaar 1623 opgevolgd werd door Henricus Brinkman. Het beroep werd vroeger door de mansledematen gedaan, thans geschiedt het door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 30 telt, behooren tot de stat. van *Herveld*, in de Over-Betuwe, doch gaan te *Druten*, over de Waal, ter kerke.

In deze heerl. heeft men eene school, die in het jaar 1836 gebouwd is, en gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

De eerste, die men als Heer van Ochten vermeld vindt, was Ricold van Ochten, die met Diderich van Eneren, in 1263 zegelde. Hij staat aldaar vóór de Heeren van Hornes, Rotter en Soelen, en zij worden alle Edele Heeren genoemd. Zijn zegel hangt nog aan den brief, en vertoont een Ridder te paard; op het schild ziet men: *trois chevrons avec un Lambel en Chef* (d. i. drie kepers met eene balk in het hoofd). Hij staat insgelijks vóór de Heeren van Batenburg, van Hernen, van Bronckhorst, en was in 1165 getuige van Graaf Otto van Gelre, bij de ruiling van goederen met Heer Rudolph Cock, Ridder. Zijne zonen, ook Viri Nobiles (edele Heeren), Hendrik en Godefried van Ochten, verkochten Woensdag na Palmzondag 1281 of 1282 alle hunne goederen, bij IJsendoorn gelegen, aan Heer Rudolph Cock, Ridder, die men van elders weet, met hunne zuster Aleyd getrouwd te zijn geweest. Deze goederen waren eigendommelijke bezittingen, die met Gelderland niets gemeens hadden. Ook geschiedde de opdragt voor Schepenen van Tiel, welke stad toen onder Braband behoorde. De zelfde Hendrik van Ochten verkocht, den 29 September 1299, zijne goederen in Bunnik, en zijne tienden te Pothuizen, die hij van den Bisschop van Utrecht ter leen hield, voor vijf honderd ponden (3000 guld.) aan het kapittel van St. Pieter te Utrecht, onder belofte dat hij zijne eigene goederen in Ochten, die veel meer waardig waren, aan den Bisschop zoude opdragen en van hem ter leen ontvangen; bleef hij daarbij in gebreke, dan zou het kapittel uit zijne goederen van Ochten, 's jaars zes en dertig ponden (216 gulden) genieten, binnen Rhenen te betalen. In eenen anderen brief van den 2 November 1299, beloofde hij aan dat kapittel, dat, wanneer zijn zoon Johan uit Frankrijk zou terug gekomen zijn, hij binnen veertien dagen van zijn regt op die goederen zoude afstand doen. In 1303 was hij reeds overleden, want Johan, Heer van Ochten, droeg, in December van dat jaar, aan het kapittel van St. Pieter, zijne goederen en de heerlijkheid Ochten, voor twaalf mark op, onder voorwaarde, dat hij en zijne erfgenamen die van de kerk van Utrecht ter leen zouden houden, op gelijke regten, als zijne voorvaders de tienden van Pothuizen en de goederen van Bunnik bezeten hadden. Hendrik en zijn zoon Johan zegelden niet te paard, en hun wapen is een gekroonde leeuw, dus verschillende met dat van zijnen vader Ricold. Verder weet men niets meer

van dat geslacht, en men vermoedt, dat JOHAN kinderloos gestorven is, en dat de heerlijkheid, bij koop, of op eene andere wijze, aan de Graven van Gelre gekomen zijnde, een ambtsdorp van de Neder-Betuwe werd.

Het dorp OCHTEN, OCHTEN of UCHTEN, ligt 4 u. W. N. W. van Nijmegen, 2 u. O. N. O. van Tiel, 1 u. O. van Echteld, aan den Waaldijk, midden in het zaai- en hooiland, op 51° 54′ 21″ N. B., 23° 13′ 51″ O. L. Het is een redelijk groot, doch oud dorp, dat zich op eene lengte van twee uren gaans langs den Waaldijk uitstrekt, en een schuitenveer over de Waal heeft. Op ½ uur ten Oosten van dit dorp eindigt de linie van de Grebbe, die van af de Spees door de Neder-Betuwe gaat en aan den Waaldijk met een aarden fort eindigt, dat met een reduit zal voorzien worden.

Men weet niet na te gaan aan welke H. de kerk vóór de Reformatie was toegewijd; doch het is niet onwaarschijnlijk, dat de kerk aan een klooster behoord heeft, hetwelk vroeger naast haar stond. De daaraan palende boomgaard heet nog het Beggijnhof, en twee daaraan grenzende akkers de Vikarij en het Hofke. Er was in deze kerk eene vikarij gesticht ter eere van de *Allerheiligste Maagd* MARIA. Het is eene der oudste kerken in de Over-Betuwe, en heeft ook eenen ouden toren. In het jaar 1818 is zij van een orgel voorzien. Door eenen brand, welke in het laatst der vorige eeuw in de kerk ontstaan is, en waardoor dit gebouw van binnen geheel uitbrandde, schijnen alle oude papieren en boeken verloren te zijn gegaan.

OCKA, twee eilandjes in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, in de *Bogt-van-Catsjeli*, op een rif.

OCKENBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. N. van *Naaldwijk*, gem. en ½ u. W. van *Loosduinen*, midden in de klingen, met eene laan van den Monstersche-weg toegankelijk.

Eenigen hebben getwijfeld of dit weleer niet een adellijk landgoed geweest zij, omdat er onder de Abten van Egmond eenen GERARD VAN OCKENBURG genoemd wordt. Doch dit buiten heeft in de zeventiende eeuw op nieuw eenige vermaardheid gekregen, door haren toenmaligen bezitter, den Dichter JACOB WESTERBAAN, die aldaar den 31 Maart 1670 overleed, na dit lustoord veel verfraaid en uitmuntend bezongen te hebben.

Het beslaat eene oppervlakte van 258 bund. 38 v. r. 85 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. H. J. HUYGENS, woonachtig te 's Gravenhage.

OCKERSDORP, d., hetwelk door MELIS STOKE, op het jaar 1155, vermeld wordt, als de Kennemers toegedaan zijnde.

De blaffert van de goederen van het bisdom van Utrecht noemt het ACCASTORP; BEKA noemt het OPDORP. Daardoor schijnt bedoeld te worden OESTDORP, nabij Alkmaar, naar het Noordwesten, of OUDORP, daar regt tegenover gelegen.

OCKI (DE), WAY-OCKI of OKKI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Amboinsche* eil. *Boero*, aan de Zuidkust, welke, met eene zuidelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

OCKINGA of OKKINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2¼ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Bolsward*, niet ver van *Burgwerd*, waartoe zij behoorde, in de b. *Sjungadijk*.

ODANARA of ODONARA, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*. Zie ADANARA.

ODENBURG, naar men wil een voorm. graafs. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, waartoe St. Oedenrode en nog veertien andere dorpen zouden behoord hebben.

Dit graafs. zou vroeger van de Utrechtsche kerk ter leen gehouden, maar later aan den Hertog van Braband afgestaan zijn.

ODIJK, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, (1 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. en N. O. aan den Kromme-Rijn, die haar van de gem. Zeyst, Driebergen en Werkhoven scheidt, Z. O. aan Werkhoven, Z. W. aan Houten, W. aan Bunnik-en-Vechten, N. W. weder aan den Kromme-Rijn, waardoor het aldaar van Bunnik-en-Vechten gescheiden wordt.

Deze gem. bevat het d. Odijk, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er 58 h., bewoond door 69 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook wordt er handel gedreven in koren en boomvruchten en men heeft er fraaije boomgaarden.

De Herv., die er ruim 130 in getal zijn, onder welke 30 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES ROMINIUS, die in het laatst der zestiende eeuw herwaarts kwam, en in het jaar 1618 of 1619 zijne dienst verliet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er ongeveer 310 telt, behooren tot de stat. van *Werkhoven*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger leenroerig was aan het Huis van VIANEN, hetwelk haar ter leen hield van het vorstendom Gelre. Zij was in het jaar 1747 verleid op Jonker HENDRIK KAREL, Grave van NASSAU LA LECQ, Heer *van Beverweerd*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer HENDRIK JACOB CAREL JAN Baron VAN HEECKEREN, Heer *van Enghuizen, Beverweerd en Odijk*, Lid der Ridderschap en Provinciale Staten van Gelderland, woonachtig op den huize Sonsbeek, bij Arnhem.

Oudtijds had de Heer den voorkoop der landerijen, die er onder behoorden, alsmede de aanstelling van den Predikant te Odijk, gelijk zulks geschied is in den persoon van JOHANNES PORSELIUS, den 18 November 1638, doch dit is naderhand verzuimd, en geschiedde later door de klassis van Rhenen-en-Wijk. Er is nog een brief voorhanden van ANNA VAN BOSSU, Vrouwe *van Beverweerd* en ODIJK, van het jaar 1436, waarbij zij eenen Kapellaan tot de parochiekerk van Werconde of Werkhoven, volgens haar regt, als Voogdes van Jonkvrouwe JOHANNA VAN BEVERWEERD, aan den Proost en Eerste Diaken der kerk van St. Salvator te Utrecht, ter bevestiging voorstelt. Onder andere voorregten, vroeger aan deze heerlijkheid verbonden, waren de tappers er ook vrij van den bieraccijns.

Het d. ODIJK, hetwelk 2 u. O. ten Z. van Utrecht, 4 u. Z. ten W. van Amersfoort, 3 u. W. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, in eene vruchtbare en boschrijke landstreek, aan eenen bogt van den Kromme-Rijn ligt, is van eene hooge oudheid. Reeds in brieven van 1164 en 1165 wordt gewaagd van LUBBERT VAN ODIJK of ODEKE, en in 1406 komt de naam van ODIJCK voor. In eenen brief van 1564 wordt het d. ODEWIJCK genoemd, en thans, bij verkorting, meestal ODIJK.

Vóór de Reformatie stond hier eene parochiekerk, met onderscheidene altaren. Bij eenen brief van den 15 Mei 1547, gegeven door GEORGIUS VAN EGMOND, den zestigsten Bisschop van Utrecht, ... den

Pastooren en Kerkmeesteren der parochiekerk te ODIJK verlof gegeven, om de voornoemde kerk voor een gedeelte af te breken en weder op te bouwen, en om haar, voor zoo ver dit noodig mogt wezen, uit te zetten en te vergrooten, mitsgaders om de altaren der kerk, zonder verbreking van de tafelen en zegelen der altaren van de eene naar de andere plaats over te brengen, als ook om de aan haar toebehoorende goederen, met zekere jaarlijksche lijfrenten, ter somma van drie honderd Carolusgulden (300 guld.), te bezwaren enz. Het vergeven dezer kerk stond aan de Abdis van St. Servaas. In het jaar 1586 zijn uit de inkomsten niet meer getrokken, dan een en veertig gulden. Thans is er eene goede kruiskerk, zonder orgel, doch met eenen zwaren, schoonen, niet hoogen toren, waarop een spitsje staat, en waaraan men, even als aan de kerk, nog veel duifsteen vindt. Vóór de omwenteling van 1795 zag men in het koor eenige wapenborden, betreffende het geslacht der vorige Ambachtsheeren.

Men heeft hier twee jaarmarkten, van welke de eene invalt den 28 April en de andere den 21 October.

In het jaar 1481 moest dit d., nevens eenige anderen, brandschatting aan de stad Utrecht betalen.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit het beeld van den H. NICOLAAS.

ODIJK (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Odijk*.

ODIJONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

ODILIENBERG, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (7 k. d., 12 m. k., 2 s. d.); palende N. en O. aan Herkenbosch-en-Melick, Z. aan Posterholt en Montfoort, W. aan Maasbracht en Linne.

Deze gem. bevat het d. Odilienberg, benevens de geh. Lerop, Rentjen en Paarlo. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1294 bund. 64 v. r. 50 v. ell., waaronder 1258 bund. 48 v. r. 5 v. ell. belastbaar land. Men telt er 146 h., bewoond door 152 huisgez., uitmakende eene bevolking van 790 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. ODILIENBERG, ODILIEBERG of ODILIBERG, ook wel ST. PIETERS- of ST. PETERSBERG en den BERG-AAN-DE-ROER genoemd, ligt 1½ u. Z. van Roermonde, 2 u. N. O. van Stevensweerd, 3 u. N. ten O. van Susteren, een klein u. N. O. van Montfoort, aan de Roer, waarover het een houten brug heeft. Men telt er in de kom van het dorp 75 h. en 390 inw.

De kerk staat op eenen vrij hoogen heuvel, met boomen omringd, hetgeen een schilderachtig voorkomen toont. Langs eenen steenen trap gaat men naar den ingang.

In vroegere tijden plagt aldaar een klooster te staan, waarin onder anderen werden aangewezen de cellen, welke door WIRO, PLECHELMUS en OTGERUS, die gezegd worden de leer van CHRISTUS in deze landen het eerst gepredikt te hebben, zouden zijn bewoond geweest. Desgelijks is dit ODILIENBERG vermaard in de geschiedenis der Utrechtsche Bisschoppen, dewijl het door den Keizer LOTHARIUS tot verblijfplaats werd

afgestaan aan Hunger, den elfden Bisschop, toen die, in het jaar 857, uithoofde van den inval der Denen of Noormannen, met zijne Kanonniken de bisschoppelijke stad moest verlaten. In het jaar 858 is het klooster Odiliënberg door Lotharius, Koning *van Lotharingen*, aan de St. Maartenskerk van Utrecht gegeven. Het behoorde onder Gelderland, en is naderhand in een kapittel van Kanunniken, met eenen Proost aan het hoofd, veranderd, dat Reinald III, Hertog van Gelre, in het jaar 1361, binnen Roermonde verplaatste, alwaar het zich, vóór de omwenteling van 1795, nog bevond en het kapittel der bisschoppelijke kerk uitmaakte.

ODINK-BEEK, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Slinger-beek.

ODIR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, W. van de Aroër-eilanden.

ODOORN, gem. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en judic. kant. *Assen*, adm. kant. *Dalen* (5 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Borger, O. aan Roswinkel en de prov. Groningen, Z. aan Sleen en Emmen, W. aan Zweelo en Westerbork.

Deze gem., welke tot in 1795 met *Emmen* en *Roswinkel* een schoutambt uitmaakte, bevat het d. Odoorn, benevens de geh. Exloo, Valthe en de kolonie Zandberg. Ook treft men in deze gem. eene plaats aan, waar sommigen willen, dat eene stad, Hunsou genaamd, zoude gelegen hebben (zie dat woord), alsmede het Koralenzand, zijnde eene zandige hoogte, welke vroeger tot eene begraafplaats schijnt gediend te hebben. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14,774 bund. 2 v. r. 51 v. ell., waaronder 5129 bund. 58 v. r. 51 v. ell. belastbaar land. Men telt er 198 h., bewoond door 247 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Een groot deel van de oppervlakte dezer gemeente is met veen bezet; met de ontginning waarvan nog naauwelijks een begin is gemaakt. Zij heeft eenen heuvelachtigen, langzaam afloopenden bodem, op welks bovenste zandbedding men vele steenen of keijen aantreft, in Drenthe algemeen onder den naam van veldflinten bekend. In het jaar 1843 is hier eenen koren- en pelmolen gebouwd. Ook vindt men in deze gem. het Valther-bosch, een der oudste bosschen van de provincie Drenthe, alsmede den Eppies-berg en den Gruwel-berg, welke beide gehouden worden voor grafheuvels.

De Herv., die hier 1200 in getal zijn, onder welke ongeveer 480 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Koevorden* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wigboldus Montanus, die in het jaar 1601 herwaarts kwam, en in het jaar 1607 naar Peize vertrok. Het beroep was vroeger eene collatie, doch is in het midden der vorige eeuw aangekocht, en behoort thans aan ongeveer zestig ingezetenen.

De R. K., die er 300 in getal zijn, hebben hunne, sedert kort nieuw gestichte, kerk te Zandberg.

Men heeft in deze gemeente vier scholen, als: ééne te Odoorn, ééne te Valthe, ééne te Exloo en ééne te Zandberg, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van ruim 220 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is vermoedelijk de rijkste uit de provincie in overblijfselen uit den ouden tijd, en zeker eene der vermogendste in zeer uitgestrekte veenen. Onder de nog meest kenbare merkwaardigheden uit de oudheid verdienen hier genoemd te worden een aantal hunnebedden,

hier en in den omtrek aanwezig, verscheidene vervallen wallen en grachten, welke men houdt voor Romeinsche legerplaatsen, voorts de drie uren gaans lange brug door het moeras. Zie boven het art. Lange-bruggen. Ook ligt in de buurschap Valthe de van ouds wegens zijne sterkte vermaarde Valtherschans, nu slechts een stuk lands.

Het d. Odoorn of Odoren, in 1387 onder den naam van Oderen en in 1561 onder dien van Oere en Oedeeren voorkomende, en in de wandeling Oeen genoemd, ligt 5 u. Z. O. van Assen, 3 u. N. ten O. van Dalen, aan den Oostermoersche-weg. Het is een boschrijk, stil en vreedzaam dorp, dat, volgens Picardt, zijnen naam van de Noormannen heeft ontvangen, omdat men in Zweden ergens ook eene plaats heeft, die Oden heet (1).

De kerk, die vóór de Reformatie aan de H. Margaretha was toegewijd, is een niet groot gebouw, met eenen kleinen, spitsen toren. Zij is tot op eene zekere hoogte van zware plat gekapte veldsteenen opgetrokken, doch zonder orgel.

Volgens overlevering, zoude in vroeger eeuwen de ingezetenen met geweld het stichten van een klooster, te dezer plaatse, hebben verhinderd en de geestelijke bouwlieden hebben weggejaagd.

Tweemalen is dit dorp door brand geteisterd, als in den jare 1733, toen hier omstreeks vijftien huizen door de vlammen vernield, en den 25 September 1823, waarbij vier huizen, en daaronder ook de pastorie, in de asch gelegd werden.

De dorpschool, die in het jaar 1839 nieuw gebouwd is, wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

ODULFUS-KLOOSTER (ST.) of St. Odolfs-klooster, ook St. Olofsklooster genoemd, voorm. kloost. in de st. *Stavoren*, prov. *Friesland*.

Dit kloost. droeg zijnen naam naar den H. Odulfus, die gezegd wordt te Oirschot, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, geboren en daarna Kanonnik der kerk van St. Salvator te Utrecht te zijn geworden. Ingevolge de overlevering had deze, te Stavoren en daar in den omtrek, in de negende eeuw, het eerst het Evangelie onder de Friezen gepredikt, en in 838, aan de westzijde van Stavoren, op den oever der zee, dit klooster, voor twaalf Reguliere Kanonniken gesticht. Dewijl die van hunne eerste regelen waren afgeweken, vond Andreas van Cuyk, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht,
hen daaruit te zetten, en sommige Monniken der Benedictijner-
de abdij van Oostbroek, bij Utrecht, derwaarts in de plaats
. Dit klooster was daar blijven staan tot in het begin der
w, maar werd, in 1300, door de Enkhuizers in brand
rel die brand nog in tijds gebluscht en de geleden
verd.

, toen Willem IV, Graaf *van Holland*, hieromtrent
en door de Friezen verslagen werd, was het nog in
chter de kust, aan de westzijde van Stavoren, jaarlijks
nam, deed zekere Abt Alexaus, voorziende, dat het
zee zou verslonden worden, het eenige jaren daarna
n de zuidzijde der stad verplaatsen. In 1430 zag men
le kapel van het eerste klooster, dewijl het kerkhof
ja, in het jaar 1608 werden er, ten tijde van eenen
, nog steen en overblijfselen der kerk uit den grond

(1) ...hap Drenthe. Bl. 185.

Eenige weinige jaren na den brand, welke, in het jaar 1420, te Stavoren omtrent vijf honderd huizen verteerde, werd dit klooster, wegens het afnemen der zeekust, naar Hemelum verplaatst, blijvende de Abten zich steeds noemen: *Abt van St. Odulfus-klooster in Hemelum*. CHRIST. SCHOTANUS, die in 1664 schreef, vermeldt evenwel, dat veertig jaren voor zijnen tijd nog menschen leefden, die in dit klooster de mis gehoord, en in de kerk, op het altaar, een Lieve Vrouwebeeld hadden gezien, staande met een Friesche hoofddoek op het hoofd, die de Friesche Liefvrouw genoemd was.

OEBA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

OEBAN (SI-), d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sie-Porah*, dat aan de Westkust van Sumatra ligt.

OECKEL of OEKELE, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ruim ½ u. Z. O. ten Z. van *Rijsbergen*; met 36 h. en ruim 250 inw. — Het wordt onderscheiden in de buurten Groot-Oeckel en Klein-Oeckel.

OECKEL (GROOT-), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ruim ½ u. Z. O. ten Z. van *Rijsbergen*; met 22 h. en 140 inw. — Het is het zuidelijkste gedeelte van het geh. *Oeckel*.

OECKEL (KLEIN-), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ½ u. Z. O. van *Rijsbergen*; met 14 h. en ruim 90 inw. — Het is het noordelijkste gedeelte van het geh. *Oeckel*.

OEDJESKERKE, naam, onder welken het d. HOEDEKENSKERKE, in de prov. *Zeeland*, bij de Zeeuwen meest bekend is. Zie HOEDEKENSKERKE.

OEDENRODE (ST.), gem. in *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Veghel* (3 k. d., 26 m. k., 1 s. d. 1 afd.); palende N. aan St. Michiels-Gestel en Schijndel, O. aan Veghel, Z. O. aan Lieshout, Z. aan Son-en-Breugel, W. aan Best, Liempde en Boxtel.

Deze gem. bevat het vl. St. Oedenrode, benevens de geh. Achterbosch, Berselaar, Eerschot, Everse, Coevering, Nynsel, Olland, Varenhout of Vernhout, Vressel en Wolfswinkel, benevens gedeelten van het d. Gemonde, van het geh. Eerd en van de heerlijkheid Jeckschot, met een gedeelte van het geh. van dien naam.

Vroeger telde men er vele adell. h., als: Dommelrode, thans eene vrouwelijke kloosterinrigting, met kost- en dagschool voor R. K. meisjes, Henkenshage, Lochtenburg, Hulst, de Groote-Laar, de Kleine-Laar, Pasbogaard, Vreeburg enz., van welke sommigen echter thans niet meer dan boerenhofsteden zijn.

Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7300 bund. Men telt er 559 h., bewoond door 570 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men vindt er zeer goede bouwlanden, schoone weiden, broeklanden en veel bosch- en houtgewas, doch ook groote heidevelden, zoo als de Vresselsche-heide, de Jeckschotsche-heide en het grootste gedeelte der Schijndelsche-heide. De granen,

welke hier verbouwd worden, zijn rogge, boekweit, haver, garst, spelt, tarwe, aardappelen en wortelen. Er zijn in deze gem. 2 bierbrouwerijen; 5 leerlooijerijen; 1 hoedenfabrijk; 4 graan- en 2 volmolens.

De R. K., die hier ongeveer 3840 in getal zijn, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort, door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt en 2300 Communikanten telt.

De Herv., van welke men er ongeveer 180 telt, behooren tot de gem. *St. Oedenrode-en-Son*, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft. Vroeger maakte St. Oedenrode alleen eene Herv. gem. uit, en toen was Son met *Brengel* vereenigd. De eerste, die te St. Oedenrode alleen het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Nicolaas Vogelsius, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1669 overleed, maar sedert het jaar 1806 zijn St. Oedenrode en *Son* tot ééne gem. vereenigd.

De 13 Isr., welke hier wonen, worden tot de bijkerk van *Veghel*, ringsynagoge van *Eindhoven*, gerekend. — Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te St. Oedenrode, ééne te Eerde, ééne te Nynsel en ééne te Olland, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 450 leerlingen bezocht worden; terwijl men er bovendien twee kost- en dagscholen heeft, eene voor Protestantsche meisjes en eene voor Roomsch-Katholijke meisjes.

Het d. St. Oedenrode, ligt 4 u. Z. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1¼ u. W. Z. W. van Veghel, 3 u. N. van Eindhoven, aan den Dommel. Het wordt in de wandeling gewoonlijk Roei of ook wel Rode, en in oude Latijnsche brieven Roda S. Odæ genoemd, is een uitmuntend groot en schoon dorp, met een ruim en lang marktplein, met boomen omringd en met aanzienlijke huizen bebouwd, en de hoofdplaats van Peelland.

Volgens de overlevering heeft eene vorstelijke maagd uit Schotland of Ierland, Oda genaamd, welke naderhand heilig werd verklaard, zich reeds in het laatst der zevende of in het begin der achtste eeuw naar Taxandria begeven, en te Roda, naderhand naar haren naam genoemd, nedergezet, alwaar zij omtrent het jaar 713 gestorven zoude zijn. Zij schijnt den H. Willebrordus, die in Northumberland geboren was, en op het einde der zevende of het begin der achtste eeuw in Taxandria, waartoe de Meijerij van 's Hertogenbosch behoorde, het Christen-geloof predikte, uit godsdienstijver gevolgd te zijn. Zij zou hier haren burg of kasteel gehad hebben, waarvan Oedenrode eertijds Odenburg genoemd werd; ook zou deze Heilige, op eene hoogte, achter de collegiale kerk begraven liggen, ofschoon anderen willen, dat Oda behoorde onder de elf duizend maagden, die het gevolg van St. Ursula uitmaakten. Volgens dit gevoelen zou zij ook te Keulen, in de kerk van de H. Ursula begraven zijn. Anderen ontleenen den naam Oedenrode van het Hoogduitsche Od, Oede of Ode, dat is, *woest* en *wild*, om dat dit dorp door groote heiden omringd is, en men er vele bosschen aantreft. Rode wordt met grond afgeleid van *roden*, *uitroden*, waarvoor men nu *rooijen*, *uitrooijen* zegt, ter zake van het uitrooijen van bosschen en wildernissen op die plaatsen, die Rode genoemd worden. Dit is ook zeer toepasselijk op St. Oedenrode, omdat het in vroegere tijden, in en rondom die plaats vol bosschen en wildernissen was. In den brief van Hertog Jan II, van 1310, wordt gezegd, dat Jekschot, in 's Hertogs heemraadschap van St. Oedenrode, weleer eene woestijn was. En in den brief der Hertogen Wenceslaus en Johanna, van

1362, wordt gesproken van de wildernis van St. Oedenrode, welke toen eene gemeente was.

Jean Baptiste Grammaye zegt, dat men te Rode, in de collegiale kerk, een grafschrift vindt: *A Rodæ Comitus* (d. i. A Graaf van Rode), en bij A. Wichmans wordt een grafschrift vermeld, waarin Hildewaris *de Rode Domina Rodæ Comitissa* (Vrouwe van Rode en Gravin van Rode) wordt genoemd; zij leefde omtrent 1103. Grammaye meent, dat Rode de hoofd- en woonplaats geweest zij der Graven van Taxandria of daarna van Peelland, dat zij hierom Graven van Rode genoemd zijn en dat St. Oedenrode toen veertien dorpen onder zijn regtsgebied had. Het is niet onwaarschijnlijk, dat het tegenwoordige kwartier van Peelland of een deel daarvan een comitaat of graafschap, in den zin van dien tijd, uitgemaakt hebbe, en dat St. Oedenrode daarvan de hoofdplaats geweest zij en den naam daarom aan den Comes of Graaf hebbe gegeven, en des Graven jaargerigt of *Commune placetum* aldaar gehouden zij, terwijl de overige plaatsen aldaar ten gedinge en ter gemeene waarheid hebben moeten komen. Hiervan schijnt voort te komen, dat St. Oedenrode later nog eene laatbank was, die eene hoofdbank uitmaakte, waaronder bijna alle plaatsen van het kwartier van Peelland, geene bijzondere heerlijkheden zijnde, onderhoorig waren. De onderhoorigheid eener zekere streek aan de hoofdbank van St. Oedenrode, schijnt aangeduid te worden in den hierboven vermelden brief van de Hertogen Wenceslaus en Johanna, van 1362, door de melding van de meijerij van St. Oedenrode, en van eenen Schout en Rigter van die meijerij.

Dit vlek schijnt in oude tijden eenigzins versterkt te zijn geweest, want in eenen brief van Jan III, Hertog *van Braband*, van 1340, wordt als een der palen van de vrijheid St. Oedenrode genoemd: *d'aude ameyde*, dat is, naar de wijze van spreken in dien tijd: de oude slagboom, de oude barrière. In 1232 ontvingen die van St. Oedenrode van Hertog Hendrik I stads geregtigheid en zoodanige vrijheid, als zijne burgers van 's Hertogenbosch. De inwoners van het dorp worden, in den brief van voorzeiden Hertog Jan III, in 1340, en in eenen brief van Hertogin Johanna, in 1403, *Oppidani* en *Poirters van Rode* genoemd; ook wordt in die brieven gesproken van het koopen van het poorterregt te Rode. Die vrijheid bepaalde zich toen en vervolgens tot eenen zeer kleinen omtrek, en al wat daar buiten was, behoorde toen niet tot de vrijheid, maar werd slechts genoemd *Villa*, hetwelk thans wel voor een dorp wordt genomen, maar in dien tijd niets anders beteekende dan eene buurtschap van huizen, in elkanders nabijheid gebouwd, zonder bijzondere regtbank, regering of gemeene huishouding.

Men heeft er twee groote en schoone kerken, als: ééne voor Roomsch-Katholijken en ééne voor de Protestanten. De St. Odaskerk, ten Oosten, aan de groote straat, volgens de overlevering, door de H. Hilvaris, eene zekere Gravin of dienstmaagd van de H. Oda, gebouwd, was omtrent het jaar 1103 tot een kapittel of kollegiale kerk van negen Kannunniken verheven, welk kapittel, na de Reformatie, is te niet gegaan. Men vindt wegens dit kapittel, benevens die van Oirschot en Bestel aangeteekend, dat zij een protest hebben ingediend tegen de besluiten van de parochiale kerkvergadering van Mechelen, welke te Leuven, in Mei 1574, gehouden is, als strijdende besluiten met hunne voorregten, doch dit protest werd door de vergaderde Kerkbisschoppen verworpen en ten hoogste afgekeurd. Deze kerk bestaat bijna geheel uit duifsteen. Zij had voorheen eenen tamelijk

hoogen en spitsen toren, doch deze is, ofschoon hij den geweldigen storm van 9 November 1800 verduurde, in den volgenden zomer van 1801, des nachts, bij zeer stil en schoon weder, geheel ingestort en naderhand verkocht. De kerk werd in het jaar 1806 aan de R. K. teruggegeven, welke het tot een aanzienlijk kerkgebouw vernieuwd hebben, waarin zij nu hunne godsdienst verrigten. Tot in het jaar 1810 oefenden de R. K. die in eene schuurkerk, welke zij, kort na den Munsterschen vrede, ten Oosten van de plaats, hadden opgebouwd en thans weggeruimd is.

De oude parochie kerk van Rode vierde, als Patroon, den H. Bisschop Martinus. Zij werd zeer verwoest door den stormwind van 9 November 1800, wanneer een gedeelte van de torenspits op de kerk nederstortte. Zij is in het jaar 1808 vervangen door een kleiner kerkgebouw, hetwelk dient tot gebruik der Hervormden, en waaraan de toren staat, dat een schoon gebouw is, hetwelk in eenen koepel eindigt.

Te St. Oedenrode waren oudtijds nog vier kapellen tot gebruik der R. K., waarvan eene nog in wezen is, op den uithoek Eerde, onder de aanroeping van den H. Abt Antonius. De drie andere waren: een op het Olland, ingewijd ter eere van den H. Apostel Petrus, een te Nijnsel, onder aanroeping van den H. Abt Antonius, en een aan de Slophoos op de grenzen van Liempden.

Behalve de hier wekelijks gehouden wordende markt, waarop veel boter komt, heeft men hier nog vijf jaarmarkten, die nog al sterk bezocht worden, en waarop veel vee, inzonderheid varkens, worden verkocht; de eerste valt in Dingsdag vóór halfvasten, de tweede Dingsdag vóór 13 Mei, de derde Dingsdag na 24 Junij, de vierde Woensdag na den eersten Zondag in Augustus en den vijfden Dingsdag na 1 October.

In vroegere tijden hield men hier jaarlijks drie bijeenkomsten, die men gemeene waarheden noemden, bij welke gelegenheid de huisvaders voor het geregt geroepen werden, ten einde voorstellingen te doen, die zij ten algemeene nutte goed dachten. Ook kwamen voor dezen aldaar de Afgevaardigden der stemmende dorpen van het kwartier Peelland bijeen.

St. Oedenrode heeft twee kerkelijke Schrijvers voortgebragt, die somtijds door andere Schrijvers worden aangehaald. Godefridus, genaamd van Rode, was Priester, en schreef, zoo men denkt, omtrent het jaar 1480, het leven van de H. Oda, waarvan het handschrift is bewaard geweest in het Roodklooster, bij Brussel, in het Sonienbosch. Godefridus van Santvoort was te Rode, in 1577, geboren, Priester en Licentiaat in de regten te Leuven, werd hij Kanunnik in de kathedrale kerk van Antwerpen, doch van deze waardigheid deed hij afstand, en leidde voortaan, in godsvrucht en stichting, een eenzaam leven. Hij heeft onderscheiden werken over de zeden, godsvrucht en ook over de kerkelijke geschiedenissen geschreven, en uit andere talen in de Latijnsche overgezet. Mede was het de geboorteplaats van de Latijnsche Dichters: Willem van de Ven, † vermoedelijk in 1607, en van Gijsbertus Coeverinx, die, in 1589, tot Bisschop van Deventer benoemd werd, doch na het veroveren dier stad, door Maurits, Prins van Oranje, in [illegible], zich genoodzaakt ziende, om zich van daar te verwijderen, Vicaris Generaal van het bisdom van 's Hertogenbosch werd, alwaar hij den [illegible] September 1613 overleed.

In 1472 verbrandde Reinald van Brederode, Heer van Gennep, verscheidene huizen in en omtrent St. Oedenrode.

Dit dorp werd, den 21 Julij 1542, door MAARTEN VAN ROSSEM, in de asch gelegd, hij plunderde de parochie- of Martenskerk, wordende de plundering van de Odakerk door de Kanunniken, voor 300 Rijnschegulden (420 guld) afgekocht.

Den 29 September 1572 plunderde de Hertog van Holstein het geheel uit. — De bezetting van Bommel vernielde hier in 1476 vele huizen. — In 1581 verwoestte de bezetting van Heusden te ST. OEDENRODE honderd en tien huizen. — Het geheele dorp, benevens de twee kerken, werd in 1583 door de Staatsche benden, onder aanvoering van den Baron VAN IJSSELSTEIN, aan kolen gelegd. — In 1587 werd dit dorp weder door de Staatsche benden geplunderd.

Ook viel in de nabijheid van dit dorp, in December 1595, een gevecht voor, tusschen eenige Staatsche ruiters van het garnizoen van Nijmegen en een vaandel Spaansche kavallerie, met honderd man voetvolk, die te 's Hertogenbosch in bezetting lagen, waarin vele der Spaansche voetknechten sneuvelden en eenige hunner ruiters krijgsgevangen werden gemaakt. Tevens vielen allen de paarden en geheel de pakkaadje van hunnen aanvoerder, den Heer VAN COCQUELLE den Staatschen ten buit; terwijl hij zelf op het slot, waarop hij gevlugt was, werd gevangen genomen.

Men werd, in 1755, de waterberoering, die in geheel Nederland plaats had, hier zoodanig gewaar, dat het water zigtbaar zakte en met geweld weder naar boven steeg.

Het wapen van de gem. ST. OEDENRODE bestaat uit eenen burg, ter wederzijden met een gedonjonneerden toren van goud, op een veld van azuur (blaauw).

OEDENRODE-EN-SON (ST.), kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Eindhoven*, ring van *Helmond*.

Men heeft in deze gem. éene kerk te St. Oedenrode, en telt er 150 zielen, onder welke 60 Ledematen. De eerste, die in deze gem., nadat St. Oederode en Son vereenigd waren, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES HENRICUS HOOGEVEEN, die reeds sedert het jaar 1792 te St. Oederode stond en in 1818 emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

OEDJONG of OEDJOONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

OEDJONG of OEDYONG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen-Archipel*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*, voor de reede van Priaman.

OEDJONG-AWER-AWER, kaap in *Oost-Indië*. Zie AWER-AWER (1).

OEDJONG-BLINDING, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*.

OEDJONG-BROM, gouvernements landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, ads. res. *Bandong*. — Men heeft er de schoone waterval van Tjikapondang.

OEDJONG-BRONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Parakanmoentjang*.

OEDJONG-GAT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*.

OEDJONG-GINDING, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

---

(1) Men zoeke ook de overige met OEDJONG, hetwelk in het Maleisch landpunt of kaap beteekent, zamengestelde namen op de woorden van onderscheiding.

ooogen en spitsen toren, doch deze is,
torm van 9 November 1800 verduurde,
801, des nachts, bij zeer stil en schoon
aderhand verkocht. De kerk werd in het
eruggegeven, welke het tot een aanzien
ebben, waarin zij nu hunne godsdienst
810 oefenden de R. K. die in eene schu
len Munsterschen vrede, ten Oosten van d
n thans weggeruimd is.

De oude parochie kerk van Rode vierde,
Martinus. Zij werd zeer verwoest door den
1800, wanneer een gedeelte van de toren
Zij is in het jaar 1808 vervangen door een
welk dient tot gebruik der Hervormden,
dat een schoon gebouw is, hetwelk in een

Te St. Oedenrode waren oudtijds nog
R. K., waarvan eene nog in wezen is, op
de aanroeping van den H. Abt Antonius.
op het Olland, ingewijd ter eere van
te Nijnsel, onder aanroeping van den
de Slophoos op de grenzen van Lieu

Behalve de hier wekelijks gehouden
boter komt, heeft men hier nog vijf ja
bezocht worden, en waarop veel vee,
verkocht; de eerste valt in Dingsdag
Dingsdag vóór 13 Mei, de derde Dings
Woensdag na den eersten Zondag in Au
dag na 1 October.

In vroegere tijden hield men hier jaa
men gemeene waarheden noemden, bij w
voor het geregt geroepen werden, ten ein
zij ten algemeene nutte goed dachten.
de Afgevaardigden der stemmende dorp
bijeen.

St. Oedenrode heeft twee kerkelijke
tijds door andere Schrijvers worden
van Rode, was Priester, en schreef,
1450, het leven van de H. Oda, wa
geweest in het Roodklooster, bij Br
defridus van Santvoort was te Rode
Licentiaat in de regten te Leuven,
kerk van Antwerpen, doch van deze
leide voortaan, in godsvrucht en st
heeft onderscheiden werken over de
kerkelijke geschiedenissen geschreven.
tijnsche overgezet. Mede was het
Dichters: Willem van de Ven, † ver
Coeverinx, die, in 1589, tot Biss
doch na het veroveren dier stad,
1591, zich genoodzaakt ziende,
caris Generaal van het bisdom va
den 20 September 1613 overleed.

In 1472 verbrandde Reinaud van
scheidene huizen in en omtrent S.

op het Sundasche eil.
op het Sundasche eil. Java,
op het Sundasche eil.
op het Sundasche eil.
het levert djatiehout op.
welken de Makassaren
Sundasche eil. Celebes. Zie

Sundasche eil. Java, resid.

behoord hebbende,
's Hertogenbosch, kant.
; palende N. aan de
Z. aan Beugen-en-Rijke-

en beslaat, volgens
waaronder 889 bund.
131 h., bewoond door
van 930 inw., die meest
deze gem. zijn genoegzaam
gebouwd liggen. Ook heeft
erij en eene leerlooijerij.
en, onder welke 680 Com-
tot het apost. vic. gen. van
— De 2 Isr., die er wo-
gerekend. — Men heeft
door een getal van 90 leer-

[illegible] tot het *Nederambt-van-Cuyck* behoord, doch [illegible] Graaf afgestaan zijn, onder anderen, op [illegible] van hunne gewijsden zou moeten blijven [illegible] van Cuyck, dat men haar anders het [illegible] gemeente zou benemen. Later echter is men [illegible] in beroep gekomen. Nog later is zij door de [illegible] den Hertog van Cleve afgestaan, en het was, [illegible], dat de Koning van Pruissen het tot op [illegible] heeft.

[illegible] 9 u. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. N. van [illegible] O. van Cuyck, 10 min. W. van de Maas, over [illegible] heeft. Door dit dorp loopt eene beek. Het [illegible] die beek, naar den kant van Beugen gelegen, [illegible] of Uffelt, en het gedeelte naar de zijde van [illegible] de parochiekerk staat, Brakel genoemd. Op [illegible] gedeelte heeft een merkwaardig gebouw of kasteel [illegible] Kleppenburg, waarvan de bouwvallen geheel [illegible]

[illegible] den *H. Naam* Jezus toegewijd, is een klein gebouw, [illegible] van een orgel voorzien.

[illegible] in Zondag na den 9 October.

[illegible] gemeente leden bij den watervloed van 1727, 1740, [illegible] 1820 groote schade.

[illegible]TER of Ugorlooster, voorm. kloost., prov. *Friesland*, [illegible] griet. *Wonseradeel*, niet ver van Bolsward, aan de [illegible], onder het dorp *Hartwerd*.

[illegible] volgens sommigen, bewoond door Augustijner-Nonnen, [illegible] door Graauwe Beggijnen, en werd ook wel de Abdij- [illegible] genoemd.

[illegible], een Friesch Edelman, den 17 Augustus 1572, met [illegible] en soldaten, van Enkhuizen naar Friesland gevaren [illegible] den 20 met 300 man voor Bolsward en eischte de stad, [illegible] den Koning van Spanje en den Prins van Oranje, als [illegible] der Nederlanden, op. Mr. Hobbe Ottes, Burgemeester van [illegible] gaf ten antwoord, dat men het den Stadhouder en Kolo- [illegible] geweigerd, en dat men dat ook hem wel doen zoude. Bonga [illegible] Wie is uw Stadhouder?" Hobbe zeide: »De Kolonel van [illegible]." Bonga barste daarop uit: »De Kollonel is een schelm!" [illegible] daartegen: »du biste zelf een schelm!" Bonga, daarover toor- [illegible] van Bolsward naar Sneek, stak eerst het Oegekloostér in [illegible] gaf het ten prijs, om het af te breken en de bouwstoffen [illegible], aan degene, die kon of wilde. Ter plaatse, waar dit [illegible] gestaan heeft, ziet men thans nog drie partikuliere huizen, [illegible] onder het huis Ter-Let.

[illegible]GEEST, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-* [illegible], arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*; [illegible] N. aan de heerl. Voorhout, O. aan Poelgeest, Z. aan Voor- [illegible], W. aan Rijnsburg en Valkenburg.

[illegible] echter die heerlijkheid reeds sedert het jaar 1398 — toen [illegible] van Beijeren, Graaf *van Holland*, de dingbank van *Poel-* [illegible] met die van Oegstgeest vereenigde — met *Poelgeest* ééne [illegible] schijnt te hebben uitgemaakt, zijn sedert beide heerlijkheden [illegible] ineen gesmolten, dat de juiste grensscheiding daarvan niet meer [illegible] en de afzonderlijke grootte dus niet meer op te geven is.

OEDJONG-GLA...
de *Zee-van-Java*,
Cheribon, ads...
OEDJONG-...
eil. *Java*, ...
de *Zee-van-J*...
baar is.
OEDJONG-...
de Noordkust...
Na de ...
had, ...

... eenige uit de burg. gem.
... welke tot de klass. en
... welke 200 Ledema-
... leeraarambt heeft waar-
... het jaar 1600 van Aarlan-
... 1607 te Oegstgeest over-
..., onder agreatie van de
... heerlijk regt voor de stad.
... met die uit de burg. gem.
... de gem. Rijnsburg, Val-
... stat. uit, welke tot
... van *Rijnland*, behoort,
... communicanten, telt, en door
... wordt.
... heben, hetwelk zijnen naam
... brief van WILLEM II, Graaf
..., Donderdags na St. Lamber-
... DIRK VAN OEGSTGEEST, terwijl
... als Burgemeester van Ley-
... of het zelfde van dat van
... zijn gesmolten. In de Kro-
... althans in de lijst der adel-
... HERMAN OF OEGSTGEEST, en het
... dat der voorm. heerlijkheid.
... achter de ambachtsheerlijkheid
... aan den Burggraaf van Ley-
... Zij kwam of bleef, als leen
... anderen tak van dat geslacht
... dat van LIGNE, tot dat, den
... OEGSTGEEST-EN POELGEEST door de
..., werd aangekocht van MARIA DE
... VAN LIGNE, Graaf *van Valken-*
... over een gedeelte of het geheel
... het hooge, middelbare en lage
..., en thans nog de heerlijke
... daarover uitoefent.
... de Kerkbuurt ligt ¾ u. N. van
...-Binnen, ter plaatse, waar de
... Leyden op Haarlem zich met elkan-
... vruchtbare wei- en korenlanden, doch
... aan de brug over het ka-
... De naam van dit dorp vindt men
... wijzen gespeld. In het register
... St. Maartenskerk te Utrecht, vóór
... Bisschop, omtrent het jaar
... door PETRUS SCRIVERIUS en
... OESGEEST genoemd. In eene andere
..., vindt men OSTNESGEEST, en in
..., wordt het OSTERESGEEST gespeld.
... anders geschreven. Welke verande-
... door de verkorte wijze van schrij-
... het kwalijk lezen der uitschrijvers,
... namen zou gehad hebben. Volgens
... verstaan hebben OOGSTGEEST, hebbende

het woord *geest* de beteekenis van een droog verheven land, gelijk de grond der landerijen hieromtrent meest overal gevonden wordt, welke geest eenen goeden oogst of oegst van koren gaf, zoo als nog doorgaans gebeurt. Anderen echter willen, dat men eigenlijk OEST-GEEST zoude moeten schrijven, zoo als men het gewoonlijk uitspreekt, omdat die *geest* ten Oosten van den Rijn ligt, en het dus zoude beteekenen *Oostgeest*. Dit komt ons ook waarschijnlijker voor, te meer, daar Endegeest en Rijngeest ook van hunne ligging hunnen naam ontleenen. In de middeleeuwen strekte zich zoodanige hooge zandige, meer of minder vruchtbare, landen, die nog tegenwoordig hier en daar *geestgronden* genoemd worden, door geheel Holland, langs de duinkanten uit, somtijds op aanmerkelijken afstand van de zeeduinen. De Rijn, nu in haren ouden loop, ten Oosten en Noorden van de Maren en Lede en de tegenwoordige stad Leyden gekomen zijnde, liep door die geestgronden henen, en verdeelde die zoodanig, dat die, welke onder Voorschoten, Wassenaar, Valkenburg en verder op gelegen waren, ten Westen en Zuiden van deze rivier lagen; terwijl de geestlanden, tusschen de Rijn en de Maren of Lede, tegen de meren of poelen, ten Oosten, stuitte. Op zekere plek, aan de noordoostzijde van deze landen, bouwde men, in de eerste tijden der verkondiging van het Christendom hier te lande, in de nabijheid of te midden van een groot bosch of heilig woud, aan een stroompje, de Vliet genaamd, dat uit de Lede in de Rijn vloeide, en wel op de plaats, waar mogelijk te voren een Heidensche offerheuvel of wel eene kleine sterkte der Romeinen geweest was, eene kerk, die waarschijnlijk van hout was. Dit zal de kerk of het dorp op de OOSTERGEEST of OOSTELIJKE-GEEST genaamd zijn, en van daar dan OSTGEST, OSTERESGEEST, enz. Onderscheidene schrijvers, onder welke HADRIANUS JUNIUS, teekenen aan, dat dit dorp mede den naam van KERKWERVE of KERKWERF zou gehad hebben, en die benaming vindt men mede in het verdrag, hetwelk in het jaar 1063, tusschen WILLEM VAN GELDER, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht, en REGIMBERTUS, Abt van Epternach, werd aangegaan, maar uit den zamenhang der zaken is met geen zekerheid op te maken, dat daarmede OEGSTGEEST bedoeld wordt.

De kerk der Herv. wordt voor eene der oudste kerkgebouwen van Holland gehouden. Zij staat geheel afzonderlijk op eenen eenigzins verheven of heuvelachtigen grond, welke tot eene zeer geschikte en nette begraafplaats is ingerigt, aan het noordeinde van de kerkbuurt, op eenigen afstand van daar, over het kanaal, aan den Haagschen straatweg. Weinige jaren geleden droeg zij, zoo wel als de toen daaraan verbonden toren, welke geheel is afgebroken, nithoofde zij door bouwvalligheid dreigde in te storten, blijken van hooge middeleeuwsche oudheid. Het is tot nog toe met geene zekerheid gebleken of de verhevenheid, waarop de kerk staat, de grondslag van een Romeinsche burg of sterkte is, zoo als J. OUDAAN, in zijne *Roomsche Mogendheid*, te kennen geeft. In zijnen tijd schijnen er overblijfsels van Romeinsch aardewerk gevonden te zijn. Tegenwoordig is daarvan echter geen spoor meer te vinden, en de ontginningen, gedurende de laatst verloopen twintig jaren, door het afbreken en herstellen van de muur en den toren, hebben, voor zoo veel men weet, ook niets van dien aard te voorschijn doen komen, maar wel een overblijfsel uit de vroegere middeleeuwen, te weten eene dood- of lijkkist van rooden bik- of Bentheimersteen, zonder opschrift noch eenige letters of figuren, in alles overeenkomende met soortgelijke kisten, welke

van tijd tot tijd elders gevonden zijn. Door achteloosheid van den Opziener over het werk, werd het bestuur niet tijdig genoeg van het vinden dezer kist verwittigd. Men zegt, dat er niets anders, dan zeer vermolmde beenderen en drie hersenpannen in gevonden zijn. De kist is bij de opgraving gebroken. Reinier Snoy (1) zegt dat de H. Willibrord deze kerk op zijnen eigen naam zoude hebben ingewijd, hoewel dit door van Rhijn en andere schrijvers tegengesproken wordt. Zeker is het, dat Willibrord, nadat hij in deze landstreek aangekomen was, alhier het Evangelie heeft verkondigd, en ook daarom gelooven wij, dat hier al spoedig eene, vermoedelijk houten kerk zal zijn gesticht, misschien wel door Willibrord zelven. Toen deze kerk later, zoo als de overlevering luidt, in 856, door de Noormannen of Denen verwoest was, te gelijk met den Leydschen burg en de sloten van Noordwijk en Valkenburg, zal de kerk van steen opgebouwd en aan haren stichter, Willibrord, toegewijd zijn, misschien is dit ook reeds vroeger, na den dood van dien Heilige, geschiedt. Al vroeg was de kerk van Oegstgeest tot eene parochiekerk verheven, onder welke de zoogenaamde Lievevrouwe-kapel, later de Vrouwe-kerk, te Leyden behoorde, om dat die kapel in vroegere tijden buiten de stad, in Marendorp, of het dorp aan de Maren, stond, dat onder Oegstgeest behoorde. Zij stond weleer ter begeving van de Abdissen van Rhijnsburg, doch daarna van het bisdom van Haarlem. Er waren in deze kerk eenige broederschappen, geestelijke gilden en stichtingen, doch van weinig belang. In het jaar 1312 vindt men als Pastoor van Oegstgeest gemeld Johan van den Kerkwerve. Welligt behoorde hij tot een geslacht van dien naam, welke ontleend kan zijn aan eene toenmaals mogelijk bekend zijnde plaatselijke benaming van een gedeelte dezer gemeente, ofschoon de naam van Kerkwerve ook uit Zeeland afkomstig kan zijn. Het kerkgebouw, hetwelk vóór den Spaanschen oorlog alhier gestaan heeft, zal zeer waarschijnlijk veel grooter en aanzienlijker geweest zijn, dan het tegenwoordige. Tijdens de belegering van Leyden door de Spanjaarden, in 1574, werd deze kerk bijna geheel verwoest. Het onderste gedeelte van den ouden toren en een gedeelte van het oude muurwerk waren alleen overgebleven. Het gebouw bleef eenigen tijd in zijne puinen en bouwvallen liggen, tot dat, in het laatst der zeventiende eeuw, een gedeelte daarvan met riet gedekt en weder tot het houden der godsdienstoefeningen bruikbaar gemaakt werd. De kerk en de toren werden langzamerhand uit vrijwillige bijdragen van de leden der Hervormde gemeente weder opgebouwd. Het liep echter aan tot in het jaar 1666, eer men haar zag in dien toestand, waarin zij tot in het jaar 1825 is gebleven. In dat jaar en gedurende eenige volgende hebben er aanzienlijke vernieuwingen plaats gehad, zoo dat tegenwoordig weinig of niets meer van de oude kerk is overgebleven. De toren, die in het midden van den voorgevel vóór de kerk aangebouwd was, als een voorportaal tot den ingang diende en van onderen, tot boven het kerkdak, vierkant opging, alwaar hij met eene platte, vierkante stomp eindigde, is destijds weggebroken en vervangen door een klein torentje op het midden der kerk. Zij is van eene langwerpig vierkante gedaante, niet zeer hoog, maar van eene geschikte binnenruimte, en heeft geen orgel.

De R. K. kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd, staat aan het zuideinde van de Kerkbuurt, bij het begin van de Leydsche-buurt.

---

(1) *Lib. rer. Bat.*

Het is een fraai en luchtig gebouw, met een orgel en eenen kleinen, spitsen klokketoren, met slaguurwerk. De zeer fraaije pastorie is aan de kerk verbeeld, en ter zijde van het kerkplein is in het jaar 1821, ten dienste van de R. K., eene zeer goed ingerigte begraafplaats, met kleine kapel, aangelegd.

Vóór de Hervorming werden hier vier geestelijke gestichten, namelijk een Monnikenklooster, het St. Hieromynus-klooster, ook wel Lopsen genoemd, en drie vrouwenkloosters gevonden; onder deze waren St. Agatha-klooster, het St. Maria-Magdalena klooster, die beide naderhand, bij de vergrooting of uitslag der stad Leyden, binnen hare muren getrokken zijn, gelijk daarna nog het Monniken-klooster zulks mede gedaan is. Het derde vrouwenklooster was dat van Marienpoel.

Het Raadhuis der gemeente *Oegstgeest-en-Poelgeest* staat op den *Achterweg*, in de *Kerkbuurt*. Te voren was er een Armhuis aan verbonden, hetwelk ook wel eens het Weeshuis werd genaamd, en waarin, zoowel de weezen als de arme en behoeftige lieden, onderhouden werden; doch sedert omtrent vijftig jaren is dit opgeheven. Men meent, dat de stichting van dit gebouw, uit het albier, in het jaar 1568, aanwezig geweest zijnde, Heilige Geesthuis zoude zijn voortgekomen.

In een oud kerkboek van OEGSTGEEST staat een brief van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, van het jaar 1398, om eene dingbank te houden binnen OEGSTGEEST, voor beide de ambachten van OEGSTGEEST en Poelgeest. Die van OEGSTGEEST en Poelgeest zijn ook voormaals gehouden geweest, tot het maken en onderhouden van de Vischbrug te Leyden, bij te dragen, hetwelk hun, den 8 Junij 1532, door Burgemeesters en Schepenen en den Raad dier stad is kwijtgescholden. Nog zijn die van OEGSTGEEST, in het jaar 1612, van den Wassenaarsche tol bevrijd geworden, door den bovengemelden LAMORAAL, Prins VAN LIGNE, toenmaals hun Heer.

Dit dorp heeft in de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, alsmede tijdens de belegeringen van Leyden, in de jaren 1420 en 1573, zeer veel moeten uitstaan.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus, doch is van geen de minste beteekenis.

Het wapen van OEGSTGEEST is een schild van goud, met een zwevend en gepatteerd kruis van keel (rood).

OEGSTGEEST-EN-POELGEEST, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (2 k. d., 21 m. k., 2 s. d. 2 afd.); palende N. W. aan Rijnsburg en voor een klein gedeelte aan de Beide-Katwijken-en-het-Zand, N. aan de gem. Sassenheim en Voorhout, N. O. aan Warmond, O. aan Leyderdorp, Z. aan Leyden, Z. W. en W. aan den Rijn, die haar van Soeterwoude, Voorschoten en Valkenburg scheidt.

De grond is in deze gem. grootendeels van eene goede hoedanigheid en bestaat meest in ligte klei, alsmede uit eenen zavelachtigen bruinen grond, goed doormengd met klei, veen en zand. De kleilanden liggen meest aan de west- en noordwestzijden, en volgen den loop van den ouden Rijnoever. Het middelste gedeelte bestaat grootendeels uit voormalige geestgronden, waarvan verreweg de meeste zijn afgezand. Het oostelijke en zuidoostelijke deel is laag land, bestaande de bodem uit drooggemaakte voormalige poelen en moerassen, welke door bepoldering vruchtbaar zijn gemaakt. De namen der polders zijn: de

Oude-Hof-polder, de Morssebelse-polder, de Kamphuizer-polder, de Pesthuis-polder, de Marendijksche-polder, het Kikker-poldertje of het Poeltje, het Overveen-poldertje, benevens gedeelten van den Broek-en-Simons-polder, den Elstgeester-polder en den Voorafsche-polder.

De gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1679 bund. 71 v. r. 85 v. ell., waaronder 1618 bund. 66 v. ell. belastbaar land. Men telt er 353 h., bewoond door 350 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1430 inw., onder welke echter niet begrepen zijn de gevangenen in het huis van militaire detentie, van welke het getal, op den 1 Januarij 1846, 706 beliep. De voortbrengselen van den grond bestaan uit allerhande soorten van veld- en tuingroenten, voornamelijk tarwe, rogge, haver, vlas, koolzaad, aardappelen, kool enz. Het middelste en oostelijke deel der gem. bestaat meest uit wei- en hooilanden, doormengd met tuingronden, mitsgaders de boschaadjen op de buitenplaatsen. De voornaamste takken van nijverheid der ingezetenen zijn, behalve de gewone burgerneringen, land- en tuinbouw, mitsgaders twee bloemkweekerijen en de volgende fabrijken en trafijken, als: 1 steenbakkerij; 1 pannen- en estrikbakkerij; 1 lijmziederij; 1 kalkbranderij, met drie ovens; 1 zoutziederij, met vijf pannen; 2 houtzagerijen, waarvan een met twee en de andere met eenen molen malen, allen door wind bewogen, en 5 kleerenbleekerijen. De huizen zijn in kleine, ver uiteen liggende buurten en afzonderlijk staande woningen, buitenplaatsen en tuinen, door de geheele gemeente verspreid, welke tegenwoordig in drie wijken verdeeld is. De voornaamste buurten zijn: de Kerkbuurt, de Leydsche-buurt, de Hooge-Morsch, de Lage-Morsch, de Poelgeester-buurt en de Marendijksche-buurt.

De gemeente wordt in alle rigtingen door een aantal groote en binnenwegen, kanalen en vaarten doorsneden, zoo als: de straatweg van 's Gravenhage naar Haarlem, met eenen zijtak uit Leyden; de ijzeren spoorweg van Amsterdam naar Rotterdam, loopende van de Hol-Maren tot aan de brug over den Rijn door deze gemeente. Het station Leyden, met de daarbij behoorende gebouwen, staat op het grondgebied van Oegstgeest. Behalve een gedeelte van de trekvaart van Leyden naar Haarlem, loopt ook het kanaal uit de Lede naar Katwijk grootendeels door deze gemeente.

De Herv., die er 580 in getal zijn, maken de gem. van Oegstgeest uit. — De Evang. Luth., van welke men er 16 telt; de 8 Remonstranten, die men er aantreft; de enkele Doopsgez., die er woont en de 19 Christelijk Afgescheidenen, die er gevonden worden, behooren tot hunne respective gem. te *Leyden*. — De R. K., van welke men er ruim 800 aantreft, behooren tot de stat. van *Oegstgeest*. — De 25 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Leyden* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, in de *Leydsche-buurt*, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

De gem. telt zes voorname kasteelen of buitenplaatsen, te weten: Endegeest, Oud-Poelgeest, Abtspoel, Duinzigt, Rijngeest en Rijnhof. Behalve deze zijn er nog onderscheidene andere kleine buitenplaatsen en buitenverblijven, onder welken men opmerkt de Greunerei en Bijdorp. Vroeger had men er nog de hofstede Haaswijk en het buiten Hoogenboom, vermaard als de voormalige woonplaats van den beroemden Latijnschen Letterkundige Daniel Wyttenbach en diens gade Mevr. Wyttenbach, geb. Gallien, die beide

ook op den grond van het voormalige buiten begraven zijn, waar een eenvoudig gedenkteeken is opgerigt, bestaande uit eene kolom van graauwen steen, met het opschrift:

DAN. WYTTENBACH
CIVIS BERNENSIS
MDCCXX.

(d. d.: DANIEL WYTTENBACH, Burger van Bern. 1820.)

De kolom staat op eene hoogte, te midden van een omrasterd plantsoen van hooge ijpenboomen en bloeijende heesters.

Op het grondgebied der gemeente, buiten de Morschpoort der stad Leyden, staat het voormalig Pesthuis, thans ingerigt en gebruikt wordende tot een huis van militaire detentie.

Het wapen is het zelfde als dat van de heerl. Oegstgeest. Zie het vorige artikel.

OEHLERS, naam, welken de Negers geven aan de katoenpl. ASSISO, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripa-kreek*. Zie ASSISO.

OEHLMUHLEN, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en gem. *Echternach*.

OEKEN of OEKE, op sommige kaarten VEEKEN gespeld, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 5½ u. N. N. O. van *Arnhem*, 3¼ u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ¾ u. N. van *Brummen*; met 73 h. en 500 inw. Ook heeft men er eene kleine kinderenschool, die gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

OEKO-HOLI (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereiland *Hitoe*, met eene zuidwestelijke rigting in den *Archipel-van-St. Lazarus* uitloopende.

OELA, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, in de *Baai-van-Hoewamokel*, niet ver van den oever.

OELA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

OELAKKEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausche-Bovenlanden*, aan de zee.

Dit dorp heeft een zoo ellendig aanzien als slechts weinige dorpen in Oost-Indië.

OELAR, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de Westkust, in *Straat-Bangka*.

OELABOENI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

OELAT, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Hominoa*, een der *Uliassers*.

Het lag eertijds op het gebergte, doch is later aan een rotsig strand, een weinig aan het hangen van eenen berg, ¼ mijl van Saparoewa, verplaatst. Het was de eerste plaats op dit eiland, waar de onzen eene bezetting hadden en waar ook de eerste Predikant stond, omdat men toen aldaar nog geene vesting had. In het begin der vorige eeuw telde het 1324 zielen, onder welke 307 weerbare mannen en 102 dati's.

Na den opstand op dit eiland, in 1817, hadden de muitelingen, tusschen dit d. en Ouw, eene sterkte aangelegd, welke den 12 November van dat jaar, door den Majoor der Infanterie MEIJER werd ingenomen, welke dappere Hoofd-Officier te dier gelegenheid zwaar gewond werd, terwijl de eerste Luitenant RICHEMONT sneuvelde; de Kapitein

Oude-
polde
het Ki
dertje
den E
De
1679
baar
kende
begr
welk
bre
tui
ap
me
der
van
ge

. . . . . . met goed en

. . . . Pre-
. . . . Tji-
. . . . strekkende de
. . . . waar het oog haar

. . . . resid. *Amboina*, op
. . . . rigting in den

. . . . *Archipel-van-St.-La-*
. . . . van Groot-Ceram, tegen

. . . . den *Archipel-van-St.-Laza-*
. . . N. van Groot-Ceram, nabij

. . . *rijssel.* Zie Eelt.
. . *Amboina*, op het eil. *Ceram*, op

. . Bonoasche berg, omdat die
. . . , derwaarts gevlugt en zich

. . . meente *Hengelo* en *Delden*, in
. . de Boekeloosche-Aa, naar het
. . . de, onder Hengelo doorloopt,
. . drijft of in beweging zet.
. . *Oost-Indië*, in den *Moluksche-*
Amboinsche eil. *Ceram*, aan de

. *Oost-Indië*, in den *Moluksche-*
. *Amboinsche* eil. *Ceram*, aan de

. . . men, waarvan de Ambonne-
. . , in *Oost-Indië*, voortkomen.
. . . eeten, omdat zij, naar men
. . . waarts gekomen zijn. Zij be-
. . . zich op Amboina hebben ne-
. . . vroeger Mahomedanen.
. . , waarvan de Ambonnezen af-

. . genoemd, omdat zij, zoo men
. . afkomstig zouden zijn. Vroe-

. . *Moluksche* eil. *Sjaaw*, aan de

. . . ts, die door de eilandjes Boe-
. . Mahomo omringd is.
. . *-Indië*, op het *Sundasche* eil.
. . *Madura.*
. . *-Indië*, op het *Sundasche* eil.
. . . ijke rigting in de *Straat-van-*

. . *Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*
. . van de baai Segara-Anakan.

Haaswijk
Wateringen en

OEN of Oene, d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. O. van *Epe*, tusschen twee loopende watertjes, de Groote-Wetering en de Noorder-Wetering genaamd.

Dit d. was vroeger een der hoven, welke het kapittel van St. Maria te Utrecht, op de Veluwe bezat, en *selhoven* genoemd werden. De Hof-van-Oen lag aan den IJssel, en werd meestentijds door dat kapittel in pacht uitgegeven. Zeker had het aldaar eenig regtsgebied, gelijk men uit eenen belangrijken brief, van 1347, vernemen kan; echter in 1395 werd een verschil over onderhoorigheid voor het gerigt van de Veluwe afgedaan. Men telt er 370 inw., en met de daartoe behoorende buurs. Hoekerrot, Dijkerrot en Ooster-Oen, 120 h. en 910 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene bierbrouwerij.

De inw., die er, op 6 na, allen Herv. zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bartholomeus ter Cleuse, die in 1592 herwaarts kwam, en in 1598 overleden is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Dionysius was toegewijd, was vroeger eene kapel, welke in 1176 nog van de kerk van Epe afhankelijk was; doch in het jaar 1238 moet het reeds eene parochiekerk geweest zijn, want toen werd het regt van patroonschap door Otto van Holland, den zes en dertigsten Bisschop van Utrecht, den Proost van St. Pieterskerk te Utrecht, gegeven, welke Bisschop deze gift, na zijne wijding, in het jaar 1245, op St. Thomasavond, bevestigd heeft. In de gezegde parochiekerk was niet meer dan ééne vikarij gesticht, te weten, die van den H. Georgius. Daar waren nog twee kerkdiensten: de eerste van *O. L. Vrouw*, wiens Bedienaar tot het lezen van drie missen 's weeks verbonden was; de tweede was die van St. Antonius, die door den Pastoor en de Kerkmeesters vergeven werd, en den Bedienaar tot het lezen van twee wekelijksche missen verpligtte.

De 6 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Vaassen-en-Epe* gerekend.

Even buiten Oen stond weleer een klooster, dat aan de H. Maria *van Nazareth* was toegewijd. Het werd, met al wat er toe behoorde, in de voorgaande eeuw, voor vijftig duizend gulden verkocht, waarna de gebouwen zijn afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, staat een heerenhuis, hetwelk nog den naam van 't Klooster draagt, en te voren een gedeelte van het kloostergebouw uitmaakte. Een gedeelte van het gebouw wordt sedert tot eene brouwerij gebruikt.

De kermis valt in den derden Woensdag en Donderdag in October.

OEN (OOSTER-) of Ooster-Oene, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. O. van *Epe*, N. O. van *Oene*, waartoe het kerkelijk behoort; met 170 inw.

De goederen van Ooster-Oen werden, in 1263, door Theodoricus van Ebere, van het kapittel in pacht genomen. De zelfde Theodoricus van Ebere, Rigter van de Veluwe, verpandde bovengemelde goederen van Ooster-Oen, in 1265, aan het kapittel van St. Marie, voor Schout en Schepenen van Harderwijk, voorbehoudens het regt van lossen.

OENAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

[illegible], distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* [illegible].

[illegible], gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* [illegible], aan de grenzen van de resid. Kadoe. [illegible]: de bergrug Kroenroengan en de [illegible].

[illegible], berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* [illegible], een der voornaamste toppen van het ge- [illegible].

[illegible] aard, en, vooral aan de noordelijke zijde, [illegible]. De krater ligt ¼ paal links van den Gedong- [illegible] niet, dan met veel moeite, over puntige la- [illegible], en de daar uit ontspringende bron van laauw zwa- [illegible]. Van dit water is de reuk zoo sterk, dat velen [illegible] oogenblik bij kunnen ophouden.

[illegible] omtreeks veertig jaren geleden gebrand, doch [illegible] verwoestingen aangerigt, ten bewijze waarvan strek- [illegible], dat het geboomte rondom den krater tegenwoordig nog [illegible].

[illegible] liggen eenige Bramasche beelden verspreid, waarvan [illegible] de inlanders in hooge achting worden gehouden, de [illegible] worden de Genesa, de Madewa en de Sewa [illegible], van welke de beide laatste echter zwaar beschadigd zijn.

[illegible] of Oengarang, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. [illegible] *Samarang*, tusschen Samarang en Salatiga, niet [illegible] plaats. — Er is hier een fort, waar doorgaans eene [illegible] ligt.

[illegible], oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, [illegible], aan den westelijken oever van de *Djawana*.

[illegible], onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* [illegible], reg. *Ceram*, distr. *Tjikandie*.

[illegible], d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, [illegible], lands. *Goemilan*.

[illegible], oude naam van het d. Sonnega, prov. *Friesland*, kw. [illegible], griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Sonnega.

[illegible], voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. [illegible], arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. [illegible], 10 min. N. van *Damwoude*, waartoe zij behoorde.

[illegible], voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. [illegible], arr. en 6½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en [illegible], ½ u. O. van *Ternaard*, waartoe zij behoorde. [illegible] gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats. [illegible] gronden, beslaande eene oppervlakte van [illegible], worden thans in eigendom bezeten door den Heer [illegible] te Hantumhuizen.

[illegible] *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwar-* [illegible] 1¼ u. Z. van *Leeuwarden*, 10 min. W. van [illegible] behoort, aan den straatweg.

[illegible] aan het geslacht van dien naam toebe- [illegible] de familie van Burmania. Tot vóór eenige [illegible] den Heer van Middagten. Thans staat zij [illegible] boerderij, waar, in den nacht tusschen [illegible] het broeijen van het hooi, brand ont- [illegible] geheel is afgebrand.

OENEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2 u. Z. O. van *Sneek*, kant. en 4½ u. N. van *de Lemmer*, Z. van *Goingarijp*, waartoe zij behoorde.

OENEMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr., kant. en gem. *Heerenveen*, aan het Haringspad.

Deze state dient thans tot grietenijhuis van Schoterland. Zie voorts het art. HEERENVEEN, D. V, bl. 293.

OENEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Heerenveen*, N. van *Terkaple*.

Deze state, welke in den aanvang der vorige eeuw nog in zijn haven en singels lag, toebehoorende aan het adellijk geslacht van ALBADA, is later genoemd ROORDAHUIS of het ROODHUIS, ofschoon reeds van zijn vorig aanzien geheel beroofd en eindelijk geheel gesloopt.

OENERBROEK, landstreek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Epe*, 10 min. O. van Oen. — Het beslaat eene oppervlakte van 400 bund.

OENIASSA of OERIASSA, strand in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besie*, een der *Uliassers*, in het zuidelijkste gedeelte van dat eiland.

OENKERK, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Bergum*.

Het is waarschijnlijk in den oorsprong OENESKERK en dus naar den stichter alzoo genoemd, zijnde OENE een bekende Friesche mansnaam. Dit dorp is zeer vermakelijk, zoo wegens de schoone plantaadjen en bouwlanden, die oostwaarts tot aan de Zwartebroek loopen, als wegens een watertje, dat ten deele hier onder behoort, en dikwijls door visschers bezocht wordt. Daaromtrent, en niet ver van elkander, waren vroeger eenige vogelkooijen, waarin vele watervogels gevangen werden. Westwaarts aan loopen de landerijen van dit dorp, over de Murk, tot aan Wyns.

Men telt er 156 h. en 720 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

OENKERK maakt met het naburige Oudkerk en Giekerk de zoogenoemde Trynwouden, tusschen de Ryd en de Murk besloten, uit.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Oenkerk-Giekerk-en-Wyns*, die hier eene kerk heeft, aan de H. MARIA toegewijd, een tamelijk groot, oud gebouw, met dikken, stompen toren, waarin een slaguurwerk en twee klokken. Deze kerk is van geen orgel voorzien, doch prijkt met onderscheidene wapenborden, waaronder er twee zeer fraaije gevonden werden. Thans vindt men er nog een drietal bezienswaardige grafsteenen (1).

In het jaar 1839 zijn door een der leden van deze gemeente, die zijnen naam niet wilde vermeld hebben, twee zilveren schotels, ten gebruike bij de bediening des H. Avondmaals, aan de kerk ten geschenke gegeven.

De, in het jaar 1836, nieuw gebouwde, dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Men heeft hier ook de staten Heemstra en Stania. Vroeger had men er nog de state Eysinga, thans eene boerenwoning; doch bij deze zal nu weder (1846) eene nieuwe plaats gebouwd worden, door den Baron S. P. VAN HEEMSTRA en zijne Echtgenoote Vrouwe FABRITIUS

---

(1) Men vindt de beschrijving dier wapenborden en grafsteenen in de: *Wandelingen van mijnen Oudoom den opzigter, door een gedeelte van de provincie Friesland*, door H. VAN ROLLEMA (Mr. H. BAERD VAN SMINIA), bl. 145–151, een zeer belangrijk boekje.

van Heukelom, uit Amsterdam. De grachten der vroeger hier gestaan hebbende Eysingastate zijn nog aanwezig.

OENKERK-GIEKERK-EN-WIJNS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*.

Men telt er 1130 zielen, onder welke 150 Ledematen, en heeft er drie kerken, als: ééne te Oenkerk, ééne te Giekerk en eene te Wijns, welke reeds sedert de Reformatie zijn gecombineerd geweest. De dienst is voor den Predikant vrij zwaar en lastig, daar hij den eenen Zondag tweemaal te Oenkerk, waar de pastorij van het begin af gestaan heeft, den tweeden des voormiddags te Giekerk en des namiddags te Oenkerk, en den derden 's morgens te Wyns en namiddags weder te Oenkerk moet prediken, niettegenstaande beide laatste plaatsen, een goed uur gaans van elkander afliggen. Dit valt, vooral des winters en in den laten herfst, bezwaarlijk, uithoofde van den slechten staat van den zoogenoemden Woud-dijk, en van den nog veel slechteren kleiweg onder Wyns. Daarom is voor een lange reeks van jaren, door de stemgeregtigden te Wyns, bij het beroepen van eenen nieuwen Predikant, die verandering in de predikbeurten gemaakt, dat aldaar, in plaats van om den derden Zondag eens, voortaan in den wintertijd om den zesden Zondag, den geheelen dag, zal gepredikt worden, beginnende zulks na de Wynzerbuurt, die dan invalt op den naasten Zondag aan Allerheiligen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gellius Hotsenius (Jelle Hotzes), die hier vroeger Roomsch Priester was, en in het jaar 1567 naar Embden vlugtte, doch later naar Oenkerk terugkeerde, en waarschijnlijk in het jaar 1600 daar gestorven is.

OENSEL of Oensel, geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr. en 2¼ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen*; met 9 h. en 50 inw.

OENSEL, Oensel of Onsel, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. N. O. van *Meerssen*, gedeeltelijk gem en ½ u. Z. O. van *Beek*, gedeeltelijk gem. en 10 min. ten N. W. van *Schimmert*; met 37 h. en 220 inw.; als: 23 h. en 140 inw. onder *Beek* en 14 h. en 80 inw. onder *Schimmert*.

OEPAK (DE) of de Oempak, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die ten Z. van de *Merapi* ontspringt, de vlakte van Mataram doorloopt, vervolgens den heuvel Megiri, de begraafplaats der Javaansche Prinsen, bespoelt, en aan het zuiderstrand in zee valt, de grensscheiding daarstellende tusschen Soerakarta en Djocjokarta.

Den 24 Mei 1829 ontwaarde de eerste kolonne Nederlandsche troepen, bij het overtrekken der Oepak, omstreeks Kretek, eene vijandelijke troep van drie of vier honderd man, die echter spoedig het zuidelijke gebergte en het strand trachtte te bereiken, doch dit in zoodanige verwarring moest volbrengen, dat vele muitelingen de wapenen wegwierpen, en door de Huzaren, onder den Luitenant Batowsky, omkwamen, terwijl de vijand op een ander punt door een peloton Infanterie, onder den Luitenant de Jager, ook nog vijf man en een Opperhoofd verloor. Den volgenden dag maakten honderd en vijftig man, aan den linkeroever der rivier, op de kolonne een levendig vuur. Intusschen was de Kapitein Hoeksema, met honderd man Infanterie, de rivier ongemerkt overgetrokken, en den vijand van zoo nabij genaderd, dat onderscheiden bereden muitelingen van hunne paarden werden geschoten, terwijl de andere niet dan met moeite het hooge gebergte konden

bereiken en zich alzoo nog redden. De vijand, door dien Officier en den Barassan VAN NOTTO PRODJO, vervolgens andermaal aangetroffen, had bij die ontmoeting wederom eenig verlies te lijden, en wierp zich nu in alle haast in de kloven van het moeijelijke Zuidergebergte. Bij die bewegingen, welke met veel eenheid en snelheid volbragt werden, vielen de Pajong van den Pangerang Bey, drie gezadelde paarden, een pistool, vele picken en eenige bagaadje van genoemden Pangerang, voorts eenige manden vol met ijzeren voetangels, waarvan zij zich op hunne vlugt gedeeltelijk bediend hadden, door die achteruit te werpen, benevens eene menigte papieren, in handen der Sumanapsche hulptroepen.

OER of OUR, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. en 6½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1¼ u. Z. ten O. van *Ter-Borg*, 4½ u. O. Z. O. van *Doesborgh*, 3¼ u. O. ten Z. van *Zevenaar*, gem. *Gendringen*.

OERATO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust *Hitoe*, gesp. *Oelisawanie*.

OERDEDUIN, duinen, prov. *Friesland*, op het eil. *Ameland*, op de oostelijkste punt van dat eiland.

OERDEN (TER-) of TER-COUDER-YDEN, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije*, prov. *Zeeland*, in of bij Baarzande, welke vermeld wordt in een accoord tusschen den Abt van St. Pieter en het kapittel van Doornik van 1330 (1337).

OERFA (DE), WAY-OERFA, riv. in *Oost-Indie*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boero*, met eene noordelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

OERIEN, d. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, onder het hoofdkantoor Larike, Z. W. van Negri-Lama, aan het strand, tusschen het riviertje Way-Sia en de rivier Way-Ama.

Vroeger was hier eene houten vesting, die sedert lang vervallen is. Van Negri-Lama tot aan OERIËN, loopt de weg meestal langs het strand over steenen en is moeijelijk te begaan.

OERIEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Lontoir*, de Zuidkust van dat eiland uitmakende.

OERIEN, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Banda-Lontoir*, distr. *Oerien*.

Zij bestond hier vóór dat de inboorlingen dezer eilanden geheel uitgeroeid werden.

OERIEN (BOGT-VAN-), zeeboezem in *Oost-Indië*, in den *Molukische-Archipel*, aan de Zuidkust van het eil. *Banda*.

OERIMESSE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust van *Leytimor*, aan de noordelijke kust, aan het strand.

Het was eertijds een gesp., bestaande uit vijf dorpen, als: Pati, Kappa, Seri, Sima en Awata of Awahang; doch zij zijn of onder OERIMESSE, dat bezuiden Noessanivel, nu aan het kasteel, ligt, ondergestoken of uitgestorven. OERIMESSE was in het begin der vorige eeuw, onder zijnen Orang-Kaja, 126 zielen sterk, 42 weerbare mannen en 27 dati's, zijnde al bij de komst der Portugezen alhier verstrooid.

OERLE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (4 k. d., 21 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Oirschot, O. aan Zeelst en Veldhoven-en-Mereveldhoven, Z. en W. aan Vessem-Wintelre-en-Knegsel.

Deze gem. bestaat nog grootendeels uit woeste heidegronden, met vele groote en kleine vennen, en bevat het d. Oerle, benevens de

van Heekeren, uit Amsterda...
hebbende Eysingastate zijn ...

OENKERK-GIEKERK-EN-...
klass. van *Leeuwarden*, ring ...

Men telt er 1130 zielen, ...
drie kerken, als: ééne te O...
Wijns, welke reeds sedert ...
De dienst is voor den P...
eenen Zondag tweemaal te ...
gin af gestaan heeft, ...
namiddags te Oenkerk, ...
middags weder te Oen...
laatste plaatsen, een ...
vooral des winters en ...
den slechten staat van ...
veel slechteren kl...
van jaren, door de ...
eenen nieuwen Pr...
maakt, dat aldaar, ...
in den wintertijd ...
predikt worden. ...
op den naasten Z...
het leeraarsambt ...
Hoven), die hun ...
naar Emblden ...
schijnlijk in het ...

OENSEL of O...
Beneden-distri...
van *Zalt-Bom*...

OENSEL, ...
prov. *Limbur*...
½ u. N. O. ...
gedeeltelijk ...
en 220 inw., ...
onder *Schin*...

OEPAK ...
eil. *Java*, ...
taram door ...
Javaansche ...
grensscheid...

Den 24 ...
pen, bij h...
lijke troep ...
delijke geb...
danige verw...
wegwierpen, ...
kwamen, te...
rie, onder de...
verloor. Den ...
linkeroever de...
was de Kapitein ...
gemerkt overge...
onderscheiden h...
ten, terwijl de an...

...het, de Scher-
...t kadaster, eene
...150 h., bewoond
...650 inw., die
...en haver zijn de
...worden; ook boek-
...zijn hier drie leer-
...schoenen gemaakt.
...500 Communikan-
...gen. van 's *Her-*
...eenen Pastoor be-
...bediend geweest door
...van Floreffe, bij Na-
...Priesters van die zelfde
...dood van den Vicaris-
..., het vicariaat open
...Oss, door den Nun-
...de pastorij van Oerle
...omdat zijne aanstelling
...geschied was. Hij werd,
...1738, uit de pastorij ver-
...Asdonk, als Pastoor
...en vijftig jaren blijven
...Oerle overleden.
..., welke gemiddeld door een

..., doch tegenwoordig gewoon-
..., ligt 1½ u. W. Z. W.
...Hertogenbosch, aan de Kleine-
...

...lijk vlek en een der voor-
...veel handel gedreven werd,
...des oorlogs gedeeld, waardoor
...zijne schoonheid en vorigen
...woordige zelfs geen fraai dorp,
...gen. Het wordt verdeeld in
...die artikels.
...buurt op eene hoogte staat,
..., is een fraai gebouw, dat vroe-
...thans zonder kruiskoren is. Het
...evenredigheid der bouwkunde is
...draagt op zijnen toren eene nette
...op eenen verheven grond, rond-
...drie zijden met eene gracht om-
...wal, aan de zuidzijde, vindt men
..., welke men gist, dat de grond-
...daar ter plaatse zoude gestaan hebben,
...het zuiderkoor nog ronde pilasters
...gemeld kasteel behoord hebben. Deze
...Hervormden in gebruik, doch den
...zich twee Schepenen van Oerle bij
..., om hun aan te zeggen, dat zoo zij
...niet tot dat gebouw behoorde, dat
...daaruit konden halen, en, zoo zij iets

[illegible], hetgeen aan de kerk behoorde, dat zij dit dan [illegible]ngen. Nadat dit geschied was, is de kerk door de [illegible] in bezit genomen, die den 6 Julij 1798 daarin [illegible] verrigtte. Deze kerk heeft geen orgel. In het jaar [illegible] zij, benevens den toren, door den bliksem af; beide [illegible] weder herteld, doch de spits des torens is niet zoo [illegible] van den oude.

[illegible] Kerk-Oerle en Zand-Oerle plagt eertijds eene kapel te [illegible] aan den H. ANTONIUS toegewijd; doch deze is reeds sedert [illegible] vervallen, zoodat men er zelfs geen de minste overblijfselen meer [illegible].

Digt en ten Noorden van de kerk, ter plaatse, waar de pastorij staat, ziet men ook een heuveltje, bijna rondom in het water of een vischvijver gelegen, dat in de oude beschrijving van OERLE den Boonberg genoemd en voor de plaats gehouden wordt, alwaar weleer het huis of het kasteel van zekere H. CLEMENTIA, die ook de kerk zoude gesticht hebben, gestaan heeft. Dit kasteel is denkelijk in den Spaanschen oorlog onder den voet geraakt.

Onder dit dorp, tusschen OERLE en Oirschot, vindt men, in de heide, onderscheiden groote vennen en vijvers, die zeer water- en vischrijk zijn.

Men heeft te OERLE het regt tot acht jaarmarkten en eene wekelijksche markt, die voorheen sterk bezocht werden; doch later geheel vervallen zijn, en thans zelfs niet meer gehouden worden.

Men plagt in dit d., dat, volgens sommigen, voor de oude hoofdstad van Kempenland moet gehouden worden, drie genootschappen of schutterijen te hebben, welke door de Hertogen van Braband mildelijk met wetten en voorregten begiftigd waren.

Dit d. ontving, in 1323, van JAN III, Hertog *van Braband*, de palen van zijne vrijheid, welke, den 10 Julij 1387, door Hertogin JOHANNA werden uitgebreid en vergroot. Onder de regtbank van dit d. behoorden voorheen Mereveldhoven, Zeelst, Blaarthem, Gestel, Veldhoven, Vessem, Knegsel en Wintelre, doch in 1560 of 1566 werden de zeven laatste dorpen er van afgescheiden en ontvingen eigene regtbanken, wordende OERLE met *Mereveldhoven* door FILIPS IV, Hertog *van Braband*, bij brieven, van 11 Maart 1560, verpand aan Jonker WILLEM DE BORCHGRAVE, doch weder ingelost in 1658, toen Jonker JOHAN CHARLES DE JEGERE daarvan bezitter was.

In het jaar 1543 werd dit dorp, nevens zijn geh., door den beruchten Gelderschen Veldoverste MAARTEN VAN ROSSEM, op 2500 gulden gebrandschat.

In den tachtigjarigen oorlog heeft dit dorp, door brand en plundering, veel geleden van het krijgsvolk, dat er meer dan honderd huizen afbrandden, en na het jaar 1583 het dorp driemaal uitplunderden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen eik, waaraan een schild hangt, met vier leeuwen.

OERLE, OIRLE of OORLE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Tilburg*; met 343 h. en 1840 inw.

OERLE (BREUGELS-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie BREUGELS-OERLE.

OERLE (KERK-) of KERK-OERS, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en

1¼ u. W. Z. W. van *Eindhoven*, het noordelijke gedeelte van het d. *Oerle* uitmakende.

Het ontleent zijnen naam van de kerk, die aldaar gevonden wordt. Men telt er 34 h. en 150 inw.

OERLE (ZAND-) of ZAND-OERL, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 1¼ u. W. Z. W. van *Eindhoven*, ¼ u. Z. Z. W. van *Kerk-Oerle*, het zuidelijk gedeelte van het dorp *Oerle* uitmakende. Men telt er 48 h. en ruim 240 inw. Het wordt aldus genoemd naar den grond, die hier zoo zandig en droog is, dat men van ouds schertsende plagt te zeggen, dat een doodslager, die zich hier omtrent in eenen hooiberg verborg, of zich op een veld, rondom in het water gelegen, begaf, strafvrij gekeerd zou worden.

OEROETSEWOE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, welke zich van de *Bagowonto* naar *Karang-Bolling* uitstrekt.

OERONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Westkust; vroeger stond het onder Keffing. In het begin der vorige eeuw bestond het uit 20 huizen en eenen Moorschen tempel.

OERSINGEN of OVERSINGEN, ook wel EURSINGEN, OESINGE en OORSINGE geschreven, naam van het westelijke gedeelte of de westelijke wijk van het dorp *Havelte*, in *Dieverder-dingspel*, prov. *Drenthe*, waarvan het niet bepaaldelijk is afgescheiden. Aldaar stond een heerenhuis van den zelfden naam. Zie het volgend artikel.

OERSINGEN of OVERSINGEN, in de wandeling OVERSINGEL gebeten, heerenhuis in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic. kant. en 2 u. N. W. van *Meppel*, gem. *Havelte*.

Het is een oud kapitaal heerenhuis, hetwelk, met de daartoe behoorende schoone boerderij en bosschen, eene aanmerkelijke oppervlakte beslaat, thans in eigendom bezeten wordt door den oudsten zoon van wijlen den Heer Mr. W. RIJSSELL, tot 1795 Lid van het hof van Drenthe, die daar woonachtig was.

OERT, voorm. d. aan de oostzijde van het eil. *Ameland*, dat van tijd tot tijd door verschillende watervloeden en overstroomingen verdwenen is, en van hetwelk men, tijdens den watervloed van 1825, nog overblijfselen van huizen en waterputten gevonden heeft.

OERT of OLDE-OERT, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Appingedam*, ¾ u. O. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. N. O. van *Middelstum*, waartoe hij behoorde.

Deze burg was reeds vóór het jaar 1472 door de Groningers verwoest. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, mede Olden-Oert geheeten, en, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 39 bund. 93 v. r. 20 v. ell.

OESANG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie KINGBATANGAN.

OESANG of OOST-KAAP, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust, in het distr. *Mangidara*.

Op deze kaap ligt het gebergte Kingbatangan, hetwelk daarom ook wel Oesang genoemd wordt.

OESCHEM, oude naam van het d. OOSTERM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie OOSTERM.

OESDOM, voorm. amb. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Heilo-en-Oesdom*.

In oude schriften wordt het ook wel Osdes of Oostduin genaamd, waarschijnlijk als gelegen hebbende ten Oosten van de zeeduinen.

Dit ambacht werd bij een handvest van Keizer Maximiliaan, gedagteekend 17 Junij 1509, met *Heilo* vereenigd; thans echter is daar niets dan de naam van overgebleven, zoodat men de juiste grenzen niet meer met eenige zekerheid weet te bepalen.

De naam is echter nog overgebleven in de buurt Oesdom, welke 1 u. Z. van Alkmaar, ¼ u. Z. van Heilo ligt.

In deze buurt staat de R. K. kerk der stat. Heilo, zonder toren, doch van een orgel voorzien. Ook had men er de kapel te Runksputte of Onze-Lieve-Vrouwe-ter-Nood, benevens de Kruisberg, welke vroeger veel vermaardheid hadden door de drokke bedevaarten, die derwaarts gedaan werden, vooral naar de plek, waar die kapel heeft gestaan.

OEST, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Oost (1).

OESTERBERGEN, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Keemaas.

OETANATA, kaap in *Oost-Indië*, aan de Westkust van *Guinea*.

OETANATE (DE) en DE VALSCHE-OETANATE, twee riv. in *Oost-Indië*, aan de Westkust van *Nieuw-Guinea*.

OETELAAR (OP-), bij het kadaster enkel Oetelaar genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. N. O. van *Boxtel*, gem. en ¼ u. N. W. van *Schijndel*.

OETENWAAL of Outenwaal, oudtijds Houtenwaal, voorm. vermakelijke en fraai betimmerde b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, aan den Diemerdijk, 10 min. O. ten N. van de stad Amsterdam, buiten de St. Anthonies-poort.

Deze buurt, waar eene kapel stond, aan de H. Anna toegewijd, is bij de laatste vergrooting binnen de stad Amsterdam getrokken, en maakt thans dat gedeelte van die stad uit, hetwelk 5 min. binnen de Muiderpoort gelegen is, waar nu de Middellaan der Plantaadje, tusschen het Park en de Prinsengracht, gevonden wordt. Vóór de eerste vergrooting van Amsterdam, begaven hare bewoners zich veel derwaarts, om een ruim gezigt; langs het IJ en den Zuiderzeekant, naar de Waterlandsche dorpen of langs de grazige klaverweiden van Amstelland te genieten. De aangenaamheid van deze buurt deed het getal huizen aldaar, van tijd tot tijd, aanmerkelijk toenemen, en schonk haar eene meer bloeijende welvaart.

Oudtijds behoorde Oetenwaal, gelijk nu nog voor een gedeelte, te weten, van de jurisdictie-palen buiten de Weesper- en de Muiderpoorten der stad Amsterdam, tot aan de ringsloot van het Diemermeer, onder de ambachtsheerlijkheid Nieuwer-Amstel, gelijk zulks blijkt, niet alleen uit den leenbrief van Hertog Albrecht van Beijeren, Graaf *van Holland*, gegeven te Haarlem, den 25 Mei 1399, ten behoeve van Heer Koen van Oosterwijk, als Ambachtsheer van *Ouder-en-Nieuwer-Amstel*, welke haar, voor eene som van 31,000 schilden (43,400 guld.), van gemelden Hertog kocht; in welken leenbrief, onder andere renten den Ambachtsheer wel uitdrukkelijk toegestaan werd de zwijnebede (gelijk in dien brief genoemd staat) te Outewaal, bedragende jaarlijks

(1) Eveneens zoeke men de overige woorden, welke elders wel eens met Oe gespeld, doch hier niet gevonden worden, op Oo.

dertien schellingen en vier penningen (5 guld. 91½ cent); maar voornamelijk blijkt dit uit zekere keur, door Heer Koen van Oosterwijk, Ridder, bij eenen open brief, gedagteekend 7 Februarij 1401, verleend, voor het leggen van eenen zomerdijk om de landen buiten de Zeeburg en daaromtrent gelegen; in welken brief hij zegt: » dat men » dat voorzegde land, in mynen Ambachte van den Nieuwen-Amstel » gelegen, bedyken zal"; en een weinig lager: » Ende des zal men jaar- » lyks zes Schepenen kiezen, als op den zomer den dyk te schouwen, » des zullen drie Schepenen wezen binnen der Stede Amstelredamme » die de Raden van Amstelredamme daartoe ordonneeren zullen, en » drie Schepenen van Outewaal, als een Schout, die myn Schout te » Nyeuwer-Amstel van mynentwege daartoe ordonneeren zal, by den » geenen, die daar meest innegeland zyn".

Toen de stad Amsterdam, in het jaar 1658, ten vierdemale werd uitgelegd, trok men de buurschap Oetewaal mede binnen de muren, als wanneer zij gedeeltelijk geheel veranderd, gedeeltelijk met andere huizen bebouwd werd. Echter zag men, in het jaar 1721, van deze buurt nog een overblijfsel in een gering boerenhuisje, staande in het open veld, beneden den Kadijk, over de Nieuwe Plantaadje, maar na dien tijd is ook dit gedenkteeken afgebroken, om plaats te maken voor eene uitdeeling van erven, welke toenmaals in voorslag was, en ook kort daarna gevolgd is, wordende alsteen deze opene vlakten met huizen bebouwd en met straten doorsneden.

De naam is bewaard gebleven in den Oetewalerweg (zie hier onder), den Oetewalermolen, gelegen tusschen den Muider-zeedijk en den Diemermeersche-ringdijk, en in het vierde bolwerk (aan de oostzijde te beginnen), doch dit is nu gesloopt en aan het Funen getrokken. Dat deze buurt van geen geringe uitgestrektheid en magt geweest is, blijkt in het bijzonder uit de oude voorregtsbrieven, en wel eerstelijk uit dien, welke Albrecht van Beijeren aan Amstelland verleend en geteekend heeft Zondag na St. Gregoriusdag, in het jaar 1387, in welken hij, wegens het schouwen van Zeeburg zegt: » Ende die » Zeeburg zullen schouwen drie Schepenen tot Nieuwer-Amstel, twee » Schepenen tot Amstelredamme, een Schepen tot Ouder-Amstel ende » een Schepen tot Oltenwaal, gelyken dat die Heemraders plegen te » doen"; ten tweeden, uit dien van Heer Koen van Oosterwijk, als Ambachtsheer van Ouder- en Nieuwer-Amstel, gegeven den 7 Februarij 1401, en hierboven door ons aangehaald.

... de Ambachtsheeren nog het regt hadden om Schepenen aan ...llen, verkoos die van Nieuwer-Amstel altijd een uit Oetewaal. ... plegten die van Oetewaal mede de vrijheid te genieten, ... wanneer hunne dooden te Amsterdam, binnen de oude kerk, ... werden, een geheel uur lang en zelfs met de grootste klok... mogten luiden of zulks te laten doen, onder beding ... laatste geval het arbeidsloon daarvan te betalen, zonder ... behoeve der kerk op te brengen; zijnde hun en hunne na... dit voorregt toegestaan, omdat zij de fondamenten van ...-toren gegraven en gelegd hadden.

8 Julij 1506 vergaderden buiten de St. Anthonies-poort der ...sterdam, tusschen die stad en de buurt Oetewaal, aan den ... omtrent den Kadijk, in het riet, benevens den beroemden Jan Arentsz., mandenmaker uit Alkmaar, de volgende zes voor... Amsterdamsche burgers, namelijk: Reinier Kant, Tarsik de Waal, ... Kooter, Albert Heins, Willem Floriszoon en Laurens

Jacobsz., woonachtig in den Gouden Reaal, op het Water, alwaar zij, na rijp beraad, besloten, om in Holland openbare predikatiën aan te vangen, en op die zelfde plaats dien eigen namiddag weder terug te komen, gelijk zulks dan ook geschiedde. Na het verrigten van een vurig gebed tot God, gelijk zulks des morgens ook gedaan was, werd het genomen besluit eenparig goedgekeurd, met die bepaling echter, dat men zich van de godsdienstoefening rondom Amsterdam vooreerst nog zou onthouden, doordien de Overheid dier stad, als onbarmhartig, wreed en bloeddorstig gekenmerkt stond, hetwelk dan ook in vervolg van tijd maar al te zeer werd bewaarheid, voornamelijk in 1569. Zelfs nog eenige jaren later, en wel in het midden der maand Januarij 1575, deed de Baljuw van Amstelland, Arend Ernst van Bassen, vier zoogenaamde Geuzen, buiten aan den Heiligen-weg, ophangen en eenen vijfde te Oetenwaal verbranden.

Eene gevoelige ramp trof Oetenwaal op Zondag den 5 Maart 1651, wanneer, bij volle maan en gewonen springvloed, de storm uit het Noordwesten zoo hevig opstak en het water uit de Noordzee, door de gaten van Texel, het Vlie en Terschelling, zoo geweldig in de Zuiderzee en het IJ indrong, dat eindelijk de St. Anthonies-dijk op twee verschillende plaatsen bij deze buurt doorbrak, waardoor het water met eene zoodanige woede daar door stortte, dat het in weinig tijds eene diepte van dertig voeten maakte, alles medeslepende wat zich in zijnen weg stelde, en zelfs den ringdijk van het de Diemer-meer om verre werpende, waardoor die kostbare hoek lands, ruim zestien voeten hoog, ondervloeide, tot groote schade der eigenaren en zware kosten voor de stad, welke den zeedijk weder moest doen herstellen, zijnde die inbraak bij Oetenwaal op achttien en bij de bogt op vijftig roeden wijdte bevonden.

OETENWALER-PAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Olijfants-pad.

OETENWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Over-Amstel-polder.

OETENWALER-WEG, Outenwaler-weg, Outwaalder-weg, Oetwaalder-weg of Ootewaalder-weg, weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, strekkende van even N. O. de Muider-poort tot aan de Diemermeer.

OETEREN of de Oeteren, naam, onder welken het geh. Deuteren, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, wel eens voorkomt. Zie Deuteren.

OETGENSPAD of Oetjespad, eigenlijk Heer-Oetgenspad, b. en weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. buiten de stad *Amsterdam*, loopende van den Amstel naar den Oetenwaler-weg.

OETGENSPAD (ACHTER-) of Acher-Oetjespad, eigenlijk Achter-Heer-Oetgens-pad, b. en weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. Z. O. buiten de stad *Amsterdam*, loopende evenwijdig met het voorgaande, met eene tréksloot tusschen beide.

OETJONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. reg. *Indramajoe*.

OETJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

OETMARSSE, oude naam van het vlek Ootmarssum, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Ootmarssum.

OETRINGEN, Utringen of Oetern, in het Fr. Oetrange, d. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Sandweiler*, grooth. *Luxemburg*,

kw., arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Luxemburg*, gem. en $\frac{3}{4}$ u. N. O. van *Contern*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter*, te *Luxemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

OETSMA, OEDSMA of OEDTSMA, voorm. eigengeërfde plaats, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men tegenwoordig eene boerderij.

Onder de vroegere bezitters van deze plaats, telt men Mr. AUGUSTINUS DIRKSZ, Grietman van Dantumadeel, die onder de Teekenaars van het verbond der Edelen, onder den naam van AUKE OETSMA voorkomt, welke naam hij vermoedelijk had aangenomen, toen hij in het bezit van deze plaats gekomen was (1).

OETSMA, OEDTSMA of OEDSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en $1\frac{1}{4}$ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Berlikum*, nabij *Boxum*, waartoe zij behoorde.

In 1430 woonde hier HOMME OETSMA, wiens dochter door haar huwelijk met WORP JUCKEMA, de state in dat geslacht bragt.

OEVELGUNNE, adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Terborg*, $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O, van *Doesborg*, gem. *Gendringen*. — Het is een vierkant gebouw, van geenen hoogen ouderdom.

OEVER (DEN), geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en judic. kant. en $7\frac{3}{4}$ u. Z. O. van *Assen*, adm., kant. en 2 u. N. O. van *Dalen*, gem. en $\frac{3}{4}$ u. Z. Z. O. van *Emmen*, op den oostelijken oever van het Berger- of Emmer-meer; met 3 h. en 25 inw.

OEVER (DEN), d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant en 3 u. O. Z. O van den *Helder*, gem. *Wieringen*, $\frac{3}{4}$ u. van Hypolitushoef. Men telt er 75 h. en 400 inw., die meest in het visschen van zeewier hun bestaan vinden.

Nog geen halve eeuw geleden bloeide dit dorp in rijken overvloed, doch thans is het in diep verval. Deze rijkdom werd destijds, door de groote verdiensten bij het ligten der schepen, die naar Amsterdam moesten, veroorzaakt. Eene kleine vloot van ligters lag toen op de reede van DEN OEVER, thans geen enkele meer. Sedert den inval der Franschen en het aanleggen van het Noordhollandsche-kanaal is de rigting van den handelsweg veranderd. De welvaart van DEN OEVER is in die van den Helder weggezonken.

De Herv., die er 380 in getal zijn, behooren tot de gem *Oosterland-Stroe-en-den-Oever*, welke hier een houten kerkje heeft, hetwelk niet zeer oud is. In dit kerkje worden nog de kettingpompen bewaard, met zooveel kunst bewerkt, en zoo geschikt om gezonkene schepen te ligten. Zij worden nog gebruikt en verschaften eenmaal groote voordeelen.

De Doopsgez., die hier 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Hypolitushoef-en-het-Stroe*. — De enkele R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Wieringen*.

---

zie over hem J. W TE WATER, *Hist. van het verbond der Edelen*, St. III, bl. 194 en 195.

De dorpschool wordt, met die van *Oosterland*, om de drie maanden, beurtelings door eenen Onderwijzer bediend en alsdan gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht.

OEVER (GROOTE-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. ten O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Ommen*, gem. en ½ u. N. van *Avereest*; met 7 h. en 35 inw.

OEVER (KLEINE-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. ten O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Ommen*, gem. en ½ u. N. van *Avereest*; met 5 h. en ruim 20 inw.

OEVER (OP-DEN-), aanzienlijke boerderij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5¼ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1¼ u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Eenrum*.

Het was eertijds een heerenhuis, dat van diens ligging op den noordoostelijken oever van het Aagt, toen een meer zijnde, zijnen naam ontving.

OEVER (TER-), bij het kadaster Ter-Oven, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4¼ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. O. ten O. van *Ginneken*, gem. *Alphen-en-Riel*, ¼ u. Z. O. van Alphen; met 43 h. en 300 inw.

In dit geh. ligt de landhoeve Ter-Braake, vroeger de hofstad der Tempelieren. Zie Braake (Ter-).

OEWANE, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Zuidkust van het eil. *Manipa*.

OEWEN, berg in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

OEWER-OEWER of Tandjong-Oewer-Oewer, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Noordkust.

OEY, voorm. kast. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 8½ u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 3½ u. N. van *Voorst*. — Dit kast. is reeds sedert onheugelijke jaren verwoest.

OFFAK, haven in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, op de noordkust van het eil. *Waygioe* of *Waygiow*, met eenen diepen ingang; 10" N. B. en 145' 30" O. L.

OFFELSEN of Uffelsen, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 3 u. O. ten Z. van *Roermonde*, gem. en 25 min. Z. W. van *Hunsel*; met 14 h. en 90 inw.

OFFEM of Ofhem, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*; palende Z. W. en N. aan de heerl. Noordwijk, O. aan Voorhout.

Deze heerl. bevat het h. Offem, benevens eenige andere woningen. — De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. — De Herv. behooren kerkelijk onder *Noordwijk-Binnen*.

Het h. Offem of Ofhem, ook wel het Huis-te-Noordwijk genoemd, ligt 2¼ u. N. W. van Leyden, onmiddellijk ten O. van het d. Noordwijk-Binnen, wanneer men van daar naar de Leydsche trekvaart gaat. Het is een deftig gebouw, omgeven door schoone beplantingen. Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer W. A. W. Grave van Limburg Styrum, woonachtig te 's Gravenhage.

OFFENBEEK, b. in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. O. van *Roermonde*, kant. en 1¾ u. Z. Z. W. van *Venlo*, gem. en 1¼ u. N. O. van *Besel*; met 32 h. en 190 inw. — Het maakt het westelijkste gedeelte van het geh. *Offenbeek-Reuwer* uit.

OFFENBEEK-REUVER, geb. in het ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. O. van *Roermonde*, kant. en 1¾ u. Z. Z. W. van *Venlo*, gem. en 1¼ u. N. W. van *Besel*, met 54 h. en 390 inw. — Het bestaat uit de b. Offenbeek en Reuver.

OFFERDEN, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie AFFERDEN.

OFFERDER-BUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie SCHARNEBUREN.

OFFERINGA, voorm. burg in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. O. van *Marum*, ½ u. O. van de kerk van *Nuis*, waartoe hij behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene partikulieren.

OFFINGA, OFFINGA-STATE of OFFINGA-BURG, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. W. Z. W. van *Holwerd*, 20 min. N. W. van *Hallum*.

Deze state is in het midden der voorgaande eeuw afgebroken, zoodat er thans niets meer van over is, dan eene boerenwoning. De daartoe behoorende gronden, beslaande vermoedelijk eene oppervlakte van 30 bund., worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe MEDENDORP, te Leeuwarden.

OFFINGAHUIZEN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. Z. W. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. ten O. van *Harlingen*, te *Achlum*.

Deze state was een stamhuis van het adell. geslacht van OFFENHUSEN, betwelk een der Teekenaars van het verbond der Edelen, FREDERIK VAN OFFENHUSEN, onder zijne leden telt. Met dezen stierf dit geslacht, in het mannelijke oir, uit, hebbende hij slechts twee dochters nagelaten (1).

Ter plaatse, waar deze state gestaan heeft, ziet men thans eene bouwhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 38 v. r. 35 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer CAREL JAN JULIUS STORM VAN 's GRAVESANDE, woonachtig te Vorden, prov. Gelderland.

OFFINGAWIER, in het Oud-Friesch OFFINGEWEERE of OFFENWEER, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. O. van *Sneek*, nabij den Groendijk. Men telt er 80 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Goinga-Gaauwen-Offingawier*. De kerk is een langwerpig, vierkant gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. In de kerk, boven de deur, leest men dit opschrift :

GEEN SCHOONER LES VAN MEERDER KRACHT,
DAN MICHA ZES, EN WEL VERS ACHT :

en daaronder de tekstwoorden zelve. Vóór de Reformatie had de pastorij van dit d. een inkomen van 80 goudguldens (120 guld.), en moest den Proost van de St. Janskerk, te Utrecht, 6 schilden (8 guld. 40 cent.) betalen.

OFFINGAWIERDER-ZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ½ u. W. N. W. van Offingawier, in den Groendijk en de Oudevaart van Sneek naar Rauwerd.

(1) Zie J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, st. III, bl. 106 en 107.

In het jaar 1465 gebeurde hier een zeer vreemd geval. Op Vrijdag voor St. Catharinadag werd deze zijl, door eenen vervaarlijken stormwind, die het water geweldig deed opzetten, weggespoeld, doch, in het zelfde gat of opening, alwaar deze zijl was weggeslagen, kwam een stuk land indrijven, dat buitendijks afgescheurd was, waarop varkens en schapen weidden, en waardoor de opening weder gevuld werd.

OFFRA of Klein-Ardra, lands. in *Opper-Guinea*, aan de Oostkust.

De Nederlandsche Oostindische-Kompagnie heeft aldaar in vroegere jaren, eene logie en Koopman gehad en sterken handel gedreven, doch sedert dat onze koopman, aldaar, op het laatst der zeventiende eeuw, vermoord en het land door die van Popo verwoest is, hebben wij er geene vastigheden meer gehad.

OGAN of Ogang, prov. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

OGAN (DE) of de Ogang, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, die, van den westelijken bergketen afkomende, zich in de *Soengang* ontlast.

OGGEMA-ZIJLTJE, sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, tusschen Onder-Wierum en Wetzinge in de *Oude-Ee*.

OGIERLANDEN (DE), voorm. leen in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*.

Het werd vernietigd bij den inval der Franschen, in 1794; het was toen reeds gesplitst in verscheidene onderdeelen; een daarvan behoorde aan wijlen den Heer Pieter Hennequin Oud-Burgemeester van het Vrije te Sluis.

OGIERS-AMBACHT, oude naam van de heerl. West-IJsselmonde, in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie IJsselmonde (West-).

OHE, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 3 u. Z. W. van *Roermonde*, gem. *Ohe-en-Laak*; men telt er 45 h. en 360 inw., die hier meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, worden tot de par. van *Echt* gerekend, welke hier eene kapel heeft, met de kapel van Laak door den zelfden Kapellaan bediend wordende.

OHE-EN-LAAK, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Stevensweerd, O. aan Montfoort, Z. aan Echt, W. aan de Maas.

Deze gem. bevat de d. Ohe en Laak, benevens het kasteel Walburg. Men telt er 94 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 560 inw., die zich meest op den landbouw toeleggen.

De inw., die op twee na alle R. K. zijn, behooren tot de par. van *Echt*, welke in deze burgerlijke gem. twee kapellen heeft, als eene te Ohe en eene te Laak. — De twee Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Stevensweerd*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Ohe en Laak waren vroeger twee buurten, die aan het regtsgebied van Echt onderworpen waren, doch daarna daarvan afgescheiden en bij het regtsgebied van Stevenswaard ingelijfd zijn. Hoewel de inwoners van beide plaatsen, die alle van de Roomsch-Katholijke godsdienst waren, der parochie van Echt onderhoorig bleven, en dewijl het kasteel Walburg, mede aan de eerstgemelde buurt Laak behoorde, had daardoor de Pastoor van Echt alleen de vrijheid om de huisgenooten van den Heer van Stevenswaard, bij aldien zij R. K. waren, ingeval van krankheid te komen beregten, zonder dat de Pastoor van Stevenswaard iets daarmede te doen had.

OHSENE, oude naam van het vlek Os, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Os.

OHONPONOM, groote vlakte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, ads. res. *Banjoewangie*, 6 u. gaans van Bantjar.— Men vindt er eene rustplaats voor reizigers, naar den vulkaan *Idjeng*.

OIJE (T), adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. van *Zutphen*, gem. en ¾ u. N. ten O. van *Gorssel*.

OIJEN, heerl., vroeger tot de prov. *Gelderland* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende W., N. en N. O. aan de Maas, O. aan Macharen, Z. aan de Teeffelsche-wetering, die haar van Teeffelen scheidt.

Deze heerl. bevat het dorp Oijen, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 899 bund. 76 v. r. 56 v. ell. Men telt er 129 h., bewoond door 136 huisgez., uitmakende eene bevolking van 750 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 60 in getal zijn, maken, met die uit de burgerlijke gem. *Megen-Haren-en-Macharen*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oss*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest de als Nederduitsche Dichter bekende Bernardus Busscher, die hier in 1613 als Proponent kwam, en in het jaar 1618 naar Zoelen vertrok.

De R. K., die men er 690 aantreft, onder welke 435 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Adsistent bediend wordt.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. wordt, om hare uitgestrektheid, in Boveneind en Benedeneind verdeeld, zoo als ook de dijk in Boven- en Benedendijk verdeeld wordt.

Drie veren liggen in deze heerl. over de Maas, als: een voetveer beneden het kasteel, op Maas-Bommel, een pontveer op Alphen, beide veren toebehoorende aan den Heer van Oijen, en een voetveer op Alphen.

Maria van Braband, vrouwe van Reinald III, Hertog van *Gelre*, kocht in 1361 het slot en het Land-van Oijen, en wel van Maria van Cuyk, Vrouwe van *Oijen*, en van haren man Heer Dirk van Merheem. Zij bouwde of liever vestigde aldaar het slot, en ontving van Keizer Karel IV, in 1366, het regt om aldaar eenen tol op de Maas te mogen heffen. Na den dood van de Hertogen Reynald en Eduard, was de Hertog van Braband werkzaam, om te beletten, dat Oijen niet aan Gelderland kwam, want hij eischte van Gijsbrecht de Cock, Kanonnik ten Dom van Utrecht, en van Hendrik van Elst eene belofte, dat zij het huis en sterkte van Oijen voor hem open zouden houden, indien Maria van Braband, Hertogin van *Gelre*, kwam te overlijden; ofschoon zij niet voldaan mogten zijn van penningen, die zij op het huis, den tol en de goederen van Oijen geleend hadden. De dagteekening van dezen brief ontbreekt, maar hij is vóór 1378 gegeven, als wanneer Gijsbrecht de Cock Domproost geworden is, dewijl hij alleen als Kanonnik gemeld staat. Deze beide Heeren (Gijsbrecht, toen Domproost zijnde, dus tusschen 1378 en 1391) bekenden, dat deze brief, waarbij Hertogin Maria hun 8000 schilden (11,200 guld.) op de

huizen Oijen en Gornich geschoten had, na haren dood krachteloos zou zijn. Echter, na het overlijden van die Vorstin, zijn Oijen en *Dieden* bij Gelderland gebleven, want Hertog Reinald was daarvan in het bezit; zelfs in 1409 gaf hij die heerlijkheden, benevens 500 ponden (3000 guld.), uit de gruit van 's Hertogenbosch, aan Johan, Heer *van Arkel*, en zulks in plaats van Gorinchem, dat deze Heer hem opgedragen had, hetwelk in 1412 nader bevestigd werd. Toen de Heer van Arkel, in 1417, gevangen genomen was, hield Hertog Reinald het slot van Oijen in zijne bewaring. Bij de deeling tusschen Hertog Arnold, en zijnen broeder Willem, Heer *van Egmond*, in 1438, behield de eerste de heerlijkheid Oijen, en in het jaar 1441 verpandde hij die aan Dirk van Bronkhorst en Batenburg voor 6000 gondguldens (9000 guld.), gelijk Johan van Rossem die te voren had. De Heer van Wesemaele vermeende, in 1444, ook eenige regten op Oijen te hebben, doch hem werd aangetoond, dat sedert vele jaren deze heerl. niet door het geslacht van Wesemaele bezeten was geweest. Hertogin Maria had de kerk en pastorij van Oijen, voorbehoudens het voorstel aan haar van den Pastoor, als ook van den Vicaris, die te Oijen des Pastoors dienst zou waarnemen, aan het kapittel van Turnhout gegeven, en dit is door Hertog Arnold, den 8 April 1436, bekrachtigd. Naderhand werd Oijen, benevens het Land-van-Cuyk, door den Aartshertog Maximiliaan aan Braband gehecht, maar zulks had geen verder gevolg. Deze heerl. is door een der Hertogen van Gelder aan het geslacht van Gent verpand, zonder dat men heeft kunnen ontdekken aan wien en in welk jaar. Zulks werd, den 12 December 1492, nader bevestigd door een verdrag tusschen Hertog Karel en Willem van Gent, Heer *van Rijxtel*, terwijl in 1498 de Bisschop van Utrecht met Hendrik van Boetzelburg, genoemd Houtstein, eenen reversbrief over de heerl. Oijen aan dien Hertog gegeven heeft. Den 10 December 1523 gaf Hertog Karel dit pandschap aan de nagelaten kinderen van Willem van Gent, met eene losse van 9000 goudgulden (13,500 guld.) en 400 gulden. Walraven van Gent bezat dit pandschap, en na zijnen dood heeft Koning Filips het afgelost en de heerl. weder op nieuw, in 1559, aan den Graaf van Megen verpand, wordende de vorige pandpenningen met 1650 ponden (2310 guld.) en naderhand, in het jaar 1562, nog met 2000 ponden (2800 guld.) verhoogd. Johan van Gent, Walravensz., heeft die penningen aan de weduwe van den Graaf van Megen, in het jaar 1587, weder afgelost, en eenige jaren daarna, op den 25 December 1593, heeft hij verworven, dat Oijen en *Dieden*, als eene hooge heerl., in plaats der pandschap, tot een onversterfelijk leen, ten Zutphensche regten, veranderd of gemaakt werd. In het daarop volgende jaar 1594 is hij daarmede, als met twee heerlijkheden en bijzondere leenen, verleid. Na zijnen dood werden zij van elkander gescheiden. Zijn oudste zoon Walraven van Gent werd in 1615 met Oijen beleend, en hij droeg dit, in het jaar 1620, op aan Johan van Ketteler, Brandenburgsche Geheimraad. Diens zoon, Frederik Willem van Ketteler, werd, ingevolge broederdeeling, in het jaar 1630 beleend, en diens zoon Johan Hendrik, in 1650, nog minderjarig zijnde. Hij verkocht die heerl. in 1680 aan zijn zusters man, Jacob Ferdinand Sweerds, Heer *van Landschaddenhof*, die het leen in 1682 vergrootte met den keizerlijken tol op de Maas, met molens, stinsen, tienden en andere goederen. Zijn minderjarige zoon Dirk Jacob Sweerts de Landas, werd daarmede, in 1694, verleid, en na zijn overlijden, in 1725, zijne drie zusters Ermgard Louise, vrouw van Hans Christoffel van der Capellen, Isabella Maria, vrouw

van Johan Christoffel van Munchausen en Johanna Elisabeth, vrouw van Hilmer van Munchausen. Die goederen raakten naderhand in vermindering en werden, in 1773, door Herbert Vermeulen gekocht. Zijn broeder Gerrit Adriaan Vermeulen volgde hem op. De tegenwoordige eigenares is de wed. van den Heer Jozeph Smits J. Tz., woonachtig te Eindhoven, hebbende haar man deze heerl., in 1836, aangekocht van de erfgenamen van den Heer Willem van Welsenes van Oijen.

Het d. Oijen ligt 3 u. N. O. van 's Hertogenbosch, 1 u. N. van Oss. Men telt er, in de kom van het d., 15 h. en 120 inw.

De parochiale kerk, welke sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik is, is in 1801, bij taxatie, aan de R. K. overgegeven; doch het geld, daarvoor bedongen, is nimmer aan de Hervormde gemeente uitgetaald. Deze kerk is aan den H. Servatius toegewijd, en, even als de toren, in het jaar 1836 aanmerkelijk hersteld, waartoe een Rijks subsidie van zeven duizend gulden is toegestaan.

In het jaar 1810 is door Koning Lodewijk aan de Herv. gemeente een subsidie verleend tot het stichten eener kerk, welke aan het Boveneinde van Oijen gesticht is, en eenen toren heeft, doch van geen orgel voorzien is.

Er heeft hier vroeger een sterk slot gestaan, het Kasteel-te-Oijen genoemd. Zie Oijen (Kasteel-te-).

Bij den watervloed van Januarij 1809 werden hier drie huizen geheel vernield en zestien andere aanmerkelijk beschadigd, gelijk ook alle de overige huizen meerder of minder leden. Ook bij den vloed van Januarij 1820 was de toestand hier aller beklagelijkst, daar men door den vloed verrast, volstrekt geen tijd tot berging of bevrijding had kunnen nemen.

Het wapen van Oijen is van azuur (blaauw), met twee naar elkander gekeerde leeuwen, gescheiden door een pal of staande balk; het schild gedekt met het borstbeeld van eenen gemijterden Bisschop, houdende eene palm in de regter en den Bisschopsstaf in de linkerhand, alles van goud.

OIJEN, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Ooy.

OIJEN, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Venlo*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Kessel*, nabij de Maas; met 9 h. en 80 inw. en een oud kast. het huis Oijen genoemd.

OIJEN of Aijen, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 9 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. Z. van *Gennep*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Bergen*; met 60 h. en 260 inw.

OIJEN, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 7 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Horst*, gem. en ¼ u. N. N. W. van *Broekhuisen*; met 25 h. en ruim [illegible] inw. — Ook ligt hier het landgoed Wisserhof.

OIJEN (HET BENEDENEINDE-VAN-), het westelijke gedeelte van de gem. *Oijen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende W. en N. aan de Maas, O. aan het Boveneinde-van-Oijen, Z. aan Teeffelen.

Het beslaat eene oppervlakte van 600 bund. Men telt er 55 h., bewoond door 60 huisgez., uitmakende eene bevolking van 350 inw.

OIJEN (BOVENEINDE-VAN-), het oostelijke gedeelte van de gem. *Oijen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende N. aan de Maas, O. aan Macharen, Z. aan [illegible], W. aan het Benedeneinde-van-Oijen.

Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 300 bund. Men telt er 71 h., bewoond door 76 huisgez., uitmakende eene bevolking van 400 inw.

OIJEN (HET HUIS-), oud adell. kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Venlo*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Kessel*.

Dit kast., hetwelk eenen geruimen tijd in verval was, doch later herbouwd is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 27 bund. 30 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer E. Ruys van Nieuwenhoek, Burgemeester der gem. Kessel.

OIJEN (HET KASTEEL-VAN-), voorm. kast. vroeger tot het hert. *Gelder*, behoord hebbende, later prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. van *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*, nabij Oijen, ½ u. Z. O. van Oijen, aan den Maasdijk.

Het moet een oud en sterk slot geweest zijn, hetwelk eenen kleinen, ronden en eenen grooten, vierkanten toren, met eene sierlijke spits had, welke laatste op het voorplein stond. Dit laatste kasteel was echter niet zoo uitgestrekt als een, dat er vroeger gestaan had, en waarvan men nog sporen en de fondamenten vindt, en van welke het laatste, dat in het jaar 1837 gesloopt is, slechts de voorburg besloeg. Niet onwaarschijnlijk heeft Maria, eene dochter van Jan III, Hertog van *Braband*, die met Reinald III, Hertog van *Gelder*, getrouwd was, dit sterk kasteel op Brabandschen bodem gebouwd, om eene veilige schuilplaats te hebben, gedurende den broederoorlog tusschen haren gemaal Reinald en Eduard, omtrent het jaar 1350 losgebroken en eerst in 1361 geëindigd, toen Eduard de overhand behield en zich als Hertog liet huldigen. Maria vlugtte, na dat Reinald gevangen genomen was, naar Braband en overleed er in 1399.

Toen haar man in dezen gevaarlijken oorlog gewikkeld was, schijnt zij eenig deel in het bestuur te hebben gehad. Zij liet op het kasteel te Oijen goudgeld munten, dat in de ordonnantiën van 1388, door Filips *den Stoute*, en van 1393 door Albert, Graaf *van Holland*, uitgevaardigd, vermeld wordt. Men vindt daarin gewag gemaakt van Mariaguldens, te Oijen, geslagen ter waarde van 27 en 23½ grooten; van deze zijn misschien nog zeer enkele overig, hoewel de aanwijzing der muntplaats ontbreekt; en van tweederlei Oijensche kroonen, ter waarde van 31 en 29½ grooten. In de verzameling van den Hoogleeraar van der Chijs, te Leyden, vindt men een *bolldrager* van Maria, waarvan, zoo ver men weet, geen tweede exemplaar bekend is. Hij draagt het opschrift: *Moneta Oienensis*.

Toen bij den watervloed van Januarij 1820, alle rondom Oijen gelegen dorpen, geheel verlaten waren, en ieder naar hooge plaatsen, waar men zich eenigzins veilig waande, was gevlugt, werd het Kasteel-van-Oijen, als de meest geschikte schuilplaats, gekozen. Van rondom met eenen enkelen toren in zijne grachten besloten, scheen het eenige veiligheid aan te bieden. Reeds was het, na de laatste vernieuwing, grootendeels afgebroken. Het verste gedeelte werd door den R. K. Pastoor bewoond, die den voormaligen stal tot eene kleine kapel had ingerigt. Meermalen had dit kasteel aan hooge vloeden eenen gelukkigen weerstand geboden en van dien kant rekende men zich genoegzaam beveiligd. Terstond maakte men gebruik van twee vaartuigen, die reeds vele ongelukkigen van eenen gewissen dood hadden gered.

Het water, den dijk bijna een voet overstroomende en de grachten des kasteels vol geloopen zijnde, diende de bovenste verdieping alleen tot wijkplaats van niet minder dan vier en tachtig personen, klemmen alzoo, met eenen ladder, uit het vaartuig na die bovenverdieping. Hoe ligtelijk had deze keus echter de hoop der herwaarts geweken op eenmaal kunnen vernietigen. Eene vervaarlijke ijsschots, uit een aantal vastgevrozene schotsen, ter grootte van meer dan 4 bunders zamen gesteld, dringt met alle kracht tegen het kasteel, dat nu jammerlijk gebeukt en van onderen reeds doorwaterd, niet dan verzakking, uitspoeling en instorting bedreigde. Groot was na op nieuw de angst der vlugtelingen, daar zij, waarheen zij het oog wenden, niets dan eene IJszee, met tooneelen van verwoesting, aanschouwden. Gelukkig echter behoudt het gebouw zijnen stand, daar het zware geboomte, ter plaatse, waar het gevaar het meeste dreigde, tot eene borstwering strekte, tegen welke de aandrijvende ligtere schotsen verbrijzeld werden. Met bijzonderen lof vinden wij vermeld het gedrag van den Pastoor Leonardus Drees, die niet slechts alles, wat hij bezat, ten beste gaf, maar tevens, gedurende dien bangen nacht, overal orde hield, en ieder ongelukkige bemoedigde. Ook de landbouwer Gradus Gerritze, mede op het kasteel wonende, voorzag hen acht tot dagen tien lang, behalve van brood, nog van goed middag- en avondeten.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 32 v. r., worden thans in eigendom bezeten door de weduwe van den Heer Joseph Smits Tz., woonachtig te Eindhoven.

OIJEN (HET KASTEEL-VAN-), oude naam van het Slot-te-Gansoijen, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Gansoijen (Het Slot-te-).

OIJEN (DE OUDE-), uiterwaard in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsem*, gem. *Deil*, heerl. *Gellicum*.

Deze uiterwaard is aan de west-, noord- en oostzijden door de Linge omgeven, en paalt ten zuiden aan den Polder-van-Gellicum. Hij beslaat eene oppervlakte van 32 bund. 10 v. r., en telt twee h., de Breknap en de Locht geheeten.

OIJEN (POLDER-VAN-), pold., voorheen tot *Gelderland* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende N. aan den Maasdijk, O. aan den Maasdijk en aan den Zeedijk, Z. aan den Zeedijk, W. aan den Zeedijk en aan den Maasdijk.

Deze pold., welke, zoo men meent, in het jaar 1300 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 534 bund. 8 v. r. 90 v. ell.; telt 126 h., waaronder 35 boerderijen, en heeft drie sluizen, waarvan twee in den Zeedijk en eene in den Maasdijk, als: eene steenen sluis, wijd 1 ell. 5 palm. en hoog 1 ell. 7 palm.; eene steenen sluis, wijd 8 palm. en hoog 1 ell. 2 duim., en eene steenen sluis, wijd 8 palm. en hoog 1 ell. 6 duim., alle voorzien met eene drijfdeur. Door de eerste, in den Maasdijk gelegen, watert deze polder gezamenlijk met den Hemelrijksche en Allemans-waard, op de Maas uit; door de twee laatste, in den Zeedijk gelegen, loost hij zijn water, door de Teeffelsche-wetering en met het water van het Land-van-Megen, op de Maas uit; hebbende de uitwatering door de Teeffelsche-sluis voor dezen polder kosteloos plaats. Behalve de gemelde sluizen, wordt ook het stijl of de sluis van Allemans-waard, mitsgaders alle

verdere polderwerken, voor rekening zoo van den polder, als de landen buiten den Zeedijk, onder Oijen gelegen, onderhouden. Het zomerpeil is 4 ell. 1 palm. boven A. P. De hoogte van den Zeedijk is 5 ell. 5 palm. boven A. P. De kade, waardoor nagenoeg alle de binnenlanden, onder de heerl. Oijen, tegen het Beersche Maaswater (buitengewone werkingen, vergezeld van zware zuid- en zuidweste winden, uitgezonderd) beschut zijn, wordt **Zeedijk** geheeten.

Deze kade of Zeedijk, waarvan de kruin, ter breedte van 1 ell. 5 palm. berijbaar is, ligt 5 tot 11 palm. boven de daar binnen gelegen landen; de landen daar buiten zijn doorgaans eenigzins hooger dan de binnenlanden; de tijd wanneer deze kade gelegd werd, is niet bekend; men meent echter, dat dit geschied zij, om zich te onttrekken aan de twisten, die wegens den Groenendijk plaats hadden, en om zich tevens tegen het bovenwater te dekken. De hoogte van den Maasdijk aan het Boven-einde is 9 ell. 3 palm. en aan het Beneden-einde 9 ell. boven A. P. Deze dijk heeft eene kruinsbreedte, van boven af te rekenen, van 5 ell., 3 ell., 4 ell. 3 palm., 5 ell. 7 palm., 4 ell., 4 ell. 1 palm., 5 ell. 9 palm., 4 ell. 6 palm. en 4 ell. 8 palm.

Tot dekking van den Schaardijk, zijn in de Maas twee stroomleidende kribben gelegd, waarvan het onderhoud, volgens vroegere conventie, ten laste van den Heer van Oijen is; volgens die conventie, moet de bovenste lang zijn, 9 Rijnl. roeden, (33 ell. 8 palm. 5 duim.) en de benedenste 21 Rijnl. roeden (79 ell.).

De binnenlanden onder Oijen, gelegen buiten den Zeedijk, gemeen met het Land-van-Megen, beslaan eene oppervlakte van 65 bund. 39 v. r. 81 v. ell., doch betalen gelijke polderlasten met de landen, binnen den Zeedijk gelegen. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Dijk- en Polderschrijver.

OIJEN-EN-TEEFFELEN, gem., gedeeltelijk voorheen tot de prov. *Gelderland* behoord hebbende, gedeeltelijk tot het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss* (1 k. d., 8 m. k., 1 s. d. 2 afd.); palende N. en N. O. aan de Maas, O. aan Megen-Haren-en-Macharen, Z. O. en Z. aan Oss, W. aan Lithoijen en aan de Maas.

Deze gem. bevat de gem. **Oijen** en **Teeffelen**. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1382 bund., waaronder 1257 bund. 2 v. r. 93 v. ell. belastbaar land; telt 143 h., bewoond door 150 huisgez., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. Men heeft er ook eenen korenmolen.

De R. K., die er 680 in getal zijn, maken de beide stat. van *Oijen* en *Teeffelen* uit. — De Herv., die er ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oijen*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te **Oijen** en ééne te **Teeffelen**, welke gezamenlijk door een getal van 125 leerlingen bezocht worden.

OIJEVAARS-HORST, voorm. hofstede in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en ¾ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. Z. O. van *Leusden*, in het geh. *het Heetveld*, nabij den grooten weg naar Arnhem.

Deze hofstede, beslaande eene oppervlakte van 52 bund. 79 v. r. 79 v. ell., is sedert het jaar 1811 aan het landgoed *de Trek* getrokken.

OJOIGJOE-KARTA, resid. en koningr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie DJOCJOKARTA.

OIRLO, Oirle of Oirloo, d. in *Opper-Gelder*, distr., arr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. W. van *Horst*, gem. en 1½ u. O. Z. O. van *Venray*.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond is er zeer zandig. Men heeft er twee graanmolens.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Horst*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

OIRLE (KLEIN-), geh. in de prov. *Limburg*, arr. en 6 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. van *Horst*, gem. en 1½ u. O. Z. O. van *Venray*; met 15 h. en 70 inw.

OIRSBEEK, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Sittard* (5 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Hillensberg (in Pruissen) en Bingelrade, O. aan Merkelbeek, Z. aan Amstenrade en Schinnen, W. aan Schinnen.

Deze gem. bevat het d. Oirsbeek, benevens de geh. Gracht, Ophoven, Daenraedt en Klein-Daenraedt. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 715 bund. 40 v. r. 80 v. ell., waaronder 693 bund. 34 v. r. 55 v. ell. belastbaar land; telt 196 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1050 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Er zijn twee brouwerijen, jeneverstokerijen, eene looijerij en eenen korenmolen.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 800 Communikanten, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Schinnen* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Oirsbeek of Oersbeek ligt 4 u. N. O. van Maastricht, 1 u. Z. Z. O. van Sittard. Het is een zeer fraai dorp en een der voornaamste plaatsen in dit gedeelte des lands.

De kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen fraaijen toren, en van een orgel voorzien.

Er bestaat nog een heerenhuis, het Huis-te-Oirsbeek geheeten. Zie het volgende artikel.

De kermis valt in op Heilige Drievuldigheid, zijnde Woensdag na Pinksteren.

OIRSBEEK (HET HUIS-TE-), heerenhuis in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Sittard*, gem. *Oirsbeek*.

OIRSCHOT, kant. prov. *Noord-Braband*, arr. *Eindhoven*.

Dit kant. beslaat eene oppervlakte van 46,214 bund.; telt elf gem. en daarin 3186 h., bewoond door 3724 huisgez., uitmakende eene bevolking van 17,304 inw., onder welke eenige klompenmakers, en telt er 16 bierbrouwerijen, 1 mouterij, 20 leerlooijerijen, 1 verwerij, 3 wind- of water-olie- en 18 korenmolens. Ook heeft men in dit kant. vele woeste gronden. De gem. zijn: Best, Bladel-en-Netersel, Diessen, Hilvarenbeek, Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel, Hoogeloon-Hapert-en-Casteren, Moergestel, Oirschot, Oostel-Westel-en-Middel-Beers, Reusel en Vessem-Wintelre-en-Knegsel.

OIRSCHOT, gem. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (4 k. d., 21 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Boxtel en Liempde, O. aan Best, Z. O. aan Woensel-en-Eckart, Zeelst en Oerle, Z. aan Vessem-Win-

telre-en-Knegsel, Z. W. aan Oostel-, Westel- en Middelbeers, W. aan Moergestel.

Deze gem. bevat het vlek Oirschot, welks kom ook wel het Kerkhof genoemd wordt, de geh. Hedel, Notel, Oudenhoven, Spoordonk en de Straten, en de b. Boterwijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte, van 5848 bund., waaronder 5709 bund. 56 v. r. 74 v. ell. belastbaar land. Men telt er 748 h., bewoond door 855 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4200 inw. De landbouw, een weinig handel in boter, het linnenweven, alsmede het maken van klompen en spoelen, maken de voornaamste bestaanmiddelen der inwoners uit. De grond is er over het geheel genomen, maar vooral aan de zuidzijde, zandachtig, echter geschikt voor den graanbouw. Men treft hier ook heide- en broekland aan; dan, hoe uitgestrekt deze heide is, heeft zij nogthans hare nuttigheid, dewijl zij het voedsel aan eene menigte schapen verschaft, en veel schaal of heiturf oplevert; ook zijn er vrij goede weilanden en overvloed van allerlei werk- en brandhout. In het jaar 1311 werden de gemeentegronden door JAN II, Hertog van *Braband*, aan de ingezetenen uitgegeven. De voornaamste veldgewassen, welke hier gevonden worden, bestaan in rogge, haver, boekweit, een weinig tarwe en gerst, erwten, vlas, aardappelen, spurrie, knollen, wortelen enz.

Men heeft er eenige klompen- en stoelenmakerijen, 6 brouwerijen, 1 mouterij, 2 leerlooijerijen, 2 verwerijen, 1 fabrijk van gewast linnen en katoen, 1 water- en 2 windkorenmolens, zijnde de watermolen ook tot oliemolen ingerigt, terwijl een der windkorenmolens tevens run of schors maalt. Vroeger had men er, behalve de zes thans nog bestaande, nog acht brouwerijen en dus in het geheel veertien. Eene tweede fabrijk van gewast linnen is den 5 Augustus 1840 door brand vernield.

De Roomsch-Katholijken, die er ruim 4000 in getal zijn, onder welke ongeveer 3000 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt. Onder de Pastoors, welke alhier gestaan hebben, verdient melding GISBERTUS VAN DER ASDONK, die van 1731 tot aan zijnen dood, welke in het jaar 1742 voorviel, Vicaris Apostolijk van 's Hertogenbosch geweest is.

De Hervormden, die er ruim 100 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oirschot-Best-Oostel-Westel-en-Middel-Beers*, welke te Oirschot eene kerk heeft.

De 30 Israëlieten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Eindhoven*, en hebben hier eene bijkerk.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: drie te Oirschot, eene te Straten en eene te Spoordonk, welke gewoonlijk door een getal van 700 leerlingen bezocht werden.

Deze gem. werd door de Hertogen van Braband tot eene heerlijkheid verpand. Men weet echter niet wanneer dit geschied zij, doch de koopppenningen voor de helft afgelost zijnde, is zij eene halve heerlijkheid, gelijk zij nog is, gebleven, dat is, waarvan de Heer eerst met den Hertog en vervolgens met de Algemeene Staten, voor de helft, in alle heerlijke voorregten bleef deelen. De oorsprong der halve heerlijkheid is zeer oud, maar men kan den tijd daarvan niet bepalen, alleen weet men, dat, bij brieven van 16 Januarij 1558, toen Graaf RICHARD VAN MERODE eigenaar der halve heerlijkheid was, de tweede

helft aan hem verpand werd, maar deze helft is hem in 1614, door de gemeente weder ingelost. In het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw werd deze heerl. bezeten door het geslacht Swerts de Landas. Thans is zij een eigendom van den Heer Orbs Obnes van der Berg, woonachtig te Oirschot, op het kasteel Groot-Bijsterveld.

Het vlek Oirschot of Oorschot ligt 4 u. Z. van 's Hertogenbosch, 3 u. N. W. van Eindhoven, 4 u. Z. O. ten O. van Tilburg.

Het komt reeds voor in een diploma van 1196, als Villa quæ vocatur Orschot (een dorp dat Orschot wordt genoemd). Het is een aanzienlijk, groot en schoon vlek en eene der oude vrijheden, ofschoon de vrijheidsbrief niet meer bekend is; het is het grootste en fraaiste oord en de hoofdplaats van Kempenland. Het strekt zich wijd en zijd zeer ver uit, doch is bij het Marktveld, waarop een schoon Raadhuis en de kerk ligt, en eenige aangrenzende straten goed betimmerd. Men telt er 300 h. en 1940 inw.

Het Raadhuis is een schoon gebouw, met eene hooge pui, waar men aan wederzijden met steenen trappen opgaat. In den gevel leest men het jaartal 1443. Men treft daarin een, in 1839 nieuw ingerigt, uitmuntend fraai lokaal voor het kantongeregt aan.

De Kerk, aan den H. Petrus *in zijne Banden*, toegewijd, is een zeer groot en prachtig gebouw, rustende op twee rijen pilaren, zijnde voorzien van eenen zeer hoogen en schoonen toren met drie omgangen, die eenigzins gelijkt naar den toren der Groote- of St. Laurens-kerk te Rotterdam. Hij is geheel van steen, gemakkelijk te beklimmen en wordt bijzonder goed onderhouden. In geheel Nederland vindt men, ten platten lande, geen zoo prachtig gebouw als de St. Pieters-kerk van Oirschot met haren toren. De toren prijkte eertijds met eene hooge spits, welke, in 1558, door eenen zwaren storm van boven neder waaide. Zij werd echter hersteld, doch brandde, in 1627, door den bliksem af, waarna de toren met eene lage kap gedekt is. Het kerkhof, aan de zuidzijde der kerk, is van eenen steenen muur omgeven. Op het midden der kerk staat een klein, fraai torentje, als een lantaarn gebouwd. In deze kerk was eertijds een kapittel van elf Kanunniken, van zeer oude instelling. Men vindt, dat in 1282 voor dit kapittel een Dekenaat werd opgerigt en met de pastorij vereenigd. Het kapittel is bij den overgang van 's Hertogenbosch te niet gegaan, doch de prebenden of inkomsten der Kanunniken werden nog door Hervormde personen genoten. Er waren nog onderscheidene andere fundatiën of beneficiën in deze kerk opgerigt, die allen op den zelfden tijd zijn te niet gedaan. Deze kerk is in 1798 wedergekeerd tot het gebruik der Katholijken, die haar in dien luisterrijken staat hersteld hebben, waarin men haar thans ziet. In het koor dezer kerk zijn nog de voortreffelijke zitplaatsen der voormalige Kanunniken, versierd met kunstig beeldwerk. De kerk prijkt met vijf altaren, vele schoone schilderijen, een uitmuntend orgel en heeft eene fraaije doopvont, steunende op vier leeuwen, zijnde een overblijfsel der vroeger in deze kerk gestaan hebbende prachtige graftombe der Merodes. De schoone predikstoel in dit prachtige gebouw verdient mede vermelding. Men is thans (1846) bezig met het leggen van eenen kostbaren nieuwen vloer. Na den Munsterschen vrede hadden de Katholijken eene schuurkerk gebouwd, op het einde der *Nieuwstraat*, ten Noorden van de parochie-kerk. In het jaar 1741 werd die schuurkerk voor drie maanden gesloten, en de bedienende Priesters alle openbare godsdienstoefening verboden, om het volgende voorval: een man, beschuldigd

van doodslag, werd te Oirschot gevangen gezet, doch slechts in burgerlijke gijzeling. Terwijl de voster of diender tegen de stroopers jagt maakte, werd de gevangene door behulp van eenige Brabandsche stroopers uit de gevangenis verlost. Het Officie Fiskaal, in deze zaak bemoeid, deed de schuurkerk der Katholijken sluiten, die eindelijk, na drie maanden, niet zonder zware kosten, werd geopend. Deze schuurkerk was, in 1745, afgebrand en werd bij vergunning der Staten van 7 Julij van dat jaar, weder opgebouwd. Zij moest, naar gewoonte met stroo of riet gedekt wezen, doch kort daarna kreeg men, op voorspraak van een der Leden van de Staten, die zich in Oirschot bevond, verlof, om, tot vermijding van brandgevaar, die met steenen pannen te dekken. Deze voormalige schuurkerk is in 1802 afgebroken en de grond tot tuinen gebezigd.

Behalve de parochiale en kollegiale hoofdkerk had Oirschot eertijds nog drie kapellen, van welke twee nog in wezen zijn, een onder de aanroeping van de *H. Maagd* Maria ingewijd, een half uur ten Westen van de parochiekerk, aan de Beerse, doorgaans de Kapel van den Heiligen Eik genoemd, welke veel bezocht wordt als bedehuis, doch waarin geen dienst gedaan wordt; eene andere, van zeer oude stichting, insgelijks ter aanroeping van de *H. Maagd*, in de nabijheid en ten Zuiden van de parochiekerk, welke kapel nu tot de dienst der Hervormden gebruikt wordt. Volgens sommige Schrijvers zou het kapittel van Oirschot oorspronkelijk niet in de parochiekerk, maar in deze kapel van de *H. Moeder Gods* zijn gesticht geweest. Eene derde kapel, ten Oosten van het dorp, aan den weg naar Best, waarin de H. Antonius bijzonder werd aangeroepen, is niet meer in wezen, en nog eene kapel bij het Gasthuis, onder aanroeping van den *H. Martelaar* Georgius, is thans als zoodanig buiten gebruik.

In 1644, na den overgang van 's Hertogenbosch aan de Staten, was te Oirschot nog een klooster gesticht van Religieuse Carmelitessen of Theresianen. Ter plaatse, waar dit gestaan heeft, ziet men thans een woonhuis.

Het Klooster der Franciskaner-Nonnen, in de *Koestraat*, in het jaar 1797, door vlugtelingen uit Weert gesticht, is een ruim gebouw, met eene kleine, doch zeer nette kerk, die van een orgel voorzien is.

De Hervormde kerk, oudtijds de Lieve Vrouwe-kapel, is een oud gebouw van duifsteen, dat, naar sommigen willen, door de Romeinen zou gebouwd zijn, en zeer waarschijnlijk een van de oudste gebouwen in het Rijk is. Zij werd op het laatst der vorige eeuw, bij de wekelijksche markt, tot eene Boterwaag gebruikt, maar sedert de Roomsch-Katholijken de parochie- of St. Pieterskerk genaast hebben, is zij voor de Hervormde godsdienst ingerigt. Zij is voorzien van een spits torentje en van een orgel.

De Israëlitische bijkerk is een net gebouw, aan de oostzijde van het vlek. Zij is gebouwd in het jaar 1840.

Men heeft te Oirschot twee Oudemannen-huizen. Aan een van deze werd in 1835, door het aanbouwen van nieuwe woningen, tot het opnemen van behoeftige oude lieden, eenige uitbreiding gegeven. Ook had men er vroeger een Gasthuis, hetwelk in 1336 door den toenmaligen Heer der gemeente, Markies van Deysen, gesticht was, doch reeds in het midden der vorige eeuw niet meer bestond, en waarvan de gebouwen thans ingerigt zijn tot eene burgerwoning.

De drie scholen, welke in het vlek gevonden worden, zijn eene dorpschool, eene kostschool voor Jongeheeren en eene

kostschool voor Jongejufvrouwen, de laatste in het bovenvermelde klooster, wordende de dorpschool gemiddeld door een getal van 200 leerlingen, de kostschool voor Jongeheeren door 30 leerlingen, en de kostschool voor Jongejufvrouwen door 40 leerlingen bezocht. Met de laatste is ook een Meisjes armenschool, met 80 leerlingen, verbonden.

Men heeft hier het kasteel Bijsterveld, ook wel het Kasteelte-Oirschot genoemd.

Er worden zes jaarmarkten gehouden, als: de eerste op Dingsdag na St. Antonius, in Januarij; de tweede Dingsdag na Beloken Paschen; de derde Dingsdag na St. Servaas; de vierde Dingsdag vóór of die op eenen heiligdag invallende, Dingsdag na St. Jan; de vijfde den derden Vrijdag in September, en de zesde Dingsdags na St. Huibert, die allen merkwaardig zijn door het zeer groot aantal kramen, met allerlei waren, vlas, garen, linnen en het hoornvee, de varkens en schapen, alsmede eenige paarden, welke daar te koop komen. Voorts is het hier alle Vrijdagen weekmarkt, die voorheen zeer beroemd was van wege de menigte boter, welke hier ter markt kwam, wijl Oirschot alleen het privilegie van eene gezworen waag plagt te hebben, en al de boter van de omgelegene dorpen hier ter waag moest gebragt worden, doch sedert het jaar 1795 is deze weekmarkt allengs vervallen en beteekent thans zeer weinig.

De kermis valt in den laatsten Maandag in September, doch alleen tot vermakelijkheden, daar er alsdan geene kramen komen.

Op het marktplein staat een oude lindenboom, en eenige treden van daar eene groep jonge lindenboomen, met eenen kastanjeboom in het midden.

Oirschot is de geboorteplaats van den Godgeleerde Adrianus-Cronenius of Adriaan de Cron, Hoogleeraar te Leuven, † 11 Maart 1651; van den kerkelijken Geschiedschrijver Willem de Metzer, vermoedelijk † in 1679, en van den Geschiedschrijver Henricus de Merika (Hendrik van der Heyden), geb. in 1425, † in 1497.

Men wil, dat de Apostel van Friesland den H. Odulfus, in de nabijheid te Best geboren, te Oirschot Pastoor geweest zij.

Zekere Arts, Arnoldus Fey, maakte zich, in het midden der zeventiende eeuw, hier zoo beroemd, dat hij zelfs naar Frankrijk geroepen werd om de Koningin te genezen, waarin hij zoo wel slaagde, dat Lodewijk XIV, in eenen bijzonderen brief, aan de Algemeene Staten, den hoogsten lof aan zijne bekwaamheid toezwaaide.

Oirschot werd in 1388 door de Gelderschen afgebrand. — Hertog Antonie vertoefde hier in 1407 eenigen tijd, omdat hij ontevreden was op de Brabandsche steden en in geene daarvan wilde komen.

Maarten van Rossem verwoestte en verbrandde in 1542 dit schoone dorp, en stelde het daarenboven in het volgende jaar nog onder eene brandschatting van 7000 gulden. — In 1673 leed het veel door de Franschen.

Het wapen van Oirschot bestaat in een gevierendeeld schild, waarvan het eerste en vierde van goud, met eenen leeuw van sabel (zwart), het tweede en derde mede van goud, met eenen leeuw van keel (rood).

OIRSCHOT (KASTEEL-VAN-), kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bijsterveld.

OIRSCHOT-BEST-OOSTEL-WESTEL-EN-MIDDELBEERS, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. en ring *Eindhoven*; met ruim 120 zielen en ongeveer 70 Ledematen. Men heeft er eene kerk te Oirschot.

Deze gemeente maakte vroeger twee afzonderlijke gemeenten uit, die van Oirschot-en-Best en van Oostel-Westel-en-Middelbeers. Die van Oirschot-en-Best had tot eersten Predikant Lambertus Schapenberg, die in het jaar 1633 derwaarts kwam, en in het jaar 1639 naar Nieuwenhoorn-en-de-Gooten vertrok. De eerste Leeraar, die de gemeente Oostel-Westel-en-Middelbeers bediend heeft, is geweest Johannus Petrus Coronpincus, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1657 aldaar overleden is. Na het overlijden van den Predikant Frederik Sievents, in het jaar 1793, werden de gemeenten Oirschot-en-Best en Oostel-Westel-en-Middel-Beers, in 1796, te zamen vereenigd, en bekwamen toen tot eersten Predikant Albertus Leonardus Dusselen, die in het jaar 1804 aldaar overleden is.

OISTERWIJK, een der vier kwartieren, waarin de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, verdeeld was. Het grensde N. aan de prov. Holland, O. aan de kwartieren van Maasland, Peelland en Kempenland, Z. mede aan Kempenland en aan de vrijheid van Turnhout en W. aan de baronnie van Breda.

Men begroot de lengte van dit kwartier, van het Noorden tot het Zuiden, op negen en de breedte, van het Oosten tot het Westen, op zeven uren gaans. Daarin lagen de navolgende plaatsen, als: 1°. die afhankelijk waren van de Algemeene Staten: Oisterwijk, Udenhout, Haaren, Berkel, Enschot, Heukelum, Helvoirt, Esch, Hooge-Mierde, Lage-Mierde en Hulsel; 2°. die gedeeltelijk van de Algemeene Staten en gedeeltelijk van hunne bijzondere Heeren afhankelijk waren: Hilvarenbeek, Diessen, Riel en Westel-Beers; 3°. die alleen van hunne Heeren afhankelijk zijn geweest: Boxtel, Tilburg, Goirle, Loon-op-Zand, Waalwijk, Gansoijen, Hagoort, Drunen, Nieuwkuik, Moergestel, St. Michiels-Gestel, Gemonde, Vught en Cromvoirt.

Het bevatte alzoo de tegenwoordige gem.: Oisterwijk, Udenhout, Haaren, Berkel-Enschot-en-Heukelum, Helvoirt, Esch, Drunen, Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel, Waalwijk, Tilburg, Goirle, Moergestel, Diessen, Vught, Cromvoirt, Boxtel, Hilvarenbeek, Loon-op-Zand en St.-Michiels-Gestel, benevens een gedeelte van de gem. Alphen-en-Riel, Oostel-Westel-en-Middel-Beers, Drongelen-Hagoort-Gansoyen-en-Doeveren en Nieuwkuik-en-Onzenoort.

De grond van dit kwartier is, over het geheel genomen, vruchtbaarder, dan in Peelland en Kempenland, en ook voor een groot gedeelte dan in Maasland, en men vindt hier vele houtrijke aangenaam gelegen dorpen. Het wordt bespoeld door de rivier de Dommel, die van 's Hertogenbosch tot Boxtel bevaarbaar is, voorts door de Nemer, de Reusel, de Ley, de Beerse, de Hilver en andere riviertjes; terwijl dit kwartier door de Oude-Maas, ten Noorden van Waalwijk, ook te water gemeenschap heeft met Holland, werwaarts vele granen over Waalwijk verzonden worden. Waarvan dit kwartier zijnen naam ontleend heeft, is onzeker, maar men houdt het daarvoor, dat het naar het vlek Oisterwijk, dat voormaals zeer uitgebreid en bloeijend was, aldus genoemd zij.

Het wapen van dit kwartier is van azuur (blaauw), met een burg met poort en zijmuren van zilver, staande op eenen grond van sinopel (groen), tot helmsiersel zeven paauwveren in natuurlijke kleur. Het

schijnt ontleend te zijn van den burg, die in het vlek Oisterwijk plagt te staan, waarvan de plaats nog bekend is en den naam van burg draagt.

OISTERWIJK, kerk. ring, prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, bevattende de volgende zeven gem., als: Boxtel-en-Esch, Helvoirt-en-Haaren, Hilvarenbeek-Diessen-Hooge-en-Lage-Mierde, St. Michielgestel-den-Dungen-Gemonde-en-Schijndel, Oisterwijk-Udenhout-en-Moergestel, Tilburg-en-Goirle en Vught-en-Cromvoirt. Men telt in deze kerk. ring 650 zielen, onder welke 430 Ledematen; men heeft er negen kerken, bediend wordende door zeven Predikanten.

OISTERWIJK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Tilburg* (8 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Haaren, O. aan Boxtel, Z. aan Moergestel, W. aan Berkel-Enschot-en-Heukelom.

Deze gem. bevat het d. Oisterwijk, benevens de geh. Kerkhoven, de Kleine-Heide, Hondsberg, de Logt en Klein-Oisterwijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2290 bund., waaronder 2218 bund. 34 v. r. 67 v. ell. belastbaar land. Men telt er 271 h., bewoond door 393 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2030 inw. Het voornaamste middel van bestaan is de landbouw. Ook heeft men er 1 bierbrouwerij, 7 leerlooijerijen en touwerijen, 1 roodverwerij, 1 kaarsenfabrijk, 1 paarden-olie- en 3 korenmolens, van welke laatste twee door wind en een door water gedreven wordt.

De wollen manufacturen van Oisterwijk waren voorheen zeer gezocht en de fabrijken zeer bloeijend. Later zijn zij in verval geraakt, en er konden in het begin dezer eeuw maar weinig weefgetouwen aan den gang gehouden worden. Thans zelfs vindt men er geen enkele meer.

De grond is grootendeels zand en voor een gedeelte vruchtbaar; maar de weiden zijn broekachtig en schraal, zoodat men genoodzaakt is, om zich des winters, met groote kosten, hooi van de Langestraat, Bokhoven en van elders aan te schaffen. De voornaamste voortbrengselen van den grond bestaan in rogge, boekweit en haver.

De Roomsch-Katholijken, die hier 1900 in getal zijn, onder welke 1780 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Orthen*, behoort, en onderscheidene jaren bediend werd door de Reguliere Kanunniken, uit de adellijke abdij van St. Geertrui te Leuven. Thans wordt er de dienst verrigt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

De Hervormden, die hier 110 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oisterwijk-Udenhout-en-Moergestel*.

De 80 Israëlieten, die er wonen, maken eene ringsynagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *'s Hertogenbosch* behoort, waarin de dienst door eenen Manighim verrigt worden.

Men heeft in deze gem. drie scholen, alle in het vlek Oisterwijk, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Het vlek Oisterwijk of Oosterwijk, weleer Oesterwijk, hetwelk waarschijnlijk dus genoemd is geworden ter onderscheiding van Westerwijk, een geh. onder Hilvarenbeek, ligt 3 u. Z. Z. W. van 's Hertogenbosch, 1½ u. N. O. van Tilburg, aan de Lei. Het is een zeer schoon en aanzienlijk vlek, de voormalige hoofdplaats van het

kwartier van dien naam en voerde vroeger den titel van vrijheid. Dit regt was bij eenen brief van HENDRIK I, Hertog *van Braband*, op St. Catrinadag (25 November) 1230, verleend aan hen, die bij en om OISTERWIJK woonden, en zulks even gelijk als aan de burgers van 's Hertogenbosch, van welken brief nog een afschrift voorhanden is.

OISTERWIJK was voorheen veel grooter dan tegenwoordig. OUDENHOVEN zegt, dat er wel vijf honderd wollen-weefgetouwen en acht en dertig brouwerijen plagten te zijn. Er is een straatweg van vijf honderd ellen lang, ter wederzijden met huizen betimmerd, en hier en daar worden onderscheidene groote putten, tot gerief der inwoners, op den straatweg gevonden. Dit vlek en vrijheid was weleer bloeijend, doch thans is de welvaart, vooral door vorige oorlogsrampen, verdwenen.

Men telt er, in de kom der gem., 195 h. en 1370 inw., en heeft hier een ruim marktplein, het **Lindeind** genaamd, waarop een lindenboom staat, welks gelijke, in dikte en ouderdom, nergens bekend is, daar hij reeds in de dertiende eeuw, als een groote boom, vermaard was. Hij is van boven plat geschoren en wegens de uitgebreidheid zijner takken van onderen met eene menigte palen ondersehraagd. Men rekent de dikte van den stam, op 4 ell. 7 palm. in omtrek, en naar men wil, zoude vroeger een geheel regiment voetvolk onder zijne takken hebben kunnen staan en schuilen. Op de jaarmarkten werd vroeger het linnen onder dezen boom verkocht en 's wekelijks daaronder botermarkt gehouden, ten welken einde banken daaronder geslagen waren. In het jaar 1841 is in zijne nabijheid eenen jongen lindeboom geplant.

JAN III, Hertog *van Braband*, verleende, bij brieven van 1330, aan die van OISTERWIJK, het houden van eene week- en twee jaarmarkten, en gelastte daarbij aan de Schouten van 's Hertogenbosch en van *Oisterwijk*, « den stroom van de Lei, tusschen 's Hertogenbosch en » OISTERWIJK te doen ruimen en openhouden, overal en altoos, dat men » geriefelijk met schepen van 's Hertogenbosch tot OISTERWIJK, en van » daar weder naar 's Bosch tot de markten varen mag, gelijk men voor» maals te varen plag." Thans worden er nog vijf jaarmarkten gehouden, als: Maandag na den 2 Mei, zijnde eene beesten- en linnenmarkt; Maandag na 2 Junij, Woensdag na den 23 Augustus, Maandag na den 29 October en Donderdag na Halfvasten, welke jaarmarkten, bijzonder de eerste, sterk bezocht worden en mede voor de beste uit de Meijerij worden gehouden.

Dit vlek is redelijk digt bebouwd, met vele heerenhuizingen. Het verdeelt zich in het **Kerk-eind** en in het **Lind-eind**, en strekt zich bijna lijnregt van het West-Zuidwesten naar het Oost-Noordoosten, over eene lengte van ¼ u. gaans uit, en bevat, vooral in het **Lindeind** vele goede huizen.

Het **Raadhuis**, op het *Martveld*, in het jaar 1836 herbouwd, verrijst, ter plaatse, waar vroeger eene kapel, aan de *H. Maagd Maria* toegewijd, plag te staan, doch die, vervallen zijnde, in het gezegde jaar is afgebroken. Het is een klein gebouw hebbende een klokketorentje met uurwerk.

De **R. K. Parochiekerk**, aan den H. PETRUS *in zijne banden* toegewijd, was een uitmuntend gebouw, voorzien van eenen fraaijen toren en klokkenspel. Zij bezat ook een voortreffelijk [illegible] of ozaal van marmer, steunende op marmeren pilaren, onderscheidene kunstige schilderijen, door eerste meesters geschilderd, welke de bewondering der vreemdelingen, die deze kerk kwamen bezoeken.

opwekten, alsmede een schoon orgel en twintig altaren. In het jaar 1583 werd zij door het krijgsvolk afgebrand; zij werd wel weder door de inwoners hersteld, maar weinigen tijd daarna stortte de toren om en viel op de kerk, waardoor zij ten deele verbrijzeld werd, wordende naderhand slechts het koor en de zijpanden herbouwd. In 1795 is deze kerk, wegens hare bouwvalligheid, door den Hervormden verlaten. Thans is het een ruim gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

Nadat de parochiekerk in 1795 door de Hervormden verlaten was, hebben in deze tot 1810, de godsdienst in een particulier huis uitgeoefend. Ten tijde van Koning Lodewijk Napoleon is er echter een klein kerkje gebouwd, met eenen toren op het midden en van een orgel voorzien, hetwelk in September 1811 is ingewijd. Op het kerkhof achter deze kerk is, onder vele anderen, eene zerk geplaatst, op het graf van den voormaligen Leeraar Reinhard Adriaan van Heusden, met het eenvoudig opschrift: *Ter dankbare nagedachtenis van haren waardigen Leeraar* Reinhard Adriaan van Heusden, *geb.* 1800, *overleden* 1842. *De Hervormde gemeente van Oisterwijk.*

Oisterwijk had eertijds nog drie kapellen, zijnde de gebouwen van twee daarvan nog in wezen, als ééne te Udenhout, den H. Lambertus toegewijd, welke in 1789 tot een kerkje der Hervormden herbouwd is. Een ander te Berkel, onder aanroeping van den H. Willibrordus ingewijd, thans tot eene bidplaats dienende, de derde stond aan het *Marktveld* of *Lind-eind* te Oisterwijk, ter plaatse, waar thans het Raadhuis staat, en daarom Onze-Lieve-Vrouwe-onder-de-Linden genoemd werd.

Onder hen, die de pastorij van Oisterwijk bediend hebben, verdienen melding Antonius van Nieuwenhoven, die er van 1505 tot 1514 stond; Petrus Was, van 1551 tot 1553; Arnoldus Einhouts, van 1589 tot 1616; Josephus Geldolphus a Rijckel, van 1616 tot 1626, welke allen Abten van het St. Geertruida-klooster te Leuven geweest zijn, terwijl de laatste een aantal werken over de godsdienst en de vaderlandsche geschiedenis heeft nagelaten.

Te Oisterwijk was oudtijds een zeer talrijk Maagdenhuis, in hetwelk onderscheidene Geestelijke Dochters geleefd hebben. Het was door de Karthuizers van Keulen opgerigt, en door voorname fundatiën van Nicolaus van Esch of Eschius begunstigd. Dit huis of vergadering van Christelijke dochters is, na de Kerkhervorming van ons land, te niet gegaan. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen tuin of moeshof.

Men heeft hier een vrouwenklooster van den derden regel van St. Franciscus, het Dal-van-Maria-en-Catharina genoemd, thans bewoond door een getal van 12 Zusters dier orde.

De Synagoge is een klein, doch net gebouw, met een torentje

Er plagt te Oisterwijk eene burg te staan, ter plaatse nog genoemd de Hooge-Burg. Zie Oisterwijk (De Borg-van-).

Oisterwijk is de geboorteplaats van den Godgeleerde Leonardus Beck, geb. in 1430, † in 1488, als Geestelijke in het klooster Gorsendonk bij Oud-Turnhout, eenige godgeleerde werken nalatende, en Nicolaas Eschius (Klaas van Esch), geb. in 1507, † 19 Julij 1578, na Hoogleeraar te Keulen te zijn geweest. De Nederduitsche Dichter Adrianus Poirters of de Poirters, geb. in 1606, † 6 Julij 1674, en een der negentien Martelaren-van-Gorinchem, Adrianus, gemeenlijk van Oisterwijk genaamd, geb. omtrent 1504, ter dood gebragt den 9 Julij 1572.

Het d. en kw. van OISTERWIJK was door Hertog WENCESLAUS en Hertogin JOHANNA, voor eene zekere som aan de Hertogin van Gelder verpand. De stad 's Hertogenbosch loste die weder in, en gaf daartoe 3003½ oude gouden schilden (7208 guld.); terwijl zij, bij eenen brief van 9 September 1360, beloofde, om voorzegd dorp en kwartier en andere dorpen en vrijheden in de Meijerij, nimmer te zullen verpanden en vervreemden van de stad 's Hertogenbosch.

Onder de dingbank van OISTERWIJK behoorden ook: Udenhout, Haaren, Heukelum, Berkel en Enschot. De vereeniging van alle deze plaatsen, onder de vrijheid en dingbank van OISTERWIJK, schijnt reeds zeer oud te zijn; immers in het jaar 1494 zeiden Schout, Schepenen en ingezetenen van OISTERWIJK, dat zulks toen reeds honderd en vijftig en meer jaren alzoo had plaats gehad, wanneer die van Haaren verlof gekregen hadden, om eenen Schout en Schepenen te Haaren afzonderlijk te hebben, doch welk verlof bij eenen brief van FILIPS III, van 17 October 1495, weder werd ingetrokken en de oude vereeniging weder hersteld.

Hoewel alle zes voormelde plaatsen te zamen eene dingbank uitmaakten, zoo was echter ieder een afzonderlijk dorp, en ten aanzien der gemeentegronden had ook bijzondere gemeenschap plaats. Eene gemeente op St. Barbaradag, 4 December 1300, uitgegeven, behoort aan OISTERWIJK en aan *Haaren*; eene, uitgegeven Zaturdag na Pinksteren 1309, behoort aan Haaren, Udenhout en Berkel; eene derde, uitgegeven op St. Jan, 24 Junij 1327, behoort aan Heukelum en Enschot.

Dit schoone dorp en vrijheid onderging, van tijd tot tijd, vele rampen. In het jaar 1388 werd het door den Hertog van Gelder geheel afgebrand. In 1432 legde MAARTEN VAN ROSSEM deze vrijheid in de asch, en stelde haar, nog daarenboven, onder zware brandschatting van 4000 gulden; ook eischte hij in 1543 weder eene som van 7000 gulden.

In 1583 leed dit dorp zeer veel door het krijgsvolk, welke de kerk aan de vlammen opofferde. In 1642 sloeg het leger der Algemeene Staten, zich uit gebrek aan voorraad, bij deze plaats neder, waardoor zij veel leed.

In 1728 pleegden de R. K. inw. dezer plaats, veel moedwil aan het huis van den Hervormden Leeraar, hetgeen aanleiding gaf, tot een zeer gestreng plakaat van de Staten Generaal.

Den 25 Maart 1810 is OISTERWIJK door eenen zwaren brand gedeeltelijk vernield.

Het wapen van OISTERWIJK is een veld van azuur (blaauw), met drie burgten van goud.

OISTERWIJK (ALPHEN-), geh. in de bar. van *Breda*. Zie ALPHEN-OISTERWIJK.

OISTERWIJK (DE BURG-VAN-), voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. O. van *Tilburg*, gem. en 10 min. O. van *Oisterwijk*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, vindt men nog eenen heuvel, de Hooge-burg of ook wel de Hooge-heuvel genoemd, waar nog de steenen van de fondamenten ontdekt worden; voor eenige jaren zijn daar onderscheidene zilveren, middeleeuwsche, doch geene Romeinsche, penningen gevonden.

De grond, waar het gestaan heeft, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 24 v. r. 10 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten, door Mejufvrouw de weduwe DUPONT, woonachtig te 's Hertogenbosch.

OISTERWIJK (KLEIN-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. O. van *Tilburg*, gem. en ¼ u. Z. van *Oisterwijk*, nabij de Rosep; met 12 huizen en 80 inwoners.

OISTERWIJK-UDENHOUT-EN-MOERGESTEL, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring. van *Oisterwijk*. Men heeft er twee kerken, als eene te Oisterwijk en eene te Udenhout. Vroeger maakte zij twee gemeenten uit, zijnde die van Oisterwijk-en Udenhout, en van Moergestel.

Oisterwijk heeft eerst alleen een Predikant gehad, en wel CAROLUS GORTZENIUS, daar beroepen in 1633 en vertrokken naar Terheiden, bij Breda in 1639; toen is het negen jaren, wegens den oorlog, vakant geweest. In 1657 werd Haaren er bijgevoegd, doch in 1695 er weder afgenomen en Udenhout daarvoor in plaats gesteld, tijdens de dienst van JACOBUS DE LANGE, hier beroepen in 1673, en emeritus geworden in 1696. Na het vertrek van den Predikant ADRIAAN CREMER, in 1804, die sedert het jaar 1802 te Moergestel stond, zijn deze beide gem. te zamen gevoegd, welke toen tot eersten Predikant bekwamen CORNELIS VAN STRIJEN, die in het jaar 1787 te Oisterwijk-en-Udenhout was beroepen, en wien in Maart 1807 Moergestel werd toegevoegd; hij overleed in 1826.

OISTERWIJKSCHE-HOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. O. van *Tilburg*, gem. *Berkel-Enschot-en-Heukelum*.

OKDORP en OKERDORPE, namen, onder welke het d. OSDORP, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, voorkomt. Zie OSDORP.

OKKENBROEK, buurs. in de ambmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. O. van *Deventer*, gem. en 3 u. O. van *Diepenveen*; met 25 h. en 160 inw.

OKKENBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OCKENBURG (1).

OKKERS-POELTJE (HET) of KOYL-OCKERS-POEL, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Landsmeer-en-Watergang*, W. van Watergang, aan de andere zijde van het kanaal.

OKKERVOORT (DE) of DE OKKERMEER, watertje in *Kennemerland*, omtrent *Alkmaar* en *Oudorp*, waardoor het water van den Heer-Hugowaard en van den Schermer in elkander vloeit.

In het jaar 1166 trokken de Westfriezen met een groot leger over dit water tegen Graaf FLORIS V, waarna zij de stad Alkmaar innamen, plunderden en verbrandden.

OKKEWEER, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, ten W. der Ee en Tjamme, hetwelk in het jaar 1277 door den Dollart verslonden is.

OKKOET, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust, in het gesp. *Makkahala*.

OKSWERD, OXWERT of DE OKSWERDER-STREEK, door velen, hoewel te onregte, AAKSTER-STREEK genaamd, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 2¾ u. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en ¾ u. N. W. van *Zuidhorn*, en ½ u. W. van *Noordhorn*, waartoe het kerkelijk behoort, bestaande uit eene reeks van twaalf boerderijen,

---

(1) Vergeefs zoeke men de woorden, elders ook OK gespeld, welke hier niet gevonden worden, op OCK.

ten Zuiden den straatweg, tusschen Noordhorn en Niezijl, alwaar de bodem uit zware klei bestaat. Men telt er 90 inwoners.

OKSWERDER-DIJK (DE), dijk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, zich uitstrekkende van eene zandige hoogte, ten N. van Noordhorn, waarop dit dorp is gebouwd, loopende eerst zuidwest- en vervolgens al spoedig westwaarts naar het dorp Niezijl (alwaar de oude zeedijk, loopende van de waarden over Kommerzijl naar Niezijl, er tegenaan sluit); voorts over de buurt Juwsemakluft door de Westerhorn tot aan den ouden dijk van het riviertje de Lauwers, nabij het dorp Visvliet. — Deze dijk is een gedeelte van den overouden zeedijk van Langewold.

OKSWERDER-UITERDIJK, naam, welken men geeft aan de landen in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, ten W. en Z. van den Ouden-dijk, ten N. van den Okswerder-dijk en ten O. van den dijk, die van Niezijl naar Kommerzijl loopt, en welke landen weder ingesloten worden door dat gedeelte dijks, dat van de Kommerzijl zich uitstrekt tot daar de Oude-dijk zich aan dezen hoogen zeedijk sluit. Deze uitgestrektheid lands van 723 grazen (361 bund. min of meer), is, ten tijde van het bestuur van den Hertog VAN ALVA, alleen door het leggen van eenen dijk, ter lengte van niet meer dan 130 Rijnl. roeden (365 ell.), aangewonnen.

OLA-OLA (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Westkust.

OLAARTSDUINEN, voorm. gors in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, welke den 5 September 1579, door MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK en MARIA VAN BOURGONDIË, in erfpacht en ter bedijking is uitgegeven aan CORNELIS GILLISSE VAN KLEIBURG, makende thans een gedeelte der gem. *Rockanje* uit.

OLANTI, naam, welken de Negers geven aan den kostgr. SARA-MARIA, in *Nederlands-Guirana*, kol. *Suriname*. Zie SARA-MARIA.

OLBETSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Holwerd*, ½ u. Z. W. van *Nijkerk*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen, woonachtig te Ferwerd en elders.

OLBORCH, naam, onder welken de stad ELBURG, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in eenen giftbrief van Keizer LOTHARIUS II, van 1134, voorkomt. Zie ELBURG.

OLBORGEN of OLBURGEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. van *Doesborgh*, gem. en 1 u. Z. W. van *Steenderen*, waartoe zij, sedert het jaar 1817, behoort.

Voorheen behoorde zij tot *Drempt*, gem. *Hummelo-en-Keppel*; doch door het verloop van den IJsselstroom geheel daarvan afgescheiden zijnde, is zij in 1817 bij Steenderen ingelijfd. — Men telt in deze buurs. 8 h. en 130 inw.

Ook is er eene R. K. kerk, welke tot de stat. van *Olborgen-en-Drempt* behoort, en van eenen toren en orgel voorzien is.

OLBORGEN-EN-DREMPT, R. K. stat. in het aartspr. van *Gelderland*, met twee kerken, als ééne te Olborgen ééne onder Drempt, het Heufken genaamd.

Men telt in deze stat. 730 Communikanten. Zij wordt door eenen Pastoor bediend.

OLBORGSCHE-DIJK (DE), dijk in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, zich uitstrekkende van Olburgen naar Laar, zijnde eene buurschap onder *Steenderen*.

Deze dijk staat onder den dijkstoel van de Dremptsche, Oldenhoofsche, Hoogbureensche- en Olburgsche-dijken, bestaande uit eenen Dijkgraaf, acht Leden en eenen Secretaris.

OLBRANDWEEREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Dockum*, ½ u. Z. W. van *Birdaard*, waartoe zij behoort.

OLBRUG, naam, onder welken de st. ELBURG, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, voorkomt, in eenen giftbrief van Keizer OTTO III, van het jaar 996. Zie ELBURG.

OLBURCH, oude naam, waaronder de stad ELBURG, op de kaarten van ALTING (1), voorkomt. Zie ELBURG.

OLDAM, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. Z. van *Almelo*, gem. *Goor*.

OLDAMBT (HET), eigenlijk OLDE-AMBACHT, lands., prov. *Groningen*; palende N. aan den Dollart en de Eems, van Oterdum naar Oost-Friesland, O. aan Oost-Friesland en Westerwolde, waar de Aa grootendeels de scheiding maakt, Z. aan Drenthe, waar de *Koninklijke Raai*, van 1817 de *Semslinie* (2) van 1615, die de vroegere scheiding was, schier geheel vervangen heeft, W. aan Fivelgo en het Gooregt, zijnde het noorder wel het belangrijkste gedeelte van het arrondissement Winschoten.

Oudtijds werd deze streek, welke een afzonderlijk landregt had, wegens de toenmalige gesteldheid der gronden, in Wold-Oldambt en Klei-Oldambt verdeeld. Thans echter worden die beide deelen, uit hoofde van hunner aanmerkelijk verschillenden omvang, somtijds het GROOTE-OLDAMBT en het KLEINE-OLDAMBT genoemd. Ten Zuiden lagen voorheen groote uitgestrekte hooge veenen, uit welker aanleg geboren zijn de thans vermogende dorpen Veendam, met de Ommelander-wijk en de Zuidwending, de Wildervank en de Pekela. Het zuidelijk gedeelte is grootendeels zandig en hoog, en was voormaals bezet met veel hout, van waar dit gedeelte het Wold-Oldambt heette. Doch die uitgestrektheid, welke oudtijds een lage veenachtige grond was, doorgaande met eenen korst van klei overdekt, is bij onderscheidene stormen in dien grooten zeeboezem veranderd, welke sedert met twee inhammen in het OLDAMBT liep. De noordwestelijkste, die bij Finsterwolde begon, strekte tot digt aan Zuidbroek; de zuidoostelijkste, beginnende aan de andere zijde van Finsterwolde, liep achter de Beerte en Winschoten tot digt aan Wedde. De zuidoostelijkste inham is het eerst weder land geworden, daar Blijham en een gedeelte der Bellingerwolder-landen al vrij oud zijn; hierop volgden de Ulsda en het Beerster-Hamrik, en daarna, in 1696, de Kreuning- en in 1740 de Groninger- of Stads-polder. In den noordwestelijken inham ontstonden het Zuidbroekster-hamrik of de zoogenaamde Buitenlanden, en het Noordbroekster-hamrik. Op deze aanslijkingen en inpolderingen volgden de Scheemder-zwaag, het Scheemder-hamrik en Midwolder-hamrik, ingedijkt in 1761 en 1769. In 1819 werd de Finsterwolder-polder

(1) Tab. VI., part II en Tab. VII.

(2) De Semslinie is eene scheidslinie gemaakt door den Ingenieur JAN SEMS.

ingedijkt. Al dit aangeslijkte land is van de vruchtbaarste klei, waarop het zwaarste graan en koolzaad verbouwd wordt; al hetwelk de boeren dezer landstreek tot vrij vermogende huislieden gemaakt heeft, en nog meer zoude kunnen maken, ware het niet, dat de weelde alhier uitermate sterk heerschte en vele huisgezinnen in de laagte blijft houden. Het noordwestelijk gedeelte van het OLDAMBT, het zoogenaamde Klei-Oldambt, bestaat thans uit drie dorpen, van welke Wagenborgen op het zand, doch Woldendorp en Termunten op de klei liggen, maar welke dorpen niet uit den Dollart ontstaan zijn, alzoo zij vóór diens wording reeds, ten minste ten grooten deele, bestonden.

Oudtijds was dit geheele OLDAMBT, gelijk ook het naburige Reiderland, waarvan mede een groot gedeelte in den Dollart verdronken is, een oppermagtig, op zich zelf staand landschap, even gelijk de andere vrije landschappen, die het oude Friesland uitmaakten, en waarvan in het geschiedverhaal zoo veel geboekt staat. Het was in onderscheidene regtstoelen verdeeld, waarvan de bezitters zich Hoofdlingen (Capitanei) noemden, gelijk er in den brief van 1391 verscheidene in het OLDAMBT worden opgeteld, en bij MENÇO, ten jare 1282, een GAIKO DE IHERNA, *Capitalis in Middewolda.* Maar allengs kwamen al deze regtstoelen, het zij door aankoop, het zij door andere oorzaken, neder op twee, op dien van de Heeren GOCKINGA, welke te Broek hunnen zetel gevestigd hadden, en dien van de Heeren HAUWERDA, welke te Termunten hun slot hadden. Hoewel deze Hoofdlingen zeer veel te zeggen hadden, waren zij echter niet oppermagtig, maar moesten in vele zaken de gemeene ingezetenen der kerspelen raadplegen. Aldus worden in het verdrag over den stapel, van den jare 1435, aangegaan tusschen de stad Groningen en de dorpen van het OLDAMBT, niet alleen opgenoemd de Hoofdlingen en Regters, maar ook de Meenheid der kerspelen. In het oude landregt, door die van Reiderland en het OLDAMBT, ten jare 1327 (naar sommigen in 1427), in het klooster Palmar vastgesteld, worden de makers, alleen Electi genoemd, dus zooveel als gekozene gevolmagtigden uit de gemeente. Dit wordt opgehelderd in het latere Oldambster landregt van 1471, alwaar gezegd wordt: » de vulmechtygen vnde gedeputeerden van den » landen in dat OLDAMPT vnde int vijfste deell van Reiderlandt." Hieruit blijkt ook, dat de Regters de Oldambten moesten beregten naar eigene landschapswetten, gelijk die landstreek nog, tot in het jaar 1809, een dusdanig landregt heeft gehad, dat ten jare 1618, ten overstaan hunner volmagten, is herzien, en door de Stads Regering, als wetgeefster, is verleend (1).

Dan nadat de Heeren GOCKINGA en HOUWERDA in onmin geraakt waren met de stad Groningen, in welke zelfs het lot der wapenen beproefd was, waren zij eindelijk, in het jaar 1401, door de stad geheel uit hunne goederen en geregtigheden gedreven. Op het huis Termunten stelde de stad toen eenen Kastelein aan, met regtsgebied, en te Winschoten eenen anderen ambtenaar, die naderhand wel eens Ambtman, maar doorgaans Drost in het Wold-Oldambt genaamd werd; terwijl de andere den naam droeg van Ambtman van het Klei-Oldambt. Van hier, dat, als er slechts één ambtenaar te gelijk over beide gedeelten

---

(1) Onlangs zijn deze landregten van 1327 (zoo veel hiervan nog gevonden kon worden) en van 1471 uitgegeven in het zesde deel der werken van *Pro exc. jure patrio*, met een *Geschiedkundig berigt over de regten en landstreken van het* OLDAMBT *en Reiderland*, door Mr. H. O. FEITH.

. . . rost of Ambtman
. . . de stad Groningen
. . . Drost der beide
. . . -Oldambt on-
. . . Maar ten jare
. . . eenen afzon-
. . . verkregen,
. . . dat hij mede
. . . of van het

. . . is de stad
. . . Graaf van
. . . Deze nood-
. . . van te doen,
. . . die eenen
. . . (nu ook
. . . van het huis
. . . Oldambten
. . . hare heer-
. . . wanneer
. . . hun
. . . der
. . . verjaring
. . . van Groningen,
. . . maatregelen in het
. . . door de Heeren van de
. . . pleitgedingen tegen de stad
. . . enlijk het regtsgebied der
. . . wijders de zaak ter beslissing
. . . jaren pleitens, den 7 Augus-
. . . een vonnis werd uitgesproken,
. . . ongelijk gesteld zijn. Daarna
. . . einde der vorige eeuw, eene
. . .
. . . -hamrik, Beerta, Eekste,
. . . wolde, Midwolder-hamrik,
. . . , Oostwolde, Scheemda,
. . . n, Veendam, Wildervank,
. . . inschoten, Woldendorp en
. . . gem. Beerta, Finsterwolde,
. . . tendam, Nieuwe-Pekela,
. . . heemda, Termunten. Veen-
. . . ten en Zuidbroek, en alzoo het
. . . van het kant. Winschoten om-
. . . ewoond door 8324 huisgez., uitma-
. . . r 41,000 inw., die meest hun be-
. . . scheepvaart, de scheepstimmerwer-

. . . aan den moedwil der krijgslieden
1579, door den Overste van Stir-
1000 voetknechten een bezoek gaf,
. . . 1585, de Heer van Ewsum, met
. . . aldaar eenen strooptogt deed. Ook

in den oorlog, dien de Bisschoppen van Keulen en Munster, in 1665 en 1672, tegen ons Vaderland voerden, hebben de OLDAMBTERS veel te lijden gehad.

Het wapen van het OLDAMBT bestaat in de oude kerk, met de vier torens, van Midwolde.

OLDAMBT (HET KLEI-), lands., prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*; palende N. aan de Eems, O. aan den Dollart, Z. aan het Wold-Oldambt, W. aan Fivelgo.

Deze landstreek bevat de d. Termunten, Wagenborgen en Woldendorp, die thans alleen de gem. Termunten uitmaken. Zie voorts het art. TERMUNTEN.

OLDAMBT (HET WOLD-) of het GROOTE-OLDAMBT, lands., prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*; palende N. aan de Eems en den Dollart, O. aan Oost-Friesland en de Westerwoldsche-Aa, Z. aan de Semslinie en het Gooregt, W. aan Fivelgo en Westerwolde.

Deze lands. bevat de d. Beerster-hamrik, Beerta, Ekste, Finsterwolde, Meeden, Midwolde, Midwolder-hamrik, Nieuwe-Pekela, Noordbroek, Oostwolde, Scheemda, Scheemder-hamrik, Veendam, Westerlee, Wildervank, Winschoten en Zuidbroek, alzoo thans uitmakende de gem.: Beerta, Finsterwolde, de Meeden, Midwolde, Muntendam, Nieuwe-Pekela, Nieuwolde, Noordbroek, Scheemda, Veendam, Wildervank, Winschoten en Zuidbroek. Men telt er 5922 h., bewoond door 7905 huisgez., uitmakende eene bevolking van 38,500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de veenderij.

OLDAMBTER-ZIJL, sluis in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie TERMUNTER-ZIJL.

OLD-BOSCH, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie GAIKINGA.

OLD-DIEPJE (HET), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie DWARS-DIEP.

OLDDIEVER of OLDENDIEVER, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie DIEVER (OUDE-) (1).

OLDE AA, riv. in *Overijssel*. Zie AA (STEENWIJKER-).

OLDEBERKOOP, kant., prov. *Friesland*, arr. *Heerenveen*.

Het bevat de griet. Stellingwerf-Oosteinde en Stellingwerf-Westeinde, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45,224 bund. 1 v. r. 76 v. ell., waaronder 44,785 bund. 5 v. r. 61 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2440 h., bewoond door 2678 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 13,300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de hout- en veeteelt en de veenderij.

OLDEBERKOOP, ook wel OUDEBERKOOP gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. *Oldeberkoop*.

Dit dorp is, wegens zijne geregelde buurt, rondom een plein en eene zeer oude kerk en toren gelegen, maar meer nog wegens de schoone bosschen en beplantingen, waardoor het omgeven wordt, als eene der schoonste plaatsen van deze streken bekend. Het is de zetel van het grietenijbestuur. Men telt er, in de kom van het d., 35 h. en

---

(1) Alle de overige namen, welke met OLD of OLDE beginnen, en hier niet gevonden worden, zoeke men mede op de woorden van onderscheiding of op OUDE.

[illegible] oost en west aangebouwde [illegible] die meest hun bestaan [illegible] en de veenderij.
[illegible] aan de Kuinder, zijn lage [illegible] die zich tot aan de Linde [illegible] uit heideveld en veen [illegible]

[illegible] behooren tot de gem. van [illegible] kerk heeft, vóór de Re- [illegible]. Deze kerk is een langwer- [illegible] er nog een groot steenen [illegible] voorgeven, meer dan vijf [illegible] werd de toren dezer kerk, [illegible], ondergraven, zoodat hij [illegible] hij op eene deftige wijze her- [illegible], hernieuwd.
[illegible], worden tot de stat. van [illegible] wordt gemiddeld door een getal [illegible]

[illegible] nieuw Grietenijhuis en eene [illegible] dorp is in 1842 nog een nieuw [illegible] Jhr. Lycklama à Nijeholt [illegible] de rivier de Linde, de voorm. [illegible] stond hier, ten Z. O. van [illegible]lama-stins genaamd. Zie [illegible]

[illegible] hier gehouden, waarvan de [illegible] en de laatste op den eer- [illegible] het dorp voorzien van eenen [illegible] de Bruggelaan, die van de [illegible]der, waarover eene brug [illegible] de gemeenschap tusschen dit [illegible]land, te bevorderen; doch [illegible]

[illegible] Geneeskundige Petrus Talpa, [illegible] de geneeskunde te Leeuwarden, [illegible] beoefend heeft. Hij was van [illegible]delen niet zoo zeer moest ge- [illegible]lijk de Artsen, die op de onder- [illegible], maar aan de reden. Daarom [illegible]k geschreven, onder den titel [illegible] (ongeleerd Geneesheer). Nog [illegible]pdicht vervaardigd, hetwelk hij [illegible]hap der kwakzalvers) noemde.
[illegible], kerk. gem., prov. *Friesland*, [illegible] *Wolvega*, met ééne kerk te Olde- [illegible] onder welke 140 Ledematen. De [illegible]ambt heeft waargenomen, is ge- [illegible] jaar 1599 alhier stond.
[illegible] *Westerkwartier* der prov. *Groningen*.

[illegible] Boorsga genaamd, d., prov. [illegible] *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. [illegible]

Oldeboorn is eene groote en aanzienlijke plaats, ongetwijfeld een der oudste dorpen der prov. Friesland en de zetel van het grietenijbestuur.

Het bestaat uit eene nette dubbele buurt, die langs de Boorn gebouwd is, en door deze rivier in twee deelen gescheiden wordt.

De omtrek van dit dorp is zeer groot, en wordt verdeeld in vier kwartieren, twee ten Noorden en twee ten Zuiden van de Boorn. De noordelijke deelen heeten, het Henswoudster- en het Noorder-vierendeel, behoorende onder het eerste, de buurten Henswoude en Sormorra; onder het tweede Poppenhuizen en Warniahuizen, of, zoo men eertijds zeide, Wantingahuizen, en verkort Wangiahuizen. De zuidelijke deelen zijn het Zuider-vierendeel en Wester-vierendeel, bevattende het eerste de buurt Oosterboorn, daar men eertijds eene plaats had, met name Stoutenburg, en het laatste de buurt Nijehuis, alwaar ook eene wetering loopt, met eene valbrug daarover.

Deze vier kwartieren tellen met het d. 259 h. en ongeveer 1650 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, scheepvaart, en handel in vee, boter en kaas. De landerijen en boerenplaatsen, welke tot dit d. behooren, liggen zeer wijd uitgestrekt. De weilanden zijn allen ingedijkt in kleine polders, welke des winters, door een aantal watermolens, worden droog gehouden. Ook heeft men er 1 kalkbranderij, 1 koperslagerij, 3 scheepstimmerwerven, 1 wind-koren-, 1 mosterd- en 1 moutmolen, 2 grof- en hoefsmederijen enz. Vroeger had men er ook jeneverstokerijen, en er woonden onderscheidene koopvaardijvaarders, en in het eerste gedeelte der vorige eeuw twee Kommandeurs op Groenland.

De Herv., die hier wonen behooren tot de gem. *Oldeboorn-en-Nes*, die hier eene nette kerk heeft, in het zuid-oosterdeel des dorps, welke met eenen fraaijen toren prijkt. Beide, kerk en toren, zijn reeds in de verte zigtbaar. De vorige kerk, een oud en groot gebouw, rustende op twee rijen pilaren, was gebouwd op of over eene fontein of bron, welke, naar sommiger gedachten, den naam aan het dorp zou gegeven hebben; doch het is veel waarschijnlijker, dat het dorp dien aan de rivier de Boorn verschuldigd zij. In het midden der vorige eeuw werd de toren door den bliksem in brand gestoken, en gedeeltelijk vernield, doch weder opgebouwd. Kort na de Reformatie zou men, uit den ouden kerktoren van dit dorp, naar een fabelachtig berigt, eene klok naar Leeuwarden gevoerd hebben, op welke haar ouderdom met deze letteren uitgedrukt stond:

A. D. CCCCCCC

(d. i. In het jaar onzes Heeren 700), waaruit dus zou blijken, dat het Christengeloof te dier tijd, in Friesland, reeds gepredikt zou wezen, hetgeen geheel onaannemelijk is.

De Doopsgez. maken, met die van het dorp Nes, twee gem. uit, die het Oude-huis en het Nieuwe-huis genoemd worden, en gezamenlijk 770 zielen, onder welke 330 Ledematen tellen, en hier elk eene kerk hebben, zijnde beide kleine, doch nette gebouwen, zonder toren of orgel.

De 8 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht. — Men heeft hier een fraai Grietenijhuis.

Oldeboorn is begiftigd met eene openbare Waag, terwijl men vroeger geene goederen, die het waagregt onderhevig waren, uit deze grietenij

op eene andere plaats ter waag mogt brengen, dan na hier het waagregt reeds betaald te hebben.

In 1581 werd hier, zoo tot dekking van dit dorp als van andere plaatsen, eene schans aangelegd, waarvan de plaats tegenwoordig naauwelijks met zekerheid kan aangewezen worden. Waarschijnlijk is het alleen, dat zij aan de noordoostkant des dorps gelegen heeft, dewijl men daar nog hedendaags een huisje vindt, dat de Schans genaamd wordt. Van hoe veel nut deze schans ware, bleek reeds in het volgende jaar, wanneer de Spaansche veldheer Verdugo, haar aantastende, manmoediglijk werd afgeslagen.

Ook heeft men er nog een fraai buitengoed Andringa-state. Vroeger had men er nog de staten Gauma en Douma.

Ten Zuiden van het d. vindt men een watertje, de Wetering genaamd, doch geheel onderscheiden van de bovengemelde weteringen. Ook loopt er eene lange vaart, de Boksloot geheeten, zuidwaarts in het Ouddeel.

Er bestaat in dit d. een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 1 Augustus 1815 opgerigt is, en ongeveer 50 leden telt.

Oldeboorn is de geboorteplaats van den Kapitein Tjitte Baukes Veltman, geb. 18 Maart 1791, † 20 Julij 1830, die zich gedurende 18 jaren, dat hij zich in Oost-Indië bevond, vooral in de oorlogen op Sumatra, door onverschrokken dapperheid onderscheiden heeft.

In het jaar 1415 werd hier een put gegraven, waaruit eene zoo vergiftige damp oprees, dat er aanstonds twaalf mannen, vier vrouwen en twee kinderen door omkwamen, waarom men den put, zoo spoedig mogelijk, weder dempte.

OLDEBOORN (HET NIEUWE-HUIS-), Doopgez. gem. in *Friesland*, welke ruim 380 zielen, onder welke 160 Ledematen telt, en door eenen Predikant bediend wordt. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerwen Thomas Brouwer, die in het jaar 1738, na de scheuring, waarvan in het volgende art. gesproken wordt, dit ambt aanvaardde. Hij was vroeger Kommandeur op Groenland en heeft, als Liefdeprediker, de gemeente veel dienst bewezen.

OLDEBOORN (HET OUDE-HUIS-), Doopsgez. gem. in *Friesland*, welke 390 zielen, onder welke 170 Ledematen telt, en door eenen Predikant bediend wordt.

Deze gem. is eene der oudste in Friesland, waarvan de juiste tijd van ontstaan onbekend is; vrij zeker bestond zij echter reeds vóór 1549. Onder de eerste Liefdepredikers dezer gem. schijnen geweest te zijn Eelke en Fije, die in dat jaar te Leeuwarden, om hun geloof, zijn ter dood gebragt.

In 1738 ontstond er eene scheuring in deze gemeente. Het is wel waarschijnlijk, dat eenig verschil in godsdienstige begrippen het zijne hiertoe hebbe bijgedragen, zoodat de zoogenaamde grove partij, onder den titel van het Nieuwe-huis (zie het vorige art.), zich van de bestaande gem. afzonderde, terwijl deze laatste den naam van het Oude-huis kreeg. De eerste, die na de scheuring, in het Oude-huis de dienst waarnam, was een zoogenaamde Liefdeprediker, Jan Mennes, overleden in 1784. De eerste gestudeerde Predikant was Henricus Haga, die er in 1837 beroepen werd.

OLDEBOORN-EN-NES, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van de *Lemmer*.

Men telt er 800 zielen, onder welke 190 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Conradius Aldarius, die in het jaar 1596 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 naar Tjum vertrok.

OLDEBROEK, gem. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Elburg* (1 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Overijsselsche gem. Kamperveen, O. aan de gem. Hattem, Z. aan Heerde en Epe, W. aan de gem. Doornspijk.

Deze gem. bevat de d. Oldebroek, benevens de buurs. Westerrot, Bovenstreek, Mullingen, Echt en Zwarteweg, Broekdijk, Lapstreek, Heerder-Wezep, Hattemmer-Wezep, Voskuil, Hattemmerbroek, Geldersche-dijk en Molecaten.

Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 8995 bund., 45 v. r. 27 v. ell. waaronder ruim 3000 bund. heidegrond en 8993 bund. 67 v. r. 82 v. ell. Men telt er 568 h., bewoond door 738 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4200 zielen, die hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene papierfabrijk, eene steenbakkerij, eene calicotweverij, eenige wolspinnerijen en weverijen, benevens vier korenmolens, waarvan drie door wind en een door water gedreven worden.

De Herv., die hier 4120 in getal zijn, onder welke 1000 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem* behoort. De eerste Predikant, die hier in 1592 beroepen werd, was Timannus Alberti, die in 1594 naar Garderen-en-Kootwijk vertrok.

De R. K., die hier ongeveer 100 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Elburg*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oldebroek en eene te Wezep, welke gezamenlijk door een getal van 470 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Oldebroek, Hollanderbroek, Aldenbroek of Oldenbroek ligt 11 u. N. van Arnhem, ½ u. O. van Elburg en 3 u. W. ten Z. van Hattem, aan den straatweg van Amersfoort op Zwolle. Het was vroeger één der twee minder of smalle ambtmanschappen in Gelderland, onder het kwartier van Arnhem of Veluwe, het andere was Nieuwbroek.

Men telt er in de kom van het d. 63, meestal met pannen, doch ook eenige met riet gedekte, huizen, door 450 inw., meest handwerkers en neringdoende lieden, bewoond, welke huizen, in ééne rij, langs iedere zijde van den door het dorp loopende straatweg gelegen zijn. De stoepen voor deze huizen zijn, bij sommigen, opmerkelijk, doordien zij met veldsteentjes, van gelijke grootte, geplaveid en met allerhande figuren ingelegd zijn.

Dit d. heeft zijnen naam te danken aan eenige arme Hollanders, die, na den verschrikkelijken zeevloed van 1170, van tijd tot tijd het land verlaten hadden, en wier landhoeven en bezittingen vermoedelijk door die overstrooming vernield waren. Deze begaven zich naar de Veluwe, waar zij vernomen hadden, dat zich eenige Friezen in het Veen (naderhand Kamperveen genaamd) als kolonisten hadden nedergezet. Gerhard, Graaf *van Gelder*, gaf, met toestemming der lands Edelen, aan eenige dier Hollanders vrijheid, om in de woeste onbebouwde streek het Broek of Olbruch (naderhand Hollanderbroek), grenzende aan het Veen (Kamperveen) en de Wolden (Ooster-Wolden),

zich te mogen vestigen, met bepaling, deze broekgronden en weeste velden te bebouwen, en schonk hun daarbij de zelfde voorregten, welke Otto van Gelren, de drie en dertigste Bisschop van Utrecht, aan *zijne hoorige lieden* in de aangrenzende streken had toegestaan, toen het Veen, benevens Wilsum, bebouwd zoude worden. In het jaar 1320 onderwenden de ingezetenen van het Hollandersbroek de bijzondere bescherming van Reinald, zoon des Graven van Gelre, met rade zijner moeder Elisabeth, Gravin van *Gelre*, Jacobus, Bisschop van Suden, Wolter, Heer van *Keppele*, Heer Jacobs van Mirlaer en andere Raden, welke hun eenen lantsbrief uitreikten, hoofdzakelijk van dezen inhoud, dat zij zouden genieten: » vrijdom van aller» hande schatting, dienst, bede en spandiensten, behalven de tinsen » en tienden, welke zij jaarlijks opbrengen moesten, — het hooge » regt en het nedere regt behouden wij ons erflijk met alle zijne reg» ten, voorts wanneer het koren gerijpt is, en gereed om in te za» melen, zullen zij zulks aan den Regter in het Broek of aan den » pachter bekend maken, om alsdan de tiende daarvan te heffen; » voorts van den smallen tiende daarvan zullen zij geven van *één vul» len éénen pennink*, van *één kalf één hallink* en wat daar binnen » 's jaars gevoed wordt het tiende deel, dat is: van de zwijnen het » tiende deel, van de lammeren, van de bijën en van de ganzen het » tiende deel — *en anders geenen smallen tiende*. Voorts willen wij, » dat zij onze Henghemiende (Heerenveld), dat het naast daaraan be» lend is, beweiden, in hetzelve hunne turf graven, hunnen leem » steken, hunne heide maaijen, zonder eenige bekroeden alzoo lang » als het Heerenveld blijft leggen tot eene gemeente. Voorts willen » wij, dat door hun de wegen en wateringen in het Broek worden » gebruikt en onderhouden. Voorts willen wij hen eenen Regter stel» len, welke in het Broek zal moeten wonen, welke over eenen dood» slag, in het Broek voorvallende, zal regten, zoo als in den lande » zede en gewoonte is, en een doodslag aldaar gepleegd zal men ner» gens regten als in het Broek. En of men iemand met eenen dood» slag beschuldigde, waaraan hij onschuldig ware, deze zal zijne on» schuld doen blijken bij getuige van vier goede knapen uit het Broek. » Voorts sloege enig man den anderen eene wonde knokkels lang en » nagels diep, die verliest 100 schellinghe — en sloege hij hem met » de vuist verloor hij een pont. En wie den anderen sloege bij zijne » ploeg of bij zijne egge of daar hij maayde of bij zijn huis verliest » 100 schellinghe en zoo menige 100 schellinghe als er mannen mede » handdadig waren. En worde enig vonnis voort gezegt in het Broek » wedersproken, dat zal men overkomen *tot Engelanderholt*. Voorts » willen wij, wanneer zulks den nood vereischt, dat zij zullen komen » *tot de landwere* op de Veluwe en helpen de landwere bevorderlijk » zijn, want ieder een verschuldigd is om *landwere* te doen in het » land waar hij wonende is. En wanneer wij of onze nakomelingen » eene oproeping tot de landwere doen, zoo zullen zij ons zenden » *acht goede knapen*, om met wapenen op hun eigen kost te dienen."

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Lambertus was toegewijd, moest destijds eenen Pastoor van den Hertog van Gelder verzoeken. In deze kerk waren drie kerkdiensten gesticht, als die van de *H. Maagd* Maria, die van St. Anna en die van den H. Antonius, wiens bedienaar door den Schout en de Kerkmeesters aangesteld werd, en gehouden was twee missen ter week te lezen. Deze kerk draagt de duidelijkste blijken van de oud Gothische bouworde der twaalfde eeuw.

Zij vormt een langwerpig vierkant, ter hoogte van 25, met eene breedte van 17 passen; en is geheel van gebakken steenen opgetrokken; de buitenmuren zijn van zware steunbeeren voorzien, en in den noordelijken en zuidelijken muur vindt men vijf laag gedrukte puntboogvensters, met gladde schuins naar binnen loopende wanden. Blijkens den inspringenden muur aan de oostzijde (welken voor het later aangebouwde koor in het midden eene opening heeft van zeven passen) was het koor eertijds plat gesloten. De toren rust binnen den westelijken puntgevel, in het ruim der kerk, op twee zware veelhoekige pilaren, terwijl in de boogopening een orgel is aangebragt. De kerk is met een steenen gewelf overdekt, waarvan het middenschip door acht zware vierkante pilaren onderschraagd wordt; de gewelven der zijgangen zijn bijna van gelijke hoogte als die van het middenschip. Een latere aanbouw uit de veertiende eeuw, is het koor ter lengte van elf passen (met drie ranke puntboogvensters) en eene breedte van zeven passen, gelijk zijnde aan het schip der kerk; het koor is in het Oosten driezijdig gesloten. De toren, welks muurwerk zich slechts weinig boven den vorst van het dak verheft, is van eene spits met eenen lantarentoren, benevens een slaguurwerk en twee klokken, voorzien.

Het gemeentehuis is in 1839, in eenen modernen trant, nieuw gebouwd en tevens tot schoolgebouw en schoolmeesterswoning ingerigt, welke school gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt; het oude ambts- of regtershuis, een weinig ter zijde van de kerk, is in 1838 tot eene snelweverij ingerigt en in gebruik gesteld. Voorts liggen langs gemelden straatweg eene menigte van landgoederen, spijkers of optrekjes, als: Schouwenburg, Zwaluwenburg, den Ekelenburg, Vierhuizen, Tijd-en-Vlijt, Vollenhof, Olthorst, Broekeroord, Koldenhoven, IJsselvliet en de grondvesten van het beruchte Puttenstein; verder de Vogelenzang, IJsselstein en Molencate, nabij de Trieselenberg. Behalve de gemelde straatweg, welke de weilanden van deze gemeente in het dwars doorsnijdt, wordt zij ook nog met eenen zandweg, de Boven-Heigraaf genaamd (1), door de bouwlanden en houtgewassen doorsneden, welke door aanzienlijke boerenerven begrensd wordt.

Ook bestaat hier een distrubutiekantoor van de brievenposterij.

De in dit dorp gelegen herberg en uitspanning, den Eykelboom, waar ook de diligences verspannen, wordt, gedurende de zomermaanden, des zondags namiddags, en vooral, gedurende de pinksterdagen druk bezocht, door ingezetenen van Elburg en Kampen, ten einde, zich in het groen, en met wandelen, op de daartegen over gelegen buitenplaats, Tijd-en-Vlijt, te verlustigen, waartoe door den eigenaar goedgunstig de vrijheid verleend wordt.

De voornaamste beken en wateren, welke deze gemeente doorstroomen, zijn: de Geldersche-gracht, alsmede de Water-Heigraaf, welke vervolgens de Eekterbeek genoemd wordt. Bij het Koterveer begrenst de linker IJsseloever voor een gedeelte deze gemeente.

In den giftbrief van Keizer Lotharius II, van het jaar 1134 vindt men, dat Oldebroek, als een gehucht der Veluwe, voor de helft toekwam aan het adellijk stift te Elten.

In het jaar 1228 gaf Gerard III, Graaf van *Gelder*, vrijheid ook aan vreemdelingen en bastaardkinderen, om zich hier te mogen nederzetten,

(1) Naar de grafheuvelen der heidensche volken, aldaar *Heigraven* genoemd.

den fellen wind, de herhaling van eenen nieuwen aanvoer van water, door de in November 1824 in den St. Nicolaas-dijk, onder Kampen, ontstane doorbraak, en welke toen reeds aanmerkelijke schade had veroorzaakt. Des morgens van den volgenden dag bespeurde men, bij eenen zeer fellen westelijken wind, dat het water reeds door de gezegde opening met eenen zwaren vloed naar binnen liep, welke wind, zich tot storm verheffende, eene massa van water langs den zuidwal opvoerde, die weldra tot de kruin der zeedijken steeg, en reeds ten twaalf ure eene algemeene overstorting der dijken en eene verwoesting van den Zomerdijk, beoosten Elburg, te weeg bragt, zoodat het water zich daardoor, in minder dan drie uren tijds, tot eene meerdere hoogte dan in 1776 verhief, en alle de achter deze dijken gelegene gemeenten overstelpte, waardoor eene zeer groote menigte paarden, runderen en klein vee eene prooi der golven werd, een groot getal huizen verbrijzeld, en zeer vele huisgezinnen zich van al het hunne beroofd zagen. Op enkele uitzonderingen na, werden echter de menschen, door van Elburg aangebragte hulp, gered.

OLDEBURG, voorm. b. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Esdaborgh.

OLDE-DIEP (HET), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Dwarsdiep.

OLDE-DIEPKE (HET), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat gedeelte van het *Lustige-maar* uitmakende, hetwelk, van Woltersum af, zich noordwaarts kronkelt. Zie voorts Lustige-maar.

OLDE-EE, riv., prov. *Groningen*. Zie Ae (Oude-).

OLDEGAARDE of Aldegaarde, havez. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, judic. kant. en 4 u. N. van *Meppel*, adm. kant. en 5½ u. N. W. van *Hoogeveen*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Dwingelo*.

Daaronder behooren, behalve eenen ruimen tuin, eene oranjerie en fraaije wandelingen, vele en voortreffelijke landerijen. Zij staat, door een afzonderlijk watertje, in verband met de hoofdvaart van Assen naar Meppel, en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer Aalt Willem van Holthe, Lid van de Ridderschap en Staten der provincie Drenthe, Adjunct-Houtvester en Burgemeester te Dwingelo. Het huis zelf is zeer ruim, heeft twee verdiepingen, behalve de zolders, en is sedert 1717 aanmerkelijk verbeterd en verfraaid. De beide vooruitspringende zijvleugels, bevatten een goed melk- en karnhuis, alsmede eenige stallingen en schuren. Op een kwartier uurs afstands achter het kasteel, te midden van een groot bosch, ligt, op een kruislaan, het familiegraf van den tegenwoordigen bezitter van Oldegaarde. Het is door een' treurwilg overschaduwd. De ingang, gelijk met de oppervlakte van den grond, geschiedt door een ijzeren valluik of deur, met zand bedekt. Langs eenen gemetselden trap daalt men naar beneden; waar men een met gewone baksteenen bevloerd gewelf aantreft. Een paar voeten hooger dan den grond, is, ter wederzijde van den trap, op ijzeren roosters, plaats voor vier groote lijkkisten.

OLDEGOOR, voorm. havez. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie Manborst.

OLDEHOF, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. O. van *Deventer*, kant. en 1 u. W. van *Goor*, gem. en 10 min. W. van *Markelo*.

OLDEHOLTPADE, in het oud-Friesch Holdeholtpat, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van

an eenig belang gegraven, omdat de uitvoer zeer bezwaarlijk is, de ondiepten, die aldaar in de rivier de Kuinder zijn.

Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oldeholtpade-oltpade-Ter-Idsert-en-Oldeholtwolde*. Men had hier eertijds eene, welke vóór de Reformatie aan de H. CATHARINA toegewijd was, den Noordkant van den Weerdijk, doch die is reeds in de zevende eeuw afgebroken, zijnde alleen nog het kerkhof over. — De ., welke er gevonden worden, worden tot de stat. van *Oldeholt-* gerekend. — Men heeft er geen school, maar de kinderen gea onderwijs te *Nijeholtpade*.

LDEHOOFSTER-POLDER (DE), pold. in het *Westerkwartier*, prov. *ningen*. Zie KAMPEN (DE-GROOTE-EN-KLEINE-).

LDEHOVE of OLDEHOOF, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Oosoo*, griet. *Leeuwarderadeel*.

Dit dorp moet zeer oud geweest zijn; omtrent het eerste ontstaan t men echter niets zekers te zeggen. Meest waarschijnlijk is het, de hoog gelegene hoek lands van OLDEHOVE, als eene terp aan de ldelzee, reeds zeer vroeg, en lang voor KAREL *den Groote* door eenen nzienlijken stam der Heidensche Friezen zal zijn bewoond geweest, dat hier eene der heilige plaatsen was, waar de offeraltaren en de elden der Goden des lands, eerst onder hoog geboomte en later in oude houten tempelen, met riet gedekt, gevonden werden. Vermoedeijk is aldaar, omstreeks het jaar 800, door KAREL *den Groote* of eenen ijner Zendelingen of Evangeliepredikers, eene Christenkerk en eene eerschool gesticht, waardoor zich aldaar een dorp vestigde, hetwelk n het jaar 1435 aan de stad Leeuwarden getrokken is, en gelegen heeft ter plaatse, waar nu de Oldehoofster-toren, benevens de Grootekerkstraat en de Kleine-kerkstraat gevonden worden (1).

OLDEHOVE, gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* (1 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de Hunse of het Reit-diep, door welke deze gem. van de gem. Ulrum en Leens, in de Marne, gescheiden is, O. aan Ezinge, Z. O. aan de gem. Aduard, waarvan zij door eene waterlozing gescheiden wordt, Z. aan de gem. Zuidhorn, Grijpskerk en de Friesche grietenij Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland, W. aan de Lauwers.

Deze gem. bevat het Oude-Humsterland, bestaande uit de d. Oldehove, Niehove en Saaksum, van waar het zegel van Humsterland drie kerken vertoonde. Voorts liggen in deze gem. de pold. het Ruigezand en de b. Aalsum, Bolmahuizen, Barwerd, Boventilmaheerd, Eenum, Englum, Frijtum, Gaikemaweer, Pama, de Hoogte, Jensuma, IJkema, de Kampen, Kenwerd, de Kornhorn, de Lammerburen, Roetsema, Selwerd en een gedeelte van Kommerzijl.

De Visschershuizen, hoewel als zoodanig niet meer bekend, worden nog gevonden ten Noordwesten en Noord-Noordoosten, aan den kapitalen dijk, ter plaatse, waar de Hunse voorheen, door eene noordwaartsche kronkeling, de Groote- en Kleine-kampen ten N. aan Hunsingo verbond. Deze gem. telt 329 h., bewoond door 406 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2370 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De bodem bestaat er, op sommige plaatsen, uit eene laag zware klei van 5 palm, daaronder treft men eene

(1) Zie daarover meer uitvoerige berigten in de onlangs uitgegevene *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, door onzen kundigen medewerker W. EEKHOFF, bl. 10.

lang roodoorn aan, en daarna gemengde zandige klei of zand; en op andere plaatsen, reeds op de diepte van 7 duim, gemengde klei en daarna zand. De meer binnenwaarts gelegene landen van Humsterland, zijn minder vruchtbaar en minder zavelig, dan de later ingedijkte landen, ten Noorden van den ouden zeedijk gelegen, en de landen ten Westen en ten Zuiden van den ouden dijk, doch de landen kort en nabij Niehove, ofschoon midden in Humsterland, behoeven in waarde en deugd geenszins voor de buitendijksche landen te wijken.

De Herv., die er ongeveer 1700 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken de gem. Oldehove, Niehove en Saaksum uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De Doopsgez., die er 180 in getal zijn, onder welke ruim 30 Ledematen, maakten vroeger, met de Doopsgez. uit de burg. gem. Zuidhorn, de gem. *Oldehove-en-Humsterland*, doch thans de gem. *Noordhorn* uit. — Er wonen 4 R. K., die tot de stat. van *Zuidhorn* worden gerekend. — De 8 Isr., behooren tot de ringsynagoge van *Groningen*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Oldehove, ééne te *Niehove* en ééne te Saaksum.

Het d. Oldehove of Oldenhove ligt 3¼ u. N. W. van Groningen, 1¼ u. N. van Zuidhorn, 20 min. Z. van het Reitdiep. Kerkelijk behooren daartoe de b. Aalsum, met het Aalsumer-uiterdijk, de Kampen, in den Oldehoofster-polder, waar vroeger de Visschershuizen stonden, Englum, Boventilmaheerd, Barnwerd, Selwerd, Jensuma, Frijtum, beide laatste aan den Oude-dijk, Kenwerd, de Kornhorn en de Lamerburen. Ook behooren onder dit kerspel de vroegere heerenhuisen: 't Olleheem, ten Oost-Zuidoosten, Eenum en Boetsum, ten Zuiden, als ook de hoogte Faulsema, ten Zuidwesten, IJkema, ten Westen, benevens Jolama-bult. Het maakte vroeger, met *Saaksum*, eenen regtstoel uit, die omging in drie boerregten en deze weder bij kluften. Oldehove is een der uitgestrektste kerspelen van de provincie Groningen, strekkende zich van den Ham, tot aan de Friesche grenzen, wel vier uren uit.

De Herv., die hier ongeveer 1000 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*, behoort. Tot in het jaar 1643 was *Niehove* met Oldehove vereenigd, doch, na het overlijden van Everhardus Valckius, die de beide gem. sedert 1614 bediend had, werd het daarvan afgescheiden, en bekwam toen, in 1645, tot eersten Predikant, alleen voor Oldehove, Wicherus Zijtsema, die er in 1659 overleed. Het beroep was vroeger eene collatie van het huis van Aduard en anderen. Vóór de Reformatie was Oldehove de zetel van de proostdij of het dekenschap, welke zich over Humsterland, Langewold en Vredewold uitstrekte en onder het bisdom van Munster behoorde, en waarover ook eenmaal de beroemde Viglius van Aytta van Zwichem, als Officiaal, stond. De kerk is in de zeventiende eeuw, wegens bouwvalligheid, afgebroken en in 1664 vervangen door het tegenwoordige, fraaije en ruime kerkgebouw, hetwelk met eenen ouden, hoogen en zwaren toren prijkt, waarvan de gevels honderd en een voet (29 ell. 3 palm.) hoog zijn; de zijden van den toren zijn vijf en twintig voet (7 ell. 3 palm. 5 duim.) breed. Deze stompe toren, met klok, uurwerk en wijzerbladen voorzien, schijnt, blijkens een opschrift op eenen balk, in 1608 hersteld of vernieuwd te zijn. Deze herstelling geschiedde onder het opzigt van Jonkheer Rembt d'Mepsche. Boven de zuiderdeur van den toren leest men op eene gele zerk: *Genesis, Cap.* 28 : 17. *Dit is de poorte des Hemels. Aldus*

geordineert ende gemaeckt Bij vernieuwinge van dit huis Godts, Als Kerckvoogden waeren: Jh. Asinga van Ewsum, *op Englum, Committeerde Raed Admiraliteit tot Amsterdam. Jh.* Rent d'Mepsche, *Raedsheer der Stad Groningen. Do.* Haico Petri Haickelbonge, *Pastoor in Oldehove* 1664. *Gaet in tot Sine poorte. Psalm* 100 : 4. In den oostgevel van den toren, boven de wijzerplaat, ziet men drie nissen ingemetseld, waarin vroeger vrouwenbeelden zouden hebben gestaan, zijnde, zoo als de overlevering wil, die van drie adellijke dames uit Schotland, welke, op zee door eenen storm beloopen, aan God zoodanige stichting zouden beloofd hebben, ter plaatse, waar zij behouden aan land kwamen. De torenklok, uit welke, ten gevolge van het sterk luiden bij eene omwentelingsvreugde, een stuk is geslagen, heeft tot opschrift:

Ik noodich al wie vreest den Heer
Tot dienst van Christus D' Hemelkoningh,
En slaa een naar geluid wanneer,
De mensch verlaat deez' aardsche woning.

Een grafkelder in de kerk voert het opschrift van Faiter of Faitsma (zie dat woord), zijnde door eenen tusschenmuur in eenen noorder- en zuiderkelder verdeeld; hierin heeft men eene zware kist met opschriften gevonden, welke, van buiten afgerekend, eerst van zerk, dan van hout en eindelijk van lood is, en waarin ongetwijfeld het stoffelijk overblijfsel rust van de Gravin van Cobentzl. Ook vindt men op het koor der kerk, sedert den 1 September 1841, een klein marmeren gedenkteeken, toegewijd aan de gebroeders Douwe en Aedsge Martens Teenstra, binnendijkers van het Ruigezand, die hier ten Zuiden van de kerk begraven liggen, waarop met vergulde letters dit opschrift:

De dankbare nakomelingen
ter gedachtenis van de gebroeders
DOUWE en ÆDSGE MARTENS TEENSTRA,
Beide op den door hen in het jaar 1794 binnengedijkten
polder het Ruigezand overleden.

—

DOUWE, geb. den 7 Maart 1768 te Anjum,
overleed den 19 Junij 1823.
ÆDSGE, den 17 Junij 1776 te Zoutkamp geboren,
overleed den 28 December 1818.

Er plag, vóór de omwenteling van het jaar 1795, een houten wapenbord of gedenkteeken van de Gravin van Cobentzl, echtgenoote van den Baron Ripperda, Heer van *Jensema* en *Poelgeest* enz., in deze kerk te hangen, doch dat er toen door hevige omwentelingsgezinden is uitgehaald, en, met eene groote, zware steenen doopvont, ten Noorden van den toren, nedergeworpen; thans is de doopvont gescheurd, en van het gezegde fraai vergulde bord liggen de brokstukken nog in den toren, waarop men leest: *Obiit*

Hagae Comitis 24 *Maii* 1730
Excellentissima Domina
Dnã Margareta, Comitissa
de Cobentzl, *nata Viennae*
in Austria, die 11 *Januarii* 1698.
R. I. P.

(d. i. Den 24 Mei 1730 overleed te 's Gravenhage de voortreffelijke Vrouwe, Vrouwe Margaretha Gravin van Cobentzl, geboren te Weenen in Oostenrijk, den 11 Januarij 1698. Zij ruste in vrede).

De overlevering wil, dat een kloosterlijk gebouw, ve[illegible] [illegible]terms, genaamde onder Bafloo, reeds zeer vroeg te O[illegible] gestaan hebben, maar ook zeer vroeg vernietigd zij[illegible] meen gewezen wijst Kenwerd als de plaats aan, wa[illegible] heeft. Ons is de terp, waarop dat gest. lag, van eene [illegible] en aanmerkelijke hoogte, ja men meent de[illegible] Voorts zijn aldaar vele kapels, zwaarden, potten met as[illegible] doosen. Te Barawerd onderstelt men mede, dat ee[illegible] heeft, en wijst aldaar mede eene plaats aan, die me[illegible] omgeven is geweest, en waar het gebouw zou hebben [illegible] moet nergens [illegible] wel in het oog houden, dat een kl[illegible] werd of aangevoerd met eene kapel, waarop Kloosters e[illegible] hun verblijf hielden, meermalen den naam van klooster[illegible] Men heeft er eene turfgraverij. — Vroeger stonden hier d[illegible] Engelsma, Fritsma, Jensema enz.

De Schrijver van eene kronijk van Groningen, Sicco B[illegible] [illegible] uit een vermaard en edel geslacht, Hoofdeling in B[illegible] vervolgens Hoofdman en Raadsheer te Groningen, zag [illegible] levenseinde. Zijne niet onbelangrijke geschiedenis is de[illegible] 1725, in de *Analecta Medii aevi* uitgegeven.

Hier werd ook geboren Jonas Willem Ravenna, Heer [illegible] en *Poelgeest*, wiens levensloop zoo merkwaardig en z[illegible] Hij was in het laatst der zeventiende eeuw geboren, e[illegible] Rusland en Mahomedaan, den 7 October 1757, te Tetu[illegible] minstens een neef van zijnen naamgenoot, die den 13 [illegible] Ripperda, bij Winsum, gestorven was.

Men leest in eenen brief van Viglius, in 1535 aan E[illegible] ven, dat de sekte der Wederdoopers omtrent Oldehove [illegible] in geheel Groningerland geweldig was aangegroeid, en [illegible] en ongeletterd persoon, die men daar geloofde, dat de [illegible] van God had ontvangen, zich voor den Messias uitgaf. [illegible] brief, uit Dulmen in Westphalen, in 1535 geschreven [illegible] Roomsche Pastoors en Dekens van de Ommelanden, [illegible] Oldehove, Leens, Baflo, Usquert, Loppersum en Fa[illegible] eet, om de sekte der Wederdoopers te vervolgen en [illegible] tucht zorg te dragen.

Ten Zuiden van Oldehove staat een windpel- en [illegible] in het oosteinde, bij de geplaveide straat, ligt de schui[illegible] Dingsdag en Vrijdag, langs het in 1826 nieuw gegraven [illegible] de Groninger weekmarkt heen en terug vaart.

OLDEHOVE-EN-HUMSTERLAND, voorm. Doopsgez. [illegible] prov. *Groningen*, waarvan de zetel in 1838 naar No[illegible] plaatst is.

Men heeft er nog ééne kerk, namelijk in Humster[illegible] in 1729 gebouwd is voor en door de Doopsgez. gem., [illegible] vóór de gezegende Hervorming bestond, en hare verga[illegible] in de huizen der Leden en der Leeraars. De Leeraars [illegible] Broeders gekozen. In 1813 kreeg deze gem. haren ee[illegible] den Leeraar, en in 1818 haren eersten geordenden Le[illegible] [illegible], die van Oldeboorn, in Friesland, herwaarts kwam. [illegible] eene nieuwe kerk voor deze gem. in Noordhorn gebou[illegible]

(1) Zie het leven van den [illegible] Ravenna in de *Levensbeschrijving van* [illegible] *Nederlandsche Mannen en Vrouwen*, D. III., bl. 112.

kerk in Humsterland verkocht en daarna ingerigt tot eene vergaderplaats voor de Christelijk Afgescheidenen.

OLDEHUIS, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Ten-Boer*, ½ u. N. W. van *Wittewierum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans slechts alleen de overgeblevene grachten en singels of lanen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 39 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Duco Gerrold Rengers Hora Siccama, woonachtig op het Hoogezand.

OLDEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. O. van *Harlingen*, N. W. van *Wynaldum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 36 bund. 17 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Ype de Haan, woonachtig te Leeuwarden.

OLDEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 1¼ u. O. N. O. van *Bolsward*, ¼ u. Z. W. van *Lutkewierum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 31 v. r. 27 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer M. H. Oudhuis c. s., woonachtig te Lutkewierum.

OLDEHUIS of Slot-te-Vollenhove, voorm. kast. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. W. van *Zwolle*, in de stad *Vollenhove*.

Dit kasteel werd in 1178 gesticht door Godfried van Rhenen, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht, om de naburige Friezen in bedwang te houden. Op dit slot hebben deze en volgende Bisschoppen hun verblijf gehad, als er zaken, welke hunne tegenwoordigheid vereischten, in het Oversticht te verrigten waren. Ook werden er gemeenlijk gehouden de zoogenoemde Kamerklaringen, eene soort van geregtshof des Bisschops, onderscheiden van het ander geregtshof dezer provincie, de Groote-Klaringen genoemd, welks zetel altijd binnen Deventer was, weshalve de Bisschoppen in zoodanige gevallen eenen bezegelden brief aan die van Deventer toezonden, waarin zij verklaarden dit te geschieden, onverkort het regt dezer stad, ten opzigte der groote klaringen. Ook heeft dit slot eenen tijd lang gediend tot gevangenis der Geestelijken, die hunnen pligt vergeten hadden. Gedurende de burgerlijke onlusten, onder de regering van Hendrik van Beijeren, den acht en vijftigsten Bisschop, is dit slot dikwerf verwoest en daarna telkens weder hersteld geworden. Later is het meermalen bewoond geworden door de Landdrosten van het kwartier Vollenhove. Voor weinige jaren was het nog gedeeltelijk in wezen en tot eene fabriek ingerigt.

OLDEHUW, oude naam van het d. Ouwster-haule, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwolden*, griet. *Doniawarstal*. Zie Ouwster-haule.

OLDEKAMPJEN (HET), akkermaalsbosch in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Gorssel*, eene oppervlakte beslaande van 5 v. r. 30 v. ell.

OLDEKERK of Oudekerk, gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* (1 k. d., 4 m. k., 1 s. d.);

palende N. aan de gem. Grijpskerk, O. aan de trekvaart van Groningen naar Stroobos, die haar van de gem. Zuidhorn scheidt, Z. aan de gem. de Leek, W. aan Grootegast.

Deze gem. bevat het d. Niekerk, benevens de voorm. d., thans geh., Oldekerk en Faan, voorts nog de geh. het Oosterzand, Eekerburen, Cuzemer en Cuzemerbalk. Zij telt 172 h., bewoond door 186 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1060 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Niekerk en het Westerzand of Oldekerk liggen op eenen zandrug, welke in 1828, toen de hoogte gemeten werd, 5 ellen boven het waterpas van het trekdiep naar Groningen lag. Soortgelijke zandhoogte maakt ook den grond van Cuzemer uit, zijnde die grond ter wederzijden en tusschen beide laag, met russchen begroeid en de landen veelal van geringe waarde. Grootendeels bestaat de bodem op de hooge gronden uit vruchtbaar zand; in de lage landen vindt men onder den bovengrond potklei, roodoorn, derrie en ook klien, en op sommige plaatsen vele, zelfs zware, boomstammen. De dijkstreek, naar den kant van Enumatil, bestaat uit klei.

De inw., die er allen Herv. zijn, onder welke 95 Ledematen, maken de gem. van *Niekerk-Oldekerk-en-Faan* uit.

Het voorm. d. Oldekerk, thans geh., ligt 3 u. W. van Groningen, 1¼ u. Z. W. van Zuidhorn, 20 min. W. van Niekerk. Daartoe behooren de geh. Oosterzand, Eekerburen, Cuzemer en Cuzemerbalk, welke, na de Reductie der prov. Groningen, eene afzonderlijke kerkelijke gemeente uitgemaakt hebben, in welke zich destijds iemand in de dienst had ingedrongen. Maar de synode heeft in 1597 goedgevonden, bij 's Lands hooge magten te verzoeken, dat hij daar uitgezet mogt worden. Sedert dien tijd heeft Johannes Eling, een oud man, er het werk der bediening waargenomen, tot dat hij, in 1623, emeritus is geworden, waarna deze gem. met *Niekerk* en *Faan* is vereenigd. Ten N. van den rijweg, welke van Niekerk naar Sebaldeburen loopt, ziet men nog de begraafplaats van het dorp, een kleine groene heuvel, waarop een overdekte galg en klok. Vóór 1623 stond hier eene kerk, doch thans vondt men er slechts eene kleine boerenwoning.

Voormaals behoorde Niezijl onder het kerspel van Oldekerk. Immers er bestond een Oldekerk-boven en Oldekerk-beneden, even als ten aanzien van Sebaldeburen plaats had.

Men heeft in deze gem. geen school, doch de kinderen genieten onderwijs te Niekerk.

Het buurregt en het zijlvest vielen, in de d. Oldekerk, Niekerk, en Faan, op dezelfde heerden. De Regter in burgerlijke en lijfstraffelijke zaken, droeg er, even als in geheele Westerkwartier, den naam van Grietman en het redgeregt dien van grietenij.

Men heeft hier het Brildiep, hetwelk bij de Briltil in het *Trekdiep* valt, den Katershals, het Lutke- en Oude-Kolonelsdiep, thans dienende tot molensloten.

OLDEKLOOSTER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 5¼ u. N. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Bierum*, 10 min. W. van Holwierda; met 3 h. en 30 inw.

Hier stond eertijds de aanzienlijke abdij Feldwerd, doorgaans Oldeklooster genoemd, van de orde van St. Benedictus, in 1183 door den Abt Hatebrandus gesticht, die hier in 1198 als Kloostervoogd overleed, waarna hij gebalsemd en met eene graftombe vereerd

werd; doch in 1620 voerde men diens beenderen als heilige reliquiën naar de St. Salvadors-kloosterkerk te Antwerpen, alwaar zij, op St. Hathebrand (30 Julij) van elk jaar, bijzonder vereerd werden. Van de gezegde abdij ontleent dit geh. zijnen naam. Op het einde der zestiende eeuw werd dit klooster geheel gesloopt. Daarvan is hier nog als bewonderenswaardig overgebleven eene oude put of ronde opgemetselde bron, van ruim 2 ell. 6 palm. in doorsnede. Deze put vormt eene kleine waterkom van ruim 3 ell. 5 palm. in doorsnede, op het hoogste punt van eene terp, en geeft steeds kostelijk water op, zoodanig dat, wanneer in den geheelen omtrek de slooten uitgedroogd zijn, het water in dien put ten minsten wel 15 of 20 palm. boven het maaiveld en derhalve omstreeks 35 palm. boven den bodem der uitgedroogde slooten staat. Men ziet hier thans twee aanzienlijke boerenplaatsen, van vruchtbare kleilanden en uitmuntende weiden omgeven.

OLDEKLOOSTER, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 1½ u. N. van *Sneek*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Bolsward*, ½ u. O. van *Hartwerd*, waartoe het behoort; met 6 h. en 20 inw.

Dit geh. ontleent zijnen naam van de, alhier vroeger gestaan hebbende, abdij OLDEKLOOSTER, oudtijds ook BLOEMKAMP genaamd, welke in het jaar 1191 gesticht was, en in het volgende jaar door BOUDEWIJN VAN HOLLAND, den negen en twintigsten Bisschop van Utrecht, op St. Bonifaciusdag, werd ingewijd. De stichters waren, behalve eenige Kanunniken van Klaarkamp, vooral drie broeders, woonachtig te Wommels, welke hunne aanzienlijke en meest bij Hartwerd gelegene landerijen, tot dit godsdienstig gebruik afzonderden. Deze broeders heetten TETHARDUS, HERDRADUS en SYBOLDUS, van welke de beide eerste Priesters en de laatste een Leek was. TETHARDUS werd tot eersten Abt van dit nieuwe klooster, waaraan men den naam van B l o e m k a m p gaf, aangesteld, door GERBRANDUS, Abt van Klaarkamp, met goedvinden en op magtiging van den Bisschop van Utrecht. Deze nam het klooster onder zijne bescherming, prees zeer den godsdienstigen ijver der drie broeders, en beschonk hun klooster met vele voorregten. Onder de besturing van den eersten Abt, en door de getrouwe medewerking zijns broeders HERDRADUS, die Prior of Onder-Abt was, nam het klooster aanmerkelijk toe in aanzien en in getal van Monniken, die de Cisteriënser orde aannamen, zoodat TETHARDUS, bij zijn overlijden, in 1200, reeds een aanzienlijk klooster naliet, waarvan de tweede Abt WIGHARDUS was. Deze Abt stond mede zeer in de gunst van THEODORICUS VAN ARE, den twee en dertigsten Bisschop, ten blijke waarvan het klooster met het regt van patroonaat der kerk van Scharnegoutum begiftigd werd, welk regt tot dien tijd aan de Utrechtsche Kerkvoogden had behoord. Alleen moest BLOEMKAMP, wegens de overdragt van het gemelde jus patronatus, de oude jaarlijksche schatting aan den Bisschop blijven betalen, bestaande in 8 onsen Ezeker munt. Voorts schonk de Bisschop nog aan BLOEMKAMP, eene aanzienlijke hoeveelheid lands, ontstaan door de toen reeds aanmerkelijke aanslijking der Middelzee. De Abt deed met deze nieuwe aanwinst zijn voordeel, liet de nieuwe landen door de kloosterlingen bedijken en ontginnen, waardoor met der tijd de inkomsten en bezittingen des kloosters aanzienlijk vermeerderd werden. JOHAN VAN ARKEL, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, bevestigde in 1337 dezen giftbrief van zijnen voorzaat. BLOEMKAMP (OLDEKLOOSTER) verkreeg kort hierna nog meer landerijen. De aanslijking der Middelzee gaf aan vele daaraan gelegene

dorpen groote aanwinst in land. Die nieuwe landerijen waren echter onbruikbaar, zoo zij niet door vaste dijken tegen de hooge vloeden beveiligd werden. Deze bedijking was voor de meeste landzaten, wegens de kostbaarheid, onuitvoerbaar, waarom men zich meermalen tot de rijke en vermogende kloosters wendde en daaraan de nieuwe landen opdroeg, alzoo de kloosters de kosten der bedijking gemakkelijk konden dragen, en zulks ook gaarne wilden doen, dewijl zij daardoor in het bezit van uitgestrekte landerijen kwamen. De ingezetenen van Mantgum begaven zich tot den Abt van Bloemkamp, en droegen hem de nieuwe landen op, welke de opgeslijkte Middelzee had geschonken. De Abt bekwam daardoor te Mantgum geheele streken lands, welke al spoedig bedijkt werden, terwijl hij mede de bouwing eener kerk aldaar, in of omtrent het jaar 1203, bevorderde.

In 1233 werd door zekeren Ubaldus, in de nabijheid van Sneek, een nonnenklooster gesticht, waaraan hij den naam van Aula Dei (Gods Hof) gaf; doch daar dit klooster meer bekend bleef onder den naam van Nijeklooster, werd Bloemkamp vervolgens algemeen met den naam van Oldeklooster benoemd. In de eerste anderhalve eeuw van zijn bestaan schijnt Oldeklooster steeds in magt, aanzien en welvaart te zijn toegenomen, terwijl de Monniken nog niet dien trap van zedeloosheid en onkunde hadden bereikt, die later zulke treurige verschijnselen opleverde.

Na het uitbreken der bekende twisten tusschen de Schieringers en Vetkoopers, die zoo lang in Friesland gewoed en zoo veel bloed en welvaart gekost hebben, nam ook Oldeklooster, dat zich bij de eerste partij voegde, veelal een werkzaam aandeel in die geschillen, beroerten en oorlogen. Niet slechts mengden de Monniken zich in de twisten der Edelen, maar bevochten vaak kloosters en abdijen. Vooral vierden zij hunne zucht naar oorlog en verwoesting den ruimen teugel, nadat, in 1341, tot twaalfden Abt was aangesteld zekere Menulfus, die zeer oorlogszuchtig was, en liever zijne Monniken in den wapenhandel, dan in de godsdienst oefende. Zoo waagden de Monniken van Oldeklooster, in 1347, eenen aanslag tegen de abdij te Pingjum (Vinea Domini), met oogmerk om die in te nemen; doch de wakkere verdediging van Wibrandus Wobbinga, Proost aldaar, deed hen, bij al hunne meerderheid en sterkte, het hoofd stooten, zoodat zij met schaamte moesten afdruipen.

In de kerk te Oldeklooster werd in 1345 begraven het lijk van Willem IV, Graaf *van Holland*, die in eenen veldslag bij Stavoren gesneuveld was, hoewel Albrecht van Beijeren, in 1396, het gebeente weder liet opgraven en naar Braband vervoeren.

Renicus Camga, die in 1377 Abt van Oldeklooster, werd, was mede een zeer oorlogzuchtig man, en leefde in gedurige vijandschap met de Monniken van Ludingakerk, die, tot de Vetkoopers-partij behoorende, zijne gestadige vijanden waren. In eenen veldslag tusschen de Monniken van Ludingakerk en Oldeklooster, den 4 Julij 1380, nabij Arum voorgevallen, sneuvelden meer dan 150 van beide partijen, welke hierop onverzoend scheidden, en slechts wachtteden op nieuwe gelegenheid om zich te wreken. Inmiddels nam het klooster zeer af in bevolking en inkomsten, dewijl het losbandig gedrag der kloosterlingen en hunne oorlogszucht en wreedheid de godsdienst hoe langer hoe meer verachtelijk maakten bij de genen, die te voren diepen eerbied gevoelden voor het kloosterleven. Vele landzaten en uithoven onttrokken zich aan Oldeklooster, hetwelk daardoor niet weinig leed. De zevenjarige

regering van den Abt Meinardus, die op eene reis naar Zierikzee overleed, verbeterde de tucht des kloosters zeer weinig: want bij gelegenheid dat een volgende Abt, Dodo of Doede Feitama, benevens den Abt van Ludingakerk van hunne kloosters afwezig waren, ten einde de partijschappen te helpen bijleggen, namen de Monniken van Oldekloosteb hunne kans waar om Ludingakerk te bestoken en, zoo mogelijk, daarop eene overwinning te behalen. Zij trokken alzoo gewapend naar Ludingakerk, waar zij dra de poort bemeesterden en, naar het zich liet aanzien, zou het geheel konvent al spoedig in hunne magt zijn geweest; doch alzoo er, zonder hun weten, onderscheidene Edelen in Ludingakerk bijeen waren, om zeker onderling verdrag te maken, was Ludingakerk aldra in staat van tegenweer, en bood die van Oldeklooster moedig het hoofd. Sipke Nijenhuis, Heerschap te Wynaldum, was een der ijverigste verdedigers van Ludingakerk, doch sneuvelde reeds bij het begin van het gevecht. De Oldekloostersche Monniken moesten intusschen het hazenpad kiezen, en werden door die van Ludingakerk tot aan Arum vervolgd. Bij dit dorp, welligt omdat zich de vlugtende Monniken hier veilig achtten, hielden zij stil, en sloegen nog tien van hunne vervolgers dood, terwijl de Edelen Sicke Gratinga en Gale Hania zwaar gewond naar Ludingakerk terug gevoerd werden. Oldeklooster had bij dit bedrijf 39 Monniken verloren, en tevens de wraak van Ludingakerk op nieuw opgewekt. De beide gewonde Edelen genezen zijnde, zonden 50 sterke en wel gewapende Monniken uit Ludingakerk naar Oldeklooster om het te overrompelen. Deze aanslag had plaats den 2 November 1420, doch mislukte; zij moesten zich ditmaal vergenoegen met het verbranden van eenige huizen en de poort, terwijl zij twee Monniken gevangen met zich naar Ludingakerk voerden, welke zij aldaar doodsloegen en aan eenen boom ophingen.

Dodo Feitama, toenmaals Abt van Oldeklooster, was in acht en twintig jarigen ouderdom tot die waardigheid verheven. Hij werd wel is waar geroemd als een man van geleerdheid en goeden smaak, doch zijne pogingen om de orde en tucht in het klooster te herstellen, liepen vruchteloos af. Ook was de Abt zelf geenszins vrij van wraakzucht: want toen eenige Bolswarders eenen Monnik hadden doodgeslagen, liet hij toe, dat de Monniken zich, door het ombrengen van dertien burgers, op de Bolswarders wreekten. Eene poging, kort daarna door de burgers van Bolsward gedaan, om Oldeklooster in te nemen, liep vruchteloos af. De Abt Feitama deed anders veel om zijn klooster den vorigen bloei weder te doen hernemen, want om de groote schulden, door het losbandig gedrag der Monniken veroorzaakt, te betalen, verkocht hij zelfs zijne eigene landen te Wommels, maar de kloosterlingen waren te zeer aan een teugelloos leven gewoon, dan dat er eene spoedige verbetering in de gesteldheid des kloosters te hopen scheen. Ulbodus Tiersma, die, in 1444 Abt van Oldeklooster werd, was bij de geestelijkheid in het algemeen bemind, en werd wegens zijne godsvrucht en wijze zachtmoedigheid geprezen. Zijne regering was echter te kort, om belangrijke verbeteringen voor het klooster daar te stellen.

De zware watervloed, die, na eenen zeer droogen zomer, in November 1464, een groot deel van Friesland onder water zette, deed mede groot nadeel aan de landen van Oldeklooster. Ook werd de groote put of vijver, binnen in het klooster, door het zeewater geheel bedorven, zoodat men groot gebrek aan water, zoo wel tot huishoudelijk gebruik, als tot bierbrouwen, ondervond. Om naderhand dusdanige onheilen te voorkomen, liet de Abt Matthias Poortvliet, in het volgende voorjaar,

eene talrijke bevolking had te voeden. Deze Makkumer-zijl, thans nog aanwezig, behoorde aan OLDEKLOOSTER, en moest door dat gesticht onderhouden worden, gelijk de in 1778 gedamde kleine zijl aldaar, aan het konvent Achlum behoorde. Van de laatste dertig jaren, dat OLDEKLOOSTER nog bleef bestaan, valt weinig aanmerkelijks te zeggen, alzoo de reeds toen hier en daar aanwezige zucht naar eene kerkhervorming, te gelijk met de zedeloosheid en onwetendheid der kloosterlingen, zeer toenam, en het einde van zulke gestichten voorspelde.

OLDEKLOOSTER werd bijna geheel verwoest, den 19 October 1572, zijnde den zelfden dag, toen Lidlum en Monnikebajum vernield werden. Onder CUNERUS PETRI, eersten en laatsten Bisschop van Leeuwarden, hield de laatste Abt THOMAS VAN GRONINGEN zich nog al eenigzins staande, doch den 13 November 1579 eindigde het kloosterleven geheel. De Abt werd op dien dag gevankelijk naar Leeuwarden gevoerd, denkelijk ten gevolge van zijn oproerig gedrag tegen de Staten, en zijne verkleefdheid aan Spanje; dit ten minste is zeker, dat hij het verzoekschrift ter verhindering der unie mede had geteekend. Hij overleed den 3 Augustus 1599, en ligt in het koor van de kerk te Hydaard begraven. Op den grafsteen leest men, behalve het grafschrift, nog een Latijnsch versje. Twee dagen na de gevangenneming van den Abt (13 Nov. 1579) werd, bij een besluit van de Staten van Friesland, bepaald, dat de algemeene en openbare oefening van de Hervormde godsdienst in Friesland, van nu af zou gehandhaafd worden. De kloostergoederen werden aan den Lande getrokken, om deze tot nuttige einden te bezigen. De losse goederen werden terstond, doch de landerijen van tijd tot tijd verkocht. Nog waren in 1640 twee stemmende plaatsen van OLDEKLOOSTER in eigendom aan de provincie Friesland verbleven, doch deze waren reeds in 1698 een eigendom van particulieren geworden.

OLDE-KLOOSTER, hoezeer thans slechts een gehucht met eene geringe bevolking, en geene schaduw vertoonende van de vroegere grootheid, is en blijft evenwel rijk aan herinneringen voor oudheidminnaars.

OLDEKLOOSTER-IN-DE-MARNE, voorm. abdij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie MARNE (ABDIJ-IN-DE-).

OLDELAMER of OLDELEMMER, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2¼ u. Z. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*.

Men telt er 260 inwoners, die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

Dit dorp plag weleer beroemd te zijn, wegens de menigte van turf, die er jaarlijks gegraven werd, doch thans is deze voorraad genoegzaam ten einde. Ook zijn de drie schipslooten, die uit deze veenen naar de Kuinder liepen, reeds vervallen. Weleer plagten hier binnen den Weerdijk ook bouwlanden te zijn, doch overigens ziet men hier niets, dan wei- en hooilanden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oldelamer-en-Oldetryne*, welke hier eene kerk heeft. — De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Joure* gerekend. — De R. K., die er zijn, behooren tot de stat. van *Oldeholtpade*. — Men heeft in dit d. eene school.

OLDELAMER-EN-OLDETRYNE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *Wolvega*, met twee kerken, als: ééne te Oldelamer en ééne te Oldetryne.

Men telt er 490 zielen, onder welke 150 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Con-

NELIS JOHANNES, die in het jaar 1599 hier stond, en in het jaar 1608 naar Wolsum vertrok.

OLDEMARKT, gem. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Steenwijk*, (6 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. W. aan de Linde, die haar van de Friesche griet. Stellingwerf-Westeinde scheidt, N. O. onmiddellijk aan de griet. Stellingwerf-Westeinde, O. en Z. O. aan de gem. Steenwijkerwold, Z. W. aan Blankenham.

Deze gem. bevat de d. Oldemarkt en Paaslo, benevens de buurs. IJsselham, Ossenzijl, de Haren en Kalenberg. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4738 bund., waaronder 4694 bund. 14 v. r. 78 v. ell. belastbaar land; telt 357 h., bewoond door 441 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2140 inw., die meest hun bestaan vinden in veehonderij, landbouw, visscherij, turfmakerij en handel in boter, rogge, boekweit enz. Ook heeft men er eene calicotsweverij, met negentien of twintig touwen, eene ouwelbakkerij, eene kaarsenmakerij en eenen wind-koren- en pelmolen.

De Herv., die er 1740 in getal zijn, onder welke 720 Ledematen, maken de gem. van *Oldemarkt-en-Paaslo* uit. — De 3 Evang. Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Zwolle* gerekend.

Er was in 1709 alhier nog eene Doopsgez. gem. en Leeraar, doch thans is die gemeente vervallen. De enkele Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. te *Steenwijk* of te *Blokzijl*.

De R. K., die er 370 in getal zijn, behooren tot de gem. *Steggerda-en-Steenwijkerwold*, doch in het jaar 1828 is te Oldemarkt eene kerk gesticht, waarin aanvankelijk de dienst door de Pastoors dier gemeente verrigt is, doch in 1845 is daartoe een afzonderlijke Pastoor te OLDEMARKT gezonden.

De Isr., van welke er ruim 20 wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Steenwijk*.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: twee te Oldemarkt, ééne te Kalenberg, ééne te Ossenzijl en ééne te Paaslo, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 520 leerlingen bezocht werden.

Het d. OLDEMARKT ligt 8½ u. N. ten W. van Zwolle, 3 u. N. van Vollenhove. Men telt er in de kom van het d. 157 h. en 1020 inw.

De kerk, was vóór de Reformatie, aan den H. NICOLAAS toegewijd. De pastorij stond ter benoeming van het kapittel van Steenwijk. Er waren, ten dienste van de parochiekerk, vier vikarijen gesticht; als: die van het *H. Kruis*, welke de Pastoor aan zijnen Kapellaan vergaf, onder beding van alle Vrijdagen de dienst te doen; die van *O. L. Vrouw*; die van den H. ANTONIUS, en die van de H. ANNA. De bezitters van de drie laatste vikarijen moesten wekelijks twee missen doen. Deze kerk is een net gebouw, met eenen bevalligen toren en een goed orgel, dat er in 1828 geplaatst is.

De R. K. kerk is aan den H. NICOLAAS toegewijd. — Men heeft in deze gemeente twee dorpscholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 200 leerlingen bezocht worden.

Ook is er eene aanzienlijke botermarkt, zijnde er, in het jaar 1844, 196,460, en, in het jaar 1845, 200,760 Nederlandsche ponden boter ter waag gebragt.

De kermis valt in den tweeden Zaturdag in Mei en den laatsten Zaturdag in September.

Deze gemeente deelde, met hare gehuchten, ook treurig in de over- van het jaar 1825. Er verdronken zeventien menschen,

benevens zeven paarden, vijf honderd en twee runderen, vijf varkens en twee en negentig schapen.

Het wapen van deze gem. bestaat in eene geopende opstaande hand.

OLDEMARKT-EN-PAASLO, kerk. gem., prov. *Overijssel*, klass. van *Kampen*, ring van *Vollenhoven*; met twee kerken, als: ééne te Oldemarkt en ééne te Paaslo.

Men telt er 1740 zielen, onder welke ongeveer 720 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMANNUS RIBBIUS, die in het jaar 1601 hier in dienst was en in het jaar 1606 naar Huizen, in Gooiland, vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

OLDEMATE, plaats, welke men, op het jaar 1188, in eene oude oirkonde vermeld vindt, als liggende onder de marke *Heeckeren*, bij *Goor*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

OLDEMEULEN, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Assen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Vries*; met 3 h., eenen korenmolen en 24 inw.

OLDEMEULEN-AA (DE) of HET OLDEMEULEN-DIEP, naam, welken men geeft aan dat gedeelte van de rivier de *Aa*, prov. *Drenthe*, hetwelk, langs het geh. Oldemeulen, naar de grenzen van die provincie en vervolgens naar de stad Groningen loopt.

OLDEMOLE, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. van *Almelo*, kant. en ¾ u. van *Delden*, gem. en ½ u. Z. van *Hengelo*, in het geh. *Ende*.

Op de huisplaats staat thans eene boerenwoning, met niet meer dan 25 v. r. lands, in eigendom toebehoorende aan den Heer VAN BEVERVOORDE, woonachtig te Groningen.

OLDEMOLE (DE), naam van dat gedeelte der *Boekelusche-Aa* of *Beek*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, welke langs de voorm. havez. van dien naam loopt.

OLDEN-ALLER, adell. h. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie ALLER (OUD-).

OLDENBARNEVELDSCHE-DIJK, dijk, prov. *Noord-Holland*, langs de Noordzee, van Calandsoog naar den Helder zich uitstrekkende.

Deze dijk, welke in het begin der zeventiende eeuw is aangelegd, en van den Raadpensionaris VAN OLDENBARNEVELD zijnen naam ontleent, is sedert zijnen aanleg in een vrij groot en hoog duin veranderd.

OLDENBURG, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. W. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Loppersum*, in of nabij *Wirdum*, waartoe hij behoorde. — Men weet echter thans niet juist meer aan te wijzen, waar deze burg gestaan heeft.

OLDENBURG, voorm. burg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Groningen*, gem. en ¼ u. O. van *Haren*, aan den Esserweg.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, is in het jaar 1759 het buitengoed Emdaborg aangelegd. Zie voorts dat woord.

OLDENBURG, voorm. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den Rijweg naar Kwatta, ten N. van dien weg; palende N. aan onuitgegevene bosschen en zwampen, O. aan de Fiottebrug en de buitengronden van Paramaribo, Z. aan genoemden Rijweg naar Kwatta, W. aan den kostgr. Toevlugt.

Deze kostgr. is in het jaar 1843 door het Nederlandsche Gouvernement aangekocht, om er een hospitaal en andere woningen te bouwen, ten einde te beproeven de melaatschheid of zoogenaamde boassie

te genezen. Reeds in November van dat jaar waren die gebouwen gereed, en de Heer Medicinae et Chirurgiae Doctor G. C. [illegible] Gravenhorst, die zich aangeboden had, om deze proef kosteloos te ondernemen, wachtte slechts op de aankomst van eenige aan die ziekte lijdende slaven uit het etablissement Batavia, om daarmede een begin te nemen.

OLDENDRIEL, eigenlijk Aldendriel, voorm. kast. in het *Neder-ambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Grave*, gem. *Mill-en-St.-Hubert*, 20 min. N. van St. Hubert.

Dit kast. is in de vorige eeuw tot een Roomsch-Katholijke kerk voor de stat. van *St. Hubert* ingerigt, waartoe het thans nog dient.

OLDENEEL of Oldeneel, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Zwolle*, gem. *Zwoller-kerspel*, aan den IJssel; met 160 inw. — Voorheen had men er eene havez. van denzelfden naam.

OLDENEEL of Oldeneel, voorm. havez., prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Zwolle*, gem. *Zwoller-kerspel*, in het geh. *Oldeneel*.

OLDENGOOR, voorm. adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie Matenborg.

OLDENHAAFSCHE-DIJK, dijk in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, langs den IJssel, loopende van de bouwplaats het Oldenhave tot de limieten der gemeente Drempt.

Deze dijk staat met den *Dremptsche-*, den *Hoog-Laren-sche-* en den *Oldburgsche-dijk* onder eenen dijkstoel, bestaande uit eenen Dijkgraaf, acht Leden en eenen Secretaris.

OLDENHAAG, eigenlijk Aldenhaag, voorm. kast. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Tiel*, gem. en ½ u. N. van *Zoelen*.

Het was voorheen een zwaar kasteel, doch is reeds sedert lang verwoest; echter is daarvan nog eenig spoor van vroeger aanwezen overig. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen heuvel, met grachten omgeven. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 40 bund. 10 v. r. 50 v. ell., maken een gedeelte uit van de heerl. *Zoelen*, in eigendom bezeten wordende door den Heer J. A. Völcker, woonachtig te 's Gravenhage.

OLDENHAVE (HET), meer Oldenhof of 't Huis-te-Ruinen genoemd, voorm. havez. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6½ u. Z.W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2½ u. N. W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Ruinen*..

In het begin dezer eeuw is dit goed afgebroken, zijnde het laatst in eigendom bezeten door den Heer R. A. C. Nobel, Schout van Ruinen. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaren.

OLDENHOF, voorm. heerenhuis in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 4½ u. Z. O. van *Zalt-Bommel*, gem. en ½ u. Z. van *Driel*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans boschgrond. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 67 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer W. de Gier en Consorten, woonachtig te Driel.

OLDENHOF, voorm. adell. h., op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 12 u. N. ten W. van *Arnhem*,

kant. en 1 u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en 2 u. N. O. van *Doornspijk*, ½ u. Z. van *Oosterwolde*, waartoe het behoorde.

OLDENHOF, voorm. havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en ½ u. Z. O. van *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

OLDENHUIS, voorm. heerenhuis, thans aanzienlijke boerderij, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. van *Eenrum*, tusschen het Broekster- en het Pieterbuurstermeer. De bouwerde en de steenen in de muren der bovenwoning dragen nog sporen van oudheid.

OLDEN-KOTTE, naam, welke men verkeerdelijk wel eens geeft aan het oostelijke gedeelte van *Rekken*, gem. *Eibergen*, prov. *Gelderland*, hetwelk aan het geh. Oldekotte, onder het kerspel Vrede, in het kon. Pruissen grenst.

OLDENOORD, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie OERT.

OLDENZAAL, kant., prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*; palende N. aan het kant. Ootmarsum, O. aan het koningrijk Hannover, Z. aan het kant. Enschede, en W. aan het kant. Delden.

Het bevat de drie gem. Oldenzaal, Losser en Weerselo, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22,275 bund.; telt 2153 h., bewoond door 2325 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 11,700 inw., die vele fabrijken hebben.

OLDENZAAL, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Oldenzaal* (1 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); wordende rondom door Losser omgeven.

Deze gem. bestaat alleen uit het plattelandstadje Oldenzaal. Zij beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 168 bund. 77 v. r. 81 v. ell., waaronder 167 bund. 20 v. r. 63 v. ell. belastbaar land. Men telt er 497 h., bewoond door 617 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3000 inw.

Het stadje OLDENZAAL, OLDENZEEL, OLDENSAAL of ODDENSEEL, oudtijds ook wel ALDENSELA, in het Lat. SALIA VETUS of ODESALIA, ligt 4½ u. O. ten Z. van Almelo, 2½ u. Z. van Ootmarsum, 2½ u. N. van Enschedé, 52° 18' 6" N. B., 23° 45' 2" O. L.

Reeds voor dat de stad haren tegenwoordigen naam ontving, vindt men ter plaatse, waar zij ligt, sporen eener bevolking, welke men, naar de wapenen te oordeelen, die in den grond gevonden werden, en andere daarbij komende merkteekenen, aan den volkstam der Kelten, de oudste bewoners onzes Vaderlands, in de zevende eeuw vóór CHRISTUS, schijnt te moeten toeschrijven. De opvolgende stammen der Cimbren en Teutonen, laten meer duidelijke sporen van hun aanwezen hier ter plaatse na; immers de beroemde tempel van TANFANA, welke in den herfst des jaars 14, na CHRISTUS, door de Romeinen, onder aanvoering van GERMANICUS, verwoest werd, bevond zich ongetwijfeld aan den Tankenberg, op wiens zuidwestelijke helling de stad gebouwd is. De naam dezes bergs en de legenden, aangaande deze godheid, bij de volksmenigte in omloop, vereenigen zich om de plaats van hare eeredienst, hier omstreeks aan te duiden. Toen zich uit de verschillende afdeelingen van den Teutonischen volkstam, in de eerste eeuwen onzer jaartelling, de nieuwe natie der Franken verhief, werd ook in het *heem*, of *gehucht*, welk hier gevonden werd, even als op meer andere plaatsen hier omstreeks, voor eenen uit de Grooten of aanvoerders der natie (graven, graphions) eene *sala* (zaal

[illegible] onder den naam van Saliërs of van Salische Franken, in de geschiedenis was bekend geworden; doch ook onmiddellijk na de afkondiging der genoemde wet, brak de natie, onder aanvoering van haren eersten koning, Pharamund, op, om Gallië te veroveren, en het was natuurlijk, dat van toen af aan de hier bestaande *Sal* den naam van *Oudsala* of voormalig verblijf ontving. Van hier schreven dan ook de latere Schrijvers, bij afwisseling, [illegible], [illegible], en de Latijnschen [illegible] en [illegible], uit alle welken zich eindelijk den tegenwoordigen naam van Oldenzaal vestigden. Na den aftogt van de [illegible] der natie, stond de achtergeblevene Frankische bevolking ten doel aan de vernielende invallen der Friezen en Saksen, van welke de laatstgenoemde zich, in den aanvang der [illegible] eeuw, alom in Twenthe, en bepaaldelijk rondom de stad Oldenzaal, in hunne [illegible] koloniseerden. Vooral namen de Saksen eene bijzonder vijandige houding aan, nadat hier ter plaatse het Christendom, in 690, door Marcellinus, en toen deze stichting later weder verwoest werd, in 765, door Plechelmus was verkondigd geworden. De meer dan dertig jaren voortgezette oorlogen van Karel den Groote in deze streken, van 772 tot 804, leveren de treurigste bewijzen voor deze vijandige gezindheid der Saksen op. Eerst de vrede des laatstgenoemden jaars, waarbij de Saksen tot het Christendom overgingen, bragt voor deze stad en haren omtrek weder tijden van rust aan.

In het jaar 817 verhief Lodewijk *de Vrome* het landschap Twenthe tot een graafschap, met uitdrukkelijke bepaling, zoo als uit de daarvan aanwezige stukken blijkt, dat Oldenzaal de hoofdplaats van het nieuwe graafschap zoude zijn. Tot eersten Graaf van Twenthe werd benoemd Baldericus van Cleve, die dan ook terstond zijne nieuwe residentie met eenen houten muur en eene gracht versterkte. Zijne nakomelingen volgden hem geregeld in het bestuur des graafschaps op, tot in het jaar 970, als wanneer de toenmalige Graaf Baldericus zijn geheele graafschap aan den Bisschop van Utrecht wegschonk, en daarop zelf, in het volgende jaar, tot die waardigheid verkozen werd. Deze aanmerkelijke omwenteling veranderde ten eenemale de staatkundige betrekkingen van Twenthe. Het oude graafschap, welks oostelijke grenzen zich tot diep in Westphalen hadden uitgestrekt, werd verbrokkeld, en twee nieuwe graafschappen verrezen daaruit, te weten: het Nieuwe-Twenthe, met de hoofdstad Goor, en het nog bestaande graafschap Bentheim, met de hoofdstad van dien naam. Alleen in Oldenzaal en haren onmiddellijken omtrek, onzeker hoe verre, werd van nu af aan het wereldlijk gezag van wege den Bisschop van Utrecht uitgeoefend, en daardoor deze stad, vele jaren lang, in eene vijandelijke stelling, tegenover Goor en Bentheim, gebragt. Intusschen nam zij in de volgende eeuwen meer en meer in bloei en welvaart toe. Zoo wordt er ook nog eenen brief gevonden van den 11 Junij 1049, waarin Keizer Hendrik III, op verzoek van zijne echtgenoot Agnes, en om de trouwe diensten van Bernoldus, den twintigsten Bisschop van Utrecht, den zelfden Bernoldus en zijne nazaten verlof en magt geeft, om in zekere plaats, Aldenselle genaamd, en in het land van

Twenthe gelegen, alle Donderdagen, het geheele jaar door, eenen marktdag te houden, en voorts om in de zelfde plaats, jaarlijks op den 22 October, zijnde het wijfeest der kerk, eene jaarmarkt te houden, met bevel, dat die jaarmarkt twee dagen voor het wijfeest beginnen zal en nog twee dagen na het feest duren.

Ook was OLDENZAAL, volgens eene aanteekening van het jaar 1222, *die beste stad van dien nabuurschap, wel bevestigd en bemuurd*, en twee eeuwen later de eerste der kleine Overijsselsche steden, die met de Ridderschap, Deventer, Kampen en Zwolle, over algemeene belangen beraadslaagde.

In het jaar 1429, op St. Lebuinusdag, zijnde den 5 November, ontstond er een geweldigen brand, waardoor in korten tijd bijna de geheele stad, benevens een gedeelte van de kerk en den toren, eene prooi der vlammen werd, van welke ramp zij zich te minder spoedig konde herstellen, dewijl kort hierop de felle oorlogen, tusschen KAREL, Hertog *van Gelder*, en den Bisschop van Utrecht, eenen aanvang namen, en zij, tot haar onheil, ook daarin deelen moest. Zoo werd zij in 1503 en 1509 door 's Hertogs troepen ingenomen en geplunderd, doch in 1517 wederstond zij desselfs wapenen, om later in handen van oproerige bisschoppelijke knechten te vervallen. Eerst in 1525 begon zij zich een weinig van hare ongelukken te herstellen, want in laatstgemeld jaar werd de kerk en toren op nieuw hersteld, en het was ook waarschijnlijk omtrent dezen tijd, dat zij in de rij der nieuwe vestingen te voorschijn trad. Als zoodanig werd OLDENZAAL met eene driedubbele muur, in eene cirkelronde gedaante, omringd en met even zoo vele grachten omgeven. Zij werd om die reden, naar den aard dier tijden, geacht als eene voorname sterkte. Daarna is deze plaats, terwijl de binnenste der drie gemelde muren staande bleef, met eenen aarden wal van vijf bastions, met vijf ravelijnen en natte grachten, omgeven.

Dewijl intusschen dit OLDENZAAL, zoo menigmaal het in 's vijands handen was geweest, hen gediend had tot een roofnest, om van daar geheel Twenthe en Drenthe af te loopen en ten platten lande alles uit te plunderen, heeft de Staat goedgevonden die stad, zoodra zij in 1626, overwonnen was, te ontwallen, waartoe alle de huislieden van rondom, tusschen de vijftien en twintig jaren, ten getale van twee duizend, ontboden werden, die de poorten afgebroken en met de aarde der wallen de grachten gevuld hebben, tot geen klein misnoegen der ingezetenen, die nu voortaan, als in eene opene plaats, aan de strooperijen van al wie wilde blootgesteld waren. Later zijn de poorten, welke thans nog drie in getal zijn, eenigermate hersteld, blijkens het opschrift, hetwelk boven de Deurninger-poort gevonden wordt en aldus luidt:

AÑO 1626 SYN DESE STATSWALLEN, POORTEN ENDE MUYREN GEDEMOLLEERT.
AÑO 1644 IS DESE POORTE WEDERUMME GERENOVEERT.

Terwijl dat, hetwelk boven de Bisschopspoort gevonden wordt, van den volgenden inhoud is:

AÑO 1626 SYN DESE STATSPOORTEN ENDE MUYREN GEDEMOLLEERT
ENDE AÑO 1644 BEN ICK WEDERUMME GERENOVEERT.

In OLDENZAAL werd in 1836 door de Heeren J. T. PRESE BISKHOUT, GELDERMAN en TEGEL, de eerste weverij van zijden en half zijden stoffen opgerigt. De moeijelijkheden, aan zoodanige nieuwe inrigting verbonden, werden door de kennis en het beleid van die werkzame ondernemers allengs opgeheven, inlandsche wevers werden daartoe met goed

gevolg opgeleid en het gefabriceerde vindt zeer goeden aftrek. Eene tweede inrigting in die stad, welke in het jaar 1836 eene belangrijke uitbreiding verkregen heeft en allezins vermelding verdient, is de wolfabriek, bestaande in wolkammerij, spinnerij en weverij, van de Heeren Wessel, Costen en Comp.; geheel inlandsch is de grondstof, de verschillende bewerkingen en ook het gebruik, dat steeds voldoende aftrek waarborgt. De fabriek bestaat in eene wolkammerij en verwerij, waar de wol, na behoorlijk gezuiverd en gewassen te zijn, in onderscheidene kleuren geverwd wordt; eene spinnerij, waar die zelfde wol, na vooraf gekrast te zijn, op machines wordt gesponnen, ter dikte, zoo als die bij de weverij benoodigd is; eene weverij, waar die goederen, na opgemelde bewerking ondergaan te hebben, worden geweven. De grondstoffen van dit fabrikaat, bestaan uit eene schering van geverwd en ook gebleekt linnengaren; doch er zijn ook proeven genomen, om wollengaren of saijet, tot schering te nemen. De inslag bestaat geheel uit wol, doch van enkele soorten van goederen uit wol en katoen. Het gebouw, voor de weverij opgerigt, bevat circa vijftig weefgetouwen.

Nog bestaat in Oldenzaal eene instelling, die haren oorsprong verschuldigd is, aan den belangrijken en weldadig werkenden, rondgaanden brief, van den Heer J. H. Graaf van Rechteren, Gouverneur van Overijssel, aan de gemeentebesturen van dat gewest, waarbij het opsporen en verschaffen van werk aan behoeftigen ten sterksten werd aanbevolen. Eenige weldenkende ingezetenen aldaar, hebben, in overeenstemming met het stedelijk bestuur, dadelijk de handen aan het werk geslagen, en eene armenfabrijk opgerigt, waar pak-, zak- en behangsellinnen vervaardigd wordt, en waarin thans ongeveer 400 personen werkzaam zijn; behalve deze fabrijken heeft men er eene uitgebreide fabriek van katoenen bonten en gedrukte katoenen, tien calicotsfabrijken en twee fabrijken van koffijzakken.

De stad heeft onderscheidene goede huizen en eene markt. Het Stadhuis is een doelmatig ingerigt gebouw, hetwelk echter niets merkwaardigs bevat. Het werd door den storm van 29 November 1836 deerlijk geteisterd, ten gevolge waarvan het dak geheel afgebroken werd, en het hooge, oude muurwerk eenige ellen is moeten verlaagd worden. Men pleeg te Oldenzaal, op de secretarie, eene walvischrib, aldaar, volgens overlevering, eenige eeuwen geleden, in het veen gevonden, in eenen keten aan den zolder te hebben hangen, met dit opschrift:

En quae Neptunus profert miracula rerum.
Miramur nostris grandia ceta locis.

(d. i. Zie hier welke wonderen Neptunus aan den dag brengt. Wij op onze woonplaats bewonderen de zeegedrogten).

De Roomsch-Katholijken, welke er 2400 in getal zijn, waaronder 2100 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De kerk, welke eerst aan den H. Silvester en naderhand aan de H. Plechelmus was toegewijd, en daarom gewoonlijk de Plechelmikerk geheeten wordt, is in het jaar 954, door Balderius, die van 918 tot 971 Graaf van Goor en Twenthe was, en van 971 tot 977 als Bisschop van Utrecht regeerde, van steen opgebouwd. Vermoedelijk had reeds vroeger ter zelfder plaatse eene houten kerk gestaan. Althans reeds vóór de onderwerping der Saksers hadden Marcellinus, als ook Plechelmus er gepredikt, zijnde de eerstgenoemde hier gestorven. Andere Schrijvers houden Lebuinus voor den stichter der kerk. Zeker

is het, dat Balderik er, in 954, een collegie van Kanunniken stichtte. In 1043 verkreeg het gebouw den vorm eener kruiskerk, en leed in 1492 veel door den verschrikkelijken brand, welke de stad teisterde, zoodat in 1525 een deel der kerk vernieuwd en vergroot werd. Beide deelen der kerk zijn kennelijk van elkander onderscheiden, doch maken een zamenhangend geheel uit. De oude kerk is opmerkelijk door hare zeldzame bouworde, de dikte harer muren, de schaarschheid van licht, wegens zeer vele oudheden en den zonderlingen vorm der ramen. Deze kerk werd van eene parochiale- tot eene kollegiale- of kapittelkerk verheven, staande onder het bestuur van eenen Deken, die over geheel Twenthe, in naam des Bisschops, het geestelijk gebied oefende. Ook had zij eenen Proost, den rang hebbende onmiddellijk na den Bisschop, waartoe gemeenlijk hoogadellijke en zelfs vorstelijke personen verkoren werden. In 1626 werd deze kerk aan de Hervormden afgestaan, doch in 1809 door Koning Lodewijk aan de R. K. teruggegeven. Daar tegen aan staat de toren, insgelijks in 1043 opgetrokken, en thans in het geheel eene hoogte hebbende van ongeveer 65 ellen. In de kerk waren eerst negen, doch later acht vikarijen [illegible]. De pastorij werd door het kapittel bekleed, of liever, van kapittels wege, door eenen Onder-Pastoor, die door het kapittel aangesteld werd. Doch opdat zulk een Onder-Pastoor niet tot armoede vervallen zou, en bij die gelegenheid op eene andere rijkdom vlammen, heeft Frederik Schenck van Toutenburg, Aartsbisschop van Utrecht, den 11 Mei 1567, eene kanonnikdij aan de pastorij gehecht.

Vóór de Hervorming stond hier een klooster, hetwelk de bescherming van St. Agnes was aanbevolen, en door Zusters van den derden regel des H. Franciscus of Tertiarissen bewoond werd. Zie Tertiarissen-klooster.

Er heeft ook hier eene Broederschap bestaan, van den eersten dag der maand, hetwelk zeer vermaard was, en in het jaar 1400 ingesteld is. Mede was er nog een opgekomen, omtrent het jaar 1613, hetwelk voornamelijk ingesteld was om de armen te helpen. Tot onderhoud van die armen, werden onderscheidene goederen door godvruchtige menschen nagelaten, om koren, boter en spek, uit te deelen, en opdat er ook gezorgd zoude worden voor den huis-armen, die uit eerbaarheid, of om hunne ziekte, zich schaamde of de kracht niet hadden, om van huis tot huis te gaan bedelen. De Bisschop de Marez heeft, in het jaar 1571, honderd mudden koren en honderd daalders, voor een jaarlijks inkomen aan deze Broederschap gegeven.

De Hervormden, die er 800 in getal zijn, onder welke 210 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Deventer, ring van *Enschedé*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest [illegible], die in 1607 herwaarts kwam, en in het jaar 1608 naar [illegible] vertrok. De kerk, die in het jaar 1809 gesticht is, heeft eenen toren en is van een orgel voorzien, hetwelk, in het jaar 1811, uit liefdegaven der gemeenteleden en andere geloofsgenooten, uit verschillende gemeenten, daarin is aangebragt.

De 100 Israëliten, die er wonen, maken eene ringsynagoge uit, waartoe de bijkerken te Ootmarsum, te Enschedé, te Denekamp en te Losser behooren, en waarin de dienst door eenen Godsdienst-Onderwijzer gedaan wordt. De Synagoge is een klein, doch doelmatig gebouw.

Men heeft hier vroeger vier gasthuizen gehad. Het eerste, hetwelk een Leprozenhuis was, stond onder den [illegible], maar is later

verkocht en afgebroken, zoodat de grond, waar het gestaan heeft, thans tot bouwland dient. Het tweede was den H. Geest toegewijd. In de kapel van dit gasthuis was eene vikarij, door de Raad, het regt van patronaatschap over had, en waarvan de bedienaar gehouden was, driemaal per week, de zaligende offerande op te dragen. De inkomsten van deze vikarijen zijn naderhand den Overste der school toegelegd, met deze voorwaarde, dat hij er twee diensten moest laten lezen. Het derde droeg den naam van St. Elisabeths-gasthuis. Het vierde, dat Hollander heet, is misschien naar de stichters genoemd, en is tegenwoordig mede tot burgerwoning ingerigt.

Aan de Latijnsche school, eene instelling, oorspronkelijk door het kapittel daargesteld, en welke gevestigd is boven het gewelf van dat gedeelte der kerk, hetwelk nog van de in 954 gebouwde is overgebleven, werd vroeger door eenen Rector, eenen Conrector en eenen *Praeceptor* onderwijs gegeven. In 1800 werd de praeceptorsplaats afgeschaft. In 1842 werd deze school als Gymnasium ingerigt, waarbij Rector en Conrector in de oude talen en geschiedenis, en een Praeceptor in de nieuwe talen, geschiedenis en wiskunde onderwijs geven. Het Gymnasium telt thans 29 leerlingen, waaronder velen van elders. Voorts zijn hier twee lagere Stadsscholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 370 leerlingen bezocht worden.

Men heeft er ook een Postkantoor, alsmede een Station der Paarden-posterij.

OLDENZAAL is de geboorteplaats van den Godgeleerde JACOBUS [illegible], geb. omstreeks het jaar 1540; † 13 Januarij 1613, en in onderscheidene Akademiën het hoogleeraarsambt te hebben bekleed en onderscheidene werken te hebben geschreven. Nog verdienen, onder de beroemde Oldenzalers, vermelding HERMAN TERMOERT, Overste van het St. Catharina-klooster, bij Almelo, en GERARD [illegible], die in het midden der zeventiende eeuw, toen Twenthe aan de Staten was gekomen, zich alle moeijelijkheid getroost hebben, om de R. K. kerken te verzorgen en de Leeken van zielenvoedsel te voorzien; alsmede JAN WILLEM RACER, Schrijver van de *Overijsselsche Gedenkstukken*, die hier, gedurende meer dan een halve eeuw, de regtsgeleerde praktijk heeft uitgeoefend en in het laatst der vorige eeuw het drostambt van Twenthe bekleedde. Hij overleed in het jaar 1816.

Deze stad, heeft ten allen tijde haar deel gehad in de oorlogsrampen, die Nederland getroffen hebben. Gedurende den Spaanschen en den Munsterschen oorlog is zij meermalen ingenomen.

Zij was naauwelijks door den Graaf VAN HOHENLO voor de Staten bemagtigd, of zij geraakte weder onder de magt der Spaanschen, in 1580, hoewel door de schuld der burgers zelven, die de Roomsch-Katholijke godsdienst nog lang hadden blijven aankleven. De Graaf VAN RENNENBERG, namelijk, in de laatste jaren zijns levens, de Staten afgevallen zijnde en der Spaanschen belangen toegedaan, had wel getracht deze stad eerst met geweld te doen bukken, doch werd door de kloekmoedige tegenweer der Staatsche bezetting, met groot verlies afgeslagen. De bezetting middelerwijl door deze verdediging veel volk verloren hebbende, en daarbij zeer afgemat, kon zich niet op de Spaanschgezinde burgers, die RENNENBERG andermaal ter hulp riepen, verlaten, waarom zij, voor erger vreezende, het geraden vonden, de stad te verlaten, die daardoor weder aan den Koning van Spanje overging.

In 1597 werd zij door MAURITS, Prins van *Oranje*, opgeëischt, en op het ontvangen van weigerend antwoord hevig beschoten, waarna

zij zich den 22 October, overgaf. Zij bleef toen onder het gebied der Staten tot den 6 Augustus 1605, toen de Spaansche Veldheer Spinola, zonder zijn volk te ontzien, de stad op drie plaatsen te gelijk deed aanvallen en in eenen nacht overmeesteren.

Eindelijk, in 1626, werd zij door Graaf Ernst Kasimir van Nassau-Dietz, Gouverneur van Friesland, met een leger van twaalf duizend man aangetast, terwijl de Baron de Mosele, als Spaansch Gouverneur, over eene bezetting van omtrent elf of twaalf honderd man, meest Italianen, daar binnen het gebied voerde. De stad werd den 1 Augustus, bij verdrag, overgegeven en de bezetting naar Lingen begeleid.

In het jaar 1672 werd deze plaats, die toen ontmanteld was, zonder tegenstand, door de Munstersche troepen overweldigd, die haar tot in 1674 hebben ingehouden.

Na dien tijd is ons niets meldingswaardig omtrent Oldenzaal voorgekomen, ten zij, dat door den storm van 29 November 1836, behalve de schade, die daardoor aan het stadhuis is toegebragt, ook de korenmolen verbrijzeld is geworden.

Het wapen van Oldenzaal is een schild van azuur (blaauw) met een kruis van goud. In den regter bovenhoek is geplaatst het borstbeeld eens Bisschops van goud en gekeerd naar de linkerzijde. Het schild is gedekt met eene kroon van goud.

OLDENZEEL, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Hoogezand*, 10 min. Z. van *Kropswolde*; waartoe het kerkelijk behoort.

OLDENZIJL of Oudenzijl, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. Z. van *Uithuizermeeden*.

Het d. is klein, tellende slechts 37 h. en 300 inw., maar welvarende als op eenen vruchtbaren en zavelachtigen grond gelegen. De heerlijke veldgewassen en goede teelgrond maken dit oord aangenaam. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er eenen korenmolen. Er loopt hier, ten N. van het dorp, een maar langs, hetwelk, ½ u. ten O. der kerk van Uithuizer-Meeden, een begin neemt, en bij Uithuizen in het Trek-diep loopt. Bovendien heeft men nog, ten Zuiden van het dorp, het Oude-maar, dat nu niet meer bevaren wordt. De Dijkumer-weg, loopende Noord en Noordwest over Paap-til naar de Uithuizer-Meeden, even ten Oosten Oldezijl was vroeger de zeedijk, ten Oosten van welken het Nieuweland, later aangespoeld, gelegen was.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Ooster-Nieland-en-Oldenzijl*, welke combinatie reeds kort na de Hervorming plaats had, zijnde Wesselus Rhodius er in 1595, de eerste Predikant geweest. Hij vertrok in 1604 naar Kantens. Toen in 1630 Ludovicus Hellinckhuizen, die in 1621 derwaarts gekomen was, overleed, werden Oldenzijl en *Ooster-Nieland* van elkander gescheiden, waardoor Oldenzijl, in 1651, tot eersten afzonderlijken Predikant bekwam, Gualtherus à Byler, die in 1690 overleed. Na het vertrek echter van Jan Freesman Viëtor naar Ten-Boer, in 1805, werd Oldenzijl, eerst provisioneel met *Zandeweer* vereenigd, maar in 1829 voor vast met *Ooster-Nieland*, zoo als het dit thans nog is. De Predikant woont te Ooster-Nieland. De kerk staat aan de noordzijde van den niet geplaveiden rijweg. Het halfronde koor der kerk of het zoogenaamde kloosterkoor, met veel duifsteen . . . . .

bevalligen stijl gebouwd. Men heeft er op het westeinde der kerk eenen kleinen, spitsen toren.

De Doopsgez., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Zijldijk*.

Vroeger heeft hier een burg gestaan, insgelijks OLDEZIJL geheeten. De naam van dit dorp, duidt de plaats aan, alwaar het Oosterambt, vóór de vereeniging met het Winsumer-zijlvest, de voornaamste uitwatering had. Men wil, dat de oude sluis (Oldezijl) zoude hebben gelegen in de gracht eener boerderij, een weinig verder oostwaarts, dan de kerk, waar overblijfselen dier zijl zijn gevonden. Van deze sluis zijn echter geenerlei bescheiden over; maar van het dorp, toen ALDASILE en OLDASILE genoemd, ontmoet men nog eenen brief van het jaar 1358, waarbij de ingezetenen hunne wereldlijke regtspraak voor altijd opdroegen aan ALRICUS SCHELVEKERA, Hoveling te Zandeweer, alsmede eenen brief van het jaar 1397, over het zelfde onderwerp. Zij zal vermoedelijk door de Ooster-Nije-zijl zijn vervangen.

OLDERMANS-KAAG (DE), onbehuisde pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan het Muggenburger-wegje, O. aan de gem. Barsingerhorn-en-Haringhuizen, Z. aan den Conkelder-dijk, W. aan den pold. de Loosdijk.

Deze pold., welke is gelegen in sectie D, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 24 v. r. 70 v. ell., en maakt een gedeelte van den pold. *Schagen* uit.

OLDERSUM, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. N. O. van *Ten-Boer*, 5 min. N. van *Wittewierum*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans twee boerenwoningen. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

OLDETRIJNE of OUDETRIJNE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*. Men telt er ongeveer 250 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden; men heeft er geen bouwland of geboomte, doch de onder dit dorp behoorende veen- en weilanden zijn zeer uitgebreid. De harde baggelaar en sponturf, die hier en in de naburige dorpen gegraven wordt, is onder de beste en zwaarste der geheele provincie te tellen. In het dorp OLDETRIJNE sluit aan den zuidelijksten rijweg de oude waterkeering, de Weerdijk genaamd, die met verscheidene hoeken door Olde-Lamer, Nije-Lamer en Nije-Holtwolde loopt, en in de hooge bouwlanden, in het N. O. van Wolvega eindigt.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Olde-Lamer-en-Oldetrijne*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. CATHARINA was toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Oldeholtpade* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

In het jaar 1629 werd hier, door den Grietman RINKE VAN LYCKLAMA, eene vaart gegraven van de Linde tot in de Kuinder, doch deze is reeds lang vervallen. Ondertusschen heeft de Heer NICOLAAS VAN HELOMA, in het jaar 1748, volgens verkregen octrooi, tot het zelfde einde, eene vaart in het westen van dit dorp doen graven en die voorzien met een valluat, even binnen den Lindedijk, en twee valbruggen over den rijweg van OLDETRIJNE naar Olde-Lamer.

OLDETRIJNSTER-BUURT, b. in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Heerenveen*, kant. en 4 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. O. van *Oldetrijne*, waartoe zij behoort, aan de Oldetrijnster-vaart, waarover hier eene tille of brug ligt, over welke de rijweg loopt.

OLDETRIJNSTER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, hetwelk, uit de *Linde* voortkomende, met eene noordelijke rigting in de *Scheen* uitloopt.

OLDEWIJVE-WEG (DE), weg in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, in een noord-noordoostelijke strekking van Winschoten naar Bovenburen loopende.

OLDHOF, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 3½ u. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. van *Beetsterzwaag*, ½ u. N. O. van Lippenhuizen.

OLDHOF, Olthof, Oudhof of Oud-kerkhof, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. Z. W. van Uitwellingerga. Het staat ten Noordoosten door de Oosterbrug-sloot en de Tiene-sloot met het *Sneeker-meer*; ten Oosten door of langs de Statenbogt met het *Stobberak*; ten Zuiden door de Nije-weg met het *Koevorter-meer*, ten Westen onmiddellijk met de *Ooster-Wymers* en door het Naauw-der-Brekken, vroeger de Geeuw genoemd, met de *Witte-Brekken* in verbinding.

OLDHORST, buit. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Elburg*, gem. en ¾ u. O. van *Oldebroek*, aan den straatweg van Elburg op Zwolle.

Dit buit., eene der fraaiste van den geheelen omtrek, beslaat, met de uitgestrekte wandelingen en bosschen, eene oppervlakte van 144 bund. 90 v. r. 11 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer F. T. Engelenburg.

OLDHUIS, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 8¾ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhove*.

Deze havez., met de daartoe behoorende gronden, worden thans in eigendom bezeten door den Heer Jan Adriaan Joost Sloet van Oldhuis, District-Commissaris van de Veluwe, op den huize de Belle, onder Voorst woonachtig.

OLDIJK, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6¼ u. W. N. W. van *Appingedam*, 3 u. N.W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. N.W. van *Eenrum*, ½ u. Z. W. van *Pieterburen*, waartoe het behoort.

OLDIJK, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5¼ u. W.N.W. van *Appingedam*, 2½ u. N. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. van *Baflo*, strekkende zich O. en W. op het noordeinde van het dorp den Andel uit, en bestaande uit eenige boerderijen en woningen van ambachtslieden en daglooners.

OLDIJK, volkrijk geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, onder *Warfum*. Zie Dijkstreek.

OLDIJKSTER-MAAR, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*.

OLDIJKSTER-MEENTE, streek lands in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Eenrum*, 20 min. Z. W. van Pieterburen.

Vroeger was dit eene gemeenschappelijke weide, met kolken en wielen, die later droog geworden en nog als lage weilanden, ten Oosten van Lutjebroek, langs de Oldijk kenbaar zijn.

OLD-KEPPEL, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Keppel (Hoog-).

OLDORP, oudtijds Aldatorp, geh. in Fivelgo, prov. Groningen, arr. en 4 u. Z. W. van Appingedam, kant. en 2½ u. N. van Onderdendam, gem. en 10 min. Z. W. van Uithuizen, aan de afhelling eener groote wierde; met 3 h. en 22 inw.

OLDOUWER of Olde-Ouwer, d., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Doniawarstal, arr. en 4 u. Z. Z. O. van Sneek, kant. en 3 u. N. O. van de Lemmer, te midden van vruchtbare ingepolderde weilanden.

Men telt er, met de daartoe behoorende buurt Scharhuizen, 120 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden. Vele landen van dit dorp liggen aan het Tjeukemeer, dat, door gedurige afkabbeling, daaraan van tijd tot tijd aanmerkelijke schade toebrengt.

Die van het geslacht van Assema plagten hier zeer vermogend te zijn, en hadden het regt der visscherij in het gemelde meer. Johannes Assema, en die van Douma en Solkama deden den Nieuwe-Rijn graven. Zie Rijn (de Nieuwe-).

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van Ouwsterhaule-Oldouwer-en-Nijega. Eertijds stond de kerk aan den Ouden-Rijn, ter plaatse, daar nog heden het oude kerkhof gevonden wordt. Naderhand bouwde men er eene ten Zuidoosten van de Dijksloot, welke met eenen gewonen dorpstoren voorzien was, doch ook reeds voor vele jaren wederom werd weggebroken.

De Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. van Joure gerekend. — De R. K., welke men er heeft, behooren tot de gem. van St. Nicolaasga. — Men heeft er eene dorpschool.

Bij den watervloed van Februarij 1825 was de nood in dit dorp zeer hoog gestegen, want hoewel geene menschen slagtoffers van den ramp geworden zijn, moesten onderscheidene hunne woningen verlaten, door de vlugt zich redden en elders huisvesting zoeken. Ook verdronk er een groot aantal rundvee en vele schapen.

OLD-RUITENBORG of Oude-Ruitenborg, havez. in Zalland, prov. Overijssel, arr. en 5½ u. N. ten W. van Zwolle, kant., gem. en in de stad Vollenhove.

OLEM, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Braband, Derde distr., arr. en 1¼ u. N. ten O. van Eindhoven, gem. Son-en-Breugel, ½ u. N. van Son, ¼ u. O. van Breugel, waartoe het behoort.

OLER of Oolre, geh. in het Land-van-Thorn, prov. Limburg, distr., arr. en 2 u. W. Z. W. van Roermonde, kant. en 2¼ u. O. Z. O. van Weert, en ruim ½ u. N. W. van Grathem; met 48 h. en 290 inw.

OLESOERI, oud d. in Oost-Indië, resid. Amboina, op Groot-Ceram, op de Zuidkust, in het gespans. Makkahala.

OLIEAYER, geh. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Sumatra, in de Binnenlanden-van-Padang, distr. der Zes-Kotta's, aan den weg van het fort Veltman naar Panggalan-Kotta-Baroe, niet ver van den berg Boekit-Liman-Kambing.

OLIEPOT of Oliesch ans, voorm. schans in Staats-Vlaanderen, in het Vrije-van-Sluis, prov. Zeeland, Vierde distr., gem. Aardenburg, ½ u. N. van die stad, aan de oostzijde der toenmalige haven.

Het was een kleine gebastioneerde vierhoek. Zij werd aangelegd na het innemen van Aardenburg, door Prins Maurits, en is, op het einde van het jaar 1672, door den Staat verkocht, om gesloopt te worden. Er is weinig meer van te zien. Het lapje grond, waarop de schans lag, is kadastraal groot 2 bund. 30 v. r. 40 v. ell.

OLIESLAGERS-PLAAT, voorm. onbedijkte schorre in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, liggende ter plaatse, waar het Coxijsche-gat en het kanaal naar de Hazellepot en Nieuwerhaven te zamen vloeiden, tusschen het Eerste deel van Prins-Willems-polder en het Land-van-Kadzand.

Het schijnt een overgebleven stuk grond geweest te zijn van den, in de Spaansche onlusten, gevloeiden polder Oester-Eede, en deel gemaakt te hebben van die gronden, op welke de bedijkers van Prins-Willems-polder, ingevolge het octrooi, regt hadden; maar hetgeen, wegens de ongunstige ligging, niet in de bedijking van 1650 is begrepen geworden (zie de art. EEDE [OOSTER-] en EEDE [WESTER-]). Het werd dus als hoog schorre door den polder verpacht, tot zomerweide voor schapen. Door de werking der stroomen schijnt dit schorre zich zachtkens van den Prins-Willems-polder naar den Kadzandschen wal, alzoo van het Zuiden noordwaarts, verlegd te hebben, tot het van de voorgronden van den Bladelijn-polder, alleen door eene kleine onbevaarbare kreek, gescheiden was. In dezen toestand werd het, in 1802, door het Fransche Gouvernement, niet zonder tegenspraak van den Prins-Willems-polder, even of het Domein ware, aan de Compagnie OTTEVAERE in concessie gegeven, en te zamen met bovengemelde voorgronden bedijkt, onder den naam van OLIESLAGERS-PLAAT-POLDER (zie het volgende art.). Na een langdurig proces is, bij arrest van het Hof van Zeeland, van 29 October 1844, geconfirmeerd bij arrest van den Hoogen Raad der Nederlanden, den 17 October 1845, de Prins-Willems-polder in zijne eigendomsregten hersteld (1).

Tegen de OLIESLAGERS-PLAAT lag de, mede aan Prins-Willems-polder behoorende, Ganzenplaat, die grootendeels in den Diomede-polder is ingedijkt.

OLIESLAGERS-PLAAT-POLDER of OLIESLAGERS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Retranchement*; palende N. aan den Groote-Bladelijn-polder en den Kleine-Lodijk-polder, O. aan den Austerlitz-polder, Z. O. aan den Diomede-polder, Z. aan het Coxijsche-gat, W. aan het Zwin, N. W. aan den Kasteel-polder.

Deze pold. maakt deel uit van de weder aangeslijkte gronden in het Coxijsche-gat, die, met nog vele andere, in Sluis en Hulst, bij octrooi van het Fransche Gouvernement, van 21 Fructidor, jaar X, (8 September 1802), ter bedijking werden uitgegeven aan de Compagnie OTTEVAERE.

De OLIESLAGERS-PLAAT-POLDER of OLIESLAGERS-POLDER, in het jaar 1803 bedijkt zijnde, vloeide weder onder door den watervloed van Januarij 1808, maar de schade werd eenigen tijd daarna weder hersteld. De pold. bestaat uit de voormalige Olieslagersplaat (zie dat art.), groot 101 bund. 93 v. r. 60 v. ell., die aan Prins-Willems-polder is toegeweest, en uit voorlanden van den Bladelijn-polder en den Lodijk-polder, groot 58 bund. 89 v. r. 55 v. ell., die aan verschillende partikulieren zijn terug gegeven. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 184 bund. 99 v. r. 82 v. ell., waaronder 160 bund. 82 v. r. 93 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eene sluis, in het Zwin, van het over-

(1) Over dit alles kan men lezen: *Betoog van Mr.* ROBERTS [illegible], *Over het Regt van de Ingelanden van Prins-Willems-polder op de bedijkte en onbedijkte gronden in den Diomede-polder en Olieslagers-plaat.* Te Middelburg bij E. HENDRIKSE, [illegible].

tollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

OLIEZAND, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan de Hillen, O. aan het Buitenland tegen het Kromme-Gat, Z. aan het Snellenspoldertje, W. aan de haven van Oosterhout.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. 40 v. r. 50 v. ell. Hij is door eene middelkade, strekkende van het Zuiden naar het Noorden, in twee deelen gescheiden, welke ieder naar eene afzonderlijke zijde uitwateren, als: aan de westzijde door twee houten duikers, beide wijd 6 palm. 2 duim. en voorzien van kleppen, op de haven van Oosterhout, en aan de oostzijde door eenen duiker, wijd 9 palm. 6 duim., en mede voorzien van eene klep, op het Kromme-gat en aan beide zijden verder op de Donge. Ook hier zijn de kaden op sommige punten weinig boven het land verheven. Het zomerpeil is 1 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 8 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Eigengeërfden.

OLIFANT (DE), klip in *Oost-Indië*, in de *Bogt-van-Badjoekeke*. Zie Badjoekeke (Bogt-van-).

OLIFANT (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie Batoe-Gadja.

OLIFANTS-PAD (HET), Oetewaler-pad, Outewaler-pad of Houtewaler-pad, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. O. van *Amsterdam*.

Het is het eerste pad aan de Weesperzijde, dat voormaals geheel dood liep, maar thans, nadat de Rijnspoorweg het doorsnijdt, in 1843, op twee derde, door een nieuw pad met den Buitensingel van Amsterdam verbonden is.

OLIGSMUHL of Olingsmuhl, geh. in de heerl. *Feltz*, gooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Medernach*.

OLIJ-BEEK (DE) of Katershuizer-beek, streompje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, beginnende achter den huize *Heeckeren*, omstreeks *Hengevelde*, dat, langs of over de grenzen van Markelo, Goor en Ambt-Delden loopende, zich in de *Zeldammer-beek* ontlast.

OLIJDAM, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¾ u. O. van *Deventer*, kant. en 1¼ u. W. van *Goor*, gem. *Markelo*, in de buurs. *Kerspel-Goor*.

OLIJFBERG of Veenklooster, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, niet ver van *Oudwoude*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans de b. Veenklooster. Zie dat woord.

OLINAMA, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der kleine *Sunda-eilanden*, in de baai *Koepang*; met 200 tot 300 huizen, terwijl bij de stad, in het midden van rijstvelden, eene vrij sterke rivier stroomt. In de nabij gelegene moerassen vongen Peron en Le Sueur de krokodil, waarvan zij het geraamte naar Parijs bragten.

OLING of Olingen, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ¼ u. W. ten Z. van *Appingedam*, nabij *Tjamsweer*, waartoe het kerkelijk behoort, op eene wierde van 2 ell. 3 palm. hoogte en van 10 bund. in den omtrek.

Dit geh. heeft een eigen maar. Oling is mede eene afzonderlijke schepperij onder het Woldzijlvest, door de Delfzijl uitwaterende.

OLING (KLEIN-) of Klein-Olingen, dat gedeelte van het geh. *Oling*, in *Fivelgoo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ¼ u. W. ten Z.

van *Appingedam*, nabij *Tjamsweer*, waartoe het behoort, hetwelk ten W. van den Goddeke- of Goekeweg gelegen is.

OLINGE-MAAR of OLINGER-MAAR, watertje in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat in eene noordoostelijke strekking langs het geh. Oling vliet, en in het *Damster-diep* uitloopt.

OLINGEN of ORLINGEN, d. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. N. W. van *Luxemburg*, kw. en 2 u. W. van *Grevenmacher*, kant., gem. en ½ u. Z. ten W. van *Betzdorf*, aan de Syren. — Men heeft er eene kapel, die tot de par. van *Betzdorf* behoort.

OLINGSMUHL, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie OLIGSMÜHL.

OLINS, oude naam van het d. TERORLE, prov. *Friesland*. Zie TERORLE.

OLLAND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Veghel*, gem. en ruim ¾ u. N. W. van *St.-Oedenrode*; met eene school.

OLLE-HEEM ('T), voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en niet ver van *Oldehove*.

OLM, ook OLLEN en ELLEN gespeld, d., deels in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Kehlen*, deels in de heerl. *Koerich*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2½ u. W. N. W. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. Z. W. van *Kehlen*.

De inw. vinden meest hun bestaan in den veldarbeid. Zij zijn alle R. K., en hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Kehlen* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

OLOFS-KAPEL (ST.), voorm. kloost. in de stad *Stavoren*, prov. *Friesland*. Zie ODULFUS-KLOOSTER.

OLON, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Helawan*.

OLON (DE), WAY-OLON, riv. in *Oost-Indië*, resid. en eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*.

OLST, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Deventer* (4 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Wijhe, O. aan Raalte, Z. aan Diepenveen, W. van Heerde, Epe en Oene.

Deze gem. bevat de d. Olst, Wezepe en Welsum, benevens de geh. Hengforden-en-Over-Wetering, Middel, Duur, Vortmen of Vortman en Grapendaal, alsmede eenige havez., waaronder de Haare, Boksbergen, Dingshof, de Hof-te-Hengforden, Hoenlo enz.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6230 bund. 42 v. r. 48 v. ell. Men telt er 566 h., bewoond door 637 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3790 inw., die meest in den landbouw en handel in spek, houtschors enz., hun bestaan vinden, terwijl geene woeste gronden in deze gemeente meer aanwezig zijn, als zijnde die allen ontgonnen. Ook heeft men er vier steenbakkerijen en eenen pel- en oliemolen. — De gemeente wordt door den IJssel doorsneden, alsmede door de Zand-wetering en de Soest-wetering.

De Herv., die er ruim 2700 in getal zijn, onder welke ongeveer 1290 Ledematen, maken de gem. van Olst, Wezepe en Welsum uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk hebben.

De Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Deventer*.

De Doopsgez., die er zijn, worden tot de gem. van *Deventer* gerekend.

De R. K., van welke er 1130 gevonden worden, onder welke [illegible]50 Communikanten, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Salland-en-Drenthe* behoort, en eene kerk hebben in het d. Olst, welke door eenen Pastoor bediend wordt.

De 6 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Deventer*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Olst, ééne te Welsum en ééne te Wezepe, welke gemiddeld door een getal van ruim 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. Olst of Oelst ligt 2 u. N. van Deventer, 4½ u. Z. van Zwolle, aan den regteroever van den IJssel, grootendeels aan den regter IJssel-dijk gebouwd, omringd door schoone buitenplaatsen. Oudtijds heette het Agastaldaburg, waaruit Alting (1) wil opmaken, dat het eene legerplaats is geweest, waarvan Gastaldus, die te gelijk het Schout- en Penningmeestersambt bekleedde, Overste was. Hoe dit zij, zeker gaat het, dat het eene zeer oude plaats is, welk reeds in een handvest van Keizer Hendrik III, in het jaar 1046 voorkomt. Het is eene aangename en welvarende plaats, waar veel doortogt van reizigers is, dewijl de groote rijweg van Deventer op Zwolle, over den dijk heen, hierdoor gaat, waardoor zij in levendigheid en bloei aanmerkelijk toeneemt. Men telt er in de kom van het d. 128 h. en 790 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Hengforden-en-Over-Wetering en Vortmen, 315 h. en 1880 inw.

De Herv., die er 1870 in getal zijn, onder welke 740 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Deventer* behoort. De eerste, die in deze gem., het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere Carolus Gallus, toen Kanunnik en Herder te Olst, later te Deventer beroepen in plaats van Mr. Joannes Guiljelmus van Zwolle, Leeraar in de groote kerk te Deventer. Hij was een groot bevorderaar der Reformatie, en is overleden te Deventer. Deze schijnt echter geen vast Predikant te Olst te zijn geweest; de eerste, dien wij als zoodanig vermeld vinden, is geweest Hermanus Bushoff, die in het jaar 1599 naar Weesp vertrok. De kerk was vóór de Reformatie aan den H. Willibrordus toegewijd, en stond destijds ter benoeming van het kapittel van Deventer. Daar was eene eenige vikarij, te weten van *Onze Lieve Vrouw* en St. Jan *den Evangelist*, die door den Pastoor begeven werd, en waarvan de bezitter gehouden was twee missen ter week te lezen. De kerk, staande aan den Regter-IJsseldijk, is een oud Gothisch, doch hecht en ruim gebouw, met eenen vierkanten toren, welke eene hooge spits heeft. Sedert 1810 is zij van een orgel voorzien, tot welks bekostiging de Leden der gemeente, elk naar zijn vermogen, hebben bijgedragen; terwijl door Lodewijk Napoleon, Koning van *Holland*, tot dat einde, almede eene aanzienlijke gift is geschonken.

De R. K. kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd, en staande 10 min. Z. O. van het dorp, ter plaatse waar de havez. Boschkamp heeft gestaan, is, met het pastoriehuis, in het jaar 1805 uit vrijwillige giften der gemeenteleden aangekocht. Het is een eenvoudig goed gebouw, met een kloktorentje en, sedert 1830, van een orgel voorzien, tot welks bekostiging de leden der gemeente weder elk naar zijn vermogen hebben bijgedragen.

De in 1837 nieuw gebouwde dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 280 leerlingen bezocht.

---

(1) *Not. Germ. Infer.*, part. II, pag. 3 et 4.

Dit dorp heeft, met *Welsum*, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* gehad, hetwelk den 4 Augustus 1831 is opgerigt, doch later is vervallen.

De kermis valt in op den eersten Woensdag in de maand October.

OLTERTERP, OLDERTERP of OLDETERP, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en ½ u. O. van *Beetsterzwaag*.

Men telt er 20 h. en ruim 100 inw., en met de daartoe behoorende b. Heidhuizen, 24 h. en 130 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De aankweeking van den groven den is, een aantal jaren geleden, voor het eerst in deze streken te OLTERTERP met het beste gevolg beproefd, waardoor aldaar aanzienlijke dennenbosschen ontstaan zijn, wier groei niets te wenschen overlaat. Deze bosschen sluiten zich met die van Beetsterzwaag aaneen, en breiden zich verre in eene noordoostelijke rigting uit. Zij zijn, voor het grootste gedeelte, de schepping van wijlen den achtenswaardigen bezitter van het landgoed van dien naam, den Heer Mr. AMBROSIUS AYSO VAN BOELENS, die voor omtrent vijftig jaren begon de woeste gronden, welke vroeger dit d., dat destijds uit slechts tien huizen bestond, omringden, te ontginnen en te beplanten. Eigenaar van den geheelen grond van het dorpje OLTERTERP, en van de daaronder behoorende uitgestrekte landerijen, evenzeer als van de woningen, de kerk en verdere gebouwen, die, niet in eene buurt vereenigd, maar, hier en daar verstrooid, bevallige groepen vormen, heeft hij, door aanleg en aanplanting, de geheele gedaante van het landschap op de gunstigste wijze herschapen. Alleen in de nabijheid van het woonhuis ziet men eenen kunstmatigen aanleg, of zoogenaamde Engelsche partij; overal elders heeft de schoone natuur alle hare eenvoudigheid behouden, en men ontwaart de kundige hand niet, die van eene plaatselijke omstandigheid heeft weten gebruik te maken, om teekenachtige groepen daar te stellen, fraaije gezigten te openen, en verrassende partijen te scheppen. Boven alles verdient het gelukkige denkbeeld vermeld te worden, om eene zoogenaamde veenkom, namelijk eene doorgaans ronde, dikwijls aanmerkelijk diepe uitholling in den zandgrond, die geheel en al met goede zwarte veenstof en klijn gevuld is, zoo als onderscheidene op de Olterterpsche heidevelden gevonden worden, door uitveening in eenen natuurlijken vijver, van onregelmatigen vorm, te herscheppen, dien met hoog of laag hout van verschillende soort te omplanten, met den overigen aanleg te vereenigen, op een gezigtspunt eene bevallige arbeiderswoning te bouwen, en dus doende eene waterkom daar te stellen, meer dan een bunder groot, waarin zich een, als door de natuur gevormd, eilandje spiegelt, en die, bevallig en eenvoudig tevens, eene zoo verrassende en grootsche partij oplevert, als men weinig elders zal aantreffen. Op deze wijze is het geheele landschap als het ware in eene aangename lustplaats herschapen; zelfs het kleine dorpskerkje draagt daartoe bij, en levert, met de naastgelegene boerenwoning, half in het hooge eikenhout verscholen, eene schilderachtige groep op.

De inw., die er alle Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Beetsterzwaag-Beets-en-Olterterp*, die hier een klein kerkje heeft, met een spits torentje, eertijds gesticht ter eere van den H. HIPPOLYTUS. Dit kerkje heeft geen orgel.

Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Beetsterzwaag*.

OLTERTERPSCHE-HEIDE, voorm. heideveld, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, dat thans, schier geheel ontgonnen zijnde, voor een groot gedeelte niet meer bestaat.

OLTFORST, d. in het land van *Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie ALTFORST.

OLTHOF, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie OLDHOF (1).

OLTSENDE (HET), OLZENDE, TOLSENDE of 'T HOLENDE, voorm. amb. in *Zuid-Beveland*, in *Beoosten-Yerseke*, aan de Yerseke.

Dit amb. werd verdeeld in 't Olsende-Binnen en 't Olsende-Buiten. Ook bestond er een dorp van dien naam, aan de Yerseke, Z. W. van Duvenée, N. W. van Nieuwlande. Van dit amb. bestaat nog een gedeelte onder de gem. *Kruiningen*, en wel het zuidelijke deel van den *Tolseinder-polder* en eene strook lands ten Noordoosten der watering.

Men vindt dezen stamnaam onder de oude Edelen van Zeeland. Van deze Edelen worden vermeld WOUTER VAN OLTSENDE, Ridder, omtrent het jaar 1400, getrouwd met Vrouwe CLARA VAN MAELSTEDE, wiens mannelijk oir, zoo wij meenen, in het vierde geslacht is uitgestorven.

Het wapen dezer Heeren was een schild van keel (rood), met een keper, verzeld van drie meerlen, alles van zilver.

OLTSENDE (NIEUW-) of NIEUW-OLZENDE, pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie TOLSEINDE.

OLZET (DE), riv. in het grooth. *Luxemburg*. Zie ELZE.

OMA, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, tot de *Uliassers* behoorende. Zie BOEWANG-BESI.

OMA, d. in *Oost-Indië*, lands. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het zuidelijk gedeelte van dat eil. of *Boewang-Besi*, aan den zuidwesthoek, alwaar een gevaarlijke stroom gaat, ook is het hier uit hoofde van een rif, moeijelijk te landen.

Hier was in 1627 reeds eene vesting, die echter in 1656 is afgebroken, omdat zij door de omliggende bergen te zeer beheerscht werd, om er partij van te trekken. — Over dit dorp staat een Patih.

OMA (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, aan de Zuidkust van het eil. *Boewang-Besi*.

OMBAY, OMBOY of OMBAAI, ook OMBO en EMMER geheeten, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, tusschen 8° en 9° Z. B.

Het heet bij den Spanjaard ANTONI PIGAVETTA, die van 1519 tot 1522 de wereld rondzeilde, MALLOEWA, ligt op 8° 2″ Z. B. beoosten de straat van Pantare en benoorden Timor, is twaalf mijlen lang en vier mijlen breed. De kusten zijn er steil en zeer moeijelijk te naderen. Aangaande de inwoners wordt berigt, dat zij, die in het binnenland wonen, zeer barbaarsch zijn en menschenvleesch eten; wanneer zij op roof uitgaan, dekken zij zich met stukken van buffelhuiden en tooijen zich met zwijnstanden, schelpen en geitenstaarten. Met pijl en boog gewapend, voeren zij hunne spijs met zich, in zakjes van boombladeren gevlochten. Op OMBAY leeft de bevolking van visch, kokosnooten, rijst, honig en gevogelte. Peper wordt er ook gevonden. Te Alor, alwaar een posthouder is, die onder den Resident van Timor-Koepang

(1) Evenzoo zoeke men alle de overige namen, welke men elders wel eens OLT gespeld vindt, en hier niet gevonden worden, op OLD.

staat, wordt door de Timorezen handel gedreven, die er ijzerwerken, Chinesche goederen en lijnwaden aanvoeren en daarvoor was, vogelnestjes en levensmiddelen ontvangen. De strandbewoners te Alor, belijden het Islamismus in naam.

OM-DE-OOST, naam, welken men op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, geeft aan het dorp, de gehuchten, landerijen enz., liggende op het oostelijke deel van dat eiland.

OMERSEN en OMERSHEN, oude namen van het plattelandstadje Ootmarsum, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Ootmarsum.

OMKOMMER-POLDER (ST.) of Rubber-polder, vroeger St. Guilgeforts-polder, pold. in het *Land-van-Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Steenbergen*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan den Oude-Heide-polder, O. aan den Aanwas en het Westland, Z. aan Oud-Glimes-polder, W. aan den Eendragt-, Schuddebeurs- en den Mattemburg-polder.

Deze pold., die in het jaar 1482, door Engelbert, Graaf *van Nassau*, ter bedijking werd uitgegeven, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 323 bund. 82 v. r. 73 v. ell., waaronder 320 bund. 32 v. r. 88 v. ell. schotbaar land, en heeft twee steenen heulen, wijd 1 ell. 2 palm. 5 duim. en 8 palm. 6 duim. hoog, 1 ell. 5 palm. 4 duim. en 1 ell. 2 palm. respectivelijk, gelegen in den Kortendijk, waardoor hij in den Aanwas-polder, en met het water van dezen op de Steenbergsche-Haven en verder in de gekanaliseerde rivier de Vliet, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. beneden A. P. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

Deze pold., welke thans geheel binnenpolder is, moet, even als de overige onder Steenbergen, in de kosten dragen der in 1822 bewerkstelligde afsluiting der rivier de Roosendaalsche- en Steenbergsche-Vliet, en is daartoe begroot op eene bevoordeeling van 20 gulden per gemet (42 v. r. 58 v. ell.), waarvan omtrent een derde gedeelte in vijf en twintig jaren, te rekenen van 1824 tot 1848, moet betaald worden.

OMLOOP (DE), oude naam van de schorren, N. O van *Duiveland*, prov. *Zeeland*.

OMLOOP (DE BINNEN-), pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*

Deze pold. maakt een onderdeel uit van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, en is met dezen in het jaar 1650 bedijkt. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken 6 ell. 5 palm. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

OMLOOPSTAART, buitenland in de heerl. *Asperen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leerdam*, buiten den hoogen Lingendijk.

OMMEDIJKSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, gedeeltelijk arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund., als: onder *Wassenaar-en-Zuidwijk*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 78 bund. 8 v. r. 44 v. ell., en onder *Voorschoten*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 103 bund.

OMMEL, Omel of Ommelen, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant., gem. en ½ u. N. van *Asten*. Men telt er 35 h. en ruim 280 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn en tot de par. van *Asten* behooren, hebben hier eene kapel, vermaard door een wonderdoend Lieve Vrouwebeeld, dat vele bedevaartgangers derwaarts lokt. Deze kapel was gesticht door eenen koopman Jan van Haven, die, op zee door eenen vliegenden storm beloopen, eene gelofte deed, om, indien hij behouden werd, eene kapel ter eere van Onze Lieve Vrouw te doen bouwen; daar nu de storm eindelijk bedaarde, deed hij, na zijne behouden tehuiskomst, zijn woord gestand door het stichten van deze kapel. Te voren was dit wonderdoende beeld geplaatst geweest onder eene groote linde, die tusschen Asten en Ommel aan den weg staat, en, om die reden, door het volk als een gewijde boom beschouwd wordt. Er heeft hier ook een vrouwenklooster gestaan, dat, naar zijne stichteres Maria Joosten van Goor, Mariënschoot genoemd wordt. Zie dat woord.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 260 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den laatsten Zondag in September.

OMMELANDEN, in het Lat. Tractus Adjacens, voorheen het tweede lid van staat der prov. *Stad-en-Lande;* palende N. aan de Noordzee, O. aan de Eems, Z. O. aan het Oldambt, Z. aan het Gooregt, aan de stadstafel van Groningen en aan Drenthe, W. aan Friesland en de Lauwerzee.

De Ommelanden werden verdeeld in Hunsingo, Fivelgo en het Westerkwartier. In oude tijden kende men in de Ommelanden alleen vrije Friesche landschappen, als: Vredewold, Langewold, Humsterland, Middagten, de Marne en anderen, die onafhankelijk van elkander en zelfstandig waren. Na de Reductie was deze belangrijke landstreek in de voornoemde drie kwartieren verdeeld, en ieder kwartier weder in drie onderkwartieren. Zoo had Hunsingo: Marnsterdeel, Half-Amsterdeel en Ooster-Amsterdeel; Fivelgo had: het Wolddeel, 't Hoogeland en Oosterdeel, en het Westerkwartier had: Oost-Langewoldsterdeel, Vredewoldsterdeel en Middagsterdeel. De Ommelanders hadden, volgens het tractaat van Reductie van 1594, wel geene afzonderlijke Staten, van die der geheele provincie onderscheiden, maar wel Gecommitteerden, die genoemd werden: Gecommitteerde Raden der Ommelanden tusschen de Eems en de Lauwers. Van deze waren er negen, drie uit elk kwartier, benevens één Syndicus, één Rentmeester, één Secretaris, die te gelijk Fiskaal was, en één Klerk. Zij werden, na 1748, door den Prins-Erfstadhouder aangesteld. Aan hunne bestiering waren toevertrouwd de zaken, die de Ommelanden in het bijzonder aangingen, voornamelijk het finantiewezen betreffende. De regeringswijze dezer Ommelanden had vele bijzonderheden. Zij had wel eenige gelijkheid met die in de grietenijen van Friesland, maar was toch, in de meeste omstandigheden, daarvan zeer verschillende. Daarbij was zij, voor die buiten de provincie woonden, bezwaarlijk na te gaan, te meer, dewijl zij door den tijd aanmerkelijke verandering ondergaan had, voornamelijk sedert het Stadhouderschap van Prins Willem IV, die, in 1749, een nieuw reglement op dezen regeringsvorm had ingevoerd, waardoor de misbruiken, die langzamerhand in de regering waren ingeslopen,

zeer veel verholpen waren. De hoogste magt der Regering in deze OMMELANDEN (in welke eertijds de Abten, Proosten of Dekens en andere Oversten der Roomsch-Katholijke Geestelijkheid een voornaam deel hadden) berustte bij Jonkeren en Hovelingen, Eigenerfden en Volmagten.

De eerstgenoemden waren bezitters van vrije erfgronden of van eene, meest uit erfgronden afkomstige, heerlijkheid, in welke zij, behalve wat het staatsbestuur betreft, ook in het civiele, criminele en zelfs in het kerkelijk bestuur, alle gezag oefenden. Hierbij heeft men aan te merken, dat deze Heeren, alhoewel zij, ten aanzien hunner geboorte, veeltijds Edellieden waren, nogtans wegens den adelstand geen regt tot 's lands regering hadden, zoo als in Gelderland, Holland, Utrecht en Overijssel, maar alleen wegens hunne voorschreven erfgronden en de daaraan gehechte heerlijke regten, zoodat men, om juist te spreken, moest zeggen, dat de geheele Regering bestond uit Eigenërfden en Volmagten, want het dragen van den titel van *Jonker* of van *Hoveling* gaf geen het minste regt tot de regering.

Te dezen opzigte stonden zij derhalve gelijk met de eigenërfden, die doorgaans geene Edellieden waren, want al wie tot de regering der OMMELANDEN mogt worden toegelaten, hetzij edel of onedel, moest in de OMMELANDEN eenen eigen grond bezitten, voor het minst van dertig jukken of grazen lands (nagenoeg 15 bund.), waardig duizend Emder guldens, die met elf honderd vijf en twintig van onze tegenwoordige of Nederlandsche guldens gelijk waren, waarop een huis stond, gevende aan jaarlijksche schatting acht guldens. Deze Eigenerfden waren allen geregtigd om ten landsdage te verschijnen. De van tijd tot tijd nader gemaakte bepalingen nopens den aard, de waarde en de ligging hunner goederen, en nopens hunne persoonlijke vereischten verdunden steeds meer hun getal, waardoor er ook met der tijd minder Eigenërfden en meer Volmagten op de vergaderingen verschenen, want in elk kerspel, waarin zulke Eigenërfden of Landbezitters niet gevonden werden, hadden diegenen, die dertig grazen, beklemd of onbeklemd, land in gebruik bezaten, het regt om voor den tijd van twee jaren, op kosten van het kerspel, één of twee hieronder te magtigen, om in de Ommelander vergadering des kerspels stem uit te brengen, hebbende nogtans elk kerspel slechts ééne stem. De Gemagtigden moesten zelve ook in hun kerspel ten minste twaalf grazen, naderhand verhoogd tot dertig grazen, beklemd of onbeklemd, land in gebruik hebben; ook moest hunne volmagt aan de beoordeeling en beslissing der Monsterheeren worden onderworpen. Bij een besluit van de Ommelander Staten, van den 14 Mei 1575, was reeds bepaald, dat ieder kerspel twee volmagten op den landsdag zou hebben. Onder de misbruiken, die de oude regeringsgesteldheid in de OMMELANDEN eeuwen lang verbasterd hadden, was mede, dat men zich, door aankoop, wist meester te maken van heerlijkheden en geregtigdheden, zonder de landen, waaraan zij gehecht waren, mede te koopen, of, zoo men die zamen in eigendom mogt bezitten, alsdan de landen er weder van te verkoopen, en het heerlijke regt, alhoewel een *jus fundo inhærens*, van de grondbezitting, waarmede het van ouds altijd onafscheidelijk verbonden was geweest, af te scheiden. Dit misbruik werd, ingevolge art. 18 van het Reglement Reformatoir, voor het toekomende afgeschaft, met bepaling echter, dat allen, die zoodanige geregtigheden, zonder erfgronden, reeds sedert vele jaren verkregen en bezeten hadden, ze konden behouden, mits bij de hooge Justitiekamer wordende geregistreerd. Niemand kon in het algemeen

eenig heerlijk regt, collatie of zijlregt, hetzij aan de gronden nog verbonden of daarvan reeds afgescheiden, uitoefenen, zonder dat het, in voege voorschreven, was geregistreerd. Deze registrature geschiedde op vertoon van eenen regtmatigen titel, waarbij de bedoelde geregtigheden waren verkregen. Allen, die tot Volmagten verkoren werden, moesten, behalve dat zij de voornoemde waarde aan goederen bezaten, ook Ledematen der Hervormde kerk zijn, en, vóór den tijd, dat zij als Volmagten werden opgegeven, den ouderdom van negentien jaren hebben bereikt. De verkiezing geschiedde, nadat Zondags te voren de oproeping daarvan door den Predikant van den predikstoel gedaan was, hetzij in de kerk, hetzij in het regthuis of, bij gebreke daarvan, op eene andere bekwame plaats, wordende de vergadering der zamengeroepen Eigenërfden of gekwalificeerde Kerspellieden bestuurd door den Buurregter, en daar geen Buurregter was, door den Schatbeurder, dat is, Ontvanger der schattingen of verpondingen der plaats, die dan de stemmen opnam, en eene procuratie opmaakte ten behoeve van den persoon, die door de Kerspellieden daartoe verkozen was. Voorheen plagten somwijlen of als Eigenërfden of als Gevolmagtigden, op de landdagen te verschijnen personen, die, ofschoon zelve niet geregtigd zijnde, de kwalificatie daartoe, onder zekere voorwaarden en vóór zekeren tijd, van anderen hadden overgenomen en geleend, hetwelk fictivelijk geschiedde, ten einde het gezag van rijke Ommelander Heeren te stijven, en de heerschappij tot weinige personen te bepalen. Daarom was dit misbruik, in het 15 art. van het voornoemde reglement uitdrukkelijk verboden, zelfs onder straffe van confiscatie der alzoo misbruikte goederen. Zoo werd mede, ingevolge art. 16, buiten gebruik gesteld eene andere gewoonte, eertijds aldaar zeer gemeen, waardoor men verbindtenissen aanging met Eigenërfden, zelfs in geschrift, om hen te verpligten geene andere stem ter staatsvergadering uit te brengen, dan die hun, door deze of gene familie, bezitter of bezitster van zeker huis, zou worden opgegeven. Deze schandelijke inkruiping was reeds, in het jaar 1735, door een uitdrukkelijk verbod van de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden tegengegaan. Vermits echter dit verbod niet had kunnen uitwerken, om een misbruik te weren, hetwelk almede was ingerigt om in de bijzondere kwartieren der Ommelanden, de overstemming te verkrijgen en alzoo het gezag in handen van weinige familiën te brengen, zoo werd nu, op dergelijke ongeoorloofde verbintenissen, eene zware straffe gesteld, en wel infamie en inhabiliteit, zoowel ten aanzien van die zulke stemregten gaven, als die ze ontvingen, geen hunner kon ooit eenige commissie of bediening weder bekleeden. En, ten einde wel toe te zien, dat deze heilzame wetten, op de kwalificatie der Eigenërfden en de verkiezing der Gevolmagtigden gesteld, behoorlijk werden gehandhaafd en de overige misbruiken geweerd, had men, sedert 1656, twaalf Monsterheeren, in elk kwartier vier, behalve den Stadhouder en de Gecommitteerde Raden, aan welk Collegie de onderzoeking en goedkeuring der landdags Comparanten was opgedragen.

Deze Monsterheeren waren, sedert 1659, verminderd en negen in getal, benevens den Syndicus en den Secretaris, met den Stadhouder in der tijd aan het Hoofd, die, na 1749 ook de Leden daarvan (alle Heeren der Ommelander-Regering) elk jaar zelf aanstelde, hoewel zij meestentijds bleven voortgaan in dien post, in welk geval evenwel hunne commissiën jaarlijks vernieuwd moesten worden. Deze Monsterheeren mogten elkander niet nader, dan in den vierden graad van

bloedverwantschap bestaan, ten einde alle eenzijdigheid voor te komen. Die wet greep mede plaats, ten aanzien der Heeren Arbiters of Scheidslieden, van welke er negen waren, die den Syndicus en den Secretaris der OMMELANDEN, ook tot hunnen Syndicus en Secretaris hadden. Hun pligt bragt mede, om de verschillen te beslissen, die over dit verkiezingswerk rijzen konden.

De vergadering der OMMELANDEN geraakte tot een besluit, als er van de drie kwartieren, Hunsingo, Fivelgo en het Westerkwartier, twee éénstemmig waren. Doch bij het reglement van 1659 en het nadere van 1663, was ingevoerd, om te stemmen bij onderkwartieren, zoodat men van de negen onderkwartieren er zes, als uitmakende het getal van twee kwartieren, moesten overeenkomen, om een landdags besluit te kunnen opmaken. Vermits het echter voor den bekrompen geest, die er altijd in de Ommelander Regering heeft geheerscht, gemakkelijker viel, zich meester te maken van de stemmen in de onderkwartieren, dan van die van een geheel kwartier, en om daardoor de magt in de regering tot eenige weinige menschen te brengen, zoo werd, bij het Reglement-Reformatoor van 1743, de verdeeling in onderkwartieren geheel vernietigd, met bepaling *dat in het toekomende met kwartieren zou worden geconcludeerd*, moetende in ieder kwartier de stemmen hoofd voor hoofd worden opgenomen, en daaruit de meerderheid van dat kwartier worden gevonden.

Thans maken de OMMELANDEN, met een gedeelte van het Gooregt, het eerste kiesdistrikt, hoofdplaats Onderdendam, alsmede de kant. Zuidhorn, Onderdendam en Appingedam en een gedeelte van het kant. Groningen uit.

OMMELANDEN (BATAVIASCHE-), onderafdeeling in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BATAVIASCHE-OMMELANDEN.

OMMELANDERWIJK, geh. en vaarwater in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Winschoten*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. Z. O. van *Veendam*.

Het is eigenlijk een uithoek der Medemer-veenen, welke voorheen tot het convent Heiligerlee hebben behoord, en sedert door de Staten in beslag waren genomen. Hiervan hadden de Staten in het jaar 1629 honderd negentien jukken (ongeveer 89 bund.) in beklemming overgedaan aan Jonker GERRT LEWE. Vervolgens vielen den Heeren der Ommelanden, bij de deeling der kloostergoederen, tusschen de beide Staatsleden, velen dezer veenen toe, waarna die den aanleg van deze Wijk, in 1653, hebben begonnen, dragende van daar den naam van OMMELANDERWIJK; maar vervolgens zijn, in het begin der voorgaande eeuw, de veenen verkocht aan zekere weduwe ROSKAM, van welke zij in handen van velen gekomen zijn. Dit water strekt zich van het Zuidoosten naar het Noordwesten uit, ontspringt in de *Nieuwe-Pekela* en ontlast zich, nabij de kerk, in het *Oude-diep-van-Veendam*.

Het geh. wordt bewoond door 167 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 840 zielen, liggende de huizen langs het Ooster-diep, dat uit het midden van Veendam komt en een uur oostwaarts tot digt aan de Pekela loopt.

De Herv., die er wonen, behoorden tot in 1845 tot de gem. *Veendam*, maar zijn, in dat jaar, vereenigd met die van *Zuidwending*, eene gem. geworden. — Men heeft er eene school van de tweede klasse.

OMMELANDERWIJK-EN-ZUIDWENDING, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. en ring van *Winschoten*.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest de Proponent GERARDUS HORREUS DE HAAS, die er in 1846 kwam en er nog is. De kerk, welke aan de Ommelanderwijk staat, is den 9 November 1845 ingewijd en heeft eenen toren, doch geen orgel.

OMMELSCHEBOSCH, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant., gem. en ½ u. N. van *Asten*, ¼ u. N. van *Ommel*, waartoe het behoort. — Deze buurt bestaat uit een tiental woningen met een vijftigtal inwoners.

OMMEN, kant., prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*; palende N. aan het Drentsche kant. Hoogeveen, O. aan het graafschap Bentheim, in het koningrijk Hannover, Z. aan het kant. Raalte, W. aan het kant. Zwolle.

Het bevat de volgende zes gem.: Stad-Ommen, Ambt-Ommen, Gramsbergen, den Ham, Stad-Hardenbergh en Ambt-Hardenbergh. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50,915 bund. en telt 1847 h., bewoond door 2144 huisgez., uitmakende eene bevolking van 12,700 inw., die zich meest op den landbouw en het fabrijkwezen toeleggen.

OMMEN, kerk. ring, prov. *Overijssel*, klass. van *Zwolle*, bestaande uit de volgende acht gemeenten: Dedemsvaart, Gramsbergen, den Ham, Hardenbergh, Heemse, Hellendoorn, Ommen en Ommerschans.

Men heeft er acht kerken, die door even zoo veel Predikanten bediend worden, en telt er 14,000 zielen, onder welke 6000 Ledematen.

OMMEN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Ommen* (3 s. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Avereest, O. Z. en W. aan Ambt-Ommen.

Deze gem. bevat het plattelandstadje Ommen, de kolonie Ommerschans en het geh. Oude-Haar. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2099 bund. Men telt er ruim 200 h., bewoond door 312 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2600 inw., van welke het meerendeel zich geneert met den landbouw, de fabrijken en eenige handwerken, waaronder het knoopmaken, hoewel dit laatste vroeger meer bloeide dan thans. De fabrijken zijn: 1 aardewerkfabrijk, 2 blaauwverwerijen, 1 houtzaag- en pel-, 1 pel- en olie- en 1 korenmolen; ook is er nog een korenmolen in aanbouw. De in 1841 opgerigte steen-, aardewerk-, pannen- en tegelfabrijk, is echter niet meer in werking.

De Hervormden, die er 1760 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. Ommerschans, en gedeeltelijk, met die van de burg. gem. *Ambt-Ommen*, de kerkelijke gem. Ommen uit, welke 2600 zielen en daaronder 1130 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMIUS PETRI, die in 1603 herwaarts kwam, en in 1606 werd afgezet. De eerste, die in deze gem., als wettig beroepen Predikant, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES WESTENBERG, die in het jaar 1607 herwaarts kwam, en in het jaar 1644 alhier is overleden. In geval van vakature heeft de Baron VAN PALLAND TOT EERDE drie, de Burgemeester en de kerkeraad ieder ééne stem in het beroep.

De Christelijk Afgescheidenen, van welke men er 200 telt, maken, met die van het Ambt-Ommen, eene gem. uit, welke door eenen eigen Predikant bediend wordt, en 550 zielen telt.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 80 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Ommerschans*, gedeeltelijk tot de stat. van *Vilsteren-en-Ommen*. — De Israëlieten, welke er 45 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Zwolle*.

Men telt in deze gem. twee scholen, als: ééne te Ommen en ééne te Ommerschans, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 330 leerlingen bezocht worden.

Het plattelandstadje Ommen ligt 5¼ u. O. van Zwolle, 6¼ u. N. O. van Deventer, aan den regter oever der Vecht, boven de plaats, waar zich de Regge met de *Vecht* vereenigt, over welke laatste rivier hier eene zeer aanzienlijke brug ligt. Men telt er 200 h. en 1200 inw.

Dit stadje, hetwelk reeds in 1133 vermeld wordt, heeft in 1248, op St. Bartholomeusdag, van Otto van Holland, den zes en dertigste Bisschop van Utrecht stadsregten bekomen. Deze regten waren gelijk aan die, welke Zwolle, Deventer en Kampen hadden. Jan van Arkel, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, heeft deze privilegiën in het jaar 1333 bevestigd, zoo als zulks ook gedaan is, in het jaar 1383, door Floris van Wevelinkhoven, den vijftigsten, en op Dingsdag na Hemelvaartsdag, in het jaar 1399, door David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht.

De kerk was op den naam van de H. Brigitta ingewijd. De Pastoor werd door den Heer van Overijssel aangesteld, en was gehouden alle Dingsdagen, Donderdagen en Zaturdagen de dienst te doen. De kerk had drie vikarijen, als: die van het *H. Kruis*, die van *O. L. Vrouw*, en die van den H. Antonius, wiens Bedienaar gehouden was Donderdags en op alle feestdagen, op welke gepredikt moest worden, eene mis te lezen. De vikarij werd door den Pastoor en de Schepenen vergeven. Deze kerk is een ruim gebouw, waarvan het onderste gedeelte, ter hoogte van twintig voeten, opgemetseld is van oer- of ijzersteenen, die allen langwerpig vierkant en vlak zijn. De kerk heeft geenen toren, doch is van een orgel voorzien, hetwelk er in het jaar 1821 in geplaatst en grootendeels door eenige vrijwillige giften bekostigd is.

Vroeger moet hier een H. Geest-gasthuis gestaan hebben, want wij lezen, dat in de kapel van het H. Geest gasthuis was gesticht, eene vikarij van de *Allerheiligste Drievuldigheid*, wiens bedienaar verpligt was, alle Woensdagen en Vrijdagen eene mis te lezen.

De tweede Dingsdag in Julij wordt in dit stadje de jaarmarkt gehouden, die hier den naam van Ommerbissing draagt, en van alle plaatsen in den omtrek door eenen grooten toeloop wordt bezocht.

Deze plaats, die in 1227 de verzamelplaats was der Bisschoppelijke hulpbenden, die welhaast eenen ellendigen dood te Ane vonden, was in 1228 insgelijks het hoofdkwartier van Willebrand van Oldenburg, den vijf en dertigsten Bisschop van Utrecht. Zij werd in 1248 door Otto van Holland, den zes en dertigsten Bisschop, tot eene stad verheven. Waarschijnlijk werd het ten zelfden tijde met vesten omringd, want toen de eigenaars der kasteelen Rechteren en Voorst, in het jaar 1330 Ommen in brand staken, trokken zij niet af voor zij de vesten hadden afgeworpen.

In 1379 leed de stad en omtrek veel door Evert van Essen, bezitter van het kasteel te Eerde, doch deze werd hiervoor eerlang door den Bisschop getuchtigd. In 1542 werd het door Rudolf van Munster

gebrandschat, en toen de vestingen, door FILIPS VAN BOURGONDIË, den zeven en vijftigsten Bisschop, in 1518, geslecht waren, wierpen zich in 1622 de Spanjaarden, die zich hier gelegerd hadden, in de kerk, met oogmerk, om zich daarvan tegen de Staatschen, die hen te gemoet trokken, te bedienen. Deze kerk werd kort daarna eene prooi der vlammen, toen het stadje, door eenen geweldigen brand, groote schade leed.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, met eene maagd, dragende in hare regterhand een schild, beladen met eenen klimmenden leeuw van goud, en in de linkerhand een schild, met eenen arend van goud; het schild gedekt met eene gouden kroon.

OMMEN (AMBT-), gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Ommen* (3 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Avereest en Stad-Ommen, O. aan Ambt-Hardenbergh en den Ham, Z. aan Hellendoorn, W. aan Dalfsen en Nieuw-Leusen.

Deze gem. bestaat uit de twaalf buurs. Archem, Arien, Beerse, Bestmen, Eerde, Gietmen, Junne, Lemele, Stegeren, Varssen, Vilsteren en Zeese. Zij besloeg vroeger, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19,119 bund., doch in 1836 zijn 2514 bund. van deze gem. tot Avereest overgegaan, zoo dat zij thans nog 16,606 bund. groot is. Men telt er 316 h, bewoond door 345 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veenderij.

Men vindt er vele veengronden, waarvan eenige in het voorjaar worden omgehakt, wordende deze bulten in het laatst van de maand Mei of in het begin van Junij, wanneer zij regt droog zijn, in brand gestoken, gelijk ook elders, in Drenthe, Friesland, enz. geschiedt, waarna er boekweit in gezaaid wordt, die onder den naam van veenboekweit bekend is.

De Herv., die hier ongeveer 1480 in getal zijn, en de 380 Christelijk Afgescheidenen, die men er aantreft, behooren tot hunne respective gem. te *Ommen*.

De R. K., van welke er ongeveer 300 gevonden worden, worden tot de stat. van *Vilsteren-en-Ommen* gerekend.

Men heeft in deze gem. zeven scholen, als: ééne te Arien, ééne te Beerse, ééne te Gietmen, ééne te Junne, ééne te Lemele, ééne te Stegeren en ééne te Varssen. — Vroeger lag in deze gem. de havez. Arendshorst.

OMMEREN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Lienden*; palende N. aan Ingen en Maurik, O. aan Lienden, Z. aan de Linge, die haar van Echteld scheidt, W. aan de gem. Tiel.

Deze heerl. bevat het d. Ommeren, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 642 bund. 64 v. r. 42 v. ell., waaronder 630 bund. belastbaar land. Men telt er 62 h., bewoond door 70 huisgez., uitmakende eene bevolking van 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, aardappelenteelt, handel in fruitgewas, boter en varkens.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke men ruim 100 Ledematen telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort.

Men heeft in deze heerl. eene, in het jaar 1840, geheel vernieuwde school, welke door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. OMMEREN behoorde van ouds, aan de Heeren van Lienden, en is in 1461 door JOHAN, Heer van *Gimmich*, mede aan den

Heer VAN CULENBORG verkocht. Wij vinden niet aangeteekend, wanneer die verkoop heeft plaats gehad. Het adell. geslacht van OMMEREN voerde *d'or au trois lions passans de sable, posés en pal* (d. i. van goud, met drie loopende leeuwen, van sabel (zwart), boven elkander staande), en doordien het zelfde wapen door het Geldersch geslacht VAN DEN STEENHUIZEN gevoerd werd, is het te denken, dat beiden tot denzelfden stam behoorden.

In het midden der vorige eeuw werd deze heerlijkheid bezeten door Mr. JAKOB NIKOLAAS VAN DEN STEEN, Heer *van Waaijestein*, en Burgemeester der stad Tiel, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde zij thans een eigendom van den Heer DIEDERIK JACOB AREND GERHARD FRANÇOIS VAN DEN STEEN, woonachtig te Zoelen.

Het d. OMMEREN ligt 2 u. N. ten O. van Tiel, 7 u. N. W. van Nijmegen, in aangename en grasrijke weilanden, 20 min. W. van Lienden. Men telt er in de kom van het d. 12 h. en 60 inw.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. LAMBERT was toegewijd, is, even als de toren, in het jaar 1765, door de liefdegaven van mildadige lieden, hersteld. De kerk werd destijds met twee koperen kroonen voorzien, en in den toren een slaand uurwerk geplaatst. In het jaar 1843 is de toren vernieuwd.

De kermis te OMMEREN valt in den eersten Zaturdag in September.

OMMERSCHANS, voorheen de SCHANS-TE-AVEREEST, voorm. schans, thans bedelaars- en strafkolonie van de Maatschappij van Weldadigheid, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en 1 u. N. van *Ommen*.

Deze schans, welke aangelegd was, ten einde het stroopen der Spanjaarden te beletten, was in 1628 eene redoute, welke men in overweging nam, om met vier bolwerken te vergrooten. Later is zij door den beroemden COEHOORN aanmerkelijk versterkt.

Toen, in het jaar 1787, de Raad van State aan de Staten van Overijssel weigerde dit gewest van het noodige geschut en van krijgsbehoeften te voorzien, waren de Leden van het Defensiewezen er op bedacht, om dien voorraad uit de OMMERSCHANS te bekomen. Te dien einde gaven zij last aan den Bevelhebber van het exercitiekorps te Zwolle, om een Kapitein, met een twintigtal Schutters, derwaarts te zenden, ten einde er tot nader order in bezetting te blijven. Een dergelijk bevel zonden zij naar Vollenhove, ten gevolge waarvan zich een Officier en twintig Schutters uit dat stadje mede derwaarts begaven, om zich onder de bevelen van den Zwolschen Kapitein te stellen. Voorts gelastten zij aan PRINS, Majoor en Kommies aan de OMMERSCHANS, het kommando aan dien Zwolschen Bevelhebber over te geven. De Majoor was echter niet te bewegen, om met zijne bezetting in de dienst en bescherming der Staten van Overijssel over te gaan, en niet dan gedwongen gaf hij de sleutels over. Eenige der soldaten en artilleristen traden in de voorgeslagen nieuwe dienst. De voorraad van krijgstuig en krijgsbehoeften bestond uit vier en twintig, meest metalen, stukken kanon, twee mortieren, twee houwitsers, kogels en bommen; ook ontbrak het geenszins aan buskruid. Op al hetwelk de Gelastigde Heeren zoodanige schikkingen maakten, als zij ter verdediging van het gewest best oordeelden.

De later verlatene schans werd, in het jaar 1824, met de daarin gevonden wordende gebouwen en daartoe behoorende gronden, door 's Lands Regering, aan de Maatschappij van Weldadigheid in vruchtgebruik gegeven, ten einde de bedelaars en landloopers daarin op te

nemen, terwijl er voor een zeker aantal bedelaars een contract gesloten werd. Men stichtte hier een gebouw van ruim een halve morgen (ongeveer 5 v. r.) oppervlakte, en de luiaards en ledigloopers werden opgepakt en derwaarts gebragt. Na alle de van tijd tot tijd ontslagenen, bevinden er zich nog ruim duizend, behalve zes en tachtig, die nog tot straf aldaar verblijven; want deze kolonie kreeg weldra nog eene ruimere bestemming; zij werd eene strafplaats voor onzedelijke, liederlijke meisjes en voor onwillige, ongehoorzame kolonisten. Deze laatsten worden hier, door berooving hunner vrijheid, door meerdere ontberingen en strengere vordering tot arbeid, voor hun slecht gedrag gestraft, maar ook, bij betuigd berouw en gebleken verbetering, wederom naar hunne vorige hoeven verplaatst. Het gesticht is inwendig in twee deelen gescheiden: links zijn de zalen voor de mannen, regts die voor de vrouwen, alsmede eene voor de kinderen. De keukens zijn in de hoeken der zalen, en de opzienerswoningen in het midden of in sommige hoeken der zalen, met eenen afzonderlijken ingang. Elke voormalige bedelaar, thans kolonist, heeft zijne eigene zitplaats op de banken, die langs den muur loopen; onder deze zitplaats heeft hij eene lade en daarboven hangt zijne hangmat, welke des avonds naar beneden gelaten wordt. Op het middenplein is aan elke zijde een afzonderlijk gebouw, met twee werkzalen. Aan de manszijde zijn weefgetouwen, en op de bovenzaal werkplaatsen voor kleeder-, schoenmakers enz. Aan de vrouwenzijde wordt gesponnen en er is boven een vertrek voor naaisters enz. Hiertoe gebruikt men de vrouwelijke kolonisten, welke geen veldarbeid kunnen verrigten; doch zij, die sterk genoeg zijn, moeten op het veld werken. In de kinderzaal worden de kinderen van de weinige gehuwde kolonisten opgenomen, zoodra zij kunnen gaan, opdat zij de ouders niet van hun werk zouden houden. Zij zijn door een schut afgescheiden van het binnenplein der vrouwen. Boven de achterpoort vindt men het magazijn van kleeding, zijnde de kleedingstukken door de kolonisten zelve vervaardigd, vooral gedurende den wintertijd.

De Herv., die er zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Ommen*, behoort. De eerste, die in deze gem. als eigen Predikant het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Pieter Eliza Karel van Nes, die in het jaar 1832 herwaarts kwam, en in het jaar 1836 naar Rouveen vertrok. De kerk, den 9 Mei 1824 ingewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De R. K., die er wonen, onder welke 250 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft hier eene school, welke, tweemaal daags, door de kinderen bezocht wordt. Des avonds moeten niet alleen de jonge lieden, die des daags op de akkers werkzaam zijn, maar ook de volwassenen deel aan het schoolonderrigt nemen, met dien verstande, dat op den eenen dag de mannen en op den anderen de vrouwen zich te dien einde vereenigen.

OMMERS-HOF, landg. op den *Veluwe-zoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van *Arnhem*, distr. *Veluwe*, gem. en 1 u. Z. van *Rheden*, 5 min. W. van *Velp*, waartoe het behoort.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende boerenhofstede, boomgaarden, bouw- en weiland, houtgewassen en aanleg tot wandeling, eene oppervlakte van 30 bund. 4 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer R. J. Castendijk, woonachtig te Velp.

OMO, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, bij de kust van Amboina, 3° 31′ Z. B., 146° 37′ O. L.

OMON, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, eene mijl van het strand.

OMOORDS-POLDER, OMMOORDS-POLDER, ook wel enkel OMOORDEN genoemd, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan den Nesse-polder, N. O. aan den Wollefopper-polder, Z. W. aan de Kralingsche-veenen en den Bos-polder, W. en N. W. aan de Rotte.

OMPTEDA of OMTEDA, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. O. van *'t Zandt*, nabij den ouden zeedijk.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoeve, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 37 bund. beslaat.

OMPTEDA-ZIJL, voorm. sluis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, gem. *'t Zand*, nabij het Zandster-voorwerk, zijnde vroeger een eigendom geweest van de abdij van Wittewierum, welke abdij, behalve dit voorwerk of voerwerk (boerderij), vele landerijen bezat.

In 1444 zijn 1200 grazen (bijna 600 bund.) land, onder het Zandsterkerspel gelegen, volgens het oude zijlboek, onder het Dorpster-zijlvest der drie Delfzijlen ingelaten. Deze landerijen hadden tot dus ver door de OMPTEDA-ZIJL uitgewaterd. Het dijkvestige land is vrij van zijlschot en werk aan de sluis. Misschien was het tegenwoordige Zandster-maar, loopende van het voorwerk zuidwaarts voorbij het Zand, Leermens en Oosterwijtwerd naar het Damster-verlaat en diep, het voorm. Zijldiep. De inlatingsbrief van 1444 is nog aanwezig en draagt den naam van Ompteda-Tjadabrief. Volgens verklaring van de Abten van Wittewierum en Ten-Boer, van den Zijlregter GELMER CANTE wegens Schermer-zijl, en van EVERT ENTENS, ESE TWINGA, JADICO, te Sincum, en EDO DOECKSMA, gevolmagtigde Damsters en Regters tot de Delfzijlen wegens Slochteren, werden de landen der ingezetenen van het Zand (Santfaters genoemd), welke hun water tot dus ver door de OMPTEDA-ZIJL hadden geloosd, onder de Dorpster-zijl der Drie-Delfzijlen ingelaten.

OMROE (VAN), naam, welken de Negers geven aan de katoenplant. ANNA CATHARINA, KLEIN-CHARLOTTENBURG en DEN DAGERAAD, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ANNA CATHARINA, CHARLOTTENBURG (KLEIN-), en DAGERAAD (DEN).

OMTREKHOORN, naam, onder welken de b. HOORN, in de gem. *Heerde*, prov. *Gelderland*, ook voorkomt. Zie HOORN.

OMVAL, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en ¼ u. O. van *Alkmaar*; met 21 h. en ongeveer 80 inw.

OMVAL (AAN-DEN-), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. O. van *Amstelveen*, gem. *Ouder-Amstel*, 1½ u. N. van *Ouderkerk*, op de punt, door den Amstel en de Weesper-vaart gevormd; met 14 h. en 80 inw. — Er is eene scheepstimmerwerf voor kleine binnenlandsche vaartuigen en eenen cementmolen.

OMVLOED-VAN-DEN-DINKEL, water in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Het komt uit Losser, onder Weerselo, en loopt door een gedeelte van Valthe naar Denekamp.

ONBEKENDE (DE), voorm. schor., prov. *Zeeland*, welke in het jaar 1808 bedijkt is, en thans een gedeelte van den *Wilhelmina-polder* uitmaakt.

ONBOTAYL, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Groot-Key*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*.

ONDANKBAARHEID, naam, welken de Oostbatterij, aan den *Helder*, prov. *Noord-Holland*, onder de Republiek droeg.

ONDARANDEER, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. en distr. *Tjikandie*.

ONDARANDEER of Onderande, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. en distr. *Tjikankie*, onderdistr. *Ondaradeer*, aan de rivier van dien zelfden naam.

ONDARANDEER (DE) of de Onderande, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

ONDER, b. in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. van *Roermonde*, kant en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en 8 min. N. van *Helden*; met 20 h. en 110 inw. — Het is het noordelijke gedeelte van het geh. *Onder-en-End*.

ONDER-DE-MOLEN, b., prov. *Zeeland*, gem. *Oud-Vosmeer-en-Vrijberghe*. Zie Molen (Onder-de-).

ONDERDENDAM, kant., prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*; palende N. aan de Noordzee, O. aan het kant. Appingedam, Z. aan de kant. Hoogezand en Groningen, alsmede aan het Reit-diep, dat het van het kant. Zuidhorn afscheidt, W. aan de Lauwerzee.

Dit kant. bevat de volgende veertien gem.: Adorp, Baflo, Bedum, Eenrum, Kantens, Kloosterburen, Leens, Middelstum, Uithuizen, Uithuizer-Meeden, Ulrum, Usquert, Warfum en Winsum. Het telt 4621 h., bewoond door 5557 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 31,600 inw, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

ONDERDENDAM, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. en 1 u. N. ten W. van *Bedum*, ½ u. N. ten O. van *Onderwierum*, waartoe het zuidelijke gedeelte vroeger kerkelijk behoorde, ½ u. Z. ten O. van *Menkeweer*, waaronder het noordelijke gedeelte behoorde, aan de kanalen van Middelstum, Warfum en Winsum, zoo dat hier alle schepen van het Noorden van Hunsingo naar Groningen moeten doorvaren, uitgezonderd die van de Marne.

Men telt er 65 h. en 450 inw. De benaming wordt ontleend van eenen dam of eene onder water liggende steenen doorrid, die oudtijds hieromtrent in het kanaal lag.

Het is wel bebouwd, en ongemeen levendig door de drukke vaart langs de drie kanalen, welke er zich vereenigen. Het eene kanaal komt van Uithuizen, Kantens en Middelstum, waarmede zich, bij Froonklap, het W[illegible]ijtwerder-maar vereenigt, door hetwelk men naar het [illegible] vaart; het andere van Warfum langs Menkeweer; [illegible] Boter- of Zijldiep, hetwelk van Groningen [illegible] verder, tusschen Obergum en Winsum door, [illegible] prov. Groningen zijlen genaamd, begeeft, en [illegible] met eene noordwestwaartsche zijtak, welke [illegible] begeeft (1), alwaar, aan de westzijde van [illegible]schuit, in gemeenschap met eene schuit van [illegible] naar Groningen vaart. Ook ontlast [illegible] Kardinger-maar. Dewijl er wel onderhoudene [illegible] van die kanalen naar deze verschillende punten

(1) [illegible] tusschen de jaren 1658 en 1661.

voortloopen, zoo is dit dorp eene aangename en welgelegene plaats. In dit d. kruisen zich twee grintwegen, de eene van het westelijke Hunsingo oostwaarts over Middelstum naar Appingedam loopende, en de andere van Warfum naar Groningen. Reeds vroeg werden hier de Warfdagen der Regters en Zijlregters gehouden. Heden vergaderen er de Scheppers van de Winsumer- en Schaphalster-zijlen nog in een eigen gebouw, het Zijlvester-huis genoemd. Hier is tevens de jaarlijksche vergadering van de kiezers uit de Ommelanden (het eerste district), de Heeren Predikanten van de klassis van Middelstum en de Schoolonderwijzers van het derde district. Daarbij wordt alhier, als gelegen in het hart van het land en aan het Zijldiep, van rondom veel vee en koren, meest echter haver, ingescheept en naar Holland en Engeland vervoerd; hetwelk alles deze plaats zeer levendig maakt, en daardoor in den zomer vele stedelingen uitlokt, om er den dag of achtermiddag door te brengen. Bij goed schaatsijs wordt in geheel Hunsingo-kwartier geene plaats drukker bezocht dan ONDERDENDAM, en zelfs bij sterk ijs met arren en wedloopen.

De Herv., die er 430 in getal zijn, onder welke 110 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelstum* behoort. Deze gem. heeft vroeger deel gemaakt van vier gem., zijnde Menkeweer, Middelstum, Bedum en Onderwierum, welke gedeelte in 1828 tot ééne gem. vereenigd zijn. De eerste, die in deze nieuwe gemeente het leeraarambt aanvaarde, is geweest P. DAMSTÉ, die in het jaar 1829 herwaarts kwam. Het collatieregt bezit de gemeente zelve. Zij heeft hier eene kerk, waarvan den 24 April 1840 de eerste steen gelegd is, en die den 13 December van dat zelfde jaar werd ingewijd; ten gevolge waarvan de kerk van Onderwierum in 1840 en die van Menkewierum in 1843 zijn afgebroken. De nieuwe kerk is een net, langwerpig gebouw, met eenen hollen naaldtoren, met klokuurwerk en wijzerbladen. Het orgel, door N. A. LOHMAN EN ZOON nieuw gemaakt, is, den 18 Julij 1841, ingewijd. De kerk staat ten Z. het Winsumer- en ten W. het Boter-diep, ten N. den grind- en ten Z. den puinweg.

De R. K., welke er 20 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Bedum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Er bestaat hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 3 Augustus 1801 is opgerigt en ongeveer 20 Leden telt.

In het jaar 1837 is aldaar een genootschap, tot bevordering der nijverheid, gevestigd, waartoe WILLEM I, Koning *der Nederlanden*, bij besluit van 31 Januarij 1837, magtiging heeft verleend en hetwelk thans 225 Leden telt, vergaderende in het Zijlvester-huis. — Men houdt hier jaarlijks op den laatsten Zaturdag in de maand Junij eenen wedloop van paarden, om eenen aanzienlijken prijs.

De omtrek van ONDERDENDAM is laag en vlak land, bestaande uit zware klei, zeer geschikt voor steenfabrijken, zoo als er dan ook twee aan het Winsumer-diep bestaan. De omtrek dezer plaats is naakt en kaal en bijna zonder boomen; ook is de grond niet geschikt voor het aanleggen van tuinen. Men vindt er eenen houtzaag- en eenen korenmolen, vele ambachtslieden en onderscheidene ambtenaren.

In 1803 werd er de zetel der burgerlijke lijfstraffelijke regtspleging voor Hunsingo, welk kwartier een drostambt uitmaakte, geplaatst, en dien ten gevolge aldaar een Regthuis nieuw gebouwd. Doch bij

de inlijving in Frankrijk, in 1811, werd die zetel vernietigd, en het Regthuis, dat tegenover het zijlvesterhuis staat, sedert door den Vrederegter, nu Kantonregter, voor zijne zittingen gebezigd.

Sedert 1838 is Onderdendam de hoofdplaats van de voorm. kant. Winsum en Middelstum en dus van geheel Hunsingokwartier.

ONDERDENDAMSTERZIJL, voorm. sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, nabij *Onderdendam*.

Deze zijl werd in 1570 op Allerheiligen uitgedreven, en was in 1573, toen de dijken in de Marne en bij het Reit-diep doorbraken, nog niet hersteld, waardoor Innersdijk onder water geraakte.

ONDERDIJK, geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 20 min. N. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*. Men telt er thans slechts 1 h. met 10 inw.

ONDERDIJKSCHE-POLDER, pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*, behoorende grootendeels tot de gem. *Wilsum*, en gedeeltelijk tot de gem. *Kampen*; palende N. aan Kampen, O. aan den IJssel, Z. en W. aan Kamperveen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 319 bund. 75 v. r. 87 v. ell., waarvan 125 bund. 69 v. r. 7 v. ell. onder *Kampen*, en 197 bund. 6 v. r. en 80 v. ell. onder *Wilsum*, alles wei- en bouwland; telt 7 huizen, allen boerderijen, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast.

ONDER-EN-EIND of Onderend, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en 8 min. N. O. van *Helden*; met 42 h. en 230 inw. Zij bestaat uit de b. Onder en Eind.

ONDERNEMING (DE), verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottika*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten Land van Mon-Désir, benedenwaarts aan de verl. plant. Marienburg; 1500 akk. groot.

ONDERPLAATJE, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem *Made-en-Drimmelen*; palende N. W. aan het Zuidegat-van-de-Ploeg, O. en Z. O. aan het Spijkerboor, Z. en Z. W. aan den Amer.

ONDERSCHOLTEN, latere naam van het huis of hof in de voorm. ambtmannij *Colmschate*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 10 min. N. O. van *Deventer*, gem. *Diepenveen*.

Het was een domein van Filips II, die het in 1576, met nog andere domeinen, aan de stad Deventer verpandde. De Ambtman van Colmschate had hier zijne woning.

In het jaar 1578 is het door de Hoogduitsche bezetting van Deventer, met andere woningen [illegible] doch spoedig daarna weder opgebouwd zijnde [illegible] de bezetting van Deventer andermaal [illegible] opgebouwd, doch in 1838 weder [illegible]

[illegible] Friesland, kw. Oostergoo, griet. [illegible] van Leeuwarden, kant. en 2¼ u. [illegible] van Hallum, waartoe zij behoorde. [illegible] gestaan heeft, is in het jaar 1653 de [illegible] dat woord.

[illegible] aangelegd, hetwelk thans bezeten [illegible] Heer R. J. van der Lay.

ONDER-SPECKHOLTZ, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. O. van *Heerlen*, gem. en ½ u. N. W. van *Kerkrade*; met 50 h. en 200 inw.

ONDERWIERUM, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Appingedam*, kant. en ½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. N. W. van *Bedum*.

De inw. vinden meest in de veeteelt hun bestaan. De bodem bestaat er uit zware klei, en is dus beter geschikt tot wei- dan tot bouwland.

De benaming van dit dorp schijnt aan te duiden, dat de kerk op eene wierde ligt, en men getracht heeft het van *Wierum*, in Fivelgo, *Wittewierum* en *Oosterwierum*, in het Westerkwartier te onderscheiden.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Onderdendam*. Na de Reformatie maakte ONDERWIERUM eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Leeraar had JOANNES BARTHOLOMEUS, die hier in 1595 stond en in 1597 emeritus werd. Een zijner opvolgers, LAMBERTUS WOELESIUS, heeft *Westerdijkshorn* verscheidene jaren mede bediend, maar sedert zijn vertrek naar Kantens, in 1647, zijn deze gemeenten wederom gescheiden; doch toen, in het jaar 1686, de Predikant van Westerdijkshorn, GERHARDUS HUISING, naar Westerwijtwerd vertrokken is, is Dijkshoven wederom aan ONDERWIERUM toegevoegd, welke vereeniging sedert onafgebroken geduurd heeft, tot in het jaar 1830, toen Westerdijkshorn met *Bedum*, en ONDERWIERUM met *Onderdendam* en *Menkeweer* vereenigd zijn. De kerk, welke geen toren of orgel had, is in 1840 afgebroken, doch het kerkhof dient nog tot begraafplaats, ook voor de overledenen in het zuidelijke gedeelte van Onderdendam.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Bedum*. — Men heeft er geen dorpschool, maar de kinderen genieten onderwijs te *Onderdendam*.

In het stuk der uitwatering behoort Onderwierum onder de schepperij van *Winsum*, waarvan het een der vijf zijlëeden is.

ONDERWIERUM, voorm. kloost. te *Heveskes*, gem. *Delfzijl*. Zie HEVESKES-KLOOSTER.

ONDOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sjauw*.

ONDOT, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afdeeling *Lebak*.

ONGARAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

Hij is zeer hoog en meestentijds, met zijne kruin, door eenige wolken bedekt, desniettegenstaande is hij bijna tot boven toe doorgaans, ten deele met rijstvelden, ten deele met suikerriet bebouwd, behalve dat men er overal zeer vele vruchtboomen van allerlei soort geplant heeft, die hier en daar van eenige rivieren en spruitjes, welke er langs loopen, bekabbeld worden, waardoor het omliggende land, daar men ook eenen grooten overvloed van allerlei aardgewassen vindt, wel een aards paradijs gelijkt.

ONGEGUND, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wajamoe-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende Bovenwaarts aan de koffijplant. Lugtenburg, benedenwaarts aan de koffijplant. Scheveningen. Thans is zij getrokken aan de plant. *Zwarigheid*, in de Vredenburger-kreek.

ONGELEGEN, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende N. aan den Pararac-weg, O. aan den houtgr. het Guldenvlies, Z. aan de suikerplant. Osembo en den houtgr. Onverwacht, W. aan den houtgr. Frederiksburg; 500 akk. groot. — Thans behoort bij aan de plant. *Osembo*.

ONGERSMA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. Z. van *Uithuizer-Meeden*.

ONGOBAYANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, welke in de *Bangawang* uitloopt.

ONIN, lands. in *Australië*, in *Nieuw-Guinea*, ten N. van de Roelofs-van-Goensbaai; palende N. aan het lands. Sergil of Sergiel, dat zich van Hoek-Sabelo, langs de straat Gallowa en verder ten N. O., tot omstreeks de kaap de Goede-Hoop uitstrekt.

De Vorst van Onin is schatpligtig aan den Sultan van Tidor. — De bewoners van de Westkust zijn onderling oorlogzuchtig, bijzonder om gevangenen op elkander te maken, die zij aan de kooplieden van Goram, Keffing, Kelwarie of van de Aroe-eilanden als slaven verkoopen. Tot het zelfde einde overvallen de Papoes en Cerammers soms, met een groot aantal vaartuigen, de stranddorpen ter Westkust. Die gevangenen worden aan den eenen kant tot op Celebes en aan den anderen tot op Balie, als slaven verkocht, en zijn op die plaatsen zeer gewild. De hoofdplaats is Roemabatie of Roemahbatoe.

ONIN (BOGT-VAN-), baai in *Australië*, in *Nieuw-Guinea*.

ONKOENA, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Ceram*.

ONKONG, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, op 2° 115″ Z. B.

ONLAKKAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

ONLAND (HET), streek lands, in het *Goiregt*, prov. *Groningen*, ¾ u. N. W. van de stad *Groningen*, gem. en ½ u. N. W. van *Haren*.

ONNA, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. N. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Steenwijk*, gem. *Steenwijkerwoud*. — Men heeft er eene school.

ONNEMA of Oud-Onnema, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ¾ u. O. ten N. van *Kantens*, ¼ u. Z. W. van het dorp *Zandeweer*, waartoe de burg, staande ten Noorden aan den Klinkenburger-weg, behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 99 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

ONNEN, geh. in het *Goeregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Haren*, een weinig ten Oosten van den *Hondsrug*, op eenen lageren grond.

Men telt er 49 h. en 250 inw. Ook heeft men er eene school, welke gemiddeld door een getal van 55 leerlingen bezocht wordt.

Tot dit gehucht behooren de Waterhuizen, aan het Winschoter-diep, de Biks en de Biksmatten, de Horst en de Middelhorst.

Den 16 Januarij 1844 ontstond er in eene boerenhuizing, in dit geh. brand, waarbij de eigenaar en bewoner van het huis in de vlammen is omgekomen.

ONNER-MADEN, streek lands, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Haren*, nabij en ten O. van het geh. Onnen, meest uit hooilanden bestaande.

ONOBO, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cassiwinika-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Tygershol, benedenwaarts aan den verlaten houtgr. Mapabo; 852 akk. groot.

ONORIBO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Osembo, benedenwaarts aan den houtgr. Welbedacht en Onverdacht; 3000 akk. groot; met 88 slaven. De Negers noemen haar Dan.

Deze plant. ligt op eene hoogte, naar gissing van 50 tot 60 voeten, welke hoogte zich, op omtrent 100 schreden van de kreek, eensklaps verheft, waardoor zij op eenigen afstand wel naar eene vesting gelijkt.

ONORIBO (KLEIN-), verl. houtgr. in de kol. *Suriname*, aan de *Pararac-weg*, regts in het oprijden; palende oostwaarts aan het Land-van-Onverdacht, westwaarts aan een ander gedeelte van het Land-van-Onverdacht; 1000 akk. groot.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. de Vrijheid, benedenwaarts aan den verl. kostgrond l'Esperance.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Land-van-Onverdacht, benedenwaarts aan het Land-van-Mocha.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter regterzijde in het afrijden; palende westwaarts aan het verl. Land-van-Onverdacht, oostwaarts aan het verl. Land-van-Overtoom; 500 akk. groot.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter regterzijde in het oprijden; palende westwaarts aan het verl. Land-van-Onverwacht, oostwaarts aan den verl. houtgr. Wijnbergenslust; 1000 akk. groot.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pararac-weg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende westwaarts aan het verl. Land-van-Osembo, oostwaarts aan het verl. Land-van-Libanon; 1000 akk. groot.

ONROOY of Onrooi, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. ten O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. O. van *Boxtel*.

ONRUST of Poeloe-Kappal, eil. in *Oost-Indië*, op de *Reede-van-Batavia*, 9 Engelsche mijlen N. W. van Batavia. Het beslaat eene ruimte van nagenoeg 250 roeden.

Vroeger was het het algemeen arsenaal voor de Oost-Indische Compagnie, alwaar alle scheepsbenoodigdheden en andere behoeften veel gemakkelijker vervaardigd en geleverd konden worden, dan op andere plaatsen, die meer van de hoofdplaats verwijderd lagen. Bovendien was dit eiland door zijne ligging bij uitnemendheid geschikt, om de reede tegen eenen vijandelijken aanval te dekken.

Men gaf het destijds den naam van Onrust, uithoofde van de onafgebroken werkzaamheid, en het eeuwig durende gedruisch van kloppen, smeden, timmeren, zagen en meer andere bezigheden, die hier eene verbazende drokte, geraas en onrust veroorzaakten.

Toen de Engelschen, in 1808, onder den Admiraal Drury, de reede van Batavia, van den 23 Augustus tot den 9 November, geblokkeerd hadden, vernielden zij, bij hunnen aftogt, de scheepswerven op dit eiland, en veranderden schier het geheele eiland in eenen puinhoop.

In de jaren 1823—1825 werd het, door den Gouverneur-Generaal van der Capellen weder tot zijnen vorigen luister verheven. Deze Opperlandvoogd begreep te regt, dat het zoowel voor de Koninklijke als voor de koloniale marine van het grootste belang was, de vernielde werken te herstellen. Hij deed er op nieuw magazijnen, timmerwerven en woonhuizen voor de vereischte Ambtenaren aanleggen, en weldra werd Onrust weder zijnen ouden naam waardig. Na het vertrek van den Gouverneur-Generaal van der Capellen, werd het echter door diens tijdelijken opvolger, den Heer du Bus de Gisignies, geheel en al verwaarloosd en aan snel voortgaande verwoesting ten prooi gelaten; derwijze, dat zelfs de Chinezen (de Joden van Oost-Indië), toen den Heer du Bus het aan hen wilde verpachten, geen van allen deze geheel verwaarloosde en vernielde bezittingen wilden aanvaarden.

Vroeger stond er op Onrust eene kerk, tijdens de regering van den Gouverneur-Generaal Dirk Durven, in 1730, gebouwd, zijnde van een torentje en van een orgeltje voorzien. De dienst werd hier door de Predikanten van Batavia beurtelings waargenomen. Echter heeft het ook eenen eigen Predikant gehad: zoo werd hier in 1775 de Heer Metzlar, vroeger Predikant te Aduard, in de prov. Groningen, beroepen.

Dit eil., hetwelk meerendeels uit koraalsteen, gruis en schelpen bestaat, doch geene moerassige gronden bevat, is op zich zelven alzoo niet ongezond te achten; doch indien aldaar nu en dan eene buitengewone sterfte heeft plaats gehad, is zulks vooral aan de weinig zorgvuldige levenswijze der Europeanen, en misschen ook aan de nabijheid der miasma van de reede, te wijten.

Evenwel namen de Engelschen het voorwendsel, dat het verblijf op Onrust, voor Europeanen aller ongezondst was, te baat, om de werken op dit eiland te vernielen.

Het wordt door de inlanders Poeloe-Kappal (Schepen-eiland) genoemd, omdat aldaar ook de schepen, die schade geleden hadden, vertimmerd werden. Voorheen arbeidden er ongeveer 800 tot 900 Europeanen, benevens een zeer groot getal inlanders en Chinezen, onder welke vele bannelingen. Er is eene drukke bazar (markt) van visch, [illegible] en andere eetwaren, veelal met praauwen van Tanjong en [illegible] aangevoerd wordende.

[illegible]ST, voorname boerenhofstede in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, [illegible] 8½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W.N.W. [illegible]derdendam, gem. en 1¼ u. W. Z. W. van *Kloosterburen*, ½ u. van *Hornhuizen*, waar zij kerkelijk onder behoort.

[illegible] boerenhofstede beslaat eene oppervlakte van 41 bund. 94 v. r. [illegible] binnenland, 26 bund. 8 v. r. 70 v. ell. polderland, 57 bund. [illegible] r. 90 v. ell. kwelder en aanwas, alzoo te zamen 125 bund. [illegible] r. 10 v. ell., behoorende aan den bewoner, den Landbouwer [illegible] Luis Dijkhuis.

[illegible]RUST, droogte aan den noordwestelijken hoek van het eil. *Noord[illegible]*, zijnde het vaste strand daarvan, dat zich tot op bijna ¼ mijl

ten Noordwesten daarvan uitstrekt. Langs den westkant loopt het Veersche-gat en ten Noorden de Roompot. De kant is overal steil, behalve bij het Schaar. Thans (1846) worden de schorren dezer plaat tot eenen polder ingedijkt.

ONRUST (HET-RIF-VAN-), bij de inwoners genaamd KARANG-POELOE-KAPPAL, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, aan de Westkust van het eil. Onrust. — Op de westzijde van dit rif staat een baken, op 9 voet diepte.

ONRUST (DE STEEN-VAN-), door de inw. POELOE-KOLOE genaamd, klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, nabij het eil. ONRUST.

Op de westkust van deze klip, op 9 voeten diepte, staat een wit kruis, dat 12 voet boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

ONS-GENOEGEN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Leyden*, gem. en ¼ u. O. van *Leyderdorp*, aan de Does.

ONS-GENOEGEN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. ten W. van *Leyden*, gem. en in het dorp *Voorschoten*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 29 v. r. 55 v. ell.

ONS-GENOEGEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. N. van *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. J. KORNDORFFER.

ONSOEWIELA (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*. Zie PALAS (BAAI-VAN-)

ONSTA-BURG, voorm. slot in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. N. van *Adorp*, onmiddellijk ten Z. van *Sauwert*, waartoe hij behoorde, ten Westen de straatweg van Winsum naar Groningen.

Zeer vroeg bestond het slot ONSTA, te Sauwert, doch niet in die grootte en sterkte, als de omstandigheden dat naderhand noodwendig maakten. Meer dan twee en eene halve eeuw werd dit gebouw door de familie ONSTEMA bezeten en bewoond. Dit geslacht nam veel deel in de twisten tusschen de Schieringers en Vetkoopers en had onder de laatsten eenen grooten aanhang. AEPKE ONSTEMA, die de partij der Vetkoopers gekozen had, zocht zijnen invloed uit te breiden, kreeg eenen sterken aanhang onder de mindere klasse, en liet bij tijds zijn kasteel tot eene ongehoorde sterkte maken, waaraan hij groote sommen besteedde. De muren van het kasteel hadden eene dikte van twaalf voeten en waren uit eene diepe en breede gracht opgetrokken. Om deze gracht liep een tweede muur, waarin, op iederen hoek, een steenen toren geplaatst was; de muren van deze torens hadden acht steenen dikte. Een vijfde toren van gelijke dikte vormde aan de oostzijde de poort, welke achter de klapbruggen lag. Het was eene sterkte, zoo als er schaarsch eene te vinden was en waarvoor een troep krijgsvolk zeker het hoofd moest stooten. ONSTEMA liet zich zeer veel op deze sterkte voorstaan, maar verloor uit het oog, dat zedelijke krachten somtijds meer vermogen dan ligchamelijke. Hij vond weldra in den jongen COPPEN JARGES, uit Groningen, en in EPPO VAN NITTERSUM, te Stedum, als hoofden der Schieringers, dappere tegenstanders. Men voerde den oorlog nu eens ten voordeele van de eene, dan eens van de andere partij.

In het jaar 1400 deden de Schieringers eenen aanval op ONSTA-BURG, onder aanvoering van den bekwamen en moedigen Burgemeester ALBERT WIGBOLTS, uit Groningen. ONSTEMA wederstond met fierheid den woedenden aanval, en men zoude afgetrokken zijn, ware men niet op den inval gekomen, om uit het Wetsinger-Zijldiep, zoo als nog de lage bedding aantoont, een kanaal te graven, en te leiden in de buitenste gracht van ONSTA-BURG, om zoo doende met platboomde vaartuigen binnen te geraken. Het doel werd bereikt. Het kanaal gegraven zijnde, was men in staat gesteld, om den storm tegen het kasteel te ondernemen. Aan alle zijden werd het bezet, en men vocht vervolgens over en weder, met de uiterste woede, tot eindelijk het kasteel zich, bij wijze van verdrag, overgaf. De geheele bezetting werd gevankelijk weggevoerd, ook AEPKE ONSTEMA. De meeste gevangenen werden nu wel spoedig weder in vrijheid gesteld, maar ONSTEMA moest het met eene zevenjarige gevangenis op de Boteringe-poort, te Groningen, boeten.

Naauwelijks was ONSTEMA uit zijne gevangenschap ontslagen, of hij stichtte, in het naastgelegen dorp Wetzinge, een huis, dat hij insgelijks, even als dat te Sauwert, ONSTA-BURG noemde, en later NIEUW-ONSTA geheeten werd. Op dit slot stierf AEPKE, en werd even als zijn vader ABEL ONSTEMA, in den grafkelder te Wetzinge bijgezet. Het voormalige kasteel, hoe goed anders ook door werken gedekt, had zeer veel door de belegering, bestorming en het gemis van onderhoud geleden, zoodat AEPKE ONSTEMA met veel minder kosten en meer gemak, een nieuw slot kon laten bouwen, dan het oude herstellen. Ook had hij nu zulk eene sterkte niet meer noodig. Naderhand is door de familie ONSTEMA het kasteel te Sauwert afgebroken, en een prachtig slot op de bouwvallen van het oude ONSTA weder opgerigt. Doch dit is ook reeds voor bijna eene eeuw gesloopt, hoewel het vierkant, waarop deze burg gestaan heeft, en de breede grachten nog aanwezig zijn (1).

Het herbouwde slot ONSTA, te Sauwert, werd in de zeventiende eeuw bezeten en bewoond door den Heer HENDRIK RUSE VAN RUSENSTEYN, Erfheer *tot Sauwert*, *Abierg* en *Ustrup*, en Luitenant-Generaal in dienst van den Koning van Denemarken en Noorwegen, die aldaar den 4 Maart 1679 overleden en in den grafkelder, in de kerk te Sauwert, begraven is. Naar hetgeen sommigen willen zou deze VAN RUSENSTEYN, in het jaar 1625 te Sauwert geboren, een zoon geweest zijn van den Schoolmeester aldaar, die, van wege zijne ligchaamsgrootte, den naam van *Reus* zou gedragen hebben. Dit, in allen gevalle, is zeker, dat hij, door zijne groote bekwaamheden in den krijg, tot eenen hoogen rang in de krijgsdienst is opgeklommen, en niet alleen in zijn Vaderland, maar ook elders in Europa veel roem in de vestingbouwkunde heeft verworven. Ten einde jaarlijks eenigen tijd in zijne geboorteplaats te kunnen doorbrengen, schijnt hij de heerl. Sauwert te hebben gekocht en het slot ONSTA weder te hebben hersteld (2). Vervolgens werd dit slot het eigendom van den Heer GERLACIUS, die het aanmerkelijk liet vervallen, zoodat het in het jaar 1721 werd afgebroken.

---

(1) Men vindt eene afbeelding van dezen burg in den *Almanak ter bevordering van kennis en goeden smaak, uitgegeven door het Departement Leens, der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, voor het jaar* 1832.

(2) Zie over dezen beroemden man eene voorlezing van den Rijks Archivarius Mr J. C. DE JONGE, in de tweede klasse van ons Koninklijk Nederlandsch Instituut, op 30 Maart 1843, uitgegeven met eene afteekening van den gedenkpenning ter zijner eere, in 1660, geslagen op last van den Hertog VAN BRUNSWIJK EN LUNENBURGH.

ONSTA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ¾ u. N. van *Adorp*, 5 min. N. O. van *Wetzinge*, waartoe hij behoorde, ten W. aan den straatweg.

Deze burg was gesticht in het begin der vijftiende eeuw, door Aepke Onsteba, en is in het jaar 1801 gesloopt. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene dagglooners woning en eenen zeer grooten boomgaard, van gracht en singels omgeven. Op de kaart van Beckeringh wordt deze burg afgebeeld, behoorende toen aan A. de Graaf. Niet alleen de vermaarde burgen der Onsteba's, te Sauwert en te Wetzinge, maar ook de daar gestaan hebbende kerken, zijn in puin verkeerd. De laatsten zijn in 1840 afgebroken.

ONSTEIN, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Lochem*, gem. en 1 u. O. ten Z. van *Vorden*, op den regter oever van de Hissink-beek.

Dit landgoed beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 180 bund. 31 v. r. 73 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Abraham Stoop tot Onstein.

ONSTWEDDE, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Wedde en Oude-Pekela, O. aan Vlagtwedde, Z. aan de prov. Drenthe, W. aan de Nieuwe Pekela en Wildervank.

Deze gem. bevat het d. Onstwedde, benevens een gedeelte van de Veenkolonie het Nieuwe-Stadskanaal, voorts nog de geh. Veenhuizen, ter Maarsch, Höfte, Sterenborg, ter Wipping en Smeerling, benevens de streek Onstwedder-Horsten, alsmede gedeelten van de geh. Wessinghuizen, Ellersinghuizen en Jipsinghuizen, wier andere gedeelten onder Vlagtwedde liggen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,685 bund. 63 v. r. 49 v. ell., waaronder 10,659 bund. 83 v. r. 99 v. ell., belastbaar land. Men telt er 413 h., bewoond door 551 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2600 inw., die meest hun bestaan vinden in de schapenteelt en den landbouw. Men heeft hier heidevelden, hooge en lage landen, zand-, veen-, leem- en derriegrond. In eene groote uitgestrektheid van de Onstwedder-veenen vindt men, niet ver beneden de oppervlakte, eene zware laag van ijzeroer, welke voor eenige jaren door de commissie van landbouw der provincie Groningen opgemerkt en onderzocht is geworden, terwijl de groote hoeveelheid, welke aan de ijzergieterij te Deventer en Doetinchem kon worden geleverd, aan een nuttig gebruik dezer stof, die thans den landbouw in den weg staat, denken deed. Na de in het werk gestelde scheikundige proeven is echter gebleken, dat dit oer van eene aanmerkelijk mindere gehalte is, dan dat, hetwelk in de gieterijen gebezigd wordt en, zoo hierom, als om de ongelegenheid van dit oord, is dit onderwerp voor 's hands ter zijde gelegd.

Bij het dorp heeft men twee groote bouw-essen, en bij ieder der gehuchten eene es, uitgezonderd langs het Stadskanaal. De voornaamste heuvels zijn: de Heiberg, de Oom of Oompiesberg en de Keberg. Men ontmoet onder dit dorp ook nog enkele *tumuli* of oude begraafplaatsen onzer heidensche voorouders. In het veen, tusschen Onstwedde en de Pekela, heeft men een meertje, aan en naar den kant der Mussel, en op de Onstwedder-Woltmarke, de Blikslage-

poel. In de gehuchten en in het dorp staat veel bosch, behalve langs het Stadskanaal.

In het begin van het jaar 1843 heeft men, ter gelegenheid van het graven van eene sloot, in de nabijheid van het geh. de Onstwedder-Horsten, eenige ronde houten van gelijke lengte opgedolven, welke men hield, maar onzes inziens zonder grond, voor een gedeelte van eenen in de veenen aangelegden houten weg, de zoogenaamde Valther-brug, of als het overblijfsel eener vertakking van dien houten weg, die de Valther-veenen doorsnijdt. De plaats zelve en het opgegraven houtwerk is, op een daarvan gelezen berigt in de nieuwspapieren, in oogenschouw genomen, doch aldaar werd geen spoor van de bedoelde veenbrug gevonden, als zijnde de lengte der aangeduide plaats niet meerder, dan die van eenen dam in eene gewone ruime sloot, zonder dat er sporen van eene brug, vóór die korte plaats of volgende op die plaats, gevonden zijn. Ook onder het houtwerk zag men geene planken of posten, waarvan men er zoo velen op onderscheidene gedeelten van de beroemde Valther-veenbrug gezien heeft.

De Herv., die hier ongeveer 2020 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Onstwedde* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *het Nieuwe-Stadskanaal* of *het Stadskanaal.*

In het jaar 1842 is hier eene Afgescheidene gem. opgerigt, welke ruim 300 zielen telt. — De Evang. Luth., die er 7 in getal zijn, worden tot de gem. van *Nieuwe-Pekela* gerekend. — De R. K., van welke men er 240 aantreft, worden tot de stat. van *de Onstwedder-Horsten* gerekend. — De 27 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Winschoten.*

Men heeft in deze gem. drie scholen, als ééne te Onstwedde, ééne te Stadskanaal en ééne te Veenhuizen, welke gemiddeld door een getal van ruim 410 leerlingen bezocht worden.

Het d. ONSTWEDDE ligt 3 u. Z. van Winschoten, 2¼ u. W. N. W. van de Bourtange, 1 u. W. van Vlagtwedde, 1½ u. Z. Z. W. van Wedde, aan de westzijde van de Mussel-Aa; 53° 1′ 52″ N. B., 25° 42′ 57″ O. L. Het is een onregelmatig, schilderachtig dorp, aan eenen krommen, niet geplaveiden zandweg. Men telt er 171 h. en 870 inw.

De Herv., die er 1170 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingewolde*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES MENSONIUS, welke er in 1597 stond, en opgevolgd werd door JUSTINUS HAVERMANS, in 1615 naar Sauwert vertrokken. Het beroep geschiedt door Collatoren of Stemgeregtigden en den kerkeraad. De kerk is een somber, oud gebouw, met eenen hoogen, langwerpigen, spitsen toren, doch zonder orgel. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen gezocht.

Deze gem., eene der grootste van Westerwolde, wordt daarom ook, in oude stukken, bij uitnemendheid het kerspel van Westerwolde genoemd.

ONSTWEDDER-AA (DE) of HET ONSTWEDDER-DIEP, riv., prov. *Groningen* en *Drenthe.*

Zij komt uit de Valtherveenen, prov. *Drenthe*, en loopt in eene kronkelende, noordoostelijke strekking, onder den naam van Valtherdiep, naar de provincie Groningen, waar zij in eene noordelijke strekking naar Ter-Maarsch loopt; daar neemt zij weder eerst eene oostelijke rigting aan, en loopt vervolgens in eene noord-oostelijke

strekking naar Oostwedde, waar zij zich met de *Valther-Aa* vereenigt, om de *Mussel-Aa* te vormen.

ONSTWEDDER-HORSTEN (DE), streek in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie HORSTEN (DE).

ONTIDINK, buitenhuis in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1 u. N. van *Zutphen*, gem. en 45 min. Z. W. van *Gorssel*.

De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 9 bund. 96 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de erven van wijlen den Heer JAN VAN HUET.

ONTONG-DJAWA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

ONTONG-DJAWA (POELOE-), eil. in *Oost Indië*. Zie AMSTERDAM.

ONTONG-RODJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, ter plaatse waar de Bagowonto de Radil opneemt.

ONTWIJK, landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, nabij *Oude-Schoot*, in het *Oranjewoud*.

ONVERDACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Onoribo, benedenwaarts aan den houtgr. *Welbedacht*, waarmede zij thans vereenigd is; 954 akkers groot. De Negers noemen haar LE CHAU.

ONVERDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Land-van-Mocha, benedenwaarts aan de Para-kreek.

ONVERDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Guldenvlies, benedenwaarts aan het Land-van-Onoribo; 160 akkers groot.

ONVERDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter regterzijde in het oprijden; palende N. aan uitgegevene bosschen, O. aan de Para-kreek, Z. aan den Pararac-weg, W. aan Klein-Onoribo.

ONVERDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter regterzijde in het oprijden; palende N. aan onuitgegeven bosch, oostwaarts aan de verl. kostgr. Klein-Onoribo, Z. aan den Pararac-weg, westwaarts aan het Land-van-Klein-Onoribo; 790 akkers groot.

ONVERGENOEGD, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perica-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan de koffijplant. Friesenburg, benedenwaarts aan het verl. Land-van-de-Eendragt; 600 akkers groot, met 66 slaven. De Negers noemen haar FERRÉ.

ONVERGENOEGD (LAND-VAN-), verl. kostgr., in *Nederlands-Guiana*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. La Solitude, benedenwaarts aan de suikerplant. Waterwijk, thans met koffijboomen beplant.

ONVERWACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Overtoom, benedenwaarts aan de suikerplant. Osembo, 3000 akkers groot; met 99 slaven.

Deze houtgr., welke door de Negers BOSSÉ genoemd wordt, was vroeger met *Zorgvliet* vereenigd.

ONVERWACHT, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het gedolven *Kanaal-van-Poelepantje*, ter linker zijde, als men uit de rivier van Suriname komt; palende bovenwaarts aan het Achterland van Onverwacht, benedenwaarts aan den voorm. houtgr. Duisburg; 200 akkers groot.

Deze voorm. houtgr. is thans met den houtgr. *Duisburg* en de helft van *Flora* vereenigd, en maakt daarmede de houtgr. *Onverwacht-Duisburg-en-Half-Flora* uit.

ONVERWACHT (ACHTERLAND-VAN-), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het gedolven *Kanaal-van-Poelepantje*, ter linker zijde, als men uit de rivier van Suriname komt; palende bovenwaarts aan onbebouwde bosschen, benedenwaarts aan den houtgr. Onverwacht-Duisburg-en-Half-Flora.

ONVERWACHT (KLEIN-), verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripa-kreek*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Standvastigheid, benedenwaarts aan het verl. Land-van-Saxen.

ONVERWACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pararac-weg*, ter regter zijde in het oprijden; palende westwaarts aan het verl. Land-van-Overtoom, oostwaarts aan het Land-van-Onoribo; 2000 akk. groot.

ONVERWACHT (LAND VAN), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende westwaarts aan het verl. Land-van-Frederiksburg, oostwaarts aan het verl. Land-van-Libanon; 1000 akk. groot.

ONVERWACHT (LAND-VAN-), kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanika-kreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan het militaire piket de Goede-Verwachting, benedenwaarts aan den houtgr. de Dankbaarheid.

ONVERWACHT (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Paramarika-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Leijenhoop, benedenwaarts aan het verl. Land-van-de-Gekroonde-Paauw; 207½ akk. groot, met 37 slaven.

ONVERWACHT-DUISBURG-EN-HALF-FRORA, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het gedolven *Kanaal-van-Poelepantje*; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. het Achterland-van-Onverwacht, benedenwaarts aan den houtgr. de Hermitage; 1375 akk. grond; met 250 slaven.

ONWAARD, Oud-Onwaard of Aarddijkswal, pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijerpolder-en-Kraaijenisse*; palende N. aan den Oud-Kraaijerpolder-en-het-Nieuwland, O. aan St.-Christoffel-polder, Z. O. en Z. aan de Oude-plaat, W. aan den Dirklandsche-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1502 bedijkt is, vloeide in 1570 onder en werd wederom beverscht of bedijkt in het jaar 1602, 1604 of 1605, bij welke gelegenheid de Dirklandsche haven gegraven is, terwijl te voren de Boom-vliet de uitvaart was. De pold. Oud-Onwaard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 192 bund. 73 v. r. 37 v. ell.

ONWAARD (NIEUW-) of Kraaijers-plaat, voorm. plaat, voorheen gedeeltelijk *Hollandsch*, gedeeltelijk *Zeeuwsch* grondgebied, welke volgens sommigen, in het jaar 1669 bedijkt is, en waarvan het voorm.

Hollandsch gedeelte tans den naam draagt van Oude-Kraaijer-polder, en het voorm. Zeeuwsch gedeelte het Nieuwland heet. Zie die woorden.

ONWAARD-EN-AARDDIJKSWAL, heerl. op het eil. *Goederede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijer-polder-en-Kraaijenisse*; palende N. aan de Oud-Kraaijer-en-het-Nieuwland, O. en Z. O. aan de heerl. Sommelsdijk, Z. aan Melissant, W. aan Dirksland.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar alleen de pold. Onwaard of Aarddijkswal, en beslaat dus, even als dezen, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 192 bund. 73 v. r. 37 v. ell. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. — Zij zijn allen Herv. en behooren tot de gem. *Dirksland*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door Diederik van Leyden, Heer *van Vlaardingen en Vlaardinger-ambacht*. Thans is daarvan eigenaresse Vrouwe Augusta Leopolda Catharina, Baronnesse van Pallandt, douairière van Frederik, Baron van Leyden van West-Barendrecht, woonachtig te 's Gravenhage.

Het wapen dezer heerl. is een gedeeld (*parti*) veld, geheel van goud, het regterdeel met eenen leeuw van keel, zijnde het wapen van Holland; het linker met eenen dergelijken leeuw, zwemmende in eene zee met baren van azuur (blaauw) en zilver, zijnde dat van Zeeland; *en pointe* van sabel (zwart), met eenen gaanden otter van zilver.

ONWAARD-OUD-EN-NIEUW-KRAAIJER-POLDER-EN-KRAAIJENISSE, gem. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (11 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. O. en Z. O. aan de gem. Sommelsdijk, Z. aan de gem. Melissand en Dirksland, W. aan Roxenisse, N. W. aan Stellendam.

Deze gemeente bestaat uit de pold. den Onwaard, den Oud-Kraaijers-polder, Kraaijenisse, benevens een gedeelte van den Nieuw-Kraaijer-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 792 bund. 73 v. r. 37 v. ell., waaronder 791 bund. 2 v. r. 17 v. ell. belastbaar land; telt 22 h., bewoond door 26 huisgez., uitmakende eene bevolking van 170 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Dirksland*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Dirksland*. — Het wapen dezer gem. is het zelfde, als dat der heerl. *Onwaard-en-Aarddijkswal*.

ONZALIGE-BOSCH (HET), bosch op den *Veluwe-zoom*, prov. *Gelderland*, gem. en 50 min. ten N. van *Rheede*.

Men treft er meest akkermaals- en dennenhout in aan. Het beslaat eene oppervlakte van 245 bund. 39 v. r. 90 v. ell., en is een eigendom van den Heer Alexander Jacob Baron van Spaen.

ONZE-LIEVE-VROUW-BENOORDEN en ONZE-LIEVE-VROUW-BEZUIDEN, twee voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*. Zie Lieve-Vrouwe-benoorden en Lieve-Vrouwe-bezuiden (1).

ONZE-LIEVE-VROUWE-BERG, voorm. kloost. te *IJsselstein*, in de bar. van *IJsselstein*, prov. *Zuid-Holland*, thans tot de prov. *Utrecht* behoorende.

Het was een klooster van de Cistersienser-orde, dat in het jaar 1390 of 1394 gesticht was, door Arnoud, Heer *van Egmond en IJsselstein*.

---

(1) Evenzoo zoeke men ook de overige woorden, met Onze-Lieve-Vrouwe beginnende, op Lieve-Vrouwe.

Het konvent was eerst buiten de stads muren gebouwd, maar werd naderhand in de stad gebragt, en heeft zich in het jaar 1412 aan het klooster van Kampen onderworpen. In het begin had het met den hoogdravenden titel van abdij gepronkt, maar naderhand den eenvoudigen naam van priorij aangenomen. De inkomsten zijn, na de Reformatie, den Prins van Oranje toegewezen, en de gebouwen door den Heer der plaats geëigend.

Uit dit konvent is de priorij Marienhave, die bij Warmond stond, voortgesproten. Zie dat woord.

ONZE-LIEVE-VROUWE-BROEDERS KLOOSTER, voorm. kloost. te *Haarlem*, te *Oudorp* en te *Utrecht*. Zie Karmelieten-klooster.

ONZE-LIEVE-VROUWE-CONVENT-TE-GALILEEN, voorm. kloost. in *Overijssel*, tot het kerspel *Hardenbergh* behoord hebbende, en in 1406 gesticht.

ONZE-LIEVE-VROUWE-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, te *Windesheim*.

Het was aan de *H. Maagd* Maria toegewijd, en daarom ook wel St. Maria-konvent geheeten. Het werd bewoond door Reguliere Kanonniken, en was zijne opkomst verschuldigd aan Mr. Geraard de Groot, want als die Eerwaardige man op zijn uiterste lag, en zijne Discipelen klaagden en kermden, dat zij door zijnen dood hunnen Patroon en Beschermer verliezen zouden, beval hij, dat men aanstonds een klooster zoude stichten, daar men naar den regel van St. Augustinus en de insettingen der Reguliere Kanunniken zoude leven, opdat zij den raad, die zij in zijnen persoon door den dood stonden te verliezen, in dat klooster zouden wedervinden. Men koos er eerst eene plaats toe, die in de Veluwe, onder den ban van Hattem, gelegen was. Doch die plaats werd door Floris van Wevelinckhoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, afgekeurd, die hun den raad gaf, om het klooster liever onder zijn gebied op te rigten, wanneer hij beter gelegenheid hebben zoude, om het, door het verleenen van voorregten en door zijne krachtige bescherming, te handhaven. Die raad werd goedgekeurd, en door dien Baarthoud ten Have zijne vrijhavige hofstede te Windesheim, welke hij uit den rijken boedel van zijnen vader had geërfd, met al de landerijen en inkomsten, tot die hofstede behoorende, tot het opbouwen van dit klooster gegeven had, en dat Hendrik van Wilsem, gewezen Schepen van Kampen, daar nog vijftien morgen (ruim 12 bund.), onder het dorp Zuidveen, bijvoegde, zoo hebben zij den eersten grondslag van het klooster in het jaar 1387 begonnen te leggen.

De kerk met drie altaren, het Westersche pand met drie gebouwen daar neven staande, de eetzaal, de brouwerij en de keuken zijn binnen den tijd van een jaar opgebouwd.

Ook zijn er nog andere personen geweest, die door hunne mildadigheid de kerk helpen volbouwen, en met geen bekrompen beurs voor het onderhoud der inwoners van het klooster zorgden.

Als men nu met bouwen goed voortging, en Heer Florens, die de Opzigter der Broeders en der [illegible] zaak was, van den Bisschop van Utrecht de [illegible] verkregen had, werden de eerste [illegible] het konvent Eemstein, bij [illegible] den Proost Simon in de oefe- [illegible] Kanunniken onderwezen. Van daar [illegible] Wijbisschop van den Bisschop van [illegible] en tot het doen van hunne ge- [illegible] in de kerk ook plegtig ingewijd.

Hendrik Klingebiel werd door den Bisschop tot Opzigter over de nieuwe vergadering aangesteld, ter tijd toe, dat er een Prior door eene wettige verkiezing benoemd zoude zijn. De keus daartoe viel op Warner Keijzerkamp, onder wien, even als onder zijne opvolgers, de kloostergebouwen aanmerkelijk vergroot, vermeerderd en met eenen muur omtrokken zijn.

De kerk van dit klooster is, tijdens de Reformatie, in eenen puinhoop veranderd en geheel vernield, even als de andere gebouwen, het ziekenhuis alleen uitgezonderd, daar de buren hunne vergadering hielden; terwijl de inkomsten der provincie toegewezen zijn. Dit konvent heeft het begin of den naam gegeven aan de vergadering of het kapittel van Windesheim. Aangezien onder het bestuur van den Vader Johan de Vos, de Kloosterbroeders zich stipt naar de hun gegeven voorschriften hielden en een zeer voorbeeldig leven leidden, kreeg het konvent eenen overgrooten toevloed van menschen, die, door de zucht tot een vroom leven gedreven, uit onderscheidene oorden derwaarts kwamen: sommigen om in het gezelschap der Kanunniken aangenomen te worden, anderen om hunne onderrigtingen aan te hooren. Ook waren er anderen, die met aandrang aanhielden, dat hun eenige nieuwe volkplantingen uit het konvent mogten toegezonden worden. Uit alle die volkplantingen, bij elkander vereenigd, is de gemelde vergadering opgekomen.

ONZE-LIEVE-VROUW-EN-DE-TWAALF-APOSTELEN-KONVENT, voorm. kloost. te *Utrecht*, op de Oude Gracht.

Van dit kloost., hetwelk bewoond werd door Reguliere Kanunniken, weet men den oorsprong niet op te sporen. Het werd een konvent van de boetvaardigheid van Jezus Christus genaamd. Zulke Geestelijke broeders, waren eertijds een soort van kluizenaars, en onder den naam van Saccitae of zakdragende Monniken bekend. Zij hebben allereerst het huis der Reguliere Kanunniken te Utrecht bewoond, en naderhand de kleeding der Kanunniken aangenomen. In het jaar 1290, als de orde der Sacciten nu afgeschaft was, is er iemand naar den Proost van Bethlehem, bij Doetinchem, afgevaardigd, met verzoek, dat hij dit Utrechtsche huis onder zijne bestiering wilde nemen, en bij zijn kapittel inlijven. Dit werd door den Bisschop van Utrecht ondersteund, want op dien tijd waren er nergens Reguliere Kanunniken, dan te Bethlehem en te Nuis.

Men vindt in eenen brief van het St. Maria's kapittel te Utrecht, van het jaar 1289, dat in dat jaar, aan dit klooster, zeker plein gegeven is, onder beding van eene altijddurende rente.

In het jaar 1397 heeft Gijsbrecht van Raaphorst, een gedeelte van de kerk gesticht, welke kerk na de Reformatie gebruikt is geweest, om er de jeugd in den catechismus te onderwijzen.

Het kloost. zelf, dat zich in 1430 met het kapittel van Windesheim vereenigd had, dient thans tot Gereformeerd Burger-Weeshuis.

ONZE-LIEVE-VROUWE-POLDER, oude naam van den Nieuwe-Oosthoek-polder, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Oosthoek-polder (Nieuwe-).

ONZE-LIEVE-VROUWE-TE-SLUIS, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, dat bij den watervloed van 17 September 1477 verdronken is.

ONZE-LIEVE-VROUWE-VISITATIE of Klooster-van-Onze-Lieve-Vrouws-Bezoeking, voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, 3 min. N. en buiten de *St. Jans-poort* der stad *Haarlem*, gem. *Schoten-en-Gehuchten*, aan het Noorder-Spaarne.

Dit kloost. is gesticht in het begin der vijftiende eeuw, door den Priester en Kanunnik Hugo Goudsmit, ten dienste en inwoning van de Reguliere Kanunniken van de orde van den H. Augustinus. Het werd ook van ouds het Konvent-Onzer-Vrouwe-Visitatie-buiten-de-St.-Jans-poort genoemd. De stichter verwierf eenen gunstbrief van Graaf Willem, gedagteekend voor Hagestein den 4 December 1405.

Het kapittel van Windesheim, waaronder dit klooster behoorde, had reeds in het jaar 1400, door zekeren vader Wernerus, Prior te Hem, naar de gelegenheid dezer plaats en goederen, onderzoek gedaan, maar, omdat men de huizing en goederen nog te gering vond, stelde men het aannemen van dit klooster nog zeven jaren uit. Men zond intusschen daarin twee Monniken, om de getijden te lezen, en de Mis te doen. Naderhand werd het aangenomen, en men vindt het aangeteekend onder de kloosters, die aan het kapittel van Windesheim behoorden. Het heeft evenwel wegens het regt van begraven der lijken, een akkoord moeten aangaan met den Pastoor der St. Bavo'skerk, hetwelk den 13 September 1407, onder de volgende voorwaarden getroffen werd: » dat indien iemand, onder de parochie van Haarlem sterv» vende, begeerde in het klooster der Regulieren ter aarde gebragt te » worden, de lijkdiensten, eer het lijk naar buiten mogt vervoerd wor» den, in de parochiekerk souden geschieden, en al wat daarna, in het » klooster, wegens de lijken geoefend werd, zou ten voordeele der Re» gulieren zijn. De huislieden en de gedurige kostgangers, zouden in het » konvent biechten en begraven worden, mits dat het konvent aan » den Pastoor jaarlijks een halve Fransche gouden schild zoude uit» keeren, waarvoor de Pastoor, voor zich en zijne nazaten, afstand » deed van alle regten en inkomsten, die hij van dit klooster mogt » te vorderen hebben." Doch dit is veranderd door Dirk van Wassenaar, Pastoor en Cureit der parochiekerk, welke naderhand grootere vrijheid aan de Regulieren gegeven, en hen vergund heeft, dat de lijken, onder zijne parochie behoorende, zonder dat zij alvorens in de St. Bavo'skerk behoefden gebragt te worden, bij de Kanunniken mogten begraven worden. Voorts, dat zij hun van lijken van minderjarigen, wier ouders in dit konvent begraven waren, voor zijne portio canonica het vierde gedeelte van eenen Rijnsche gulden (35 cent) zouden uitkeeren.

Deze Reguliere Kanunniken hebben hier altoos gerust geleefd, tot op den tijd der Hervorming, want niettegenstaande het omgelegen land door de binnenlandsche krijg tusschen Vrouwe Jacoba en Filips van [illegible], jammerlijk verwoest werd, is dit klooster onbeschadigd gebleven; ja, zelfs toen de stad Haarlem door de Kennemers, onder Willem van [illegible], belegerd was, had men zoo veel achting voor Dirk [illegible], Prior van dit konvent, eenen man van groote deugd en [illegible], dat men hem, van de zijde der Kennemers verzocht, [illegible] van zijn konvent voor hen, die toen nog geen zegel [illegible] een bestand te zegelen, tusschen den Heer van Gaas[illegible] Haarlem ter eener, en Heer Willem van Brederode, [illegible] en andere steden en dorpen in Kennemerland, ter [illegible] waarbij dit beleg van Haarlem werd opgebroken. Ook [illegible] latere tijden onder het juk van den Hertog van Alva, [illegible], die zelfde rust blijven genieten, want de [illegible] bevelhebber heeft niet gewild, hoezeer ook de Spanjaar[illegible] Nederlanders verbitterd waren, dat deze Kanunniken gedu[illegible] belegering van Haarlem, eenige overlast zouden lijden,

en men vindt ook niet, dat uit de stad op dit klooster geschoten is. Zoodat het in het midden van de onrust eene aangename rust, en in de ijsselijkheden der verschrikkelijkste verwoestingen ongedeerd is gebleven, in eene der vermakelijkste streken van Holland.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans eene buitenplaats, het Clooster genaamd. Zie dat woord.

ONZE-LIEVE-VROUW-OP-ZEE, voorm. heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*.

Het had een dorp, dat omstreeks een uur W. Z. W. van Renesse, in de duinen, lag, en door stormvloeden en duinverstuivingen geheel vergaan is, zoodat er niets meer van gevonden wordt.

Het wapen dezer heerl. was van zilver, met drie schuine ruiten (*losanges*) van sabel (zwart).

ONZE-LIEVE-VROUW-TEN-BERG, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, te *Wouterswoude*.

Het werd bewoond door Nonnen van de Premonstreitorde, en was een uithoek van de abdij Sion, te Nijawier. Het was zelfs in verre landen vermaard door een wonderdoend Mariabeeld, Onze-Lieve-Vrouw-ten-Berg geheeten. Somtijds droeg men het in processie rond en offerde het vlas en was, waaruit het spreekwoord ontstond: *Onze-Lieve-Vrouw-ten-Berg heeft alzoo lief vlas als garen*. Bij die gelegenheid kwam er zoo veel volk te Dockum, dat er somstijds geen brood en bier genoeg was te bekomen.

Het klooster werd in het jaar 1580 gesloopt. De grond, waar het gestaan heeft, heet thans nog de Bergplaats, en beslaat eene oppervlakte van 4 bund. 68 v. r. 30 v. ell., waarop eene boerenhuizing staat.

ONZE-LIEVE-VROUW-TEN-DALE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie Sion.

ONZENOORT, heerl. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoort*; palende N. aan Hedikhuizen, O. en Z. aan Vlijmen, W. aan Nieuwkuik.

Deze heerl. bevat het geh. Onzenoort en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 79 bund. 51 v. r. 56 v. ell., alles belastbaar land; telt 18 h., bewoond door 20 huisgez., uitmakende eene bevolking van 130 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die er allen R. K. zijn, worden tot de par. van *Nieuwkuik-en-Onzenoort* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nieuwkuik*.

Deze heerl. werd, in het midden der vorige eeuw, in eigendom bezeten door den Heer Johan Half-Wassenaar, Heer *van Nieuwkuik*, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans daarvan eigenaar Jonkheer Mr. Frederik Franciscus Half-Wassenaar van Onzenoort, woonachtig te Eindhoven.

Het geh. Onzenoort of Onsenoordt, oudtijds Hondsoirde geheeten, ligt 1¼ u. W. van 's Hertogenbosch, 2 u. O. van Waalwijk, ¾ u. N. O. van Nieuwkuik. Men telt er, in de kom van het geh., behalve het Kasteel-te-Onzenoort (zie dat woord), 6 h. en ongeveer 40 inw. — Vroeger had men er nog een kasteel, den Hungerenberg genaamd.

Van dit geh. zijn, in het jaar 1646, het meerendeel der huizen door de vlammen verteerd. De brand ontstond in het dorp Vlijmen, en werd door den wind, die juist langs die straat heen woei, van huis

tot huis voortgedreven, waardoor in korten tijd omtrent drie honderd huizen, zoo onder Vlijmen, ONZENOORT, als Nieuwkuik, in de asch werden gelegd. — De kermis valt in den eersten Zondag in October.

ONZENOORT (KASTEEL-VAN-), kast. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Waalwijk*, ¼ u. N. O. van Nieuwkuik; in het geb. van dien naam.

Het is een deftig oud gebouw, met onderscheidene plantaadjen en wandelwegen omsingeld. De daartoe behoorende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer FREDERICUS FRANCISCUS HALF-WASSENAAR, woonachtig te Eindhoven.

De bezitter van dit kasteel, na den Munsterschen vrede, in de R. K. godsdienst volhardende, verkreeg bij den Bisschop van 's Hertogenbosch, OVADVIUS, dat een R. K. Priester, met geestelijke magt voorzien, op dat huis, hetwelk destijds tot de prov. Holland behoorde, zou verblijven en zijne geloofsgenooten bedienen. De schuurkerk en de pastoorswoning werd naderhand te ONZENOORT geplaatst, en deze Priester, uit de abdij van Tongerlo, bestuurde te gelijk de par. van Nieuwkuik. Later is echter de Pastoor te Nieuwkuik gaan wonen.

ONZENOORT (POLDER-VAN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoort*; palende N. aan Hedikhuizen, O. en Z. aan Vlijmen, W. aan Nieuwkuik.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den pold. *Nieuwkuik-en-Onzenoort*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 79 bund. 58 v. r. 56 v. ell., waaronder 79 bund. 51 v. r. 56 v. ell. schotbaar land; telt 18 h., alle boerderijen, en wordt door eene sluis, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het Gemeentebestuur.

ONZE-VROUWE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HINKEL-POLDER (OOST-).

OOCK-MEER, OOK-MEER of OKKER-MEER, vermoedelijk oudtijds OKESDORPER-MEER, meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, 10 min. O. van Osdorp.

Dit meer, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 19 bund. 62 v. r., levert allerhande riviervisch op, inzonderheid groote en welgevoede post, en is van rondom door vlakke weilanden omgeven.

OOELA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-regentschappen*, lands. *Gabbong*.

OOG ('T), naam welken men in de wandeling geeft aan het d. CALANDSOOG, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie CALANDSOOG.

OOG-IN-AL, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 10 min. Z. W. van *Utrecht*, aan den Ouden-Rijn of Leydsche-vaart.

Dit buit., hetwelk met zijne tuinparken en lommerrijke lanen de vaart zeer verlevendigt, heeft uit den koepel een bijzonder schoon gezigt op de stad Utrecht. Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. J. C. DELBEEK.

OOGMER-GAT (HET), meer bekend onder den naam van het BUIZEGAT, voorheen een inham op de Westkust van de prov. *Noord-Holland*, benoorden *Calandsoog*, thans geheel verzand.

OOG-VLIET, voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Holwerd*, ½ u. Z. van *Foswerd*, in de *Marrumermieden*, thans door inpoldering droog land.

OOIJEN, adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie GANSOIJEN (SLOT-TE-).

OOIJENDONK-WERF-EN-KRAAIJENNEST, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage*; palende N. aan de rivier de Mark, O. aan Asterd, Z. aan de Croeten, W. aan Wijmeren.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 350 bund. 14 v. r. 58 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door twee sluizen, op de rivier de Mark, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

OOL, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en ½ u. Z. van *Roermonde*, gem. en 10 min. W. van *Herten*; met 53 h. en ruim 270 inw.

OOLDEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en ¾ u. N. W. van *Laren*; met 59 h. en 430 inw.

OOLDEN, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en ¾ u. N. W. van *Laren*, in de b. *Oolden*.

Deze havez. beslaat, met heerenhuis, afzonderlijk bouwhuis en verder getimmerte, goede moestuinen, lanen met opgaande boomen, weide- en bouwland, benevens acht daarbij en daaronder behoorende boerenerven, eene oppervlakte van 313 bund. 88 v. r. 30 v. ell.

OOLKER-POLDER, pold. in de *Tien-Gemeten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. aan den Vlugtheuvels-polder, den Middel-polder en den Oude-polder, O., Z. en W. aan de gorzen tegen het Haringvliet.

OOLRE, geh. in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*. Zie OLER.

OOLTGENSPLAAT, gem. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (18 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. O. aan het Haringvliet, O. aan het Hollandsdiep, Z. O. en Z. aan het Krammer, W. aan den Bommel.

Deze gem. was, tot in het jaar 1812, met den Bommel tot eene gem. vereenigd; sedert de afscheiding bestaat OOLTGENSPLAAT uit den pold. het Oude-land, den Binnenbedijkte-Noord-polder, den Buitenbedijkte-Noord-polder, den pold. Galathé, den Wei-polder, den pold. Alteklein, den Kruis-polder, den Bezomerkade- of Rietveldsche-polder en gedeelten van den Groote-Blok-polder en van den Anna-Wilhelmina-polder, en bevat het d. Ooltgensplaat, benevens de geh. Achthuizen, de Langstraat en Galathésche-sluis. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2478 bund. 97 v. r. 37 v. ell., waaronder 2433 bund. 23 v. r. 53 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 228 h., bewoond door 378 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1950 inw., die zich veel op de meekrapteelt toeleggen, waartoe hier dan ook drie meestoven gevonden worden; voorts vinden zij hun bestaan in den land- en graanbouw en men heeft er ook eenen korenmolen, in 1729, van steen gebouwd, in plaats van den vroegeren houten.

De Herv., die er 1540 in getal zijn, onder welke 470 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. In den beginne was deze gem. met den Bommel vereenigd, en had tot eersten Predikant JOOST EBELS (ABEL), die

er in 1574 kwam, en in 1576 naar Oud-Beijerland vertrok, doch in het jaar 1644, tijdens de bediening van PETRUS JANSZ. PYLIUS, die sedert 1606 hier Predikant was, werden die gem. gescheiden, blijvende toen PYLIUS OOLTGENSPLAAT bedienen, waar bij in 1647 overleed. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de, door zijne godgeleerde schriften, bekende ADRIANUS BEURT, die er in 1741 kwam, en in 1744 naar Hanau vertrok. Volgens overeenkomst, den 10 September 1670, voor Commissarissen van den Hoogen Raad van Holland gesloten, en volgens gewijsde van den zelfden Raad, van 27 November 1731, geschiedt de voordragt van eenen Predikant door den ouden en den nieuwen kerkeraad, met bijvoeging van twee personen van de Hervormde belijdenis, door den Ambachtsheer gecommitteerd, te stemmen hoofd voor hoofd. De Ambachtsheer behoudt het regt, om de verkozene te reproberen, den eenen keer zonder daarvan reden te geven, en den anderen keer met in regten gefundeerde redenen.

De R. K. van welke er 415 zijn, behooren tot de nieuw opgerigte stat. van *Ooltgensplaat-en-den-Bommel*. — De enkele Isr., die er woont, behoort tot de ringsynagoge van *Middelharnis*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Ooltgensplaat en ééne te Langstraat.

Deze gem. maakt een gedeelte uit van de heerl. *Ooltgensplaat-met-den-Bommel*, gezegd *Adolfsland*.

Het d. OOLTGENSPLAAT, ook wel OELTGENSPLAAT, OELEKENSPLAAT of OELKENSPLAAT en in de wandeling veelal OOLTJESPLAAT en de PLAAT genoemd, ligt in het Oosten van deze gem., niet ver van haren uitersten grond en dien van het voorm. eil. Overflakkee, 8 u. Z. O. van Brielle, 5½ u. O. ten Z. van Sommelsdijk, nabij de zamenvloeijing van het Hollands-diep, het Haring-vliet en het Volkerak, waardoor dit vaarwater op de hoogte van dit dorp, bij onstuimig weder, zeer gevaarlijk is, welk gevaar nog vermeerderd wordt door de Middelplaat, die, op deze hoogte liggende, de stroom in twee vaarwaters verdeelt, het oostelijke, langs den Noordbrabandschen wal, voor schepen, die vier tot vijf voet diep liggen, en het westelijke, dat zeer kort langs het havenhoofd van dit dorp loopt, voor schepen, die twaalf tot vijftien voet diep gaan. Uit de haven, die eene lengte van omstreeks 1000 ellen heeft, is een geregeld veer op Willemstad, Numansdorp of de Buitensluis, de Helsche-haven, het Dintelsche-Sas en andere punten.

Volgens sommigen zou de naam OOLTGENSPLAAT slechts eene verbastering zijn van ADOLFSPLAAT, naar den eersten bedijker ADOLF VAN CLEVE. Meerder grond bestaat er voor de meening, dat deze gors of plaat aldus genoemd is naar eenen schipper, OELTGEN of OELTKEN geheeten, die haar het eerst zoude ontdekt hebben; of naar eenen visscher van dien naam, die aan deze plaats zijn beroep uitoefende en aldaar vele jaren verkeerd heeft. Deze gissing erlangt meer grond uit het oudere wapen van OOLTGENSPLAAT, waarop een schipper staat, met eenen schippershaak in de regter- en een strik of lint in de linkerhand, waaraan het wapenschild van OOLTGENSPLAAT is vastgemaakt, rustende op den grond vóór het linkerbeen; doch indien de kerk van OOLTGENSPLAAT, gelijk er getuigd wordt, vóór de Reformatie aan ST. ODULFUS, die ten tijde van ST. FREDERIK, achtsten Bisschop van Utrecht, Kanunnik te Utrecht was, is toegewijd geweest, kan men gevoegelijker den naam van hem afleiden, en dus zou men ook mogen denken, dat OOLTGENS- of

Odulfsplaat, ook Odulfsland is genoemd geweest. Ook leest men op het oude register van de Weeskamer te Oolgensplaat: *Weezenboeck in Sainct Odulphus landt, genaempt Oeltgensplate, begonnen 1 Januarij* 1593.

Het dorp is zeer aangenaam en digt met aanzienlijke huizen bebouwd en van ruime straten voorzien; ook is het versierd met onderscheidene boomgaarden en fraaije tuinen. Het schijnt, dat het weleer als eene stad in zijne vesten is besloten geweest. Men heeft er naar de zijde van het Volkerak eene zeer goede haven, wel voorzien van hoofd- en paalwerk, welke, door het verloop der tijden, het geweld van het water en van den ijsgang, in het jaar 1828 bijna geheel vernield was, doch in het volgende jaar, op 's Rijks kosten, weder vernieuwd werd. Ook is zij van eene bekwame spui en spuikolk, met land- en zeesluizen en eene voorname kade voorzien. In het jaar 1841 heeft zij groote verbeteringen ondergaan, door het doorgraven van een rietgorsje en weggraven van de kromten, welke het binnenkomen van schepen van eenige lengte verhinderden. Daar het havenhoofd op een punt ligt, waar een baken, ter veiliger vaart op de daar langs loopende rivier het Haringvliet en het Volkerak hoogst noodzakelijk was, heeft men aldaar reeds den 10 Maart 1819, van Gouvernementswege, een uitmuntende lantaren, met argantsche lampen en parabolisch licht geplaatst, welke op 's Rijks kosten voortdurend brandend worden gehouden. In 1840 is deze lantaren geheel vernieuwd en meer binnenwaarts verplaatst.

Het Raadhuis, hetwelk op de *Kade*, aan de *Voorstraat* staat, is in het jaar 1616 gesticht, hetgeen blijkt uit het volgende tijdvers, boven den ingang van de vroegere waag geplaatst, waarvan de kapitale letters, met uitzondering van de eerste D, het getal 1616 uitmaken:

Deeses steens gesChrIft een Ieder een hier gaet ontfoVWen,
WIe Men Van dIt dorpshVYs den eersten steen fonderen saCh.
't Was den sChoVDt WoestInghVe, dIe 't eerst begon te boVWen;
Weesende den tWaeLfden IVnI op sIne adoLphs daCh.

P. W.

In het jaar 1839 werd het inwendig verbouwd en van buiten met nieuwe ramen voorzien. Het heeft van buiten een redelijk goed aanzien, van voren pronkende met een bordes van blaauwen steen, waar men met dertien trappen opklimt; op de beide hoeken van dit bordes staat een leeuw, houdende de eene een schild, waarop het wapen van Holland staat; de andere houdt het wapen van St. Adolfsland. In den voorgevel van het huis is het beeld der geregtigheid geplaatst. Inwendig is eene ruime vergaderzaal, 8 ell. 8 palm lang en 7 ell. breed, de secretarie enz. Onder de eerste verdieping is de vroegere Waag, thans gebruikt tot eene bergplaats, benevens nog eenige andere vertrekken. — Almede is hier een distributiekantoor van de brievenposterij.

De *kerk*, welke vóór de Reformatie aan den H. Odulphus was toegewijd en waarin destijds ook nog aan het altaar van St. Nicolaas eene vicarij bestond, schijnt bij den opbouw tot eene kruiskerk te zijn aangelegd; doch aan de westzijde, waar thans de predikstoel staat, is het kruis niet doorgetrokken, maar een platte muur gebleven. Op het kerkhof ontdekt men aan de westzijde nog de pilaren, waarmede het schip der kerk had moeten beginnen; doch tusschen deze pilaren is de kerkmuur met gewone steen opgetrokken. De gevel der zuidelijke

kapel is van Bentheimer moppen sierlijk gebouwd; naderhand heeft men in den gevel den ingang gebragt, boven welke het jaartal 1635 gevonden wordt. Het gebouw der kerk is groot, ruim en luchtig en van eene schoone hoogte. Op een der daarin liggende steenen leest men het volgende:

't Fundament vā dit werck was begonnen 1527, ende aldus volent 1553.

Uit hetwelk men den ouderdom ven dit gebouw kan opmaken, alsmede dat men er zes en twintig jaren aan gewerkt heeft. Het schijnt echter dat er reeds vóór deze eene kerk te Ooltgensplaat bestaan heeft; want in de uitgifte van het Oudeland, in het jaar 1483, staat, » dat de bedijkers ter eere Gods, zijne gebenedijde moeder » de maget Maria, en van den goeden heere en de vierients Gods, » St. Adolf's, die daar Patroon wezen zal, eene redelijke en ta- » melijke kerk maken zal en onderhouden den tijd van vier en twin- » tig jaren; dat deze kerk zal wezen eene parochiekerk, bediend door » eenen Priester enz." In de uitgifte van den polder Galathé, in het jaar 1521, staat: » dat de inwoners van dat Nieuweland hunne » godsdienst zullen verrigten in de parochiekerk van St. Adolfsland » enz. en tot onderhoud en stoffering der kerk achttien mijten Vlaamsch » per gemet jaarlijks zullen bijdragen." Gelijke bepalingen staan in de uitgift van den Bommel, in het jaar 1527, en van de volgende polders, zoodat de kerk als toen reeds bestaande werd aangemerkt. Iedere polder moest, tot onderhoud van den Priester, het honderste gemet lands afstaan, welke landen, ofschoon niet alle meer aan de kerk behoorende, nog als kerkelanden en tiendvrij bekend zijn. De inwendige verfraaijing der kerk heeft plaats gehad na het jaar 1718, en is uit hare eigene fondsen bekostigd geworden. De vier zilveren bekers en de schotels, ten gebruike bij het Heilig Avondmaal, zijn in het jaar 1737, door den Heer Pieter Masse, aan de Hervormde gemeente, ten geschenke gegeven. Eindelijk werd in het jaar 1791, eene zeer geschikte kerkeraadskamer gebouwd. De kerktoren, welke in het jaar 1673 geheel nieuw was opgebouwd, rees vierkant uit het dak op, had voorts eene spitse gedaante, op welke spits een fraaije open koepel, in de gedaante van eene peer, rustte. In het jaar 1811 moest deze toren, tot op het dak der kerk, worden afgebroken, om voor eene telegraaf plaats te maken. Door deze verandering had het kerkgebouw zeer veel geleden, zoodat men naderhand verpligt was, eenen geheel nieuwen toren te bouwen. Dit werd, in het jaar 1818, op eene zeer doelmatige en voor het gezigt bevallige wijze, volvoerd. Deze toren welke midden op het dak staat, is niet hoog en van geringe afmetingen, zoodat hij zich niet verre aan het oog voordoet. Hij is voorzien van eene klok, terwijl het uurwerk, met de wijzers, in den zuidelijken gevel van de kerk geplaatst zijn.

In het jaar 1839 is het kerkhof door ophooging zeer verbeterd, doelmatig aangelegd en, volgens het reeds vroeger bestaande plan, met boomen en heesters beplant, zoodat het tevens bevallig voor het oog is. Het is in het jaar 1840 afgesloten met een fraai ijzeren hek, tusschen twee hardsteenen palen, waarop de namen: Adam en Christus.

Men had hier vroeger een Weeshuis, hetwelk in het jaar 1731 gebouwd en ingewijd werd tot een Gasthuis ten behoeve van de armen van St. Adolfsland, waartoe dus ook die van den Bommel geregtigd waren. Volgens resolutie van Schout en Schepenen van Ooltgensplaat van 30 Mei 1787, werd het tot een Weeshuis bestemd en ten dien einde

aanmerkelijk vergroot en verbeterd. Thans dient het tot huisvesting van een detachement krijgsvolk, hetwelk de bezetting van Ooltgensplaat uitmaakt.

De School, aan de *Voorstraat*, is een nieuw gebouw, waaraan den 31 Maart 1843 de eerste steen gelegd werd.

Dit dorp is in vroegere jaren met eene wekelijksche marktdag begunstigd geweest, doch deze allengskens vervallen zijnde, is eindelijk geheel te niet geraakt. De jaarmarkt of kermis, welke altoos op den eersten Zondag na den 14 September wordt gehouden, schijnt echter ook reeds van de vroegste tijden te hebben plaats gehad.

Uit een request, onder de archiven van Ooltgensplaat voorhanden, blijkt, dat aldaar, van vóór het jaar 1598, eene rederijkkamer, onder den naam van Polderbloemen, bestond.

Ooltgensplaat is de geboorteplaats van den voornamen Landmeter Meerten Thomasz, die, volgens zijn plan, van 1621 tot 1536, de stad Breda met aarden wallen versterkt heeft.

Uit de kohieren der tienden en uit de dorps-resolutieboeken blijkt, dat Ooltgensplaat weleer eene forteres is geweest, gelegen in vesten en voorzien met palissaden en poorten, en dat omtrent het jaar 1600 eene schans met bekwaam bolwerk bestond, tot dekking van de vaart der provincie. Deze oudere forteresse is waarschijnlijk in verval geraakt, nadat de Willemstad, door Willem I, Prins *van Oranje*, tot eene vesting was aangelegd. In het jaar 1792, toen de Franschen ons Vaderland bedreigden en de Willemstad belegerden, heeft men te Ooltgensplant, aan de oostzijde van den Wei-polder, ter plaatse, waar ten tijde van den strijd tegen Spanje eene batterij gelegen had, die destijds de Schans genoemd werd, andermaal eene batterij gelegd en van zwaar geschut voorzien. In lateren tijd, toen ons Vaderland, onder het bestuur van Lodewijk Napoleon, tot een koningrijk verheven was, werd Ooltgensplaat gekozen als punt van retraite voor dit eiland en tot bestrijking van het vaarwater. Ten gevolge van dit besluit, was dit dorp reeds in 1809 omgeven door eene linie of retranchement met verschillende batterijen op de toegangen langs de dijken en den Langenweg, benevens eenige kustbatterijen. Later, in 1811, werd alles daargesteld, op bijna gelijke wijze, zoo als het zich nog heden bevindt en wel als volgt: 1°. Drie aarden redouten, ééne ten N. W. van het dorp op den Bommelschen-dijk, één ten Z. W. op den Middeldijk en ééne ten Z. op den Buitendijk; deze laatste is alleen gesloten, zijnde zij allen onregelmatig van gedaante en van natte grachten voorzien; 2°. eene getrancheerde linie, gelegen ten W. van het dorp, tusschen de twee eerstgenoemde redouten, onregelmatig aangelegd, van eene natte gracht voorzien, 750 strekkende ellen lang en alleen voor infanterievuur ingerigt, behalve dat gedeelte, hetwelk de Langeweg doorsnijdt, en tot plaatsing van geschut geschikt is; 3°. een fort, ten O. Z. O. van het dorp, op 8 min. afstands, in den oosthoek van den Weipolder. Dit fort, toen Duquesne en thans Prins Frederik genoemd, verdedigd, met het fort de Ruyter, waarvan het 1770 ellen verwijderd is, het daar tusschen doorloopende vaarwater en alzoo de binnenlandsche gemeenschap van Holland en Zeeland. enz. Het heeft eene zeer onregelmatige vierhoekige gedaante, met heele en halve bastions, alles van aarde; omgeven door eene natte gracht, terwijl de Zeedijk die het fort ten N. O. en Z. omringt tot plaatsing van kustbatterijen geschikt is en als glacis kan beschouwd worden. De gebouwen zijn: een Bomvrije toren tot

reduit, ingerigt voor 150 tot 200 man en tot berging van 50,000 ponden buskruid, en levensmiddelen, enz., kunnende op het plateau 4 kanons geplaatst worden; eene overwelfde poort of poterne, aan beide zijden van casematten voorzien, een Wachthuis en eene Kogelgloeioven. Zie verder FREDERIK (PRINS-).

Dit dorp heeft zeer veel geleden, zoo door vuur- als watersnooden. Reeds in het jaar 1586 trof het eene zware ramp door eenen hevigen brand, waardoor ook de secretarie, met alle de daarin zijnde papieren, eene prooi der vlammen werd.

In de jaren 1530, 1532 en 1570 leed dit dorp veel door het doorbreken van den pold. Galathé. Meer nog leed het door de hevige doorbraken, welke den 26 Januarij 1682 plaats hadden, waardoor men niet alleen veel schade aan land en huizen leed, maar bovendien twee en twintig menschen het leven verloren, terwijl mede eene menigte vee verdronk en veel graan wegspoelde of op de dijken vertrapt werd. Insgelijks leed het veel door de overstrooming van het jaar 1715, te meer daar onderscheidene polders langer dan twee jaren onder water bleven liggen, hetgeen de schade aanmerkelijk vermeerderde. Bij dezen watervloed is de pastorij, welke aan den Ring achter de kerk stond, gedeeltelijk weggespoeld, zoodat thans van dit gebouw niets meer, dan de vroegere standplaats bekend is. Daarenboven zijn toen de meeste huizen aan de Slikstraat onbruikbaar geworden en afgebroken. Op de plaats, waar zij vroeger stonden, vindt men thans bouwschuren en eene meestoof.

Het wapen der gem. OOLTGENSPLAAT bestaat uit een schild van azuur (blaauw), met een schip van goud, zeilende tegen eene plaat of zandbank van sabel (zwart), op eene zee van sinopel (groen) en zilver; het hoofd van goud, met drie banden van keel (rood).

OOLTGENSPLAAT (BEZOMERKADE-POLDER-VAN-), ook het BEZOMERKADE-RIETVELD of enkel DE RIETVELDSCHE-POLDER genoemd, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. O. aan het Haringvliet, Z. aan de Haven, Z. W. aan het Oudeland, W. aan de beide Noord-polders.

Deze pold., welke vóór het jaar 1682 bedijkt is, vloeide den 26 Januarij van dat jaar en in 1715 weder onder.

OOLTGENSPLAAT (BINNENBEDIJKTE-NOORD-POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. en N. O. aan den Buitenbedijkte-Noord-polder, O. aan den Bezomerkade-polder, Z. en Z. W. aan den pold. het Oudeland-van-Ooltgensplaat, W. aan den pold. den Bommel.

Deze pold., welke in het jaar 1525 bedijkt is, vloeide in 1613 onder, en in het volgende jaar werden van de 600 gemeten, die overstroomd waren, 550 herdijkt. In 1682 is hij andermaal ingevloeid, alsmede in 1715.

OOLTGENSPLAAT (BUITENBEDIJKTE-NOORD-POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. aan het Haringvliet, O. aan de gorzen tegen het Haringvliet en den Bezomerkade-polder, Z. W. en Z. aan den Binnenbedijkte-Noord-polder, W. aan de gorzen tegen het Haringvliet.

OOLTGENSPLAAT (HET GROOTE-GAT-VAN-), water in den *Binnenbedijkte-Noord-polder* en den *Oudelandsche-polder-van-Ooltgensplaat*,

in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ½ u. W. N. W. van *Ooltgensplaat*.

OOLTGENSPLAAT (HET OUDE-LAND-VAN-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. en N. O. aan den Binnenbedijkte-Noordpolder, voorts nog N. O. aan den Bezomerkadepolder, Z. O. aan den Wei-polder, Z. en Z. W. aan den Galathésche-polder, W. aan den pold. den Bommel.

Ter plaatse, waar thans deze pold. gevonden wordt, lagen vroeger twee platen, Ooltkensplate en Vloyhil genoemd, welke den 13 Maart 1483 ter bedijking werden uitgegeven.

OOLTGENSPLAAT-EN-DEN-BOMMEL, R. K. stat. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, opgerigt in 1843, en zich uitstrekkende over de beide burgerlijke gem. Ooltgensplaat en den Bommel. Vroeger behoorde de daarin woonachtige R. K. onder de stat. *Oude-Tonge*, waarvan zij in gezegd jaar werden afgescheiden, als wanneer in het geh. Achthuizen, onder *Ooltgensplaat*, zijnde dit het middenpunt der statie, een begin gemaakt werd met den aanbouw eener nieuwe kerk en pastorie, welke nog in dit jaar (1846) staan voltooid te worden. Men telt in deze stat. ongeveer 700 zielen, onder welke 500 Communikanten.

OOLTGENSPLAAT-MET-DEN-BOMMEL, gezegd Adolfsland, voorm. heerl. in het zuidoostelijke gedeelte van het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*; palende N. aan het Haringvliet, O. aan het Volkerak, Z. aan het Krammer, W. aan de heerl. Grijsoord, aan den gemeenen grond van Sommelsdijk en Middelharnis en aan de gorzen van Stad-aan-het-Haringvliet.

Deze heerl. bevatte de tegenwoordige gem. Ooltgensplaat en den Bommel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4564 bund. 2 v. r. 72 v. ell., waaronder 4509 bund. 49 v. r. 81 v. ell. belastbaar land; telt 387 h., bewoond door 621 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de meekrapteelt. Men heeft er vier meestoven en twee korenmolens. Bovendien levert de grond, die, ten aanzien van vruchtbaarheid zeer geroemd wordt, eene groote menigte van aardappelen, waardoor ook vele ingezetenen aan den kost komen. De landen liggen meestal vrij hoog en zijn voor een groot gedeelte zeer vruchtbaar. De grond levert voortreffelijke granen, best vlas, veel koolzaad, meekrap enz. Onder Ooltgensplaat vindt men daarenboven goede wei- en rietlanden en veel houtgewas.

Deze heerl. werd vroeger ook Adolfsland geheeten, volgens sommigen naar Adolf van Cleve, Heer *van Ravestein*, die het Oude-land-van-Ooltgensplaat, in het jaar 1483, ter bedijking uitgaf. Meer waarschijnlijk echter heeft zij dezen naam ontleend van St. Odulphus, aan wien, naar men wil, vóór de Reformatie, de kerk van Ooltgensplaat was toegewijd.

Anna van Bourgondië, dochter van Filips van Bourgondië, Vrouwe *van Ravestein*, *Weynendale*, *Duyvelant*, *Sommelsdijk enz.*, gehuwd met Adolf van Cleve en van der Marck, nam, den 17 September 1481, volgens anderen in 1477, in erfpacht en erfleen van Maria, Hertogin *van Bourgondië*, Gravin *van Holland en Zeeland* en Vrouwe *van Putten*, de gorzen, genaamd volgens den verleibrief: de Galathee, Oelkinsplate, Vloeyhil en den Bommel, met den verderen

aanwas, te zamen voor 394 ponden tot 40 grooten Vlaamsch (394 guld.) 's jaars. In den giftbrief daarvan werden deze gorzen aldus omschreven: » Onse uytgorssen, aenwerpen ende aenwassen, genaempt de » *Galenthee*, *Oelkinsplate*, *Vloeyhil* ende den *Bommel*, al liggende » in onse Lande van Putte onbedijct ende metter zee gemeene, mit » allen hoeren toebehooren, aenwassen ende aenwerpen, tegenwoerdich » ende toecomende: ende de welcke gorssen gelegen zyn ende hem » strecken, te weten van *Oelkinsplate* Oest af ten diep van *Buttervliet*, » Zuyd af van den *Galenthee* ende den block van tordemoer, ten diep » van *Strienne*, streckende Westwaert tot *Corte Graevelinge* toe, van » daer wederomme ten Noord-oesten, streckende langhes een heydiep » van den *Bodemer* tot in die *Hondsloe*, ende al langes die selve » *Hondsloe* tot in den diep van *Harinevliet* beneden den Bommel, den » Groot van Grisoirden van den Oestmoer gudseke ende Stadt, West » ende Noord-west af van den Bodemer ende der Hondsloe ende van » den zelver Stat ende gudseke langes den diep van Harinevliet tot den » Heydiep in den voersz. Buttervliet om de voorsz. gorssen van den » *Galenthee*, *Oelkensplaete*, *Vloeyhil* ende den *Bommel*, mit hueren » voersz. toebehoren, aenwassen ende aenwerpen, tegenwoerdich ende » toecomende, ende op huer verargeren ende verbeteren by der zelver » onser Nichte van Ravestein, hueren erven ende nacomelinghen oft » sake hebbende te houden in eenen eeuwighen erfpachte, omme sulke » somme van penningen, &c."

Ten opzigte van dit Adolfsland dient nog vermeld te worden, dat het vóór de veertiende eeuw slechts gorzen, schorren en slikken waren, die in die zelfde eeuw, door de gedurige aanslikking, aan elkander verbonden werden, en alzoo een dier vijf eilanden uitmaakte, welke naderhand het eiland Zuidvoorne of Overflakkee vormden. Dit eiland Adolfsland, dat doorgaans de Plaat werd genoemd, was door kreken van de overige eilanden gescheiden, ter plaatse, waar nu den Bommel, Galathé en andere polders gevonden worden, door welke indijkingen dit eiland met de overigen, in het begin der zestiende eeuw vereenigd werd.

De heerl. Ooltgensplaat-met-den-Bommel heeft naderhand aan verschillende personen toebehoord, en is, in het jaar 1612, van Jan van Croy, Graaf *van Solre*, bij aankoop, voor eene som van ongeveer zestig duizend gouden kroonen, gekomen aan Jonkheer François van Aerssen, Heer *van Sommelsdijk*, aan wiens nakomelingen zij gebleven is tot in het begin dezer eeuw, als wanneer de erfgenamen van François Cornelis Baron van Aerssen, die den 26 December 1793 overleden is, hunne aandeelen achtervolgens in de jaren 1823—1829 verkochten aan den Heer Abraham Cornelis Dalen, te Rotterdam, die ze bij zijn overlijden, op den 1 Februarij 1837, naliet aan Vrouwe Adriana Maria Dalen, echtgenoot van den Heer Mr. Jan Justus Enschedé, te Haarlem, en Jonkvrouwe Emilie Sophie Constance Dalen, later gehuwd met den Heer Pierre Antoine Pescatore, te Parijs, doch sedert overleden, nalatende eene dochter, Marie Madelaine, doch gedoopt Emilie Marie Madelaine Pescatore.

Men heeft reeds in het jaar 1605 getracht deze heerlijkheid van een te scheiden en elk gedeelte onder een bijzonder regtsgebied te brengen, doch te vergeefs. In het bestuur der polderzaken echter zijn de gedeelten van een gescheiden, en heeft ieder haren Dijkgraaf en iedere polder zijne afzonderlijke Gezworenen alsmede een afzonderlijk bestuur, vergaderende die van de polders den Bommel, de Tille,

de **Uitslag** en den **Molen-polder**, te **Bommel** en de overige te **Ooltgensplaat**.

Het wapen dezer heerl. is het zelfde, als dat der gemeente Ooltgensplaat.

OOMSHOEK (PAIK-), zandplaat ten N. van de *Zuiderzee*, aan de kust van het eil. *Terschelling*, nabij Westerschelling, en de zuidelijke punt van dat eiland uitmakende.

OONARANG, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Zuidkust, 4 mijlen Z. van *Samarang*.

OORBIJT, OORBEIJT of OORBIJTERS, buit., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. van *Berlikum*, 10 min. Z. W. van *Dronrijp*, waartoe het behoort, aan de Harlinger trekvaart.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 36 bund. 37 v. r. 17 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer NENO BUSHOVEN VIËTOR, Oud-Ontvanger te Dronrijp.

OORD (DEN), voorm. kloost. of geestelijk gesticht, prov. *Overijssel*, hetwelk de Staten van dat gewest, in het jaar 1581, besloten te laten afbreken.

OORD (DE VETTEN-), meestal verkeerdelijk de VETTE-NOORD en vroeger alleen DEN OORD geheeten, uiterwaard, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse*; palende N. aan den Schielandsche-Hoogendijk, O. aan den pold. Nieuw-Mathenesse, Z. aan de Bakkershaven, W. aan de haven der stad Schiedam.

Deze uiterwaard, bestaande uit landerijen en erven, en beslaande eene oppervlakte van 8 bund. 98 v. r. 5 v. ell., is ontstaan in het laatst der dertiende en in het begin der veertiende eeuw, als wanneer er eene belangrijke plaat voor het uiteinde van de haven van Schiedam was aangeslikt, welke het in- en uitvaren der schepen moeijelijk maakte, waardoor de landen van Mathenesse eenen geheel nieuwen uiterwaard hadden aangewonnen, welken Schout, Schepenen en Raden van Schiedam, den 12 Maart 1390, van PIETER DANIELSZ. MATHENESSE aankochten, om daardoor eene nieuwe haven of liever eenen nieuwen uitgang aan de vroegere haven te graven. Er staan in DE VETTEN-OORD 9 h., waaronder 2 boerenwoningen.

OORDEL-HEIKANT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten W. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en 25 min. O. van *Baarle-Nassau*, ½ u. van de Belgische grenzen; met 24 h. en 140 inw.

OORDEN, OSDEN of OOSDEN, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 3½ u. Z. van *Roermonde*, gem. en ¼ u. N. W. van *Linne*; met 2 h. en 30 inw.

Ook heeft men er een kasteel van dien zelfden naam. Zie het volgende art.

OORDEN, OSDEN of OOSDEN, kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en ¾ u. Z. van *Roermonde*, gem. *Linne*.

Dit kast., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Baron DE MEER.

OORDEN (DE), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Hetwelk verbonden is met de **Fljuessen**.

OORGAT (HET), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, ten O. van Edam, welke stad het tot haven dient.

Voor de bedijking van het Purmer-meer was het Oorgat het kanaal, waardoor het overtollige water uit dat meer, door de stad, in de Zuiderzee ontlastte; terwijl na de bedijking van de Purmer-, Beemster- en andere meren, het het water van de ringsloot dier meren is, hetwelk onder andere uitwateringen daar, bij laagtij, in zee uitloopt.

OORGAT (HET), thans Oorga genoemd, b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Hoorn*, kant., gem. en grenzende onmiddellijk aan de bebouwde kom van *Edam*, van welke stad het eene voorstad uitmaakt.

Deze b. bestaat uit 47 h., welke langs de, door eene kapitale schutsluis van de buitenhaven gescheiden, haven van Edam gebouwd zijn, en bewoond worden door ruim 190 inw., waaronder eene belangrijke scheepstimmerwerf, op welke thans (1846) twee zeeschepen in aanbouw zijn. Op geringe uitzondering na, staan alle deze huizen aan de noordzijde van de haven. Vroeger moet, blijkens de platte gronden der stad, ook de zuidzijde digt bebouwd zijn geweest.

OORLE, geh. in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*. Zie Olen.

OORNS (GROOT-), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. van *Bolsward*, ½ u. W. van *Hichtum*, waartoe het behoort.

OORNS (KLEIN-), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. van *Bolsward*, 10 min. W. van *Hichtum*, waartoe het behoort.

OORSPRONG (DEN), buit. in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 5 min. O. van *Utrecht*, aan de Biltstraat.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer M. T. C. van Barneveld, woonachtig te Utrecht.

OORSPRONG (DEN), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Arnhem*, gem. en 1½ u. O. van *Renkum*, 10 min. W. van *Oosterbeek*, waartoe het behoort.

Op dit landg., hetwelk eene oppervlakte beslaat van 72 bund. 59 v. r. 30 v. ell., was in den Franschen tijd eene fabrijk van suiker, uit mangelwortel gevestigd; later maakte men er siroop uit den zelfden wortel, thans heeft men er eene uitgebreide fabrijk van siroop en meel uit aardappelen, in welke jaarlijks meer dan 60,000 mudden dezer aardvrucht verwerkt worden. Alles spreekt hier van de bekwaamheid en onvermoeiden ijver van den Heer Johannes Backer, de eigenaar en stichter dezer inrigting. Twee stoommachines, van hooge drukking, brengen het raderenstel in beweging, wanneer het niet door waterkracht geschiedt. Sedert jaren is mede den Oorsprong een geliefkoosd uitspanningsoord der Gelderschen, die er gelegenheid vinden, om er zich in de vrije natuur te verlustigen, het behoort voorzeker tot de meest bezochte onzer vaderlandsche landgoederen.

OORT (OLDEN-), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Oert.

OOSSELT, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4½ u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. Z. O. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*; met 79 h. en ruim 580 inw. Deze buurs. levert de aangenaamste gezigten op.

In deze buurs. staat, aan den rijweg van Doetinchem op Ter-Borg, eene R. K. kerk, behoorende tot de stat. van *Doetinchem-en-Wijnsbergen*.

OOST, voorm. heerl. in het *Land-van-Daalhem*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen*, gem. *Eysden-Breust-en-Oost*; palende N. aan de gem. Gronsveld, O. aan St. Geertruide,

Z. aan de voorm. heerl. Breust, W. aan de voorm. heerl. Eysden. Zij bestond eeniglijk uit een oud en vervallen slot, met een daarbij gelegene geh. en eenige verstrooid liggende woningen.

De inw., die allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Eysden*. — Ook heeft men er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Eysden*.

Deze heerl. is eerst den 17 Augustus 1633, door FILIPS IV, aan het adellijk geslacht van HOENSBROEK TOT GEUL, voor de som van 1000 gulden, in pandschap uitgegeven. ANTOON ULRICH, Graaf *van Hoensbroek tot Geul*, Heer *van Oost*, trouwde, in 1708, met de laatst overgeblevene eenige dochter uit het adellijk huis DE LA MARCELLE, aan hetwelk de heerl. Eysden toebehoorde, uit welk huwelijk, twee dochters werden verwekt. De oudste dochter, ISABELLA, werd in 1724 ten huwelijk gegeven aan Graaf MAURITS DE GELOES, Heer *van Fontenois*, in het landschap Condros, eersten Minister van den Prins-Bisschop van Luik, waardoor zij de heerl Eysden uit het geslacht van HOENSBROEK, in dat van GELOES overbragt. De tweede dochter, CATHARINA ANTOINETTA, verkreeg de heerlijkheid OOST en 's Gravenvoeren, en huwde met den Baron de COLIN, Heer *van Beusdaal*, *Sippeneken* enz. Dewijl echter deze, zonder wettige kinderen natelaten, overleden is, vielen die beide heerlijkheden op haar zusters zoon, Graaf WILLEM DE GELOES, desgelijks eersten Minister des Bisschops van Luik en Kommissaris-Deciseur der stad Maastricht.

Het geh. Oost of OEST ligt 1½ u. Z. van Maastricht, 1½ u. Z. ten W. van Meerssen, aan den straatweg van Maastricht op Luik. Men telt in het geh. zelve 60 h. en 310 inw.

De inw. van OOST hadden vroeger het regt van vrije weide voor het vee, in de naast bij hen gelegen landen van Gronsfeld, Breust en Eysden.

OOST, ook wel OOST-BIJ-EYSDEN en OOST-AAN-DE-MAAS genoemd, voorm. kast. in het *Land-van-Daalhem*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 1½ u. Z. van *Maastricht*, 1½ u. Z. ten W. van *Meerssen*, gem. *Eysden-Breust-en-Oost*, nabij Eysden, in het geh. *Oost*.

Toen dit kast. nog in goeden stand was, was een der vertrekken tot eene kapel gemaakt, waarin somtijds dienst werd gedaan.

OOST, geh. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. van *den Helder*, gem. *Texel*, 2 u. O. van den Burgt; met 40 h. en 200 inw.

OOST (TANDJONG-), marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Zuider-kwartier*. Deze markplaats is den 2 Julij 1762 opgerigt.

OOST-ABTS-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ABTS-POLDER (OOST-) (1).

OOST BATTERIJ (DE), kustbatterij in de gem. *den Helder-en-Huisduinen*, prov. *Noord-Holland*, tijdens de Bataafsche Republiek de ONDEELBAARHEID genoemd.

Deze kustbatterij is in 1832 op nieuw aangelegd op den zeedijk tusschen den Helder en het Nieuwe-diep, en bestaat uit twee facen en eene regterflank. De linkerface belet het opzeilen en de regterface en flank bestrijken de reede.

OOSTBEEK, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 11 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

---

(1) Evenzeens zoeke men alle de overige met OOST beginnende woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

OOST-BEEMSTER, een der vijf deelen, waarin de bedijking, de *Beemster*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Purmerende*, gem. *Beemster*, vroeger verdeeld was. — Het middelpunt lag op de doorsnijding van den Hobreder en den Necker-weg.

OOSTBOSCH, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ¾ u. N. N. O. van *Voorburg*, gem. *Veur-en-de-Noordzijde-van-den-Leydschendam*, aan den bestraten binnenweg van Rijswijk naar de Vink, bij Leyden.

OOSTBOSCH-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Veur-en-Noordzijde-van-den-Leydschendam*.

OOSTBROEK, onbehuisde pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*; zijnde het oostelijkste gedeelte van de *Velserbroek*. Zie dat woord.

OOSTBROEK, voorm. plaats, prov. *Friesland*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, kw. *Oostergoo*, waarnaar Nieuw-Kruisland vroeger Oosbroeksterland, genoemd werd.

OOSTBROEK, abdij in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, een klein uur gaans van de stad *Utrecht*, een groot kwartier uur van de plaats, waar thans de Biltsche kerk staat.

Deze abdij werd dus genoemd, dewijl zij regt oostwaarts van de stad Utrecht, in eenen moerassigen grond, gelegen was. Zij werd in het begin der twaalfde eeuw, ter eere van de *H. Maagd* en den H. LAURENTIUS, door eenige Ridders, die de krijgsdienst verlieten, gesticht, en, zoo wel door de Keizerin MACHTILDIS, gemalin van Keizer HENDRIK V, als door GODEBALD, den vier en twintigsten Bisschop van Utrecht, bevestigd en rijkelijk begiftigd. De Monniken waren van de orde van den H. BENEDICTUS en zoo gestreng in hunne tucht, dat dit klooster de kerker der orde genoemd werd. Bisschop GODEBALD zelf begaf zich, tegen het einde zijns levens, derwaarts, nam het kleed der orde aan, stierf er en werd er begraven.

Toen LUDOLFUS, die er de eerste Abt was, deze abdij aanvaardde, bragt hij aldaar zijne zuster mede, welke zich ook aan het kloosterleven had gewijd, waardoor deze abdij, van hare stichting af, reeds in tweeën werd verdeeld, en het eene gedeelte, gelijk zulks in de geschiedenis niet vreemd is, door de Monniken, het andere door de Nonnen bewoond. Het getal der vrouwen, die aldaar den sluijer aannamen, te groot wordende, heeft LUDOLFUS een afzonderlijk vrouwenklooster gesticht, op den grond aan de abdij behoorende, het Nieuwehof genoemd, welke stichtingsbrief van het jaar 1113 dagteekent.

De Abt van dit gesticht was zekerlijk een man van groot aanzien, die zijn eigen regtsgebied, thinsgeregt en uitgestrekte landerijen had. Een deel der landen onder Zuilen en Wilnis werd door hem ter leen gegeven. Men zegt, dat hij ook zitting had in de Staten vergadering. Zekerder is het, dat hij den voorkoop had der landen, die onder het geregt van de Bilt verkocht werden. Doch, na het doorbreken der Hervorming, kwam hij, in het jaar 1580, met de Regering der stad Utrecht overeen, dat deze het klooster tot afbraak verkoopen zou. De voorstemmende Leden verzetten er zich tegen, doch de verkoop en afbraak gingen echter door. Sedert is te dier plaatse eene buitenplaats gebouwd, thans nog onder den naam van Abdij-van-Oostbroek bekend. De overige goederen en inkomsten werden onder beheering gesteld van eene commissie uit de Staten, volgens een raadsbesluit van de stedelijke Regering van 26 Januarij 1511.

» FRANS BOTH, Schepen, is van stads wege gecommitteert, om mit » d'andere Gedeputeerden van de Staten te helpen administreren de » goederen van den Abt ende convente OESTBROEC." Bij deze slooping werd echter aan den Kastelein van het Huis-te-Zuilen vergund, het stoffelijk overblijfsel van WILLEM Graaf VAN RENNENBERG, Heer *van Zuilen en Westbroek*, die den 11 Julij 1545 te Zuilen overleden, en in het koor van dit klooster begraven was, daar weder uit te nemen, en met de beeldtenissen, zoo van hem als zijne gemalin, naar Zuilen over te brengen.

OOSTBROEK, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis-Smalland-en-Oostbroek*;

OOSTBROEK, naam, welken men wil dat het d. ZUIDBROEK, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, vroeger zoude gedragen hebben, toen het nog met *Noordbroek* vereenigd was.

OOSTBROEK (ABDIJ-VAN-), landg. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gedeeltelijk arr. *Utrecht*, en daarin voor het grootste gedeelte kant. *Utrecht*, gem. *de Bilt*, en voor een klein gedeelte kant. *Maarssen*, gem. *Maartensdijk*.

Dit landgoed, bestaande uit heerenhuizing, koetshuis en stalling, tuinmanswoning en verdere gebouwen, moes- en tuingronden, boomgaard, hak- en opgaand bosch, met twee hofsteden en daartoe behoorend bouw- en weiland, gezamenlijk eene oppervlakte beslaande van 105 bund. 28 v. r. 76 v. ell., thans het eigendom van den Heer ABRAHAM DE HAAN Pz., woonachtig te Amsterdam. Het huis, hetwelk de plaats van het monniken-klooster OOSTBROEK vervangen heeft, vertoont zich als een deftig, vierkant gebouw, met vier gekapte schoorsteenen en een weinig uitstekend torentje in het midden. Het heeft een ruim, landelijk uitzigt over grazige weiden. De groote moestuin is van slooten omgeven, welke vermoed worden uit den tijd van het klooster afkomstig te zijn; terwijl ook een gedeelte van den zijmuur van het woonhuis, waarschijnlijk een overblijfsel van de oude kerk, daar deze muur van onder tot boven, ter dikte van drie groote oude steenen gemetseld is. De weg, die van de stad derwaarts leidt, is eene laan, welke haren aanvang neemt op de Biltstraat, tegenover de plaats, alwaar vroeger het gasthuis der Melaatsen stond. Deze laan, mede het eigendom van den eigenaar VAN OOSTBROEK, heeft eene lengte van acht honderd roeden, en is ter wederzijden beplant met populieren. Voorbij de plaats zelve loopt de weg van de Bilt naar Bunnik, en in de landerijen vindt men nog eene streek gronds, in de rigting van Koelenberg, welke sporen oplevert van eenen vroegeren weg, tot gemeenschap tusschen het mannen- en vrouwenklooster. Van de oorspronkelijke gebouwen van dit klooster is niets over, dan de gezegde kerkmuur en een oude lindenboom, midden op den weg over de Oostbroeksche-laan, nog heden bekend onder den naam van Kloosterboom. Onder den vorigen bezitter stond nog in den moestuin eenen muur, van schietgaten voorzien, welke echter sedert is weggebroken. De titel van Ambachtsheer van OOSTBROEK, behoord aan den Heer Staatsraad, Gouverneur van Noord-Holland MR. D. J. VAN EWIJCK VAN OOSTBROEK EN DE BILT.

OOSTBROEK (NIEUW-), pold. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkenisse-en-Braband*; palende N. O. aan de Oude-Maas, Z. aan de haven van Spijkenisse, Z. W. aan Oud-Oostbroek, W. aan den Spijkenisse-polder, N. aan de Schorren tegen de Nieuwe-Maas.

werd gesticht den 28 Februarij 1686, in een collegium qualificatum, bestaande uit JACOB DIRIX, Baljuw; JEAN MEUSSEN DIRIX, Griffier der stad; GUILLAUME HULSIUS, Predikant te Vlissingen, en PIERRE DE BRUVILLE, Predikant te Groede, beide laatsten Gevolmagtigden van het Synode, en zulks op autorisatie van den Raad van State, van 14 Januarij en 15 Februarij te voren. In deze vergadering werden Ouderlingen en Diakenen verkozen, welke den 3 Maart daaraanvolgende bevestigd werden. Den zelfden dag werd reeds in een collegium qualificatum een Voorlezer aangesteld en tot Predikant beroepen SAMUEL GEORGES, te voren Predikant te Vitry, in Champagne, ten gevolge der verdrukkingen van LODEWIJK XIV uitgeweken. Hij overleed te OOSTBURG Januarij of Februarij 1687. ISAAC CHAMPAGNE, vroeger Predikant te Bagnein, in Bearn, mede uitgeweken, werd er desgelijks nog in 1686 bevestigd. Men mag er uit opmaken, dat meerdere familiën van Fransche vlugtelingen zich toen te OOSTBURG hadden nedergezet. De achttiende en laatste Predikant was JOSEPH PICARD. Hij werd in Junij 1788 te OOSTBURG bevestigd, was te voren Predikant te Bleigny, in Languedoc, thans departement de l'Aude, en vertrok, na behoorlijk door de consistorie ontslagen te zijn, in October 1795 naar Amsterdam, om dat, bij het ophouden der lands tractementen, de gemeente in zijn onderhoud niet kon voorzien. De Predikanten der Waalsche gemeenten te Aardenburg, Groede en Kadzand ook kort daarop vertrokken zijnde, werd de predikdienst eenmaal 's maands, voor zoo ver het weder en andere omstandigheden dit gedoogden, verrigt door JEAN MAUREL, Fransch Predikant te Sluis. Deze in 1806 overleden zijnde, zoo werden, van tijd tot tijd, de Waalsche Predikanten van Vlissingen en Middelburg verzocht, om de dienst te komen waarnemen. De onkosten, hieraan verbonden, waren echter te bezwarend voor de gemeente. In 1812 werd alzoo aan JOHANNES ANTHONIE JANSSEN, Nederduitsch Predikant te St. Anna-ter-Muiden, opgedragen, om eens in de maand voor de gemeente in het Fransch te prediken. Dit had plaats van 28 Junij des gemelden jaars, tot de overgang der gemeente in 1817, als wanneer hij, den 21 December, plegtig afscheid van de gemeente nam en die ontbond, predikende in de Nederduitsche taal en in de Nederduitsche kerk, over 1 Cor. 15 : 15*a*. Bij de inlijving van dit distrikt in Frankrijk, kon de gemeente niet meer als lid der Synode in de Bataafsche Republiek aangemerkt worden, en is in het jaar 1802 uit de lijst der daartoe behoorende gemeenten geschrapt. Echter werd na de hereeniging dezes lands met het Vaderland, in het jaar 1814, de gemeenschap weder aangeknoopt. De gemeente, zijnde toen slechts veertien Leden sterk, vereenigde zich met de Nederduitsche, bij contract van 12 September 1817 bedingende, behalve eenige voordeelen voor de weduwe eens Voorlezers enz., dat het kerkgebouw zoude in stand blijven, als ook de Waalsche pastorie, dat de fondsen steeds ten name der Waalsche kerk zouden blijven staan, en zouden moeten worden terug gegeven, indien er te eeniger tijd weder eene Fransche gemeente te OOSTBURG mogt tot stand komen; dat er steeds een vertegenwoordiger der Waalsche kerk zijn zoude, om voor de nakoming van dit contract te waken (1). De eerste Vertegenwoordiger was ABRAHAM DE POTTER, Oud-Diaken, die in 1826 overleed. Het kerkgebouw werd in 1821, op autorisatie van het hooger bestuur,

(1) Dat dit contract de goedkeuring der hooge Regering verwierf, blijkt uit art. 9 van het Koninklijk Besluit van 12 Maart 1818, no 45.

verkocht, doch de opbrengst daarvan, zijnde met dat der banken, stoelen, enz., ruim duizend gulden, ten voordeele van de Waalsche kerk geboekt. Het wapen der Waalsche gemeente was het beeld des geloofs, haar anker in eene rots slaande, met het omschrift: CHRISTUS RUPES SALUTIS. (CHRISTUS de rots des heils).

Het getal Roomsch-Katholijken beloopt ongeveer 280, waaronder nagenoeg 200 Communikanten. Doch de par. is veel grooter. Volgens de bepaling van den Bisschop van Gent, van 13 Julij 1803, gewijzigd bij het oprigten der R. K. kerk te Groede, door den Administrator Apostolicus, van het vicariaat van Breda, den 17 October 1841, begint het grondgebied der parochie van ST. ELOI te OOSTBURG, even als dat der Hervormden, op de gemeente Schoondijke, aan den tragel der Oude-vaart, loopende Z. O. langs den Osemans- of Kruisweg, doch verlaat dien niet, aan den Schoondijksche- of Groene-weg, maar loopt door tot het einde van dien weg; sluit voorts in zich de Brugsche dijklanden, volgt dan den dijk tusschen den Gouden-polder en het Eerste deel van Prins-Willems-polder, tot midden in het dorp van Waterlandkerkje, weder in zich sluitende al wat van die gemeente bewesten den Molen-weg ligt, terwijl eindelijk ook de beide gemeenten Zuidzande en Retrenchement tot haar behooren. Zij heeft dus nog op Schoondijke ruim 130 zielen, met ongeveer 110 Communikanten; op Waterlandkerkje omtrent 240 zielen, met 200 Communikanten; op Zuidzande ruim 40 zielen, met bijna 30 Communikanten, en op het Retranchement ruim 90 zielen, met 60 Communikanten: zijnde te zamen 800 zielen met 560 Communikanten. Deze par., die tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Aardenburg*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt, bestond aanvankelijk uit inwoners, die uit Vlaanderen herwaarts gekomen waren en uit eenige Fransche ambtenaren. Zij kreeg haar aanzijn krachtens eene overeenkomst van den Paus met het Fransche Gouvernement. De eerste dienst werd gedaan den 5 Februarij 1804, zijnde de eerste Pastoor geweest JOSEPHUS JOHANNES DE KEYSER, die in 1806 naar Lovendeghem, in Oost-Vlaanderen, vertrok.

Er zijn nog te OOSTBURG 3 Doopsgezinden, die tot de Gemeente te *Aardenburg* behooren. Voorts 6 Evang. Luth. en 1 Afgescheidene, behoorende tot de gemeenten dier gezindheden te *Groede*.

Men had te voren in OOSTBURG eene Nederduitsche en Fransche school. In den Franschen tijd werd laatstgenoemde in eene *école secondaire* hervormd, aan welke ook Latijn geleerd werd. Deze werd in 1821 met de Nederduitsche vereenigd, bij welke ook onderwijs in de Fransche taal gegeven wordt. Het gemiddeld getal leerlingen is 160.

De tegenwoordige gemeente van OOSTBURG is te zamen gesteld uit de voormalige stad Oostburg en een gedeelte van het kerspel, hetgeen echter te voren niet alleen in de kerkelijke lasten, maar soms ook in andere, deelde, zoo als het, in 1750, de helft in den aankoop eener brandspuit opbragt. De stad zelve ligt ruim 5 u. Z. W. van Middelburg, omtrent 2 u. O. van Sluis. De straatweg van Breskens op Gent en Brugge loopt er door. Zij heeft 250 gebouwen, onder welke 234 woonhuizen, met ongeveer 1180 inw. Zij wordt verdeeld in twee wijken, van welke de Noordwijk meestal onder den naam van Oude-Stad bekend is. Uit de markt loopen drie hoofdstraten, eene van welke naar de oude stad leidt. Er zijn echter nog achteren bijstraatjes, van welke vele ongeplaveid en slecht bebouwd, een zelfs geheel onbebouwd, ook een geheel afgesloten en in jaarpacht gegeven. Men heeft er alzoo nog veertien straten, die naam dragen. De plaats

heeft een goed en welvarend voorkomen, vermeerdert jaarlijks in bevolking en aantal van woonhuizen. — De Markt is onregelmatig en wat klein voor het vertier, dat er plaats heeft.

Het Stadhuis, staande op de Markt, is een tamelijk goed gebouw, voorzien van een torentje, met een slagurwerk. Op de raadzaal hangt het zeer wel gelijkend afbeeldsel van den Kolonel Jacob Ledel, die in de Belgische onlusten, van 1830 tot 1833, dit district verdedigde. Die schilderij is een geschenk der weduwe. Hij overleed in het hoofdkwartier te Oostburg, den 17 Junij 1833. Op de stedelijke begraafplaats is een eenvoudig, maar net gedenkteeken door de Officieren voor hem opgerigt.

De kerk der Hervormden, die met eenen fraaijen toren en een slagurwerk prijkt, is een net gebouw, met een plat plafond en voorzien van een orgel, zijnde een geschenk van den Heer [illegible], in leven Chirurgijn en Vroedmeester en Burgemeester der stad. Het gebouw heeft echter niet meer dan vier honderd en vijftig geregelde zitplaatsen en is dus te klein voor de gemeente; door bijtrekking van het koor zoude het nog een weinig kunnen vergroot worden. De, vrij goed met wapens beschilderde, glazen hebben, van tijd tot tijd, zoo veel geleden, dat zij naauwelijks meer als eene versiering mogen genoemd worden. Het zilver voor den Doop en het Avondmaal, mag onder het fraaiste in het Vaderland geteld worden; vooral de vier, van binnen zwaar vergulde, bekers, bij welke nog twee sierlijke zilveren kannen, om die aan te vullen. Het is gemaakt te Gent, in 1818, uit gelden, volgens legaat tot dit gebruik bestemd door den Heer Mr. F. C. de Kanter, wiens vader Arnoldus de Kanter, van 1717 tot zijnen dood, in 1747, alhier Predikant was. Vóór de Hervorming was deze kerk aan den H. Eligius (St. Eloi) toegewijd. Hoewel het niet zeker is, of zij reeds van de eerste vestiging des Christendoms in deze streken (650) bestaan hebbe, is echter de eerste bouw in de middeleeuwen te zoeken. Zij was niet van gebakken, maar van ongelijke, lange, vrij breede, doch niet dikke, gegravene steenen, die met goeden cement verbonden waren, gemetseld. Een gedeelte van dit metselwerk is nog aanwezig in den zuidelijken muur, aan het Koperstraatje, maar niet meer te zien, omdat men dit ongelijk metselwerk, netheidshalve, bepleisterd heeft. Volgens eene ruwe teekening van den bouwval, die in het begin der seventiende eeuw bestond, welke op de oude polderkaart in het archief van den Veerhoek te vinden is, was het eene kruiskerk, die zich heeft uitgestrekt tot ongeveer, waar nu de straatweg ligt, en op welker midden een hooge, zware toren stond. In 1606, toen de stad heroverd werd, was zij, zoo als vroeger reeds gezegd is, onbruikbaar. Zij werd wel hersteld, maar dit moet toch zeer onvolkomen geweest zijn; in 1652 toch stortte zij eensklaps in, nadat daarin daags te voren nog gepredikt was (1). Weder gedeeltelijk tot de godsdienst bekwaam gemaakt zijnde, werden kerk en toren, den 18 Augustus 1714, door den bliksem getroffen en brandde zoo geheel uit, dat alleen de muren, en wel nog zeer beschadigd, staan bleven. De wederopbouw, tot welke uit 's lands kas drie duizend gulden gegeven en het overige door collecte in het gewest gevonden werd, geschiedde in 1726, en den 1 Junij 1727 werd de eerste godsdienstoefening weder daarin gehouden. Dit tegenwoordige kerkgebouw is een langwerpig vierkant,

(1) Zie [illegible], *Zeeuwsche Buse*, pag. 80.

dwars tegen het koor der oude kerk gebouwd, waartoe, zoo veel mogelijk, van het bruikbare oude muurwerk is partij getrokken, en ook het koor, dat het minst geleden schijnt te hebben, gespaard is gebleven; terwijl de bouwval des torens en al het overige weggebroken werd. De tegenwoordige toren is van hout, en werd in 1752 op het koor gebouwd, doch in het begin dezer eeuw is het bovenste gedeelte geheel vernieuwd. De groote klok, die 1058 oude ponden weegt, werd in 1740, voor tien stuivers het pond, aangekocht, zijnde eene klok, die te voren in den toren van het dorp Vlake, in Zuid-Beveland, gehangen had. De kleine klok is eerst omtrent het jaar 1770 aangekocht en opgehangen (1). Zij kwam van het slot der heerl. Nieuwvliet.

Oudtijds bestond er nog eene groote kruiskerk, aan St. Bavo gewijd, uit welks midden een toren rees. Volgens de teekening op de boven aangehaalde kaart was deze in de Spaansche onlusten minder geschonden, dan die van St. Eloi; zij viel echter buiten de vestingwerken, die Maurits, Prins *van Oranje*, aanlegde, en is daarom niet hersteld. In het begin dezer eeuw was de bouwval des torens nog aanwezig op eene weide, door welke thans de nieuwe straatweg naar Zuidzande wordt gelegd, daarnaar de Torenweide genoemd. Deze werd in 1805, ter voorkoming van ongelukken, afgebroken. Of laatstgemelde kerk, tijdens den religionsvrede, voor de Hervormde eeredienst gebruikt is geweest, vindt men niet stellig vermeld. In de stads archieven van de zestiende eeuw wordt wel gewag gemaakt van Kerkmeesteren van de beide kerken, en ook van uitgaven wegens kerkelijke diensten aan verschillende altaren in de kerk van St. Eloi, doch niet van diensten in de kerk van St. Baaf, hetgeen zoude doen vermoeden, dat in laatstgemelde toen geen dienst meer gedaan werd; doch door opgegravene zerken is het zeker, dat omstreeks dien tijd daarin nog begraven is geworden. In Gaillard vindt men het opschrift eener begraafplaats, voor het hooge altaar te Oostburg aanwezig, maar zonder opgave in welke der beide kerken, zijnde als volgt:

Jacomina de Wilde, uxor Ludovici Flandrensis, obiit 1482 *mense Apr. Sepulta c. marito Ludovico filio Victoris Flandrensis nothi Ludovici Maleani, Comitis Flandriæ. cum his jacet ibidem Judocus Flandrensis, filius istius Ludovici.*

(d. i. Jacomina de Wilde, huisvrouw van Lodewijk van Vlaanderen, overleed in 1482, in de maand April, begraven met haren man Lodewijk de zoon van Victor van Vlaanderen (2), een onechte zoon van Lodewijk van Male, Graaf *van Vlaanderen*. Met deze ligt hier mede Jodocus van Vlaanderen (3), zoon van gezegden Lodewijk).

De kerk der Roomsch-Katholijken, behoorde te voren aan de Waalsche gemeente. Zij werd in 1684 gesticht uit vrijwillig bijeengebragte en gecollecteerde gelden; doch in 1689 moest, om die van den predikstoel en banken te voorzien, ook de opbrengst van verkochte boomen, staande op het kerkhof der Nederduitsche gemeente, gebruikt worden. Men had intusschen de zamenkomsten in de Nederduitsche kerk,

---

(1) Meer uitvoerig kan men alles vinden in de *Lettervruchten van het Departement Sluis der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen*, Jaargang 1827, pag. 88 enz.

(2) Deze Victor en Hector Voorholt, zijn broeder, werden, wegens zeeroverij voor eenen tijd gebannen door de Regenten der Vlaamsche steden.

(3) De zuster van dezen Judocus was genaamd Margaretha en gehuwd met Lodewijk de Barnst (zie Smallegange, pag. 401).

tusschen de voor- en nadenmiddag godsdienst gehouden. Wederkeerig en even zoo gebruikte de Nederduitsche gemeente, van 1714 tot 1727, terwijl hare kerk door brand vernield was, dit bedehuis tot hare zamenkomsten. Het is een langwerpig vierkant gebouw, toen was het nog klein, eenigzins somber en zonder toren. Den 1 Februarij 1804 werd het aan de R. K. verkocht voor drie duizend gulden. Den 5 werd er reeds dienst in gedaan en werd het aan St. Eligius (St. Eloi), den patroon der gemeente, gewijd. Aanvankelijk bleef het in den zelfden toestand en werd alleen een klokje op den voorgevel gehangen. In 1822 werd het, door eene toelage uit 's Rijks kas, ruim de helft in lengte vergroot, met nieuwe en betere ramen voorzien, terwijl de voorgevel geheel vernieuwd en een torentje daarop gezet werd. In 1829 werd in deze kerk een orgel geplaatst en later, door de ijverige pogingen van den toenmaligen Pastoor Franciscus Hermanus Alders, om daartoe fondsen te verzamelen, alles inwendig verfraaid en verbeterd, zoodat het thans eene nette kerk, ruim genoeg voor de gemeente, mag genoemd worden.

Het gebouw, toen door de Waalsche gemeente voor duizend gulden aangekocht, werd den 3 Augustus 1805, door de opgekomene gemeente met psalmgezang aan de Godsdienst gewijd. Het stond in de *Ooststraat*, was een klein maar zeer net kerkje, voorzien van een orgel. Het is in 1821 verkocht voor acht honderd gulden en maakt thans deel van de belendende woonhuizen.

Ook heeft hier vóór de Reformatie eene Abdij van Benedictijner Monniken en meer dan een klooster gestaan. Een daarvan moet gestaan hebben in de *Ooststraat*, alwaar de plaats, die het innam, nog bekend is onder den naam van het Klooster; terwijl de kolossale fondamenten, nog in eenen tuin aanwezig, ten bewijze strekken van de echtheid der overlevering. Eene der straten, de *Noord-* of *Papenstraat*, ontleent misschien laatstgemelden naam, van een klooster van Predikheeren, dat er gestaan heeft, doch van hetwelk niets meer aanwezig is.

Mede was hier vroeger een Schuttersdoelen aanwezig, in eene der straten van de Oude stad, hetwelk bij den aanleg der vestingwerken, in 1629, geheel geslecht schijnt te zijn, de voormalige contrescharp langs de orenweide plag men de Doele te noemen.

Oostburg, een burg aan de oostzijde van eenen zeeboezem, die, later opgeslikt zijnde, onder den naam van de polders Ooster- en Wester-Ee bedijkt werd, bij welke burg eene veilige haven was, en rond welken voor plundering beveiligde woon- en pakhuizen stonden, had dus reeds in de oudste tijden al de kenmerkende eigenschappen eener stad van dien tijd.

Ofschoon het nooit de hoogte van Aardenburg bereikt heeft, moet het echter eene voorname handelplaats geweest zijn, die met ver afgelegene volken koopmanschap dreef, misschien waren er tijdvakken, vooral de oudste, in welke het meeste der aangebragte goederen door zeeroof verkregen was. De tijd der stichting van den burg zinkt weg in den nacht der eeuwen. De geleerde ab Utrecht Dresselhuis heeft op gansch niet verwerpelijke gronden de stichting van dezen en de naburige burgten, tot de vierde en vijfde eeuw gebragt (1), in dien zin, dat zij, zoo al niet Romeinsche, dan toch Angelsaksische stichting zij. De hooge ligging van Oostburg, zijnde boven den gewonen vloed der zee verheven, zal oorzaak zijn geweest, dat zij deze plaats tot verblijf

(1) Zie Nieuwe [illegible] Genootschap, D. II, bl. 138.

verkozen. Bij het vertrek der meeste Saksen naar Engeland in 470, zullen zij hier nog wel groote handelsbetrekking met de oudere bewoners of de zich tot hier ook uitbreidende Friezen en Sueven gehouden hebben. Het Christelijk geloof zal, bij al dat handelsverkeer, en de verschillende volkstammen, die hier korter of langer vertoefden, niet onbekend geweest zijn en ettelijke belijders gehad hebben, echter was het ELIGIUS, Bisschop te Noijon (Nieuw-duinen), die hier in 650 kwam prediken, eene kerk stichtte, alzoo het Christendom tot heerschende godsdienst verhief, en te gelijk het volk onder Frankische heerschappij bragt. Opmerkelijk is het trouwens, dat er geboekt staat, dat hij te OOSTBURG, even als te Rodenburg, de Suevi vond. Ook op de verder gelegen Zeeuwsche eilanden werden toen de inwoners aldus genoemd (1). In de achtste eeuw is OOSTBURG misschien wel tot zijn hoogste trap van bloei geklommen. SANDERUS zegt: » OOSTBURG was op den Oce» aan gelegen, rijk in magt, gebouwen en werken." Het heeft echter op het eind van die als ook in de negende en tiende eeuw veel tegenspoed ondervonden. Zoo werd het, ten tijde van LODEWIJK *den Vrome*, dus in het begin der negende eeuw, toen het weder eene zeer bloeijende handelplaats was, door de Denen verwoest. Gemelde Schrijver zegt verder: » Maar door de vesten, die de Engelschen op de kust » opgeworpen hadden, als ook door de verwoestingen der Hunnen en » Wandalen (2) heeft die plaats veel van haren vorigen luister verlo» ren, en toen ze wat adem begon te scheppen kwamen de Noormannen » en smeten omver, hetgeen de andere barbaren in wezen gelaten had» den of hetgeen men sedert weder hadde hersteld." — Of de plaats te dien tijd in het leen van den Deenschen Prins HENNING gelegen heeft, is wel te onderstellen, maar niet te bewijzen. In de elfde en twaalfde eeuw stond het onder erfelijke Burggraven, onder welken men ontmoet Ridder BOUDEWIJN, wiens zoon FILIPS, in 1223, in het H. land tegen de ongeloovigen streed. Het schijnt dat deze Burggraven zeker gezag uitoefenden op de geheele streek van het Oostburger-Ambacht. Daarin lagen toen vele dorpen, heerlijkheden, kasteelen en lusthoven, die alle door den vloed bedolven en van welke maar sommige dorpen weder verrezen zijn.

Ofschoon nu OOSTBURG, als foncier van eenen Burggraaf en hoofdplaats van een ambacht, zeker aanzien had, en het menigvuldig bedijken van landen ook welvaart en levendigheid zal bezorgd hebben, zoo was het toch, als handelplaats, niet meer dat het te voren was. De zeeboezem, aan welks boorden OOSTBURG lag, was opgeslikt, en werd zelfs in de helft der dertiende eeuw, onder den naam van Ooster-Eede en Wester-Eede bedijkt. De schepen moesten door naauwe vaarwaters en langs de oude haven, thans nog als polder onder dien naam bekend, binnenkomen. Ook was de stad Sluis ontstaan, die al den handel na zich begon te trekken. SANDERUS zegt: dat de aangroeijende magt harer naburen, haar belette het hoofd weder op te beuren. Toen, na de kruistogten, de Vorsten niet alleen aan Edelen, maar ook aan vele handelplaatsen, als kleine republieken, onder zekere voorwaarden, voorregten verleenden, verkreeg ook OOSTBURG, in het midden der dertiende eeuw, van MARGARETHA VAN CONSTANTINOPEL, Gravin *van Vlaanderen*, zijne stadsregten. Zij was echter eenigzins onderworpen aan Brugge, want in 1368 werd de Raad, wiens gezag niet

(1) Vergelijk DRESSELHUIS, t. a. p., bl. 178.

(2) En ENGELRAM ODOACER deed het herstellen van de schade, door de Wandalen daaraan toegebragt.

onaanzienlijk was, gelast om jaarlijks een paar handschoenen aan den Raad van Brugge te vereeren.

De plaats heeft daarna niet weinig geleden door de inwendige beroerten van de Gentenaars, die haar in 1271 uitplunderden en in brand staken.

In de onlusten van deze laatste, tegen LODEWIJK VAN MALE, omstreeks 1382, werd OOSTBURG door de Engelschen en Gentenaars overvallen, geplunderd, uitgemoord en verbrand. De Oostburgers wreekten zich toen op hunne vijanden, daar zij, door het doorsteken van eenen dijk een groot aantal plunderaars deden verdrinken. Een brief van FILIPS VAN BOURGONDIË, bijgenaamd *de Stoute*, schoonzoon van gemelden LODEWIJK, gegeven in Mei 1384, waarbij de vroegere privilegiën vernieuwd werden, ligt nog op het raadhuis. Jammer dat bij in 1830, toen het stadhuis vol krijgsvolk lag en het archief naar den zolder verschoven werd, door de ratten deerlijk gehavend is, en de zegels daarvan zijn vernield geworden, gelijk zulks ook het geval was met vele andere stukken.

Ten jare 1452 werd OOSTBURG door de misnoegde Gentenaars andermaal geplunderd en verbrand en in 1488 had het van de legers van MAXIMILIAAN deerlijk te lijden. Niettegenstaande alle deze plunderingen had de stad in de zestiende eeuw nog hare oude verdeeling in twee parochiën behouden, en waren de kloosters nog aanwezig; ook vindt men nog gewag gemaakt van verschillende gilden. Zelfs moet zij nog al geene geringe bevolking gehad hebben, want den 23 Augustus 1556 vergunde FILIPS, op verzoek van de Regering, den opbouw van den windmolen voor de parochie van St. Eloy, die er tot dus verre geen bezat.

Het invoeren van de Hervormde godsdienst, in 1578, geschiedde voorzeker zonder opschudding of beeldstorm; toen echter op het laatst van 1583 de plaats aan den Hertog VAN PARMA zoude moeten overgegeven worden, staken, volgens de overleveringen, de inwoners zelve alles in brand en vlugtten naar elders. Men vindt mede in de acteboeken te Sluis, van 24 Mei 1584, dat de Diakenen van OOSTBURG (*gemerckt zij van hare plaatse verjaagd zijn*) verzochten of zij hare gestelde rekening niet zouden mogen doen in de consistorie te Sluis, hetgeen toegestaan werd, mits dat de Magistraat van OOSTBURG, *nu residerende te Vlissingen*, daarvan kennis krijgen zal. Ook vindt men in het schepenboek van dien tijd, na de acte van het verhandelde op den 16 October 1575, op pag. 110, het volgende: *Bedijngde zaken naer de generaele vlucht ende verbranden van de Stede van* OOSTBURG. Daarop volgt eene acte van 23 September 1585, dus nog twee jaren na de overgave van Sluis aan PARMA. Er bestaat eene verklaring van [illegible] DIRX, Burgemeester van OOSTBURG, gegeven den [illegible] 1615, inhoudende: „dat de stad OOSTBURG en omliggende dorpen [illegible] zijn gheweest in den jare 1583, sulx dat *alle* de in[illegible] van dien verloopen en deese stadt metter voors. plaatsen [illegible] jaren lanck verwoest en desolaet gheleghen hebben tot dat de [illegible] de stadt Sluys en andere quartieren bij Zijne Princelijke [illegible] wederom zijn verovert geweest en als nu *wederom* be-[illegible]." Dat dit evenwel niet in den strengsten zin kan genomen worden, [illegible] reeds uit het voorgaande. Ook bestond er voor 1830 in [illegible] van OOSTBURG een request, dat in de Belgische onlusten [illegible]geraakt is, hetwelk in den Spaanschen tijd, door eenige [illegible]den aan den Koning van Spanje, als Graaf van Vlaanderen,

gerigt was, waarbij verzocht werd, om de *Weth* voltallig te maken, zoo vele Leden afwezig waren, zich bevindende te Middelburg *bij de Rebellen van Zijne Majesteit den Koning.* Het apostil, geteekend *Monmorenci*, stond op den kant. De weinige inwoners, die er in dat tijdvak geweest zijn, hebben denkelijk, als Spaansgezind, bij de komst van Prins Maurits, op hunne beurt de plaats verlaten.

Van den platten grond van Oostburg voor dit tijdvak weet men weinig. Als stad zal het voorzeker met poorten voorzien zijn geweest en eenigzins afgesloten. De tijd, wanneer de burg afgebroken werd, is onbekend en eveneens de plaats, waar hij eens stond, maar vermoedelijk was het in de oude stad, omdat daar nog eene straat is, die eenen halven cirkel vormt, en de Burgstraat heet.

De naam van Oudestad is denkelijk ontstaan, omdat dit deel buiten de vesten geraakte, maar kan echter ook reeds te voren in zwang zijn geweest, wegens het vroeger aanzijn daarvan, rond den burg, aan de oude haven; vele straten hadden bijna, doch niet volkomen, de zelfde rigting als thans. Ook bewijzen de opgravingen in tuinen en andere gronden, dat er vele straten waren, van welke men niets meer weet.

Prins Maurits, in 1604 het land heroverd hebbende, ging dadelijk over, om het in puin liggend Oostburg te versterken. Noordoost, waar thans de straatweg naar Schoondijke loopt, legde hij een hooge schans, Slikkenburg; Zuidwest eene ruim zoo groote schans, Frederik Henderik, beide waren gebastionneerde vierhoeken. Zij waren tegen het nog ondergevloeide Schoondijke met eene courtine verbonden. Eerst in 1629 werd het werk voltooid, door aan de landzijde eenen wal, met drie bastions op te werpen, en alzoo de stad weder tot eene geslotene plaats te maken. De Noordwijk of Oudestad werd toen echter buiten gesloten. Er waren slechts twee poorten, de Landpoort, aan het eind der *Noord-* of *Papenstraat*, en de Waterpoort, aan het eind der *Zuid-* of *Langestraat*. Voorts had men op verschillende afstanden de volgende sterkten: de Hansvrieze-schans, de Nieuveld-schans, de Catelyne-schans, St. Philip, van Driegaten, Kaas-en-brood, Spek-en-brood, Melk-en-brokken en Scherpbier. Eenige dezer bestonden reeds te voren, de meeste werden nieuw aangelegd.

Al deze sterkten werden, den 10 October 1672 door den Staat ter slechting verkocht, doch de vestingwerken van Oostburg zelve eerst den 10 April 1673. De bruggen en poorten werden nu weder afgebroken en de in- en uitgangen veranderd. In het begin der tegenwoordige eeuw waren de wallen, forten en vesten nog zeer in het oog loopend en kenbaar. Door het aanleggen van den grooten weg van Breskens op Vlaanderen zijn de uitgangen echter wederom anders gemaakt. Voorts heeft men door bouwen en door het aanleggen van tuinen veel gelijk gemaakt, terwijl eindelijk door het aanleggen van veldwerken, in 1831, en het slechten daarvan, in 1839, de overblijfselen der oude vesting zoo verdwenen zijn, dat men op vele punten van alles onderrigt moet wezen, om de sporen er van te onderkennen.

De geschiedenis van Oostburg van 1604 tot 1830 heeft niet veel belangrijks opgeleverd. Bij het eindigen van het twaalfjarig bestand deden de Spanjaarden eenen aanval op de werken van Oostburg en bemagtigden de Catelyne-schans en de schans St. Philip, doch kwamen niet verder.

Bij den inval der Franschen in 1708 hadden de inwoners veel van het krijgsvolk te lijden. De bevolking was gering. Voor eene eeuw

was op de markt zelve nog eene boerderij; de lange *Zuidstraat* was niet eens tot aan het eind volbouwd; in de *Ooststraat* stonden slechts eene soort van buitenplaats, genaamd het Klooster, eene brouwerij en eenige mindere huizen, en zij was onbestraat, in de oude stad waren eenige boerderijen en arbeidershuizen. Ook hier was het overblijfsel der voormalige straat diep onder het slijk bedolven.

De Oude-haven, die reeds in de middeneeuwen gegraven, doch bij het leggen van de Brugsche-vaart onnoodig geworden was, slikte op en werd door het leggen van de Hansvrieze-schans in den mond daarvan, in het begin der zeventiende eeuw, tot een polder.

De scheepvaart was toen van het Zwin en Nieuwerhave door de Brugsche-vaart, soms ook voer men van Nieuwerhave door de kreken van het gevloeide Schoondijke (1).

Toen in 1651 de Prins-Willems-polder bedijkt en de groote dam in de Brugsche-vaart gelegd werd, was er voor eene andere vaart, met eene Sas-sluis op 2½ u. afstand van Oostburg, ter plaatse waar thans het gehucht Sasput ligt, gezorgd. Deze Sassluis schijnt echter de kosten van onderhoud niet opgebragt te hebben, zij is dus is 1675 in eene gewone uitwateringssluis veranderd, de vaart is opgeslikt en thans slechts eene gewone watergang. Met deze vaart stond in verband eene andere, uit het Groote-gat, bij de schans Nieuveld, naar het Coxijsche-gat, bijna ter zelfder tijd gegraven en naar een klein water, dat er reeds lag, de Boomkreek genaamd. Deze vaart is denkelijk, wegens gevaar van overstrooming, of om andere redenen, bijna gelijktijdig met het sluiten der Sassluis weder afgedamd, en is thans een moeras met riet begroeid.

Intusschen slikte de Brugsche-vaart, die tot aan den Grootendam nog bevaarbaar geweest was, aan de noordzijde van dien dam, op, en werd in 1684 bedijkt. Nu legde men aan de zuidzijde der Hansvrieze-schans een sas, waarvan de kom nog bestaat, met plan om eene vaart door den Veerhoek-polder te maken. Dit plan is, denkelijk wegens de onkosten, niet uitgevoerd, het Sas is dien ten gevolge in 1691 weder uitgebroken (2). Nu konden de schepen niet meer tot Oostburg komen, en voeren op Slapershaven, aan de oostzijde van den Bakkers-polder, ½ u. Z. van de stad. Door het leggen van den Bakkersdam in het jaar 1788 werd echter ook deze haven gesloten en de schepen moesten lossen en laden aan de zoogenaamde turfzate, bij de stelle, op den zuidwesthoek van den Veerhoek-polder, ¼ u. W. van Oostburg. Ook dat werd in het jaar 1805, toen de Austerlitz-polder bedijkt werd, voor de scheepvaart afgesloten. De Oostburgsche schippers voeren van toen af, tot het jaar 1833 op Breskens, als wanneer de laatste schipper overleed, en het overblijfsel van vroegere scheepvaart verdween.

Oostburg, hoewel van weinig beteekenis, bleef onder het bewind der Vereenigde Nederlanden, evenzeer in het genot van zijne stedelijke regten als de overige steden van Staats-Vlaanderen; en kan niet gezegd worden door de Fransche overheersching daarop zijne aanspraak te hebben verloren, dan voor zoo ver zulks ook bij de andere het geval was. Bij de hereeniging met het Vaderland bleef het echter alleen den titel van stad behouden; doch het voorregt, om in de Provinciale Staten een vertegenwoordiger te zenden, werd niet vergund.

(1) Zie Hunnius, pag. 29.

(2) Zie Hunnius, *Zeeuwsche Buize*, opdracht 6 en 7.

Den 22 October 1830 was het, dat de Belgen te OOSTBURG, het eerst krachtigen weerstand vonden. Deze gebeurtenis was niet alleen voor de stad maar voor geheel het Vaderland, van gewigt. In menig regtschapen, maar ter neder gedrukt hart, herleefde de moed, terwijl de ziel der kwaadwilligen door schrik vervuld werd. De toedragt der zaak is in het gedenkschrift van N. G. VAN KAMPEN naauwkeuriger, dan elders, geboekt. Onnaauwkeurig wordt in sommige geschriften gezegd, dat de Regering met het opperhoofd der Belgische bende, *nopens de overgave der plaats onderhandelde*. Integendeel hield zij, ofschoon overvallen en in 's vijands magt, vol, dat dit land niet tot België behoorde en niets met het daar gevestigde bewind te maken had, tot dat de verlossing door een detachement van veertig man Nederlanders en aangevoerd door Kapitein GROENEVELD, doch krachtig ondersteund door de gewapende burgers, plaats had. Onwaarheid is het ook, zoo als destijds in de Belgische bladen gezegd werd, dat de Regering opzettelijk de bende had opgehouden, om die te verraden. De Burgemeester HENDRIK ANTHONIE CALLENFELS, toch had zelf aan het Opperhoofd gezegd, dat hij Nederlandsch krijgsvolk was wachtende. De komst daarvan, ter regter stonde, was een werk van meer dan menschelijk bestuur. Van de zeventig Belgen bleven vier op de straat dood en dertien werden gevangen gemaakt. Ook een der onzen was gesneuveld.

Het gevecht van den 31 October daaraanvolgende was heviger, langduriger en roemrijker, daar drie honderd man Nederlanders met twee veldstukjes, onder bevel van den Kolonel LEDEL, onverwachts werden aangevallen, door zes duizend Belgen, onder welke duizend man geregelde troepen met drie stukken geschut, aangevoerd door den Burggraaf de PONTECOULANT. Kapitein GROENEVELD en de Luitenants VERBURG en KERCKOIRLÉ der Infanterie, als ook de Luitenant DE RAAD en de Sergeant VAN MECHELEN der artillerie, van welke de eerste en laatstgenoemde zwaar gewond werden, behaalden hierbij groote eer, daar zij, met niet veel meer dan zeventig man, maar voordeelig geplaatst, den vijand wel 1½ uur tegen hielden, tot hij eindelijk, met aanzienlijk verlies aan dooden en gekwetsten werd terug gedreven. Van toen af, tot het eind der onlusten, bleef het hoofdkwartier van het vierde distrikt te OOSTBURG gevestigd.

De kermis te OOSTBURG valt in op den vierden Donderdag na Pinksteren. Ook heeft men er eene zeer druk bezochte graanmarkt, zijnde de voornaamste in het distrikt, welke iederen Woensdag gehouden wordt.

ADRIAAN HEGIUS, die in de laatste helft der zestiende eeuw leefde en van wien verscheidene brieven en verzen in het licht gekomen zijn, was van OOSTBURG geboortig.

Het wapen der stad, waarvan zeer oude stempels ter griffie berusten, is: Een zwarte burg op een zilver veld, in de beide hoektorens van den burg een wachter, blazende op een krijgsklaroen, boven den burg een ontbloot zwaard. Of, volgens de jongste omschrijving: » Een » schild van zilver, met eenen burg van sabel (zwart), hebbende in het » hoofd een zwaard van zilver, met gevest van goud, liggende met » de punt geplaatst ter linkerzijde. Het schild gedekt met eene kroon » van goud."

Op de griffie te OOSTBURG berusten nog de koperen stempels voor het groot en klein zegel der baronie van Halewijn. Hoe ze er komen weet niemand; welligt is een der Barons in de vele troubelen van België herwaarts geweken, en heeft zijne stempels te OOSTBURG achter gelaten. Er berust ook een boek, geheel en al betrekking hebbende tot

de heerlijkheid van Gistelles, in Vlaanderen. Eene overlevering zegt, dat een Heer van Gistelles, Burggraaf van Oostburg was (misschien was hij Baljuw), en dat hij bij eene overrompeling der stad, met al de archiven vlugtte, dat eenige weinige stukken terug zijn gehaald en daarbij abusivelijk dat boek; voorts dat de overige papieren te Rijssel zijn gedeponeerd. Het onderzoek der aanwezige bescheiden en het terug zoeken der verlorene papieren, konden veel licht geven, niet alleen over de geschiedenis van Oostburg, maar ook over die van het ambacht. Nog in de schepenboeken der zestiende eeuw leest men van het ambacht van Oostburg, den burg van Oostburg en de baljuwaadje van Oostburg, als van elkander verschillende zaken. Doch het onderscheid tusschen het in de tweede plaats genoemde en de beide overige is niet genoeg bepaald.

OOSTBURG, voorm. fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust, in de nabijheid der hoofdplaats Boero.

De Nederlanders bouwden hier, in 1657, eene houten sterkte, die in 1664 door eene steenen vervangen werd, die eerst Oosburg en vervolgens Oostburg heette, doch in 1678, uit achteloosheid van den sergeant Boudewijnsz., die er als Kommandant het bevel in voerde, door eenige slaven afgeloopen, en met veel moeite hernomen werd. In 1688 sprong deze sterkte, door een ongeluk, in de lucht en werd door eenen wal, met palissaden gedekt, vervangen. Deze versterking, Defensie of Bescherming genaamd, diende om de bevolking, die men, na vele oorlogen, gedwongen had in hare nabijheid te wonen, in bedwang te houden. Gewoonlijk heeft zij eene bezetting van twintig man.

OOSTBURG (DE OUDE-HAVEN-VAN-) of het Zoetwater, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-ambacht*, prov. *Zeeland*, dat in eene noordwestelijke rigting van Oostburg naar het vaarwater tusschen Kadzand en Groede liep, doch reeds sedert eeuwen verland en als polder bedijkt is. Zie Zoetwater.

OOSTBURGER-AMBACHT (HET), voorm. amb. in *Staats-Vlaanderen*, thans prov. *Zeeland*. Volgens de oudste bescheiden, van de twaalfde en dertiende eeuw, behoorden tot dit amb., behalve de Oude-IJve, waar de stad Oostburg lag, ook het Land-van-Gatternisse en Schoondijke, het Land-van-Groede, geheel Wulpen, waarop Oostende, ook ter Strips genoemd (niet te verwarren met Oostende in West-Vlaanderen); voorts Burdina-Sande (Baarzande en Breskens).

De grenzen waren dus en zijn steeds gebleven N. de Noordzee O. de Hont, Z. IJzendijker-ambacht, W. Aardenburger-ambacht.

Enkele streken vindt men soms tot Oostburger-, soms tot IJzendijker-ambacht gebragt, denkelijk wegens de groote watervloeden en het geheel vergaan van Oud-IJzendijke. Ook is het wel eens in geschil geweest, hoe ver de hooge heerlijkheid Breskens van dit ambacht afhankelijk ware. Als men nu zoo veel mogelijk een lijn trekt, binnen welke bovengemelde landen gelegen waren, en in aanmerking neemt de menigvuldige watervloeden, die deze streek teisterden, de herdijkingen, die plaats hadden, die weder vergingen en door andere polders vervangen werden, waarbij ook geheel Wulpen verloren ging, dan is het niet te verwonderen, dat men menig verschil en onnaauwkeurigheid bij de onderscheidene schrijvers, nopens dit ambacht, ontmoet.

De landen, die thans in die grenzen liggen, zijn: de Henricus-polders, Stampers- en Veerhoek-polder, het

Tweede-deel-van-Prins-Willems-polder, de Rooden-Hoek, zijnde een deel van den Oranje-polder, de Generaliteits-Hoofdplaat, de Wateringen-van-Groede en Baarzande c. a. en Oud-en-Jong-Breskens, uitmakende eene oppervlakte van ruim 6000 bunders belastbaar land, met eene bevolking van ruim 8000 zielen.

OOSTBURGER-VAART (DE), voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-ambacht*, prov. *Zeeland*. Het liep in eene noordelijke strekking van Oostburg naar Scherpbier, en toen dit opslikte, werd zij bij het bedijken van het Tweede-deel-van-Prins-Willems-polder, in 1752 doorgetrokken tot in de Schelde, tusschen Breskens en Hoofdplaat. De schepen werden er door eene sassing of schutsluis ingebragt, waar van het geh. Sasput, onder Schoondijke zijnen naam ontleent; doch, ook dit bereikte zijn doel niet. Het sas werd in 1675 weggebroken. Het is thans een watergang, zeer gewigtig ook voor de uitwatering van vele polders.

OOSTBURGSCHE-BRUG, voorm. veer in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, van Oostburg naar het eil. van Kadzand, aan den mond der Oude-haven, waar de Hansvrieze-schans lag; nagenoeg ter plaatse, waar thans de straatweg op Zuidzande, in den Crane-polder, ligt.

Er was een vrij lange brug, aan de Oostburgsche zijde, geschikt voor voetgangers, om bij laag water over de killen en schorren tot aan het smalle vaarwater te komen. Aan den kant van Zuidzande was eene zate of aanlegplaats voor schepen. De weg van Zuidzande daarheen, tusschen den Groote-Lodijk- en den Eiken-polder wordt nog de Brugge-weg genoemd.

OOSTBURGSCHE-BRUG, geh. of b. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. W. van *Middelburg*, kant., distr. en 1½ u. N. O. van *Sluis*, gem. en ruim 10 min. O. van *Zuidzande*, ¼ u. W. van *Oostburg*.

Dit geh. bestaat uit twee hofsteden, eene herberg en 9 arbeidershuisjes, langs den dijk tegen den Crane-polder gebouwd, bewoond door 60 zielen. Het ontleent zijnen naam van het veer, dat daar te voren lag. Zie het vorige artikel.

OOSTBURGSCHE-POLDER (DE), naam, welken men wel eens geeft aan den HENRICUS-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie HENRICUS-POLDER.

OOSTBUURT, b., in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. W. van *Alphen*, gem. en 1 u. N. van *Hazerswoude*; met 50 h. en 300 inw.

Hier staat de R. K. kerk van de stat. van *Koudekerk-en-Hazerswouden-aan-de-Rijndijk*. Deze kerk aan den H. MICHAËL toegewijd, is een klein gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

OOSTBUURTSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Straatweg, O. aan den Hoornsche-polder, Z. aan den Geersche-polder, W. aan de Oostvaart.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 69 bund. 94 v. r. 79 v. ell., waaronder 67 bund. 94 v. r. 79 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door éene sluis op den Rijn van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

OOSTDAM, voorm. aanzienlijk landh., op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Brielle*,

kant. en 2½ u. W. N. W. van *Sommelsdijk*, gem. en 20 min. O. van *Goedereede*, in de Groote-Zuiderpolder.

Dit landh. was in de geschiedboeken van Nederland bekend, als hebbende Prins Willem III, Koning van *Engeland*, aldaar nachtverblijf gehouden, toen hij uit Engeland komende, den 31 Januarij 1691, aan de Goereesche haven aanlandde, na door mist en ijsgang opgehouden, in eene boot, zestien uren lang op zee gezworven te hebben. Toen het nog aanwezig was noemde men de kamer, waarin de Koning den nacht heeft doorgebragt, nog altijd de Koningskamer. In het jaar 1830 is het gesloopt, zoodat er thans nog slechts eene arbeiderswoning van over is. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 8 bund. 74 v. r. 43 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Teunis Lodder, woonachtig te Ouddorp en anderen.

OOSTDIJK (DE), geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr. en 3½ u. Z. O. van *Goes*, gedeeltelijk in de heerl. *Kruiningen*, gem. en ½ u. O van *Kruiningen*, en gedeeltelijk in de heerl. *Nieuwlande*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande*, ½ u. N. W. van *Krabbendijke*; met 27 h. en ongeveer 190 inw., van welke 13 h. en 80 inw., onder *Kruiningen*, en 14 h. en omtrent 110 inw., onder *Krabbendijke-en-Nieuwlande*. Onderscheidene huizen, van dit geh. zijn opgebouwd van de steenen van het verdronkene d. Nieuwlande.

OOSTDIJK (DE NIEUWE-), pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Goedereede*; palende N. en O. aan den Rooklaas-plaat-polder, Z. W. aan de haven van Goedereede, die haar van den Nieuw-Westerloosche en den Oud-Westerloosche-polder scheidt, W. aan den polder de Oude-Oostdijk.

Deze pold., die in het jaar 1593 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 78 v. r. 30 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, op de haven van Goedereede, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

OOSTDIJK (DE OUDE-), pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp*; palende N. W. en N. aan de duinen, N. O. aan den Bokke-polder en den Rooklaasplaat-polder, O. aan den Nieuwe-Oostdijk-polder, Z. O aan de haven van Goedereede, die hem van den Oud-Westerloosche-polder scheidt, Z. aan den Plas-polder en het Oudeland-van-Diepenhorst, W. aan het Oudeland-van-Diepenhorst en de Oostduinen. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 470 bund. 19 v. r. 45 v. ell.

De Oude Oostdijk werd waarschijnlijk, weleer alleen de Oostdijk genoemd, omdat hij gelegen is ten Oosten van het te voren bedijkte Oudeland, heeft mogelijk bij de bedijking van eenen anderen, meer oostwaarts gelegen, polder, den naam bekomen van den Oude-Oostdijk, ter onderscheiding van den *Nieuwe-Oostdijk*. De tijd der bedijking van dezen polder is niet bekend, hij moet echter van vroege jaren zijn, want de stad Goedereede is gebouwd op den buitendijk van dien polder, indien men nu hetgeen van Dam schrijft kan aannemen, dan zoude Goedereede reeds bekend zijn geweest ten tijde van Constrac, tus, welke in het jaar 1065 leefde, ten minste was het bekend in het jaar 1140, zoo als uit eenen brief van Hugo de Groot blijkt. Men gist dat hij kort na de indijking van het Oude-land is gescheiden.

Deze pold. is ten jare 1509 geinundeerd, en werd er toen eene inlage gelegd aan den Noorddijk, doch hij brak in 1511 door, en hersteld zijnde, is hij in het volgende jaar weder doorgebroken; ook in 1530, 1570 en 1682 brak hij door, hetgeen dien polder zeer verarmde, waarom, bij eene nieuwe bedijking, de stad Goedereede en de polder het Oude-land in de kosten der bedijking hebben gedragen tegen 300 gemeten (147 bund. 74 v. r. 80 v. ell.). De overlevering wil, dat buiten den dijk, aan de noordoostzijde van dezen polder, oudtijds een bosch lag, vol wild.

OOSTDIJK (DE OUDE-), heerl. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp*; palende W. en N. W. aan de Oostduinen, N., W. en N. aan de duinen tegen het Goereesche diep, O. en Z. aan de jurisdictie der stad Goedereede, Z. W. aan de heerl. het Oude-land-van-Diepenhorst.

Deze heerl. bevat den pold. den Oude-Oostdijk, op welks dijk het plattelandst. Goedereede ligt, en daarin eenige verstrooid liggende h. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, terwijl de grond over het algemeen boschrijk is.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Goedereede*. — Men heeft in deze heerl. eene school, te Goedereede, welke door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. werd in het jaar 1724 gekocht door den Heer Jan Griswis, wiens nakomelingen haar nog bezitten, wordende zij thans in eigendom bezeten door de erven Jacob Johan Griswis, den Heer Pieter Thomas Griswis en David Gorkoop.

Men vindt in deze heerl. eene landhoeve, Zee-zigt.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van goud, met eenen burg.

OOSTDORP, geh. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. en 15 min. O. van *Bergen*; met 15 h. en 150 inw.

OOSTDORP, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Osdorp.

OOSTDORP, streek lands in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, het noordelijkste gedeelte van de gem. uitmakende. — De inw. leggen zich meest op den landbouw toe.

OOSTDORPER-EN-HUIS-TER-WEERS-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; palende N. O. aan den Hoogenboomsche-weg, Z. O. en Z. W. aan de landen in het buitenwater gelegen, N. W. aan den Oostdorper-weg en de landen in het buitenwater gelegen.

Deze pold., welke in het jaar 1634 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 204 bund., waaronder 180 bund. 47 v. r. 9 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eenen windmolen, op de Zijlwatering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en twee Ingelanden als Poldermeesters.

Vroeger waren het twee afzonderlijke polders, de Huister-Weerspolder en de Oostdorper-polder, welke in het jaar 1816 tot eenen polder vereenigd zijn.

OOSTDORPER-POLDER (DE), voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; palende N. aan den Hoogenboomsche-weg, Z. O. aan de Huis-ter-Weerspolder, Z. W. aan de landen in het Buitenwater gelegen, N. W. aan die zelfde landen en aan den Oostdorper-weg.

kant. en 2¼ u. W.
Goedereede, in de
Dit landh. was
hebbende Prins W
blijf gehouden,
1691, aan de G
opgehouden, in
hebben. Toen
de Koning den
In het jaar 18
beiderswoning
beslaande
thans in eig
te Onddorp
OOSTDIJ
arr., kant.,
Kruiningen
heerl. *Nie*
Krabbendij
80 inw.,
Krabbend
zijn op
OOSTDU
flakkee,
Goeder
aan de
en den
Oostdu
Deze
kada
baar
het
Dijkg
OOSTD
flakke,
Ouddorp,
ke-polder,
polder,
Wester
land-van
Oostduin
pervlakte
De Oo
genoemd,
Oudeland,
oostwaarts
ter onders
king van
jaren zijn,
dien polder,
dan zoude
TUS, welke in
het jaar 1140,
gist dat bij kor

-Weerspolder
, op de Zijlwatering,

Zuid-Holland, arr.
u. W. van *Naald-*
Z. van 's Gra-

adell. h. Vrede-
buit. Over-
, met de naastbij ge-
15 v. r. 76 v. ell.,
de Heeren Mr. P. J. DE
KASTEELE, woon-
gronden, beslaande
v. ell., zijn thans mede
bezeten door den Heer

, buit. in *Rijnlander*
-hage, gem. *Wassenaar*,
beslaat eene oppervlakt-

ell. van *Goedereede-en-Over-*
u. ten N. N. O. van *Ouddorp*,
tusschen den Oude-
-polder, hetwelk zich

-Vlaanderen, in het *Land-*
u. N. van *Retranchement*,

de duinen aanmerkelijk af.
over de Zeeuwsche stroomen,
1746, over de 1500 roeden Rijn-
1719 was een zware dijk tot
wal dagelijks naderde, was de
sedert 1750 is echter weinig meer
der duinen is nog aanwezig.
Breda, arr. en 2¼ u. N. O. van
Oosterhout, aan den rijweg van

Breda, arr. en 2 u. Z. W. van
Oudenbosch, gem. *Rucphen-Vorens-*
Sprundel, waartoe het kerkelijk be-

schaarhout beplanten wal, in het
MARIJS OOMEN, OTTE en PIETER
een struik, een aarden potje gevon-
den en twintig zilveren muntstuk-
nobels, agneloten en dubbele pisto-
sche muntspecien; allen waren zeer

-land, prov. *Noord-Holland*, arr. en
Nieuwer-Amstel, 1 u. W. van *Am-*
-staart, ½ u. O. van *Aalsmeer*; met

Het Oosteinde begint aan de gem. Nieuwer-Amstel en loopt tot bij het dorp Aalsmeer een uur gaans, voort. Er is eene veenderij, welke in het jaar 1858 moet worden drooggemaakt, groot ruim 370 bund. Er staat aldaar eene R. K. kerk van de Bisschoppelijke Clerezij, aan den H. Petrus en Paulus toegewijd, zijnde een gebouw, met eenen kleinen, netten toren en van een orgel voorzien. Men heeft er ook eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

OOSTEINDE, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Winschoten*, kant. en gem. *Zuidbroek*.

OOSTEINDE, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. O. N. O. van *Arnhem*, kant. en 2¾ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 3 u. N. O. van *Ermelo*, ¼ u. O. van *Nunspeet*, waartoe het behoort; met 72 h. en 490 inw. — In 1837 is in dit geh. eene school gebouwd.

OOSTEINDE, voorm. vesting in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. — Deze vesting werd door den Landvoogd Hustaart afgebroken.

OOSTEINDE (HET), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*; prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*, palende N. aan de Oude-Oostmoer, O. aan den Tillepolder, Z. aan den Magdalena-polder, W. aan het Oudeland-van-Oude-Tonge en Noordland.

Het is een gedeelte van den *Oude-Oostmoer*, hetwelk, den 21 Maart 1481, ter bedijking werd uitgegeven, doch waarschijnlijk, door verleend uitstel, eerst in 1488 bedijkt is.

OOSTEINDE-VAN-TWISK-EN-ZUIDER-WEG, b. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2¾ u. N. van *Hoorn*, kant. en ¾ u. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Opperdoes*; met 15 h. en ruim 80 inw.

OOSTEINDE (DE LAAN-VAN-NIEUW-), belommerde straatweg in *Delfland*. Zie Nieuw-Oosteinde (De Laan-van-).

OOSTEINDSCHE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bergschenhoek*; palende N. aan den Hoekeindsche-polder, O. aan de Rotte, Z. aan den Butterdorpsche-polder en aan Schiebroek, W. aan den Berkelsche-polder.

OOSTELAAR, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Laar (Oost-).

OOSTELIJKE-ARCHIPEL, naam, welken men veelal geeft aan de *Zuid-Ooster-eilanden-van-Banda*, in *Oost-Indië*. Zie Zuidooster-eilanden-van-Banda.

OOSTELIJKE-OPSLAG (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan het Bouwenings-water, O. aan den Thomas- of Rombouts-waard, Z. aan de West-kil, W. aan Snap-in-de-Kast.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. 28 v. r. 29 v. ell., en heeft een houten sluisje aan de zuidzijde des polders, wijd 9 palm., voorzien met eene schuif en klep, waardoor hij, op de West-kil, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 3 ell. 1 palm. 5 duim boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaars.

OOSTENBOSCH, eilandje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat of in het Berger-, of in het Egmonder-meer moet gelegen hebben, voor dat die bedijkt waren, en als zoodanig vermeld wordt, in een

accoord tusschen Filips II, Koning van *Spanje*, ter eenre, en Lamoraal, Graaf van Egmond, benevens Hendrik, Heer van Brederode, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de Egmonder- en Berger-meren.

OOSTENBURG, eil. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Amsterdam*, in het noordoostelijke gedeelte.

Het heeft eene kade en vijf straten, doch was vroeger beter bebouwd dan thans. Hier stond eenmaal het uitgestrekte Oost-Indische Zeemagazijn, het grootste gebouw van Amsterdam; doch in het jaar 1822 verzonk dit in het slijk, wijl de palen waren uitgeweken. Thans prijkt het eiland echter met de vermaarde fabrijk van stoom- en andere werktuigen der Heeren Paul van Vlissingen en Dudok van Heel, die er de welvaart opbeurt. Ook is er de stads scheepmakerswerf.

OOSTENDAM-AMBACHT, voorm. afzonderlijke heerl. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Hendrik-Ido-Oostendam-en-Schildmanskinderen-ambacht*; palende N. aan de Waal, O. aan de Noord, Z. aan Hendrik-Ido-ambacht, W. aan den straatweg.

Deze voorm. heerl., welke sedert onheugelijke jaren met *Hendrik-Ido-ambacht* en *Schildmanskinderen-ambacht* vereenigd is, bevat het geh. Oostendam, benevens eenige verstrooid liggende h. De inw., die meest hun bestaan vinden in de vlasserij of vlassering en de boerderij of melkerij, zijn allen Herv., en behooren tot de gem. van *Hendrik-Ido-ambacht*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Hendrik-Ido-ambacht*.

Deze heerl. wordt thans, met *Hendrik-Ido-ambacht*, in eigendom bezeten door den Heer Pieter de Raad, te West-Barendrecht.

Het geh. Oostendam ligt 1 u. N. W. van Dordrecht, 5 min. N. van Hendrik-Ido-ambacht. Men heeft er eene haven voor vlas- en andere schepen en eene boogsluis, om van de Merwede te schutten in een water, dat achter Hendrik-Ido-ambacht heen loopt en de Waal genoemd wordt, welk water nog een overblijfsel is van de oude rivier van dien naam, die vroeger tusschen de Zwijndrechtsche- en Riederwaarden heenstroomde, doch in de dertiende eeuw door twee dammen, den Oostendam en den Heer-Jansdam, is binnengedijkt.

OOSTENDE, voorm. slot in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, waaraan de stad Goes zijn aanzijn te danken heeft.

Dit slot, vóór het jaar 1300, waarschijnlijk door eenen der Heeren van Borssele gesticht, en wegens zijne ligging Oost-ende genoemd, strekte eerst tot bescherming van de nabij wonende landlieden, die zich weldra daar digt bij vestigden, uit welke verzameling allengs het dorp, daarna de stad Goes, ontstaan is. In zijnen bloeijenden toestand had het binnen den zwaren muur van het opperhof, behalve de woongebouwen, ook nog eene fraaije, met eenen toren versierde, slotkapel.

In het begin der veertiende eeuw behoorde het aan het geslacht van van Borssele, en werd, met de verbeurdverklaarde goederen van Heer Floris van Borssele, door Graaf Willem III, aan zijnen broeder Jan van Henegouwen, Heer *van Beaumont*, gegeven. In het jaar 1300 werd dit slot door de inwoners van Reimerswaal ontzet, toen het door de Vlamingen, onder Jan van Renesse, belegerd werd. Ten jare 1428 behoorde het tot de weinige goederen, die der ongelukkige Gravin Jacoba van Beijeren overig bleven, en strekte haar, eenen tijd lang, ten verblijve. Zij gaf hier een wedspel in het gaai- of vogelschieten, waaraan zij zelve deel nam, en had de eer Koningin van het feest te worden. Zij werd als zoodanig gehuldigd niet alleen door hare Edellieden

en deelgenooten; maar ook eene bezending uit de vrouwen der laatsten en der omliggende landlieden, naar de zeden van dien tijd gekleed en opgetooid, bragt haar de huldigingsgeschenken, welke zij vorstelijk beloonde, door aan de ingezetenen van vijf dorpen vrijdom der vlastienden te schenken, waarvan zij tot op den huidigen dag genot hebben.

Het slot ging in de zestiende eeuw over aan het geslacht van VAN DER GOES, welks wapen nog boven een der gangen aan de westzijde, thans in eenen stal uitkomende, gevonden wordt. Den 27 October 1747 werd het, door de erfgenamen van den Heer ADRIAAN VAN DER GOES, aan den Raad van State verkocht. Op diens last werden nu de vertrekken, welke zoo dikwerf getuigen waren geweest van de weelde der oude Edelen, ingerigt tot zalen voor een militair hospitaal. In het volgende jaar nam de stad het over en bestemde het tot eene kazerne. Om het zwaar verval, waarin het geraakt was, besloot de Regering echter weldra dit gebouw te verkoopen. In November 1750 werd het voor vier honderd ponden Vlaamsch (2400 guld.) toegewezen aan zekeren CORNELIS STEENAART, het in zijne keus latende, om het af te breken of te laten staan. Hij verkocht vooreerst het laatste, sloeg er paardenstallen op tegen den ringmuur, en verzocht, op het einde des volgenden jaars, er bier en drank aan de landlieden te mogen schenken. Dit werd in den beginne geweigerd; later, toen een gedeelte was afgebroken en vertimmerd, werd het nogtans toegestaan, en zóó is het weleer zoo trotsche verblijf der Edelen eene gewone herberg geworden, staande op het *Plein*, ter linkerzijde van de R. K. kerk.

Thans ziet men daarvan nog slechts eenen enkelen muur en eenige brokken eens onderaardschen gangs, welke zich, volgens eene overlevering, tot het slot te 's Heer-Hendrikskinderen, zou hebben uitgestrekt, doch die waarschijnlijker in verband stond met gangen onder de markt, die nog bestaan. Ook bestaat nog de kelder, welks bouworde niet alleen van oudheid, maar van buitengewone sterkte getuigt. In den noordwesthoek van den hof vindt men nog heden de overblijfselen van eenen moerbeziënboom, wiens stam, door goede overleveringen, in de familie van de Heeren VAN DER GOES berustende, blijkt ruim vier eeuwen oud te wezen, en, naar men wil, door Vrouw JACOBA VAN BEIJEREN zelf zoude geplant zijn (1).

OOSTENDE, oude heerl. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, thans grootendeels door de wateren verzwolgen.

Het geringe overschot er van is, even als dat van *Vinninge*, vereenigd met *Hoedekenskerke*, en wordt tegelijk met deze bezeten door den Heer W. A. DE LAAT DE KANTER, te Goes.

Het aanzienlijk geslacht VAN OOSTENDE, VAN OYSTENDE, ook wel DE VRIEZE VAN OOSTENDE geheeten, had er zijnen naam van en komt van 1257 tot in de zestiende eeuw veelvuldig voor. Reeds in de elfde eeuw waren de Ridders van dien naam beroemd, terwijl het hermelijn in het wapen, door eene hertogsmuts gedekt, van hunne hooge herkomst getuigt. Met den tijd werden hunne bezittingen gesplitst en kwamen deze ook gedeeltelijk in andere familien.

(1) Men zie voorts over dit slot J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Maandboekje der Stad Goes*, voor 1827, bl. 10; — *Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland*, bl. 9–14, en het stukje van den zelfden Schrijver, getiteld: *Het jaar 838 of de Deenen in Zeeland*, te vinden in den *Zeeuwsche-Almanak*, 1838, bl. 10; alsmede het stukje van K. B. SWALUE, getiteld: *Het slot Oostende te Goes, en de Moerbezienboom van* JACOBA VAN BEIJEREN *op hetzelve*, in den zelfden *Almanak* bl. 126–134.

Het slot OOSTENDE, waarbij eene kerk stond, had zijnen naam van zijne ligging op de oostzijde van Oost-Baarland. Het was een der oudste Ridderverblijven in dezen oord, doch de plaats, waar het stond, is thans niet meer te vinden. De kerk lag aan de oostzijde van den Oude-Vreeland-polder, en is desgelijks verdwenen (1).

Het wapen was van zilver, met negen hermelijnen, staande vijf en vier; hebbende een hoofdstuk van keel (rood), beladen met een lambel met drie pendanten van azuur (blaauw).

OOSTENDE of OOSTEINDE, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5½ u. N. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Noordwijk-binnen*, gem. en Z. van *Hillegom*.

OOSTENDE of OOSTEINDE, voorm. plaats of d. in *Oostburger-ambacht*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, op het verdronken eil. *Wulpen*, den naam ontleenende van de ligging, zijnde er aan de andere zijde des eilands eene plaats, Westende genaamd.

Dit OOSTENDE komt in oude stukken ook voor onder den naam van TER-STREEP, onder welken naam men wel eens aan het tegenwoordig Ostende, in *West-Vlaanderen*, gedacht schijnt te hebben.

OOSTENDER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Hillegom*; palende N. aan de Rootels-vaart, die hem van de gem. Bennebroek scheidt, O. aan het Haarlemmer-meer, Z. aan den Vos- en Weerlaner-polder, W. aan de Zilk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund., waaronder 97 bund. schotbaar land, en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast.

OOSTENDER-VAART, water in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Hillegom*, dat uit de Haarlemmer-vaart voortkomt, en met eene oostelijke strekking in het Haarlemmer-meer uitloopt.

Deze vaart ontleent haren naam van de daarbij gelegen buitenpl. Oostende.

OOSTENDORP, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 11 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

OOSTENDORP, plaats, vermeld in eenen brief van 1233. Volgens VAN HATTEM, zou het de buurs. ASSCHENDORP bij *Zwolle*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, geweest zijn, zijnde de zelfde plaats, die de H. LUDGER, in het begin der negende eeuw, bezocht, doch vooral dit laatste wordt door andere Schrijvers wedersproken.

OOSTENHOLTE, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie OOSTERHOLT.

OOSTENRIJK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. van *Roermonde*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Horst*; met 45 h. en ruim 260 inw.

OOST-EN-WESTBROEK-POLDER, pold in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BROEK-POLDER.

OOSTER (DEN), algemeene naam van het *Oosterzand*, uitgestrekte droogte in het *Brouwershavensche-zeegat*, van de westpunt van Goedereede afstekende, in eene westelijke rigting tot op 2½ mijlen afstands. Daartoe kan men rekenen te behooren de Middelplaat en alle droogten benoorden het zeegat, bewesten de punt van Goeree, zijnde deze allen door eene geul, de Kous genaamd, daarvan gescheiden.

Deze droogte heeft drie ruggen, als: de Hoogste-Bol, de Kabbelaars-plaat en de Rug-van-den-Ooster.

---

(1) Zie J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Wandelingen door Noord en Zuid-Beveland*, bl. 177 en 178.

OOSTER-AMBT, het oostelijkste deel van *Hunsingo*, prov. *Groningen;* palende N. aan de Noordzee, O. aan de Eems en Fivelgo, Z. aan Fivelgo, Innersdijk en Ubbega, W. aan het Halve-ambt.

In vroegere tijden waren echter de grensscheidingen geheel anders, daar Uithuizen en Usquert onder Fivelgo behoorden; het is onbekend, wanneer die dorpen onder Hunsingo gekomen zijn, hoewel men uit eenen brief van 1387 kan opmaken, dat zij er toen reeds onder behoorden. In 1659 werd Hunsingo, door den Staten-Generaal, bij *Decisie, Reglement en de Wet*, in drie onderkwartieren verdeeld, de Marne, het Halve-ambt en het Ooster-ambt, aan het laatste ambt werden de vier kerspelen van Innersdijk toegevoegd, met name Bedum, Westerdijkshorn, Noordwolde en Zuidwolde, tellende alzoo zeventien kerspelen. Uithuizen, Usquert, Warfum en Breede, behoorden tot het Halve-ambt. Dit Ooster-ambt was voorheen ook eene afzonderlijke streek in het regtswezen, welker Rigteren zich beschouwden als uitmakende één ligchaam. Zij voerden een eigen zegel, vertoonende een gewapend man, met eene speer in de regter en een uitgetogen zwaard in de linker hand, met het omschrift: *S. terre Orientalis Hunesgonie.* Voorts had dit ambt eene bijzondere uitwatering, onder den naam van het Ooster- of Achter-zijlvest, tot dat, in 1458, deze zijlvestenij, tot meerder gemak, in het Winsumer-zijlvest werd ingelaten. De bodem heeft doorgaans vruchtbare vette klei, die drie palmen diep zit, en waarop rodoorn volgt; doch men heeft ook plaatsen waar men 6 tot 9 palmen klei vindt, daarop leem en vervolgens zand met schelpen vermengd.

In dit voorm. Ooster-ambt lagen dertien kerspelen of dorpen als: Uithuizer-Meeden, Ooster-Nieland, Oldenzijl, Eppenhuizen, Zandeweer, Rottum, Kantens, Huizinge, Westerwijtwert, Middelstum, Doornwert, Stitswert en Menkeweer, welk laatste kerspel thans tot *Onderdendam* behoort. Het maakt alzoo de tegenwoordige gem. Uithuizer-Meeden, Kantens, Middelstum en Bedum uit, welke allen tot het kant. *Onderdendam* behooren. Men telt er 1488 h., bewoond door 1787 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8910 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

OOSTER-AMSTEL, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. O. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1¼ u. N. W. van Amstelveen, aan den Amsteldijk.

OOSTERBEEK, oudtijds Oosterbac en, om de menigvuldige heesters, voorheen Heesterbeek of Heisterbach genoemd, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. O. van *Renkum*.

Dit d. ligt zeer bevallig op de helling der Veluwsche hoogten verspreidt; op eenen korten afstand van den regter Rijnoever, over welke rivier op ½ u. W. Z. W. van het d. het Drielsche-pontveer is.

Men telt er, met de daartoe behoorende buurs. Dreijen, Laag-Wolfhees en Rozande, 270 h. en 1550 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, den hout- en den heidehandel; terwijl hier tevens de tabaksteelt sterk toeneemt. Ook heeft men hier 1 waterpapier- en 2 water-korenmolens, alsmede 1 fabrijk van siroop en meel uit aardappelen, welke door stoom en water gedreven wordt, op het landgoed den Oorsprong. Men treft onder dit d. nog de landgoederen den Hemelsche-berg, Westerbouwing, Dreijen, Wolfhees enz. aan.

Oosterbeek werd door Wichbert, als een heerschap, volgens de Frankische wet bezeten en door hem, in 834, aan de St. Maartenskerk te Utrecht gegeven, hoewel de Veluwe daarbij niet genoemd wordt. Dit goed behoorde naderhand, als vrij eigen goed, aan de Graven van Gelder, en Otto I, droeg het met den berg aldaar, in 1203, aan den Hertog van Braband op, en ontving het van hem ter leen, het was dus onder de beleening van de geheele Veluwe niet begrepen.

Volgens eenen brief van Keizer Konraad heeft Gravin Adela, ten tijde van Adelbold, den negentienden Bisschop van Utrecht, dus tusschen 1008 en 1018 eenige goederen in Oosterbeek aan de St. Maartenskerk te Utrecht geschonken.

De Herv., die hier 1230 in getal zijn, onder welke 510 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Arnhem* behoort. De eerste die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, nadat het van Renkum was gescheiden, is geweest [illegible] [illegible], die in het jaar 1609 herwaarts kwam, en in het jaar 1617 naar Arnhem vertrok; van 1617 tot 1622 en van 1623 tot 1628 is het vakant geweest, tijdens de eerst genoemde vakature, werd er de dienst waargenomen door den Proponent Hendrik Hakkesberg. De kerk is aan het einde eener afhellende hoogte, zeer schilderachtig gelegen. Het is een oud kruisgebouw, zonder orgel, met eenen lagen, vierkanten toren, welke een spits dak heeft.

De Evangel. Luth., van welke men er 12 aantreft, behooren tot de gem. van *Arnhem*. — De R. K., welke men er ruim 300 telt, worden tot de stat. van *Renkum* gerekend. — De 5 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Arnhem*.

Men heeft onder dit dorp vier scholen.

In het jaar 1027 is Oosterbeek beroemd geworden als de geboorteplaats van Keizer Hendrik III; zijn vader, Keizer Konraad, die zich veelal te Aken of te Keulen bevond, begaf zich in dat jaar naar Utrecht, om de twisten, welke aldaar, ter oorzake van de vervulling der openstaande bisschoppelijke waardigheid, gerezen waren, te beslissen, en werd op deze reis door zijne zwangere gemalin vergezeld; deze, den tijd harer bevalling ziende naderen, toen zij door Oosterbeek trokken, was genoodzaakt, aldaar achter te blijven ten huize van zekeren Priester, Bernulphus, die, toen de Keizerin kort daarop van eenen zoon bevallen was, zich naar Utrecht spoedde, om den Keizer deze heugelijke tijding over te brengen, en door deze, in het volle gevoel van blijdschap en erkentelijkheid, dadelijk tot de bisschoppelijke waardigheid verheven werd, welke hij, gedurende zeven en twintig jaren, bekleedde. Men zegt dat een groote steen, welke in den tuin der pastorie ligt, tot gedachtenis daarvan strekt.

Den 9 Mei 1844 is over het d. Oosterbeek, na eenen hevigen donderslag, eene zware hagelbui losgebarsten, waaruit ijsbrokken van ongelijkvormige grootte, sommige zoo groot als een duivenei, nedervielen.

OOSTERBEEKSCHE-WAARDEN, uitgestrekte weiden op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, langs den regter Rijnoever, ten Z. van het d. Oosterbeek, zich uitstrekkende van het Drielsche-veer, tot aan de Klingelbeek. Zij zijn grootendeels door eene zomerkade omgeven en bevatten het landgoed Rozande.

OOSTER-BEERS, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Beers (Ooster-) (1).

(1) Even eens zoeke men de overige art. met Ooster beginnende, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding

OOSTERBEERTE, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

OOSTERBEINTUM of OOSTERBEYNTUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Holwerd*, ½ u. O. van *Ferwerd*, waartoe zij behoort; met 5 h. en ongeveer 40 inw.

OOSTERBIERUM, mogelijk oudtijds AESTERBARRA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Harlingen*, 1 u. N. van Franeker.

Het behoor van dit dorp is van het N. naar het Z. van vrij groote uitgestrektheid, meer dan 1 u. gaans, doch van het W. naar het O. is het op vele plaatsen geen kwartier uurs breed. Men telt er 96 h. en 670 inw., en met het daartoe behoorende geh. Lidlum 104 h. en 750 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook zijn er kooltjers, (warmoeziers) en eenige arme haringvisschers aan den zeedijk.

Het behoort onder de middelmatige landbouwersdorpen der provincie en bevat vele goede landerijen, waaronder terpbouwgronden. Ook behooren onder dit dorp lage landen van het voormalige Dongjumermeertje. Men heeft onder dit dorp gebrek aan spoedige aftapping van het binnenwater hetwelk langs eenen grooten omweg naar de zeesluis van Harlingen moet worden gevoerd. In dit gebrek wordt zoo veel mogelijk voorzien door zeer goede maar altoos kostbare inpolderingen van landerijen. De Slagte- of voormalige Zeedijk, hier aan den tegenwoordigen Zeedijk beginnende, en zuidwaarts in de provincie oploopende, is de scheiding tusschen dit dorp en Sexbierum, maar tevens de slagboom voor de spoedige afstrooming van het boezemwater, en voor eenen verkorten waterweg naar Harlingen. Door dit dorp loopt de zoogenaamde middelweg van Tjummarum naar Sexbierum, welke in de jare 1839 en 1841 veel verbreed en, door eenen nieuwen aanleg of afsnijding, zeer bekort en verbeterd is, hetwelk de passage met rijtuig door dit dorp veel vermeerderd, doch die langs de Hornestreek veel verminderd heeft.

De inw., die hier, op 18 na, allen Herv. zijn, onder welke 310 Ledematen, en ongeveer een honderdtal, die zich bij de Afgescheidenen te Sexbierum vervoegen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. De eerste, die hier, na de Reformatie, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest FREDERICUS, die in het jaar 1582, bijna geheel Barradeel en, onder anderen, ook OOSTERBIERUM bediende, doch hij vertrok in 1583 naar Dantumadeel. Van toen af schijnt OOSTERBIERUM herderloos te zijn geweest tot in het jaar 1591 of 1592, toen de geleerde SYBRANDUS VOMELIUS, tot eersten vasten Leeraar, van Pietersbierum, herwaarts beroepen werd. Deze werd in 1606 emeritus en overleed in 1614 te Franeker, na onderscheidene boeken te hebben geschreven of vertaald. De parochiekerk van OOSTERBIERUM, die vroeger den H. JORIS tot Patroon had, behoorde eertijds mede onder den dekenstoel van Sexbierum, en moest aan den Proost van St. Jan te Utrecht jaarlijks dertien schilden (29 guld. 25 cents) betalen. Men had er eenen Pastoor, eenen Prebendaris en eenen Vicaris. De Vicaris genoot negentig goudguldens (135 guld.) en de Prebendaris tachtig goudguldens (120 guld.). De landerijen, die thans nog aan de school en kosterij behooren, zijn bekend onder den naam van Vikarij.

De tijd, wanneer de kerk en toren gebouwd zijn, is geheel onbekend; een vroeger aanwezig jaargetal (1320) was hier geen bewijs. De kerk is een hoog, hecht en betrekkelijk groot gebouw, versierd met een zeer goed, in 1807 door de Heeren VAN DAM vervaardigd, orgel. De t had weleer eene van steen gemetselde spits, welke in 1766 afge

en 6 u. N. O. van *Dockum*. — Het is de hoofdplaats van het eil. en de zetel van het grietenijbestuur. Men telt er 150 h. en 900 inw.

In dit d. staat de kerk der gem. *Schiermonnikoog*. De oude kerk en toren werden in het jaar 1715, om het overstuiven der duinen, afgebroken, waarna men meer landwaarts in eene andere kerk bouwde, welke laatste, in 1760, door de zee werd weggespoeld, in wier plaats men, in 1764, eene nieuwe kerk opbouwde. Deze kerk is een net, langwerpig gebouw, met eenen zeskanten, groen geverwden houten spits als toren op haar midden, doch zonder orgel. Aan den muur van deze verwulfde kerk hangen eenige fraaije wapenborden van de adell. familie Stachouwer. Deze kerk is zestig voeten lang en vijf en twintig voeten breed, heeft aan de zuidzijde vier, ten Noorden vijf en ten Oosten twee vensters, twee ingangen: een ten Oosten en de hoofdingang ten Westen welk met een portaal voorzien is. Een verheven gestoelte aan de oostzijde, bijna zoo hoog als de predikstoel, daaronder een grafkelder, zijn de eigendommen van de vroegere bezitters van het eiland. De klok is volgens overlevering afkomstig uit een gestrand Engelsch schip. — Men heeft in dit d. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

Door de vermindering van het eiland is een gedeelte van deze buurt vernietigd. Men heeft de tegenwoordige Oosterburen verder oostwaarts uitgestrekt. Het bestaat uit twee niet geplaveide straten, welke zich nagenoeg O. en W. uitstrekken en waar tusschen de kerk staat. De Zuiderstraat noemt men de *Voorstreek* en de andere, naar den kant der duinen, de *Achterstreek*, welke laatste de meeste, doch de eerste de voornaamste huizen bevat. Men vindt hier ook de loots, waarin de reddingsboot van schipbreukelingen, door de Zuid- en Noordhollandsche Maatschappij is opgerigt.

De huizen zijn meerendeels naar de oude Friesche smaak, met opgaande gevels van gele duifsteen, opgetrokken, en met klimop of eiloof begroeid. Andere huizen, vroeger meer westwaarts staande, zoo als ook de kerk, zijn later oostwaarts aangebragt, vooral aan de b. Dompen. Zie dat woord.

OOSTERBUUREN, geh. van vruchtbare boerderijen en welgezetene landbouwers, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. O. van *Middelstum*, waartoe ook de burg Ewsum behoort. Men vindt hier uitmuntende bouw- en weilanden en vele Doopsgez., die tot de gem. *Huizinge* behooren, doch de Herv. behooren onder *Middelstum*.

OOSTERBUUREN of Oosterburen, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkerspelen*, arr., en 6 u. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. N. O. van *Bergum*, ½ u. N. O. van *Gerkesklooster*; met 2 h. en 16 inw.

OOSTERBUUREN of Oosterbuiren, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, ½ u. N. O. van *Abbega*. — Men vond hier vroeger de state Bangama.

OOSTERBUURT, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., en 3½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. ten Z. van *Castricum*.

In deze b. staat de R. K., kerk van de stat. *Castricum*, aan den H. Pancratius toegewijd, die in het jaar 1663 gebouwd, doch in 1821 aanmerkelijk vergroot, verbeterd en vernieuwd is.

OOSTERBUURT, d. in het balj. van de *Nieuwburgen*, in den *Eilands-polder*, prov. *Noord-Holland*. Zie Graftdijk (Oost-).

OOSTERDEEL, een der drie deelen, waarin men het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, in het jaar 1659, verdeelde, welke drie deelen ieder vijftien kerspelen bevatten.

Het OOSTERDEEL beslaat het oostelijke gedeelte; palende N. aan de Wadden of de Noordzee, O. aan den mond van de Eems, Z. aan het Wolddeel, W. aan het Hoogeland.

Deze verdeeling is bij het Reglement reformatoor van het jaar 1749 wel weder opgeheven, maar duurt niettemin in het dagelijksche leven voort.

OOSTERDEEL (HET), hoek of blok van den *Velgersdijk*, in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Zuidland-en-Velgersdijk*.

OOSTERDEEL-LANGEWOLD, landstreek in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie LANGEWOLD (OOSTERDEEL-).

OOSTERDEL, meertje in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Broek-op-Langendijk*.

OOSTER-DIEP (HET), turfvaart, prov. *Groningen*, beginnende aan het *Nieuwe-Stads-kanaal*, en gaande, in eene noord-noodoostelijke rigting, langs Wildervank en Veendam tot op de hoogte van Duurkenakker, waar zij zich vereenigt met de beide *Veendijkslooten*, en van daar, in eene noordwestelijke rigting, nabij Muntendam loopt, alwaar het OOSTERDIEP zich met het *Wester-diep* vereenigen.

OOSTERDIJK, gedeelte van den *Westfriesche-zeedijk*, prov. *Noord-Holland*, ten O. van Medemblik, zich uitstrekkende van die stad tot aan den Kagedijk, alwaar eene banpaal tot teeken dient, dat Dregterland hier eenen aanvang neemt.

Er staan aan dezen dijk vijftien watermolens met vijzels, om het water uit de Vier-Noorderkoggen te malen.

OOSTERDUIN, landg. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Aalbertsberg-Tetterode-en-den-Vogelenzang*, 40 min. Z.W. van *Bloemendaal*, 20 min. van *Overveen*, waartoe het behoort.

Dit landg., weleer eene hofstede van den eersten rang, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 73 bund. 11 v. r. 55 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ISAAK HODSSON, woonachtig te Amsterdam.

OOSTER-DUIN, streek duinen op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Texel*.

OOSTER-DUIN-ZAND, zandvlakte op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, bij Zanddijkshuis.

OOSTER-EEDE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie BEOOSTER-EEDE.

OOSTER-EGALEMENT-SLOOT, water in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuidwestelijke strekking, loopende van het Koegras naar de Hondsbosscher-vaart.

OOSTEREIND, OOSTEREND of OOSTEINDE, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 11 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. van *den Helder*, gem. *Texel*, nabij *den Burg*, door geboomte en tuinen omgeven; 53° 5′ 5″ N. B., 22° 35′ 32″ O. L.

Het is een welbebouwd dorp, het oostelijkste en na den Burg het grootste van Texel, behoorende daartoe het geh. Nieuwe-Schild. De inw. vinden meest in de veeteelt en het oestervisschen hun bestaan. Men heeft er een haven, welke in 1844 aangelegd en bepaadelijk voor oestervisschers bestemd is; ook heeft men er eene eendenkooi.

De Herv., die hier wonen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Burg-op-Texel*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, nadat het van de Waal was gescheiden, is geweest Wessel Verrubert, die in het jaar 1666 herwaarts kwam, en in het jaar 1702 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk was vóór de Reformatie toegewijd aan den H. Martinus, en plagt door de Graven van Holland begeven te worden. Daar is weleer over de vergeving twist ontstaan, tusschen den Stadhouder der Graven en den Onderpastoor van Haarlem, die beweerde, dat hij de pastorij eerst verkregen had van den Heer van IJsselstein, als Stadhouder van Holland. De instelling moest bij den Aartsdiaken der Utrechtsche kerk gehaald worden. De pastorij plagt met lasten en al zestig of zeventig Rijnsche guldens (84 of 98 guld.) op te brengen, maar de Pastoor, die er zijn verblijf hield, trok niet meer dan vier pond groot (4 guld.). Het kosterschap werd ook door de Graven begeven, en had een halve morgen, die in afwezigheid opbragt drie Rijnsche guldens (4 guld. 20 cents). Deze kerk is een groot gebouw, met eenen zwaren toren, meest van duifsteen gebouwd, doch van zijne spits beroofd, hebbende thans een huisdak, met twee opgaande gevels. In die kerk moet een zeer groot beeld van St. Nicolaas gestaan hebben, dewijl de kronijk van Medemblik meldt, dat de muur van de kerk moest worden doorgebroken, om er het beeld uit te halen, hetwelk, volgens een overgebleven gerucht, daarna op het kerkhof verbrand zoude zijn.

De meeste huizen, zijn in eenen ronden kring, rondom de kerk gebouwd, en het kerkhof is door een muurtje omringd, en met lindeboomen beplant.

De Doopsgez., welke men er aantreft, behooren tot de gem. *Burg-Waal-en-Oostereind-op-Texel*. — De R. K., die er zijn, worden tot de stat. van *Burg* gerekend.

In de nabijheid van dit dorp is de Sommeltjes-berg, waarin men, in 1777, eenige Romeinsche oudheden gevonden heeft. Zie dat woord.

OOSTEREIND of Oostereinde, geh. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en gem. *Winschoten*. — Er is in dit geh. eene bijschool.

OOSTERENBAN-VAN-DE-DUINEN-VAN-SCHOUWEN, gedeelte van den pold. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Renesse*; palende N. en N. W. aan het Gat-van-Brouwershaven, O. aan de heerl. Renesse, Z. en Z. W. aan den Westerenban-van-de-duinen-van-Schouwen.

Het bestaat meest in duinen en onvruchtbare gronden, benevens een weinig schaarhout, zijnde de grootte, volgens het kadaster, ongeveer 862 bund. Deze streek maakte oudtijds, onder den naam van de Poulvoutheden, een gedeelte van het *Zesde-deel-van-Schouwen* uit. Vroeger maakten de beide bannen, de Oosterenban en de Westerenban, een afzonderlijk regtsgebied uit, waarin de Rentmeester-Generaal, als hebbende de grafelijkheid vroeger in eigendom gehad, het opperbewind en bijzonder het toezigt had over de pooting van helm tegen het verstuiven der duinen; doch thans wordt het grondgebied van den Oosterenban tot de gem. *Renesse* gerekend, en staat het bestuur over de zeeweringen aan de centrale directie van *Schouwen-Burgh-en-Westland*. De scheiding tusschen den Oosterenban en den [illegible]renban is nog door eenen steenen scheidpaal aangeduid.

OOSTEREND, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. W. van Sneek, kant. en 2 u. N. O. van *Bolsward*.

Het is het grootste en aanzienlijkste dorp der griet. *Hennaarderadeel*, zijnde van het N. naar het Z. wel een uur gaans lang. Men telt er in de kerkbuurt 87 h. en 400 inw. Behalve de kerkbuurt wordt de verdere geregtigheid van dit dorp verdeeld in vier vierendeelen, met name Meilahuister-vierendeel, waarin gelegen zijn: de staten Groot- en Klein-Meilahuis, Jellema en Sjaarda; Slijpster-vierendeel, waarin liggen: de buurtjes Slijp, Saunlaensterhuizen, met de staten Bonga en Koyfenne; Wijnser-vierendeel, en daarin: het buurtje Wijns, met de staten Donia, Klein- en Groot-Hoekens en Rispens, en Eeskwerter-vierendeel, waaronder behooren: de buurtjes en huizen Sittens, Eeskwert, Sijons, en de oude staten Roordema en Sibada, doch alle deze staten zijn thans genoegzaam vernietigd. Van het dorp, voorbij de laatstgenoemde buurtjes en staten, loopt noordwaarts eene opvaart, die zich in de Bolswarder-jaagvaart stort, en ook Sibada of Sibede genoemd wordt. In het Zuidoosten loopt van hier nog eene vaart naar de Hydaarder-vaart, en van daar weder naar de Sneeker-vaart op Franeker. Ook loopt van hier een rijweg, noordwaarts aan, naar Franeker, en zuidwaarts naar Sneek en Bolsward, zoodat Oosterend onder de welgelegen dorpen gerekend mag worden. Men telt er in het geheel 88 h. en 640 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en eenigen handel in kaas en wol.

De Herv., die er ongeveer 480 in getal zijn, onder welke 150 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, was Thomas Stalman, die hier in 1584 stond en in 1596 reeds opgevolgd was door Bauke Stoffels. Hennaard is tot in 1843 door de Predikanten van Oosterend bediend, doch toen bij *Ytens* gevoegd.

De kerk, bragt vóór de Reformatie honderd dertig goudgulden (195 guld.) op. Het vicarisschap honderd goudgulden (150 guld.). Dan was er eene prebende van honderd goudgulden (150 guld.) en een van tachtig goudgulden (120 guld.). Nog was er een van tachtig goudgulden (120 guld.) voor eenen Koster. De Proost van St. Janskerk te Utrecht trok hier zestien schilden (22 guld. 40 cents). Deze kerk, die onder de landkerken voor eene der schoonste mag gehouden worden, is niet slechts met een fraai gestoelte en nette zitbanken, maar ook voor het koor met eene galerij versierd, van eiken hout, rustende op drie boogen, die in 1554 is gemaakt, en met vele bijbelsche geschiedenissen, zeer kunstig besneden is. Ook had men voorheen in deze kerk een orgel van soortgelijk hout- en kunstwerk, doch het werd reeds vóór meer dan honderd jaren weggenomen en daarvoor een ander in de plaats gesteld. Er plagt bij de kerk een spitse toren, geheel van steen, te staan, welks spits negentien Nederlandsche ellen hoog was, doch deze, er, in het jaar 1672, op eenen biddag, door eenen zwaren donderslag zijnde afgeslagen, is in het jaar 1685 door eene houten spits, 9 ell. en 5 palm hoog, vervangen.

De Doopsgez., die er 40 in getal zijn, worden tot de gem. van *Kromwal* gerekend. — De R. K., van welke men er ruim 120 telt, behooren tot de stat. van het *Roodhuis*, zijnde eene uitbuurt van Oosterend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Te Oostmeerd is geboren Theodorus Ebbertszs of Theodor van Oosterend zijnde aldus genaamd naar zijne geboorteplaats. Hij heeft te Haarlem te Bolsward en elders school gehouden, en heeft, bij wijze van een treurspel uitgegeven: *Het oordeel van Paris over de drie Godinnen die om den appel krakeelden*, zijnde uit Lucianus genomen. Nog heef hij eenen treurzang in de Latijnsche taal uitgegeven, over den schrik kelijken watervloed, die Friesland, den 1 November 1573, verwoestte

OOSTEREND, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wym britseradeel*, arr., kant., en 2½ u. Z. W. van *Sneek* en ¼ u. N. va *Gaastmeer*, waartoe het behoort.

OOSTEREND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hen naarderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 3 u N. O. van *Bolsward*, 8 min. O. van *Welsrijp*, waartoe het behoort met 6 h. en 50 inw.

OOSTEREND of Oostmeerd, b. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord Holland*, arr. en 18 u. N. van *Hoorn*, kant. en 14 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, 1 u. O. van *Midland*, waartoe zij behoort met 14 h. en ongeveer 100 inw.

OOSTERENK, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr *Veluwe*, arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2¼ u. N. van *Apel doorn*, gem. en 5 min. O. van *Epe*.

OOSTERGAST, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr en 2¼ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. gem. en ¼ u. N. ten O. va *Zuidhorn*; met 14 h. en 90 inw.

Deze streek van kleine boerderijen op de oosterhelling der zandheuvel waarop Noordhorn en Zuidhorn gebouwd zijn, ligt ten O. van de straatweg naar Groningen en Westergast, aan de westzijde.

OOSTERGEEST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. e 1 u. N. van *Leyden*, kant. en 2 u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. e nabij het d. *Warmond*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakt van 6 bund. 58 v. r. 45 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten doo den Heer O. L. Graaf van Limburg Stirum, woonachtig te Zutphen

OOSTER-GEMEENTE, doorgaans de Ooster-Meent genoemd, streel lands, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. en gem *Harderwijk*, zich uitstrekkende westwaarts naar de stad, waar he aan de Hage-Meen grenst, zuidwaarts langs Hierden en met de oost zijde op de Hierder-beek. Zij beslaat eene oppervlakte van 66 bund 28 v. r. 80 v. ell., en bevat het beste hooiland uit den omtrek.

OOSTERGOO, een der drie kw. waarin de prov. *Friesland*, vroege verdeeld was; palende N. aan de Noordzee, O. aan Groningen, Z. aa het kw. Zevenwouden en W. aan Westergoo.

Eertijds werd het door de Boorn van dit laatste afgescheiden; than evenwel is dit alles nieuw land, waardoor eene vaart stroomt, welk deze nieuwe landen onder Oostergoo en *Westergoo* verdeelt. Dez vaart, de Zwette genaamd, loopt zuidwaarts van den Bildt-dijk af tot aan de Dille-zijl (Krinserarm); hier stroomt zij in de Sneeker-vaart welke weder op nieuw eene scheiding maakt door de landen tussche Oostergoo en *Westergoo*, tot aan Nije-klooster; van daar nam vroe ger de Sjaarda-sloot haren aanvang, welke, zuidoostwaarts tot aan de Groenen-dijk vloeijende, bij het Sneeker-meer, van deze twee kwar tieren weder op nieuw de grenzen bepaalt, tot aan die rivieren en wa teren, welke eene geheele afscheiding dezer landen van het kw. *Zevenwouden* daarstellen.

Dit kwartier bevat twee steden: Leeuwarden en Dockum, en elf grietenijen, namelijk: Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel, West-Dongeradeel, Oost-Dongeradeel, Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland, Achtkarspelen, Dantumadeel, Tietjerksteradeel, Smallingerland, Idaarderadeel en Rauwerderhem, benevens de eilanden Ameland en Schiermonnikoog, welke thans mede ieder eene grietenij uitmaken.

Eenige dezer grietenijen bestaan uit hoog kleiland, te weten: Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel, West-Dongeradeel en Oost-Dongeradeel. Kollumerland bestaat gedeeltelijk uit hoog kleiland, maar heeft ook veel zand. Achtkarspelen, Dantumadeel, Tietjerksteradeel en Smallingerland zijn allen woud-grietenijen, waarin zeer vele hooge, zandige wei- en bouwlanden gevonden worden, doch ook vele lage en moerassige veenlanden, mitsgaders meren, poelen enz. Idaarderadeel is wederom eene klei-grietenij, doch van een minder slag, dewijl daarin zeer vele lage landen, meren, poelen enz. worden gevonden. Rauwerderhem eindelijk eene klei-grietenij, en bestaat meerendeels uit best weiland. Echter zijn in Oostergoo, gelijk op vele andere plaatsen in de provincie Friesland, vele lage en weinig opbrengende landen, door het omleggen van polderdijken, grootelijks verbeterd.

Het maakt alzoo thans nagenoeg het grootste gedeelte van het arr. *Leeuwarden* uit; beslaat, volgens het kadaster, behalve de eilanden, eene oppervlakte van 100,728 bund. 74 v. r. 44 v. ell., en daaronder 97,077 bund. 12 v. r. 12 v. ell. belastbaar land; telt 11,444 h., bewoond door 13,696 huisgez., uitmakende eene bevolking van 66,000 inw., die meest in landbouw, veeteelt en binnenlandschen handel hun bestaan vinden. Ook heeft men er onderscheidene fabrijken en trafijken, als: 7 bierbrouwerijen, 23 branderijen, 3 mouterijen, 21 cichoreifabrijken, 2 zoutkeeten, 4 zeepziederijen, 3 verwfabrijken, 4 verwerijen en klanderijen, 2 wolkammerijen en weverijen, 1 hoedenmakerij, 27 leerlooijerijen, 1 zeemfabrijk, 12 lijnbanen, 28 timmerwerven, 13 steen-, pan- en pottenbakkerijen, 4 kalkovens, 12 houtzaag-, 11 olie-, 3 mostaard-, 2 schors-, 3 cement-, 3 pel- en 33 korenmolens.

Onderscheidene wateren stroomen door dit kwartier, als: de Harlinger- en Dockumer-trekvaart, het Dockumer-diep, de Langemeer, het Bergumermeer, het Kolonels-diep en talrijke vaarten naar de dorpen enz.

Oostergoo, slechts aan eene zijde aan de zee gelegen, heeft minder daarvan te lijden dan Westergoo: want alleen de grietenijen Ferwerderadeel, Oost- en West-Dongeradeel, Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland grenzen aan de zee; de overige grietenijen liggen allen meer binnen 's lands; echter heeft het Dockumer-diep in vroeger tijd dikwijls aanmerkelijke schade, vooral aan de grietenij Oost-Dongeradeel en Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland, veroorzaakt.

Eertijds was er een aanmerkelijke inham, tusschen Oostergoo en Westergoo, de Middelzee of het Boorn-diep genoemd, welke, volgens oude Historieschrijvers, door Romeinsche vloten bevaren werd; doch deze is door aanspoeling, van tijd tot tijd, in vruchtbaar land herschapen, waardoor ook de geheele grietenij het Bildt ontstaan is.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

de Reformatie, kerkelijk onder *Zweelo* behoord. De Predikant der laatstgenoemde gemeente trekt ten huidigen dage nog uitgangen of bepaalde grondpachten van verscheidene akkers op den Oosterhesseler-esch, terwijl op het kerkhof te Zweelo nog begraafplaatsen gevonden worden, bekend onder den naam van Hesseler-slagen. Zeker gaat het, dat Oosterhesselen vroeger met *Sleen* vereenigd was, zijnde aldaar van 1601 tot 1607 Predikant geweest Hermanus à Swollis. Met de komst van diens opvolger Johannes van Asschenberg, in 1613, is Sleen daarvan afgescheiden, terwijl van Asschenberg alleen te Oosterhesselen bleef, en Hermannus Alers te Sleen kwam. Het collatieregt behoort aan de havez. de Klencke.

De 8 Afgescheidenen, die er wonen, gaan te *Meppen*, gem. *Zweelo*, te kerk.

De 7 Isr. behooren tot de ringsynagoge van *Assen*, en komen te *Sleen* bijeen.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oosterhesselen en ééne te Zwinderen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het dorp Oosterhesselen, Oosterhessel of Oosterhesselte, in oude charters enkel Hesle en in de wandeling meestal enkel Hesselen genoemd, ligt 6¼ u. Z. O. van Assen, 3 u. O. N. O. van Hoogeveen, 1¼ u. N. ten W. van Dalen, geheel in het geboomte verscholen. Men bemerkt bijkans niets van het dorp, voor dat men er zich reeds midden in bevindt, en rondom den Brink den schakel van nederige eenvoudige woningen aanschouwt, met eiken plantsoen, hekwerk, met soden wallen afgesloten kampen, schaapschotten, schuren, plaggen, bulten en andere voorwerpen van een landelijk dorp gestoffeerd. Men telt er, in de kom van het d., 31 h. en 200 inw. De woningen hebben sedert de laatste vijftig jaren eenigermate eene verandering ondergaan, welke zekerlijk het gerief en het gemak der bewoners niet weinig bevordert. In het laatst der vorige eeuw, werden er bijnà geene steenen aan de huizen gezien, gelijk thans allerwege het geval is. Zij bestonden destijds geheel uit hout en leem, welk samenstel men hier te lande *wand* noemt. Waarschijnlijk vóór honderd jaren vond men in Oosterhesselen geenen enkelen schoorsteen. De rook van den haard voerde een despotiek gezag in de keuken of in het woonvertrek en vervulde geheel en al de binnenruimte.

De kerk is een oud gebouw, zonder orgel. Zij is in 1802 grootendeels vernieuwd. Boven de deur leest men op eenen steen, dat de beide eerste steenen gelegd zijn door den Heer T. Kymmel, Lid der Gedeputeerde Staten, en den Predikant W. Scheltens, en verder: God wil dat alle menschen zalig worden en tot kennis der waarheid komen. Bij het H. Nachtmaal bedient men zich van eenen zilveren beker, waarop de woorden: Fides, Spes, Charitas (d. i. geloof, hoop, liefde) en hare zinnebeelden gegraveerd zijn. De bodem van dezen beker is een oude gedenkpenning, met het jaartal 1231, doch op zijn vroegst in de zestiende eeuw geslagen. De oudste gedenkpenning dagteekent eerst uit de vijftiende eeuw; de arbeid van dezen penning wijst echter de zestiende aan. De toren was vroeger aan de kerk verbonden. Men heeft later een stuk er tusschen weggebroken, zoo dat zij nu afzonderlijk staat. Zij verheft zich tot eene geringe hoogte, zoo dat men hem naauwelijks boven de eiken ziet uitsteken.

Men vindt onder dit d. een zoogenaamd Hunnenkerkhof, regts en links van den weg, ¼ u. afstands tusschen Oosterhesselen en Wachtum

gelegen. Bij het Hunnenkerkhof vindt men ook den Grevenberg. Zie dat woord (1).

OOSTERHOEK, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. van *Zwolle*, kant. en 1 u. N. van *Steenwijk*, gem. *Steenwijkerwold*.

OOSTERHOEVEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, 1 u. N. van *Finkega*, waartoe zij behoort, niet ver van de Linde.

OOSTERHOF, in verschillende oude stukken Ostrenhove, Oosterhuis, Oosterhaves, Osthave en Oosterhave genoemd, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¾ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Goor*, gem. en ¼ u. O. van *Rijssen*, in de nabijheid der Regge.

In 1475 is deze havezathe door Otto van Ruttenberg verkocht, aan Jonas ten Bussche en Hester van Langen; in 1521 ging zij van deze, bij koop over, aan Bate van Langen; in 1590 woonden aldaar Gerhard van Langen en Stephana van Voorst, echtelieden; in 1630 is de Oosterhof, bij maagdescheid toegedeeld aan Bernhardina van Langen, echtgenoot van Ernst van Ittersum, die haar heeft nagelaten aan zijnen zoon Ernst van Ittersum, gehuwd met Ida van Ittersum van het Nijenhuis; van deze is zij overgegaan op zijnen zoon Ernst van Ittersum, gehuwd met Maria Clara Charlotta de Facht van Assenbelt, die is opgevolgd door zijnen zoon Willem van Ittersum, gehuwd met Margaretha Isabella van der Capellen, welke heeft nagelaten als zijnen opvolger Frederik Alexander van Ittersum, gehuwd met Anna Johanna [illegible] Sloet tot Plattenburg. Eerstgenoemde in 1783 te Kampen overleden zijnde, heeft Mevrouw de Douairière van Ittersum, in 1792, de Oosterhof verkocht aan hare zuster E. J. van Ittersum, douairière van der Capellen tot Pasmoor; na diens overlijden is eindelijk de Oosterhof in het openbaar verkocht en gekomen aan haren neef en medeërfgenaam, den tegenwoordigen eigenaar, Ernst Hendrik Baron van Ittersum, die des zomers op Oosterhof, doch des winters te Zutphen woont.

Deze havez., welke in een dal gelegen en door hoog geboomte omgeven is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 64 bund. 62 v. r. 60 v. ell.

OOSTERHOF, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 5 min. Z. van *Leyden*, gem. en 1 u. N. van *Soeterwoude*.

Deze buit. beslaat, met de heerenhuizing en verdere getimmerten moestuin, bosch, boomgaard, welaangelegde plaats met bloemperken goed waterend hakhout en opgaande boomen, eene oppervlakte van 1 bund. 8 v. r. 30 v. ell., en was vroeger een eigendom van den Hoogleeraar Johannes Henricus van der Palm. Thans wordt zij bezeten door den Heer C. de Keyzer, woonachtig te Leyden, en bewoond door werklieden, die er vernis stoken.

OOSTERHOLT, Oosterhout en ook Oosterhout genoemd, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en ¾ u. O. van *Kampen*, gem. en 10 min. Z. O. van *IJsselmuiden*; met 22 h. en 130 inw. en eene havez. van dien naam. Zie het volgende art.

OOSTERHOLT, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en 20 min. O. van *Kampen*, gem. en 15 min. Z. O. van *IJsselmuiden*.

---

(1) Wie, die meer omtrent [illegible] verlangen te weten, verwijzen wij naar [illegible] D. I, bl. 173–182.

Op deze havez. is in 1795 de vermaarde Bouwmeester Jacob Otten Husly overleden. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans door verschillende personen in eigendom bezeten.

OOSTERHOUT, kant., prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*; palende N. aan den Biesbosch en aan de Oude-Maas, die het van het kant. Heusden scheidt, O. aan de kant. Waalwijk en Tilburg, Z. O. en Z. aan het kant. Ginneken, W. aan de kant. Breda en Zevenbergen.

Dit kant. bevat vijf gem., als: Oosterhout, Geertruidenberg, Made-en-Drimmelen, 's Gravenmoer en Raamsdonk. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17,545 bund. 32 v. r. 95 v. ell., waaronder 14,350 bund. 87 v. r. 42 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 2263 woonhuizen, 46 pakhuizen, schuren enz. en 3101 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,618 inw., die meest in den landbouw en graanhandel hun bestaan vinden. Ook vindt men er uitgebreide heidevelden; voorts heeft men er 9 pottebakkerijen, 6 steenbakkerijen, 17 bierbrouwerijen, 7 mouterijen, 13 leerlooijerijen, 4 hoedenfabrijken, 2 garentwijnderijen, 3 touwslagerijen, 3 scheepstimmerwerven, 5 ros-olie- en 7 korenmolens, zalm-, elft- en steurvangst; terwijl er in dit kant. ook nog al turf gestoken wordt.

OOSTERHOUT, gem. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout* (14 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Made-en-Drimmelen, Geertruidenberg en Raamsdonk, O. aan 's Gravenmoer en Dongen, Z. O. aan Gilzen-en-Rijen, Z. W. aan Ginneken-en-Bavel en aan Teteringen W. aan Terheyden.

Zij bevat, behalve de stad van dien naam, ook nog de dorpen Dorst en den Hout, benevens de geh. Eind-van-den-Hout, Groenendijk, Heikant, Heistraat, Hespelaar, den Horst, Oosteind, Klein-Oosterhout, Seters of Soeters, Steelhoven, Steenoven, Stuivezand, Ter-Aalst en Vrachelen, benevens een gedeelte van het geh. Groenstraat en van het huis den Horst. Ook liggen in deze gemeente de volgende pold.: De Handen, de Groene-Bedden, de Lage-Landen, de Herstels-polder of Mostaard-polder, de West-polder, de Oost-polder, de Oranje-polder, het Snellens-poldertje, Vliezand, de Hillen, de Kwestieuse- of Krakeellanden, de Groote-Ruiterbos, het Noord-poldertje, van ouds genaamd Klaas-Meezen-poldertje, de Slik-polder, de Republiek-polder, de Dongedijksche-polder, benevens gedeelten van den Brieltgens-polder, van de Koksheuvels, en van den Willems-polder..

Zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte, van 7297 bund. 90 v. r. 10 v. ell., waaronder 7024 bund. 33 v. r. 33 v. ell. belastbaar land; telt 1203 h., 5 pakhuizen, schuren enz., bewoond door 1629 huisgez. uitmakende eene bevolking van 8100 inw., die meest door den landbouw, graan-, laken en houthandel bestaan. Ook heeft men er 9 pottebakkerijen, 6 steenbakkerijen, 8 bierbrouwerijen, 6 mouterijen, 10 leerlooijerijen, 1 hoeden-fabrijk, 1 touwslagerij, 2 garentwijnderijen, 1 scheepstimmerwerf, 3 ros-olie- en 5 korenmolens. De grond dezer gemeente is hoog en vruchtbaar, naar den kant van Breda, echter wat zandig en bevat ook goeden pottengrond.

Men telt er ruim 7800 Roomsch-Katholijken, onder welke ruim 5700 Communikanten, die de parochiën van Oosterhout, Dorst, en den Hout uitmaken.

De Hervormden, die er 940 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken de gemeente Oosterhout-en-Dorst uit. — De Evangelisch-Luterschen, die hier wonen, worden tot de gem. van *Breda* gerekend. — De Israëlieten, van welke men er 40 aantreft, hebben er eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Breda* behoort. — Men heeft in deze gemeente zeven scholen, als: vier te Oosterhout, ééne aan de Horst; ééne in den Hout en ééne te Dorst.

Oosterhout was voor dezen eene vrije heerlijkheid. In het jaar 1199 gaf Beatrix, Vrouwe van *Strijen*, den Ridderen Tempelieren binnen Breda, de tienden in hare heerlijkheid van Oosterhout. Arnold van Loven, Heer van *Breda*, verkocht in het jaar 1277, aan Willem Zasschutten, en aan de Abdis en het klooster van Cortenberg, honderd drie en vijftig bunders woestenijen in de heerl. Oosterhout. In het jaar 1300 gaf Raso van Gaveren, de eerste Heer van *Breda*, voor de tweede maal getrouwd zijnde met Vrouw Aleweidis, dochter van Heer Willem van Strijen, aan haar en hare nakomelingen de nederheerlijkheid en inkomsten van Oosterhout, met toestemming van zijnen voorzoon Raso Heer van *Boelaer*. Alerdis, vrouwe van *Liedekerke* en *Breda*, verkocht die, in het jaar 1325, met toestemming van haren gemaal Gerard van Rasseghem, aan Willem van Duivenvoorde, uit eenen jonger broeder van het huis van Wassenaar voortgesproten. Na zijn overlijden, hetwelk in 1353 voorviel, belastte Jan III, Hertog van *Braband*, aan de dorpen en burg van Oosterhout, Heer Jan van Polanen zijnen lieven neef, Raad en man te gehoorzamen als hunnen geregten Heer, waarom den 14 Junij 1354 een verdrag gesloten is tusschen Jan van Polanen en Willem van Duivenvoorde Willemszoon, die zich schreef, Heer van Oosterhout en *Dongen*, en op zekere voorwaarden die van Heer Jan ter leen ontving. Na zijnen dood, in het jaar 1400, is deze heerl. geheel aan Breda gekomen, behalve de nederheerlijkheid, bij Heer Raso, in het jaar 1300, uitgegeven, welke, in het jaar 1483, bij Heer Jan Dicksier nog verheven en in het volgende jaar aan Engelbrecht, Graaf van *Nassau*, verkocht is, waardoor Oosterhout alzoo geheel aan Breda is gekomen.

Een gedeelte van Oosterhout, hetwelk den Oudenhoven genoemd wordt, behoorde eertijds aan de Abdisse van Thoor toe, die er eene soort van regtbank had, bestaande uit twee Schepenen en eenen Secretaris, voor welke de goederen onder den Oudenhoven moesten overgedragen worden, maar de pleitgedingen moest men voor de gewone regtbank te Oosterhout brengen.

Men verzekert, dat binnen deze vrijheid zich voorheen vele ridderlijke geslachten zouden onthouden hebben, hetgeen nog eenigzins af te leiden is van de omwaterde kasteeltjes en sloten, die voormaals hier gebouwd en van welke heden nog eenige in wezen zijn, als daar zijn: het slotje Borstelle, Beverensslot, het slot Limburg, het slot Brakenstein, het slot Spijtenburg en Ter-Aalst.

De stad Oosterhout was vroeger een vlek, dat in het jaar 1809 stedelijke regten bekwam. Zij ligt omtrent 1¾ u. N. O. van Breda, 3¾ u. O. van Zevenbergen, 1½ u. Z. van Geertruidenberg, 3 u. Z. W. van Waalwijk, 7 u. W. van 's Hertogenbosch, 4 u. N. W. van Tilburg, aan den grooten weg van Breda op Utrecht, hetwelk haar veel levendigheid bijzet. Het is eene geheel opene plaats, zonder wallen, grachten, poorten of barrières, grootendeels bestraat en onregelmatig gebouwd en heeft voor eenen vreemdeling meer het aanzien van een groot dorp dan van eene stad.

Oosterhout zoude, volgens sommigen, dien naam hebben, omdat het oostwaarts van de oveoude plaats den Hout lag, als wanneer dit eigenlijk Oost-ten-Hout zoude heeten; anderen meenen, dat het zijnen naam ontleend heeft van een bosch, dat hier gestaan heeft, doch niet meer in wezen is, zijnde de grond met steenbakkerijen en huizen bebouwd en ten deele in zaailand veranderd; welke plaats heden nog het Bosch genaamd is; volgens nog anderen zou dit bosch in latere tijden het Rutserbosch geheeten zijn, onder welken naam het nog bekend is. Welligt is de naam ook wel van het Huis-te-Strijen ontleend. In eenen brief van den 26 October 1300, omtrent de scheiding, komt voor: *de Borgh van Strien, die men Oosterhoudt heet* en een van 1388: *den huyse tot Strien, dat nu Oesterhoudt heet.*

In het jaar 1349 verleende Keizerin Margaretha aan Willem van Duvenvoorde, dien zij haren lieven en getrouwen Kamerling noemt, dat allen, die binnen Oosterhout woonden, tolvrij varen mogten voorbij alle hare tollen. Ook waren zij buiten hare vrijheid geene hofdiensten schuldig.

Het Raadhuis staat aan de zuidzijde van den *Heuvel*, een vierkant plein, met schoone gebouwen omgeven. Dit Raadhuis is eertijds grooter geweest, vóór dat het, in den Spaanschen tijd, met de meeste huizen afgebrand is, strekkende het zich destijds oostwaarts tot den hoek uit, zoodat de grond, waar de herberg *de Pelikaan* gestaan heeft, toen ook met een gedeelte van het Raadhuis bezet was. Het is een fraai gebouw, met eenen koepeltoren, hetwelk in het jaar 1839 geheel vernieuwd, aanmerkelijk verbeterd en zeer doelmatig ingerigt is.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er ruim 6000 aantreft, onder welke ruim 4400 Communikanten, maken, met die van de geh. de Groenendijk, de Groenstraat, den Horst, Klein-Oosterhout, het Oosteind en Vrachelen, eene par. uit, welke tot het apost. vic. en dek. van *Breda* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. In een boek, op de pastorie berustende, staat, doch zonder eenig bewijs bij te brengen, dat de kerk en toren in het jaar 1313 gebouwd zijn. Zeker is het dat Vrouwe Johanna van Polanen, dochter van Heer Jan II, Erfvrouw *van Breda*, in het jaar 1402, te Oosterhout eene kapel gesticht heeft. Het is echter te vermoeden, dat Oosterhout, toen reeds zoo aanzienlijk geworden zijnde, niet zonder kapel of kerk zal geweest zijn, ten ware de gemeente bij de Ridders van Maltha en daarna op het Huis-te-Strijen hare godsdienst zoude geoefend hebben. De gezegde kapel heeft waarschijnlijk gestaan Zuidwest van den kerktoren, alwaar in de zeventiende eeuw eene kapel stond, die, na het laatste overgaan van Breda aan de Staten tot op den vrede van Munster, in 1648, tot kerk gediend heeft van de Hervormden, aan wien echter in het laatstgenoemde jaar de Grootekerk is ingeruimd. Vervolgens is deze kapel vervallen en de grond in eene weide veranderd, welke daarom nog bij de gemeente het Geuzen-kerkhof genoemd wordt, en waarop, in het jaar 1729, tegen de straat, een huisje met hof gebouwd is.

De kerk is een groot en deftig kruisgebouw, voorheen ter eere van den H. Johannes gesticht, terwijl de H. Oelbert, die omtrent deze plaats zoude om he leven gebragt zijn, er vroeger bijzonder godsdienstig vereerd werd. Deze kerk steunt op twee rijen pilaren, en prijkt met een sierlijk gebeeldhouwd altaar, voorstellende den berg Calvarië,

[illegible] keurig bewerkten predikstoel, welke op vier koene-[illegible] beelden rust. De toren, daaraan staande, is zeer dik, zwaar en stomp, doch laag. Men wil, dat de Heer van Breda tot den [illegible] van dezen toren, het leem uit zijne heide heeft gegeven, om de steenen te bakken, op welke plaats daarna eenige huizen gebouwd zijn, en alzoo een gehucht ontstaan is, hetwelk Steenoven genoemd wordt. Toen Spinola, in het jaar 1625 Breda uithongerde, geraakten de toren en kerk in brand, waardoor de geheele kerk, behalve het koor, haar dak en verwulfsel, en de toren zijnen hoogen top verloor. Volgens de overlevering zouden, bij het aannaderen van het krijgsvolk der Staten, onderscheidene menschen met de Spaansche soldaten op den toren gevlugt zijn. Als nu de toren van onderen in brand geraakte, kon niemand beneden komen, zoodat eenigen naar beneden sprongen, waarom elk zijn best deed, om bossen stroo onder den toren te werpen, waar zij op sprongen; doch dit raakte almede in brand. Eenigen werden echter nog uit de vlam getrokken en behouden. Een bruidegom sprong met zijne bruid naar beneden, doch hij viel dood. Deze kerk heeft een groot kerkhof, met eenen muur omgeven en met boomen beplant, waartegen ten Zuiden de marktplaats, die ook met boomen bezet is. Deze kerk was sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik, maar werd, in het jaar 1806, aan de R. K. terug gegeven.

De **Hervormde kerk**, in de *Rullestraat*, die in het jaar 1806 gebouwd is, is een net kruisgebouw, met een houten torentje en van een orgel voorzien. Zij is tusschen Italiaansche populieren schilderachtig gelegen.

Oostwaarts van Oosterhout ligt het **kerkhof der Roomsch-Katholijken** en zuidwestelijk dat van de **Protestanten**. — Ook heeft men te Oosterhout, op 5 min. afstands O. Z. O. van de kerk, een klooster van Norbertijner Nonnen, **St. Catharinendal** genoemd. Zie dat woord.

Sedert 1795 bestaat hier eene **Latijnsche-school**, waar door eenen Rector eenen Conrector en eenen Preceptor onderwijs gegeven wordt, en thans ongeveer 40 leerlingen telt. — De **stadsschool** wordt gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht. — De **Fransche school** voor jonge Heeren telt 50 leerlingen.

Men heeft te Oosterhout eene vaart, welke tot in de Donge gegraven is, en waar langs men met geladene schepen naar Holland en Zeeland kan varen. — Niet ver van Oosterhout, omtrent de vaart, zijn nog te zien de overblijfselen van het **Huis-te-Strijen**, anders ook wel de **Burgt-van-Oosterhout** of het **Kasteel-van-Oosterhout** genoemd. Zie Strijen (Huis-te-).

Almede bestaat er, sedert 17 Julij 1842, een **Postkantoor**.

Er worden hier drie jaarmarkten gehouden, als Donderdag, voor Palmzondag; daags na St. Jan, en Maandag vóór Allerheiligen. De beestenmarkt is Donderdag na Palmzondag; den 19 October, den 3 en 4 Vrijdag in November. De kermis valt in den eersten Zondag na den 15 Augustus.

In September 1842 heeft men nabij de stad Oosterhout in eene weide, bij het uitgraven van potaarde, ter diepte van $2\frac{1}{2}$ ell., gevonden de overblijfselen van antidiluviaansche dieren, welke men vermeent te moeten rangschikken onder het geslacht van den olifant of een daaraan verwant geslacht. Deze wil men, dat tot den mastodonte zoude behooren. Een groot deel der beenderen is versteend, doch zeer goed

gebleven, vooral zijn de maaltanden best geconserveerd, die zeventien in getal, elk wel drie Nederl. ponden zoude wegen. Een slagtand konde men afmeten dat 5 voeten lang was; de overblijfselen zijn zorgvuldig bijeen verzameld, en worden in het kabinet van het Noord-Brabandsch genootschap bewaard (1).

Het wapen van OOSTERHOUT bestaat uit een schild van zilver, met drie halve manen van sabel (zwart).

OOSTERHOUT ook wel OOSTERHOLT gespeld, geh. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en ¼ u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Elst*, gem. en 1 u. Z. van *Valburg*, nabij de Waal; met 7 h. en 40 inw. — De inw. vinden in den landbouw hun bestaan.

De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Oosterhout-Lent-en-Slijk-Ewijk*.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Slijk-Ewijk-en Oosterhout*.

Vroeger heeft hier ook een adell. h. gestaan het HUIS-TE-OOSTERHOUT of KASTEEL-VAN-OOSTERHOUT geheeten. Zie OOSTERHOUT (HUIS-TE).

De kermis valt in den 4 October.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft dit geh. aanmerkelijke schade geleden, hoewel men er gelukkig geene menschenlevens te betreuren had.

In Januarij 1820 moest dit geh. een gelijk lot ondergaan, want toen ontstonden in den dijk, drie aanmerkelijke breuken, waarvan de benedenste in korten tijd, en daarna zich ook de bovenste tot eene kolk vereenigden, welke in hare uitgebreidheid, acht en twintig morgen lands besloeg. Van de vijf en zestig woningen, die hier stonden, werden achttien geheel ingestort en vernield, zonder de schuren, bergen en bakhuisen mede te rekenen, die, veelal weinig tegenstand kunnende bieden, reeds zeer spoedig wegspoelden. Slechts tien bleven onbeschadigd. De overige leden geweldig door het ijs, en werden jammerlijk gehavend. Hoogst nadeelig voor de landerijen zelven waren de overzandigen, welke in den geheelen omtrek plaats hadden. Bij de doorbraken had de hevige stroom hier den bearbeiden grond ter hoogte van 1 tot 1½ voet weg gedreven, elders het zand tot gelijke hoogte daarop geworpen, of ook hier en daar, tot zes of zeven voet hoog, met grind beschoten. Een harde, koude en leemachtige bodem kwam te voorschijn. Pekzwarte aarde, naar brokken steenkolen gelijkende, en waarschijnlijk uit de bovenste doorbraak gespoeld, alwaar de dijk of pakwerk moet gelegd zijn, dat door langdurigheid van tijd verteerd scheen, verspreidde zich over het land. De vruchtbare boomgaarden, waarvan weleer een aanzienlijke oogst de overvloedige vruchten naar elders tot verkoop mogten aanbieden, waren hier en daar geheellijk vernield. Een enkele perenboom mogt door zijne diepere wortels het geweld van het ijs hebben getrotseerd, doch ook buiten dezen leverde het gezigt, kort na den val van het water, geen ander verschiet, dan van boomen of struiken zonder schors of bast, hagen, huizen, daken en balken, alles door elkander bij hoopen opeen gedreven. Alles teekende niets anders, dan eene geheele verwoesting, en vernietigde bijkans alle uitzigten op herstelling.

---

(1) Men zie, wegens deze opdelving, de *Handelingen van het Noord-Brabandsche Genootschap* voor 1842 en 1844, waar Dr. HERMANS een uitvoerig verslag nopens deze overblijfselen van de Mammouth of Noordsche olifant geeft.

OOSTERHOUT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 5 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 45 min. ten N. van *Heemstede*, aan het Spaarne, O. van den Hout, waarvan het zijnen naam ontleent.

Deze buit., beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 48 v. r. 95 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Marcus Broen Marcellus, woonachtig te Amsterdam.

OOSTERHOUT (BURG-VAN-) of Kasteel-van-Oosterhout, voorm. kast. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Strijen (het Huis-te-).

OOSTERHOUT (HUIS-TE-) of Kasteel-van-Oosterhout, voorm. adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en ½ u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Elst*, gem. en 1 u. Z. van *Valburg*, nabij *Oosterhout*, waartoe het behoort.

Dit huis werd door den watervloed van 23 Januarij 1820 geheel vernield, daar het slechts weinig roeden afstands van de bovenste doorbraak des Waaldijks gelegen was, stroomden water en ijsschotsen, reeds omstreeks vijf uren in den middag van den 23 Januarij, met zulk een geweld naar binnen, dat een groot gedeelte van het huis, met acht vertrekken, geheel bezweek en instortte. Van dit oude kasteel is slechts nog een steen overig, in den muur van een bakhuis in de nabijheid. Deze steen is met prachtig beeldwerk versierd, terwijl men daarop in eenen bloemkrans gebeiteld ziet:

RIEN SANS DIEV.

(d. i. Niets zonder God.)

OOSTERHOUT (KLEIN-) of de Voorheide, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Breda*, kant., gem. en 1½ u. Z. O. van *Oosterhout*. Het wordt alleen door behoeftige en zeer ongunstig bekende lieden bewoond.

OOSTERHOUT (DE LAGE-LANDEN-VAN-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan de Groene-Bedden, O. aan de haven van Oosterhout, Z. aan den Herspels- of Mostaard-polder, W. aan de Kwelderdammen of den Steelhovensche-dijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 75 v. r. 40 v. ell., en heeft negen houten duikers, allen voorzien van eene klep, zijnde, van het zuideinde af gerekend, respectivelijk wijd 3 palm. 7 duim.; 2 palm. 4 duim.; 4 palm.; 4 palm. 8 duim.; 5 palm.; 3 palm. 2 duim; 2 palm. 2 duim. en 2 palm. 4 duim., door welke negen duikers bij op de haven van Oosterhout en verder op de Donge van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 8 palm. boven A. P. De landen van dezen polder klimmen mede van het Westen naar het Oosten, zoodanig dat zij langs de haven van Oosterhout slechts voor een gedeelte met eene kade hebben behoeven te worden voorzien. Op de scheidingen, tusschen dezen polder en de *Groene-Bedden* en den *Herspels-polder*, bestaan geene kaden. Hij wordt bestuurd door de Eigengeërfden.

OOSTERHOUT (HET NOORD-POLDERTJE-VAN-), van ouds genaamd Klaas-Meezen-poldertje, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan den Lage-Omloop, O. aan het Regtendijksche-gat, Z. aan den Republiek-polder, W. aan den Slik-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8 bund. 42 v. r. 10 v. ell., en heeft eenen houten duiker, aan de

oostzijde, wijd 6 palm. 3 duim., voorzien van eene klep en schuif, waardoor hij op het Regterdijksche-gat, en vervolgens op de Donge, van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 1 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Eigengeërfden.

Aan de oostzijde van dit poldertje, over het Regterdijksche-gat, loopt de groote weg der eerste klasse, no. 3, van Gorinchem naar Breda, aangelegd in het jaar 1812.

OOSTERHOUT (OOST-POLDER-VAN-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan het Gooikens-gat en den Slik-polder, O. aan den Slik-polder en den Republiek-polder, Z. aan den Zanddijk en aan den Bovenste-weg, W. aan de haven van Oosterhout.

Deze pold., welke geheel aan het Domein behoort, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 134 bund. 82 v. r. 46 v. ell. Hij heeft eene steenen sluis, wijd 1 ell. 5 palm., voorzien van eene drijfdeur en schuif, dragende tot jaarmerk 1749, waardoor hij op het Gooikens-gat, en vervolgens op de Donge, van het overtollige water ontlast wordt. Hij ontvangt ook veel water van de hooge gronden onder Oosterhout en watert, voor zoo verre hij ten Oosten van het Visschers-gat gelegen is, gecombineerd met den *Slik-polder*, door de sluis van deze laatste, uit. Het zomerpeil is 1 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 9 palm. boven A. P. Het bestuur berust bij den Administrateur der domeingoederen van Z. K. H. Prins Frederik *der Nederlanden*, woonachtig te Oosterhout.

Aan de zuidzijde van dezen polder vindt men de bouwvallen van het Huis-te-Strijen.

OOSTERHOUT (WEST-POLDER-VAN-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan den Herssels-polder, O. aan de haven van Oosterhout, Z. aan de sectie Vraggelen, aan het boveneinde der haven van Oosterhout en aan de Houtsche-steeg, W. aan de Achterstraat en de Roemerstraat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 347 bund. 94 v. r. 80 v. ell., waaronder 273 bund. 84 v. r. 4 v. ell. schotbaar land, en heeft twee steenen sluizen, aan de haven van Oosterhout, de bovenste Sassluis genaamd, wijd 1 ell. 6 palm. 6 duim. en voorzien van eene drijfdeur en schuif, dragende het jaartal 1777; de benedenste wijd 1 ell. 7 palm. 5 duim., voorzien van eene drijfdeur en schuif, voert het jaarmerk 1750, door middel van welke sluizen hij op de haven van Oosterhout, en verder op de Donge, van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 1 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 1 palm. tot 2 ell. 1 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

OOSTERHOUT-EN-DORST, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Breda*, ring van *Geertruidenberg*.

Men heeft er eene kerk, te Oosterhout, en telt er 240 zielen, onder welke 110 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Adriaan de Raad, aldaar beroepen in 1613, overleden in 1620. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten, verdient melding de geleerde en door zijne schriften vermaarde Abraham van Bemmelen, die in het jaar 1825 van Loosduinen derwaarts kwam, en in het jaar 1842 overleden is. Het beroep is eene koninklijke collatie.

OOSTERHOUT-LENT-EN-SLIJK-EWIJK, R. K. stat., prov. *Gelderland*, aartspr. van *Gelderland*.

Deze stat. heeft twee kerken, ééne te Slijk-Ewijk en ééne te Lent. Men telt er 1000 Communikanten. Zij wordt bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

OOSTERHOUTSCHE-DIJK, dijk in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Het is dat gedeelte van den Noorder-Waaldijk, hetwelk zich van Lent tot Slijk-Ewijk uitstrekt.

OOSTERHOUTSCHE-HEIDE, heideveld in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, zich tusschen Breda, Dorst, Dongen en Oosterhout uitstrekkende. Zij wordt naar de laatstgenoemde plaats genoemd, omdat zij voor het meerendeel in die gemeente gelegen is.

Deze heide, welke tamelijk effen en van groote uitgestrektheid is, heeft menigmaal gediend tot legerplaats voor de Staatsche krijgsbenden. Behalve dat gedeelte, hetwelk de Setersche-heide genoemd wordt, is alles grootendeels ontgonnen en met masthout of dennen bepoot en begroeid.

In 1701, als men, na den dood van Karel II, Koning van *Spanje*, de oorlog wegens de Spaansche troonsopvolging te gemoet zag, deden de Staten een groot gedeelte hunner krijgsmagt, onder bevel van den Prins van Nassau Saarbrück, den 10 September, op deze heide zamentrekken, waarbij, den 28 dier maand, sommige Engelsche regimenten, onder bevel van den Graaf van Marlborough, zich voegde, alwaar zij door Willem III, Koning van *Engeland*, die ten zelfden einde eenigen tijd binnen Breda zich ophield, in het begin van October gemonsterd werden.

OOSTERHOUTSCHE-WOERD, voorm. oude begraafplaats in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Valburg*, onder Oosterhout.

Deze woerd is bijna ten eenemale in grondelooze waterkolken veranderd, terwijl de dijk, na de overstrooming van 25 Januarij 1820 daarover gelegd, alle sporen daarvan heeft uitgewischt. Uit deze woerd zijn, bij gezegde overstrooming, onderscheidene urnen en penningen weggedreven.

OOSTERHUIS of [illegible], buurt. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 4 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 1½ u. Z. van *Apeldoorn*, ¾ u. O. van *Beekbergen*, waartoe het behoort; met 90 h. en ruim 500 inw.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van [illegible] bezocht wordt.

[illegible], geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en [illegible] van *Appingedam*, gem. en 30 min. Z. O. van 't *Zandt*; [illegible]

[illegible], geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en [illegible] *Appingedam*, kant. en [illegible] u. N. W. van [illegible], [illegible] u. N. W. van [illegible], 10 min. W. van [illegible], [illegible] behoort.

[illegible], voorm. klooster op de *Veluwe*, prov. [illegible], distr. *Veluwe*, arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en [illegible] *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

[illegible] is later veranderd tot een boerenhuis, en dient thans [illegible], voor de stat. van [illegible]. Deze zaak ver[illegible] gebedehuis op den [illegible]; [illegible] door [illegible] verboden zijnde, is zij naar [illegible] overgebragt.

[illegible] of [illegible], geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, [illegible] van *Deventer*, kant. en [illegible] u. N. N. W. van

Ommen, gem. en 1 u. O. van *Avereest*, aan de Reest; met 48 h. en 230 inw. Ook is er eene school.

OOSTERHUIZEN, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Eenrum*, aan den Oudendijk, nabij het geh. den Hoorn, welke in het midden der vorige eeuw gesticht is.

OOSTERHUIZEN (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. Z. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. Z. van *Bedum*, 10 min. O. van Zuidwolde.

OOSTER-KAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Meer, O. aan den Slikvender-polder, Z. aan den Schager-waard, W. aan de Wester-kaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 134 bund. 50 v. r. 60 v. ell., waaronder 132 bund. 10 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 4 boerderijen. Hij staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

OOSTER-KOGGE of Enkhuizer-kogge, eene der vier koggen, waarin vroeger *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, verdeeld was; palende N. en O. aan de Zuiderzee, Z. aan de Zuider-kogge, W. aan de Middel-kogge.

Deze kogge bevat de gem. Enkhuizen, Bovenkarspel en Grootebroek-en-Lutjebroek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3402 bund. 90 v. r. 22 v. ell., waaronder 3234 bund. 90 v. r. 22 v. ell. schotbaar land, en telt 1482 h., Deze kogge wordt op de Zuiderzee van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van *Dregterland*.

OOSTER-KOGGEN (DE VIER-), naam, onder welken Dregterland, prov. *Noord-Holland*, op sommige kaarten voorkomt. Zie Dregterland.

OOSTER-KOLK-POLDER (DE), pold. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan de Hoogwouder-ban, Z. aan de Hoogwouder-ban en de Aartswouder-ban, Z. W. aan de Aartswouder-braak, W. aan de Gouw.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 97 bund., en wordt door eenen molen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast.

OOSTER-KOOG, onbehuisde pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Etersheim-en-Zuid-Schardam*; palende N. en O. aan de Zuiderzee, Z. en W. aan den Zeedijk.

Deze pold., welke niet bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 52 bund. 27 v. r. 30 v. ell., waaronder 38 bund. 34 v. r. 70 v. ell. schotbaar land, en wordt, door afstrooming in zee, van het overtollige water ontlast. Er bestaat geen polderbestuur.

OOSTERLAND, heerl. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Oosterland-en-Sir-Jansland*; palende N. W. aan het Dijkwater, N aan de heerl. Sir-Jansland, O. aan de heerl. Bruinisse, Z. aan het Keeten, W. aan de heerl. Ouwerkerke, Nieuwerkerke en Botland.

Deze heerl. bestaat uit den Polder-van-Oosterland, benevens een gedeelte van den Polder-van-Sir-Jansland, en bevat het d. Oosterland, benevens eenige verspreid liggende woningen.

Men telt er 850 inw., die des zomers meest hun bestaan vinden in den landbouw en des winters door werk in de bosschen, die hier veel rijs

[illegible] dorp maar ook de omliggende plaatsen [illegible] voorzien, waarbij nog komt da [illegible] wordt. Ook zijn er eene brouwerij [illegible]

[illegible] zijn, maken eene gem. uit, welke tot [illegible] behoort. De eerste, die in deze gem. [illegible], is geweest [illegible]. [illegible] toestemming van den Ambachtsheer. — [illegible].

[illegible] onderscheiden in Groot-am- [illegible]. Het Groot-ambacht is het zelfde, [illegible] wordt de twee derde deelen van [illegible] OOSTERLAND met zijn gevolg, hetwelk [illegible] 603 gemeten 252 roeden en 6 voe- [illegible] v. r. 85 v. ell.) en op 1206 geme- [illegible] v. r. 79 v. ell.) in de breedte. Dit [illegible] genoemd, niet alleen omdat het het [illegible] heerlijkheid uitmaakt, maar ook en [illegible] volgt het hooge regtsgebied (uitge- [illegible], bij de oude verleibrieven aan den Graaf [illegible] dit gedeelte, maar ook over het overige [illegible] parochie en heerlijkheid, welke is het [illegible], dat, als het kleinste gedeelte en ten [illegible] gebied, aan het andere ondergeschikt, het [illegible] werd. Dit werd in den koopbrief van [illegible]: « waarover (te weten de twee derde [illegible] het derde deel der voorzegde parochie, we- [illegible] Oosterstein, de kooper hebben ende volgen [illegible] oude overheid (de onze nogtans gereserveerd) [illegible] heer van OOSTERSTEIN voorschreve egeen regt [illegible]." In de veldboeken wordt het ambacht van [illegible] genoemd het ambacht Abeele, waarschijnlijk [illegible], HENDRIK VAN DEN ABEELE, een der in- [illegible] deze heerlijkheid, of zijne nakomelingen, zal [illegible]. Het Groot-ambacht, of de twee derde [illegible] in het kohier der gorde leenen. [illegible] of ambacht van Oosterstein bestaat [illegible], te zamen uitmakende 285 gemeten 56 roe- [illegible] (180 bund. 90 v. r. 51 v. ell.) en 570 gemeten [illegible] 74 v. r. 43 v. ell.) der breedte, die voorheen [illegible] leenen niet verheven werden, doch van welke [illegible] (239 bund. 76 v. r. 82 v. ell.), met ambachts- [illegible], bij leenbrief van den 14 November 1701, [illegible] Heer CHARLES LONCQUE, werden verbeterd tot een [illegible], als ook 4 gemeten 273 roeden en 6 voeten [illegible] v. ell.), bij den dood van den Heer JOHAN DE [illegible] roeden (16 v. r. 52 v. ell.) bij den dood van den [illegible] BURG, aan de grafelijkheid of het gemeene [illegible] wegens de Staten van Zeeland, op den 7 Mei [illegible] en ambachtsgevolg werden verkocht en [illegible] uitgegeven aan gedachten Heer CHARLES LONCQUE; [illegible] parochie en heerlijkheid van OOSTERLAND nu een [illegible] is, hebbende hoog, middelbaar en laag [illegible] daarvan doodslag, vredebraak en dienst in

heerevaarten; zoo nogtans, dat het hoog regtsgebied en verdere regten over het een derde of ambacht van Oosterstein, nog een gevolg van de twee derde deelen is. Onder de grafelijke regering had de Heer van OOSTERLAND ook het voordeel van het Vrije- en Overambacht dezer heerlijkheid, ten vollen schote staande, uitgezonderd het land, genaamd Vorssche of Versschc, groot 286 gemeten 22 roeden (31 bund. 33 v. r. 65 v. ell.), dat maar half schot betaalde. Onder de regten, die een gevolg dezer heerlijkheid waren, behoorde het regt van het veer op Spuitwijk, daar men weleer plagt over te varen op Herkingen, hetwelk, in het jaar 1576, door Jonkheer JORIS VAN STEINHOLEN, verpacht werd. Dit veer is nog op de Staart, aan de sluis, vermits Spuitwijk weggespoeld is, ofschoon met der tijd, gemakshalve, de vaart op Bruinisse meer is begonnen gebruikt te worden. Van dat zelfde veer vaart nog een marktschip op Rotterdam. Ook volgt aan OOSTERLAND het volle geschot van de poldertjes van Beijeren en Vianen, onaangezien het geheele regtsgebied daarover den Heer van Ouwerkerk toekomt. Wijders nog het geheele regt van dwang of malerij, de accijnsen van wijn en bier over de geheele heerlijkheid, de winter- en zomervisscherij, zoo in het Meervliet, als in alle watergangen, putten en wellen, mitsgaders voor de sluizen van Vianen en Spuitwijk. Desgelijks de visscherij buitendijks, zoo ver de oude koopbrieven dat bescheiden, en de Markgraaf van Veere die gebruikt heeft. En voorts alle zoodanige regten, als in de oude brieven van Duiveland, in het algemeen begrepen zijn. Uit den boedel van den Markgraaf van Veere, zijn de twee derde deelen in OOSTERLAND, met het hooge regtsgebied over het ambacht van Oosterstein, voor 14,040 gulden gekocht, door Jonkheer JORIS VAN STEINHOLEN, Penningmeester van Walcheren, zoo voor zich zelven als voor MR. JAN D' AUXTRUIS, Raad des Konings en Meester van de rekwesten; voor Jonkheer FILIBERT VAN SEROOSKERKE, Heer *van Moermont*, Raad des Konings en Rentmeester-Generaal van Zeeland-Beoosten-Schelde, en voor MR. ADRIAAN VAN PROOST, ieder een vierde deel, doch onverdeeld. Zij werden er op den 19 November des jaars 1567 in dier voegen, bij vier afzonderlijke, doch gelijkluidende verleibrieven in gevestigd, behoudelijk, wanneer eenige gedeelten daarvan, bij koop, erfopvolging of anders, weder aaneen mogten komen, dat het dan wederom voor een ongesplitst leen gehouden zoude worden. In het jaar 1609, heeft de Heer JAN ANTHONISSE DE JONGE, in zijnen tijd Burgemeester te Zierikzee, en de stamvader van het geslacht der de JONGEN, in gemelde stad, drie vierdeparten in de voorschreven twee derde deelen gekocht, uit den boedel van Jonkheer JORIS VAN STEINHOLEN. Hij werd er op den 16 December, door Jonkvrouwen LUITGAART en EMERENTIANA VAN STEINHOLEN, beide dochters, en, onder beneficie van inventaris, erfgenamen van gedachten JORIS VAN STEINHOLEN, mede verleden. Het overige vierdepart, of twee achtste deelen, heeft hij bij opdragt van den 10 April des volgenden jaars, bekomen van ROMBOUT VAN MANSDAALE en JOHANNA D' AUXTRUIS.

De heerlijkheid OOSTERLAND bleef in het geslacht der DE JONGEN tot in het begin der achttiende eeuw, toen zij, na den dood van CORNELIS DE JONGE, Burgemeester van Middelburg, door diens dochter, Jonkvrouw HENRIETTE JACOBA DE JONGE, verkocht werd aan den Heer CHARLES LONCQUE, in zijn leven Luitenant-Kolonel bij de Infanterie, ten dienste van den Staat, die er den 14 November 1701, mede verleid werd. Zijne oudste dochter, Vrouwe SUZANNA MARIA LONCQUE, weduwe van den Heer

Mr. Jonas Cau, Heer van Dombury, en, in leven ook Burgemeester te Zierikzee, werd in deze heerlijkheid, na den dood van haren vader, den 3 Junij 1715, bevestigd. Na haar overlijden werd de heerlijkheid, den 28 September 1752, verheven op haar nicht, Jonkvrouwe Jacoba Magdalena Ockers. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer H. Steengracht, te 's Gravenhage.

Het d. Oosterland ligt 2 u. O. ten N. van Zierikzee, omtrent in het midden van Duiveland, 1 u. Z. W. van Bruinisse, 1¼ u. N. O. van Ouwerkerke, ¾ u. O. van Nieuwerkerke, ¾ u. Z. ten O. van 's Sir-Jansland, op het hoogste van het eiland. Het is niet van de oudste, maar een der beste en vermakelijkste dorpen van dit eiland. Drie wel bestrate wegen maken de toegangen tot het dorp, die met hunne daaraan volgende, digt bebouwde straten, alle uitloopen op een tamelijk ruim marktveld, hetwelk aan de eene zijde bepaald wordt door de Heervliet, die door eene steenen brug hier nevens vloeit, en, langs eenen steenen trap, de inwoners het gebruik van haar water geeft. Dit marktveld is voorts rondom bebouwd. In het jaar 1740 werd daaraan een nieuw dorpshuis opgetrokken, versierd met een torentje, en voorwaarts uitziende over de breedte van de markt, op een daartegenover staand beursje, hetwelk rust op vier bentheimer steenen kolommen.

Het geheele dorp bestaat tegenwoordig uit zeer wel onderhouden en digt aan elkander getimmerde huizen, onder welke eenigen vrij aanzienlijk zijn.

Uit oude fondamenten en andere overblijfsels, die hier en daar nog bespeurd worden, schijnt men te moeten besluiten, dat het dorp eertijds grooter geweest zij. Waarschijnlijk zijn na den brand, die er in het jaar 1612 ontstond, onderscheidene huizen geheel onherbouwd gebleven.

De kerk is in vorige tijden van aanmerkelijke grootte geweest, doch daar het schip daarvan, hetzij in de Spaansche beroerten of in gedachten brand verwoest, hetzij om redenen, daarvan afgenomen is, is het koor nu alleen overig, welks sterke bouw nog toont, wat de kerk eertijds in haar geheel geweest zij. In het jaar 1661, werd zij, zoo als zij nu is, versierd met een fraai geschilderd glas, haar door de Staten der provincie vereerd. Ook prijkt zij met de begraafplaats en wapens van bovengedachten Jonkheer Jonas van Steenbergen, voorheen Heer van Oosterland, alsmede met den grafkelder en het geslachtwapen van eene der vroegere Ambachtsvrouwen, Susanna Maria Loncq, weduwe van Jon. Cau, Burgemeester van Zierikzee, welke vrouw veel tot verbetering van dit dorp toegebragt heeft. Tegen de kerk aan, staat ter eener zijde een nieuw en ruim schoolhuis, en ter andere zijde een groote regenbak, in het jaar 1732, zoo tot gerief der burgers, als uit voorzorg tegen gevaar van brand, gemaakt.

De toren, voorzien van twee zware klokken, eenige roeden westwaarts van de kerk af, over de kerkstraat staande, schijnt veeleer slechts bij voorraad tot een klokhuis daar geplaatst, dan wel tot eenen wezenlijken en blijvenden toren gesticht te zijn.

Aan de zuidzijde van het d. ligt het Huis-te-Oosterland. Zie Oosterland (Huis-te-).

De kermis valt in den vierden Woensdag na de Pinksterweek.

Oosterland is de geboorteplaats van den Godgeleerde Abraham Theodorus Brausma, geb. 9 September 1785 † 29 October 1836, als Predikant te Klundert, onderscheidene werken nalatende, en van den beruchte Hendricus Slatius, de eenige Remonstrantsche Predikant, die,

ten jare 1623, aan den roekeloozen aanslag tegen het leven van MAURITS Prins *van Oranje*, had deel genomen. Hij werd den 5 Mei 1623 op het schavot te 's Gravenhage onthalsd.

Het wapen van OOSTERLAND bestaat in dat van het adellijke geslacht VAN DER BOMME, met dat onderscheid, dat het hoofd azuur (blaauw), in plaats van keel (rood) is. Het bestaat alzoo uit een veld met vijf in elkander getande geeren, regts van sabel (zwart) en links van zilver; met een hoofd van azuur, beladen met drie schuine ruiten (losanges) van goud.

OOSTERLAND, in een handschrift der Utrechtsche kerk OISTERLAND genoemd, d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, Z. O. van *Hypolitushoof*, 52° 55' 55" N. B., 22° 40' 31" O. L.

De inw. vinden meest hun bestaan in de veeteelt, vooral schapenteelt, den landbouw en het visschen van zeewier.

De Herv. die hier wonen, behooren tot de gem. van *Oosterland-Stroe-en-den-Oever*. De kerk was vóór de Reformatie, op naam van den H. MICHAËL ingewijd, en was onder twee Pastoren verdeeld. De begeving aan beide de pastorijen of gedeelten der pastorij, gelijk ook het kosterschap, kwam den Graaf van Holland toe; de bevestiging moest bij den Aartsdiaken der Utrechtsche domkerk gehaald worden. Iedere pastorij, of gedeelte der pastorij, bragt jaarlijks, met lasten en al, 40 Rhijnsche guldens (56 guld.) op. Deze kerk is in het jaar 1839 aanmerkelijk hersteld. Het is thans een oud gebouw met eenen toren, doch zonder orgel. Er worden daarin vele oude zerken gevonden.

De Doopsgez., die hier zijn, behooren tot de gem. van *Hypolitushoef-en-'t Stroe*. — De R. K., die men er aantreft worden tot de stat. van *Wieringen*, gerekend.

OOSTERLAND, pold. in *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, gem. *Oosterland-en-Sir-Jansland*; palende N. W. aan den pold. Sir-Jansland, N. en O. aan den pold. Bruinisse, Z. O. aan het Keeten, Z. aan den pold. Beijer, W. aan de Vierbannen-van-Duiveland.

OOSTERLAND (GROOT-), een gedeelte van den *Polder-van-Oostvoorne*, in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Oostvoorne*; zijnde het oostelijke gedeelte van den polder Oostvoorne, begrepen tusschen den Heindijk, den Polderdijk, de stad Brielle en de Schrijversdijk.

OOSTERLAND (HUIS-TE-), oud adell. h. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 2 u. O. ten N. van *Zierikzee*, gem. en aan de zuidzijde van het dorp *Oosterland*.

Het is een voortreffelijk heerenhuis, dat, in het vierkant, binnen zijne grachten besloten ligt, en over eene brug, tegenover den ingang van het huis, genaderd wordt.

OOSTERLAND (KLEIN-), voorm. afzonderlijke heerl. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gedeeltelijk gem. *Oostvoorne* en voor een klein gedeelte gem. *Brielle*; palende N. aan den mond der Nieuwen Maas, O. aan de stad Brielle, Z. en W. aan Oostvoorne.

Deze heerl. bestaat uit den Oosterlandsche-polder en de polders Oud-Kleiburg en Nieuw-Kleiburg. Zij bevat noch d., noch geh., doch alleen eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 159 bund. 4 v. r. alles belastbaar land; telt 5 h., bewoond door 5 huisgez., uitmakende eene bevolking van 30 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Oostvoorne*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Oostvoorne* en te *Brielle*.

Aan den hoek van den Heindijk, waar de rivier de Maas eindigt, staat een oude vervallen steenen toren, genaamd het Steenen-baken, door die van Brielle, ten gemakke van de zeevarenden, aldaar opgerigt. Ook is hier nog eene vervallen kustbatterij, behoorende tot de linie van verdediging tusschen Brielle en Hellevoetsluis.

Deze voorm. heerl. is sedert onheugelijke jaren, met die van *Oostvoorne* vereenigd, en wordt tegenwoordig met deze in eigendom bezeten door den Heer Mr. Nicolaas Johannes Cornelis Lette, van Oostvoorne Wethouder der stad Brielle.

Het wapen van Klein-Oosterland bestaat uit een veld van sinopel (groen), waarop eene hoogte, torschende eenen vierkanten toren van zilver.

OOSTERLAND-EN-SIR-JANSLAND, gem. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee* (2 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Bieningen, O. aan de gem. Bruinisse, Z. W. aan het Keeten, Z. aan de gem. Ouwerkerke, W. aan Ouwerkerke en Nieuwerkerke-Kapelle-en-Botland.

Deze gem. bevat de heerl. Oosterland en Sir-Jansland. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1725 bund. Men telt er 172 h., bewoond door 537 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1140 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de gem. van Oosterland en Sir-Jansland uit, welke in deze burgerl. gem. twee kerken hebben, als: ééne te Oosterland en éénе te Sir-Jansland.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oosterland en éénе te Sir-Jansland.

OOSTERLAND-POLDER of Oosterlandsche-polder, ook wel enkel het Oosterland geheeten, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand*; palende N. aan den Noordland-polder, O. aan den Noord-Zak-polder, en den Platen-polder, Z. O. aan den Oude-Kamer-polder, W. aan den Oudeland-polder en N. W. aan den Ooster-Guite-polder.

Deze pold., welke omstreeks 1289 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 112 bund. 57 v. r., waaronder 106 bund. 91 v. r. 39 v. ell. schotbaar land. Daarin ligt het fraaije dorp Heinkenszand, benevens vele verspreid liggende huizen en boerderijen. Hij behoort tot de watering en onder het polderbestuur van *Heinkenszand*, en ontlast met de andere polders van genoemde watering, door de zeesluis op Tendenwege onder 's Heer-Arendskerke.

OOSTERLANDSCHE-POLDER (DE), pold. op het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*; palende N. aan de Zuidvliet, O. aan de schorren van Hongersdijk, Z. O. aan den Oost-Nieuwlandsche-polder, Z. en Z. W. aan den Zuiderlandsche-polder, W. aan den Oud-Sabbinge-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1370 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 441 bund. 51 v. r. 6 v. ell.; telt 7 boerderijen, terwijl ook het d. Oostkerke, voor het grootste gedeelte mede in dezen pold. ligt, welke door eene, in 1793 gelegde, sluis, op de Zuidvliet uitwatert. Er is ten N. van dezen pold. een groot veer, op

het tegenover liggende d. Kortgene. Het polderbestuur, dat mede de polders Oud-Sabbinge en Zuiderland omvat, waarmede de Oosterlandsche-polder, Oud-Wolfaartsdijk vormt, bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

OOSTERLANDSCHE-POLDER (DE) ook wel Klein-Oosterlandsche-polder, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en voor een klein gedeelte gem. *Brielle*, overigens gem. *Oostvoorne*; palende N. O. aan Nieuw-Kleiburg en Oud-Kleiburg, O. aan den Meeuwenoordsche-polder, Z. O. aan de stad Brielle, Z. aan den Ruggepolder en den Oostvoornsche-polder, W. voor een zeer klein gedeelte aan den polder Kruininger-gors en voorts aan de bekade landen, voor den Heijndijk gelegen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 159 bund. 4 v. r., als: onder *Oostvoorne*, volgens het kadaster, 155 bund. 37 v. r., onder *Brielle*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3 bund. 67 v. r.; telt 5 h., waaronder 3 boerderijen, allen onder *Oostvoorne*. Hij wordt door twee sluizen, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, eenen Secretaris en Penningmeester en twee Leden.

OOSTERLANDSCHE ZEEDIJK of Heijndijk, dijk in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, zich uitstrekkende van Zeeburg of de duinen, tusschen de pold. Kruiningergors, Nieuw-Kleiburg en Oud-Kleiburg, aan de eene in den Oostvoornsche-polder en Oosterlandsche-polder aan de andere zijde, tot aan de Nieuwe-Maas, vormende alzoo eenen hoek aan het Steenen-baken.

OOSTERLAND-STROE-EN-DEN-OEVER, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van de *Zijpe*.

Men telt er 550 zielen, onder welke 250 Ledematen, en heeft er drie kerken, als: ééne te Oosterland, ééne te Stroe en ééne aan den Oever.

OOSTERLEE, plaats, welke wij in oude stukken, ja nog zelfs in een verdrag van 1598, vermeld vinden, en welke vermoedelijk dezelfde was als het tegenwoordige Heiligerlee, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie voorts op Heiligerlee.

OOSTERLEEK, ook wel enkel Leek en gewoonlijk bij verkorting de Leek genoemd, d. in *Dreyterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. O. van *Hoorn*, gem. *Wydenes-en-Oosterleek*, ¼ u. O. van Wijdenes, aan den Zeedijk.

In 1429 wordt het reeds Oosterleek genoemd in eenen voorregtsbrief, waarbij *Wijdenes* en Oosterleek te zamen tot eene stede werden verheven, en Schellinkhout daarvan werd afgescheiden.

Men telt er 26 h. en 150 inw., die in de melkerij, het kaas maken en den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die hier op 4 na allen Herv. zijn, behoeren tot de gem. van *Wydenes-en-Oosterleek*. Vóór de Hervorming had Oosterleek of Leek ééne parochiekerk, welke ter begeving stond van de Graven van Holland. De instelling moest door den Proost van West-Friesland gedaan worden. De pastorij bragt, de lasten daarbij gerekend, jaarlijkt veertig Rijnsche gulden (56 guld.) op, en had zes morgen lands, waarvan de Pastoor bij afwezigheid vijf Rijnsche gulden (7 guld.) genoot. De kerk, door ouderdom vervallen zijnde, werd in het jaar 1690 van nieuws opgebouwd, zijnde het thans een steenen gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel. — De 4 R. K., welke men er telt, worden tot de stat. van *Venhuizen-en-Hem* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

OOSTERLEEK (POLDER-VAN-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Wydenes-en-Oosterleek*; palende N. aan Venhuizen en Hem, O. en Z. aan de Zuiderzee, W. aan Wijdenes.

Deze pold., welke omtrent het jaar 1530 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 226 bund. 44 v. r. 36 v. ell., alles schotbaar land; telt 26 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

OOSTERLEESCHE-BRUG, brug in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ¼ u. O. van de *Lier*, over de Lee liggende.

OOSTERLING (DE), naam, welken de mindere klasse algemeen geeft aan den AUSTERLITS-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie AUSTERLITS-POLDER.

OOSTERLITTENS, in het oud-Friesch AESTERLETTE of AESTERLETTZENSE, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, nabij de vereeniging van de Bolswarder- en Sneeker-vaarten.

De naam van dit d. geeft de gelegenheid genoeg te kennen, liggende het ten N. O. van de b. Westerlittens, welke in Hennaarderadeel, aan den Slagtedijk gevonden wordt. Even ten N. W. der kerkbuurt van dit dorp loopt de Bolswarder-trekvaart door de Sneekervaart, en aan het zuideinde der buurt is eene valbrug ten dienste der rijtuigen.

Men telt er in de zeer onregelmatig gebouwde binnenbuurt, aan de Sneeker-vaart, 103 h. en 670 inw., die zich meest op den handel en het maken van boter en kaas toeleggen. Tot dit d. behooren de b. Schrins, Wammert, Langwerd, Geleburen enz.

De Herv., die er 890 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest TULLIUS JOUKANIS of TJALLE JOUKES, die in het jaar 1583 beroepen werd en hier waarschijnlijk in 1601 is overleden. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de beroemde BALTHAZAR BEKKER, wiens eerste standplaats het was, en die er van 1657 tot 1666 het woord Gods verkondigd heeft. De kerk, die vóór de Hervorming aan de H. MARGARETHA was toegewijd, werd destijds door den Abt van Lidlum van eenen Pastoor voorzien. De pastorij kon honderd dertig goudguldens (195 guld.), het vikarisschap niet meer dan tachtig goudguldens (120 guld.) opbrengen. Deze kerk, op eene hoogte gelegen, is in 1783 en 1784 inwendig bijna geheel vernieuwd. Op het koor hangt een fraai geschilderd wapenbord, waarop een opschrift, hetwelk deze herstelling en onder wiens bestuur zij geschied zij, in aandenken houdt. Behalve de gewone toren had men in het midden der vorige eeuw op het koor der kerk een klein spits torentje, met leijen gedekt, waarin toen nog het misklokje hing, doch zonder klepel. Op het koor der kerk liggen volgens grafschriften begraven de vrouw en drie kinderen van Ds. BEKKER, gedurende zijne dienst hier overleden.

In het jaar 1629 kwam de gemeente bijeen en besloot om alle *occasie van dronkerien, partijschappen en andere onheilen weg te nemen*, die door de veelheid van tapperijen plegen te ontstaan, dat in

het dorp maar eene herberg zou worden toegelaten. Dit besluit aan den Grietman gepresenteerd, werd door hem goedgekeurd.

De Doopsgez., van welke men er 80 aantreft, behooren tot de gem. van *Baard* en *Kromwal*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Dingsdag in September.

Bij de Staten van Westergo werd in 1587 besloten, dat OOSTERLITTENS met Winsum, behalve de aard- en torenmagt, een gesadeld paard en weerbaar man moest houden, om bij nacht op den dijk in het Deel om te rijden en naar alle onraad te vernemen. De geheele grietenij moest zes paarden en mannen daartoe houden.

OOSTERMATE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Kampen*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Genemuiden*.

OOSTERMEER, in het Oud-Friesch AESTERMAR, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1 u. O. van *Bergum*.

Dit d. ontleent zijnen naam van zijne ligging, ten O. van het Bergumer-meer. Het is eene zeer uitgestrekte plaats, loopende tot aan de Rottevalle; wordt in het Oosten en Zuiden van Achtkarspelen afgescheiden door de Monnike-gruppel, en loopt in het Zuidwesten tot aan Smallingerland.

Men telt in de kerkbuurt, een vierde uur gaans ten Z. van de kerk gelegen, voor een gedeelte met eene wijde vaart doorsneden en van goede huizen voorzien, met de buurtjes Snakkeburen, Stedema, de Borst, de Joere en het Witveen, 178 h. en 1060 inw., die meest in den landbouw en de turfgraverij hun bestaan vinden. Naar de zijde van Smallingerland had men vroeger lage veengronden, welke goede baggelaarturf plagten te leveren. Nabij de kerk, vooral in het Zuiden, zijn ook vele bouw-, wei- en hooilanden, door vlijt en arbeid, van de oude heidevelden gemaakt en met verscheidene aangename wegen, ter wederzijden met boomen beplant, doorsneden. De kerkbuurt ligt hoog, vooral het kerkhof, vanwaar men een fraai gezigt heeft over die lage landen en het Bergumer-meer.

De Herv., die er ruim 950 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oostermeer-en-Eestrum*. De kerk is een vrij groot gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. In den toren is geen klok, maar deze hangt op het kerkhof, in een zoogenaamd klokhuis. — De Doopsgez., van welke men er 110 aantreft, behooren tot de gem. *Witveen-en-Rottevalle*.

Men heeft in deze gem. eene in het jaar 1836 nieuw gebouwde school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Er worden jaarlijks twee goed bezochte veemarkten gehouden. De eerste in Junij en de tweede in September, op welke dikwijls vele menschen vooral uit Groningerland, zamenvloeijen.

Met Achtkarspelen en andere omliggende grietenijen is OOSTERMEER, afgescheiden van het overige gedeelte van Tietjerksteradeel, in vroegere tijden somtijds in overeenkomst geweest tot onderlinge bescherming tegen den vijand, het uitleveren van dieven en andere misdadigers enz. Zelfs maakte het dorp alleen in 1477 een verdrag met de stad Groningen, om elkander alle dieven en gestolen of geroofd goed te te zullen uitleveren, welk voorbeeld spoedig door andere dorpen, zoo als Suameer, Garijp, Bergum en Eestrum, werd gevolgd.

OOSTERMEER, meer in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, 1½ u. gaans beoosten de stad *Delft*, gem. *Berkel-enRodenrijs*, ½ u. W. van Berkel. Het heeft drie uren gaans in den omtrek.

OOSTERMEER, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1¼ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1½ u. O. van Amstelveen.

OOSTERMEER-EN-EESTRUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*.

Men heeft er twee kerken, als: eene te Oostermeer en eene te Eestrum, en telt er ruim 1460 zielen, onder welke 110 Ledematen. De eerste Predikant, voor zoo ver bekend is, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, was NICOLAAS VAN EESTRUM of EESTRENAEUS, die in 1567 van daar moest vlugten. Van toen af schijnt de gem. zonder Leeraar te zijn gebleven tot in 1609 of 1610, toen JOANNES BERNARDI er in dienst kwam. Deze werd in 1639 te Dockum Emeritus. Zijn afstammelingen hebben zich later meestentijds en sedert lang algemeen BERNARDUS geschreven.

OOSTERMOER, een der zes dingspillen, waarin de provincie *Drenthe* vroeger verdeeld was; palende N. en O. aan de prov. Groningen, Z. aan het dingspil van Zuidenveld, W. aan de Drentsche-Aa, die het van het Rolder-dingspil en van het dingspil Noordenveld afscheidt.

Het ontleent zijnen naam van de veenen, gemeenlijk moer of moeren geheeten, welke aan de oostzijde gelegen zijn.

Het bevat de zes volgende dorpen: Zuidlaren, Anloo, Gieten, Gasselte, Gasselter-Nieuwveen en Borger, thans uitmakende de gem. Anloo, Borger, Gasselte, Gieten en Zuidlaren, allen tot het kant. *Assen* behoorende, en gezamenlijk, volgens het kadaster, beslaande eene oppervlakte van 33,892 bund. 96 v. r. 66 v. ell., waaronder 33,362 bund. 48 v. r. 63 v. ell. belastbaar land.

Men telde er in 1840, 1421 h., bewoond door 1512 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8500 inw., die, nu aangegroeid tot 9600, meest hun bestaan vinden in den landbouw en turfgraverij.

OOSTERMOERDER-VAART (DE) of DE OOSTERMOERSCHE-VAART, riv. in *Drenthe*, in *Oostermoerder-dingspil*.

Het is dat gedeelte van de Hunze, hetwelk beznidén Gasselter-Nieuwveen, uit de vereeniging van het Voorste-diep met het Achterste-diep en het Wisdiep ontstaat en langs Gasselter-Nieuwveen, Gieterveen, Eeksterveen, Annerveen en de Groeve, naar het Zuidlaardermeer loopt. Zie voorts het art. HUNZE.

OOSTERMOERDER-VEENEN, veengrond in *Oostermoerder dingspil*, prov. *Drenthe*, in het oostelijke gedeelte langs de Groninger grenzen. Hij beslaat eene oppervlakte van 12,240 bund. 55 v. r. 56 v. ell.

OOSTER-NIJEZIJL, voorm. sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, bij Warfum in de Delte, waardoor, vóór het jaar 1458, een aanzienlijk gedeelte der kerspelen uit den omtrek, zoo in Hunsingo als in Fivelgo, uitwaterde; doch aangezien deze sluis, door de veelvuldige aanslijkingen, hare werking had verloren, kwamen drie deelen van het Ooster-Nijezijlvest, in 1458 onder de Winsumer en Schaaphalster-sluisen, en, in het jaar 1464 gingen Westeremden, Garshuizen en een gedeelte van Loppersum, van de Rijp, van 't Zand en eenige landerijen, groot 25 grazen, tot de Slochter-Zijlvest van de drie Delfzijlen over.

OOSTER-NIJKERK, naam, welken men wel eens geeft aan het d. NIJKERK, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, om het te onderscheiden van het d. *Nijkerk* in *Ferwerderadeel*.

OOSTER-POLDER (DE), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan den Zee-dijk te

O. aan den Groene-weg, Z. aan de Koenraads-wetering, W. aan
p Spakenburg.

pold., welke binnendijks is gelegen, beslaat, volgens het ka-
eene oppervlakte van 50 bund. 29 v. r. 80 v. ell., en wordt
sluis, op de Spakenburger-zeehaven, van het overtollige
ntlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

TER-POLDER (DE), pold. in de *Niedorper-koggen*, prov. *Noord-*
H., arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-*
N., gedeeltelijk gem. *Winkel*; palende N. W. aan den Weere-
N. O. aan den nieuwen pold. Waard-en-Groet, Z. O. aan
gereis-dijk, Z. W. aan den Oude-Niedorper-polder en den Kost-
-polder.

pold., zijnde zoogenaamde oud land, beslaat, volgens het ka-
eene oppervlakte van 1172 bund. 5 v. r. 33 v. ell., waar-
160 bund. 95 v. r. 32 v. ell. schotbaar land; als onder *Nieuwe-*
, volgens het kadaster 480 bund. 31 v. r. 12 v. ell., waar-
472 bund. 65 v. r. 87 v. ell., schotbaar land; onder *Winkel*,
het kadaster 691 bund. 74 v. r. 21 v. ell., waaronder 678
31 v. r. 45 v. ell. schotbaar land. Men telt er 205 h., waar-
ruim 60 of 70 boerderijen; als 45 h. en 15 boerderijen, onder
e-Niedorp, 160 h. en 40 of 50 boerderijen, onder *Winkel*.
ordt door drie molens en eene sluis, op de Niedorper-ringsloot,
het overtollige water ontlast, en heeft door middel van eene
sluis, te Nieuwe-Niedorp gemeenschap met het hoofdkanaal van
l-Holland. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vier
ameesters.

OSTER-POLDER (DE), pold., gedeeltelijk in *Rijnland*, prov.
d-Holland, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Nieuwveen-en-Ui-*
waart, gedeeltelijk in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr.
echt, kant. *Loenen*, gem. *Mijdrecht*; palende N. aan de Drecht,
aan den Blokland-polder, Z. aan Nieuwveen, W. aan den Wester-
lder.

Deze pold., door welken de grenslijn tusschen de prov. *Zuid-Holland*
n *Utrecht* loopt, beslaat, volgens het kadaster, onder *Mijdrecht*, eene
ppervlakte van 48 bund. 41 v. r. 86 v. ell., alles wei- en hooiland.

OOSTER-POLDER (DE BUITENDIJKSCHE-), pold., voorheen tot het
Nederkwartier der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-*
Holland, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Aalsmeer-en-*
Kudelstaart.

OOSTER-POLDER (DE-NIEUWE-), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*,
arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan den Smeer-
weg, O. aan den Nieuwe-weg, Z. aan de Veenlanden, W. aan den
dorps buitensingel.

Deze pold., welke binnendijks gelegen is, beslaat, volgens het
kadaster, eene oppervlakte van 79 bund. 38 v. r. 60 v. ell., en
wordt door eene sluis, op de zeehaven te Spakenburg, van het over-
tollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

OOSTERSCHE-BUITENDELLEN (DE), onbehuisde pold. in de *Lang-*
straat, prov. *Noord-Braband*. Zie Buitendellen (De Oostersche-).

OOSTERSCHE-BINNEN-GORZEN (DE BEKADE-), pold. in den
Hoeksche-waard, in het balj. *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr.
Dordrecht, kant. en gem. *Oud-Beijerland*; palende N. aan de Staart,
O. aan den Bossche-polder, Z. aan den Oud-Beijerlandsche-polder,
W. aan Kraaijenbosch.

OOSTER-WAARD, groep aanzienlijke boerderijen, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. O. van *Grijpskerk*; grenzende ten N. aan de Waardster-uiterdijken, ten O. aan de Kommerzijl, ten Z. aan de Zuider-waard en ten W. aan den Middelwaard. Zij maakt eene der drie waarden, Oosterwaard, Westerwaard en Middelwaard uit, en levert uitnemende landen op.

OOSTERWEEREN (DE), streek lands in den pold. *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Edam*, tusschen deze stad, den Zeevang-zeedijk en het Die, vroeger bekend onder den naam van IJe, ook wel Edammer-IJe.

Deze streek lands is 285 bund. groot, en bevat slechts eene boerenwoning; de overige bouwlieden, die ongeveer negen tiende deelen daarvan gebruiken, wonen binnen de stad Edam.

OOSTERWEIDE, pold. in *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Schermerhorn-en-West-Mijzen*; palende N. aan de Mijzerkooi, O. Z. O. aan de Beemster; W. aan den Eilands-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. Het polderbestuur berust bij dat van den Eilands-polder.

OOSTERWIERUM, in het Oud-Friesch Aesterwierum, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2¼ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. W. van *Rauwerd*, aan den Slachte- of binnendijk.

Dit d., hetwelk van matigen omtrek is, ontleent zijnen naam van zijne ligging ten O. van Lutkewierum en Grootewierum. Men telt met de Oosterwierumer-Bruggebuurt en een gedeelte van de Dille, welke hiertoe gerekend worden, 50 h. en 300 inw., die meest hun bestaan vinden in het maken van boter en kaas.

De Herv., die er 170 in getal zijn, onder welke ruim 60 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Sneek* behoort. De eerste, die, voor zoover bekend is, hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hugo Petri of Petrijus, die er denkelijk reeds in 1602 was, en in 1620 opgevolgd werd door Phocaeus Joachimi. De kerk staat van de buurt eenigzins verwijderd. De pastorij plagt honderd vijf en twintig goud gulden (187 guld. 50 cents) en het vikarisschap negentig goudgulden (135 guld. op te brengen. Er was ook nog eene prebende van acht en zestig goudgulden (102 guld.). De Proost van de St. Janskerk te Utrecht moest voor zijn deel twaalf schilden (16 guld. 80 cents.) hebben. Deze kerk heeft eenen lagen spitsen toren, benevens een orgel. Op eenen balk van de kerk staat een vos, in het gewaad van eenen Monnik geschilderd, voor de ganzen predikende.

De R. K., die er 130 in getal zijn, maken, met die uit de dorpen *Jorwerd*, *Mantgum*, *Weidum*, *Bozum*, *Beers* enz. eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, 220 zielen, onder welke 120 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Wiro toegewijd, is een goed gebouw, zonder toren en van een orgel voorzien.

In de nabijheid der Herv. kerk heeft men de pastorie en de school, welke laatste gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Een weinig ten Z. O. van dit d. heeft men de Dille of Krinserarm met twee herbergen, waar de aanleg plaats is van de trekschepen van Leeuwarden op Sneek en eene brug over de trekvaart. Onder dit dorp lagen vijftien stemmende plaatsen, en daaronder waren

welker eenige adellijke staten, als Gerbranda, Groot-Walkama, Vogelzang enz., doch thans zijn het slechts gewone boerderijen.

Den 11 en 12 Junij van elk jaar is er te Oosterwierum eene van ouds bekende paardenmarkt.

OOSTERWIERUM, b. in Fivelgo, prov. Groningen, arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van Appingedam, gem. en 1 u. Z. Z. O. van Delfzijl, 10 min. ten Z. van Heveskes; met 6 h. en 30 inw., waaronder 4 boerderijen, met 40 inw., welke de plaats innemen, waar vroeger een klooster gestaan heeft. Zie Heveskesklooster.

OOSTERWIERUMER-BRUGGE-BUURT, b., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Baarderadeel, arr. en 2½ u. Z. W. van Leeuwarden, kant. en ½ u. N. W. van Rauwerd, 5 min. Z. O. van Oosterwierum, waartoe zij behoort.

OOSTERWIJK, kw. en d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, prov. Noord-Braband. Zie Oisterwijk.

OOSTERWIJK, heerl. in het Land-van-Arkel, prov. Zuid-Holland, arr. en kant. Gorinchem, gem. Kedichem-en-Oosterwijk; palende W. en N. aan de heerl. Nieuwland, O. aan het graafs. Leerdam en de Linge, Z. aan de Linge, Z. W. aan Kedichem.

Deze heerl. bevat het d. Oosterwijk, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 538 bund. 58 v. r. 8 v. ell. Men telt er 43 h. met eene bevolking van 280 zielen, die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen Hervormd zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gemeente uit, welke tot de klass. van Gouda, ring van Leerdam, behoort. Na de Hervorming waren Oosterwijk en Kedichem vereenigd, en hadden gezamelijk tot eersten Predikant Franciscus van den Kerk, die in het jaar 1588 herwaarts kwam; doch in het jaar 1600 zijn deze twee gemeenten van elkander gescheiden en Oosterwijk maakt sedert op zich zelve eene gemeente uit, waarvan de eerste Predikant geweest is Nicolaas Petri van Heeswijk, die in dat jaar herwaarts kwam, en in het jaar 1600 naar Heusden vertrok.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

Vóór eenige eeuwen, was deze heerl. een eigendom van de Heeren van Arkel, en was in de eerste uitgifte of opdragt getiteld: » die » hooge heerlicheydt van den huyse ende hofstadt, staande ende leg- » gende tot Oosterwyck, mitten cingel, grave ende boomgaarden » mitter ambachts heerscip van den dorpe mitten thienden, thuyse, » giften van kercke ende altaren tot Oosterwyck ende mit alsulcken » landen als daertoe behooren;" doch is in lateren tijd menigmaal van Heeren veranderd. In 1407 werd Jan van Herlaer daarmede verleid, door Willem VI, Graaf van Holland. Den 6 Junij 1778 werd beslecht zeker proces, over het regt van nakoop enz. dezer heerlijkheid, tusschen de Vrouwe en den Drossard en Regeerders van Gorinchem. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. Pieter Thomas Bosmans, woonachtig te Utrecht.

Het d. Oosterwijk, oudtijds Esterwijk en Eesterwijk genoemd, ligt 2 u. N. O. van Gorinchem, ¾ u. N. W. van Kedichem, ¼ u. Z. W. van Leerdam, aan de Linge.

Men geeft op, dat dit dorp door Foy II, Heer van Arkel, welke deze landen tusschen de jaren 996 en 1008 bezeten heeft, gesticht zij.

De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, zonder orgel. Zij heeft eenen vierkanten toren, met eene lage spits. In het jaar 1269 rees

er verschil tusschen den Heer JAN VAN ARKEL en het Kapittel der Domkerk, wegens de tienden van OOSTERWIJK en Hokelhem (Heukelum), over het regt van patroonschap der kerken en andere geregtigheden, waarom de partijen zulks aan de uitspraak van goede mannen overlieten. De pastorij en het kosterambt, welke hier meer opbragten dan in de omliggende plaatsen, stonden in het jaar 1514 ter begeving van Mr. ANDRIES VAN DER HAGEN, als Heer van OOSTERWIJK.

Men ziet hier nog een oud adell. h., het Huis-te-Oosterwijk geheeten. Zie OOSTERWIJK (HUIS-TE-).

In het jaar 1479 werd het, even als Kedichem, door den verjaagden Drossaard van Leerdam, KLAAS VAN HAAFTEN, in brand gestoken.

Bij den watervloed van Januarij 1809, hebben de ingezetenen van dit dorp alle krachten ingespannen, om, ware het mogelijk, den Lingendijk te behouden; zelfs vrouwen boden hiertoe de hand, en ook nog op den avond van den 30, toen het gevaar zeer dringend was, snelden vele manschappen, in weerwil van den verschrikkelijken storm, te hulp. Na de doorbraak bij Kedichem, was het geroep en gekerm, als ook het vlugten algemeen. De menschen en het vee, welke van elders hier aankwamen, werden terstond van huisvesting en de eerste noodwendigheden voorzien. Ondertusschen was het ook voor deze plaats geen gering bezwaar, dat de waterloopen, waardoor men alhier het water, te zamen met die van Kedichem, moest uitmalen, gestremd werden.

Bij den watervloed van Januarij 1820, was de aandrang van ijs en stroom, langs dit d., op drie onderscheidene punten, zoo geweldig, dat geene menschelijke kracht bijkans vermogende scheen, om met eenige vrucht te arbeiden. Een goed voorbeeld alleen mogt vele anderen tot den zwaren arbeid aansporen. De Heeren A. J. VAN HOUTEN, Predikant, G. DE KEIZER, Schout, J. KOOIMAN, Schoolonderwijzer, en F. DEN HARTOG, Gemeente-Ontvanger, sloegen zelven, in den angstvollen avond en nacht van den 26 handen aan het werk, om, als ware het, den hoogsten nood te trotseren. Op dit moedig voorbeeld kwam alles aldaar en van omliggende plaatsen op de been. Ouden van dagen en lieden van middelbaren en jongeren leeftijd, van beide seksen, vereenigden zich tot een zelfde goedwillig doel. Dan, ondanks alle aangewende en onvermoeide pogingen, was het onmogelijk den dijk te behouden, zoodat er ook eindelijk eene doorbraak viel, waardoor de vijf Heerenlanden groote schade leden.

OOSTERWIJK, voorm. adell. h. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie FOREEST (HUIS-TE-).

OOSTERWIJK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. N. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en 20 min. N. van *Zelhem*; met 47 h. en 290 inw.

OOSTERWIJK (HOOG-) of KLEIN-OOSTERWIJK, pold. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leerdam*; palende N. aan Bruiningsdeel, O. aan de Meent en aan de stad Leerdam, Z. O. aan de Linge, W. aan den Polder-van-Oosterwijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 203 bund. 61 v. r., alles schotbaar land; telt 6 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Linge, van het overtollige water ontlast, welke sluis of uitwatering door OTTO, Heer *van Arkel*, op St. Jansdag

van het jaar 1371, moet zijn vergaan. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, eenen Waardsman en eenen Secretaris.

OOSTERWIJK (HUIS-TE-), oud adel. h. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. O. van *Gorinchem*, gem. *Kedichem-en-Oosterwijk*, bij de kerk van *Oosterwijk*, waartoe het behoort.

Dit huis beslaat, buiten de grachten, boomgaard en tuingronden, eene oppervlakte van 3 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. PAULUS ADRIAAN BELAERTS, woonachtig te Utrecht.

OOSTERWIJK (POLDER-VAN-) of OOSTERWIJKSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Kedichem en-Oosterwijk*; palende N. W. aan Lang-Nieuwland, O. aan Hoog-Oosterwijk, Z. aan de Linge, Z. W. aan den Polder-van-Kedichem.

Deze pold. wordt door eene sluis, en te zamen met *Kedichem*, door vier molens, op de Linge, van het overtollige water ontlast.

OOSTERWIJTWERDER-MAAR (HET), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, zijnde eene vereeniging van twee takken, welke zich ½ u. ten N. W. van Oosterwijtwert vereenigen. De noordoostelijke tak, komende van Godlinze, wordt het Viesbuurster-maar genaamd; de noordelijke tak of het Zandster-maar, komt van het Zandster-voorwerk; loopt ten O. voorbij het Zandt, langs Ten-Hoorn, Schatsburg, ten W. voorbij Leermens, en stort zich meer zuidelijk in het OOSTERWIJTWERDER-MAAR; waarna dit maar, met eene zuidelijke rigting, ten W. langs Oosterwijtwert voortloopt, en, niet ver ten W. van Ekenstein, door het Damster-verlaat in het *Damster-diep* valt. Over dit verlaat zijn afzonderlijke volmagten.

OOSTERWIJTWERT of OOSTERWIJTWERD, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *'t Zand*, grootendeels op hooge ruime wierden gebouwd. Eene dier wierden heeft eene uitgebreidheid van 6 bund., eene tweede en derde, buiten het dorp, zijn 3 bund. groot. Men telt er 39 h. en 250 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Het d. is welvarend en heeft, ofschoon de huizen verstrooid langs eenen niet bestraten kleiweg staan, een bevallig voorkomen. Men vindt er vruchtbaar land en rijke boeren. Vooral ook wordt het verlevendigd, doordien de diepen of maren van Garshuizen, de Rijp, Eenum, 't Zand, Ten-Hoorn, Leermens, Godlinse, Losdorp en Spijk zich in het Oosterwijtwerder-maar ontlasten. De grootere turfschepen lossen hier. Inzonderheid in den winter is, bij goed ijs, het hier aan de brug dagelijks zeer druk, uit hoofde van den uitloop dier onderscheidene dorps-kanalen op dit punt.

Het werd aldus genoemd ter onderscheiding van WESTERWIJTWERT en het voorm. klooster WIJTWERT, beide in Hunsingo gelegen. Ten Westen van het dorp en ten Noorden van den rijweg staat een palmolen.

De Herv., die er 230 in getal zijn, onder welke 40 Ledematen, maken eene gemeente uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Loppersum*, behoort. Deze gem. was eerst vereenigd met Garmelsweer en is ook eenige jaren bediend door de Predikanten van Garmelsweer en Jukwert te zamen. In het jaar 1671, daarvan afgescheiden zijnde, bekwam de gemeente van Oosterwijtwert eenen afzonderlijken Predikant in RUTGERUS AB EISSENGA, die in 1674 naar Weerselo

vertrok. In 1819 werd Oosterwijtwert kerkelijk met *Eenum* vereenigd, en deze combinatie had tot eersten Leeraar Petrus Idema, die sedert het jaar 1809 te Oosterwijtwert stond, en in het jaar 1838 overleed. In 1839 werden die plaatsen weder van elkander afgescheiden, zoodat Oosterwijtwert thans weder eene afzonderlijke gemeente uitmaakt, welke tot eersten Leeraar gehad heeft Albertus ten Oever, die in het jaar 1844 naar Gasselter-Nieuwveen vertrok. Na de Reductie der provincie Groningen heeft het adellijk geslacht Ripperda, nadat de gemeente van Oosterwijtwert afzonderlijk bediend werd, het patronaatregt hier alleen uitgeoefend, tot dat het door erfregt aan het adellijk geslacht van Rengers van Farmsum gekomen is, en op de zelfde wijze thans voor het grootste gedeelte in bezit is van de Baronesse de Geer, geb. van Lintelo.

De kerk is een niet groot, doch wel ingerigt gebouw, met eenen kleinen spitsen toren, en van een orgel voorzien. In deze kerk is een gedenkteeken opgerigt, ter gedachtenis van Gijsbert Herman van Ripperda, welk oud adellijk geslacht in dezen oord zeer vermogend is geweest. Op dit gedenkteeken leest men:

Aeternae memoriae illustrissimi et nobilissimi viri Gisberti Hermanni *Baronis* Ripperda, *Oosterwytwerdiae et annexorum pagorum Domini; hujus Reipublicae supremis et nullis non muneribus publicis domi forisque summa cum laude functi; castelli Oosterwytwerdii, hujus templi, et vicinorum vetustate collapsorum, restauratoris; omnium, maxime pauperum, opem implorantium adjutoris. Inter majores* Hajonem Ripperda, *ejusdemque atavos nobiles, pietate et virtute in exstruendis templis et arcibus insignes excellentesque, a sex et amplius retro seculis, templo Tiamswerano, et* Rudolphi *Episcopi Monasteriensis sigillo, teste numeratis.* Josina Maria, *natu* Mauritio *ex eadem splendidissima* Ripperdarum *gente, conjux, et* Margaretha Elisabetha, *unica filia superstes, nupta* Uniconi *Baroni* Ripperda, *Weldami et Olidami Domino, et Tubantum in Transisalania post gestos alios in Republica honores praefecto, hoc monumentum moerentes poni curarunt. Vixit annos* 66, *obiit* 13 *Cal. Julii Anni MDCLXXXXV.*

(d. i. ter eeuwige gedachtenis van den beroemden en zeer edelen Gijsbert Herman Baron Ripperda, Heer *van Oosterwijtwert* en nabijgelegene dorpen, die met grooten lof allerlei aanzienlijke ambten zoo binnen als buitenslands voor deze Republiek bekleed heeft; de hersteller van het slot te Oosterwijtwert, van deze kerk en van naburige door ouderdom in verval zijnde kerken; de helper van allen, inzonderheid van armen, die zijne hulp inriepen. Onder zijne vaderen telde hij Hajo Ripperda en diens edel voorgeslacht, beroemd van zes eeuwen her, door godsvrucht en deugd in het stichten van kerken en kasteelen, waarvan ten blijke verstrekken de kerk van Tjamsweer en het zegel van Rudolf, Bisschop van Munster. Josina Maria, de dochter van Maurits uit het zelfde luisterrijke geslacht der Ripperda's, zijne echtgenoot, en Margaretha Elizabeth, hunne eenige overgeblevene dochter, gehuwd met Unico Baron Ripperda, Heer *van Weldam en Olidam*, en, na andere eerambten in de Republiek bekleed te hebben, Drost van Twenthe in Overijssel, hebben treurende dit gedenkteeken doen stellen. Hij leefde 66 jaar en overleed den 13 Julij 1695).

De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Groningen* gerekend. — De Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Leermens-en-Loppersum*. — De R. K., van welke er een huisgezin woont, worden tot de stat. van *Appingedam* gerekend. —

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 30 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier een burg van den zelfden naam. Zie het volgende art.

OOSTERWIJTWERT (HET HUIS-TE-), oud adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. O. van *'t Zand*, nabij en ten Zuiden van Oosterwijtwert.

Deze burg was in het jaar 1400 gebouwd door Jonkheer Fokko Ukena van Leer, in Oost-Friesland. Ter plaatse, waar het huis gestaan heeft, vindt men thans niets meer, dan de burgstede en de gedempte grachten.

OOSTERWOLDE of Oosterwoude, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Oudeberkoop*.

Het is eene nette en aanzienlijke plaats, tusschen de Kuinder, het Groot-diep en het Klein-diep besloten liggende. Het bevat in de kom van het d. 100 h. en 500 inw., en met de daartoe behoorende buurten Weeper, Loohuis, Jardinga, Klasinga, Sikkinga, Methuizen, Nanninga, Steninga, Tenhore, waar vroeger regtspraak was, Schrappinga, Prandinga, Knolle, Boekhorst, Buttinge, Hoog-Duurswolde en een gedeelte van Laag-Duurswold, 148 h. en ruim 870 inw., die meest in landbouw, veeteelt en veenderij hun bestaan vinden. Ook heeft men hier van ouds twee wind-korenmolens gehad, bekend onder den naam van den Oostermolen en den Veenemolen. Behalve de bosschen en de bouwlanden, omtrent de huizingen en wegen, zijn hier vele schoone weilanden en dennebosschen, inzonderheid langs en omtrent de gemelde diepen en stroomen, als de Noorder-kampen en bovenal de Oostwolder-kampen. In de veenen van Fochtelo worden veel boomen gevonden, waaronder enkele op den stam eene dikte hebben van zes voet diameter.

De inw., die er op enkele na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Oosterwolde-en-Fochtelo*, welke hier eene kerk heeft. De kerk, welke voor de Reformatie aan den H. Bonifacius was toegewijd, door ouderdom bouwvallig geworden zijnde, werd in het jaar 1735 afgebroken, en in het volgende jaar door de weldadige zorg van den Heer Daniël de Blocq Lycklama à Nijeholt, Grietman van Oost-Stellingwerf, door eene andere vervangen, welke met een spits torentje voorzien is, hetgeen op de vorige niet was. Men heeft in deze kerk geen orgel. In den toren is wel een uurwerk, doch geen klok; er is, op eenige ellen afstand, een klokkenstoel, waarin twee klokken, van welke de eene door eenen ijzeren ketting in verband staat met het uurwerk in den toren.

De enkele Doopsgez., die hier woont, wordt tot de gem. van *Lippenhuizen* gerekend. — De R. K., van welke er 7 wonen, worden tot de stat. van *Venhuizen* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Bij de kerk vindt men eene dubbele buurt, en daarenboven in den omtrek vele huizen van naam, ten blijke, dat hier vroeger veel vermogende en aanzienlijke familiën hebben gewoond, als: Prandinga, Nanninga, Steninga of Steenga, Jardinga, Loohuis, Schrappinga, Weeper, Knolle, de Poel, Klasinga, Sickinga, Methuizen, Veenekoten, Boekhorst; Tenhore, de Kampen, Buttinge, Hoog-Duurswolde en Laag-Duurswolde.

De uitgestrektheid dezer buurten en onder hoorige landen, zal waarschijnlijk de oorzaak zijn, dat men dit dorp voor het grootste en vermogendste dezer grietenij opgeeft.

OOSTERWOLDE, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 12 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. 1¼ u. N. N. O. van *Elburg*, gem. en 4½ u. N. N. W. van *Doornspijk*, aan de Zuiderzee, te midden van vruchtbare weilanden gelegen.

Het telt, met de daartoe behoorende buurs. Hooge-Noordeinde en Zuiderstad, 640 inw. en zonder deze 100 inw.

Men vindt van dit d. melding gemaakt in den dijkbrief van Reinald, Hertog van *Gelre*, van het jaar 1359, waarin voorschriften aan Elburg en Oosterwolde voorkomen, omtrent den aan te leggen Oosterwolderdijk; voorts in 1378 in eenen sauvegarde-brief van Willem, Hertog van *Gelre*, waarbij veiligheid verleend wordt aan *Elburg*, *Dorenspijk*, *Oldenbroek*, Oosterwolde, *Zalk* en de *Vossekuilen*, der lieden hun lijf en goed gelegen in Wolter-Macharijs-ambt.

In 1383 ontsloeg Frederic, Graaf van Meurs, Heer van *Baer*, zijne keurmedige en hoorige lieden in het hof ter Eket, wonende te Oosterwolde, *Oldebroek*, enz. van alle Coermeetsche regten.

De inw., die er allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem*, behoort. In dit dorp werd vóór de Reformatie de H. Nicolaas, als Patroon of Beschermer der kerk, gevierd. De pastorie werd door den Abt van Weert begeven. Daar was maar ééne vikarij, te weten van den H. Antonius, wiens bedienaar door de Forensen aangesteld werd, en alle Zondagen, zijn priesterlijk ambt verrigten moest. In het jaar 1575 werden hier omtrent drie honderd personen geteld, die ter Heilige tafel gingen. Daar stond ook een outaar van de Allerheiligste Maagd Maria, doch zonder inkomsten. In het jaar 1407 schonk de Kerkheer Engbert Koster tot Oosterwolde, uit de scherfmate 25 schilden (35 guld.), aan de St. Nicolaaskerk aldaar. Deze kerk stond omtrent in het middelpunt der gemeente, met de pastorie en een paar boerenwoningen, aan den oude Woldweg en den kerkstouw, ter plaatse, waar reeds sedert de negende eeuw eene houten kapel stond, die dikwerf hersteld en nu en dan vernieuwd werd, tot dat in het begin der veertiende eeuw (volgens overlevering) drie rijke zusters het besluit namen, dat ieder voor hare rekening eene steenen kerk zoude bouwen, welke gelijk en gelijkvormig zoude zijn, waardoor dan door ééne van haar *deze houten kerk in eene steenen is veranderd*, alsmede ééne te Doornspijk en ééne te Kamperveen, welke alle drie in eene regte rigting op gelijke afstand van elkander geplaatst, en allen aan St. Nicolaas, den lievelings patroon der handeldrijvende kustbewoners, toegewijd werden. Den 7 Maart 1844 sloeg het onweder in de torenspits. In den toren heeft men ééne klok, met het opschrift: *Verbum Domini manet in Æternum* (d. i. het woord des Heeren blijft tot in eeuwigheid). Wegens de eenzame ligging der kerk, die, geheel van de bewoonde buurten afgezonderd, veel ongerief aan de gemeente verschafte, werd besloten, om die af te breken, en voor de opbrengst der afbraak een godshuis aan de *Molenvliet* op het *Hoog-Noord-einde* te bouwen, waarin des Zondags door eenen Catechiseermeester Catechisatiën werd gehouden, benevens eene ruime kerk aan het zuideinde aan den *Zandweg* te plaatsen, welk gebouw, met een klein torentje op den westgevel, en met het orgel uit de gesloopte kerk voorzien, en den 7 September 1845 ingewijd werd. In deze kerk heeft men uit de gesloopte St. Nicolaaskerk

overgebragt, eenen merkwaardigen grafsteen, waarop vier herders stavven en een ℌ en 𝔊 staan uitgebeiteld.

In het zuidelijk gedeelte van dit kerspel staat de buit. Horre. Zie dat woord.

Op het Kerkensmalle op 1200 passen afstand van den ouden kerktoren, ligt een bijna vierkante veldkei van 9 palm lengte en 7 palm breedte, op welks bovenzijden men een rond geboord gat, van 6 Ned. duim middellijn en 6 duim diepte, ziet, dien men voor een' voorromeinschen molensteen houdt.

Als hoogstmerkwaardig dient vermeld te worden, dat in 1805, door den Veenbaas LA Bos, op ongeveer 5¼ voet diepte onder den grond, nabij de wangen der Geldersche-gracht, is opgedolven een steenen beeldje, zijnde een mansbeeld, gekleed in een lang gewaad, om den hals eene neerslaande kraag en om het lijf eenen magtgordel, hebbende het hoofd gedekt met eene hoog gepunte kroon, welk beeldje men voor God den THOR houdt, en daar de gemeente Doornspijk, waartoe OOSTERWOLDE behoort, eertijds Thor-Spijk genoemd werd, zoo acht men deze vond aldaar van veel belang, om den naamsoorsprong te bevestigen. In de veenen werd door dien zelfden Veenbaas ook nog een Jacobakannetje opgedolven, alsmede een steenen donderhamer, en een steenen wigge. Bij het gasthuis heeft men voor eenige dagen wederom een jacobakannetje zeven voet diep, uit den grond gegraven.

In 1459 ging de scherfmate te OOSTERWOLDE, door aankoop, aan het St. Agnietenklooster te Elburg over. — In 1529 verkocht HERMAN STEVENSAN aan het St. Agnieten-klooster te Elburg al het turfland, gelegen in het Tijmen-Bollen-erve aldaar. — In 1834 is de pastorij afgebroken en naar de Zandweg verplaatst.

OOSTERWOLDE, buit. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, arr. en 1 u. van *Arnhem*, gem. en 1 u. van *Rheden*, even buiten *Velp*, waartoe het behoort.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte beslaat van 55 v. r. 14 v. ell., wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer Baron VAN SPAEN, woonachtig te Velp.

OOSTERWOLDE-EN-FOCHTELO, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *Wolvega*.

Men heeft er ééne kerk te Oosterwolde en telt er 1040 zielen, onder welke 250 Ledematen. Oosterwolde, Fochtelo, Appelsche, Donkerbroek en Haule zijn eerst te zamen door eenen Predikant bediend, die te Oosterwolde woonde. De eerste was JOHANNES DE BRUIN, beroepen in 1611, die in 1616 naar Beetsterzwaag vertrok. Na de dood van JACOBUS BUMA, voorgevallen in 1699, hier beroepen in 1670, zijn Donkerbroek en Haule hier afgenomen, en bekwam Oosterwolde, Fochtelo en Appelsche, in 1701, tot eersten Predikant ALBERTUS SWAGA, die in 1704 overleed. Tijdens de dienst van JOHANNES CONSTANTINUS ALBERTUS VAN DE SIEPKAMP, hier beroepen in 1832; werd Appelsche in 1839 van Oosterwolde afgenomen, hetwelk een eigen Predikant bekwam, terwijl Ds. VAN DE SIEPKAMP te OOSTERWOLDE-EN-FOCHTELO verbleef, tot hij in 1845 naar Oosterzee vertrok.

OOSTERWOLDER-KAMPEN (DE), lands., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie KAMPEN (DE OOSTERWOLDER).

OOSTERWOLDER-POLDER, pold. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

Deze pold. is verdeeld in vier merken, het Eketer-merk, het Lummer-merk, het Bols-merk en het Noorder-merk. Het eerste merk, aan Elburg grenzende, is het hoogste, en langzaam daalt de polder naar het Overijsselsche grondgebied, zoodat men voor het Noorder-merk eenen watermolen heeft moeten plaatsen om het droog te houden. Het eerste merk is doorsneden van eene wetering, de Wijk genoemd, naar het aldaar bestaan hebbende buitenleprozenhuis van dien naam, van waar haren loop begint, en lost door de Eketer sluis haar water naar zee. Het tweede merk door de Lummer-wetering en de Lummer-sluis. Het derde, zijnde het Bols-merk, door de Bolswetering en de Bolsluis, en het vierde, het Noorder-merk, door den Molevliet en de Noordersluis, in de Oude Oldebroeker-uitwatering, de Geldersche gracht genaamd. De groote Woldweg en de kleine Woldweg, doorsnijden dezen polder in drie deelen, te weten: de landerijen aan den dijk, welke voor vol, in de polderlasten worden aangeslagen. Tusschen den groote en den kleinen Woldweg zijn de Zijen en betalen de helft van de eerstgenoemden, en die, welke tusschen den kleinen Woldweg en de Geldersche gracht gelegen zijn, Wenden genaamd, moeten het vierde gedeelte der lasten dragen, welke per gres of ⅔ bund. worden geheven. Iedere merk onderhoudt zijne eigene uitwateringen, doch de gezamenlijke polder bekostigt het onderhoud van den zee- of ringdijk, de Kamper-dijk genaamd, waartoe de landen; aan den dijk gelegen, kosteloos de aarde moeten leveren, te weten, de buitenlandsche landen ¾, en de binnendijksche landen ¼, doch daar, waar de buitenlanden zijn weggespoeld, moeten de binnendijksche landen al de aarde leveren, daar de buitendijksche landen Oulanden genaamd, steeds meer en meer aan afslag onderhevig zijn, zijn door het polderbestuur op die plaatsen, welke het digst bij den dijk zijn, bekribbingen van rijs gedaan, om den verderen afslag te verhoeden. Het Noorder-merk is groot 1481 gresen (494 bund.), het Bols-merk 1335 gresen (445 bund.), het Lummer-merk 2093 gresen (697 bund.), het Ekter-merk 1568 gresen (523 bund.), te zamen 6477 gresen (2159 bund). Deze grootte is die, waarnaar de landerijen hunne polderlasten betalen, ofschoon de geheele polder bijna 470 gresen grooter is, en dus ongeveer 2272 bund. oppervlakte heeft, hetwelk in het zuidelijk gedeelte uit bouwland en houtgewas bestaat, doch overigens geheel uit weiland, hetwelk eene vlakte beslaat van meer dan vier uren in den omtrek.

OOSTERZANDT ('T), streek lands en boerderij in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, onder *Oldehove*.

OOSTERZAND ('T), voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. van *Oldekerk*, ½ u. N. W. van *Niekerk*; waartoe bij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans kleine, verspreide boerderijen.

OOSTERZEE, oudtijds OOSTZAAE, in het Oud-Friesch AESTZAZEE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, arr. en 5 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. O. van de *Lemmer*, Z. van het Tjeuke-meer.

Dit d. is het grootste der grietenij, hoewel niet zeer bevolkt, naar zijne uitgestrektheid, tellende men er slechts 300 h. en nagenoeg 920 inw., die meest bestaan van den landbouw. Ook heeft men er eenen houtzaagmolen en eenen oliemolen. OOSTZAAZE is wel voorzien van schoone riviervisch.

De landen van dit d., ten N. aan het gemelde meer palende, strekken zich zuidwaarts wel 1½ uur uit, en zijn bekend onder den naam van Oostzinger-land. Zie dat woord.

De Herv., die hier 900 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oosterzee-en-Echten*, die hier eene kerk heeft. Deze kerk, die eenen fraaijen spitsen toren plagt te hebben, welke reeds van overlang vervallen is, staat landwaarts in, aan den westkant van den rijweg, van Heerenveen naar de Lemmer, waar langs ook bijna alle de huizen aan den noordkant zijn gebouwd. De kerk zelve, een langwerpig vierkant gebouw, 22 ell. 6 palm. lang, en 9 ell. 4 palm. breed, is in 1706 gebouwd, nadat de vorige, welke van eenen geheel anderen bouwtrant was, door eenen harden wind was ingestort. De predikstoel staat in het midden, hoewel hij beter aan het oosteinde zoude geplaatst zijn. De nette koepelvormige toren is in 1798, ter vervanging van eenen klokkenstoel, welke er destijds bestond, op de kerk geplaatst.

De Doopsgez., die er 4 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Joure*. — De 16 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *de Lemmer*. — De school wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Te Oosterzee plagt ook een regthuis te wezen, gelijk mede twee aanzienlijke staten, beide den naam voerende van Oosterzee, naar twee Grietmannen uit dat geslacht, welke hier hebben gewoond, en insgelijks eene Roorda-state, doch die allen reeds voor vele jaren verdwenen zijn. — Op sommige kaarten van Friesland ziet men bij dit d. eenen heerlijken aanleg van eene groote uitgestrektheid, het Huis-te-Velde genaamd, doch deze bestaat slechts uit eenige beplante lanen, en dient voorts tot eene vogelkooi.

Oosterzee is de geboorteplaats van den Godgeleerde Menso Poppius, † na 1567. Hij was de Schrijver van het register der Roomsche Priesters, die, wegens hunne Hervormde gevoelens in 1567 uit Friesland gevlugt zijn, en in Oost-Friesland eene schuilplaats gezocht en gevonden hebben.

In den jare 1196 kwam Jonkheer Willem, zoon van Floris III, Graaf van *Holland*, hier in het land, hetwelk toen in oorlog was met Hendrik Kraan, Graaf van *de Kuinder*, hebbende de eerste, om dezen twist, die van zeer langen duur was, uit te houden, hier een sterk slot gebouwd.

In 1198 had Willem het geluk zijne vijanden te verslaan; ook kreeg hij, eenigen tijd later, den Bisschop van Utrecht, die de Friezen met onregtvaardige afpersingen kwelde, gevangen, hoewel hij echter, naderhand, door beleid van eenige Monniken werd losgelaten. Ten jare 1221 werd Oosterzee, door den Bisschop van Utrecht, geheel verbrand.

OOSTERZEE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, arr. en 5 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. O. van *de Lemmer*, N. O. van *Oosterzee*, waartoe zij behoort. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

OOSTERZEE, ter onderscheiding van het voorgaande ook wel het Blaauw-huis genaamd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, arr. en 5 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. O. van de *Lemmer*, N. O. van *Oosterzee*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

OOSTERZEE-EN-ECHTEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van de *Lemmer*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Oosterzee en ééne te Echten, en telt er 1840 zielen, onder welke 400 Ledematen. De

eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest ANTONIUS NICOLAI, die hier spoedig na de Hervorming was, en welligt niet in vaste dienst, maar ter leen.

OOSTERZEESCH-VELD, uitgestrektheid laag land, dat thans voor een groot gedeelte verveend wordt, Z. van het d. Echten, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet *Lemsterland*. Zie OOSTERZEEM-LAND.

OOSTERZEE-SLOOT, water in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, dat, ½ u. N. O. van *Echten*, uit het *Tjeukemeer* voortkomt, met eenen zuidoostelijken loop langs het geh. Echterbrug loopt, en zich in de *Kuinder* ontlast.

OOSTERZIJ, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 5 min. O. van *Heemskerk*; met 30 h. en 180 inw.

OOSTERZIJ-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Heilo-en-Oesdom*.

Deze pold., welke vroeger een meer uitmaakte, het Heilowermeer genoemd, is in het jaar 1581 bedijkt, doch thans niet aan alle kanten met dijken omringd, waardoor de juiste grootte niet is te bepalen, te minder, dewijl een onder Alkmaar gelegen poldertje, het Lood genaamd, en eene aanzienlijke hoeveelheid hoog gelegen geestland, onder de bemaling van dezen polder zijn begrepen. Het eigenlijk laag gelegen weiland, waarvoor om deze reden het geheele molengeld wordt voldaan, afgescheiden van het Lood, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 628 bund. 31 v. r. 90 v. ell. Deze pold. paalt N. aan de gem. Alkmaar, O. aan het Broekelermeer, Z. aan de gem. Limmen; de westelijke grens kan, om bovenstaande reden, niet wel met juistheid opgegeven worden, hoewel men daarvoor gemeenlijk den straatweg van Alkmaar op Haarlem aanneemt. Evenmin is het getal huizen en boerderijen, welke tot dezen polder behooren, juist te bepalen. Vroeger heeft er eene sluis bestaan, waardoor bij langdurige droogte water werd ingelaten en door welke men gemeenschap te water met den polder had; doch deze is in 1841 afgebroken en gedempt. Het land ligt ongeveer 1 ell. 8 duim. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit vijf Poldermeesters en eenen Secretaris en Penningmeester.

OOSTFORT, voorm. fort op den zuidoostelijken hoek van den *St. Anna-polder*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Biervliet*.

Het was eene kleine verschansing, aangelegd bij het graven der linie in 1735, tot hare dekking, doch reeds in de laatste helft dier eeuw weder verlaten en thans geheel geslecht.

OOST-FRANKENLAND, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse*; palende N. en O. aan den pold. Nieuw-Mathenesse, Z. aan den buitenpold. Galgoord, W. aan de buitenhaven van Schiedam.

Deze pold., welke vermoedelijk in de zestiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 40 v. r. 38 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eenen duiker of sluisje, op de buitenhaven van Schiedam, van het overtollige water ontlast. daarin worden geene boerderijen gevonden, doch wel een houtzaagmolen, met de daarbij behoorende lootsen en arbeiderswoningen, mitsgaders de opstal van eene ijzergieterij.

Bij den watervloed van November 1775 werd deze polder overstroomd. Zie deswege het art. WEST-FRANKENLAND.

OOST-GAT (HET), vaarwater ten Zuidwesten van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*.

Het is een der vaarwaters in den mond der Honte of Wester-Schelde, tusschen den wal van Walcheren en de Rassen ter eenre en het bankje van Zoutelande ter andere zijde. Het is smal, doch met eene genoegzame diepte van 80 tot 220 palmen.

OOST-GORS (HET), pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de buitengronden tegen den Amer, O. aan Schuddebeurs, Z. aan het Hooge en de Streepenlanden; W. aan de Korte-Bloken en aan den Ketel-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 76 bund. 45 v. r. 40 v. ell., en heeft een steenen sluisje, aan het zuideinde, tegen de Meersche-vliet, wijd 6 palm. 6 duim., voorzien van eene drijfdeur en schuif; voorts eenen houten duiker, wijd 5 palm. 6 duim., voorzien van eene klep; eindelijk een steenen sluisje, tegen den buitendijk, wijd 7 palm. 7 duim., voorzien van eene schuif, brengende het water naar eenen steenen sluis, bij het zoogenaamde 's Heerenhuis, wijd 2 ell. 5 palm. 8 duim., hoog 1 ell. 9 palm. 1 duim., voorzien van een paar puntdeuren en schuif, waardoor hij op de Amer van het overtollige water ontlast wordt. De laatste der gemelde sluizen dient, behalve voor de uitwatering van dezen polder, hoofdzakelijk voor de uitwatering van het hooge gedeelte van den Groote-Zonzeelsche-polder. Het zomerpeil is 8 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 3 ell. 3 palm. boven A. P. Hij behoort onder het bestuur van den *Roijalen-polder*.

OOSTHEIM of OOSTHEM, oude naam van het d. OOSTUM, in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*. Zie OOSTUM.

OOSTHEM of OESTHEM, in het Oud-Friesch AESTHEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. W. van *Sneek*, aan de Bolswarder-vaart. Men telt er in de kom van het d. 13 h. en 170 inw., en met de geh. Nyezyl en Westerburen, 31 h. en 220 inw., die meest in de veefokkerij hun bestaan vinden.

De Herv., die hier 181 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oosthem-Abbega-en-Folsgara*, die hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie honderd twintig goudgulden (180 guld.) opbragt. Het vicarisschap gaf vijf en tachtig goudgulden (127 guld. 50 cent). Deze kerk is een goed, bijzonder net gebouw, van binnen wel betimmerd en van een orgel voorzien, dat in 1838 vervaardigd is. Zij heeft eenen ouden stompen toren. De pastorie is hier bij uitstek fraai.

De Doopsgez., welke hier 30 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ylst*. — De R. K., van welke er 6 wonen, worden tot de stat. van *Blaauwhuis* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

Niet ver van dit dorp ligt het Oosthemmer-meer en bezuiden den Heindijk onderscheidene andere vischrijke plassen en meertjes.

OOSTHEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en ½ u. N. van *Bolsward*, ¼ u. Z. O. van *Witmarsum*, waartoe het behoort.

OOSTHEM-ABBEGA-EN-FOLSGARA, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*.

Men heeft in deze gem. drie kerken, als: ééne te Oosthem, ééne te Abbega en ééne te Fo[illegible]ara, en telt er 450 zielen, onder welke 163 Ledematen. D[illegible] in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is [illegible] RIOENS, die in het jaar 1565 herwaarts kwam, en in [illegible] naar Woltersum vertrok.

OOSTHEMMER-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, ½ u. Z. van *Oosthem*.

OOSTHOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

OOSTHOEKEINDSCHE-POLDER, pold. in het baljuws. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOEKEINDSCHE-POLDER.

OOSTHOEKSCHEN-DIJK (DE-), dijk in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, welke een begin neemt, bij de vereeniging van den Nieuw-Piershilsche-dijk met den Oude-dijk en eerst in eene zuid-oostelijke, vervolgens in eene zuidelijke strekking langs den Oud-Piershilsche-polder heen loopt, aan het zuid-oostelijke punt van dien polder, ter plaatse, waar de Kostverloren-dijk en de Zuidzijdsche-dijk zamenloopen, eindigt.

OOST-HOLLAND, naam, welken de gem. EENSES, in het midden der veertiende eeuw, aangenomen heeft. Zie EENSES.

OOSTHUIZEN, d. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. N. W. van *Edam*, gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*; 52° 34″ 18′ N. B. 22° 39″ 26′ O. L.

Dit d. wordt in eenen brief van het jaar 1388, LITKOOSTHUIZER-KOOGEN genoemd. Op een oud kaartje vindt men OOSTHUIZEN onder den naam van LUTTIK-OOSTHUIZEN aangeteekend.

Het d. is langs eene streek van ruim 800 roeden, doch niet overal even digt en minst aan den kant van Eetersheim, naar den zeedijk, betimmerd. Het voornaamste van het dorp, dat zeer fraai is, ligt tegen de ringsloot van de Beemster. Men telt er 112 h. en 650 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij, het kaasmaken en binnen- en buitenlandschen kaashandel. Ook heeft men er eene schuitenmakerij en eene houtkoperij. Vroeger had men er ook eenen houtzaag- en eenen korenmolen, welke beide niet meer bestaan.

De trekvaarten van Edam en Purmerend naar Hoorn, vereenigen zich te OOSTHUIZEN, en men komt er door eene schutsluis in de gemeene vaart naar Hoorn.

Men had er vroeger een aanzienlijk Raadhuis onder hetwelk, in het jaar 1626, eene waag gebouwd werd en een wachthuis, benevens de crimineele gevangenis. Men ging ter wederzijden met steenen trappen op dit Raadhuis, waar bekwame vertrekken voor de Regering waren. Uit het dak rees een torentje, met eene klok, die gebruikt werd voor de afkondigingen, welke van het Raadhuis geschieden. Dit Raadhuis oud en bouwvallig geworden zijnde, is in 1837 geheel nieuw herbouwd.

De Herv., die er 610 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*.

De kerk, welke vóór de Hervorming ter begeving van den Heer der heerlijkheid stond, is een fraai, laag en luchtig gebouw, hetwelk vier kruisgevels heeft, en op het midden een fraai, zeskant, doorluchtig torentje, dat in het jaar 1745, uit het dak van de kerk, waarin het al vrij ver was doorgezakt, weder opgevijzeld is. De kerk, welke mede van een orgel voorzien is, werd, volgens een oud geschrift, op het oude raadhuis gevonden, in den jare 1518 gebouwd. In den zuiderhoek der kerk is eene ongemeen prachtige graftombe van zwart en wit marmer met heerlijk beeldwerk, pilaren en opschriften, opgerigt voor den Heer FRANÇOIS VAN BREDEHOFF, Vrijheer van *Oosthuizen*, *Etersheim*, Burgemeester en Raad der stad Hoorn, Afgezant bij den Koning van Pruissen, overleden den 14 Mei des jaars 1721. Zijne beeldtenis, nevens de

geslachtswapenen, ziet men boven deze graftombe. Onderscheidene van zijn geslacht zijn hier benevens hem bijgezet, van welke de fraaije wapenborden aan den muur hangen. Deze Heer vereerde in het jaar 1720 aan de kerk, drie zilveren schotels, twee zilveren bekers, een tafellaken en servetten tot het vieren van het Heilige Avondmaal. In het begin van het jaar 1846 ontving deze kerk nog eene fraai bewerkte zilveren schenkkan ten gebruike bij het H. Avondmaal ten geschenke van den Heer Pieter Louwe en Mejufvrouw Trijntje Kaaskooper, ter gelegenheid van hunne vijftigjarige echtvereeniging.

Er wonen te Oosthuizen 5 Doopsgez., 8 Evang. Luth., 16 R. K. en 6 Isr., van welke de Doopsgez. te *Beemster* en de overige te *Edam* hunne godsdienst waarnemen.

In het zuidelijke gedeelte der kerk wordt de dorpschool gehouden, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Men heeft te Oosthuizen een distributiekantoor voor de brievenposterij en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 15 Januarij 1829 is opgerigt, en 13 Leden telt.

De kermis valt in met Pinksteren.

Oosthuizen leed veel door de watervloeden van 14 en 15 November 1775 en van 4 en 5 Februarij 1825. Inzonderheid in den eersten, toen dit dorp, anders hooger dan de naburige plaatsen gelegen, door het water werd overstroond, terwijl het bij den laatsten mede een toevlugtsoord werd voor de naburen.

OOSTHUIZEN, voorm. d., prov. *Friesland*, aan de oostzijde op het eil. Ameland, dat, van tijd tot tijd, door verschillende vloeden en overstuivingen verdwenen is, en waarvan eene oude vrouw, die in 1825 nog in leven was, het laatste huis meermalen had aanschouwd. De inw. van dit dorp, met de overstroomingen moetende verhuizen, begaven zich meerendeels naar het geh. Buren.

Bij den watervloed van 1825 waren, ter plaatse, waar dit dorp gestaan heeft, de duinen weggespoeld, zoodat men duidelijke fondamenten van huizen, benevens eenige overblijfselen van waterputten en eene smederij ontwaarde. Bij het graven aldaar vond men ook smidsgereedschappen en eenige koperen en zilveren muntspecien, waaronder eenen koperen legpenning van het jaar 1584, geslagen ten gevolge van een besluit en de maatregelen, genomen door de Staten van Holland, tegen de Roomschgezinden en Jezuiten.

OOSTHUIZEN-EN-HOBREDE, gem. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (18 m. k., 4 k. d., 8 s. d.); palende N. aan Beest, O. aan Etersheim-en-Zuid-Schardam, Warder en Middelie-en-Axwijk, Z. aan Kwadijk, W. aan de Beemster.

Deze gem. bevat de d. Oosthuizen en Hobrede, het geh. Korsloot, benevens een gedeelte van Kwadijk. Vroeger telde men ook onder deze gem. de geh. Lage-Leek en Bellingerwout, beide door de Zuiderzee verslonden.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 774 bund. 96 v. r. 87 v. ell., waaronder 765 bund. 80 v. r. 46 v. ell. belastbaar land. Men telt er 140 h., bewoond door 175 huisgez., uitmakende eene bevolking van 770 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en het kaasmaken. Er wonen hier kaaskoopers, die eenen vrij aanzienlijken binnen- en buitenlandschen handel drijven.

De Herv., die er 720 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Edam*, behoort. Van 1577 tot 1587 was Oosthuizen met *Etershem* en *Schardam*

vereenigd, zijnde de eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, geweest SUFFRIDUS PAULI, die in het jaar 1577 derwaarts kwam, en in het jaar 1580 naar Grootebroek vertrok. De twee laatstgenoemde dorpen in 1587 van OOSTHUIZEN afgescheiden zijnde, werd *Warder* daarmede kerkelijk vereenigd, tot dat in 1626 OOSTHUIZEN eenen afzonderlijken Predikant verkreeg; dit duurde echter slechts tot in het jaar 1632, toen *Hobrede* met *Oosthuizen* vereenigd werd. Deze combinatie had tot eersten Predikant PETRUS LETTINGIUS, die in het jaar 1631 herwaarts kwam, en in het jaar 1643 van zijne dienst werd ontslagen. Men zie over deze combinatie verder ons art. HOBREDE.

De Doopsgez., welke hier 10 in getal zijn, behooren tot de gem. van *de Beemster*. — De Evang. Luth., van welke men er 8 aantreft, behooren tot de gem. van *Edam*. — De 20 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Edam* gerekend. — De 6 Isr., die men er aantreft, behooren tot de bijkerk van *Edam*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oosthuizen en ééne te Hobrede, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl., welke in het begin der vorige eeuw in eigendom bezeten werd door Mr. FRANÇOIS VAN BREDEHOFF, Heer *van Pijlswaard en Etershem*, Oud-Burgemeester der stad Hoorn, Bewindhebber der Oostindische Compagnie, ter kamer aldaar enz., enz., in wiens geslacht zij tot nu toe gebleven is, zijnde thans eigenaar dezer heerl. de Heer Mr. FRANÇOIS VAN BREDEHOFF DE VICQ, woonachtig te Hoorn.

Het wapen dezer gem. is een in drieën gedeeld schild, het bovenste van sabel (zwart), met drie ruiten, staande twee en een; het middelste van keel (rood), met vier kepers; het onderste van zilver, met eenen bril met één glas, waarom het andere glas er onder ligt.

OOSTHUIZER-KOOG of WESTER-KOOG, pold. in de prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gedeeltelijk gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*, gedeeltelijk gem. *Etershem-en-Zuid-Schardam*; palende N. aan de Beetser-ban, O. aan den Zeedijk, Z. aan de Zeevang, W. aan de Beemster.

Deze koog wordt door de trekvaart naar Hoorn in twee deelen gescheiden, waarvan het oostelijke wordt genaamd de Groote-Wester-koog, en het westelijke de Kleine-Wester-koog.

Bij den watervloed van Januarij 1825 is deze koog gedeeltelijk onder water geloopen.

OOSTHUIZER-WEG (DE), weg in *de Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Oost-Beemster-dijk over het zuidwestelijke gedeelte van Oosthuizen, in eene west-noordwestelijke rigting regt door de Beemster naar den West-Beemster-dijk, ½ u. Z. van Schermerhorn.

OOST-INDIEN, buurs. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Groningen*, kant., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 20 min. Z. W. van de *Leek*; met 60 h. en 190 inw. Vroeger had men er eene school, welke door eene nieuwe school te Zevenhuizen vervangen is.

OOST-INDIËN, pold, vroeger tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*, gem. *Kortenhoef-en-Riethoven*; palende N. aan de Papen-Meent, O. aan het Munnike-veen, Z. aan de Kortenhoefsche-Zuwe, W. aan het Horster-meer.

OOST-KAPELLE, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Middelburg* (1 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende N. W.

aan de Noordzee, N. en N. O. aan de gem. Vrouwen-polder-Zandijk-buiten-en-Schellag, O. aan Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-ambacht, Z. aan Grijpskerke-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande, W. aan Aagtekerke en aan Domburg-Binnen-en-Buiten.

Deze gem. bevat het d. Oost-Kapelle, benevens eenige verstrooid liggende boerenwoningen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1412 bund., waaronder 1399 bund. belastbaar land. Men telt er 126 h., bewoond door 165 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 810 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en den arbeid in de bosschen, welke in deze gemeente talrijker en grooter zijn, dan in eenige andere van het eiland Walcheren. Vroeger was hier eene brouwerij, welke, voor omstreeks twintig jaren, gesloopt is.

De inw., die op weinige na allen Hervormd zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring. van *Veere*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, was Jan de Pourck, die hier reeds in het jaar 1584 stond, en in het jaar 1595 nog in leven was. Onder de Predikanten, welke hier gestaan hebben, verdienen bijzondere melding: Johannes Meersman, die hier den 20 Augustus 1654 kwam en in 1702 emeritus werd, zoodat hij zijne dienst in deze gem. tot bijna acht en veertig jaren heeft mogen rekken; Johan de Crane, bevestigd 2 December 1703, emeritus geworden 1727, die zes zijner opvolgers in de H. dienst heeft ingezegend; Gosuinus Vrolikhert, die in 1739 alhier beroepen werd, en in het volgende jaar naar Vlissingen vertrok, alwaar hij zich, door het schrijven van zijnen *Vlissingsche kerkhemel* heeft beroemd gemaakt, en Ewaldus Hollebeek, die den 25 October 1744 herwaarts kwam en in 1746 naar Charlois vertrok, waarna hij Hoogleeraar te Groningen en te Leyden geweest is. Het beroep geschiedt onder medestemming van den Ambachtsheer.

De weinige Afgescheidenen welke hier wonen, worden tot de gem. van *Middelburg* gerekend. — De drie Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren even zoo tot de gem. van *Middelburg*.

Men heeft in deze gem. eene, in 1845 nieuw gebouwde, school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt en daargesteld werd uit eene toelage der provinciale kas en vrijwillige giften der inwoners.

Deze gem. is eene heerl. Wie echter de oudste en eerste bezitters geweest zijn, is onzeker. Men vindt geen edel geslacht, dat Oostkapelle was genaamd. Het eerste bewijs, dat men deswege aantreft, is, dat dit ambacht in onderscheidene gedeelten aan bijzondere lieden, hetzij Ridders of Knapen toebehoorde, welke gedeelten door koop of gifte, van tijd tot tijd, aan de Abten van Middelburg zijn gekomen. Al vroeg vindt men dat den Abt van Middelburg den eigendom van ambachts gedeelten in Oostkapelle is opgedragen; als in het jaar 1273, wanneer Floris V, Graaf *van Holland en Zeeland* verkocht heeft: » aen » den Abt en het Convent der Kercke van de H. Maria in Middelburg » twee van rechtsgebied in Oestcappelle of daar te weten, het- » geen toebehoorde aan Willem Moens zoone, Pieter en Willem Costers » zoone, Wige Gilles zoone, Pieter van Domburg en Pieter Hans zoone, » elk van deze (1) voor veertig ponden Leuvens, met die » magt dat de voornoemde Abt en Convent in hun rechtsgebied eenen

(1) De open gelaten woorden zijn onleesbaar.

» getrouwen Schout vermogen aan te stellen naar hun welgevallen » tot zo lang zij goed mogten vinden hem af te zetten en dan eenen » anderen Schout aan te stellen in deszelfs plaats, wien en zo dikwerf » zij willen zullen, die echter ons niet ongetrouw of tegen zijn, enz."

Door deze en andere aankoopen en giften bij de Abten van Middelburg successivelijk gedaan en verkregen, waren deze genoegzaam eigenaars van deze geheele heerlijkheid geworden, in zoo verre dat bij verleidbrief, in naam van Keizer KAREL, den 11 Augustus 1539 verleend, aan den Abt FLORIS AART VAN SCHOONHOVEN, deze beleend werd met het ambacht van OOSTKAPELLE ter nombre van 2474 gemeten 291 roeden (1069 bund. 79 v. r. 73 v. ell.) boven de vervolg duinen. Dan dit geheele ambacht heeft nimmer aan meergemelden Kerkvoogd toegekomen; een klein gedeelte ter nombre van 144 gemeten 193½ roeden (66 bund. 41 v. r. 82 v. ell.) bij de breedte, behoorde tot de domeinen van den Graaf, zoo als blijkt uit de laatste rekening van PHILIBERT VAN SEROOSKERKE, Rentmeester Generaal Bewester-Schelde van het jaar 1568, waar dit in verschillende posten verantwoord wordt. De meergemelde Abt bezat dit ambacht als een goed en onversterfelijk leen. Gelijk hij ook de riddermatige hofsteden, Duinbeek en Westhoven, daar binnen gelegen, in eigendom had, en van het een en ander in het genot bleef, tot dat de onlusten, die het vuur des oorlogs in het jaar 1572 hier ontstak, kerk- en burgerstaat in Walcheren deden omkeeren, en het Roomsche kerkbestuur een einde nemen. Kort na de overgave van Middelburg, in het jaar 1574, werden alle roerende en onroerende goederen, der geestelijkheid aangekomen hebbende, ten gemeenen voordeele aangeslagen en meestal verkocht: dan, met den Allerheiligenvloed van het jaar 1570 en vervolgens, waren de zeewerken der stad Veere, in zoodanig verval gekomen, dat de Regering van die stad, bij requeste aan 's Lands Staten, om onderstand verzocht, waarom de Steden Middelburg en Vlissingen, dezen hoogen nood in bijzondere aanmerking nemende, aan die van Veere de heerlijkheid van OOSTKAPELLE in vrijen eigendom getransporteerd hebben, als een kwaad en onversterfelijk leen, met *Ambagts gevolg, als Vogelerij, Maalderij en Visscherij, met het Duinken van dien en al zulke præëminentiën en vrijheden als den Abt van Middelburg dezelve Ambagtsheerlijkheid eertijds had beseten en gebruikt; onder conditie dat die van Vere eerstdaags zoude moeten emploijeeren* 3000 *guldens tot reparatie van de voorn. zeewerken, en van 't employ derzelver penningen behoorlijke rekening doen* enz. Dit heerlijk stuk goed alzoo op deze wijze van den Abt van Middelburg tot de stad Veere overgegaan zijnde, waren de Regeerders dier stad al spoedig bedacht, om de kleine gedeelten ambacht, die voorgezegde Abt niet bezeten had en steeds in den boezem der grafelijkheid berustte, door koop meester te worden; gelijk zij eene partij van 27 gemeten 48½ roeden (10 bund. 90 v. r. 77 v. ell.), hemelsbreedte of steenschietens 23 gemeten 13 roeden (10 bund. 30 v. r. 41 v. ell.), gestaan hebbende ten name van JASPER ADRIAANSE VAN POPPENDAMME, bij diens overlijden en gebrek van verhef en lossing aan de grafelijkheid vervallen, van Heeren Gecommitteerde Raden, bij publieke verkooping meester werden voor een pond Vlaamsch en zestien schellingen (10 guld. 80 cents), den hoop, en gesteld ten name van JAN PIETER VAN REYGERSBERGE. Gelijk zij daarna 46 gemeten, 234½ roeden (21 bund. 48 v. r. 1 v. ell.) ambachts bij den breedte, die steenschietens slechts 45 gemeten 28½ roeden (20 bund.

36 v. r. 73 v. ell.) uitbragten, en gekomen van JAN LAMBOT, *Heer van Molenbaix*, op HERMANUS VAN BOUCHOUTE, Heer van *Sommelsdijk*, van den Heer Rentmeester Generaal Bewester-Schelde kochten, en deden stellen ten name van CHRISTOFFEL BARENDTS, Burgemeester van Veere. En laatstelijk is bij evengemelde Heeren Gecommitteerde Raden verleden en opgedragen aan de stad Veere, ten name van voorgemelden Burgemeester BARENDTS, 100 gemeten 12 roeden (45 bund. 93 v. r. 43 v. ell.) ambachts in deze parochie, gekomen van HENDRIK CLAASSEN, volgens verleidbrief van 7 April 1634, met welke onderscheidene aankoopen de stad Veere geheel deze heerlijkheid heeft gehad en in een ongestoord bezit is gebleven tot het jaar 1638, wanneer zij, door eenige grondbraken, verval van koophandel en andere rampen, stads geldmiddelen in eenen soberen staat geraakt zijnde, genoodzaakt werd deze heerlijkheid te verkoopen, als wanneer daarvan kooper werd PIETER MULLIÉ, ten behoeve van Heeren Burgemeester en Regeerders der stad Middelburg voor vier en dertig duizend gulden, welke dit leen deden stellen ten naam van den Heer Burgemeester HENDRIK THIBAUT, na wiens afsterven het, in het jaar 1668, verheven werd ten name van den Heer HENRI GODIN.

Deze heerlijkheid bleef niet langer een eigendom der stad Middelburg, dan tot het jaar 1679, wanneer die van wegen evengemelde stad verkocht werd aan den Heer WILLEM LEMAGE, representerende den eerste Edele in de Grafelijkheids Rekenkamer, voor eene som van tien duizend vijf honderd vijf en vijftig ponden Vlaams (63,330 guld.), te betalen in obligatiën, ten laste van de leenbank dier stad. Bij overlijden van laatstgemelde is die in het jaar 1721 verheven op naam van zijne weduwe, Vrouwe AGNES DE VROE, als zijne erfgename ex testamento en volgens daarvan verkregen octrooi. Toen evengemelde Vrouwe overleden was, is op den 19 April 1727, volgens hare testamentaire beschikking en bekomen octrooi, twee derden dezer heerlijkheid verheven op naam van Jonkheer JOAN GUALTHERUS VAN DER POORTE, tot dat, den 8 Maart 1755, de Heer EVERT VAN DER POORTE, Raad in den Hove van Vlaanderen, zijnde een derde voors. heeft afgestaan en overgedaan aan zijnen broeder, JOHAN GUALTHERUS VAN DER POORTE, destijds Burgemeester en Raad der stad Middelburg, op wiens verzoek, bij openen brief van Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland, deze heerlijkheid op den 19 April 1766, van een kwaad tot een goed leen is verklaard. Thans wordt het ambachtsheerlijk regt uitgeoefend door Jonkheer J. STEENGRACHT VAN OOST-KAPELLE, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. OOST-KAPELLE, ligt 1¼ u. N. W. van Middelburg, en behoort tot de fraaisten van geheel Walcheren, zijnde doorsneden door den straatweg van Middelburg naar Domburg.

De kerk, ofschoon van middelmatige grootte, is niet eene der minst aanzienlijke van Walcheren. Men weet niet aan wien zij vóór de Reformatie was toegewijd, maar wèl, dat zij door Geestelijken uit de abdij te Middelburg bediend werd. De dikke en zware toren, welke den zeevarenden tot baken dient, zeker het eenige overblijfsel van het oude gebouw, bewijst genoeg, dat de kerk eertijds grooter was dan die, welke nu gezien wordt. Zij zal mede in de algemeene ramp des eilands en in de woede des krijgs in kolen gelegd zijn. Het schijnt, dat het eerste kerkgebouw, na de Hervorming, van hout was, dat al vóór of omtrent het jaar 1579 moet zijn geweest, wijl de gemeente van OOST-KAPELLE toen reeds bij de klassis van Walcheren was ingelijfd. Dat zij van hout was schijnt daaruit te moeten

blijken, dewijl Schout en Schepenen, bij rekest aan de Regering van Veere, te kennen gaven, dat *huerluyder kercke metten grooten storm ende tempeest van de winde ganselyck ende 't eenemael omegewaeyt ende gevallen es*, hetgeen niet wel van een steenen gebouw te begrijpen is. Welk rekest, zonder jaartal of datum, niet juist te bepalen is wanneer het ingediend is; maar zeker vóór het jaar 1585, wanneer van wege de Regering van Veere is aanbesteed: *zekere mutserwerk, te strycken, witten ende met pannen te decken aan de kercke tot Oostcappel*, in welk bestek gezegd wordt de zijmuren lang te moeten zijn 24 voet en wijd van binnen 19 voet, dat waarlijk van een gering aanzien moet zijn geweest, hetgeen dan gelegenheid gaf, dat niet lang daarna Schout en Schepenen zich andermaal aan hunne Ambachtsheeren de Regeerders van Vere, bij rekest vervoegden, en daarin zich onder anderen aldus lieten hooren: *dat wy voorsaackt syn te kenen te gheuen — de groote onbequaeheyt der plaatse, die wy yegenwoordich hebben om te predicken e leeren Goodes woort — Duer dien het huyseken daer men predickt al veele te cleyne is. Supplieren e bidden, dat uwer eerwaerdighe soude willen believen daer op rypel te letten, e met christel en broederl yver e liefde te aenziene e ons duer die te guenen e doen maken een kercke naer ons behouft ens.* Hierin schijnt reeds vóór het jaar 1592 voorzien te zijn geweest, dewijl men in dit jaar een nader verzoekschrift vindt ingeleverd, waarin de wet en kerkeraad hen bedanken, dat hunne kerk van nieuws is opgebouwd, doch zich beklagen, *dat men metten soberen clanck van de belle ofte clocken, hangende in den torre van voorn kercke nyet can gewaerschouwen nochte conuoceren tot het gehoir van sondaechsche predicatie, jae dat meer alsoo geen huerwerck t'zedert de voorleden troubles binnen de voorsz ambachtsheerl geweest is — hebben de voorn. suppelten goed gevonden uwe E. hier van te verwittigen ende aduerterene als van debuoirs wege verplicht synde haerl recours in dese ende gelycke zoeken tot uwer E. te nemen. Biddende zelve gelieve de hant te houdene, dat de sacke voorscreue mogen gevoirdert worden, dewelck nyet alleenel redunderen zal tot voirderinge van den dienst Gods wesende het principaalste. Nemaer oock tot welgevallen van alle de Ingesetene uwes voorsz Ambachtsheerl.* Op welk bezwaar der parochianen in dier voege schijnt voorzien te zijn geworden, dat uit eene schatting of omslag op deze gemeente gelegd, de onkosten van eene behoorlijke kerkklok is gevonden, wijl de Secretaris Adolph Canin, bij rekest, den 16 Maart 1598, aan de Regering van Veere verzocht Commissarissen tot het opnemen en sluiten zijner rekening *van der scattinge by uwer E. geconsenteert tot betaeling soe wel van de clocke als andere ontcosten gevallen op zelue prochie.* Welk verzoek terstond werd ingewilligd. Die kerk bleef echter niet bestand, om deze gemeente, die steeds zal aangewassen zijn, te kunnen voldoen, waarom die zich tot 's Lands Staten wendden, en daarin door de Regering van Veere werden bijgestaan, zoodat, in het jaar 1604, hun vijf en twintig of dertig ponden Vlaamsch (150 of 180 guld.) werd toegestaan, om het dak van de kerk te beschieten, welke gratuiteit toen niet gevolgd schijnt te wezen, omdat op een dergelijk verzoek, den 10 Mei 1607, bij de Heeren Staten is goedgevonden, dewijl bij *eene visitatie by eenige vuyt die van de Magistraet der stede van der Vere, het kercxken zoo cleyn en onbequaem bevonden is, dat het nyet mogelick is, langer aldaer den dienst te connen gedaen*, den Rentmeester Jan Pieters ordonnantie te verleenen ter somme van nog twintig ponden Vlaamsch (120 guld.), boven de voren verhaalde

dertig ponden Vlaamsch (180 guld.) Eerst in het jaar 1600 heeft de kerk zijne tegenwoordige grootte en gedaante gekregen, alzoo 's Lands Staten, bij besluit van April des zelfden jaars besloten, het vergrooten en uitzetten der kerk van OOST-KAPELLE, ten koste van den Lande te doen aanbesteden. Zijnde bij een gelijk en nader besluit van 24 Januarij 1614, nog het besteden van *de versochte reparatie van den cappe van den thoren*, en eenig ander zoo *hout- als metselwerck* toegestaan. Sedert is deze kerk, tot heden, van 's Lands wege onderhouden, zoo als zij ook nog in het jaar 1822, bouwvallig geworden zijnde, voor 's Rijks rekening is hersteld. Deze kerk prijkt met geen orgel, doch heeft van binnen een tamelijk goed aanzien, pronkende met eenige wapenschilden van daarin begraven zijnde lieden van aanzien en geboorte, onder welke bijzonder uitmunten die van den Heer Mr. WILLEM LE SAGE, in leven Heer dezer heerlijkheid, *van Romerswaal en Lodijke*, voorstellende de eerste Edele in de Rekenkamer dezer provincie, benevens die zijner gemalin AGNES DE VRIES. Voorts van den Heer Brigadier VAN WELDEREN, die den 23 Augustus 1730 alhier begraven is. Nog vindt men er de wapenborden der Heeren GOMES en DE HAESE, om van meer anderen niet te gewagen. De consistorie of het vertrek, alwaar de kerkeraad weleer vergaderde, was onder den toren, en ruim genoeg voor dat gebruik, waaruit de dikte en zwaarte des torens af te meten is, die boven, waar de spits aanvang neemt, met eenen wandelgang van steenen zerken en rondom van eenen ijzeren leuning voorzien is. Tot het bedienen van het H. Avondmaal, is deze kerk met het benoodigde zilver verrijkt, als: met vier groote bekers, vereerd door wijlen den Heer JONAS GOMES, in leven Pensionaris der stad Middelburg, den 13 December 1718 overleden; drie schotels en twee zware kannen, een geschenk van wijlen de Ambachtsvrouwe AGNES DE VRIES, in het jaar 1727 gedaan, waarbij men voegen kan een zilveren doopbekken, in het jaar 1744 vereerd door wijlen PIETER HUYSSENS, in leven Breedgeërfde van Walcheren.

Ook heeft men in dit dorp een, in 1845 voltooid, Diaconie-Armhuis, grootendeels uit vrijwillige bijdragen der ingezetenen opgebouwd ter vervanging van een vroeger bestaande, dat in bouwvalligen toestand verkeerde.

Dit d. ligt in het houtrijkste en schoonste gedeelte van het eiland Walcheren, van daar dat ten alle tijde de meeste lusthoven onder OOST-KAPPELLE werden gevonden. Zoo vindt men nog de overblijfselen en grachten der thans gesloopte buitenplaatsen, het Huis-van-Oostkapelle en Zwanenburg, waarvan de afbeeldingen bij SMALLEGANGE gevonden worden; verder bestonden hier weleer Burgvliet, Duino, Duinhelm, Hoogduinen, het Huis-ter-Mee, Groot-Middenhof, Rijnsburg en Westhove, thans in buitenplaatsen en landhoeven herschapen. Buitenplaatsen van lateren, hoewel ouden, oorsprong zijn: het Huis-ten-Duine, Duinbeek, Duinvliet, IJpenoord, Molenwijk, Overduin, Schoonoord en Zeeduin.

Bij laag water komen op het strand, achter Westhove, grafsteenen te voorschijn, die welligt dagteekenen van de oude abdij van dien naam.

De kermis van OOST-KAPELLE valt in den eersten dag na Pinksteren.

Het wapenschild, waarmede dit geregt zijne acten en brieven van ouds bezegelde, bestond uit twee gouden fascen op een veld van azuur (blaauw). even als het bij SMALLEGANGE in de wapenkaart der heerlijkheden Bewester-Schelde staat afgebeeld; men wil echter dat een ander schild,

bestaande in eene kuil, welke van de omstreken bezocht werdt, en, dus sprekende, het echte wapen van Oostkapelle zij.

OOST-KAPELLE (HUIS-VAN-), voorm. adell. h. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en 1½ u. N. W. van *Middelburg*, gem. en onmiddellijk aan het dorp *Oost-kapelle*.

Dit fraaije huis is gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een weiland met hooge geboomte omgeven.

OOST-KAPELSCHE-WATERGANG, watergang in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, die oostwaarts Oost-kapelle zijnen oorsprong neemt, in eene zuidwestelijke, kronkelende rigting door deze heerl. en Grijpskerke loopt, en zich vervolgens met den *Domburgsche-watergang* vereenigt en daarmede in, eene zuidoostelijke rigting, door de heerl. Bettinge loopt, om vervolgens, in eene oostelijke strekking, de grensscheiding tusschen die heerl. en Koudekerke uitmakende, naar Middelburg te loopen, waar het zich in de vest uitstort.

OOSTKERK, voorm. d. op *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat bij den watervloed van 1532 eene prooi der golven werd, en niet weder te voorschijn gekomen is.

OOSTKERKE, d. op het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. en 1½ u. N. W. van *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*.

Dit d. maakte vroeger reeds een afzonderlijk ambacht uit, hetwelk bij den watervloed van 23 November 1334 in schorren werd herschapen; doch den 15 April 1370 gaf Hertog ALBRECHT aan WILLEM REINGERSZOON VAN CATS, Rentmeester van Zeeland, om trouwen dienst enz., reeds wederom octrooi tot bevorsching van het Oostkerker-ambacht, met bezit der oude vrijheden. In de volgende eeuw stichtte men er de nog aanwezige kerk, zijnde een vrij ruim gebouw met eenen spitsen achtkanten toren. Van het koor der kerk is eene zeer goede school gemaakt, de rijke Heeren VAN KATS, die er eene hun voegende verblijfplaats hadden, deden al wat zij vermogten, om het dorp op te heffen. In 1360 verkregen zij eigene keuren, en in 1416 daarenboven verlof tot het heffen van zes grooten accijns op elk vat bier, tot het aanleggen en onderhouden van straatwegen op het dorp.

Het is een groot, aanzienlijk en sterk bevolkt d., dat 143 h. en 900 inw. telt, die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 830 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wolphaartsdijk*, welke de bovengenoemde kerk gebruikt, die zeer net is en van een orgel voorzien, dat twee klavieren heeft en een pedaal.

De Afgescheidenen, van welke men er 60 aantreft, behooren mede tot de gem. *Wolphaartsdijk*, en hebben in dit dorp eene kerk, zijnde een eenvoudig bedehuis aan den Noord-dijk, zonder toren of orgel.

De R. K., van welke er 8 wonen, worden tot de stat. van *Goes* gerekend. — De 2 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Middelburg*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht.

OOSTKERKE (AMBACHT-VAN-), voorm. amb. in *Vlaanderen*. Er lag daarvan, vóór 1786 een klein gedeelte in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, en was niet veel meer dan 3 bund. groot. Het fort van St.-Donaas, bij *Sluis*, was daarin gelegen. Het werd toen aan Oostenrijk afgestaan, en, daar thans de grenzen van 1794 zijn aangenomen, ligt het geheel buiten het Koningrijk der Nederlanden.

OOSTKIL (DE), *eene der killen van den Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, die uit de *Bakkers-kil* voortkomende, eerst met eene zuidelijke strekking, tusschen *Jannezand* en Boerenverdriet en vervolgens met

eene zuidwestelijke rigting tusschen Jannezand, Prinsen-Jannezand en Nieuw-Jannezand ter eener zijde, en den Vrouwen-polder, den Oranjepolder en de Kerk-polders ten westen van den Steen-van-Kouterwerk ter andere zijde, loopende, met drie onderscheidene monden in den *Amer* plegt uit te stroomen. Ter verbetering van de uitwatering der landen van Altena, is bij eenen aan te verrigten van den punt Jannezand, in 1806, van wege alle de polders, op de Merk uitwaterende, en met toestemming van het departement van den Waterstaat, door eenen rijzen dam afgesloten, welke de lengte heeft van 166 el., breed op de kruin 1 el. 2 palm., en hoog zijnde 3 el. boven A. P., dat is 4 palm. 3 duim. boven de vloedpeilen der polderkaden; de aanleg van den dam is 9 el. en de bermen zijn buitendien ieder nog 2 el. breed.

Den 20, 21 en 22 January 1807, bij middelbare rivierstand, was het verval bij laag water, boven en beneden gemelden dam, volgens een rapport van wijlen den Heer Inspecteur-Generaal Leonard Brunings, d. d. 10 Maart 1807, 34½, 37 en 38 duim. Rijnl., dat is 9 palm. 9 palm. 7 duim. en 9 palm. 9 duim. respectivelijk, terwijl zulks, bij hooge rivier den 21, 22, 23 en 24 February 1807, bevonden werd te zijn, 37, 28, 32 en 39 duim. Rijnl. of 9 palm. 7 duim., 7 palm. 3 duim., 8 palm. 4 duim. en 1 el. 2 duim. respectivelijk: dit verval is tegenwoordig echter, bij middelbare rivier, doorgaans slechts 1 palm. 5 duim. tot 2 palm. 3 duim., en mitsdien zeer verminderd, hetwelk aan de verzanding van den bovenmond van de Bakkers-kil kan worden toegeschreven.

OOSTKILLE (DE), watertje in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*.

Het neemt bij *Woudrichem* zijnen oorsprong, stroomt eerst westelijk, vervolgens zuidwaarts en ontlast zich, ¼ u. bewesten het dorp Almkerk, in den *Alm*.

OOSTMAHORN, voorm. schans, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 1¾ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Dockum*, ¼ u. O. van *Anjum*, onder welks gebied zij lag, aan de Noordzee.

Deze schans bestaat gedeeltelijk nog. Het kruidmagazijn, met palissaden omringd, is er nog van over, en wordt tegenwoordig door het Domein onderhouden.

Daarbij is eene schoone reede en ankerplaats voor tamelijk groote schepen, komende die uit Hamburg, Denemarken en de Oostzee daarom hier dikwijls ten anker; doch voornamelijk de Groninger-turfschepen, wanneer zij, wegens tegenwind, dezen hoek niet kunnen te boven zeilen. In den winter ligt hier een recherche-vaartuig tot het doen der klaringen van de in- en uitgaande schepen.

In het jaar 1576 werd Oostmahorn, door Bartold Entes van Mentema, bevestigd, en door Caspar Robles, den toenmaligen Spaanschen Stedehouder in Friesland, geweldig bestormd, doch zoo wel verdedigd, dat hij met groot verlies moest aftrekken. Echter werd ook Entes zelf kort daarna, wegens gebrek aan toevoer, genoodzaakt de sterkte te laten.

Er is in het jaar 1838 een gedeelte van het opscheephoofd weggeslagen. Dit opscheephoofd, voor de scheepvaart in het algemeen en voor Schiermonnikoog in het bijzonder, onmisbaar zijnde, is de vernieuwing daarvan ten spoedigste onder handen genomen, en in April van dat jaar, voor eene som van 5350 gulden, aanbesteed. Het is thans voltooid en uitmuntend afgewerkt en voldoet geheel aan de

verwachting, die men daarvan voor de scheepvaart in het algemeen, maar voor die van Schiermonnikoog in het bijzonder, koesterde.

OOSTMEER (HET) of de ZIJPE, watertje in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, tusschen Berkel en Pijnakker, ½ u. Z. O. van laatstgemeld dorp.

OOSTMOER (DE NIEUWE-) of LIEVE-VROUWE-POLDER, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis*; palende N. O. aan den pold. de Oude-stad en de Nieuwe-stad, O. en Z. aan den St. Sebastiaans-polder genaamd de Tille, W. aan den Oude-Oostmoer en het Oudeland-van-Middelharnis.

Deze polder, welke vermoedelijk in het jaar 1488, althans zeker vóór het jaar 1490, bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 79 bund. 10 v. r. 7 v. ell., en daaronder 55 bund. 82 v. r. 80 v. ell. schotbaar land. Daarin staat één huis, zijnde eene boerderij. Hij wordt door eene sluis, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Gezworenen.

OOSTMOER (DE OUDE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis*; palende N. O. en O. aan de Nieuwe-Oostmoer, Z. aan het Oostende, W. en N. W. aan het Oudeland-van-Middelharnis.

Deze pold., welke in het jaar 1488 bedijkt is, en met de O o s t e n d e - p o l d e r onder eene bedijking ligt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund.

OOSTOEVER, eigenlijk FORT-OP-DEN-OOSTELIJKEN-OEVER-VAN-HET-KANAAL, fort in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*.

Het is het oostelijk gedeelte van het *Nieuwe-werk*, werd reeds in 1812 daargesteld, doch in 1833 tot 1835 nieuw aangelegd, in verband met het fort Westoever, bepaaldelijk tot verdediging der toegangen. Het bestaat uit een half front met gebrokene courtine, door het kanaal doorsneden en met twee vleugels voorzien; is omgeven door eene natte gracht, met voorgelegene enveloppe, zijnde de keel ook door eene gracht afgesloten. Aan de zeezijde door eenen dijk beschermd, die in verband staat met den Oostoever-dijk en tot bedekte weg is ingerigt.

Dit fort is nog niet volkomen voltooid en bevat thans niets dan een houten gebouw, der Genie tot bergplaats toebehoorende.

OOST-PLAAT, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis*; palende N. O. aan de Bekade-gorzen, O. aan de Bezomerdijkte-gorzen, Z. O. aan den Johannes-polder, Z. aan het Oudeland-van-Middelharnis, W. aan de haven van Middelharnis, die hem van de Westplaat scheidt.

Deze pold., welke in het jaar 1808 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 157 bund.

OOST-POLDER, pold., gedeeltelijk in *Hunsingo* en gedeeltelijk in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Uithuizer-Meeden*, gedeeltelijk gem. *'t Zandt*, gedeeltelijk gem. *Bierum*; palende N. aan de Wadden, O. aan den provincialen Eemsdijk, Z. aan den voormaligen zeedijk, welke de Meedenster-buitendijksche-landen omgeeft, W. aan den vleugeldijk van den Uithuizer-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1840 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1054 bund. 47 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Bierum*, 237 bund. 87 v. r. 30 v. ell., en telt 19 h., waaronder 3 boerderijen, als: 3 h. en 2 boerderijen onder *Bierum*. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden en eenen Boekhouder.

De dijk van dezen polder is 11,600 strekkende ellen lang en 4.7 ellen hoog boven water, met eenen kruin van 2 ellen en eene [illegible] van 6½ ellen en binnen 2¼ ellen. Op het oosteinde, nabij de [illegible], ligt, tot ontlasting van het overtollige water, eene [illegible] of steenen pomp, van 42 ellen lang en 4¼ ellen diep, terwijl de bovenkant der slagbalken 12 palmen beneden het water[illegible] liggen. Ook bestaat er onmiddellijk aan deze nog eene kleinere sluis, welke de binnenlanden langs een afzonderlijk kanaal op den [illegible] van het overtollige water ontlast. Op eenen steen van de uitwaterings-sluis leest men het volgende opschrift van een beroemd Groningsch Dichter:

WAT [illegible] TIJDEN OOK HET WOEST GEWELD DER BAREN,
[illegible] EN DOE VERGAAN,
HIER [illegible]
DES [illegible] SCHATTEN AAN.

OOST-POLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. aan den Noord-polder, O. aan den Eendragts-polder, Z. aan den Nieuw-Korendijksche-polder, W. aan den Oud-Korendijksche-polder, N. W. aan den Molen-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1653 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. 81 v. r. 40 v. ell., waaronder 51 bund. 60 v. r. schotbaar land; en wordt door eene sluis, op de rivier het Spui van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den polder Ouden-Korendijk.

OOST-POLDER-VAN-DE-BEEMSTER, thans beter bekend onder den naam van DE AAGSBERGER-POLDER, een der drie pold., waaruit de *Beemster* bestaat, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Beemster*; palende N. aan den Midden-polder en de Beets, O. aan Oosthuizen, Hobrede en Kwadijk, Z. aan den Boven-polder-van de-Beemster, W. aan den Midden-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1904 bund. 83 v. r. 64 v. ell., waaronder 1671 bund. 30 v. r. 96 v. ell. schotbaar land, en wordt door twaalf molens, op de Ringsloot van de Beemster, van het overtollige water ontlast.

OOST-POLDER-VAN-ETTEN, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie ETTEN (OOSTPOLDER-VAN-) (1).

OOST-PUNT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, N. van het Lagoen-Blanco, W. van het Lagoen-Funtcanon en N. O. van de Fuik-baai. — Het is de meest oostelijke punt van het eiland.

OOSTRIK, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. ten Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. ten Z. W. van *Asten*, gem. en 10 min. N. van *Leende*; met 74 h. en 390 inw.

OOSTRUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, op eenen hoogen terp.

De naam van dit d., welke vroeger ook wel OESTRUM gespeld wordt, is misschien in zijnen oorsprong EESTRUM geweest, naar den naburigen Eestroom. Het is van eenen middelmatigen omtrek, tellende men er,

(1) Even zoo zoeke men alle overige OOST-POLDERS, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

in de kom van het d., 18 h. en 100 inw., en met de daartoe behoorende b. **Tilburen** en **Aan-den-dijk**, 44 h. en 300 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er op 3 na allen Herv. zijn, zijn kerkelijk verbonden met die van *Jouwswier* en hebben hier eene kerk, zijnde een langwerpig vierkant, aan het oosteinde afgerond gebouw, met den predikstoel in het oosteinde. De kerk, welke van geen orgel voorzien is, is gedekt met een eertijds gewoon, doch nu bijzonder soort van pannen, zijnde zeer smal, hol en diep, naast elkander liggende; de daardoor ontstane opene naden zijn telkens weder door gelijke pannen met de rondte overdekt; dit geeft een digt en bijzonder vast dak. Het gebouw heeft eenen gewonen stompen toren, waarin éene zeer oude klok hangt.

De 3 Doopsgez., welke men er telt, worden tot de gem. van *Damwoude* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Weleer lagen hier onderscheidene heerlijke staten, met name **Mellema** en **Sjuckma**. Ook liep voorheen door dit dorp eene vaart, uit de Zuur-Ee naar het Dockumer-diep, waarin het zijn water kon lossen door eene sluis; doch deze, door den pers des waters meer dan eens doorgebroken zijnde, werd, in 1672 opgenomen, en sedert heeft dit dorp zijne waterlossing door de Ezumer-zijl, waarvoor, volgens verdrag, iets tot onderhoud dier zijl moet worden opgebragt.

OOSTRUM, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. W. van *Horst*, gem. en ¾ u. O. van *Venray*; met 32 h. en 190 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben er eene kapel, welke tot de stat. van *Venray* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. Ook is er eene dorpschool.

OOSTRUM-EN-JOUWSWIER, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Dockum*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: éene te **Oostrum** en éene te **Jouwswier**, en telt er 380 zielen, onder welke 30 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes, Pastoor van Eestrum zijnde een dier Predikanten, welke in 1567, wegens hunne Protestantsche gevoelens, gebannen werden. Na dezen is de eerste Leeraar geweest Watse Watses, die in het jaar 1606 herwaarts kwam, en in het jaar 1609 naar Winsum vertrok.

OOSTRUST, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Killenstein-Nova, benedenwaarts aan den mond der Caramacca-kreek; 428 akk. groot. Hij is thans aan de plant. **Berkshoven** getrokken.

OOST-SEINPOST, berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, N. O. van den Tafelberg.

OOST-SLAGEN, meestal Zooislagen geheeten, pold. in de heerl. *Heukelum*, voorheen prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan den Zuider-Lingedijk, O. aan den Polder-van-Asperen, Z. aan den Aspersche-Achterdijk, W. aan de Heukelumsche-Seijve, in den polder Leuven gelegen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 85 v. r., en telt twee boerenwoningen. Hij wordt door de

De sluis dient dus thans tot ontlasting des waters van het oostelijk deel van Bewester-Eede-Benoorden, van de Aardenburgsche-haven en van de Belgische watering van Slippendamme (Eecloo en Lembeke) zijnde te zamen groot 2742 bund. 73 v. r. 21 v. ell., waarvan 1970 bund. 87 v. r. en 3 v. ell. op Belgisch grondgebied.

OOST-STELLINGWERF, griet., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie STELLINGWERF-OOSTEINDE.

OOSTUM, oudtijds OESTUM, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Ezinge*, niet ver van het Reitdiep, op eene wierde.

Het is een gering dorp, dat vroeger onder den regtstoel van Aduard behoorde en thans nog, wat de collatie en schepperij betreft, met Garnwerd een geheel uitmaakt, zijnde de schepperij der beide dorpen eene staande schepperij en het eigendom der stad Groningen. Het is een zeer oud dorp, dat reeds onder de Achtkarspelen, waarvan een charter van 1838 gewaagt, destijds behoorde. Men telt er bij de kerk slechts twee huizen en eene boerderij, bewoond door 20 zielen. In het geheel worden tot dit dorp gerekend 9 boerderijen en 120 inw., meest landbouwers. In het naburige Garnwert wonen de visschers en arbeidslieden, die de schepen trekken, welke het Reitdiep bevaren. Deze visschers houden, tot het pooren en fuiken der aal en het prikken der bot, thans dertien booten. De zoo evengenoemde trekkers verzamelen zich op den dijk, en wachten er somwijlen den geheelen nacht over. Zij zijn gewoon, er om te werpen of te spelen, wie een af- of opkomend schip trekken zal, en bedienen zich daartoe van vijf houten messen, waarvan de eene zijde wit en de andere zijde zwart is; hij, die de meeste witte zijden heeft, is het eerst aan de beurt.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Garnwerd-en-Oostum*. Kort na de Reformatie was OOSTUM eene afzonderlijke gem., die tot Leeraar had PETRUS GROENOU. Nadat echter MARCUS MARIUS, door zwakheid des verstands, tot het predikambt onbekwaam geworden was, werd aan GROENOU ook de bediening van Garnwerd opgedragen, waar hij in 1732 overleed en sedert zijn Garnwerd en *Oostum* steeds vereenigd gebleven, wordende te OOSTUM iederen derden Zondag door den Predikant, die te Garnwerd woont, dienst gedaan, bij welke de schoolmeester van Garnwerd de post van koster en voorzanger waarneemt, vermits er te OOSTUM geen school is, en de kinderen te *Garnwerd* onderwijs genieten. De kerk is een eenvoudig, langwerpig gebouw, zonder orgel. De toren, die laag en stomp is, staat aan het westeinde der kerk terwijl de torenkap Zuid en Noord staat. In dezen toren hangt eene oude merkwaardige torenklok, welke van het jaar 1466 schijnt te zijn en vol borstbeelden en opschriften is.

OOSTUM wordt ten oosten door het Reitdiep en ten westen door het Adúarderdiep ingesloten. Ten zuiden van dit dorp heeft men, op de grenzen van OOSTUM en *Wierum*, aan den zuidkant van den weg, die naar de Wierummer-schouw leidt, de oude Wierummer-afwatering naar het Adúarder-diep.

OOSTVEEN, voorm. naam van het d. BLAAUWCAPEL in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BLAAUWCAPEL.

OOSTVEENSCHE-LANDEN, streek lands in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*.

Deze landen strekken zich van een weinig benoorden Utrecht, omtrent drie uren gaans noordwaarts, voorbij het Gooische bosch en

geheel tot aan het Baarnsche veen, in Eemland, beoosten het dorp Hilversum, uit. Zij grenzen noord-westwaarts aan Achttienhoven en oostwaarts aan het geregt van de Bilt, welke onder het Overkwartier van de provincie Utrecht behoort. Zoodat de Oostveensche landen eigenlijk de scheiding maken tusschen het Overkwartier en het Nederkwartier, aan de noordzijde van de stad Utrecht, ofschoon zij tot het Nederkwartier behooren. Zij beslaan 3141 bund. en behoorden oudtijds onder het regtsgebied van den Domproost, die er eenen Schout en eenen Secretaris aanstelde, nu aan het domein.

Zij bevat de dorpen Maartensdijk en Blaauwcapel, de gehuchten Achter-wetering en de Groenekan, benevens de buurten de Nieuwe-wetering, de Biltstraat en het Zwarte-water, en maken alzoo de gemeente Maartensdijk uit, op welk art. de grootte, tegenwoordige bevolking enz. wordt opgegeven.

OOSTVLIET, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¾ u. N. O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. N. O. van *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek*.

Dit buit. werd op het laatst der vorige eeuw door den Nederduitsche Dichter Johannes van Spaan bezeten.

OOSTVLIET, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, thans prov. *Zeeland*. Het moet gelegen hebben ¾ u. N. O. van Kadzand en ruim 1 u. N. W. van Nieuwvliet.

Men weet van dit dorp en zijnen ondergang weinig. Het wordt nog aangeduid op kaarten van het begin der zeventiende eeuw. Ook is er omtrent dien tijd geboren Gerardus Blasius Prof. in de Geneeskunde, door wien vele werken over de ontleedkunde geschreven zijn (1).

OOSTVLIET-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem *Soeterwoude*; palende N. W. aan de Vliet, N. O. aan den Knotter-polder, Z. O. aan den Meerburger-wetering, Z. W. aan den Hof-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 144 bund., waaronder 142 bund. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door 1 molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester, twee Molenmeesters en eenen Secretaris.

OOST-VOGEL-POLDER (DE), gedeelte of wijk van de watering van *Lamswaarde*, prov. *Zeeland*. Zie Lamswaarde.

OOSTVOORNE, voorm. heerl. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. W. van *Brielle*, gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*; palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan de heerl. Oosterland, O. aan de stad Brielle, Z. O. aan de heerl. Rugge, Z. aan Rockange.

Deze heerl. bestaat uit den pold. Oostvoorne, de Kruiningergors, en de duinen onder de gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland* behoorende. Zij bevat het dorp Oostvoorne, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1228 bund. 84 v. r., waaronder 1089 bund. 43 v. r. 72 v. ell. belastbaar land. Men telt er 121 h. en hutten, bewoond door 147 huisgez., uitmakende eene bevolking van 820 inw., die hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die er 790 in getal zijn, maken, met de overige uit de burg. gem. Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland, eene kerk.

(1) Zie *Algemeen noodwendig Woordenboek der zamenleving*, op Blasius.

gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Brielle* behoort, en 820 zielen, onder welke 330 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wilhelmus Adriani, die in het jaar 1574 hier in dienst was en het volgende jaar opgevolgd werd door Adrianus Johannis. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die men er 30 telt, behooren tot de stat. van *Brielle.* — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp ligt 1 u. O. van Brielle en is niet groot, tellende men er slechts 58 h., met 290 inw. De juiste tijd der stichting en de ware ouderdom van dit dorp in het bijzonder, zijn niet wel te bepalen. Waarschijnlijk is het, dat de burg van Oostvoorne een overoud gesticht is, en waarmede het oogmerk zal geweest zijn, om een uitzigt op zee te hebben, waarom ook door sommigen de oude stad Brielle aldaar geplaatst wordt; dan, zekerder is, dat Dirderik IV, Graaf *van Holland*, bij zijne huisvrouw, zijnde eene dochter van eenen Palts-Graaf van den Rijn, vier zonen verwekt had, van welke de jongste, Pelgrim genaamd, volgens den uitersten wil zijns vaders, die in 1163 overleed, tot Burggraaf en Heer van Voorne werd aangesteld. Deze zou nu, op zijn verkregen goed, een hof of slot, in de nabijheid van zijn burggraafschap Zeeland, hebben doen bouwen, waardoor hij, als het ware, zijne geheele bezitting onder het oog had, en het Oostvoorne zal genoemd hebben; gelijk wij dan ook, op grond van deze geschiedkundige zekerheid, veilig gelooven mogen, dat, ingevolge dit besluit, zijne onderhoorigen zich in de nabijheid van dit slot zullen hebben nedergezet, en waardoor dit dorp dan ook sedert zal zijn aangewassen.

De voormalige kerk en toren, welke te midden van het dorp stonden, zijn den 10 Julij 1612 afgebrand te gelijk met veertien huizen en twee schuren; op de zelfde plaats is onmiddellijk daarna eene zeer nette kerk gebouwd. Deze kerk heeft geen orgel, maar er staat daaraan vast een vierkante toren, waarop eene ronde bol; in het vierkant is een uurwerk. De glazen in de kerk zijn, in de jaren 1744 en 1746, zeer fraai beschilderd, met de wapens van den Ambachtsheer, den Schout, Secretaris en Leden van den Geregte van Oostvoorne, Rugge en Oosterland, en van den Predikant. Men heeft toen ook het kerkhof met eenen nieuwen steenen muur omringd en met een fraai hek versierd. Volgens besluit van de Staten van Holland, van den 20 September 1627, werd aan die van Oostvoorne eenen onderstand van vijftien honderd gulden verleend, tot opbouwing van hunnen toren, dewijl deze voor eene baak in zee strekte, en in het volgende jaar werd deze onderstand tot twee duizend gulden verhoogd, om de kerk te herstellen.

In dit d. is de vermaarde burg van Oostvoorne gesticht, waarvan nog eenige overblijfsels te zien zijn, even als van het Hof der Heeren van Voorne, dat niet ver van de burg moet gestaan hebben.

De kermis te Oostvoorne valt in den 8 September.

Buiten het d. Oostvoorne, tegen het duin, hebben de Opper-Dijkgraaf en Heemraden eene keet, waarin rijswerken en andere behoeften, tot de bedijking, bewaard worden. Op deze heeft eene houten koepel gediend tot verblijf dier Heeren, wanneer zij hunne schouwen en aanbestedingen in dit kwartier deden, doch dewijl men dit te klein oordeelde, hebben Opper-Dijkgraaf en Heemraden, buiten kosten van de bedijking, in den jare 1743, eenen grooten steenen koepel, Zeeburg

genaamd, doen stichten, op een hoog duin, waarvan de top gelijk is gemaakt. In de frontespies van dit gebouw ziet men het wapen van Voorne, met de wapens van Opper-Dijkgraaf, Heemraden en hunnen Secretaris, die sierlijk in steen zijn uitgehouwen. Uit dit vertrek heeft men, zoo over den mond der Maas, als over het land, een der bevalligste gezigten, welke men zich kan verbeelden.

Het wapen der heerl. Oostvoorne is een schild van keel (rood), met eenen burg, waaruit een leeuw van boven half te voorschijn komt, alles van goud.

OOSTVOORNE (BURG-VAN-), voorm. kast. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Brielle*, gem. en in het d. *Oostvoorne*.

Het stond op eenen hoogen heuvel, om de Maas te beveiligen, zoo als blijkt uit de overblijfselen van de zware muren, als van de ronde en vierkante torens, die er vroeger te zien waren, doch waarvan thans niets meer, dan hier en daar de fondamenten te vinden zijn. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 86 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door het Rijk, waardoor zij zijn aangekocht, met het voornemen om daarop eenen toren tot kustverlichting te doen bouwen.

OOSTVOORNE (HOF-TE-), voorm. oud adell. h. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Brielle*, gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, in het d. *Oostvoorne*, in eene vlakte, vóór den heuvel, waarop de burg stond.

Het was het hof der Heeren van Voorne, en omringd met eenen muur, waarin onderscheidene ingangen of poorten waren, van welke die, waaronder de Baljuw en zijne Leenmannen hunnen eed deden, voor weinige jaren nog aanwezig was.

Op dit adell. h. was eene kapel, waarin Vrouw Machteld van Voorne eene kannonije van eenen Deken en acht Kanunniken stichtte, welke stichting zij gedaan heeft, tusschen de jaren 1349 en 1372, uit de domeinen van Voorne, zoo als die ook daarna door haren opvolger, Hertog Albrecht van Beijeren, Ruwaard van Holland, is bevestigd geworden. Volgens Alkemade zoude in deze kapel, aan St. Pancras toegewijd, de oudste Heeren en Vrouwen van Voorne begraven liggen.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 39 v. r. 56 v. ell., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer Mr. Nicolaas Johannes Cornelis Lette van Oostvoorne, woonachtig te Brielle.

OOSTVOORNE (POLDER-VAN-), of Oostvoornsche-polder, pold. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, voor het grootste gedeelte gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Brielle*; palende N. W. aan den pold. Kruininger-gors, N. aan den Klein-Oosterlandsche-polder, O. aan Brielle, Z. O. aan den Rugge-polder en den Strijpe-polder; Z. aan Lodderland, W. aan de Geest.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking onbekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1228 bund. 54 v. r., waaronder 1079 bund. 62 v. r. 72 v. ell. schotbaar land; als, volgens het kadaster, onder *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, 1206 bund. 3 v. r. 72 v. ell., en onder *Brielle*, 22 bund. 50 v. r. 28 v. ell.; telt 121 h., waaronder 30 hoerderijen, als: 91 h., waaronder 30 boerderijen onder *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, en 31 h. onder *Brielle* en wordt van het overtollige water ontlast door eene sluis en eenen watermolen,

voor welke beide echter tevens andere polders, ook onder de gem. *Rockanje*, uitwateren.

OOSTVOORNE-RUGGE-EN-OOSTERLAND-OUD-EN-NIEUW-KLEIBURG, gem. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (17 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende W., N. W. en N. aan de Noordzee, N. O. aan de Nieuwe-Maas, O. aan de gem. Vier-polders, Z. aan Nieuwenhoorn-en-Nieuwe-Gote, W. aan Rockanje.

Deze gem. bestaat uit de navolgende pold.: Oostvoorne, Rugge, Klein-Oosterland, Nieuw-Kleiburg, Oud-Kleiburg en Kruininger-gors. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2500 bund. 63 v. r. 82 v. ell., waaronder 2359 bund. 87 v. r. 54 v. ell. belastbaar land. Men telt er 152 h., bewoond door 200 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt, brengende de graanhandel hier zeer vele voordeelen aan. Men heeft er ook eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 1120 in getal zijn, maken de gem. van *Oostvoorne* uit. — De Evang. Luth., van welke men er 4 aantreft, behooren tot de gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis*. — De R. K., die er 80 in getal zijn, worden tot de stat. van *Brielle* gerekend.

Deze gem. is eene heerl., welke, in het jaar 1724, uit de gewezene grafelijkheidsdomeinen, in éénen koop, verkocht werd aan den Heer Diederik van Leiden, Heer *van Vlaardingen en Vlaardinger-ambacht, West-Barendrecht*, enz. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Mr. Nicolaas Joannes Cornelis Lette van Oostvoorne, woonachtig te Brielle. — Het wapen dezer gem. bestaat uit het zelfde als dat van de heerl. Oostvoorne.

OOSTVOORNSCHE-HEYNDIJK, dijk in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, zich uitstrekkende ten O. van den Oosterlandsche-Heyndijk en ten Z. aan den Noord-dijk. — Deze dijk diende tot waterkeering van de Maas.

OOSTWAARD of Oostweerd, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Zuilen*; palende W. en N. aan de Oostveensche-landen, O. en Z. aan den Rijn.

Deze heerl. bestaat slechts uit het geh. Oostwaard. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Zuilen*. — De R. K., welke er gevonden worden, worden tot de stat. van *Maarssen*. gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Zuilen*.

In eene lijst van de oude Ridderschap van Utrecht vindt men, dat Oostwaard, in het jaar 1294, onder de riddermatige goederen geteld is. In het midden der vorige eeuw werd deze heerl. in eigendom bezeten door Abraham Croock, Oud-Schepen der stad Amsterdam.

Het geh. Oostwaard ligt 1½ u. W. N. W. van Utrecht, ½ u. Z. ten W. van Maarssen, ½ u. W. N. W. van Zuilen. — Men had er vroeger een adell. h. van den zelfden naam. Zie het volgende artikel.

OOSTWAARD, ook Oostweerd genaamd, voorm. adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. N. W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Maarssen*, gem. en 1½ u. W. N. W. van *Zuilen*, in het geh. *Oostwaard*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog een plat boerenhuis, welks dikke muren en zware verwulfsels blijken van eene merkelijke oudheid dragen.

OOSTWAARD, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Misgunst, benedenwaarts aan de verl. koffijplant de Toevlugt, 500 akk. groot. De Negers noemen haar Hetnen.

OOSTWATERING (DE) of Brootjes-Yerseke, voorm. dijkaadje in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*; palende N. en O. aan de Ooster-Schelde, Z. aan de Hinkelinge, W. aan de West-watering. Zij omvatte het noordelijke gedeelte van het zoogenoemde *Verdronken-land-van-Zuid-Beveland*.

Deze dijkaadje, welke dus thans in het geheel niet meer bestaat, brak in 1530 door. Zij werd spoedig gedeeltelijk herdijkt, doch liep anderwerf onder, en is sedert geheel door de zee verzwolgen, tot in lateren tijd weder een klein gedeelte daarvan herwonnen is.

OOSTWOLD of Oostwolde, b. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Groningen*, kant. en 2½ u. N. N. O. van *Hoogezand*, gem. en 1¼ u. N. O. van *Slochteren*, 10 min. N. O. van *Siddeburen*, waartoe zij behoort; met 6 h. en 40 inw.

Deze buurt levert in de menigte van ledige heemsteden en de veelvuldige brokken van grondslagen van muren in den grond vele bewijzen van grootere bevolking op. De bodem is hier donkerder en swartachtig, doch vruchtbaarder, dan in het dorp Siddeburen zelf. Onder den bovengrond zit hier doorgaans veen, hetwelk echter, door het droogmalen, zeer in elkander is gezakt; nog dieper treft men leem of zand en vele wortels van boomen aan. Het oude kerkhof, dat er nog zeer bekend is, bewijst, dat hier eertijds eene kerk heeft gestaan; zelfs bleek het bij het uitbreken van de fondamenten dier kerk in 1831, dat zij eene lengte had van negentig en eene breedte van vijf en veertig voeten. Aan de westzijde was zij doorsneden met eenen muur van drie en een kwart voet dikte, schuins afhellende naar het zuiden. In het kerkhof zijn zeer vele menschenbeenderen en een blaauw, zeskantig kruisje van vier oude duimen gevonden. Tot deze kerk heeft Eilshuis, nog oostelijker naar het Klei-Oldambt gelegen, eertijds mede behoord, want van daar ging een steenen pad, ja, zoo als de overlevering wil, een gewelfde gang herwaarts.

Het is opmerkelijk, dat Oostwold een eigen afzonderlijk zijlvest uitmaakt. Deze landen wateren uit door het Eelwerder brandzijltje aan de Delf, een half uur oostwaarts van Appingedam gelegen.

OOSTWOLD of Oostwolde, in het Lat. Astuwolda, d., in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. N. van *Winschoten*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Zuidbroek*, gem. en ¼ u. O. ten N. van *Midwolde*, ten Z. van het Kee-diep.

De inw. van dit lange, hol gebouwd dorp vinden, even als die van het daartoe behoorende geh. de Aekamp, meest hun bestaan in den landbouw. Ten Noorden van Oostwolde is zware klei, ten Zuiden meestal gemengde grond. Men bouwt er tarwe, gerst, raapzaad, boonen, erwten, rogge en haver, en heeft er ook best groenland.

Dit dorp lag voorheen op den uithoek des Dollarts, en was daarom, even als Finsterwold, eene wijkplaats voor de garnalen-visschers. Het levert nog veel bot en garnalen op. Sedert de indijking van den noorder inbam, vooral sedert de laatste van 1769, is het een treffelijk zeer bloeijend en welvarend dorp geworden.

De Herv., die er 770 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft

waargenomen, is geweest JOHANNES EGBERTI, die er in 1600 stond, en reeds in het jaar 1605 naar Leermens was vertrokken. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Nederduitsche Taalkundige LAMBERTUS VAN BOLHUIS, die in het jaar 1772 herwaarts kwam, en in het jaar 1783 naar Leeuwarden vertrok. Het beroep geschiedt door Stemgeregtigden en den Kerkeraad. De kerk, welke hier vóór de Herv. gestaan heeft, was een klein gebouw, hetwelk in het jaar 1775 is afgebroken, en vervangen door eene sierlijke kruiskerk, in den smaak van de Nieuwe kerk te Groningen (1). Deze kerk, welke op haar midden eenen dubbelen lantaarntoren heeft, is versierd met een zeer goed orgel. Een der torenklokken is van het jaar 1200 (2). De pastorij is een fraai en net gebouw, zijnde, als het ware, een klein buitengoed, dat dit dorp tot sieraad verstrekt. Ook de kosterswoning en het schoolgebouw zijn nette wel onderhoudene en ruime gebouwen. — De R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Winschoten* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

Het adellijk geslacht der HUNINGA's is uit dit dorp afkomstig. Ook is hier geboren JOHANNES EPINUS HUNINGA, die in 1614 te Groningen Hoogleeraar in de regten, en in 1619 ook Rector Magnificus is geweest, doch in 1620 bevorderd werd tot Raadsheer en vervolgens tot Burgemeester der stad.

De Dollart plagt eertijds OOSTWOLD te bespoelen. Het leggen van den eersten, onmiddellijk achter het kerkhof beginnenden, dijk is aangevangen in 1519 en voltooid in 1545. Hij dekte Midwolde en Scheemda, en liep, buiten Scheemder-Zwaag en Scheemder-Hamrik om, naar het Waar en zoo verder. BECKERING heeft ook nog eenen dijk van 1597, die van hier, buiten Midwolde en Scheemda om, naar het oude Zijl-diep of de Oude-Ee loopt, zich aldaar wendt en voortgaat tot aan den Dollart. De in 1665 gelegde dijk, welke men, op de kaart van BECKERING, kan nagaan van OOSTWOLD, langs het oude kerkhof van Midwolde en Midwolder- en Oostwolder-Hamrik, tot aan de oude Ee, diende ter indijking van eenen aangewonnen polder. In 1701 maakte men weder eene inpoldering, waarvan BECKERING den dijk zeer geleidelijk opgeeft, en daarin de ligging der oude Zwaag-zijl in de zoogenoemde Olde-Geute, welke nog tot een uitwateringskanaal verstrekt. De laatste indijking is geschied in 1769. Men ziet dezen polder aangewezen op de kaarten der provincie Groningen van BECKERING en GROSS, bij wien wij tevens aldaar de nieuwe zijl enz. vinden, nabij het voormalige eilandje Munnekeveen. Op de kaart van STARKENBORGH ziet men, in een dier oude dijken, de Oostwolder-zijl, in de rigting van de Finsterwolder-zijl. Dit dorp telt alzoo drie belangrijke inpolderingen, te weten: die van 1665, 1701 en 1769.

OOSTWOLD, OOSTWOLDE of OOSTWOUD, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. N. O. van *de Leek*; omringd door vlakke, moerassige, lage landen, welke door eenen watermolen droog gemalen worden, en boven zomerwater 2 ell. 8 palm zijn. Men telt er in de kom van het d. 12 h. en 60 inw., en met de daartoe behoorende geb. Lutje-Oostwold en Westerdijk, 20 h. en 80 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Bij het graven van

(1) Zij werd ingewijd door Ds VAN BOLHUIS den 12 October 1777. De toen gehouden kerkelijke redevoering is, met belangrijke oudheidkundige aanteekeningen, te Groningen in 1778 uitgegeven.

(2) De klok met haar omschrift vindt men bij VAN BOLHUIS.

eenen put, vond men, tot op 20, ja 24 voet diepte, klei, en toen eenen grond als gedroogde koemest. De grond, waarop de kerk staat, is zand, het overige is laag derrieland.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Oostwold-Hooge-en-Lage-Meeden*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein langwerpig bouwvallig, doch hoog gebouw, met eenen hollen koepeltoren op het Westeinde, doch zonder orgel. — De Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *den Horn* gerekend. — De Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Groningen*. — De R. K., welke er gevonden worden, worden tot de stat. van *Zuidhorn* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

Er hebben voorheen twee voorname h. gestaan, het eene te OOSTWOLD, het andere op den Westerdijk. De Munnike-sloot loopt in eene noordelijke rigting door dit dorp, en de Gave het Oude-diep in eene noordoostelijke: door beiden wordt Lutje-Oostwold van OOSTWOLD gescheiden, vallende de Gave bij de Poffert in het Hoendiep, en ontlastende het overtollige water meerendeels door de Zuid-wendige, welke van hier noordoostwaarts naar de Nieuwebrug gaat en in het Aduarderdiep uitstroomt. De Oude-Gave, welke een deel van het Oude-diep uitmaakt, is zeer wijd geweest; zij neemt haren koers West-zuidwest door OOSTWOLD. Het Trekdiep, van Groningen naar Friesland, loopt door de uiterste landen van dit kerspel henen; voorheen liep het naar Lettelbert, en van daar noordwaarts op naar Enumatil en verder naar de Bril-til, waar het zich geheel wendde, door den Katershals, naar de oude Gaarkeuken, van welke plaats dit diep, onder den naam van Kolonels-diep, langs Sebaldeburen en zoo verder naar Friesland spoelde.

In het jaar 1514 versterkte de Hertog van Saksen de kerk van OOSTWOLD, maar werd door de stedelingen van Groningen, wel spoedig daar weder uitgedreven.

OOSTWOLD (LUTJE-), geh., in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. N. O. van *de Leek*, ¼ u. O. van *Oostwold*, waartoe het behoort; met 3 h. en ongeveer 30 inw.

Het ligt ten O. van de Munneke-sloot, in laag derrieachtig land, op de grenzen van de prov. Drenthe.

OOSTWOLDER-HAMRIK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3¼ u. N. ten W. van *Winschoten*, kant. en 2¼ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. O. van *Nieuwolde*, ten N. aan de Oude-Ee; met 32 h. en 300 inw., onder welke begrepen zijn de h. en bewoners van de daartoe behoorende gedeelten van den Finsterwolder-polder, den Oostwolder-polder en de Binnen-Ae; als 6 h. en 60 inw. in den Oostwolder-polder, 6 h. en ruim 60 inw. in den Finsterwolder-polder, en 3 h. en 20 inw. in de Binnen-Ae.

OOSTWOLDER-MEER, vroeger HONINGA-MEER, voorm. meer, onder *Oostwolde*, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie HONINGA-MEER.

OOSTWOLDER-POLDER, pold. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek*, gedeeltelijk gem. *Midwolde*, gedeeltelijk gem. *Nieuwold*; palende N. aan het Klei-Oldambt, N. O. aan den Dollart, O. aan den Finsterwolder-polder, Z. en W. aan het Wold-Oldambt. — Deze pold., welke in het jaar 1769 bedijkt is, telt 6 h. onder *Nieuwolde*. Bij den storm van 1 December 1833 is hij geheel overstroomd, zoodat het binnen- en buitenwater gelijk stonden en de molen niet meer werken kon.

OOSTWOLD-HOOGE-EN-LEEGE-MEDEN, kerk. gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Grootegast*. Het is eene combinatie, die twee kerken heeft, ééne te Oostwold, gem. *de Leek*, en ééne te Leege-Meden, gem. *Aduard*, maar door éénen Predikant bediend wordt, welke te Oostwold woont. Zij telt 770 zielen, onder welke 100 Ledematen. De eerste Predikant, dien wij alhier vermeld vinden, is geweest Thomas Vincentius, die er in het jaar 1630 zijne dienst begon, en in het jaar 1637 overleden is. Het regt van collatie is voornamelijk bij het huis van Niesoort.

OOSTWOUD, d. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. van *Medemblik*, gem. *Midwoud en-Oostwoud*, ½ u. N. ten O. van Midwoud.

Dit dorp werd den 3 Junij 1710 door eenen kwaadwillige in brandgestoken, waardoor het grootendeels vernietigd werd en sedert niet weder tot zijne vorige grootte is teruggekeerd. De sporen van dien brand zijn nog te ontdekken. De dader werd elf jaren na den brand ontdekt, en te Enkhuizen naar verdienste gestraft. Thans telt men er 49 h. en 320 inw., die in de veeteelt en melkerij hun bestaan vinden.

De inw., die, op 6 na, allen Herv. zijn, onder welke 130 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Medemblik*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere Bernardus, die in 1573 herwaarts kwam, en in het jaar 1580 overleed. De kerk was vóór de Reformatie aan den H. Gangolfus toegewijd. De pastorij werd destijds door de Graven van Holland begeven en de bevestiging bij den Proost van West-Friesland gehaald. Zij had aan zekere inkomsten zestien morgen (13 bund.), welke elk twee gulden in het jaar opbragten, maar die meest tot het onderhoud van den dijk werden besteed. Alle de inkomsten bij elkander, de lasten daaronder gerekend, bedroegen jaarlijks vijftig Rijnsche gulden (70 guld.). Het kosterschap had zijn inkomen uit vijf morgen (ruim 4 bund.) lands. De kerk is een steenen gebouw, met eenen houten toren.

De 6 Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Twisk* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Maandag, volgende op St. Bartholomeusdag.

OOSTWOUD (HET DISTRICT-VAN-), streek lands in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Midwoud en-Oostwoud*; palende N. aan Medemblik en Opperdoes, O. aan Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, Z. aan Hauwert, W. aan Midwoud en Twisk.

Dit district beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 733 bund. 3 v. r. 62 v. ell., waaronder 728 bund. 94 v. r. 6 v. ell. schotbaar land; telt 49 h., waaronder 29 boerderijen. Het District-van-Oostwoud, behoort tot den gemeenschappelijken uitwaterings-polder in de *Vier-Noorder-koggen*. Het districtsbestuur bestaat uit vier Leden; de gemeenschappelijke polder heeft vier en twintig watermolens en vijf sluizen, waardoor hij op de Zuiderzee uitwatert.

OOSTWOUDE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Alkmaar*, gem. *Akersloot*.

OOSTWOUDE, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Dockum*, 5 min. O. van *Driezum*, waartoe zij behoort; met 19 h. en 80 inw.

OOSTWOUDER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot*; palende N. aan de Kooger-polder, Z. O. aan de Starmeer, W. aan de Starmeer-vaart, die hem van den Westwouder-polder scheidt.

OOSTZAAN, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam* (7 k. d., 9 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Wormer-en-Enge-Wormer, O. aan Purmerend, Ilpendam-en-den-Ilp, Landsmeer-en-Watergang, Z. aan het IJ, W. aan Zaandam.

Deze gem. bevat het d. Oostzaan, benevens een gedeelte van de b. Oostzaner-Overtoom. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1925 bund. 99 v. r. 1 v. ell., waaronder 1920 bund. 62 v. r. 79 v. ell. belastbaar land. Men telt er 210 h., en 3 bewoonde watermolens, gezamenlijk bewoond door 252 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1350 inw.

In het zuideinde dezer gemeente leven en kleeden zich velen der inwoners als stedelingen; anderen, daarentegen, en hoe verder om de Noord hoe meerder, als boeren, en doen geen ander dan boerenarbeid. Sommigen der eerstgemelde drijven koophandel; anderen houden vee en verkoopen het zuivel te Amsterdam en Zaandam. Oudtijds werd er ook de akkerbouw ijverig voortgezet, en zelfs zeer goede tarwe gewonnen, doch zulks is allengskens gesleten. Het graven van turf uit de veenen, ten O. van het dorp gelegen, is ook van langzamerhand meest te niet gegaan. De visscherij wordt bij velen nog naarstig voortgezet, waartoe het groot getal slooten, tusschen de landerijen aan beide de zijden van het dorp, eene goede gelegenheid verschaft, en, nevens anderen visch, ook zeer schoonen baars uitlevert, die veelal naar de omliggende plaatsen gevoerd en daar verkocht wordt. Men heeft er ook 5 stijfselfabrijken, 1 scheepstimmerwerf, 1 pelmolen, 1 korenmolen en 1 oliemolen, welke laatste te gelijk stijfselpoeder en blaauwsel maalt.

De Herv., die er 1330 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Barend Jacobsz., die hier vroeger R. K. Pastoor was, doch, in het jaar 1570 of daaromtrent, zijne priesterlijke bediening verliet, en de verdiensten van Christus begon te prediken, leerende, dat men door Christus alleen tot den Vader komt, zonder zoo vele eigene gezochte werken en schijn van heiligheid, maar door een waar en opregt geloof, volgens de belijdenis der eerste en Apostolische kerk. Zijne eerste predikatie, die hij op dezen voet openlijk deed, had plaats in de opene lucht, te Zaandam, op de groote sluis, onder den toeloop van veel volks. Vervolgens predikte hij ook te Westzaan, op den Dingstal bij de kerk, terwijl men er de godsdienst in uitoefende, en naderhand op vele andere plaatsen, tot dat hij, om de inquisitie te ontwijken, de vlugt naar Engeland nam, waar hij van de Gereformeerden uit Nederland wel ontvangen werd. Doch zoo haast de zaken, onder het beleid van Willem I, Prins van Oranje, in de Nederlanden begonnen te beteren, keerde hij weder naar Holland, en verstrekte in de eene of andere kerk tot hulp, tot dat hij, in 1578, tot Predikant van de Oostzaner gemeente werd aangenomen, van waar hij, in het jaar 1580, naar de Beverwijk moet vertrokken zijn. Destijds was Oostzaan met *Zaandam* vereenigd; doch onder zijnen opvolger [illegible] [illegible], werden zij, in [illegible], gescheiden, als wanneer Oostzaan tot afzonderlijken Leeraar

bekwam Titus van Everdingen. In het volgende jaar, toen Peppius nog te Zaandam stond, werd Oostzaan weder daarmede vereenigd. In 1585 werden zij nogmaals gescheiden, zoo als zij dit later ook altijd gebleven zijn. Onder de Predikanten, welke hier vroeger gestaan hebben, verdienen melding de bekwame Bijbeluitlegger en Godgeleerde Johannes d'Outrein, van 1685 tot 1687, die zich ook als Nederduitsch Dichter heeft doen kennen, en Abraham Rutgers, van 1777 tot 1778, die Lid was van de, in het jaar 1806 benoemde, Commissie tot het zamenstellen van eenen bundel Evangelische gezangen, ten gebruike der Hervormden; terwijl hij zich tevens als Nederduitsch Dichter heeft doen kennen, en buitengemeen bedreven in kerkelijke zaken was. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., welke hier 7 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Zaandam*. — De Evang. Luth., van welke men er 8 aantreft, worden tot de gem. van *Zaandam* gerekend — De R. K., van welke er 12 wonen, behooren tot de stat. van *het Kalf*.

Men heeft in deze gem. eene school, te Oostzaan, waarin bij dag gemiddeld aan 130 kinderen het gewone onderwijs gegeven wordt, en bij den avond aan eenige in de Fransche en Hoogduitsche talen en het handteekenen.

Het d. Oostzaan of Oostzanen, oudtijds Oostzaanden geheeten, ligt 4½ u. N. O. van Haarlem, 1 u. O. van Zaandam. Het strekt zich in de lengte, bijna Zuiden en Noorden van den dijk, aan het IJ, omtrent 1½ u. gaans uit. Bezuiden de kerk, die een half uur gaans van den dijk staat, draagt het den naam van het Zuideind. Benoorden de kerk wordt aan een gedeelte den naam van Kathoeken gegeven, en, daar het zich vervolgens in tweeën scheidt, draagt het ooster- en wijd uitgestrektste deel den naam van Haal, oudtijds Hadel en nu ook Noordhaal, en het wester deel, dat verre het minste is, noemt men Heul of Zuidhaal. Langs het een en ander deel van het geheele dorp is een doorgaande weg en eene wegsloot, die den naam van Gouw of Gouwe draagt, ter wederzijden met huizen betimmerd, doch niet digt aan elkander, dan alleen bij de kerk, maar doorgaans eenigzins vaneen gescheiden en velen daarvan op werven, die veel hooger zijn dan het gemeene weiland. Ten dienste van de Westerlijke huizen zijn er, langs het geheele dorp, vele dammen, of, gelijk men anders zegt, bruggen over de wegsloot, die van ouds maar met eene enkele plank ten overgang voorzien waren. In den weg zelve is ook een groot getal bruggetjes, hier zijlen genaamd, waarvan de posten los leggen en aan de eene zijde slechts met eene geringe leuning voorzien zijn, om dus met schuiten gemakkelijk van de oostelijke huizen achter aan de westelijke te kunnen komen. De weg was vroeger smal, zijnde slechts tien voet breed, en ter breedte van slechts twee voet met steenen bestraat of met planken belegd, uitgezonderd omtrent de kerk, waar de weg en de straat breeder waren; doch na het jaar 1843 is de weg aanmerkelijk verbeterd. Van den Overtoom tot aan den Haal en Heul is hij, met eene behoorlijke straat en bij de laatstgenoemde, met een puin- en schulppad voorzien, zoodat hij, in tijden van nood, met eene brandspuit of anderzins van zeer groot nut kan zijn. Men wil, dat dit dorp in de negende eeuw reeds bekend was, en in de lijst der goederen van de St. Maartenskerk te Utrecht, met den naam van Hostsaghen benoemd zou zijn. Reeds in 1361 werd het gedeeld in Hadel en Zuideinde, waarvan elk zijne bijzondere dijklasten had. Het moet destijds een der voornaamste dorpen van

Kennemerland geweest zijn, daar het, op twee riemen na, gelijk stond met de hoogste der hoofddorpen van Kennemerland, Akersloot en Uitgeest, welke op twee en dertig riemen stonden. In het jaar 1398 verminderde Hertog ALBRECHT dezen last voor de meesten omtrent de helft, zoodat hij *Akersloot* en *Uitgeest* op zestien, en OOSTZAAN op vijftien riemen stelde, behoudens zijne bede en schot. Hertog WILLEM verminderde ze in het jaar 1411 tot op zeven, mits betalende voor ieder riem acht nobels (32 guld.), boven zijne bede en schot.

Men heeft er een Raad- of Regthuis, dat in het jaar 1617 werd gebouwd, zijnde een tamelijk goed gebouw, zonder toren.

De kerk was oudtijds een parochie- of kerspelkerk, aan de H. CATHARINA toegewijd, hebbende, na den aanvang der vijftiende eeuw, onder zich de kapel van Zaandam, die alle jaren op het feest van die Heilige, in de Oostzaner kerk, zes lood zilver moest ten offer brengen. In het jaar 1454 of daaromtrent werd deze kerk, benevens de kapel te Zaandam, begiftigd met het inkomen van de sluizen dier banne, doch geraakte niet vóór het jaar 1467 in het bezit daarvan, dat haar in het jaar 1599 bijna geheel ontsnapte, dan, bij vonnis van den Hove van Holland, na omtrent twintig jaarmissen, ten behoeve van het herstel en de verbetering der kerk van OOSTZANEN en der kerk van Zaandam, werd toegewezen. Vóór de Reformatie werd de Pastoor door de Graven van Holland benoemd en door den Aartsdiaken van de Utrechtsche kerk bevestigd. De Pastoor trok in het jaar 1415, bij afwezigheid, acht ponden Vlaamsch (48 guld).

De Herv. ingezetenen van OOSTZAAN verwierven in het jaar 1592, na veel tegenstand, verlof om uit het inkomen der sluizen en, des noods, uit de middelen des dorps, hunne kerk en hunnen toren, die in het jaar 1573 of 1574 door de Spanjaarden afgebrand was, te mogen verbeteren. Hiertoe hadden zij verzocht de toren weder met eene klok te voorzien, vermits die in den oorlog was weggeraakt, en de muren van het koor, die staande waren gebleven, van boven regt af te nemen en met een rieten dak digt te maken, welk alles langzaam voortging, en waarschijnlijk niet voor het jaar 1601 voltrokken werd. Toen, met den tijd, de gemeente allengskens aanwies, werd de kerk van binnen en van buiten ook heerlijker opgehaald, en in het jaar 1630 met een kruiswerk uitgezet, zoo dat het eene ruime kerk was, die met eenen zwaren, vierkanten toren prijkte, doch waarin geen orgel gevonden werd. De gedachtenis van het verbranden der kerk wordt daarin, met het volgende gedenkschrift, bewaard:

ANNO 1573 VERBRANDE DEZE KERK, DIT WEL ONTHOUDT,
ANNO 1601, TEN DEELE, EN IN 'T JAAR 1630, IN 'T GEHEEL,
TER EEREN GODTS WEDEROM OPGEBOUWD.

Deze kerk, bouwvallig geworden en afgekeurd zijnde, is in het jaar 1761 door eene geheel nieuwe vervangen, zijnde een kruisgebouw, uit welks voorgevel een spitsen toren rijst, welke in dien voorgevel rust, buitenwerks op twee halve pilaren, met hardsteenen voetstukken, en binnen de kerk op twee heele pilaren, wordende er, behalve deze, geene pilaren in de geheele kerk gevonden.

Men heeft in dit dorp een Weeshuis, dat vroeger tegenover het *Weerpad* stond; toen echter dit gebouw vervallen en onbruikbaar geworden was, heeft men in het Zuideinde, niet ver van de kerk, in het jaar 1774, een deftig steenen huis van twee verdiepingen gekocht en tot een godshuis aangelegd, waarin niet alleen weezen, maar ook

oude behoeftige lieden en bestedelingen der Diaconie worden opgenomen. Thans worden er vijftien personen verpleegd, onder welke drie oude lieden en drie bestedelingen.

In de geschillen tusschen Vrouwe JACOBA, Gravin *van Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, tegen haren oom, JAN VAN BEIJEREN, en haar neef en man, JAN, Hertog *van Braband*, mitsgaders FILIPS, Hertog *van Bourgondië*, hielden de Kennemers in het algemeen de zijde van Vrouwe JACOBA, en werden dus onder de Hoekschen gesteld, uit welken hoofde Hertog FILIPS, in het jaar 1436, met den dood van Vrouw JACOBA regten, privilegiën en vrijheden verbeurd verklaarde, dat nogtans met eene som gelds werd afgekocht.

In den jare 1492 namen zij ook deel aan het kaas- en broodspel; die van OOSTZANEN moesten deswege, aan Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN, als Stadhouder-Generaal van Holland, Zeeland en Friesland, met de andere Kennemers en Westfriezen, eene zware geldboete betalen.

In den oorlog met Spanje heeft dit dorp veel moeten lijden, zoodat in 1573, of, gelijk anderen willen, in 1574, de kerk en een groot gedeelte van het dorp werd afgebrand, hetwelk alles, na verloop van tijd, wederom in staat werd gebragt.

Ook den watervloed van Februarij 1825 bragt deze gemeente groote schade toe, doordien er bijna 380 schapen en 192 runderen, benevens een groot aantal varkens, verdronken, terwijl de schade nog vergroot werd, door het nat worden van de tarwe en de reeds gefabriceerde stijfsel in de stijfselfabrieken, zoodat de schade, volgens gedane opneming, ruim 65,000 guld. bedroeg.

OOSTZAAN is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde JOHANNES RICHARDUS OOSSANEUS, die, in 1572, Hoogleeraar in de Regten te Ingolstadt en later Bijzitter van de keizerlijke kamer was; van de Schilders JACOB CORNELISZ., geb. in de laatste helft der vijftiende eeuw, zijnen broeder BUIS CORNELISZ. en zijnen zoon DIRK JACOBSZ; alsmede van den beruchten Zeeroover KLAAS GERRITSZ KOMPAAN, die in de zeventiende eeuw de zeeën onveilig maakte.

De kermis valt in den tweeden Zondag in October.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit eene drietandige vork, welke op iedere punt of tand eene platachtige kaas heeft.

OOSTZAANDAM, voorm. d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Haarlem*, kant. en gem. *Zaandam*, thans het oostelijke gedeelte der stad *Zaandam* uitmakende.

De inwoners vinden meest hun bestaan in den houthandel en den scheepsbouw.

De Herv., die hier 3400 in getal zijn, onder welke 1880 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. Na de Reformatie maakte OOST-ZAANDAM en *West-Zaandam* te zamen de gem. van *Zaandam* uit, welke toen gezamenlijk met *Oostzaan* bediend werd door den voormaligen R. K. Priester BARTEL JACOBSZ., zooals men zulks breeder op het art. OOSTZAAN vermeld vindt. Na de volkomene scheiding van Oostzaan, had Zaandam tot eerste Predikant WILLEM BARENDSZ, die in 1597 herwaarts kwam, en in 1606 van zijne dienst ontslagen werd. In het jaar 1637 verzochten de inwoners van West-Zaandam vrijheid om eenen Predikant voor zich afzonderlijk te mogen beroepen, en dit toegestaan zijnde, bleef de, in dat zelfde jaar beroepen, Predikant HUBERTUS BERGIUS OOST-ZAANDAM alleen bedienen, tot dat hij in het jaar 1640 overleed. De eerste tweede Predikant, die in deze gem.

het leeraarambt heeft waargenomen is geweest JOHANNES HOFSTEDE, die in het jaar 1763 herwaarts kwam, en in het jaar 1778 overleed. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding PETRUS HOFSTEDE, van 1745 tot 1749, die later Prof. Theol. en Hist. Eccl. Honorarius te Rotterdam, was en BARTHOLOMEUS VAN VELSEN van 1751 tot 1759 later Philos. Prof. Honorarius te Rotterdam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad (1).

De Doopsgez., die er 550 in getal zijn, onder welke 263 Ledematen, maken eene gem. uit. De eerste, die, zoo ver bekend is, hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest KLAAS NORE, woonachtig op het Kalf, in 1543 op het punt staande om martelaar te worden, gelijk reeds in 1535 PIETER KOSTER van Zaandam, die insgelijks het leeraarambt, hetzij te Zaandam of te Amsterdam, bediend heeft, ter laatstgemelde plaats gemarteld is. Onder de Leeraars, die hier vroeger gestaan hebben, zijn de namen van C. LOOSJES Az., S. MULLER, thans Hoogleeraar, en S. E. WIELING met roem bekend. Voorheen bestonden aan de oostzijde meer dan ééne Doopsgezinde gemeente, die later tot de anderen zijn overgegaan. De thans aan de oostzijde bestaande is van afkomst eene Waterlandsche.

De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Zaandam* gerekend. — De R. K., die er wonen, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *het Kalf*, gedeeltelijk tot die van *Zaandam*.

Men heeft te OOST-ZAANDAM zeven scholen, als: eene stadsschool voor kinderen van min gegoede, doch niet bedeelde ouders, die gemiddeld door een getal van 340 leerlingen bezocht wordt; eene stadsarmenschool, met 120 leerlingen; eene diakonieschool, met 120 leerlingen, en vier burgerscholen, gemiddeld door 470 leerlingen bezocht wordende.

OOSTZAAN-EN-OOSTZAANDAM, hoog heemraadschap in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*, gedeeltelijk gem. *Zaandam*, gedeeltelijk gem. *Oostzaan;* palende N. aan de Wormer, O. aan de Twisk, Z. aan het IJ, W. aan de Zaan.

Dit hoogheemraadschap beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1700 bund. en wordt door zes sluizen en drie molens van het overtollige water ontlast.

OOSTZAAN-EN-OOSTZAANDAM, voorm. heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam;* palende N. aan de Wormer, O. aan de Twisk, die haar van de gem. Purmerland-Ilpendam-en-den-Ilp en van Landsmeer-en-Watergang afscheidde, Z. aan het IJ, W. aan de Zaan, die haar van Westzaandam afscheidde.

Deze heerl. bevatte de tegenwoordige gem. Oostzaan, en dat gedeelte van de gem. Zaandam, hetwelk ten Oosten van de Zaan gelegen is. De inw. vinden meest hun bestaan in den houthandel, de scheepsbouw en den landbouw.

Het wapen dezer heerl. bestond uit een onvolmaakt schip van goud, op eene zee van azuur (blaauw). Het schild gedragen door eenen staanden leeuw.

OOSTZANER-GOUW, gewoonlijk enkel de Gouw genoemd, water in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit het *Weimer* voortkomt, met eene zuidelijke strekking door Oostzaan vliet, en zich door den Oostzaner-Overtoom in het *IJ* ontlast.

---

(1) De kerk zal, even als de andere publieke gebouwen op het art. ZAANDAM beschreven worden.

OOSTZANER-OVERTOOM, b., gedeeltelijk in *Kennemerland*, gedeeltelijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. N. W. van *Haarlem*, kant. en 1 u. O. van *Zaandam*, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. van *Oostzaan*, gedeeltelijk gem. *Landsmeer-en-Watergang*, ½ u. van *Landsmeer*, langs den dijk aan het IJ, aan het einde van de Oostzaner-Gouw en de Twisk; met 19 h. en 120 inw.; als: 14 h. en 90 inw., onder *Oostzaan*, en 5 h. en 30 inw. onder *Landsmeer-en-Watergang*. Men heeft in deze buurt ook eene school.

OOSTZIJ (DE), naam, welken de Zaandammers in de wandeling aan het voorm. d. OOSTZAANDAM in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, geven.

OOSTZIJDER-POLDER of OOSTZIJDSCHE-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 958 bund. 34 v. r. 29 v. ell.

OOSTZIJDSCHE-DROOGMAKERIJ, droogmakerij in *Zuid-Holland*. Zie NOORDPLAS.

OOSTZINGERLAND, OOSTZINGERLAND of OOSTERZEES-EN-ECHTER-VELD, groote uitgestrektheid laag land, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, onder de d. *Oosterzee* en *Echten*.

Het beslaat eene oppervlakte van 600 bund. Weleer liep het tot aan den dijk de Worst, welke Friesland van Overijssel scheidt, doch na den watervloed van het jaar 1701 is het zuidelijkste gedeelte van dat land verlaten, en een nieuwe afsnijdende dijk aangelegd, welke over de oude Schoterzijl naar Slijkenburg loopt.

Op dit veld zijn, in oude tijden, onderscheidene bloedige veldslagen geleverd, als, onder anderen, in het laatst van Augustus 1396, tusschen de Friezen, onder hunnen Potestaat JOW JUWINGA, en de Hollanders, onder Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, die een verbazend leger van 180,000 man op eene vloot van 1400 schepen aanvoerde, met geen ander doel, dan om het kleine, doch, door de dapperheid van zijne bewoners zoo geduchte, Friesland te veroveren. De Friezen verrigtten wonderen van dapperheid, doch hun klein getal moest voor de talrijke legerbenden des vijands wijken. Sedert den aanvang dezer eeuw is men begonnen dit veld te verveenen, en heeft men daarin polderdijken aangelegd en drie groote veenkanalen gegraven. Men gaat daarmede zoo ijverig voort, dat er jaarlijks ongeveer 1,300,000 vierkante ellen grond verveend of tot turf gemaakt wordt. Eerlang zal hier zelfs een groote veenpolder worden aangelegd.

OOTMARSSUM, kant., prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*; palende N. en O. aan het koningrijk Hannover, Z. aan het kant. Oldenzaal en W. aan het kant. Almelo.

Het bevat de drie gem. Ootmarssum, Denekamp en Tubbergen. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23,887 bund. Men telt er 1897 h., bewoond door 2056 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,700 inw., die zich veel op fabrijkarbeid toeleggen.

OOTMARSSUM, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Ootmarssum* (1 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); rondom door de gem. Denekamp omgeven.

Deze gemeente bevat het plattelandstadje Ootmarssum, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 346 bund., waaronder 333 bund.

79 v. r. 18 v. ell. belastbaar land. Men telt er 249 h., bewoond door 307 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en het fabrijkwezen. Men heeft er onderscheidene calicotsweverijen, twee bombazijn- en pilowfabrijken, eene cichorijfabrijk, eenen korenmolen en in de nabijheid aanzienlijke linnenbleekerijen, welke in het goed bleeken met de Haarlemmers zouden kunnen wedijveren.

De Roomsch-Katholijken, die men er 1020 telt, maken, met die uit de buurs. Tilligte, Groot-Agerloo, Klein-Agerloo, Nutten en Olde-Ootmarssum, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en 2400 zielen, onder welke ongeveer 1700 Communikanten, telt. Vóór de omwenteling van het jaar 1795 behoorden tot deze stat. ook de buurs. Latterop-en-Brekkelenkamp, Vassen-en-Manderen en Rentem-en-Haarle, die, sedert van Ootmarssum gescheiden, hunne eigen kerken, pastorijen en Pastoors hebben. De stat. van Ootmarssum heeft, behalve de hier na te melden kerk, nog eene kapel in de buurs. Tilligte.

De Herv., die er 450 in getal zijn, maken met die uit de buurs. Brekkelenkamp, Latterop, Heringe en Olden-Ootmarssum eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, behoort, en vroeger door twee Predikanten bediend werd, en 650 zielen telt, onder welke 380 Ledematen zijn. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Ampzing, die in het jaar 1583 naar Haarlem vertrok. De eerste tweede Predikant, die er stond, is geweest Abraham van Laar, die in het jaar 1659 herwaarts kwam, en in het jaar 1701 hier overleden is. Het beroep van den eersten Predikant was eene collatie, dat van den tweeden geschiedde door den kerkeraad. Toen de Predikanten Petrus Immink en Hermanus Weddelink, beide te gelijk, den 1 Julij 1840 emeritus geworden waren, is de tweede predikantsplaats opgeheven en het regt van beroep voortaan aan den kerkeraad toegekend.

De Doopsgezinden, die er 3 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Almelo*. — De Evangelisch-Lutherschen, van welke men er 3 aantreft, worden tot de gem. van *Deventer* gerekend. — De 55 Israëlieten, die hier wonen, hebben eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Oldenzaal* behoort. — Men heeft in deze gem. eene Latijnsche en eene openbare Nederduitsche school, welke te zamen gemiddeld door een getal van 360 kinderen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl. welke, in het midden der vorige eeuw, toebehoorde aan Frederik Johan Sigismund, Grave *van Heiden*, Landdrost van Twenthe.

Het plattelandstadje Ootmarssum, Ootmarsum, Otmarsum of Oostmarsum, oudtijds Ootmerssen, Ootmerssum, Oostmerssum, Othmarsheim of Othimarsheem, ligt 14 u. O. ten Z. van Zwolle, 12 u. N. O. van Deventer, 3½ u. N. N. O. van Almelo, 2½ u. N. van Oldenzaal. Het is eene der oudste plaatsen des lands. Volgens een oud schrift, staande in de rollen van Ootmarssum, is deze stad gesticht in het jaar 127 onzer jaartelling, door Oldemarus, Odhimar of Odemar, Koning *der Franken*, op het graf van zijnen grooten boezemvriend Vechtan, en hield er toen zijn verblijf (heim), van daar Odemarsheim. Anderen willen, dat het van de oude Marssen, een volk, dat hier zonde gewoond hebben, zijnen naam ontleend heeft. Voorheen is het eenigerversterkt geweest, doch het werd in het jaar 1518 door Filips

van Bourgondië, den zeven en vijftigsten Bisschop van Utrecht, ontmanteld. Thans ziet men er van de wallen niets meer.

Het stadje heeft eene bekoorlijke ligging, West en Noordwest aan den rand van heuvels en bergen, die, meestal bebouwd en met boerderijen bezet, met voortreffelijke koornvelden prijken; naar de oostzijde, aan beide kanten van den dijk op Noordhorn, in het koningrijk Hannover, is de plaats met veel gras-, wei- en hooilanden omgeven, die goede gelegenheid tot de veweiderij geven, zoodat men in den omtrek der stad telkens door de verrukkelijkste gezigten verrast wordt, en dit oord met de bevalligste streken van Nederland in schoonheid kan wedijveren. Mogt eenmaal de reeds begonnen straatweg van Almelo op Ootmarssum, die in het volgende jaar voltooid moet zijn, zoo als verwacht wordt, tot Noordhorn doorloopen, dan zal het oude stadje zelve ongetwijfeld ook spoedig in grootte en fraaiheid toenemen.

In dit stadje bestaat, sints onheugelijke jaren, de gewoonte, dat op Paschen geheele reijen, zoowel oud als jong, hand aan hand, onder het zingen van geestelijke liederen de straten doortrekken. Huizen welke voor en achter eenen uitgang hebben, worden door de bewoners opengezet, waardoor dan deze groep al zingende het eene huis in het andere weder uitgaat. Dit heeft meestal des middags na het uitgaan der kerk plaats. De deelnemers aan dezen optogt verzamelen in grooten getale zich op den zoogenaamden Paaschkamp, waarna dit gebruik eenen aanvang neemt. Niemand weigert hun den doorgang door het huis, en in woningen, welke van achteren geenen uitgang hebben, gaat men toch even in het voorste gedeelte, en wel rondom den, in het midden staande, deurstijl. Na op deze wijze eenige keeren de huizen te hebben doorzocht, gaat de groep, die onder het rondtrekken nog aanmerkelijk vermeerderd is, op de markt, voor het Raadhuis, uit elkander, en ieder keert vrolijk naar zijne woning terug. Deze gewoonte noemt men hier ter plaatse *vleugelen*.

Dit plaatsje had voorheen twee poorten, van welke die ten N., afgebrand en later niet weder opgebouwd is, en de andere thans in bouwvalligen toestand verkeert.

Het Raadhuis, op de *Markt*, is een klein, doch doelmatig ingerigt gebouw. Men bewaart er eene afbeelding van genoemden Odemar Koning *der Franken*, welke afbeelding in overeenstemming met de volksoverlevering schijnt vervaardigd te zijn, en eertijds op het huis Saesveld of Saterslo bewaard werd.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan de *H. H. Apostelen* Simon en Judas toegewijd, is, naar men wil, de oudste van geheel Twenthe, en zou door Lebuinus gesticht zijn. Vóór de Reformatie werd zij bij beurten door den Opper-Kerkvoogd en de Priorin van Weerselo begeven. De Pastoor plagt, ten dienste des altaars, twee Kapellaans te onderhouden. Ook waren er in de parochiekerk vijf vikarijen gesticht. Deze kerk, een gothisch gebouw, dat, sedert de Reformatie, bij de Hervormden in gebruik was, moest, ten gevolge van een koninklijk besluit van den 14 Maart 1809, den 1 Januarij 1810 aan de R. K. ingeruimd worden, die het in het jaar 1812, met een kostbaar nieuw orgel versierden. De toren, bouwvallig geworden zijnde, is in 1830, op last der Regering, afgebroken en door eenen anderen vervangen. Volgens Picardt (1) zoude onder den drempel dier kerk, het gewelfde graf van Odimar of Oedemarus verborgen liggen.

(1) *Antiquiteiten van 't Oude Friesland*, bl 106.

Den 24 December 1809 vergaderde de Hervormde gem., voor de eerste maal ter godsdienstoefening in de zaal van het adellijk huis Ootmarssum, door den Baron van den Duyn daartoe afgestaan. De Hervormde kerk in 1810 gesticht en den 24 November 1811 ingewijd, is een schoon gebouw, waarin het kostbare orgel, dat in het jaar 1781, door de liefdadigheid van Goedsheeren en Eigengeërfden, in de Groote kerk geplaatst was, even als de predikstoel uit die kerk, zijn overgebragt, terwijl daarop in het jaar 1844 een toren geplaatst is. Door eene achtingswaardige van hier vertrekkende familie, die haren naam in deze niet wilde vermeld hebben, werd in het jaar 1840 aan deze kerk vereerd eenen zilveren wijnkan, ten gebruike bij de viering van het H. Avondmaal.

Onder de parochie van Ootmarssum hebben twee kloosters gestaan. Het eerste, dat ten Zuiden, even buiten de stad stond, door Duitsche Ridders bewoond en later het Huis-Ootmarssum genoemd werd, is thans vervangen door tuinen en bouwland. Het tweede klooster, dat ter halver wege tusschen deze stad en Almelo, te Albergen, stond, is eerst door Broeders van het Gemeene leven en later door Reguliere Kanunniken bewoond geweest. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene herberg, bij welker herbouwing, men de grondslagen van het klooster gevonden heeft.

De Israëlitische bijkerk is een klein, maar net gebouw, dat in het jaar 1843 geheel nieuw gebouwd en den 22 December van dat jaar ingewijd is.

Te Ootmarssum stond vroeger een Gasthuis, dat den H. Geest toegewijd was. De stichtingsbrief was van het jaar 1398, Gerard van Overdoorn, en zijne echtgenoot Truus gave daartoe op Dingsdag na H. Kruisdag hun huis, erf, spijker en gaarden. In de kapel van dit gasthuis was eene vikarij, op den naam van den H. Antonius, gesticht, wiens bedienaar alle Vrijdagen en Zaturdagen in de zelfde kapel, en alle Dingsdagen in de parochiekerk, de dienst des altaars verrigten moest. De daartoe gediend hebbende gebouwen zijn thans ingerigt tot eene boerderij, welke de stad in eigendom toebehoort.

Men heeft er een distributie-kantoor voor de brieven- en een station voor de paardenposterij.

In den omtrek van Ootmarssum vindt men eenige watersprongen of bronnen, die waterbeekjes vormen, welke vele molens, zelfs soms zeer nabij hunnen oorsprong drijven.

De Latijnsche school, in vroegere jaren door omstreeks 30 leerlingen bezocht, begint weder in bloei aanmerkelijk toe te nemen. Vooral sedert de Rector, bijgestaan door eenen Hulponderwijzer voor wiskunde en levende talen, een instituut heeft opgerigt, is het aantal kweekelingen toegenomen en zal weldra tot een twintigtal zijn aangegroeid.

De openbare Nederduitsche school wordt gemiddeld door een getal van 350 leerlingen bezocht.

In het jaar 1314 op Woensdag na St. Nicolaas gaf Bisschop Guy van Henegouwen aan de stad Ootmarssum, als van ouds wigbelderegt hebbende, eene weekmarkt, en eene jaarmarkt, zoo als de overige steden van het Sticht hadden. Thans valt de kermis in den eersten Vrijdag in November.

Ootmarssum is de geboortepl. van den Godgeleerde Arnold Glaser, † in 1624, als Evangelisch-Luthersch Predikant te Amsterdam, na Hofprediker van Edzard II, Graaf *van Oost-Friesland*, en later van Alexander, Hertog *van Holstein*, te zijn geweest. — De Geleerde

WINHAFF, Schrijver van het *Landregt van Overijssel*, was hier eertijds Burgemeester.

Omstreeks het jaar 1144, had er niet, verre van OOTMARSSUM, een hevig gevecht plaats, tusschen de Bisschoppelijken en de benden des Graven VAN BENTHEIM, waarbij de overwinning aan de zijde der eersten verbleef en waarin de Graaf zelf krijgsgevangen geraakte.

De stad viel in 1196 in handen van de Gelderschen, die haar geheel in de asch leiden. ALTING meldt, dat zij het volgende jaar eenige schreden verder herbouwd is, en de plaats, waar de vroegen stad gestaan heeft, nog Oud-Ootmarssum heet. In November 1417, werd het Stadje door EVERWIJN VAN GUTERSWIJK geplunderd.

OOTMARSSUM teekende in 1459, nevens Deventer, Kampen, Zwolle, Oldenzaal, Goor, Delden en Enschede, eene overeenkomst met Heer HENDRIK VAN WISCH, Regter en Drost *van Zutphen*, ter voorkoming van alle geweldadigheden.

In den Spaanschen oorlog heeft zij nog al dikwijls aanstoot geleden. Zoo rukte MAURITS, Prins *van Oranje*, in 1592, met een deel van zijn leger derwaarts, verdreef de Spanjaarden en bemagtigde het stadje. — In het volgende jaar maakte Graaf FREDERIK VAN DEN BERGH, door den Graaf VAN MANSFELD, met eene aanzienlijke magt derwaarts gezonden, er zich meester van. — Den 21 October 1597, werd het door Prins MAURITS hernomen, nadat er het geschut op den 20 voorgebragt was.

In September 1665 kwamen de Munsterschen voor OOTMARSSUM, en trokken, wijl de burgerij geen wederstand kon bieden, de stad binnen, alwaar zij gedurende hunne lange inkwartiering veel schade aanrigtten. Eerst den 15 Mei 1666 trokken zij, ten gevolge van den vrede te Cleve, af.

Gedurende den Oorlog van 1672 en 1674, had OOTMARSSUM veel te lijden. Den 21 Mei van het eerstgenoemde jaar maakte de Generaal-Wachtmeester NAGEL zich van de stad meester. Met het begin van April 1673 vertoonde RABENHAUPT zich met de militie der Staten weder te OOTMARSUM, maar door deze eerlang weder verlaten, kwam zij andermaal in de magt der Munterschen, die eerst eene maand na het sluiten van den vrede te Keulen de stad voor goed verlieten.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met een kruis van goud, beladen met een kort en smal kruis van azuur, gekantonneerd met eenen leeuw van goud; het schild gedekt met eene gouden kroon.

OOTMARSSUM (HUIS-VAN-), voorm. adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. O. N. O. van *Almelo*, kant., gem. en in het stadje *Ootmarssum*, vroeger washet een geestelijk gesticht, het DUITSCHEHUIS genaamd.

Het is in het jaar 1811 verkocht en gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans tuinen, vijvers en bouwland.

OOTMARSSUM (OLDEN) of OLD-OOTMERSUM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Almelo*, kant. en ½ u. N. van *Ootmarssum*, gem. en 2 u. N. W. van *Denekamp*; met 42 h. en 250 inw., die kerkelijk tot *Ootmarssum* behooren.

OOY, heerl. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gem. *Ubbergen*; palende N. aan de heerl. Erlecom, O. aan het d. Leuth, Z. aan Persingen, W. aan de Waal.

Deze heerl. bevat het d. Ooy, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er 36 h., bewoond door 38 huisgez., uitmakende eene bevolking van 300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die er 280 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Ooy-en-Persingen*. — De Herv., van welke men er 20 aantreft, worden tot de gem. van *Ooy-en-Persingen* gerekend.. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. was eertijds een onmiddelbare heerlijkheid, onder het Rijk en den Keizer behoorende, en de Heeren werden tusschen de Edelen en Vrijen gerekend, doch het *dominium directum* (d. i. onmiddellijk gebied) aan de Graven van Gelre overgegaan zijnde, werden de Heeren van die heerlijkheid, echter Leenmannen van het Rijk en Leenmannen van Gelderland. Het zij dat de Heeren van Ooy, misnoegd over deze onderwerping aan de Geldersche Graven waren, of om eenige andere redenen, men vindt, dat Gerhard, Heer *van* Ooy, in 1282 te Ooy leen aan den Graaf van Cleve maakte, hetgeen echter geen verdere gevolg schijnt gehad te hebben.

Zijn zoon Bertold, in 1329, Heer *van* Ooy en Burggraaf van Nijmegen zijnde, sneuvelde, in 1344, met zeven personen van zijn gevolg, in een gevecht tusschen den Bisschop en de burgers van Luik. Gerhard, waarschijnlijk zijn broeder, volgde hem op. Deze had, in 1346, verschil met Willem van den Bergh, Heer *van Byland*, wegens de leenen, die wijlen Heer Johan van Byland, Ridder, van den Heer van Ooy hield. Hij overleed in het jaar 1398. Indien zijn zoon Gerhard Heer van Ooy was, moet hij reeds in 1370 gestorven zijn, want zijn zoon Reinald, Heer *van* Ooy, beleende in dat jaar onderscheidene personen; hij wordt tot 1390 gemeld. Zijn zoon Gerhard werd, in 1395, door Hertog Willem, die hem lieve neef en Raad noemt, als zijne voorouders beleend met den burg en voorburg te Ooy, met het hoog en laag gerigt binnen den voorsten cingelgrave om den burg, tusschen de oude Wiele en de Waal, op ten snabbe toe, met de visscherij in de Waal, tot de halve diepte van Loeth, tot Pannayen bij Nijmegen toe, en met eenige andere goederen. Aanmerkelijk zijn de woorden, die daarop in den leenbrief volgen, welke de eerste is, die wegens de Ooy voorkomt: *Ende want die Heere van Oy, die voertijts gewest sijnt, diese vurss. lenen mit allen hoeren toebehoerren van den heiligen Rick gehalden hebben, wilcke lene ons nu met den Rick van Nymegen van den Heiligen Ricke verbreeft sijnt te belenen.* Hieruit zou men moeten oordeelen, vooral wegens het woord nu, dat omtrent dien tijd Hertog Willem eenige nieuwe voorregten, wegens het Rijk-van-Nijmegen, van den Keizer verworven heeft, ten ware men vermeende, dat deze woorden uit vorige leenbrieven, als een oud formulier gevolgd en herhaald zijn, gelijk men die ook in volgende leenbrieven, van de jaren 1402, 1424, 1490 en 1498, aantreft. Gerhard, Heer *van* Ooy, werd andermaal in de zelfde bewoordingen, door Hertog Reinald, in 1402 verleid. Zijn zoon Reinald, in 1424 beleend, bezegelde mede het verbond der landschap in 1436. Hij droeg de heerl. op aan zijnen zoon Reinald, die daarmede, gedurende zijns vaders leven, in 1460 beleend werd; deze Reinald vindt men, in eenen brief van 1465, *lieve Juncker en Heerschap* betiteld. Het was waarschijnlijk uithoofde der onlusten in Gelderland, dat hij, in het jaar 1473, zijn huis Ooy tot een open huis aan den Graaf van Cleve maakte. Hij stierf in 1488, en zijn zoon Gerhard werd, in 1490, door den Roomsch Koning Maximiliaan, en, in 1498, door Hertog Karel van Gelre, beleend. De oudste zoon van dezen Otto werd in 1531 beleend, maar hij stierf in het zelfde jaar. Zijn broeder Lutteart was Ridder der Duitsche orde in Lijfland, weshalve

Hertog KAREL aan den Heermeester WOLTER VAN PLETTENBERG schreef, dat LEYFFART de laatste van zijn geslacht was, en dat hij hem alzoo uit de orde moest ontslaan; dit door den Heermeester bewilligd zijnde, is hij in dat zelfde jaar met SOPHIA VAN BOEDBERG in den echt getreden, en werd in 1532 met OOY verleid. Hij stierf in 1573, en zijn zoon GERHARD is toen beleend. Deze werd door zijnen zoon OTTO, in 1593, opgevolgd, die in 1621 overleed, en zijn zoon HERMAN GERHARD werd in 1622 beleend, maar stierf in 1633, als de laatste van zijn geslacht. Toen erfde zijne zuster MARGRIET JUDITH VAN OOY, die, met ROELEMAN VAN BYLAND, Heer *van Reydt*, trouwende, niet alleen de heerl. OOY, maar ook ***Persingen*** en ***Palstercamp***, in dat geslacht overbragt. Zij stierf in 1646, en haar oudste zoon FLORIS OTTO HENDRIK, Graaf VAN BYLAND, werd in 1665 verleid. Hij stierf in 1701, en toen werd zijn kleinzoon OTTO FREDERIK ROELEMAN, zoon van ROELEMAN FREDERIK NEOMAGUS, Graaf VAN BYLAND, die als Ritmeester, den 1 Julij 1690, in den slag van Fleurus gesneuveld was, daarmede verleid. Na zijnen dood, in 1768, werd zijn oudste zoon C. N. J. F. L. Graaf VAN BYLAND beleend, en, na het kinderloos overlijden van dezen, zijn broeder F. C. W. L. Graaf VAN BYLAND, in 1768, aan wien zijn zoon O. W. H. Graaf VAN BYLAND, in 1790 opgevolgd is. Thans wordt deze heerl. bezeten door Vrouwe F. M. Gravinne VAN BYLAND, echtgenoote van den Heer P. J. Baron VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, woonachtig te Utrecht.

Deze heerl. heeft, boven vele anderen, het voorregt, nimmer door koop aan andere personen vervreemd te zijn, en nog aan den ouden stam te behooren.

Het d. OOY ligt 1 u. N. O. van Nijmegen, 1 u. N. van Ubbergen, nabij den Waaldijk en bestaat uit eenige vrij verstrooid liggende huizen.

De R. K. kerk, aan den H. HUBERTUS toegewijd, is in 1835 en 1836 nieuw gebouwd. Zij prijkt met eenen toren en is van een orgel voorzien. — De Herv. kerk is een zeer oud gebouw, met eenen zwaren toren, doch zonder orgel.

De kermis valt in den eersten Zondag na 24 Augustus.

OOY, OOI of OIJEN, b. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 4½ u. W. ten N. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en ½ u. N. W. van *Tiel*, gem. en ½ u. Z. van *Echteld*, aan den Waaldijk.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft deze buurt veel te lijden gehad; terwijl daarbij ook eenig vee omkwam.

OOY, buurs. op de *Lymers*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Zevenaar*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, 3 u. Z. van Doesborgh.

OOY, pold. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gem. *Ubbergen*; palende W. en N. aan de Waal, O. aan de heerl. Persingen, Z. aan het d. Ubbergen.

Deze pold. wordt door eene sluis, op de Waal, van het overtollige water ontlast en staat onder het bestuur van den Cirkel van Ooy.

De pold. Ooy is onderscheidene malen door het water geteisterd geworden; onder anderen brak den 7 Februarij 1729 de dijk bij den Torensche molen door, waardoor de pold. tot eene aanmerkelijke hoogte onder water gezet is.

Den 29 Februarij 1784 werden de nieuwe sluizen, door het hooge water, met ijsgang weggespoeld en kwamen er zes doorbraken in den dijk. Den 6 Februarij 1799 brak die polder weder door, waarbij veel vee verdronk.

Bij de watervloeden van Januarij 1809 en die van Januarij 1820, werd deze pold. weder geheel onder water gezet. Ook had hij in 1829 verschrikkelijk veel te lijden; en bij den hoogen waterstand van Maart 1845 liep hij nogmaals geheel onder.

OOY (HET-) of Het-Oije, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. van *Zutphen*, gem. en 1 u. N. van *Gorssel*.

OOY (DE CIRKEL-VAN-DE-), streek lands in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gedeeltelijk gem. *Ubbergen*, gedeeltelijk gem. *Nijmegen*.

Het Cirkel-van-de-Ooy maakt eene bijzondere dijkstoel uit, welke uit eenen Dijkgraaf, acht Leden en eenen Secretaris bestaat.

Het is verdeeld in vier distrikten: het eene behoort onder het Schependom-van-Nijmegen, het andere onder het Rijk-van-Nijmegen, het derde en vierde zijn Ooy en Persingen.

Deze streek, beslaat, voor zoo ver het onder Ubbergen behoort, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1323 bund. 36 v. r. 9 v. ell., en telt 82 h., bewoond door 86 huisgez., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die zich meest op de veeteelt toeleggen, munt uit door het schoonste grasland en weiden; want alzoo deze streek geheel vlak en in de laagte gelegen is, zoo is de grond meestal vochtig. Ook ziet men doorgaans alle jaren, in het voor- en najaar, deze streek onder water staan, hetgeen door het opzwellen van den Rijn en de Waal, wanneer er veel regen en sneeuw aan den Boven-Rijn is gevallen, wordt veroorzaakt. Dit water wordt er ingelaten door twee sluizen, liggende in den fraaijen breeden bandijk, die het cirkel omringt en doorgaans de Ooysche-dijk genoemd wordt. Ofschoon dit water het land veel vettigheid bijzet en daardoor de vruchtbaarheid bevordert, aan den anderen kant groote schade, doordien daardoor het winterzaad, niet alleen in de Ooy, maar nog op duizende bunders in de omliggende dorpen en gemeente wordt vernield.

OOY (HET HUIS-TE-) of Kasteel-te-Ooy, voorm. adell. h. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1 u. N. O. van *Nijmegen*, gem. en 1 u. N. van *Ubbergen*, 7 min. Z. W. van het d. *Ooy*, waartoe het behoorde.

Het was een deftig, oud gebouw, en een der sierlijkste en sterkste kasteelen van Gelderland. Dit kasteel was zoo digt aan den Waaldijk gelegen, dat men van den dijk over eene steenen brug tot op de voorplaats binnentrad. Het had een prachtig voorkomen, zijnde rondom in ruime watergrachten, lanen, singels en boomgaarden besloten, en van twee ongemeen zware, vierkante torens voorzien, waarvan de een met eene gansch sierlijk gebogen en de andere met eene spits opgaande kap gedekt was. Het had daarenboven nog twee andere sierlijke, achtkantige torens, ter wederzijden van den ingang des voorburgs, beide diep uit het water opgetrokken. Voorts was het geheele gebouw zeer sterk en grootsch, zijnde voor het grootste gedeelte alle de torens van duifsteen gemaakt. Dit gebouw was, volgens eenen in den muur gemetselden steen, in 1617 vernieuwd.

Het is in het jaar 1797, door den toenmaligen eigenaar, Otto Roelemam Frederik, Graaf van Byland, voor afbraak verkocht. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog eenen der fraaije achtkantige torens met peer, met een gedeelte muur, benevens de gracht met steenen brug, zijnde het overige van den grond tot boerderij ingerigt.

OOY (OOSTER-), buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

OOY (WESTER-), Wester-Ooi of Wester-Oyen, geh. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 5 u. W. Z. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en ½ u. N. van *Tiel*, gem. en ½ u. W. van *Echteld*.

OOY-EN-PERSINGEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Nijmegen*; met eene kerk te Ooy.

Men telt er 20 zielen, waaronder 16 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Veldhusius, die in het jaar 1602 herwaarts kwam, doch in 1605 reeds opgevolgd werd door Johannes Gorselius, die in 1624 overleed.

De kerk dezer gemeente, die door de herhaalde overstroomingen veel geleden had, is in het jaar 1822, ten koste van den Heer en Vrouwe dezer heerlijkheid, niet alleen hersteld, maar met nieuwe banken en eenen nieuwen predikstoel versierd; terwijl voor de bediening van het H. Avondmaal een nieuwe beker en twee nieuwe borden en voor die des H. Doops een nieuw doopbekken is ten geschenke gegeven.

OOY-EN-PERSINGEN, R. K. stat., prov. *Gelderland*, apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*.

Men heeft er eene kerk, te Ooy. Zij telt 460 zielen, onder welke 350 Communikanten, en wordt door eenen Pastoor bediend.

OOYMANSKERK, voorm. d. op het voorm. eil. *Biervliet*, oudtijds tot *Vlaanderen*, thans tot *Zeeland* behoorende.

Dit d. is bij eenen watervloed door de zee verzwolgen, en sedert niet weder boven gekomen.

OOYRIJKSCHE-BUITEN-POLDER, pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Bemmel*; palende N. aan den Dijk, O. aan den Bemmelsche-polder, Z. aan de Waal, W. aan de landen van 't Keer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund. 38 v. r. 6 v. ell., alles schotbaar land; bevat een h. en eene steenbakkerij, en wordt door eene sluis, met den Bemmelsche-Buitenpolder gemeen, op de Waal, van het overtollige water ontlast.

OOYSCHE-DIJK, dijk in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*.

Het is een schoone breede dijk, langs de noordzijde van het Cirkel-van-de-Ooy loopende, die op sommige plaatsen door de Waal en ook door de Oude-Waal, even boven Nijmegen, wordt bespoeld. Daar deze dijk, door het polderbestuur in 1530 bijna 1½ el verlaagd is, wordt daardoor de hierboven opgegeven schade jaarlijks aan den Cirkel-van-de-Ooy veroorzaakt.

OOYSCHE-OVERLOOP, overlaat in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, bij het d. Ooy.

Deze overlaat, welke oorspronkelijk diende, om bij eene dijkbreuk in het land van Cleve het inundatiewater te lozen, wordt thans door het polderbestuur van Ooy gebruikt om dien polder onder water te zetten.

OOYZIGT, voorheen bekend onder den naam van het Vrouwendaal, klein buitenverblijf in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant., gem. en ½ u. O. van *Nijmegen*, aan den rijweg van die stad op Cleve.

Op dit buit. heeft de Humoristische Schrijver en Dichter, Christiaan Hendrik Clemens, het laatste gedeelte zijns levens doorgebragt, be-

slaat eene oppervlakte van 8 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door Mejufvr. Bakker, woonachtig te Nijmegen.

OPA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

OP-ACHT, naam, welken men wel eens geeft aan het geh. Acht, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Acht.

OP-ALM, voorm. d. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, aan de riv. de Alm, waarvan het zijnen naam ontleende. Het moet bij den watervloed van 18 November 1421 verzwolgen en nooit weder te voorschijn gekomen zijn. De plaats, waar het gelegen heeft, behoort thans tot de prov. *Noord-Braband*, en men heeft daar nog eenen polder van dien naam, door de versnelde uitspraak echter meest onder den naam van Uppel bekend.

OP-ANDEL, d. in het *Oud-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Andel (Op-) (1).

OP-ANDELSCHE-POLDER of Opperste-polder, pold. in het *Oud-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, distr. *Waalwijk*, gem. *Op-en-Neer-Andel*; palende N. aan den rivierdijk, O. aan den rivierdijk en den Zoutendijk of Zwartendam, Z. aan den Achterdijk, W. aan de Neer-Andelsche-steeg en aan de Voorstraat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 291 bund. 71 v. r. 91 v. ell., en wordt door eenen watermolen, op den Alm, van het overtollige water ontlast. Deze wipwatermolen, de Andelsche-molen genaamd, heeft 25 ell. vlugt; de middellijn van het waterrad is 5 ell. 9 palm. 6 duim. en de breedte der scheepen is 4 palm. 8 duim. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P.; het maalpeil is 7 palm. 8 duim. boven A. P., en de hoogte der dijken is 6 ell. 5 duim. tot 6 ell. 3 palm. 5 duim. boven A. P. Hij staat, met de overige polders onder Op-en-Neer-Andel, onder het bestuur van eenen President, drie Leden en eenen Secretaris, doch heeft bovendien nog eenen afzonderlijken Waardsman.

In dezen pold. ligt, aan de noordzijde, tegen en nabij den rivierdijk, een groot gedeelte van het dorp Andel.

OPAS (DE), de westelijke krater van den *Tankoeban-Prahu*, een vulkaan in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze krater, waarin het vuur niet meer werkzaam is, wordt door eenen rotsmuur, ruim 150 voet hoog en nagenoeg 100 voet dik, van den grooten en werkzamen krater Ratoe gescheiden.

OP-BROEK of de Broeksche-polder, onbehuisde pold. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*; palende N. aan den pold. Achter-Vogelswerf, O. aan den pold. Binnenden-Tiendweg en aan Leuven, Z. O. en Z. aan den Vurensche-polder, W. aan Hoog-Dalem, Laag-Dalem en het Spijksche-veld.

Deze pold., welke onbedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 455 bund., zijnde grootendeels bouw- en weiland, en wordt door eene sluis, op de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is dat der overige polders in de heerl. Heukelum.

(1) [illegible] beginnende art., die hier niet gevonden worden, zoeke men op de woorden [illegible]

OPBUUREN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en ½ u. *Maarssen*, aan den linker Vechtoever.

OPDAMMER-MEER, meer, prov. *Noord-Holland*. Zie WOG-MEER.

OPDIJK, naam, onder welken het d. OPDAM, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, in oude schriften wel eens voorkomt. Zie OPDAM.

OP-EIL, naam, welken de landlieden veelal geven, aan het d. *Op-Andel*, in het *Oud-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie ANDEL (OP-).

OPEINDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. N. van *Beetsterzwaag*.

Het d. ontleent zijnen naam van zijne ligging, *op het einde* van de kerkelijke gemeente *Oudega-Nijega-en-Opeinde*, dewijl deze gemeente hier vroeger gestuit werd door de hooge Folgera-veenen, onder Dragten. In de landtaal noemt men het daarom OP'E EYN, bij verkorting 'P'EYN. Het wordt doorsneden door twee wegen, de Hoogeweg en de Lijkweg, die, op korten afstand, paralel nevens elkander loopen. Aan den Lijkweg vindt men eene lange streek boerderijen en andere huizen, met zeer fraaije gezigten door het geboomte, zoo langs den weg als op de hornlegers. Ook langs den Hoogeweg zijn onderscheidene huizen gebouwd. Het buurtje de Kletten, waar voorheen een rogmolen stond, is het oudste gedeelte des dorps, dewijl vroeger van daar noordwaarts alles met veen is bedekt geweest. Aan de noordzijde des dorps heeft eene groote uitgestrektheid laag klijnland gelegen, dat in de zeventiende eeuw, door verveening, veranderd is in een water, de Leijen genaamd, over de drie uren gaans in den omtrek. Tegen deze Leijen vindt men eene uitbuurt, het Zwartveen genaamd, naar de zwarte kleur der turf, die hier gegraven is, in tegenstelling van het Witveen, aan de overzijde der Leijen, waar de turf eene ligtere kleur had. Ten Oosten van het Zwartveen zijn, op den wal van het riviertje de Lits, ook vele huizen gebouwd, die, hoewel burgerlijk onder OPEINDE, behooren tot het kerkdorp *Rottevalle*. Ook behoort nog een klein gedeelte van het geh. de Tick, onder het d. OPEINDE. De voorm. b. de Bemster en de Bosche welke er ook onder behoorden, zijn verdwenen. Oudtijds liep er eene vaart, dwars door het dorp, van het water de Leijen zuidwaarts tot in de Smalle-Ee'ster-zanding. Deze vaart, die thans vervallen is, werd het Juffers-gat genaamd, naar eene Jufvrouw, die in de Leijen aanzienlijke eigendommen bezat, en veel tot de kosten van de graving dezer vaart had bijgedragen. Tegenwoordig bestaat er eene vaart, voor eenige jaren gegraven, uit het midden van het dorp naar de Leijen, waar langs wekelijks een veerschip vaart naar Leeuwarden. In 1477 werd de Pastoor van OPEINDE, SAPO, verzocht het contract mede te teekenen, omtrent het onderhoud van den Leppe-dijk. Het dorp OPEINDE bevat 120 h. en 760 inw., die, over het geheel, zeer welvarend zijn, en meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De Herv., die er 600 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oudega-Nijega-en-Opeinde*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan ST SALVADOR toegewijd was, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, met eenen stompen toren, buiten welken echter de klokken, in een zoogenaamd klokhuis hangen. Op den oostelijken

muur der kerk, die minder oud dan het overige gedeelte schijnt te zijn, vindt men het jaartal 1209. Ook heeft de kerk eenen hangzolder. — De Doopsgez., van welke men er 60 aantreft, worden tot de gem. van *Witveen-en-Rottevalle* gerekend. — De gecombineerde school voor Opeinde en *Nijega* wordt gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht.

OPEINDE (HARKEMA-), d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Acht-karspelen*. Zie Harkema-Opeinde.

OP-ENDE, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 3½ u. W. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. W. Z. W. van *Grootegast*, op de grenzen der prov. *Friesland*.

Dit d. wordt ook wel bij verkorting Perde en, ter verkorting van het hier voor vermelde Friesche dorp *Opeinde*, Groninger-Perde genoemd. Vroeger is het ook meermalen Cale-perde genoemd geweest. Men telt er in de kom van het d. 18 h. en 100 inw., en met de daartoe behoorende geh. Oude-Wierden, Topweer en de Zanden, 73 h. en 430 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De bodem bestaat er, noordwaarts, uit veen- en lage hooilanden, vooral ten Noorden van den Kale-weg, zuid- en zuidwestwaarts uit uitgestrekte heidevelden, terwijl men langs den boschrijken weg naar Korshorn zandland vindt, hetwelk zeer geschikt is voor rogge en boekweit. Het is een hol gebouwd dorp langs eenen zandigen weg.

De inw., die er allen Herv. zijn, onder welke 20 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Grootegast*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hermanus Fabricius, die in het jaar 1616 aldaar stond en in 1620 naar elders beroepen werd. Het beroep is eene collatie, welke bij onderscheidenen berust. De kerk schijnt in het begin der vorige eeuw te zijn afgebroken, althans aan de tegenwoordige is, den 22 Maart 1748, door Wolter Lubbers, de eerste steen gelegd, zoo als blijkt uit het nog aanwezige opschrift op eenen steen, in den oostermuur, buiten aan het koor van de kerk ingemetseld, waarop men leest:

Anno 1748.
EGBERT LIJKELES DE HAAN, volmacht en gecommitteerde van het westerquartier, woonachtig in Op-Ende.
Godt is de steen
en anders geen,
daar ik op bou
en vast vertrou,
en die op God vertrout
die mag hier binnen kome,
daar wort Sin woort verhalt,
al voor de waare vrome.
De kerk dat is een wees,
hij leeft al van sin renten,
o wee! o wee! die ontrouwe regenten.

De kerk staat op eenen boschrijken zandheuvel, ten Zuiden en ten Westen van den weg naar Noordwijk, en prijkt met eenen kleinen, groenen spitsen toren, met eene, in 1637 gegotene, klok, aan den H. Johannes toegewijd, doch heeft geen orgel. Men vindt in deze kerk nog grafsteenen van de adellijke familie van Asschendorp, die hier vroeger, even ten Noordoosten van de kerk, aan de Hoflaan, een slot hadden.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

De burg Sjallema versierde vroeger dit dorp, hebbende ten Zuiden van den rijweg, 10 min. ten Westen van de kerk gestaan, doch is in het begin dezer eeuw afgebroken. Aan die zelfde zijde staat een stander-korenmolen. Ten Zuidwesten is een meer, het Op-ender-meer geheeten. (Zie dat woord). De waarneming van de grietenij of van den regtstoel van Westerdeel-Langewold viel voorheen alle vijf jaren op dit dorp en dan aldaar tegen elkander in vier kluften, die te zamen negen en twintig heerden hadden. Waneer er eene vaart, noordwaarts van Op-ende, naar het Trek-diep gegraven werd, dan zouden de uitgebreide veenen hier veel rijkdom en welvaart aan het dorp kunnen opleveren.

De eikenbosschen, om de kerk en sommige landerijen, worden, in de maand Mei, door den nachtegaal, zeer vervrolijkt. De wel onderhouden voetpaden, met wit zand bestrooid, zijn hier, ook in den winter, aangenaam te bewandelen.

OP-ENDER-MEER (HET), meer in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, 5 min. Z. Z. W. van Op-ende.

Het beslaat eene oppervlakte van 5 bund., doch is thans bijna geheel droog, zoodat het naauwelijks den naam van meer nog verdient.

OPGA, gedeelte van *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Usega.

OPHAM, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. Z. O. van *Winschoten*, gem. *Bellingewolde*.

OPHAREN, d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Borgharen.

OPHEERDERBUREN ook Olterderburen, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Schaarderburen.

OP-HEUSDEN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Kesteren*; palende N. aan den Rijn, O. aan de heerl. Randwijk, Z. aan de Linge, W. aan de heerl. Kesteren.

Deze heerl. bevat het d. Op-Heusden, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er 1070 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hubertus Ellebus, die in het jaar 1619 herwaarts kwam, en in het jaar 1638 overleed. — De R. K., die er gevonden worden, behooren tot de stat. van *Tiel*. — Men heeft in deze heerl. eene school.

Het d. Op-Heusden, ligt 3½ u. N. W. van Nijmegen en 3 u. N. O. van Tiel, ½ u. O. van Kesteren, gedeeltelijk nabij en gedeeltelijk aan den Neder-Betuwsche- of Rijndijk, 51° 55′ 20″ N. B. 23° 19′ 32″ O. L. 10 min. N. van den Rijn, waarvan het door de uiterwaard de Maaswaard gescheiden is, en waarover het ten noordwesten een pontveer heeft, het Heusdensche-veer genaamd. Het d. is vrij groot en zeer wel betimmerd.

In de kerk, was vóór de Reformatie eene vikarij, toegewijd aan den H. Johannes. Het is een oud gebouw met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

Men heeft hier een prachtig heerenhuis, de Woerd of ook wel het Huis-te-Op-Heusden geheeten.

Door de gevolgen van de dijkbreuken, die in Januarij 1809 onder Loenen en Oosterhout plaats hadden, liep het d. Op-Heusden

geheel onder. Gelukkig echter zijn er, door behulp van vele schuiten geene menschen of vee omgekomen, doch meer dan honderd huisgezinnen, die hun bestaan alhier in de boomkweekerijen vinden, werden grootendeels daarvan verstoken. Ook werden drie en dertig huizen en schuren geheel vernield en een en vijftig andere onbewoonbaar.

Bij den watervloed van Januarij 1820 had dit dorp niet minder te lijden, zijnde er toen zelfs veel vee in den vloed omgekomen.

OP-HEUSDEN (HUIS-TE-), adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie WOERD (DE).

OPHIR of OFIR, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust, lands. *Passaman*, bijkans onder de linie.

Het is de GOENONG-PASSAMAN der Maleijers, hoewel de Europeanen haar de OPHIR noemen.

Hij wordt voor den hoogsten berg van Sumatra gehouden. Volgens de waarnemingen van den Heer L. HORNER, in 1837 gedaan, is hij 2927 Ned. ell. of 9325 Rhijnl. v. hoog bevonden.

Tusschen de toppen van dezen berg zijn uitgestrekte vlakten en kloven, ver boven de zee verheven, de lucht is er zeer koel en de talrijke bevolking heeft den bodem van wildernissen en wouden gezuiverd, welke algemeen op Sumatra worden aangetroffen, en een voortdurend lommer verschaffen.

OPHOVEN, geh., voorheen tot het hert. *Gulick* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en 10 min. Z. W. van *Sittard*, aan den straatweg van Maastricht naar Nijmegen; met 97 h. en 400 inw.

OPHOVEN, geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Weert*, gem. en 20 min. O. van *Roggel*; met 61 h. en 320 inw.

OPHUIS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 5 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. O. ten N. van *Bergum*, 1¼ u. Z. van *Augustinusga*, waartoe het behoort; met 11 h. en 50 inw.

OPHUISTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4¼ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Dockum*, nabij *Driezum*, waartoe zij behoorde.

OPKOMST-VAN-VREUGDENRIJK, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie KOEKSHOVELS (DE).

OPLOO, voorm. heerl. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr. arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer*, gem. *Oploo-St-Anthonis-en-Ledeacker*; palende N. O. aan St. Anthonis, O. aan Sambeek, Z. aan Maashees-en-Overloon, W. aan Gemert.

Deze heerl. bevat het d. Oploo, met de b. Blaauwenhoek en Heikant, benevens eenige verstrooid liggende huizen, onder welke vroeger drie voorname kastelen, genaamd de Houtmolen, het Juffere en de Wyer. Men telt er 74 h., bewoond door 88 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 480 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen water-korenmolen op de Molenbeek, die door het dorp stroomt.

De inw., die hier, op 7 na, allen R. K. zijn, onder welke 390 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Cuyck*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 7 Herv., die er wonen, worden tot de gem. *Boxmeer-Sambeek-en-Beugen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. had, behalve hoog, middelbaar, en laag regtsgebied, vele andere aanzienlijke voorregten, als de aanstelling van Schout, Secretaris, Schepenen, Stadhouder en Griffier der leenen, benevens de Geregtsbode, desgelijks eenen water-, koorn- en eenen rosmolen, vrije jagt, heerediensten enz. De hooge heerlijkheid zelve was leenroerig aan de Cuyksche leenkamer, doch de meeste onderhoorige goederen waren allodiaal.

De oudste leenbrief van deze heerl., in de leenboeken gevonden, is van den 24 October 1473, en daarbij verklaart JAN STOEP, Secretaris van den Hertog VAN BOURGONDIË, in zijne raadkamer van Braband, dat JAN VAN GRAVE, aan hem, als Stadhouder van de leenen des hertogdoms Gelre en van het graafschap Zutphen, heeft opgedragen de heerl. van OPLOO enz.

Langen tijd heeft deze heerl. behoort aan het oud adell. geslacht van STEENHUIS, hetwelk vier na elkander volgende Ambtmannen aan dit land heeft opgeleverd, namelijk HENDRIK VAN STEENHUIS, GODEVAART VAN STEENHUIS in 1602, LUDOLF VAN STEENHUIS in 1637 en WALRAAD VAN STEENHUIS in 1680, welke laatste in 1722 overleden is. Zij waren te gelijk Heeren van Heumen en Malden. Na den dood van laatstgenoemden WALRAAD VAN STEENHUIS is de oudste dochter AMELIA CECILIA in de heerl. van Heumen en Malden en de jongste MARIA GENOVEVA, getrouwd met BERNARD, Grave VAN WELDEREN, in de heerl. OPLOO opgevolgd, blijvende inmiddels hare moeder Vrouwe LUCRETIA Baronnesse VAN DER NOOT, douairiere VAN STEENHUIS, door eene gemaakte conventie, gedurende haar leven, in bezit van de drie genoemde heerlijkheden. Na haar overlijden is OPLOO, door erfenis, gekomen aan de kinderen van BERNARD, Graaf VAN WELDEREN, uit kracht van diens huwelijk, met wijlen Vrouwe GENOVEVA MARIA, Barones VAN STEENHUIS, welke kinderen deze heerl. gezamenlijk bezeten hebben. In het jaar 1770 is zij door de eigenaren verkocht voor vijf en zeventig duizend gulden aan WILLEM V, Prins *van Oranje*, die haar bij het land van Cuyck inlijfde.

Het d. OPLOO ligt 8 u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1¼ u. Z. W. van Boxmeer. — Men telt er in de kom van het d. 14 h. en 100 inw. — De kerk aan den H. MATTHIAS toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen kleinen toren doch zonder orgel.

De kermis valt in den eersten Zondag na ST. MICHAEL.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit drie merels.

OPLOO, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en gem. *Zutphen*.

OPLOO (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Nederambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 8 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, 1¼ u. Z. W. van *Boxmeer*, ½ u. N. ten O. van het dorp *Oploo*, doch in de gem. *Sambeek*, geh. *Sambeeksche-hoek*, aan den rijweg van Oploo naar Sambeek.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen tuin, omgeven van een vischrijk water.

OPLOO-ST.-ANTONIS-EN-LEDEACKER, gem., gedeeltelijk in het *Nederambt-van-Cuyk*, gedeeltelijk in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 3 s. d.); palende W. en N. aan Beugen-en-Rijckevoort,

N. O. aan Boxmeer, O. aan Sambeek, Z. aan [illegible], Z. W. aan Gemert.

[illegible] eene smalle strook der Peel, welke van het Zuiden naar het Noorden er doorloopt, en ten Westen, op de grenze van Gemert, tegen de zoogenaamde [illegible] uitloopt.

Deze gem. bevat de dorpen Oploo, St. Anthonis en Ledeacker, beslaat eene oppervlakte van 5711 bund. 21 v. r. 49 v. ell., waaronder 5711 bund. 69 v. r. 69 v. ell. belastbaar land. Men telt er 288 h., bewoond door 334 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 1 water-, 1 wind- en 1 ros-korenmolen; 1 ros-oliemolen; 3 bierbrouwerijen, en 1 leerlooijerij.

De inw., die er op 7 na allen R. K. zijn, maken de drie parochiën van Oploo, St. Anthonis, en Ledeacker uit. — De 7 Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. *Boxmeer-Sambeek-en-Beugen*. — Men heeft in deze gem. drie scholen, als: eene te Oploo, eene te St. Anthonis en eene te Ledeacker, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 270 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het beeld van den H. Nicolaas.

OPMANAHUYZEN, **OPMANAHUIZEN** en **OPNAHUIZEN**, oude namen van het d. Oppenhuizen, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Oppenhuizen.

OPMEDEN of Opmeeden, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. ten O. van *Appingedam*, gem. en 20 min. Z. O. van *Meedhuizen*, waartoe het behoort; met 2 h. en 14 inw.

OPMEER, gem. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d, 11 m. k, 5 s. d); palende N. aan Midwoud-en-Hoogwoud, O. aan Abbekerk-en-Lambertschagen, Z. aan Zijbecarspel-en-Benningbroek en aan Spanbroek, W. aan Opdam en aan Veenhuizen.

Deze gem. bevat het d. Opmeer, de b. Aken, de Opmeerder-Paad of Pade, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en een gedeelte van het Berkmeer. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 720 bund. 71 v. r. 24 v. ell., waaronder 716 bund. 55 v r. 13 v ell. belastbaar land. Men telt er 62 h., bewoond door 76 huisgez., uitmakende eene bevolking van 380 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in het kaasmaken, zijnde er, in 1842, 101,751 ponden; in 1843, 127,349 ponden, en in 1844 slechts 49,107 ponden ter waag gebragt.

De Herv., die er 170 in getal zijn, behooren tot de gem. *Spanbroek-en-Opmeer*, welke combinatie reeds sedert 1575 bestaat. — De Evang. Luth., die men er vindt, worden tot de gem. van *Medemblik* gerekend. — Men telt er 210 R. K., die tot de stat. van *Hoogwoud* gerekend worden. — Er is in deze gem. eene school.

Deze gem is eene vrije heerl., welke, in het midden der vorige eeuw, aan den Heer Izaäk van Thye toebehoorde, na wiens overlijden zij door Mr. Adis van der Mieden schijnt gekocht te zijn, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans daarvan eigenaar Jhr. Mr. G. van der Mieden, woonachtig te Middelburg.

Het d. Opmeer ligt 2½ u. N. W. van Hoorn, 3 u. Z. W. van Medemblik. Het is een fraai dorp, door de Veeken-vaart van Spanbroek afgescheiden, ter wederzijden van welke vaart huizen gebouwd zijn; terwijl daarin, in het Oosten van het dorp, een overtoom ligt.

De pastorij, gelijk ook het kostersambt, werd vóór de Reformatie door den Heer der plaats begeven. De kerk is niet groot, en van geen orgel voorzien, maar heeft eenen steenen toren, zonder omgang.

De Opmeerder paardenmarkt, welke op Maandag van kermis gehouden wordt, is nog al vermaard.

De inwoners van dit dorp moesten in 1492 boeten betalen wegens hunne deelneming aan het kaas- en broodspel. — Ook leed het inzonderheid veel door den watervloed van 1674.

Den 10 October 1799 werd hier de voorhoede van den Generaal DAENDELS door een eskadron Engelsche kavallerie aangevallen, hetwelk op het hoofd van de kolonne stoutmoedig inviel; doch de jagers, regts en links verspreid, stelden zich zoo dapper te weer, dat de vijand in wanorde geraakte en eenigen hunner door de onzen werden krijgsgevangen gemaakt.

OPMEER (POLDER-VAN-), pold. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Opmeer*.

OPOLARI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt, met eenen zuidwaartschen loop, in de *Binnenbaai*, tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

OPPENDORP, voorm. riddermatige hofst. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. O. van *Meerssen*, gem. en Z. W. van *Schimmert*.

Deze riddermatige hofstad gaf eertijds regt ter verschrijving tot de vergadering der Staten, wegens den adelstand. Zij behoorde aan het adellijk geslacht der BOCKEN, het zelfde, waarvan de heerl. Boxmeer den naam ontleend heeft. Daarom is dit huis nog heden met den naam van Bockenhof bekend. Ook is dit geslacht in het mannelijk oir uitgestorven, terwijl de vrouwelijke afstammelingen, door mishuwelijk, tot den boerenstand zijn vervallen.

Ter plaatse, waar de voorm. hofstad gestaan heeft, ziet men thans twee boerderijen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 13 bund. 17 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de Heeren WILLEM HONEE, woonachtig te Raar, gem. Meerssen, en JAN MATTHIJS VAN OPPEN, woonachtig in de gem. Hulsberg.

OPPENHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ¾ u. Z. O. van *Sneek*, aan eene oude vaart, die uit de Houkesloot naar Uitwellingerga loopt. Ter wederzijden van deze vaart heeft men de meeste huizen en plaatsen, die onder dit dorp behooren; terwijl zich de landerijen noordwaarts uitstrekken tot aan de geregtigheid van Sneek; westwaarts, alwaar de vaart naar Langweer doorvloeit, en ook de Witte- en Zwarte-Brekken gelegen zijn, tot aan de landen van Jutrijp; oostwaarts tot aan het Kruiswater of de Jouwster-vaart, en zuidwaarts tot aan de landen van Uitwellingerga. Men telt er 350 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

Men wil, dat dit d. eertijds OPHANAHUYZEN, OPHANHUIZEN of OPNAHUIZUM zoude geheeten hebben; ook wordt het wel eens verkeerdelijk TOPPENHUIZEN genoemd.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Oppenhuizen-en-Uitwellingerga*. De kerk bragt vóór de Reformatie honderd goudgulden (150 guld.) op, en werd door de Jansheeren, buiten Sneek, vergeven. Het vikarisschap bragt zeventig goudgulden (105 guld.) op.

De kerk is een hoog gebouw, met eenen spitsen toren, welke beide in 1834 aanzienlijk hersteld werd, terwijl eerstgenoemde kerk tevens vergroot werd. Men vindt in de kerk een fraai nieuw orgel, dat in 1821 vervaardigd is.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Weleer had men hier twee staten of stinsen, als: Sjaardastins en die van zekeren Pier Feyens, welke laatste, in 1491, door Eeo en Douwe Hottinga, vader en zoon, werd ingenomen en verbrand.

OPPENHUIZEN-EN-UITWELLINGERGA, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Oppenhuizen en ééne te Uitwellingerga, en telt er 650 zielen, onder welke 160 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hermanus Leonardi, die in het jaar 1580 hier stond, en omstreeks 1613 in tachtigjarigen ouderdom overleed.

OPPERBIRT, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. van *Rauwerd*, ½ u. N. van *Grouw*, waartoe zij behoort.

OPPERBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. N. W. van *Beetsterzwaag*, ½ u. N. van *Oudega*, waartoe het behoort; met 5 h. en ruim 30 inw.

OPPERBUREN of Opperbuurt, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 5 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. O. van *Beetsterzwaag*, 20 min. N. O. van *Wynjeterp*, waartoe het behoort.

OPPERDOES, oudtijds Oppes, ook Opdoes, gem. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, (3 k. d., 15 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, O. aan Medemblik, Z. aan Midwoud-en-Oostwoud, W. aan Twisk.

Deze gemeente bevat het d. Opperdoes, benevens de b. het Oosteinde-van-Twisk-en-Zuiderweg en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 384 bund. 95 v. r. 80 v. ell., waaronder 381 bund. 3 v. r. 4 v. ell., belastbaar land. De grond bestaat uit beste kleiaarde en is over het algemeen zeer vruchtbaar. Men telt er 105 h., bewoond door 140 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 660 inw., welke hun bestaan vinden in de veehouderij, den landbouw en de tuinderij.

De Herv., die er ongeveer 600 in getal zijn, onder welke 190 Ledematen, maken eene gemeente uit, tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Medemblik*, behoorende. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere Albertus, aldaar beroepen omtrent 1576 en overleden denkelijk in 1584. Van toen af tot 1604 werd deze gem. bediend door den Predikant van Twisk, doch in het laatstgenoemde jaar bekwam het weder eenen eigen Predikant in Willem Dirks, die reeds het volgende jaar opgevolgd werd door Gerard Pieters, die in 1611 naar Limmen vertrok. — De Doopsgez., van welke er 14 geteld worden, behooren tot de gem. van *Twisk*. — Er wonen ook eenige Protestanten, die veel gemeens schijnen te hebben met de Kwakers, volgens sommigen met de St. Simonisten. — De 50 R. K. worden tot de stat. van *Medemblik* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen besocht wordt.

Het d. Opperdoes, ligt 3 u. N. van Hoorn, ½ u. Z. W. van Medemblik, ½ u. O. van Twisk. Men telt er in de kom van het d. 85 h. en 550 inw.

De kerk, waarin een orgel, is een net gebouw, daarbij staat een middelmatig hooge toren, welke in het jaar 1838 van een nieuwe spits is voorzien geworden ter vervanging van die, welke er door den storm van November 1836 was afgewaaid. Zoo ook werd de pastorij in 1826 en het schoolgebouw in 1829 geheel nieuw opgebouwd. De Pasterie van Opperdoes, is van ouds vereenigd geweest met die van Medemblik, en de Pastoor van Medemblik was ook gewoon den Pastoor van Opperdoes aan te stellen.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Julij.

In 1517 werd Opperdoes door de hier doortrekkende Geldersche Friezen verbrand.

Het wapen is van goud, met drie korenaren, staande op een terras, alles van azuur (blaauw).

OPPER-KOOTEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie Kooten (Opper-).

OPPERSTE-POLDER, pold. in het *Oude-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Op-Andelsche-polder.

OPPICHT, d., voormaals in het prins-bisdom *Luik*, thans prov. *Limburg*. Zie Obbicht.

OPPIDUM-BATAVORUM, eene stad, welke men wil, dat bij Tacitus vermeld wordt, als door Civilis in brand gestoken te zijn, doch omtrent welker standplaats men onderscheidene gissingen geopperd heeft. Zie Batavorum (Oppidum-).

OPSLAG (DEN-), voorm. schans in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, aan de zuidzijde van het Reit-diep, digt bij de zamenvloeijing van de Lauwerzee en de Hunse, 4 min. ten O. van *Munnekezijl*, op de *Westerwaard*, gem. *Grijpskerk*, aan den provincialen weg, alwaar men thans eene dagloonerswoning ziet. Bij deze schans stond in den Spaanschen oorlog ook eene zoutkeet, behoorende aan van Ewsum, Heer van *Nienoort*.

Deze schans is in den Spaanschen oorlog, dikwijls dan gewonnen, dan verloren, dan geslecht, dan hersteld geworden. Zoo werd zij, onder anderen, den 14 Augustus 1580, door den Graaf van Rennenberg, ingenomen, die haar slechtte, waarna zij, in 1589, door Verdugo, weder werd opgemaakt, doch, den 25 Junij 1591, door Prins Maurits, belegerd zijnde, gaf zij zich den 7 Julij aan hem over, en is sedert in handen der Staten gebleven en verdwenen.

OPSLAG (DE OOSTELIJKE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oostelijke-Opslag (De).

OPSLAGTER-ZIJL (DE), sluis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Kommer-zijl.

OPSTERLAND, oudtijds Upsterland, griet., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, hoewel zij, tijdens het Saksisch bestuur, onder *Oostergoo* moet behoord hebben, arr. *Heerenveen*, kant. *Beetsterzwaag* (3 k. d., 9 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Smallingerland, N. O. aan de prov. Groningen, O. aan Drenthe, Z. O. aan Stellingwerf-Oosteinde, Z. aan Schoterland, W. aan Aengwirden en Utingeradeel.

Deze griet., die van het Oosten naar het Westen ruim 6 u. lang, en van het Noorden naar het Zuiden 2½ u. breed is, strekt zich als in twee streken, in de lengte, gescheiden door de rivier de Boorn of het Koningsdiep. Dit water scheidt de dorpen dezer grietenij vaneen,

zonder aan den noordkant vijf en aan den zuidkant de overige acht dorpen liggen.

Opsterland, de achtste grietenij van Zevenwouden, bevat de volgende dertien d.: Beetsterzwaag, dat de hoofdplaats is, Beets, Olterterp, Siegerswolde, Duurswolde, Wynjeterp, Hemrik, Lippenhuissen, Ter-Wispel, Korte-Zwaag, Lange-Zwaag, Ureterp en het vlek Gorredijk.

De griet. Opsterland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23,[illegible] bund. [illegible] v. r. [illegible] v. ell., en daaronder 22,[illegible] bund. [illegible] v. r. [illegible] v. ell. belastbaar land. Men telt er [illegible] h., bewoond door [illegible] huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim [illegible] inw., die in landbouw, veehoederij, veengraverij en koophandel hun bestaan vinden; ook heeft men er veel houtgewas. Niet alleen toch zijn verre de meeste publieke en bijzondere wegen met boomen beplant, maar elke boerenwoning ligt, als het ware, verscholen in een opgaand eikenbosch, vermits het zoogenaamde hiem, een stuk land, om of bij het voorhuis gelegen, doorgaans ongeveer een bunder groot, beplant is, met eikenhout, om, wanneer zoodanig hiem, gelijktijdig met den bouw of de vernieuwing der woning is geplant geworden, na tachtig of honderd jaren, wanneer die woning, door ouderdom, belangrijke herstelling, gedeeltelijke vernieuwing vereischt, de kosten daartoe benoodigd, te vinden uit den hak der alsdan voor werkhout geschikte eikenboomen. Dit overoud gebruik wordt heilig in acht genomen, zoodat alleen die boerenwoningen van dit sieraad beroofd zijn, wier eigenaars, in meer bekrompene omstandigheden geraakt, ontijdig hunne boomen hebben geveld, zonder de onkosten van de wederinplanting te kunnen of te willen doen; dan deze uitzonderingen zijn zeldzaam, daar verre de meeste woningen, in de geheele grietenij, het eigendom zijn van groote grondbezitters.

Boven en behalve deze, door voorouderlijke zorg als het ware geheiligde, zich telkens vernieuwende aanplanting van eikenboomen, wedijveren deze groote grondbezitters onderling in het aanleggen van bosschen van opgaand hout, en het beplanten van wegen, daartoe bij voorkeur steeds den eik verkiezende. En zulks geschiedt op geene kleine schaal, maar in het groot, zoo is omstreeks het jaar 1830 een bosch, van ongeveer twaalf duizend opgaande eiken, aangelegd geworden, door eenen der aanzienlijkste ingezetenen der grietenij, die nu reeds het genoegen heeft van ten minste een gelijk aantal zelf geplante eikenboomen, van verschillenden leeftijd en zwaarte, op zijn uitgestrekt landgoed welig te zien groeijen. Nog veel grooter is het aantal dier boomen op de uitgebreide bezittingen van eenige aanzienlijke familiën, wier buitenplaatsen te Beetsterzwaag gelegen zijn; daar van elders gekomen boomsnoeijers, in het jaar 1836, voor die familiën in Opsterland en de naburige grietenijen, niet minder dan twee honderd duizend stuks, meest eikenboomen, hebben gesnoeid. De aangehaalde voorbeelden zullen voldoende zijn, om aan te toonen, welk eenen schat van eikenhout deze minder bezochte streek van ons vaderland voor de toekomst heeft; en zulks is van te meer aanbelang, doordien de eikenboomen van Opsterland eene aanzienlijke hoeveelheid scheepstimmerhout, zoo als kromhouten, knieën enz. voor binnenschepen en kleine vaartuigen, opleveren, daar het de gewoonte is, om de stammen niet hooger dan tot achttien of twintig voet glad te houden; waaruit volgt, dat op die hoogte eene uitgebreide kroon ontstaat, wier zware takken zich van zelve tot kromhouten vormen, terwijl de geheele boom hierdoor een eenigzins

vreemd aanzien bekomt, zeer verschillend van den hoogstammigen, minder zwaar getakten, eik, dien men elders doorgaans aantreft. Ook andere houtsoorten worden daarom niet verwaarloosd, en slagen even gunstig. Beuken- en esschenboomen worden mede aangeplant; voor de eerste is de grond overal, even als voor de eiken, voor de laatste op vele plaatsen, uitmuntend geschikt, en zij bereiken eene buitengemeene dikte, waarvan men zich te Beets kan overtuigen, alwaar, onder verscheidene ongewoon zware esschenboomen, een ruim vier ellen in omtrek heeft. Ook de ijp wil op daartoe geschikte plaatsen zeer goed voort. De kultuur van den groven den is, een aantal jaren geleden, voor het eerst in deze streken, te Olterterp, met het beste gevolg beproefd, waardoor aldaar en te Beetsterzwaag aanzienlijke dennenbosschen ontstaan zijn, wier groei niets te wenschen overlaat; dit is mede het geval in andere gedeelten der grietenij, zoo als te Sparjebirt, alwaar voor eenige jaren een veel belovend dennenbosch, van niet minder dan twintig bunders, door een onbekend toeval in brand geraakt, grootendeels vernield is geworden, welke brand zoo hevig was, dat zelfs de grond, waarin nog vele overblijfsels van het hooge veen, hetwelk hem vroeger bedekte, zijn overgebleven, mede vuur vatte en eenige weken na den brand, onder de bovenkorst, nog voortsmeulde, zoodat van tijd tot tijd half verbrande denneuboomen, door het uitbranden van den ondergrond, hun evenwigt verliezende, omver vielen, hetwelk een zonderling gezigt opleverde.

Het zuidelijkst gedeelte van deze lange streek, die eene noordoostelijke rigting heeft, paalt aan de hooge veenen van Schoterland en Stellingwerf-Oosteinde, en heeft vroeger almede grootendeels uit hooge veenen bestaan, waarvan de vergraving, voor ruim twee honderd jaren aangevangen, zoo ijverig en met zulk een goed gevolg is voortgezet, dat thans vruchtbare gras- en bouwlanden de plaats beslaan van het woeste en dorre veen, en het welvarende vlek Gorredijk, de grootste en meest bevolkte plaats der geheele grietenij, daaraan zijn aanzijn en opkomst verschuldigd is.

Deze afgeveende vlakte bevat echter weinig opgaand hout, en even min bijzondere landelijke schoonheid; dan spoedig verandert het tooneel: want niet verre van Gorredijk neemt de zandgrond eenen aanvang, en bevindt men zich op eene der beide zandhoogten, die de geheele grietenij in de lengte doorloopen, en zich oostwaarts in de nog hooger gelegen Drenthsche en Groninger heidevelden en hooge veenen verliezen. Deze zandruggen of zandhoogten, wel verre van eenen onvruchtbaren bodem te vertoonen, bestaan grootendeels uit hetgeen men gewoon is eenen vruchtbaren zandgrond te noemen, hier en daar met leem en veenstoffen vermengd, zeer geschikt tot den verbouw van alle produkten, die zandgronden doorgaans opleveren, inzonderheid voor houtgewas. Hier en daar vertoont zich een heideveld; echter niet uitgestrekt genoeg om treurigheid of eentoonigheid over het landschap te verspreiden, maar veeleer juist geschikt, om de welbebouwde gedeelten en de boschachtige oorden te beter te doen uitkomen. Op dezen zandrug, die eene gedurige afwisseling van lanen en bosschen, koornvelden, bevallige woningen en beplante hiemen oplevert, liggen de dorpen Lippenhuizen, Hemrik, Wynjeterp en Duurswolde, waarvan de huizen, met uitzondering van eerst- en laatstgenoemd dorp, geene aaneengeschakelde buurten uitmaken, maar op eene aangename wijze in de landen en onder het geboomte verspreid zijn. De tweede zandrug verheft zich aan de overzijde

zijde der door het Konings-diep doorsneden vlakte, en is verre weg het fraaiste, en daardoor het meest belangrijkste gedeelte der grietenij. Het zindelijk, welvarend en aanzienlijk dorp Beetsterzwaag maakt het middelpunt uit van een oord, zoo rijk in landelijke schoonheden en afwisselende gezigten, dat het, te dezen aanzien, niet behoeft onder te doen voor de zoo hoog geroemde kwartieren van Zeyst en Driebergen. Welige rogge- en boekweitvelden, niet in onafzienbare, lange, eentoonige akkers verdeeld, en of door eikenwallen en hagen ingesloten, of met opgaand hout omzoomd, omringen aan de eene zijde deze hoofdplaats van Opsterland, terwijl zich aan de andere zijde schoone en uitgestrekte bosschen verheffen, die, door lanen en slingerpaden doorsneden, de lommerrijkste wandelingen opleveren.

Men heeft in Opsterland de volgende fabrijken en trafijken, als: 1 bierbrouwerij, 3 branderijen, 3 kalkbranderijen, 7 leerlooijerijen, 1 lijnbaan, 3 scheepstimmerwerven, 2 houtzaag-, 1 schors- en vol- en 6 korenmolens.

De Herv., die er 9000 in getal zijn, onder welke 1250 Ledematen, maken zes gemeenten uit, als: Beetsterzwaag-Beets-en-Olterterp, Gorredijk, Langezwaag-en-Kortezwaag, Lippenhuizen-Ter-Wispel-en-Hemrik, Ureterp-en-Siegerswolde en Wynjeterp-en-Duurswolde. Men telt er twaalf kerken, waarin door zes Predikanten dienst wordt gedaan. Vóór het jaar 1633 vond men er slechts drie Predikanten, maar door het splitsen der gemeenten en het nieuw oprigten der gem. Gorredijk is dit getal tot zes aangegroeid.

De Doopsgez. tellen er 450 zielen, en maken de gem. van *Gorredijk-en-Lippenhuizen* uit. — De 3 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*. — De R. K., van welke men er ruim 30 telt, werden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. — De Isr., die er 150 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Gorredijk*. — Men heeft in deze griet. 15 scholen, welke gemiddeld door een getal van 1900 leerlingen bezocht worden.

Oudtijds is de griet. Opsterland sterker bevolkt geweest, dan thans het geval is. Toen namelijk de westelijke en lage gedeelten van Friesland door dijken tegen het instroomende zeewater werden beveiligd, hebben een aantal der vroegere bewoners die hoogere streken verlaten en zich in deze aangewonnen landen nedergezet. Ofschoon deze grietenij onder de vroegst bewoonde gedeelten der provincie behoort, vindt men zeer weinige sporen van oude gebouwen, zelfs de meeste kerken zijn in latere tijden geheel of gedeeltelijk vernieuwd, terwijl de kerktorens, waar zij bestaan, want alleen sommige kerken zijn daarvan voorzien, door de eenvoudigheid van hunnen vorm, namelijk die van een hoog opgetrokken vierkant, ter wederzijde van een klein, schuins afloopend dak voorzien, getuigen welke geringe vorderingen de bouwkunde, tijdens hunne daarstelling, nog gemaakt had; een en ander is echter niet te verwonderen, wanneer men in aanmerking neemt, dat steenen gebouwen in overoude tijden zeer kostbare zaken waren, die men dan ook natuurlijk in de meer vruchtbare en rijke gronden van Oostergoo en Westergoo menigvuldiger, dan in de zandstreken der Zevenwouden moet aantreffen. De tegenwoordige bevolking heeft, in taal en zeden, veel van het oorspronkelijk Friesch behouden. Het zoogenaamde Boerenfriesch is de algemeene spraak. Onder de bijzondere gebruiken, aan de landbouwers dezer grietenij en in het algemeen aan die der Zevenwouden eigen, behoort de wijze van inoogsting van de

boekweit. Deze wordt niet, even als in andere oorden van ons Vaderland, in schoven gebonden naar huis gereden, maar of in de opene lucht, of bij de woning, of op de boekweitlanden zelve, wordt eene geschikte plaats uitgekozen en gelijk gemaakt, *telle* geheeten. Op deze plaats wordt de boekweit gedorscht, zoodra zij eenen genoegzamen graad van droogte en hardheid op het veld verkregen heeft, zonder in schoven of gerven gebonden te zijn geweest. Dit gebruik, hetwelk men oppervlakkig zoude denken, in natte jaren aan groote moeijelijkheden onderworpen te zijn, schijnt in tegendeel verre weg verkieselijk boven de, in andere streken van ons Vaderland gebruikelijke, wijze der inoogsting van de boekweit, daar men, dus doende, alle verlies, door muizen, broeijing en schimmel zoo dikwerf veroorzaakt, geheel en al voorkomt, terwijl het dorschen van niet geheel droogе boekweit ook zeer gemakkelijk gaat, en het uitgedorschte graan, zonder veel moeite, verder kan worden gedroogd.

Nog verdient eene zonderlinge gewoonte vermeld te worden, namelijk de liefhebberij der Opsterlanders voor het klokkenluiden. Op Kersavond en andere feestelijke gelegenheden, zoo als 's Konings verjaardag, begeven zich kinderen en jonge lieden naar de torens, of naar de in open klokkenbuizen hangende klokken, zoo als er velen zijn, zelfs op plaatsen waar vroeger kerken gestaan hebben; zij vermaken zich, elkander verpoozende, met onophoudelijk klokkengelui, welk vervelend muzijk soms vier en twintig uren, zonder of met geringe tusschenpoozing, voortduurt; deze gewoonte is zoo ingeworteld, dat zij als een zeker regt beschouwd wordt, en de plaatselijke Regeringen hebben, om groote onaangenaamheden te voorkomen, moeten afzien van hare pogingen, om dit lastig gebruik te beletten.

Boven vele andere gedeelten van ons Vaderland genieten de inwoners dezer grietenij het onschatbaar voorregt, dat de groote grondbezitters zich, of het geheele jaar, of het grootste deel daarvan, in hun midden bevinden; dat deze achtingwaardige familiën, wel verre van den uitersten penning van hunne bruikers te vorderen, niet alleen door hunne verteringen welvaart rondom zich verspreiden, maar bovendien, bekend met de omstandigheden en behoeften hunner mingezegende medeïnwoners, zich beijveren, om gedurende den winter den behoeftigen werk te verschaffen, op eene verstandige wijze aan degenen, die niet kunnen werken, onderstand te verleenen, de zieken te verkwikken en door bevordering van het schoolonderwijs voor het aankomend geslacht te zorgen.

Men vindt in deze grietenij geene groote wateren, doch vroeger trof men hier en daar een poeltje aan, bij voorbeeld, de Wyde-Wispel, het Moediep, het Waas-meer, het Nieuwe-meer, de Reigers-poel, de Fine-poel, het Pale-meer enz., welke echter door de afgraving der hooge veenen verdwenen zijn. Van Oldeboorn loopt uit de Boorn eene ruime vaart naar de Wyde-Wispel, en van daar door Gorredijk, met eenige evenwijdige zijtakken uit de turfgraverijen, uit een van welke de Nieuwe-vaart geboren wordt, loopende van Gorredijk naar de Smilde, die wel niet geheel voltooid, echter reeds verre gevorderd is. Zij komt, ten Zuiden van Lippenhuizen en Hemrik, bij de Witte-Bult uit Opsterland in Stellingwerf-Oosteinde, en gaat van daar naar Drenthe. In het Noorden der grietenij vindt men nog een aanzienlijk vaarwater, dat van Dragten, in Smallingerland, ten Noorden van Ureterp en Sigerswolde loopt, naar Bakkeveen, en verder zuidwaarts in de veenen schiet; dienende deze vaart, met hare zijtakken

en vallaten, om het water in de hooge veenen op te houden, en, even als de vorige, om de turf, welke hier jaarlijks in eene groote menigte gegraven wordt, naar elders te vervoeren.

Drie voorname rijwegen worden in deze grietenij gevonden: van dezen loopt de noordelijkste uit Dragten, door Ureterp, naar Sigerswolde, en met een zijtak naar de Friesche-palen. De middelste loopt uit Smallingerland naar Beetsterzwaag, en van daar, ten westen, naar Beets, doch ten Oosten naar Bakkeveen, alwaar deze weg zich vereenigt met den zuidelijksten, die uit Ængwirden door Lexwolde, Kortezwaag, Lippenhuizen, Hemrik, Wynjeterp en Duurswoude loopt, naar voornoemde plaats, van waar de nu vereenigde rijweg, ten Zuiden van de voormalige schans Zwartedijk, in Drenthe komt. Nog vindt men hier eenen rijweg, uit den gemelden middelweg naar Beetsterzwaag en Lippenhuizen, en eenen anderen van Beetsterzwaag naar Duurswoude, van waar ook een rijweg gaat naar Donkerbroek en Haule in Stellingwerf-Oosteinde.

Gedurende de Spaansche oorlogen was deze grietenij bijzonder blootgesteld aan de invallen van den vijand, waarom men haar met eenige verschansingen zocht te dekken. De eene lag op den Drentsche bodem, tusschen Bakkeveen en Ede, en werd genaamd **Zwartedijk**; de andere tusschen Duurswoude en Donkerbroek, genaamd **Breeberg**, de derde eindelijk, tusschen Sigerswolde en Trimunt, met den naam van de **Friesche-palen**.

Het wapen van OPSTERLAND bestaat in een veld van zilver, met vier boomen, waaronder een loopende haas, op een terras, alles van natuurlijke kleur (1).

OP-TEN-BERG, voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Boxtel*.

OPWETTEN, op de Fransche kaarten HAUT-WETTEN genaamd, voormaals een d., thans een geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 1½ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. W. van *Helmond*, gem. *Nuenen-Gerwen-en-Nederwetten*, ½ u. Z. W. van *Nuenen*, aan den Kleine-Dommel.

Dit geb. bestaat uit eene korte, doch tamelijk welbebouwde, straat, aan welks einde, bij gezegde rivier, vroeger een bouwvallig kasteeltje, het **Slotje** genaamd, stond (zie het volgende art.). Tot OPWETTEN wordt gemeenlijk de b. **Wettens-Eind** gerekend. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De grond is er uit den aard zandig en schraal, maar daar de landerijen hier wel bearbeid en de akkers wel bezorgd worden, brengen zij goede rogge, boekweit, haver en aardappelen voort. Men heeft er eenen koren- en oliemolen, welke tevens pelmolen is, en twee volmolens, welke door het water van den Kleine-Dommel in beweging worden gebragt.

Even buiten dit d. staat, aan de noordoost-zijde, eene kleine kapel, welke oudtijds aan het Land, doch later aan het dorp toebehoord heeft, en thans een eigendom is der R. K. kerk, hoewel daarin tegenwoordig geen dienst gedaan wordt. In het torentje, dat er op staat en aan de burgerlijke gemeente behoort, is een uurwerk. Van deze kapel wordt als iets wonders verhaald, dat daarin een schaap

---

(1) Wij meenden niet beter te kunnen doen dan in dit artikel op te nemen het belangrijke *Iets over Opsterland*, van J. A. D(IERLING), te vinden in de *Leeuwarder Courant* van 24 *Junij* 1834.

eenen wolf zoude gevangen hebben. Het schaap namelijk stond bij deze kapel aan eenen stok vastgebonden. De wolf kwam er naar toe, om het te verslinden. De vrees gaf aan het schaap krachten; het rukte den stok uit den grond, vlugtte in de kapel, die toevallig open stond; de wolf volgde het schaap, dat zich omkeert, de deur weder uitloopt en den stok — waaraan het vastgebonden zat, achter zich na sleepte — tegen de deur stait en deze daardoor digt trekt, zoodat de wolf gevangen zat en vervolgens gedood werd.

OPWETTEN (HET SLOTJE-VAN-), voorm. kasteeltje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 1¼ u. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, 1 u. W. van Nunen.

Dit kasteeltje was voorheen de woning der oude Heeren van Nunen. Thans is het eene boerenwoning. De verdieping is er afgenomen, eene uitstekende beneden- en bovenkamer zijn afgebroken en van de voormalige zaal is de koestal gemaakt.

OPWIERDA of OPWIERDE, oudtijds UPWERTE, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en 20 min. Z. van *Appingedam*.

Tot dit d. behooren de geh. Eelwerd, de Plussen en de Warven. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er eenen houtzaag- en eenen roggemolen, in welken laatste tevens pelsteenen gevonden worden. De bodem is er zeer ongelijk. Op de wierden is de grond ongemeen vruchtbaar; ten Noorden bestaat de bovengrond uit goede kleiaarde, doch met een voet diepte komt men op knikaarde. Ten Zuiden valt daarentegen de bodem af, zijnde hij aldaar lager, veel schraler en door oer of roodoorn bruin of vaal van kleur.

De Herv., die er 250 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Appingedam* behoort. Na de Reductie der provincie Groningen is deze gem. eerst bediend geweest door THEODORUS KLINKHAMER, Predikant te Tjamsweer, waarmede deze gem. toen vereenigd was; doch in 1608 werd OPWIERDA eene gem. op zich zelve, en kreeg toen tot eersten Leeraar JOHANNES SPRENGER, die van Appingedam herwaarts beroepen was, en, in 1615 tot opvolger had PETRUS BERNHARDI, overleden in 1646. Het kerspel strekt zich ten Noorden uit tot aan de Delf, die, van Appingedam af naar beneden, hier voor het eerst de grensscheiding des kerspels wordt. Ten Zuiden zijn de lage landen van Tuchem, onder Siddeburen, de scheiding. De kerk is, even als de predikantswoning, in het jaar 1858 hersteld, doch heeft geen orgel.

Van Appingedam loopt langs dit dorp naar het Schild-meer eenen kadijk van 1 ell. 5 palm. De oude burgplaats, nabij het dorp, wijst het voormalige bestaan van eenen burg aan. Op eene oude geteekende kaart vinden wij, dat zich eertijds herwaarts een konrebbersweg uitstrekte, die van Farmsum kwam. Bij den pastorietuin werd voor eenige jaren een oud harnas opgegraven.

Van de drie meren, welke hier vroeger bestonden, is alleen nog het Opwierder-meer overig.

OPWIERDER-MEER (HET), meer in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, Z. van Opwierda.

OP-ZEELAND, d. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie ZEELAND.

ORANG-DARANG, volgens sommigen de eigenlijke naam van het voorm. stadje ORTATTAN, in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Banda-Lonthoir*. Zie ORTATTAN.

ORANG-GOEGOES, boschmenschen in *Oost-Indië*, in het binnenland van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, die, zoo men wil, in uiterlijk voorkomen naar de Orang-Oetangs van Borneo gelijken, doch van hen in spraakvermogen verschillen.

ORANG-GOENONGS (BERGLIEDEN), naam, welken de oorspronkelijke bewoners van het *Sundasche* eil. *Bangka*, in *Oost-Indië*, voeren.

ORANG-HOEROE, wild volk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Palembang*, dat geene gemeenschap met andere bewoners heeft, maar voor zacht en vreedzaam wordt gehouden.

ORANG-KOEBOES, volk in *Oost-Indië*, dat de binnenlanden van het *Sundasche* eil. *Sumatra* bewoont, en zeer eenvoudig en schuw is.

ORANG-LAOETS of ORANG-LAUTS (d. i. ZEELIEDEN), volk in *Oost-Indië*, dat de zeekust van het *Sundasche* eil. *Bangka* bewoont.

ORANJE, voorm. fort in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*, 1 u. N. W. van *Fijnaart*, aan den zuidwesthoek van den pold. de Oude-Heyningen, waarvan men thans geen spoor meer vinden kan.

ORANJE, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, gem. *Retranchement*.

Het lag op de noordpunt der vestingwerken dier plaats, waarvan het deel maakte, ongeveer 10 min. van de kom des dorps. Het werd bij het vloeijen van den Zand-polder, in het jaar 1682, door de zee verzwolgen. De naam bleef lang in wezen, daar de schepen, die naar Aardenburg en Sluis voeren, daar steeds ankerden, zoo men zeide *onder* of *voor* ORANJE. Thans ligt er de haven van het Retranchement.

ORANJE, voorm. schans in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Nieuw-Vossemeer*, aan de Eendragt.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog de aarden wallen en natte gracht, in vervallen staat.

ORANJE, fort in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ¼ u. O. N. O. van *Woerden*, op de Nesse-landen, op den regter Rijnoever, schuins over het fort Kruip-in.

Het is van eene vierkante gebastionneerde gedaante, met aarden wallen en natte grachten.

Dit fort werd in het jaar 1748 aangelegd, en verkreeg destijds den naam van ORANJE, welligt bij gelegenheid der geboorte van Nederlandsch [illegible] Stadhouder, Prins WILLEM V, welke Vorst, grootvader van onzen [illegible] Koning, WILLEM II, den 8 Maart 1748, binnen [illegible] het eerste levenslicht mogt aanschouwen. Het werd [illegible] 1787, tijdens de bekende Staatsonlusten, door gewa[illegible] Amsterdamsche, auxiliairen genaamd, [illegible] van hen den naam van DE VRIJHEID, welke bena[illegible] op den inval der Pruissen in Holland en de herstelling [illegible] stadhouderlijke bestuur, in September van dat [illegible] doch bij den inval der Franschen, in 1795, [illegible] omwenteling, verkreeg het op nieuw den naam [illegible] VRIJHEID.

[illegible], fort in *Oost-Indië*, op het *Molukkische* eil. [illegible], in de stad van dien naam, op 5' N. B., en 144° 54' O. L. [illegible], door den Admiraal CORNELIS MATELIEF gebouwd, doch [illegible] gunstige ligging, om dat het, aan de landzijde, door [illegible] wordt, van welke een Europesche vijand veel partij [illegible]. Het werd door den stichter, naar het aldaar

staan hebbende, gebrekkige inlandsche fort, Malajoe, doch in 1609, or den Zeevoogd François Wittert, Oranje genaamd.

Het ligt evenwel hooger dan de stad, en in eene zoo gematigde chtstreek, als men zich tusschen de keerkringen naauwelijks verbeelden an. Hier houdt de Gouverneur of Resident der Ternataansche eilan-en zijn verblijf. Het paleis van den Sultan of Koning ligt niet verre an daar, en is prachtig en van groote uitgestrektheid.

Dit fort heeft vier bolwerken: Oranje, de Punt-Reaal, Gi-olo en het Zeebolwerk, en is van diepe grachten voorzien.

Hier wonen onderscheidene Nederlandsche familiën, en er is eene Hervormde kerk, eene school en een hospitaal; ook zijn er moskeën, waarvan de grootste zeven daken boven elkander heeft. Het fraaije palenhoofd wordt door eene redoute beschermd.

Het fort Oranje was weleer eene groote en sterke vesting, van binnen met fraaije huizen bebouwd, doch thans zijn de huizen in eenen slechten toestand en vervallen.

Tusschen hooge muren van vijfhoekige gedaante, omringd van diepe moddergrachten, vol van altijd kwakende kikvorschen, zijn, zonder eenige regelmaat, een aantal kazernen, enkele woonhuizen, ook Gouvernements pakhuizen, en het fraaije, doch bouwvallige Residentiehuis bijeen gebouwd. De inlandsche, zoogenaamde Christen-soldaten logeren met hunne huishoudsters, binnen dit fort en maken een talrijk, doch niet aanzienlijk gedeelte der bewoners uit.

Nabij het fort Oranje is een rif, dat bij laag water droog valt, zoodat de schepen of diepgaande vaartuigen op den afstand van een geweerschot moeten ankeren. De praauwen en orembaaijen komen tot nabij den oever en blijven, bij laag water, op het rif liggen.

ORANJE, eertijds fort Lodewijk genaamd, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, 5 u. van *Soerabaya*, op eene bank van klei, welke op rotsen rust, en van alle zijden daardoor omgeven is, aan den ingang van den Trechter, in de Straat Madura, ter plaatse, waar het vaarwater naauwelijks tachtig tot negentig vademen breed is, op vijftien honderd ell. van den vasten wal, buiten het bereik der batterijen, welke men mogt willen aanleggen, om het te beschieten.

Het is, onder het bestuur van den Gouverneur Generaal Daendels, in 1808, zeer regelmatig en fraai gebouwd, en ligt geheel afgezonderd in zee, zoodat het met zijne fraaije steenen muren op het water schijnt te drijven. Men ziet hoog op de bastions de schildwachtshuisjes, en boven de muren de kruinen van eene menigte hooge boomen uitsteken, tusschen welke de daken van een aantal huizen te voorschijn komen. Bij het binnentreden van het fort vermeerdert de verwondering, als men bemerkt, dat de boomen, waarvan de toppen uit zee worden gezien, in eene regelmatige rij, op een langwerpig vierkant plein, geplant zijn, hetwelk met het fraaije huis van den Kommandant, onderscheidene andere nette officierswoningen en eene ruime kazerne omgeven is. Ook de breede wallen van het fort zijn met boomen beplant en leveren eene aangename wandeling op, van waar men overal een bekoorlijk gezigt geniet. Tusschen het fort en Madura is het vaarwater zeer naauw, en langs het strand van laatstgemeld eiland niet vrij van droogten, zoodat de schepen, om zoo te spreken, rakeling langs het fort voorbij zeilen, hetwelk een treffend schouwspel oplevert. Het fort kan met honderd stukken kanon gewapend worden.

Het is eene staatsgevangenis en dient tevens tot verdediging van de straat van Madura.

ORANJE, st. of liever d. in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Kleine-Antillen*. Zie Eustatius (St.).

ORANJE, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Vredenburger-kreek, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de zee, benedenwaarts aan de katoenplant. de Zwarigheid-en-Johanna.

ORANJE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Para-kreek, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan onuitgegeven bosschen, benedenwaarts aan den houtgr. Berlijn, waaraan zij thans getrokken is; 2000 akk. groot.

ORANJE, fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, stranddistr. *Ahanta*, bij Saccondé.

Dit fort is op eene in zee uitstekende rots gelegen, welke met een rif, dat aan den voet daarvan ligt, een inham of kleine baai vormt, waardoor de landing met sloepen doenlijk en met kano's zeer gemakkelijk gemaakt wordt. Het was in 1839 in eenen hoogst vervallen staat.

ORANJE (PRINS-VAN-), fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en te *Samarang*, waaraan Prins Hendrik, de derde zoon van Koning Willem II, in 1837 den eersten steen gelegd heeft.

ORANJEBERG, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, Z. van Klein-St. Joris.

ORANJEBO, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Boven-Commewijne, ter linkerzijde in het afvaren, tegenover de Peninica-kreek; palende bovenwaarts aan de monding der Mapama-kreek, welke zich hier in de Commewijne ontlast, benedenwaarts aan woest, onuitgegeven bosch.

ORANJE-DIJK (DE), dijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, *Vierde* distr., gem. *Sint Kruis*, in den polder Ooster-Eede, op vele plaatsen reeds geslecht, loopende van het Hoogland zuidelijk, doch met veel kronkelingen, tot den Zijdelings-dijk, bij den molen van het Belgische dorp St. Laurens.

Hij werd gelegd in 1682 tot veiligheid tegen de doorbraken van den zeedijk aan het Haantjesgat, op Oostenrijkschen bodem gelegen, waardoor dus het lot van den polder, in tijd van oorlog, in 's vijands magt was. In de Belgische onlusten stonden hier omstreeks de voorposten en hadden er soms vrij scherpe schermutselingen plaats. Zie het art. Kruis (Sint-).

ORANJE-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie Pennen.

ORANJEGRIFT (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, in het *Oranjewoud*, een begin nemende en in eene zuidelijke rigting in de *Kuinder* uitloopende.

ORANJELUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 8 min. N. van *Utrecht*.

Deze buitenplaats wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. A. J. de Vree.

ORANJE-POLDER, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk*; palende N. aan het Honderdland en Maasland, O. aan Nieuwland, Z. aan de Maas, W. aan de Staalduinen.

Deze heerl. bestaat uit den eigenlijken Oranje-polder, den Buiten-Oranje-polder en den Haak, bevat noch d., noch geh., maar

alleen eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van ongeveer 800 bund. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Men heeft hier uitmuntende landerijen en bouwmanswoningen. Zoo wel het teel- als het weiland verschaft, door zijne deugdelijke voortbrengselen, geene geringe voordeelen.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *'s Gravezande*. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *'s Gravenhage* gerekend. — De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Naaldwijk*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *'s Gravezande*.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren door de zelfde Heeren als Naaldwijk bezeten is, behoort thans, even als deze heerl. aan het domein.

ORANJE-POLDER, voorm. pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*.

Deze pold., welke reeds in het jaar 1798 bekaad was, is bij de bekading van den *Steen-van-Kloosteroord*, in het jaar 1815, met dien polder gecombineerd, ten gevolge waarvan de binnenkaden geslecht zijn en de uitwatering vereenigd is geworden.

ORANJE-POLDER, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan den Snellens-polder en aan het Kromme-gat, O. aan het Regtendijksche-gat, Z. aan den Slip-polder, den Oost-polder en het Gooikens-gat, W. aan de haven van Oosterhout.

Deze pold., welke in het jaar 1724 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 153 bund. 78 v. r. 90 ell.; heeft twee sluizen, als: eene steenen sluis aan het benedeneinde van Gooikens-gat, wijd 1,60 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif en dragende het jaarmerk 1791, en nog eene steenen sluis aan het beneden-einde des polders, tegen de Oosterhoutsche haven, wijd 1,42 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif en dragende het jaartal 1750, en wordt, door middel van deze sluizen, op de haven van Oosterhout en verder op de rivier de Donge, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,10 ell. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1,70 tot 1,90 ell. boven A. P. Het Bestuur berust bij den Administrateur der Domeingoederen van Prins FREDERIK *der Nederlanden*, woonachtig te Oosterhout.

Met uitzondering van twee kleine perceelen, behoort deze polder, waarin ook begrepen zijn de zoogenaamde Klaver-polder en de Binnen- en Buiten-Omloopen, geheel aan het Domein van den gezegden Prins. Aan de noordoostzijde vindt men nog een poldertje, tegen het Kromme-gat gelegen, groot ongeveer 2 bund. en welks kade 1,50 tot 1,60 ell. en het zomerpeil 0,35 ell. boven A. P. gelegen zijn.

ORANJEPOLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk*; palende N. aan het Honderdland en den Oude-Kamps-polder O. aan het Leijeland, Z. aan de Buiten-Oranje-polder, W. aan de Lange Bonnen en de Staalduinen.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 441 bund. Er is eene afzonderlijke sluis, die dezen polder van water voorziet, terwijl hij door de Oranje-sluis van het overtollige water ontlast wordt. De ORANJE-POLDER heeft zijnen eigen Dijkgraaf en Heemraden.

ORANJE POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*.

ORANJE-POLDER, meestal genoemd het Oude-Land, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; palende N. aan den Helena-polder, O. aan den Groote-Zoute-polder, den Geertrui-polder en den Maria-polder. Z. aan den St. Anna-polder en den Kleine-Zuid-diep-polder, W. aan den Grooten-Jonkvrouw-polder-benoorden, N. W. aan den Amelia-polder.

Deze pold., die in 1618 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 411 bund. 42 v. r. 42 v. ell., waaronder 396 bund. 68 v. r. 49 v. ell. schotbaar land; telt 31 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door ééne sluis, langs den grooten Jonkvrouw-polder, door de watering der zeven vereenigde polders, van het overtollige water ontlast. Hij wordt bestuurd door eenen Gezworene.

ORANJE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke*; palende W. en N. W. aan Prins-Willems-polder-tweede-gedeelte, N. O. aan de Hoofdplaat, Z. O. en Z. aan den Zacharias-polder-tweede-gedeelte, den Manteau-polder, den Zacharias-polder-eerste-gedeelte, den Dierentijd-polder en den Mauritspolder.

Deze pold. is bedijkt in 1617, uit gronden van de vroeger gevloeide *Gasternissen* en *Oude-* en *Nieuwe-IJse*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 828 bund. 74 v. r. 79 v. ell., daaronder begrepen 13 bund. 91 v. r. 60 v. ell. van den *Dierentijd-polder*, die in den Oranje-polder zijn ingelijfd, de schotbare grond is 754 bund. 73 v. r. 30 v. ell. De polder telt 77 h., waaronder 16 hofsteden en het gehucht het Molentje; het noordoostelijk deel des polders, draagt den naam van den Roodenhoek, welke benaming het reeds voor de bedijking had. De uitwatering is met die van Prins-Willems-polder langs de Sasput, door de sluis van Nommer-Een. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

Men heeft voorheen een ontwerp gemaakt, om een dorp en kerk in dezen polder te stichten, doch dit is niet ten uitvoer gebragt.

ORANJE-POLDER, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Kleverskerke*; palende N., N. O. en O. aan de schorren van den Oranje-polder, Z. O. aan het Arnemuidensche-gat en aan den Willemina-polder, W. aan Arnemuiden, aan de heerl. Nieuwerkerk en aan de heerl. Kleverskerke.

Deze pold., welke, in het jaar 1618, door Maurits, Prins *van Oranje*, bedijkt is, en, vóór dat hij beverscht was, de Schor-ten-halve-Cry uitmaakte, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. 80 v. r. 80 v. ell., waaronder 54 bund. 8 v. r. 60 v. ell. schorren en water; bevat eene boerderij, en wordt door twee sluizen, in Walcheren, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van eenen Intendant.

ORANJE-POLDER (BUITEN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk*; palende N. aan den Oranje-polder, N. O. aan het Steendijks-poldertje, O. aan het Noord-Nieuweland, Z. aan het Amersgat.

ORANJE-POLDERTJE (HET), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. O. en O. aan de gorzen van den Dintel, Z. W. aan den Willems-polder, N. W. aan den Toren-polder.

Van dit poldertje, hetwelk in 1790 bekaad is, en eene oppervlakte beslaat van 8 bund. 32 v. r. 80 v. ell., is de kade tegen den Willems-polder thans geslecht.

ORANJE-SLUIS, sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Naaldwijk*, aan den Oranje-polder.

Deze sluis werd in het jaar 1673, op gemeene kosten van Delfland, aan het Amersgat, in den Maasdijk gemaakt, om, langs eene vaart naar Hondsholredijk, die toen mede gegraven werd, versch water te bezorgen in de vijvers der koninklijke lustplaats van WILLEM III, Prins *van Oranje*. Naderhand heeft zij ook tot uitwatering van Delfland beginnen te dienen, nadat men het Amersgat verdiept en de vaarten, die derwaarts henen loopen, gereinigd had. Dijkgraaf en Hoogheemraden, benevens Hoofdingelanden van Delfland, hebben in het jaar 1675, bij verzoekschrift aan gemelden Prins, als Stadhouder, getracht zich voor een gedeelte der kosten van het maken en vervolgens van het onderhouden der ORANJE-SLUIS, te ontslaan. Zij gaven te dien einde den Prins te kennen, dat het hoogheemraadschap van Schieland, in de uitwatering, door deze sluis mede zou bevoordeeld worden, en verzochten derhalve, dat hij geliefde te verklaren, dat de onkosten, zoo wel bij het hoogheemraadschap van Schieland, als bij dat van Delfland, zou gedragen worden. Doch deze zaak is nooit beslist, en de kosten zijn allen ten laste van Delfland gebleven.

ORANJESTAD, stad of liever d. in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, op de zuidwestkust, omstreeks de zuidpunt, aan de *Paarden-baai*, waar de vaartuigen, welke Aruba bezoeken eenen goeden ankergrond vinden, 12° 31′ N. B., 70° 71′ W. L.

Dit plaatsje, thans de hoofdplaats van Aruba, heeft nog naauwelijks eene halve eeuw bestaan, want in het laatst der vorige eeuw stond er nog geen enkel huis aan de Paarden-baai, doch onderscheidene omstandigheden, welke thans, voor een gedeelte, veranderd zijn, hebben tot de stichting van deze plaats bijgedragen. Vroeger, nadat de hoofdzetel des lands van de Kommandeurs-baai reeds naar de Paarden-baai was overgebragt, mogt hier geen eigenlijk gezegde koophandel gedreven worden, om dien van Curaçao geen afbreuk te doen. Behalve een landsmagazijn en de woningen van twee batterijwachters, die hier eene kleine sterkte, voorzien van twee stukken geschut, bewaken moesten, stonden hier geene andere gebouwen, zelfs de Kommandeur woonde een half uur van de baai, waar het land allengs hooger wordt en een ruim uitzigt ten Zuiden, Westen en Noorden oplevert, maar hetwelk ten Oosten door het gebergte gestuit wordt; vele der andere inwoners hadden hunne woningen op eenen dergelijken afstand van de baai gebouwd, terwijl de Indianen de noordzijde des eilands bleven bewonen. Eerst in het jaar 1796 veranderde het voorkomen der baai. De Gouverneur LAUFFER gaf toen toestemming, om aan de Paardebaai te wonen, en in eenen meer uitgebreideren zin handel te drijven, mits de goederen, waarmede handel gedreven werd, van Curaçao gehaald werden. Men zag toen weder, al was het dan ook in het klein, hoe spoedig de koophandel eene plaats verheffen kan; want weldra werden aan de baai vele woningen en pakhuizen gebouwd, behoorden een tien- of twaalftal vaartuigen hier te huis, en vestigden er zich eenige Israëliten. Volgens eene telling van het jaar 1829 stonden er toen reeds 191 huizen, bewoond door ongeveer 1100 menschen, onder welke ruim 30 Israëliten.

Oranjestad heeft een fortje aan het strand, aan de oostzijde der baai, zijnde eene vierkante sterkte, Zoutman geheeten, waarin eene kazerne, magazijnen, gevangenis en andere gebouwen staan. Aan de westzijde van het dorp heeft men een lageen of ondiep, en waadbaar binnenwater, met mangrove-boomen aan de oevers, aan welke vele oesters groeijen. Ten Noorden staat de R. K. kerk, het grootste en hoogste der hier gevonden wordende gebouwen, in welks dak men het jaartal 1828 leest; ook ligt hier eene buurt, het Ponton genaamd, en een weinig verder noordwaarts, vindt men eene tweede R. K. kerk. De Protestantsche kerk, kleiner dan de R. K., heeft eene klok in het dakvenster. Naast aan de baai staat het Gouvernements-huis; het is niet hoog, wit bepleisterd, en met een plat dak gedekt. De Hollandsche vlag waait van eenen vierkanten, aan den zijgevel van dit gebouw opgetrokkenen, koepel. De overige huizen, allen van ééne verdieping, zijn wit en met roode pannen of singels gedekt; de geringere woningen hebben daken van maïsstroo of palmbladen, terwijl het geheel, verward dooreen en met kromme stegen en hoeken gebouwd is.

ORANJESTEIN, landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, 20 min. N. O. van *Oudeschoot*, 10 min. W. van *Brongerga*.

Het beslaat, met de daarbij gelegene tuinen, eene oppervlakte van 10 bund. 2 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de wed. Jan Bieruma Oosting, woonachtig te Leeuwarden.

ORANJESTEIN, buit., in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant., gem. en ¾ u. Z. W. van *Nijmegen*, ¼ u. N. van *Heesch*, waartoe het behoort.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron Sweerts de Landas, woonachtig te Nijmegen.

ORANJESTEIN, verl. suikerplant. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname* aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de suikerplant. Nieuwe-Star, benedenwaarts aan de verlaten suikerplantaadje Zelden-Rust; 254 akkers groot.

ORANJEWOUD, voorm. landh. der Friesche Stadhouders, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, 20 min. N. O. van *Oudeschoot*, 5 min. W. van *Brongerga*, tot welke beide dorpen het behoort.

Het werd oorspronkelijk aangelegd door Prinses Albertina Agnes, weduwe van den Frieschen Stadhouder, Prins Willem Frederik van Nassau, die in 1664 overleed. Ter plaatse, waar het tegenwoordige fraaije lindhuis staat, dat nog den naam van Oranjewoud draagt, had de Prinses toen een lusthuis laten bouwen, in welks plaats haar kleinzoon, Jan Willem Friso, later een groot gebouw wilde stichten, dat echter, uit hoofde van zijnen vroegtijdigen dood, niet voltooid werd. De gebouwen werden omstreeks 1804 gesloopt en de omgelegen bosschen en tuinen omstreeks 1812 verkocht, zoodat toen verschillende personen eigenaars werden van gedeelten van het voormalige groote landgoed en er aldaar een gehucht ontstond.

Door het verbeteren van wegen en plantsoenen wordt het Oranjewoud thans nog ieder jaar meer versierd. Ook is hier voor een paar jaren, even ten W. van Oranjewoud, het buitengoed van den Grietman [illegible], een fraai en ruim logement gebouwd, thans bewoond door den [illegible] [illegible] [illegible], alwaar het in den zomer ongemeen druk is van personen, die de tuinen, waaronder die van Mevrouw de

wed. Oostine op Oranjestein, alsmede Oranjewoud uitmunten, komen bezigtigen, en in welke men, onder geleide van den tuinman, bijna altoos vrijen toegang heeft.

ORANJEWOUD, buit., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, en ¼ u. W. van *Brongerga*, waartoe het behoort.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 20 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Hans Willem de Blocq van Scheltinga, Grietman van Schoterland.

ORANJE-WOUD, milit. post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, aan het Cordon of de Zandweg der linker vleugel, ten O. van den weg en rondom van bosschen en zandritsen omgeven.

ORANJE-ZAAL, gemeenlijk het Huis-in-het-Bosch of het Paleis-in-het-Bosch genaamd, koninklijk lusthuis in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en 25 min. N. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 1½ u. Z. van Wassenaar.

Dit paleis is door Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, gesticht, voor zijne gemalin Amalia van Solms. Aan de linkerzijde van het huis is het zeer weinig beplant, maar aan de regterzijde heeft het de natuurlijke hoedanigheden van wildernis en bosschaadje, uitgezonderd dat eenige schoone, lange lanen en de tuin achter het huis eene aangename verandering aan deze plantaadje toebrengen. Rondom dit alles loopt eene wijde watergracht. Het hoog geboomte belet het gezigt van het huis, tenzij men er zeer nabij is. Men treedt derwaarts van de zijde van het bosch, over eene brug, door eene houten poort en hek, versierd met het wapen van Oranje. Aan den Bezuidenhoutsche-weg of van achteren is mede een ingang, insgelijks over eene brug en door een hek, dat, even als de gewone ingang, altijd open staat, terwijl de poort in het bosch meest gesloten blijft. De trappen, waarmede men naar het huis optreedt, zijn eerst tien en dan acht in getal en beslaan de geheele breedte van den middelsten voorgevel. Aan iedere zijde is een standbeeld, wat meer dan levensgrootte. Regt over den ingang van het voorhuis, treedt men in het voornaamste vertrek, zijnde eene zeer groote, achtkante zaal, die de geheele diepte van het huis beslaat en koepelsgewijze naar boven toeloopt, van waar ook veel licht daar ontvangen wordt. Zij is uitmuntend fraai en prachtig en met schilderwerk van onder tot boven versierd, dat reeds in den eersten opslag zulk eene grootsche en heerlijke vertooning maakt, dat kenners, die in vreemde landen het merkwaardigste hebben bezigtigd, betuigen nergens de wedergade gevonden te hebben. De vloer is van keurig notenboomen hout. In den koepel is eene gallerij voor muzijkanten.

Deze zaal bevat, door de voortreffelijkste meesters geschilderd, de allegorische voorstellingen van het leven en de uitmuntendste heldenfeiten van Frederik Hendrik, en is hem, na zijnen dood, door zijne voortreffelijke gemalin tot een prachtig gedenkteeken, zijner en harer waardig, gesticht, want ook de stichteres heeft, door dit gedenkteeken harer liefde, haren naam vereeuwigd. Onder de voorstelling zijner heldendaden munt inzonderheid de triumfwagen uit, welke aan de inneming van 's Hertogenbosch, een meesterstuk van krijgskunde, doet denken. Onder de voorname Schilders, wier penselen tot versiering dezer zaal hebben medegewerkt, telt men Jordaans, van Thulden, Zoutman, de Bray, de Grebber, Honthorst en anderen. De eerste hunner vervaardigde het hoofdstuk dezer zaal, namelijk Frederik

Hendrik, gezeten op den zegenwagen, waarvan de paarden door Pallas en Mercurius gemend worden, terwijl de overwinning zijn hoofd met onsterfelijke lauweren kroont, en de faam de pijlen afweert, waarmede de dood den held bedreigt; terwijl men den vrede van boven aanschouwt met zijne attributen. Ook andere schilderstukken, de geboorte, opvoeding, het huwelijk, eindelijk de overwinning van den dood zelven door den Christenheld, zoude eene andere beschrijving verdienen.

De zaal heeft haar uitzigt op eenen tuin, die rondom met eenen muur omgeven is. De andere vertrekken van het hoofdgebouw, nevens het eerste vertrek, in ieder der twee vleugels zijn insgelijks zeer uitnemend, door hare sieraden en kunstwerk. Deze vleugels, die zeer groot zijn, heeft Willem IV, Prins van *Oranje*, in de eerste helft der vorige eeuw, ter wederzijden van dit huis doen bouwen; terwijl hij de voorgevel heeft doen vernieuwen. Door deze verandering werden er, zoo in de vleugels als in het middelgebouw, ongeveer honderd vertrekken geteld. Bij gelegenheid van dezen aanbouw is het voorhuis mede zeer veel naar voren uitgezet en vergroot. De voorgevel is van heerlijke hardsteen opgebouwd, met de wapens van Oranje en Groot-Brittanje daarboven. Toen werd er ook boven op den koepel een vergulden vaas en kroon geplaatst. De eetzaal, het eerste vertrek in den linkervleugel, is van boven gewelfswijze met uitmuntend pleisterwerk versierd en met drie stuks schilderijen, van den kuntigen Schilder de Wit, waarin het beeldwerk zich niet anders vertoont, dan of het uitgehouwen ware.

Dit paleis werd, in het jaar 1732, bij de verdeeling der nalatenschap van Willem III, Koning van *Groot-Brittanje*, door Frederik I, Koning *van Pruissen*, overgelaten aan Willem IV, Prins van *Oranje*. Thans behoort het aan het Domein.

Op dit palies is Z. M. Koning Willem I, den 24 Augustus 1772 geboren. Hij overleed te Berlijn den 12 December 1843.

ORANKIN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Brebes*.

Het was in het begin der vorige eeuw slechts door zestien huisgezinnen bewoond.

ORCHILLA, Orchille of Horchilla, groep eil. in *West-Indië*, 5½ u. O. van Los-Roques, O. van Curaçao en Bonaire, 11° 52′ N. B., 70° 50′ W. L.

Deze eilandjes, welke onbewoond zijn, worden, wel is waar, door de Nederlanders als tot Curaçao behoorende beschouwd, maar tevens als van te weinig belang, om daarover met Spanje, dat zich evenzeer het regt van eigendom daarvan toekent, in onmin te geraken. Intusschen zijn de Nederlanders bijkans de eenigen, die deze eilanden bezoeken, om daarvan droog gras, hout en in het voorjaar een ontelbaar getal wel smakende meeuweneijeren te halen; doch de republiek Venezuela, die deze eilanden mede, als aan haar toebehoorende beschouwt doet niet zelden de Curaçaosche visschers, welke zich met het gezegde doel derwaarts begeven, door hare kustvaarders vandaar verdrijven.

ORCLO, een foreest of bosch, vermeld in 855, als liggende in het graafs. *Hamelande*.

ORDAL of den Ordel, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. O. ten N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*.

ORDEL, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, Z. O. van Gilolo; 0° 60′ Z. B., 146° 11′ O. L.

ORDEN of Orde, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 10 min. O. van *Apeldoorn*; met 50 h. en 300 inw.

ORDUINEN (DE STAD-VAN-), DE STAD-VAN-ORTDUINEN en DE NIEUWE-STAD-VAN-ORDUINEN, oude namen van de stad 's Hertogenbosch, prov. *Noord-Braband*. Zie 's Hertogenbosch.

OREMBAAI, klip in *Australië*, aan de Zuidkust van *Nieuw-Guinea*, voor de Tritons-baai.

ORIE (DE) of Way-Orie, riv. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*.

ORISANT, eigenlijk het Worigeland, een uitgors of schor in de *Ooster-Schelde*, dat den 13 April 1361, door Hertog Albrecht aan Wouter van Heemskerk en zijne gade Margaretha van Moermont ter bedijking werd gegeven.

Het was gelegen tusschen Schouwen en Noord-Beveland, doch het digst bij het laatstgenoemde, waarvan het slechts gescheiden was door de Waal of Faal, van welke de Sprank nog overig is in den, in 1627 bedijkten, Vliete-polder. Er is weinig van te melden. Filips van Borsselen van Cortgene kocht den 23 Augustus 1423 van Jan van Kronenburg van Loenen de cijns van vijftig gouden Fransche schilden (105 guld.), 's jaars hem uit het geheele uitgors van Worigeland waren ten deel gevallen. Het eilandje dat lang en smal was, bezweek te gelijk met Noord-Beveland in 1530. Bij de herdijking van den Oud-Noord-Beveland-polder, in 1598, strekte het Orisantsche-schor zich nog halvemaansgewijze uit, van voor Vliete, om de Laaije-plaat, naderhand 's Gravenhoek, tot voor de haven van Colijnsplaat. Het oostelijk gedeelte ook Vijseplaat geheeten is verloren gegaan. Het westelijke is onder den naam van Ouwelek of Westorisand, in 1665, aan Noord-Beveland vastgedijkt en bedijkt geworden. Het behoorde tot de gemeente Wissekerke doch is in de laatste helft der achttiende eeuw weder overstroomd en niet meer beverscht geworden.

Dit eiland lag voordezen beoosten de Schelde, waarom vroeger nog van de landen, die van Orisant ingedijkt zijn, de tweehonderdste penning aan het kantoor te Zierikzee betaald werd, gelijk ook de gemeene middelen daarover te Zierikzee verpacht werden, ofschoon daar niets van kwam of gevorderd werd; ook had er de Rentmeester-Generaal Beoosten-Schelde nog een strandmeester, en werd zelfs door 's Gravenmannen van Beoosten-Schelde daar wel eene schouwing gedaan.

ORKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Urkhoven.

ORM (DE), beekje in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, dat, met eene westelijke rigting langs Steyn loopende, in de *Maas* valt.

ORNAMIBO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-la-Ressource, benedenwaarts aan de Suriname; 669 akk. groot; met 47 slaven. De suikermolen wordt met stoom in beweging gebragt.

ORNAMIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Chirurgijns-etablissement la Ressource, benedenwaarts aan den mond der Para-kreek.

ORNMEER, pold. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hornmeer.

ORORO, eil. in *West-Indië*, tot de *Curaçaosche-eilanden* behoorende. Zie Aruba.

ORRA-EILANDJES, groep eilandjes in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, in de *Ossa-baai*.

ORSOKO of Ursu, negerdorp in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, stranddistr. *Okra*.

ORTATTAM of Orontatte, voorm. stadje in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Banda-Lonthoir*, aan de noordzijde van het eiland.

Men wil, dat de eigenlijke naam van dit eiland was Orangdatang (d. i. Het volk komt), omdat men van daar, als eenigzins hoog gelegen, de vreemde schepen wat verder in zee kan zien aankomen. Het plagt, in de jaren 1550 en 1560, een van de grootste steden van dit land en een van de voornaamste handelplaatsen te zijn; doch was in de jaren 1609 en 1610 zoo klein geworden, dat, daar het in vorige tijden wel duizend man sterk en boven anderen met veel voorregten begunstigd was, het toen slechts zeventig man opbrengen kon, hetgeen veroorzaakt werd, doordien die van Lonthoir zich al hunne voorregten toegeëigend en van hen meester gemaakt hadden.

ORTELE of Ortel, buurs. in de *Gooier*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Deventer*, gem. en 2 u. Z. O. van *Diepenveen*. Het is een der zes markten, waarin deze gem. verdeeld is.

ORTEN, dek., prov. *Noord-Braband*, apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, bestaande uit de volgende twee en twintig pastorijen: Alem, Berlicum, Boxtel, Cromvoirt, Dinther, den Dungen, Empel, Engelen, Esch, Gemonde, Haaren, Heeswijk, Helvoirt, Liempde, St. Michielsgestel, Oisterwijk, Orten, Rosmalen, Schijndel, Udenhout, Vlijmen en Vught.

Men heeft er twee en twintig kerken, bediend wordende door even zoo vele Pastoors, zestien Kapellanen en éénen Assistent, en telt er ongeveer 38,000 zielen, onder welke ruim 25,200 Communikanten.

ORTEN, ook wel Orthen gespeld, d. in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant., gem. en ½ u. N. ten W. van *'s Hertogenbosch*, langs den *Ortendijk* gebouwd, oudtijds Ortduinen of Oortduinen genoemd.

De oorsprong van deze namen, moet daarin gezocht worden, dat dit oord, in vroegere eeuwen, betrekkelijk hooger lag, daar het niet zoo als thans, aan geheele overstrooming was blootgesteld, door dat waterstand en toevoer van water destijds geringer waren; zoo is dan ook nu nog een stuk bouwland aan den *Ketsheuvel*, bezuiden den dijk, vrij hoog en zandig, zijnde alle de overige landen, zoowel ten Noorden als ten Zuiden van dien dijk, zeer laag en in weilanden herschapen, die spoedig onder water staan. De dijk echter, waar aan dit dorp gebouwd is, bestaat geheel uit zwaar zand, zoodat daaraan den naam van *duinen* kan gegeven zijn. Ten slotte dient aangemerkt te worden, dat alle de lage landen die de stad 's Hertogenbosch omringen en die telken jare overstroomd worden, uit eenen zandigen grond bestaan, die met eene dunne laag slikgrond bedekt en met gras, riet, biezen, enz. begroeid is. Aan dien zandigen grond wordt het toegeschreven dat deze lage landen, niet even gelijk moerassen, enz. eenen nadeeligen invloed op de gezondheid uitoefenen. De oorsprong van den naam Ortduinen of Oortduinen wordt alzoo nog aangeduid, door den zwaren zandgrond van den dijk en van sommige hoog gelegene oorden in de nabijheid, die waarschijnlijk duinen genoemd werden.

In de negende eeuw komt dit dorp. reeds voor onder den naam van Ortinen en ook Hartina; in de elfde en twaalfde eeuw onder de benaming van Ortina en Urtina, zoo als, onder anderen, in eenen giftbrief van het jaar 1180, waarbij zekere Gravin Adelheid deze plaats aan de St. Maartenskerk te Utrecht heeft geschonken. In de dertiende eeuw heet het reeds Orten en Orthen. Voorheen was het een aanzienlijk dorp en veel ouder dan 's Hertogenbosch; ook behoorde de grond, waar die stad gebouwd is, althans gedeeltelijk, onder Orten, waarom zij dan ook aanvankelijk, naar dit, thans onaanzienlijke, dorp., de *Stad bij Orten*, in het Latijn *Civitas de Ortduno* of *Nova Civitas apud Ortdunum*, genoemd werd. Thans telt men in het d. zelve 56 h., bevattende 59 woningen, en met de daartoe behoorende Buurt aan de Ortenschans ook de Ketsheuvel genoemd, 7 h., met 8 woningen en eene school met onderwijzerswoning. Bovendien wordt tot dit d. gerekend het geh. *Herven* met 16 h. en eene boerderij. Het geheel aantal (zonder de pastorij) bedraagt dus 61 h., met 65 woningen en ruim 510 inw., meest herbergiers, veIweiders, landbouwers en arbeiders. De meeste landerijen zijn echter weilanden; tuinvruchten worden er niet meer aangekweekt dan voor eigen gebruik noodig is.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke ruim 280 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Orten*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Het regt van benoeming tot de pastorie van Orten en tot die van 's Hertogenbosch, behoorde oudtijds aan de Hertogen van Braband. Hertog Hendrik I verleende dit regt, in het jaar 1231, aan de abdij van Berne, en van deze kwam het (zoo men denkt omtrent 1262) aan het klooster der Religieuse Predikheerinnen van Auderghem, bij Brussel. Den 17 Julij 1413 verleende Paus Johannes XXIII dit regt of het jus patronatus tot beide de parochiën, aan het hoofdkapittel van St. Janskerk te 's Hertogenbosch. De oude parochiekerk van Orten, ingewijd onder aanroeping van den *H. Opper-Apostel* Petrus, geraakte in het jaar 1601 in brand, wijl het Staten-leger, dat het beleg der stad 's Hertogenbosch opbrak, zijne hutten in brand stak, waarvan de vlammen tot de kerk oversloegen. Zij werd echter kort daarna weder hersteld, doch bij besluit van den krijgsraad, in 1673, tot verdediging der stad, even als alle de aldaar staande huizen, tot den grond afgebroken. Na de godsdienstveranderingen in het bisdom van 's Hertogenbosch, hadden de R. K. van Orten, met veel moeite, eene kerkschuur bekomen, alwaar zij, gezamenlijk met de R. K. van *Engelen*, tot in 1796, door eenen Pastoor zijn bestuurd geweest. Dit is vermoedelijk de oorzaak, dat die van Orten, even als die van Engelen, den H. Lambertus tot Kerkpatroon hebben aangenomen, zoo als thans ook nog de kerk, aan dien Heilige is toegewijd. Deze kerk achter de pastorij aangebouwd, is een eenvoudig klein gebouw, zonder toren of orgel.

Men heeft in dit d. ook eene school. — De kermis valt in den laatsten Zondag in Julij.

Sommigen houden Orten voor een graafs., hetwelk door Adelheid, dochter van zekeren Graaf Everhard, aan de Utrechtsche kerk zoude geschonken zijn, hoewel in den brief dier schenking slechts van het landgoed Orten gesproken wordt, en men er ook de grenzen niet van weet aan te wijzen, welke evenwel zeer beperkt moeten geweest zijn, daar zij binnen de palen des vrijdoms van 's Hertogenbosch gelegen waren. Zeker is het, dat Orten naderhand een vrij goed des Hertogs

nus, en dat het het stamhuis geweest is van een oud adellijk Brabandsch geslacht, hetgeen hiervan zijnen naam droeg, en eenige groote mannen en Ridders heeft opgeleverd; terwijl het ten wapen had een schild van goud, met drie molenijzers van keel (rood).

Ten jare 1196 werd hier tusschen Hendrik I, Hertog van *Braband*, en Otto I, Graaf van *Gelder*, een verbond gesloten, waarbij laatstgenoemde beloofde den Hertog tegen een ieder en overal, behalve tegen het keizerrijk, bij te staan. — In 1213 schonk de zelfde Hertog Hendrik zijne vrije goederen te Orten aan den Aartsbisschop van Keulen. — In 1524 werd Orten door de Gelderschen berooft en in brand gestoken.

In dit dorp, genoegzaam vlak over den doorbraak, die den 14 Februarij 1757 in den Maasdijk plaats had, heeft men in December 1766 in eenen zeer grooten zandheuvel, welke ongetwijfeld door menschenhanden, op eenen vlakken kleigrond is opgeworpen, omtrent 20 urnen of begraafbussen, met hare asch, en gebrande menschenbeenderen uitgegraven, welke gedeeltelijk door het provinciaal genootschap van Noord-Braband, gedeeltelijk door particulieren worden bezeten.

ORTEN (HET BINNENLAND-VAN-), ook de Slagen genoemd, pold. in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Vliet-polder-de-Peters-Hamtel-Hoef-en-het-zoogenaamde-Jan-Teunenland*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 258 bund.

ORTEN (KLOOSTER-DER-ZUSTERS-VAN-), voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, in de *Hinthamerstraat*.

Het was bewoond door Nonnen van de orde van den H. Franciscus en werden aldus genoemd naar haren stichter, in 1400, Jonas Ridder van Orten. Zij hadden eerst haar klooster gehad op de Triniteit, waar naderhand de Alexianen zijn geweest, doch kort na hare stichting, vestigden de Zusters zich ten Noorden van de Hinthamerstraat, welke plaats, met de overblijfsels van haar klooster, nog den naam draagt van Zuster-van-de-Orten-poort. De gebouwen van dit klooster zijn grootendeels gesloopt, zijnde van de overgeblevene gedeelten eenige woningen gemaakt en de gronden in moestuinen veranderd.

ORTEN-SCHANS (DE), verschansing in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ¼ u. N. van *'s Hertogenbosch*, 5 min. O. van het d. Orten, waarvan zij haren naam ontleent en behoorende tot de vesting *'s Hertogenbosch*.

Zij werd in het jaar 1629, na het overgaan van 's Hertogenbosch, door de Staten, ter bevestiging van die stad, aangelegd. De vleugels van dit aarden hoornwerk stonden tegen den Ortendijk, waarvan het door eene gracht gescheiden is, die het geheele werk omringt. De keel is open en daarin is een gemetseld kruidkeldertje onder eene borstwering; buitenwerken zijn er niet.

In 1672 werd bij den krijgsraad van 's Hertogenbosch besloten, deze sterkte te slechten; echter schijnt het, dat aan dit besluit geen gevolg gegeven is, aangezien het krijgsvolk kort daarna aan het muiten sloeg, en zij ook thans nog in wezen is.

In 1747 is deze verschansing, wijl zij zeer vervallen was, vernieuwd. Zij was de eerste sterkte, die in 1794 door de Franschen, of liever, door den Generaal Daendels, werd ingenomen.

In den nacht tusschen den 18 en 19 Januarij 1841, is de dijk, nabij de Orten-schans, doorgebroken en een gedeelte daarvan vernield, terwijl daardoor het binnenland geheel onderliep.

ORUBA, eil. in *West-Indië*, tot de *Curaçaosche-eilanden* behoorende. Zie Aruba.

ORUBELLA, klein eil. in *West-Indië*, tot de *Curaçaosche-eilanden* behoorende, W. van *Aruba*.

ORVELTE of Orvelde, geh. in *Beiler-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *Assen*, kant. en 3½ u. N. N. O. van *Hoogeveen*, gem. en ¾ u. O. van *Westerbork*; met 18 h. en 140 inw.

ORVELTERVEEN, streek gronds in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Westerbork*, ½ u. Z. O. van Orvelte.

Men vindt hier aanwijzingen van vroeger bebouwd, doch nu weder woest geworden land, en naar men wil zoude hier vroeger een geh. gestaan hebben. Uit dit geh., zegt de overlevering, hadden de befaamde roovers van het Ellertsveld, Ellert en Brammer, een jong meisje geschaakt, dat later weder, door hare betrekkingen en vrienden, uit het roofhol werd verlost. Uit vrees evenwel voor wraakneming van de zijde der booswichten, zouden de Orvelter-veeners daarop hunne woningen hebben afgebroken en zich elders zijn gaan vestigen.

ORXMA-STATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. van *Berlikum*, 5 min. N. van *Menaldum*.

Deze state lag vóór hare sloping, in 1830, in het midden van breede grachten, en was omgeven van lanen en singels; zij prijkte met een torentje van ouderwetsche bouworde, van hetwelk men een overschoon uitzigt had over de lanen en tuinen, alsmede over de omliggende bouw- en weilanden van dit vruchtbare gedeelte der provincie Friesland.

Het was eerst eene zathe of groote boerderij Orxma-zathe genoemd, die in het jaar 1629, door Ruurd van Jucxama, gekocht werd van zekere Suiw Sybrens, weduwe van Sjoerd Allerts. Hij gaf haar, terstond na den koop, het paisl weder in huur, behalve het rood pannenhuis, de singel, het hof en de gracht, welke hij aan zich behield, waarschijnlijk met oogmerk, om aldaar een huis voor zich zelven of een zijner kinderen te bouwen; doch hetzij de dood of eenige andere reden hem daarin heeft verhinderd, het bleef voor zijnen schoonzoon bewaard, dit kasteel, hetwelk, gedurende twee eeuwen, den tand des tijds, zoowel als den mooker des sloopers, trotseerde, op te rigten.

Bij scheiding, in 1640, tusschen de kinderen van bovengemelden Ruurd van Jucxama, kwam Orxma-zathe, toen ter tijd drie honderd en vijftig goudgulden (525 guld.) huur doende, aan de oudste dochter bij zijne tweede vrouw, Barbara van Jucxama, geestelijke dochter te Haarlem; doch nog vóór het opmaken van deze scheiding, schijnt zij deze bezitting, in ruiling tegen andere vaste goederen, overgedragen te hebben aan hare half-zuster Edwarda, in 1627, echtgenoot geworden van Homme van Camstra, zoon van Tjalling van Camstra en Tjemck van Aebinga. Op het stem-kohier van Menaldumadeel komt deze op het jaar 1640, als eigenaar en gebruiker van Orxma voor.

Homme van Camstra stichtte, op de plaats van het oude gebouw, (dat wel niet anders dan bovengenoemd *roodpanden* — of met roode pannen gedekt — huis kan geweest zijn,) eene nieuwe heerenhuizing met schuur, haven, grachten en singels, voorzien van eene poort, boven welker ingang hij de wapens van hem en zijne vrouw plaatste, en liet het zijnen ouden naam Orxma behouden. Deze bouwing moet hebben plaats gehad tusschen de jaren 1640 en 1652, want in laatstgemeld jaar overleed hij. Zijne weduwe volgde hem twee jaren later in het graf; beide zijn te Menaldum begraven. Bij scheiding tusschen

en de toebehooren van dien, met hem of met zijnen Baljuw van Amstelland plagten te heffen of te ontvangen, uit of in halszaken en verbeurdmakingen van goederen, daarbij zou Amsterdam nog, tot erkentenis, en dankbaarheid dezer vergunning, jaarlijks, ten eeuwige dage, aan den Graaf, op Kersavond, betalen vijf en twintig gulden, losbaar tegen den Penning twintig, maar ook de Graaf of zijne nakomelingen mogten de voornoemde heerlijkheden weder tot zich nemen, mits wederuitkeering van de drie duizend gulden gereed geld, en ontlasting van de jaarlijksche rente van vijf honderd en zestig gulden. Alle deze lasten heeft Amsterdam in het jaar 1556 van PHILIPS II, Koning *van Spanje*, afgekocht.

Het d. OSDORP, vroeger ook wel OOSTDORP of OESTDORP gespeld, ligt 1½ u. O. van Amsterdam, ¼ u. N. W. ten N. van Sloten, 1¼ u. Z. W. ten Z. van Sloterdijk. Men telt er 9 h. en 35 inw.

De kerk, aan den H. PANCRATIUS toegewijd, is in het jaar 1789 gebouwd uit de eigen middelen van H. VAN HALTEREN, destijds Pastoor aldaar, zijnde den 9 Junij van dat jaar daarvan de eerste steen gelegd. Het is een gebouw dat allezins aan het oogmerk voldoet en van een orgel voorzien is. Het heeft eenen toren gehad, welke, bij den storm van den 29 November 1836, is afgewaaid.

Toen in het jaar 1155 een hoop Dregter-Friezen in Kennemerland gevallen waren, en daar alles plunderden en verbrandden, werden zij, door de poorters van Haarlem en de gebuurten van OSDORP, zoodanig aangetast, dat zij genoodzaakt waren het land te ruimen. Zelfs vindt men opgeteekend, dat er negen honderd Friezen in de vlugt gedood werden.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van zilver, met eenen grond van synopel (groen) waarop een bonte os.

OSDORP (HUIS-TE-), groote boerderij, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, ¼ u. N. W. ten N. van *Sloten*, 10 min. N. W. van *Osdorp*, waartoe zij behoort; aan den Osdorperweg.

OSDORPER-BINNEN-POLDER (DE), ook de BINNENWEGSCHE-POLDER genoemd, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer;* palende N. aan de Haarlemmer-trekvaart, Z. O. aan de Sloterbinnen-en-Middelveldsche-gecombineerde-polders, Z. W. aan den Osdorper-Buitenpolder, W. aan Polanen.

Deze pold., welke rondom in wegen besloten ligt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 555 bund. 21 v. r. 67 v. ell., waaronder 482 bund. 67 v. r. 27 v. ell. schotbaar land; telt 21 b., waaronder 20 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Haarlemmervaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een collegie van vier Ingelanden.

Voor ongeveer twaalf jaren is een kruidmagazijn, staande in dezen polder, gesloopt.

OSDORPER-BUITEN-POLDER (DE) of DE OSDORPER-BOVEN-POLDER, ook de BOVENWEGSCHE-POLDER genoemd, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer;* palende N. O. aan den Osdorper-Binnen-polder, Z. O. aan den Middelveldsche-Aker-polder, Z. W. aan het Lutkemeer en Raasdorper-polder, W. aan het Spiering-meer en N. W. aan Polanen.

Deze pold., welke tegen het Lutkemeer bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 420 bund. 43 v. r. 9 v. ell., waaronder 259 bund. 62 v. r. 79 v. ell. schotbaar land; telt 9 h.,

waaronder 2 boerderijen, en wordt door duikers, op de Osdorper-binnen-polder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een collegie dan drie Ingelanden.

Deze beide polders liepen bij den storm van 29 November, alsmede den 25 en 26 December 1836, twee herhaalde reizen onder, en konden niet, dan met groote opoffering en na inspanning van alle krachten, van het ingeloopen water bevrijd worden.

OSDORPER-SLIMWEG (DE), weg in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de heerl. *Osdorp*, zich, in eene zuid-zuidoostelijke rigting, uitstrekkende van het d. Osdorp naar het d. Sloten.

OSDORPER-WEG (DE), weg in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de heerl. *Osdorp*, loopende, in eene noordwestelijke strekking, van het d. Osdorp naar de Haarlemmer-vaart.

OSEMANSKAPEL of OSEMANSDORP, voorm. d. in het *Vrije van Sluis*, nu prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*. Zie NOORDMANSKAPEL.

OSEMANS-WEG, weg in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Schoondijke*, in het tweede deel van den *Prins-Willems-polder*, loopende van den trachel der Oude-Oostburgsche-vaart, zuidoostwaarts, naar den noordwesthoek van den Maurits-polder, dwars door den Heeren- en Schoondijksche-weg.

Hij is ruim ½ u. lang; den naam komt van een reeds lang verdronken dorp.

OSEMBO of OSSEMBO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgrond Onverwacht, benedenwaarts aan de Jawassie-kreek; 5000 akk. groot; met 127 slaven. — De molen wordt met stoom in beweging gebragt.

OSEMBO (LAND-VAN-) of LAND-VAN-OSSEMBO, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter regterhand in het oprijden; palende O. aan de verl. plant. Wijnsbergenslust, W. aan de verl. plant. Libanon; 1000 akk. groot.

OSEMBO (LAND-VAN-) of LAND-VAN-OSSEMBO, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende N. aan den Pararac-weg, O. aan het Guldenvlies, Z. aan Osembo, W. aan het verl. Land-van-Onoribo; 1000 akk. groot.

OS-EN-PAARDENLAAN, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en aan den Singel tusschen de Heeren- en Zijlpoorten der stad *Leyden* uitkomende, gem. en 1 u. W. van *Leyderdorp*. — Deze b. bestaat meest uit tuinen.

OSHAAR, OSSEHAAR of OSSENHAAR, geh. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9½ u. Z. Z. W. van *Assen*, judic., adm. kant. en 1½ u. O. van *Meppel*, gem. en ½ u. N. O. van *de Wijk*; met 16 h. en 135 inw.

OSINGA, OSINGHA, OZINGA of OOSINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. van *Berlikum*, 10 min. Z. O. van *Dronrijp*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 20 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Jonkheer C. L. BEYMA.

OSINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, bij *Kimswerd*. Zie GROOTE-PIER.

OSINGA, OSSINGA, OESINGA of OUSSINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. Z. van *Schettens*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 37 bund. 85 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer H. J. LYCKLAMA à NYEHOLT, woonachtig te Bolsward.

Op deze state woonde vroeger Jonkheer SYBRAND OSINGA, die de grietenij Wonseradeel, door de verbeteringen aan haren waterstaat, groote diensten bewees.

OSINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawerstal*. Zie [illegible].

Een dezer staten moet het stamhuis geweest zijn van het adellijke Friesche geslacht der OSINGA's, dat zich insgelijks OSSINGA, OESINGA en OUSSINGA schreef, en van hetwelk een der leden, AEDE OSINGA, Teekenaar van het verbond der Edelen geweest is. Hij moet vóór 1580 overleden zijn (1).

OSINGAHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Sneek*, ½ u. N. N. O. van *Heeg*, waartoe zij behoort.

OSMUNDICAPPELLA, Latijnsche naam van NOORMANSKAPEL, voorm. d. in het *Vrije-van-Sluis*, nu prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*. Misschien was de stichter een Noorman en OSMUNDO genaamd. Zie NOORMANSKAPEL.

OSNE, naam, onder welken het vl. Oss, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, reeds in het jaar 712, in oude oorkonden voorkomt. Zie OSS.

OSPEL, geh. in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermond*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. en 1 u. O. van *Nederweert*; met 34 h. en 190 inw.

OSPEREN, kant., grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*; palende N. aan het kant. Wiltz, O. aan de kant. Diekirch en Mersch, Z. aan Steinfort, W. aan het Belgische arr. Arlon.

Dit kant. bestaat uit de volgende dertien gem.: Redingen, Ell, Beckerich, Saeul, Useldingen, Viehten, Grosbous, Bettborn, Wahl, Folscheid, Bondorff, Perlé en Martelingen. Men telt er ruim 13,800 inw., die meestal van den akkerbouw en de veeteelt bestaan.

OSPEREN, dek. in het vic. apost. van *Luxemburg*, bestaande uit de twintig volgende par.: Osperen, Arsdorf, Beckerich, Bettborn, Buschdorff, Colpach, Ell, Elvingen, Everlingen, Folscheid, Grosbous, Holtz, Rambruch, Redingen, Rindschleiden, Roodt, Saeul, Useldingen, Viehten en Wahl.

Men heeft er twintig kerken en veertien kapellen, als: te Boevingen, te Bruch, te Busehrodt, te Dellen, te Hosfert, te Lannen, te Levelingen, te Nagem, te Neunhausen, te Nieder-Pallen, te Klein-Nobressart, te Noerdingen, te Ripweiler en te Schandel, die bediend worden door twintig Pastoors en negentien Kappellaans. Men telt er 15,500 zielen.

OSPEREN of OSPERN, d., deels in de heerl. *Useldingen*, deels in de heerl. *Erlingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. Z. W. van

(1) Zie verder over hem en zijn geslacht J. W. TE WATER, *Historie van het verbond der Edelen*, St. III, bl. 199 en 200.

Diekirch, kant. *Osperen*, gem. en ¾ u. N. O. van *Redingen*. Men telt er, met het daartoe behoorende Nieder-Pallen, ruim 700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, toegewijd aan den H. Remigius, is een merkwaardig gebouw, dat van de elfde eeuw dagteekent.

OSREGEST, oude naam, waaronder het d. Oegstgeest, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland* voorkomt. Zie Oegstgeest.

OSS, kant. in de prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, palende N. W. aan de Maas, O. aan het kant. Grave, Z. aan het kant. Veghel, Z. W. aan het kant. 's Hertogenbosch.

Het bestaat uit de volgende elf gem. Oss, Berchem, Megen-Haren-en-Macharen, Oijen-en-Teeffelen, Lith, Lithoijen, Alem-Maren-en-Kessel, Nuland, Geffen, Heesch en Nistelrode.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,935 bund. 53 v. r. 8 v. ell., waaronder 19,865 bund. 11 v. r. 88 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2948 woonhuizen, 2 pakhuizen, bewoond door 3372 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 17,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er ook 11 korenmolens, waaronder 1 rosmolen, 8 ros-oliemolens, 12 bierbrouwerijen, 11 leerlooijerijen, 4 grutterijen, 1 hoedenfabrijk, 1 azijnbrouwerij en 2 blaauwverwerijen.

OSS, dek., prov. *Noord-Braband*, apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*.

Dit dek. bevat de volgende veertien pastorijen: Oss, Bedaf, Berchem, Dieden, Geffen, Heesch, Kessel, Lith, Lithoijen, Maren, Neerloon, Nistelrode, Nuland en Oijen.

Men telt er veertien kerken, bediend wordende door even zoo vele Pastoors, zes Kapellaans en eenen Assistent. — Men telt er ruim 17,600 zielen, onder welke ongeveer 11,000 Communikanten.

OSS, gem. in de *Meijerij van Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distrikt, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, (1 k. d., 9 m. k., 1. s. d., 2 ged.); palende N. aan Oijen-en-Teeffelen en aan Megen-Haren-en-Macharen, O. aan Berchem, Z. aan Heesch, W. aan Geffen en Lithoijen.

Deze gem. bevat het vl. Oss, benevens de b. Amsteleind, Dorseleind, Heuvel, Krinkelhoek, Molenstraat, Schayk of Schadewijk en Ussen. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2907 bund., waaronder 2820 bund. 71 v. r. 14 v. ell. belastbaar land. Men telt er 807 h., uitmakende eene bevolking van ruim 4000 inw., die vroeger saai- en lakenfabrijken en wolspinnerijen hadden. Thans vinden zij meest hun bestaan in landbouw en veeteelt; ook wordt er een aanzienlijke handel gedreven in granen, zaad, boter, hoornvee en paarden, en men heeft er 3 bierbrouwerijen, 1 azijnbrouwerij, 2 blaauwverwerijen, 6 leerlooijerijen, 1 hoedenmakerij, 2 zilversmeden, 1 orgelmaker, 3 korenmolens, waaronder 1 rosmolen en 3 ros-oliemolens; doch saai of lakenfabrijkenen wolspinnerijen worden hier niet meer gevonden. Men vindt er bouw-, hooi-, wei- en broekland, behalve nog eene uitgestrekte heide, maar welke, om de zware zandduinen weinig of niet voor kultuur geschikt is, de grond is over het algemeen zavelachtig, maar onder de broeklanden, vindt men een

weinig kleigrond. De granen, welke hier gebouwd worden, bestaan voornamelijk in rogge, boekweit en een weinig garst.

De Roomsch Katholijken, die er 3870 in getal zijn, onder welke 2850 Communikanten, maken eene pastorie uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen Pastoor en drie Kapellaans bediend wordt. Tot in het jaar 1619 behoorde Berchem nog onder de par. van *Oss*, en het schijnt dat ook omtrent en na de verovering van 's Hertogenbosch, beide pastorijen nog langen tijd door den Pastoor van Oss zijn bestuurd geweest.

De Hervormden, die er ruim 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oss-Heesch-Berchem-Geffen-en-Nuland*, welke te Oss eene kerk heeft.

De Israëlieten, van welke men er 100 telt, behooren tot de ringsynagoge van *Oss*, waartoe ook de bijkerken te Lith en te Cuyck behooren, en waarin de dienst door eenen Voorlezer gedaan wordt.

Men heeft in deze gemeente zes scholen, allen in het vlek Oss, welke door een gemiddeld getal van 450 leerlingen bezocht worden.

Het vl. Oss of Os, voorheen Osca, ligt 4 u. N. O. van 's Hertogenbosch, 5½ u. W. van Grave, 3 u. Z. ten O. van Tiel, en even zoo ver N. W. van Zalt-Bommel.

Oss is hoogst waarschijnlijk die plaats, welke als een *mallobergum*, maalstede of gerigtsplaats, onder den naam van Ossasso, in de Salische wetten, door G. Wesselinus uitgegeven, voorkomt.

In 712 werd die plaats, onder den naam van Osse, aan den Bisschop Willibrord geschonken; en de erfgenamen van dien Bisschop, benevens de abdij van Echternach, hebben ook tienden en andere bezittingen aldaar gehad; hiervan heeft de Prelaat van die abdij de benoeming der Pastoors bezeten, tot den tijd der Reformatie. Oss is eene oude vrijheid. Hertogin Johanna had reeds, den 9 September 1387, aan de stad 's Hertogenbosch vergund, om Oss te mogen bevestigen met behulp der Meijerij. Den 14 October 1399 werd, door die zelfde Vorstin, aan die van Oss de bevestiging van vorige en verscheidene nieuwe voorregten, onder anderen, om hunne plaats met muren, poorten en grachten te voorzien en alzoo tot eene stad en veste te maken, verleend. Mede is Oss toen met eene jaar- en weekmarkt begiftigd geworden, terwijl de inwoners vrijdom van houtschat verwierven. Deze voorregten zijn door Hertog Anthoni, den 1 November 1412, en door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 2 December 1663, bevestigd. De inwoners van Oss maakten, in het begin der veertiende eeuw, ook dadelijk gebruik van het hun vergund voorregt, om hunne plaats te bevestigen; doch dit werk werd door de Gelderschen, die niet gaarne eene vesting zoo digt bij hunne grenzen zagen, verhinderd. Men kan nog de overblijfsels er van zien. De Graafsche-poort, in de voorgaande eeuw, bij het zoogenaamde Hoogehuis opgetrokken, is nog gedeeltelijk binnen dat huis zigtbaar. Een gedeelte der Bossche-poort is eerst in 1838 weggebroken en op de plaats daarvan thans een huis gebouwd. De Arensvlugt, eene nette huizing en tuin binnen de grachten, schijnt mede ter versterking te hebben gediend. De huizing Munster, met een fraai torentje, moet mede tot dekking van het stadje hebben verstrekt, doch deze zijn, even als het Huis-te-Oss, Spitsbergen en Trawanen of Terwaenen, tot woonhuizen herbouwd. Ook is Oss nog gedeeltelijk door wallen, welke evenwel geslecht zijn, en geheel door grachten omgeven, welke

laatste, ten eenen måle toegegroeid zijnde, in 1746 weder werden uitgegraven, en sedert van tijd tot tijd worden schoon gemaakt. In de bulle van Paus PAULUS IV, van 1560, staat Oss gesteld als behoorende onder de acht steden, welke onder het opzigt van het bisdom van 's Hertogenbosch staan zouden.

Schepenen van Oss waren van ouds geregtigd, om niet slechts te dier plaatse, maar ook te *Berchem* de schouw te voeren, en zijn daarin bevestigd, bij vonnis van 2 December 1663. De Hertogen WENCESLAUS en JOHANNA hebben het gemaal met het regt van dwang over Oss, *Heesch*, *Berchem* en *Nistelrode*, aan ALARD VAN OS, Proost van Leuven, gegeven, onder eenen jaarlijkschen cijns van honderd gouden realen (262 guld.), die nog met honderd drie en dertig gulden vijf en dertig cents betaald worden. Er waren eerst alleen te Oss en Heesch molens, vervolgens ook een te Nistelrode en eindelijk nog een te Berchem, welke eenen gemeenschappelijken dwang over die vier plaatsen plagten te hebben.

De plaats is groot, schoon, regelmatig en zeer digt betimmerd, even als eene stad, staande alle de huizen aan elkander en hebbende eene ruime en schoone marktplaats. Met een woord, Oss is een der schoonste plaatsen van de Meijerij, en zeer zeker de schoonste van Maasland. In het jaar 1824 is er een grindweg, van de Maas te Lithoijen tot op een kwartier uurs afstand van Oss, in gemeenschap met Tiel, aangelegd. Bij koninklijk besluit van 28 Junij 1837, no. 12, is aan de gemeente, tot herstel van den moerassigen toestand en hierdoor de bijna onmogelijkheid om er door te komen, octrooi verleend tot bestrating van het vlek zelf, hetwelk uit bijdragen, zoo van de provinciale- als van de gemeentekas, in 1838 is ten uitvoer gebragt.

Er worden jaarlijks tien jaarmarkten gehouden, als: de eerste op Woensdag na den 2 Februarij; de tweede op Donderdag vóór Halfvasten; de derde den tweeden Woensdag in April; de vierde daags voor H. Sacramentsdag; de vijfde Woensdag na MARIA Hemelvaart; de zesde Woensdag na den 8 September; de zevende Donderdag na Ossche kermis, die Zondag na St. Michiel invalt; de achtste den eersten Woensdag na 1 November, doch die dag op het feest van den H. WILLIBRORDUS invallende, dan op den dag daarna; de negende den laatsten Woensdag in November en de laatste den tweeden Woensdag in December. Er zijn weinige dorpen in Noord-Braband, waar de wekelijksche groenmarkt zoo overvloedig met allerlei warmoezerij voorzien is. De dorpen langs de Maas markten er hunne boomvruchten en aardappelen; den Dungen en Berlicum hunne kool, groenten en boonen; Zeeland en Boekel komen aldaar de Peelturf markten en Maaslandsche voortbrengselen inkoopen. De tien jaarmarkten worden druk bezocht. Er gaat alsdan veel om in paarden, hoornvee en varkens; ook in lakens, linnen, hoeden en allerlei boerengereedschappen. Vroeger werd vooral de Osserlinnenmarkt zeer druk bezocht, als hebbende het Osserlinnen eene groote vermaardheid, waarom er ook eenige uren in den omtrek geen goede huismoeder gevonden werd, die niet eenig geld afzonderde, om op de Ossermarkt linnen te kunnen koopen. Op den dag is op de Osserjaarmarkten alles gewoel en 's avonds is het luidruchtig. Thans zijn vechtpartijen zeldzaam; vóór den Franschen tijd ging er echter geene markt voorbij, zonder dat er lustig met messen werd gevochten. Liefhebbers van het mes kwamen uren ver, om gelegenheid te vinden tot deze liefhebberij, zoo als men het noemde. Op Zon- en feestdagen

hing men gewoonlijk een mes aan den solder der herbergen of stak het mes met de punt in den deurstijl.

Het Raadhuis, op de markt, is een groot, vierkant gebouw, in den vorm van een heerenhuis. Daaronder is de Boterwaag, waarin op den wekelijksche marktdag voorheen eene aanmerkelijke hoeveelheid boter werd gewogen, en die nog tamelijk sterk bezocht wordt.

Het blijkt, dat de H. WILLIBRORDUS te Oss en in die omstreken, aan de Maas, in persoon het Katholijk geloof heeft verkondigd, gezamenlijk met den Bisschop van Tongeren, den H. LAMBERTUS. De oude parochiekerk, ingewijd onder aanroeping van den H. WILLIBRORDUS, en eertijds voorzien van onderscheidene priesterlijke beneficiën, verbrandde grootendeels, met vele huizen van de plaats, in 1751, doch is naderhand benevens den toren, hersteld. Deze kerk is een uitmuntend schoon kruisgebouw, pronkende met eenen schoonen, hoogen toren, boven met eene zeer fraaije spits, als een lantaarn toeloopende; ook heeft zij een goed orgel. Sedert het jaar 1800 zijn de R. K. weder in het bezit van die kerk gekomen. Merkwaardig is daarin eene zilveren remonstrantie, voorstellende eenen gothischen toren.

Onder Oss, ten Oosten, in de b. Schayk, is eertijds eene kapel gesticht, en aan den H. Abt ANTONIUS toegewijd die nog in wezen is. Eene andere kapel lag voorheen ten Zuiden, juist op de grenzen van de gem. Heesch. Men ziet er nog eenen steenhoop, welke de bouwval dezer kapel zoude wezen. Ook ziet men op deze plaats een kleine kuil, het St. Willibrords-putje genoemd, hetgeen door gemelden WILLIBRORD, Beschermheilige van Oss, met zijnen bisschopsstaf zou geslagen zijn en wondergenezingen zou verrigten; vooral zou het water goed tegen de koorts zijn. De Roomsch-Katholijken doen nog vele bedevaarten derwaarts. De heuvel, waar deze kapel heeft gestaan, wordt nog in de Meijerij St. Wilberd, dat is: WILLIBRORD, genoemd.

De Hervormde kerk, in het jaar 1817 gebouwd, heeft geen toren, doch een goed orgel, vervaardigd in 1823. — De Synagoge, die met een torentje prijkt, is misschien een der aanzienlijkste in Noord-Braband.

Uit een verslag van den kerkelijken toestand van de parochie van Oss blijkt, dat in het jaar 1615 een Liefdadig huis bestond, waarin behoeftige reizigers verzorgd werden. De plaats, waar het gestaan heeft, weet men echter niet meer aan te wijzen.

De zes scholen, welke men in het vlek aantreft, zijn: eene Gemeenteschool, met 250 leerlingen; eene School voor R. K. meisjes, met 80 leerlingen; drie Scholen voor kinderen beneden de zes jaren, met ongeveer 100 leerlingen, en eene Israëlietische school, met 20 leerlingen.

Op een kwartier uurs afstand van Oss, hebben, onder den naam van Landweer, schansen gelegen, vroeger gediend hebbende tot bolwerk tegen de strooperijen van MAARTEN VAN ROSSUM en de Gelderschen, welke bijna allen gesloopt zijn.

Van vroegere eeuwen bestaan er te Oss zes Schuttersgilden, onder de namen van St. Sebastiaan, St. Nicolaas, St. Agatha, St. Antonius, St. Barbara en St. Ambrosius, welke met voorregten waren begunstigd, en, door hunne dapperheid, de veiligheid der inwoners hebben gehandhaafd, zoo tegen de Gelderschen, als tegen andere vijanden; terwijl, in 1528, de kerk hun tot fort of verschansing verstrekte, en zij in 1786, tijdens de Nederlandsche onlusten, de kerk tegen brandstichting hebben beveiligd.

Oss is de geboorteplaats van de Godgeleerden: Alardus van Oss, die te Leuven Proost is geweest; Alexander van Oss, Abt van Berne, en Hermannus van de Goor, die mede Abt van Berne was; van den Regtsgeleerde Joannes Richardus (Johannes Richards), naar zijne geboorteplaats Ossaneus (van Oss) genoemd, † vermoedelijk in 1596, als Hoogleeraar te Ingolstadt, waar hij, in 1572, een werk over het tiendregt heeft uitgegeven, en van den Latijnsche en Nederduitsche Dichter en Zedeschrijver Herman Gerard van Breugel, die tevens een bekwaam beoefenaar der Natuurlijke Historie, Penningkunde en Vaderlandsche Geschiedenis was. Hij werd geboren 17 Junij 1729, † 7 Augustus 1814, als emeritus Predikant te Dordrecht.

Ten jare 1388 werd Oss door de Brabanders bezet, om de strooperijen der Geldersche tegen te gaan. — In 1418 werd de stad en vrijheid Oss door de Gelderschen, onder Frederik, Hertog *van Brunswijk en Lunenburg*, voor het grootste gedeelte afgebrand. — In 1497 werd deze vrijheid door Karel, Hertog *van Gelder*, aan de vlammen opgeofferd. — In 1512 trof Oss tweemaal dit zelfde ongeluk, door de zelfde vijanden, en in het jaar 1528 brandden zij het wederom af. — In het jaar 1543 legde Maarten van Rossum deze vrijheid in de asch. — In 1573 werd Oss door eenige Hollanders verrast, die het innamen en in brand staken, waardoor meer dan zestig huizen vernield werden.

In 1589 werd de Staatsche bezetting, die Geertruidenberg aan den Hertog van Parma verkocht en zich bij Oss nedergeslagen had, door andere Staatsche benden overvallen, geslagen en ten deele gevangen genomen.

In het jaar 1592 werd Oss door de muitende Spanjaarden uit Sichem, een stadje in Braband, aan de Demer, geplunderd en aan de vlammen ten prooi gegeven.

Oss leed, in den jare 1702, eene schade van drie duizend gulden, door het wegnemen der bagage, het aanvoeren van brood, benevens het leveren van karren voor het leger der Bondgenooten.

In het jaar 1748 zouden hier, in het huis Munster genaamd, eenige gemagtigden der Bondgenooten de voorwaarden van den Akenschen vrede beraamd hebben, namelijk van de Engelschen, de Hertog van Cumberland, de Hertog van Newcastle en Mylord Santwich; van de Keizerlijke zijde de Graaf van Bathiani en de Graaf von Grune; van den Koning van Sardinië, de Graaf de Chavannes, en van de Algemeene Staten, de Graaf van Bentinck, Heer *van Rhoon en Pendrecht*. Zeker gaat het, dat zij van den 14 tot den 16 Junij des jaars 1748 aldaar hunne bijeenkomsten hielden.

Door een ongeluk brandde hier, in 1751, de kerk en acht en negentig huizen af, de toren viel bij dezen brand op de kerk, zonder echter het orgel, dat daar tegen aan stond te beschadigen. In de maand Februarij werd Oss, overstroomd, waar door groote schade aan het vee, huizen en zaailanden werd veroorzaakt.

Bij den watervloed van Januarij 1809, is het gedeelte van Oss, de Brookstraat geheeten, tot aan de eerste verdieping der huizen ondergeloopen; vele daarvan zijn door den storm of zwaar beschadigd, óf aan het wankelen gebragt en sommigen geheel en al bedorven; ook liepen bijna alle de overige, in den nacht tusschen den 30 en 31 Januarij, ten gevolge van den toen plaats hebbenden storm, onder.

Het wapen van Oss bestaat in een Os.

OSS (HET HUIS-TE-), oud. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr.,

arr. en 3½ u. O. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en in het vlek *Oss*.

Dit huis was voorheen bewoond door de Heeren van Oss, doch is na het uitsterven van dat geslacht vervallen aan de toenmalige leen- en tolkamer te 's Hertogenbosch en daardoor verkocht, waarna het tot een modern heerenhuis herbouwd is, in welken toestand het thans bekend is onder den naam van Hoecum. Zie voorts dat woord.

OSS (DE POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Oss*; palende N. aan de Hertogs-wetering, de Hooigraaf en Meerkade, tegen de Macharensche-wetering en het Osser-meer, O. aan de Macharensche-straat, de Mikkeldonksche-steeg en de Ussensche-straat, Z. aan de Ruthervelsche-steeg, de Mikkeldonksche steeg, de Brandsche-steeg of bus, en den Kruisenboomsche-dijk, W. aan den Houteren- of Kepkensdonk-dijk en de Vaartsche-Graaf, tegen de gem. Geffen.

Deze polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 963 bund. 73 v. r. 34 v. ell. Hij heeft geene uitwaterende sluizen. Het overtollige water ontlast zich, zonder afsluiting, onmiddellijk op de Hertogs-wetering, en vervolgens, door de Blaauwe-sluis, op de rivier de Maas. Om de noodzakelijkheid van het bestaan der kaden langs het Osser-meer, en om de uitwatering van Megen en langs de Hooigraaf, naar eisch tegen het van boven afkomend water te beveiligen, zijn deze landen onder Oss polderlanden geworden. De kosten tot onderhoud van polderwerken worden, naar mate van de kadastrale huurwaarde der landen, jaarlijks omgeslagen. Het zomerpeil is 3,30 ell. boven A. P. De Meerkade is 5,45 ell. boven A. P. Hij staat onder het gemeente bestuur van Oss.

Ten Zuiden van dezen polder ligt het vlek, weleer de stad Oss. Door dezen polder loopt de zoo genoemde Lither-weg. Daaronder ligt, tegen Kepkensdonk-dijk, 20 bund. 22 v. r. 70 v. ell., welke behooren onder de gemeente van Lithoijen, en staan bekend onder den naam van Rosmud; zij dragen niet in de lasten van den Polder-van-Oss. Deze pold., een gedeelte uitmakende van het Hoog-Hemaal, draagt mede in de kosten daarvan.

OSSA, st. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan de Zuidkust, 0° 45' N. B., 146° 5' O. L., aan eene veilige baai.

Het is thans de voornaamste stad van het eiland. Men vindt er zoowel goeden akkergrond, als de noodige levensmiddelen ter verversching, en timmerhout tot kalefatering van de schepen.

OSSA-BAAI, zeeboezem in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het *Moluksche* eil. *Gilolo*.

OSSER-MEERKADE of OSSCHER-MEERKADE, kade in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Oss*, strekkende van den dam in de Hooigraaf, langs de Oijensche-brug tot het huis, genaamd de Noord.

Voor deze kade, welke eene lengte heeft van 2500 ell., is bij besluit van Gedeputeerde Staten van Noord-Braband, d.d. 1 December 1829, litt. HH, eene vaste hoogte bepaald van 3,04 ell. onder den bovenkant van het houten dekstuk op het binnenfront van de Teeffelsche sluis, overeenkomende met 5,45 ell. duim. boven A. P.

OSSE (DEN), geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 2¼ u. N. ten W. van *Zierikzee*, kant. en ¼ u. W. ten N. van *Brouwershaven*, gem. *Duivendijke-Klaas-Kinderenkerke-Brijdorpe-en-Looperskapelle*, ¼ u. N. O. van *Klaas-Kinderkerke*, waartoe het behoort;

met 4 h. en 30 inw. Niet ver van daar stond het oude kast. Herkestein. Zie dat woord.

OSSEGANG (DE), zekere streek gronds tot voetpad dienende, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. *Uithuizermeeden*.

Dit voetpad is ongeveer 7 voet breed. De oorsprong van dien naam is niet duidelijk; volgens overlevering zoude het woord moeten zijn Oostgang, en er door verstaan worden zoodanig pad, langs hetwelk de Roomschgezinden, in vroegere eeuwen, in den *oogsttijd*, hunne processie hielden, langs de korenlanden naar het strand. Misschien bestaan er elders hier en daar nog zoogenaamde Ossegangen, die echter niet met zoo veel zekerheid zijn aan te wijzen.

OSSEHAAR, geh. in *Dieverderdingspel*, prov. *Drenthe*. Zie Oshaar.

OSSEKOP, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, gedeeltelijk kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, gedeeltelijk kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de Vloedspui, O. aan de Rib, Z. aan den Emilia-polder, W. aan Oude-Moer.

Deze pold., die eigenlijk een gedeelte uitmaakt van den pold. *Spergie-polder-Ossekop-en-Varken*, is in het jaar 1817 en 1818 bedijkt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 86 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land; als onder *Made-en-Drimmelen*, 6 bund. 48 v. r. 30 v. ell., onder *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, 21 bund. 38 v. r. 30 v. ell. Hij wordt door 2 sluizen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een Agent van het domein. Het land ligt 35 duim onder A. P.

OSSELO, geh. in *Overijssel*. Zie Usselo.

OSSEMBO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Osembo.

OSSENBROEK, adell. h. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Grave*, gem. en 20 min. Z. van *Beers*.

Dit adell. h., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 83 bund. 89 v. r. 48 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer de Smeth, woonachtig te Rotterdam.

OSSENDRECHT, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (14 k. d., 19 m. k., 7 d.); palende N. aan de gem. Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord en Huibergen, O. met een punt aan de Belgische gem. Calmpthout en voorts aan Putten, Z. aan Putten en de Belgische gem. Zandvliet, W. aan Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord.

Deze gem. bestaat uit de voorm. heerl. Ossendrecht en Kalfven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3016 bund., waaronder 2863 bund. 8 v. r. 55 v. ell., belastbaar land. Men telt er 248 h., bewoond door 249 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1300 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en 2 steenbakkerijen, 2 cichorei-fabrijken en 1 houten windkorenmolen hebben. Men heeft er afwisselende klei- en zandgronden, heuvels en dalen, bosschen en wandeldreven, en daardoor bijzonder schilderachtige streken.

De R. K., die er ongeveer 1230 in getal zijn, onder welke 830 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Ossendrecht-Woensdrecht-Putten-en-Hoogerheide*. — Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen, bezocht wordt.

OSSENDRECHT, voorm. heerl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*; palende N. aan Hinkelenoord, Hoogerheide en Huibergen; O. aan de Belgische gem. Calmpthout en Putten; Z. aan Putten en de Belgische gem. Zandvliet, W. aan Hinkelenoord en de gorzen tegen de Wester-Schelde.

Deze heerl. bevat, behalve het Hoog of Hoogeland, nog de Zuid-polder en gedeelten van den Nieuwe-Zuid-polder, van den Noord-polder-van-Oud-Hinkelenoord en van Nieuw-Hinkelenoord-en-Hoogerwerf, benevens eenige gorzen der Wester-Schelde, en daarin het d. Ossendrecht met de buurten Aanwas en Hondseind en de geh. Berg, Leegstraat en Moleneind.

Het d. OSSENDRECHT ligt 9 u. Z. W. van Breda, 2½ u. Z. ten O. van Bergen-op-Zoom, 20 min. N. van de Belgische grenzen, op den rand van het Hoog of het Hoogeland, waardoor het eene aangename ligging heeft. Men telt er in de kom van het dorp 39 h. en 220 inw.

De tegenwoordige R. K. kerk behoorde na de Reformatie aan de Hervormde gemeente. In de Spaansche tijden door het krijgsvolk afgebrand, werd zij gedeeltelijk weder opgebouwd, terwijl een ander deel tot eene woning voor den Predikant, verstrekte. Deze kerk, in verval geraakt zijnde, is, in 1752, uit de ontvangen liefdegaven der Hervormde landgenooten, weder in eenen voor de godsdienstoefening bruikbaren staat gesteld. In het jaar 1798 werd de kerk en pastorij door de Roomsch-Katholijken opgeëischt, op grond van de toenmalige staatsregeling der Bataafsche republiek en bij minnelijke schikking afgestaan voor eene som van dertien honderd vijf en zestig gulden. De kerk werd daarop in zijn geheel hersteld, met den toren vereenigd en in het jaar 1837 van een orgel voorzien, zoodat het thans een oud, vrij goed en ruim kruisgebouw is, met eenen hoogen vierkanten toren met lagen spits. Zij is aan de H. Gertrudis toegewijd.

De Herv. kerk is een klein, eenvoudig gebouw, waarnevens de pastorij aangebouwd is. De eerste steen werd gelegd op den 27 September 1798, zoo als op eenen blaauwen steen in den gevel wordt aangeduid; terwijl de verdere opbouw uit de bijdrage der gemeente en uit de ontvangen liefdegaven der Hervormde landgenooten voltooid is. Zij heeft geen toren, maar is van een orgel voorzien.

Ten N. van de kerk stond vroeger het Kasteel-van-Ossendrecht. (Zie het volgende art.). Ook schijnt er een zwaar gebouw, misschien een klooster, gestaan te hebben, ter plaatse, waar men thans de boerenhofstede de Steenenhof aantreft (Zie dat woord). Een groot kwartier ten W. van het dorp, is eene vrij goede haven (de Noordhaven), zoo ook is van daar een schuitenveer op Bath, in Zeeland.

De kermis valt in den derden Zondag in September.

Deze heerl. kwam vroeger voor de helft den Markgraaf van Bergen-op-Zoom en voor de andere helft den Heer van Hoogerheide toe, welke laatste zijne helft van den Markgraaf ter leen hield. Dit gedeelte werd eenen tijd lang bezeten bij eenen tak van het adellijk geslacht van [illegible], welke van [illegible] van [illegible] genoemd werd. Toen de Keurvorst van den Paltz heeft, als Markgraaf van Bergen-op-Zoom, in 1781, dit leen weder in het markgraafschap ingelijfd en de halve heerl.

Ossendrecht, benevens hare tienden en alle de daaraan verknochte regalia van het geslacht van Aerssen gekocht, voor 72,250 gulden.

OSSENDRECHT (DE HAVEN-VAN-), water in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Noordkil.

OSSENDRECHT (KASTEEL-VAN-), voorm. adell. h. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 9 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en N. van *Ossendrecht*, waarvan men de plaats waar het gestaan heeft niet juist meer kan aanwijzen; alleen weet men, dat ter plaatse, waar men nu de herberg de Prins aantreft, een aanzienlijk gebouw moet gestaan hebben, zoo als bleek bij de herbouwing van een gedeelte dier herberg in het jaar 1845, uit de zware fundamenten en onderaardsche gangen.

OSSENDRECHT (NIEUWE-ZUID-POLDER-VAN-), pold., gedeeltelijk in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*, gedeeltelijk in de Belgische gem. *Zandvliet*; palende N. O. aan den Zuid-polder-van-Ossendrecht, O. aan den Kabeljaauws-polder, Z. aan de gem. Zandvliet, W. aan de gorzen tegen de Wester-Schelde.

Deze pold., welke in het jaar 1809 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund. 32 v. r. 20 v. ell., waaronder 101 bund. 54 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; als: onder *Ossendrecht*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 92 bund. 59 v. r. 74 v. ell., en onder *Zandvliet*, volgens het kadaster, 13 bund. 72 v. r. 46 v. ell. Hij heeft eene houten sluis op de haven van Ossendrecht, wijd 1,88 ell., hoog 1,57 ell., voorzien van twee paar puntdeuren en eene schuif, en wordt daarmede, door gezegde haven, op de Wester-Schelde van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,32 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 4,80 tot 5,30 ell. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den Heer van Halteren, Burgemeester te Ossendrecht. Door dezen polder watert ook uit, door eene houten sluis, wijd 1,15 ell., de, ten Zuidwesten onder de gem. *Zandvliet*, prov. *Antwerpen*, gelegen, en in 1768 bedijkte, Kabeljaauws-polder.

OSSENDRECHT (NOORD-POLDER-VAN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. *Ossendrecht*, gedeeltelijk gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende N. aan den Zuid-polder-van-Woensdrecht, O. aan het Hoogeland of Hoog, Z. aan den Zuid-polder-van-Ossendrecht, W. aan den polder Nieuw-Hinkelenoord-en-Hoogerwerf.

Deze pold., welke in het jaar 1651 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 384 bund. 46 v. r. 18 v. ell., waaronder 305 bund. 87 v. r. 56 v. ell. schotbaar land; als: onder *Ossendrecht*, volgens het kadaster, 306 bund. 52 v. r. 70 v. ell., onder *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, volgens het kadaster, 77 bund. 93 v. r. 48 v. ell. Hij heeft eene steenen boezemsluis, aan het boveneinde der haven van Ossendrecht, wijd 2,82 ell., hoog 2,24 ell. voorzien van twee paar puntdeuren en eene schuif, als ook eenen watermolen, in het jaar 1811 gebouwd, en watert door middel van gemelde sluis en watermolen, door de Ossendrechtsche haven op de Wester-Schelde uit. Genoemde watermolen bemaalde, in het jaar 1820, behalve dezen pold. en den Zuidpolder-van-Ossendrecht, ook bij onvoldoende ebben, den Zuidpolder-van-Woensdrecht, gemeen met Oud-Hinkelenoord, waarvoor door Oud-Hinkelenoord betaald wordt 100 gulden 's jaars, terwijl het onderhoud van den molen voor $\frac{48}{58}$ door den

de eene bevolking van bijna 800 zie-
en landbouw.
telijke zoogenaamde derrievelden,
le behoeften der ingezetenen, wordt
id in 1843 bedragen 640 tonnen.
-korenmolen en eene meestoof.
. K. zijn, maken eene parochie uit,
, dek. van *Hulst*, behoort, en door

rden tot de gem. van *Hontenisse* ge-
Ossenisse eene afzonderlijke kerkelijke
e Leeraar had Isaäk Jansonius Rijbeken,
hier beroepen werd, en in het jaar 1649
het vertrek van haren Leeraar Martinus
welk in 1682 plaats had, werd deze ge-
reenigd.
Z. O. van Goes, 3 u. N. van Hulst, in
t distrikt. Men telt in de kom van het
0 zielen.
. Willebrordus toegewijd, is een lang-
, zonder orgel. Ossenisse is zeer oud en
w voor. In 1183 gaf Graaf Filips van
r *H. Maagd* te Coesvoorden een schor,
isse, het Land geheeten, benevens de
jgen zou. Sedert de Reformatie bij de
est zijnde, is zij in het jaar 1796 aan
t verbetering van dit kerkgebouw is door
subsidie van 1200 guld. verleend. Tegen
en, voorzien van een spits, en waarop,
en os staat. Deze toren dient den schip-
de bevaren, tot een baken, en kan van

ddeld door een getal van 70 leerlingen
den zomer tot op de helft vermindert.
aan den rand der Wester-Schelde, zijn
blijfselen te zien van een oud adellijk kas-
genoemd.
in op Zondag na Pinksteren.
r-van-Ossenisse, onder deze gemeente,
worden, op het aan de andere zijde der
Beveland.
s van goud, met een os van keel (rood)
een terras, alles van synople (groen).
-), plaat in de *Wester-Schelde*, tusschen
mbacht, N. O. van *Ossenisse*, waarvan zij

VAN-), eigenlijke naam van den Nijs-pol-
cht, prov. *Zeeland*. Zie Nijs-polder.
AN-) of Hoek-van-Ossenisse, ook wel Kruis-
st-*Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov.
n *Goes*, kant. distr., en $3\frac{1}{2}$ u. N. van *Hulst*,
half uur N. van het dorp van dien naam.
egenheid is om op het eil. Zuid-Beveland
1 huizen, bewoond door ruim 50 inw.

onderhavigen polder, $\frac{13}{38}$ door den Zuid-polder gedragen wordt; doch deze watermolen is, met het begin van het jaar 1846 buiten werking gesteld, zijnde de buitenkillen zooveel verbeterd, dat de hulp van den molen thans onnoodig schijnt te zijn. Het polderbestuur bestaat uit twee Gezworenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

Men vindt daarin eenen spuiboezem, dienende om eenig vloeiwater te bergen, hetwelk, bij laag water afgelaten wordende, de Buiten kil verdiept. De stormvloed van 4 Februarij 1825 bereikte aan dezen polder, de hoogte van 4,90 palm. boven A. P. en die van 5 Maart 1825 de hoogte van 4,60 ell. boven A. P.

OSSENDRECHT (ZUID-POLDER-VAN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*; palende N. aan den Noord-polder, O. aan het Hoogeland of het Hoog, Z. aan den Kabeljaauws-polder, W. aan den Nieuwen-Zuid-polder en aan de haven van Ossendrecht.

Deze pold., welke in het jaar 1741 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 324 bund. 48 v. r. 69 v. ell., waaronder 272 bund. 38 v. r. 81 v. ell. schotbaar land; en heeft eene houten buitensluis op de haven van Ossendrecht, wijd 2,20 ell., hoog 2,04 ell., voorzien van een paar vloeddeuren en eene schuif, als ook eene steenen binnensluis in den Noord-dijk, wijd 1,25 ell., hoog 1,88 ell., voorzien van eene schuif. Door genoemde houten sluis watert hij uit op de haven van Ossendrecht, doch bij onvoldoende ebbe, wordt het water door de steenen sluis naar den watermolen van den Noord-polder-van-Ossendrecht geleid. Het zomerpeil is 0,10 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 4,80 tot 5 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester. Binnen de houten of buitensluis ligt een spuiboezem.

OSSENDRECHT-WOENSDRECHT-PUTTEN-EN-HOOGERHEIDE, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Breda*, ring van *Bergen-op-Zoom*.

Men heeft er twee kerken, als ééne te Ossendrecht en ééne te Woensdrecht, en telt ongeveer 100 zielen, onder welke 50 Ledematen. Deze gem. was vroeger in twee afzonderlijke gemeenten gescheiden, als die van Ossendrecht-Woensdrecht-en-Hoogerheide en die van Putten. Na het overlijden van den Predikant J. Janssens te Putten, is deze gemeente in het jaar 1807 met *Ossendrecht-Woensdrecht-en-Hoogerheide* vereenigd, hebbende deze gecombineerde gemeente, als toen tot eerste Leeraar gehad, G. van Nouhuis, die vroeger reeds te Ossendrecht c. a. stond.

OSSENISSE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, (5 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Wester-Schelde, O. aan de gem. Hontenisse, Z. aan de gem. Hengstdijk, W. aan het Hellegat.

Deze gem. bestaat uit het dorp Ossenisse, uit de buurten het Veer-van-Ossenisse of Knuitersnest, het Zeedorp, den Walenhoek en een gedeelte van de buurt het Veer-van-Campen, voorts uit den Kerk-polder of Hoogland-polder, den Nys-polder, den 's Heer-Arends-polder, gedeelten van den Molen-polder, van den Burg-polder, van Groot-Lammersveld en van Klein-Lammersveld. Zij beslaat eene kadastrale oppervlakte van 1450 bund., waaronder 1442 bund. 90 v. r. 83 v. ell. belastbaar land; en telt 134 h.,

bewoond door 145 huisgez., uitmakende eene bevolking van bijna 800 zielen, welke hun bestaan vinden in den landbouw.

Men vindt in deze gemeente ettelijke zoogenaamde derrievelden, waaruit jaarlijks eenige turf, voor de behoeften der ingezetenen, wordt gegraven, hebbende deze hoeveelheid in 1843 bedragen 640 tonnen. Voorts heeft men er ook een wind-korenmolen en eene meestoof.

De inw., die er op 20 na allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Hulst*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 20 Herv., die er wonen worden tot de gem. van *Hontenisse* gerekend. Aanvankelijk maakte Ossenisse eene afzonderlijke kerkelijke gemeente uit, welke tot eerste Leeraar had Isaäk Jansonius Rijbeken, die den 11 November 1647 hier beroepen werd, en in het jaar 1649 naar Zoutelande vertrok. Na het vertrek van haren Leeraar Martinus Gort naar Ellewoutsdijk, hetwelk in 1682 plaats had, werd deze gemeente met *Hontenisse* vereenigd.

Het d. Ossenisse ligt 3 u. Z. O. van Goes, 3 u. N. van Hulst, in den noordelijken hoek van het distrikt. Men telt in de kom van het dorp 23 h., bewoond door 120 zielen.

De dorpskerk, aan den H. Willebrordus toegewijd, is een langwerpig vierkant, oud gebouw, zonder orgel. Ossenisse is zeer oud en komt reeds in de elfde eeuw voor. In 1183 gaf Graaf Filips van Vlaanderen, aan de kerk der *H. Maagd* te Coesvoorden een schor, tusschen Ossenisse en Hontenisse, het Land geheeten, benevens de aanwassen, welke het verkrijgen zou. Sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik geweest zijnde, is zij in het jaar 1796 aan de R. K. terug gegeven. Tot verbetering van dit kerkgebouw is door den Koning, in 1821, eene subsidie van 1200 guld. verleend. Tegen de kerk staat eene hooge toren, voorzien van een spits, en waarop, in de plaats van eenen haan, een os staat. Deze toren dient den schippers, welke de Wester-Schelde bevaren, tot een baken, en kan van zeer ver gezien worden.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht, welk getal echter in den zomer tot op de helft vermindert.

Noordwaarts van het dorp, aan den rand der Wester-Schelde, zijn binnendijks, nog eenige overblijfselen te zien van een oud adellijk kasteel, het Hof-ter-Nisse genoemd.

De kermis te Ossenisse valt in op Zondag na Pinksteren.

Er is op het gehucht het Veer-van-Ossenisse, onder deze gemeente, gelegenheid om overgezet te worden, op het aan de andere zijde der Honte, gelegen eiland Zuid-Beveland.

Het wapen van Ossenisse is van goud, met een os van keel (rood) en drie boomen, staande op een terras, alles van synople (groen).

OSSENISSE (PLAAT-VAN-), plaat in de *Wester-Schelde*, tusschen *Zuid-Beveland* en *Hulster-Ambacht*, N. O. van *Ossenisse*, waarvan zij haren naam ontleent.

OSSENISSE (DE POLDER-VAN-), eigenlijke naam van den Nijs-polder, pold. in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Nijs-polder.

OSSENISSE (HET VEER-VAN-) of Hoek-van-Ossenisse, ook wel Kruitersnest genoemd, b. in *Staat-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Goes*, kant. distr., en 3½ u. N. van *Hulst*, gem. *Ossenisse*, ongeveer een half uur N. van het dorp van dien naam.

In deze buurt, alwaar gelegenheid is om op het eil. Zuid-Beveland te worden overgezet, staan 11 huizen, bewoond door ruim 50 inw.

OSSENISSE (DE VEREENIGDE-POLDERS-VAN-), dijkaadje in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Ossenisse*; palende N. aan de schorren van de Schelde en aan den Molen-polder, O. aan de Watering-van-Welsoorde, Z. aan Klein-Hengstdijk en Rummers-dijk, W. aan het Hellegat.

Deze dijkaadje bestaat uit de navolgende drie polders, te weten: den 's Heer-Arends-polder, den Hooglands-polder of Kerk-polder en den Ossenisse-polder, gezamenlijk eene schotbare grootte hebbende van 697 bund. 53 v. r. 55 v. ell., en eene kadastrale uitgestrektheid van 996 bund. 92 v. r. 88 v. ell. Het bestuur over deze dijkaadje is toevertrouwd aan éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier. Ten aanzien van de ligging, uitwatering en andere bijzonderheden, betreffende deze dijkaadje, verwijzen wij naar de artikelen 's Heer-Arends-polder, Hooglands-polder en Nys-polder, alwaar dit een en ander omstandig is opgegeven.

OSSENKAMP of Ossekamp, uiterwaard in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende N. en O. aan de Maas en Macharensche waardje, Z. en W. aan den Maasdijk.

OSSENKAMP-EN-MOLENPAS-MITSGADERS-HET-MACHARENSCHE-WAARDJE, uiterwaard, gedeeltelijk in het *Land-van-Ravestein*, gedeeltelijk in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gedeeltelijk gem. *Oijen-en-Teeffelen*, gedeeltelijk gem. *Megen-Haren-en-Macharen*; palende N. aan de voorgronden tegen de rivier de Maas, O. aan de rivier de Maas, Z. en W. aan den Maasdijk.

Deze uiterwaard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 71 bund. 54 v. r. 49 v. ell., als: onder *Oijen-en-Teeffelen*, 61 bund. 74 v. r. 49 v. ell., onder *Megen-Haren-en-Macharen*, 9 bund. 80 v. r. Hij heeft drie sluisjes, waarvan eenen houten en twee steenen, als: het houten wijd 3,50 ell., hoog 3,80 ell., met eene schuif, een steenen wijd 0,65 ell., hoog 0,80 ell. en het tweede steenen bij den Maasdijk wijd 0,55 ell., hoog 0,60 ell., beide laatste met drijfdeurtjes, wordende deze uiterwaard door genoemde sluisjes op de rivier de Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4,60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 7,24 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Eigengeërfden.

Aan het benedeneinde van het Macharensche-waardje, ligt eene oude krib, ter lengte van 90 ell. De bekading van dezen waard bestaat, aan het boveneinde, uit den oever.

OSSENSCHOT, geh. te *Ter-Apel*, in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Schot.

OSSENWEIDE, tegenwoordige naam der plaats, waar vroeger het Huis-te-Ertbeek, in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, plagt te staan. Zie Ertbeek (Huis-te-).

OSSENZIJL, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. van *Zwolle*, kant. en 3 u. W. van *Steenwijk*, gem. en ongeveer 1 u. van *Oldemarkt*, aan de Kalenbergergracht; met 49 h. en 310 inw.

Dit gehucht bestaat nog niet lang en heeft zijne opkomst te danken aan de zijl- of schutsluis op de Kalenberger-gracht, welke eene zeer druk bevaren gemeenschap tusschen Overijssel en Friesland openstelt.

In 1825 leed Ossenzijl veel door den storm en de overstrooming, een huis brandde te gelijker tijd af en vijf menschen verloren het leven.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht wordt.

OSSENZIJLER-SLOOT (DE), water in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, gem. *Oldemarkt*, in eene noordelijke rigting loopende van Ossenzijl naar de rivier de Linde.

OSSER-MEER (HET) of het Ossche-meer, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, ½ u. N. van *Oss*, aan de westzijde van de Macharensche straat.

Dit water is oorspronkelijk door inspoeling van den Maasdijk ontstaan.

OSSER-SCHAYK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Schayk.

OSSETILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, over de vaart, die van het dorp Achlum, naar het oude klooster Ludingakerk loopt.

OSS-HEESCH-BERCHEM-GEFFEN-EN-NULAND, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oss*.

Men heeft er eene kerk te Oss en telt er 70 zielen, waaronder 45 Ledematen. Voorheen waren het drie afzonderlijke gem. als: die van Oss-en-Heesch, Berchem-en-Nistelrode, en Geffen-en-Nuland. De eerste, die in de gem. Oss-en-Heesch het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Theodorus Tekelius, die in het jaar 1633 herwaarts kwam, en in het jaar 1637 naar Schoonrewoerd vertrok. De eerste, die in de gem. Berchem-en-Nistelrode, het leeraarambt, heeft waargenomen, is geweest Leonardus Aalstius, die in het jaar 1649 herwaarts kwam, en in jaar 1653 naar Lith-en-Lithoijen vertrok. Na het vertrek van den Predikant Daniel Petrus Lieftink, naar Rosmalen, hetwelk in het jaar 1798 plaats had, is Berchem met *Oss-en-Heesch*, en Nistelrode met *Heeswijk* vereenigd. De eerste, die in de gem. Geffen-en-Nuland, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Tilius, beroepen in 1648, die in het jaar 1687 overleed. Doch na het emeritaat van den Predikant Rocus Rees, in het jaar 1822, is ook deze gemeente met *Oss-Heesch-en-Berchem* vereenigd, hebbende toen deze combinatie tot eersten Leeraar gehad, Albertus Radijs, die in het jaar 1825 naar Doesburg vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

OSTADE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant., gem. en 10 min. W. van *Asten*.

OSTAGE, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Cannawappibo, benedenwaarts aan de suikerplant. Fairfild; 1724 akk. groot.

OSTAIJE, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1 u. Z. W. van Zundert; met 12 h. en 70 inw.

OSTERBAC, oude naam van het d. Oosterbeek, op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie Oosterbeek.

OSTERDUM, voorheen het uiterste d. van *Fivelgo*, prov. *Groningen*, aan den oever van de Eems, waarvan deze rivier, volgens het verhaal van den Anonymus, die Menko vervolgd heeft, reeds in het jaar 1290 het grootste gedeelte, Zelstet genaamd, ingeslokt had. Hedendaags is er, behalve den ouden naam, zeer weinig van overgebleven.

Thans heeft men aan den Dollart, nog een dorp Oterdum. Zie dat woord.

OSTERHEM of OOSTERHEIM, voorm. boerenhofstede, onder het kerspel van *Holten* of *Houten*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*.

De tienden van deze hoeve, waarop weleer de kerk van St. MARIA te Utrecht en de Graaf van het Gooi voorgaven regt te hebben, zijn de kerk toegewezen in het jaar 1228 of liever 1226, waarvan de giftbrief nog voorhanden is. In den blaffert van de goederen der kerk van Utrecht, vindt men OOSTERBORG-HEM, welke misschien de zelfde plaats is.

OSTERHOLT, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie OOSTERHOUT.

OSTIUM-AMASI, Lat. naam van den mond der Eems. Zie EEMS.

OSTIUM-MOSAE, Lat. naam van den mond der Maas. Zie HELIUM.

OSTIUM-RHENI-MEDIUM, Latijnsche naam van den middelsten mond des Rijns.

Van de drie gaten van den Rijn heeft het middelste alleen geen bijzonderen naam. PTOLEMAEUS noemt het met de zelfde woorden het MIDDELSTE-GAT-VAN-DEN-RIJN. POMPONIUS MELA zegt: » *de rivier naar de* » *slinkerhandt, en tot daar ze zich ontlast, de Rhijn.*" PLINIUS noemt het den Rijn zelf tusschen Helium en Flevum (het Vliegat), en bij gevolg het MIDDELSTE-GAT, hetwelk zijnen naam behoudt. TACITUS: » *de Rijn behoudende zijnen naam, tot dat ze in de Noordzee* » *valt.*" Andere schrijvers, die maar van één gat gewag maken, hebben dit middelste met den naam van den Rijn alleen te kennen gegeven, omdat, gelijk men kan nagaan, de meeste schepen daardoor uit zee de rivier opkwamen, als zijnde het bekwaamste en gevoegelijkste om den voorraad op te voeren naar zoo vele sterkten en voorraadschuren, welke langs den linker-oever van dezen arm gebouwd waren. Want AMMIANUS MARCELLINUS getuigt zelf, dat men gewoon was, den voorraad uit Brittannië herwaarts over te voeren. Insgelijks verhaalt ZOSIMUS, dat men gewoon was, het koren, dat uit Brittannië aangevoerd was, met rivierschepen tegen stroom den Rijn op te brengen. Het MIDDELSTE-GAT heeft iets verder in de Noordzee uitgeloopen, dan nu het Mallegat, tusschen Katwijk en Noordwijk, waar men dit zoo wijd beroemde gat, door de groote opgeworpen zandduinen geheel verstopt ziet, en zulks reeds sedert vele eeuwen, want men leest dat Keizer FREDERIK I reeds een hulpmiddel tegen dit ongeval gezocht heeft, hebbende een bevelschrift laten uitgaan, om de kil van den Rijn open en schoon te maken, ten einde deze rivier te vrijer mogt afschieten, hetwelk geschied is in het elfde jaar van zijne regering, dat is, in het jaar 1165 naar de gemeene tijdrekening, zoo als men zulks bij HEDA geboekt vindt.

De oorzaak van deze verstopping is duidelijk, namelijk, de menigvuldige afleidingen van de rivier door de Waal, de gracht van DRUSUS thans de IJssel, den arm of de kil van CIVILIS, die naderhand de Lek genoemd is, door de Vecht, de Goude en nog zoo vele andere jongere uitwateringen, en daarenboven door het leggen van dammen in de rivier, waardoor zij, die vroeger eene felle stroom was, eerst traag, eene wijl daarna flaauw en eindelijk geheel dood geworden is.

OSTREHTASSEM, een der acht renthoeven, die Keizer ARNULPHUS in het jaar 889 geschonken heeft aan Graaf GEROLF, liggende binnen de grenzen van zijn graafschap. In den blaffert van de goederen van de kerk van Utrecht vindt men OSTRATASCHEM en de naam wordt hedendaags nog bewaard in den OOST-ESKAMP-POLDER, ¼ u. Z. van *'s Gravenhage*.

OSWEILER of OSSWEILER, d. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 3 u. N. van *Grevenmacher*, arr. en 5½ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Echternach*, gem. en 1¼ u. Z. W. van *Rosport*, aan een beek, die door het Alferdal; nabij Echternach in de Sure valt.

De inw., die hier ruim 300 in getal en allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Echternach*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

OSWEILER is eene der oudste dorpen uit dit deel des lands. Ten tijde der Frankische heerschappij komt het onder den naam OXESVILLARE in de oorkonden en geschriften voor.

OTERDUM of OTERDOM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. van *Appingedam*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Delfzijl*, tusschen Farmsum en Termunten.

Men telt er in de kom van het d. 28 h. en ruim 170 inw., en met de daartoe behoorende geh. Nijenhuis, de Warven en twee boerderijen op den Zomerdijk, benevens een molenaarshuisje 43 h. en ruim 260 inw., die meest in den landbouw en ook in de scheepvaart hun bestaan vinden. De hoogere kleizoom is in het dorp zelf zeer smal. In en ten Zuiden van het dorp bestaat de bodem uit vruchtbare, zandige klei; verder zuidwaarts uit roodoorn en knipklei, en eindelijk nog verder uit roodoorn (oer) en derrie (darg).

De Eems is hier geweldig op den dijk ingedrongen, zoodanig zelfs, dat een aanzienlijk gedeelte dezer plaats thans door de golven overdekt is en de kerk aan den voet des dijks staat, wordende de sporen van de voormalige bewoning meermalen buitendijks gezien. Reeds in 1414 bestond er te OTERDUM eene sterke schans, goed gewapend en met krijgsvolk bezet, zijnde meermalen genomen en hernomen. Het is de plaats der uitwatering van het Oterdummer-zijlvest. Om deze reden is het reeds vroeg versterkt geweest, gelijk er de Groningers in 1450 dan ook een blokhuis hebben opgerigt. Dit blokhuis schijnt echter kort daarna weder afgebroken of in verval te zijn geraakt, want wij lezen, dat EDUARD, Graaf *van Oost-Friesland*, er in 1499 een nieuw kasteel gebouwd heeft, om zijnen overtogt naar de provincie Groningen te dekken, als varende hier meermalen over de Eems. De rivier heeft op deze hoogte eene aanmerkelijke diepte en schuring, waardoor de dijken hier bij storm veel te lijden hebben, maar ook de sluis daarentegen, hier uitstekend wel geplaatst is.

De Herv., die hier 230 in getal zijn, onder welke 25 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Appingedam* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest LUCAS WIDEMARIUS, die hier in 1595 stond, en in 1611 naar de Zeerijp vertrok. Het regt van collatie dezer plaats staat aan het adellijk huis van Farmsum. De kleine, doch fraaije kerk, staande op den dijk, is, even als de toren, in het jaar 1830 geheel nieuw gebouwd, zeer net betimmerd, en naar de bevolking van deze kleine plaats wel ingerigt; het plafond is bezienswaardig, doch de kerk heeft geen orgel.

De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Leermens-en-'t Zand* gerekend. — De Evang. Luth. behooren tot de gem. van *Winschoten-en-Winschoterzijl*. — De R. K. worden tot de stat. van *Delfzijl* gerekend.

Bij de overstrooming van 1288 en 1290 werd een groot gedeelte van OTERDUM verslonden.

In 1514 werd het kasteel te Oterdum door de Saksen ingenomen, doch kort daarna weder door hen verlaten. Na den afval van den Graaf van Rennenberg, in 1580, was het met Spaansch krijgsvolk bezet. Doch in 1583 hebben de Staatsgezinden, onder aanvoering van den Heer van Nijenoort, Wigbold van Ewsum en Azzeca Entens, deze schans heroverd, zijnde niet lang daarna de eerstgenoemde er gestorven en begraven. In 1584 kwam de vijand wederom voor deze vesting, doch de belegerden, door Staatsche oorlogschepen bijgestaan, verdedigden zich dapper, tot dat de belegeraars door storm en onweder gedrongen waren het beleg op te breken. Toen was Oterdum grooter en aanzienlijker dan thans, zijnde het door watervloeden en verwoestingen in den oorlog aanmerkelijk verminderd.

OTERDUMMER-ZIJLVEST, zijlvestenij in *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

Dit zijlvest heeft geen aanzienlijken omvang, want er behooren alleen toe de landen van Lalleweer, Borgsweer, Oterdum en Heveskes. Toen de Termunter-zijl werd gelegd scheidden zich Groot- en Klein-Termunten, Grijze-Monnecken, Lesterhuis en Woldendorp er van af. In 1599 werden 3077 grazen (1538 bund. 3 v. r. 38 v. ell.) onder Oterdummer-zijlvest schatpligtig verklaard; in 1601 bragt men die tot 3236 grazen (1616 bund. 47 v. r. 90 v. ell.), en in 1643 tot 3500 grazen (1748 bund. 65 v. r. 50 v. ell.), waarvan echter 150 grazen (74 bund. 92 v. r. 96 v. ell.) voor de Zijlregters werden afgetrokken. Bij Kijenhuis vereenigen zich eenige togtslooten voor het Zijldiep. Tijdens de gemelde afscheiding lag de sluis aan de oostzijde van het dorp Oterdum, doch toen besloot men die aan de westzijde te leggen; thans ligt zij wederom als in het dorp, maar ten Oosten. Er bestaat nog in handschrift een oud zijlvester-reglement, reeds ontworpen ten tijde van Hajo en Boele Ripperda, en een dijkregt van 1554, door den Commandeur van Oosterwierum en de Eigenërfden van Oterdum gemaakt. Van Delfzijl tot aan den Dollart, achter Reide, is de dijk eertijds ingelegd, ja, naar sommige geteekende oude kaarten, zelfs meermalen. Er plagt zooveel uiterland tusschen Oterdum en *Delfsijl* te zijn, dat weleer het gewone pad tusschen deze plaatsen daar over liep; zoo luidt althans het getuigenis van oude lieden, die dit dikwijls hadden hooren verhalen. De dijksputten of uitgegravene landen langs den dijk en langs den slaperdijk bij Oterdum dragen overvloedige bewijzen van de in deze streken door het water aangerigte verwoestingen.

In het jaar 1584 werd er, betrekkelijk dit zijlvest, een ontwerp voorgeslagen, door Abel Eppens van Equert, onder Wirdum, die destijds hartelijk deel nam in de verdediging van Oterdum door den dapperen Ridder Wigbold van Ewsum, en vervolgens in de herstelling der dijken in den Oosterhorn. Daar hij zelf vele lage landen over de Delft in de Wirdummer-meeden had liggen, die hij ook zelf gebruikte, zoo kende hij bij ondervinding den bitteren overlast en de schade, welke hij beschrijft als door het water veroorzaakt. Toen nog stroomden de hooge landen, onder het zijlvest der drie Delfzijlen, met de eerste ebbe af, en bij de na-ëbbe mogten eerst de acht binnenzijlen voor de lage landen, aan de zuidzijde van de Delft, worden opengezet. Genoemde Gedeputeerde had te regt opgemerkt, dat alle de landen, besloten tusschen den ouden dijk langs de Delft of het Damster-diep, en den hoogen zandrug, der Woldstreek van Noorder-hoogebrug tot Appingedam, en vervolgens buiten Opwierde, Amsweer, Farmsum, Geefsweer, Weiwerd, Heveskes en het klooster om, tot aan Oterdum toe, derrieachtig

en van even gelijke laagte waren, en dat zij min of meer eenige voeten lager, dan de kleilanden lagen, zoodat op den kleigrond in den Oosterhorn de bodem der slooten met deze lage landen waterpas hield. Men mag hier thans nog eene andere grenslijn bijvoegen, namelijk den trekweg of puinweg van Groningen naar het Hoogezand, die, als een dijk, tusschen lage landen doorloopt, en aan de regter hand heeft de lage landen, aan den oostkant van den Bisschopsrug, behoorende tot Haren, Noordlaren, Zuidlaren, Kropswolde enz.; landen, welke thans verschrikkelijk door het water moeten lijden. ABEL EPPENS wilde de lage landen, welke onder de drie Delfzijlen behoorden, van de hoogere kleilanden in het stuk der uitwatering scheiden en een kanaal graven, tevens geschikt voor den handel op Groningen, en beginnende bij Noorder-hoogebrug. Voorts wilde hij, dat alle deze genoemde landerijen zouden afwateren, hetzij te OTERDUM door ééne of door twee sluizen, hetzij door de sluis van Farmsum. Vóór hem had REGGERS VAN HELLUM reeds soortgelijken voorslag gedaan, om namelijk het overtollige water der Scharmster- en Slochter-zijlvesten, wat de lage landen betrof, door twee sluizen bij OTERDUM te doen loozen en de Delf over te laten aan het Dorpster-zijlvest. Als men in aanmerking neemt, hoe onnatuurlijk de tegenwoordige inrigting van het zijlvest der drie Delfzijlen is; hoe bitter de Hoogelandsters klagen, en welke hooggaande klagten de bezitters en landgebruikers der lage landen in de Woldstreek gedurig aanheffen, dan zoude men hartelijk en in het wederzijdsch belang kunnen wenschen, dat de Oterdummer- en Farsummer-zijlvesten met de drie Delfzijlen onder één hoofdbestuur werden vereenigd, en dat de genoemde lage landen, die onderscheidene oude meren en andere uitstekende middelen tot hunne waterlozing bezitten, van het hooge land werden gescheiden en eene afzonderlijke afwatering erlangden, hetzij te OTERDUM, hetzij te Farmsum, waardoor insgelijks groot voordeel en gemak aan de Hoogelandsters zoude worden aangebragt.

OTERLEEK, gem. in het balj. van de *Nieuwburgen*, in de bedijking van den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende W., N. en O. aan den Heer-Hugowaard, Z. aan den pold. de Schermeer.

Deze gem. bestaat uit den pold. van Oterleek en een gedeelte van de Schermeer, en bevat het dorp Oterleek, benevens eenige van elkander verwijderd liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 1409 bund. 39 v. r. 41 v. ell., waaronder 1401 bund. 23 v. r. 65 v. ell., belastbaar land. Men telt er 96 huizen, bewoond door 116 huisgez., uitmakende eene bevolking van 560 inw., die meest hun bestaan vinden door het boerenbedrijf en in de melkerij. De grond is in het dorp meest moerassig, waarover men des winters planken legt, om dien te kunnen begaan. Men heeft er eenen korenmolen, staande op Schermeers grond.

De Herv., die er 410 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Oudorp-en-Oterleek*, welke combinatie reeds sedert het jaar 1608 bestaat, en in deze burgerl. gem. eene kerk heeft, en gedeeltelijk tot de gem. *Bedijkte-Schermeer*, van welke de kerk mede onder deze burgerlijke gem. staat. — De R. K., die men er 150 aantreft, worden tot de stat. van *Oudorp* gerekend. — Men heeft in de gem. OTERLEEK twee scholen, als eene in het d. Oterleek en eene in de Bedijkte-Schermeer, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 120 tot 130 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die in het jaar 1730 voor negen honderd gulden verkocht werd aan den Heer CHRISTOFFEL SIX, Burgemeester van Alkmaar, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde daarvan thans eigenaar, de Heer WILLEM FABRITIUS SIX VAN OTERLEEK, woonachtig te Utrecht.

Het d. OTERLEEK, OOSTERLEEK, OTTERLEEK, OETERLEEK of ook OTERLIJK, in de wandeling OTERLIJK, ligt 1½ u. O. van Alkmaar. — Men telt er in de kom van het d. 44 h. en 250 inw.

Men wil dat dit dorp zijnen naam zoude ontleend hebben van het bekende waterdier otter en van Leek of Leeke, hetwelk eene doorvaart, kil, waterlozing of water-engte beteekent.

De kerk stond voor de Reformatie ter begeving van den Paus en den Abt van Egmond, ieder in zijne maand. Ook schijnt dit kosterschap, dat echter geen vast inkomen had, ter begeving van gezegden Abt gestaan te hebben. De tegenwoordige kerk, die niet zeer oud is, is een steenen gebouw met een vierkant torentje, dat in eene achtkante spits eindigt, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 tot 80 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 16 Augustus.

In het jaar 1426 moest dit dorp, met andere dorpen in Kennemerland, vier groot (10 cents) 's jaars voor ieder huis betalen, om dat zij, de Hoeksche partij toegedaan, onder WILLEM VAN BREDERODE, voor de regten der Gravin JACOBA gestreden hadden; waaruit blijkt dat dit dorp bestaan heeft lang vóór de bedijking van den Heer-Hugowaard, welke eerst in 1626 plaats had. In dezen lastbrief van Hertog FILIPS heet dit dorp OTERLIJK.

In 1492 werd ook OTERLEEK veroordeeld in de boete voor hare deelneming aan het kaas- en broodspel.

Bij de belegering van Alkmaar, in 1573, werd dit dorp door SONOY verbrand, om dat, zoo men zeide, die van OTERLEEK de Spanjaarden, welke aldaar gelegerd waren, hadden ondersteund. Slechts twee huizen bleven, op voorbede van CORNELIUS JOANNI of CORNELIS JANSZOON, nog gespaard.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, met drie omgekeerde kepers van keel (rood).

OTERLEEK (POLDER-VAN-), pold. in het balj. van de *Nieuwburgen*, in den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Oterleek*; palende W., N. en O. aan den Heer-Hugowaard, Z. aan den pold. de Schermeer.

Deze pold., welke oud land is, dat lang vóór de indijking van den *Heer-Hugowaard* bestond, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 191 bund. 77 v. r. 81 v. ell., waaronder 190 bund. 80 v. r. 4 v. ell. schotbaar land; telt 44 h., waaronder 5 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden.

OTHAN (D'), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie D'OTHAN.

OTHENE of OTENE, bij de landlieden doorgaans NOTEN genoemd, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 4½ u. Z. van *Goes*, kant. en 1¾ u. N. N. W. van *Axel*, distr. en 3½ u. N. W. van *Hulst*, gem. en 1 u. N. W. van *Zaamslag*; met 36 meest arbeiderswoningen en eene bevolking van 160 zielen.

De naam van dit gehucht leidt ons met onze gedachten van zelve terug naar de tiende eeuw, toen het Noorden van Vlaanderen, even

als Zeeland, nog enkel uit kleine eilanden bestond, afgescheiden door geulen, welker loop men uit de grenzen der heerlijkheden kan opmaken. Toen de bodem der latere vier ambachten (zie dat art.), met het Land-van-Waas, in de tiende eeuw aan den nieuwen burg te Gent onderworpen werd, was deze door de Lembeek wel afgescheiden van Kaprijke, maar dat water schoot niet tot Gent door, weshalve Keizer Otto, in 949, voor het overige gedeelte een kanaal liet graven, hetwelk met de genoemde Lembeek gemeenschap had door de sluizen, die den naam hebben gegeven aan Cluse (*Ecluse*, *Clausura*). Hetgeen ten Oosten van dat kanaal en de Lembeek lag, kreeg den naam van Otto'sland (Pagus Ottingus [1]), en later werd zelfs die geheele westelijke watergrens met den naam van la fosse Ottinghe aangeduid. In volgende eeuwen is evenwel die naam weder in onbruik geraakt, ten minste alleen overgebleven tusschen de ambachten Axel en Bochaute, in de plaats waarover wij hier handelen.

De voorm. plaats van dien naam was later een dorp en parochie, waarvan de kerk in den Graven-polder stond, en is bekend als de geboorteplaats van den beroemde Petrus van Houte, Oppergezaghebber der zeezaken of Admiraal, die onder de regering van Filippus I, bijgenaamd *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, omstreeks het einde der veertiende eeuw leefde. Het is niet onwaarschijnlijk, dat Filips van Bourgondië, de zeven en vijftigste Bisschop van Utrecht, in eene constitutie, rakende het provisoorschap der vier ambachten, deze plaats bedoelde, wanneer hij Othenede, achter Avendijke (eigenlijk Andijke), laat volgen, alzoo dit Andijke mede een dorp en parochie was, beide in de nabuurschap van Zaamslag gelegen; gelijk ook deze drie plaatsen dikwijls te zamen gevoegd en gelijk gesteld werden, onder anderen door Don Louis de Requesens, die, op naam van Filips II, Koning *van Spanje*, den 2 Maart 1576, te Brussel, uitgaf eene uitvoerige *ordonnantie en statuyt op het maken, erigeeren, repareeren ende onderhouden van dyken, in het quartier van der Neusen, mitsgaders by wat middelen men de penningen, daartoe behoorende, opbrengen en furneren zal*, in welke ordonnantie, te Middelburg gedrukt en gepubliceerd, in openbare consistorie van den Hove, den 1 Junij 1576, de drie par. Saamslagh, Aandijke en Otene, bladzijde 6 en 12, als bij elkander behoorende, genoemd worden.

Bij het doorbreken van de Kerkhervorming in de zestiende eeuw, kwam ook te Othene eene gemeente van de gezuiverde leer tot stand, van welke gewag wordt gemaakt in de klassikale vergadering, gehouden te Hulst, den 4 Januarij 1580, ofschoon zij van geen eigenen Predikant was voorzien en er later ook geenen bekomen heeft, gelijk schijnt te blijken uit de handelingen der Vlaamsche klassen. Vermoedelijk zullen de ingezetenen van Othene, nevens die van Aandijke, door welke nog onderscheidene, doch vruchtelooze pogingen tot bekoming van eenen Predikant zijn aangewend, gezamenlijk hunne godsdienst te Zaamslag hebben uitgeoefend, of wel door den Predikant van

---

(1) Vrg. Meijerus ad ann. Het *Chron. S. Bavonis* stelt dit op het jaar 941. Men leest er, »Otto imperator de Scaldi fossato ante pontem S. Jacobi usque in mare extensum, a nomine suo »omnem pagum *Ottingum vocavit*, quo regni francorum et imperii orientalium fines determinavit." Vermoedelijk was deze duidelijker grensaanwijzing een gevolg van de twisten tusschen Otto en Arnulf in 940, waarom wij liefst Meijerus volgen. Verg. D'Oudegherst Ann. T. I, p. 155 der uitgaaf van Lesbroussart in 1789 en zie verder het art. Ottchiaansche-gracht.

Zaamslag, welligt met medehulp van andere naburige Leeraars, bekend zijn geworden, tot dat de Gereformeerden, uit deze landstreek verstrooid of gevlugt zijn, na de verraderlijke overgave van Axel en Hulst, door SERVAAS VAN STEELANT, Hoofd-Baljuw van het Land van Waas, aan PARMA, ten jare 1583.

Alras volgde nu, in den strijd met Spanje, op den 3 Februarij 1584, door de Staatsche bezetting van Neuzen, eene schrikkelijke verwoesting, zoowel van *Zaamslag*, als van *Aandijke* en OTHENE, waarna Prins MAURITS, ter beveiliging van Axel, door hem op den 17 Julij 1586 vermeesterd, deze geheele landstreek onder water zette, waardoor de meeste polders in dezen oord verloren gingen, en de parochie OTHENE, met haar kerkgebouw zoodanig verdelgd werd, dat daarvan volstrekt geene sporen overig bleven. Gedurende het twaalfjarig bestand, dacht men wel aan herdijken, zelfs werd in 1610 octrooi verleend tot het bevorschen van Oud-en-Nieuw-Othene, Diepenee, Geenderdijke, den Beers-polder en West-Zaamslag, doch er kwam niets van, vóór dat in 1648 de vrede gesloten en den 12 December van dat jaar een nieuw octrooi verleend was voor Zaamslag, Aandijke, Oud- en Nieuw-Othene en Poneques-polder, in welke herdijking werden opgenomen de gronden der voormalige polders Zaamslag, Geenderdijke, Graven-polder, Diepenée, Oud-en-Nieuw-Othene en Poneques-polder, verkrijgende deze nu den algemeenen naam van *Polder-van-Zaamslag*; terwijl de gronden van Aandijke en de nog overgeblevene van Geenderdijke eerst later en wel in 1654 zijn beverscht, in eenen afzonderlijken polder, thans bekend onder den naam van *Aan- en Genderdijksche-polder*. Van lieverlede ontstond nu, aan deze herdijking, in 1649, aan het noordwestelijk uiterste van den Polder-van-Zaamslag, het hier bovenvermelde gehucht, omstreeks de plaats van de voormalige parochie, dat even als deze, den naam van OTHENE draagt, en dat geheel tot de gemeente *Zaamslag* behoort.

OTHENE (OUD-) en **NIEUW-OTHENE**, twee voorm. polders in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, waarvan de laatste in het jaar 1300, doch de eerste vroeger, bedijkt was. Zij werden, met meer andere polders in die streken, door de bezetting van Neuzen, den 26 Julij 1574 en later 1586, ter beveiliging van de vesting Axel, door MAURITS, *Prins van Oranje*, onder water gezet. Zij lagen, NIEUW-OTHENE westwaarts van OUD-OTHENE, beiden ten N. van den Graven-polder en Diepenée, en deze twee laatsten weder N. W. en N. van den Zaamslag-polder. Bij de herdijking van den tegenwoordigen polder van Zaamslag, in 1649, zijn de gronden van OUD- en NIEUW-OTHENE, daarin opgenomen (zie het vorig artikel) en wel van NIEUW-OTHENE 224 gemeten 276 r. (100 bund. 22 v. r. 44 v. ell.), van OUD-OTHENE 78 gemeten 230 r. (35 bund. 9 v. r. 86 v. ell.); van Graven-polder 295 gemeten 48 r. (130 bund. 63 v. r. 21 v. ell.), en van Diepenée 234 gemeten 162 r. (104 bund. 51 v. r. 90 v. ell.), alles hemelsbreedte.

OTHENSCHE-KREEK of OTHENSCHE-KREEK, vischrijk water in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*; arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Zaamslag*.

Deze kreek strekt zich langs de geheele westelijke grensscheiding van evengemelde gemeente uit, tot dat zij zich verdeelt in twee takken, waarvan de westelijke onder den naam van Bromkreek, bij het geh. het Sluisje eindigt, en de andere aldra op nieuw in twee

takken gescheiden wordt, tot dat deze beide door de Groenestraat of weg worden afgesloten.

Deze watervlakte, waarin onder anderen paling en uitmuntende baars, om den aangenamen smaak wijd en zijd beroemd, gevangen wordt, beslaat, volgens het kadaster, eene grootte van 102 bund. 68 v. r. 20 v. ell.

In 1844 en 1845 is door deze kreek een der twee nieuwe stroomkanalen heen geleid, tot eene verbeterde uitwatering van de polders in het Vijfde distrikt van Zeeland en tot afvoer van de Vlaamsche wateren. Zie deswege NEUZEN (KANAAL-VAN-).

OTMARSCH en OTMARSUM, oude namen van het plattelandstadje OOTMARSSUM in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie OOTMARSSUM.

OTRABANDA of OVERZIJDE, ook SPAANSCHE-ZIJDE genoemd, b. op het *West-Indische* eil. *Curaçao*.

Het is eigenlijk de westzijde der haven van Willemstad, en bestaat in eene rei goede huizen, welke aan den noordwestkant aan het water uitkomen. Verder is er eene groote breede straat, in eene eenigzins rijzende ligging.

OTTARLOUN, naam, onder welken het d. OTTERLOO op den *Veluwezoom*, op het jaar 855 vermeld wordt. Zie OTTERLOO.

OTTENFORT of OTTENVOORT, plaats, door welke, volgens MELIS STOKE, de Friezen, in het jaar 1166 op Alkmaar aantrekkende, in 's vijands land zijn overgegaan.

Zij moet derhalve gelegen hebben aan de rivier Kinnem, die de landscheiding was. BEKA zegt duidelijker dat zij getrokken zijn door de ondiepte OCKENVORDT, die zonder twijfel boven Vroonen is geweest, dewijl anderzins geene schepen, wegens de ondiepte van de zee, derwaarts hebben kunnen opvaren. UBBO EMMIUS meent dat er eenig spoor van deze benaming te vinden is in OTTERDIJK, nabij Alkmaar.

OTTENSTEIN, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 2 u. N. van *Tiel*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Maurik*.

In het jaar 1687, komt de Heer OTTO VAN LIMBURG, Overste-Luitenant voor, als bezitter van de plaats thans onder den naam van Ottenstein bekend, (laatst herkomstig van JAN VAN BOMMEL), met aanduiding dat zij toen die naam heeft bekomen, ontwijfelbaar dus, naar den voornaam des nieuwen eigenaars. In het jaar 1717, was eigenaar de Heer REINIER DE VREE, Overste-Luitenant, wiens nakomelingen sedert steeds in het bezit zijn gebleven, zijnde thans eigenaar de Heer JOHANNES DE VREE en consorten, woonachtig te Maurik.

OTTENSTEIN, in het jaar 1820 afgebroken zijnde, ziet men thans, ter plaatse waar het gestaan heeft, een tuinhuisje. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaan een oppervlakte van 40 bund 25 v. r. 24 v. ell.

OTTER, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan het Mal-diep, O. aan de Kikvorsch-kil, Z. aan de Rokes-kil, W. aan de Bosse-kil.

OTTERBROEK, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1½ u. N. ten W. van *Voorst*, nabij *Wilp*, waartoe het behoort; met 220 inw.

OTTER-DIJK, dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. W. van *Asten*, gem. en 10 min. Z. O. van *Lierop*; met 4 h. en 20 inw.

OTTERLOO, ook Aanstoot genoemd, en in 855 Ottarloum geheeten, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. O. van *Ede*, aan den weg van Arnhem naar Harderwijk.

Men telt er in de kom van het d. 32 h. en ruim 150 inw., en met de daartoe behoorende buurs. Eschoten, Hartskamp en Westerhuis, benevens de geh. Pampel, Hoog-Barel, Deelen, Mosselt, Nieuw-Reemst, Oud-Reemst en Dennebosch, 100 h. en ruim 880 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, maken, met eenigen uit Geldersch-Veenendaal, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Wageningen*, behoort, en 30 zielen telt, onder welke 180 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Waalvis, die er in het jaar 1598 stond, doch in het jaar 1602 geweerd werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk is, in het jaar 1832, toen zij in zeer vervallen staat was, even als de predikantswoning, aanmerkelijk hersteld, waartoe de gem. vrijwillig eene som van duizend gulden heeft verstrekt; terwijl daartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken eene som van veertien honderd gulden is bijgedragen.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Dit dorp was vroeger versierd met een hertogelijk jagtslot (zie het volgende art.) en de adell. h. Deelen, Eschoten en Laar. Thans heeft men er nog het huis de Hartskamp.

De kermis valt in den tweeden Maandag in September.

OTTERLOO, voorm. hertogelijk jagtslot, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. O. van *Ede*, te *Otterloo*.

Op dit slot werd Willem VI, Graaf van *Holland*, in Augustus 1412, door Reinald IV, Hertog van *Gelder*, plegtstatig ontvangen.

. OTTERLOSCHE-BOSCH, bosch op de *Neder-Veluwe*, prov *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Ede*, ¼ u. Z. O. van *Otterloo*.

Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 101 bund. 64 v. r. 30 v. ell. Het is meest beplant met akkermaalshout.

OTTERLOSCHE-ZAND (HET) of het Aanstooter-zand, zandvlakte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Ede*, 5 min. O. van Otterloo.

Deze zandvlakte, welke, bij meting in het jaar 1823, bevonden werd 1296 bund. 82 v. r. groot te zijn, neemt gestadig in omvang toe en dreigt zich met het *Hartskamper-zand* te vereenigen.

OTTERSPAD (HET), pad in het balj. van *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en Z. van *Amsterdam*, tusschen de Wetering en Utrechtsche poorten dier stad, van den Stadssingel, zich naar de Oude-Wetering uitstrekkende. Dit pad verleent toegang tot eenige tuinen en zomerhuizen.

OTTERSPOOR, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. N. van *Maarssen*, gem. en 1 u. Z. W. van *Tienhoven*, aan de Vecht. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. Verloop.

OTTERSPOOR-BROEK, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrode*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 552 bund. 33 v. r. 27 v. ell., waaronder ruim 512 bund. schotbaar land; telt 42 h., waaronder 16 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op de Kerkgracht en de rivier de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het land van dezen pold. ligt 1,15 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, drie Heemraden en eenen Secretaris.

OTTERSUM, gem., voorheen tot het hert. *Cleve* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Gennep*; palende N. aan de gem. Mook-en-Middelaar, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan Gennep, W. aan de Maas.

Deze gem. bevat het d. Ottersum, benevens de volgende twaalf geh.: Zeldersche-heide, Zelder, Bisterveld, Dam, Hekkens, Ven, Aaldonk, Panovensche-heide, Milsbeek, Looi, IJshouvel en Looijer-heide. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2735 bund. 50 v. r. 10 v. ell., waaronder 2637 bund. 88 v. r. 95 v. ell. schotbaar land. De rivier de Niers loopt door deze gem. Men telt er 254 h., bewoond door 287 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er drie pottenfabrijken, eene brouwerij en eenen watermolen, op de beek de Kendeler.

De inw., die, op 14 na, allen R. K. zijn, onder welke 1200 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Gennep*, behoort; en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, welke te Ottersum eene kerk en in het geh. Ven eene kapel heeft. — De 14 Herv., die men er telt, behooren tot de gem. van *Gennep*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Ottersum ligt 11½ u. N. van Roermonde, ½ u. N. O. van Gennep. Men telt er in de kom van het d. 27 h. en 200 inw.

De kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, is een klein gebouw, met drie altaren en eenen dikken toren; ook is zij van een orgel voorzien. Deze kerk is in het jaar 1841 veel meer dan de helft vergroot, tot eene kruiskerk gebouwd, den 16 Junij 1844, door den Bisschop van Roermonde ingewijd en aan Johannes *den Dooper* toegeheiligd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht.

De kermis valt in Zondag na den 16 Junij of, ingeval die datum op Zondag valt, dan op dien dag.

Het wapen dezer gem. bestaat uit twee lauriertakken.

OTTO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, bij het zuidoostelijke schiereil. van het eil. *Gololo*.

OTTOBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en in het d. *Rijswijk*.

Dit buit., bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerten, mitsgaders beplant voorplein, fraai en wel aangelegde plantaadje, wandeling, boomgaard, moestuin, bosch en verdere bepooting en beplanting, beslaat een oppervlakte van 64 v. r. 14 v. ell.

OTTOLAND, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (10 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N., over den boezem, aan het Achterland, gem. Groot-Ammers-'s-Gravenland-Achterland-en-Peulwijk, O. aan de Smoutjesvliet, die

haar van de gem. Oud- en Nieuw-Goudriaan scheidt, Z. aan Peursum en aan de gem. Giessendam en Giessen-Oudkerk, van welke laatste zij door den boezem gescheiden is, W. aan Neder-Blokland, waarvan de boezem haar mede scheidt.

Deze gem. vormt dus als het ware een schiereiland, als zijnde nagenoeg rondom besloten in den boezem van den Overwaard, uitgenomen aan de zuidzijde, alwaar zij met de oostelijke helft onmiddellijk aan de gem. Peursum paalt. Zij bestaat uit den polder Ottoland; bevat het d. van dien naam, benevens eenige verspreid liggende h. en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 508 bund. 85 v. r. 77 v. ell., waaronder 506 bund. 64 v. r. 90 v. ell. belastbaar land. Men telt er 43 h., bewoond door 59 huisgez. uitmakende eene bevolking van 300 inw., die meest in de veeteelt, het boter- en kaasmaken en den hennipbouw hun bestaan vinden. Men heeft er eenen korenmolen en een timmermanswinkel en werf, waar ook molenraden en andere molenwerken, alsmede zoogenaamde schouwen, zijnde kleine vaartuigen voor de landlieden, gemaakt worden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Ottoland-en-Neder-Blokland*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft. — Men heeft er mede eene school, welke gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl. welke aan het domein behoort.

Het d. OTTOLAND, OTTERLAND of OTTELAND, ligt 2 u. N. W. van Gorinchem, 3 u. N. O. van Sliedrecht, en bestaat uit eenige verspreid liggende huizen, zoodat er eigenlijk geen kom van het d. bestaat. De kerk, welke hier voor het jaar 1734 stond, was zoo bouwvallig, dat men haar geheel moest vernieuwen, gelijk toen geschied is. Zij pronkt met een achtkant koepeltorentje, waaruit een lantaren hooger oprijst, doch heeft geen orgel. Deze kerk wordt, even als de toren, de begraafplaats, het schoolgebouw en de onderwijzerswoning, gemeenschappelijk, voor twee derden door OTTOLAND en voor een derde door Laag-Blokland, onderhouden.

De school is in 1836 nieuw gebouwd en aanmerkelijk vergroot.

De kermis valt in den laatsten Zaturdag in September, doch is van zeer weinig beteekenis.

OTTOLAND (POLDER-VAN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Ottoland*; palende N. aan Achterland, O. aan Smoutjes-vliet, die hem van Nieuw-Goudriaan scheidt, Z. aan den Polder-van-Peursum en den Polder-van-Giessen-Bovenkerk, W. aan Neder-Blokland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 506 bund. 55 v. r. 77 v. ell., waaronder 484 bund. 21 v. r. 44 v. ell. schotbaar land, doch in het watergravengeld van den Overwaard, is hij aangeslagen voor 512 bund. 36 v. r. 14 v. ell. Hij telt 43 h., waaronder 30 boerderijen, en werdt door twee watermolens, op den boezem, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van eenen Polderschout en vijf Heemraden, van welke één tevens Waardsman is. Voorts is er een Secretaris en een Gaardermeester.

OTTOLAND-EN-NEDER-BLOKLAND, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Dordrecht*, ring. van *Sliedrecht*.

Men heeft er eene kerk, te Ottoland, en telt er 440 zielen, onder welke 160 Ledematen. Vóór het jaar 1610 was deze gem. gecombineerd met *Goudriaan* (zie dat woord), doch na den dood van GERARDUS HENRICI VAN MEEUS, voorgevallen in 1609, werd Goudriaan daarvan

afgescheiden, en bekwam OTTOLAND-EN-NEDER-BLOKLAND tot Predikant ANTIPAS VAN DEN BORRE, die in het jaar 1619 naar Berg-Ambacht vertrok. Het beroep is eene koninklijke en eene particuliere collatie, wordende tweemalen door den Koning en de derde keer door den Heer van Laag-Blokland een viertal gemaakt, waaruit de kerkeraad het beroep doet.

In het jaar 1686 behoorde de Vuilendam, kerkelijk onder *Ottoland-en-Neder-Blokland*, wanneer dit geh. echter daarvan afgescheiden en tot *Brandwijk-en-Gijbeland*, waartoe het thans behoort, is overgegaan, vindt men niet opgeteekend.

OTTOLANDSCHE-BRUG (DE), twee bruggen in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, van welke de eene ½ u. N. O. van *Ottoland*, over den Grootenboezem ligt.

Bij deze brug staat de korenmolen van Ottoland. De andere ligt ten Westen van het dorp, over den boezem van den Overwaard, en dient om de gemeenschap tusschen Ottoland en Neder-Blokland daar te stellen.

OTTONIAANSCHE-GRACHT of OTTO-GRACHT in het Lat. FOSSA-OTTONIANA, grift of gracht, welke een der Roomsche Keizers OTTO, in de tiende eeuw heeft doen graven, en die aanleiding tot allerlei sprookjes gegeven heeft. Volgens sommigen zoude dit de tegenwoordige WESTER-SCHELDE of HONT, tusschen Zeeuwsch-Vlaanderen en Walcheren, zijn, welker naam men dan voorgeeft oorspronkelijk geweest te zijn OTS-SOND, verbasterd HOTSOND, en bij verkorting HOND. Even fraai is het, dat de Wielingen den naam zouden dragen naar de *Sluis met wielen*, welke door genoemden Keizer in die OTS-SOND of WESTER-SCHELDE gelegd werd, doch in de veertiende eeuw zoude zijn weggeslagen. Doch wij willen zwijgen van die beuzelpraat en liever kortelijk opgeven wat er van is. De Vlaamsche kronijken melden, dat Keizer OTTO eene graft heeft laten vervaardigen tot grensscheiding van zijn rijk. Was dit na de twisten tusschen hem en ARNULF in 946, dan moet men dat graft graven met MEYERUS brengen tot 949. In het *chron. S. Bavonis* leest men evenwel ad. a. 941: » OTTO Imperator de Scaldi fossato ante pontem ST. JACOBI usque in mare extensum *a nomine suo omnem pagum Ottingum* » vocavit, quo regni Francorum et imperii orientalium fines determi» navit." (d. i. Keizer OTTO, van de Schelde, bij St. Jacobsbrug eene gracht gegraven hebbende, noemde, naar zijnen naam, het land OTTINGEN, waar hij de grenzen van het gebied der Franken en het Oostersch Keizerrijk bepaalde.) Deze *Pagus Ottingus* omvatte dus de later genoemde *Vier Ambachten* (zie dat art.), op welker zuidwestelijke grens werkelijk het *Cluservaardeken* gevonden wordt, dat van Gent nagenoeg Noord op tot *Cluse* (Cluyse) loopt, hetwelk eertijds aan den oever der *Sincfale* lag en zijnen naam zal gehad hebben van eene sluis (*écluse*) of andere afsluiting. Dit *vaardeken* zal dus de oude *Fossa* zijn geweest, later voortgezet als uitwatering of vaart tot bij *Biervliet*, waar de sluizen in de veertiende eeuw werkelijk weggeslagen werden en de Braakman gevormd werd. Wij maken dit op uit de bepalingen gemaakt bij den vrede van 1057, tusschen keizer HENDRIK en Graaf BOUDEWIJN, waarbij de laatste verkreeg, volgens D'OUDEGHERST: » toute » la terre qui est situé entre l'Escault et la Tenré, ensemble le cha» stel de Gand avec *tous le païs, qui gist entre l'Escault et le Honte,* » *despuis la fosse appellée Ottinghe jusques devant Anvers, y join-* » *dant les ysles de Zélande.*" (d. i.: al het land, hetwelk is gelegen tusschen de Schelde en de Dender, benevens het kasteel van Gent, met al het land, liggende tusschen de Schelde en de Honte, van de

gracht genaamd Ottinghe af tot bij Antwerpen, de Zeeuwsche eilanden daaronder begrepen.) Deze limietsopgave is zeer duidelijk. De Schelde ten Z., de Honte ten N., Antwerpen ten O., en de Ottinge ten W., waar het Cluservaardeken de grens der Vier-Ambachten vormt. Meyerus heeft daarom ook eenvoudig: « insulas Zelandicas, » castrum Gandensae cum quatuor officiis caet." (d. i. de Zeeuwsche eilanden, het Kasteel-van-Gent, met de Vier-Ambachten enz.) (1).

In de Vier-Ambachten zelve, en wel op Nederlandschen bodem, is nog een overblijfsel van den *Pagus Ottingus* in Othene, thans, bij verbastering, *Noten* geheeten, in de gem. *Zaamslag*. Zie het art. Othene.

OTTOPOEL, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*, 20 min. Z. van Koudum.

Dit meer, droog gemaakt zijnde, vormt nu eenen polder, waarin eene boerderij staat. Het land wordt door eenen molen, in het meer de *Morrha*, van het overtollige water ontlast.

OUCOOP, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*; palende N. aan Vinkeveen-en-Abcoude-Baambrugge; O. aan de Angstel, die haar van Loenersloot scheidt; Z. aan Breukelen-Nijenrodes; W. aan Demmerik.

Deze heerl. bevat niets dan de pold. Oucoop, en daarin het geh. Oucoop, uit eenige verstrooid liggende h. bestaande. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren kerkelijk onder *Loenen*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. *Slootdijk-Loenersloot* gerekend. Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Loenen*.

Deze heerl. maakt sedert onheugelijke tijden een gedeelte uit van de heerl. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*.

Ht geh. Oucoop, Oukoop of Oudekoop ligt 4 u. N. W. van *Utrecht*, ½ u. W. van *Loenen*.

OUCOOP, Oukoop, Oudekoop of Oukoopsche-polder, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*; palende N. aan Vinkeveen en Abcoude-Baambrugge, O. aan de Vecht, Z. aan Breukelen-Nijenrode, W. aan Demmerik.

OUCOOPERS-DIJK (DE), dijk in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, welke aan de *Geuzesloot* een begin neemt en met eene zuidelijke rigting naar den *Bosdijk* loopt.

OUCOOPER-SLOOT (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat in eene oostelijke rigting naar den Angstel loopt, en zich daarin ontlast.

OUCOOPER-WETERING (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, welke aan de *Geuzesloot* eenen aanvang neemt en langs den *Oucooperdijk*, in eene zuidelijke strekking naar de *Bottersloot* loopt, en zich daarin ontlast.

OUD-A of Oud-Ade, buurs. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Ade (2).

---

(1) Aug. Voisin plaatst de Otto's-graft binnen Gent, en zegt, dat zij uitwaterde door de sluis het Paddegat, bij het St Baafs-klooster, en dat die sluis door eenen muur en toren verdedigd werd. Zie zijne *Guide de Gand*, p. 4.

(2) Evenzoo zoeke men de overige namen, welke met Oude een aanvang nemen, en hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

OUDAAN, eertijds OUD-AA, ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*, 20 min. Z. O. van *Breukelen*, aan de Vecht.

Naar men wil zoude dit goed reeds, in het jaar 838, onder den naam van HOEDRIA, door Graaf ROTGARIS aan de kerk van Utrecht geschonken zijn; zeker gaat het, dat het reeds in het jaar 1350 moet bestaan hebben. Het is een redelijk fraai, doch ouderwetsch gebouw, met twee trapgevels, tusschen welke een achtkant torentje uitsteekt, zeer vermakelijk in het geboomte gelegen. Aan de achterzijde gaat men over eene brug, die over den vijver ligt, in het huis.

Dit huis werd eertijds bezeten door een geslacht van dien zelfden naam, hetgeen men afkomstig meent te zijn uit het geslacht van LOENERSLOOT, waarvan het wapen met dat van OUDAAN overeenkomt, uitgenomen alleen, dat die van OUDAAN hun wapen, ten teeken van een jonger zoon, eenigzins veranderd hebben, door het te breken met een baarstel van drie voeten. In de veertiende eeuw leefde uit dit geslacht DIRK VAN OUDAAN, die de ridderhofstad van dien naam bezat, en deze door zijn overlijden nagelaten heeft aan zijnen zoon ZWEDER VAN OUDAAN, die deswege, den 14 Mei 1394, den leeneed aan FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en veertigsten Bisschop van Utrecht, vernieuwde. ZWEDER, geene kinderen nalatende, is het leen weder gekomen op de nakomelingen van zijne zuster, ALEID VAN OUDAAN, die, getrouwd zijnde met ERNST TAETS, onder andere kinderen nagelaten heeft eenen zoon, die, zijn moeders naam aannemende, DIRK VAN OUDAAN genaamd is, en na den dood van zijn moeders broeder, ZWEDER VAN OUDAAN, de ridderhofstad OUDAAN bekomen heeft. Door zijn overlijden kwam zij op zijne dochter CORNELIA VAN OUDAAN, die, met FREDERIK VAN DRAKENBORCH getrouwd zijnde, OUDAAN aan dat geslacht gebragt heeft, want na haren dood is haar zoon, ERNST VAN DRAKENBORCH, daarmede beleend, des Zondags op St. Valentijnsdag, in het jaar 1451. Deze heeft het door zijn afsterven wederom nagelaten aan zijnen zoon JOHAN VAN DRAKENBORCH (ook namaals Heer van Drakenborch), daarmede beleend den 21 October 1495. Hem is insgelijks in de bezitting opgevolgd zijne eenige erfdochter JOSINA VAN DRAKENBORCH, met OUDAAN den 3 September 1520 beleend, die het ten huwelijk bragt aan DIRK VAN ZUILEN. Toen echter de Staten der provincie Utrecht, in het jaar 1536, OUDAAN tot eene riddermatige hofstad verklaarden, werd het bewoond door JOHAN VAN DUIVENVOORDE, met wien de moeder van JOSINA VAN DRAKENBORCH een tweede huwelijk schijnt te hebben aangegaan. Naderhand, en wel den 5 Maart 1578, is het door FILIPS II, Koning *van Spanje*, ter leen uitgegeven aan FRANCOIS VAN SNEEK, een koopman in wijnen, wiens oudste dochter, MARIA VAN SNEEK, het ten huwelijk bragt aan DANIEL VAN WEEDE, Raadsheer in het Hof van Utrecht. Vervolgens is het gekomen aan hare zuster JOHANNA VAN SNEEK, daarmede beleend den 13 Junij 1608, die, met JACOB VAN DER BURGH getrouwd geweest en later weduwe zijnde, het den 20 Maart 1648, ten behoeve van haren oudsten zoon ARNOUD VAN DER BURGH opgedragen heeft. Door zijnen dood is het gekomen op zijnen zoon JACOB VAN DER BURGH, den 7 Mei 1653 verleid, en na diens overlijden op zijne zuster JOHANNA MARIA VAN DER BURGH, den 27 Julij 1689 beleend, die, getrouwd zijnde met PHILIBERT DE CLERQUE, Vicomte *van Wissocq*, Heer *van Wieze*, *Boningues* enz., het stervende nagelaten heeft aan haren zoon PHILIBERT BELISAIRE DE CLERQUE, Burggraaf *van Clerque en Wissocq*, Heer *van Boningues*, *Wieze*, *Soestbergen* enz.,

den 8 April 1718 beleend, van wien het gekomen is op den Heer Eugène François de Clerque, die in het jaar 1756, zoo voor zich als voor zijnen broeder, daarmede door de Staten der provincie Utrecht beleend is. Na zijn overlijden werd zijn broeder Sebastien François Hyacinthe de Clerque Wissocq, den 31 Maart 1788, daarmede beleend, na wiens dood het goed, den 17 Januarij 1806, op hunnen jongsten broeder August Ernest de Clerque verviel. Den 18 October van dat zelfde jaar werd het echter in het openbaar geveild, als wanneer het een eigendom werd van Jonkheer Jacob Hendrik Ort, wiens weduwe het in het jaar 1827 verkocht aan den Heer Gerrit Duuring, te Rotterdam, die het nog bezit, en het gebouw inwendig aanmerkelijk verfraaid, het buitengoed van vele geriefelijkheden voorzien en alles, wat tot eene kapitale boerderij behoort, daaraan toegevoegd heeft, zoo dat Oudaan, nog op heden, een aangenaam buitenverblijf mag genoemd worden, hetwelk bij uitnemendheid geschikt is voor liefhebbers van jagen en visschen (1). Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden en water, eene oppervlakte van 85 bund. 8 v. r. 14 v. ell., waaronder 10 bund. 52 v. r. 10 v. ell. water

OUD-AASCHE-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*.

Het land in dezen pold. ligt 1,119 ell. onder A. P.

OUD-AASCHE-POLDER of Ouder-Ade-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. aan Vrouwen-ven en den Ackerslootsche-polder, O. aan den Groote-Veenen-polder, Z. aan Frederiks-polder en aan Hooge-Made, W. aan West-Lagelands-polder.

In dezen pold. ligt het geh. Ade, Ouder-Aa of Oud-Aa, waarvan hij zijnen naam ontleent.

OUD-BEVERSOORDSCHE-POLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. aan Meeuwenoord, O. aan den Stoope-polder, Z. en W. aan den Strijensche-polder.

OUD-BOKSWOUDE of Oud-Boxwoude, oude naam van het d. Hauwert, in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hauwert.

OUDBURG of Oudenburg, geh. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Alkmaar*, gem. en ½ u. N. O. van *Bergen*, in den *Oudburger-polder*.

OUDBURGER-POLDER of Oudenburger-polder, pold. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*; palende N. W. aan den Echtdorper-polder, N. O. aan den Mangel-polder, Z. O. aan den Noorder-Reecker-polder, Z. aan Zanegeest en het dorp Bergen, W. aan de duinen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 310 bund. 50 v. r. 70 v. ell., waaronder 264 bund. 65 v. r. 30 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., en wordt door eenen schepradmolen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Poldermeesters.

OUDCARSPEL, gem. in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Warmenhuizen en Haringcarspel, O. aan den Heer-Hugowaard, Z. aan Noord-Scharwoude, W. aan Warmenhuizen en Koedijk.

---

(1) Men zie nopens deze ridderhofstad mede Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, *Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kasteelen geschetst en afgebeeld*, waar men er tevens eene fraaije afbeelding van vindt.

Deze gem. bestaat uit de pold. de **Derg-meer**, de **Diepsmeer**, de **Kerk-meer** en de **Koog**, en bevat het d. **Oudcarspel**, benevens het geh. **In-Koedijk**. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1264 bund. 98 v. r. 52 v. ell., waaronder 1260 bund. 70 v. r. 35 v. ell. belastbaar land. Men telt er 120 h., bewoond door 159 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt, het kaasmaken, en vooral in het aankweeken van groenten, als kool, wortelen, uijen enz. Ook heeft men er eenen houtzaagmolen.

De Herv., die er 600 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. **Oudcarspel** uit, een twintigtal behooren echter tot de gem. *Koedijk*. De kerk. gem. OUDCARSPEL behoort tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, welke 580 zielen en onder deze 290 Ledematen telt.

In den jare 1574 en 1575 was OUDCARSPEL kerkelijk met **Haringcarspel** vereenigd (zie dat woord), doch in het laatstgemelde jaar daarvan afgescheiden, werd het bij *Noord-Scharwoude* en *Zuid-Scharwoude* gevoegd. Na het afsterven van JOHANNES BAKKER, die in het jaar 1631 in deze combinatie beroepen was en er in het jaar 1643 overleed, bekwam OUDCARSPEL, in het jaar 1644, eenen afzonderlijken Leeraar in PETRUS KESLER, die in het jaar 1654 naar Oost-Indië vertrok, doch op reis overleed.

De 2 Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Alkmaar* gerekend. — De enkele Doopsgez., die er woont, behoort tot de gem. van *Alkmaar*. — De R. K., die men er 200 aantreft, behooren tot de stat. van *Langendijk*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is onder den naam van ***Oudcarspel-en-Inkoedijk***, eene heerl., welke in 1613 een eigendom was van ADRIAAN DUYCK, uit wiens geslacht zij in 1646 schijnt gekomen te zijn aan Mr. JACOB VAN DER MOERE, wiens kleindochter, Jonkvrouw ALIDA VAN DER MOERE, op het laatst der zeventiende of het begin der achttiende eeuw, door haar huwelijk met Jonkheer FLORIS VAN TEYLINGEN, de heerl. OUDCARSPEL-EN-INKOEDIJK in dat geslacht overbragt, waarin zij weder moet gebleven zijn tot omtrent het jaar 1762, als wanneer wij als bezitster daarvan vermeld vinden MARIA VAN FOREEST, eerder weduwe van Mr. FRANÇOIS CONSTANTIJN DRUIVESTEYN, later echtgenoot van Mr. JACOB BIRKHORST; terwijl het thans nog door eenen afstammeling van dezen laatste bezeten wordt, met name Mr. PIETER BIRKHORST, woonachtig te Alkmaar.

Het d. OUDCARSPEL of OUDKARSEL, oudtijds OUTKERSPEL en OUTKERSPOEL, het noordelijkste dorp van den Langendijk, ligt 1½ u. N. ten O. van Alkmaar. Men telt er in de kom van het dorp 105 h. en 700 inw. Het is eene nette plaats, welke eene lengte heeft van weinig minder dan ½ uur, langs eenen straatweg.

De kerk stond, vóór de Reformatie, onder de bescherming van den H. MARTINUS. De pastorij werd somwijlen vergeven door den Abt van Egmond, die den benoemden Pastoor voorstelde aan den Abt van West-Friesland. Deze kerk staat een weinig van het dorp af, ten Oosten en heeft eenen vierkanten toren zonder spits, met nog een torentje op het koor, waaraan veel duifsteen is. Men heeft er geen orgel.

In het jaar 1744 werd hier een nieuw Regthuis gebouwd, hetwelk thans tot Raadhuis dient en van voren pronkt met het wapen van den Heer, in hardsteen gehouwen. Ten Westen aan het Raadhuis staat de Waag. De Heer van OUDCARSPEL had hier vroeger ook een heerenhuis.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 12 Setember 1832 is opgerigt en 40 leden telt.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

In Mei 1690 ontstond er een brand te OUDECARSPEL waardoor vijftien huizen werden in de asch gelegd.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen leeuw op een veld van azuur.

OUDCARSPEL (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2½ u. N. O. van *Alkmaar*, nu de kom van het dorp *Oudcarspel*.

Dit huis of kasteel, hetwelk eenen schoonen tuin had, en aan welks muur een gevangentoren stond, was gebouwd tusschen 1640 en 1645, doch is in 1808, doordien het in den oorlog van 1799 te veel geleden had, afgebroken, alleen de koepel of het tuinhuis is er slechts van overgebleven. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 3 bund., zijn thans het eigendom van partikulieren, met uitzondering van den overgebleven koepel en andere landerijen, welke den Heer Mr. PIETER BIRKHORST, woonachtig te Alkmaar, toebehooren.

OUDDORP, gem. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (14 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. aan het Goereesche-Gat, O. aan de gem. Goedereede, Z. aan het Brouwershavensche-gat, W. aan de Noordzee.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Ouddorp, het West-Nieuweland, het Oude-Nieuweland, den Ouden-Oostdijk en den Preekhil-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3016 bund. 70 v. r. 38 v. ell., waaronder 3006 bund. 92 v. r. 6 v. ell. belastbaar land, en na aftrek van dijken, slikken, schorren duinen, strand enz. 2039 bund. 74 v. r. 82 v. ell., binnendijks land.

Men telt er 348 h., bewoond door 444 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2330 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de graanteelt, vooral die van meekrap, hebbende men hier vijf meestoven. Ook is er een korenmolen. Langs het strand, ten Noorden en Westen, vindt men duinen, in welke vele geneeskrachtige planten groeijen, en voorheen vele konijnen gevonden werden, vooral in het *West-Nieuweland*. Ten Zuiden wordt het land tegen de zee beschut door eenen zwaren zeedijk, welke op 's lands kosten wordt onderhouden. Het land is over het algemeen, vooral in het Oudeland en in den Ouden-Oostdijk, boschrijk. Aan de noordwest- en noordoostzijde van het Oudeland zijn uitgestrekte duingronden, waarop des zomers koeijen grazen. De vruchtbaarheid van den grond is verschillend; men heeft zware kleigronden, en vruchtbare zandgronden, maar ook zeer vele onvruchtbare, bekend onder den naam van *Haaygemeten* (heidegrond, geestland), waarvan geene lasten geheven worden.

De Herv., die er ruim 2430 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. Niet dan met den jare 1595 zijn te OUDDORP vaste Predikanten beroepen; de predikbeurten werden van 1574 tot 1595 waargenomen door de Predikanten van Goedereede, ALBERTUS ALARDI en ARENT JANSEN. De eerste vaste Predikant, die er in 1595 beroepen werd, was JACOBUS CORNET, die in 1597 naar Steenbergen vertrok. De benoeming van eenen Predikant geschiedt door den kerkeraad, met agreatie van den Ambachtsheer.

De Doopsgez., van welke men er 90 heeft, maken, met de overige uit het eil. *Goedereede-en-Overflakkee* eene gem. uit, welke 100 zielen telt, onder welke ruim 30 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft uitgeoefend, is geweest Stoffel Philipz. Kolb, die in het jaar 1638 zijne dienst aanvaardde en in 1645 opgevolgd werd door Jan Gijsbrechtsz. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. *Brielle-en-Hellevoetsluis.*

De 10 R. K., die men er aantreft, behooren tot stat. van *Middelharnis-en-Sommelsdijk.* — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen dezer gem. is een gevierendeeld schild. Het eerste gedeelte is van zilver, met eene poort van keel (rood), waaruit is rijdende een ruiter van azuur (blaauw), gezeten op een paard van sabel (zwart). Het tweede gedeelte is van azuur, met twee voetbogen door een lint *en sautoir* te zamen gebonden, alles van goud. Het derde is van goud, met eenen papegaai van synopel (groen), zittende op eenen tak, geplaatst op een terras, alles van sabel. Het vierde is van zilver, met eenen burg van keel, staande op een terras van synopel, zijnde deze de wapens der vier heerlijkheden waaruit de gem. is zamengesteld.

OUDDORP of het Oudeland-van-Diepenhorst, heerl. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk;* palende N. O. aan de heerl. het Oude-Nieuwland en de Oostduinen, N. O. aan de heerl. den Ouden-Oostdijk, O. aan de gem. Goedereede, Z. aan het Brouwershavensche-gat, Z. W. aan den Springer, W. aan de heerl. het West-Nieuweland en de Westduinen.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 995 bund. 41 v. r. 7 v. ell. Men telt er 230 h., uitmakende eene bevolking van 2000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

In deze heerl. lagen weleer de volgende fraaije landhoeven, van welke sommigen nog aanwezig zijn: Groenenstein, de Hofdijk, de Ruiterswoning, het Huis-te-Klarenbeek, de Haverlandsche-hofstede, Heiburgh en Rustburg.

Deze heerl., welke in het jaar 1724, met Oude-Nieuweland, West-Nieuweland en Ouden-Oostdijk in eenen koop, tot vier onderscheidene ambachtsheerlijkheden is uitgegeven aan Jan Grinwis, is sedert een eigendom van zijne nakomelingen gebleven, en wordt tegenwoordig bezeten door de erven Jacob Jonas Grinwis en de Heeren Pieter Thomas Grinwis en David Goekoop, allen te Goedereede woonachtig.

Het d. Ouddorp of Oudorp, ook wel Heer-Adriaans-Ouddorp, ligt 4½ u. Z. van Brielle, 3 u. W. ten N. van Sommelsdijk, ongeveer 1 u. W. van Goedereede, oudtijds heette het Diepenhorst, waarom het ook op sommige oude kaarten onder dien naam voorkomt. Sommigen leiden dezen naam af van *Horst*, een verouderd woord, hetwelk *bosch* beteekent, zoodat Diepenhorst een *digt bosch* zoude beteekenen. Het mag met regt den naam van Ouddorp dragen, want de stichting klimt tot eene zeer hooge oudheid op.

Het is eene aanzienlijke plaats, welke rondom door houtgewas omgeven en daardoor zeer aangenaam gelegen is, terwijl de menigte zangvogels, welke zich in het kreupelhout ophouden, het in de lente tot een wezenlijk lustoord maken.

Men telt er in de kom van het d. een zestigtal h., en ruim 500 inw. De huizen zijn in de gedaante van een vierkant gebouwd, welks eene zijde door de *Weststraat* verlengd is.

zelf eenen Pastoor en Kapellaan te hebben, waarvoor Kerkmeesters van Goedereede aan den Pastoor te OUDDORP, alle jaren, moesten betalen, drie lood fijn zilver, Trooisch gewigt. De eerste kerk te OUDDORP, van welke men vindt gewag gemaakt, was in het jaar 1348 gesticht. Zij schijnt grooter geweest te zijn, dan de tegenwoordige, en tot aan den toren, van welke zij nu eenige voeten gescheiden is, gereikt te hebben, zoo als uit eenige merkteekenen nog blijkbaar is. Dit gebouw, door ouderdom zeer bouwvallig geworden zijnde, kon alleen, door jaarlijks zware kosten, in eenen bruikbaren staat gehouden worden, en is eindelijk in den jare 1791 geheel vernieuwd. Voor het jaar 1744, zag men aan het gewelf dezer kerk nog onderscheidene zinnebeelden en gewijde afbeeldingen, welke den tijd herinnerde, toen de R. K. godsdienst nog de heerschende was, dan bij de vernieuwing of verbetering zijn die allen met eene dunne laag verw overdekt. Bewesten de kerk staat de dorpstoren, die almede in het jaar 1348 gebouwd is. Deze toren gaat van onderen vierkant op, tot boven de hoogte van het kerkdak, alwaar men den zoogenaamden omloop vindt, boven welke eene fraaije achtkante spits rijst, pronkende deze toren van buiten met uur- en windwijzers, en van binnen met uurwerk en klokken. Of hij in den beginne hooger opgetrokken geweest zij, is niet zeker te bepalen; het kan zeer wel zijn, dat het volk van Jonker FRANS VAN BREDERODE, toen het in den jare 1490 de kerk gedeeltelijk afbrak, ook schade aan den toren heeft toegebragt, zoodat men genoodzaakt is geweest een gedeelte af te breken; althans het spitsje, dat er nu op staat, schijnt in lateren tijd daarop gebouwd te zijn. Ofschoon deze toren geene aanmerkelijke hoogte heeft, is hij op eenen verren afstand zigtbaar, hetwelk toe te schrijven is, aan de hooge ligging van het dorp. Ook dient hij tot een baken in zee, en wordt door het Rijk onderhouden. Vroeger was de spits, om te beter gezien te worden, wit, thans is zij rood geverwd. Het kerhof, liggende nevens en rondom de kerk, is met eenen steenen muur omgeven, en binnen dien muur stonden vroeger oude lindeboomen, welke thans door kastanje- en andere boomen vervangen zijn. Het kerkhof is van de vier zijden door straten omgeven, aan welke de meeste en voornaamste huizen van het dorp gebouwd staan. Er moet aan den westkant van den polder het Oudeland vroeger eene kapel gestaan hebben, in welke een collegie van Kannunniken gevestigd was. In deze kapel was een beeld der *H. Maagd*, werwaarts zich de zeelieden en visschers in bedevaart begaven, wanneer zij eene ongelukkige reis gedaan hadden; de laatste bedevaart had plaats in den jare 1524, door DIRK VAN DER MEERE, welke voor Goedereede schipbreuk geleden had. Van deze kapel is niets meer aanwezig, alleenlijk herinnert zekere streek lands onder OUDDORP, de Preekhil of Preekwerf genaamd, nog aan haar bestaan. Zie voorts het art. PREEKHIL.

In den kring, rondom het kerkhof, staat ook de kerk, in welke de Doopgez. hunne godsdienst verrigten, zijnde een voor die gemeente zeer geschikt gebouw. De tijd der stichting van deze kerk is onbekend, vóór 1638 kan zij reeds bestaan hebben, want in gemeld jaar was aldaar een Predikant dier gezindte aanwezig.

Men heeft te OUDDORP een Gasthuis, dat in het jaar 1399 gesticht is. — Het Raadhuis staat mede in den kring op den kerkhofgrond. Het is gesticht in het jaar 1779 en zeer geschikt tot het houden der vergaderingen van het Gemeente Bestuur. — Er bestaat hier mede een distributiekantoor der brievenposterij. — De dorpschool is in het jaar 1825 vernieuwd en doelmatig ingerigt.

In de nabijheid van OUDDORP vindt men eene hoogte, waarop door den Heer *van Voorne* een kasteel gebouwd is, hetwelk den naam van Spreeuwenstein droeg, en thans in het algemeen de Blaauwesteen genoemd wordt.

Ten dienste der scheepvaart, vindt men op het noorderstrand de Steenenbaak, opgerigt in het jaar 1742 ter vervanging van eene houten baak, welke door het afnemen der stranden, was omgestort. Zij diende vroeger den zeelieden alleen tot eene baak bij dag, wijl daarop geen licht brandde. In het jaar 1843 toen deze baak juist honderd jaren tot zeemerk gediend had, is, om haar ook tot een veilig teeken bij nacht te doen verstrekken, daar tegen aan een stilstaand lenticulair lamplicht aangebragt van de vierde grootte, naar de uitvinding van den Heer TAESNEL. Het geheel is een veel verkleinde toestel van dien op den toren van Goedereede; de pit der lamp heeft slechts de grootte van eene groote tafellamp, en het licht is op omtrent vier uren afstands zigtbaar. Het verlicht den horizon van het noorwesten door het noorden tot het zuidoosten, en staat op 51° 49′ 45″ N. B., en 21° 74′ 28″ O. L. Dit licht brandde vroeger op eene houten baak, welke een half uur westelijker stond. Zij was in het jaar 1820 gebouwd, doch is op den 17 Julij 1842 ingestort, en sedert niet weder hersteld.

OUDDORP is de geboorteplaats van den Godgeleerde CORNELIS VELZEN, † in 1752, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leyden.

Dit dorp heeft veel door den oorlog moeten lijden. In het jaar 1415 werd het door het volk van JAN IV, Hertog *van Braband*, na uitgeplunderd te zijn, ook in den brand gestoken.

In den jare 1428, bij gelegenheid dat de Zevenbergers door Goedereeders afgeslagen zijnde, zich naar OUDDORP begaven, betoonden deze aldaar hunnen moedwil door het plunderen en in brand steken van de bezittingen der ingezetenen. Zulks had ook plaats in den jare 1490, wanneer Jonker FRANS VAN BREDERODE, voor den heldenmoed der Goereesche vrouwen moetende onderdoen, met zijn volk naar OUDDORP week, en aldaar een gedeelte der kerk en waarschijnlijk van den toren liet afbreken, daarbij eenige ingezetenen medevoerende, die men op zwaar rantsoen stelde. Men wil dat BREDERODE, bij zijnen aftogt, door Graaf JAN VAN EGMOND zoude ingehaald en in eenen slag voor Zierikzee gevangen genomen zijn, vervolgens naar Dordrecht gevoerd, en kort daarna overleden is, hoe dit zij, zijn dood had ten gevolge, dat de gevangenen van OUDDORP vrijgelaten en de scheepjes van Goedereede, die zij mede genomen hadden, terug gegeven werden.

De laatste aanval, van welke melding gemaakt wordt, had plaats, in den jare 1604, toen OUDDORP door het volk van den Admiraal van Antwerpen, JAN DE BOEY genaamd, weder werd uitgeplunderd, en tevens eenige burgers, als gevangenen, medegevoerd werden, welke tegen de gevangenen, die de ingezetenen van Goedereede op dat volk behaald hadden, werden uitgewisseld.

Men kan met geene zekerheid bepalen of er na dien tijd nog vijandelijke aanvallen hebben plaats gehad, het schijnt echter, dat er bij vervolg van tijd eene bezetting in of omtrent OUDDORP is gelegd; althans in den jare 1665 is er aan den zuidkant van den polder het Oudeland, ten zuidoosten van OUDDORP, aan de sluis genaamd Steenkreken, eene schans aangelegd geworden, bestaande uit vier bolwerken, voorzien van barakken, die eene bezetting had van twee kompagniën soldaten en eene uitgestrektheid van ruim zes bund. lands,

doch, hetzij men die onvoldoende, hetzij onnut oordeelde, zij is in het jaar 1673, op bevel van Gecommitteerde Raden geslecht, zijnde daarvan tegenwoordig op die plaats nog eenige overblijfselen te zien.

In het jaar 1677 trof dit dorp eene zware ramp, want de geheele oostzijde werd eene prooi der vlammen; doch binnen weinige jaren waren er nieuwe gebouwen in plaats van de oude verrezen en alle sporen van dien ramp verdwenen.

Toen den 26 Januarij 1682 in Holland, Zeeland, Friesland, Braband en Vlaanderen vele landen door eenen zeer hoogen vloed overstroomd werden, vloeiden ook sommige polders, welke tot Ouddorp behoorden, onder. In het Oudeland stroomde het zeewater door vier gaten binnen, waarvan het eene omtrent 90 ell. lang was. Deze polder had reeds dergelijke schade geleden in de jaren 1170, 1173, 1283 en 1304. In dit zelfde lot deelde de polder de Oude-Oostdijk; het water brak, daar er een zuiger in de sluis was, door den Middeldijk, door het binnenwater van den Oudendijk. Het zelfde onheil had deze polder in de jaren 1530 en 1570 getroffen.

Na het uitbarsten van den Engelschen oorlog, in 1781, werden langs de kust batterijen aangelegd, en eene bezetting van soldaten eerst bij de burgers ingekwartierd en daarna gekaserneerd. Deze batterijen, door den vrede in verval geraakt, werden in 1795 hersteld en er naderhand seinposten op geplaatst. Na de omwenteling van 1813 is alles weder vervallen en de gebouwen verkocht, zoodat zij thans dienen tot eene buitenplaats, welke het Paveljoen genoemd wordt.

Onder de bezetting van het eiland Goedereede-en-Overflakkee door Fransche krijgslieden had Ouddorp ook veel te lijden, en daar en boven het ongelukkig lot van eenen ingezeten te betreuren, die door de Franschen, om eenige goederen, welke hij bij zich had, gruwelijk vermoord werd, waarvoor echter de moordenaren met den kogel zijn gestraft.

Het wapen dezer heerl. is van zilver, met eene poort van keel (rood), waaruit is rijdende een ruiter van azuur (blaauw), gezeten op een paard van sabel (zwart).

OUDDORP, d. in *Geestmer ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie Oudorp.

OUDDORP, voorm. heerl., prov. *Zeeland*. Zie Outdorp.

OUDDORP (HUIS TE-) of Groenesstein, voorm. adell. h. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Brielle*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp*.

OUDDORP (LUTTIK-), oudtijds een geh. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, nabij *Alkmaar*, ter onderscheiding van het d. *Ouddorp*, N. O. van *Alkmaar* gelegen, aldus geheeten. Het is reeds voor eeuwen binnen de stad Alkmaar getrokken, en maakt thans, onder die benaming, nog eene straat van die stad uit.

OUDE-ALTENASCHE-BINNEN-ZEEDIJK, dijk in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, die het Land-van-Altena in het Oude-Land-van-Altena en het Nieuwe-Land-van-Altena verdeelt.

OUDE-BERKOOP, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie Oldeberkoop (1).

OUDEBOSCH, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Terburg.

OUDE-DIEP, riv. in de prov. *Drenthe*. Zie Echtinger-stroom.

---

(1) Evenzoo zoeke men alle woorden, met Oud of Oude samengesteld, welke noch hier noch op de woorden van onderscheiding gevonden worden, op Old of Olde.

OUDE-DIJK, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie LEPPE-DIJK.

OUDE-DIJK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. O. van *Finsterwolde*; met 4 h. en 30 inw.

OUDE-DIJK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. N. O. van *Beerta*, ¼ u. N. O. van *Nieuw-Beerta*, waartoe het behoort; met 41 h. en 340 inw.

OUDE-DIJKEN (DE), ook wel LINGEN-OUDE-DIJKEN genoemd, zandige streek lands, in den *Alblasserwaard* en in het *Land-van-Arkel-Beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*.

Deze dijken nemen eenen aanvang aan den Bazeldijk, in den zuidoosthoek der gem. Hoog-Blokland en loopen naar en door de kom dier gem., verder naar en door de kom der gem. Hoornaar tot aan de Giessen. Hier gaat eene hoogere streek gronds voort, welke nog OUDE-DIJKEN genoemd wordt, doch eigenlijk GIESSEN-OUDE-DIJKEN zijn, langs de Giessen tot aan den wielmolen op Lutjewaard, gem. Hoornaar, aan het einde van de Kromme-Giessen, die ook voor eene sprank of tak van de Linge wordt gehouden.

De OUDE-DIJKEN, onder Hoog-Blokland, hebben altijd gelegen en behooren ook nog tot den *Alblasserwaard*, doch die onder Hoornaar liggen onder het *Land-van-Arkel-Beneden-de-Zouwe*.

Langs deze OUDE-DIJKEN, zou, naar men wil, in vroegere eeuwen de Linge gestroomd hebben. Volgens anderen zouden zij als primitieve keering of bedijking tegen de zeevloeden gediend hebben. Zij dienen thans tot voet- en rijpad, wanneer des winters de gewone wegen onbruikbaar zijn.

OUDE-DORP (HET), geh. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St.-Joosland*.

OUDE-EN-NIEUWE-LANDEN, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie OUDENBOSCH (OUDE-EN-NIEUWE-LANDEN-VAN-).

OUDE-FLIE (HET), diep in de *Zuiderzee*, tusschen het Breezand en het Krakezand.

OUDEGA of OLDEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2¼ u. N. N. W. van *Beetsterzwaag*, op eenen hoogen zandgrond in het geboomte en omringd van lage hooi- en weilanden.

Het is eene zeer oude plaats, misschien wel de oudste van de grietenij, zoo als haar Friesche naam AODEGEA (oude buurt) genoegzaam te kennen geeft. De geschiedenis nogtans geeft den tijd der stichting niet naauwkeurig op, en meldt ons alleen, dat het behoorde onder den Abt van het Smalleneester-konvent of klooster, waarvan nog in het geh. Smalle-Ee, hetwelk door de Smalle-Eester-zanding en de Oudegaster-zanding van Oudega gescheiden is, de plaats, waar het gestaan heeft, wordt aangewezen. In vereeniging met *Smalle-Ee* moet OUDEGA toen eene aanmerkelijke bevolking gehad hebben, daar er reeds in het jaar 1453 te *Smalle-Ee* eene jaarmarkt gehouden werd, en in het konvent van dien naam, gedurende de twisten der Schieringers en Vetkoopers, eene zamenkomst dezer partijen geweest is. Trouwens, OUDEGA zelf draagt onderscheidene kenmerken van ouderdom. Aan het kerkgebouw, waaraan nergens een jaartal, hetwelk ons de stichting meldt, gevonden wordt, vindt men nog veel duifsteen, en niet zelden

werden hier steenen doodkisten opgedolven. Zulk eene steenen kist werd onderanderen in het jaar 1817 daar opgegraven, hebbende eene lengte van 2,57 ell. Het deksel was lang 2,692 ell., de breedte boven 0,995 ell., de breedte in het midden 0,941 ell. en onder 0,706 ell. Aan de buitenzijde was zij ruw, doch op het deksel, aan het hoofdeinde en aan de beide zijden, binnen de kist, vond men, in verheven beeldwerk, deze figuren: γ ✝ γ; aan het voeteinde γ; voor het overige was de binnenzijde boogswijze, als matwerk, gebeiteld en zeer net bewerkt. Deze kist werd, gelijk alle de voorheen gevondene, uit het kerkhof gegraven, en zoowel de plaats als het kruis doen ons denken, dat daarin een geestelijke is begraven geweest. Eene soortgelijke kist werd nog in het jaar 1838 opgegraven. De Geschiedschrijver Winsemius meldt (1), op het jaar 1234, dat er destijds een groot aantal wolven en wilde dieren, uit Drenthe en Westphalen gekomen, zich in Zevenwouden en Oostergoo ophield, en niet alleen vele verwoestingen aanrigtte onder de schapen en het vee, maar zelfs de lijken op de kerkhoven uit de graven haalde, zoodat vele inwoners, om deze reden, uit verre plaatsen steenen zerken ontboden, onder welke de lijken, uit vrees voor de wolven, bedekt en begraven werden. Daar nu Oudega niet verder dan omtrent vijf uren gaans van de Drentsche grenzen verwijderd is, en dit gedierte zich dus ook zekerlijk hier zal bevonden hebben, is het misschien ook omtrent dien tijd geweest, dat zij hier in gebruik waren, en van daar nog in zulk een aantal in deze streken gevonden worden. Dit wordt te meer waarschijnlijk, daar, volgens het verhaal der landlieden, hunne voorouders zich in steenen doodkisten begraven lieten, om van de wolven niet verslonden te worden. Indien nu deze veronderstelling, of liever gissing, te bewijzen ware, zoude hieruit volgen, dat dan het dorp Oldega reeds sedert zes eeuwen bestaan had.

Het dorp is, met de onderhoorige landen, ruim twee uren gaans lang en een uur breed. Men wil, dat de oudste bewoners zich des zomers met hunne kudden naar de lage omstreken begaven, en aldaar op de hoogste plaatsen hunne tenten opsloegen. Zoodanige legerplaatsen vindt men vele aan den westkant van het dorp in de maadlanden. Sommige dier maadlanden hebben daarvan waarschijnlijk den naam ontvangen van de Hemmen en de Hooge-Warren. Ten Zuiden van het dorp, tegen over Smalle-Ee, vindt men het Gea-lan (buurtland). Door het Gea-lan liep oudtijds slechts ééne vaart, waardoor Oudega met Smalle-Ee te water gemeenschap had, het Oude-diep genaamd, hetwelk in de *Munniks-gruppel* uitloopt. In latere tijden zijn, ten gemakke der scheepvaart, nog gegraven de Wopke-slooten, in het Zuidoosten en de Zetsloot, in het Zuidwesten van de Oudegaster-zanding. Op het westeinde van het dorp is mede eene zanding, waarin nog eene vaart uitloopt naar Oudega, die de Geeuw genaamd wordt. Men verdeelt het dorp in de volgende buurten, als: het Moleneind, de Voor-weg, de Achter-weg, de Buren, de Wal, de Gaasten, het West, het Uiteinde en de Opperburen, die te zamen bevatten 140 h. en ruim 760 inw., welke meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er eenen wind-korenmolen. In vorige tijden waren hier onderscheidene kooijen, tot het vangen van wilde eenden; doch deze zijn sedert lang allen verdwenen, zonder eenig ander spoor na te laten dan de naam.

---

(1) *Kronijk*, bl. 186.

gem. *Schokland*, 10 min. Z. van *Ens*. Hier staat de vuurtoren van het eiland.

OUDEKERK en OUDE-KERKEVELD, twee plaatsen in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Veghel*, gem. en W. van *Boekel*, het eene 20 min. Z. W. van *Boekel*, naar den kant van *Erp*, nabij het geh. Gramsoord, en het andere op de grenzen der gem. *Gemert*, nabij het geh. Esdonk, alwaar in het midden der zeventiende eeuw, als wanneer de oefening van de R. K. godsdienst in de gem. *Erp* en *Gemert* verhinderd werd, de inwoners dier gem. twee schuurkerken gebouwd hebben, waar zij hunne godsdienst kwamen waarnemen, welke schuren, naderhand afgebroken zijnde, haren naam gelaten hebben aan de plaats, alwaar zij gestaan hebben.

OUDEKERKE, Oudenkerke of Ouwerkerke, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dat op de lijst van de kerken onder het dek. van *Schouwen* voorkomt.

Ook is er het wapen nog van bekend, dat geweest is een veld van zilver, met eenen toren van keel (rood), met spits dak en zijmuren van azuur (blaauw), staande op eenen grond van sinopel (groen), welk wapen veel overeenkomst heeft met dat van Heer-Simonskerke, zoo dat men daaruit zoude kunnen veronderstellen, dat het het zelfde dorp is of dat het daaromtrent heeft gelegen.

OUDE-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Feldwerth.

OUDE-KLOOSTER (HET) of het Oldeklooster, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Johannes-Evangelista.

OUDE-KONVENT (HET) of het Olde-konvent, naam, dien het oudste bekende konvent in de stad *Groningen* draagt.

Het was gelegen in de *Geestelijkemaagdenstraat*, thans doorgaans het *Roodeweeshuisstraatje* genaamd, omdat er van dat konvent, na de Reductie, een Stads-Weeshuis is gemaakt, waarin de weezen in het rood gekleed zijn, terwijl die van het Armen- of Diakonie-Weeshuis groene kleederen dragen. Het Oude-konvent komt waarschijnlijk reeds voor in de *Charta Werdensis*, welke tot het jaar 1166 wordt gebragt, doch misschien onder is. In een charter van 1386 worden al vermeld, *de Baghinen van den olden convente*, en in een charter van 1401, bevattende de wetten en instellingen van dit konvent, draagt het huis den naam van Antiquus Conventus Beghinarum.

OUDE-KONVENT (HET) of Begijnenhuis, voorm. konvent te *Kampen*, aan de westzijde van het vroegere *Kerkhof* der Bovenkerk.

De bewoneressen van dit konvent waren, even min als elders, aan kloostergeloften gebonden. Alle Begijnen waren door den band van liefde onder elkander en met God vereenigd.

De gebouwen zijn later tot de Munt ingerigt en in 1810 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan hebben, ziet men thans de Beestenmarkt.

OUDELAND (HET), streek lands in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-ambacht*; palende N. aan de Lange-Stukken, O. aan den Poel-polder, Z. en W. aan den weg naar Naaldwijk.

Zij wordt aldus genaamd, omdat zij achter den oudsten Maasdijk, nu de Naaldwijksche-weg, ligt.

OUDELAND (HET) of Indijk, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den Breukelsche-dijk, O., Z. en W. aan den Rijn.

OUDEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. W. Z. W. van *Sneek*. Men telt er 28 h. en 150 inw. en met de daartoe behoorende gehuchten 48 h. en 280 inw., die meest hun bestaan vinden in de veefokkerij, terwijl zij ook veel werk maken van de visscherij, inzonderheid op aal of paling, waartoe zij ruimschoots gelegenheid vinden in de onderscheidene wateren, welke onder dit dorp gevonden worden, als daar zijn: de Oudegaster-brekken, het Sipke-meer, het Kerkmeer, het Ried-meer, de Joe enz.

De Herv., die hier 185 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oudega-Idsega-en-Sandfirde*, die hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie aan den H. Martinus was toegewijd, en eenen stompen toren heeft, doch van geen orgel voorzien is. In deze kerk treft men eene blaauwe zerk aan, met een Grieksch opschrift, hetwelk door ons op het art. Hoitema is medegedeeld (1).

De R. K., van welke men er 90 heeft, worden tot de stat. van *Blaauwhuis* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

OUDEGA-EN-KOLDERWOLDE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring. van *Slooten*. Men heeft er eene kerk te Oudega en telt er 290 zielen, onder welke 60 Ledematen. De eerste, die na de scheiding van *Nijega*, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Swinchius, die in het jaar 1631 herwaarts kwam, en in het jaar 1639 naar Berkhout vertrok.

OUDEGA-IDSEGA-EN-SANDFIRDE, kerk gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *IJlst*. Men heeft er twee kerken, als ééne te Oudega en eene te Sandfirde, en telt er 360 zielen, onder welke 70 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Sikkes, die in het jaar 1598 hier stond, doch het zelfde jaar opgevolgd werd door Gerbrandus Sibrandi. Tot in 1610 hebben de Predikanten de gem. Gaastmeer en Nieuwenhuizen mede bediend.

OUDEGA-NIJEGA-EN-OPEINDE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*. Men heeft er drie kerken, als: ééne te Oudega, ééne te Nijega en ééne te Opeinde, en telt er 1720 zielen, onder welke ruim 100 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Eranus Marci, die welligt in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1603 overleed.

OUDEGASTER-BREKKEN, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, W. van en onder Oudega.

Het loopt westwaarts in de *Vlakke-Brekken* en de *Bornbrek*, en oostwaarts tot aan de b. van het d. Oudega; terwijl het voorts door de Zypsloot met het *Sipke-meer*, door de Kerksloot met de *Brandster-poel*, en door de Asegracht met de *Ringwiel* in verbinding staat.

OUDEGASTER-BROEK, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, N. van *Oudega*, dat door de dorpsvaart met de *Fljuessen* in verbinding staat.

OUDEGASTER-RIJP, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr., en 5 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beetsterzwaag*, ¼ u. N. W. van *Oudega*, waartoe het behoort.

(1) Zie Deel V, bl. 684.

OUDEGASTER-ZANDING (DE), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*; griet. *Smallingerland*, Z. van *Oudega*.

Het staat door de Wopke-slooten met de *Smalle-Eestersanding*, door het Ouddiep met de *Munniksgruppel* en door de Zetsloot met de *Munnik-Ee* in verbinding.

OUDE-GEEUW (DE), voorm. water, thans droog, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, onder het d. *Snikzwaag*, geloopen hebbende van het Kleine-Hornster-meer naar Utingeradeel.

OUDE-GEIN, ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie GEIN (HET-HUIS-TE-).

OUDE-GORZEN-POLDER (DE), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *'s Gravendeel-en-Leer-ambacht*; palende N. aan het Bijle-poldertje, O. aan de Kil, Z. aan den Stoope-polder, W. aan Meeuwenoord.

OUDE-GOUW (DE), water in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk gem. *Wognum-en-Wadway*, gedeeltelijk gem. *Spanbroek*, in eene noordoostelijke rigting van de waterscheiding tusschen de Wester-koggen en de Vier-Noorder-koggen, dwars door de *Kapelle-vaart* naar de *Groote-sloot* loopende.

OUDE-HASKE of OLDE-HASKE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Heerenveen*.

Men telt er 107 h. en 730 inw., die meest in den landbouw en de veengraverij hun bestaan vinden.

De noordelijke landen, bekend onder den naam van Oude-Hasker-uitgangen, zijn, als de naburige, laag en tot maadlanden dienende, voorts veenig, en op vele plaatsen reeds vergraven.

De Herv., die er 870 in getal zijn, behooren tot de gem. *Haskerhorn-en-Oude-Haske*, welke ook hier eene kerk heeft, ten Z. der Overspitting. Deze kerk is een oud gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De enkele Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Joure* gerekend. — De R. K., van welke men er 40 telt, behooren tot de stat. van *Joure*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 55 leerlingen bezocht.

OUDE-HASKER-UITGANGEN, lage landen, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie op het vorige art.

OUDE-HAVEN-VAN-OOSTBURG, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie ZOETWATER (HET).

OUDEHOF of DEKAMA-STATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 5 min. Z. van *Leeuwarden*, ten N. W. van en onder *Huizum*.

Het huis dezer state is in het jaar 1578, toen de Raadsheer JULIUS DEKEMA het bewoonde, door het Leeuwarder gemeen gesloopt, omdat zijn bezitter de Spaansche zijde hield, en men vreesde, dat de vijand zich daarin tegen de stad zoude versterken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, treft men thans eene hoeve aan, waarvan de landerijen nog kenmerken van de vroegere hovingen der state dragen.

OUDE-HOFSTEDE (DE), naam, welke wel eens gegeven wordt aan de riddermatige hofstad DRAKENSTEIN in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie DRAKENSTEIN.

OUDEHORNE of OLDEHORNE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr. en 3 u. O. van *Heerenveen*, aan den rijweg, welke van het Oranjewoud verder oostwaarts, door minder vruchtbare streken, naar Stellingwerf-Oosteinde loopt, waar men ook de kerk

heeft; doch het strekt zich tevens uit met eene buurt, Zevener genoemd, tot aan den buitenweg, daar men de voornaamste beplantingen vindt, gelijk voorheen het huis van den Heer Zevenaar, aan de Wijk, die uit de Knijpe naar de Kuinder gegraven en naar zijnen naam genoemd is, zijnde daarin, tot ophouding van het water, vier verlaten gelegd. — De inw. vinden meest in de veeteelt hun bestaan.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Oude-en-Nijehorne*, welke hier eene kerk heeft, met eenen toren, doch zonder orgel. — De Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Heerenveen*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

In den aanvang van den Nederlandschen oorlog met Spanje werd het beschanst, om de Zevenwouden te beter te beveiligen. Den 24 Januarij 1582 kwam de Spaansche Bevelhebber Verdugo, met zes vaandelen soldaten van Nieuwpoort, voor deze schans, doch werd zoo moedig ontvangen, dat hij terugwijken en de plaats verlaten moest.

OUDE-EN-NIJE-HORNE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*, met twee kerken, ééne te Oudehorne en ééne te Nijehorne. Men telt er 560 zielen, onder welke 100 Ledematen. Deze gem. was tot in 1832 kerkelijk met *Hoornsterzwaag* vereenigd, doch in dat jaar daarvan afgescheiden zijnde, bekwam zij, in 1833, eenen eigen Predikant in Hendrik de Let, die in het jaar 1843 naar Tjallebert vertrok.

OUDE-HUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Bolsward*, ¼ u. O. van *Oosterend*, waartoe zij behoorde.

OUDEHUIS of Oldehuis, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. O. van *Bolsward*, ¼ u. W. Z. W. van *Lutkewierum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 31 v. r. 27 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer M. H. Oudhuis, woonachtig te Lutkewierum.

OUDE-KAAG, pold. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Hoep, O. aan Grootewal, Z. aan de Oostermeer, W. aan het dorp Schagen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 43 bund. 56 v. r. 10 v. ell.; telt 49 h., waaronder 5 boerderijen, en staat onder het bestuur van den polder *Schagen*.

OUDEKAAI (DE), b. op het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*.

OUDEKADE, pold in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, Zie Kade (Oude-).

OUDEKERK en OUDEKENSKERKE, oude namen van het d. Hoedekenskerke, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Hoedekenskerke.

OUDEKERK, b. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. van *Breda*, kant. en 1¾ u. N. W. van *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, ½ u. W. van *Made*, waartoe het behoort.

OUDEKERK, geh. op het eil. *Schokland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. W. N. W. van *Kampen*,

gem. *Schokland*, 10 min. Z. van Ens. Hier staat de vuurtoren van het eiland.

OUDEKERK en OUDE-KERKEVELD, twee plaatsen in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Veghel*, gem. en W. van *Boekel*, het eene 20 min. Z. W. van *Boekel*, naar den kant van Erp, nabij het geh. Gramsoord, en het andere op de grenzen der gem. *Gemert*, nabij het geh. Esdonk, alwaar in het midden der zeventiende eeuw, als wanneer de oefening van de R. K. godsdienst in de gem. *Erp* en *Gemert* verhinderd werd, de inwoners dier gem. twee schuurkerken gebouwd hebben, waar zij hunne godsdienst kwamen waarnemen, welke schuren, naderhand afgebroken zijnde, haren naam gelaten hebben aan de plaats, alwaar zij gestaan hebben.

OUDEKERKE, Oudekerke of Ouwerkerke, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dat op de lijst van de kerken onder het dek. van *Schouwen* voorkomt.

Ook is er het wapen nog van bekend, dat geweest is een veld van zilver, met eenen toren van keel (rood), met spits dak en zijmuren van azuur (blaauw), staande op eenen grond van sinopel (groen), welk wapen veel overeenkomst heeft met dat van Heer-Simonskerke, zoo dat men daaruit zoude kunnen veronderstellen, dat het het zelfde dorp is of dat het daaromtrent heeft gelegen.

OUDE-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Feldwirth.

OUDE-KLOOSTER (HET) of het Oldekloster, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Johannes-Evangelista.

OUDE-KONVENT (HET) of het Olde-konvent, naam, dien het oudste bekende konvent in de stad *Groningen* draagt.

Het was gelegen in de *Geestelijkemaagdenstraat*, thans doorgaans het *Roodeweeshuisstraatje* genaamd, omdat er van dat konvent, na de Reductie, een Stads-Weeshuis is gemaakt, waarin de weezen in het rood gekleed zijn, terwijl die van het Armen- of Diakonie-Weeshuis groene kleederen dragen. Het Oude-konvent komt waarschijnlijk reeds voor in de *Charta Werdensis*, welke tot het jaar 1166 wordt gebragt, doch misschien ouder is. In een charter van 1386 worden al vermeld, *de Baghinen van den olden convente*, en in een charter van 1401, bevattende de wetten en instellingen van dit konvent, draagt het huis den naam van Antiquus Conventus Beghinarum.

OUDE-KONVENT (HET) of Begijnenhuis, voorm. konvent te *Kampen*, aan de westzijde van het vroegere *Kerkhof* der Bovenkerk.

De bewoneressen van dit konvent waren, even min als elders, aan kloostergeloften gehouden. Alle Begijnen waren door den band van liefde onder elkander en met God vereenigd.

De gebouwen zijn later tot de Munt ingerigt en in 1810 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan hebben, ziet men thans de Beestenmarkt.

OUDELAND (HET), streek lands in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-ambacht*; palende N. aan de Lange-Stukken, O. aan den Poel-polder, Z. en W. aan den weg naar Naaldwijk.

Zij wordt aldus genaamd, omdat zij achter den oudsten Maasdijk, nu de Naaldwijksche-weg, ligt.

OUDELAND (HET) of Indijk, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den Breukelsche-dijk, O., Z. en W. aan den Rijn.

OUDELAND (HET), pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Middelharnis*. Zie MIDDELHARNIS (HET OUDELAND-VAN-) (1).

OUDELAND (HET), pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-IJsselmonde*.

OUDELAND (HET), wijk of sectie van de *Watering-van-Lamswaarde*, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst;* palende N. aan den Oostvogel-polder, O. aan Lamswaarde, Z. aan den Have-polder, W. aan den St. Paulus-polder. Zie voorts LAMSWAARDE.

OUDLAND (HET), naam, welke men gemeenlijk geeft aan de ORANJE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*, in tegenstelling van den later bedijkten *Amelia-polder*, die het *Nieuwland* genoemd wordt. Zie ORANJE-POLDER.

OUDELANDE, gem. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de gem. Overzande, N. aan de heerl. Nisse, O. aan Baarland-en Bakendorp, Z. aan Ellewoutsdijk, W. aan Driewege-en-Coudorpe.

Deze gem. bestaat uit het d. Oudelande en het geh. Molenberg, den Oudelandsche-polder, den Storm-polder en den Molen-polder, benevens gedeelten van den Nieuw-Overzandsche-polder, den Kamer-polder, den Noord-polder, den Sak-polder en den Nissestelle-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 497 bund. Men telt er 86 h., bewoond door 106 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 550 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 500 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Borssele*, behoort. Volgens het besluit der klassis van 1590, moest er de predikdienst vervuld worden door de Predikanten van Baarland en Ellewoutsdijk. Naderhand geschiedde dit alleen door den eersten, tot het jaar 1616, toen de gemeente een eigen leeraar verkreeg. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Goes*. — De Christelijke Afgescheidenen, die men er 20 telt, worden tot de gem. van *Baarland* gerekend. — De R. K., die er 15 in getal zijn, parochieren te *Kwadendamme*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Het d. OUDELANDE of OUWELAND ligt 2¼ u. Z. ten W. van Goes, 2 u. Z. Z. O. van Heinkenszand. Het is een vrij goed en wel gelegen kerkdorp, dat in de kom van het d. 50 h. en 350 inw. telt.

De kerk is een goed gebouw, met eenen hoogen en dikken toren, doch zonder orgel. Van deze kerk plagten, vóór de Reformatie, twee gedeelten den Bisschop van Utrecht toe te komen. Tot het andere gedeelte van de kerk te OUDELANDE, was, volgens het handschrift der Utrechtsche kerk, van 22 Junij 1571, benoemd en aldaar in het bezit gesteld, de Heer CHRISTOFFEL à LOIN, een Priester uit het bisdom van Luik, zijnde de nazaat van den Heer JAN PIETERSZ. PLAS. Deze kerk, onbruikbaar geworden zijnde, werd in 1769 vertimmerd, het noordelijke kruispand afgebroken en het aan de oostzijde platgesloten koor tot eene ruime school ingerigt.

(1) Eveneens zoeke men de overige art. OUDELAND, welke hier niet gevonden worden, op den naam der gemeente, waartoe zij behooren.

Deze gem. was vroeger eene afzonderlijke heerl., welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door Mr. Jan Cornelis Lammens, Raad der Admiraliteit te Amsterdam, wegens de provincie Zeeland; thans maakt zij, met Baarland, de heerl. *Baarland-Oudelande-en-Bakendorp* uit. Stuivezande, dat er vroeger mede toebehoorde, is verdronken, en daarvan bestaan alleen nog eenige schorren. De heerlijkheid is het eigendom van de Heeren Cornelis Adrianus van Bel'm, te Schiedam, en Mr. Jacobus de Basen, te Rotterdam (1).

Het wapen der voorm. heerl. is een schild van zilver, met het aangezigt van een bejaard man met langen baard van natuurlijke kleuren.

OUDELAND-EN-TOCRNOOIVELD (HET), pold. in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*; palende N. aan Gravesloot, O. aan Geestdorp en den Rijn, Z. aan den Rijn en de stad Woerden, W. aan Rietveld.

OUDELANDS-AMBACHT, heerl. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heer-Oudelands-ambacht.

OUDELANDSCHE-KAMERDIJK (DE), dijk in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. *Oudelande*.

OUDELANDSCHE-POLDER (DE), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gedeeltelijk gem. *Heinsheerenland-en-Hoerkerke*, gedeeltelijk gem. *Maasdam*, gedeeltelijk gem. *Puttershoek*, en voor een klein gedeelte gem. *Heinenoord*, palende N. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, den West-Zomerlandsche-polder en den Oost-Zomerlandsche-polder, O. aan den pold. Bonaventura, Z. aan de binnengedijkte Maas, die hem van den St. Anthony-polder en van den Monnikenlandsche-polder scheidt, W. aan den Westmaas-Nieuwlandsche-polder.

OUDELANDSCHE-POLDER (DE), onbebruinde pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Oudelande*; palende N. W. aan den Nieuw-Overzandsche-polder, N. O. aan den Molen-polder, Z. O. en Z. aan de oudste landen der heerlijkheden Baarland en Oudelande, W. aan den Storm-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 90 bund., en wordt door de Baarlandsche-sluis van het overtollige water ontlast. Het polderstuur is opgedragen aan de dijksdirectie van Baarland-en-Oudelande.

OUDELANDSCHE-POLDER-DIJK (DE), dijk in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. *Oudelande*.

OUDELANDSCHE-ZEEDIJK (DE), dijk op het eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Ouddorp*, zich uitstrekkende van den Nieuw-Westerloosche-polder, onder Goedereede, in eene westelijke strekking tot aan den pold. het West-Nieuwland onder Ouddorp.

Deze dijk werd door de stormen van 29 November, 25 en 26 December 1837 zwaar geteisterd.

OUDELANDS-DIJK, oude dijk op de zuidelijke grens van het westelijke deel van *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Graaf-Jans-dijk.

OUDELANDS-DIJKJE, dijk in het *Schermer-eiland*, prov. *Noord-Holland*, aan de westzijde van den *Eilands-polder*.

OUDELANDS-KERK, heerl. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heer-Oudelands-ambacht.

---

(1) Vergelijk ons art. Baarland D. II, bl. 16.

OUDELANDS-LAAG (HET), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan het verdronken Westland, O. aan het Oudeland, Z. aan het Halstersche-Laag, W. aan den weg van Steenbergen naar Bergen-op-Zoom.

Deze polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 184 bund. 18 v. r. 80 v. ell., waaronder 163 bund. 10 v. r. schotbaar land; telt 7 h., waaronder het landgoed Dussenberg. Hij heeft eene houten brug over de linie, bij den Witten Ruiter, wijd 2,61 ell., hoog 1,88 ell., en wordt met het water van de linie van het Halstersche-Laag, door het verdronken Westland enz., op de Steenbergsche haven en op de Vliet, van het overtollige water ontlast. Het zomer peil is 0,70 ell. beneden A. P. Hij wordt door de Ingelanden zelven beheerd. In dezen polder wordt veel gemoerd, het veen wordt tot drie ellen en dieper gebaggerd.

OUDELANDS-POLDER, pold. op het eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DIEPENHORST (HET-OUDELAND-VAN-).

OUDELAND-VAN-ABBEBROEK (HET), pold. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Abbebroek*; palende N. aan den Ouden-Nieuwlandsche polder, N. O. aan de gorzen van de Bernisse-kreek, O. aan den Oude-kade-polder, Z. aan den Nieuwlandsche-polder.

OUDE-LINIE (DE), water in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *IJzendijke*, gedeeltelijk gem. *Biervliet*.

Het is het overblijfsel der laatste natuurlijke geul, die er bij het bedijken van den Zuiddiep-polder, in 1688, aanwezig was, en wordt aldus genoemd in tegenstelling van het, in 1735 door het Zuid-diep gegraven, kanaal (zie LINIE [DE]). Het is thans op vele plaatsen geheel opgeslikt; ligt in den Groote-Jonkvrouw-polder-benoorden; loopt voorts door het Zuid-diep naar de Magdalena-sluis, en dient voor een groot gedeelte tot uitwatering van de zeven vereenigde polders. Het is niet waarschijnlijk, dat het vóór het graven van het bovengemelde kanaal, in 1735, dezen naam droeg.

OUDEMAN, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, nu prov. *Zeeland*, gem. *IJzendijke*, alzoo meest genoemd wegens zijne ligging in den toenmaligen *Oudemans-polder*, de eigenlijke naam was WATERLAND. Zie dat art.

OUDEMANS-POLDER (DE), voorm. pold., gedeeltelijk liggende in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, heerl. *Waterland*, prov. *Zeeland*, gem. *IJzendijke*.

Deze pold. werd bedijkt tusschen de jaren 1523 en 1530, ingevolge octrooi, gegeven door den Aartshertog FILIPS aan HIERONIMUS LAUWERIN, tot het bedijken van polders, het stichten eener kerk daarin, en het uitgeven dier gronden tot heerl., als huwelijksgift van zijne dochter BARBETTE, onder den naam van Waterland. De Hieronymus (zie het art. JERONIMUS-POLDER) was reeds vroeger bedijkt, bij het leven van gemelden H. LAUWERIN. De OUDEMANS-POLDER werd na zijnen dood door de erfgenamen bedijkt. Even gelijk de door hem bedijkte polders naar zijnen doopnaam of die zijner dochter genoemd waren, en één naar haar de Jonkvrouw-polder heet, is het niet onwaarschijnlijk, dat deze naar hem de OUDEMANS-POLDER genoemd is: want de Osemans-polder (Noormans-polder) lag noordelijker en was een afzonderlijke polder. De stichting van het d. Waterland en de bouw

OUDE-MIEDEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksradeel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Bergum*, ½ u. W. van *Suawoude*.

OUDE-MIRDUM, OLDE-MARDÜM, OLDE-MIRDUM of OLDE-MIRDUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5 u. Z. van *Sneek*, kant. en 3 u. W. van de *Lemmer*, aan den rijweg van Slooten naar Stavoren. Ook loopen door dit d. wegen naar het strand, Rys, Balk, enz. De buurt van dit dorp is van kleine uitgestrektheid, tellende slechts 20 h. en 140 inw., doch hieronder behooren onderscheidene buitenbuurtjes en huizen, als: Elfbergen, Vierhuizen, Spitsbergen, de Marderhoek en Hoiteburen, welke gezamenlijk 80 h. en 524 inw. tellen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

Een stuk lands, in het zuidoosten van hier naar zee, bij de Modder-poel en Attje-Vliet, wordt gehouden voor het beste weiland in dit oord. Het Joldrenbosch is zeer hoog, bevat veel bouwland, doch meest geboomte. Van eenen rijweg, welke er door loopt en het Huningspad genaamd wordt, heeft men eene der schoonste gezigten van Gaasterland.

De rijweg van hier naar Rys is zeer aangenaam, als zijnde overschaduwd door het geboomte, hetwelk hier in overvloed, nevens de hooge bouwlanden, wordt gevonden.

De Herv., die hier 240 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Mirdum-Nije-Mirdum-en-Sondel*. De kerk was vóór de Reformatie aan de H. MARIA toegewijd, ten minste op de torenklok staat deze inscriptie:

bi den burrat heer Heinrichs tiien ✝
mi maecte in die eer marien ✝
men screef duzend acht en vijftig en vier hondert ✝
steven butendiik, wien dat wondert ✝

De pastorie kon destijds honderd goudgulden (150 guld.); het vikarisschap zeventig goudgulden (105 guld.) en eene andere vikarij veertig goudgulden (60 guld.) opbrengen. Deze kerk was een langwerpig gebouw met eenen zwaren toren, welke, oud en vervallen geworden zijnde, in 1790 vervangen is door een net kerkje, hetwelk geheel gebouwd is uit den opbrengst van den ouden duifsteen, waaruit de voormalige kerk en toren bestonden.

De enkele Doopsgez., welke hier woont, wordt tot de gem. van *Balk* gerekend. — De 80 R. K., welke men er aantreft, behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Balk* gedeeltelijk tot die van *Bakhuizen*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

OUDE-MIRDUM is de geboorteplaats van den Wis- en Natuurkundige HENRICUS AENEAE, gedoopt den 25 Augustus 1743, † 1 November 1810.

In 1329 deden de West-Friezen eene landing op deze kust, die wegens hare hoogte geene zeedijken heeft, en roofden grooten buit uit de toen aanzienlijke dorpen van OUDE-MIRDUM en *Nije-Mirdum*; doch de Oostvlielingen deden het zelfde in Wester-Vlie, en zulks met zoo veel bitterheid, dat de partijen, waar zij ook elkander op zee ontmoetten, terstond handgemeen werden en de overwonnenen over boord wierpen. Dan, kort daarna werd dit verschil bijgelegd, door de tusschenkomst van den Abt van het St. Odulfus-klooster te Stavoren en eenige aanzienlijke burgers dier stad.

OUDE-MIRDUM-NIJE-MIRDUM-EN-SONDEL, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Slooten*.

Men heeft er twee kerken, als ééne te Oude-Mirdum en ééne te Sondel. De kerk te Nijemirdum schijnt in het begin van 1700 te

zijn afgebroken, althans in het jaar 1702 is er voor het laatst in gedoopt. De kerk te Sondel is eene der oudste uit den omtrek. Men telt er ruim 600 zielen onder welke 210 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest QUIRINUS PALM, die in het jaar 1566 herwaarts kwam, en in het jaar 1567 naar Emden vlugte, wegens de vervolging, die Frieslands Stadhouder, AREMBERG, in Januarij van dat jaar, tegen de reeds begonnene Reformatie, op last van de Gouvernante, begon aan te rigten. Hij is in 1574, bij het innemen van Leerdam, door de Spanjaarden aldaar opgehangen. De eerste, die na hen aldaar stond was SIBLI HARMES, die in het jaar 1599 hier stond en in het jaar 1610 naar Gaastmeer vertrok. Destijds was S o n d e l nog niet met *O u d e - M i r d u m* en *N i e u w e - M i r d u m* gecombineerd, dit geschiedde eerst in het jaar 1640. S o n d e l heeft vanhet jaar 1590 af vijf Predikanten gehad, waarvan de eerste was JOHANNES SILVIUS.

OUDE-MOER (DE), meertje in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 20 min. Z. van *Andijk*.

OUDEMOEREN (DE), pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

Deze pold., maakt een gedeelte van den *Emelia-polder* uit, maar is, in het jaar 1711, ter verkrijging van eene verbeterde uitwatering en, om het door inlating van den vloed te doen verhoogen, door eene kade daarvan afgezonderd. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 149 bund. 65 v. r. 50 v. ell., en wordt door eene sluis, nabij de Hooge-Zwaluwe, wijd 2,33 ell., voorzien van een paar buiten- en binnenpuntdeuren en eene schuif, op de zoogenaamde Vloedspui en verder op de Amer van het overtollige water ontlast. Ook ontvangen de OUDE-MOEREN nog, door een steenen sluisje, gelegen in de kade tegen den buitendijk, wijd 1,22 ell. en voorzien van eene schuif, het water van de landen van den Emelia-polder genaamd de Doodezijde, welk water echter niet mag invloeijen, dan nadat de OUDE-MOEREN tot op het zomerpeil afgeloosd zijn. Het beheer over de uitwatering van dezen polder is aan den Agent der Domeinen van de beide Zwaluwen opgedragen, overigens behoort dit gedeelte onder het bestuur der geheele dijkaadje, voor het onderhoud der sluis echter, waarmede het domein belast is, ontvangt deze administratie, volgens eene in 1740 geslotene conventie, jaarlijks de som van honderd twintig gulden uit de polderkas.

OUDEMOERENSCHE-SLUIS (DE), sluis in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

OUDE-MOLEN, geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 6½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2½ u. van *Zalt-Bommel*, gem. en 10 min. Z. W. van *Pouderoijen*; met 5 h. en 24 inw.

OUDE-MOLEN, geh. in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie OLDENMOLEN.

OUDE-MOLEN, geh. in den polder de *Ruigenhil*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 6 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. N. W. van *Zevenbergen*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Willemstad*; met 30 h. en 150 inw. Er is eene school.

OUDE-MOLEN-VAART (DE), vaart of haven in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, te 's Gravenmoer, beginnende aan den molen en loopende noordwaarts op tot in de *'s Gravenmoersche-vaart*.

OUDEN-BAARLEBOSCH, oude naam van het vl. OUDENBOSCH, in het mark. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie OUDENBOSCH.

OUDENBOOM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en 5 min. N. O. van *Maarheeze*; met 26 h. en 150 inw.

OUDENBOSCH, kant., prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*.

Dit kant. bevat de volgende zeven gem. Oudenbosch, Rosendaal-en-Nispen, Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel, Etten-en-Leur, Hoeven-en-St.-Maartens-polder, Oud-en-Nieuw-Gastel en Dinteloord-en-Prinseland, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 30,988 bund. Men telt er 3821 h., bewoond door 4397 huisgez. en ruim 23,400 inw., van welken eenigen in de vlas- en meekrapteelt hun bestaan vinden. Men heeft er 16 graanmolens, waaronder 3 rosmolens, 7 oliemolens, waaronder 6 rosmolens, 21 bierbrouwerijen, 1 mouterij, 8 grutterijen, 28 leerlooijerijen, 1 hoedenfabrijk, 2 steen- en pannenbakkerijen, 1 scheepstimmerwerf, 4 meestoven, 3 touwslagerijen en 3 lijmstokerijen.

OUDENBOSCH, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, (13 k. d., 17 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Mark, die haar van de gem. Stand-daar-buiten scheidt, O. aan Hoeven-en-St.-Maartens-polder, Z. aan Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel en aan Oud-en-Nieuw-Gastel, W. aan Oud-en-Nieuw-Gastel.

Deze gem. bevat het vl. Oudenbosch, met de buurten Kalesboek en Moleneind, benevens de geh. Bosschedijk, Galgstraat en een gedeelte van het geh. Bosschehoofd. Zij beslaat, volgens het kadaster 1176 bund. 23 v. r. 28 v. ell., waaronder 1129 bund. 67 v. r. 9 v. ell., belastbare grond, telt 481 h., bewoond door 532 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2640 inw., die eenen aanzienlijken handel, vooral in graan, drijven, en veel rijshout naar Zeeland verzenden. Ook heeft men er schoone boomkweekerijen, 4 bierbrouwerijen, 1 mouterij, 2 grutterijen, 6 leerlooijerijen, 1 scheepstimmerwerf, 1 touwslagerij, 1 graan- en 2 oliemolens, onder welke laatste 1 rosmolen.

De Roomsch-Katholijken, welke er ruim 2500 in getal zijn, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom* behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt.

De Hervormden, die er 110 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oudenbosch-Rucphen-en-de-Hoeven*.

De 16 Israëliten, die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Rosendaal* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het vlek Oudenbosch, vroeger Oude-Baarle-Bosch, en in de omstreken veelal den Bosch geheeten, ligt 4 u. W. van Breda, 4 u. O. N. O. van Bergen-op-Zoom, aan een beekje, hetwelk uit de veenen bij Rucphen ontspringende, aldaar bevaarbaar wordt, tot in de Markstroom, gelijk ook binnen de plaats, eene zeer bekwame havenkom is. Deze haven, welke 1880 ellen lang is, werd in het jaar 1829 tot 2,35 ell., onder A. P. uitgediept. Zij dient niet alleen tot de scheepvaart, maar ook tot uitwatering van een gedeelte der Oude-en-Nieuwe-Landen-van-den-Oudenbosch, en, hoewel in geringe mate, ook voor een gedeelte van den Gastelsche-polder, alsmede tot suatie van de zoogenaamde Boterpotten en andere landen, ten Zuiden en Zuidwesten van den Oudenbosch, welker zomerpeilen omstreeks 0,30 ell. onder A. P. gelegen zijn. De sluis, gelegen aan de westzijde van het

boveneinde der haven, tot uitwatering dier Boterpotten enz. verstrekkende, wijd 1,57 ell. en van eene drijfdeur voorzien, diende, vóór de digting van de rivier de Mark-en-Dintel, ook tevens tot spuijing van de haven van den Oudenbosch, ten welken einde daarin eene schuif gevonden wordt, en binnen de Oude-en-Nieuwe-landen-van-den-Oudenbosch een groote boezem, waarin het vloedwater tijdelijk geborgen werd. Bij het, in 1793 of 1794, aanleggen van batterijen, aan het einde der haven, nu nog de **Schans** geheeten, welke in 1831 weder opgemaakt zijn, heeft men vele en zware fondamenten van oude gebouwen, op drie tot drie en een halve ell. onder de tegenwoordige buitengronden, aangetroffen; men vermoedt, dat hier, in vroeger tijd, het stadje de **Nieuwen-Bosch** zal hebben gestaan. Men telt in de kom der gem. Oudenbosch vijf bebouwde straten, behalve eenige steegjes, zijnde de hoofdstraat aanzienlijk breed en met vele deftige gebouwen voorzien. Van deze plaats loopt een smalle klinkerweg, in eene zuid-zuidoostelijke rigting, naar den grootenweg tusschen Breda en Bergen-op-Zoom.

Het houtgewas groeit er in den omtrek overvloedig, waarom de plaats van de daarbij zijnde bosschen haren naam zal ontleend hebben.

Men heeft er een net **Gemeentehuis**, een **Distributiekantoor voor de brievenposterij**, eene **Bank van Leening** en eene wekelijksche **Markt**.

De kermis valt in op den eersten Zondag na den 15 Augustus, en de paardenmarkt den 15 Maart.

De **Roomsch-Katholijke kerk**, aan de H. Agatha toegewijd, is een ruim oud, doch goed kruisgebouw, hebbende op het dak een spits kloktorentje. De kerktoren is kort en smal met een laag puntig dak. Deze kerk staat bijna op zich zelve, ten Oosten buiten het vlek, op een kerkpleintje met enkele boomen en huizen omringd. Zij was, sedert de Reformatie bij de Hervormden in bezit, doch is in het jaar 1799 weder aan de Roomsch-Katholijken overgegaan.

Sedert de terugkeer der parochiekerk aan de R. K. was de Herv. gemeente van eene geschikte plaats ter godsdienstoefening verstoken. Voorloopig werd hun, in het jaar 1804, het voormalige woonhuis der R. K. Geestelijken, ter bewoning voor den Predikant en tot het houden van hunne godsdienstoefeningen, aangewezen; welke aanwijzing Koning Lodewijk, in het jaar 1807, in eene bepaalde overgifte veranderde, en daarbij, in het jaar 1809, de toezegging voegde eener som, genoegzaam tot bouwing van eene kerk. Daar echter genoemde Vorst zijnen troon en ons Vaderland verliet, alvorens deze som geheel was uitbetaald, moest de gemeente zich blijven vergenoegen, hare godsdienst in gezegde predikantswoning te kunnen uitoefenen, tot in het jaar 1819, toen de tegenwoordige kerk gebouwd is, welke den 17 October van dat jaar werd ingewijd. Deze kerk is een eenvoudig, net, vierkant gebouw, hebbende met groote letters het jaartal MDCCCIX in den gevel en een koepeltorentje op het stomp toeloopend dak. Vóór den ingang is een ijzeren hek. In het jaar 1837 werd, door een der gemeenteleden, een fraai en kostbaar zilveren doopvont aan deze kerk ten geschenke gegeven.

Er is aldaar mede een klein **Seminarium** voor het R. K. vicariaat van Breda, waarin door zeven docenten aan ongeveer honderd Studenten onderwijs gegeven wordt. Het is eene afdeeling van het groot seminarium te Hoeven, in een nieuw en deftig gebouw, dat in dit jaar (1846) eerst betrokken is. Ook zijn er een **Instituut voor het lager onderwijs onder de broeders van den H. Aloysius**,

met 140 leerlingen, en eene Kostschool voor meisjes, bestuurd door Zusters van liefde.

Oudenbosch is de geboorteplaats van Adrianus de Vetri Busco of Adrianus van den Oudenbosch, die in de vijftiende eeuw, onder anderen, eene kronijk van Luik (*Chronicon Leodiense*) geschreven heeft. Hij overleed vermoedelijk in 1485.

Sedert het jaar 1421 was het veer of de gewone overvaart tusschen Holland en Braband van hier op Dordrecht, en er was hier ter plaatse een veerdam of hoofd gelegd, doch door de aanslibbing der gronden en het bedijken van den pold. van Stand-daar-buiten, was dit veer zoo moeijelijk geworden, dat de Staten in 1500 genoodzaakt waren, het naar eene andere plaats te doen verleggen.

In het jaar 1747 was op de heide, zuidwaarts van den Oudenbosch, de legerplaats der Staatsche troepen, onder het bevel van den Generaal Baron van Schwartsenberg, bij welke gelegenheid Willem IV, Prins *van Oranje*, als Stadhouder, de wapenschouwing deed en binnen deze plaats eenige dagen zijn hoofdkwartier hield. Ook bleven deze troepen daar liggen, gedurende het beleg van Bergen-op-Zoom door de Franschen, uit welke legerplaats telkens, voor en na, eenige versterking aan het kleine leger, achter de linie van Bergen, werd toegezonden. Ter zelfder tijd werd deze plaats met eenen wal, hoewel eeniglijk met fascinen (takkebosschen) toegesteld, omringd en versterkt, om tegen eenen onverhoedschen aanval gedekt te zijn, waardoor dit vlek eenigermate de gedaante eener stad bekwam, over welke de Generaal Graaf van Lillens, als Kommandant, het bevel voerde; dan, na den gesloten vrede te Aken, in het jaar 1748, is alles weder geslecht geworden.

OUDENBOSCH (NIEUWE-LANDEN-VAN-DEN), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*; *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oudenbosch*.

Deze pold. maakt een gedeelte van de *Oude-en-Nieuwe-landen-van-den-Oudenbosch* uit.

OUDENBOSCH (DE OUDE-EN-NIEUWE-LANDEN-VAN-DEN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oudenbosch*; palende N. aan de buitengronden tegen de Mark en aan den Hooge-Koedijk, O. aan den Lage-Koedijk en aan het Maas-straatje, Z. aan de Moerdijksche-straat, W. aan de haven van den Oudenbosch.

Deze pold., welke, na eene onbekende inbreuk, door de abdij van St. Bernard, in de provincie Antwerpen, in 1460, herdijkt is geworden beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 402 bund. 33 v. r. 55 v. ell., alles schotbaar land. Hij heeft twee steenen sluizen, als: ééne aan het boveneinde der haven van den Oudenbosch, wijd 1,08 ell., hoog 0,87 ell., en de andere aan de Mark, wijd 1,50 ell., hoog 1,55 ell., beide voorzien van drijfdeuren en schuif; deze laatste is binnensluis geworden, nadat in 1811 het buitengat door eene houten sluis, genaamd den Blaffert, voorzien van een paar puntdeuren en schuif, wijd en hoog 1,64 ell., is afgesloten geworden. Door middel van de twee genoemde sluizen wordt de polder van het overtollige water ontlast, als: door de eerstgemelde op de haven van den Oudenbosch, en door de laatstgemelde onmiddellijk op de Mark. Vóór de herdigting der rivier was deze pold. dikwijls met overtollig water bezet, hetwelk somtijds 0,56 boven het zomerpeil klom. Hij ontvangt ook veel water van de hooge landen in de gemeente de Hoeven. Het zomerpeil

is 0,30 ell., de laagste landen 0,10 ell. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Rentmeester, tevens Penningmeester en eenen Gezworene.

OUDENBOSCH (OUDE-LANDEN-VAN-DEN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oudenbosch*.

Deze pold., maakt een gedeelte van de *Oude-en-Nieuwe-Landen-van-den-Oudenbosch* uit.

OUDENBOSCH-RUCPHEN-EN-DE-HOEVEN, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Breda*, ring van de *Willemstad*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als ééne te Oudenbosch en ééne te Hoeven, en telt er 135 zielen, onder welke 75 Ledematen. Het waren vroeger drie afzonderlijke gem., namelijk : die van Oudenbosch, van de Hoeven en van Rucphen.

OUDENDALE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Lidlum.

OUDENDIJK, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (4 k. d., 18 m. k., 8 s. d.); palende N. aan Grosthuizen, O. aan Schardam, Z. aan Beets, W. aan de Beemster.

Deze gem. bevat het d. Oudendijk, benevens de geh. de Zomerdijk, de Slimdijk, Kathoek, alsmede de pold. het Beschoot, en een gedeelte van de Beetster-Koog. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 611 bund. 30 v. r. 52 v. ell., waaronder 603 bund. 82 v. r. 12 v. ell. belastbaar land. Men telt er 84 h., bewoond door 94 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en in het kaasmaken.

De Herv., die er 410 in getal zijn, onder welke 155 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Edam* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bernardus Bernardi, die, in 1572 te Purmerende R. K. Pastoor zijnde, met de geheele gemeente tot de Hervormden overging. Hij werd de eerste Hervormde Predikant aldaar; in 1576 naar de Hervormde gemeente te Beets-en-Ouderdijk beroepen, overleed hij, in 1579, te Beets, het hoofddorp, waar de pastorij stond. In 1663 werd Ouden-dijk van Beets gescheiden en kreeg cenen eigen Leeraar in, Franciscus Blanken, die in 1694 aldaar overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R.K., die er 30 in getal zijn, worden tot de stat. van de *Gooren* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt, onder welke een veertig- of vijftigtal van de Beemster.

Het d. Oudendijk ligt 1½ u. Z. W. van Hoorn, aan den dijk, die West-Friesland en Waterland scheidt, en aan de Oudendijker-sloot, die het water uit de Beemster-ringsloot naar de uitwaterende sluis te *Schardam* voert. Het is een welvarend dorp van een uur lang; de huizen, 64 in getal, staan ruim uit elkander gebouwd. Men vindt hier schoone boerenwoningen, die zich meest oostwaarts uitstrekken tot aan de trekvaart van Hoorn. Aldaar is in die trekvaart een dam, waardoor de doorvaart der schuiten belet wordt, zoodat de reizigers tusschen Hoorn en Edam of Purmerend van de eene in de andere trekschuit moeten overgaan, over de brug, welke alhier over de Oudendijksche-sloot ligt. Ook zijn aan beide zijden van die brug herbergen, die tot pleisterplaats verstrekken. Vóór het jaar 1400 behoorde

Oudendijk onder het baljuwschap van Medemblik; doch in 1408 begaf het zich met de Veenhop onder het regtsgebied van Hoorn, en werd zulks den 16 Junij van dat jaar, door Willem VI, Graaf *van Holland*, bekrachtigd.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, werd destijds door de Graven begeven; de bevestiging werd door den Aartsdiaken van Utrecht verleend. De inkomsten van de pastorij waren zeer gering, bestaande ten hoogste in één Nobel (4 guld.), welke van de landerijen getrokken werd. Deze kerk werd in 1649 door de tegenwoordige vervangen, welke niet ver van de Beemster staat, en is een niet groot, maar net steenen gebouw, in 1648 gesticht. De torenspits is van hout, doch met leijen gedekt. Er is geen orgel in de kerk. Het inwendige is zeer verfraaid door de ruimte onder den toren en het koor van de kerk af te schutten, welke eerst in 1846 geheel is voltooid. De predikstoel is van 1638, zeer zeker uit de vorige kerk. Aan de oostzijde der kerk is in 1775, ten behoeve der armen in de gemeente, een regenwaterbak gebouwd uit een legaat gemaakt door Mejufvrouw Maria Bliklander, weduwe van Ds. Jacobus Bikkes, aldaar in 1760 overleden.

In 1829 is er een nieuw en net schoollokaal gebouwd, en in 1847 zal er eene nieuwe onderwijzerswoning worden aangebouwd.

Het wapen dezer gem. bestaat in eene gans.

OUDENDIJK, geh. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 6½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3½ u. N. W. van *Heusden*, gem. *Woudrichem-en-Oudendijk*, ½ u. W. van *Woudrichem*; met 41 h. en 320 inw.

OUDENDIJK, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. W. aan den Stoope-polder, N. O. aan de Kil, Z. O. en Z. aan het Hollandsdiep, W. aan den Strijensche-polder.

OUDENDIJK (DEN), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hooge-Ban*; palende N. W. aan den Zestienhovensche-polder, N. O. aan Schiebroek, O. aan den Berg-polder, Z. aan de Rotterdamsche-Schie.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 201 bund. 94 v. r. 71 v. ell.; telt 29 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door eenen molen op de Rotterdamsche-Schie van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Ingelanden.

OUDENDIJK, geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. van W. *Brouwershaven*, gem. *Ellemeet*, van welke gem. het thans de kom uitmaakt.

Het is eene welgelegen en levendige plaats, waar men 27 h., bewoond door 38 huisgez., uitmakende eene bevolking van 190 inw. telt, onder welke 185 Herv., die kerkelijk tot *Elkerzee* behooren. — De 5 R. K., die men er vindt, behooren tot de stat. van *Zierikzee*.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt, alsmede eene, in 1846 gebouwde, meestoof.

OUDENDIJKS-SLOOT, water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, komende uit de ringsloot van de Beemster, en met eene oostelijke strekking door de gem. Oudendijk en Schardam naar de Hornsluis loopende, waardoor het zich in de Zuiderzee ontlast.

OUDENHOORN, gem. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (11 m. k., 7 s. d., 16 k. d.); palende N. O. aan Abbenbroek, O. aan Zuidland-en-Velgersdijk, Z. aan het

Haringvliet, W. aan Oude-en-Nieuwe-Struiten en aan Nieuwen-Hoorn-en-Nieuwe-Goote.

Deze gem. bestaat uit het grootste gedeelte van den polder den Oudenhoorn, en een klein gedeelte van den Zuidlandsche-polder. Zij bevat daarin het d. Oudenhoorn, met eenige verstrooid liggende huizen en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 850 bund. 7 v. r. 49 v. ell., waaronder 832 bund. 66 v. r. 65 v. ell. belastbaar land; telt 94 h., bewoond door 144 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 680 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de vlasteelt. Men heeft er ook eenen korenmolen.

De inw., die er, op 6 na, allen Herv. zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Geervliet*, behoort. De eerste, die, voor zoover bekend is, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Theodorus Roest, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1577 naar Spijkenisse vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De 2 Evang. Luth., welke hier wonen, worden tot de gem. van *Brielle-en-Helvoetsluis* gerekend. — De 4 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Brielle*. Men heeft er een raadhuis, eene fraaije onderwijzerswoning en eene, in 1845 nieuw gestichte, school, welke gemiddeld door een getal van 80 tot 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het begin der vorige eeuw in eigendom toebehoorde aan Vrouwe Odilia Louise, douairière van Keppel, geboren Baronnes van Steeland, Vrouwe van *Ubbergen enz.*, in welk geslacht zij echter na dien tijd niet lang gebleven is, daar zij reeds in het jaar 1775 toebehoorde aan den Heer Jan Pruyt, aan wiens nazaten zij thans nog behoort, zijnde thans Ambachtsheer van Oudenhoorn Mr. Cornelis Pruyt, woonachtig te Brielle.

Het d. Oudenhoorn ligt 2 u. Z. Z.O. van Brielle en 1¼ u. O. ten N. van Hellevoetsluis. Men telt er in de kom van het d. 32 h. en 240 inw. De huizen staan meest allen in eene vierkante gedaante om het kerkhof.

De kerk was vóór de Reformatie waarschijnlijk, even als de klok, aan de *H. Maagd* Maria toegewijd. De pastorie plagt door de Graven van Holland begeven te worden. Zij was bij afwezen zeven ponden (5 guld. 25 cents) waardig; die in de pastorij woonde kon jaarlijks achttien gulden trekken. Het kosterschap, hetwelk insgelijks door de Graven van Holland begeven werd, bragt jaarlijks vijf Rijnsche guldens (7 guld.) op. Het tegenwoordig kerkgebouw, dat vrij oud is, heeft een goed aanzien. De toren gaat vierkant op tot eene redelijke hoogte boven het kerkdak, van waar zij zeer spits opgaat; rondom de kerk is het kerkhof, hetwelk voor een gedeelte met boomen beplant is. De kerk heeft in het jaar 1829 eenige herstellingen ondergaan.

De kermis valt in den 15 Junij.

Het wapen bestaat in een schild van sabel (zwart), met eenen jagthoorn van goud.

OUDENHOORN, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, voor het grootste gedeelte gem. *Oudenhoorn*, en voor een klein gedeelte gem. *Abbenbroek*; palende N. aan den Oude-Nieuwlandsche-polder, N. O. aan den Nieuwlandsche-polder, O. aan den Zuidlandsche-polder, Z. W. aan het Haringvliet, W. en N. W. aan den Nieuwenhoornsche-polder.

Deze polder is in het jaar 1555, door MACHTELD VAN VALKENBURG, Vrouwe *van Voorne*, ter bedijking uitgegeven, bij bevestiging eener vroegere uitgifte, gedaan door Graaf FLORIS VAN BORSSELE. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 862 bund. 85 v. r. 5 v. ell., waaronder 684 bund. 24 v. r. 33 v. ell. schotbaar land, als: onder *Oudenhoorn*, volgens het kadaster, 684 bund. 24 v. r. 33 v. ell., waaronder 616 bund. 9 v. r. 99 v. ell. schotbaar land, en onder *Abbenbroek*, volgens het kadaster, 178 bund. 60 v. r. 72 v. ell., waaronder 68 bund. 14 v. r. 34 v. ell. schotbaar land. Men telt er 94 h., waaronder 19 boerderijen, alle onder *Oudenhoorn*. Hij wordt door eenen molen en eene sluis, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Polderschout met zeven Ingelanden.

OUDENHOORNSCHE-ZEEDIJK, dijk in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, den zuidelijken en den zuidoostelijken dijk van den polder *Oudenhoorn* uitmakende, en van de zuidelijke punt van den polder Nieuwenhoorn naar den zuidwestelijken hoek van den Zuiderlandsche-polder, langs het Haringvliet loopende. Aan den zuidhoek van dezen dijk, treft men de zoogenaamde Hoornsche-hoofden aan, zijnde de zeeweringen of kribben tot beveiliging van deze vooruitstekende punt. Ook is van hier gelegenheid om overgezet te worden op Middelharnis enz.

OUDENHOVEN, streek lands in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*.

Het is een gedeelte van de gem. *Oosterhout*, dat eertijds toebehoorde aan de Abdis van Thoor, die er eene soort van regtbank had, bestaande uit twee Schepenen en eenen Secretaris. Voor deze regtbank moesten de goederen, die onder OUDENHOVEN lagen, overgedragen worden, hoewel men de pleitgedingen voor gewone regtbank te Oosterhout voeren moest.

OUDENHOVENSCHE-HOEVEN, naam, welke men geeft aan vier digt bij elkander gelegen bouwhoeven, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. W. van *Eindhoven*, kant., gem. en ½ u. N. van *Oirschot*, tot het geh. *Hedel* behoorende.

Deze hoeven komen ook wel eens verkeerdelijk, onder den naam OUDENHOVEN, als een gehucht voor.

OUDENMOLEN of OUDEMOLEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2¼ u. Z. ten W. van *Asten*, gem. en 5 min. W. van *Heeze*; met 23 h. en 110 inw.

Het ontleent zijnen naam van eenen aldaar vroeger gestaan hebbende windkorenmolen, die in het jaar 1637 door den bliksem is in brand geraakt en aan kolen gelegd.

OUDEN-RIJN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Vleuten, O. en Z. aan Jutphaas, W. aan Achthoven en Veldhuizen.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Ouden-Rijn-en-Heikop, Galekop en Papendorp. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1450 bund. 95 v. r. 15 v. ell.; waaronder 993 bund. 70 v. r. 13 v. ell. belastbaar land. Men telt er 83 h., bewoond door 88 huisgez., uitmakende eene bevolking van 478 inw., die meest bestaan van den landbouw. Ook heeft men er eendenkooijen.

De R. K., die er 320 in getal zijn, maken, met die uit de gem. Achthoven en Veldhuizen, eene stat. uit, welke tot het aartspr.

van *Utrecht* behoort, 600 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., die er 125 in getal zijn, worden tot de gem. van de *Meern* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Oudenrijn ligt 1 u. Z. W. van Utrecht, en 1 u. N. van IJsselstein. — De R. K. kerk, heeft toren en orgel.

Nabij dit dorp vindt men ook de voorm. buit. Jepma, thans ingerigt tot een koffijhuis voor den fatsoenlijken stand.

De kermis valt in den 2 September.

OUDEN-RIJN, voorm. afzonderl. heerl. in het *Nedersticht* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn*; palende N. aan den Ouden-Rijn, die haar van de heerl. Vleuten scheidt, O. aan Papendorp en Galekop, Z. aan Heikop, W. aan Reeveld.

De grond dezer voorm. heerl. besloeg, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 424 bund. 28 v. r. 53 v. ell., waaronder 420 bund. 85 v. r. 3 v. ell. belastbaar land. Men telt er 40 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 260 inw., onder welke 60 Herv. en 200 R. K.

OUDEN-RIJN-EN-HEIKOP, heerl. in het *Nedersticht* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn*; palende N. aan de heerl. Vleuten, O. aan de heerl. Papendorp en Galekop, Z. aan het Nedereinde-van-Jutphaas, W. aan Rijnenburg-en-Reeveld.

Deze heerl. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. Ouden-Rijn en Heikop, en beslaat eene oppervlakte van 767 bund. 40 v. r. 25 v. ell., waaronder 754 bund. 18 v. r. 43 v. ell. belastbaar land. Men telt er 50 h., bewoond door 52 huisgez., uitmakende eene bevolking van 300 inw., onder welke 80 Herv. en 220 R. K.

Deze heerl. was vroeger gedeeltelijk aan de prov. Utrecht, gedeeltelijk aan het Huis van Vianen leenroerig. In het jaar 1530 werd, door Keizer Karel V, aan Hendrik van den Bosch, Burgemeester der stad Utrecht, behoudende toen het lage geregt van den Ouden-Rijn-en-Heikop, vergund, jaarlijks vijf bekwame Schepenen te mogen zetten, om regt te doen naar behooren. Dit octrooi, hetwelk wegens de menigvuldige oorlogen, in vele opzigten niet waargenomen was, werd in den jare 1561, door den Stadhouder en de Raden in den Hove van Utrecht, vernieuwd en bevestigd.

In het jaar 1748 is de Heer Gerard Franco, Baron de Milan Visconti, Heer van *Neyvel-Hinderstein* enz., bij de Staten der provincie Utrecht, en de Heer Jan Karel de Jonge, Heer van *Echert*, als in huwelijk hebbende Vrouwe Margaretha Rou van Schalkwijk, bij den Huize van Vianen, daarmede beleend. Tegenwoordig wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Baron van Wijckersloot van Weerdestein en den Heer Hubert Bart van Zuylen van den Ham, woonachtig te Oudenrijn.

OUDEN-TEMPEL (DEN), of liever Olden-Tempel, voorm. oud adell. havez., in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1 u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant., gem. en 1½ u. N. ten O. van *Wijchen*, en ½ u. van de Waal.

Het huis was zeer oud en in het vierkant opgemetseld, doch is in 1794 afgebrand. Op dezelfde plaats werd, in 1839, door den tegenwoordigen eigenaar, een met smaak gebouwd landhuis geplaatst, mede den Olden-Tempel geheeten, hetwelk, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte besloeg van 22 bund. 22 v. r. 10 v. ell., en thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer N. H. van 't [illegible].

Van het oude gebouw is bij den Hofraad Russ te Korbach, in Waldek, nog eene schilderij aanwezig van het jaar 1423, waarvan door den tegenwoordigen eigenaar, eene juiste afteekening bewaard wordt.

OUDEN-TOL, geh. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. Z. O. van *Brielle*, gem. *Simonshaven-en-Schuddebeurs*; met 11 h., waaronder 2 boerderijen en ruim 40 inw.

OUDEN-TOL (DE), brug in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, Z. van het d. Voorburg, waar, in vroegeren tijd, eene grafelijke tol geheven werd.

OUDENWEERD, OUDEWEERD of OUDEWAARD, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Kesteren*; palende N. en N. O. aan den Rijn, Z. aan Kesteren, W. aan aan Lhede.

Deze heerl. bevat den pold. Oudenweerd, benevens eenige buitengronden en daarin de buurs. Oudenweerd.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Kesteren*.

De R. K., welke men er aantreft, werden tot de stat. van *Maurik* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen ontvangen onderwijs te *Kesteren*.

De buurs. OUDENWEERD, OUDEWARD of OUDEWAARD ligt 4 u. N. W. van Nijmegen, 3 u. N. O. van Tiel, niet ver ten N. van Kesteren.

OUDENWEERD, pold. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr., en kant. *Tiel*, gem. *Kesteren*; palende N. en N. O. aan den Rijn, Z. aan den Polder-van-Kesteren, W. aan Lhede.

OUDENWIEL of OUDEWIEL, een der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, welke in eene zuidwestelijke strekking, van de Merwede naar de West-kil en het Steurgat loopt.

OUDENOORD, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie PIJLSWAARD.

OUDEPLAAT, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrijpe* en voor een zeer klein gedeelte gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*; palende N. aan den Polder-van-Onwaard, N. O. aan den St. Christoffel-polder, O. aan het Oudeland-van-Sommelsdijk en aan Duivenwaard, Z. aan Klinkerland, W. aan den St. Elizabeths-polder en aan den Polder-van-Dirksland.

Deze pold. is in het jaar 1480 bedijkt, en door deze bedijking werd het oude land of eiland van Dirksland aan het oude land of eiland van Sommelsdijk en Middelharnis, welke vroeger aldaar door de Boomvliet gescheiden waren, verbonden. De polder beslaat onder *Sommelsdijk*, volgens het kadaster, 302 bund. 75 v. r., waaronder 148 bund. 24 v. r. 37 v. ell. schotbaar land, en onder *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*, volgens het kadaster, 13 bund. 11 v. r. 30 v. ell., alles schotbaar land. Men telt er 5 h. en 1 boerderij onder *Sommelsdijk*, en 3 h. onder *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*. Hij wordt door twee sluizen op de haven van Dirksland, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Gezworenen en eenen Secretaris.

OUDE-PLAATJE (HET), plaatje in de *Wester-Schelde*, prov. *Zeeland*, N. van het stadje *Neuzen*, Z. van *Ellewoutsdijk*; tusschen de plaat van *Ellewoutsdijk* en het Suikerplaatje, met welke laatste het verbonden is.

OUDEPLAATS, geh. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. ten N. van *Rotterdam*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Hillegersberg*, gem. *Cappelle-en-het-Slot-te-Cappelle-op-den-IJssel*, Z. W. van Cappelle-op-den-IJssel.

OUDE-POLDER, pold. op de *Tien-gemeten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. W. aan den Noord-polder, N. aan de gorzen tegen het Vuilegat, O. aan het Haringvliet, Z. aan de gorzen tegen het Haringvliet en aan den Oolker-polder, Z. W. aan den Midden-polder.

Deze pold., welke sedert meer dan honderd jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 7 v. r. 72 v. ell., waaronder 24 bund. 44 v. r. 59 v. ell. schotbaar land, en wordt op het Haringvliet van het overtollige water ontlast.

In dezen pold., welke aan het Departement van Marine behoort, ligt de Quarantaineplaats de Tiengemeten. Er staat daarin slechts een huis.

OUDE-POLLEN of OUDE-BILDT-POLLEN, aanwas of schorren groenland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *het Bildt*, ruim 551 bund. groot, waarvan in het jaar 1715, tijdens het bestuur van den Heemraad en Grietman Jr. ADAM ERNST VAN HAREN, ruim twee derde gedeelte is ingedijkt, dat thans de Oude-Bildt-polder genoemd wordt, terwijl het overige in het jaar 1754 bedijkt werd, en thans de Nieuwe-Bildt-polder heet.

OUDERANDE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 4 u. Z. O. van *Bantam*, bij een digt bosch aan de riv. van den zelfden naam.

OUDERANDE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, die met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

OUDERHOEK, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 10 min. Z. van *Loenen*, aan de Vecht.

Deze buit. besloeg, met de daartoe behoorende bosschen, boomgaarden, moes- en broeituinen, eene oppervlakte van 9 bund. 69 v. r. 95 v. ell.

Het h. is in 1839 afgebroken en het plantsoen gerooid. De grond, welke aangelegd is tot moezerij en bouwland, wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren VAN TROOSTWIJK, woonachtig te Amsterdam, en J. VENROOY, te Loenen.

Deze lustplaats werd, tijdens het verblijf van den Russische Czaar, PETER *den Groote*, hier te lande, meermalen door dien Monarch bezocht. Naar men meent was het hier, dat PETER, bij het nageregt van eenen, ter zijner eer gegeven, maaltijd, voor het eerst de ananas — toen nog een in Europa zeldzaam en schaars bekend gewas — leerde kennen. De toenmalige tuinman op OUDERHOEK, die in het aankweeken van deze vruchtsoort zeer ervaren was, had het hieraan te danken, dat de Czaar hem overhaalde, om met hem naar Rusland te gaan, waar hij, nog lang daarna, het ambt van Opzigter over eenen der vorstelijke tuinen bekleedde.

OUDE-RIJN (DE), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*, tusschen den Rijn en den dijk.

Dit buit. bevat, behalve het heerenhuis, met den wel aangelegden tuin, eene schulpkalkbranderij en daartoe behoorende gebouwen benevens drie woningen voor de werklieden.

OUDE-RIJN (DE), vroeger een watertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat uit de *Atzepoel* voortkwam, en, in eene regte noord-noordwestelijke strekking, naar de *Wester-Sypen*, liep, waarin het zich ontlastte. Het is echter thans geheel droog.

OUDE-RIJS (HET), duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, W. van Wassenaar.

Deze duinvallei is meest met berkenbosch bezet. Er worden echter ook vele eikenstruiken gevonden, die zeer groeizaam staan.

OUDERKERK, ook wel, ter onderscheiding van andere dorpen van dien naam, OUDERKERK-AAN-DEN-AMSTEL en bij verkorting OUKERK genoemd, d. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, ½ u. O. ten Z. van *Amstelveen*, gem. *Ouder-Amstel*, aan de oostzijde van den Amstel, ter plaatse, waar de Kromme-Angstel zich met die rivier in den Drecht vereenigt, wordende de kom, waar die drie rivieren te zamen vloeijen, den Dolder genoemd; terwijl de tuinen of erven der huizen van achteren door die rivieren bespoeld worden; 52° 18′ 1″ N. B., 22° 33′ 58″ O. L.

Er ligt hier eene brug over den Amstel, welke het d. in verbinding stelt met de b. *Over-Ouderkerk*, onder Nieuwer-Amstel, alsmede eene over den Kromme-Angstel, die het met de zoogenaamde *Buiten-Bullewijk* verbindt. De menigvuldige doortogt van allerhande vaartuigen, die, zoo wel tot vermaak en uitspanning, als ter bevordering in het reizen naar alle gewesten of ten nutte van handel en nering, den Amstel bevaren, geeft eene ongemeene bevalligheid en levendigheid aan het dorp, dat in zich zelve luchtig en vrij net betimmerd, insgelijks door vele rijtuigen en wandelaars bezocht wordt. Hiervan kan men eenigzins een denkbeeld maken uit het bruggeld, waarvan de verpachting, in het jaar 1830, zestien duizend gulden bedroeg. Deze brug en tol behoorden vroeger aan de stad Amsterdam, uit kracht der bezitting van de ambachtsheerlijkheid Nieuwer-Amstel, en de stad was niet alleen verpligt de brug te onderhouden, maar ook de straat, welke aan haren vleugel ligt. Burgemeesters van Amsterdam verkregen, in het jaar 1693, octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland, om het bruggeld te verhoogen, voor het gedeeltelijk onderhoud van den Amsteldijk. Thans zijn brug en tol een eigendom van het hoogheemraadschap van den Amstel-en-Nieuwer-Amstel.

Men telt er, in de kom van het d., 117 h. en 370 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de vetweiderij en de melkerij.

De Herv., die er wonen, maken met de overige uit de gem. Ouder-Amstel eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Weesp*, behoort, en 900 zielen, onder welke 380 Ledematen, telt. De gem. van OUDERKERK werd, na de Reformatie, eerst door den zelfden Predikant als *Amstelveen* bediend, doch in het jaar 1595 werd OUDERKERK van Amstelveen gescheiden en met *Diemen* vereenigd, welke combinatie toen tot eersten Leeraar had LUCAS AMBROSIUS, die in het zelfde jaar naar Muiden en later te Amsterdam werd beroepen. Doch bij het toenemen der inwoners in beide plaatsen, ontving Diemen, in het jaar 1608, eenen eigen Leeraar en toen bleef JOHANNES ALTENHOVIUS, die reeds sedert 1596 de combinatie bediend had, te OUDERKERK, waar hij in 1616 overleed. De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was ter gedachtenis van den H. Paus en Martelaar URBANUS ingewijd. De Pastoor werd door de Graven benoemd, en moest door den Aartsdiaken der Utrechtsche Domkerk bevestigd worden. De pastorie trok voorheen negen en dertig Rijnsche gulden (53 guld. 60 cent) van zekere landvruchten, als hebbende zes morgen (4 bund. 87 v. r. 71 v. ell.) onder Abkoude, en zes onder het ambacht OUDERKERK liggen. De Pastoor werd geholpen door eenen

Onder-Pastoor. Daar was ook eene vikarij gesticht aan het altaar van den H. Nicolaas, die insgelijks door de Graven vergeven werd, met eene mis ter week. Deze vikarij bragt jaarlijks vijftien Rijnsche gulden (21 guld.) op. Er waren daarenboven nog twee altaren, het eene van het H. Kruis, het andere van de *H. Maagd* Maria. In het jaar 1551 heeft Jacob Jansz., een morgen (81 v. r. 28 v. ell.) lands aan de gemelde altaren en nog een morgen aan de kerk ten geschenke gegeven. Die oude kerk was een ruim en luchtig gebouw, met een groot koor, waarvan het dak verre boven dat der kerk uitstak, de toren was vierkant en pronkte, tot in het jaar 1674, met eene hooge spitse kap, die, den 1 Augustus van dat jaar, tot op het muurwerk des gebouws nedergeslagen werd; de spits werd naderhand weder opgebouwd, echter niet zoo hoog, hoewel zij zich nog vrij verre vertoonde, doch het gebouw, geheel bouwvallig geworden zijnde, werd in 1774 afgebroken, en op de zelfde plaats eene geheel nieuwe en nette kruiskerk gesticht, welke eenen netten vierkanten toren, met drie zware klokken, heeft, en met eenen sierlijken uurwijzer en fraai orgel prijkt. Voorts heeft de kerk twee ruime ingangen, welke van de noodige portalen voorzien zijn; de eene dier ingangen is aan de oostzijde en de andere aan de westzijde, doch de consistoriekamer heeft eenen afzonderlijken ingang aan de noord- en zuidzijde, boven welken laatsten ingang een monument, wegens het leggen van den eersten steen, geplaatst is. Terwijl men, bij gelegenheid van het herstellen van de zuidzijde der oude kerk van dit dorp, aan het graven was, ontdekte men in den grond, niet alleen eene zeer oude doopvont van gehouwen graauwen steen, met beeldtenissen van Apostelen en Heiligen versierd, maar ook doodkisten, zijnde uitgeholde stammen van boomen, met ronde deksels.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van den *Bullewijk*, van welke de kerk vlak bij dit dorp aan de overzijde van den Kromme-Angstel, in den Ronde-Hoep-polder, staat. Zie voorts op Bullewijk en op Overkerk. Het kerkhof voor de R. K., waarop een christusbeeld in eene soort van houten nis staat, ligt ter zijde achter de R. K. kerk.

De Evang. Luth., van welke men er 30 heeft, behooren tot de gem. van *Amsterdam*. — De Isr., die er 20 in getal zijn, worden tot de ringsynagoge van *Amsterdam* gerekend.

Het Gemeentehuis van Ouderkerk is een tamelijk groot gebouw, met eenen gevangenkelder. Een weinig beoosten de kerk, vindt men het ruime Portugesche Joden kerkhof, hetwelk door eene smalle laan omringd is. Op dit kerkhof, alwaar de oppasser eene vrije woning heeft, zijn de graven met zerken gedekt, vele uit marmer gehouwen, en allen met Hebreeuwsche of Portugesche grafschriften voorzien. Ook zijn eenige met beeldwerk versierd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht. Ook is er in het jaar 1844 eene herhalingschool opgerigt, welke 30 leerlingen telt. — Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 5 Julij 1827 is opgerigt en twintig leden telt.

Onder dit dorp staan twee buskruidmolens, als: de molen No. 1, genaamd Sollenburg en de molen No. 3. Ook zijn er nog overblijfsels te zien van de batterijen, aldaar in 1787 opgeworpen, om den Pruissen het verder indringen in Holland te beletten.

Toen Amsterdam in het jaar 1204 onder water gezet werd, omdat Gijsbrecht van Amstel, de eerste van dien naam, den Graaf van Loos,

tegen Graaf Willem van Holland ondersteunde, had Ouderkerk veel te lijden. Niet minder leed had het te verduren toen Amstelland, in het jaar 1296, aan velen rampen en verwoestingen werd ten prooi gegeven, wegens den moord door den Heer Gerrit van Velzen en zijne medestanders, onder welke ook Gijsbrecht van Amstel was, aan Floris V, Graaf *van Holland*, gepleegd, toen toch kwamen de Kennemers met eene scheepsvloot aan, staken den dijk door en maakten alle de landerijen tot eene openbare zee.

Hendrik, Heer *van Brederode*, uit zijne heerschappij van Vianen verdreven, en door de Onroomschen tot hun hoofd aangezocht, sloeg zijne benden, in den jare 1567, te Ouderkerk neder, maar weinig geholpen door zijne verzoekers, vond hij zich genoodzaakt, dit krijgsvolk en het land te verlaten, hetwelk ook deze benden deden, die in het hertogdom Cleve de vendelen scheurden.

In het jaar 1573 had Ouderkerk veel te lijden, doordien de Spanjaarden, gedurende het beleg van Haarlem, eene schans, rondom het kerkhof en de kerk, opwierpen, waardoor de Heer van Batenburg, ziende dat hij niets met vrucht konde uitrigten, het door den Prins van Oranje gegeven bevel, om hier post te vatten, moest opgeven.

Nog leed deze plaats eenig nadeel, toen in het jaar 1576 de Staten besloten, hier eenig krijgsvolk te doen legeren, ten einde van alle de goederen, welke uit Amsterdam, dat toen nog de Spaansche zijde hield, kwamen en derwaarts gevoerd werden, zeer zware convoijen en licenten in te vorderen, en alzoo die stad tot overgave te dwingen, hetwelk dan ook eindelijk ten gevolge had, dat zij, den 8 Februarij des volgenden jaars, een verdrag met de overige Hollandsche steden aanging.

Van toen af bleef Ouderkerk ongemoeid, tot den 30 Julij 1650, toen Willem II, Prins *van Oranje*, die zich door de Regering der stad Amsterdam beleedigd waande, die stad, bij verrassing zocht te overrompelen, hetwelk nogthans door het verdwalen der krijgsknechten, in eenen duisteren nacht en eenen zwaren stortregen, verijdeld werd, terwijl Graaf Willem van Nassau, Stadhouder van Friesland, met eenige benden te Ouderkerk zijn hoofdkwartier verkoos, en den volgenden dag door eenig krijgsvolk uit Nijmegen, Utrecht, Arnhem, Zutphen, Zwolle en Doesburg versterkt werd, doch deze hulpbenden vertrokken weder den 4 Augustus, door dien de Prins en de Regering van Amsterdam tot een minnelijk verdrag gekomen waren.

Bij het inrukken der Pruissen in Holland, in het jaar 1787, stond de post bij Ouderkerk, welke door vier batterijen verdedigd werd, onder het bevel van den Burgerkapitein George Hendrik de Wilde, die alle de toegangen tot het dorp zoo goed bezet hield, dat men wel kon verwachten, dat hij zich niet zoo gemakkelijk zoude laten overmeesteren. Ook had de vijand, na eenen aanval van drie uren, met veel beleid en moed ondernomen, nog geen duim gronds gewonnen, en zag zich genoodzaakt, na veel manschappen verloren te hebben, terug te trekken. Moeijelijk valt het te gissen wat de uitslag van deze moedige verdediging, bij de voortduring van het beleg, voor Amsterdam zoude geweest zijn, zeker echter is het dat de verdedigers van dezen post geene andere vrucht van hun heldhaftig gedrag mogten inoogsten, dan den roem van zich dapper gekweten te hebben, daar zij weinige uren na het gevecht, het bevel ontvingen, om den post te verlaten en stadwaarts te keeren.

OUDERKERK (OVER-), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1¾ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, ½ u. O. van Amstelveen, aan den Amstel, over welke hier eene tolbrug ligt, waardoor zij met Ouderkerk zoodanig verbonden is, dat zij tot dit dorp schijnt te behooren.

Het is eene zeer aangename en vrolijke buurt, waar velen der inwoners hun bestaan vinden door het vertier, hetwelk hier door den doortogt van schuiten, rijtuigen en voetgangers wordt veroorzaakt.

Er wordt in deze b. den eersten Pinksterdag van elk jaar kermis gehouden.

OUDERKERK-CRIMPEN-OP-DEN-IJSSEL-EN-STORM-POLDER, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Gouda*, ring van *Schoonhoven*.

Men heeft er ééne kerk te Ouderkerk-op-den-IJssel, en telt er 3200 zielen, onder welke 590 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES GERARDI, die in het jaar 1579 herwaarts kwam, en er maar weinige jaren gestaan heeft.

OUDERKERK-OP-DEN-IJSSEL, gem. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (9 k. d., 17 m. k., 3 s. d. 1 afd.); palende N. en N. W. aan den IJssel, N. O. aan Berkenwoude-en-Achterbroek, Z. O. aan de Loet en den Beezem, Z. W. aan Crimpen op den IJssel.

Deze gem. bestaat uit de polders: Hooge-Nisse, Lage-Nisse, den Krom-polder, den Gier-polder en den Zijde-polder. Zij bevat het d. Ouwerkerk, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat eene oppervlakte van 1796 bund. 56 v. r. 4 v. ell., waaronder 1790 bund. 73 v. r. 31 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 279 h., bewoond door 378 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1850 inw., die meest hun bestaan vinden in de steenbakkerijen, van welke er hier zes aanwezig zijn, ook worden er vele hoepels gemaakt en men heeft er eene scheepstimmerwerf, eene koornwassching en eenen korenmolen; terwijl de hennipbouw, de veefokkerij en de boter- en kaasmakerij, hier nog eenige handen bezig houden. Vroeger had men er mede eenige lijnbanen voor klein touwwerk, eene wolwasscherij en wolkammerij, alsmede eene leertouwerij en drie looijerijen, die echter allen niet meer bestaan.

De inw., die er op 14 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Ouderkerk-Crimpen-op-den-IJssel-en-Storm-polder*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft.

De 7 R. K., die men er aantreft, werden tot de stat. van *Schoonhoven* gerekend. — De 7 Isr., die er wonen, behooren tot de bijkerk te *Schoonhoven*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke na eenigen tijd uit het geslacht der GRAVEN VAN NASSAU LA LECQ te zijn vervreemd geweest, in het jaar 1749 weder in dat huis kwam, bij aankoop van WILLEM MAURITS VAN NASSAU Generaal-Veldmaarschalk en Gouverneur van Sluis in Vlaanderen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer D. [illegible], Burgemeester van Ouderkerk aan den IJssel.

Het d. OUDERKERK-OP-DEN-IJSSEL, ook wel OUDERKERK-AAN-DEN-IJSSEL of OUWERKERK-AAN-DEN-IJSSEL en bij verkorting meestal enkel OUDERKERK, OUWERKERK of OUKERK geheeten, ligt 2¾ u. O. N. O. van Rotterdam, 3 u. W. N. W. van Schoonhoven, op den oostelijken oever van den Hollandschen IJssel; 51° 56' 9" N. B. 22° 17' 56" O. L.

Dit d. heeft het oudste handvest, dat er van eenige der Graven bekend is; namelijk dat van het jaar 1097, van FLORIS II, bijgenaamd *den Vette* (welks dagteekening echter door sommigen betwijfeld wordt), en waarin eenige beschikking over de bestelling der dijken gemaakt en voorts aan de inwoners van OUDERKERK eenige voorregten worden toegekend, omtrent het opbrengen van lasten, te dien tijde in gebruik. De oudheid van OUDERKERK en zijne kerk kan, gelijk men wil, nog bijna twee honderd jaren vroeger bewezen worden, uit een jaartal op den buitenmuur der consistorie, daar de onderstaande letteren, ten blijke van zeer oude tijden, gevonden worden:

anno. h. h.
c. m i. x.

hetwelk het jaar 909 zou beduiden, waaruit dan besloten wordt, dat de consistorie, in het gemelde jaar, gebouwd zou zijn, en dewijl uit de gelegenheid van dit vertrek te zien is, dat het later is aangelegd dan het koor, hetwelk zoo vroeg niet als de kerk gesticht schijnt, zou men aan deze laatste en dus ook aan het dorp, eene zeer hooge oudheid moeten toeschrijven.

Vóór de Reformatie had de Proost van St. Salvatorskerk te Utrecht het regt van den Pastoor te benoemen. Het gebouw der kerk, hetwelk een kruis vormt, ziet er niettegenstaande zijnen hoogen ouderdom vrij deftig uit, en de drie vleugels zijn bij uitnemendheid geschikt om de toehoorders te bevatten. In het midden staat de predikstoel, die met zeer schoon lof- en beeldhouwwerk versierd is; naast den predikstoel hangen twee borden, waarop de wet des Heeren met gouden letters geschreven is, verder leest men in de ingangen, alsmede om en voor den predikstoel onderscheidene opschriften, in bijbelteksten bestaande; vele banken, als ook het doophek, zijn met fraai uitgehouwen beeldwerk versierd. Onder de avondgodsdienst wordt het ruim der kerk verlicht door vier groote koperen kaarskroonen. De vierde vleugel van het kruis is ingerigt tot een koor, dat met een groot houten hek van het ruim der kerk is afgesloten; achter in het koor, en wel over zijne geheele breedte, ziet men eene uitmuntend fraaije begraafplaats, door den Schout D. A. A. DE HAAS, in het jaar 1735, aangelegd, dienende ter begraving van den gewezen Ambachtsheer JAN FLORIS, Graaf VAN NASSAU LA LECQ, en zijne familie. Deze fraaije tombe, is gemaakt van blaauwen arduinsteen, en versierd met veel lof- en zinspelend beeldwerk, uit wit marmer gehouwen. Zij heeft de breedte van bijna 6,30 ell. en eene lengte van nagenoeg 7,30 ell., is met een fraai ijzeren hek afgesloten, en draagt het volgende opschrift:

Gulielmus Mauritius Nassoviae Comes, Ouwerkerkae et Woudenburgae Dynastes, Reipublicae Belgarum Polemarchus, Provinciae Flandricae praeses, Castellorum quae ad Scaldim posita sunt atque urbis et arcis Slusanae prefectus, equitum alae Chiliarcha, Comitiorum Nobilitatis Bataviae Particeps,
Sibi ac genti suae
Hoc Monumentum vivus fieri jussit.
Quod Annum fato functus A. D. VIII *Cal Jun A.* CIƆIƆCCLIII.
Reliquisset imperfectum.
Henricus Nassoviae et Granthamensis Comes, Vice-Comes Bostonensis, Magnae Brittannicae Nobilis Senator, frater
Eius lucens mœrensque
Absolvi Curavit.

(d. i.: Willem Maurits, Graaf van Nassau, Heer van Ouderkerk en Woudenberg, Generaal in Nederlandsche dienst, Gouverneur van de provincie Vlaanderen, Bevelhebber van de kasteelen aan de Schelde en van de stad en het kasteel van Sluis, Bevelhebber over de ruiterij, Lid van de Ridderschap, heeft bij zijn leven dit gedenkteeken voor zich en de zijnen doen oprigten, hetwelk hij echter, den 8 Junij 1753 overleden, onvoltooid naliet. Hendrik, Graaf van Nassau en Grantham, Burggraaf van Boston, Staatsraad van Groot-Brittanje, zijn treurende broeder, heeft het doen voltooijen).

Behalve met deze tombe was vroeger dit koor nog versierd met zeer schoone wapenborden der familie van Nassau, waaronder dat van den Veldmaarschalk der Vereenigde Nederlanden, in het jaar 1708 in het leger te Rousselaere overleden, die Heer van Ouderkerk was. Oudtijds hebben in deze kerk vele altaren gestaan; ook zijn, bij de vernieuwing van het gebouw, onderscheidene steenen buiten uitgegraven van eene roode kleur: op de hoeken waren kruisen geteekend. Nog heeft men, bij de zelfde gelegenheid, verschillende wetstukken met geschriften van Roomsche beelden gevonden; alle deze stukken van oudheid hebben in de toen afgebroken consistoriekamer gestaan, en zijn vervolgens in handen van onkundigen gekomen. Een der kaarskroonen, waardoor het kerkruim onder de avondgodsdienst verlicht wordt, is aan de kerk vereerd door eenen kleêrmaker, gelijk die milde gever, met eene schaar in de hand, ook, in het koper aan de kroon afgebeeld is. De kerk heeft eenen fraaijen en hoogen, achtkanten, spitsen toren, met slag- en uurwerk en nog eene zware klok, die zeer oud is. De spits van dezen toren staat op een vierkant, met eenen hardsteenen omgang en een hoog torentje aan ieder der hoeken. Op de klok van 1601 staat geschreven:

Maria is myn name
Myn gheluit is voor God bequame /
Den levenden roep ic /
De doden overluj ic.
Wilhelmus de Wou / me fecit / anno Domini
MCCCCCCI.

De kerk van buiten, benevens de toren, is in het jaar 1795 geheel vernieuwd, en de laatste, die zeer scheef stond, weder regt gezet; het geheele dak is er bij die vernieuwing nieuw opgelegd. Voorts is zij voorzien van eene schoone, ruime kerkeraadskamer. Het kerkhof is door eenen muur omgeven.

Het wapen bestaat uit een veld van zilver, met drie vaantjes halve maan van sabel (zwart).

OUDERKERKSCHE-DORP-POLDER, pold. in Amstelland, prov. Noord-Holland. Zie Ronde-Hoep-polder.

[illegible]ERSCHIE, oude naam van het d. Overschie in Schieland, prov. Zuid-Holland. Zie Overschie.

[illegible]ERSZORG, voorm. koffijplant. in Nederlands-Guiana, kol. Suriname, aan de Boven-Commewijne, ter linkerzijde in het afvaren; [illegible] bovenwaarts aan de koffijplant. Spieringshoek, benedenwaarts [illegible] koffijplant. Vriendsbeleid, waarmede zij nu verbonden [illegible] dat zij thans deel uitmaakt van de koffijplant. Vriendsbeleid-[illegible]zorg. Alleen was zij 200 akk. groot.

[illegible]SCHANS, hoog opgetrokken huis, met witten gevel, in den [illegible]waard, prov. Gelderland, arr. Tiel, kant. Zalt-Bommel,

gem. *Heerenwaarden*, in het geb. *St.-Andries*, tegenover het fort Willem of Nieuw-St.-Andries.

Ter plaatse, waar nu dit huis staat, lag vroeger eene schans, Sint-Andries genoemd, welke in het jaar 1599 aldaar werd opgeworpen doch nu geslecht is.

OUDE-SCHANS, vroeger BELLINGEWOLDER-SCHANS, d. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Winschoten*, gem. en ¼ u. N. W. van *Bellingewolde*.

Dit dorp heeft zijnen naam ontleend van een voormalig aldaar bestaan hebbend fort of sterkte, welke aangelegd was ter bescherming van den Dollart en de destijds aldaar op de Aa aanwezige zijl. De BELLINGEWOLDER-SCHANS werd later, ter onderscheiding van de Nieuwe- of Langeakker-schans, de OUDE-SCHANS genoemd.

In het jaar 1593, toen de Spaansche magt, onder het beleid van Prins MAURITS, in Overijssel merkelijk gefnuikt, en ook hier en daar in Groningerland verslagen werd, vond WILLEM LODEWIJK, Graaf *van Nassau*, de zoon van JOHAN, Graaf *van Nassau-Dillenburg*, en neef van Prins MAURITS, den post der Bellingewolder-zijl van dat belang voor zijne ontwerpen, dat hij aldaar eene vesting aanlegde, ter verzekering van de zijl, het land van Wedde, het graafschap Lingen en Groningerland. Zij lag ten Oosten van eene westwaartsche bogt van de Westerwoldersche-Aa, welke stroom bij de Buldt, 20 min. verder noordwaarts, in de Pekel-Aa valt.

Deze sterkte was onregelmatig aangelegd en bleef bij haren eersten aanleg de zijl in zich bevatten; het grootste gedeelte daarvan lag op den regteroever der Westerwolder-Aa, en bestond ten Z. O. uit twee vrij regelmatige bastions en eene lunette, en verder noordwaarts uit een onregelmatig bastion en twee ravelijnen, zijnde dit alles door natte grachten en eenen bedekten weg, met glacis, omgeven, terwijl op den linkeroever een ruim ravelijn lag, met eene natte gracht omringd, die van eene contrescarp voorzien was.

Een voornaam oogmerk met het aanleggen van dit fort was, om aan de Groningers de gemeenschap met Munsterland, door hetwelk de Spaanschen den vrijen loop hadden, af te snijden, en om door dat middel deze stad des te gereeder te vermeesteren, zoo als in het volgende jaar, 1594, werkelijk geschiedde. Zij diende vooral ook, om in tijd van nood de landen daar rondom te doen ondervloeijen en voor den vijand ontoegankelijk te maken, door behulp van de Bellingewolderzijl, door welke het water van de Westwoldinger-Aa kon opgestopt worden. De Spaansche Gouverneur VERDUGO, de gewigtige aangelegenheid dezer plaats gadeslaande, benevens het voordeel, dat daaruit, ten aanzien van het behoud van Groningen, zou ontstaan, trachtte daarom Graaf WILLEM in de uitvoering van zijn ontwerp te verhinderen, en verscheen met 2500 man te Vlagtwedde. Daar hij echter de Staatsche troepen te sterk en te wel op hunne hoede vond, achtte hij het raadzaam, weder af te trekken, waardoor de schans binnen korten tijd voltooid werd. Welhaast oefende echter de toenemende aanslijking van den Dollart haren invloed uit op de lotgevallen der forteres. Daardoor toch werd, vooral na de indijking van het Bonder-Nieuwland, de Bellingewolder-zijl geoordeeld te ver landwaarts in te liggen voor de uitwatering, en dus ook de schans om langer, gelijk bevorens, den Dollart te kunnen dekken. Men verlegde dus de sluis en de schans een uur gaans verder naar de Eems of Dollart. Hierdoor ontstond in 1628 de Langeakker-schans. De Bellingewolder-zijl

werd gesloopt: de binnenruimte der vesting daar voor [illegible], en, naar gelang de omstandigheden zulks vorderden, met hare buitenwerken aan dezen kant vermeerderd. Voorts werd de [illegible] ter [illegible] ontgraving verlegd, terwijl de [illegible] watering eene nieuwe rigting aannam.

In het jaar 1672, werd deze sterkte, door de Keulsch-Munstersche soldaten, als zij in aantogt waren ter belegering van Groningen, met geringen tegenstand (terwijl men verzuimd had, door de opening der sluis, de landen te doen onderloopen), vermeesterd. Dan nadat de Bisschop Bernard van Galen het beleg voor Groningen had opgebroken, zond de Generaal Rabenhaupt den Overste Eibergen derwaarts, die haar zoo hevig aangreep, dat de Munstersche Overste Luitenant Gayrus, aan wien de verdediging dezer plaats was toevertrouwd, genoodzaakt werd haar, bij verdrag, aan de Staatschen in te ruimen, zonder dat de pogingen, die van de zijde der Munsterschen werden aangewend, om, door de bezetting der Nieuwe-schans, er het beleg van op te slaan, eenig gevolg konden hebben.

Om de Oudeschans te ontzetten trokken den 15 October veertien of vijftien honderd Munsterschen langs eenen dijk derwaarts. De Overste Wachtmeester Eibergen, die zich reeds te Groningen bij eenen uitval gunstig had onderscheiden, stelde zich in hunnen weg te [illegible] met twee honderd vijftig man en twee veldstukjes. Het vuur en beleid [illegible] Eibergen den aanval der Munsterschen, sloeg hen terug en deed hen vervolgen, tot dat zij zich herstelden en andermaal aanvielen, maar met het zelve zoo ongelukkig gevolg, dat zij geheel overhoop werden geworpen, een groot aantal soldaten en Officieren op het slagveld verloren of gevangen in de handen der overwinnaars lieten, en onverrigter zake, in groote wanorde, terug deinsden.

In het jaar 1737, toen alles in verval was, deden de bekende verwarringen van Europa de sterkte aanmerkelijk herstellen. Ook heeft men de werken in 1742 aanzienlijk verbeterd en het garnizoen vermeerderd.

Eene nog latere, ofschoon min aanzienlijke, herbouwing, palissadering enz. had plaats, ten tijde der onlusten met Keizer Jozef II. Op geen van alle volgde echter een vijandelijke aanval.

In het jaar 1795 deed de Engelsche magt, die, over de prov. Groningen ons Vaderland verlaten had, en geheel onverwachts terugkwam, ook deze sterkte aan, en trok er, den 18 Februarij, met drie honderd man voetvolk en eene menigte kavallerie, benevens eenig geschut en dergelijk oorlogstuig, binnen. Dadelijk scheen men zich tot eene ernstige verdediging tegen de aanrukkende Franschen te verzetten. Reeds werd de toestand van binnen bedenkelijk, te meer, daar het nijpende van den strengen winter en de zwaarte der inkwartiering, bij eene menigvuldige onzekerheid nopens den duur en de gevolgen, elkeen ontstelde. Dan, na een tiendaagsch verblijf, besloot de nieuwe bezetting de plaats te ontruimen, terwijl de Franschen, mede van voet- en paardenvolk eenen talrijk voorzien, den zelfden dag er weder binnen trokken, vindende aldaar nog slechts een gedeelte van een te lang getoefd hebbend Engelsch piket. De Franschen bleven nu het fort bezetten tot in het volgende jaar, als wanneer zij door de Nederlandsche troepen vervangen werden, die het almede in 1797 verlieten, waarna het geheel in verval geraakte. Ook had men reeds lang in bedenking genomen, of deze sterkte, bij de veranderde gelegenheid van hare omstreken, niet als overtollig te beschouwen ware, toen men, den 1 Augustus 1815, tot den verkoop

der vestingwerken, gronden en gebouwen, aan het Rijk behoorende, overging, waarna het fort in 1815 tot 1818 geheel ontmanteld werd, de grachten met de wallen gedempt. Deze lotgevallen benevens de nieuwe schans en bij die schans eene nieuwe sluis op de Westerwoldsche-Aa, deden de Bellingewolder-zijl en —schans verdwijnen, zoodat men thans op deze plaats, waar vroeger het kanon, tot afwering van den vijand, geplant was, een vreedzaam dorp ziet, bestaande uit 60 h., met ruim 240 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, terwijl de grond er bestaat uit eene aanmerkelijke laag van zeer zware klei, liggende, zoo als doorgaans, op derrij- of veengrond en daaronder zand. Men rekent, dat de grond in de Oude-schans dertig voet lager ligt dan die van Ter-Apel. De bodem, waarop de Oostwedder-toren staat, plagt het waterpas te houden met het ingangsbruggetje van den molen, welke weleer op den hoofdwal van de Oude-schans stond.

De inw., die er, op 14 na, alle Herv. zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingewolde*, behoort en, zoo veel men kan nagaan, tot eersten Leeraar gehad heeft Olferd Belida, die in 1606, door de Staten van Friesland, destijds collatoren, herwaarts gezonden werd. Het beroep is eene koninklijke collatie. De kerk, die in het jaar 1626 gesticht en aan de pastorij verbonden is, is een langwerpig, niet groot gebouw, staande onmiddellijk ten Zuiden aan de straat. Op haar westeinde staat een klein spits houten torentje, doch zij heeft geen orgel.

De 10 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Winschoten*. — De 4 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Nieuweschans* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht (1).

Van den afgegraven wal is, ten noordwesten van het dorp, bij het buiten van den Heer Heico Diddens, uitmuntend partij getrokken, zijnde de met bosch omgeven gracht in eenen fraaijen vijver herschapen, om welken, op eenen golvenden en heuvelachtigen grond, schoone slingerwegen loopen.

OUDE-SCHANS (DE), fort op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, Z. W. van het *Oude-Schild*.

Dit fort werd reeds in 1572 aangelegd en in 1812 in den tegenwoordigen toestand gebragt. Het heeft aarden wallen en eene onregelmatige, vijfhoekige gedaante; is door eene natte gracht omringd, en heeft, naar de zijde van het hooge terrein, een ravelijn met gracht, bedekten weg en voorgracht; doch is overigens door kadijken met voorliggende uitwaterings-slooten in den Zeedijk ingesloten. Het fort heeft twee toegangen, een steenen gebouw tot kazernering van honderd man, met paviljoen voor officieren; een gemetseld, niet bomvrij, kruidmagazijn voor drie duizend pond., twee regenbakken en twee welputten. Buiten het fort vindt men eene inundatiesluis in den Zeedijk, zijnde een gemetselde duiker, tot lozing van het water der grachten in zee, twee gemetselde duikers in de Oost- en West-kadijken, tot lozing van het landwater in de grachten. Met dit fort staan in verband: 1°. eene redoute, aangelegd in 1811 en 1812, op 900 v. ell., ten W. van het fort, beneden den Zeedijk, zijnde een gesloten en ongeflankeerde vijfhoek, en 2°. eene lunette, insgelijks in dien tijd en beneden den

(1) Hen, die meer omstandige berigten aangaande deze schans verlangen, verwijzen wij naar *de Bellingewolderschans in derzelver oorsprong en lotgevallen*, door J. Henses.

Zeedijk aangelegd, op zeven honderd passen ten O. van het fort; zij is ongeflankeerd, in de keel open. Beide werken zijn van aarde, met natte grachten en zonder gebouwen. Alle deze werken vormen eene versterkte legerplaats of kamp, zoo wel ter bestrijking der reede, als tot het beletten eener landing, waartoe ook nog eene batterij heeft gelegen, W. van de redoute op den Hoornsche zeedijk, het Horentje genaamd. Het gewigt echter dier positie is, met het volstrekt ondiep worden van het daar langs stroomend vaarwater, geheel verdwenen. Men vindt daar dan ook thans nog slechts eene kleine barak, welke door eenen oppasser wordt bewaakt.

OUDESCHANSER-ZIJL of BELLINGEWOLDER-ZIJL, voorm. sluis in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. en 25 min. N. W. van *Bellingewolde*, 8 min N. van Oudeschans.

Deze A-zijl of sluis, welke door de landen van geheel Westerwolde afstroomde, is later uitgespoeld en door de Zwijner-zijl, bij de Langeakker-schans, en eindelijk door de Staten-zijl vervangen. Ter plaatse, waar de OUDESCHANSER-ZIJL gelegen heeft, ligt thans eene valbrug. De waterlozing van Bellingwolde, enz. is in het jaar 1704 op eenen verwijderden afstand naar eene afzonderlijke sluis bij Finsterwolde geleid, die den naam van Bellingewolder-zijl draagt, maar thans geheel onbruikbaar is.

OUDE-SCHILD, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10½ u. N. van *Alkmaar*, kant. en 2¼ u. N. ten O. van den *Helder*, gem. *Texel*, ½ u. Z. O. van den *Burg*.

De naam van dit dorp wordt verschillend gespeld, te weten SCHILD en SCHIL. Het is niet gemakkelijk, zoo al mogelijk, te beslissen, welke de juiste zij; de meeste waarschijnlijkheid echter schijnt te pleiten voor de juistheid der spelling van SCHIL, uit hoofde van de menigte alikruiken en andere kleine schelpvisch, welke de zee hier in een nevens gelegen inhammetje aanvoert en welke *schil* genaamd wordt. De officiële naam echter is OUDE-SCHILD, overeenkomstig het algemeen gebruik. Het had zijn ontstaan en opkomst te danken aan eene, in het begin van de zeventiende eeuw, sterk toenemende scheepvaart, daar de grootste koopvaardij- en oorlogschepen destijds vlak voor dit zeedorp geregeld voor anker kwamen, dagelijks eene groote menigte levensmiddelen en andere behoeften van daar afhaalden en alzoo leven en welvaart over die plaats verspreidden, alwaar dan ook alle de zoogenaamde binnenloodsen woonden, die de schepen van de reede over de Zuiderzee naar Amsterdam opbragten. Dit duurde tot in het begin der negentiende eeuw. Sedert echter was de haven van Nieuwe-diep van meerdere beteekenis geworden; die zeehaven had zich door den aanleg van groote rijkswerven eensklaps verbazend uitgebreid. De opening van het Groote-Noordhollandsch-kanaal stelde eene regtstreeksche communicatie daar tusschen die haven en de eerste hoofdstad des Rijks, en van daar, dat de binnenkomende en afvarende zeeschepen 's veiliger ligplaats in die haven verre verkozen boven de zeer gevaarlijke voor het OUDE-SCHILD of ter reede van Texel, welke eerste dan ook reeds lang voor groote schepen was verloopen. Daarbij kwam in 1625 de organisatie van het loodswezen, en nu begon de verhuizing van het meest welvarend deel der inwoners zoodanig toe te nemen, dat, in plaats der 1300 of 1800 zielen, die het OUDE-SCHILD nog in het jaar 1825 telde, thans (1840) dat getal naauwelijks 770 bedraagt; terwijl de aanzienlijkste huizen reeds zijn gesloopt en alles aan dat dorp een nog grooter verval voorspelt, daar, met de zeevaart, de

meeste bronnen van bestaan zijn verloren gegaan. Men telt er thans nog 370 huizen.

De Herv., die er 550 in getal zijn, onder welke 290 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring der *Eilanden*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Antonius Dambrugge of Danburg, die hier in het jaar 1650 kwam en den 11 Junij 1681 overleed. De kerk, die kort voor het jaar 1650 gebouwd is, is niet groot en heeft aan de eene zijde een kruiswerk en eenen houten toren, doch geen orgel. Een der koperen lichtkroonen in deze kerk wordt gezegd van den Admiraal de Ruiter afkomstig te zijn; men vindt althans de wapens van dien zeeheld op de schilden, welke op de kroon geplaatst zijn, met het jaarcijfer 1678, dus twee jaren na zijn overlijden De bewijsstukken schijnen te hebben bestaan, doch zijn in de papieren van de kerk niet te vinden. Een tweede kroon prijkt met de wapens van den Admiraal Tromp en het jaarcijfer 1677, waarvan almede geen ander bewijs voorhanden is.

Dit dorp heeft sedert 1835 een eigen R. K. kerk en Pastoor, zijnde alstoen de reeds vele jaren vroeger bestaan hebbende kapel daartoe uitgebreid. Deze kerk is aan *Onze Lieve Vrouw* en den H. Martinus toegewijd. De R. K. zijn thans nog geen 230 in getal, onder welke 150 Communikanten.

De dorpschool wordt alsnog gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Ook is op dit dorp geplaatst het distributiekantoor der brieven van het geheele eiland; terwijl ook de beide postschippers met hunne vaartuigen, ingerigt tot dagelijks vervoer van brieven en passagiers van en naar het Nieuwediep, aldaar ter plaatse gevestigd zijn.

In de herberg *de Zeven Provinciën* vindt men nog de zoogenaamde **Ruiters-kamer**, in welke de Admiraal Michiel Adriaansz de Ruiter meermalen overnacht heeft. Digt bij dit d. liggen ten Z. W. het fort de **Oudeschans** en andere verdedigingswerken. Zie Oudeschans.

Even benoorden het dorp liggen de zoogenaamde **Weezenwaterputten**, zijnde eene wel aan den voet van eenen uitgestrekten heuvel, welke altoos rijk voorzien is van zulk uitmuntend versch water, dat sedert 1600 alle onze oorlog- en koopvaardijschepen zich daarvan voor de uitreis voorzagen, en op die wijze aan den eigenaar, het algemeen weeshuis van Texel, een goed inkomen verschaften. Sedert de groote verandering echter, die het Noordhollandsche kanaal en de daarstelling van het Nieuwe-diep hebben te weeg gebragt, heeft ook deze leverantie bijna geheel opgehouden, en staat het te voorzien, dat die weldra geheel zal te niet loopen.

Een kwartier uurs bewesten deze putten, aan den overgestelden voet dier zelfde hoogte, vindt men eene kolk van zoet water in een stuk land, welke kolk reeds in de *Chronyk van Meedemblik* door Dirk Burger van Schoorl als zeer opmerkelijk vermeld wordt, dewijl die noch bij de meest aanhoudende droogte vermindert, noch bij de zwaarste regens toeneemt.

Ten Oosten van dit dorp heeft men ook eene haven voor binnenvaartuigen, welke in 1778 aangelegd op eene oppervlakte van ruim 2 bunders, vroeger voor het te Oude-Schild te huis behoorend groot aantal loods- en andere vaartuigen diende, behalve voor menigen kleinen koopvaarder, die daarvan des winters gebruik maakte. Op het einde van het oostelijkste havenhoofdje, brand een klein lamp of

havenvuur. De haven vorderde in het jaar 1838 eene nieuwe uitdieping, en dat wel te dringender, vermits deze legplaats, vooral uithoofde van de meer en meer toenemende visscherij van zoogenaamde panharing, en het debiet daarvan buitenslands, van een algemeen belang was geworden. Diensvolgens werd, in het jaar 1836, eene rijks subsidie van vier en dertig honderd gulden toegestaan, hetwelk met eene gelijke bijdrage van wegen de provincie vermeerderd werd, waardoor de noodige uitdieping van de haven tot stand gebragt is. Doch alles, door de groote verplaatsing naar het Nieuwe-diep, veranderd zijnde, en deze haven thans door hare overtollige ruimte een te kostbaar onderhoud opleverende, zoo heeft men sedert een paar jaren besloten, die te verkleinen door eenen wierdam en alzoo te brengen tot eene oppervlakte van ruim 1½ bunder.

Tusschen het Oude-Schild en *den Burg* vindt men den Hoogenheuvel, eenen heuvel, welke in 1481 meer gelijk gemaakt en tot een kerkhof werd aangelegd, waarop men eene kapel aan St. Catharina toegewijd, stichtte, welke den 1 November 1482 werd ingewijd. Sedert het einde der zestiende eeuw bestaat die kapel niet meer.

OUDE-SCHIP (HET), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Appingedam*, kant. en 5 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 2 u. O. N. O. van *Uithuizer-Meeden*, op den noorderoever van de Tjarijt, aan den voet van den Eemsdijk; met 50 h. en 300 inw.

Voor ongeveer tachtig jaren strandde aldaar een schip, dat met storm over den dijk vloog, en langen tijd een huisgezin tot woning verstrekte. Op die plaats vormde zich een gehucht, hetwelk van daar den naam van het Oude-Schip draagt.

Men heeft er in 1846 een groot en fraai schoolgebouw voor het lager onderwijs gesticht, alsmede, op een half uur afstands, eene tweede kerk en pastorie voor de Hervormden van Uithuizer-Meeden. Dit dorp, hetwelk zelf eene oude uitlegging is van Uithuizen, is door de voortdurende aanslijking en de laatste indijking, die den naam draagt van Oost-polder, nu weder in twee deelen, in een oostelijk en westelijk gedeelte, gesplitst. De voorzeide nieuwe kerk en school zijn voor het oostelijk gedeelte gebouwd.

OUDESCHOOT of Oudeschoot, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Heerenveen*, aan den straatweg van Heerenveen naar Wolvega, zeer aangenaam in het geboomte gelegen.

De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan. Men heeft er eenen zeer goeden zandgrond.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Oudeschoot-Nyeschoot-Mildam-Rottum-en-Katlijk*, welke in dit d. eene kerk heeft, zijnde een net langwerpig vierkant gebouw, met een spits torentje, doch zonder orgel. — De Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Heerenveen*. — De R. K., die er zijn, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

Vroeger had men hier, ten N. O., in de nabijheid en onder dit dorp, het vorstelijk lustslot Oranjewoud (zie dat woord), en ten Z. W. van Oudeschoot, de Schoterschans.

Weleer stond hier een Klooster van de Duitsche orde, gesticht in [illegible], ten behoeve van adellijke juffers, welke de gemelde orde hadden aangenomen. Later werd het eene verblijfplaats van Priesters en dienstdoende broeders.

Dit d. is de wieg geweest van de familie van SCHOTANUS à STERINGA, uit welke zeer veel geleerde mannen zijn gesproten, onder anderen: HENRICUS, die, in het laatst der zestiende eeuw, Hoogleeraar in de Regten te Douay was, van waar hij, door den Koning van Frankrijk, naar Bourges werd beroepen, in plaats van wijlen den wijdvermaarden CUJACIUS; doch hij verkoos het hoogleeraarschap in de Regten aan te nemen bij de toen gestichte Hoogeschool te Franeker, waar hij in 1605 is gestorven. MEINARDUS is Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Bibliothekaris te Franeker geweest, en werd van daar, in die hoedanigheid, beroepen naar Utrecht. BERNARDUS was eerst Hoogleeraar in de Regten te Franeker, en daarna Hoogleeraar in de Regten en Wiskunde te Utrecht, zijnde hij ook tevens Rector Magnificus Perpetuus geweest; van daar werd hij als Hoogleeraar in de Regten naar Leyden beroepen. CHRISTIANUS was te Franeker eerst Hoogleeraar in de Grieksche taal, daarna in de Kerkelijke Historie, en laatst in de Godgeleerdheid. En eindelijk, om van geene anderen te spreken, is PETRUS PIERIUS SCHOTANUS à SBENGA, aan die van STERINGA in den bloede bestaande, te Leuven Hoogleeraar geweest in de Grieksche en Hebreeuwsche talen, alwaar hij ook, op een vast jaargeld van den Koning, lessen in de Geneeskunde heeft gegeven, zijnde hij daarenboven met onderscheidene waardigheden aan de hoogeschool te Leuven, en met die van Raad van den Aartshertog ALBERTUS VAN OOSTENRIJK bekleed geweest.

Er wordt te OUDESCHOOT jaarlijks eene paardenmarkt gehonden.

OUDESCHOOT-NIJESCHOOT-MILDAM-ROTTUM-EN-KATLIJK, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*.

Men heeft er drie kerken, als: ééne te Oudeschoot, ééne te Nijeschoot en ééne te Mildam, en telt er 1570 zielen, onder welke 380 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES TEBBITSMAN, die in 1602 herwaarts kwam, en in 1620 naar Oosterzee werd beroepen. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdient melding MARTINUS RUMBERINK, een der oprigters van het *Genootschap ter verdediging der voornaamste waarheden van de Christelijke godsdienst, inzonderheid tegen derzelver hedendaagsche bestrijders*, die er van 1764 tot in 1765 stond.

OUDESCHOTER-ZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, op de scheiding van *Overijssel*, aan den Kuinderstroom.

OUDESCHOUW, voorm. pontveer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Utingeradeel*, over de Wetering, 25 min. N. W. van Akkrum, aan den straatweg van Leeuwarden naar Heerenveen.

Dit veer is in het jaar 1840 vervangen door eene groote brug, waarbij de fraai gelegene herberg is vernieuwd, die algemeen onder den naam van OUDESCHOUW bekend is. Deze herberg behoorde, met het veer of de overvaart in den straatweg, sedert eeuwen aan de stad Leeuwarden, die in Mei 1839 beide aan het amortisatie-syndicaat heeft overgedragen, welke de herberg weder verkocht heeft aan den tegenwoordigen bewoner W. J. MEIJER, door wien het gebouw sedert vernieuwd en veel vergroot is. Een gelijk belang verbindt haar aan de scheepvaart, daar hier de rivier de Boorn uit het Oosten, de Grouw uit het Noorden en de Wetering uit het Zuidwesten, als in één punt zamenstroomen; ook de doortogt is langs de groot-scheepsvaarwaters van Leeuwarden en Groningen, naar Sneek, de Lemmer en andere plaatsen. De drukke doortogt van rijtuigen en schepen, zoo wel als het

veranderd zand- en watergezigt, maken deze welingerigte inrigting tot eene aangename plaats van uitspanning voor de nabijgelegene oorden. Zij wordt druk bezocht door liefhebbers van kaas en paling, die men er altijd versch aantreft. Ook worden er dikwijls vischpartijen gegeven.

OUDE-SLUIS, naam, welke men wel eens verkeerdelijk geeft aan het geh. [illegible], op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie [illegible].

OUDE-SLUIS, geh. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Oud-Beijerland*, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. van *Numansdorp*, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. van *Klaaswaal*; met 23 h. en 140 inw., van welke 18 h. met 110 inw. onder *Numansdorp* en 5 h. en 30 inw. onder *Klaaswaal*.

OUDE-SLUIS, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. Z. O. van *Vollenhove*, gem. *Zwartsluis*, waarvan het het westelijke en grootste gedeelte uitmaakt.

OUDE-SLUIS, d. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. N. van Schagen, gem. *Zijpe-en-Haze-polder*, ¾ u. N. O. van *Schagerbrug*, aan het noordoostelijke einde der gemeente, ter plaatse, waar de Zijper-sluis zich vroeger in de Zuiderzee ontlastte, doch thans uitwatert in den boezem van den Nieuwe-Anna-Paulowna-polder. Men telt er 57 h. en 400 inw., die meest hun bestaan vinden in winkelnering en ambachten, met een weinig landbouw.

In dit dorp staat eene kerk van de Herv. gem. Noordzijpe, zijnde een oud gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

Ook staat hier de Doopsgez. kerk der gem. Noordzijpe, zijnde een houten gebouw, zonder toren of orgel.

OUDE-STAD (DE), pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Stad-aan-'t-Haringvliet*; palende N. en N. O. aan de schorren tegen het Haringvliet, O. aan den pold. de Nieuwe-Stad, Z. W. aan den Lange-Vrouwe-polder, W. aan het Oudeland-van-Middelharnis, N. W. aan den Johannes-polder. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 325 bund.

OUDE-STAD-VAN-BIERVLIET, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*.

Op den grond daarvan lag de, in het jaar 1377 en vervolgens verdronken, stad Biervliet. Door dijken beschermd en binnen de latere vesting liggende, werd die grond als polder gerekend. Het tegenwoordige dorp Biervliet, zich weder buiten de gesloopte wallen uitbreidende, ligt er gedeeltelijk in. De pold. paalt N. aan het d. Biervliet, O. aan den Brakman, Z. O. aan den Maria-polder, Z. en Z. W. aan den Brick-polder, W. aan den Kleine-Zouten-polder. De bedijking geschiedde dadelijk na de overstrooming van Biervliet. Hij is kadastraal groot 37 bund. 45 v. r. 94 v. ell. De schotbare grootte is slechts 11 bund. 50 v. ell.; daarin staan 73 huizen, waaronder 1 hofstede. De uitwatering is door de sluis van den Zouten-polder. De pold. wordt bestuurd door het Plaatselijk Bestuur van Biervliet.

OUDESTRAAT, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede distr.*, arr. en 4 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ¼ u. Z. W. van *Waalwijk*, gem. en 5 min. N. van *Sprang*.

Het heet OUDESTRAAT, omdat de zoogenaamde Langestraat er door heen liep. Men telt er 5 h., een windkorenmolen en 45 inw. Vroeger hebben er echter meer huizen gestaan.

OUDESTRAAT (DE GROOTE-), onbehuisde pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, onder *ZuidewijnCapelle*; palende N. aan de Gantel, O. aan de Sprangsloot, Z. aan den weg de Groote-Oudestraat, W. aan de Vrijhoevensche- of Labbegatsche-vaart, de Kromme-vaart en den pold. de Slobben.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 122 bund. 60 v. r. 10 v. ell., en wordt door vier houten duikers, in de kade tegen de Gantel, aan de noordzijde des polders, wijd 0,25 tot 0,50 ell., ieder van eene klep aan de buitenzijde voorzien, op de Gantel en verder op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. De hoogte van het zomerpeil is 0,20 ell. boven A. P., die der dijken 1,75 ell. tot 1,85 ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, vier Poldermeesters en eenen Secretaris.

Aan de noordzijde van dezen polder zijn de landen aanmerkelijk hooger dan aan de zuidzijde.

OUDESTRAAT (DE GROOTE-), weg in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, loopende in eene oost- zuid-oostelijke rigting van de Labbegatsche-vaart naar de Kleisteeg, onder Besoijen.

OUDESTRAAT (DE KLEINE-), onbehuisde pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, gedeeltelijk in de heerl. *Nederveen-Capelle*, gedeeltelijk in de heerl. *Zuidewijn-Capelle*; palende N. aan het Oude-Maasje, O. aan de Vrijhoevensche-vaart of het Labbegat, Z. aan de Oude-Straat, W. aan de Capelsche haven of vaart en de Waardjes.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 308 bund. 85 v. r. 83 v. ell., met de kaden, als: onder *Nederveen-Capelle*, 39 bund. 12 v. r. 23 v. ell., en onder *Zuidewijn-Capelle*, 269 bund. 73 v. r. 60 v. ell., wordende het gedeelte onder *Nederveen-Capelle* het Oostvoorland genoemd; terwijl voor het gedeelte onder *Zuidewijn-Capelle*, de rekeningen van de polderlasten afzonderlijk worden gehouden.

Hij heeft drie houten duikers, als: een aan de haven van Capelle, ten Noorden van de Oude-straat, wijd 0,85 ell., voorzien van een drijfdeurtje; eene in de kade tegen het Labbegat, mede ten Noorden van de Oude-straat, wijd 0,60 ell., voorzien van eene klep; een in de kade tegen het Oude-Maasje, even boven den Haagoortsche-sasdijk, wijd 0,36 ell. en voorzien van eene klep. De polder wordt van het overtollige water ontlast door eerstgemelden duiker op de haven van Capelle en vervolgens op het Oude-Maasje, door de tweede op het Labbegat en verder insgelijks op het Oude-Maasje, en door de derde onmiddellijk op het Oude-Maasje. Het zomerpeil is 0,15 ell., boven A. P. De hoogte der dijken 2 tot 2,20 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat, voor het gedeelte onder *Zuidewijn-Capelle*, uit eenen President, vier Poldermeesters en eenen Secretaris; en voor het gedeelte onder *Nederveen-Capelle*, uit eenen Schout, zes Poldermeesters en eenen Secretaris.

Aan het benedeneinde van dezen polder vindt men, over het Oude-Maasje, het zoogenaamde Capelsche-veer, hetwelk een eigendom van het dorp Capelle is; ook strekt zich daardoor de in 1797 geslechte Haagoortsche-sasdijk, aan welks noordeinde, in het Oude-Maasje, de bouwval gevonden wordt van het Haagoortsche-sas, waar nog een

[illegible] Behalve de hierboven genoemde [illegible] tegen het Lahbegat, nog eenen [illegible] strekkende om water [illegible] In de kade, [illegible] aan het Oude-Hange, heeft [illegible] welke herstel- [illegible] benevens voorengenoemden Sas- [illegible] onderhouden [illegible] benevens voorgemelden Sas- [illegible] van 0,20 tot 0,25 ell. wijdte, [illegible] De overige [illegible] Oude-Hange, boven den Sas- [illegible] onderhouden; [illegible] polder en voor ½ door [illegible] wordt.

[illegible], gelegen in de *Langestraat*, [illegible] kant. *Wal-* [illegible] *Zuid-Capelle*, ge- [illegible] de groote Oudestraat, [illegible] Westdijk, W. aan [illegible]

[illegible]

[illegible] Bij wordt van het [illegible] op de [illegible] op het Oude-Hange; [illegible] op het [illegible] De hoogte der [illegible] Het polderbestuur bestaat [illegible] eenen [illegible] en eenen Secre- [illegible] gemeente [illegible] het gemeente- [illegible]

[illegible] ook de [illegible] onder de gemeente van [illegible] gelegen [illegible] van den polder, [illegible] uitwateren.

OUDE-TONGE, gem. in het eil. *Overflakkee-en-Overflakkee*, in de [illegible] *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* [illegible] W. aan Middelharnis, O. aan [illegible] Z. aan het Krammer, W. aan Nieuwe-Tonge-en-Kin- [illegible] voor een klein gedeelte aan Sommelsdijk.

Deze gem. bestaat uit den polder het [illegible] den Oost- [illegible] den Magdalena-polder, den Heeren-polder, [illegible] polder, den [illegible] den [illegible]-pol- [illegible] den Zuidoelandsche polder, het Bernisse-Zomergors, [illegible] Zuid-[illegible]-gorzen, benevens gedeelten van den Noord- [illegible] en van den St. Sebastiaans- of Tille-polder. Zij [illegible] *Oude-Tonge*, benevens eenige verspreid liggende h., [illegible], volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2272 bund. 40 v. r.

46 v. ell., waaronder 2252 bund. 68 v. r. 83 v. ell. belastbaar land. Men telt er 306 h., bewoond door 452 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2200 inw., die zich veel op de graanteelt en vooral op de teelt van meekrap, vlas en aardappelen toeleggen. Ook vinden vele behoeftigen in den winter hun bestaan door het rapen van mosselen en oesters op de slikken en stranden, welke door het Krammer bespoeld worden. Men heeft er twee meestoven en twee korenmolens. De voornaamste voortbrengselen dezer gemeente worden te Rotterdam en te Dordrecht ter markt gebragt, waartoe men hier twee zeer geschikte vaartuigen bezigt, welke wekelijks des Zaturdags op Rotterdam en des Woensdags op Dordrecht varen, zoo wel reizigers als goederen overbrengende. Bovendien heeft men hier eene vaste veerschuit op Bergen-op-Zoom en eene op Oudenbosch, alsmede een geregeld veer op het Steenbergsche-sas, het Dintelsche-sas, Willemstad, St. Annaland, Philipsland en andere omliggende plaatsen.

De Herv., die er ruim 1460 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. In het jaar 1576 hadden die van OUDE-TONGE, gecombineerd met die van *Nieuwe-Tonge*, eenen eigen en vasten Predikant in JOHANNES HORSTIUS of JOHANNES AB HORST, die in 1581 opgevolgd werd door GIJSBERTUS SAMUELIS, en deze weder in 1583 door SIMON JANS, gedurende wiens dienst, namelijk in 1584, de beide Tongen gescheiden werden en SIMON JANS te OUDE-TONGE bleef. Onder de aldaar gestaan hebbende Predikanten verdient melding ABRAHAM RUTGERS, die er van 1774 tot 1777 stond, en den 21 Mei 1809 overleed, na zich als Nederduitsch Dichter te hebben doen kennen; terwijl hij tevens in kerkelijke zaken zeer bedreven en ook Lid was der commissie tot het verzamelen der *Evangelische Gezangen*. Bij het ontstaan van eene vacature werd vroeger door Magistraat en kerkeraad aan Ambachtsheeren en Vrouwen van Grijsoord, bij request handopening gevraagd, om te mogen uitzien en omhooren naar een zeker getal bekwame personen. Na gunstige beschikking maakten de gemeente en kerkeraad eene nominatie van het toegestane getal, en droegen het voor, met verzoek dat Ambachtsheeren en Vrouwen een hunner tot Predikant van de gemeente geliefden te denomineren en aan te stellen. Na gedane denominatie geschiedde de beroeping ook weder door Magistraat en kerkeraad, en werd de beroepingsbrief door alle leden dier beide collegien hoofdelijk geteekend. Doch wegens de veranderde tijdsomstandigheden begreep men, reeds bij het laatstgedaan beroep in 1813 eenparig, dat, behoudens de electie door Ambachtsheeren en Vrouwen, de nominatie en beroeping beide alleen door den kerkeraad, zonder eenige medewerking van het dorpsbestuur, moest gemaakt en gedaan worden, hetgeen ook alzoo zonder iemands tegenzeggen werd ten uitvoer gebragt.

De R. K., die er ongeveer 730 in getal zijn, maken met die uit de burg gem. *Nieuwe-Tonge* eene statie uit, welke 800 zielen, en onder dezen 660 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De oudst bekende Pastoor was FLORIS VAN TOL in 1504. Opmerkelijk is het, dat alhier de uitoefening der R. K. godsdienst, ten tijde der Hervorming nimmer heeft opgehouden, en door toedoen ook der Jesuiten uit Goedereede in stand gehouden werd; zoodat dit de eenigste plaats van het geheele eil. is, alwaar altijd eene R. K. gemeente met eenen Pastoor bestaan heeft, waaruit dan ook het groot aantal R. K. in deze gemeente is af te leiden. — De 12 Isr., die er

[illegible] werden uit de [illegible] van *[illegible]* [illegible]. —
Het heeft in deze [illegible] eene school, welke in den winter [illegible] door een getal van [illegible], in den zomer door [illegible] leerlingen wordt bezocht.

Het dorp Oud-Tonge ligt [illegible] van [illegible], [illegible] van Sommelsdijk, in het zuidelijk gedeelte van de [illegible] [illegible], [illegible] van het [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Het heeft in het [illegible] [illegible].

De oorsprong van den naam dezes dorps is onbekend; [illegible] [illegible] de benaming Tonge [illegible] [illegible] van de gedaante der [illegible] van Oud-Tonge en Nieuwe-Tonge, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in het [illegible] [illegible]. Onder den naam van Tonge was deze grond [illegible] bekend in het jaar [illegible]. Bij het begin der stichting werd het dorp de Nieuwe-Tonge genoemd, doch het verkreeg den van Oud-Tonge bij [illegible] bedijking van het tegenwoordige *Nieuwe-Tonge*.

Het is [illegible] en [illegible] [illegible], met [illegible] [illegible] [illegible] en wegen, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], en [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] van het [illegible] en [illegible] [illegible]. De meest [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] op de *[illegible]* en op de *[illegible]*.

De oude geschiedenis en [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] voor de stichting eener kerk. Wij vinden in de [illegible] der [illegible] en [illegible] van [illegible] en [illegible], dat Willem IV, Graaf van *Holland*, bij eene tweede [illegible], welke door hem op [illegible] van het jaar [illegible] werd [illegible], de stichting eener kerk [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], en [illegible] in de [illegible] [illegible] [illegible] » en dat men in [illegible] » [illegible] [illegible] [illegible] eene Kerke, ter eere Gods en [illegible] [illegible] » [illegible] [illegible] [illegible], en [illegible] der H. [illegible] [illegible] de [illegible] » [illegible] en den Heiligen Confessor St. [illegible]. » [illegible] welken tijd af [illegible] [illegible] [illegible] het [illegible] van het tegenwoordige [illegible] van de Oud-Tonge begonnen is, kan men niet juist bepalen, maar [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] en de [illegible] [illegible] door de [illegible], onder het opzigt van [illegible] [illegible], in [illegible] tijd [illegible] werd [illegible]. Het [illegible] [illegible] in het [illegible] der tegenwoordige kerk [illegible] [illegible], [illegible] het jaartal [illegible] was [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] der kerk, [illegible] andere [illegible] [illegible], [illegible] en [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. De [illegible], die men er [illegible], is van [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] in de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], dan of [illegible] [illegible] eene [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] te [illegible], [illegible] het [illegible] [illegible] [illegible] is, [illegible] [illegible] onder Oud-Tonge nog [illegible] weg vindt, de [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] van den [illegible] [illegible] van [illegible], welke [illegible] [illegible] [illegible], terwijl de [illegible], aan het einde van [illegible] weg [illegible] [illegible] [illegible] en [illegible] van alle [illegible] [illegible] en [illegible] is, [illegible] [illegible] [illegible], dat in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Het tegenwoordige kerkgebouw, aan het einde der *[illegible]*, [illegible] [illegible] de [illegible] aan de *H.* [illegible] [illegible] was [illegible], is zeer groot, ruim en [illegible]. Het [illegible], [illegible] van de kerk is [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].

dat het gemakkelijk voor eene gewone dorpskerk zoude kunnen dienen. In de kerk vindt men drie aanzienlijke koperen kaarskroonen, alle van de zelfde grootte en oudheid, waarvan de middelste ten jare 1679, door de gemeente zelve is bekostigd, één der beide anderen is, ten zelfden jare, uit de aan de kerk afgestane goederen van het voormalig St.-Joris Gilde, de derde ten jare 1680 uit de afgestane goederen van het St. Sebastiaansgilde geschonken; op welke beide laatstgenoemde kroonen, onderscheidene schildjes gevonden worden, waarop versjes staan ter gedachtenis van gemelde schenking en afstand, welke versjes nu en dan dreigende door langdurigheid van tijd onleesbaar te worden, van tijd tot tijd zelfs nog onlangs, vernieuwd zijn volgens een afschrift daarvan in de Notulen des kerkeraads te vinden. Ook vindt men er een keurig bewerkt portaal, dat in het jaar 1742 volbouwd is. De toren der kerk heeft een zeer trotsch aanzien en rijst van onderen tot boven een gedeelte van het dak vierkant op, waar een ruime trans of omloop wordt gevonden, op welke vroeger een zeer fraaije en meerendeels open koepel stond, met een schoon uurwerk en twee klokken, welke de doopnamen van St. Salvator en Maria dragen; doch in 1812 is die koepel, door het Fransch bestuur, afgebroken, om er een telegraaf op te plaatsen en, hoewel deze er later is afgenomen, is de toren tot op heden in dien geknotten toestand gebleven, zoodat hij thans slechts ruim 24 ell. hoog is. De kerk heeft echter geen orgel. In 1851 hebben de gezamenlijke leden dezer gemeente, door vrijwillige inteekening, de benoodigde gelden tot geheele vernieuwing en verfraaijing van het inwendige harer kerk bijeengebragt; terwijl onderscheidene land- en arbeidslieden kosteloos hunne dienst en hunnen arbeid ter uitgraving en vervoering van aarde enz. aan dit gebouw besteed hebben. Te gelijkertijd is het ruime kerkhof, dat de kerk omgeeft, en met opgaande boomen beplant is, afgesloten door een zeer fraai hekwerk, aan de torenzijde van hout en aan de Voorstraat van ijzer, en de toegang verbeterd door eene nette brug over de gracht, die het omgeeft. Dit kerkhof wordt echter niet gebezigd tot het begraven van lijken, want tot dat einde is in het jaar 1809 eene zeer doelmatige begraafplaats buiten het dorp aangelegd.

De R. K. kerk, aan de *H. Maagd* Maria toegewijd, staat achter de pastorij, die aan de *Voorstraat* staat. De kerk heeft echter haren ingang in de *Nieuwstraat* of *Achterweg*, welker toegang in 1839 zeer verfraaid is, door het wegbreken van eenige huizen en het plaatsen van een sierlijk ijzeren hekwerk. De kerk, die in het jaar 1759 gesticht is, heeft een klein kloktorentje met spits en luiklok. Vóór dien tijd werd de zoldering van de tegenwoordige pastorie tot kerk gebezigd, zijnde deze, in het jaar 1694, door de Heeren van Grijsoord, daartoe afgestaan. De tegenwoordige kerk is een ruim en luchtig gebouw, met twee galerijen, een fraai altaar en een klein orgel. In de R. K. kerk te Ouddorp-Tonge zijn nog eenige kleederen aanwezig, welke Paus Adriaan VI, te Goedereede Pastoor zijnde, bij de uitoefening van zijn dienstwerk heeft gedragen, als: een rood fluweel casuifel, benevens stool en manupel van de zelfde kleur.

Er wordt hier een Zieken-gasthuis, onder den naam van H. Geest-gasthuis gevonden, dat aan de *Kerkgracht* staat, en door Gasthuismeesteren van de Hervormde belijdenis bestuurd wordt.

Nog vindt men hier in de *Nieuwstraat* een gesticht, bekend onder den naam van het Oude-Vrouwenhuis. Het moet reeds vóór het jaar 1616 gesticht zijn, en bestaat uit vier vertrekken, waarin vier

oude vrouwen van de R. K. godsdienst, vrije woning, jaarlijks eenige tonnen turf en wekelijks 50 cents genieten.

Men heeft er mede een Diakoniehuis, aan de *Kerkgracht*, en sedert 1824 een huis met elf vertrekken, aan den *Molendijk*, ter huisvesting van behoeftige Ledematen.

Het Raadhuis is een zeer schoon, wel aangelegd gebouw, in alle der beschouwing overwaardig. Aan de eene zijde van het Raadhuis vindt men de Dorpswaag, welke voor de waag van geheel Grijsoord dient, daarop worden jaarlijks, het eene jaar door het andere gerekend, drie honderd vaten meekrap gewogen, en zij wordt voor de grootste en aanzienlijkste waag van het platte land gehouden. Aan de andere zijde van het Raadhuis is het Gevangenhuis van Grijsoord, dat mede een aan zijn oogmerk voldoend gebouw is. Boven deze gebouwen, welke in het jaar 1742 onder eenen gevel zijn opgetrokken, is een klokkentorentje geplaatst. Een breede, met drie treden opgaande, hardsteenen trap geleidt tot den ingang, en inwendig is het gebouw zeer doelmatig ingerigt.

Het gewezen Ambachtsheerenhuis is een der fraaiste gebouwen en behoort thans in eigendom aan den Burgemeester CORNELIS ANEMAET.

Men heeft er een distributiekantoor van de brievenposterij en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 10 Januarij 1817 opgerigt is en 20 Leden telt.

Het, in het jaar 1842 nieuw gestichte, schoolgebouw, aan de *Nieuwstraat*, strekt door zijne fraaije bouworde het dorp tot sieraad. Het is in drie ruime vertrekken afgedeeld en van genoegzame grootte, om alle de schoolpligtige kinderen der gemeente te kunnen bevatten. Op eenen keurig bewerkten steen leest men:

DE EERSTE STEEN VAN DIT SCHOOLGEBOUW IS GELEGD DOOR SIMON ELAND ANEMAET, OUDSTEN ZOON VAN DEN EDEL ACHTBAREN HEER CORNELIS ANEMAET Pz., OP DEN GEDENKDAG VAN DESZELFS 25JARIG BESTUUR, ALS BURGEMEESTER VAN OUDE-TONGE, DEN 1 APRIL 1842.

In het achterste lokaal is een zeer groote regenbak gebouwd, die acht duizend emmers water kan bevatten, eene weldaad, die vooral door bewoners van brakke gronden op hooge waarde kan geschat worden. De eerste steen daarvan is gelegd door ADRIANUS JACOBUS CORNELIS ANEMAET, jongsten zoon van den voornoemden Heer Burgemeester, den 26 September 1842.

Voorheen hebben hier twee schuttersgilden bestaan, dat van St. Joris en van St. Sebastiaan, welke echter beide in 1679 en 1680 vernietigd zijn. Almede bestond hier eene kamer van Rederijkers, waarvan in het jaar 1607 nog overblijfselen gevonden werden. De leden [illegible] gewoon 's jaarlijks eenige zinnebeeldige spelen, bij wijze van [illegible]dien te vertoonen. De laatste maal, dat zulks werd gedaan, werd [illegible] de doop van CHRISTUS vertoond, waarbij door een der leden [illegible] van JESUS en door eenen anderen die van JOHANNES werd [illegible]ld, dan daar dit veeltijds meer stof tot spotternijen, dan wel tot [illegible]ing gaf, werd hierover geklaagd; met dat gevolg, dat er een ver[illegible], om dergelijke vertooningen te geven, en eindelijk is deze [illegible] der Rederijkers ook geheel vernietigd.

[illegible] TONGE is in het jaar 1479, door Hertog KAREL VAN BOURGONDIË, [illegible] vrije weekmarkt bevoorregt, welke des Donderdags gehouden [illegible]. Op deze wilde hij dat ieder zijn koren, hoenders, ganzen, [illegible], kaas en alle andere gewassen zou brengen, alvorens

die buiten het dorp te mogen voeren en verkoopen, waarbij hij nog eenige bevelen voegde, rakende de gemeene rust, gedurende het houden van den marktdag.

De kermis valt in in de maand September.

Onder de mannen, die vóór den tijd der Hervorming OUDE-TONGE tot eer verstrekten, behoort ook genoemd te worden IMANNUS ORTZENIUS, bijgenaamd ZEELANDUS, en, wegens de nabuurschap van Zierikzee, ZIERICZEUS. Deze werd te OUDE-TONGE geboren in het jaar 1505. Hij was een zeer geleerd man, die zich op de beoefening van vele wetenschappen, niet slechts in het vaderland, maar ook daar buiten, zelfs te Rome, had toegelegd. In het eerst behoorde hij tot de orde der Augustijnen, naderhand woonde hij, als Mercenarius Papae, te Middelharnis; daarna is hij, na nog veel te hebben rondgezworven, uit overtuiging, tot de belijdenis der Lutherschen overgegaan. Hij was de eerste Leeraar van die belijdenis te Wezel, in het jaar 1539. Naderhand werd hij met zijne ambtgenooten van de dienst ontzet, omdat hij weigerde het door Keizer KAREL V ingevoerde interim aan te nemen. In het jaar 1560 is hij herroepen en te Matena in dienst gesteld, waar hij den 1 Junij 1571 overleed.

OUDE-TONGE is dikmaals door storm en watervloeden geteisterd: zoo woedde er den 26 September 1477 een hevige storm, welke acht uren aanhield. Het water rees zoo hoog, dat hierdoor OUDE-TONGE invloeide, benevens vele schoone polders, die alle bedorven werden. Kort daarop werden deze echter op nieuw bedijkt en bevérscht.

Den 5 November 1530 woedde weder een hevige storm; des middags ten twaalf ure liep het water op sommige plaatsen over de straten en dijken, en leed OUDE-TONGE groote schade, door het inbreken der dijken; doch met onvermoeiden ijver werden deze weder hersteld en de landen beverscht.

De hooge watervloed van 26 Januarij 1682, die zich over Holland en Zeeland uitstrekte, deed ook hier groote schade. De Suisen-polder vloeide in door drie groote gaten, en het grootste gedeelte van den dijk spoelde weg. Het zelfde lot trof den Zuiderlandsche-polder, welke invloeide door vijf gaten. Hier ontdekte men eene oude sluis, van welke een groote steen opgeworpen en ver heen in het land gedreven werd. De Heeren-polder vloeide in met vijf gaten in den Spuidijk, een aan den havendijk en een aan den zeedijk. Eene vrouw, benevens honderd schapen en lammeren, kwamen in dezen watersnood om het leven.

Door den hoogen watervloed van het jaar 1825 werden weder onderscheidene polders door het zeewater min of meer bezet. De Suisen Lodewijks-polders vloeiden in; doch in dit zelfde jaar zijn zij weder herdijkt en tot vorige vruchtbaarheid terug gebragt. Bij deze herdijking is tevens eene kostbare hardsteenen sluis in den dijk van den Suisen-polder gelegd. In dit zelfde jaar zijn door de gemeente aanzienlijke kosten besteed, om, door het daarstellen van middelen tot doelmatige afkistingen, deze plaats tegen hooge vloeden te beveiligen.

Eene andere ramp heeft dit dorp den 21 en 22 Julij 1647 getroffen, toen er een hevige brand uitbarstte, welke omtrent honderd en vijftig huizen en schuren, gelegen op den Molen-dijk, den Oostdijk, ter wederzijden van de Voorstraat en de Mekhoven, tot aan de predikantswoning, met meest al het huisraad van de bewoners, vernieldde. Het dorpshuis en het gasthuis werden insgelijks eene prooi der

vlammen, en men berekende de schade op omtrent tweemaal honderd duizend gulden.

Het wapen dezer gem. is dat der heerl. Grijsoord, zijnde een schild van sinopel (groen), met een fasce van zilver.

OUDE-TONGE (HET BEKADE-ZOMERGORS-VAN-), pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge;* palende N. aan den Heeren-polder, O. aan den Lodewijks-polder, Z. aan het Krammer, W. aan de haven van Oude-Tonge.

Deze pold., welke in het jaar 1822 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund. 77 v. r. 98 v. ell., zijnde geen schotbaar land, en wordt door 1 sluis, op de haven, van het overtollige water ontlast.

OUDE-TONGE (DE MOLEN-POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge;* palende N. aan het dorp en het Oude-Land, O. en Z. aan den Suis-polder, W. aan den Zuiderlandsche-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1478 bedijkt, in 1533 overstroomd en later herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 22 v. r. 96 v. ell., waaronder 56 bund. 14 v. r. 06 v. ell. schotbaar land; telt 1 boerderij, en wordt door 1 sluis, op de haven van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf eenen bijzondere Gezworene eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

OUDE-TONGE (HET OUDE-LAND-VAN-), of HET OUDELAND-VAN-GRIJSOORD, pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge;* palende N. W. en N. aan den Noordlandsche-polder, O. aan Oostende en den Magdalena-polder, Z. O. aan den Heeren-polder, Z. aan den Molen-polder, Z. W. aan den Zuiderlandsche-polder, W. aan den Battenoordsche-polder.

Deze pold. is den 25 Mei 1438 ter bedijking uitgegeven door GODSCHALK OEM VAN WIJNGAARDEN en anderen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 784 bund. 14 v. r. 6 v. ell., waaronder 752 bund. 94 v. r. 55 v. ell. schotbaar land; telt 30 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de haven van Oude-Tonge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

OUDE-TONGE-PLAAT, plaat in het *Krammer*, prov. *Zuid-Holland*, langs de kust van *Overflakkee*, bezuiden Oude-Tonge.

OUDE-VAART (DE), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, dat bij Sprundel uit de heide voortkomt, en in eene noordelijke rigting naar de Hoeve loopt, van waar het zich naar de *Laaksche-vaart*, onder Etten, strekt, om zich in de *Mark* te ontlasten.

OUDE-VAART (DE), water in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie DWINGELERSTROOM.

OUDE-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en Noordwolde*, dat, uit de *Morrha* voortkomende, met eene oostelijke strekking in de *Oud-Karre* uitloopt.

OUDE-VAART (DE), water in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, dat, ¼ u. O. van 's Gravenmoer, zijnen oorsprong neemt, altijd oostwaarts aanvliet, en zich, ¼ u. bezuiden Vlijmen, met de *Leybeek* vereenigt.

Volgens de overlevering zoude dit water in vroeger tijd eene scheepvaart tusschen 's Hertogenbosch en 's Gravenmoer uitgemaakt hebben;

doch de aanmerkelijk verheven grondslag tusschen Loon-op-Zand en Sprang, die deze vaart afbreekt, maakt deze overlevering zeer onwaarschijnlijk. Misschien is het een even weinig doordachte als onuitvoerbare, onvoltooid geblevene onderneming geweest.

OUDE-VAART (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Purmerende*, in den *Zuider-polder*.

Vóór het graven van de jaagvaart van Purmerende, langs Ilpendam en Watergang, naar Amsterdam, in het jaar 1663, welke jaagvaart in 1824 bij den aanleg van het Groot-Noordhollandsch-kanaal zeer is verbreed, voer men langs de vaart, nu steeds de Oude-Vaart genoemd, loopende van Purmerende, in eene zuidelijke rigting, ten Westen van de dorpen Purmerland, Ilp en Landsmeer en ten Oosten van het kanaal, naar Buiksloot.

OUDE-VELDHOEK, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en 1¾ u. N. W. van *Raalte*, gem. en ¾ u. N. W. van *Heino*.

OUDEVELT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Veghel*, gem. en 10 min. N. O. van *Erp*; met 15 h. en 90 inw.

OUDE-VRIJHEID, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Veghel*, bevattende de zaamgetrokken kom der gem. *St. Oedenrode*; met 162 h. en ruim 1210 inw.

OUDE-WAAG (DE), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den Doeverensche-zeedijk, O. aan het Poldertje-boven-de-Oude-Waag, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan den Buiten-polder-van-Gansoijen.

Deze pold., welke reeds vóór 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 39 v. r. 39 v. ell.; en heeft drie houten duikers, als: een aan het boveneinde, wijd 0,35 ell., met eene klep; een omtrent in het midden, wijd 0,56 ell., met een drijfdeurtje en klep, en een aan het benedeneinde, wijd 0,30 ell., met eene klep en schuif; door welke duikers de polder, op het Oude-Maasje, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0,60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1,10 ell. tot 2,00 boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

OUDE-WAAG (HET POLDERTJE-BOVEN-DE-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den Doeverensche-zeedijk, O. aan het rietgors tegen de uitwatering van den Genderensche-boezem, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan de Oude-Waag.

Dit poldertje, hetwelk vóór 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 95 v. r. 80 v. ell., en heeft eenen houten duiker, wijd 0,40 ell., voorzien met eene klep, waardoor hij op het Oude-Maasje van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0,60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1,80 ell. tot 1,90. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

OUDEWAARDER, volgens sommigen de eigenlijke naam van de stad Oudewater, in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Oudewater.

OUDE-WARANDE (DE), boschje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. N. O. van *Tilburg*. — Het bestaat enkel uit kreupelhout.

OUDEWATER, gem., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (9 k. d., 16 m. k., 3 s. d. 2 afd.); palende N. en O. aan de Utrechtsche gem. Snelrewaard, Z. aan de Utrechtsche gem. Honkoop, W. aan de gem. Hekendorp.

Deze gem., welke vroeger een baljuwschap uitmaakte, bevat het plattelandstadje Oudewater, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat eene oppervlakte van 141 bund. 53 v. r. 58 v. ell., waaronder 137 bund. 54 v. r. 59 v. ell. belastbaar land. Men telt er 280 h., bewoond door 475 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2050 inw., wier voornaamste middelen van bestaan zijn de garenbanen. Ook wordt er grooten handel gedreven in kaas; bovendien heeft men er eene leerlooijerij, twee aardappelsiroopfabrijken, eene bierbrouwerij en eenen korenmolen.

De Hervormden, die er 1000 in getal zijn, maken, met die uit de burg. gem. Hekendorp, Papekop-en-Diemerbroek, Lange-Linschoten, Snelrewaard, Honkoop en de heerl. Vliet en Rosendaal, ééne gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Gouda* behoort, en volgens de laatste telling, in 1845, bestaat uit een getal van 1650 zielen, waaronder ruim 700 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Theodorus Aemilius, die hier eerst R. K. Pastoor was en in 1566 tot de Herv. overging. *Hij had* in 1574 tot opvolger Huyg Dirksz., die in het volgende jaar naar Gouda vertrok, en nog in het zelfde jaar opgevolgd werd door Johannes Gelasius, genoemd Viteriarius, die twee dagen na het innemen van Oudewater door de Spanjaarden, den 9 Augustus 1575, door dezen werd opgehangen. Nadat Oudewater in het jaar 1578 weder onder de magt der Staten gekomen was, werden aldaar tot Predikanten beroepen Laurentius Copicasus en Christianus Sibapius Venlo, van welke de laatste nog in het zelfde jaar naar Dordrecht en de eerste in het volgende jaar naar Leyden vertrok. Van toen af schijnt de gemeente van Oudewater doorgaans door twee Leeraren te zijn bediend geweest, tot dat zij in 1649 eenen derden Predikant bekwam in Johannes Valkius, die van Koekengen beroepen werd en in 1650 naar Amersfoort vertrok. Na het overlijden van den Predikant Wilhelmus Musch, hetwelk den 8 Januarij 1721 plaats had, is er echter geen derde Predikant meer beroepen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Men telt er 50 Afgescheidenen.

De Roomsch-Katholijken, die men er 970 telt, maken, met die uit de burg. gem. Linschoten, Papekop-en-Diemerbroek, Snelrewaard, Willescop, Lange-en-Ruige-Weide en Honkoop, benevens de heerl. Rozendaal en Vliet, eene stat. uit, welke 2200 zielen, onder welke 1560 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Roomsch-Katholijken van de Oude Clerezij, van welke men er ongeveer 40 telt, onder welke 30 Communikanten, maken mede eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt.

Het twintigtal Israëliten, dat men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Gouda*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van ruim 200 leerlingen bezocht wordt.

Het plattelandstadje Oudewater ligt 6¼ u. N. O. van Rotterdam, 2¼ u. N. van Schoonhoven, ter plaatse, waar de Linschoten in de

IJssel valt, welke beide wateren er doorstroomen; 52° 1′ 23″ N. B., 22° 18′ 39″ O. L.

Over de naamrede en oorsprong dezer stad, zijn de gevoelens verschillend. Daar zijn er, die meenen, dat Oudewater, in het Latijn Aquæ Veteres, Oudewaard, dat is het oudeëiland of bedijkte polder, genaamd moet worden, tot onderscheiding van eenen anderen waard, welke, hier digt bij gelegen, den naam van den *Nieuwewaard* zoude hebben gehad. Anderen willen, dat Oudewater eigenlijk Oudewaarder genaamd zoude zijn, omdat het in een oud eiland of oude waard is gelegen. Doch velen, en wel de meesten, welke de gelegenheid der stad kennen, beweren dat zij haren naam van den IJssel, eene zeer oude en lang bekende rivier, die in oude tijden, doorgaans het Oudewater genaamd werd, gekregen zou hebben, vermits zij op deze rivier gebouwd is.

Hoewel men in oude kronijken wegens Oudewater niets gemeld vindt vóór den jare 1349, hebben echter andere oudheidkundigen deswegens vroegere bewijzen opgedolven. Arnold Buchelius verhaalt, dat Henrik van Vianden, den acht en dertigsten Bisschop van Utrecht, omtrent den jare 1265, Oudewater tot eene stad gemaakt en de inwoners met vele voorregten, als onder anderen met het burgerregt zou begunstigd hebben.

Oudewater en zijn onderhoorig land, heeft nog op het einde der dertiende eeuw aan het bisdom van Utrecht behoord, als wanneer het voor zekere som gelds aan Graaf Floris V, volgens den brief van Jan, Graaf *van Nassau*, den negen en dertigsten Bisschop van Utrecht, van den 24 Januarij 1280, is verpand geworden. Deze stad aldus onder het bestuur van den Graaf van Holland gekomen zijnde, is buiten tegenspraak, vermits die verpanding nooit weder gelost werd, sedert altijd aan Holland of wel aan de grafelijkheid gebleven, hebbende ook de Keizerin Margariet, die na den dood van haren vader Willem IV, Graaf *van Holland*, bij gebrek van mannelijke telgen, het bewind over dat graafschap verkregen had, deze stad, in het jaar 1346, met het aanmerkelijk voorregt begunstigd, dat zij nooit van de grafelijkheid van Holland zou mogen gescheiden worden, welke aldus onverbreekbaar gemaakte vereeniging met Holland, sedert nog door Graaf Willem VI, in het jaar 1404, is bevestigd geworden.

Hertog Albrecht van Beijeren, Ruwaard *van Holland* en Margariet van Liegniech, zijne echtgenoot, hebben echter, bij hunnen uitersten wil van den 16 Junij 1377, nevens meer andere goederen, Oudewater aan hunnen zoon Jan, gekozen Bisschop van Luik, tot een jaarlijks onderhoud toegelegd en besproken. Daar dit echter geen gevolg kon hebben, aangezien deze stad van het graafschap van Holland niet mogt gescheiden worden, heeft gemelde Hertog Albrecht, die sedert Graaf *van Holland* werd, zijnen uitersten wil, in dat opzigt, herroepen, zoodra hem zulks, naar het uitwijzen des briefs, vertoond was, en aan zijnen voorgemelden zoon het Land-van-Voorne, zoo als het gelegen was in Oostvoorne en Westvoorne, met de stad Brielle, in de plaats der stad Oudewater afgestaan. Reeds in 1400 merkte Albrecht van Beijeren Oudewater aan als eene stad, welke, als op de grenzen des lands gelegen, wel behoorde voorzien en bewaard te worden. Ook is het altijd voor eene der sleutels van Holland gehouden. Men had er van ouds eenige onregelmatige vestingwerken, die, sedert het jaar 1740 tot 1746, aanmerkelijk vermeerderd zijn, waardoor zij na dien tijd bestonden uit eenen aarden hoofdwal, uit zeven, meest halve en onregelmatige bastions, met vier ravelijnen voor de poorten en eene enveloppe, die het zuidelijke gedeelte omvat, alles omringd door natte, vrij breede

grachten, die met den IJssel en Linscholen in verband zijn. Zij is nog langen tijd als eene vesting in aanmerking geweest, behoorende tot de oude Hollandsche waterlinie, en zoude nog, in geval van nood, van nut kunnen zijn.

De stad had voorheen zes poorten, waarvan de twee kleinsten, alleen tot gerief en gemak der ingezetenen dienden, om zoo op de buitensingels, als in hunne omliggende tuinen te komen, en waarvan de eene de Biezen-poort en de andere de Water-poort of Oost-poort genoemd werd; doch deze zijn beide, in het jaar 1740 en 1741, ten nutte der nieuwe vestingwerken, afgebroken. De vier groote poorten, welke nog bestaan en allen overdekt of overwulfd zijn, zijn: de Broeker-poort, van ouds genaamd de Goudsche-poort, de Linschoter-poort, die in het jaar 1672 op nieuw herbouwd werd, de Nieuwe-poort of Utrechtsche-poort en de IJssel-poort, op welke laatste voormaals de bezetting de hoofdwacht hield, doch waarvan het bovenste gedeelte, in 1815, is afgebroken; terwijl de poorten of deuren door een houten hek zijn vervangen. Vroeger was er ook een slot of kasteel, hetwelk in het jaar 1585 afgebroken en veranderd werd in de Linschoter-poort, waartoe Keizer Karel reeds, in het jaar 1533, toestemming gegeven had. In de stad zijn zes bruggen, waarvan vijf over de Linschoten, zijnde een daarvan, bij de Linschoter-poort, te gelijk eene schutsluis van het groot waterschap van Woerden. Voorts heeft men er eene Grootemarkt, eene Vischmarkt en een twintigtal straten en stegen.

Het Stadhuis, hetwelk op vier boogen of gewelven, in den jare 1588, op de oude grondslagen herbouwd is, staat bij de *Vischmarkt*, aan de *Kapelstraat*. Het heeft eene voorpui, welke naar de Iönische orde gebouwd is. Boven de hoofdstukken der pilaren, staan vier leeuwen, die ieder een wapen vast houden, tusschen de middelste pilaren, boven eene kleine deur, ziet men het wapen van Holland. In den voorgevel is de geregtigheid afgebeeld, en hier onder de wapens der steden Delft, Oudewater en Alkmaar. Uit het met leijen gedekte dak, rijst een vierkant torentje, met een koepeltje gedekt, waarin eene klok hangt. Langs de voorpui gaat men met blaauwe steenen trappen, ter wederzijde naar den ingang, waardoor men in eene ruime zaal treedt, die vroeger tot Vierschaar diende. Achter deze is een schoon vertrek, waar de regering hare vergaderingen houdt. In deze kamer hangt een fraai en groot schilderstuk, zeer kunstig geschilderd door D. Stoop, een Utrechtenaar, ter gedachtenis van de veelvuldige wreedheden, door de Spanjaarden bij de verovering dezer stad gepleegd, waarop het volgende opschrift te lezen is:

Oudewater, *onder* Philips II, *Koning van Hisp., door beleit van Hierges belegert, 19 Julij, is nae dapperlijk beschieten, ende trouwlijk gevegt stormenderhand ingenomen; Soldaten, Burgeren, Vrouwen en Kinderen wreedlijk vermoort ende de stad verbrand, op den 7 Augustus* 1575.

Ter zijde van dit vertrek is de voormalige Weeskamer, thans dienende tot Kamer van den Stadsbode. Men bewaart mede op het stadhuis nog een aantal wapenen, in 1575, tijdens den overval der Spanjaarden, tot verdediging gebruikt. Opmerkelijk is het, dat, even als in den gevel van het raadhuis dezer stad, ook in die van openbare gebouwen der steden Delft en Alkmaar, de drie wapens dezer steden afgebeeld zijn. De eigenlijke oorzaak daarvan is onbekend; echter vermeent men met eenig regt, dat zulks het gevolg is van een verdrag, waarbij de burgers dezer plaatsen onderling een gelijk poorterregt genoten.

De voormalige **Gevangentoren**, bij de *Romeinsbrug*, waar de IJssel in den mond van de haven valt, is een oud vierkant gebouw, van binnen met eenen overwelfden kelder voorzien, in welke zwaar strafbare misdadigers, veilig en zeker bewaard werden; van boven is het met een plat overwelfd, waarop men, als op eene galerij, kan omwandelen. Zij is van ongemeen groote steenen opgemetseld, en men meent op goede gronden, dat deze ten tijde der Romeinen gebouwd en toen een wachttoren geweest zij, die vervolgens ook tot een tolhuis, als te dier tijd gelegen ter zijde van de IJsselpoort, op en aan de rivier den IJssel zoude gediend hebben. De voorzegde Romeinsbrug zou daarvan zijnen naam ontleend hebben.

De **Waag** staat aan de *Markt*, en is volgens het jaartal, dat in den gevel gezien wordt, in het jaar 1595 gebouwd. De voornaamste waren, welke daarin gewogen worden zijn kaas (1), hennip en allerhande soorten van touwwerk, alhier gesponnen en op schijven gewonden, waarvan men groote verzendingen heeft. Doch bovenal is deze waag merkwaardig door het gebruik dat hier vroeger plaats had, om er personen te wegen, die van tooverij beschuldigd werden, ten einde na bevinding der overeenkomst van hun gewigt, met de gestalte huns ligchaams, hierover vrij geschouwd te kunnen worden (2).

Voorheen had men hier een **Lands magazijn van Oorlog**; alsmede eenen **Kruidtoren**, in een bolwerk aan de noordwestzijde der stad, beide in 1820 afgebroken.

De voormalige **Doelen**, in de *Kapelstraat*, dient thans tot **Logement**. In de schutterskist, thans staande op het stadhuis, werd vroeger eene zilveren kapel, aan eenen zilveren ketting hangende, bewaard, welke waarschijnlijk tot eene orde gediend heeft, en mogelijk behoord heeft aan de Voetboogschutters van het St. Jorisgild, hetwelk, volgens bekomen octrooi door FILIPS, Aartshertog *van Oostenrijk*, daaraan op den laatsten April des jaars 1501 gegeven, alhier hunne oefeningen hield. Deze kapel berust echter thans bij den Burgemeester.

De **Kerk der Hervormden**, kort bij en aan de rivier *den IJssel*, is vrij aanzienlijk en met een dubbel koor voorzien. Het eerste was vóór de Reformatie aan het *H. Sacrament* en het andere aan de *H. Maagd* MARIA toegewijd. Men zegt, dat eerst de H. WILLIBRORD en daarna de Aartsengel MICHAËL de Patronen dezer kerk zouden geweest zijn. Zij rust op zestien pilaren, in twee rijen staande, en had vroeger drie kruiswulfsels, welke in 1732 vertimmerd zijn. De pastorie werd weleer door den Deken van Oudmunster te Utrecht en door den Paus beurtelings begeven; doch de burgerij stelde de Kerkbewaarders aan, volgens een ontvangen voorregt van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, op den 28 Mei van het jaar 1400 verleend. Vóór het jaar 1329 stonden in deze kerk reeds vier altaren, gesticht door DIEDERIK KIEL, en nog een vijfde, door eenen anderen gesticht; mogelijk zijn er, in vervolg van tijd, nog eenige anderen bijgekomen. Alle de voorgemelde altaren waren met eenige inkomsten en vicariaten begiftigd. Aan den muur des torens was tot het jaar 1795 eene kast van een groot, doch zeer oud orgel, welks deuren van binnen met Bisschoppen en andere Roomsche Geestelijken, in eene knielende

(1) In 1846 werd er eene hoeveelheid van 1,387,372 Ned. ponden kaas gewogen.

(2) Men lese hierover nader: *Iets over de waag te* OUDEWATER *en hetgeen daar gewogen werdt*, in den *Zuid- en Noordhollandsche Volks-Almanak* voor 1845.

en biddende gestalte, beschilderd waren. Dit orgel werd door de Spanjaarden, na de inneming der stad, vernield. Tot behulp werd eerst, in het jaar 1645, een zeer klein orgel, in de nabijheid der plaats, waar het oude was geweest, aan eenen pilaar gehecht. Dit werd wegens algeheele onbruikbaarheid, in het jaar 1839, afgebroken en daarvoor, in het jaar 1840, een zeer goed nieuw orgel op het achterkoor geplaatst. De daartoe benoodigde som is voor het grootste gedeelte bijeengebragt door vrijwillige inschrijvingen zonder rente en door milde giften, zoo van eenige gemeenteleden als van edelmoedige begunstigers op andere plaatsen. Wanneer en door wien deze kerk gebouwd is, blijft onzeker; doch boven het voormalige kleine orgel, aan eenen pilaar, vindt men het jaartal 1003, met zeer oude letters, dat waarschijnlijk het jaar der stichting te kennen geeft. In deze kerk ligt begraven Rudolf Snellius van Roijen, in leven Hoogleeraar der Wiskunde aan de Hoogeschool te Leyden, overleden den 2 Maart 1613, en daarnevens ziet men aan eenen pilaar een fraai gedenkstuk van marmer, naar de Iönische bouworde vervaardigd, en in de frontespies het wapen van den overledene, wordende dit door schreijende kinderen vastgehouden. Op dit gedenkstuk leest men het volgende Latijnsche opschrift, met vergulde Latijnsche letters, in zwart marmer uitgehouwen:

Piae Memoriae
viri cl.
Rudolphi Snellii a Royen,
Patricii Veteraquinati;
qui anno M. D. XLVII. V. Oct. natus
Juventutis Partem
Docendis Marpurgi In Hassia Literis
Et artibus cum Laude Exercuit.
Ætatem Reliquam
In Acad. Leydensi.
Tum Matheseos tum Hebraeae Linguae
Professione, cum Cura, Fide,
Et Bono Publico Exegit:
Bis Rectoratu Honorifice Functus,
Ill^mis. Duobus Mauriciis,
Principi Auriaco,
Et Lantgravio Hassiae,
Ob Artium quas Amabant
Præstantiam Carus,
Tandem Leydae Anno Ætatis suae
Sexagesimo Sexto II. Mart.
Deo et Naturae concessit.
Hoc Patriae Loco,
Ubi Corpus humari Ipse voluit,
Monumentum quod Patri decreverat
Fil. Willebrordus
Paternae Virtutis Hæres atque Decus,
Ejusdem Filius Rudolphus
Avo Ponendum Curavit.

(Luidende in het Nederduitsch aldus: Ter vroome nagedachtenis van den zeer doorluchtigen Heer Rudolphius Snellius van Royen, geboren uit een patricisch geslacht van Oudewater, die in het jaar 1547, den 5 October, een gedeelte zijner jeugd te Marpurg, in Hessen, aan

het onderwijzen der talen en kunsten met lof besteed hebbende, en het overige van zijnen leeftijd op de hoogeschool te Leyden, als Hoogleeraar der Wiskunde en Hebreeuwsche talen, met vlijt, trouw en algemeen nut heeft doorgebragt. Twee malen het rectoraat met roem bekleed hebbende, en bemind bij twee doorluchtige MAURITSEN, den Prins van Oranje en den Landgraaf van Hessen, om zijne uitmuntende kennis in de wetenschappen, die hun vermaak waren, heeft hij eindelijk te Leyden, in den ouderdom van 66 jaren, op den 11 Maart, aan God en de Natuur den tol betaald. Op deze plaats van zijn Vaderland, alwaar de overledene wilde begraven zijn, is het gedenkteeken, hetwelk zijn zoon WILLIBRORDUS SNELLIUS, erfgenaam van 'svaders deugden en roem, voor zijnen vader had beschikt, door diens zoon RUDOLPHUS SNELLIUS voor zijnen grootvader opgerigt). Daaronder staat een Hollandsch grafschrift, hetwelk aldus luidt: *Hier ligt begraven* RUDOLPHUS SNELLIUS, *in leven Professor Matheseos in de universiteit te Leyden, sterft 2 Maart* 1613. Men vindt er nog meer graven van aanzienlijke personen. Deze kerk heeft eenen sterken vierkanten toren, aan de eene zijner bovenzijden wat lager dan aan de andere. Op de schuine kap staan twee kruissen. Aan de oostzijde van deze kap is een uitstek, waarin de klokken van het slag- en speelwerk hangen; doch de gewone luiklokken hangen in den toren. Uit oude afbeeldingen schijnt het, dat op dezen toren weleer eene spits of lantaarn gestaan heeft.

Vroeger had men hier ook eene Remonstrantsche kerk.

De Roomsch-Katholijke kerk, in de *Kapelstraat*, aan den H. Aartsengel MICHAËL toegewijd, is een inwendig net gebouw, dat in het jaar 1803 gebouwd is, zijnde van een orgel voorzien, maar zonder toren.

De Roomsch-Katholijke kerk van de Oude Clerezij, in de *Leeuwenstraat*, is een gebouw, zonder toren doch van een orgel voorzien.

Voorheen had men te OUDEWATER onderscheidene geestelijke gestichten, als: een Huis der Ridders van St. Jan in 1325 tot stand gebragt, doch, even als de kloosters, op het laatst der zestiende eeuw te niet gegaan; een klooster van Nonnen van den derden regel des H. FRANCISCUS, aan ST. URSULA toegewijd, in de *Kapelstraat*, welks kerkje, dat, vergroot en tot stadsschool is ingerigt, tevens dient tot vergaderplaats der Armbezorgers, die er wekelijks de noodige liefdegiften en des winters turf aan de behoeftigen uitdeelen; het St. Lijsbets-klooster; het Cellebroeders-klooster, welks bewoners zich met het begraven van lijken bezig hielden; het Cellezustersklooster, waarvan de bewoneressen de zieken verpleegden en oppasten.

Het Weeshuis staat in de *Kloosterstraat*. Boven de poort, ziet men eenige weeskinderen op eenen steen uitgehouwen, met deze woorden: *Bedenkt de arme Weesen*, 1613. In eene zaal hangt, behalve eenige portretten van donateurs, eene groote schilderij, verbeeldende een gastmaal, in welke de toenmalige Binnenvader en —moeder, met de weeskinderen, zijn uitgeschilderd geworden, verzeld van het volgende versje:

De Weesen deser stad in haere jonge Jaeren,
Ontbloot van ouders gunst, opvoeding en bewaeren,
Genieten in dit Huys Lyf en Ziels onderhout,
Dies syn sy schuldig, God te danken menigfout.

Welk stuk, volgens het opschrift, is geschilderd door H. VAN OBBE, 1651. In deze zaal is thans de boekerij van het Departement der Maatschappij:

Tot Nut van 't Algemeen geplaatst. Eenige oude arme lieden worden in het Weeshuis verpleegd.

Het voormalige Gasthuis, aan het einde der *Gasthuissteeg*, in de *Wijngaard-* of *Achterstraat*, is in het jaar 1580 gesticht door zekeren Ernst Speiser, voor arme burgers; terwijl zijne bloedverwanten, welke tot armoede vervallen mogten, daarin ook de kost moesten hebben. Hij besprak daaraan schoone landerijen en andere inkomsten. Ook bedong hij, bij uitersten wil, dat alle jaren, op goeden Vrijdag, aan de kinderen der ingezetenen, zonder onderscheid van godsdienst, die alsdan naar dit gasthuis kwamen, brood en haring zou moeten uitgedeeld worden. Men heeft nog vele jaren bij zijne vrienden eenen zilveren beker van hem bewaard gevonden, waarop deze regelen gelezen werden:

Weinig wyns die verfraeyt het hert,
Maer veel gedronken baert smert:
Tot gedenckenis zyn wy gelate
Voor de vrienden hier uit charitate.

Het opschrift van dezen beker toont aan, dat hij dienen moest op zekere tijden, als men, ter gedachtenis van den stichter, eenen maaltijd vierde. Dit huis heeft in lateren tijd den naam van Provenierhuis ontvangen, doordien bejaarde lieden aldaar bij inkoop in woning namen. Het was een aanzienlijk en wel ingerigt gebouw; de voorgevel was naar de Iönische orde getimmerd, met hardsteenen kantelingen. In de plaats hiervan is de ruimte, die dit gebouw besloeg, in 1786 ingerigt tot een Artillerieplein, met een Magazijn van Ammunitie, dat echter in 1814 afgebroken is, terwijl men in 1817 de grond tot eene plantaadje heeft aangelegd.

De Kazerne is ongeveer 53 ell. lang en ruim 9 ell. breed en verdeeld in vier en twintig vertrekken. Sedert 1811 wordt dit gebouw door particulieren bewoond.

Voorheen had men er ook een Arm- of Ziekenhuis bij de Nieuwepoort, hetwelk, bouwvallig zijnde in 1829, is verkocht.

Er is te Oudewater mede een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen:* hetwelk den 6 Augustus 1832 is opgerigt en omtrent 40 leden telt.

Men vond hier vroeger, en wel in het laatst der veertiende eeuw, eene Latijnsche school, doch door het van tijd tot tijd verminderen van gegoede ingezetenen en daaruit voortgekomen gebrek aan een genoegzaam getal leerlingen, is die komen te vervallen.

De paardenmarkt valt in den 4 Junij; de kermis den laatsten Zondag in September.

Oudewater heeft de volgende vermaarde mannen zien geboren worden:

De Godgeleerden: Johannes Palaeonydorus (Johannes van Oudewater), geb. in 1433, † in 1507; Jacobus Arminius, eigenlijk Jacob Hermansz, geb. in 1560, † 19 October 1609, als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Leyden; Nicolaas Lydius, † in Julij 1686, als Predikant te Franeker, eene *Verklaring van het Hooglied* nalatende.

Den Geneeskundige Abraham van Stipriaan Luiscius, geb. 10 October 1763, † 1 Mei 1829, als Lector in de Scheikunde en Geneesheer te Delft.

Den Wiskundige Rudolf Snellius van Rooijen, geb. den 5 October 1547, † 2 Maart 1613, als Hoogleeraar in de Wiskunde en Hebreeuwsche taal, aan de Hoogeschool te Leyden.

Den Taalgeleerde Cornelius Valerius, geb. in 1512, † 11 Augustus 1578, als Hoogleeraar in de Latijnsche en Grieksche talen, aan de Hoogeschool te Leuven.

Den Geschiedschrijver Gerardus de Roo, als Opziener der bibliotheek van Ferdinand, Aartshertog *van Oostenrijk*, van welk rijk hij de *Cronijk* geschreven heeft.

Den Reisbeschrijver Cornelis de Jong van Rodenburgh, geb. den 7 Junij 1762, † 11 Februarij 1838, als Gepensioneerd Schout-bij-Nacht, en

Den Watergeus Gerrit Gerritsen.

In oude tijden en tot op het jaar 1349 is Oudewater eene welgestelde stad geweest, maar Jan van Arkel, de zeven en vijftigste Bisschop van Utrecht, nam haar stormenderhand in, plunderde en verbrandde haar. Intusschen kwam deze verovering den Stichtschen zeer duur te staan, alzoo er, door den dapperen tegenstand der burgers, meer van de eersten, dan van de laatsten gesneuveld waren. Onder anderen bleven er van de Utrechtschen Johan van Rijsenburg, Jacob en Jan van Lichtenburg, gebroeders, Everhard van Driel enz. De stad werd wel herbouwd, maar verloor veel van haren vorigen luister.

In het jaar 1401 poogde Jan van Arkel Oudewater te verrassen, doch dit mislukte hem door de wakkerheid der poorteren, die kort te voren door Hertog Albrecht van Beijeren, van alle krijgstogten in Friesland, die hij zelf of zijne zonen niet bijwoonde, voor altoos ontslagen waren, onder voorwaarde, dat zij de stad getrouw beschermen zouden. Sedert dien tijd, tot op het jaar 1572, vinden wij geen merkwaardigheden aangeteekend omtrent Oudewater, hetwelk den 19 Junij van dat jaar, door Jonkheer Adriaan van Zwieten, door heimelijk verstand daar binnen, met een handvol voetvolk van 's Prinsen zijde gebragt werd, zijnde alzoo de eerste stad in Zuid-Holland.

Na het vruchteloos afloopen van den vredehandel te Breda, berende de Spaansche Veldoverste Gilles van Barlaimont, Heer *van Hierges*, den 17 Julij 1575, Oudewater, in welke stad destijds slechts zeven honderd weerbare mannen waren, de helft krijgsvolk, de helft burgers. De belegeraars maakten zich terstond meester van eene schans, die de sluis aan IJssel, digt onder de stad gelegen, dekte. Door het openen dezer sluis, zou men het land om de stad onder water hebben kunnen zetten. Ook had de Prins dit bij tijds belast, doch die van de stad hadden het verzuimd, om den hooibouw niet te verliezen. De Spanjaarden bemagtigden nog een ander blokhuis, wat verder van de stad, aan de Goudsche zijde liggende, nadat het door Willem van Angeren, een Duitscher, schandelijk verlaten was. Toen stopte Hierges den IJssel, en sneedt den belegerden allen toevoer af. In het eerst deden dezen nu en dan eenen uitval; doch staakten dat aldra om de bezetting te sparen. Hierges, de batterijen gereed, en wel acht en twintig stukken geschut geplant hebbende, eischte de stad den 6 Augustus op. Men antwoordde, dat men ze voor den Koning, onder den Prins van Oranje, bewaarde, en verzocht drie dagen tijds om zich met dezen te beraden. Doch Hierges gunde hun slechts twee uren en begon, toen deze verstreken waren, de stad hevig te beschieten. Het schieten duurde tot aan den avond en werd des anderen daags hervat. Na den middag, vielen de belegeraars aan het stormen; doch vonden meer tegenstand dan men van zoo een klein getal, als de belegerden slechts uitmaken konden, zou hebben mogen verwachten. Ruim een uur duurde de storm. Toen werd de wal overweldigd,

en het geheele leger stortte ter stad in. Daar ging het op een moorden, zonder kunne of jaren te ontzien. Ook raakte de brand, bij ongeluk of uit moedwil, in de huizen, die bijna alle vernield werden. De kerk en het klooster bleven echter staan. De Nederduitsche Predikant, Jan Janszoon, ofschoon voor vijf honderd gulden gerantsoeneerd, werd opgehangen. De Predikant der Waalsche bezetting gaf zich voor eenen soldaat uit en kwam voor honderd kroonen los. De Baljuw der stad, Gerrit van Kraaijestein, een paar dekens, als ware het bed geweest, om het lijf geslingerd hebbende, school onder het vijandelijk krijgsvolk, nam eerlang zijnen slag waar en ging door. Omtrent twintig burgers, op hooger losgeld gesteld dan zij betalen konden, werden in koelen bloede doorregen. Eenige vrouwen en maagden, voor drie of vier Rijksdaalders verkocht. In het stormen waren er ruim honderd van de belegeraars gesneuveld, veel meer gekwetst.

In het jaar 1580 geraakte Oudewater weder uit de magt der Spanjaarden en onder het gezag van den Prins van *Oranje*.

In de godsdienstige geschillen, welke in het begin der zeventiende eeuw geheel Nederland beroerden, had Oudewater mede haar deel. De Contra-Remonstrantsche Predikant Johannes Lydius had zich in 1617 afgezonderd van de klassen, zonder zich door de Wethouderschap, door de Staten of door hunne Afgezondenen te laten bewegen tot hereeniging. De opschudding, die hieruit ontstond, was op het hevigst ten tijde der gewone verandering der Wethouders, welke men genoodzaakt werd te doen, naar den zin der ijveraren, die Lydius zijde hielden. Desniettegenstaande werd ook te Oudewater, even als in andere steden van Holland, na het afloopen van het Nationale Synode te *Dordrecht*, in September 1619, de Regering veranderd.

Bij den inval der Franschen, in het jaar 1672, in den hereenigden Staat, zagen die van Oudewater, onvoorzien van alle behoorlijke tegenweer, den 13 Junij in den namiddag, vele vlugtelingen, met zak en pak, vrouw en kind, uit de Betuwe en het sticht van Utrecht, door hunne stad naar andere Hollandsche steden trekken. De Regering zond nog dien zelfden avond, reeds vrij laat, eenige Gedeputeerden naar de Staten van Holland, om hun den slechten toestand te toonen waarin zij zich bevond, en om bijstand en orde te verzoeken, maar kregen eenen slechten troost, en tot antwoord, dat Oudewater niet wel beschermd kon worden, vermits Utrecht en andere steden van het Sticht alreeds sauvegardes ingenomen hadden, dat daarenboven het leger van den Vereenigden Staat, onder den Prins, was afgezakt en zich beneden hunne stad, aan de Goejanverwelle-sluis, Nieuwerbrugge enz., nedergeslagen had. Zij dus afgesneden van de andere Hollandsche steden, zonden daarop, den 23 Junij, Burgemeester Taborra, nevens meer anderen, naar de Staten van Holland, om het gevaar der stad, door een smeekschrift schriftelijk, voor te stellen, en advies te verzoeken wat den Regenten, ten beste der ingezetenen, te doen stond. Zij kregen geene apostille, en bij monde werd hun het innemen van sauvegarden noch af- noch aangeraden, doch daarbij gezegd, dat de Staten Oudewater in dezen tijd niet konden helpen. Daarop nam de Regering, den 24 dier maand, een besluit, om even als Woerden, Utrecht enz. sauvegarden te verzoeken. Te dien einde zonden zij den Burgemeester C. de Lange, nevens den Oud-Burgemeester P. van der Horst enz., den 25 af, om die van Koning Lodewijk XIV af te smeken, op zulk een verdrag, als die van Utrecht, Woerden enz. bekomen hadden. Dit werd hun terstond toegestaan, en de sleutels

werden daarop aan den Marquis de Genlis overgegeven. Zij hadden deze inlegering evenwel niet langer dan tot den 11 Julij, want toen de Koning van Frankrijk, die met zijn leger te Zeyst lag, hoorde, dat de Prins van Oranje Stadhouder van Holland enz. geworden was, vond hij goed van daar op te breken en zijn volk uit Oudewater te trekken. De Graaf van Hoorne, die zijn kwartier aan de Goejanverwelle-sluis had, dat vernemende, kwam dadelijk met zestig of zeventig man voor Oudewater, waarop de burgers de overgeblevene sauvegarden de sleutels afnamen en de poorten voor den gedachten Graaf openden, die er vervolgens, zoo als na hem zijn broeder Jan, Gouverneur van werd. Nu werd ook deze stad, als eene uiterste grens, tegen den vijand gesterkt, alle de landen op de toegangen onder water gezet, en met eene sterke bezetting, zoo van burgers uit de hoofdsteden van Holland, als van 's Lands bezoldigden, voorzien.

In Augustus 1750 werd te Oudewater de Regering buitengewoon veranderd. Er was reeds sedert vier jaren, onder de Regenten, verschil ontstaan, ter gelegenheid, dat eenigen den Lutherschen Predikant van Woerden veroorloofd hadden, voor eenen enkelen keer, in de Hervormde kerk van Oudewater, te prediken en het avondmaal aan zijne geloofsgenooten, welke hier in bezetting lagen, uit te deelen, hetwelk anderen voor onbetamelijk hielden en zochten te beletten. Het was echter geschied; doch eenen der Predikanten woog dit zoo zwaar, dat hij er opzettelijk tegen predikte, niet zonder de Regenten, die het gedoogd hadden, te beschuldigen, als hadden zij hierin 's Lands plakkaten overtreden. Doch deze, de gelegenheid waarnemende, dat eenige Leden der Regering, die de zijde des Predikants hielden, afwezig waren, besloten den Onder-Baljuw te bevelen, dat hij den Predikant geregtelijk aansprak. Maar de Baljuw zelf oordeelde, dat het besluit hiertoe niet wettig genomen was. Middelerwijl gaf dit verschil aanleiding tot eene aanhoudende tweedragt onder de Regenten. Zij, die den Lutherschen geene vrijheid geven wilden, om somtijds in de Hervormde kerk te prediken, sedert de sterksten geworden zijnde, weigerden het, toen het hun naderhand wederom verzocht werd. Doch de Staten zelve gaven een daarmede strijdig bevel, waarnaar de Wethouderschap zich moest voegen. De oneenigheid in de Regering en in den kerkeraad bleef echter duren, tot in Maart 1750, wanneer de Baljuw en eenige Vroedschappen, geen genoegen scheppende in de nominatie der Wethouders, den Stadhouder verzochten, dat daarin verandering mogt gemaakt worden, hetwelk ook een der benoemden begeerde, en wel in het bijzonder, dat hij er afgelaten werd. De Prins besloot, hierop, Gemagtigden naar Oudewater te zenden, om van den staat der zaken verslag te doen. Die het minste getal uitmaakten in de Vroedschap, en voor de vrijheid der Lutherschen gestemd hadden, stelden hunne ambten ten believe van den Prins, en begeerden er zelfs ontslag van; de anderen volgden hun voorbeeld. De Gemagtigden, verslag aan den Prins gedaan hebbende, en in Augustus te Oudewater zijnde wedergekeerd, ontsloegen de geheele Regering uit hare dienst, en stelden, nevens elf uit de oude, zeven nieuwe Vroedschappen aan, waarmede de rust in de Regering hersteld werd. Ook raakte de kerkeraad in stilte, sedert dat de Gemagtigden, die voor de vrijheid der Lutherschen gestemd hadden, de meerderheid in de Vroedschap verkregen hadden.

Henry Balneavis, Luitenant Kolonel bij het regiment van Stuart, een krijgsman, ruim zeventig jaren oud, door de Staten van Holland buiten dienst gesteld, omdat hij weigerde zich naar hunne bevelen te

[illegible], voor zoo verre zij tegen zijnen eed den algemeenen Staten gedaan, aanliepen, bestond in het jaar 1787 eene daad, door sommigen als een bewijs van [illegible] aangezien, door anderen voor verraad uitgekreten. Hij had Oudewater verlaten, en zich naar 's Gravenhage begeven. Derwaarts wederkeerende, om, volgens het besluit van den Raad van State, het vorige bevelhebberschap, weder op zich te nemen, werd hij afgewezen en moest met zijn rijtuig terug keeren. Men [illegible] te Oudewater zelfs voorzorg om hem, die men vermoedde dat, met bijstand van volk, daar binnen wilde komen, er buiten te houden. Verstandhouding met de soldaten binnen de stad, stelde hem in staat, van dien tijd der verrassing te bepalen, en die te volvoeren. Des morgens, tusschen vijf en zes uren, naderde hij de poort, en werd daar van, die zijne zijde hielden, herkend. Deze vielen, op een door hem gegeven teeken, de wacht met geweld aan, en bezorgden hem den ingang, [illegible] de [illegible] geweeren af, en vergezelden hem naar het verblijf van den Kolonel van Citters, toen te Oudewater bevelvoerende. Men brak de deur open, haalde van Citters en den Kapitein [illegible], op eene onzachte wijze, ten huize uit, en zette deze beiden, met nog twee Officieren, eenen Adjudant en eenen Kommandant der vrijcompagnieën, in hechtenis. Een gedeelte van Balneavis manschappen ging de poort sluiten, een ander gedeelte het geschut op den wal vernagelen, een derde maakte zich meester van het kruidmagazijn, om er patronen uit te halen, gelijk zij ook de vaandels en de bataillonskas in handen kregen. Vervolgens een wagen geprest en zijn volk in orde geschaard hebbende, trok hij de poort uit met vliegende vaandels en slaande trom, met vier kompagnieën van Stuart, het geheele derde bataillon van [illegible], vijf dragonders van Bylandt en één man van Saxen-Gotha. Een gedeelte van het bataillon van Hardenbroek, uit Heusden naar Vianen trekkende, te Meerkerk zijnde, vervoegde zich bij hen. De drie kompagnieën van Stuart, in de Wiericker-schans, onderrigt van het voornemen van Balneavis, wachtten den uitslag van den toeleg te Oudewater af. Dezen vernomen hebbende, verlieten zij die schans, onder aanvoering van eenen korporaal, die van den bevelvoerende Officier de sleutels gevorderd, en op het dreigen van geweld te gebruiken bekomen had, terwijl, behalve de Officieren en eenige Sergeanten, slechts twintig soldaten in de schans bleven. Zij volgden den weg naar Gelderland, door Balneavis ingeslagen. De Bevelhebber van Citters werd, nevens de andere Heeren, na het vertrek der krijgsbezetting uit Oudewater, uit den gevangentoren, waar zij opgesloten waren, losgelaten. Dit bedrijf van Balneavis merkten de Staten van Holland aan als eene verraderlijke overweldiging van het krijgsvolk, hetgeen zij, tot verdediging van hun Souverein grondgebied aldaar in bezetting hadden. Om dit hoog verraad te straffen, en hun souverein gezag over het krijgsvolk, binnen Holland gelegen, te handhaven, beloofden zij den genen, die Balneavis op de voorpoort te 's Gravenhage zou leveren, of daartoe aan den Advocaat-Fiscaal bij het collegie van Gecommitteerde Raden gewisse aanwijzing wist te doen, zoodanig, dat hij dadelijk op de voorpoorte in hechtenis geraakte, eene belooning van twee duizend gouden ducaten, met volmagt aan allen en een iegelijk, wie hij ook zou mogen wezen, dezen Balneavis, waar hij te bekomen mogt zijn, dadelijk te vatten, en naar 's Gravenhage over te brengen; gelastende de Officieren en Geregten, om, des verzocht, de behulpzame hand te bieden. Aan de soldaten die, onder het geleide van Balneavis waren mede gegaan, deden zij, bij eene openbare

afkondiging, weten, dat zij de misleiden en tot inkeer komenden, voor den 1 Julij, volkomen kwijtscholden van alle straffen, waarin zij door de gepleegde euveldaad mogten vervallen wezen; terwijl zij allen, die deze kwijtschelding van straffe versmaadden, als verraders en wegloopers, met de doodstraffe dreigden. Door de kort daarop volgende omwenteling bleef deze zaak echter zonder gevolg.

Het wapen van Oudewater is een veld van zilver, met eenen burg, met twee omloopen van schietgaten voorzien, en eene poort met valhek; op den bovensten omloop staat een leeuw met tong en klaauwen van azuur (blaauw), zijnde de burg en leeuw van keel (rood).

OUDEWATER (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6¼ u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 2¾ u. N. van *Schoonhoven*, gem. *Oudewater*, aan de noord-oostzijde van de stad, bij en omtrent de zelfde plaats, waar nu de Linschoterpoort gevonden wordt.

Dit slot bestond uit vier afzonderlijke gebouwen, die, even als een ronde toren met spits, aan elkander gebouwd waren, waarvan een gebouw met een hoog vierkant dak voorzien was. Het geheel was omringd door eene natte gracht, met eene houten brug daarover heen.

Het heeft in oude tijden zeker tot eene woonplaats van den Baljuw of Schout, die tevens den titel van Kastelein voerde, verstrekt. De Regering verzocht Keizer Karel V, als Graaf van Holland, in het jaar 1553, om dit slot tot eene poort te mogen maken, hetgeen zij verwierf, onder verbindtenis, van ten alle tijde, op de eerste aanmaning van den Keizer of zijne nakomelingen, Graven van Holland, die Linschoterpoort op hare kosten weder tot een slot te zullen herstellen.

Het schijnt echter, dat het verbouwen van het slot of kasteel, tot eene poort, te dier tijd nog geen voortgang moet hebben gehad, maar waarschijnlijk, om eenige ons onbekende beweegredenen zal zijn verschoven geweest, dewijl uit zekere oude lijst van gedane bekendmakingen, ter secretarie van Oudewater berustende, als ook uit de resolutien van de Magistraat, blijkt, dat de Baljuw, den 14 April 1585, eerst heeft doen bekend maken, *dat hij des anderen daags ten thien uuren voor de middag wilde besteden 't afbreeken van 't Kasteel bij de Linschoterpoort bij percelen, baecken om de derden Steen ofte andersints, alles achtervolgende de Conditien en Voorwaerden, die men alsdan opleesen soude: met bijvoeging dat dengenen, die in eenig werk gadingen had, ten voorsz. tijde koomen souden bij de Linschoter-poort, ende bedingen goed loon.* Invoege dat in het jaar 1585 het afbreken van het slot eerst voortgang heeft gehad.

OUDE-WEG, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1¼ u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ¼ u. W. van *Doorn*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 1 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Jan Anthony Godin van Westrenen, woonachtig te Sterkenburg.

OUDE-WEG, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*, arr., kant. 1¼ u. N. O. van *Heerenveen*, 5 min. ten N. O. van *Gersloot*, waartoe het behoort; met 6 h. en ruim 40 inw.

OUDE-WEG (DE), vaarwater in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, dat bij Ossenzijl uit de *Linde* voortkomt, en door een gedeelte van dit dorp, alsmede door de buurs. Kalenberg, gemeente Oldemarkt, tot in de *Heerengracht* loopt.

OUDE-WEG (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat uit de *Graft* in de griet. *Idaarderadeel* voortkomt, en met eene oostelijke rigting in de *Groene-Deken*, griet. *Tietjerksteradeel*, uitloopt.

OUDE-WEG (DE), water, prov. *Friesland*, dat uit het *Oudehof* voorkomt, in eene zuidelijke strekking, naar de *Jeltesloot* loopt, en de grensscheiding tusschen de griet. *Wymbritseradeel*, kw. *Westergoo*, en de griet. *Doniawerstal*, kw. *Zevenwouden*, daarstelt.

OUDE-WEG (DE BROEKSTER-), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawerstal*, hetwelk zich onderscheidt in den Noorder-Oude-weg en den Zuider-Oude-weg, waarvan de Noorder-Oude-weg een naauw water en de Zuider-Oude-weg een breed water is. Het komt uit de *Goingarijpster-poel* voort en loopt met eene zuidelijke en zuidwestelijke rigting langs het d. Broek in de *Langweerder-wielen* uit.

OUDE-WEGSTER-POLDER, pold., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*; palende N. aan de Hooiwaden, O. aan Luxwolde, Z. aan den rijweg, W. aan Tjalleberd.

Deze pold., welke in het jaar 1787 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 127 bund. 20 v. r. 10 v. ell., waaronder 62 bund. 41 v. r. 15 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., allen boerderijen, en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. De polderadministratie bestaat uit eenen Directeur.

Bij den watervloed van Februarij 1825, bezweek de dijk van dezen polder, welke, gedurende den winter van 1824 op 1825, wegens den hoogen stand van het water, reeds met moeite was behouden gebleven, met dat ongelukkige gevolg, dat de geheele polder onderliep. Door de spoedig aangebragte hulp aan hen, die het meest in gevaar waren, werden echter van honderd vier en zestig stuks vee, dat in dezen polder aanwezig was, slechts één paard, ééne koe, één schaap en drie varkens vermist.

OUDE-WERELD, voorm. plaats op het voorm. eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*, aan het strand van de Oostduinen, die voor onheugelijke tijden door het water moet ingezwolgen zijn, zoodat er thans niets meer van te vinden is. Bij zeer laag water plagt veel volks derwaarts te gaan, om geld, en oude rariteiten te zoeken, welke door de ingezetenen aldaar gevonden werden, bestaande meest in penningen en geld, goud, zilver, metaal en koper, voorzien met de beeldtenissen van Keizers, en wel meest van Julius Caesar en Augustus, gouden ringen enz.

Pieter Jansz. Twisck zegt daarvan in zijne kronijk: » Bij Goeree, » een stedeken na den Briel, is dezen somer (1618) noordtwaarts naar » de zee, een oudt vervallen stedeken ontdekt, hetwelcke noch ettelijcke hondert jaren, met sandt is overstolpt en bedeckt geweest, » hetzelve is nu door de afspoelinge van de zee ontbloot ghewordeu; » men vint er fondamenten van groote huyzen, ja oock groote straten, » soo dat eenighe daar uyt oordeelen dat het wel eertijdts een treffelijke » stad gheweest is, van welkers ondergangh nochtans de oude chronijcken geen mentie en maeckten; hier heeft men veelderhande » antiquiteyten ghevonden, als, onder anderen, twee groote tanden » aan malkanderen, twee kopere ringen, die van oudheyt of van de » roest schier opgegeten zijn; het schijnt dat in den eenen wel eertijds » een steen ghestaen heeft, ook heeft men hier ghevonden, eenige kopere » penningen, daer beeltenissen opstonden, op den eenen staet gheschreven Adrianus, op den anderen Antonius, daaruyt men oordeelt, » dat deze stad eertijds onder der Romeynen ghebiedt ghestaen heeft." Ook vindt men in de aanteekening van L. de Zutter, Secretaris van

Goedereede, dat deze ontdekking jaren voor dat Twisk zijne historie geschreven heeft, had plaats gehad, en dat de ontdekking op verscheidene tijden is geweest, alsmede dat er gouden en zilveren penningen zijn gevonden, waarop de beeldtenis van Alexander *den Groote* stond, hetgeen eenigen evenwel voor het hoofd van Pallas of Minerva aanzagen. Sommigen zijn van gevoelen, dat deze stad wel Oud-Vlaardingen mag geweest zijn, omdat het tegenwoordige Vlaardingen niet staat, op de plaats waar Oud-Vlaardingen, dat vóór eeuwen door de zee vernield is, gestaan heeft, zoodat, naar hun gevoelen, Oud-Vlaardingen in het Land-van-Goeree zoude gelegen hebben. Anderen, zoo als G. van Loon en J. Wagenaar, vermeenen, dat de beroemde haven voor de Brittannische vloot, ten tijde der Romeinen, daar ter plaatse gelegen heeft en dat dit de overblijfselen kunnen zijn van eene stad W i t l a m of W i t l a n d genaamd, welke eene koopstad was aan den uitloop der Maas gelegen, welke, in 837 te gelijk met een gedeelte van Walcheren, Antwerpen en Dordrecht bij eenen inval der Noormannen verwoest, sedert niet herbouwd en later door de zee verzwolgen is; doch dit laatste gevoelen wordt door den Oudheidkundige H. van Wijn stellig tegengesproken.

OUDE-WETERING, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. O. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. N. van *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, 52° 12′ 49″ N. B., 22° 18′ 39″ O. L. Het is de hoofdplaats der gem. Alkemade en staat in de oude brieven der Utrechtsche kerk vermeld onder den naam van Ade-Weteringe, betwelk in het oud Friesch Oude-Wetering beteekent. Het ontleent zijnen naam van de ligging aan de Wetering, die uit het Braassemer-meer vroeger naar het Haarlemmer-meer, thans naar het kanaal van dat droog te maken meer loopt, en als de oudste der wateringen in deze streek bekend staat. Deze plaats was voorheen zeer scheeprijk en woelig, doordien alle binnenlands-vaarders, die van Amsterdam, Haarlem, het Noorderkwartier, ja uit geheel Gelderland, Overijssel, Friesland en Groningen naar Zeeland, Braband, Vlaanderen en zelfs naar Keulen of van daar weder terug moesten, hunnen tocht door de Oude-Wetering nemen moesten, hetgeen hier veel leven en welvaart te weeg bragt; deze drukte is echter later aanmerkelijk verminderd, nadat vele dier schepen door het nieuw gegraven kanaal, dat van den Rijn naar de Aar loopt, eenen veel gemakkelijker en minder gevaarlijken weg, langs de Aar en den Amstel, naar Amsterdam gevonden hebben. Thans evenwel is, door de aanwezigheid van het kanaal of de ringvaart van het droog te maken Haarlemmer-meer, die scheepvaart weder aanmerkelijk vermeerderd en staat in het vervolg nog aanzienlijk te vermeerderen, dewijl dit kanaal eenen zeer gemakkelijken, spoedigen en minder kostbaren weg naar de steden Amsterdam, Haarlem, Leyden enz. uitmaakt, dan langs de Aar en den Amstel. Men telt er 94 h. en 650 inw., die in den landbouw, de tuinderij en scheepvaart hun bestaan vinden; ook heeft men er twee scheepstimmerwerven, eene zeilmakerij en een pontveer over de Oude-Wetering.

De Herv., die er 490 in getal zijn, maken met die van R o e l o f-A r e n t s v e e n, en d e N i e u w e - W e t e r i n g, eene gem. uit, welke 680 zielen telt, onder welke 340 Ledematen, en tot de klass. van *Leyden*, ring. van *Woerden*, behoort. Vóór de Hervorming behoorde de inw. van Oude-Wetering kerkelijk onder *Rijnsaterwoude*, en na dien tijd waren zij verpligt te Leymuiden ter kerk te gaan, tot dat, in het jaar 1648, aan die van de Oude-Wetering, benevens die van de

Nieuwe-Wetering eenen eigen Predikant verzogt werd, die, buiten het gewone Lands traktement, nog honderd gulden voor huishuur zoude genieten, om dat er op dit dorp geen pastorij gevonden werd. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Willem van Heteren of Gerardus Heteren, die in het jaar 1638 herwaarts kwam, en in het jaar 1664 naar Vlaardingen vertrok. De Predikant wordt door den kerkeraad beroepen, onder approbatie van den Ambachtsheer van Alkemade. Vóór de Reformatie schijnt hier geen kerk, maar wel eene kapel te zijn geweest, welke tot de parochie Rijnsaterwoude behoorde. De tegenwoordige kerk, die in het jaar 1653 gebouwd werd, is niet groot, maar een net, vierkant gebouw, waarop een spits torentje staat, met uur- en klokwerk voorzien. Deze kerk is in het jaar 1843 vernieuwd en vergroot, en het orgel aanmerkelijk verbeterd. Beide werden den 5 November van dat jaar ingewijd, zoodat het thans een eenvoudig, maar statig heiligdom is.

De Remonstranten maken, met die van eenige naburige plaatsen, eene gem. uit, welke tot de *Derde* klass. dier gezindte gerekend wordt. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad. De kerk is een goed gebouw, met eene daaraan verbondene pastorie, doch zonder toren. In 1842 is in deze kerk een orgel geplaatst, hetwelk door den orgelmaker Gabry van Gouda vervaardigd en den 13 Maart van dat jaar is ingewijd. Gedurende het herstellen van de Hervormde kerk, is het vrije gebruik van dit kerkgebouw en orgel den Hervormden vrij afgestaan.

De R. K., van welke men er 380 telt, behooren tot de stat. van *Roelofarendsveen.*

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

In dit d. staat het Gemeentehuis van Alkemade, zijnde een vrij aanzienlijk gebouw, waarin eene zeer veilige steenen gevangenis gevonden wordt. — Ook heeft men er eene waag, en aan den kant van het Leydsche-meer eene hooge houten vuurbaak, tot gemak en veiligheid van de scheepvaart, op dat meer. — Er is mede een distributiekantoor voor de brievenposterij. — De kermis valt in Augustus in.

OUDE-WETERING, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1¼ u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 1¼ u. O. van *Kampen*, gem. en 1 u. O. van *IJsselmuiden*; met 11 h. en 70 inw.

OUDE-WETERING, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, ¼ u. N. van *Windesheim*; met 160 inw.

OUDE-WETERING (DE), water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, dat aan de zuidzijde der stad Amsterdam een begin neemt en, met eene zuidelijke strekking, naar het Groote-Loopveld loopt, zijnde het door de Kalfjeslaan in twee deelen gescheiden. Dit water is de gewone vaart voor de Warmoezierschuiten, die uit den Buitenveldsche-polder de moesgroenten naar de hoofdstad voeren. Aan het begin, te Amsterdam, heeft deze wetering, door eene overhaal en eene breede sloot gemeenschap met de stadsvest.

OUDE-WETERING (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, dat, uit de *Boorn* voortkomende, in eene zuidwestelijke strekking, in het *Sneeker-meer* uitloopt.

OUDE-WETERING (DE), water in *Rijnland*, dat, uit het *Braassemer-meer* voortkomende, met eene noordelijke rigting langs het dorp Oude-Wetering, vroeger in het Haarlemmer-meer viel, thans ten Oosten en Westen uitloopt in het kanaal of de ringsloot van dat droog te

makene meer, leidende naar de steden Leyden, Haarlem en Amsterdam; makende de OUDE-WETERING op dat punt de grensscheiding tusschen de provincie *Zuid-Holland* en *Noord-Holland* uit.

OUDE-WETERING (DE), meer bekend onder den naam van de GROOTE-WETERING, uitwatering op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, die uit de *Nagelpoel*, onder *Apeldoorn*, voortkomt en in eene noordelijke rigting die gem., alsmede de gem. *Voorst*, *Epe* en *Heerde* doorloopt en zich, onder laatstgemelde gem., door een steenen sluis ontlast, om later, met de *Leygraaf* en de *Nieuwe-Wetering*, in het *Kanaal* en eindelijk bij Hattem in den *IJssel* te vallen.

OUDE-WETERING (DE), trekvaart in *Zalland*, in den pold. *Mastenbroek*, prov. *Overijssel*, in eene zuidoostelijke rigting, van de Veenerijter-zijl langs het d. Mastenbroek, naar Zwolle loopende.

OUDE-WETERING (DE), water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat in de gem. *Wijhe* ontspringt, en in gelijke strekking met den IJssel voortvloeijende, zich, 9070 ellen boven Zwolle, met de *Nieuwe-Wetering* vereenigt, waar later de Soest- en Zandweteringen mede inloopen, om daardoor den oorsprong aan het *Zwarte-Water* te geven.

OUDE-WIEL (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie OUDENWIEL.

OUDE-WIJF (HET), breede zandbank in *Oost-Indië*, in de *Golf-van-Madura*, aan de kust van *Passaroewang*.

OUD-EXTERHUIS, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

OUDEZAND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Heerenveen*, 3 u. N. ten O. van de *Lemmer*, en 3 u. N. O. van *Slooten*.

OUDEZIJL, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. O. ten N. van *Winschoten*, gedeeltelijk gem. en 1 u. O. van *Beerta*, gedeeltelijk gem. en 5 min. N. ten W. van de *Nieuwe-schans*; met 23 h., en ruim 180 inw., van welke 10 h. met 80 inw., onder *Beerta*, en 14 h., met ruim 100 zielen, onder *Nieuwe-schans*, onder welke laatste huizen en zielen mede eene boerderij in den Linteloo-polder met hare bewoners gerekend wordt.

Dit geh. behoorde vroeger kerkelijk gedeeltelijk tot *Nieuwe-Beerta*, gedeeltelijk tot *Bellingewolde*; doch is bij koninklijk besluit van 1 Julij 1845, voor zoo ver het gedeelte onder Nieuwe-schans betreft, met de gem. *Nieuwe-schans* vereenigd.

Het ontleent zijnen naam van eene zijl. Bij eenen watervloed van 1686 en 1687 is die zijl doorgebroken en de Aestroom, door graven, verlegd.

OUDE-ZOEK (DE), groot water, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, onder de gem. *Zundert-en-Wernhout*, Z. van het geh. *het Schijf*. — Dit water heeft eene ronde oppervlakte en is ruim 200 bund. groot.

OUDGORS, onbehuisde pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. O. en Z. aan het Vloedspui; W. aan den Brand-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1781 of 1787 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 80 v. r. 40 v. ell., en heeft eenen houten duiker wijd 0,78 ell., voorzien van eene klep of valdeurtje, waardoor hij op het Vloedspui en voorts op den Amer, van het overtollige water wordt ontlast. Aan de noord- en oostzijde dezes polders vindt men nog twee bekade perceeltjes, groot

1 bund. 70 v. r. en 2 bund. 53 v. r. respectivelijk, welke beide tot het OUDGORS behooren, hoewel elk afzonderlijk door eene, met eene klep voorziene, drie palmen wijde, houten duiker uitwatert. Het zomerpeil is 0,35 ell. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1,92 ell boven A. P. Hij wordt door de Eigengeërfden bestuurt.

OUD-HAAGVLIET, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*.

OUD-HEUSDEN, d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en even ten Z. buiten de stad *Heusden*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*.

Reeds in de zevende eeuw vindt men van dit dorp gewag gemaakt, als hebbende ZWITBERT, een der eerste verkondigers van het Evangelie hier te lande, aldaar, in 698, eene kerk ingewijd. Men wil dat OUD-HEUSDEN dien naam draagt, omdat men daarin de aloude Heusden zoude moeten zoeken, daar de tegenwoordige stad van dien naam eerst in latere tijden gebouwd is.

Men telt er 34 b. en 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene, in 1843, opgerigte jeneverstokerij uit aardappelen.

De R. K., die er 150 in getal zijn, behooren tot de par. van *Oud-Heusden-en-Elshout*, waarvan de kerk te Elshout staat.

De Herv., van welke men er 50 aantreft, worden tot de gem. van *Heusden-Oud-Heusden-en-Herpt* gerekend. Vroeger maakte OUD-HEUSDEN eene afzonderlijke gem. uit, die haren eigen Predikant had. De eerste en laatste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ADRIANUS VAN LAKERVELD, die in het jaar 1672 herwaarts kwam, en in het jaar 1677 overleed. Na zijn overlijden is echter deze gem. met *Heusden* gecombineerd. De kerk was vóór de Reformatie ingewijd onder aanroeping van den H. JOHANNES *Evangelist, als Martelaar* of *in de ziedende olie*, waarin hij, onder de vervolging van DOMITIANUS, bij de Latijnsche poort te Rome geworpen was. Deze kerk, welke een zeer fraai gebouw moet geweest zijn, werd, in 1589, door de Spanjaarden, die het beleg voor Heusden geslagen hadden, in brand gestoken. Die, welke eerst jaren daarna voor de Hervormden opgebouwd werd, konde noch in grootte, noch in pracht bij de andere vergeleken worden, even min als de laatst hier gestaan hebbende, welke opgetrokken is, nadat de vorige, in 1795, toen de Franschen Heusden belegerden, door de bezetting dier stad, was omver geschoten. De bouwvallen zijn in 1832 afgebroken, terwijl de afbraak alstoen gebruikt is, om de muren van het kerkhof te herstellen. Vroeger werd er evenwel te OUD-HEUSDEN, vermoedelijk in een particulier huis, gepredikt; thans wordt er om de drie weken, door den Adjunct-Predikant der gem. *Heusden-Oud-Heusden-en-Herpt*, dienst verrigt.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht. — De kermis valt in des Zondags na den 6 Mei.

Men heeft in de nabijheid van dit dorp een oud adell. huis het Kasteel-van-Oud-Heusden genoemd (zie het volgende art.) en de burg Nieuwenroy.

In het jaar 1200 viel er bij OUD-HEUSDEN eenen bloedigen veldslag voor, tusschen HENDRIK, Hertog *van Lotharingen* en *Braband* en DIRK VII, Graaf *van Holland*, waarin laatstgenoemde gevangen genomen werd.

Een deerlijke ramp trof dit dorp den 21 Junij van het jaar 1767, toen al het te veld staande koren en gewas, dat den landman met grond eenen rijken oogst deed verwachten, door eenen zwaren hagel

verpletterd werd, terwijl in bijna alle woningen van het dorp de glazen verbrijzeld waren.

OUD-HEUSDEN (HET KASTEEL-VAN-) of HET HUIS-TE-OUD-HEUSDEN, voorm. adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. O. van *Heusden*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*, 5 min. O. Z. O. van *Oud-Heusden*.

Dit kast. werd, in het jaar 1589, door de Spaansche soldaten, die Heusden belegerd hielden, vernield, waarschijnlijk wel omdat de toenmalige bezitter Jonkheer JAN DE HEUYTER, als een vriend van den Prins van Oranje bekend stond. Later is het wel veel schooner opgebouwd, doch thans ziet men het in een vervallen staat. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 18 bund. 89 v. r. 28 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer G. C. BAX, woonachtig te Heusden, die het in 1846 heeft aangekocht van den Heer MAURITS CALIXTUS JOHANNES FRANCISCUS DE ROTTE, te Gouda.

OUD-HEUSDEN-EN-ELSHOUT, gem. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*; palende N. W. aan de gem. Heesbeen-Eethen-en-Genderen, N. aan Heusden, O. aan Herpt-en-Berne, Z. aan Drunen, W. aan Baardwijk en aan Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren.

Deze gem. bevat de d. Oud-Heusden en Elshout. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1046 bund. 9 v. r. 8 v. ell., waaronder 1014 bund. 14 v. r. 8 v. ell. belastbaar land. Men telt er 131 h., bewoond door 134 huisgez., uitmakende eene bevolking van 870 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, wordende hier nog al veel rogge, vlas, hennip en aardappelen aangekweekt. Men wil, dat de hopteelt het eerst in deze gemeente begonnen zoude zijn, en wel bij de volgende gelegenheid. Op de Kleine-Westakkers zoude men eertijds, even als in Duitschland, wijngaarden geplant, en wijn getrokken hebben; van zelf zouden toen eenige hopranken, zich aan de wijngaardstaken omhoog geslingerd, en den landlieden aanleiding gegeven hebben, om dat, toen vreemde, gewas nader te onderzoeken, hetwelk, zoo nuttig als gezond voor het bier bevonden zijnde, verder door hen werd aangebouwd, en hun meer voordeel opleverde, dan het planten van wijngaarden. Men heeft er ook 2 leerlooijerijen, 1 jeneverstokerij van aardappelen en 1 korenmolen.

De R. K., die er 820 in getal zijn, maken, met die uit de heerl. Hulten, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Heusden*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 560 Communikanten telt. De pastorij van OUD-HEUSDEN-EN-ELSHOUT stond, sedert het jaar 1285, ter benoeming aan de abdij van Berne, en werd door de Geestelijken uit die abdij bediend. Oud-Heusden wordt aangezien als eene der oudste parochiën, die, onder het voormalig bisdom van Utrecht, door den H. SUIBERTUS, medegezel van den H. WILLIBRORDUS, eersten voornamen Evangelie-prediker bij de oude Friezen, tot het Christendom bekeerd zijn. Volgens dit gevoelen, op getuigenissen van oude schrijvers gegrond, hebben de inwoners van die landstreek, die in vorige eeuwen Teisterband werd genaamd, omtrent het jaar 696, het Christelijk geloof aangenomen. Na de Reformatie zijn de R. K. dezer par. meermaals langen tijd zonder vast verblijvend Pastoor geweest, moetende alsdan te Vlijmen, op eenen afstand van twee uren gaans, de diensten bijwonen en godsdienstigen onderstand bekomen. Eindelijk

hadden zij eene kerkschuur verkregen bij het dorp Oud-Heusden, welke in 1687 geplaatst is op het volkrijk gehucht, thans dorp, den Elshout, ten Zuiden van Oudheusden gelegen en alleen door Katholijken bewoond, waar ook het verblijf van den Pastoor is gevestigd. Onder de Pastoors, welke deze par. bediend hebben, vinden wij vermeld THEODORICUS SPIRINCK, die hier van 1547 tot 1552 stond, in welk jaar hij tot acht en dertigsten Abt van Bern werd verkozen, zijnde de derde der Abten, die den staf en mijter hebben gedragen, welk regt zijn tweede voorzaat, CONRADUS VAN MALSEN, bij den H. Stoel had verkregen. SPIRINCK is den 1 Julij 1584 te Culemborg gestorven en aldaar begraven, hoewel zijne grafzerk in de kerk van Berne was gelegd. Een zijner opvolgers, HENRICUS VAN DAELEN werd, in het jaar 1676, tot vijf en veertigsten Abt van Berne ingewijd. Hij is in 1692 te Vilvorden overleden, zijnde de derde Prelaat, die in de refugie of verkregen verblijfplaats aldaar gewoond heeft.

De Herv., van welke men er 50 aantreft, behooren tot de gem. van *Heusden-Oud-Heusden-en-Herpt*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oud-Heusden en ééne te Elshout, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ruim 90 leerlingen bezocht worden.

De gem. is eene heerl., welke een zeer langen tijd is bezeten door de Baronnen VAN BORRE, waaruit zij in het midden der vorige eeuw geraakt is door het huwelijk van Vrouwe BEATRIX MARIA Baronnesse VAN BORRE, Vrouwe *van Zuidoord*, met den Heer WILHELM Baron VAN LINTELOO, Landkommandeur der Duitsche orde te Utrecht. Later was zij het eigendom van Jonkheer MAURITS CALIXTUS JOHANNES FRANCISCUS DE ROTTE, die haar in het jaar 1846 verkocht heeft aan den Heer G. C. BAX, woonachtig te Heusden.

OUD-HEUSDEN-EN-ELSHOUT (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*; palende N. aan den Omloop of Binnenlijk en de stad Heusden, O. aan het Oude-Maasje en de uitwatering genaamd de Graaf, tegen de gem. Herpt-en-Bern, Z. aan de Eindsche-steeg en aan de Scheiloop tegen de gemeente Drunen, W. aan den Oudheusdensche-zeedijk.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 891 bund. 67 v. r. 63 v. ell. en telt 131 h. en 27 boerderijen. Hij was reeds in 1658, blijkens de kaart van den Landmeter BASTINGIUS, in gemeld jaar gedrukt, van twee watermolens voorzien; doch één daarvan, de Westelijke of Kleine-molen genaamd, is in 1826 afgebroken. Thans heeft hij nog eenen wipwatermolen, de Groote-molen genaamd, en de zoogenaamde Oudheusdensche- of Elshoutsche-sluis, waardoor hij, op het Oude-Maasje, van het overtollige water wordt ontlast. De gezegde Groote-molen, heeft 25,60 ell. vlugt, zijn waterrad over kruis 5,70 ell. en de breedte der schoepen is 0,45 ell. Even beneden voorgemelde sluis is de plaats, bestemd voor een hulpgat, strekkende om, ingeval van inundatie van het bovenland van Heusden, volgens reglement van den 3 Februarij 1798, een gat te graven tot ontlasting van die inundatie-wateren. Het zomerpeil is 0,50 ell. boven A. P. Het maalpeil is 1,50 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is bij de sluis 4,30 palm. boven A. P. In de nabijheid van meergemelden watermolen, vindt men twee steenen en een houten wachter; die ten Oosten van den molen, wijd 1,45 ell., is voorzien van eene drijfdeur, en die beneden dien molen,

ter plaatse waar de kleine molen gestaan heeft, wijd 2,47 ell., een paar buiten- en binnenpuntdeuren heeft, terwijl aan de houten wachter, mede aldaar gelegen, eene drijfdeur is, wijd 1,95 ell. Deze sluizen of wachters dienen, na het afbreken van den kleinen molen, hoofdzakelijk om, bij inlating van versch water uit het oude Maasje, de verschillende panden des polders, naar gelang van hunne ligging, meer of minder daarvan te voorzien. Nog vindt men een steenen sluisje, in de boezemkade van dezen polder, nabij de sluis in den zeedijk, wijd 1,07 ell., voorzien van eene drijfdeur, strekkende voornamelijk, om het overtollige water van den polder, bij windstilte en lage ebbe, zonder behulp van den molen, af te loozen. Wijders is, bij het reglement op het steken van hulpgaten in de dijken van Heusden en Altena, ingeval van nood en overstrooming, de plaats voor het hulpgat no. 1 bepaald, in den zeedijk, even ten Noorden of beneden de uitwatering-sluis van dezen polder, ter wijdte van 20 roeden (7,52 ell.). Aan den Noordoostkant van dezen pold. ligt het d. Oud-Heusden; van het kasteel van dien naam is, in de nabijheid van het Oude-Maasje, nog een gedeelte aanwezig, en aan het benedeneinde van dezen polder heeft, buiten den zeedijk, oudtijds gestaan het kasteel de Nieuwe-Kooij. Hij wordt bestuurd door het Gemeentebestuur van Oud-Heusden-en-Elshout.

OUDHEUSDENSCHE-SLUIS of Elshoutsche-sluis, sluis in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*, ½ u. W. van *Oud-Heusden*.

Zij is 2,60 ell. wijd, voorzien van eene drijfdeur en dient tot ontlasting van het overtollige water uit den Polder-van-Oudheusden-en-Elshout.

OUDHEUSDENSCHE-ZEEDIJK-'S LANDS-VAN-HEUSDEN, dijk in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, ten N. van den *Polder-van-Oud-Heusden-en-Elshout*, zich uitstrekkende van even ten noorden de Drunensche-sluis noordwestwaarts tot nabij de sluis te Doeveren. Hij is 3408 ellen lang, de kruin ligt 4,30 ell. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf en eenen Penningmeester, die tevens Secretaris is.

Den 14 en 15 November 1775 stroomde het water zoo geweldig over dezen dijk, dat men algemeen den geheelen ondergang van het Land-van-Heusden te gemoet zag, terwijl op sommige plaatsen het water drie voeten hoog op den dijk stond, en den 22 Februarij 1799 ontstond daarin eene dijkbreuk, waardoor onderscheidene menschen op de Haarsteeg het leven verloren.

OUDHOF, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet *Tietjerksteradeel*, arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. van *Bergum*, 5 min. N. van *Suameer*.

OUDHUISTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie Hooghuistra.

OUDHUIZEN, gem., in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, (2 k. d., 4 m. k., 4 s. d.); palende N. O. aan de gem. Vinkeveen-en-Waverveen, Z. O. aan het Noordeinde-van-Portengen, Z. aan Kockenge en Kamerijk-en-de-Houtdijken, W. aan Wilnis.

Deze gem. bestaat uit den Polder-bewesten-het-Byleveld en uit den Polder-beoosten-het-Byleveld en bevat het d. Oudhuizen, benevens het geh. de Geer. Men telt er 52 h., bewoond door 84 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 410 inw., die van *Mydrecht* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, tevens

[illegible]

[illegible] pold. in het Nederkwartier der prov. Utrecht, arr. Utrecht, kant. Loenen, gem. Oudhuizen; palende N. aan den Willisser-dijk, N. O. en O. aan Demmerik, Z. aan [illegible]

[illegible] welke [illegible] reeds se- [illegible] octrooi in [illegible] volgens het kadaster beslaat deze polder eene oppervlakte van 519 bund. 46 v. r. 14 v. el, waaronder 285 bund. [illegible] bouwlanden en gedeeltelijk weilanden of akkers en [illegible] Men telt er 14 h., waar[illegible] ook staat er een korenmolen. Hij wordt door [illegible] van het zuideinde van het Breteveld in de Geer of den [illegible] van het overtollige water ontlast. Hij is vereenigd met *Demmerik* en den *Polder van [illegible]* en heeft daarmede een gemeenschappelijk polderbestuur, bestaande uit twee Poldermeesters en [illegible] Heemraden.

OUDHUIZEN BEWESTEN HET-RYLEVELD, pold. in het Nederkwartier der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem.

huizen; palende N. aan den Willisser-dijk, O. aan het Bijleveld, dat het van Oudhuizen-beoosten-het-Bijleveld scheidt, Z. aan Spengen en Kamerijk-Houtdijken, W. aan Wilnis.

Deze pold., gedeeltelijk aan de veenzijde liggende, is aan die zijde niet bekaad, doch heeft eene polderkade aan den Amstel of de Geer, aan de zuidzijde grenzende aan Spengen en Kamerik-Houtdijken. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 393 bund. 2 v. r. 17 v. ell., waaronder 356 bund. 10 v. r. wei- en hooiland, veenland en veenakkers, de rest water, zijnde hier mede noch teel-, noch bouwland. Men telt er 38 h., waaronder 14 boerderijen, en hij wordt door de Dogers-sluis, aan het zuideinde van het Bijleveld, in de Geer of den Amstel van het overtollige water ontlast. Hij heeft, vereenigd met *Beoosten-Heinooms-vaart* (onder Wilnis), een polderbestuur, bestaande uit twee Poldermeesters en twee Hoofdingelanden.

OUDIEK (KAMPONG-), naam, welken men veelal geeft aan dat gedeelte van de stad BAROES, in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*, dat het verst van het strand gelegen is.

Het heeft zeer goede, op zich zelve staande woningen, en is door eenen aarden wal omgeven. De Radja heeft een versterkt verblijf in het midden der Kampong.

OUDIE-MEER (HET) of de OUDIE, voorm. meertje in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, dat, drooggemaakt zijnde, thans eenen pold. uitmaakt, welke tot het arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Koedijk-en-Huiswaard*, behoort.

OUDIJK, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie ANDIJK.

OUDIJK, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., en kant. *Hoorn*, en 1 u. N. W. van *Hoorn*, gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend*, 15 min. ten N. van *Westwoud;* met 21 h. en 170 inw.

OUDIJK (POLDER-VAN-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend;* palende N. aan de gem. Nibbixwoud, O. van den Polder-van-Westwoud, Z. aan den polder Blokker, W. aan den pold. Zwaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 362 bund. 90 v. r. 45 v. ell.; telt 12 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Hij wordt beheerd door het Gemeentebestuur van Westerwoud- en Binnenwijzend.

OUDJIER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroer-eilanden* behoorende; met eene Nederlandsche volkplanting.

OUDKAGER-ZUID-POLDER-EN-DE-KEVER, vroeger drie pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, thans onder den naam van KAGERPOLDER, tot eenen polder vereenigd. Zie dat woord.

OUDKAGER-POLDER, voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade;* palende N. aan de Ringvaart van het droog te maken Haarlemmer-meer, O. aan het Bolgereyt, Z. aan de Kever en Spijkerboor, W. aan het dorp de Kaag.

Deze pold. is niet bedijkt, maar door eene kade tegen het Rijnlandsche boezemwater beveiligd, en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast.

OUDKARRE, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, Z. van de *Oorden*, waarmede het zamenvloeit, terwijl het door de Holkesloot met de *Kuilart*, door de Oude-vaart met de *Morrha* en door de Rijster-vaart met de *Schwartzenberg-sloot* in verbinding staat.

OUDKERK, Oldekerk of Olderkerk, en in het oud-Friesch Aldekerk, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2¼ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. W. van *Bergum*, nabij het Oudkerkster-meer.

Men telt er met de daartoe behoorende b. Indijk en Wrans, benevens een gedeelte van Bartelehiem, 470 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. De landerijen, die verre in het Westen uitloopen, zijn schoone wei- en hooilanden en hebben in de naburige Ee hunne uitwatering, door de watertjes de Oude-meer en de Nieuwe-meer. In den oostelijken omtrek van dit dorp heeft men vele goede bouwlanden, met geboomte omringd, en in het Zuidwesten een meertje, het Oudkerkster-meer genoemd.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Oudkerk-en-Roodkerk*, welke in dit dorp eene kerk heeft, zijnde een net onderhouden gebouw, met stompen toren, voorzien van fraaije banken en gestoelten, eenen prachtigen predikstoel en een goed orgel. Nog vindt men in deze kerk een grafschrift, dat wegens zijnen hoogen ouderdom en kunstige bewerking zeer belangrijk is. Op eenen zeer grooten steen is een krijgsman, met volle wapenrusting, uitgehouwen, doch de familiewapens en het randschrift zijn door den tijd zoo onduidelijk geworden, dat men slechts alleen meer lezen kan:

An. 1638. . . . . . . sterf de E. . . . . Dorothea Feitsma, Tzeerdt Walta wif.

Ook hangt er een bord met het wapen van het geslacht Sminia, en het onderschrift: *De welgeboren Heer* Johannes Rhala van Sminia, *Medegecommitteerde ten Landsdage. Obiit d. XIII. IX br. 1734 oud ruim XXIIII jaren en VII maanden.*

Op het kerkhof vindt men een grafsteen, waarop het volgende te lezen staat:

Kent u selven
O mensch! terwijl gy hier wat wacht,
Neemt doch eens op u selven acht
Denkt of schroom dy nu van my,
Dat ick noch onlangs was als ghy
En dat ghy worden sult als ick
Misschien noch desen oogenblick
En dan volght Hemel ofte Hel.
Kiest eeuwigh qualick, ofte eeuwigh wel.

Bienheureux sont les Morts qui dorénavant meurent au Seigneur, car ils se reposent de leurs travaux et leurs oeuvres les suivent. Apoc. 14 : 13. (d. i. Zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven van nu aan: [illegible] rusten van hunnen arbeid en hunne werken volgen hen na. [illegible] 13).

[illegible] den 22 *Januarij is in de Heere gerust* Pieter A[illegible],
[illegible] der *Ed. Mog. Heeren Staten van Friesland, old 55 jaar,*
[illegible] *verwagtende de salighe opstandinghe tot dat zij-*
[illegible] *onsen lieven Heilandt en gebenediden Christus in de*
[illegible] *tot zijn ende aller geloovigen verlossinghe. Amen.*
Heere Jesus Amen.

[illegible] Priester Sieds W[illegible], moest in 1567, wegens zijne [illegible], van hier vlugten.

[illegible] dorpschool, en het fraai aangelegde buit. de Klinse.

[illegible]-ROODKERK, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. [illegible], ring van *Bergum*. Men heeft er twee kerken als:

ééne te **Oudkerk** en ééne te **Roodkerk**, en telt er 620 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERO ULKES, die in het jaar 1611 herwaarts kwam, en in het jaar 1649 overleed. Onder de aldaar gestaan hebbende Predikanten verdienen melding, PETRUS BROUWER, naderhand Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Dordrecht, die hier van 1755 tot in 1756 in dienst was, en SAMUËL HENDRIK MANGER, later Hoogleeraar in de Oostersche talen, en daarna in de Godgeleerdheid te Franeker, die hier van 1757 tot 1760 gestaan heeft.

OUDKERKSTER-MEER (HET) of HET OUDKERKERMEER, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, Z. W. van Oudkerk, in de Murk, en dat door de **Nijemeer** met de **Dockumer-trekvaart** in verbinding staat.

OUDKERKSTERVAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, welke bij Oudkerk een begin neemt en met eene westelijke rigting naar de *Dockumer-trekvaart* loopt.

OUDLAND (HET), pold. in het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hoog-Blokland*; palende N. aan de kom der gem. Hoog-Blokland, O. aan Arkel, Z. aan Kort-Scheiwijk, gem. Hoog-Blokland, W. aan Hoornaar.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 154 bund. 86 v. r. 19 v. ell., alles schotbaar land; telt 6 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt, gemeenschappelijk met het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, op de Giessen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en zes Polderheemraden, die tevens als zoodanig fungeren over alle polders, welke tot de gemeente Hoog-Blokland behooren.

OUDLAND (HET), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie STAND-DAAR-BUITEN (OUDELAND-VAN-)

OUDLAND (HET), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan den Mostaarddijk, tegen het Nieuwland, O. aan den Polder-van-den-Bieshеuvel, Z. aan de Broeksche-straat en de Gier-kade, tegen den Polder-van-Eethen en den Polder-van-Meeuwen, W. aan den Ouddijk, tegen den pold. den Hill.

Deze pold., die eigenlijk het zuidelijke gedeelte van den *Babyloniënbroeksche-polder* uitmaakt, wordt van het overtollige water ontlast, door eenen houten watermolen, genaamd den **Broeksche-molen**, welke 25 ell. vlugt heeft, en waarvan het scheprad, over het kruis 5,08 ell. en de schoepen 0,38 ell. breed zijn. Deze molen brengt het water op den **Broeksche-boezem**, en vervolgens door de in den Zeedijk gelegen **Broeksche-sluis**, wijd 2,32 ell. en voorzien van eene drijfdeur, op de rivier het Oude Maasje. Ter zijde van genoemden molen, op den boezem, vindt men een schutsluisje, strekkende voor de vaart naar Babyloniënbroek met kleine aken; eerstgemelde sluis is wijd 2,42 ell., voorzien van twee drijfdeuren tot keering van het boezem- of buitenwater, alsmede eene ebdeur, aan de binnenzijde. Die molen maalt, behalve het water van dezen polder, ook dat van den zoogenaamden **Broeksche-hoek** en de zoogenaamde **Beemden**, onder Genderen, uit. Het water van het OUDLAND loopt, tusschen twee kaden besloten, dwars door den Polder-van-Meeuwen, waardoor echter, uithoofde van den bestaanden duiker onder door dezen boezem, geene scheiding in de uitwatering van dien polder wordt te weeg gebragt. Het zomerpeil is 0,05 ell. beneden A. P. Het maalpeil is

1,05 ell. boven A. P. Het bestuur bestaat, gemeenschappelijk met dat van den pold. [illegible], uit eenen Polderschout, vier Leden en eenen Penningmeester.

OUDLAND (HET), pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Middelharnis*. Zie [illegible] (1).

OUDLAND (HET), pold. in de baron. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*; gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. en W. aan het Noordland, O. aan den Lemmersche-dijk, de Gorte en den Zonnesche-polder, Z. aan den Zonnesche-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 150 bund. 29 v. r. 7 v. ell. Hij heeft eene steenen sluis, in den zoogenaamden Groenendijk, nabij de Keeruw-sluis, in 1830 nieuw gelegd en voorzien van eene schuif, wijd 1,30 ell., waardoor hij in het Noordland en vervolgens in Schuddebeurs, van het overtollige water wordt ontlast, dat met het water van die beide polders, door opmaling, in den Amer wordt afgemalen. Vóór het tijdstip waarop gemelde sluis is gebouwd, waterde deze polder in het Noordland uit, door eene sluis, wijd 1,70 ell., gelegen aan het Plantsoen onder den Groenen-dijk, doch welke als zoodanig na dien tijd is vernietigd en thans alleen gebruikt wordt, om, door de Bermsloot, versch water aan de langs den dijk gelegen woningen te verschaffen. Het zomerpeil is 0,73 ell. beneden A. P. Door middel van den boezem van Schuddebeurs wordt het water van dezen polder, tot eene bepaalde hoogte van 0,70 ell. onder A. P. opgehouden, zijnde zulks noodzakelijk, omdat het zomerpeil van het Noordland 0,15 ell. lager gelegen is. Het maalpeil is 0,40 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Rentmeester van het Domein van de beide Zwaluwen.

OUDLAND (HET-NEDER-) en HET OVER-OUDLAND, pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*. Zie [illegible] (Neder-Oudland-van-) en [illegible] (Over-Oudland-van-).

OUDLANDSCHE-SLUIS (DE), sluis in den *Hoeksche-waard*, in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, in de oude haven van het d. Strijen.

OUDOEVER, geh. in het balj. der *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. en ruim 3½ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Oude-en-Nieuwe-Loosdrecht*, langs de Vecht, welke dit geh. van Loenen afscheidt. Men telt er 48 h., bewoond door 100 huisgez., uitmakende eene bevolking van 540 inw. Men treft in dit geh., eene belangrijke glasfabrijk en fraaije buitenplaatsen aan.

OUDORP, gem. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. St. Pancras, O. aan den Heer-Hugo-waard en Zuid-en-Noord-Schermeer, Z. en W. aan de gem. Alkmaar.

Deze gem. bevat het d. Oudorp, benevens het geh. Huigendijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 832 bund. 69 v. r. 17 v. ell., en daaronder 813 bund. 41 v. r. 27 v. ell. belastbaar land. Men telt er 78 h., bewoond door 93 huisgez., uitmakende eene bevolking van 460 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en het kaasmaken. Ook heeft men er eenen groote eenen kleinen pelmolen.

(1) Evenzoo zoeke men de overige art. Oudland op de woorden van onderscheiding.

De R. K., die er 260 in getal zijn, maken, met die uit de gem. St. Pancras, Huiswaard, Heer-Hugo-waard, Oterleek, Rustenburg en een gedeelte van de Schermeer, eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt; 480 Communikanten telt, en in deze burgelijke gem. eene kerk heeft. — De Herv., die er ruim 130 in getal zijn, onder welke ruim 50 Ledematen, behooren tot de gem. van Oudorp-en-Oterleek. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 of 60 leerlingen bezocht wordt.

De ambachtsheerl. van Oudorp werd in het jaar 1730, door de Regering, voor dorps rekening, uit de graaflijkheidsdomeinen, voor eene som van 4850 gulden aangekocht. Later schijnen zij die weder verkocht te hebben, want thans behoort deze heerl. aan den Heer J. G. Schumacher, minderjarigen zoon van wijlen P. Schumacher, woonachtig te Amsterdam.

Het d. Oudorp, Oudorp of Outdorp, anders Oldorp, en in oude brieven Okdorp en Okerdorpe, ligt ½ u. N. O. van Alkmaar, nabij de ringsloot van den pold. de Schermer, midden in vruchtbare zaai- en weilanden. Het draagt zijnen naam met regt, als zijnde een der oudste dorpen van Noord-Holland, alzoo het in schriften van de jaren 1063 en 1064 reeds onder den naam van Alde-thorp en Aldatorpa voorkomt. In eenen brief van Keizer Hendrik IV, van het jaar 1084, wordt vermeld onder den naam van Altadorpa, gelegen 1000 passen boven Alkmaar. Ook wordt er in de oude kronijken dikwijls gewag van gemaakt, en het was reeds in aanzien omtrent het jaar 1200, toen Ada, Gravin *van Holland*, zich hier met haar gezin ophield.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was aan den H. Laurens toegewijd; daarin stond een altaar van de *H. Maagd* Maria. De pastorie werd beurtelings door den Paus en den Abt van Egmond begeven. De bevestiging geschiedde door den Proost van West-Friesland. Het kosterschap werd door de Graven van Holland begeven en bragt 16 of 17 goudgulden (24 guld. of 24 guld. 50 cents) op. Deze kerk, die eenen ouden, geheel van steen gemetselden, dikken toren heeft, werd, tijdens het beleg van Alkmaar, in het jaar 1572, verwoest, waarvan aan het verwulfde koor nog merkteekenen te zien zijn. In 1599 herbouwd zijnde, is het een oud gebouw, zonder orgel. Men vindt er nog eene lijst van de namen der Predikanten, die er sedert de Reformatie gestaan hebben, welke lijst tot heden is aangehouden.

De R. K. kerk, aan den H. Laurentius toegewijd en in het jaar 1737 gesticht, heeft een daktorentje, en is van een orgel voorzien. Vroeger stond hier een houten kerkgebouw, in 1650 gesticht. Onder de vroeger hier gestaan hebbende Pastoors verdient melding Johannes Baptista Brikkenaar, Kanunnik van Aken, die er in het midden der vorige eeuw stond, zijnde er gekomen in het jaar 1711, en hier ook overleden, na zich beroemd te hebben gemaakt door zijne bekwaamheid in het genezen van oogkwalen.

In de nabijheid van dit d. wijst men nog de plaatsen aan, waar d. aloude kasteelen Middelburg en Nieuwburg (zie die woorden) gestaan hebben. Ook vond men hier weleer het O. L. V. Broedersklooster Swanevelt.

De kermis te Oudorp valt in den eersten Zondag in Augustus.

Nabij Oudorp viel, den 27 Maart 1297, een gevecht voor tusschen Jan van Avesnes, Voogd van Jan I, Graaf *van Holland*, en de West-Friezen, waarin de laatsten geheel geslagen werden.

In het jaar 1531 nam CHRISTIAAN II, Koning van *Denemarken*, zijn intrek in het Lieve-Vrouwen-Broeders-klooster te OUDORP, hetwelk in het jaar 1467 gesticht was, en gestaan heeft tusschen de herberg *de Vink* en *de Monnikebrug*.

Gedurende het beleg van Alkmaar, in 1573, waren de Spanjaarden hier sterk gelegerd, zijnde hier hun hoofdkwartier gevestigd, terwijl Don FREDERIK DE TOLEDO er zijn verblijf hield.

Het wapen dezer gem. bestaat uit drie rozen van keel (rood), op een veld van zilver.

OUDORP-EN-OTERLEEK, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van *de Rijp*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: ééne te Oudorp en ééne te Oterleek, en telt er 340 zielen, onder welke 130 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ARIS VOLKERTSZ., die in het jaar 1608 beroepen en in het jaar 1612 overleden is.

OUDORPER-POLDER, pold. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Oudorp*; palende N. aan Koedijk, O. aan den Heer-Hugo-waard, Z. en W. aan Alkmaar.

Deze pold., welke in de veertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 218 bund., waaronder 215 bund. schotbaar land; telt 25 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op Raaxmaats boezem, van het overtollige water ontlast. Het polderdestuur bestaat uit vier Molenmeesters.

OUDSHOORN of OUDTSHOORN, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*; palende N. aan de heerl. Esselijkerwoude, O. aan de Aar, die haar van Aarlanderveen scheidt, Z. aan den Rijn, waardoor zij van Alphen gescheiden wordt, W. aan de heerl. Gnephoek.

Deze heerl. bestaat uit de gecombineerde Groote-Kleine-en-Kalkovensche-polders en uit een gedeelte van den Vier-Ambachts-polder. Zij bevat het d. Oudshoorn, de Ridderbuurt en de Dubbele-Rijnbuurt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1083 bund. 9 v. r. 18 v. ell., waaronder 1076 bund. 75 v. r. 60 v. ell. belastbaar land. Men telt er 188 h., bewoond door 250 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook heeft men er 1 kalkbranderij, met drie ovens, 1 pannenbakkerij, 1 pottenbakkerij, 1 scheepstimmerwerf en 1 korenmolen. Voor eenigen tijd had men er mede eene Friesch-groenfabrijk, welke thans echter geheel vervallen is.

De Herv., die hier ruim 1060 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*. — De Evang. Luth., van welke men er 12 aantreft, behooren tot de gem. van *Bodegraven*. — De R. K., van welke men er 150 telt, behooren tot de stat. van *Alphen*. — De Isr., die er 12 in getal zijn, worden tot de ringsynagoge van *Alphen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 170 leerlingen bezocht wordt.

In het jaar 1300, was deze ambachtsheerlijkheid reeds eene bezitting van de Heeren VAN OUDTSHOORN, welke Heeren toen ook reeds dien naam voerden.

Toen in 1321 DIRK VAN OUDTSHOORN overleed, werd zijn zoon WILLEM daarmede verleid, dan in 1351 verloor hij deze heerlijkheid, om dat hij de Hoeksche partij was toegedaan, waarna zij door WILLEM V, Graaf *van Holland*, in 1354, werd verkocht aan ARNOLD VAN IJSSELSTEIN.

Daarna ging zij weder over aan Adriaan Raaphorst, hierna aan den huize van Culemborg, en vervolgens aan den Koning van *Spanje*, als Graaf van Holland. Deze verkocht haar aan Roeland Le Fèbre; toen kwam zij aan den Heer van Heemstede en zijne nicht, Vrouwe Anna de Babingcourt, die zich aan het hof van Spanje bevonden; vervolgens werd zij door de Staten van Holland verbeurd verklaard, welke daarmede hare achterstallige schulden aan den Heer Ernst van Mandersloo, Veldmaarschalk van Holland, in 1595, voldeden, wiens erfgenamen deze heerl., in het jaar 1619, verkochten aan Vrouwe Margaretha van Mechelen. Van deze kwam zij, in 1621, aan Hugo Spiering. Toen ging zij, in 1627, over aan de afstammelingen der eerste bezitters, komende het allereerst aan Dirk de Vlaming van Oudtshoorn; in 1638 aan zijnen zoon Cornelis de Vlaming van Oudtshoorn; in 1688 aan zijne dochter Maria de Vlaming van Oudtshoorn, die een huwelijk aanging met Pieter, Baron van Reede, aan wiens geslacht deze heerlijkheid tot op heden nog gebleven is, zijnde thans Heer dezer heerl. Pieter Adriaan Baron van Reede van Oudtshoorn, woonachtig te Leyden.

Het d. Oudshoorn of liever de plaats, waar de kerk en pastorie staan, ligt 2½ u. O. van Leyden, ½ u. N. van Alphen. Een eigenlijk d. bestaat er in deze gem. niet, ten zij men de Rijnbuurt daarvóór neme, waarom men gemeenlijk onder den naam van het d. Oudshoorn verstaat die streek huizen, boerderijen en buitenplaatsen, welke ter wederzijde van de kerk zich langs den Rijn uitstrekken. De kerk, allerbekoorlijkst in eene bogt van die rivier gelegen, is in het jaar 1665 volbouwd, nadat, den 18 Junij 1663, de eerste steen daaraan gelegd was, hebbende de toenmalig Ambachtsheer, Cornelis de Vlaming van Oudtshoorn, daartoe eene gift van ruim 30,000 guld. geschonken. Het is een schoon gebouw, en kan met regt als een der fraaiste in geheel Rijnland aangemerkt worden. Zij is in den smaak van de Oosterkerk te Amsterdam, zeer luchtig en kruiswijze, doch iets lager dan deze, opgebouwd, zijnde van de vier opgetrokken kruisgevels ééne kruiszijde aan elk der zijden smaller, dan de strekking der geheele kerk is. Midden uit het dak rijst een zeer net spits torentje, waarin uurwerk en klok gevonden worden, zijnde spits en het kerkdak met leijen gedekt. Binnen is zij zeer ruim, met vier pilaren en tegen het dak geheel verwulfd. Regt in het midden, onder den toren, is een wijzerbord geplaatst, hetwelk door middel van eenen spiegel, op de leesplaats van den Voorzanger, den tijd aanwijst. In het jaar 1781 werd door de gegoede ingezetenen dezer gemeente, tot vervaardiging van een orgel in deze kerk, eene som van vier en twintig honderd gulden bijgedragen. De glazen van dit kerkgebouw zijn allen zeer kunstig beschilderd, en de wanden waren, tot aan het jaar 1795, rondom met allerlei wapenen en grafteekenen, zoo van de Heeren en Vrouwen van Oudshoorn, als van andere personen voorzien. Thans ziet men daarin nog één wapenschild, met twee in Oost-Indië veroverde vaandels. Het kerkhof is in het jaar 1660 met de aarde uit het kanaal achter Alphen gestoken, opgehoogd en in 1846 gelijk gemaakt en met schulpen belegd, terwijl de oude kerkhofsmuur vervangen werd door moderne steenen palen, met een fraai ijzeren hek.

De kermis te Oudshoorn valt in den eersten Zondag na 6 Julij.

Te Oudshoorn hebben de jaagschuiten, die van Amsterdam naar Rotterdam, Delft, Leyden en 's Gravenhage varen, in den nacht hunne gewone pleisterplaats in de herberg de Prins, gelijk mede de schuiten,

die van gemelde steden naar Amsterdam moeten. De meesten komen hier te gelijk aan, omtrent ten tien ure en liggen er ongeveer anderhalf stil uur, om den reizigers gelegenheid te geven, zich te ververschen. Insgelijks doen ook de trekschuiten van Leyden op Utrecht en van Utrecht op Leyden, zoo wel die des daags, als die bij nacht varen, doch dezen hebben hunne pleisterplaats in de herberg de Star.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van sabel (zwart), met drie jagthorens van zilver.

OUDSHOORN (DE GROOTE-POLDER-VAN-) en de KLEINE-POLDER-VAN-OUDSHOORN, twee pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Groote-polder (De) en Kleine-polder (De).

OUDSHOORN-EN-GNEPHOEK, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (7 k. d., 20 m. k., 2 s. d. 1 afd.); palende N. aan de gem. Wonbrugge en Ter-Aar, O. aan de Aar, die haar van Aarlanderveen scheidt, Z. en Z. W. aan den Rijn, W. aan Koudekerk, waardoor zij van de gem. Alphen-en-Rietveld gescheiden wordt.

Deze gem. bevat de heerl. Oudshoorn en Gnephoek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1469 bund. 82 v. r. 65 v. ell., waaronder 1463 bund. 48 v. r. 98 v. ell. belastbaar land. Men telt er 254 h., bewoond door 340 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1690 inw., die meest in landbouw, veenderij en fabrijken hun bestaan vinden, zijnde er hier 3 pannenbakkerijen, 3 kalkbranderijen, 1 pottenbakkerij, 1 scheepstimmerwerf en 2 houtzaagmolens.

De Herv., die er ruim 1400 in getal zijn, onder welke ongeveer 700 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Alphen*, behoort. — Deze gem. was te voren gecombineerd met die van Alphen. Na de Reformatie schijnen de Heeren van Alphen en die van Oudshoorn-en-Gnephoek om beurten de ap- of improbatie van het beroep te hebben gehad. Cornelis de Vlaming van Oudshoorn-en-Gnephoek, in den jare 1638 met deze ambachtsheerlijkheid verleid zijnde, kreeg, tusschen 1646 en 1661, met den Heer of Vrouw van Alphen, eenig verschil over de kiesbeurt van den Predikant; de een den ander volstrekt niets willende toegeven, zoo besloot de Heer van Oudshoorn, om zijne inwoners, zoo ver die onder zijn bestuur behoorden, van die van Alphen te scheiden; hij deed te dien einde eene houten loots opslaan, in welke, in het jaar 1661, door den Heer Philips Gerlekerken, voor de eerste maal gepredikt werd. Bij de oprigting en inwijding van dit houten kerkgebouw, was hier nog geen Predikant of kerkeraad aangesteld, wordende het ambt van Diaken voor alstoen nog waargenomen door de klassis van Woerden en Over-Rijnland, tot dat er, op den 28 Junij des zelfden jaars, door den zelfden Heer tot Predikant van deze nieuwe gem. beroepen en daarna bevestigd werd Gerardus Haak, die ruim veertig jaren de dienst alhier heeft waargenomen, en in 1702 emeritus werd verklaard. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, die daarvan kennis geeft aan den Ambachtsheer.

De Evang. Luth., die hier 17 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Bodegraven*. — De R. K., van welke men er ongeveer 230 telt, parochieren gedeeltelijk te *Alphen*, gedeeltelijk aan den *Hoogen-Rijndijk*, onder *Hazerswoude*. — De 12 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Alphen*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen der gem. Oudshoorn-en-Gnephoek is het zelfde als dat van de heerl. Oudshoorn.

OUDSLIJKER-VEER, eigenlijk Oud-Lekker-veer, in de wandeling het Auslijker-veer of Oudslikker-veer genoemd, pontveer over de *Lek*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 10 min. N. O. van het d. *Hagestein*, in de strekking van het Utrechtsche d. *het Waal*. Zie voorts op Hagestein.

OUDTERP, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. van *Dockum*, ½ u. N. O. van *Ee*, waartoe het behoort.

OUD-VOORST, d. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie Altvorst.

OUDWIJK, voorm. kloost. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 5 min. N. van *Utrecht*, buiten de Wittenvrouwen-poort, ten zuiden van de Biltstraat.

Dit kloost. werd in het jaar 1131, voor adellijke Jonkvrouwen gesticht, die daar naar de orde van St. Benedictus leefden, door eene adellijke vrouw, met name Machtildis, zijnde Burggravin van Utrecht, emalin van Arnoldus, Burggravius (Burggraaf). Doch de kerk is wat later voltrokken, en den 25 Julij 1717, door Godefridus van Rhenen, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht, in gezelschap van drie andere Bisschoppen aan de *H. Maagd* Maria en aan den H. Stephanus toegewijd.

De Abdis werd eertijds gekozen door het konvent. Nadat de Keizer Heer van het Sticht geworden was, werd er geen ander door het Provinciale Hof ingesteld, dan die door den Keizer benoemd was. Na de Reformatie, in het jaar 1580, is er gehandeld over het afbreken van het gemelde klooster. De toren werd reeds gesloopt in het jaar 1582, doch op het aanhouden van vele personen, voornamelijk dergenen, die daar dochters hadden wonen, bleef het klooster nog staan tot het jaar 1584, wanneer het door eenige opgehitste burgers in brand is gestoken, zijnde te voren door den raad reeds besloten, dat het klooster afgebroken en het hout en ijzerwerk verkocht zoude worden. De Abdis A. Ram en de achttien nog overige nonnen, werden binnen de stad gehuisvest en haar de inkomsten van het convent verzekerd, welke goederen onder administratie van de Staten der provincie gesteld waren. De Abdis betrok het conventshuis aan de Nieuwe Gracht, terwijl tot de ontvangst der overige jufvrouwen het huis van de Vrouwe van Saesveldt voor twee honderd en vijftig gulden gehuurd, werd ingerigt. Na het uitsterven van deze adellijke dames zijn de inkomsten der Abdij aan de provincie gekomen. De laatste Abdis was Johanna van Brakel.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans een buitenverblijf, waarin eene kostschool gevestigd is, en dat thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer J. Klein.

Op een stuk grond, hetwelk tot dit klooster behoorde, is in het jaar 1637 de Maliebaan, buiten Utrecht, aangelegd.

OUDWIJK, oude naam van het d. Uitwijk, in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Uitwijk.

OUDWOUDE of Oltwolde, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. Z. O. van *Dockum*.

Tot dit d. behooren de b. Veenklooster, Wygeest, Wirden en Oudwoudumer-zijl. De inw. vinden in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Oudwoude-en-Westergeest*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein, langwerpig vierkant gebouw, met eenen kleinen spitsen toren, doch zonder orgel.

Deze kerk, welke op eene hoogte staat, heeft de eenige ingang ten Z. aan den rijweg.

De Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de vereenigde Christelijke gem. te *Dockum* gerekend. — De Evang. Luth., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*. — De R. K., die er zijn, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

Vroeger had men onder dit d. de satten: Rosema en Rinsema en thans heeft men er nog het landhuis Vogelenzang, een der schoonste buitenverblijven in Friesland.

Ten noorden van dit d., lag eertijds de Oudwouderzijl, door welke de Swemmer in het Dockumerdiep uitwaterde. Ten gevolge der afdamming van dat diep in 1729 is die sluis vervallen.

OUDWOUDE-EN-WESTERGEEST, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Kollum*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Oudwoude en ééne te Westergeest, en telt er 1500 zielen, onder welke 80 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere Petrus, die, hoewel R. K. Priester zijnde, Hervormde gevoelens openbaarde en daarom in het jaar 1567 moest vlugten. De eerste vaste Predikant was Wibrandus Hector Hofman, hier gekomen in 1617 en in 1626 naar Oosterbierum vertrokken.

OUDWOUDERZIJL, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. Z. O. van *Dockum*, 1 u. N. van *Oudwoude*, waartoe zij behoort. Zie dat artikel.

OUEAKY, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Assiantie*, land *Takima*, 40 u. N. van Conmassie.

OUKOOP, gem., voorheen prov. *Utrecht*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 3 s. d. 2 ged.); palende N. O. aan de gem. Bodegraven, O. aan Lange-en-Ruige-Weide, Z. aan het Land-van-Stein c. a., W. aan Sluipwijk.

Deze gem. bevat niets dan den pold. Oukoop-en-Negen-Viertel en daarin het geh. Oukoop en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 212 bund. 84 v. r. 34 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 17 h., bewoond door 23 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 110 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook wordt er elshout aangekweekt, waarvan sommigen ook hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Sluipwijk*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sluipwijk* of *Hekendorp*.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1768 door de Staten der prov. Utrecht verleid werd op den Heer Jakob van Nes. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. H. A. Haarsma, woonachtig te Doesborgh.

Het geh. Oukoop, Oucoop, Oudekoop of Oudecoop, ligt 3 u. O. ten Z. van Leyden, 2¼ u. Z. W. van Woerden.

OUKOOP, pold., voorheen prov. *Utrecht*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Oukoop*; palende N. W. aan Graauwkoop, O. aan Langeweide, Z. aan Negen-Viertel, W. aan Kort-Roggebroek en Lang-Roggebroek.

Deze pold. maakt eigenlijk het noordelijke gedeelte uit van den pold. *Oukoop-en-Negen-Viertel*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 212 bund. 84 v. r. 34 v. ell., alles schotbaar land;

telt 17 huizen, waaronder 12 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Heemraden.

OUKOOP-EN-NEGEN-VEIRTEL, pold., voorheen prov. *Utrecht*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Oukoop*; palende N. W. aan Graauwkoop, O. aan Langeweide en Elf-Viertel, Z. aan den IJssel, W. aan het Land-van-Stein, Kort-Roggebroek en Lang-Roggebroek.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 230 bund. en telt 17 huizen.

OULSDA (KLEIN-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie ULSDA (KLEIN-).

OULST, oude naam van het d. OLST, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie OLST.

OUR of OER, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6¼ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 4¼ u. O. Z. O. van *Terborg*, gem. en ¼ u. N. N. O. van *Gendringen*.

OUR (DE) of DE UR, in het Lat. URA, riv. in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt bij het d. *Roth*, op den *Eifel*, in de Pruissische prov. *Rijnland*, en vloeit ruim vijftien uren lang, in eene zuidelijke strekking, welke echter voor het bovenpand meer zuidwestelijk, voor het benedenpand meer zuidoostelijk is. Zij wordt niet dan door kleine beken versterkt, en valt te Wallendorp in de *Sure*. Het dal der OUR is meestal zeer smal en door hooge rotsen bepaald.

Omstreeks Vianden en Wallendorf wisselt de breedte der rivier van 12 tot 16 Ned. ellen. De OUR kan niet bevaren worden, ofschoon hij soms, vooral bij regenachtig weder, sterk zwelt. Vroeger werd er te Vianden in dezen vloed zalm gevangen.

De OUR bespoelt vele dorpen en andere plaatsen. De voornaamste daarvan zijn: Schönberg, Reuland, Ouren (het deel van dit d. op den linker stroom-oever heet Peterskirchen), Dasburg, Rodershausen, Eisenbach, Stolzemburg, Falkenstein, Bivels, Vianden, Roth, Bettel, Gentingen, Hoesdorf en Wallendorf.

Bij art 4 en 6 van het grenstractaat, den 26 Junij 1816 te Cleve tusschen het Gouvernement der Nederlanden en dat van Pruissen gesloten, is de OUR van de limiet van het kant. St. Veith tot aan zijne uitwatering in de Sure als grensscheiding voor het grooth. Luxemburg in het Koningrijk Pruissen aangenomen, uitgezonderd in de gem. Vianden, waar nog eene uitgestrektheid van ettelijke bunders grond, met de Viandener Nieuwstad en de hoeve Scheuerhoff, op den linker oever van den stroom, als Luxemburgsch grondgebied zijn erkend.

OUREN, URE, URRE, OEREN, DOUREN, voorm. heerl. in het toenmalige hert. *Luxemburg*, thans deels grooth. *Luxemburg*, deels koningrijk *Pruissen*, prov. *Rijnland*, regeringsd. *Aken*, kreits *Malmedy*. Zij grensde N. O. aan de heerl. Reuland, O. aan de heerl. Dasburg, Z. aan de heerl. Klerff en W. aan de heerl. Reuland en het balj. van Bastonach (Bastogne).

Deze heerl. bevatte de d. Ouren, Oberhausen, Malscheid, Heinerscheid, Kalborn en Hupperdingen, benevens deelen van Lieler en Ufflingen. Ouren, Oberhausen en Malscheid behooren thans tot Pruissen; Heinerscheid, Kalborn, Hupperdingen en Lieler tot de Luxemburgsche gem. *Heinerscheid* en Ufflingen tot de gem. *Nieder-Besling*.

[illegible] het [illegible] bestuur [illegible] 2 [illegible] 6 [illegible] die voor het Luxemburgsche [illegible] werden.

Van het kast. Ouren ziet men nog overblijfselen bij het dorp Ouren in de Pruissische prov. Rijnland. In de [illegible] een [illegible] [illegible]: [illegible] in de [illegible] te Ouren [illegible]. In [illegible] ziet men ook nog een [illegible], waarop een [illegible] [illegible]. [illegible] of [illegible], [illegible] af te [illegible].

Het geslacht der Heeren van Ouren behoorde tot de oudste van het Luxemburgsche. [illegible], de zoon eens edelen Heeren van Ouren, werd in 1161 tot [illegible] van Luik verkozen, en [illegible] en [illegible] van Ouren komen voor in eene oorkonde van den Trierschen Aartsbisschop Arnold I, ten jare 1181 opgesteld. In het jaar 1336 bevond Jan van Ouren zich onder de Regters, welke Graaf [illegible] van Vianden in eene geldboete veroordeelden, omdat hij de krijgslieden van zijnen leenheer, Jan, Koning van Bohemen, Graaf van Luxemburg, uit [illegible] zijn kasteel had willen ontvangen.

In de veete, welke de Triersche Aartsbisschop W[illegible] in het jaar 13[illegible] tegen de Heeren van [illegible] voerde, werd het kasteel Ouren, dat aan den Aartsbisschop verpand was, door de Heeren van [illegible] veroverd, maar door de bondgenooten van den Aartsbisschop weder ingenomen.

In de zestiende eeuw was het edele Zeeuwsche geslacht [illegible] of [illegible] (waarschijnlijk door huwelijk) in het bezit van Ouren gekomen. Op den 12 November 1517 werd Frans van [illegible], Heer van Ouren door Willem, Abt van Prum (Pruim), met [illegible] en onderhoorigheden beleend.

Johan Karel van Ouren, Heer van Ouren, *Tavigny* en *Limpach*, Keizerlijke Raad, was in 1643 Proost en Hoofdman der stad en provincie Luxemburg. Volgens Bertholet (1) stierf met zijnen zoon Johan Frans Ignatius van Ouren, mede Proost van Luxemburg, het mannelijk oir der Heeren van Ouren uit, doch dit is waarschijnlijk bezijden de waarheid, want in 1730 leefde nog de edele Heer Karel Augustus van Ouren, die aan Nicolaas Thiel van Stockem de parochie van Heinerscheid verleende.

In het jaar 1775 liet Karel Augustus, Rijksvrijheer van *Dobbelstein*, van *Einenburg* en Ouren, Heer van *Tavigny*, *Hupperdingen* enz., zijn aandeel aan den, vóór vele jaren vervallen, molen op den grondheerlijken bodem der Schmitz-Vogtei te Lützkampen, aan [illegible] Lamberti, Molenaar te Masthorn over. De Molenaar verpligtte zich om jaarlijks een *malter* koren, Viandener maat, op het kasteel Ouren te leveren. Wegens deze grondrente ontstond tusschen den Molenaar te Lutzkampen en den erfgenaam der Vrijheeren van Dobbelstein, Graaf Augustus van Lannoy een proces, dat eerst in 1822, ten gunste van den laatste is beslist.

Tot het huis Ouren behoorde eene menigte adellijke en onadellijke vasallen. Als adellijke mannen des huises Ouren, werden in eene oude oorkonde genoemd: de Jonker van Bourscheid, de Jonker van Ouren[illegible], de Jonker Portzen te Urspelt, Jonker Hans Diederich van Kevenich, onder Vianden, de Jonker van Steinbach, Jonker Michaël en George Frederik van Zicignon (Cicignon), de Jonker van Leuter, te Reuland,

(1) *Histoire ecclés. et civile du duché de Luxembourg et du Comté de Chiny* T. VI. p. 182.

de Jonker Oswald Ross, te Ponderich bij Echternach, de Jonker van Eschfeld, de Jonker Weyrich van Nieder-Wampach, de Jonker van Monschau bij Bastonach, de Jonker Karel van Grumelscheid, de Jonker van Lascheid, te Leilich bij Neufchateau, en de Jonker van Herlevel (Herrenval).

Tot het huis Ouren behoorden Arzfeld en Irrhausen, zeven huizen te Binsfeld (bij Weis-Wampach), acht huizen te Heinerscheid, huizen te Harspelt, Lützkampen, Lieler, Oberhausen en Malscheid, drie voogdijen te Kalborn, eene te Boevingen, eene te Hoscheid-hinter-der-Dickt, eene te Eschfeld, eene te Kersfeld, Stuppach en Peterskirchen, de molens te Ouren, Kalborn, Harspelt, Arzfeld en Irrhausen. De groote tienden te Heinerscheid bezat de Heer van Ouren met den Heer van Krichingen gemeenschappelijk, de Brucker tienden met de Heeren van Hamm, de Arzfelder groote tienden met de Heeren van Boulich en met Roff of Ross van Pendrich. De boschtiend deelde hij met de Heeren van Hamm. De Knoden-tiend te Arzfeld was *Kurmüttig*. Van de Lieler-tienden trok de Heer van Ouren twee derde deelen der helft, het derde deel dezer helft deelden de Jonkers van Kövenich en van Monschau. De andere helft behoorde den Pastoor van Weiss-Wampach. Ook de Irrhausener tienden en de Selscheider — de laatsten van landerijen te Selscheid bij het Lützkamper-Bosch gelegen — kwamen ten voordeele des Heeren van Ouren. Ook had hij het regt van collatie der parochiën Ouren, Harspelt, Arzfeld, met de Kapellaan van Irrhausen en Heinerscheid.

De onderdanen waren lijfeigenen, mogten zonder verlof der Heeren van Ouren niet in het huwelijk treden, en moesten zich, wanneer zij buiten hunnen hof in het huwelijk traden, los koopen.

De onderdanen van Arzfeld moesten kalk en bouwsteenen tot den onderhoud van het kasteel Ouren aanbrengen, den vijver en den molen in goeden staat houden, te Wallendorf koren en erwten laden en naar Ouren rijden. Alle jaren moest ieder onderdaan het huis Ouren vijf vroondiensten bewijzen: roode zoden of plaggen (*wasen*), branden, maaijen, snijden en mest rijden. Bovendien moesten nog twee vrachten naar de Moezel (naar Piesport) gedaan worden, en elk huis moest een pond vlas (*werg*) spinnen. De vruchten welke geleverd moesten worden, waren bijna voor elk huis verschillend. Eenige huizen moesten ook hoenders en geld leveren. De onderdanen van Heinerscheid en Kalborn moesten leisteenen en dakpannen aanbrengen, die van Harspelt en Sevenich moesten *opperei* (van *Opus* handdiensten) volvoeren.

Jaarlijks werden de regtzittingén (gedingen) en achter-gedingen onder den linde te Ouren gehouden. De Heer van Ouren was gewoonlijk daarbij tegenwoordig. Ook te Arzfeld en te Heinerscheid werden jaargedingen onder de linden gehouden. Op den 4 Mei 1649 moest het jaargeding te Heinerscheid, wegens de groote koude in de herberg worden gehouden.

Het wapen der Heeren van Ouren was een schild van keel (rood), met een geankerd kruis, welks acht punten in even zoo vele slangenkoppen eindigden, alles van goud.

OURIMESSEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, op de kust van *Leitimor*, aan de noordelijke kust.

OUSAN, naam, welke de Negers geven aan de suikerplant. Hazard, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren. Zie Hazard.

OUSSOU, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Inkran*, bij het Deensche fort Christiaansborg.

OUSTER-NIJEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawerstal*. Zie NIJEGA (OOSTER-).

OUTDORP, d. in het balj. van de *Vierambagten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OUDDORP.

OUTDORP, voorm. heerl. in *Zeeland*, waarvan wij niets verder weten, dan het wapen bij SMALLEGANGE, op de kaart der landen en heerlijkheden Beoosten-Schelde, zijnde van rood, met een kruis van zilver, beladen met vijf hermelijnen.

OUTENA of OUTENA, naam, welke men wel eens gaf aan het voorm. *Slot-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie ALTENA (SLOT-VAN-).

OUTENA of ALTENA, ook V[illegible] en, ter onderscheiding van *Outena-onder-Vianen*, OUTENA-ONDER-EVERDINGEN of ALTENA-ONDER-EVERDINGEN genoemd, pold., in de *Vijf-Heeren-Landen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Everdingen*; palende N. aan den pold. Gouwenes, O. aan Over-Zijderveld, Z. aan den pold. Bolgerij, W. aan Outena-onder-Vianen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund. 57 v. r. 24 v. ell., waaronder 153 bund. 78 v. r. schotbaar land, en watert door middel van twee watermolens op het Zederik-kanaal, uit. Het polderbestuur, hetwelk zich over dezen polder, de polder Everdingen, Zijderveld, Bolgerij en Gouwenes uitstrekt, bestaat uit eenen Schout en vier Heemraden.

OUTENA of ALTENA, meest, ter onderscheiding van *Outena-onder Everdingen*, OUTENA-ONDER-VIANEN of ALTENA-ONDER-VIANEN genoemd, pold. in de *Vijf-Heeren-Landen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen*; palende N. aan de Bienen, den Eogh en Gouwenes, O. aan Outena-onder-Everdingen, Z. aan de Bolgerij en Leiden-Bolgerij, W. aan Bloemendaal.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 288 bund. 74 v. r. 5 ell.

OUTENWAAL, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OUTENWAAL.

OUTENWALER-PAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OLIFANTS-PAD.

OUTENWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OVER-AMSTEL-POLDER.

OUTERSDORP of OOTERSDORP, b., in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. O. ten Z. van *Amsterdam*, kant. en 2 u. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*; ¼ u. N. W. van Diemen.

OUW, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Honimoa*, niet ver van den hoek van *Tetoearoe*.

Het plagt weleer niet ver van Sirisorie of het strand, in de nabijheid van die plaats, te liggen. Het was in het begin der vorige eeuw zeer magtig, tellende eene bevolking van 1428 zielen, onder welke 384 weerbare mannen en 29 datis. Dit dorp is door geheel Amboina vermaard, wegens de menigte goede potten, die daar gebakken en redelijk wel verglaasd worden, welke men nergens anders heeft, waarom men die naar alle de andere eilanden vervoerd. Ook bezigt men er hier betere aarde toe dan elders, en bovendien verstaan de bewoners de kunst, om de stof, waarmede zij verglazen, beter te doen houden.

In de nabijheid van dit dorp hadden de muitelingen, in 1817, eene versterking opgeworpen, welke den 12 November van dat jaar, door de Nederlandsche troepen, onder aanvoering van den Majoor A. J. MEIJER, stormenderhand werd ingenomen, bij welke gelegenheid de Eerste

Luitenant RICHEMONT sneuvelde, terwijl de Majoor MEIJER zelf, benevens den kapitein VERMEULEN KRIEGER, gewond werden.

OUW (HOEK-VAN-) of ZUIDOOSTHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de zuidoostzijde van het *Ambonsche* eil. *Honimoa*.

Van deze kaap af, tot den hoek van Tetoearoe toe, vormt het eiland eene vlakke inbogt, van eene groote mijl.

OUWAARDINGEN of OUWERDINGE, voorm. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, in den *Oude-Hinkelen-polder*, aan de Mossel-kreek.

Dit dorp, waar men vroeger eene kapel had, is in het jaar 1532, nevens meer andere dorpen, verdronken, en nimmer weder boven gekomen. In den ouden Blaffert der Utrechtsche Bisschoppen, aangaande hun geestelijk regtsgebied over de kerken, kloosters, kapellen, enz. in Zeeland, vindt men OUDERDINGEN, onder het dekenschap van Zuid-Beveland, dat buiten twijfel naderhand in OUWAARDINGEN, veranderd zal zijn.

OUWEDORP, b. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 3 u. W. van *Apeldoorn*; met 3 h. en 30 inw.

OUWELAND-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand*; palende N. aan de Ooster-Guite, en O. aan den Oosterland-polder, en aan den Oude-Kamer-polder, Z. en Z. W. aan Vlaanderke, W. aan den Uitslag-polder en den Wester-Guite-polder.

OUWELEK of WEST-ORISAND, heerl. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk*, *'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan de schorren tegen den Roompot, O. aan de schorren van Nieuw-'s Gravenhoek, Z. O. aan de heerl. 's Gravenhoek, Z. aan de heerl. Weele-en-Vliete, W. aan de schorren tegen den Roompot.

Deze heerl. bestaat uit gedeelten van den Vliet-polder, en den Toren-polder, benevens de schorren van den voorm. pold. Ouwelek. Men heeft er noch d. noch geh., doch slechts eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij zijn allen Herv., en behooren tot de gem. van *Wissekerke-en-Geersdijk*. Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Wissekerke*.

OUWELEK of WEST-ORISAND, voorm. pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan de schorren tegen den Roompot, O. aan de schorren van Nieuw-'s Gravenhoek, Z. O. aan den Vliete-polder en Z. aan den Toren-polder, W. aan de schorren tegen den Roompot, en N. W. aan het Inlaag-poldertje.

Deze pold. maakte vroeger het westelijk gedeelte van het Worigezand uit, dat ten jare 1658 ondervloeide. Dit gedeelte werd, zeven jaren later, door het stoppen van de Faal of Waal aan Noord-Beveland vastgedamd, waardoor alzoo, onder den naam van OUWELEK, een polder ontstond, die in de laatste helft der achttiende eeuw overstroomd werd en later niet weder bevercht is.

OUWELEK (INLAAG-POLDERTJE-VAN-), voorm. onbehuisd poldertje in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende W. en N. aan de schorren tegen den Roompot, O. en Z. aan den polder Ouwelek.

Dit poldertje is mede in de laatste helft der achttiende eeuw ondergevloeid en later niet weder bevercht.

OUWENDIJCK, voorm. adell. hofstad, thans een buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¾ u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. N. van *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-ambacht*, ¼ u. Z. O. van *'s Gravezande*.

Dit buit., waarnaar zich vroeger de oude adellijke geslachten Cromm en Persyn, die het vroeger bezeten hebben, Cromm van Ouwendijck en Persyn van Ouwendijck noemden, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 36 bund. 85 v. r. 91 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. Jacobus Petrus de Fremery, Burgemeester van 's Gravezande-en-Zand-ambacht.

De voorm. adell. hofstad, waarvan het oude huis niet meer bestaat, en op welks plaats een modern huis gesticht is, heeft een eigen wapen.

OUWENDIJKSCHE-POLDER of Ouwendijksche-veenen, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woubrugge*; palende N. aan de Wijd-Aa, O. aan de Woud-wetering, Z. aan den Geephoeksche-en-Vrouwe-Geest-polder en aan Barome, W. aan den Vliet-polder.

Deze polder is in het jaar 1727 bedijkt en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 334 bund., waaronder 329 bund. vruchtgevend land, en wordt, met den *Boe-polder* en den *Plas-polder*, waarmede hij één ligchaam uitmaakt, door twee molens, op de Wijd-Aa, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Woubrugge, den Secretaris en drie Poldermeesters.

OUWER, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, 6° 39' Z. B., 129° 45' O. L.

OUWER (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawerstal*. Zie Oldeouwer.

OUWERKERK, gem. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, (2 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland, O. aan Oosterland en de schorren tegen het Keeten, Z. W. aan de Ooster-Schelde, W. aan de gem. Zierikzee.

Deze gem. bevat een gedeelte van den polder de Vier-Bannen-van-Duiveland, den polder het Gouwe-Veer, den polder Beijeren, alsmede een gedeelte van den Oude-Nieuwland-polder. Zij bevat het d. Ouwerkerk, benevens de geh. Vianen en Ouwersluis, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1151 bund. 8 v. r. 35 v. ell., waaronder 1150 bund. 49 v. r. 26 v. ell. belastbaar land; telt 103 h., waaronder 21 boerenhofsteden, bewoond door 148 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest in den landbouw en meekrapteelt hun bestaan vinden. Er zijn hier eene meestoof en een wind-korenmolen.

De inw., die op 12 na allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zierikzee* behoort. Deze gem. was in den eersten tijd met die van *Nieuwerkerk* gecombineerd en had tot eersten afzonderlijken Predikant Jacobus Baselius, die er in 1591 kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer. — De eenige Evang. Luth., welke er is, behoort tot de gem. van *Zierikzee*. — De 4 R. K., welke hier wonen, behooren tot de stat. van *Zierikzee*. — Van 7 inw., is de geloofsbelijdenis niet bekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger een goed onversterfelijk erfleen was, met hoog, middelbaar en laag-regtsgebied, uitgezonderd doodslag, vredebraak en dienst in heerevaarten. Ook volgden zij alle breuken en vervallen van misdaden, diefelijke, onbeheerde en onbeoirde goederen, van zeevonden, en versterfte van bastaarden goederen; voorts werden ook, als een gevolg dezer heerlijkheid, daarbij uitgegeven het veer en gehucht van Vianen, met twee poldertjes, genaamd Groot-Beijeren en Klein-Beijeren. De Heer van Ouwerkerk had ook het regt van dwangmalerij te Ouwerkerk en op Ouwersluis. De molen van Ouwerkerk plagt mede aan de heerlijkheid te behooren, doch werd op den 16 Mei 1703, door de Regering van Zierikzee gekocht, en daarop gesteld eene erfelijke en altoosdurende cijns van twaalf ponden Vlaamsch (72 guld.) 's jaars, die dus mede een gevolg dezer heerlijkheid was. Wijders behoorde daartoe ook » het regt van opslag van wijn en bier, die zoo te Ouwerkerk als te » Vianen opgeslagen, gedronken en gesleten werden, mitsgaders het » gors aan het westeinde en hetgeen onder het regtsgebied dezer heer» lijkheid komt aan te wassen, alsmede de dijketting, beginnende van » het ambachtscheid van Kapelle tot daar 's Heeren keete, bij de her» dijking van het jaar 1532, stond, met den eigendom van de uit» geladen landen, over en langs den voorschreven dijk liggende, en » van het land, gelegen in het bevank van het Groote Gat, benevens » Holleé, als ook een half gemet tienden in het Blok, genaamd Salo» mons-Blok, zijnde leenroerig aan het kapittel van St. Salvator te » Utrecht." Eindelijk kwam er den Heer ook toe de jagt, vogelerij en visscherij, buitendijks, zoo ver de oude brieven dat bescheiden, en binnendijks in alle slooten, wielen, vaarten, de Westsluis en in alle watergangen. Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Willem Johannes Junius van Hemert, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Ouwerkerk, misschien beter Ouderkerk, en bij verkorting ook wel Oukerk genoemd, ligt 1½ u. Z. O. van Zierikzee. Het is een goed dorp, hetwelk in zijne kom 67 h., 107 huisgez. en 525 inw. bevat.

Volgens sommigen stond de kerk, vóór de Hervorming, ter begeving van den Deken en het kapittel van St. Salvator te Utrecht, en de Bisschop van Utrecht trok, uit krachte van zijn stoelregt, twee deelen harer inkomsten; maar in de koopsvoorwaarden, op welke deze heerlijkheid, in het jaar 1566, uit den boedel van den Markgraaf van Veere verkocht werd, wordt uitdrukkelijk gezegd, dat *den Kooper* dezer *Parochie zoude volgen de Collatie van de Cure en Costerie.* St. Geertrui is aldaar, en in het geheele eiland, eertijds met grooten eerbied gevierd geweest. Volgens eene oude overlevering konden er, om die reden, geene ratten of muizen in het leven blijven. De tegenwoordige kerk schijnt slechts het koor eener oude te zijn geweest. Zij heeft geen orgel. De toren is een zwaar gebouw, en dient tot baken voor de schepen, welke de Schelde bevaren.

Het wapen dezer gem. bestaat uit vijf in elkander getande geeren, regts van sabel (zwart), links van zilver, met een hoofd van goud.

OUWERKERK of Ouderkerk, aanzienlijk en steeds meer en meer uitgebreid wordend landgoed in de *Meijerij van 's Hertogenbosch, prov. Noord-Braband, Tweede* distr., arr., kant. en 1 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ruim ½ u. Z. W. van *Vught*, wijk Vlasmeer, ten O. nabij den straatweg van 's Hertogenbosch naar Eindhoven, strekkende ten N. langs dien van 's Hertogenbosch op Breda.

Het heerenhuis van dit landgoed is sedert eenige jaren, in den Italiaanschen stijl, grootendeels herbouwd. Daaraan is annex eene ruime oranjerie, stallingen, wagenhuis en verdere voor den landbouw geschikte gebouwen; wijders heeft men er wel aangelegde moes-, vrucht-, bloem- en broeituinen, warme en koude trekkasten, lommerrijke bosschen, wel onderhouden wandeldreven en plantaadjen, waarin ook onderscheiden koepels, vischrijke vijvers en een wel bevolkt en goed besloten hertekamp gevonden worden; bevattende dit landgoed, met zijne nieuw aangelegde plantaadjen, eene grootte van 150 bund. 99 v. r. 36 v. ell., volgens kadastrale meting. Voorheen diende een gedeelte van het gebouw tot R. K. kerk, waarnaar het nog den naam draagt van Ouwerkerk; doch in den aanvang der vorige eeuw is het als kerkgebouw verlaten en in bijzonder eigendom overgegaan. Sedert September 1803 is het toebehoorende en wordt het nog bewoond door Jonkheer Mr. Herman Bernard Martini, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, van de Ridderschap en der Commissie van Landbouw van Noord-Braband, Ridder van den Nederlandschen Leeuw.

OUWERKERK, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Ouwerkerk.

OUWERSCHIE, oude naam van het d. Overschie, prov. *Zuid-Holland*. Zie Overschie.

OUWER-SLUIS, geh. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Zierikzee*, gem. en 25 min. ten O. van *Ouwerkerk*; met 3 h. en 17 inw.

OUWSTERHAULE, Auwersterhaule of Oosterhaule, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3¼ u. Z. O. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. ten O. van *de Lemmer*, 1 u. Z. van *Joure*, aan eenen zuid- en noordwaarts loopenden rijweg, die van den Scheendijk af tot nabij het Tjeukemeer strekt. Dit d. ligt, met de beide d. Oldouwer en Nijega, in eenen polder, de *Trijegaster-polder* genaamd; terwijl ten N. van dezen grooten polder een kleiner gelegen is, mede onder deze dorpen behoorende. Men telt er 20 h. en ruim 120 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 90 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ouwsterhaule-Oldouwer-en-Nyega*, die hier eene kerk heeft, met eenen scherpen toren, doch zonder orgel. — De Doopsgez., van welke er 5 leden wonen, werden tot de gem. van *de Joure* gerekend — De R. K., van welke men er 14 aantreft, behooren tot de stat. van *St. Nicolaasga*. — De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht.

OUWSTERHAULE-OLDOUWER-EN-NIJEGA, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *de Lemmer*.

Deze gem. heeft slechts ééne kerk te Ouwsterhaule, zijnde die van Oldouwer en Nijega de eene voor en de andere na afgebroken. Men telt er 210 zielen, onder welke 60 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Conradus Rudolphi Sygersma, die in het jaar 1605 herwaarts kwam, en in het jaar 1627 gestorven is.

OUWSTER-NIJEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie Nijega.

OVEN, oude naam van het d. Dinther, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Dinther.

OVENTJE of Ovenhoed, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Grave*, gem. en 25 min. Z. van *Zeeland*.

Dit geh. is aldus genoemd, omdat aldaar, volgens eene oude overlevering, de eerste oven zoude geweest zijn, welke in de gemeente Zeeland bestaan heeft. Het wordt onderscheiden in twee afzonderlijke buurten Groot-Oventje en Klein-Oventje. Men telt er 42 h. en ruim 240 inw.

OVENTJE (GROOT-), b. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¾ u. Z. Z. W. van *Grave*, gem. en 25 min. Z. van *Zeeland*, het noordelijke gedeelte van het geh. *Oventje* uitmakende.

OVENTJE (KLEIN-), b. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¾ u. Z. Z. W. van *Grave*, gem. en ½ u. Z. van *Zeeland*, en 5 min. Z. van Groot-Oventje, het zuidelijke gedeelte van het geh. *Oventje* uitmakende.

OVER-AA, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie AA (OVER-) (1).

OVERACHT, buit. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie OVERBACH.

OVERAKKER, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ¼ u. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*; met 32 h. en 200 inw.

Men vindt hier de schoone buitengoederen Vrede-en-Rust en Wolfslaar, benevens de hofstede Klein-Wolfslaar.

OVERAKKER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. van *Helmond*, gem. *Mierlo*.

OVER-AMSTELSCHE-POLDER of OETEWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. *Amsterdam*, No. 2, en gem. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk kant. *Weesp*, gem. *Diemer-en-Diemerdam*; palende N. aan den Zeeburg of den Muider-zeedijk, O. aan het Nieuwe-diep, Z. en Z. O. aan de Ringsloot van het Diemer-meer, W. aan de rivier den Amstel.

Deze pold., welke bedijkt is, ingevolge octrooi der Staten van Holland en West-Friesland, in dato 19 December 1631, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 504 bund. 10 v. r. 97 v. ell., waaronder 501 bund. 19 v. r. 80 v. ell. schotbaar land. Hij wordt op het Nieuwediep, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, zijnde de Heer Burgemeester der stad Amsterdam, twee Heemraden, te weten een Regent van het Leproozenhuis en een Regent van de beide Gasthuizen in die zelfde stad en twee Poldermeesters uit de Ingelanden. De stad Amsterdam is ingeland, als ook de bovengemelde godshuizen, zijnde het Leproozenhuis zulks voor een aanzienlijk gedeelte.

In dezen pold. liggen eigenlijk geen geh. of buurt., tenzij men als zoodanig wil beschouwen, het Olijfants-pad, de Octgens-paden, het Visschers-pad-aan-den-Ringdijk en Outersdorp. Overigens worden er langs den Amsteldijk en op het Olijfants-pad eenige lusthuizen en tuinen gevonden, en zeer enkele op den Oetewaler-weg. Belangrijke fabrijken bestaan er niet meer, zijnde de katoendrukkerijen reeds sedert vele jaren vervallen en geheel te niet, alleen is er eene

(1) Evenzoo zoeke men de art., welke met OVER beginnen, en hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

[illegible], met [illegible] op het Ostgaane-pad, eene [illegible] [illegible], mede op het gemeld pad, en de fabrijk tot [illegible] uit en [illegible] van olij, door middel van stoom, aan den Amstedijk, onder Nieuwer-Amstel, even voorbij de stads jurisdictie.

OVER-BAAMBRUGSCHE-POLDER, pold. in het Vedeschoertier der prov. Utrecht, arr. Utrecht, kant. Loenen, gem. Abcoude-Baambrugge; palende N. aan het Gein, N. O. aan Aetsveld, O. aan de [illegible]-polder en den [illegible]-polder, Z. aan [illegible], W. aan den Kromme-Angstel.

Deze pold. wordt uit door eenen molen op het Gein en door [illegible] molens op den Kromme-Angstel. Daarin liggen een gedeelte van het d. Abcoude, de b. Klein-Baambrugge en eene menigte buitenplaatsen en [illegible] langs den Kromme-Angstel.

OVERBEEK, voorm. buit. in de heerl. Borculo, in de prov. Gelderland, [illegible] distr., arr. en [illegible] u. O. van Zutphen, kant. en [illegible] u. O. Z. O. van Lochem, gem. en [illegible] u. O. ten Z. van Borculo, [illegible] u. O. Z. O. van [illegible].

OVERBEEK, buitg. op den Veluwezoom, prov. Gelderland, arr., kant. en 1 u. N. O. van Arnhem, gem. en 1 u. Z. W. van Rheden, in de b. Nieuw-Velp van het dorp Velp.

Dit buitg. beslaat, met zijne schoone aangelegde boschjes en tuinen, van veel [illegible] water [illegible], en door verschillend [illegible] [illegible], eene oppervlakte van ruim [illegible] bund. Het huis, dat met zijnen [illegible] gevel, voor een ruim, door water [illegible], terras, op den grooten weg van Arnhem naar Zutphen uitziet, is het grootste [illegible] van het [illegible] dorp. Het wordt in eigendom bezeten en bewoond door Vrouwe [illegible] [illegible] van [illegible], douairière [illegible] van [illegible].

OVERBERG, geh. in het markgr. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Braband, [illegible] distr., arr. en 9 u. Z. W. van Breda, kant. en [illegible] u. Z. O. van Bergen-op-Zoom, gem. en [illegible] u. N. van [illegible], zijnde door eene [illegible] [illegible] van het dorp gescheiden; met [illegible] h. en [illegible] inw.

OVERBERG, geh. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr. en [illegible] u. O. van Utrecht, kant. en [illegible] u. Z. Z. O. van Amersfoort, gem. en 1 u. N. O. van Amerongen; met [illegible] h. en [illegible] inw.

OVER-BEEST [illegible], [illegible] in de heerl. Beesmer, prov. Noord-Braband, Eerste distr., arr. en 9 u. O. ten Z. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en [illegible] u. N. ten W. van Beesmer, tusschen Beesmer en Bergen. — Het is eene vlakte, an welke [illegible] huizen staan met ongeveer [illegible] inw.

OVERBOSCH, [illegible] [illegible], buit. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr., kant., gem. en [illegible] min. Z. van Haarlem.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van [illegible] v. r. [illegible] v. el., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer [illegible] van [illegible], woonachtig te Amsterdam.

OVERBOSCH, buit. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr., kant. en [illegible] u. N. van Haarlem, gem. [illegible]-[illegible]-[illegible]-en-de-[illegible], in [illegible].

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 v. r. [illegible] v. el., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer [illegible] [illegible] [illegible], woonachtig te Amsterdam.

OVER-[illegible]-POLDER of [illegible], pold. in Amstelland, prov. Noord-Holland, arr. Amsterdam, kant.

Amsterdam, No. 4, gedeeltelijk gem. *Amsterdam*, gedeeltelijk gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*; palende N. en O. aan den Spaarndammer-dijk, Z. aan de Haarlemmer-trekvaart, W. aan den Achter-Sloterdijk-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 141 bund. 15 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land; bevat 30 h., waaronder 6 boerenhofsteden, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 ell. beneden A. P. Het bestuur bestaat uit drie Poldermeesters, waarvan een als Heemraad zitting heeft in het Algemeen bestuur; de Burgemeester van Sloten is van regtswege Secretaris en Penningmeester dier beide collegiën.

De Hollandsche ijzeren spoorweg loopt door dezen polder en onderscheidene gebouwen voor bergplaatsen enz. staan er in.

OVER-BRAKER-BUITEN-POLDER of OVER-BRAAKS-BUITEN-POLDER, ook SLOTER-BUITENDIJKS genoemd, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Amsterdam*, No. 4, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*; palende W. en N. aan het IJ, Z. O. aan Amsterdam, Z. aan den Sparendammer-dijk.

Deze pold. bestaat eigenlijk, tot aan den westelijken kadijk, uit buitenland, met eene zomerkade langs het IJ. Hij beslaat, volgens kadastrale meting, eene oppervlakte van 82 bund. 87 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, en staat onder het bestuur van den Burgemeester van Sloten en twee Ingelanden, als Kademeesteren.

De Westelijke dokdijk loopt er gedeeltelijk door, een klein gedeelte in het Oosten is dus geen buitenland. Buitendijks ligt een exercitieveld, binnendijks de aangelegd wordende burgerlijke begraafplaats en de houtzaagmolen het Klaverland. Aan het eerste gedeelte staat de Amsterdamsche ton, alwaar vroeger eene kustbatterij heeft gelegen.

OVERBROEK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. W. van *Horst*, gem. en ongeveer 1 u. Z. van *Venray*; met 38 h. en 310 inw.

OVERBROEK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Breda*, gem. en ½ u. N. van *'s Princenhage*, ½ u. Z. van de *Beek*, waartoe het behoort; met 6 h. en 50 inw.

OVERBROEK, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. N. van *Heerlen*, gem. *Hoensbroek*. — Men heeft in dit geh. eene school.

OVERBRUG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3½ u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en ½ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*, ½ u. Z. van *Rixtel*, waartoe het behoort; met 9 h. en ruim 50 inw.

Bij dit geh. ligt de sluis no. 7 der Zuid-Willemsvaart. Er worden aldaar nog eenige fondamenten in den grond gevonden van een blokhuis, vroeger tegen de Gelderschen opgeworpen.

OVERBRUG, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Watervliet, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Crommenie; 2000 akk. groot; met 12 slaven. — De Negers noemen haar TABBOTTOE.

OVERBUREN, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Winschoten*, kant. en gem. *Zuidbroek*.

OVERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-West-einde*, arr. en 4 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en

2¼ u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, ¾ u. Z. W. van *Steggerden*, waartoe het behoort, in het gebeente.

OVERBURG, fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, distr. *Lochoe*, aan het kleine riviertje *Biroen*.

Het is eene steenen sterkte, door den Landvoogd Demmer gebouwd. Voorheen was daar een Opperkoopman, als Resident, gevestigd, maar dewijl die geheele landstreek later verwoest, en van inwoners ontbloot was, lag er sedert 1656, slechts een Sergeant met twintig soldaten in garnizoen, die op vreemde natiën, dewijl de Engelschen somtijds derwaarts kwamen, een waakzaam oog moesten houden en tevens de opkomende nagelboomen uitroeijen. Hier was ook een opziener over het groote sagubosch, dat aan de compagnie in eigendom toebehoorde, en om de drie jaren, aan eenen vrijburger van Amboina verpacht werd. Deze Opziener en den zoo evengemelden Sergeant, stonden beide onder het gezag van den Resident te Hitoe.

Den 1 December 1817, toen dit fort door de muitelingen bezet was, werd het door de onzen stormenderhand ingenomen.

OVERBUURT (DE), voorm. geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leyden*, kant. en 1 u. N. van *Woubrugge*, gem. en 8 min. van *Rijnsaterwoude*, in den *Wassenaarsche-polder*.

Deze b. is geheel vervallen en slechts een voetpad is nog onder den naam van Overbuurtsche-weg bekend.

OVERBUURTSCHE-POLDER, pold. in het balj. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*; palende N. W. aan den Zegwaardsche-polder, N. aan den Hoefsche-polder; O. aan den Klap-polder en den Hoekeindsche-polder, Z. aan den Hoekeindsche-polder, W. aan den Berkelsche-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1783 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 970 bund. 10 v. r. 3 v. ell., alles schotbaar land; telt 34 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op de Rotte, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit President en Molenmeesters.

OVERDAM, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. N. van *Voorburg*, gem. *Veur-en-Leydschendam-Noordzijde*, bij *Leydschendam*.

OVER-DE-GOUW (DE POLDER-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Westfriesche-dijk, O. aan het Wadt, Z. aan de Nes-kaag, W. aan de Lasscboten.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 82 bund. 33 v. r. 98 v. ell., waaronder 43 bund. 73 v. r. 18 v. ell. schotbaar land; bevat slechts eene kleine boerderij, wordt door eenen der Wattemer-watermolens van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den pold. *Schagen*.

OVERDIE (HET) of HET OVERDIJE, streek lands in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Akersloot*, gedeeltelijk gem. *Heilo-en-Oesdom*, nabij het meertje de Die.

Dit land wordt bemalen door en is gelegen onder *Oosterdij-polder*.

OVERDIE-MEER of OVERDIJE-MEER, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat, bedijkt zijnde, thans de OVERDIE-POLDER uitmaakt.

OVERDIEMSCHE-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie DIEMERDAMMER-POLDER.

OVERDIE-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*; palende N. aan de stad Alkmaar en de

Hoornsche-vaart, O. aan de Ringsloot van de Schermeer, Z. aan het Boekeler-meer en het Riet-meer, W. aan het Achter-meer.

OVERDIEPSCHE-HOOI-POLDER, pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hooi-polder (Overdiepsche-).

OVERDIJK, naam, welken men in de wandeling geeft aan dat gedeelte van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, hetwelk de gem. Bommenede-en-Blois, Brouwershaven, Dreischor, Noordgouwe en Zonnemaire bevat, omdat het door eenen binnendijk van den eigenlijken polder Schouwen wordt afgescheiden. De naam is overigens, noch bij besturen, noch op kaarten als zoodanig bekend.

OVERDINKEL, adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. O. Z. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Oldenzaal*, gem. *Losser*.

OVERDONK, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. van *Tilburg*, gem. en 5 min. W. van *Dongen*, in het geh. *Heuvel*, aan de Donge, nabij de Heuvelbrug.

Dit buit., waarop een hecht, modern huis staat, beslaat, met het daaraan gelegen erf, bestaande in moestuinen, vischvijvers, boomgaarden, bosch-, boom- en weilanden, eene oppervlakte van 3 bund. 46 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Adriaan Jacob van Alphen.

OVERDORP, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*, nabij Baambrugge, aan den straatweg en de vaart.

OVERDUIN, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Middelburg*, gem. en 20 min. N. O. van *Oostkapelle*.

Dit buit., hetwelk zijnen naam ontleend heeft van de nabij gelegen duinen, beslaat, met inbegrip der thans daartoe behoorende Oranjebosschen, eene oppervlakte van ongeveer 100 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer de Jonge van Ellemeet, Burgemeester van en woonachtig te Oostkapelle.

OVEREEST, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Avereest.

OVEREIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. ten W. van *'s Hertogenbosch*; kant. en 1½ u. W. ten N. van *Boxtel*, gem. en W. van *Esch*.

OVEREIND, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oventje.

OVEREIND, pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Jutphaas (het Overeinde-van-).

OVERFLAKKEE, voorm. eil., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*; bespoeld wordende N. door de Flakkee of het Haringvliet, O. door het Volkenrak, dat, meer Zuidwaarts loopende, de Krammer en de Bieninge of Grevelinge geheeten wordt, en het eil. *Over-Flakkee* aan de zuidzijde bespoelt, ten W. stuitte het tegen den Hals, tegen over het eil. *Goedereede*, doch deze laatste en de Scharrezee in het jaar 1757 afgedamd zijnde, maakt het met *Goedereede* slechts een eiland uit (1).

---

(1) Men zie over deze afdamming het art. Goedereede-en-Overflakkee, in het IV. Deel van dit werk, bl. 604 tot 606.

[illegible] behoorde vroeger 1°. voor een gedeelte tot het L
[illegible], onder den naam van [illegible] of [illegible]
[illegible]; 2°. voor een gedeelte tot het Land-van-Putten, [illegible]
benaming van [illegible], en 3°. voor een gedeelte t
[illegible] en later tot de provincie Zeeland. Tot het 1° beh
de heerl. van Dirksland, Melissant, Herkingen, [illegible]
[illegible] met de polders Oud-en-Nieuw-[illegible]
[illegible], de [illegible] van Klinkerland
de hooge heerl. van [illegible]. Tot het 2° de hooge heerl.
Middelharnis, vroeger St. Michiel-in-Putten, de heerl.
Stad-aan-'t-Haringvliet en de heerl. van St. Adolfsla
genaamd Ooltgensplaat-en-den-Bommel. Tot het 3° beh
alleen de heerl. van Sommelsdijk. Thans uitmakende
kant. Sommelsdijk, met de twaalf volgende gemeenten: den B
mel, Dirksland, Oud- en Nieuw-Herkingen, Meliss
[illegible], Middelharnis, (
waard-cum-annexis, Ooltgensplaat, Roxenisse, S
melsdijk, Stad-aan-'t-Haringvliet, Nieuwe-Tonge-
Klinkerland en Oude-Tonge, beslaande, volgens het kad
eene oppervlakte van 22,250 bund. 6 v. r. 30 v. ell., waaron
22,072 bund. 5 v. r. 36 v. ell. belastbaar land. Men telt er [illegible]
bewoond door 3732 huisgez., uitmakende eene bevolking van
17,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.
landerijen zijn hier ongemeen vruchtbaar en leveren schoone tar
gerst, koolzaad en aardappelen op. Men vindt er ook vele en zeer g
meekrap, tot bereiding waarvan er veertien meestoven zijn. Vo
heeft men er nog eene leerlooijerij, eene [illegible], twee scheepst
merwerven, eenen olie- en acht korenmolens.

De Herv., die er ongeveer 14,800 in getal zijn, onder welke m
nog 4000 Ledematen, maken de volgende negen gem. uit: den Bo
mel, Dirksland, Herkinge, Middelharnis, Nieuwe-Tong
Ooltgensplaat, Oude-Tonge, Sommelsdijk en Stad-a
't Haringvliet, welke even zoo vele kerken bezitten, en door t
Predikanten bediend worden.

De R. K., van welke er omstreeks 2060 wonen, maken de s
Middelharnis-en-Sommelsdijk, *Oude-Tonge* en *Ooltgensplaat-en-d*
Bommel uit, welke drie kerken bezitten, als: ééne te Middelh
nis, ééne te Oude-Tonge en eene te Ooltgensplaat, die d
drie Pastoors bediend worden.

De 11 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. *Bri*

De Doopsgez., van welke er 9 gevonden worden, behooren tot de g
van *Ouddorp*. — De Isr., van welke men er 90 heeft, behooren to
ringsynagoge van *Middelharnis*. — Men heeft er twaalf scholen.

OVERGUNNE (PIJPER-EN-), pold. in *Zalland*, prov. *Overijs*
arr. *Zwolle*. Zie PIJPER-EN-OVERGUNNE.

OVERHAGE, volgens sommigen eigenlijk OVERACHT, voorm. k
in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr.
9 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Boxme*
gem. *Cuyk-en-St.-Agatha*, bij Cuyk.

Dit kast. was vermoedelijk gesticht door Jonkheer MAXIMILIAAN
GALEN en VROUWE THEODORA VAN BRONKHORST, de eerste overleden
1608 en de laatste in 1620 en te Cuyk begraven. Het is in 1
gesloopt, zijnde er slechts een klein gedeelte van overgebleven, I
welk tot koepel is ingerigt. De daartoe behoord hebbende grond

eene oppervlakte beslaande van 8 bund. 44 v. r. 89 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Majoor Kerr.

OVERHAGE, voorm. adell. havez. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1¼ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem. en ½ u. van *Rheden*, 10 min. Z. W. van *Velp;* waartoe het behoort.

Deze voorm. adell. havez., welke reeds in de veertiende eeuw bekend was, werd in het jaar 1711, met het landgoed **Billioen** vereenigd, en maakt thans daarvan nog een gedeelte uit.

OVER-HET-WATER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 4¼ u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. W. van *Oirschot*, gem. en 10 min. O. van *Moergestel*.

Dit geh. bestaat uit drie buurten, als: de Heikant, met 32 h. en 180 inw., Stokske, met 12 h. en 70 inw. en Hilt, met 60 h. en 320 inw.

OVERHOEVEN, pold. in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. aan Groote-Hagen, O. aan de Nes, Z. aan Hagestein, Z. W. aan Nederhoeven.

Deze pold., welke vóór het jaar 1084 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63 bund. 97 v. r. 49 v. ell., waaronder 34 bund. 10 v. r. 80 v. ell. wei- en hooiland; telt 4 h., waaronder 2 boerderijen, en verliest zijn water op de Hage-wetering, welke het overtollige water door een sluisje, op het Zederik-kanaal, ontlast. Het polderbestuur, zijnde tevens dat van de overige polders onder Hagestein, bestaat uit eenen Schout en twee Heemraden.

OVER-HOLLAND, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieter*, ½ u. N. van Breukelen.

OVERHORN, buit., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 40 min. Z. O. ten Z. van *Weesp*, gem. *Weesperkarspel-en-Hoog-Bylmermeer*.

Dit landg. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. Kuyper van Harpen, woonachtig te Amsterdam.

OVERHOVEN, geh., voorheen tot het hert. *Gulick* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ½ u. N. van *Sittard*, aan den straatweg van Maastricht op Nijmegen; met 114 h. en 890 inw.

OVERIJSSEL, prov., bestaande uit de heerl. Overijssel, zoo als die tijdens het bestaan der Republiek, eene prov. uitmaakte. Zij grensde N. aan de Linde, die haar gedeeltelijk van de heerl. Friesland scheidde, en aan het lands. Drenthe, O. aan het graafs. Bentheim en gedeeltelijk ook aan het bisd. Munster, Z. aan het graafs. Zutphen, W. aan de Veluwe, waarvan zij voor het meerendeel door den IJssel gescheiden was, en aan de Zuiderzee, die er eenen inham vormde, het Zwolsche-diep geheeten.

Deze prov. is in vroegere tijden aan de Bisschoppen van Utrecht onderworpen geweest. Toen was zij bekend onder den naam van Boven-Sticht of Over-Sticht, gelijk het andere deel, waarin de stad Utrecht ligt, door de Veluwe hiervan afgescheiden, het **Neder-Sticht** genoemd werd. Gemelde Bisschoppen hadden reeds voorlang over de inwoners van deze en andere naburige landstreken het zoogenaamd geestelijk gebied uitgeoefend. In vervolg van tijd hebben zij ook het wereldlijk gebied daarover gekregen, hoewel niet in ééns over de geheele prov., want deze bestond weleer uit onderscheidene afzonderlijke

n ongeschonden zouden blijven behouden, als
en zou vrij staan, op 's Keizers gezag, den on-
ting op te leggen, tot voldoening der schulden,
loor den oorlog tegen de Gelderschen, was be-
t de Keizer uit zijne eigene geldmiddelen den
AREL zoude voortzetten; tot zoolang de provincie
s van alle de steden en landen, die gedurende
lderschen aan haar waren ontvreemd enz. Daar-
erijsselschen voortaan de jaarlijksche schatting,
en den Utrechtschen Bisschoppen op te brengen,
and stellen. Na dien tijd is de benaming van
aanzien van deze provincie, geheel buiten ge-
gegaan in die van OVERIJSSEL, want, alhoewel,
lijk daarna, ook het wereldlijk gebied over de
oor dien zelfden Bisschop HENDRIK VAN BEIJEREN,
werd afgestaan, zijn echter die beide heerlijk-
d van elkander gescheiden gebleven, en is deze
titel van eene afzonderlijke heerlijkheid, bij de
het huis VAN OOSTENRIJK gekomen.
is deze heerlijkheid, door erfregt, vervallen op
lie de laatste van dit huis was, welke dit land-
want de onlusten wegens de gekrenkte voorreg-
rlijke als godsdienstige, reeds tijdens het leven van
n, barstten tot eenen openbaren oorlog uit, welke
rd voortgezet, dat 's lands Staten het hoogste
and eindelijk aan zich trokken en zich mede in
trechts vereenigings verbond vervoegden, waarna
rang onder de Vereenigde Provinciën is geworden.
enteling van het jaar 1795, de provincie OVER-
t der Bataafsche Republiek geworden was, werd
eling van 1798, met het landschap *Drenthe*,
eelte van GELDERLAND en het zuidwestelijk gedeelte
DEPARTEMENT VAN DEN OUDEN-IJSSEL, hetwelk echter
dan tot het jaar 1801, toen het departement
steld werd, hetwelk alzoo ook gedurende het be-
grijk HOLLAND dien naam bleef behouden, doch
dat koningrijk in het Fransche keizerijk, het
MONDEN VAN DEN IJSSEL werd. Het had destijds een
te Kampen resideerde. Vóór dien tijd had het
venter, dat echter slechts korten tijd bestond.
ng van Neêrlands onafhankelijkheid, maakt dat
nder zijnen ouden naam eene provincie van het
landen uit. Die prov. grenst N. aan de prov.
n Drenthe, O. aan het koningrijk Hannover en
Rijnland, Z. en Z. W. aan de prov. Gelderland,
n gedeelte door den IJssel gescheiden wordt en
. Van het N. W. naar het Z. O. wordt de
u. en van het N. O. naar het Z. W. de groot-
berekend, hoewel er plaatsen bestaan, waar de
2 u. beloopt. Deze prov. heeft eene oppervlakte
760 bund., als: bebouwde gronden 204,369; groote
aten, pleinen, wallen, wandelingen enz. 3155; wa-
ten, meren, grachten, vijvers, moerassen enz.
rivierstranden, duinen, riet-, geest- en bieslanden,

turfgrond 123,003; en telt drie steden en negen en vijftig plattelands-gemeenten, te zamen eene bevolking hebbende van ongeveer 198,000 zielen. Bij die bevolking, bestaande uit 37,674 huisgezinnen, bewonende 33,463 huizen, waren, bij de volkstelling van 1840, van het mannelijke geslacht: 63,443 ongehuwden, 31,421 gehuwden en 9534 weduwenaars; van het vrouwelijke geslacht: 60,034 ongehuwden, 31,299 gehuwden en 7541 weduwen. Terwijl, wat de godsdienstige gezindheid, waartoe zij behooren, aangaat, die bevolking verdeeld wordt in: 129,482 Protestanten, 63,141 Roomsch-Katholijken, 2758 Israëliten en 313 tot niet genoemde gezindheden behoorende. Op 1 Januarij 1840 beliep de bevolking echter reeds 211,279 zielen.

Er zijn in Overijssel zes en zestig gem. der Herv., die drie klass. uitmaken, als: van Zwolle, Deventer en Kampen, en twee en zeventig kerken hebben, bediend wordende door vijf en tachtig Predikanten.

Ook heeft men er eenige gem. van de Afgescheidenen, wier getal, even als dat van de kerken en Leeraars, niet juist kan worden opgegeven.

Er zijn twee gem. der Evang. Luth., welke tot den ring van *Groningen* behooren. Zij hebben twee kerken, door twee Predikanten bediend wordende. De Herst. Evang. Luth. hebben er eene gem., met eene kerk en eenen Predikant.

Men heeft er twaalf Doopsgez. gem., met twaalf kerken en vijftien Predikanten; doch er zijn geene Remonstrantsche gemeenten.

Men telt er drie en vijftig R. K. statiën, van welke drie en twintig tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* en de overige dertig tot dat van *Twenthe* behooren. Zij bezitten er drie en vijftig kerken en acht bijkerken, bediend wordende door drie en vijftig Pastoors en twaalf Kapellaans.

De Israëliten hebben in deze provincie, behalve eene hoofd-synagoge, nog drie ring-synagogen en vier bijkerken, behoorende tot het synagogaal ressort van *Zwolle*.

Voor de regterlijke magt is Overijssel verdeeld in drie arrondissementen, zijnde: Zwolle, Deventer en Almelo, gezamenlijk uitmakende dertien kantons.

Men heeft er zes kiesdistrikten, welke de volgende hoofdplaatsen hebben:

Het 1e kiesdistrikt,	hoofdplaats	Almelo,
» 2e » ,	»	Delden,
» 3e » ,	»	Ommen,
» 4e » ,	»	Raalte,
» 5e » ,	»	Hasselt,
» 6e » ,	»	Steenwijk.

Voor de nationale militie heeft men veertien militiekantons, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren:

1e militiekanton,	hoofdplaats	Zwolle,
2e » ,	»	Deventer,
3e » ,	»	Kampen,
4e » ,	»	Ommen,
5e » ,	»	Raalte,
6e » ,	»	Olst,
7e » ,	»	Almelo,
8e » ,	»	Oldenzaal,
9e » ,	»	Enschede,

10e militiekanton, hoofdplaats Ootmarssum,
11e » , » Goor,
12e » , » Delden,
13e » , » Hasselt,
14e » , » Steenwijk.

Voor het onderwijs wordt OVERIJSSEL verdeeld in zes schooldistrikten, waarvan het eerste in twee gedeelten gesplitst is. Men telde er op 1 Januarij 1846, twee honderd negen openbare scholen, zes bijzondere scholen van de eerste klasse, vijftien bijzondere scholen van de tweede klasse, dus in het geheel twee honderd dertig lagere scholen, met 135,248 leerlingen.

Er zijn zeven Latijnsche scholen, als: te Zwolle, te Deventer, te Kampen, te Almelo, te Oldenzaal, te Enschede en te Ootmarssum, die in het jaar 1840 gezamenlijk door een getal van 78 leerlingen bezocht zijn.

De voornaamste rivieren zijn: de IJssel, de Schipbeek, de Linde, de Vecht, het Zwartewater, het Zwolsche-diep, de Dinkel, de Regge, de Almelosche-Aa, de Vriesche-Aa, de Reest, het Meppelsche-diep, de Steenwijker-Aa, de Wasperveender-Aa en het Steenwijker-diep of Nieuwe-diep.

De aanmerkelijkste kanalen zijn: de Willemsvaart, de Dedemsvaart, de Nieuwe- of Binnen-Vecht, het Twikkelsche kanaal of de Haven-van-Delden, ook Karelshaven genoemd, en de Aremberger-gracht. Terwijl men bovendien in deze provincie nog onderscheidene bevaarbare weteringen vindt, en, benevens het Giethoornsche-meer, verschillende uitgeveende plassen; voorts in het noordoostelijke gedeelte, in den omtrek van Ootmarssum, eenige watersprongen of bronnen, wier water beekjes vormen, welke vele molens, zelfs soms reeds zeer nabij hunnen oorsprong drijven.

De lage gronden in deze provincie zijn verdeeld in negen distrikten; zijnde van het Eerste distrikt (Vollenhove) het bestuur opgedragen aan eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger; van het Tweede distrikt (Hasselt-en-Zwartsluis) aan eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Derde distrikt (Noorder-Vechtdijken) aan eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Vierde distrikt (Mastenbroek) aan eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Secretaris en Ontvanger; van het Vijfde distrikt (Zwartewater-en-Vechtdijken) aan eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Zesde distrikt (Zuider-Vechtdijken) aan eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Zevende distrikt (Zalland) aan eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Achtste distrikt (Zalk) aan eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Negende distrikt (Kamperveen) aan eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger.

De luchtgesteldheid is in OVERIJSSEL zeer verschillende naar de plaats, waar men zich bevindt; op vele plaatsen is zij vrij vochtig, hoewel niet ongezond; in het zuidoostelijke gedeelte is de lucht fijn en droog.

De grond bestaat meest uit zand en veen, hoewel de zoom langs den IJssel, die op sommige plaatsen nog al eene aanzienlijke breedte heeft, geheel uit kleigrond bestaat. Langs dien stroom, als ook aan den zeekant worden zeer goede bouw- en weilanden gevonden, onder

menigte hout, vooral akkermaalshout, waarvan veel uitvoer is, inzonderheid van de eikenschors.

Uit het rijk der delfstoffen: veel turf; oer of ijzererts, die tot potten, platen, enz., zelfs tot de puinwegen, verwerkt wordt, en in de nabijheid van Steenwijk, volgens sommigen, ook agaatsteen, of liever eene soort van vuursteen, in stukken op en onder den grond verspreid.

De voornaamste fabrijken in deze, zich thans vooral op het fabrijkwezen toeleggende, provincie, zijn: stoomspinnerijen; weverijen; kunstbleekerijen; calicotsfabrijken; linnen- en damastweverijen; kalkbranderijen; steenbakkerijen; verschillende molens; mattenmakerijen; brouwerijen; jeneverstokerijen; scheepstimmerwerven; 1 ijzergieterij; 1 tapijtfabrijk, enz. Sedert eenige jaren heeft zich het fabrijkwezen in Overijssel belangrijk uitgebreid. Vooral in het voorm. kw. Twenthe heeft men een aantal nieuwe gebouwen voor stoomspinnerijen, weverijen, kunstbleekerijen enz. zien verrijzen. De Nederlandsche Handelmaatschappij bewees daartoe belangrijke diensten; kundige en gezeten fabrijkanten sloten zich aan, en maakten zich de belangrijke verbeteringen in werktoestellen en werktuigen, die, van elders overgebragt, middellijk aan hunne kennisneming werden toegelaten, gaarne ten nutte. Men zag, behalve het gebouw der stoomspinnerij van de Heeren gebroeders Hofkes, te Almelo, dat reeds vroeger bestond, nog, bij wijze eener naamlooze maatschappij, eene stoomspinnerij te Enschede daarstellen, die, onder het bestuur van den kundigen Dixon, een fabrikaat aflevert, dat met het Engelsch kan wedijveren.

Vóór tien jaren was in Noord-Nederland de fabrikaadje van calicots nog niet bekend; de Nederlandsche Handelmaatschappij, wier taak het is de belangen van Neêrlands nijverheid te bevorderen, voorzag zich vroeger in België van manufacturen voor Java. België verbeurde, door den opstand in 1830, alle die voordeelen, en de Nederlandsche Handelmaatschappij, geen ontrouw of afval willende ondersteunen, was er op bedacht de nijverheid, die in België zoo bijzonder de welvaart bevorderd had, naar Noord-Nederland over te brengen. Vele pogingen werden daartoe reeds sedert 1831 in het werk gesteld. Onder het bestuur en de hulp der directie van de Handelmaatschappij zag men spoedig den grond gelegd voor onderscheidene etablissementen, onder anderen te Enschedé en te Almelo, welke zoo tot spinnen en weven, als tot drukken en verwen van katoenen ingerigt zijn; ook is thans reeds sedert een tiental jaren het nieuwe etablissement Nijverdal, aan de Regge, in volle werking.

De Provinciale Staten bestaan uit drie en zestig Leden; een en twintig voor de Ridderschap, een gelijk getal voor de steden en voor den landelijken stand. Voor den stedelijken stand hebben negen Leden zitting wegens Zwolle, zeven wegens Deventer, en vijf wegens Kampen. Voor den landelijken stand in deze prov. in zes kiesdistrikten verdeeld. Overijssel zendt vier Afgevaardigden naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en de Gedeputeerde Staten bestaan uit zeven Leden.

Het wapen van Overijssel bestaat uit een veld van goud, met eenen leeuw van keel (rood) over het geheel eene golvende fasce (balk) van azuur (blaauw).

OVERINK, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. van *Doetinchem*, gem. *Hengeloo*.

OVERKERK, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Ouder-Amstel*,

1 u. O. ten Z. van Amstelveen, 5 min. Z. van Ouderkerk in den *Ronden-Hoep-polder*.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte besloeg van 1 bund. 86 v. r. 10 v. ell., is in het jaar 1828 tot eene kerk en pastorie van de R. K. statie van Bullewijk aangelegd, waaraan tevens eene eigen begraafplaats verbonden is.

OVERKERK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarssen*.

OVERKWARTIER, een der vier kwartieren, waarin de prov. Utrecht vroeger verdeeld was; palende O. aan Eemland, en gedeeltelijk aan de Veluwe, ten W. aan het Nederkwartier, waarvan het, boven Utrecht, door den Vaartsche-Rijn gescheiden wordt, ten Z. aan de rivier de Lek, en ten N. aan de veenen van Vuursche, en dat gedeelte der Amersfoortsche bergen, die onder Eemland behooren.

Het bevatte de steden Rhenen en Wijk-bij-Duurstede, de hooge en vrije heerl. Amerongen, Doorn, Over-en-Neder-Langbroek, Hardenbroek, Sterkenburg, Cothen, Werkhoven, Odijk, Zeyst, Stoetwegen, Kattenbroek, Driebergen, Rijzenburg, de Bilt-en-Oostbroek, Amelisweerd, Bunnik-en-Vechten, Slachtmaat, Rijnauwen, Jutphaas, Rijnhuizen, Heemstede, Maarschalkerwaard, Wulven, Houten-en-'t Gooi, Schonauwen, Schalkwijk, Hondswijk, Tull-en-'t Waal, Vreeswijk, Hagestein en het d. Veenendaal alzoo uitmakende de navolgende zes en twintig gemeenten: Amerongen, de Bilt, Bunnik, Cothen, *Darthuizen*, Doorn, Driebergen, Hagestein, Houten, *Jutphaas*, Over-en-Neder-Langbroek, Leersum, Odijk, Rhenen, Rijnauwen, Rijsenburg, Schalkwijk, Schoonauwen, Sterkenburg, Tull-en-'tWaal, Veenendaal, Vreeswijk, Werkhoven, Wijk-bij-Duurstede, Oud-Wulven en Zeyst; welke het geheele kant. Wijk-bij-Duurstede en het grootste gedeelte van Rhenen beslaan, terwijl de gem. Hagestein thans tot het Zuid-Hollandsche kant. *Vianen* behoort. Het OVERKWARTIER der prov. Utrecht telt alzoo tegenwoordig 3910 h., bewoond door 5099 huisgez., uitmakende eene bevolking van 28,500 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt, land- en ooftbouw, terwijl er ook sterken handel in boekweit en tabak gedreven wordt.

De Herv., die er 18,300 in getal zijn, onder welke 6000 Ledematen, maken twintig gem. uit, als: Amerongen, de Bilt, Bunnik-en-Vechten, Doorn, Driebergen, Hagestein, Houten, Jutphaas, Cothen, Neder-Langbroek, Over-Langbroek, Leersum, Odijk, Rhenen, Schalkwijk-en-het-Gooi, Veenendaal, Vreeswijk, Werkhoven, Wijk-bij-Duurstede en Zeyst, welke even zoo vele kerken bevatten en door twee en twintig Predikanten bediend worden.

De R. K., van welke men er 9500 aantreft, onder welke 5750 Communikanten, maken de statiën uit van Bunnik, Cothen, Houten, Jutphaas, Schalkwijk, Veenendaal-en-Rhenensche-veen, Vreeswijk, Werkhoven, Wijk-bij-Duurstede en Zeyst, welke tien kerken hebben en door even zoo vele Pastoors en drie Kapellaans bediend worden.

Men heeft in dit kwartier ook de Moravische broedergemeente te Zeyst, welke 340 zielen en 250 Ledematen telt en door eenen Leeraar bediend wordt.

De 120 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Wijk-bij-Duurstede* en *Veenendaal*, en hebben, behalve die twee synagogen, nog eene bijkerk te Rhenen.

OVERKWARTIER-DER-PROVINCIE-GELDERLAND, het zuidelijkst en kleinste gedeelte van het voorm. hert. *Gelder*, dat uit vier van het overige Gelder afgescheidene districten bestond. Zie GELDER (OPPER-).

OVER-LAAN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 50 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 5 min. N. van *Heemstede*.

Het is groot 26 v. r. 25 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. BROUWER, woonachtig te Heemstede.

OVERLAAR of OVERLEER, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3¼ u. O. van *Zutphen*, kant. ¼ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en 1½ u. O. ten N. van *Laren*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 95 bund. 82 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. J. BRANTS, Heer *van den Wildenburg*, onder Vorden.

OVERLANGEL-NEERLOON-HUISSELING-DEURSEN-DENNENBURG-LANGEL-DEMEN-EN-DIEDEN (DE GECOMBINEERDE-POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Ravestein*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Herpen*, gedeeltelijk gem. *Huisseling-en-Neerloon*, gedeeltelijk gem. *Deursen-en-Dennenburg*, gedeeltelijk gem. *Dieden-Demen-en-Langel*; palende N. en O. aan den Maasdijk, Z. aan den Langelsche-zomerdam, den Huisselingsche-dam, en den Deursche-en-Dennenburgsche-dam, W. aan de Groote-Wetering tegen den Groenendijk en den Maasdijk.

De tijd der bedijking van dezen polder is onbekend, doch de bekading tegen de Beersche-Maas, onder Huisseling, met eenige landen van Deursen en Dennenburg, heeft in 1804 plaats gehad. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1532 bund. 94 v. r. 73 v. ell.; als: onder *Herpen*, volgens het kadaster, 111 bund. 80 v. r. 9 v. ell.; onder *Neerloon*, volgens het kadaster, 82 bund. 70 v. r. 62 v. ell. en daaronder 81 bund. 50 v. r. schotbaar land; onder *Huisseling*, volgens het kadaster, 343 bund. 30 v. r. 40 v. ell. en daaronder ongeveer 250 bund. schotbaar land; onder *Deurssen-en-Dennenburg*, volgens het kadaster, 499 bund. 2 v. r. 55 v. ell.; onder *Demen-en-Langel*, volgens het kadaster, 221 bund. 35 v. r. 20 v. ell., en onder *Dieden*, volgens het kadaster, 274 bund. 75 v. r. 87 v. ell. Men telt er 90 h., waaronder 40 boerderijen onder *Herpen*; 30 h. en 20 boerderijen onder *Huisseling*, en 75 h. en 30 boerderijen onder *Deursen-en-Dennenburg*. Hij heeft vier sluisjes voor Overlangel, Neerloon en Huisseling, waarvan twee steenen sluisjes te Dennenburg, in den Huisselingsche-dam, het bovenste in den dag 1,00 ell., hoog 1,17 ell., het benedenste wijd 1,00 ell., hoog 1,56 ell.; een sluisje in den Deursche-dam, wijd 0,86 ell., hoog 1,10 ell., alle met eene drijfdeur, en eindelijk eene houten sluis voor den polder van Dieden, aan de Groote-Wetering bij den Maasdijk, wijd 1,30 ell., hoog 1,40 ell., voorzien van eene schuif. Hij watert uit op de Groote-Wetering en vervolgens door de Megensche-of Diedensche-sluis, op de Doode-Maas en voorts, door de sluis van Maasakker, op de rivier de Maas. Het zomerpeil is voor Overlangel, Huisseling, Neerloon, Deursen en Dennenburg op 5,70 ell. en voor Langel, Demen en Dieden 5,40 ell. boven A. P. De Maasdijk is aan de Langelsche-sluis hoog 11 ell., aan de Megensche of Diedensche-sluis, aan den Groenendijk hoog 10,25 ell., de

Achterdijk of dam tegen de Beersche-Maas te Overlangel is hoog 8,
en te Dennenburg en Dieden 6,70 tot 6,90 ell. boven A. P
bestuur bestaat, voor zoo veel den Achterdijk of dam tegen de Be
Maas betreft, en het gedeelte onder Overlangel uit het gemeentel
van *Herpen*; voor dat onder Neerloon uit het polderbestuur van
loon, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, eenen G
tevens Penningmeester; voor dat onder Huisseling, uit het gem
bestuur van *Huisseling*; voor dat onder Deursen-en-Dennenbu
het bestuur van die gemeente en voor dat onder Dieden, uit
Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Dijkschrijver, tevens Pennin
ter. De Maasdijk wordt door het dijk- en polderbestuur 's
van Ravestein beheerd, met uitzondering van het gedeelte te
polders van Neerloon en Dieden, hetwelk door de respective b
dier polders geadministreerd wordt.

Eerst sedert 1804 zijn gemelde, anders verschillende, polde
gecombineerd kunnen worden aangemerkt; immers, daar toen
het aanleggen der Huisselingsche-kade of dam tegen de Be
Maas, alle deze landen in eenen ring zijn besloten geworden.
geh. Overlangel, onder de gem. Herpen behoorende, en de
van Neerloon hadden zich reeds in vroegere tijden door eene
tegen het Beersche water beveiligd. Huisseling bleef tot
onbekaad. Deursen, Dennenburg en Dieden waren reeds
door eene bekading tegen dat water beveiligd, welke bekading
den Maasdijk beneden Ravestein tot nabij de kerk van Dennen
door het aanleggen van den Huisselingsche-dam, sedert 1804
binnenkade of slaper is aan te merken. De oude bekading van O
langel en Neerloon nam, even als tegenwoordig, een aan
even beneden de Langelsche sluis, en strekte noordwestwaart
omtrent zoover de polder van Neerloon reikt. De bekading
Deursen en Dennenburg was gedeeltelijk vervangen door d
daar gelegen hooge gronden. Het is opmerkelijk, dat deze hooge g
den, rondom door kleigrond omgeven, eene zoo aanmerkelijke h
bezitten; zij palen tusschen de kerken van Deursen en Dennen
ter lengte van 900 en ter breedte van 200 ellen, zijn vermoe
boven de hoogste inundatie verheven en daardoor het meeste i
gemeente bewoond.

In het jaar 1827 is de kade van Overlangel, dienende teg
Beersche-Maas, Langelsche-zomerdam genaamd, ten b
van de verruiming voor de Beersche-Maas, 700 ellen noordwaart
legd, en aan dat deel alstoen een hooger en zwaarder profil geg
In deze kade, onder Huisseling, welker aanleg, met de daarin
gen twee sluisjes, in het jaar 1804, ruim 25,000 gulden vord
ontstond in 1831 een doorbraak, boven den huize Ringelen
De aanleg en het onderhoud van deze kade en sluizen wordt g
gen door de landen van Neerloon, pondsgewijze; onder Huisse
Deursen en Dennenburg, voor zoo veel de bouwlanden betreft, i
lijks: doch de weilanden onder Huisseling betalen ½ en die
Deursen en Dennenburg maar ½ in die kosten; terwijl van de l
onder Overlangel niets wordt betaald.

In dezen polder, onder de gem. Deursen, bestaat een Non
klooster, voorts het Huis-van-Dieden en het Huis-Ri
lenberg.

De pold. van Neerloon heeft vroeger behoord tot het *Land*
Cuyk, en Dieden, eene heerl., onder de prov. *Gelderland*. In

beschreven ring zijn aldus begrepen: het geh. Overlangel, Neerloon, Huisseling, Deursen-en-Dennenburg, Dieden, Demen en Langel. In den achterdijk of dam, tegen de Beersche-Maas, even boven den huize Ringelenberg, onder Huisseling, ligt een houten sluisje, wijd 0,38 ell. en hoog 0,45 ell., voorzien van eene schuif en dienende tot het inlaten en doorwateren van eenige gronden, welke bij het aanleggen van de kade onder Huisseling waren buitengesloten.

OVERLEEK, geh. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. W. van *Edam*, behoorende onder de jurisdictie van *Monnickendam*, benoorden het water de Leek, in den *Rietbroeker-polder*; met 19 h. en 100 inw.

OVERLEEKER-AMBACHT, een der vier *Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoogwouder-Koggen.

OVERLOO, buurs. in de ambtmannij *Kolmschate*, prov. *Overijssel*. Zie Averloo.

OVERMAAS (HET LAND-VAN-), naam, onder welken het Land-van-IJsselmonde, in de *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt en die te Rotterdam algemeen voor die landstreek in gebruik is. Zie IJsselmonde.

OVERMARING (SCHEPPERIJ-VAN-), schepperij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, onder *Winsumer-en-Schaphalster-zijlvest*.

OVERMAZE (LAND-VAN-), ook wel de Drie-Landen-van-Overmaas geheeten, naam, onder welken men vroeger, het Land-van-Valkenburg het Land-van-'s Hertogenrade en het Land-van-Daalhem begreep.

De landen werden van ouds wel op zich zelve geregeerd, doch zijn sedert met de hert. Braband en Limburg vereenigd geworden. Zij worden, uithoofde van hunne gelegenheid over de Maas, het Land of de Landen-van-Overmaze genoemd. Omtrent deze drie landen, werd reeds bij den Munsterschen vrede, van het jaar 1648, verklaard, dat zij blijven zouden in dien staat, waarin zij op dien tijd waren, hebbende de Staten toen reeds een groot deel daarvan in bezit.

Het Land-van-Overmaze telt, voor zoo ver het onder ons koningrijk behoort, de navolgende dorpen: Borgharen, Itteren, Bunde, Limmel, Berg, Terblijt, Bemelen, Valkenburg, Oud-Valkenburg, Klimmen, Voerendaal, Schin-op-Geul, Heerlen, Welten, Wijnandsrade, Hoensbroek, Amstenrade, Brunsum, Merkelbeek, Schinveld, Bingelrade, Geleen, Oirsbeek, Schinnen, Vaasraad, Nuth, Schimmert, Ulestraeten, Hulsberg, Geul, Elsloo, Beek, Oost, Cadier, Eysden, Ekkelrade, Margraten, Vaals, Vijhlen, Holset, Kerkrade, Simpelveld en Bocholz, uitmakende de navolgende vijf en dertig gem., als: Amby, Amstenrade, Bemelen, Berg-en-Ter-Blijt, Bingelrade, Bocholz, Borgharen, Brunsum, Bunde, Cadier, Elsloo, Geleen, Geul, Heerlen, Hoensbroek, Houthem, Hulsberg, Jabeek, Itteren, Kerkrade, Klimmen, Merkelbeek, Nuth, Oirsbeek, Schimmert, Schinnen, Schin-op-Geul, Schinveld, Simpelveld, Ulestraeten, Vaals, Valkenburg, Oud-Valkenburg, Voerendaal en Wijnandsrade, benevens gedeelten van de gem. Eysden-Breust-en-Oost en St.-Geertruid, welke het grootste gedeelte van het arr. *Maastricht* uitmaken; en, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaan, van 32,743 bund. 60 v. r. 92 v. ell., alles belastbaar land, terwijl men er 7379 h.,

bewoond door 7732 huizen., uitmakende eene bevolking van ong
40,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Het Land-van-Overmaze is op onderscheidene plaatsen zeer vr
baar. Men heeft er goed koren en weiland. De lucht is er overa
zond, doch op eenige plaatsen zijn de landerijen niet zonder god
arbeid goed te houden. Ook is het land hier en daar bergachti
levert steenkolen, mergel of zandsteen, benevens eene steensoort
schikt, om ter bestrating van wegen te worden gebezigd, op.

De voornaamste handel der ingezetenen bestaat in hetgeen hun
uitlevert. Men maakte er voorheen lakens en andere wollen sto
thans is dit fabrijkaat zeer vervallen, voorts koperen ketels en
kens, spijkers, loopen voor snaphanen, snaphaansloten en ander i
en koperwerk, dat alom verzonden wordt. Velen generen zich
den landbouw; ook wordt er veel beetwortel geplant, welke tot s
verkocht naar Holland wordt verzonden. De weverij, die mee
Vaals, door kooplieden van Aken, geoefend werd, stood in het
den der vorige eeuw genoegzaam stil, alzoo die van Aken niet wi
toelaten, dat de Hervormde ingezetenen des Land-van-Overmaze,
hunne kooplieden werkten, of de geweven stoffen binnen Aken l
men verkoopen. Wijders geneert men zich in het Land-van-Overm
ook met wolspinnen voor die van Aken en Borchet. De boss
verschaffen ook velen de kost. Het hout wordt naar de omligge
plaatsen te koop gebragt.

Onderscheidene kleine rivieren, die in den zomer meest droog zi
bewateren deze landstreek, welke daarenboven door de Maas van
Belgische provincie Limburg wordt afgescheiden.

De R. K., die er ruim 39,000 in getal zijn, maken de volgende neg
en dertig par. uit: Amby, Amstenrade, Beek, Berg-en-T
Blijt, Bingelrade, Bocholz, Borgharen, Brunssum, Bun
Cadier, Elsloo, Geleen, Geul, Heerlen, Heerlerheid
Hoensbroek, Houthem, Hulsberg, Jabeek, Ittere
Kerkrade, Klimmen, Margraten, Meerssen, Merkelbe
Nuth, Oirsbeek, Schimmert, Schinnen, Schin-op-Ge
Schinveld, Simpelveld, Ulestraeten, Vaals, Valkenbu
Oud-Valkenburg, Vijhlen, Voerendaal en Wijnandsra
welke even zoo vele kerken en de volgende acht kapellen hebb
als: Bemelen, Ekkelrade, Eysden, Holset, Vaasra
Wetten en Zweikhuizen, wordende deze parochiën door ne
en dertig Pastoors en zeven en twintig Kapellaans bediend.

De Herv., die er 800 in getal zijn, waaronder 300 Ledemat
maken de gem. van Beek-en-Geul, Eysden, Gulpen-en-V
kenburg, Heerlen, Meerssen en Vaals uit, welke acht ker
hebben, waarin door zes Predikanten de dienst wordt waarge
men. — De Isr., die men er 300 telt, behooren tot de ringsynag
van *Maastricht*.

OVERMEER, buitentje in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, k
en gem. *Nieuwer-Amstel*, 25 min. ten Z. van Amsterdam, aan
Amsteldijk.

Deze plaats is sints ongeveer twintig jaren, tot eene plaats van
spanning ingerigt, waar de fatsoenlijke burgerklasse der hoofdstad,
op schoone dagen eenige uren gaan verpozen.

OVERMEER, voorm. afzonderlijke heerl., voorheen tot het *Ne*
kwartier der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-H*
land, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Be*

palende N. aan de heerl. Nederhorst-den-Berg, O. aan Ankeveen, Z. O. aan Kortehoef, Z. aan Vreeland, W. aan de Vecht.

Deze heerl. werd voorheen voor een groot gedeelte HORSTWAARD genaamd, doch is nu, met *Riethoven*, onder de algemeene benamig van NEDERHORST begrepen. Zie dat woord.

OVERMEER, b., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en ruim 4 u. Z. Z. W. van *Amsterdam*, kant. en 1¼ u. Z. ten O. van *Weesp*, gem. en ¼ u. Z. van *Nederhorst-den-Berg*, aan de Vecht, gedeeltelijk in den *Overmeersche-polder*, en gedeeltelijk in het *Prut-poldertje*.

Deze b. ontleent vermoedelijk haren naam van hare ligging nabij Horsthetermeer. Men telt er 36 h. en 240 inw.

OVERMEERSCHE-MEER, meer, voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*. Zie HORSTERMEER.

OVERMEERSCHE-POLDER (DE), pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg*; palende N. aan den Spiegel-polder, O. aan den Ankeveensche-polder en het Horster-meer, Z. aan het Prut-poldertje, W. aan de Vecht en de Reevaart of Nieuwe-Vecht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 158 bund. 39 v. r. Daarin ligt een gedeelte van de b. Overmeer, benevens eenige h., tegenover het dorp den Berg. Hij watert door eenen molen op de Reevaart uit. Het land ligt 0,40 ell. onder A. P.

OVERMEERSCHE-SCHANS, kleine gebastionneerde sterkte, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HINDERDAMMER-SCHANS.

OVERSCHEENSCHE-BERGERPOLDER, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Naarden*; palende N. aan den Berger-polder, O. aan den Zeedijk, Z. aan den Straatweg, W. aan den Binnendijksche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 84 v. r. 91 v. ell., waaronder 34 bund. 77 v. r. 21 v. ell. schotbaar land; telt 4 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, in de trekvaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters.

OVERSCHIE, heerl., gedeeltelijk in *Delfland*, gedeeltelijk in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hogenban*; palende N. O. aan Schieveen, O. aan Blommersdijk, Z. aan Hogenban, W. aan de Schiedamsche-Schie, die haar van de gem. Hof-van-Delft scheidt.

Deze heerl. bestaat uit den pold. Zestienhoven-en-den-Oudendijk, den Blijdorpsche-polder, den Spaansche-polder, den Nieuwe- of Kleine-polder, en den Drooggemaakte-polder-van-Zeshoven. Zij bevat het d. Overschie en eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 1623 bund.; telt 383 h., bewoond door 439 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2180 inw., van welke vele door het vertier, hetwelk de doortogt, die hier dagelijks plaats heeft, veroorzaakt, hun bestaan vinden, aangezien de veerschuiten van Rotterdam, Delft, Schiedam en andere plaatsen, dagelijks aldaar doorvarende, gewoon zijn aan te leggen en eenigen tijd te vertoeven. Ook leggen er zich velen op den landbouw en de graasteelt toe. Overigens worden er, door de nabijheid der stad Schiedam

de heul van OVERSCHIE overgedragen aan de stad Delft. Dit schijnt aanleiding gegeven te hebben tot nieuwe verschillen. Men stelde de zaak, in het jaar 1512, aan de uitspraak van de Heeren van Rekening, in 's Gravenhage, als goede mannen, in deze zaak verkozen, die op den 27 Maart 1513 eene uitspraak deden, waarbij, onder anderen werd vastgesteld, dat het schouwen van de brug van Schiedam, van de Billersche heul tot aan de heul van OVERSCHIE, aan die van Rotterdam zou toekomen. Hoewel nu beide partijen met deze uitspraak moesten te vreden zijn, ontstond er nu echter over gemelde brug, telkens weder nieuw verschil. Wanneer de Rotterdammers de vaart over dag uitgediept hadden, wierpen die van Delft daar den volgenden nacht weder modder in, en daarenboven nog groote blaauwe steenen en stukken van zerken, zoo dat er naauwelijks eene zandschuit kon doorkomen. » En dit deden die van Delft," zegt G. VAN SPAAN (1), » om den koophandel der Rotterdammers te troubleren; alsmede om » dat het alles door de Havense Schie passeren, en dat ze de gela- » dene schepen, in spijt der Rotterdammers, voor hare stad zoude » krijgen." Zelfs nog in het jaar 1622 heeft men verschil gehad wegens deze brug, ja, nog in lateren tijd, doordien de belangen dezer twee steden, altoos tegen elkander aandruischten.

De kerk was, volgens sommigen, in vroegere dagen gewijd, aan de Apostelen PETRUS en PAULUS, en volgens anderen, aan den Bisschop NICOLAAS; de tijd der stichting is niet bekend, de pastorij werd door den Abt van Egmond begeven, en de bevestiging daarvan geschiedde door den Domproost of Aartsdiaken van Utrecht. In den jare 1558 was de kerk met schulden beladen, en moest alstoen noodzakelijk worden hersteld, waarom de Abt van Egmond WILLEM VAN DER GOES, aan Kerkmeesteren toestond, om twaalf morgen lands, aan de kerk behoorende, te mogen verkoopen. Deze kerk werd, in de binnenlandsche beroerten, door de bezetting van Rotterdam, aan de vlammen opgeofferd. De geleerde MARTINUS DORPIUS VAN NAALDWIJK, bekend voor een groot Dichter en Godgeleerde, heeft weleer de pastorij van OVERSCHIE bediend. De tegenwoordige kerk is een zeer fraai gebouw, gesticht in den jare 1651, doch heeft geen orgel. Zij is van binnen zeer ruim en luchtig, het dak is gemaakt met drie kappen, rustende op twee rijen pilaren, is van binnen geheel beschoten en pronkte vroeger met zes beschilderde glazen, waarop te zien waren de wapenen en de namen van Schout, Schepenen en Kerkmeesters, die in het jaar 1721 geregeerd hebben, met eenig schriftuurlijk of bijbelsch bijwerk daaronder; doch deze zijn in 1810 meest stuk gehageld en daarna geheel weggenomen; verder is voor het koor geplaatst, een bord, waarop de wet des Heeren is geschilderd, en daarboven een uurwerk. In het koor hangt een bord, waarop de namen der Predikanten, die, sedert de Reformatie, te OVERSCHIE gestaan hebben; tegenover het koor, aan de zijde van den toren, is eene galerij; de predikstoel, het doophek en alle gestoelten en zitplaatsen zijn bezienswaardig. De toren is zeer fraai en hoog, zijnde tot bijna de helft van de hoogte, vierkant opgebouwd, en van vier kleine torentjes en omloop voorzien; verder naar boven eene rondte als een appel, daar boven een open lantaarn, waarboven weder eene zoogenaamde peer, op welke de windhaan staat. Hij is voorts van een goed uurwerk, eene groote en eene kleine klok voorzien. Vroeger was er eene telegraaf aan geplaatst. Het

(1) *Beschryvinge der stad Rotterdam en eenige omliggende Dorpen*, bl. 193.

kerkhof, dat vrij hoog ligt, is met eenen muur omvangen en m hekken afgesloten.

De R. K. kerk, welke in het jaar 1790 gebouwd is, en voor jaren vernieuwd, staat aan de oostzijde van het dorp, aan den weg, naar de zijde van Delft, en is aan den H. Petrus in Banden toegewijd. Het is een net gebouw met eenen toren.

Het Ambachtshuis, zijnde een ruim en aanzienlijk gebouw, gedeeltelijk tot woning van den schoolonderwijzer. — Ook heeft er een Weeshuis, tegenover de Rotterdamsche vaart.

Te Overschie zijn geboren: de Regtsgeleerde Herman van Ove Meester der Vrije Kunsten en Doctor in de Regtsgeleerdheid op de school te Leuven, alwaar hij in het jaar 1572 overleed; de G en Scheikundige Nicolaas Cornelis de Fremery, geboren in † 15 November 1844, als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Utr en de Schilder Lubbert de Jong, geb. in 1616, † in 1696.

Ten tijde der Hoeksche en Kabeljaauwsche onlusten, heeft Ove zeer veel moeten lijden, toen Jonker Frans van Brederode, de sta terdam bemagtigd had, en de aanslag, in den jare 1489, om Sch in handen der Rotterdammers te leveren, werd te leur gesteld, zij echter Overschie in, en hierdoor zoo veel voordeel op die van dat zij hunne voorstad, tot aan de poorten toe, kwamen afbr en gelegenheid hadden, om door geheel Delfland te rooven en te deren. Doch na de overeenkomst van Maximiliaan van Oosten in Holland, werd het door de Rotterdammers, door toedoen va Geldersche, Kleefsche en Hoogduitsche soldaten, welke daarin la overmeesterd, doordien de Delfenaars, onder hunnen Schout A van der Meer, te laat tot onderstand van dit dorp aanrukten, w door zij niet alleen op de vlugt gedreven werden, maar ook de van den Schout sneuvelde, terwijl zijn vader in boerengewaad ontkw Gerard van Spaan verhaalt, dat, toen de Rotterdammers eindelijk noodzaakt waren, om Overschie weder te verlaten, nadat zij daa volgens hunne begeerte hadden huis gehouden, zij de kerk, waari gehuisvest waren, in brand staken en vervolgens naar Rotterdam t weken.

Den inwoners van Overschie, gaat de lof na, dat zij, bij de wenteling van het jaar 1787, zeer gematigd zijn te werk ge Men wil, dat zij zich onderling verbonden hadden, om alles te geven, en te zorgen, dat een ieder vrijelijk door het dorp zou ku trekken, al ware het, dat hij zich niet vrijwillig van eenig oranje ken had voorzien.

In de nabijheid van Overschie is, in den nacht van 27 op 28 bruarij 1844, een houtzaagmolen geheel afgebrand.

Deze heerl. voert ten wapen een horisontaal gedeeld schild, z boven van zilver, onder van sinopel (groen), over de scheiding een gekeperde balk van keel (rood).

OVERSCHIE-EN-HOGENBAN, gem., gedeeltelijk in *Delfland*, deeltelijk in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, *Schiedam* (5 k. d., 13 m. k., 8 s. d.); palende N. W. aan de Ackersdijk-en-Vrouwenregt, N. O. aan Berkel en Schiebroek, O. Rotterdam en Delfshaven, Z. aan Oud-en-Nieuw-Mathenes, W. a Delfsche-Schie, die haar van de gem. Kethel scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Overschie en Hogenban en de navolgende pold.: den Spaansche-polder, den pold. dorp, den Nieuwe-polder of den Kleine-polder, de b

polders Zestienhoven en den Oudendijk, den bovenpolder Schieveen, de droogmaking Zestienhoven-en-den-Oudendijk, genaamd Rijs-en-Daal en de droogmaking Schieveen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1893 bund. 19 v. r. 91 v. ell., waaronder 1885 bund. 69 v. r. 2 v. ell. belastbaar land. Men telt er 443 h., bewoond door 520 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2480 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook geeft de dagelijksche doortogt van vele schepen, volk- en andere schuiten, alsmede van rijtuigen en diligences veel vertier. Men heeft er 4 scheepstimmerwerven, 1 bierbrouwerij, 2 koren-, 1 pel- en 7 houtzaagmolens.

De Herv., die er ruim 1870 in getal zijn, onder welke 650 Ledematen, maken de gem. van Overschie uit. — De Evang. Luth., die men er 36 aantreft, worden, even als de weinige Doopsgez., Remonst. enz., die er wonen, tot de gem. van *Rotterdam* gerekend.

De R. K., die er 570 in getal zijn, behoorden vroeger tot de stat. van *Bergschenhoek*, doch sedert het jaar 1799 maken zij, met die uit de gem. *Schiebroek*, eene afzonderlijke gem. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, behoort en 500 Communikanten telt. — Men heeft in deze gem. eene school, te Overschie.

Het wapen van deze gem. bestaat in een gedeeld schild; ter regterzijde is het een horisontaal gedeeld schild, zijnde boven van zilver, onder van sinopel (groen), over de scheiding ligt een gekeperde balk van keel (rood), ter linkerzijde met eenen burg, zijnde het eerste het wapen der heerl. Overschie en het laatste dat der heerl. Hogenban.

OVERSCHOT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Bakel-en-Milheze*, ¼ u. Z. O. van Bakel, aan de Esperloo.

OVERSINGE, buit. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie OEBSINGEN.

OVERSLAGH, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst* (5 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Zuiddorpe, O., Z. en W. aan België.

Deze gem. bestaat uit dat gedeelte van het d. Overslagh, hetwelk op Nederlands grondgebied ligt; voorts uit den Overslagh-polder, den Varempé-polder en gedeelten van den Moerbeke-polder en den Moerspui-polder. Zij beslaat eene kadastrale uitgestrektheid van 549 bund., waaronder 543 bund. 5 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; telt 78 h., bewoond door 96 huisgez. en 470 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Behalve de 4 zielen, behoorende tot de huisgezinnen der aldaar geplaatste tolbeambten, die de Herv. godsdienst zijn toegedaan, is de geheele bevolking R. K., welke parochiëert in de op het Belgische gedeelte aanwezige kerk, staande dit bedehuis, hetwelk door eenen Pastoor bediend wordt, op het grondgebied van de gem. *Wachtebeke*, arr. *Gent*, prov. *Oost-Vlaanderen*.

De 4 Herv. worden tot de gem. van *Axel* gerekend.

De gem. OVERSLAGH ontleent haren naam van het overslaan of overhalen der vaartuigen, die van Neuzen, langs dit dorp, naar Gent voeren door eene vroeger alhier bestaan hebbende vaart, waarvan nog de sporen in eene met riet bewassen watergang aanwezig zijn.

Het dorp OVERSLAGH ligt 8 u. Z. van Goes, 1½ u. Z. van Axel, 3 u. Z. ten W. van Hulst, op de alleruiterste grenzen, en bestaande,

behalve uit een ruim plein of marktveld, dat een bijzonder eigendom is, en eene achterbuurt, beide geheel op het Belgisch gedeelte gelegen, uit eene straat, strekkende Z. en N. en O. en W., van welke straat de rei huizen, staande ten Z. op Belgisch, en die ten N. op Zeeuwsch grondgebied, gelegen zijn. Tot de kom van dit dorp, op laatstgenoemd grondgebied, behooren 45 h., bewoond door 51 huisgez., uitmakende eene bevolking van 320 zielen.

Na de sluiting van het tractaat tusschen Nederland en België, in Junij 1839, is in dit dorp opgerigt een expeditiekantoor der in- en uitgaande regten, voor de uit België komende en naar het Land-van-Axel, of voor de behoeften der ingezetenen van Overslagh en Zuiddorpe bestemde of van daar naar België uitgevoerde goederen en voortbrengselen.

De dorpschool, in 1842 geheel nieuw gebouwd, wordt des zomers door een gemiddeld getal van 45 leerlingen bezocht, welk getal echter des winters tot 130 en 140 aangroeit. Onder deze getallen zijn ruim een derde gedeelte leerlingen, die van het Belgisch grondgebied herwaarts ter school komen.

De grond dezer gemeente bestaat meest uit bosschen, bebouwde heide en schrale landen, die alleen door kracht van arbeid en bemesting eenige vruchten, als: vlas, rogge, haver, boekweit en aardappelen, kunnen opleveren. Men heeft er geene fabrijken, noch trafijken; twee aldaar bevorens bestaan hebbende bierbrouwerijen zijn afgebroken.

De dorpskermis wordt gehouden den 8 September, *zoo dezen dag* op Zondag invalt, anders den eerstvolgenden Zondag.

Het wapen dezer gem. is van azuur (blaauw), met een overslag, waaraan ter wederzijden een schip, alles van goud.

OVERSLAGH-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Overslagh*; palende N. aan den Belgischen St. Eloys-polder, O. aan den Varempé-polder, Z. en W. aan de Belgische gem. Wachtebeke.

Deze pold., welke in de jaren 1687 en 1689 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 75 bund. 44 v. r. 17 v. ell., waaronder 54 bund. 20 v. r. 95 v. ell. schotbaar land. Daarin ligt het geheele d. Overslagh, bestaande in 49 gebouwen. Het beheer daarvan is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, die tevens Penningmeester is, en de uitwatering geschiedt door middel eener heul, op den Moerspui-polder.

OVERSPITTING (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, dat bij de Bandster-schans, in de griet. *Haskerland*, uit de *Heerensloot* voortkomt, en met eene westelijke rigting langs Nijehaske, Oudehaske en Haskerhorn, door de Jouwer loopt, waarna het, onder den naam van DE ZIJLROEDE, in den *Ouden-Weg* uitloopt.

OVERSTEEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

OVERSTICHT, naam, welken men oudtijds wel eens gaf aan de prov. OVERIJSSEL, als zijnde een gedeelte van het bisdom Utrecht. Zie OVERIJSSEL.

OVERTOGT (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Delfzijl*, nabij *Heveskes*, waartoe het kerkelijk behoort; met 2 h. en 16 inw.

OVERTON, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant, en 10 min. W. van *Haarlem*, gem. *Schooten-en-Gehuchten*.

Deze buit. ontleent haren naam van eene ton, welke, op eene hooge staak, daar tegenover in het Spaarne staat, ten einde aan de schippers tot een teeken te dienen, om op- of af te varen, wanneer hunne schepen maar eenigzins diep gaan, daar het Spaarne vol ondiepten is.

Hieromtrent, achter de boerderij Zuid-Overton, voorheen Schooterbeek genaamd, naar de beek, die daar langs loopt, is ten tijde van het beleg van Haarlem de begraafplaats der Spanjaarden geweest. Ook heeft men aldaar, bij den aanleg van eenen karperkom, in het laatst der zestiende eeuw nog onderscheidene doodsbeenderen uitgegraven. — In 1753 is de laan van deze plaats verlengd, van den Middenweg tot den Heere- of Alkmaarder-postweg, waar toen een fraaije achtkante koepel gezet is.

Deze buit. is geheel gesloopt, en bij brokstukken verkocht, waarvan meest wei- en hooiland gemaakt is. De boerderij Zuid-Overton, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund. 17 v. r., wordt thans in eigendom bezeten door de erven Mevrouw de wed. Koenen, geb. Pauw.

OVERTOOM, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Matuaribo, benedenwaarts aan den houtgr. Onverwacht; 5250 akk. groot; met 130 slaven.

Zij was vroeger met *Mon-Repos* vereenigd. De Negers noemen haar Juraan.

OVERTOOM (DE), voorm. overslag, overhaal, of, volgens eenen brief van Hertog Albrecht, van het jaar 1363, Overthoom, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 20 min. Z. W. van *Amsterdam*.

Deze Overtoom was een dam in de Schinkel, die de doorvaart der groote vaartuigen naar en uit het Haarlemmermeer geheel en al verhinderde. Mindere schuiten en pramen konden er overgehaald worden, doch de meeste goederen van eenige groote vaartuigen, die de vrijheid hadden om Amsterdam van dezen kant te bevaren, werden verbodemd. Het is onzeker wanneer deze dam hier gelegd is. Uit oude brieven van de jaren 1432 en 1433 blijkt, dat zij er toen reeds geweest is. Uit deze ziet men tevens dat Haarlem zich aan het behoud daarvan altoos veel heeft laten gelegen liggen, ongetwijfeld om de vaart door Sparendam niet te benadeelen. Het Hoog-heemraadschap van Rijnland is ook ten allen tijde zeer oplettend geweest, om den Overtoom op die hoogte te houden, dat er geen vreemd water in den boezem van den Rijn kon stroomen. Ook staat het water van Amstelland doorgaans hooger dan dat van Rijnland, tenzij bij langdurige weste winden, hetwelk de reden schijnt te zijn, waarom het water hier niet wederzijds door sluizen gekeerd wordt.

In het midden van Februarij 1573 werd de Overtoom weggebroken en geopend, waardoor de schepen op het Haarlemmermeer vrij in en uitvoeren, om des te gemakkelijker van hier het Spaansche leger voor Haarlem te verzorgen; maar het Prinsenvolk had een damlooper aan het Huis-te-Vraag laten zinken, waardoor de vaart eenigen tijd belet werd. In het begin van Maart brandde het Prinsenvolk te Amstelveen en te Sloten vele huizen af. De vrees was hier, dat het den Overtoom zou bemagtigen. Alle de vaandels moesten, om zulks te beletten derwaarts marcheren, want het was reeds daar gekomen, doch vertro-

weder, na vele huizen te hebben verbrand. Naderhand werd de dam er echter weder gelegd, en toen hadden de Staatsgezinde soldaten zich hier gevestigd, tot dat Amsterdam in 1578 de Spaansche zijde verliet.

In het jaar 1604 vindt men van geschillen wegens den Overtoom, tusschen de stad Haarlem en de steden Leyden en Amsterdam gewaagd, doch de reden dezer oneenigheden is niet volkomen zeker.

In 1650 was Willem II, Prins van *Oranje*, op het punt van den Overtoom weg te breken; het werkvolk stond reeds gereed, toen een onvoorzien toeval zulks verhinderde.

Aan de buitenzijde was vroeger de legplaats der Leydsche kagen, welke voorheen, met eene bijzondere behendigheid over dezen Overtoom plagten gehaald te worden, om tot aan de stad Amsterdam te varen; maar sedert de trekschuiten waren opgekomen, welke de stukgoederen langs den Amstel en Rijn naar Leyden voerden, kwamen deze kagen niet nader dan aan den Overtoom. Hier lagen ook kagen naar Aalsmeer en andere omliggende dorpen, welke den toevoer van hetgeen zij laden moesten, met pramen uit de stad ontvingen. In het jaar 1807 is echter deze dam door eene sluis met dubbelen val vervangen. Er is hier echter nog een overtoom of overhaaldam in de Slotervaart, om groente-schuiten uit den Sloter-polder, in de Nieuwe-Wetering of Kostverloren-vaart te halen.

OVERTOOM (DE), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Alkmaarder-Overtoom, Oostzaner-Overtoom en Westzaner-Overtoom.

OVERTOOM (AAN-DEN-), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heilige-Weg.

OVERTOOM (AAN-DEN-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¼ u. Z. W. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer;* met 87 h. en 600 inw.

Deze b. ontleent haren naam van den voormaligen overslag of dam, hierboven beschreven. Zij was vroeger eene uitspanning voor de Amsterdammers, alwaar zij zich somtijds gingen verlustigen, om heerlijke baars en andere visch te eten, die men hier gemeenlijk altijd levendig vindt. Ook wordt hier gedurende den zomer, des Zondags in den vroegen morgen, eene palingmarkt gehouden, welke nog bezocht wordt door zekere volksklasse uit Amsterdam, die er dikwijls een goed deel van haar daggeld laat steken, om, zoogenaamd, het vrouwtje te believen met een zootje, dat bij de thuiskomst in den achtermiddag, reeds half door de zon gestoofd is.

OVERTOOM (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Pararac-weg, regts in het oprijden; palende O. aan het verl. Land-van-Onoribo, W. aan het Land van-Onverwacht; 1000 akk. groot.

OVERTOOMSCHE-POLDER (DE), naam, welken men wel eens geeft aan den Sloter-Binnen-polder, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Sloter-Binnen-polder (De).

OVERTOOMSCHE-VAART (DE), gegraven vaart in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, in eene noordoostelijke strekking van den Overtoom naar Amsterdam loopende en 20 min. lang.

Over deze vaart liggen twee ophaalbruggen, een tegenover het Pesthuis, en een aan het einde, aan de Stads-vest.

OVERTOOMSCHE-WEG (AAN-DEN-) of de Heilige-weg, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*. De weg hier langs werd van ouds de Heilige-weg geheeten en aangelegd

ten dienste van de dorpelingen van Sloten en Amstelveen, om daar langs naar de Heilige stede te gaan, zoo als de Nieuwezijds-kapel destijds genoemd werd. Langs dezen weg is, door aanbouw, allengs eene fraaije voorstad ontstaan, en in 1731 werd hij door de stedelijke Regering van Amsterdam met boomen beplant.

Deze buurt, welke meestal uit twee rijen huizen, ter wederzijde van de Overtoomsche-vaart, bestaat, neemt een begin buiten de Leydsche-poort der stad Amsterdam en eindigt aan den Overtoom, is zeer volkrijk en wordt in de levendige zijde, welke ten Z. van de vaart ligt, en de stille zijde, hetwelk slechts een pad ten N. van de vaart is, onderscheiden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Amstelveen*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Buitenveldert* gerekend.

Ook heeft men er het Buitengasthuis der stad Amsterdam. Dit gebouw is bijna vierkant, twee honderd voet lang en omgeven met eene gracht en door eenen grooten tuin, welke met boomen en heestergewas beplant is. Ofschoon het uitsluitend was gesticht voor de zoodanige, die door pest en andere besmettelijke ziekten waren aangetast, worden er thans gewone zieken, die met heelkundige gebreken enz. behebt zijn, opgenomen. Deze worden uit het Binnengasthuis herwaarts gezonden.

Voorts heeft men in deze b. nog het Roomsch-Katholijk Weesen Armhuis der gem. Nieuwer-Amstel; een, uit de nalatenschap van Jan van Meekeren, omstreeks 1792, gesticht hofje, de Eendragt genaamd, waarvan het ruime en zeer aanzienlijke gebouw aan de levendige zijde, onder Nieuwer-Amstel, staat, en een Muzijkcollegie, dat den naam van *Harmonie* voert. Aan de stille zijde staan zes korenmolens. Vroeger had men aan de levendige zijde eene vermaarde bierbrouwerij, doch deze is geslecht. Over het algemeen zijn de Overtoomsche-weg en pad in verval, zijnde de vroeger aldaar gestaan hebbende fabrijken meestal gesloopt. Niettemin blijft er de wandeling altijd fraai.

Eertijds had men er onderscheidene kruidmolens, waardoor deze buurt meer dan eenmaal droevige ongelukken heeft te verduren gehad Zoo geraakte hier den 10 Junij 1622 de brand in eenen kruidmolen, door welks slag vele huizen beschadigd werden, terwijl eenige menschen daarbij het leven verloren.

Twee jaren daarna, namelijk den 14 November 1624 sprong de molen van Jan van Hoorn, waardoor vier menschen en even zoo vele paarden gekwetst werden, van welke laatste echter slechts een dood bleef, terwijl van de menschen niemand omkwam. De stoof en het meelhuis geraakten daarbij in brand; doch de kruidtoren bleef onbeschadigd.

In het volgende jaar in Junij gebeurde al weder een dergelijk ongeluk in den molen van Joris Adriaansz. Het buskruid geraakte door de vonken van eenen spijker of iets anders, dat de knecht wilde vast slaan, in brand, waardoor de molen met eenige daar omtrent staande woningen in de lucht vloog, ten koste van een menschenleven, zijnde dat van den onvoorsigtige knecht, maar de kruidtoren, met eenige lasten buskruid, daarin bleef behouden. Den 12 September 1650 is er weder een kruidmolen in de lucht gesprongen.

Nadat echter, in Julij 1709, de kruidmolen het Oorlogschip, ten koste van eenige menschenlevens, en eene groote schade der naaste buren, bijzonder aan de westzijde, werwaarts de wind was, was in de

Ook treft men hier de volgende lustplaatsen aan : Elswoud, Duinvliet, Bloemendaal, Belvedere, Duinzigt, Vaart-en-Duin, Duin-en-Vaart en Schoonoord. Vroeger had men er nog het Huis-te-Ramp, Rolland, Zandenhoef, Spiegelenburg, Oosterduin. Ruim 5 min. N. W., naar het duin, heeft men een kerkhof der Nederduitsche Israëlieten te *Amsterdam*, en een weinig verder eenen aanleg in het duin, Middenduin geheeten.

Overveen is de geboorteplaats van den Schilder Johannes Petrus van Horstok, geb. 1 April 1745, † 20 Maart 1825.

OVERVEEN, voorm. buit. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. O. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Hoogezand*, gem. en 1½ u. W. van *Slochteren*, onder Scharmer.

OVERVEEN-EN-ZANDVOORT, R. K. stat., prov. *Noord-Holland*, dek. van *Kennemerland*, met twee kerken, ééne te Overveen en ééne te Zandvoort. Deze stat. wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend. Men telt er 1260 zielen, waaronder ongeveer 960 Communikanten.

OVERVELD, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. Z. van *Haarlem*, aan den Leydschen straatweg.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 62 v. r. 69 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe C. B. Wierdels, echtgenoot van den Heer J. H. F. Schendeding, woonachtig te Amsterdam.

OVERVELD (GROOT-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. W. N. W. van *Breda*, gem. en 1 u. N. W. van *'s Princenhage*, 20 min. W. van *de Beek*, waartoe het kerkelijk behoort; met 90 h. en 500 inw.

Tot het geh. Groot-Overveld behoort ook het Liesbosch (zie dat woord), alsmede het schoone landgoed Boschdal, dat zijnen naam ontleent van de groote en fraaije dreven, hooge boomen en houtgewassen, welke men er vindt.

OVERVELD (KLEIN-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. N. W. van *Breda*, 1 u. N. O. van *'s Princenhage*; met 35 h. en 220 inw. Ook behoort tot dit geh. het buit. Mastland. Zie dat woord.

OVERVELDE, adell. h., in de ambtmanij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. en Z. van *Diepenveen*.

OVERVEST (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en even buiten de, sedert eenige jaren afgebroken, Schoolpoort der stad *Delft*, gem. *Vrijeban*.

OVERVLIET, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. Z. van *Maarssen*, gem. en ½ u. Z. van *Vleuten*, 5 min. O. van *de Meern*, waartoe zij behoorde.

Deze buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 90 v. r. 95 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Vrouwe Wilhelmina Florentina Koll, echtgenoot Hendrik Pauw.

OVERWAARD (HET WATERSCHAP-VAN-DEN-), uitwatering van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*.

Wegens dit waterschap vindt men de eerste handvest verleend in het jaar 1365, door Albrecht van Beijeren, die daarbij aan de Heeren van Arkel, van Brederode, van Heerlaar, den Heer Arend van Arkel, Heer

van *Noordeloos*, den Heer Jan van Langerak en Willem van Slingeland, voor hunne landen tusschen de Lek en de Merwe en tusschen de Meerkerker Zijdewijn, Giessendam en Alblas, toen uitwaterende te Giessendam en, aan Herbaren van Liesveld, hun waterschap te leiden door de landen van het graafschap en gaande van Liesveld door Strevelanderbroek, Nieuw-Lekkerland en achter het Elshout tot in de Lek. Dit waterschap met de kaden, heulen en bruggen zouden deze Heeren schouwen met zeven Gezworen Heemraden en hunnen Gewaarden Regter, welke zij daartoe eeden en zetten zouden, ieder uit hunne landen. In het volgende jaar zijn er nog onderscheidene overdragten wegens den aanleg dezer uitwatering tusschen de Heeren van de voormelde landen onderling gemaakt en het waterschap schijnt reeds in stand te zijn gebragt vóór het jaar 1384. De bijzondere bezitters dezer heerlijkheden hebben en oefenen nog het regt der aanstelling van Heemraden, die nu Water-Heemraden genoemd worden. De stad Gorinchem, als bezittende het land van Arkel, vervangt het regt, hetwelk de Heeren van Arkel weleer bezaten. Het stellen van den Gewaarden Regter, in later tijden Watergraaf genaamd, was erfelijk in het huis van Brederode, en dit regt is, met den verkoop van Giessen-Nieuwkerk, uit dat huis overgegaan aan den Heer dier heerlijkheid, die den titel van Erf-Watergraaf voert. Het gemeenelandshuis staat in den Elshout, alwaar vier sluizen voor het Waterschap-van-den-Overwaard liggen. Dit waterschap heeft nog twee sluizen, liggende op den hoogen boezem, die door acht zware watermolens, in den jare 1739 gebouwd, het water opbrengen en in de Lek loozen. Behalve de landen en dorpen, die het regt hebben tot het aanstellen van eenen Water-Heemraad, wateren *hier nog op uit* de landen van Meerkerk, voor de afdeeling Meerkerksbroek; Hoog-Blokland, voor de onderdeeling genaamd de Beemd; Neder-Slingeland, Peursum, Ottoland, Goudriaan en meer anderen.

Dit waterschap loopt over eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 14,938 bund.

Het staat onder het bestuur van eenen Erf-Watergraaf en zeven Water-Heemraden, benevens eenen Secretaris en Penningmeester, wordende dit laatste thans tijdelijk door eenen Heemraad waargenomen.

OVERWATER, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hulse.

OVERWEERDSCHE-POLDER (DE), pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gedeeltelijk gem. *Purmerende*, gedeeltelijk gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*; palende N. aan de Hobreder-koog, O. aan de Kante-koog en de Purmer, Z. aan de Nekkerban en de stad Purmerende, W. aan de Beemster.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 396 bund. 51 v. r. 21 v. ell., waaronder 361 bund. 59 v. r. 71 v. ell. schotbaar land, als: onder *Purmerende*, volgens het kadaster, 352 bund. 21 v. r. 91 v. ell., waaronder 318 bund. 95 v. r. 21 v. ell. schotbaar land; onder *Oosthuizen-en-Hobrede*, volgens het kadaster, 31 bund. 13 v. r. 80 v. ell., waaronder 29 bund. 49 v. r. schotbaar land; en onder *Kwadijk* volgens het kadaster, 13 bund. 15 v. r. 50 v. ell. alles schotbaar land. Men telt er 4 h. en 3 boerderijen; als 4 h. en 2 boerderijen onder *Purmerende*, en eene boerderij onder *Kwadijk*. Hij wordt door eenen molen op de *Weer* van het overtollige water ontlast, en heeft eene sluis doch deze dient alleen tot schutting en niet tot uitwatering of waterloozing. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters onder toezigt van Burgemeesters en Wethouders van Purmerende als Opperpoldermeesters.

OVERWETERING, Overwateringen of Overweteringen, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. *Olst*; met 44 h. en 270 inw.

OVERWETERING, Overwateringen of Overweteringen, adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. *Olst*, in het geh. *Over-wetering*.

OVERWIND, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ N. ten O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Medemblik*, gem. *Hoogcarspel*.

OVERZANDE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Heinkenszand, en 's Heerenhoek, O. aan Nisse, Z. O. aan Oudelande, Z. aan Driewegen-en-Coudorpe, W. aan Borssele.

Deze gem. bevat de polders: Oud-Overzande, den Calange-polder, den polder Middel-Blazekop, den Vrouwe-polder, den Verloren-kost-polder, den Hollestèlle-polder, den Naalde-polder, den Onze-Lieve-Vrouwe-polder, en den Holle-polder, benevens gedeelten van den polder Nieuw-Overzande, den West-Blazekop-polder, den Oost-Blazekop-polder, den St. Anthonius-polder, den Nieuwe-polder-van-Borssele, den Nieuwe-Craijert-polder, den Loyve-polder, het Nieuw-Landeke en de beide Zak-polders. Zij bevat het d. Overzande, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1074 bund. Men telt er 124 h., bewoond door 150 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er ruim 240 in getal zijn, behooren tot de gem. *Overzande-en-Driewegen*. — De R. K., van welke men er 560 telt, behooren kerkelijk te *Kwadendamme* en *'s Heerenhoek*. Vroeger was Overzande een der twee middelpunten van de R. K. landgemeente op Zuid-Beveland. Zij had aldaar, in 1691, even als bij Dijkwel, onder Kapelle, eene hofstede gekocht, welke werd ingeschreven ten name van Pieter de Bie, ter ontduiking van de wet, welke bepaalde dat Roomsche kerken enz. als zoodanige geene vaste goederen bezitten mogten. De zolder van het huis werd tot eene kapel ingerigt, de hiervoor benoodigde gelden werden gevonden, voor een deel uit andere fundatiën, voor een deel uit vrijwillige bijdragen der gemeente. In 1697 werden evenwel die bidplaatsen op eene schandelijke wijze geplunderd en vernield. Zekere R. K. jonge dochter, Catharina Pover genaamd, was bezwangerd door een Hervormd jongman, Marinus Vroonland geheeten, en deze jongeling was ook bereid om haar te huwen; doch hare ouders weigerden de toestemming en zonden hunne dochter naar Antwerpen. Vroonland, woedende over het verlies van zijne geliefde en van zijn kind, bragt ook de hoofden zijner makkers op hol, en had weldra eenen grooten aanhang. In den vroegen morgen van den feestdag van Mariaboodschap (25 Maart) van genoemd jaar, kwam zijne bende op de hofstede onder Overzande, sloeg de glazen in, brak de deuren open, en sloegen alle kerkmeubelen, welke zij niet konden medenemen, aan stukken. Hiermede nog niet voldaan, kwamen zij den volgenden dag, zijnde Zondag, terug en vernielden het gebouw zelve zoo zeer, dat het bijna een puinhoop geleek. Te Dijkwel hield men bijna even zoo huis, waarvan het gevolg was, dat de R. K. landgemeente een langen tijd verstoken bleef van de gelegenheid tot rustige gemeenschappelijke godsdienstoefening.

Men heeft er eene school, welke door een getal van 60 tot 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke aan de Heeren VAN SCHERPES haar bestaan te danken heeft, die hier, op het laatst der dertiende eeuw, een schor bedijkten, welke zij, om dat dit schor, ten opzigte van Heinkenszand, aan de overzijde van de Zwake lag, OVERZAND noemde. Zij bouwden er ook eene kerk, in welker nabijheid zich de nieuwe bewoners nedersloegen, en dus het dorp vormden. In het jaar 1395 verkregen zij de bevestiging van deze bezitting, het regt om alle verdere aanwassen te bedijken, en maakten daarvan terstond gebruik om den Nieuw-Overzande-polder te bevorschen. Dit oefende natuurlijk eenen grooten invloed uit op de hier vloeijende stroomen. De verlanding ten Zuiden was, na de eerste bedijking, reeds zoo sterk toegenomen, dat die Dierik digt geworpen, en door de bedijking van het Stuvezand en Dieriks- (Dirks-) land, Baarland aan Borssele vastgehecht was geworden. Zij werd nu nog gedurig sterker. De Noord-polder werd gewonnen, vervolgens ook Driewegen in bouwland herschapen en aan Coudorpe vastgedamd, door de afsluiting der Lange Mare werd voorts de vereeniging met OVERZANDE voltooid. Het duurde evenwel nog tot in het jaar 1554 eer de verbinding met Heinkenszand, door de bedijking van den Loijve- (Louize-) polder, plaats had en dus de vereeniging met Zuid-Beveland, op dit punt, volkomen was (1). Thans wordt deze heerl., in vereeniging met *'s Heer-Arends-kerke* en *Heinkenszand*, door onderscheidene personen in eigendom bezeten.

Het d. OVERZAND, meestal, bij verkorting OVERZAND en *in regeringstukken* veelal OVERZANDE gespeld, ligt 2¼ u. Z. W. van *Goes*, 1 u. Z. van Heinkenszand, in een allerschoonst oord. Het is een niet onbevallig kerkdorp, in welks kom men 40 h. en 270 inw. telt.

De kerk is een in 1840 zeer verbeterd gebouw, met eenen vierkanten toren, en een geschilderd orgel.

De kermis valt in den eersten Woensdag in October.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, met een fesant van keel (rood) en daarboven eene O van sabel (zwart).

OVERZANDE (NIEUW-) of NIEUW-OVERZANDE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Overzande*, gedeeltelijk gem. *Oudelande*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Driewegen-en-Coudorpe*; palende N. aan Oud-Overzande en Verloren-Kost, N. O. aan den Zak-polder, O. aan den Molen-polder, Z. O. aan den Oudelandsche-polder, Z. aan den Storm-polder, Z. W. aan den Kamer-polder, W. aan den Zak-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1396 bedijkt is, beslaat, onder *Overzande*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 27 v. r. 90 v. ell., waaronder 57 bund. 61 v. r. 74 v. ell. schotbaar land. Hij behoort onder het beheer van de *Watering-van-Overzande*, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

OVERZANDE (OUD-) of OUD-OVERZANDE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. W. aan den Calange-polder, N. O. aan 't Nieuwe-Landeke, O. aan den Vrouwe-polder, Z. aan Verlorenkost en den Nieuw-Overzande-polder, Z. W. aan den Sak-polder.

Deze pold., welke in de dertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 27 v. r. 33 v. ell., alles

---

(1) Zie J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland*, bl. 203-205.

schotbaar land. Hij behoort onder het beheer van de *Watering-van-Overzande*.

OVERZANDE (WATERING-VAN-), dijkaadje in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. aan den Nieuwe-Craaijert-polder en aan de Watering-van-Heinkenszand, O. aan de Buitenpolders-van-Nisse, Z. aan de Watering-van-Ellewoutsdijk, W. aan Borssele.

Deze dijkaadje bevat den Zak-polder, Nieuw-Overzande, den Naalde-polder, Verloren-kost, den Vrouwe-polder, Oud-Overzande, den Calange-polder, Blazekop, het Nieuwlandeke, den St. Anthonie-polder, den Hollestelle-polder en den Holle-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 658 bund. 45 v. r. 65 v. ell., waaronder 658 bund. 15 v. r. 2 v. ell. schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

OVERZANDE-EN-DRIEWEGEN, kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. van *Goes*, ring van *Borssele*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Overzande en ééne te Driewegen, welke bediend worden door éénen Predikant, en telt er 570 zielen, onder welke 260 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest LIEVE COENE, die in het jaar 1582 herwaarts kwam, en in het jaar 1593 overleed. Hij werd opgevolgd door GUILLAM DE SMIT. NICOLAAS VAN DE VELDE, zoon van ABRAHAM VAN DE VELDE, Predikant te Middelburg, werd, als Predikant te OVERZANDE-EN-DRIEWEGEN, in zijn eigen huis vermoord door zijnen nabuur DE KLIEVER, Predikant te 's Heerenhoek, die, dien ten gevolge gevangen zijnde, ook nog zelfmoordenaar werd (1).

OXDORP, naam, onder welken het d. OSDORP, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, vroeger weleens voorkomt. Zie OSDORP.

OXE, buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1¼ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. en 2¼ u. Z. Z. O. van *Diepenveen*; met 21 h. en 150 inw.

De markte van OXE ligt tusschen de Gooijer markte of het Gooi, het graafs. Zutphen en de gem. Bathmen ingesloten. Een gedeelte daarvan droeg eertijds den naam van Zwormen, en daarvan had zeker versterkt huis of toren, door die van Deventer ter beveiliging van de landweeren gesticht, den naam van den Zwormer-toren, welke, in het jaar 1521, door de Gelderschen bezet werd en nog, ofschoon in eene boerenherberg herschapen, dien naam heeft behouden. Niet minder is de naam bewaard van den Hof-te-Oxe, waaronder verscheidene goederen in het graafschap Zutphen hoorig waren, en van welks voormalige hofregten nog eenig gebrekkig berigt is overgebleven. Men hield eertijds de vergaderingen der erfgenamen onder zekeren boom, staande op het erve Meilink, gelegen onder de markten van *Dorth* en *Zuidloo*, gem. *Bathmen*, van welken de markte OXE vroeger eene buurschap schijnt geweest te zijn, doch waarvan zij zich, omstreeks het jaar 1650, moet afgescheiden hebben.

OXENVILLARE, oude naam van het d. OSWEILER, in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*. Zie OSWEILER.

OXFORD, verl. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickerie*; palende O. aan de katoenplant. Hoope, W. aan de

(1) Zie VROLIKHERT, *Vlissingsche Kerkhemel*, bl. 202, en de *Levensbeschrijving van geleerde mannen*, St. IV, bl. 94, door hem aangehaald.

katoenplant. Potosi; 1060 akk. groot. De slaven zijn naar de plant. Kent overgebragt.

OXWERT, b. in het *Wester-kwartier*, prov. *Groningen*. Zie OXSWERT.

OYE, oud adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw. distr., arr., kant. en 1 u. N. van *Zutphen*, gem. *Gorssel*.

OYO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

OZINGA, staten, prov. *Friesland*. Zie OSINGA.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN

OP HET

ACHTSTE DEEL.

Bl. 14, reg. 29 en 30, *staat:* De buitenwerken zijn kleine ravelijnen, *lees:* De buitenwerken zijn zes kleine ravelijnen,

Bl. 15, bovenste reg., *moeten de woorden:* die er nog ligt, *wegvallen.*

Bl. 15, reg. 29, *staat:* soo 't God vergt. *lees:* soo 't God vrugt.

» », *achter* reg. 35, *bijvoegen:* De stallen te Naarden zijn vijf houten loodsen en militaire gebouwen, die opgeslagen zijn, toen het zevende regiment Oostindische Huzaren werd opgerigt.

Bl. 16, reg. 38, *bij te voegen:* De voormalige Waalsche kerk te Naarden, dient thans tot calicotfabrijk.

Bl. 17, reg. 3, staat: *Vrouwenstraat*, lees: *Voorstraat*,

» », *achter* reg. 10 *bij te voegen:* De Fransche school en de Stads-burgerschool te Naarden worden in het zelfde lokaal, door den zelfden Onderwijzer, doch op verschillende tijden, gehouden.

Bl. 24, reg. 17, *staat:* immer *lees:* nimmer

» 25, » 12, » *Westaan*, *lees:* Westzaan,

» 27, » 17, » *de Mijlkrabbe-en-Nadort*, lees: *de Mijl-Krabbe-en-Nadort*,

Bl. 30, reg. 12 *van onderen*, *staat:* MAMLEA, *lees:* NAMLEA,

» 39, » 25 en 27, staat: *Nieuwe-Gote*, lees: *Nieuwe-Goote*,

» 49, » 6, *staat:* 3 u. *lees:* 2 u.

» » » 7, » ½ u. » 1½ u.

» 58, » 25, » na de laatste omwentelingen, *lees:* na de omwenteling in het laatst der vorige eeuw,

Bl. 58, reg. 2 *van onderen* — 59, reg. 3 *van onderen*, *aldus te veranderen:*

De gem. Neede bevat het d. Neede, benevens het geh. den Ruwenhof, en de buurs. Hoonte, Noordijk, Logbuizen, Broeke en Achterveld en het geh. Rietmolen, dat tot de buurs. Broeke behoort, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4517 bund. 41 v. r. 30 v. ell., waaronder 4516 bund. 14 v. r. 35 v. ell. belastbaar land. Men telt er 409 b., bewoond door 475 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2700 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en linnen-, pellen- en servetgoedfabrijken, welke laatste inzonderheid te dezer plaatse in deugd, fraaije en smaakvolle bewerking uitmunten, hebbende men er zes fabrijken, waarin calicots worden vervaardigd, in werking, benevens eene damastfabrijk. Vroeger had evenwel het fabrikaat van linnen en pellen eene grootere uitgebreidheid dan thans. Er is mede eenige doortogt naar Overijssel.

De Herv., die hier ruim 2270 in getal zijn, maken, met die uit de buurs. Marktvelde, gem. *Diepenheim*, prov. *Overijssel*, eene kerkelijke gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Winterswijk*, behoort, en ongeveer 2430 zielen, onder welke ruim 1200 ledematen telt. De eerste die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Andreas Sauve, die in het jaar 1616, hier reeds was, en in het jaar 1622 overleed. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De R. K., die er ruim 410 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Neede-en-Rietmolen*, welke te Rietmolen eene kerk en te Neede eene kapel heeft. — De Isr., van welke men er 14 aantreft, worden tot de bijkerk van *Borculo* gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: een te Neede en eene te Noordijk, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. Neede, ook wel Nede gespeld en bij verkorting Net genoemd, ligt 6 u. O. van Zutphen, 2½ u. N. van Groenlo, aan den voet van eenen uitgestrekten heuvel, waarop veel koren wordt verbouwd, en die van ouds vermaard is wegens veel fruit en wild, en een konijnen-vronge, alwaar Koning Willem III, met de Graven van Stirum, toen Heeren van *Borculo*, zich vaak met de jagt vermaakte. Het is een groot dorp, dat in de laatste tijden door het bouwen van eenige deftige huizen zeer in aanzien is toegenomen. Men telt er, in de kom van het dorp, 117 h. en ruim 850 inw.

De Herv. kerk, welke voor de Reformatie aan de H. Cecilia was toegewijd, zal eerlang uithoofde van bouwvalligheid afgebroken en vervangen worden door een nieuw gebouw, dat zal opgetrokken worden op de zelfde plaats en alzoo weder steunen tegen den toren, doch grooter dan het oude gebouw zijn zal, waar uit het in 1806 daarin geplaatste vrij groote orgel, in de nieuwe kerk zal worden overgebragt. Meermalen betoonden de leden dezer gemeente hunne belangstelling in de godsdienst, door het geven van zoodanige geschenken, welke de oefening daarvan niet minder luister dan plegtigheid bijzetteden.

De R. K. kapel, die in 1844 is ingewijd, is een goed gebouw, zonder toren, maar van een orgel voorzien.

Nabij dit d. lagen vroeger de huizen Tengnagel en Welmerink of Bulohuis. Thans heeft men er nog het huis de Kamp, vermoedelijk gebouwd ter plaatse, waar het huis Tengnagel gestaan heeft.

Dit d. is de geboorteplaats van den Nederduitschen Dichter Willem Sluiter, die er den 22 Maart 1627, het eerste licht zag, en in December 1673 overleed, als beroepen Predikant te Rouveen, na van 1652 tot 1672 Predikant te Eibergen te zijn geweest.

Bl. 60, *achter* reg. 2 en 3, *staat:* Men telt — Communikanten. *lees:* Men telt in de stat. Neede-en-Rietmolen 770 zielen en ruim 810 Communikanten. Tot deze stat. behooren mede de Overijsselsche buurschappen Brummelo en Langelo; het laatste echter slechts gedeeltelijk.

Bl. 60, *achter* reg. 10, *bij te voegen:* De Neederberg ligt 10 min. N. van Neede en is ruim 70 ell. hoog.

Bl. 60, reg. 19, *staat:* Burghuizen *lees:* Burghsluis.

» », *in noot* 1, » Wendelinus, » Wendelinus.

» 68, reg. 2 *van onderen, staat:* 140 inw. *lees:* 170 inw.

» 69, » 16, bovenste reg., » 40 *lees:* 25

» », » 4—7, *aldus te lezen:*

De Doopsgez., van welke men te Nes, in *Utingeradeel*, 150 telt, worden tot de gem. *Akkrum* gerekend.

Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Akkrum*.

Bl. 69, reg. 16, *staat:* ½ u. N. van *Witmarsum*, waartoe zij behoort. *lees:* ½ u. O. van *Pingjum*, waartoe zij behoort; met 2 h., en 13 inw.

Bl. 73, *het art.* NESSE-LANDEN *aldus te veranderen:*

NESSE-LANDEN (DE), streek lands in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden;* palende N. aan den Rijn, O. aan den pold. Breeveld, Z. aan den pold. Snel, W, aan den Straatweg.

Deze landen beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 9 v. r. 45 v. ell. Men telt er 9 h., waaronder 2 boerderijen.

Bl. 76, reg. 15 en 16, *staat:* in het *Land-van-'s Hertogenrade*, *lees:* in het *Land-van-Wittem*,

Bl. 76, *achter het art.* NEUBURG of NEUBORG *in te vullen:*

Het kast. NEUBURG, in den omtrek meestal NEUBOURG genoemd, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 40 bund. Men zegt dat eertijds een oud kasteel, gemeenlijk genoemd NOORMERICH, omstreeks het tegenwoordige NEUBOURG gestaan heeft. Ter plaatse, waar het zou gestaan hebben en, bij meerdere uitgestrektheid, om het tegenwoordig kasteel, ziet men thans eenen grooten Engelschen tuin, doorstroomd door het riviertje de Gulp.

Bl. 78, *achter reg.* 23, *in te voegen:*

De Herv. gem. te NEUZEN voegde zich in 1584 voorloopig onder de klass. van *Walcheren*, en werd in 1591, door een staatsbesluit, nader daarmede vereenigd. Reeds in 1580, en welligt vroeger, werd de Herv. gem. te NEUZEN bediend door den Predikant PIETER VAN ORLIENS, die, van daar naar Wemeldinge beroepen zijnde, nog het gezegde jaar derwaarts vertrokken is. Bij J. W. TE WATER, *Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland, in de zestiende eeuw*, bl. 440, wordt nog melding gemaakt van GERARD MARBECH, die in 1591 als Predikant te NEUZEN in dienst was. Hieruit blijkt, dat PETRUS HONDIUS niet de eerste geweest is, die het leeraarambt te NEUZEN heeft waargenomen. Hij is aldaar ook niet in 1620, maar in 1606 gekomen, en te NEUZEN in 1621 overleden, na zich als Dichter en vooral als Kruidkenner algemeen vermaard gemaakt te hebben. Onder de te NEUZEN gestaan hebbende Predikanten verdient bijzondere vermelding AEGIDIUS GILLISSEN, geb. te Middelburg, den 12 Julij 1712, die, na opvolgend te Borssele, te NEUZEN, te Bergen-op-Zoom en te Vlissingen, Predikant te zijn geweest, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Franeker, en daarna te Leyden, is geworden, alwaar hij den 13 Junij 1800 is overleden.

Bl. 86, reg. 15, *moeten de woorden:* Hij watert uit door eene steenen sluis op de Abeele. *wegvallen.*

Bl. 86, reg. 27 en 36, *staat:* Serlippens-polder, *lees:* Sherlippens-polder,

Bl. 86, reg. 29, *staat:* de Zeven-Triniteits-polders, *lees:* den Zeven-Triniteits-polder,

Bl. 86, *de beide onderste reg.*, *staat:* Van deze vaart enz. *lees:* De sporen dezer oude vaart zijn in den winter van 1845—1846 gedempt, en daardoor is een open plein ontstaan, waarop thans (1846) eene nieuwe straat wordt gebouwd.

Bl. 98. De voorm. burg., thans boerderij, DE NIE ligt niet gem. *Groote-gast*, maar gem. en 1 u. W. van *Grijpskerke*. Zij beslaat,

met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 20
39 v. r. 29 v. ell.

Bl. 99, *in het art.* NIEBERT *in te voegen:*

Het d. Niebert telt 54 h. en ruim 310 inw., welke op één len Herv. zijn. — De enkele R. K., die er woont, behoort stat. van *Zuidhorn.* — De dorpschool wordt gemiddeld door e tal van 40 leerlingen bezocht.

Te Niebert heeft vroeger een burg gestaan, toebehoorende a familie Iwema. Deze burg is langen tijd vervallen geweest en als boerderij gebruikt, doch in 1844 is het huis herbouwd en bij een fraaije tuin aangelegd, door den Heer Rudolph Bamberg, kant te Nuis-en-Niebert

Bl. 104, reg. 13, *staat:* de kerk stil staat. *lees:* geen god wordt gehouden.

Bl. 105 *bij te voegen:*

Het Nieuwe-Niehoofster-Uitbreiding wordt door ééne sluis, op de I van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit gelanden.

Men telt in de kom van het d. Niehove 45 h., en met de d behoorende gedeelte van het geh. Kommerzijl en de h. I huizen en Gokingaweer, 83 h. en 710 inw. — De dorp wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Bl. 106, reg. 33, *staat:* NIEKOOP (LAGE-) *lees:* NIEKOOP (L

» » , *achter het art.* LAAG-NIEKOOP, gem., *in te voegen*

De kermis te Laag-Niekoop valt in Dingsdag, na den derden Z in Augustus.

Bl. 110, *reg.* 12 *van onderen, staat:* 11 *lees:* 14

» 111, » 12—13, *moeten geheel wegvallen.*

» 121, » 27, *staat:* zij *lees:* het

» 126, » 6—10, *kunnen de woorden:* De stichting—na 1 *wegvallen.*

Bl. 127, *de art.* NIEUWENBURG en NIEUWENDAAL *al veranderen:*

NIEUWENBURG, voorm. bekend gesticht voor krankzinnig *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Le* kant. en 1½ u. Z. W. van *Alphen*, gem. en 40 min. N. van *zerswoude.*

Thans is het een instituut voor jonge Heeren, onder het be van den Heer J. A. van Pesch, dat 20 leerlingen telt. Het ge beslaat, met den daartoe behoorenden grond, eene oppervlakte 17 v. r. 95 v. ell.

NIEUWENDAAL (HET), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, kant. en 1½ u. N. van *Deventer*, gem. en ½ u. Z. van *Olst.*

Bl. 130, *achter reg.* 4 *bij te voegen:*

In het geh. Nieuwendijk, in het *Land-van-Altena*, staan, e *Emmikhoven*, 97 h. en 540 inw. — De school, welke mede e *Emmikhoven* staat, wordt gemiddeld door een getal van 80 leerli bezocht. Ook staat er een wind-korenmolen onder *Emmikhoven.*

Bl. 131, reg. 16 en 15 *van onderen*, *staat:* O. aan Rimbu Hoensbroek. *lees:* O. aan Ubach-over-Worms, Z. aan Eygelsho W. aan Hoensbroek.

Bl. 131, reg. 10—8 *van onderen, staat:* Men telt er 215 h. *lees:* Men telt er 207 h., bewoond door 230 huisgez., uitmakende bevolking van 970 inw.

Bl. 131, de vijf onderste regels, *aldus te lezen:*

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 770 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Kerkrade*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft er geene gemeenteschool, maar twee bijzondere scholen van de tweede klasse. — De kerk te Nieuwenhagen, aan den H. Gregorius toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

Bl. 135, *het art.* NIEUWENRODE *aldus te veranderen:*

NIEUWENROODE of Nieuwenrot, voorm. kast. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ¾ u. Z. W. van *Heusden*, gem. *Op-Heusden-en-Elshout*, ¼ u. W. van Oud-Heusden.

Dit kast. was voormaals van uitgestrekten omvang; thans is er niets dan het puin der fondamenten van overgebleven. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 50 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Arie Bol, woonachtig te Doeveren.

Op bl. 137 *in te voegen:*

De b. Nieuwerbrug telt 16 h. en 100 inw. De school aldaar wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Bl. 140 *bij te voegen:*

Nieuwerkerk telt in de kom van het d. 110 h. en 770 inw.

Bl. 143 *bij te voegen:*

De gem. Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland bevat 2020 bund. 16 v. r. 14 v. ell. belastbaar land.

Het wapen is het zelfde als dat van de heerl. Nieuwerkerk, in Duiveland.

Bl. 144, reg. 27, *staat:* daarop dit losbarste. *lees:* daarop losbarstte.

» 147, » 16 *van onderen*, staat: *Mieden*. — lees: *Meeden*. —

» 148, » 3 en 2 *van onderen, staat:* Canter-Visser, *lees:* Canter Visser,

Bl. 153, reg. 7 *van onderen, moeten de woorden:* van boven *wegvallen.*

» 159, onderste en bl. 60 bovenste reg., *staat:* dat Mr. Pieter Janskind, de pastorij van Nieuwkoop en de Mey vele jaren bediend heeft. *lees:* dat Mr. Pieter Janskind, die den 3 September 1637 overleed, de pastorij van Nieuwkoop-en-de-Mey vele jaren bediend heeft.

Bl. 162, reg. 12 en 11 van onderen, *staat:* palende — aan Drunen, *lees:* palende N. aan de heerl. Herpt-en-Berne en Hedikhuizen, O. aan Vlijmen, Z. W. en W. aan Drunen.

Bl. 162, reg. 10 *van onderen, staat:* en het geh. Hoeven, *lees:* de zuidelijke zijde van het geh. H o e v e n en het K a s t e e l - v a n - D r u n e n,

Bl. 162, reg. 6 *van onderen, staat:* 137 *lees:* 157

» 168, » 14, *staat:* zijnde de onderste zes golvende balken. *lees:* de onderste helft verdeeld in zes golvende balken.

Bl. 171, *achter reg.* 18 *van onderen, bij te voegen:*

De pold. het Oude-Nieuwland, op *Duiveland*, bestaat niet meer op zich zelven, maar maakt thans een gedeelte van den pold. de *Vierbannen-van-Duiveland* uit.

Bl. 171, reg. 10 *van onderen, staat:* schorren *lees:* zeeduinen

» », » 9 » », » Oostduinen, » zoogenaamde Middelduinen,

Bl. 172, de drie onderste regels, *staat:* N. O.—tegen de Springer. *lees:* O. aan de heerl. het Oude-Nieuwland, aan de Westduinen en met een enkel punt tegen het Oudeland-van-Diepenhorst, Z. W., W., N. W. en N. aan de duinen tegen den Springer.

Bl. 173, reg. 29—33, staat: palende N.—scheidt lees: palende N. aan [illegible] (gem. Kruiningen) en aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan de heerl. Krabbendijke en Kruiningen, W. aan de zoogenaamde Kruiningsche-vliet, welke achter het Nieuwlande behoort, en die zoo van de heerl. Kruiningen scheidt.

Bl. 173, reg. 3—9 van onderen, staat: Men telt—Zeeland. lees:

De heerl. Nieuwlande beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 222 bund. 85 v. r. 80 v. ell., waaronder 183 bund. 41 v. r. 50 v. ell. belastbaar land. Men telt er 19 h., bewoond door 28 huisgez., uitmakende eene bevolking van 130 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van Kruiningen. — Men heeft in deze heerl. geen school, doch de leerlingen genieten onderwijs te *Krabbedijke*.

Deze heerl. wordt tegenwoordig in eigendom bezeten, door den Heer Mr. Cornelis Jacobus V[illegible], Raadsheer in het Hof van Zeeland, woonachtig te Middelburg.

Bl. 174, reg. 19 en 20, *staat:* Z. W. aan Oud-Krabbedijke, W. aan de Watering-van-Kruiningen. *lees:* W. aan den Polder-van-Waarde en aan de Watering-van-Kruiningen.

Bl. 174, reg. 21 en 22 *aldus te veranderen:*

De Nieuwlande-polder of Nieuwlandsche-polder, welke in het jaar 1642 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 140 bund. 9 v. r. 74 v. ell., waaronder 136 bund. 78 v. r. 84 v. ell. schotbaar land, heeft 1 h., zijnde eene boerderij en watert met eene sluis door den Kruiningsche-polder in de Westerschelde. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

Den 8 Januarij 1808 is deze polder gevloeid en in het zelfde jaar weder in den vorigen staat gebragt.

Bl. 175, achter reg. 7, in te vullen:

De Noorder-Nieuwland-polder, gewoonlijk Noordhoek genaamd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 59 v. r. 97 v. ell., waaronder 81 bund. 77 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eene sluis op den Vrouwe-polder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de centrale Directie van Walcheren.

Bl. 175, *achter reg.* 12, *bij te voegen:*

De Ooster-Nieuwland-polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund. 35 v. r. 56 v. ell., waaronder 32 bund. 83 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; heeft 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door 2 sluizen op den Poldersche-Watergang van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de Centrale Directie van Walcheren.

Bl. 175, *achter reg.* 16, *te laten volgen:*

De Nieuwlandsche-polder, welke in het jaar 1414 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 342 bund. 84 v. r. 94 v. ell., waaronder 342 bund. 06 v. r. 94 v. ell. schotbaar land; telt 21 h., waaronder 12 boerderijen, en wordt door 2 sluizen op de Maas, van het overtollige water ontlast.

Bl. 176, reg. 4 *van onderen, staat:* schotbaar *lees:* belastbaar

» 176, *achter* reg. 17, *bij te voegen:*

De Oost-Nieuwlandsche-polder, in het eil. *Wolphaartsdijk*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 170 bund. 22 v. r. 50 v. ell.

Bl. 180, reg. 9—11, *staat:* Napoleon had enz. *lees:* Napoleon, die hier vestingwerken heeft laten opwerpen, had het ontwerp gevormd, om ter plaatse, waar later dit geh. ontstaan is, eene nieuwe stad te bouwen, waaraan het zijnen tegenwoordigen naam te danken heeft. Men telt er 140 h. en 680 inw.

Bl. 180, reg. 13 *van onderen, staat:* Oosterwijk *lees:* Oosterrijk

» 193, » 5 » » » enkalkbranderij, *lees:* kalkbranderij,

Bl. 194, » 5 » » » van welke men er aantreft, *lees:* welke men er aantreft,

Bl. 196, reg. 1—5. Het art. NIJEHUIS *dus te veranderen:*

NIJEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. N. O. van *Harlingen*, ten N. W. van en onder het d. *Wynaldum*.

Ter plaatse, waar deze state gestaan heeft, ziet men tegenwoordig eene boerderij. Vele der daartoe behoord hebbende gronden zijn thans vereenigd met die van eene andere zathe, bezeten wordende door den Heer Reinier Matthijs Cloppenburgh, rustend Leeraar van Wynaldum, thans woonachtig te Hardegaryp.

Bl. 196, *achter* reg. 14, *bij te voegen:*

De voorm. state, thans boerderij, Nijehuis, in *Utingeradeel*, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 24 bund. 10 v. r. 93 v. ell.

Bl. 196, reg. 24, *van onderen*, *staat:* ½, *lees:* ¾ u.

» », » 22, » », » 1½ u. Z. van *Bierum*, ½ u Z. van *Krewert*, *lees:* 1 u. Z. van *Bierum*, ¼ u. Z. van *Krewert*,

Bl. 196, *achter* reg. 12, *van onderen*, *bij te voegen:*

De buurs. Nije-klooster bestaat uit 3 h. en 22 inw., als: 1 h. en 8 inw. onder *Jukwerd*, 2 h. en 14 inw. onder *Krewerd*.

Bl. 196, reg. 9, *van onderen*, *staat:* Z. W. *lees:* Z. O.

» 201, reg. 5, *staat:* Nijehnuizen. *lees:* Nijenhuizen.

» 204, het art. NIJENBRUGGEN, *aldus te veranderen:*

NIJER-BRUGGEN of Nijerburg, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en ½ u. Z. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*, met 13 h. en ongeveer 90 inw. Er werd eertijds aldaar een land- en watertol geheven.

Bl. 205, reg. 25, *staat:* die meest—aantreft. *lees:* die meest in de veeteelt en ook sommigen in de veenderij hun bestaan vinden, terwijl men in deze gem. eenige weinige veengronden aantreft.

Bl. 206, reg. 2, *staat:* een gewoon gebouw, *lees:* een langwerpig vierkant gebouw,

Bl. 206, reg. 21, *staat:* 1 u. *lees:* 1½ u.

» 213, » 10, » Selto Aetsma, *lees:* Schelto Aetsma,

» 215, » 26 en 26, *staat:* Men heeft—Assistent. *lees:* Men heeft er een en twintig kerken, bediend wordende door even zoovele Pastoors en een gelijk getal Kapellaans en telt er 29,640 zielen, onder welke 20,600 Communikanten.

Bl. 215, reg. 16 en 15 *van onderen*, *staat:* Zij beslaat—76 v. ell. *lees:* Zij beslaat eene oppervlakte van 4072 bund. 18 v. r. 78 v. ell., waaronder 3896 bund. 99 v. r. 76 v. ell.

Bl. 216, *achter* reg. 13, *te laten volgen:*

De door het te niet gaan der fabrijk van katoenengarens te Nijmegen, welke vele handen werk verschafte, ontstane armoede onder zoo vele, die vroeger in hunne eigene nooddruft door handen arbeid voorzagen,

Nabij de kerk staat eene kleine kapel, mede aan de H. Brigitta toegewijd, welke alle jaren door onderscheidene groote processiën bezocht wordt.

Bl. 259, reg. 11 en 10 *van onderen*, staat: *Achttienhoven-en-den-Bosch*. lees: *Nieuwkoop-en-Noorden*.

Bl. 260, reg. 24, *staat:* Z. van Obdam, *lees:* gem. en Z. van *Obdam*,

Bl. 260, *achter* reg. 27, *bij te voegen:*

De pold. de Noordbraak beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 8 bund. 13 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land; en wordt met de Middelbraak, de Zuiderbraak en de Weel, door eenen molen, op den *Obdammer-boezem* van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en Secretaris, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

Bl. 261, onderste regel, *staat:* met 13 h. en 90 inw. *lees:* De Noordbuurt ligt ¼ u. Z. van *Leyden*, en grenst onmiddellijk aan het d. *Soeterwoude*. Men telt er slechts 7 h. en ruim 40 inw.

Bl. 263 *in te voegen:*

Onder de inw. van Noorddijk zijn eenige graanhandelaars. Ook treft men er twee pelmolens aan.

Onder de aldaar gestaan hebbende Predikanten verdient mede melding: de Godgeleerde Theodorus Lubbers, die er van 1756—1766 gestaan heeft en in 1804, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid en Akademieprediker te Groningen, overleed, na, in 1772, tevens Afgevaardigde tot de commissie ter verbetering van de Psalmberijming te zijn geweest.

Bl. 263, *de zes onderste regels aldus te lezen:*

De kerk is een zindelijk gebouw, met fraai beschilderde glazen (1) en eenen zwaren steenen toren, waaronder de ingang van de kerk is. Deze toren werd in 1648 ter vervanging van eenen houten, welke er vroeger stond opgerigt. Hij is in het jaar 1844 aanzienlijk hersteld.

De eerste steen daarvan is gelegd door Anna Maria Ulgers, zooals blijkt uit een opschrift boven den ingang in eene zerk uitgehouwen en aldus luidende: Anno 1648 den 29 May is d'eerste steen gelegt door Juffer Anna Maria Ulgers, dors de Eerwaarde Bolandus Stechman Pastoor ende de Heer Otto Valcke Drost der Oldambten, nevens Jan Roelofs Assessor van 't Selwerder Gerichte Kerkvoogden waeren. De zerk bevat tevens de familiewapens der vier gemelde personen. In den toren is een uurwerk en twee klokken, van welke de oudste, welke tevens de grootste is, in het jaar 1660 uit eene voormalige torenklok van Noorderdijk gegoten werd door Willem Jacobus de Vrij. De tweede klok is van latere dagteekening. De kerk heeft geen orgel.

Bij den watervloed van het jaar 1686 werden in de gem. Noorddijk 11 huizen beschadigd en verloren 18 paarden, 129 koeijen, 24 schapen en 14 varkens het leven.

Bl. 265, reg. 13—15 *moeten geheel wegvallen*, daar er geen b. Noordeind onder *Schermerhorn-en-Westmysen* bestaat.

Bl. 265, *achter* regel 4 *van onderen*, *bij te voegen:*

De Noordeindsche-polder maakt geen afzonderlijke pold. meer uit, maar is thans een gedeelte van den *Gecombineerde-Noord-en-Zuideinder-polder*.

Bl. 270, reg. 18, *staat:* kant. *Woubrugge*, *lees:* kant. *Alphen*,
» » » 21, » den Zuid-polder, » de droogmakerij Westzijde.

---

(1) Men vindt deze glazen omstandig beschreven in P. Boelfs Junior het *twee honderd vijftigjarig bestaan der Hervormde gemeente te* Noorddijk bl. 81, in welk werkje, in 1846 te Groningen uitgekomen, men nog wel een en ander omtrent Noorddijk kan vinden, hetwelk ons bestek niet gedoogt op te nemen.

Bl. 270, *achter* regel 21 *bij te voegen:*

De Gecombineerde-Noord-en-Zuideinder-polder, beslaat eene oppervlakte van 1004 bund. en wordt door twee molens uitgemalen.

Bl. 273, het art. NOORDER-MEER (HET), *aldus te lezen*

NOORDERMEER (HET), bedijkt meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. O. van *Gaastmeer*, hetwelk, vóór de bedijking, ten Z. door de Kerk-sloot met het *Heeger-meer*; ten N. door de Kerk-sloot met *Bratte-sloot* in verbinding stond. Nog vroeger stond het ook ten O. in verband met de *Idsegaster-poelen* door de Zijlroede, maar deze was later afgedamd. Dit meer is, in 1798 of 1797, met de genoemde slooten, waardoor het gemeenschap met de Bratte-sloot had, ingedijkt.

Bl. 274, *het art.* NOORDER-VECHTDIJKEN *aldus te veranderen:*

NOORDER-VECHTDIJKEN (DE), derde dijksdistr. in de prov. *Overijssel.*

Het wordt begrensd door de Zwartewaters- en Noorder-Vechtdijken, van den zuidkant der opbaalbrug over de uitwatering der Dedemsvaart, in het Zwartewater te Hasselt, de waterkeering bewesten die stad en verder de dijken tot aan het dorp Dalfsen, den hoogen oever langs en den Molendijk, boven het zelfde dorp, de hooge gronden van Dalfsen, en Nieuw-Leusen, de Dedemsvaart, en hare verlenging tot aan bovengemelde ophaalbrug aan het Zwartewater te Hasselt. Dit dijkdistr. staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, vier Hoofdingelanden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger.

Bl. 286, *in te voegen:*

De pold. het Noordland, onder *Heinkenszand*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 47 bund. 8 v. r. 86 v. ell., alles schotbaar land. Hij behoort tot de watering en onder het polderbestuur van *Heinkenszand*, en watert met de andere polders van genoemde watering, door de zeesluis op Tendenwege, onder 's Heer-Arendskerke, uit.

Bl. 287, reg. 32 en 33 *aldus te lezen:*

De pold. het Noordland, onder *Oude-Tonge*, welke in het jaar 1461 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 206 bund. 66 v. r. 21 v. ell., waaronder 192 bund. 63 v. r. 7 v. ell. schotbaar land; telt 9 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door 1 sluis, op de haven van Oude-Tonge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

Bl. 287, *in te voegen:* het d. *Noordlaren* telt in zijne kom 65 en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. 100 h.

Bl. 290 reg. 26—34. Deze droogmakerij—water ontlast. *aldus te veranderen:*

De Noordplas grenst Z. aan de Honderdmorgen. Deze droogmakerij, die in het jaar 1759 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3533 bund. 72 v. r. 13 v. ell., waaronder 3369 bund. 40 v. r. 22 v. ell. schotbaar land; als: onder *Hazerswoude*, volgens het kadaster, 1351 bund. 36 v. r. 51 v. ell., alles schotbaar land; onder *Benthuizen*, volgens het kadaster, 688 bund. 12 v. r. 78 v. ell., waaronder 522 bund. 86 v. r. 82 v. ell. schotbaar land; onder *Hoogeveen*, volgens het kadaster 452 bund. 78 v. r. 20 v. ell., alles schotbaar land, onder *Benthorn*, volgens het kadaster 85 bund. 4 v. r. 92 v. ell., waaronder 75 bund. 99 v. r. 10 v. ell. schotbaar land, onder *Soeterwoude*, volgens het kadaster 267 bund. 78 v. r., alles schotbaar land;

en onder *Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt*, volgens het kadaster 698 bund. 61 v. r. 69 v. ell., alles schotbaar land. Men telt er 141 h., waaronder 52 boerderijen, als onder *Hazerswoude* 18 h. en 15 boerderijen; onder *Benthuizen*, 94 h. en 10 boerderijen; onder *Hoogeveen*, 10 h. en 9 boerderijen; onder *Benthorn*, 2 h., alle boerderijen; onder *Soeterwoude*, 5 h., alle boerderijen; onder *Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt*, 12 h. en 11 boerderijen. Hij wordt voor wat *Hazerswoude* aangaat, door 2, voor *Hoogeveen* door 2 en voor zoo veel *Soeterwoude* betreft door 3 sluizen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast en heeft bovendien 15 watermolens onder *Hazerswoude.*

Bl. 293, *achter* reg. 17, *van onderen in te voegen:*

Het Vrije-Noordveen is niet bedijkt, maar ligt in den *Uithoornsche-polder*, doch bestaat thans voor het grootste gedeelte uit water, het overgebleven land zal ongeveer 20 bund. bedragen. Boerderijen of andere gebouwen zijn niet meer aanwezig; terwijl de laatste plaats reeds voor 40 jaren is gesloopt; de benaming is dus alleen bekend. Het staat onder het bestuur van den *Uithoornsche-polder.*

Bl. 295, reg. 2 *van onderen*—296, reg. 2 *van boven*, *aldus te lezen:*

Dit kant. bevat de gem. Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem, Lisse, Hillegom, Vennip, Noordwijkerhout-Zilk-en-de-Hooge-Boekhorst, de Lage-Boekhorst, Oegstgeest, Sassenheim, Voorhout, Warmond, Beide-de-Katwijken-en-het-Zandt, Valkenburg en Rijnsburg.

Bl. 296, *achter* reg. 16 *in te vullen:*

Men telt in de kom van het d. Noordwijk 42 h. en 250 inw., en met het daartoe behoorende geh. Lucaswolde 60 h. en 380 inw.

Bl. 299, *achter* reg. 11 *van onderen bij te voegen:* Men telt te Noordwijk-Binnen 367 h. en 1460 inw.

Bl. 300, reg. 13—8, *van onderen*, *aldus te lezen:* De groote ingang werd voorheen onder den toren gevonden, doch deze wordt, sedert de toren aan het dorp gekomen is, niet meer voor kerkingang gebruikt, maar in plaats daarvan is eene nieuwe deur aan de noord-westzijde gemaakt. Vroeger had men aan het plafond der kerk eenig schilderwerk.

Bl. 301, reg. 10—12, *de woorden:* op het koor—gebruikt wordt. *aldus te veranderen:* Boven het koor is nog een klein spitsje. — Het orgel is door twee achtingwaardige echte lieden, leden der gemeente geheel voor hunne rekening bekostigd en der gemeente ten geschenke gegeven, benevens een jaarlijksch inkomen van twee honderd gulden voor den organist en vijf en twintig gulden voor den orgeltrapper.

Het monument ter eere van Janus Douza is opgerigt in het jaar 1792. Onder de vele aanzienlijke grafkelders in dit kerkgebouw, vindt men er eene welke bijzondere opmerking verdient en wel die van Jan van den Boeckhorst, zoo als blijkt uit de zerk, waarop het volgende te lezen is:

Int jaar ōs hēn MCCCC en =L op
Sitte Scolastica dach, starf Jan v. d.
Boeckhorst, hēn i noertich eñ vā
nortighout. — Int jaer CXXIX op
aler hilige avent starf Elisabet
v. alkema gese-line Jans v. d. Boeck
horst voergenoēt-bit voer de Sielē

Levensgroot zijn zij op deze zerk afgebeeld: hij geheel in harnas met eenen leeuw en zij in plegtgewaad met eenen windhond aan de voeten.

Bl. 301, achter reg. 13 van onderen, bij te voegen:

Ter plaatse, waar het *St. Barbara's-klooster* te Noordwijk stond, ziet men thans niets meer dan een stuk bouwland, meer omgegraven.

Bl. 301, reg. 7 en 6 van onderen, de woorden: Thans gebouw tijdelijk gebruikt tot eene dorpschool, aldus te lezen:

Thans worden de huisjes, vroeger door de Proveniers bewoond, particuliere inwoners verhuurd, en de voorkeuken daarvan, overgebleven zijde inkomsten, tot onderhoud van eenige oude armen, gebruikt; strekkende de voormalige kapel thans tot schoolgebruik.

Bl. 302, reg 1 en 2 aldus te lezen:

Het Raadhuis is een wel ingerigt gebouw, met de noodige vertrekken voor de gewone dorpsvergaderingen en de teregtzittingen van het kantongeregt, voorzien.

Bl. 302, reg. 3, *staat:* Vroeger had *lees:* Nog heeft.

» » *in te vullen:* De tijd van de eerste stichting van het schuttersgild te Noordwijk-Binnen is niet te bepalen, doch uit een voorhanden stuk van het jaar 1477 kan men opmaken, dat die broederschap reeds lang moet bestaan hebben. — In het jaar ... werd het vervallen gebouw door de broederschap onderling gebeed hersteld en in behoorlijke staat gebragt (1).

Vermoedelijk is de kamer van Rhetorica te Noordwijk-Binnen in het midden der vorige eeuw te niet gegaan (2).

Bl. 302, reg. 23—25, *aldus te veranderen:* De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht. ... men er een Instituut voor Jongeheeren met 25 leerlingen en een Instituut voor jonge Jufvrouwen met 14 leerlingen.

Bl. 308, *reg* 6, *van onderen, staat:* Oud-Karren *lees:* ...

» » onderste *reg. staat:* den landbouw. *lees:* den landbouw, veeteelt en het turfgraven.

Bl. 309, reg. 5, staat: *Oudega-Kolderwolde-Nijega-en-...* lees: *Oudega-en-Kolderwolde* en *Nijega-en-Elahuizen*

Bl. 309, reg. 6, en 7 *staat:* eenen Predikant *lees:* twee P...

» » » 16, *staat:* IJGAWOLDEN, *lees:* IGAWOLDEN,

» » » 17, » IJGA GALAMA, *lees:* IGO GALAMA,

» 310, » 27, » NOORDWOLDE-EN-BEUIL *Steggerda-en-Finkinga* lees: NOORDWOLDE-EN-BEUIL en *Steggerden-en-Finkega*

Bl. 312, reg. 9, *staat:* buit., *lees:* boeve,

» 312, reg. 20 en 21, *aldus te veranderen:*

De NOORDZIJDER-POLDER beslaat, volgens het kadaster, eene vlakte van 732 bund. 32 v. r. 30 v. ell.; als: onder *Noordwijk-Binnen-Buiten-Langeveld-en-Offem*, 400 bund. en onder *Noord...* 332 bund. 32 v. r. 10 v. ell. Hij wordt door drie sluizen, twee te Noordwijk-Binnen en eene op de nieuw gegraven wat..., het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit ... meesteren der beide gemeenten.

Bl. 314, reg. 9 *van onderen*, en 315, reg. 15, *staat:* J... *lees:* JAN LOOPUYT,

---

(1) Men zie verder over dit gilde de *Vriend des Vaderlands*, Jaargang 1833, bl. ...

(2) Over deze kamer zie men voorts het *Aanhangsel op het Woordenboek van* ... lett. R, bl. 88–71.

Bl. 316, reg. 29, *staat:* Oost-Friesland, *lees:* Friesland,
» 320, » 12 *van onderen*, staat: *Born*, lees: *Middelzee*,
» 327, » 9—11, *de woorden:* Het schoollokaal — bezocht. *aldus te veranderen:*

De school te NUMANSDORP, waarvan het lokaal 21 ell. lang, 8 ell. breed en 5 ell. hoog is, wordt des zomers gemiddeld door een getal van 100, des winters door ruim 250 leerlingen bezocht.

Op bl. 328 *in te vullen:*

De BEKADE-GORZEN-VAN-NUMANSDORP en de HOOGE-WESTERSCHE-POLDER-VAN-NUMANSDORP zijn gedeelten van de *Laagjes-van-Numansdorp.*

Deze laagjes beslaan, met alle riet- en biesveldslikken, gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1595 bund. 25 v. r. 57 v. ell. Men telt er 18 boerderijen. Zij worden door negen sluizen, op het Hollands-diep, van het overtollige water ontlast.

De MOLEN-POLDER-VAN-NUMANSDORP, welke in het jaar 1663 bezomerkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 132 bund. 44 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door twee sluizen, op het Hollands-diep, van het overtollige water ontlast.

De NIEUWE-OOSTERSCHE-POLDER-VAN-NUMANSDORP of eigenlijk de NIEUWE-OOSTERSCHE-ZOMER-POLDER-VAN-NUMANSDORP is in 1758 bezomerkaad.

Op bl. 329 *in te voegen:*

De NIEUW-WESTERSCHE-ZOMER-POLDER-VAN-NUMANSDORP, welke in het jaar 1696 bezomerkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 110 bund. 59 v. r. 80 v. ell.

De WESTERSCHE-BEKADE-GORZEN-VAN-NUMANSDORP, meer bekend onder den naam van HOOGE-WESTERSCHE-ZOMER-POLDER, is in 1751 bezomerkaad.

Bl. 334, reg. 22, *staat:* JACOBUS WILHELMI, *lees:* JACOBUS, volgens anderen JOHANNES, WILHELMI,

Bl. 335, *achter* reg. 6 *van onderen, bij te voegen:*

Men telt te NUTTER 34 h. en ruim 190 inw., onder welke ruim 180 R. K. en een tiental Hervormden.

Bl. 336, reg. 9, *staat:* 43 h. en ruim 240 inw. *lees:* 63 h. en ruim 290 inw.

Bl. 336, reg. 13, » De kerk is van toren en orgel voorzien. *lees:* De kerk te OBBICHT, aan den H. WILLIBRORDUS toegewijd, is een schoon gebouw, met eenen toren.

De kermis valt in den eersten Zondag na H. Sacramentsdag.

Bl. 337, reg. 33, *staat:* JOHANNES AESTIUS, *lees:* JOHANNES AELSTIUS,
» 342, » 6 *van onderen*, staat: *Oostergoo*, lees: *Westergoo*,
» 342, » 4 en 3 *van onderen, staat:* niet ver — *Sjungadijk.* lees: 5 min. W. van *Burgwerd*, waartoe zij behoorde, bij de buurt Sjungadijk.

Bl. 343, reg. 13, *staat:* 69 huisgez., *lees:* 79 huisgez.,
» 343, » 17 en 18, *staat:* 30 Ledematen, *lees:* ongeveer 40 Ledematen,

Bl. 343, *achter* reg. 12, *in te voegen:*

De gem. ODIJK beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 648 bund. 9 v. r. 96 v. ell., waaronder 647 bund. 46 v. r. 35 v. ell. belastbaar land.

Bl. 344, reg. 28 en 29, *staat:* W. aan Maasbracht en Linne. *lees:* W. aan Linne.

Voorts op *het art.* ODILIENBERG *in te voegen:*

De kerk is een vervallen gebouw, met eenen ouden toren en van een orgel voorzien. Toen JACOBUS OEYEREN, als Vicaris-Generaal van het

bisdom Roermond, den 9 October 1666, de kerkvisitatie te O
berg hield, was Hendrik van Thor aldaar Pastoor; de vergevin
pastorij stond aan het kapittel van Roermond. De groote ti
kwamen ten voordeele van den Bisschop van Roermond; de l
tienden behoorden aan den Pastoor der plaats en aan den Hee
Frijhemason (zie dat woord). Het getal der Communikanten ging
niet boven de 300. De kerk, geheel vervallen zijnde, werd omst
1682 hersteld. Reginaldus Cools, vierde Bisschop van Roern
wijdde haar den 11 Mei 1686. Vóór dien tijd was de kerl
Odilienberg aan de H.H. Apostelen Petrus en Paulus toegewijd,
toen werd zij opgedragen aan de H.H. Wiro, Plechelmus en O

Het koor is gewelfd, doch de kerk heeft eenen platten zolder,
den boog van het koor staat het volgende jaarschrift:

SVb RegInaLDo epIsCopo restaVratVr et SeXto MaII apertVr.

(d. i. Onder Bisschop Reginald hersteld en den 12 Mei geopend)

De predikstoel draagt het jaartal 1787. Men vindt in de kerk
steenen doopvont, naar het maaksel te oordeelen aller waarschij
uit de veertiende eeuw afkomstig. In den toren hangt slechts eene

Bl. 346, reg. 27, *staat:* in de st. *Stavoren*, *lees:* bij de stad Stav

» 362, *achter* reg. 17 *van onderen*, *in te voegen:*

Ter plaatse, waar de state Oenema, in *Dantumadeel*, gestaan h
ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronde
slaan eene oppervlakte van 1 bund. 3 v. r. 70 v. ell.

Bl. 363, *achter* reg. 13, *bij te voegen:*

Ter plaatse, waar de state Oenema, in *Utingeradeel*, gestaan h
ziet men thans eene boerderij, welke, met de daartoe behoorende g
den, beslaande eene oppervlakte van 27 bund. 39 v. ell., in eige
bezeten wordt door den Heer P. T. Witteveen, woonachtig te Akk

Bl. 375, *achter* reg. 22, *van onderen bij te voegen:*

De kapel te Ohr is aan de H. Anna toegewijd en heeft eene k
toren. — De kermis valt in, in de maand Junij.

Bl. 375, reg. 19 *van onderen*, *staat:* N. aan Stevensweerd, O
Montfoort, *lees:* N. aan Stevensweerd en Roosteren,

Bl. 375, reg. 13 *van onderen*, staat: *Echt*, lees: *Stevensweer*

» » , *van onderen bij te voegen:* Het wapen der gem. O
Laak, bestaat uit het beeld van de H. Anna.

Bl. 382, reg. 14, *staat:* Hilenasberg *lees:* Hillensberg

» » , » 17, » *Ophoven*; lees: *Oppeven*,

» » , » 33, » het Huis-te-Oirsbeek, *lees:* het E
te-Daenraedt.

Voorts in *het art.* Oirsbeek *in te lasschen:*

Men telt er in kom van het d. 60 h. en 250 inw. — De
school wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezoc

Bl. 382 moet *het art.* het HUIS-TE-OIRSBEEK geheel weg va

» 392, *achter* reg. 26, *bij te voegen:*

Het geh. Oisterwijksche-Hoeven, ligt ½ u. Z. O. van Berkel
telt 7 h. en 40 inw.

Bl. 392, *achter* reg. 17 *van onderen*, *bij te voegen:*

Het Okkers-poeltje is 10 bund. 71 v. r. groot en men van
baars en paling in.

Bl. 392, *het art.* OKKERVOORT *aldus te lezen:*

OKKERVOORT, verkeerde spelling van Otterevoort, oudtijds
watertje in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Otterv

Bl. 393, reg. 8, *staat:* Juwsemaklust *lees:* Juursemaklust

Bl. 399, reg. 10, *staat:* Sormorra; *lees:* Sorromorre;

» » , » 16, » eene valbrug *lees:* eene vaste brug

» » , » 17, » 1650 inw., *lees:* 1750 inw.,

» » , » 23 en 24, *staat:* 1 wind-koren-, 1 mosterd en 1 moutmolen, *lees:* 1 wind-koren-, mosterd- en moutmolen,

Voorts op die bladz. *in te voegen:*

Er zijn te Oldeboorn 900 Hervormden. — De kerk was, vóór de Reformatie, waarschijnlijk aan den H. Bonifacius gewijd.

Bl. 401, reg. 3, *staat:* Aluarius, *lees:* Alutarius,

» 407, » 13 *van onderen*, *staat:* Bolmahuizen, *lees:* Balmahuizen.

» 415, » 13 » » IJkema, *lees:* IJkum,

» 411, » 5 en 6 » » noordwaartsche kronkeling, *lees:* zuidwaartsche kronkeling,

» 407 en 408 *bij te voegen:*

Deze gem. Oldehove beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4075 bund. 56 v. r. 59 v. ell., waaronder 3606 bund. 47 v. r. 65 v. ell. belastbaar land.

De drie scholen in deze gem., worden gezamenlijk gemiddeld door een getal van 390 leerlingen bezocht. Men telt in de kom van het d. Oldehove 56 h. en 380 inw.

Bl. 421, reg. 9 *staat:* Pieterbuurster-meer. *lees:* Pieterbuurster-maar.

Bl. 432, *het art.* Olijdam, *aldus te lezen:*

OLIJDAM, voorm. havez., in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¾ u. van *Deventer*, kant. en ¾ u. W. van *Goor*, gem. en 1¼ u. O. van *Markelo*, in de buurs. *Kerspel-Goor.*

Deze havez. is reeds voor vele jaren gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans nog eene verhevenheid en overblijfselen van de fondamenten, en in de nabijheid eene boerenhofstede, welke de naam van Olijdam heeft behouden. De havez. werd in de tweede helft van de vijftiende eeuw bezeten door Willem van Hoevel. In 1652 behoorde zij aan Johannes Unico Ripperda van Weldam, en is toen waarschijnlijk reeds onder de havez. Weldam opgenomen, zoo dat men thans niet meer kan nagaan, welke oppervlakte van gronden daartoe hebben behoord.

Bl. 433, *achter* reg. 20 *in te voegen:*

Ter plaatse, waar de voorm. burg 't Ollemeer gestaan heeft, ziet men thans eene boerenbehuizing. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 13 bund. 22 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer G. E. Wiersema, woonachtig te Oldehove.

Bl. 437, *achter* reg. 17 *van onderen*, *bij te voegen:*

De pold. de Binnen-Ommoor, paalt N. aan het Kerkeland, O. aan de Harmonie, Z. aan den Kleine-polder, W. aan den Meeuwen-polder. — Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. 42 v. r. 54 v. ell.

Bl. 441, reg. 9 tot 6 *van onderen*, *aldus te lezen:*

Het geh. Ommelanderwijk bestaat uit 143 h., bewoond door 167 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 zielen; liggende de huizen langs het Pekel-diep, dat uit het midden van Veendam komt en een uur Oostwaarts tot digt aan de Pekela loopt.

De inw., die op 7 na allen Herv. zijn, behoorden tot in 1845 tot de gem. *Veendam*, maar zijn in dat jaar vereenigd met die van Zuidwending, eene gem. geworden. — Men heeft er eene school van de

tweede klasse, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Bl. 444, *het art.* OMMEREN *aldus te veranderen:*

OMMEREN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Lienden*; palende N. aan Inge en Lienden, O. aan Meerten, Z. aan de Linge of Zandwetering en d buurt Zandwijk, W. aan Zandwijk, Maurik en Ingen.

Deze heerl. bevat het d. Ommeren en onderscheidene verstrooi liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte va 647 bund. 45 v. r. 44 v. ell., waaronder 642 bund. 64 v. r, 42 v. el belastbaar land. Men telt er 76 h., bewoond door even zoo veel huisgez uitmakende eene bevolking van 430 inw., die meest hun bestaan vi den in den landbouw, aardappelenteelt, handel in fruitgewas, bot en varkens.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke men ruim 1000 Led maten telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, ri van *Ingen*, behoort.

Men heeft in deze heerl. eene, in het jaar 1840, geheel vernieuw school, welke door een gemiddeld getal van 75 leerlingen bezocht word

De heerl. Ommeren behoorde van ouds aan Heeren, welke dien naa voerden.

Het adellijk geslacht van Ommeren voerde d'or au trois lions pa sans de sable, posés en pal (d. i. goud, met drie loopende leeu wen, van sabel (zwart), boven elkander geplaatst, en door dien h zelfde wapen door het Geldersche geslacht van den Steenhuizen gevoer werd, is het te denken, dat beide tot het zelfde geslacht behoorden. Late heeft de heerl. aan den huize van Boetselaer behoort, waaruit zij, om streeks het jaar 1180, in den huize van Lynden is overgegaan. In 1460 door Jan van Gemmenrick, verkocht zijnde aan Gerard van Culenborg bleef zij tot den 28 April 1698, in den grafelijken huize Culenborg wordende zij op dien dag verkocht door Louise Anna Bije, Vorsti van *Waldeck*, Gravin *van Piermont en Culenborg*, aan Vrouwe An de Bije, douairière van den Steen, Vrouwe *van Waaijestein*. Tot he den is zij onafgebroken in het bezit van het geslacht van den Ste gebleven, zijnde de tegenwoordige eigenaar de Heer Diederick Joh Arend François van den Steen, Hoofd-Ingeland van Neder-Betuwe wonende op den huize Nieuw-Waaijestein te Zoelen.

Onder de heerlijke regten behoort de gedeeltelijke voordragt in h gemeente bestuur van Lienden. Gedurende den tijd dat het geslach des tegenwoordigen bezitters eigenaars geweest zijn, heeft hun famili wapen, ook voor wapen van Ommeren gestrekt, zijnde een doorsned (*coupé*) veld, het bovenste deel van zilver met drie hamers naast e kander van sabel (zwart), en het onderste geheel van de laatste kleu Het d. Ommeren ligt enz.

Bl. 447. *Het art.* Omval, *aldus te veranderen:*

OMVAL (AAN DEN-), geh. in de bedijkte *Schermer*, prov. *Noord Holland*, arr., kant., gem. en ½ u. O. van *Alkmaar*, aan het west einde van de Noordervaart; met 21 h., ongeveer 80 inw. en eene, se dert weinige jaren, nieuw gebouwde school, met 80 leerlingen.

Bl. 447. *Het art.* OMVLOED-VAN-DE-DINKEL, *aldus te lezen*

OMVLOED-VAN-DEN-DINKEL, water in *Twenthe*, prov, *Overijs sel*, hetwelk zijnen aanvang neemt uit de *Dinkel*, nabij den huize Sin graven, onder Denekamp; loopt voor een klein gedeelte door de buur schappen Beuningen en Valthe, gem. *Weerselo*, en ontlast zic

·-kamp in de *Dinkel.* Het dient hoofdzakelijk om
..uis Singraven aanwezigen watermolen van het over-
tlasten.

·8, *staat:* Menkewierum *lees:* Menkeweer
ıde onderste regels *aldus te lezen;*
·ren is aldaar een nieuw landhuis aangelegd, hetwelk,
behoorende landerijen, eene oppervlakte beslaat van
..ans bezeten en bewoond wordt door den Heer RIENK
KY, Lid der Commissie van landbouw in Friesland.

5 en 9 *staat:* Het is een—omsingeld. *lees:* Het KASTEEL-
..en schoon, modern huis, in de vorige eeuw gebouwd;
it een vierkant gebouw met hoog spits toeloopend dak
torentje staat, dit behoorde tot het vorige kasteel.
·uwen zijn te zamen door eene gracht omringd, waar-
..en brug, vlak voor het kasteel, ligt. Op het voorplein
·tshuizen en vier kastanjeboomen, waarvan drie merk-
egens hunne groote uitgebreidheid. Het geheel is om-
estuinen, wandelingen enz., zijnde alles wederom besloten
acht en ijzerhek.

achter het art. OOGVLIET *in te voegen:*
. welke in het jaar 1845 bedijkt is, wordt door eenen molen
tollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier
rden.

bij te voegen:
. kerk van OOLTGENSPLAAT, is in 1845, wegens bouwvallig-
e dienst onbekwaam verklaard, zoodat in 1846 besloten is
l nieuwe te bouwen.

, reg. 18 en 21 *staat:* buurtje, *lees:* landhoeve,
7, » 4 staat: *Eysden.* lees: *Breust.*
» 5 » *Eysden.* » *Maerland.*
» 24 en 31 *staat:* $1\frac{1}{4}$ u. *lees:* 2 u.

· op die bladz. *in te voegen:*
·erl. OOST besloeg eene oppervlakte van ongeveer 40 bund.
rden en tuinen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door
·er Baron JOSEPH DE BLANCKAERT, woonachtig te Lexhy, gem.
·-Hozemont, in België.

kermis valt in Zondags na St. MARTINUS in de maand November.
tot het kasteel OOST behoord hebbende gronden, beslaande eene
·vlakte van 15 bund. 40 v. r., worden thans in eigendom bezeten
evengemelden Heer Baron JOSEPH BLANCKAERT.

. 479, de beide onderste reg. *staat:* W. aan den Spijkenisse-polder,
an de Schorren tegen de Nieuwe-Maas. *lees:* W. aan de Schor-
tegen de Nieuwe-Maas.

l. 479, onder aan de bladz. *bij te voegen:*
e pold. NIEUW-OOSTBROEK beslaat, volgens het kadaster, eene op-
lakte van 76 bund. 62 v. r., alles schotbaar land, en wordt door
sluis, op de haven van Spijkenisse, van het overtollige water ontlast.

l. 480, *achter* reg. 4 *in te voegen:*
e pold. OUD-OOSTBROEK beslaat volgens het kadaster, eene opper-
te van 30 bund., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis op
aven van Spijkenisse van het overtollige water ontlast. Hij heeft slechts
n eigenaar, zoodat er geen bestuur, evenmin als in Nieuw-Oost-
k bestaat..

l. 494, reg. 19, *van onderen staat:* aan de duinen, *lees:* aan
Oostduinen,

Bl. 494, reg. 15 en 14 *van onderen, moeten de woorden:* en
de Oostduinen. *wegvallen.*

Voorts bij te voegen: De pold. de Oude-Oostmaak wordt door e
sluis in de Achterhaven van Goedereede van het overtollige water ontl

Bl. 495, *achter* reg. 20 *van onderen, bij te voegen:*

Oostdorp, in *Rijnland*, beslaat eene oppervlakte van 94 bund. 49 v
85 v. ell. Men telt er 13 h., bewoond door 20 huisgez., uitmake
eene bevolking van ruim 120 inw.

Bl. 496 *in te voegen:*

De Oostdorper-polder besloeg afzonderlijk eene oppervlakte, volg
het kadaster van 106 bund. 71 v. r. 95 v. ell., en telde 5 h.,
boerderijen.

De buitenplaats Oostduin wordt thans in eigendom bezeten door
Heer Carel Emanuel Baron van Tuyll van Serooskerke, woonachti
's Gravenhage.

Bl. 505, reg. 3 *staat* 5 min. *lees:* 10 min.

» » » 13 en 14 *staat:* naar de Wadden loopt, waarin
zich ontlast. *lees:* thans tegen den Zeedijk dood loopt.

Bl. 505, reg. 18 en 17 *van onderen, staat:* ½ u. O. N. O.
Oldeboorn. *lees:* ½ u. O. van Oldeboorn; met 9 h. en 70 inw.

Bl. 507, reg. 7 *van onderen staat:* nabij den *Burg*, lees: 1½ u.
van den Burg,

Voorts op bl. 507 en 508 *in te voegen:*

Men telt in de kom van het d. Oosterend 93 h. en 550 inw. en
het Nieuwe-Schild 99 h. en 580 inw.; als: 420 Herv., onder we
210 Ledematen; ongeveer 110 Doopsgez., onder welke 80 Ledemat
en ongeveer 50 R. K. — De dorpschool wordt gemiddeld door
getal van 120 leerlingen bezocht.

Bl. 510, reg. 7 *staat:* 1573, *lees:* 1570,

» » » 12 » O. *lees:* N. O.

» » » 27 *moeten de woorden:* aan de westzijde *wegvall*

» » » de 15 laatste regels *aldus te veranderen:*

OOSTERGOO, een der drie kwartieren, waarin de prov. *Friesl*
verdeeld is; palende N. aan de Noordzee, O. aan Groningen, Z.
het kw. Zevenwouden, W. aan Westergoo.

Eertijds werd het door de Middelzee of het Boorndiep van
laatste afgescheiden; thans evenwel is dit alles nieuw land, wa
door een landrug loopt, welke deze nieuwe landen onder *Ooster*
en *Westergoo* verdeelt. Deze landrug, de Zwette genaamd, lo
zuidwaarts van den Bildtdijk af tot voorbij de Dille-zijl (Krinsera
en Deersum, van waar de Sjaarda-sloot, zuidoostwaarts tot aan
Groendijk vloeijende, bij het Sneekermeer, van deze twee kwartie
weder op nieuw de grenzen bepaalt.

Bl. 516, reg. 6 en 7, *staat:* Men heeft—éénе te Dorst. *lees:*
heeft in deze gem. zes scholen, als: drie te Oosterhout, zijnde
stadsschool, eene Fransche kostschool voor Jonge Heeren en eene sc
voor Jonge Jufvrouwen, eene aan de Horst; eene in den Hout
eene te Dorst.

Bl. 518, reg. 23 *van onderen, staat:* 40 *lees:* 10

» » » 21 » » » 50 » 90

» 519, *achter* reg. 14 *bij te voegen.* De R. K. kerk te Oost
hout aan den H. Leonardus toegewijd, is in het jaar 1796 gestic

Bl. 522, reg. 15 en 14 van onderen, *aldus te lezen:*

OOSTERHUIZEN, misschien vroeger een gehucht in *Fivelgo*,
Groningen, arr., kant. en 2½ u. W. N. W. van *Appingedam*,

en ½ u. N. van *'t Zandt*. Thans zijn het twee boerenplaatsen met ongeveer 20 inw.

Bl. 527, reg. 13 *staat:* Z. O. van *Hypolitushoef*, *lees:* 1 u. O. van *Hypolitushoef*,

Bl. 527, reg. 26—28 *aldus te lezen:*

Men telt er 25 h. en 125 inw., die op één na, allen Herv. zijn. — De enkele Doopsgez. die er woont, behoort tot de gem. van *Hypolitushoef-en-'t-Stroe*. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Bl. 533, reg. 2 *staat:* dorp *lees:* gehucht

Bl. 533, *achter* reg. 20 van onderen, *in te voegen:* De Ooster-polder is thans in *den Drooggemaakte-Zevenhovensche-polder*, geïncorporeerd, en maakt met dezen een geheel uit.

Bl. 535 het art. OOSTERWEIDE, *aldus te veranderen:*

OOSTERWEIDE, onbehuisde pold. in *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, gem. *Schermerhorn*; palende N. aan Schermerhorn, O. Z. O. aan de Beemster, W. aan den Eilands-polder.

Deze pold. is eene bijzondere streek hoog en ongemeen vruchtbaar land, langs den Beemsterdijk, van het dorp af tot nabij het westnoordwesteinde van den Oosthuizer-weg in de Beemster; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 75 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene pomp op de Eilands-polder, welke veel lager ligt, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur van den Eilands-polder heeft tevens het beheer over de Oosterweide.

Bl. 538, reg. 20 *staat:* Viesbuurstermaar *lees:* Vierbuurstermaar.

Bl. 538, reg. 25 en 16 *van onderen* staat: *'t Zand*, lees: *'t Zandt*,

» » » 17 *van onderen*, *staat:* de Rijp, *lees:* Zeerijp,

» 539, » 28 staat: *adjutoris. Inter* lees: *adjutoris: inter*

» » » 24 » *sigillo, teste numeratis.* lees: *sigillo teste numerantis.*

Bl. 539, » 32 » *praefecto*, lees: *Praefecto*,

» » » 33 en reg. 5, *van onderen*, *staat:* 66 *lees:* 56

» 543 reg. 3 » » » landbouw. » landbouw en veenderij.

Bl. 544, reg. 23 en 24 *staat:* Op sommige—uitgestrektheid, *lees:* Op sommige kaarten van Friesland ziet men op een paar uren afstand ten Z. O. van dit d. eenen aanleg van groote uitgestrektheid,

Bl. 546, de drie onderste regels *aldus te lezen:* De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Feito Riords of Ruardi, die in het jaar 1565 hier R. K. Priester was, maar, wegens zijne Hervormde gevoelens, in 1566 moest vlugten, waarop hij zich eenigen tijd in Groningen ophield, en toen te Oldersum in *Oost-Friesland* in dienst trad, van waar hij in 1594 naar Groningen terugkeerde. Hij was de stamvader der familie Ruardi. De eerste vaste Predikant te Oosthem-Abbega-en-Folsgara was Jilles Cappelman, die in het jaar 1588 hier reeds was en in 1607 overleed.

Bl. 557, *bij te voegen:*

Van den Oostpolder, in *Hunsingo*, liggen 747 bund. 30 v. r. onder *Uithuizer-Meeden*, 69 bund. 30 v. r. onder *'t Zandt*. Hij telt vijftien huizen en eene boerderij onder *Uithuizer-Meeden* en een huis onder *'t Zandt*.

Bl. 559, reg. 29 *staat:* stat. *lees:* par.

Bl. 562, » 6 en 5 van onderen, *staat:* 1228 bund.—belastbaar land. *lees:* 1987 bund. 41 v. r. 89 v. ell., waaronder 1946 bund. 66 v. r. 61 v. ell. belastbaar land.

Bl 563, reg. 5. *staat:* agreatie *lees:* approbatie
» 565, » 12, » 152 h. » 163 h.
» » » 13, » 1200 inw. *lees:* 1120 inw.
» » » 17, » ruim 1120 » ongeveer 1040
» 566, » 16 van *onderen, staat:* arr., kant. *lees:* arr.

Voorts op bl. 566 en 567 *bij te voegen:*

Men telt in de kom van het d. Oostwold, in het *Oldambt*, 96 h. en 590 inw., en met het daartoe behoorende geh. de Aekamp, 129 h. en 780 inw.

De Doopsgez., die er 10 in getal zijn, worden tot de gem. van *Midwolde-Beerta-en-de-Meeden* gerekend. — De enkele Evang. Luth., die er woont, behoort tot de gem. *Winschoten.* — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht.

Bl. 568, *de vier onderste regels aldus te veranderen:*

De Oostwolder-polder behoort gedeeltelijk ook tot de gem. *Finsterwolde.* — Deze pold, welke in het jaar 1769 bedijkt is, beslaat, 1189 bund. 68 v. r. 30 v. ell., waarvan 546 bund. 76 v. r. 60 v. ell. onder *Midwolde*, 395 bund. 68 v. r. 7 v. ell. onder *Nieuwolde* en 247 bund. 25 v. r. onder *Finsterwolde;* telt 21 h. en 11 boerderijen, als: 12 h. en 6 boerderijen onder *Midwolde*, 6 h. en 5 boerderijen onder *Nieuwolde* en 3 h. onder *Finsterwolde*, en wordt door eene sluis, eenen stoom- en eenen windmolen, van het overtollige water ontlast. *Het* polderbestuur bestaat uit Volmagten.

Bl. 579, reg. 20—47 *van onderen, aldus te lezen:*

Het wapen van Ootmarssum bestaat uit een veld van azuur, met een open (ajourné) kruis van goud, vergezeld, in het eerste kanton. van eenen leeuw, mede van goud. Het schild gedekt met eene gouden kroon.

Bl. 581, reg. 31, *staat:* eenen zwaren toren, *lees:* een gewonen, vierkanten toren, met middelmatige spits,

Bl. 582, *in te voegen:*

De Cirkel-van-de-Ooy beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1492 bund. 27 v. r. 98 v. ell., waaronder 168 bund. 91 v. r. 89 v. ell. onder *Nijmegen.* Alle de huizen die er gevonden worden staan onder Ubbergen.

Bl. 583, *staat:* stat. *lees:* par.
» 584, *in te voegen:*

De Op-Andelsche-polder telt 36 h., waaronder 34 boerderijen.

Bl. 586, *reg.* 13, *staat:* ter verkorting *lees:* ter onderscheiding
» 587, het art. OPHAM *dus te lezen:*

OPHAM, verkeerde spelling van den Ham, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen.* Zie Ham (Den).

Op bl. 588, *in te voegen:*

Ter plaatse, waar de voorm. state Ophuistra gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 99 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de Hervormde pastorij te Driezum.

Bl. 590, reg. 26, *van onderen, staat:* Midwoud-en-Hoogwoud, *lees:* Hoogwoud-en-Aartswoud,

Bl. 590, reg. 19 en 20, *van onderen, staat:* Men telt er—380 inw. *lees:* Men telt er 62 h., bewoond door 96 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw.

Bl. 590, reg. 14 *van onderen, staat:* 170 *lees:* 140
» » » 11 » » » 210 » 500

Op bl. 591, *in te voegen:*

Het wapen van Opmeer bestaat uit eenen boom, ter wederzijden vastgehouden door eenen leeuw.

De Polder-van-Opmeer grenst N. aan Hoogwoud, O. aan Abbekerk, Z. aan Zijbecarspel en Spanbroek, W. aan het Barkmeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 559 bund., alles schotbaar land; telt 69 h., waaronder 46 boerderijen en wordt door eenen molen en eene sluis op de Zuiderzee van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is te zamengesteld uit het gemeentebestuur

Bl. 592, reg. 6—4 *van onderen, moeten de woorden:* Er wonen ook—St. Simonisten. *geheel wegvallen.*

Bl. 602, reg. 7 *van onderen, staat:* P. A. J. de Vree. *lees:* J. A. P. de Vree, die haar bewoont.

Bl. 604, reg. 25, staat: *Gasternissen* lees: *Gaternisse* of *Gatternisse*

» 610, reg. 28—30 *aldus te lezen:* Men heeft er twee en twintig kerken en zes kapellen, bediend wordende door even zoo veel Pastoors en twintig Kapellanen enz.

Bl. 611, reg. 13, *staat:* 7 h. met 8 woningen *lees:* 43 h. met 47 woningen

Bl. 612, *op het art.* ORTENSCHANS *in te vullen:*

Er ligt nabij deze schans eene b., Aan-de-Orthenschans, ook wel de Ketsheuvel genaamd. Deze b. telt 7 h. met 8 woningen en 40 inw. Ook is er eene ruime, in 1843, nieuw gebouwde school, met onderwijzerswoning, en eene touwslagerij.

Bl. 618, *het art.* OSPEREN dek. *aldus te lezen:*

OSPEREN, dek. in het vic. apost. van *Luxemburg*, bestaande uit de drie en twintig volgende par.: Osperen, Arsdorf, Beckerich, Bettborn, Buschdorff, Buschrodt, Colpach, Ell, Elvingen, Everlingen, Folscheid, Grosbous, Holtz, Ober-Pallen, Perl, Rambruch, Redingen, Rindschleiden, Roodt, Useldingen, Viehten, Wahl en Wolvelingen. Men heeft er drie en twintig kerken en dertien kapellen, als: te Boevingen, te Dellen, te Hostert, te Lannen, te Levelingen, te Nagem, te Neunhausen, te Klein-Nobressart, te Noerdingen, te Nieder-Pallen, te Ripweiler, te Kuborn en te Schandel, die bediend worden door drie en twintig Pastoors en twee en twintig Kapellaans. Men telt er 15,500 zielen.

Bl. 619, reg. 13 en 12 *van onderen, staat:* 2907 bund., waaronder 2820 bund. 71 v. r. 14 v. ell. belastbaar land *lees:* 2907 bund. 71 v. r. 14 v. ell., waaronder 2819 bund. 70 v. ell. belastbaar land

Bl. 619, reg. 4—2 *van onderen, staat:* Men vindt—geschikt is, *lees:* Men vindt er bouw-, hooi en weiland, behalve nog eene uitgestrekte heide, maar welke, thans grootendeels tot wei- en bouwland of mastbosschen is aangelegd, terwijl nog slechts weinige bunders onbebouwd liggen.

Bl. 620, reg. 13, *staat:* 100 *lees:* ruim 200
» 620, » 20, *staat:* N. W. *lees:* O.
» 621, » 29—37, *aldus te lezen:*

Er worden jaarlijks twaalf jaarmarkten gehouden, als: de eerste op Woensdag na den 2 Februarij; de tweede op Donderdag voor Halfvasten, de derde den tweeden Woensdag in April; de vierde den laat-

sten Woensdag in April; de vijfde [illegible] voor H. Sacramentsdag; de zesde den eersten Woensdag in Julij; de zevende Woensdag na [illegible] Hemelvaart; de achtste Woensdag na den 8 September; de negende Donderdag na Ossche kermis. de Zondag na St. [illegible]; de tiende den eersten Woensdag na 1 November. [illegible] die dag op het feest van den H. Willibrordus, [illegible] dan daags daarna; de elfde den laatsten Woensdag in November, en de laatste den tweeden Woensdag in December.

Bl. 621, reg. 12 van onderen, staat: De tien jaarmarkten lees: De twaalf jaarmarkten

Bl. 621, reg. 5 van onderen, staat: [illegible]. lees: [illegible]

Bl. 622, reg. 6 staat: die nog tamelijk sterk bezocht wordt. lees: die thans buiten gebruik is.

Bl. 623, reg. 3 van onderen, aldus te lezen:

Het wapen van Oss bestaat in een veld van azuur (blaauw), met eenen os, staande onder eenen boom op een terras, alles van goud.

Bl. 624, reg. 26 staat: gemeentebestuur lees: polderbestuur

Bl. 625, reg. 23 staat: 2 sluizen, lees: twee houten duikers, ieder wijd 0,95 ell. en voorzien van eene klep en schuif, op de [illegible].

Bl. 627, reg. 8, staat: gem. en N. van Ossendrecht, lees: gem. Ossendrecht,

Bl. 628, reg. 21 en 20, staat: Men heeft—Woensdrecht, lees: Men heeft er ééne kerk te Ossendrecht,

Bl. 631, bij te voegen:

Het [illegible] beslaat eene oppervlakte van 4 bund. 66 v. r. 7 v. ell.

Bl. 634, reg. 12, 6 en 4 van onderen, staat: Delft lees: Delf

» 639, het art. OTTENSFORT aldus te lezen:

OTTENSFORT of OTTENSVOORT, swin of watertje in West-Friesland, prov. Noord-Holland. Zie OTTERVOORT.

Bl. 641 bij te voegen:

OTTERVOORT, OTTERVOORDE of OTTERLEEK, ook wel verkeerdelijk OSSEAVOORT gespeld, oudtijds een swin of watertje in West-Friesland, prov. Noord-Holland, tusschen Oudorp en Oterleek, waardoor het water van den Heer-Hugowaard en van den Schermer in elkander vloeiden, thans bij de bedijking dier meren verdwenen.

In het jaar 1166 trokken de West-Friezen met een groot leger over dit water tegen Graaf FLORIS V, waarna zij de stad Alkmaar innamen, plunderden en verbranden.

Het dorp op het eiland aan deze leek of voorde gelegen, bewaart nog de herinnering in zijnen naam OTERLEEK.

Bl. 644, achter reg. 13 van onderen, in te voegen:

De pold. OUCOOP beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 568 bund. 50 v. r. 57 v. ell., waaronder 560 bund. 20 v. r. 30 v. ell. schotbaar land; telt 18 boerderijen, en wordt door eenen molen op den Angstel van het overtollige water ontlast.

Bl. 646, moet het art. OUD-ASSCHE-POLDER geheel wegvallen, alzoo die, volgens nadere berigten, niet bestaat.

Bl. 648, reg. 21 van onderen, staat: Ook is er een korenmolen. lees: Ook zijn er drie korenmolens.

Bl. 648, reg. 10 van onderen, staat: geene lasten lees: slechts geringe lasten

Bl. 648, reg. 3 van onderen, staat: benoeming lees: beroeping

» 651, » 19, staat: klokken. lees: klok.

» 652, » 5, » op het noorderstrand lees: in de duinen aan het noorderstrand

Bl. 652, reg. 3 en 4 *van onderen*, *staat:* de sluis genaamd Steenkreken, *lees:* de sluis bij de Steenkreek,

Bl. 653, reg. 13, *van onderen*, *staat:* een geh., *lees:* eenige huizen met een of twee kalkovens

Bl. 656, reg. 12 van onderen, staat: *Molkwerum*. lees: *Woudsend*.

» 657, » 6 en 5 *van onderen*, » dat door de dorpsvaart enz. *lees:* dat door de Woudvaart met de *Fljuessen* in verbinding stond, doch nu door inpoldering tot land is overgegaan.

Bl. 662 *bij te voegen:* Het Oudeland-en-Tournooiveld beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 138 bund. 33 v. r. 23 v. ell., alles schotbaar land; telt 48 h., waaronder 6 boerderijen en wordt, door den molen in den pold. 's Gravesloot, op *den Rijn*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Heemraden en eenen Secretaris.

Bl. 666, reg. 14, *staat:* Sijlvius, *lees:* Sylvius.

» 670, » 16, » *Franekeradeel*. lees: *Barradeel*.

» 671, het art. Oudendijk, pold., *aldus te lezen:*

OUDENDIJK, pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Wieldrecht;* palende N. W. aan den Beeren-polder, Z. O. en Z. aan het Hollands-diep, W. aan de Kil.

Bl. 681, reg. 1. Het aldaar vermeld handschrift wordt, met veel waarschijnlijkheid aan Graaf Floris V toegeschreven, als wanneer het in 1297 zoude gegeven zijn. Immers daarin wordt gesproken van Heer Hendrik van den Lekke, welke toen leefde. Wat hier echter van zij, men is het algemeen eens, dat men dit dorp eenen zeer hoogen ouderdom mag toeschrijven.

Bl. 700, reg. 5—7, *staat:* palende N. enz. *lees:* palende N. en O. aan de gem. Papekop-en-Diemerbroek, Lange-en-Ruige-Weide en de Utrechtsche gem. Snelrewaard, Z. aan de Utrechtsche gem. Willescop, W. aan de gem. Hekendorp.

Bl. 709, reg. 15, *staat:* eene leerlooijerij en twee aardappelsiroopfabrijken, *lees:* leerlooijerijen en eene aardappelsiroopfabrijk,

Bl. 702, reg. 21, *staat:* over de Linschoten, *lees:* over de haven,

» » » 12 *van onderen*, *staat:* trouwlijk *lees:* grouwlijk

» 705, » 28—30 *aldus te lezen:*

De Roomsch-Katholijke kerk van de Oude-Clerezij, op de *Markt*, aan den H. Aartsengel Michael toegewijd, heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien.

Op bl. 716 *in te voegen:*

Het buitengoed Oud-Haagvliet beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. 70 v. r. 80 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. S. Meesen Senn van Basel, woonachtig te 's Gravenhage.

Bl. 717, reg. 17 *van onderen*, *staat:* 820 *lees:* 740

» » » 14 *van onderen*, *staat:* 560 Communicanten *lees:* 820 zielen, onder welke 560 Communikanten

Bl. 736, reg. 8, *staat:* 36 bund. 85 v. r. 91 v. ell. *lees:* 39 bund. 89 v. r. 97 v. ell.

Bl. 736, reg. 11—13, *aldus te veranderen:*

De voorm. adell. hofstad Ouwendijck, waarvan het oude huis niet meer bestaat, terwijl in het jaar 1666 door den Heer Willem Spiering aldaar een modern huis gesticht is, heeft een eigen wapen, bestaande in een veld van goud, met de boven helft van eenen leeuw en daar-

onder eene rij van aan elkander rakende en op de punt staande schuine ruiten (*losanges*), alles van zilver.

Bl. 741, *het art.* OVERBUREN *aldus te veranderen:*

OVERBUREN, vroeger de naam van een der drie deelen, waaruit het dorp *Zuidbroek*, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Winschoten*, kant. *Zuidbroek*, bestaat. Het maakt thans de kom van het d. *Zuidbroek* uit.

Bl. 743, *achter* reg. 2, *in te voegen:*

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 155 bund. 50 v. r. 42 v. ell. en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zeven Hoofd-ingelanden, van welke beurtelings twee als Poldermeesters fungeren.

Bl. 748, reg. 25—29, *aldus te veranderen:*

Men telt er vier en vijftig R. K. statiën, van welke vier en twintig tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* en de overige dertig tot dat van *Twenthe* behooren. Zij bezitten er vier en vijftig kerken en twaalf bijkerken, bediend wordende door vier en vijftig Pastoors en vier en twintig Kapellaans.

Bl. 756, reg. 28 *van onderen, staat:* 39,000 in getal zijn, *lees:* 42,000 in getal zijn, onder welke 33,500 Communikanten,

Bl. 756, reg. 18—15 *van onderen, staat:* en de volgende acht kapellen enz. *lees:* en de volgende negen kapellen, als: Bemelen, Ekkelrade, Eysden, Holset, Limmel, Sibbe-IJzeren, Vaesrade, Wetten en Zweikhuizen, wordende deze parochiën door negen en dertig Pastoors, twee en dertig Vicarissen en zeven Kapellaans bediend.

Bl. 757, reg. 9 en 10, *staat:* gedeeltelijk in den Overmeerschepolder, enz. *lees:* gedeeltelijk in den Blijk-polder en gedeeltelijk in den Meeruiterdijksche-polder.

Bl. 757, De OVERMEERSCHE-POLDER, is thans meer algemeen onder den naam van BLIJKPOLDER bekend.

Bl. 761, reg. 18, *staat:* de gem. *Schiebroek*, *lees:* de gem. *Schiebroek, Oud-Mathenes,* de *Kluwen* en de *Droogmakerij-van-Zevenhoven,*

Bl. 767, *het art.* OVERVELDE *aldus te leezen:*

OVERVELDE, h., in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Deventer*, gem. en ¼ u. N. O. van *Diepenveen*, in de buurs. *Vulik*.

Dit h. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Kock, woonachtig te Deventer.

BERIGT VOOR DEN BINDER :

Bij het inbinden moeten de, in de 4de aflevering van dit deel voorkomende, bladzijden 503—504 en 511—512 door de, in het midden van dit blad gevonden wordende, verbeterbladen worden vervangen.

